Dīghanikāye

Dīgha-aṭṭhakathā《長部注》

(Sumaṅgalavilāsinī吉祥悅意)(DA. or Sv.)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音)

from Chaṭṭha Saṅgāyana (CS)

Released by Dhammavassārāma 法雨道場

2551 B.E. (2007A.D.)

(with CSCD & PTS pg. number)

Dīgha-aṭṭhakathā《長部注》〔目錄〕

1-Sīlakkhandhavagga (DA.1~13) 2-Mahāvagga (DA.14~23) 3-Pāthikavagga (DA.24~34)

D.5 D.10 D.15 D.20 D.25 D.30

Table of Contents (VRI Page No. vs PTS Page No.)

1-**Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathā**..... 1
(CS:pg.1.1~338；PTS:D.A.I,1.~320;II,349.~416.)..... 1
Ganthārambhakathā 1
Nidānakathā 2
Paṭhamamahāsaṅgītikathā..... 2
(DA.1.)1.Brahmajālasuttavaṇṇanā..... 15
(DA.1.-1)Paribbājakakathāvaṇṇanā..... 15
(DA.1.-2)Cūḷasīlavaṇṇanā 31
(DA.1.-3)Majjhimasīlavaṇṇanā 45
(DA.1.-4)Mahāsīlavaṇṇanā..... 50
(DA.1.-5)Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā 52
(DA.1.-7)Ekaccasassatavādavaṇṇanā 58
(DA.1.-8)Antānantavādavaṇṇanā 60
(DA.1.-9)Amarāvikkhepavādavaṇṇanā 60
(DA.1.-10)Adhiccasamuppannavādavaṇṇanā..... 61
(DA.1.-11)Aparantakappikavaṇṇanā 62
(DA.1.-12)Saññīvādavaṇṇanā..... 62
(DA.1.-13)Asaññīvādavaṇṇanā..... 63
(DA.1.-15)Ucchedavādavaṇṇanā..... 63
(DA.1.-16)Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇanā 63
(DA.1.-17)Paritassitavipphanditavāravaṇṇanā 65
(DA.1.-18)Phassapaccayavāravaṇṇanā..... 65
(DA.1.-20)Diṭṭhigatikādhiṭṭhānavaṭṭakathāvaṇṇanā 65
(DA.1.-21)Vivaṭṭakathādivaṇṇanā..... 66
(DA.2.)2.Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā..... 69
(DA.2.-1)Rājāmaccakathāvaṇṇanā 69
(DA.2.-2)Komārabhaccajīvakakathāvaṇṇanā 75

(DA.2.-3)Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā 78
(DA.2.-4)Pūraṇakassapavādavaṇṇanā 81
(DA.2.-5)Makkhaligosālavādavaṇṇanā 82
(DA.2.-6)Ajitakesakambalavādavaṇṇanā 84
(DA.2.-7)Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā 85
(DA.2.-8)Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā 85
(DA.2.-9)Sañcayabelaṭṭhaputtavādavaṇṇanā 85
(DA.2.-10)Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā 85
(DA.2.-11)Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā 86
(DA.2.-12)Paṇītatarasāmaññaphalavaṇṇanā 87
(DA.2.-13)Cūḷasīlavaṇṇanā 92
(DA.2.-16)Indriyasaṁvarakathā 93
(DA.2.-17)Satisampajaññakathā 93
(DA.2.-18)Santosakathā 103
(DA.2.-19)Nīvaraṇappahānakathā 105
(DA.2.-20)Paṭhamajjhānakathā 109
(DA.2.-21)Dutiyajjhānakathā 110
(DA.2.-22)Tatiyajjhānakathā 110
(DA.2.-23)Catutthajjhānakathā 110
(DA.2.-24)Vipassanāñāṇakathā 111
(DA.2.-25)Manomayiddhiñāṇakathā 112
(DA.2.-26)Iddhividhañāṇādikathā 112
(DA.2.-31)Āsavakkhayañāṇakathā 113
(DA.2.-32)Ajātasattu-upāsakattapaṭivedanākathā 114
(DA.2.-33)Saraṇagamanakathā 116
(DA.3.)3.Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā 120
(DA.3.-0)Addhānagamanavaṇṇanā 120
(DA.3.-1)Pokkharasātivatthuvaṇṇanā 123
(DA.3.-2)Ambaṭṭhamāṇavakathā 125
(DA.3.-3)Paṭhama-ibbhavādavaṇṇanā 128
(DA.3.-4)Dutiya-ibbhavādavaṇṇanā 129
(DA.3.-5)Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā 130
(DA.3.-6)Dāsiputtavādavaṇṇanā 130
(DA.3.-7)Ambaṭṭhavaṁsakathā 134
(DA.3.-8)Khattiyaseṭṭhabhāvavaṇṇanā 135
(DA.3.-9)Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā 135
(DA.3.-10)Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā 136
(DA.3.-11)Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā 137
(DA.3.-12)Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā 139
(DA.3.-13)Pokkharasātibuddhūpasaṅkamanavaṇṇanā 140
(DA.3.-14)Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanāvaṇṇanā 140
(DA.4.)4.Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā 141
(DA.4.-2)Soṇadaṇḍaguṇakathā 141
(DA.4.-3)Buddhaguṇakathā 143
(DA.4.-4)Soṇadaṇḍaparivitakkavaṇṇanā 145
(DA.4.-5)Brāhmaṇapaññattivaṇṇanā 146

(DA.4.-6)Sīlapaññākathāvaṇṇanā 146
(DA.4.-7)Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathā 147
(DA.5.)5.Kūṭadantasuttavaṇṇanā 148
(DA.5.-5)Catuparikkhāravaṇṇanā 149
(DA.5.-6)Aṭṭhaparikkhāravaṇṇanā 150
(DA.5.-7)Catuparikkhārādivaṇṇanā 150
(DA.5.-11)Niccadāna-anukulayaññavaṇṇanā 152
(DA.5.-12)Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanāvaṇṇanā 155
(DA.6.)6.Mahālisuttavaṇṇanā 155
(DA.6.-1)Brāhmaṇadūtavatthuvaṇṇanā 155
(DA.6.-2)Oṭṭhaddhalicchavīvatthuvaṇṇanā 156
(DA.6.-4)Catu-ariyaphalavaṇṇanā 157
(DA.6.-5)Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā 158
(DA.6.-6)Dve pabbajitavatthuvaṇṇanā 159
(DA.7.)7.Jāliyasuttavaṇṇanā 159
(DA.7.-1)Dve pabbajitavatthuvaṇṇanā 159
(DA.8.)8.Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā 162
(DA.8.-1)Acelakassapavatthuvaṇṇanā 162
(DA.8.-2)Samanuyuñjāpanakathāvaṇṇanā 163
(DA.8.-3)Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā 164
(DA.8.-4)Tapopakkamakathāvaṇṇanā 164
(DA.8.-5)Tapopakkamaniratthakatāvaṇṇanā 166
(DA.8.-6)Sīlasamādhipaññāsampadāvaṇṇanā 166
(DA.8.-7)Sīhanādakathāvaṇṇanā 166
(DA.8.-8)Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā 168
(DA.9.)9.Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā 169
(DA.9.-1)Poṭṭhapādaparibbājakavatthuvaṇṇanā 169
(DA.9.-2)Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā 171
(DA.9.-3)Ahetukasaññuppādanirodhakathāvaṇṇanā 172
(DA.9.-4)Saññā-attakathāvaṇṇanā 174
(DA.9.-5)Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā 176
(DA.9.-6)Ekaṁsikadhammavaṇṇanā 176
(DA.9.-7)Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā 177
(DA.10.)10.Subhasuttavaṇṇanā 178
(DA.10.-1)Subhamāṇavakavatthuvaṇṇanā 179
(DA.10.-2)Sīlakkhandhavaṇṇanā 180
(DA.10.-3)Samādhikkhandhavaṇṇanā 180
(DA.11.) 11.Kevaṭṭasuttavaṇṇanā 181
(DA.11.-1)Kevaṭṭagahapatiputtavatthuvaṇṇanā 181
(DA.11.-2)Iddhipāṭihāriyavaṇṇanā 181
(DA.11.-3)Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā 181
(DA.11.-4)Anusāsanīpāṭihāriyavaṇṇanā 182
(DA.11.-5)Bhūtanirodhesakavatthuvaṇṇanā 182
(DA.12.) 12.Lohiccasuttavaṇṇanā 184
(DA.12.-1)Lohiccabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā 184
(DA.12.-2)Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā 185

(DA.12.-3)Tayo codanārahavaṇṇanā 185
(DA.12.-4)Na codanārahasatthuvaṇṇanā 186
(DA.13.) 13.Tevijjasuttavaṇṇanā 186
(DA.13.-5)Aciravatīnadī-upamākathā 188
2-**Mahāvaggaṭṭhakathā** 191
(CS:pg.2.1~403；PTS: Sv:D.13./II,407.~815) 191
(DA.14.) 1.Mahāpadānasuttavaṇṇanā 191
(DA.14.-1)Pubbenivāsapaṭisaṁyuttakathā 191
(DA.14.-2)Bodhisattadhammatāvaṇṇanā 202
(DA.14.-3)Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā 210
(DA.14.-4)Vipassīsamaññāvaṇṇanā 215
(DA.14.-5)Jiṇṇapurisavaṇṇanā 216
(DA.14.-6)Byādhipurisavaṇṇanā 217
(DA.14.-7)Kālaṅkatapurisavaṇṇanā 217
(DA.14.-8)Pabbajitavaṇṇanā 217
(DA.14.-9)Bodhisattapabbajjāvaṇṇanā 218
(DA.14.-10)Mahājanakāya-anupabbajjāvaṇṇanā 218
(DA.14.-11)Bodhisatta-abhivesavaṇṇanā 219
(DA.14.-12)Brahmayācanakathāvaṇṇanā 221
(DA.14.-13)Aggasāvakayugavaṇṇanā 226
(DA.14.-14)Mahājanakāyapabbajjāvaṇṇanā 227
(DA.14.-16)Cārikā-anujānanavaṇṇanā 227
(DA.14.-17)Devatārocanavaṇṇanā 230
(DA.15.) 2.Mahānidānasuttavaṇṇanā 231
(DA.15.-0-1)Nidānavaṇṇanā 231
(DA.15.-0-2)Ussādanāvaṇṇanā 234
(DA.15.-0-3)Pubbūpanissayasampattikathā 235
(DA.15.-0-4)Titthavāsādivaṇṇanā 237
(DA.15.-0-5)Paṭiccasamuppādagambhīratā 237
(DA.15.-0-6)Apasādanāvaṇṇanā 238
(DA.15.-1)Paṭiccasamuppādavaṇṇanā 239
(DA.15.-2)Attapaññattivaṇṇanā 244
(DA.15.-3)Na-attapaññattivaṇṇanā 244
(DA.15.-4)Attasamanupassanāvaṇṇanā 245
(DA.15.-5)Sattaviññāṇaṭṭhitivaṇṇanā 246
(DA.15.-6)Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā 249
(DA.16.) 3.Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā 250
(DA.16.-2)Rāja-aparihāniyadhammavaṇṇanā 251
(DA.16.-3)Bhikkhu-aparihāniyadhammavaṇṇanā 254
(DA.16.-5)Dussīla-ādīnavavaṇṇanā 263
(DA.16.-7)Pāṭaliputtanagaramāpanavaṇṇanā 264
(DA.16.-8)Ariyasaccakathāvaṇṇanā 265
(DA.16.-9)Anāvattidhammasambodhiparāyaṇavaṇṇanā 265
(DA.16.-10)Dhammādāsadhammapariyāyavaṇṇanā 266
(DA.16.-11)Ambapālīgaṇikāvatthuvaṇṇanā 267
(DA.16.-12)Veḷuvagāmavassūpagamanavaṇṇanā 267

(DA.16.-13)Nimittobhāsakathāvaṇṇanā 269
(DA.16.-14)Mārayācanakathāvaṇṇanā 273
(DA.16.-15)Āyusaṅkhāra-ossajjanavaṇṇanā 273
(DA.16.-16)Mahābhūmicālavaṇṇanā 274
(DA.16.-17)Aṭṭhaparisavaṇṇanā 275
(DA.16.-18)Aṭṭha-abhibhāyatanavaṇṇanā 276
(DA.16.-19)Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā 277
(DA.16.-20)Ānandayācanakathā 277
(DA.16.-21)Nāgāpalokitavaṇṇanā 278
(DA.16.-22)Catumahāpadesavaṇṇanā 279
(DA.16.-23)Kammāraputtacundavatthuvaṇṇanā 280
(DA.16.-24)Pānīyāharaṇavaṇṇanā 281
(DA.16.-25)Pukkusamallaputtavatthuvaṇṇanā 281
(DA.16.-26)Yamakasālāvaṇṇanā 283
(DA.16.-27)Upavāṇattheravaṇṇanā 287
(DA.16.-28)Catusaṁvejanīyaṭhānavaṇṇanā 288
(DA.16.-29)Ānandapucchākathāvaṇṇanā 289
(DA.16.-30)Thūpārahapuggalavaṇṇanā 290
(DA.16.-31)Ānanda-acchariyadhammavaṇṇanā 290
(DA.16.-32)Mahāsudassanasuttadesanāvaṇṇanā 291
(DA.16.-33)Mallānaṁ vandanāvaṇṇanā 292
(DA.16.-34)Subhaddaparibbājakavatthuvaṇṇanā 292
(DA.16.-35)Tathāgatapacchimavācāvaṇṇanā 294
(DA.16.-36)Parinibbutakathāvaṇṇanā 296
(DA.16.-37)Buddhasarīrapūjāvaṇṇanā 297
(DA.16.-38)Mahākassapattheravatthuvaṇṇanā 298
(DA.16.-39)Sarīradhātuvibhajanavaṇṇanā 303
(DA.16.-40)Dhātuthūpapūjāvaṇṇanā 305
(DA.17.) 4.Mahāsudassanasuttavaṇṇanā 308
(DA.17.-1)Kusāvatīrājadhānīvaṇṇanā 308
(DA.17.-2)Cakkaratanavaṇṇanā 309
(DA.17.-3)Hatthiratanavaṇṇanā 313
(DA.17.-4)Assaratanavaṇṇanā 314
(DA.17.-5)Maṇiratanavaṇṇanā 314
(DA.17.-6)Itthiratanavaṇṇanā 314
(DA.17.-7)Gahapatiratanavaṇṇanā 315
(DA.17.-8)Pariṇāyakaratanavaṇṇanā 315
(DA.17.-9)Catu-iddhisamannāgatavaṇṇanā 316
(DA.17.-10)Dhammapāsādapokkharaṇivaṇṇanā 316
(DA.17.-11)Jhānasampattivaṇṇanā 317
(DA.17.-12)Caturāsītinagarasahassādivaṇṇanā 319
(DA.17.-13)Subhaddādevi-upasaṅkamanavaṇṇanā 319
(DA.17.-14)Brahmalokūpagamavaṇṇanā 319
(DA.18.) 5.Janavasabhasuttavaṇṇanā 321
(DA.18.-1)Nātikiyādibyākaraṇavaṇṇanā 321
(DA.18.-2)Ānandaparikathāvaṇṇanā 321

(DA.18.-3)Janavasabhayakkhavaṇṇanā 321
(DA.18.-4)Devasabhāvaṇṇanā 322
(DA.18.-5)Sanaṅkumārakathāvaṇṇanā 322
(DA.18.-6)Bhāvita-iddhipādavaṇṇanā 323
(DA.18.-7)Tividha-okāsādhigamavaṇṇanā 324
(DA.18.-8)Catusatipaṭṭhānavaṇṇanā 326
(DA.18.-9)Sattasamādhiparikkhāravaṇṇanā 326
(DA.19.) 6.Mahāgovindasuttavaṇṇanā 326
(DA.19.-1)Devasabhāvaṇṇanā 327
(DA.19.-2)Aṭṭhayathābhuccavaṇṇanā 329
(DA.19.-3)Sanaṅkumārakathāvaṇṇanā 333
(DA.19.-5)Govindabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā 334
(DA.19.-7)Rajjasaṁvibhajanavaṇṇanā 335
(DA.19.-8)Kittisadda-abbhuggamanavaṇṇanā 335
(DA.19.-9)Brahmunāsākacchāvaṇṇanā 336
(DA.19.-10)Reṇurāja-āmantanāvaṇṇanā 338
(DA.19.-11)Cha khattiya-āmantanāvaṇṇanā 339
(DA.19.-12)Brāhmaṇamahāsālādīnaṁ āmantanāvaṇṇanā 339
(DA.19.-13)Bhariyānaṁ āmantanāvaṇṇanā 340
(DA.19.-14)Mahāgovindapabbajjāvaṇṇanā 340
(DA.20.)7.Mahāsamayasuttavaṇṇanā 341
(DA.20.-0)Nidānavaṇṇanā 341
(DA.20.-1)Devatāsannipātavaṇṇanā 346
(DA.21.) 8.Sakkapañhasuttavaṇṇanā 354
(DA.21.-0)Nidānavaṇṇanā 354
(DA.21.-1)Pañcasikhagītagāthāvaṇṇanā 356
(DA.21.-2)Sakkūpasaṅkamavaṇṇanā 358
(DA.21.-3)Gopakavatthuvaṇṇanā 359
(DA.21.-4)Vedanākammaṭṭhānavaṇṇanā 367
(DA.21.-5)Pātimokkhasaṁvaravaṇṇanā 374
(DA.21.-6)Indriyasaṁvaravaṇṇanā 375
(DA.21.-7)Somanassapaṭilābhakathāvaṇṇanā 377
(DA.22.) 9.Mahāsatipaṭṭhānasuttavaṇṇanā 378
(DA.22.-1)Uddesavārakathāvaṇṇanā 378
(DA.22.-2)Kāyānupassanā ānāpānapabbavaṇṇanā 389
(DA.22.-3)Iriyāpathapabbavaṇṇanā 392
(DA.22.-4)Catusampajaññapabbavaṇṇanā 393
(DA.22.-5)Paṭikūlamanasikārapabbavaṇṇanā 393
(DA.22.-6)Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā 394
(DA.22.-7)Navasivathikapabbavaṇṇanā 395
(DA.22.-8)Vedanānupassanāvaṇṇanā 396
(DA.22.-9)Cittānupassanāvaṇṇanā 397
(DA.22.-10)Dhammānupassanā nīvaraṇapabbavaṇṇanā 398
(DA.22.-11)Khandhapabbavaṇṇanā 401
(DA.22.-12)Āyatanapabbavaṇṇanā 402
(DA.22.-13)Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā 403

(DA.22.-14)Catusaccapabbavaṇṇanā 409
(DA.22.-15)Dukkhasaccaniddesavaṇṇanā 410
(DA.22.-16)Samudayasaccaniddesavaṇṇanā 411
(DA.22.-17)Nirodhasaccaniddesavaṇṇanā 412
(DA.22.-18)Maggasaccaniddesavaṇṇanā 412
(DA.23.) 10.Pāyāsirājaññasuttavaṇṇanā 415
(DA.23.-3)Candimasūriya-upamāvaṇṇanā 416
(DA.23.-4)Corādi-upamāvaṇṇanā 417
(DA.23.-5)Gūthabhārikādi-upamāvaṇṇanā 418
3-**Pāthikavaggaṭṭhakathā** 421
(CS:pg.3.1~251；Sv:D.III,816.~1064) 421
(DA.24.) 1.Pāthikasuttavaṇṇanā 421
(DA.24.-1)Sunakkhattavatthuvaṇṇanā 421
(DA.24.-2)Korakkhattiyavatthuvaṇṇanā 422
(DA.24.-3)Acelakaḷāramaṭṭakavatthuvaṇṇanā 424
(DA.24.-4)Acelapāthikaputtavatthuvaṇṇanā 425
(DA.24.-5)Iddhipāṭihāriyakathāvaṇṇanā 426
(DA.24.-6)Aggaññapaññattikathāvaṇṇanā 428
(DA.25.)2.Udumbarikasuttavaṇṇanā 429
(DA.25.-1)Nigrodhaparibbājakavatthuvaṇṇanā 429
(DA.25.-2)Tapojigucchāvādavaṇṇanā 431
(DA.25.-3)Upakkilesavaṇṇanā 431
(DA.25.-4)Parisuddhapapaṭikappattakathāvaṇṇanā 433
(DA.25.-5)Parisuddhatacappattādikathāvaṇṇanā 433
(DA.25.-8)Nigrodhassapajjhāyanavaṇṇanā 434
(DA.25.-9)Brahmacariyapariyosānādivaṇṇanā 435
(DA.26.) 3.Cakkavattisuttavaṇṇanā 436
(DA.26.-1)Attadīpasaraṇatāvaṇṇanā 436
(DA.26.-2)Daḷhanemicakkavattirājakathāvaṇṇanā 438
(DA.26.-3)Cakkavatti-ariyavattavaṇṇanā 439
(DA.26.-6)Āyuvaṇṇādiparihānikathāvaṇṇanā 440
(DA.26.-7)Dasavassāyukasamayavaṇṇanā 441
(DA.26.-8)Āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā 442
(DA.26.-9)Saṅkharāja-uppattivaṇṇanā 442
(DA.26.-11)Bhikkhuno āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā 443
(DA.27.) 4.Aggaññasuttavaṇṇanā 444
(DA.27.-1)Vāseṭṭhabhāradvājavaṇṇanā 444
(DA.27.-2)Catuvaṇṇasuddhivaṇṇanā 446
(DA.27.-3)Rasapathavipātubhāvavaṇṇanā 447
(DA.27.-4)Candimasūriyādipātubhāvavaṇṇanā 448
(DA.27.-5)Bhūmipappaṭakapātubhāvādivaṇṇanā 449
(DA.27.-8)Itthipurisaliṅgādipātubhāvavaṇṇanā 450
(DA.27.-11)Mahāsammatarājavaṇṇanā 450
(DA.27.-12)Brāhmaṇamaṇḍalādivaṇṇanā 450
(DA.27.-15)Duccaritādikathāvaṇṇanā 451
(DA.27.-16)Bodhipakkhiyabhāvanāvaṇṇanā 451

(DA.28.)5.Sampasādanīyasuttavaṇṇanā 452
(DA.28.-1)Sāriputtasīhanādavaṇṇanā 452
(DA.28.-2)Kusaladhammadesanāvaṇṇanā 457
(DA.28.-3)Āyatanapaṇṇattidesanāvaṇṇanā 459
(DA.28.-4)Gabbhāvakkantidesanāvaṇṇanā 459
(DA.28.-5)Ādesanavidhādesanāvaṇṇanā 459
(DA.28.-6)Dassanasamāpattidesanāvaṇṇanā 460
(DA.28.-7)Puggalapaṇṇattidesanāvaṇṇanā 461
(DA.28.-8)Padhānadesanāvaṇṇanā 462
(DA.28.-9)Paṭipadādesanāvaṇṇanā 462
(DA.28.-10)Bhassasamācārādivaṇṇanā 463
(DA.28.-11)Anusāsanavidhādivaṇṇanā 464
(DA.28.-17)Aññathāsatthuguṇadassanādivaṇṇanā 465
(DA.28.-18)Anuyogadānappakāravaṇṇanā 466
(DA.28.-19)Acchariya-abbhutavaṇṇanā 470
(DA.29.) 6.Pāsādikasuttavaṇṇanā 470
(DA.29.-1)Nigaṇṭhanāṭaputtakālaṅkiriyavaṇṇanā 470
(DA.29.-1-1)Dhammaratanapūjā 472
(DA.29.-2)Asammāsambuddhappaveditadhammavinayavaṇṇanā 472
(DA.29.-3)Sammāsambuddhappaveditadhammavinayādivaṇṇanā 473
(DA.29.-9)Sukhallikānuyogādivaṇṇanā 475
(DA.29.-12)Pañhabyākaraṇavaṇṇanā 475
(DA.29.-13)Abyākataṭṭhānavaṇṇanā 476
(DA.29.-15)Pubbantasahagatadiṭṭhinissayavaṇṇanā 477
(DA.30.) (3-7) Lakkhaṇasuttavaṇṇanā 477
(DA.30.-0)Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā 477
(DA.30.-1)Suppatiṭṭhitapādatālakkhaṇavaṇṇanā 478
(DA.30.-2)Pādatalacakkalakkhaṇavaṇṇanā 480
(DA.30.-3~5)Āyatapaṇhitāditilakkhaṇavaṇṇanā 482
(DA.30.-6)Sattussadatālakkhaṇavaṇṇanā 482
(DA.30.-7~8)Karacaraṇādilakkhaṇavaṇṇanā 483
(DA.30.-9~10)Ussaṅkhapādādilakkhaṇavaṇṇanā 484
(DA.30.-11)Eṇijaṅghalakkhaṇavaṇṇanā 484
(DA.30.-12)Sukhumacchavilakkhaṇavaṇṇanā 485
(DA.30.-13)Suvaṇṇavaṇṇalakkhaṇavaṇṇanā 486
(DA.30.-14)Kosohitavatthaguyhalakkhaṇavaṇṇanā 487
(DA.30.-15~16)Parimaṇḍalādilakkhaṇavaṇṇanā 487
(DA.30.-17~19)Sīhapubbaddhakāyādilakkhaṇavaṇṇanā 488
(DA.30.-20)Rasaggasaggitālakkhaṇavaṇṇanā 488
(DA.30.-21~22)Abhinīlanettādilakkhaṇavaṇṇanā 488
(DA.30.-23)Uṇhīsasīsalakkhaṇavaṇṇanā 489
(DA.30.-24~25)Ekekalomatādilakkhaṇavaṇṇanā 489
(DA.30.-27)Cattālīsādilakkhaṇavaṇṇanā 489
(DA.30.-28~29)Pahūtajivhādilakkhaṇavaṇṇanā 490
(DA.30.-30)Sīhahanulakkhaṇavaṇṇanā 490
(DA.30.-31~32)Samadantādilakkhaṇavaṇṇanā 490

(DA.31.) 8.Siṅgālasuttavaṇṇanā 491
(DA.31.-0)Nidānavaṇṇanā 491
(DA.31.-1~2)Chadisādivaṇṇanā 492
(DA.31.-3)Catuṭhānādivaṇṇanā 493
(DA.31.-4)Cha-apāyamukhādivaṇṇanā 493
(DA.31.-5)Surāmerayassa cha-ādīnavādivaṇṇanā 493
(DA.31.-9)Pāpamittatāya cha-ādīnavādivaṇṇanā 495
(DA.31.-11)Mittapatirūpakādivaṇṇanā 495
(DA.31.-12)Suhadamittādivaṇṇanā 496
(DA.31.-13)Chaddisāpaṭicchādanakaṇḍavaṇṇanā 497
(DA.32.) 9.Āṭānāṭiyasuttavaṇṇanā 501
(DA.32.-1)Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā 501
(DA.33.) 10.Saṅgītisuttavaṇṇanā 507
(DA.33.-1)Ubbhatakanavasandhāgāravaṇṇanā 508
(DA.33.-2)Bhinnanigaṇṭhavatthuvaṇṇanā 509
(DA.33.-3)Ekakavaṇṇanā 509
(DA.33.-4)Dukavaṇṇanā 511
(DA.33.-5)Tikavaṇṇanā 516
(DA.33.-6)Catukkavaṇṇanā 528
(DA.33.-7)Pañcakavaṇṇanā 540
(DA.33.-8)Chakkavaṇṇanā 544
(DA.33.-9)Sattakavaṇṇanā 547
(DA.33.-10)Aṭṭhakavaṇṇanā 550
(DA.33.-11)Navakavaṇṇanā 551
(DA.33.-12)Dasakavaṇṇanā 552
(DA.34.) 11.Dasuttarasuttavaṇṇanā 556
(DA.34.-1)Ekadhammavaṇṇanā 557
(DA.34.-2)Dvedhammavaṇṇanā 559
(DA.34.-3)Tayodhammavaṇṇanā 559
(DA.34.-4)Cattārodhammavaṇṇanā 559
(DA.34.-5)Pañcadhammavaṇṇanā 560
(DA.34.-6)Chadhammavaṇṇanā 561
(DA.34.-7)Sattadhammavaṇṇanā 561
(DA.34.-8)Aṭṭhadhammavaṇṇanā 561
(DA.34.-9)Navadhammavaṇṇanā 562
(DA.34.-10)Dasadhammavaṇṇanā 563
Nigamanakathā 563

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Dīghanikāye

(Sumaṅgalavilāsinī吉祥悅意)(Sv. or D.A.)

1-Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathā

《長部》戒蘊品注

(CS:pg.1.1~338；PTS:D.A.I,1.~320; II,349.~416.)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音)

(▼PTS:DA.I,1.)

Ganthārambhakathā

Karuṇāsītalahadayaṁ (CS:MA.pg.1.1) paññāpajjotavihatamohatamaṁ;
Sanarāmaralokagaruṁ, vande **Sugataṁ** gativimuttaṁ.
Buddhopi Buddhabhāvaṁ, bhāvetvā ceva sacchikatvā ca;
Yaṁ upagato gatamalaṁ, vande tamanuttaraṁ **Dhammaṁ**.
Sugatassa orasānaṁ, puttānaṁ mārasenamathanānaṁ;
Aṭṭhannampi samūhaṁ, sirasā vande **Ariyasaṅghaṁ**.
Iti me pasannamatino, ratanattayavandanāmayaṁ puññaṁ;
Yaṁ suvihatantarāyo, hutvā tassānubhāvena.
Dīghassa dīghasuttaṅkitassa, nipuṇassa **āgamavarassa**.
Buddhānubuddhasaṁvaṇṇitassa, saddhāvahaguṇassa.
Atthappakāsanatthaṁ, **Aṭṭhakathā** ādito vasisatehi;
Pañcahi yā saṅgītā, anusaṅgītā ca pacchāpi.
Sīhaḷadīpaṁ pana ābhatātha, vasinā mahāmahindena.
Ṭhapitā sīhaḷabhāsāya, dīpavāsīnamatthāya.
Apanetvāna(CS:MA.pg.1.2)tatohaṁ, sīhaḷabhāsaṁ manoramaṁ bhāsaṁ;
Tantinayānucchavikaṁ, āropento vigatadosaṁ.
Samayaṁ avilomento, therānaṁ theravaṁsapadīpānaṁ;
Sunipuṇavinicchayānaṁ, mahāvihāre nivāsīnaṁ.
Hitvā punappunāgatamatthaṁ, atthaṁ pakāsayissāmi;
Sujanassa ca tuṭṭhatthaṁ, ciraṭṭhitatthañca dhammassa.
Sīlakathā dhutadhammā, kammaṭṭhānāni ceva sabbāni;
Cariyāvidhānasahito, jh ānasamāpattivitthāro.
Sabbā ca abhiññāyo, paññāsaṅkalananicchayo ceva;
Khandhadhātāyatanindriyāni, ariyāni ceva cattāri.
(DA.I,2.) Saccāni paccayākāradesanā, suparisuddhanipuṇanayā;
Avimuttatantimaggā, vipassanā bhāvanā ceva.
Iti pana sabbaṁ yasmā, **Visuddhimagge** mayā suparisuddhaṁ.
Vuttaṁ tasmā bhiyyo, na taṁ idha vicārayissāmi.
“Majjhe **Visuddhimaggo,** esa catunnampi āgamānañhi.
Ṭhatvā pakāsayissati, tattha yathā bhāsitaṁ atthaṁ”.

Icceva kato tasmā, tampi gahetvāna saddhimetāya;
Aṭṭhakathāya vijānatha, dīghāgamanissitaṁ atthanti.

Nidānakathā

Tattha **Dīghāgamo** nāma Sīlakkhandhavaggo, Mahāvaggo, Pāthikavaggoti vaggato tivaggo hoti; suttato catuttiṁsasuttasaṅgaho. Tassa vaggesu **Sīlakkhandhavaggo** ādi, suttesu **Brahmajālaṁ**. Brahmajālassāpi "evaṁ (CS:MA.pg.1.3) me sutan"ti-ādikaṁ āyasmatā Ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṁ nidānamādi.

Paṭhamamahāsaṅgītikathā

Paṭhamamahāsaṅgīti nāma cesā kiñcāpi Vinayapiṭake tantimārūḷhā, nidānakosallatthaṁ pana idhāpi evaṁ veditabbā. Dhammacakkappavattanañhi ādiṁ katvā yāva subhaddaparibbājakavinayanā katabuddhakicce, Kusinārāyaṁ Upavattane Mallānaṁ sālavane yamakasālānamantare visākhapuṇṇamadivase paccūsasamaye anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbute Bhagavati lokanāthe, Bhagavato dhātubhājanadivase sannipatitānaṁ sattannaṁ bhikkhusatasahassānaṁ Saṅghatthero āyasmā Mahākassapo sattāhaparinibbute Bhagavati subhaddena vuḍḍhapabbajitena-- "Alaṁ, āvuso, mā socittha, mā paridevittha, sumuttā mayaṁ tena mahāsamaṇena, upaddutā ca homa-- 'idaṁ vo kappati, idaṁ vo na kappatī'ti, idāni pana mayaṁ yaṁ icchissāma, taṁ karissāma, yaṁ na icchissāma na taṁ karissāmā"ti (cūḷava.437) vuttavacanamanussaranto, īdisassa ca saṅghasannipātassa puna dullabhabhāvaṁ maññamāno, "ṭhānaṁ kho panetaṁ vijjati, yaṁ pāpabhikkhū 'atītasatthukaṁ pāvacanan'ti (DA.I,3.) maññamānā pakkhaṁ labhitvā nacirasseva saddhammaṁ antaradhāpeyyuṁ, yāva ca Dhammavinayo tiṭṭhati, tāva anatītasatthukameva pāvacanaṁ hoti. Vuttañhetaṁ Bhagavatā–

'Yo vo, Ānanda, mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā'ti (dī.ni.2.216).

'Yaṁnūnāhaṁ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyaṁ, yathayidaṁ sāsanaṁ addhaniyaṁ assa ciraṭṭhitikaṁ'.

Yañcāhaṁ Bhagavatā--

'Dhāressasi pana me tvaṁ, Kassapa, sāṇāni paṁsukūlāni nibbasanānī'ti (saṁ.ni.2.154=S.16.11./II,221.) vatvā cīvare sādhāraṇaparibhogena.

'Ahaṁ, bhikkhave, yāvadeva ākaṅkhāmi vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṁ savicāraṁ vivekajaṁ pītisukhaṁ paṭhamaṁ (CS:MA.pg.1.4) jhānaṁ upasampajja viharāmi; Kassapopi, bhikkhave, yāvadeva, ākaṅkhati vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṁ savicāraṁ vivekajaṁ pītisukhaṁ paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharatī'ti (saṁ.ni.2.152= S.16.9./II,211.).

Evamādinā nayena navānupubbavihārachaḷabhiññāppabhede uttarimanussadhamme attanā samasamaṭṭhapanena ca anuggahito, tathā ākāse pāṇiṁ cāletvā alaggacittatāya ceva candopamapaṭipadāya ca pasaṁsito, tassa kimaññaṁ āṇaṇyaṁ bhavissati. Nanu maṁ Bhagavā rājā viya sakakavaca-issariyānuppadānena attano kulavaṁsappatiṭṭhāpakaṁ puttaṁ 'saddhammavaṁsappatiṭṭhāpako me ayaṁ bhavissatī'ti, mantvā iminā asādhāraṇena anuggahena anuggahesi, imāya ca uḷārāya

pasaṁsāya pasaṁsīti cintayanto dhammavinayasaṅgāyanatthaṁ bhikkhūnaṁ ussāhaṁ janesi. Yathāha--

> "Atha kho āyasmā Mahākassapo bhikkhū āmantesi -- 'ekamidāhaṁ, āvuso, samayaṁ Pāvāya Kusināraṁ addhānamaggappaṭipanno mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṁ pañcamattehi bhikkhusatehī"ti (cūḷava.437) sabbaṁ **Subhaddakaṇḍaṁ** vitthārato veditabbaṁ. Atthaṁ panassa mahāparinibbānāvasāne āgataṭṭhāneyeva kathayissāma.

Tato paraṁ āha--

"Handa mayaṁ, āvuso, dhammañca (DA.I,4.) vinayañca saṅgāyāma, pure adhammo dippati, dhammo paṭibāhiyyati; pure avinayo dippati, vinayo paṭibāhiyyati; pure adhammavādino balavanto honti, dhammavādino dubbalā honti, pure avinayavādino balavanto honti, vinayavādino dubbalā hontī"ti (cūḷava.437).

Bhikkhū āhaṁsu-- "tena hi, bhante, thero bhikkhū uccinatū"ti. Thero pana sakalanavaṅgasatthusāsanapariyattidhare puthujjanasotāpannasakadāgāmi-anāgāmi sukkhavipassaka khīṇāsavabhikkhū anekasate, anekasahasse ca (CS:MA.pg.1.5) vajjetvā tipiṭakasabbapariyattippabhedadhare paṭisambhidāppatte mahānubhāve yebhuyyena Bhagavato etadaggaṁ āropite tevijjādibhede khīṇāsavabhikkhūyeva ekūnapañcasate pariggahesi. Ye sandhāya idaṁ vuttaṁ-- "atha kho āyasmā Mahākassapo ekenūnāni pañca arahantasatāni uccinī"ti (cūḷava.437).

Kissa pana thero ekenūnamakāsīti? Āyasmato Ānandattherassa okāsakaraṇatthaṁ. Tenahāyasmatā sahāpi, vināpi, na sakkā dhammasaṅgītiṁ kātuṁ. So hāyasmā sekkho sakaraṇīyo, tasmā sahāpi na sakkā. Yasmā panassa kiñci dasabaladesitaṁ suttageyyādikaṁ appaccakkhaṁ nāma natthi. Yathāha--

> "Dvāsīti Buddhato gaṇhiṁ, dve sahassāni bhikkhuto;
> Caturāsīti sahassāni, ye me dhammā pavattino"ti. (theragā.1027).

Tasmā vināpi na sakkā.

Yadi evaṁ sekkhopi samāno dhammasaṅgītiyā bahukārattā therena uccinitabbo assa, atha kasmā na uccinitoti? Parūpavādavivajjanato. Thero hi āyasmante Ānande ativiya vissattho ahosi, tathā hi naṁ sirasmiṁ palitesu jātesupi 'na vāyaṁ kumārako mattamaññāsī'ti, (saṁ.ni.2.154=S.16.11./II,218.) kumārakavādena ovadati. Sakyakulappasuto cāyasmā Tathāgatassa bhātā cūḷapituputto. Tattha keci bhikkhū chandāgamanaṁ viya maññamānā -- "bahū asekkhapaṭisambhidāppatte bhikkhū (DA.I,5.) ṭhapetvā Ānandaṁ sekkhapaṭisambhidāppattaṁ thero uccinī"ti upavadeyyuṁ. Taṁ parūpavādaṁ parivajjento, 'Ānandaṁ vinā dhammasaṅgītiṁ na sakkā kātuṁ, bhikkhūnaṁyeva naṁ anumatiyā gahessāmī'ti na uccini.

Atha sayameva bhikkhū Ānandassatthāya theraṁ yāciṁsu. Yathāha --

> "Bhikkhū āyasmantaṁ Mahākassapaṁ etadavocuṁ-- 'ayaṁ, bhante, āyasmā Ānando kiñcāpi sekkho abhabbo chandā dosā mohā bhayā agatiṁ gantuṁ, bahu cānena Bhagavato santike dhammo ca vinayo ca pariyatto, tena hi, bhante, thero āyasmantampi (CS:MA.pg.1.6) Ānandaṁ uccinatū'ti. Atha kho āyasmā Mahākassapo āyasmantampi Ānandaṁ uccinī"ti (cūḷava.437).

Evaṁ bhikkhūnaṁ anumatiyā uccinitena tenāyasmatā saddhiṁ pañcatherasatāni ahesuṁ.

Atha kho therānaṁ bhikkhūnaṁ etadahosi-- "kattha nu kho mayaṁ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāmā"ti? Atha kho therānaṁ bhikkhūnaṁ etadahosi-- "Rājagahaṁ kho mahāgocaraṁ pahūtasenāsanaṁ, yaṁnūna mayaṁ Rājagahe vassaṁ vasantā

dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāma, na aññe bhikkhū Rājagahe vassaṁ upagaccheyyun”ti (cūḷava.437).

Kasmā pana nesaṁ etadahosi? “Idaṁ pana amhākaṁ thāvarakammaṁ, koci visabhāgapuggalo saṅghamajjhaṁ pavisitvā ukkoṭeyyā”ti. Athāyasmā Mahākassapo ñattidutiyena kammena sāvesi--

> “Suṇātu me, āvuso saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṁ saṅgho imāni pañca bhikkhusatāni sammanneyya Rājagahe vassaṁ vasantāni dhammañca vinayañca saṅgāyituṁ, na aññehi bhikkhūhi Rājagahe vassaṁ vasitabban”ti. Esā ñatti.
>
> “Suṇātu me, āvuso saṅgho, saṅgho imāni pañcabhikkhusatāni sammanna”ti ‘Rājagahe vassaṁ vasantāni dhammañca vinayañca saṅgāyituṁ, na aññehi bhikkhūhi Rājagahe vassaṁ vasitabbanti. Yassāyasmato khamati imesaṁ pañcannaṁ (DA.I,6.)bhikkhusatānaṁ sammuti’ Rājagahe vassaṁ vasantānaṁ dhammañca vinayañca saṅgāyituṁ, na aññehi bhikkhūhi Rājagahe vassaṁ vasitabbanti, so tuṇhassa; yassa nakkhamati, so bhāseyya.
>
> “Sammatāni saṅghena imāni pañcabhikkhusatāni Rājagahe vassaṁ vasantāni dhammañca vinayañca saṅgāyituṁ, na aññehi bhikkhūhi Rājagahe vassaṁ vasitabbanti, khamati saṅghassa, tasmā tuṇhī, evametaṁ dhārayāmī”ti (cūḷava.438).

Ayaṁ (CS:MA.pg.1.7) pana kammavācā Tathāgatassa parinibbānato ekavīsatime divase katā. Bhagavā hi visākhapuṇṇamāyaṁ paccūsasamaye parinibbuto, athassa sattāhaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ sarīraṁ gandhamālādīhi pūjayiṁsu. Evaṁ sattāhaṁ sādhukīḷanadivasā nāma ahesuṁ. Tato sattāhaṁ citakāya agginā jhāyi, sattāhaṁ sattipañjaraṁ katvā sandhāgārasālāyaṁ dhātupūjaṁ kariṁsūti, ekavīsati divasā gatā. Jeṭṭhamūlasukkapakkhapañcamiyaṁyeva dhātuyo bhājayiṁsu. Etasmiṁ dhātubhājanadivase sannipatitassa mahābhikkhusaṅghassa subhaddena vuḍḍhapabbajitena kataṁ anācāraṁ ārocetvā vuttanayeneva ca bhikkhū uccinitvā ayaṁ kammavācā katā.

Imañca pana kammavācaṁ katvā thero bhikkhū āmantesi-- “āvuso, idāni tumhākaṁ cattālīsa divasā okāso kato, tato paraṁ ‘ayaṁ nāma no palibodho atthī’ti, vattuṁ na labbhā, tasmā etthantare yassa rogapalibodho vā ācariyupajjhāyapalibodho vā mātāpitupalibodho vā atthi, pattaṁ vā pana pacitabbaṁ, cīvaraṁ vā kātabbaṁ, so taṁ palibodhaṁ chinditvā taṁ karaṇīyaṁ karotū”ti.

Evañca pana vatvā thero attano pañcasatāya parisāya parivuto Rājagahaṁ gato. Aññepi mahātherā attano attano parivāre gahetvā sokasallasamappitaṁ mahājanaṁ assāsetukāmā taṁ taṁ disaṁ pakkantā. Puṇṇatthero pana sattasatabhikkhuparivāro ‘Tathāgatassa parinibbānaṭṭhānaṁ āgatāgataṁ mahājanaṁ assāsessāmī’ti Kusinārāyaṁyeva aṭṭhāsi.

Āyasmā Ānando yathā pubbe aparinibbutassa, evaṁ parinibbutassāpi Bhagavato sayameva pattacīvaramādāya pañcahi bhikkhusatehi saddhiṁ yena Sāvatthi tena cārikaṁ pakkāmi. Gacchato gacchato panassa parivārā bhikkhū gaṇanapathaṁ vītivattā. Tenāyasmatā gatagataṭṭhāne mahāparidevo (DA.I,7.) ahosi Anupubbena pana Sāvatthimanuppatte there Sāvatthivāsino manussā “thero kira āgato”ti sutvā gandhamālādihatthā paccuggantvā-- “bhante, Ānanda, pubbe Bhagavatā saddhiṁ āgacchatha, ajja kuhiṁ Bhagavantaṁ (CS:MA.pg.1.8) ṭhapetvā āgatatthā”ti-ādīni vadamānā parodiṁsu. Buddhassa Bhagavato parinibbānadivase viya mahāparidevo

ahosi.

Tatra sudaṁ āyasmā Ānando aniccatādipaṭisaṁyuttāya dhammiyākathāya taṁ mahājanaṁ saññāpetvā jetavanaṁ pavisitvā dasabalena vasitagandhakuṭiṁ vanditvā dvāraṁ vivaritvā mañcapīṭhaṁ nīharitvā papphoṭetvā gandhakuṭiṁ sammajjitvā milātamālākacavaraṁ chaḍḍetvā mañcapīṭhaṁ atiharitvā puna yathāṭhāne ṭhapetvā Bhagavato ṭhitakāle karaṇīyaṁ vattaṁ sabbamakāsi. Kurumāno ca nhānakoṭṭhakasammajjana-udakupaṭṭhāpanādikālesu gandhakuṭiṁ vanditvā-- "nanu Bhagavā, ayaṁ tumhākaṁ nhānakālo, ayaṁ dhammadesanākālo, ayaṁ bhikkhūnaṁ ovādadānakālo, ayaṁ sīhaseyyakappanakālo, ayaṁ mukhadhovanakālo"ti-ādinā nayena paridevamānova akāsi, yathā taṁ Bhagavato guṇagaṇāmatarasaññutāya patiṭṭhitapemo ceva akhīṇāsavo ca anekesu ca jātisatasahassesu aññamaññassūpakārasañjanitacittamaddavo. Tamenaṁ aññatarā devatā-- "bhante, Ānanda, tumhe evaṁ paridevamānā kathaṁ aññe assāsessathā"ti saṁvejesi. So tassā vacanena saṁviggahadayo santhambhitvā Tathāgatassa parinibbānato pabhuti ṭhānanisajjabahulattā ussannadhātukaṁ kāyaṁ samassāsetuṁ dutiyadivase khīravirecanaṁ pivitvā vihāreyeva nisīdi. Yaṁ sandhāya subhena māṇavena pahitaṁ māṇavakaṁ etadavoca--

> "Akālo, kho māṇavaka, atthi me ajja bhesajjamattā pītā, appeva nāma svepi upasaṅkameyyāmā"ti (dī.ni.1.447).

Dutiyadivase cetakattherena pacchāsamaṇena gantvā subhena māṇavena puṭṭho imasmiṁ Dīghanikāye **Subhasuttaṁ** nāma dasamaṁ suttaṁ abhāsi.

Atha Ānandatthero jetavanamahāvihāre khaṇḍaphullappaṭisaṅkharaṇaṁ (DA.I,8.) kārāpetvā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya bhikkhusaṅghaṁ ohāya Rājagahaṁ gato (CS:MA.pg.1.9) tathā aññepi dhammasaṅgāhakā bhikkhūti. Evañhi gate, te sandhāya ca idaṁ vuttaṁ-- "atha kho therā bhikkhū Rājagahaṁ agamaṁsu, dhammañca vinayañca saṅgāyitun"ti (cūḷava.438). Te āsaḷhīpuṇṇamāyaṁ uposathaṁ katvā pāṭipadadivase sannipatitvā vassaṁ upagacchiṁsu.

Tena kho pana samayena Rājagahaṁ parivāretvā aṭṭhārasa mahāvihārā honti, te sabbepi chaḍḍitapatita-uklāpā ahesuṁ. Bhagavato hi parinibbāne sabbepi bhikkhū attano attano pattacīvaramādāya vihāre ca pariveṇe ca chaḍḍetvā agamaṁsu. Tattha katikavattaṁ kurumānā therā Bhagavato vacanapūjanatthaṁ titthiyavādaparimocanatthañca-- 'paṭhamaṁ māsaṁ khaṇḍaphullappaṭisaṅkharaṇaṁ karomā'ti cintesuṁ. Titthiyā hi evaṁ vadeyyuṁ-- "samaṇassa Gotamassa sāvakā satthari ṭhiteyeva vihāre paṭijaggiṁsu, parinibbute chaḍḍesuṁ, kulānaṁ mahādhanapariccāgo vinassatī"ti. Tesañca vādaparimocanatthaṁ cintesunti vuttaṁ hoti. Evaṁ cintayitvā ca pana katikavattaṁ kariṁsu. Yaṁ sandhāya vuttaṁ--

> "Atha kho therānaṁ bhikkhūnaṁ etadahosi-- Bhagavatā, kho āvuso, khaṇḍaphullappaṭisaṅkharaṇaṁ vaṇṇitaṁ, handa mayaṁ, āvuso, paṭhamaṁ māsaṁ khaṇḍaphullappaṭisaṅkharaṇaṁ karoma, majjhimaṁ māsaṁ sannipatitvā dhammañca vinayañca saṅgāyissāmā"ti (cūḷava.438).

Te dutiyadivase gantvā rājadvāre aṭṭhaṁsu. Rājā āgantvā vanditvā-- "kiṁ bhante, āgatatthā"ti attanā kattabbakiccaṁ pucchi. Therā aṭṭhārasa mahāvihārapaṭisaṅkharaṇatthāya hatthakammaṁ paṭivedesuṁ. Rājā hatthakammakārake manusse adāsi. Therā paṭhamaṁ māsaṁ sabbavihāre paṭisaṅkharāpetvā rañño ārocesuṁ-- "niṭṭhitaṁ, mahārāja, vihārapaṭisaṅkharaṇaṁ, idāni dhammavinayasaṅgahaṁ karomā"ti. "Sādhu bhante visaṭṭhā karotha, mayhaṁ

āṇācakkaṁ (DA.I,9.) tumhākañca dhammacakkaṁ hotu, āṇāpetha, bhante, kiṁ karomī”ti. “Saṅgahaṁ karontānaṁ bhikkhūnaṁ sannisajjaṭṭhānaṁ mahārājā”ti. “Kattha karomi, bhante”ti? “Vebhārapabbatapasse sattapaṇṇi guhādvāre kātuṁ yuttaṁ mahārājā”ti. “Sādhu, bhante”ti kho rājā Ajātasattu vissakammunā (CS:MA.pg.1.10) nimmitasadisaṁ suvibhattabhittithambhasopānaṁ, nānāvidhamālākammalatākammavicittaṁ, abhibhavantamiva rājabhavanavibhūtiṁ, avahasantamiva devavimānasiriṁ, siriyā niketanamiva ekanipātatitthamiva ca devamanussanayanavihaṁgānaṁ, lokarāmaṇeyyakamiva sampiṇḍitaṁ daṭṭhabbasāramaṇḍaṁ maṇḍapaṁ kārāpetvā vividhakusumadāmolambakaviniggalantacāruvitānaṁ nānāratanavicittamaṇikoṭṭimatalamiva ca, naṁ nānāpupphūpahāravicittasupariniṭṭhitabhūmikammaṁ brahmavimānasadisaṁ alaṅkaritvā, tasmiṁ mahāmaṇḍape pañcasatānaṁ bhikkhūnaṁ anagghāni pañca kappiyapaccattharaṇasatāni paññapetvā, dakkhiṇabhāgaṁ nissāya uttarābhimukhaṁ therāsanaṁ, maṇḍapamajjhe puratthābhimukhaṁ Buddhassa Bhagavato āsanāraham dhammāsanaṁ paññapetvā, dantakhacitaṁ bījaniñcettha ṭhapetvā, bhikkhusaṅghassa ārocāpesi-- “niṭṭhitaṁ, bhante, mama kiccan”ti.

Tasmiñca pana divase ekacce bhikkhū āyasmantaṁ Ānandaṁ sandhāya evamāhaṁsu-- “imasmiṁ bhikkhusaṅghe eko bhikkhu vissagandhaṁ vāyanto vicaratī”ti. Thero taṁ sutvā imasmiṁ bhikkhusaṅghe añño vissagandhaṁ vāyanto vicaraṇakabhikkhu nāma natthi. Addhā ete maṁ sandhāya vadantīti saṁvegaṁ āpajji. Ekacce naṁ āhaṁsuyeva-- “sve āvuso, Ānanda, sannipāto, tvañca sekkho sakaraṇīyo, tena te na yuttaṁ sannipātaṁ gantuṁ, appamatto hohī”ti.

Atha kho āyasmā Ānando-- ‘sve sannipāto, na kho metaṁ patirūpaṁ yvāhaṁ sekkho samāno sannipātaṁ gaccheyyan’ti, bahudeva rattiṁ kāyagatāya satiyā vītināmetvā (DA.I,10.) rattiyā paccūsasamaye caṅkamā orohitvā vihāraṁ pavisitvā “nipajjissāmī”ti kāyaṁ āvajjesi, dve pādā bhūmito muttā, apattañca sīsaṁ bimbohanaṁ, etasmiṁ antare anupādāya āsavehi cittaṁ vimucci. Ayañhi āyasmā caṅkamena bahi vītināmetvā visesaṁ nibbattetuṁ asakkonto cintesi-- “nanu maṁ Bhagavā etadavoca-- ‘katapuññosi tvaṁ, Ānanda, padhānamanuyuñja, khippaṁ hohisi anāsavo’ti (dī.ni.2.207). Buddhānañca kathādoso nāma natthi, mama pana accāraddhaṁ vīriyaṁ, tena me cittaṁ uddhaccāya saṁvattati. Handāhaṁ vīriyasamataṁ yojemī”ti, caṅkamā orohitvā pādadhovanaṭṭhāne ṭhatvā pāde dhovitvā (CS:MA.pg.1.11) vihāraṁ pavisitvā mañcake nisīditvā, “thokaṁ vissamissāmī”ti kāyaṁ mañcake apanāmesi. Dve pādā bhūmito muttā, sīsaṁ bimbohanamappattaṁ, etasmiṁ antare anupādāya āsavehi cittaṁ vimuttaṁ, catu-iriyāpathavirahitaṁ therassa arahattaṁ. Tena “imasmiṁ sāsane anipanno anisinno aṭṭhito acaṅkamanto ko bhikkhu arahattaṁ patto”ti vutte “Ānandatthero”ti vattuṁ vaṭṭati.

Atha therā bhikkhū dutiyadivase pañcamiyaṁ kāḷapakkhassa katabhattakiccā pattacīvaraṁ paṭisāmetvā dhammasabhāyaṁ sannipatiṁsu. Atha kho āyasmā Ānando arahā samāno sannipātaṁ agamāsi. Kathaṁ agamāsi? “Idānimhi sannipātamajjhaṁ pavisanāraho”ti haṭṭhatuṭṭhacitto ekaṁsaṁ cīvaraṁ katvā bandhanā muttatālapakkaṁ viya, paṇḍukambale nikkhittajātimaṇi viya, vigatavalāhake nabhe samuggatapuṇṇacando viya, bālātapasamphassavikasitareṇupiñjaragabbhaṁ padumaṁ viya ca, parisuddhena pariyodātena sappabhena sassirīkena ca mukhavarena attano arahattappattiṁ ārocayamāno viya agamāsi. Atha naṁ disvā āyasmato Mahākassapassa etadahosi-- “sobhati vata bho arahattappatto Ānando, sace Satthā dhareyya, addhā ajjānandassa sādhukāraṁ dadeyya, (DA.I,11.) handa dānissāhaṁ satthārā dātabbaṁ sādhukāraṁ

dadāmī”ti, tikkhattuṁ sādhukāramadāsi.

Majjhimabhāṇakā pana vadanti-- “Ānandatthero attano arahattappattiṁ ñāpetukāmo bhikkhūhi saddhiṁ nāgato, bhikkhū yathāvuḍḍhaṁ attano attano pattāsane nisīdantā Ānandattherassa āsanaṁ ṭhapetvā nisinnā. Tattha keci evamāhaṁsu-- ‘etaṁ āsanaṁ kassā’ti? ‘Ānandassā’ti. ‘Ānando pana kuhiṁ gato’ti? Tasmiṁ samaye thero cintesi-- ‘idāni mayhaṁ gamanakālo’ti. Tato attano ānubhāvaṁ dassento pathaviyaṁ nimujjitvā attano āsaneyeva attānaṁ dassesī”ti, ākāsena gantvā nisīdītipi eke. Yathā vā tathā vā hotu. Sabbathāpi taṁ disvā āyasmato Mahākassapassa sādhukāradānaṁ yuttameva.

Evaṁ āgate pana tasmiṁ āyasmante Mahākassapatthero bhikkhū āmantesi-- “āvuso, kiṁ paṭhamaṁ saṅgāyāma, dhammaṁ vā vinayaṁ vā”ti? Bhikkhū (CS:MA.pg.1.12) āhaṁsu-- “Bhante, Mahākassapa, **Vinayo nāma** Buddhasāsanassa āyu. Vinaye ṭhite sāsanaṁ ṭhitaṁ nāma hoti. Tasmā paṭhamaṁ vinayaṁ saṅgāyāmā”ti. “Kaṁ dhuraṁ katvā”ti? “Āyasmantaṁ Upālin”ti. “Kiṁ Ānando nappahotī”ti? “No nappahoti”. Api ca kho pana sammāsambuddho dharamānoyeva vinayapariyattiṁ nissāya āyasmantaṁ Upāliṁ etadagge ṭhapesi-- “etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ vinayadharānaṁ yadidaṁ Upāli”ti (a.ni.1.228). ‘Tasmā Upālittheraṁ pucchitvā vinayaṁ saṅgāyāmā’ti.

Tato thero vinayaṁ pucchanatthāya attanāva attānaṁ sammanni. Upālittheropi vissajjanatthāya sammanni. Tatrāyaṁ pāḷi-- atha kho āyasmā Mahākassapo saṅghaṁ ñāpesi--

“Suṇātu me, āvuso, saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṁ,
Ahaṁ Upāliṁ vinayaṁ puccheyyan”ti.

Āyasmāpi Upāli saṅghaṁ ñāpesi--

“Suṇātu me, bhante, saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṁ,
Ahaṁ āyasmatā Mahākassapena vinayaṁ puṭṭho vissajjeyyan”ti. (cūḷava.439).

Evaṁ attānaṁ sammannitvā āyasmā Upāli uṭṭhāyāsanā ekaṁsaṁ (DA.I,12.) cīvaraṁ katvā there bhikkhū vanditvā dhammāsane nisīdi dantakhacitaṁ bījaniṁ gahetvā, tato Mahākassapatthero therāsane nisīditvā āyasmantaṁ Upāliṁ vinayaṁ pucchi. “Paṭhamaṁ āvuso, Upāli, pārājikaṁ kattha paññattan”ti? “Vesāliyaṁ, bhante”ti. “Kaṁ ārabbhā”ti? “Sudinnaṁ kalandaputtaṁ ārabbhā”ti. “Kismiṁ vatthusmin”ti? “Methunadhamme”ti.

“Atha kho āyasmā Mahākassapo āyasmantaṁ Upāliṁ paṭhamassa pārājikassa vatthumpi pucchi, nidānampi pucchi, puggalampi pucchi, paññattimpi pucchi, anupaññattimpi pucchi, āpattimpi pucchi, anāpattimpi pucchi” (cūḷava.439). Puṭṭho puṭṭho āyasmā Upāli vissajjesi.

Kiṁ panettha paṭhamapārājike kiñci apanetabbaṁ vā pakkhipitabbaṁ vā atthi natthīti? Apanetabbaṁ natthi. Buddhassa hi Bhagavato bhāsite apanetabbaṁ nāma natthi. Na hi Tathāgatā ekabyañjanampi niratthakaṁ vadanti. Sāvakānaṁ pana devatānaṁ (DA. CS:pg.1.13) vā bhāsite apanetabbampi hoti, taṁ dhammasaṅgāhakattherā apanayiṁsu. Pakkhipitabbaṁ pana sabbatthāpi atthi, tasmā yaṁ yattha pakkhipituṁ yuttaṁ, taṁ pakkhipiṁsuyeva. Kiṁ pana tanti? ‘Tena samayenā’ti vā, ‘tena kho pana samayenā’ti vā, ‘atha khoti vā’, ‘evaṁ vutteti’ vā, ‘etadavocā’ti vā, evamādikaṁ sambandhavacanamattaṁ. Evaṁ pakkhipitabbayuttaṁ pakkhipitvā pana-- “idaṁ paṭhamapārājikan”ti ṭhapesuṁ. Paṭhamapārājike

saṅgahamārūḷhe pañca arahantasatāni saṅgahaṁ āropitanayeneva gaṇasajjhāyamakaṁsu-- “tena samayena Buddho Bhagavā verañjāyaṁ viharatī”ti. Tesaṁ sajjhāyāraddhakāleyeva sādhukāraṁ dadamānā viya mahāpathavī udakapariyantaṁ katvā akampittha.

Eteneva nayena sesāni tīṇi pārājikāni saṅgahaṁ āropetvā “idaṁ pārājikakaṇḍan”ti ṭhapesuṁ. Terasa saṅghādisesāni “terasakan”ti ṭhapesuṁ. Dve sikkhāpadāni “aniyatānī”ti ṭhapesuṁ. Tiṁsa sikkhāpadāni “nissaggiyāni pācittiyānī”ti ṭhapesuṁ (DA.I,13.) Dvenavuti sikkhāpadāni “pācittiyānī”ti ṭhapesuṁ. Cattāri sikkhāpadāni “pāṭidesanīyānī”ti ṭhapesuṁ. Pañcasattati sikkhāpadāni “sekhiyānī”ti ṭhapesuṁ. Satta dhamme “adhikaraṇasamathā”ti ṭhapesuṁ. Evaṁ sattavīsādhikāni dve sikkhāpadasatāni “mahāvibhaṅgo”ti kittetvā ṭhapesuṁ. Mahāvibhaṅgāvasānepi purimanayeneva mahāpathavī akampittha.

Tato bhikkhunīvibhaṅge aṭṭha sikkhāpadāni “pārājikakaṇḍaṁ nāma idan”ti ṭhapesuṁ. Sattarasa sikkhāpadāni “sattarasakan”ti ṭhapesuṁ. Tiṁsa sikkhāpadāni “nissaggiyāni pācittiyānī”ti ṭhapesuṁ. Chasaṭṭhisatasikkhāpadāni “pācittiyānī”ti ṭhapesuṁ. Aṭṭha sikkhāpadāni “pāṭidesanīyānī”ti ṭhapesuṁ. Pañcasattati sikkhāpadāni “sekhiyānī”ti ṭhapesuṁ. Satta dhamme “adhikaraṇasamathā”ti ṭhapesuṁ. Evaṁ tīṇi sikkhāpadasatāni cattāri ca sikkhāpadāni “bhikkhunīvibhaṅgo”ti kittetvā-- “ayaṁ ubhato vibhaṅgo nāma catusaṭṭhibhāṇavāro”ti ṭhapesuṁ. Ubhatovibhaṅgāvasānepi vuttanayeneva mahāpathavikampo ahosi.

Etenevupāyena asītibhāṇavāraparimāṇaṁ khandhakaṁ, pañcavīsatibhāṇavāraparimāṇaṁ parivārañca saṅgahaṁ āropetvā “idaṁ **Vinayapiṭakaṁ** nāmā”ti ṭhapesuṁ (CS:MA.pg.1.14) Vinayapiṭakāvasānepi vuttanayeneva mahāpathavikampo ahosi. Taṁ āyasmantaṁ Upāliṁ paṭicchāpesuṁ-- “āvuso, imaṁ tuyhaṁ nissitake vācehī”ti. Vinayapiṭakasaṅgahāvasāne Upālitthero dantakhacitaṁ bījaniṁ nikkhipitvā dhammāsanā orohitvā there bhikkhū vanditvā attano pattāsane nisīdi.

Vinayaṁ saṅgāyitvā dhammaṁ saṅgāyitukāmo āyasmā Mahākassapo bhikkhū pucchi-- “dhammaṁ saṅgāyante hi kaṁ puggalaṁ dhuraṁ katvā dhammo saṅgāyitabbo”ti? Bhikkhū-- “Ānandattheraṁ dhuraṁ katvā”ti āhaṁsu.

Atha kho āyasmā Mahākassapo saṅghaṁ ñāpesi--

“Suṇātu me, āvuso, saṅgho, yadi saṅghassa pattakallaṁ,
Ahaṁ Ānandaṁ dhammaṁ puccheyyan”ti.

Atha kho āyasmā Ānando saṅghaṁ ñāpesi--

“Suṇātu me, bhante, saṅgho, yadi (DA.I,14.) saṅghassa pattakallaṁ,
Ahaṁ āyasmatā Mahākassapena dhammaṁ puṭṭho vissajjeyyan”ti.

Atha kho āyasmā Ānando uṭṭhāyāsanā ekaṁsaṁ cīvaraṁ katvā there bhikkhū vanditvā dhammāsane nisīdi dantakhacitaṁ bījaniṁ gahetvā. Atha kho āyasmā Mahākassapo bhikkhū pucchi-- “kataraṁ, āvuso, piṭakaṁ paṭhamaṁ saṅgāyāmā”ti? “Suttantapiṭakaṁ, bhante”ti. “Suttantapiṭake catasso saṅgītiyo, tāsu paṭhamaṁ kataraṁ saṅgītin”ti? “Dīghasaṅgītiṁ, bhante”ti. “Dīghasaṅgītiyaṁ catutiṁsa suttāni, tayo vaggā, tesu paṭhamaṁ kataraṁ vaggan”ti? “Sīlakkhandhavaggaṁ, bhante”ti. “Sīlakkhandhavagge terasa suttantā, tesu paṭhamaṁ kataraṁ suttan”ti? “Brahmajālasuttaṁ nāma bhante, tividhasīlālaṅkataṁ, nānāvidhamicchājīvakuha lapanādividdhaṁsanaṁ, dvāsaṭṭhiditṭhijālaviniveṭhanaṁ, dasasahassilokadhātukampanaṁ, taṁ paṭhamaṁ saṅgāyāmā”ti.

Atha kho āyasmā Mahākassapo āyasmantaṁ Ānandaṁ etadavoca,

“brahmajālaṁ, āvuso Ānanda, kattha bhāsitan”ti? “Antarā ca, bhante, Rājagahaṁ antarā ca Nāḷandaṁ rājāgārake Ambalaṭṭhikāyan”ti. “Kaṁ ārabbhā”ti (CS:MA.pg.1.15) “Suppiyañca paribbājakaṁ, Brahmadattañca māṇavan”ti. “Kismiṁ vatthusmin”ti? “Vaṇṇāvaṇṇe”ti. Atha kho āyasmā Mahākassapo āyasmantaṁ Ānandaṁ brahmajālassa nidānampi pucchi, puggalampi pucchi, vatthumpi pucchi (cūḷava.440). Āyasmā Ānando vissajjesi. Vissajjanāvasāne pañca arahantasatāni gaṇasajjhāyamakaṁsu. Vuttanayeneva ca pathavikampo ahosi.

Evaṁ brahmajālaṁ saṅgāyitvā tato paraṁ “sāmaññaphalaṁ, panāvuso Ānanda, kattha bhāsitan”ti-ādinā nayena pucchāvissajjanānukkamena saddhiṁ brahmajālena sabbepi terasa suttante saṅgāyitvā-- “ayaṁ sīlakkhandhavaggo nāmā”ti kittetvā ṭhapesuṁ.

Tadanantaraṁ mahāvaggaṁ, tadanantaraṁ pāthikavagganti, evaṁ tivaggasaṅgahaṁ catutiṁsasuttapaṭimaṇḍitaṁ (DA.I,15.) catusaṭṭhibhāṇavāraparimāṇaṁ tantiṁ saṅgāyitvā “ayaṁ **Dīghanikāyo** nāmā”ti vatvā āyasmantaṁ Ānandaṁ paṭicchāpesuṁ-- “āvuso, imaṁ tuyhaṁ nissitake vācehī”ti.

Tato anantaraṁ asītibhāṇavāraparimāṇaṁ **Majjhimanikāyaṁ** saṅgāyitvā dhammasenāpatisāriputtattherassa nissitake paṭicchāpesuṁ-- “imaṁ tumhe pariharathā”ti.

Tato anantaraṁ satabhāṇavāraparimāṇaṁ **Saṁyuttanikāyaṁ** saṅgāyitvā Mahākassapattheraṁ paṭicchāpesuṁ-- “bhante, imaṁ tumhākaṁ nissitake vācethā”ti.

Tato anantaraṁ vīsatibhāṇavārasataparimāṇaṁ **Aṅguttaranikāyaṁ** saṅgāyitvā Anuruddhattheraṁ paṭicchāpesuṁ-- “imaṁ tumhākaṁ nissitake vācethā”ti.

Tato anantaraṁ dhammasaṅgahavibhaṅgadhātukathāpuggalapaññattikathāvatthuyamakapaṭṭhānaṁ abhidhammoti vuccati. Evaṁ saṁvaṇṇitaṁ sukhumañāṇagocaraṁ tantiṁ saṅgāyitvā-- “idaṁ **Abhidhammapiṭakaṁ** nāmā”ti vatvā pañca arahantasatāni sajjhāyamakaṁsu. Vuttanayeneva pathavikampo ahosīti.

Tato paraṁ [1]Jātakaṁ, [2]Niddeso, [3]Paṭisambhidāmaggo, [4]Apadānaṁ, [5]Suttanipāto, [6]Khuddakapāṭho, [7]Dhammapadaṁ, [8]Udānaṁ, [9]Itivuttakaṁ, [10]Vimānavatthu, [11]Petavatthu, [12]Theragāthā (CS:MA.pg.1.16) [13]Therīgāthāti imaṁ tantiṁ saṅgāyitvā **“Khuddakagantho** nāmāyan”ti ca vatvā “Abhidhammapiṭakasmiṁyeva saṅgahaṁ āropayiṁsū”ti Dīghabhāṇakā vadanti. Majjhimabhāṇakā pana “cariyāpiṭakabuddhavaṁsehi saddhiṁ sabbampetaṁ khuddakaganthaṁ nāma Suttantapiṭake pariyāpannan”ti vadanti.

Evametaṁ sabbampi Buddhavacanaṁ rasavasena ekavidhaṁ, Dhammavinayavasena duvidhaṁ, paṭhamamajjhimapacchimavasena tividhaṁ. Tathā piṭakavasena. Nikāyavasena pañcavidhaṁ, aṅgavasena navavidhaṁ, dhammakkhandhavasena caturāsītisahassavidhanti veditabbaṁ.

Kathaṁ **rasavasena ekavidhaṁ?** Yañhi Bhagavatā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambujjhitvā yāva anupādisesāya (DA.I,16.) nibbānadhātuyā parinibbāyati, etthantare pañcacattālīsavassāni devamanussanāgayakkhādayo anusāsantena vā paccavekkhantena vā vuttaṁ, sabbaṁ taṁ ekarasaṁ vimuttirasameva hoti. Evaṁ rasavasena ekavidhaṁ.

Kathaṁ **Dhammavinayavasena duvidhaṁ?** Sabbameva cetaṁ Dhammo ceva Vinayo cāti saṅkhyaṁ gacchati. Tattha Vinayapiṭakaṁ vinayo, avasesaṁ Buddhavacanaṁ dhammo. Tenevāha “yannūna mayaṁ dhammañca vinayañca saṅgāyeyyāmā”ti (cūḷava.437). “Ahaṁ Upāliṁ vinayaṁ puccheyyaṁ, Ānandaṁ dhammaṁ puccheyyan”ti ca. Evaṁ Dhammavinayavasena duvidhaṁ.

Kathaṁ **paṭhamamajjhimapacchimavasena tividhaṁ?** Sabbameva hidaṁ paṭhamabuddhavacanaṁ, majjhimabuddhavacanaṁ, pacchimabuddhavacananti tippabhedaṁ hoti. Tattha--

"Anekajātisaṁsāraṁ, sandhāvissaṁ anibbisaṁ;
Gahakāraṁ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṁ.
Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṁ na kāhasi.
Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṁ visaṅkhataṁ.
Visaṅkhāragataṁ cittaṁ, taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti. (dha.pa.153-54).

Idaṁ paṭhamabuddhavacanaṁ. Keci "yadā have pātubhavanti dhammā"ti (mahāva.1) khandhake udānagāthaṁ vadanti. Esā pana pāṭipadadivase sabbaññubhāvappattassa somanassamayañāṇena paccayākāraṁ paccavekkhantassa uppannā udānagāthāti veditabbā.

Yaṁ (CS:MA.pg.1.17) pana parinibbānakāle abhāsi-- "handa dāni, bhikkhave, āmantayāmi vo, vayadhammā saṅkhārā, appamādena sampādethā"ti (dī.ni.2.218) idaṁ pacchimabuddhavacanaṁ. Ubhinnamantare yaṁ vuttaṁ, etaṁ majjhimabuddhavacanaṁ nāma. Evaṁ paṭhamamajjhimapacchimabuddhavacanavasena tividhaṁ.

Kathaṁ **Piṭakavasena tividhaṁ?** Sabbampi cetaṁ Vinayapiṭakaṁ Suttantapiṭakaṁ Abhidhammapiṭakanti tippabhedameva (DA.I,17.) hoti. Tattha paṭhamasaṅgītiyaṁ saṅgītañca asaṅgītañca sabbampi samodhānetvā ubhayāni pātimokkhāni, dve vibhaṅgā, dvāvīsati khandhakā, soḷasaparivārāti-- idaṁ **Vinayapiṭakaṁ** nāma. Brahmajālādicatuttiṁsasuttasaṅgaho Dīghanikāyo, Mūlapariyāyasuttādidiyaḍḍhasatadvesuttasaṅgaho Majjhimanikāyo, oghataraṇasuttādisattasuttasahassasattasatadvāsaṭṭhisuttasaṅgaho Saṁyuttanikāyo, cittapariyādānasuttādinavasuttasahassapañcasatasattapaññāsasuttasaṅgaho Aṅguttaranikāyo, Khuddakapāṭha-Dhammapada-Udāna-Itivuttaka-Suttanipāta-Vimānavatthu-Petavatthu-Theragāthā-Therīgāthā-Jātaka-Niddesa-Paṭisambhidāmagga-Apadāna-Buddhavaṁsa-Cariyāpiṭakavasena pannarasappabhedo Khuddakanikāyoti idaṁ **Suttantapiṭakaṁ** nāma. Dhammasaṅgaho, Vibhaṅgo, Dhātukathā, Puggalapaññatti, Kathāvatthu, Yamakaṁ, Paṭṭhānanti-- idaṁ **Abhidhammapiṭakaṁ** nāma. Tattha--

"Vividhavisesanayattā, vinayanato ceva kāyavācānaṁ;
Vinayatthavidūhi ayaṁ, vinayo vinayoti akkhāto".

Vividhā hi ettha pañcavidhapātimokkhuddesapārājikādi satta āpattikkhandhamātikā vibhaṅgādippabhedā nayā. Visesabhūtā ca daḷhīkammasithilakaraṇappayojanā anupaññattinayā. Kāyikavācasika-ajjhācāranisedhanato cesa kāyaṁ vācañca vineti, tasmā vividhanayattā visesanayattā kāyavācānaṁ vinayanato ceva vinayoti akkhāto. Tenetametassa vacanatthakosallatthaṁ vuttaṁ--

"Vividhavisesanayattā, vinayanato ceva kāyavācānaṁ;
Vinayatthavidūhi ayaṁ, vinayo vinayoti akkhāto"ti.

Itaraṁ (CS:MA.pg.1.18) pana--

"Atthānaṁ sūcanato suvuttato, savanatotha sūdanato;
Suttāṇā suttasabhāgato ca, suttanti akkhātaṁ.

Tañhi attatthaparatthādibhede atthe sūceti. Suvuttā cettha atthā,

veneyyajjhāsayānulomena vuttattā. Savati cetaṁ atthe sassamiva phalaṁ, pasavatīti vuttaṁ hoti. Sūdati cetaṁ dhenu viya khīraṁ, paggharāpetīti vuttaṁ hoti. (DA.I,18.) Suṭṭhu ca ne tāyati, rakkhatīti vuttaṁ hoti. Suttasabhāgañcetaṁ, yathā hi tacchakānaṁ suttaṁ pamāṇaṁ hoti, evametampi viññūnaṁ. Yathā ca suttena saṅgahitāni pupphāni na vikirīyanti, na viddhaṁsīyanti, evameva tena saṅgahitā atthā. Tenetametassa vacanatthakosallatthaṁ vuttaṁ--

"Atthānaṁ sūcanato, suvuttato savanatotha sūdanato;
Suttāṇā suttasabhāgato ca, suttanti akkhātan"ti.

Itaro pana--

"Yaṁ ettha vuḍḍhimanto, salakkhaṇā pūjitā paricchinnā;
Vuttādhikā ca dhammā, abhidhammo tena akkhāto".

Ayañhi abhisaddo vuḍḍhilakkhaṇapūjitaparicchinnādhikesu dissati. Tathā hesa "bāḷhā me dukkhā vedanā abhikkamanti, no paṭikkamantī"ti-ādīsu (ma.ni.3.389) vuḍḍhiyaṁ āgato. "Yā tā rattiyo abhiññātā abhilakkhitā"ti-ādīsu (ma.ni.1.49) salakkhaṇe. "Rājābhirājā manujindo"ti-ādīsu (ma.ni.2.399) pūjite. "Paṭibalo vinetuṁ abhidhamme abhivinaye"ti-ādīsu (mahāva.85) paricchinne. Aññamaññasaṅkaravirahite Dhamme ca Vinaye cāti vuttaṁ hoti. "Abhikkantena vaṇṇenā"ti-ādīsu (vi.va.819) adhike.

Ettha ca-- "rūpūpapattiyā maggaṁ bhāveti" (dha.sa.251), "mettāsahagatena cetasā ekaṁ disaṁ pharitvā viharatī"ti-ādinā (vibha.642) nayena vuḍḍhimantopi dhammā vuttā. "Rūpārammaṇaṁ vā saddārammaṇaṁ vā"ti-ādinā (dha.sa.1) nayena ārammaṇādīhi lakkhaṇīyattā (CS:MA.pg.1.19) salakkhaṇāpi. "Sekkhā dhammā, asekkhā dhammā, lokuttarā dhammā"ti-ādinā (dha.sa.tikamātikā11 dukamātikā12) nayena pūjitāpi, pūjārahāti adhippāyo. "Phasso hoti, vedanā hotī"ti-ādinā (dha.sa.1) nayena sabhāvaparicchinnattā paricchinnāpi. "Mahaggatā dhammā, appamāṇā dhammā (dha.sa.tikamātikā11), anuttarā dhammā"ti-ādinā (dha.sa.dukamātikā11) nayena adhikāpi dhammā vuttā. Tenetametassa vacanatthakosallatthaṁ vuttaṁ--

"Yaṁ ettha vuḍḍhimanto, salakkhaṇā pūjitā paricchinnā;
Vuttādhikā ca dhammā, abhidhammo tena akkhāto"ti.

Yaṁ panettha avisiṭṭhaṁ, taṁ--

"Piṭakaṁ piṭakatthavidū, pariyattibbhājanatthato āhu;
Tena samodhānetvā, tayopi vinayādayo ñeyyā".

Pariyattipi hi "mā piṭakasampadānenā"ti-ādīsu (a.ni.3.66) piṭakanti vuccati. "Atha puriso āgaccheyya kudālapiṭakamādāyā"ti-ādīsu (a.ni.3.70) yaṁ kiñci bhājanampi. Tasmā 'piṭakaṁ piṭakatthavidū pariyattibhājanatthato āhu.

Idāni **'tena** (DA.I,19.) **samodhānetvā tayopi vinayādayo ñeyyā'**ti, tena evaṁ duvidhatthena piṭakasaddena saha samāsaṁ katvā vinayo ca so piṭakañca pariyattibhāvato, tassa tassa atthassa bhājanato cāti Vinayapiṭakaṁ, yathāvutteneva nayena suttantañca taṁ Piṭakañcāti Suttantapiṭakaṁ, Abhidhammo ca so Piṭakañcāti Abhidhammapiṭakanti. Evamete tayopi vinayādayo ñeyyā.

Evaṁ ñatvā ca punapi tesuyeva Piṭakesu nānappakārakosallatthaṁ--

"Desanāsāsanakathābhedaṁ tesu yathārahaṁ;
Sikkhāppahānagambhīrabhāvañca paridīpaye.
Pariyattibhedaṁ sampattiṁ, vipattiñcāpi yaṁ yahiṁ.
Pāpuṇāti yathā bhikkhu, tampi sabbaṁ vibhāvaye".

Tatrāyaṁ paridīpanā vibhāvanā ca. Etāni hi tīṇi piṭakāni yathākkamaṁ

āṇāvohāraparamatthadesanā, yathāparādhayathānulomayathādhammasāsanāni, saṁvarāsaṁvaradiṭṭhiviniveṭhananāmarūpaparicchedakathāti ca vuccanti. Ettha (CS:MA.pg.1.20) hi Vinayapiṭakaṁ āṇārahena Bhagavatā āṇābāhullato desitattā **āṇādesanā,** Suttantapiṭakaṁ vohārakusalena Bhagavatā vohārabāhullato desitattā **vohāradesanā,** Abhidhammapiṭakaṁ paramatthakusalena Bhagavatā paramatthabāhullato desitattā **paramatthadesanā**ti vuccati.

Tathā paṭhamaṁ-- 'ye te pacurāparādhā sattā, te yathāparādhaṁ ettha sāsitā'ti **yathāparādhasāsanaṁ,** dutiyaṁ-- 'anekajjhāsayānusayacariyādhimuttikā sattā yathānulomaṁ ettha sāsitā'ti **yathānulomasāsanaṁ,** tatiyaṁ-- 'dhammapuñjamatte "ahaṁ mamā"ti saññino sattā yathādhammaṁ ettha sāsitā'ti **yathādhammasāsanan**ti vuccati.

Tathā paṭhamaṁ-- ajjhācārapaṭipakkhabhūto saṁvarāsaṁvaro ettha kathitoti **saṁvarāsaṁvarakathā**. Saṁvarāsaṁvaroti khuddako ceva mahanto ca saṁvaro, kammākammaṁ viya, phalāphalaṁ viya ca, dutiyaṁ-- "dvāsaṭṭhidiṭṭhipaṭipakkhabhūtā diṭṭhiviniveṭhanā ettha kathitā"ti **diṭṭhiviniveṭhanakathā,** tatiyaṁ-- "rāgādipaṭipakkhabhūto nāmarūpaparicchedo ettha kathito"ti **nāmarūpaparicchedakathā**ti vuccati.

Tīsupi cetesu tisso sikkhā, tīṇi pahānāni, catubbidho ca gambhīrabhāvo veditabbo. Tathā hi Vinayapiṭake visesena **adhisīlasikkhā** vuttā, Suttantapiṭake **adhicittasikkhā,** Abhidhammapiṭake **adhipaññāsikkhā**.

Vinayapiṭake ca **vītikkamappahānaṁ** (DA.I,20.) kilesānaṁ vītikkamapaṭipakkhattā sīlassa. Suttantapiṭake **pariyuṭṭhānappahānaṁ,** pariyuṭṭhānapaṭipakkhattā samādhissa. Abhidhammapiṭake **anusayappahānaṁ,** anusayapaṭipakkhattā paññāya. Paṭhame ca **tadaṅgappahānaṁ,** itaresu **vikkhambhanasamucchedappahānāni**. Paṭhame ca duccaritasaṁkilesappahānaṁ, itaresu **taṇhādiṭṭhisaṁkilesappahānaṁ**.

Ekamekasmiñcettha catubbidhopi dhammatthadesanā paṭivedhagambhīrabhāvo veditabbo. Tattha **dhammo**ti tanti. **Attho**ti tassāyeva attho. **Desanā**ti tassā manasā vavatthāpitāya tantiyā desanā. **Paṭivedho**ti tantiyā tanti-atthassa ca yathābhūtāvabodho. Tīsupi cetesu ete dhammatthadesanāpaṭivedhā. Yasmā sasādīhi viya mahāsamuddo (CS:MA.pg.1.21) mandabuddhīhi dukkhogāḷhā alabbhaneyyapatiṭṭhā ca, tasmā gambhīrā. Evaṁ ekamekasmiṁ ettha catubbidhopi gambhīrabhāvo veditabbo.

Aparo nayo, **dhammo**ti hetu. Vuttañhetaṁ-- "hetumhi ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā"ti. **Attho**ti hetuphalaṁ, vuttañhetaṁ-- "hetuphale ñāṇaṁ atthapaṭisambhidā"ti (vibha.720). **Desanā**ti paññatti, yathā dhammaṁ dhammābhilāpoti adhippāyo. Anulomapaṭilomasaṅkhepavitthārādivasena vā kathanaṁ. **Paṭivedho**ti abhisamayo, so ca lokiyalokuttaro visayato asammohato ca, atthānurūpaṁ dhammesu, dhammānurūpaṁ atthesu, paññattipathānurūpaṁ paññattīsu avabodho. Tesaṁ tesaṁ vā tattha tattha vuttadhammānaṁ paṭivijjhitabbo salakkhaṇasaṅkhāto aviparītasabhāvo.

Idāni yasmā etesu Piṭakesu yaṁ yaṁ dhammajātaṁ vā atthajātaṁ vā, yā cāyaṁ yathā yathā ñāpetabbo attho sotūnaṁ ñāṇassa abhimukho hoti, tathā tathā tadatthajotikā desanā, yo cettha aviparītāvabodhasaṅkhāto paṭivedho, tesaṁ tesaṁ vā dhammānaṁ paṭivijjhitabbo salakkhaṇasaṅkhāto aviparītasabhāvo. Sabbampetaṁ anupacitakusalasambhārehi duppaññehi sasādīhi viya mahāsamuddo dukkhogāḷhaṁ alabbhaneyyapatiṭṭhañca, tasmā gambhīraṁ. Evampi ekamekasmiṁ ettha catubbidhopi gambhīrabhāvo veditabbo.

Ettāvatā ca--

"Desanāsāsanakathā, bhedaṁ tesu yathārahaṁ;
Sikkhāppahānagambhīra, bhāvañca paridīpaye"ti.

(DA.I,21.) Ayaṁ gāthā vuttatthāva hoti.

"Pariyattibhedaṁ sampattiṁ, vipattiñcāpi yaṁ yahiṁ;
Pāpuṇāti yathā bhikkhu, tampi sabbaṁ vibhāvaye"ti--

Ettha pana tīsu Piṭakesu tividho pariyattibhedo daṭṭhabbo. Tisso hi pariyattiyo-- alagaddūpamā, nissaraṇatthā, bhaṇḍāgārikapariyattīti.

Tattha yā duggahitā, upārambhādihetu pariyāpuṭā, ayaṁ **alagaddūpamā**. Yaṁ sandhāya vuttaṁ "seyyathāpi, bhikkhave, puriso alagaddatthiko alagaddagavesī (CS:MA.pg.1.22) alagaddapariyesanaṁ caramāno, so passeyya mahantaṁ alagaddaṁ, tamenaṁ bhoge vā naṅguṭṭhe vā gaṇheyya, tassa so alagaddo paṭiparivattitvā hatthe vā bāhāyaṁ vā aññatarasmiṁ vā aṅgapaccaṅge ḍaṁseyya, so tato nidānaṁ maraṇaṁ vā nigaccheyya, maraṇamattaṁ vā dukkhaṁ. Taṁ kissa hetu? Duggahitattā, bhikkhave, alagaddassa. Evameva kho, bhikkhave, idhekacce moghapurisā dhammaṁ pariyāpuṇanti, suttaṁ …pe… vedallaṁ, te taṁ dhammaṁ pariyāpuṇitvā tesaṁ dhammānaṁ paññāya atthaṁ na upaparikkhanti, tesaṁ te dhammā paññāya atthaṁ anupaparikkhataṁ na nijjhānaṁ khamanti, te upārambhānisaṁsā ceva dhammaṁ pariyāpuṇanti, itivādappamokkhānisaṁsā ca, yassa catthāya dhammaṁ pariyāpuṇanti, tañcassa atthaṁ nānubhonti, tesaṁ te dhammā duggahitā dīgharattaṁ ahitāya dukkhāya saṁvattanti. Taṁ kissa hetu? Duggahitattā, bhikkhave, dhammānan"ti (ma.ni.1.238).

Yā pana suggahitā sīlakkhandhādipāripūriṁyeva ākaṅkhamānena pariyāpuṭā, na upārambhādihetu, ayaṁ **nissaraṇatthā**. Yaṁ sandhāya vuttaṁ-- "tesaṁ te dhammā suggahitā dīgharattaṁ hitāya sukhāya saṁvattanti. Taṁ kissa hetu? Suggahitattā, bhikkhave, dhammānan"ti (ma.ni.1.239).

Yaṁ pana pariññātakkhandho pahīnakileso bhāvitamaggo paṭividdhākuppo sacchikatanirodho khīṇāsavo kevalaṁ paveṇīpālanatthāya vaṁsānurakkhaṇatthāya pariyāpuṇāti, ayaṁ **bhaṇḍāgārikapariyattī**ti.

Vinaye pana suppaṭipanno bhikkhu sīlasampadaṁ nissāya tisso vijjā pāpuṇāti, tāsaṁyeva ca tattha pabhedavacanato. Sutte suppaṭipanno samādhisampadaṁ nissāya cha abhiññā pāpuṇāti, tāsaṁyeva ca tattha pabhedavacanato. Abhidhamme suppaṭipanno (DA.I,22.) paññāsampadaṁ nissāya catasso paṭisambhidā pāpuṇāti, tāsañca tattheva pabhedavacanato, evametesu suppaṭipanno yathākkamena imaṁ vijjāttayachaḷabhiññācatuppaṭisambhidābhedaṁ sampattiṁ pāpuṇāti.

Vinaye pana duppaṭipanno anuññātasukhasamphassa-attharaṇapāvuraṇādiphassasāmaññato paṭikkhittesu upādinnakaphassādīsu anavajjasaññī hoti. Vuttampi (CS:MA.pg.1.23) hetaṁ-- "tathāhaṁ Bhagavatā dhammaṁ desitaṁ ājānāmi, yathā ye me antarāyikā dhammā antarāyikā vuttā Bhagavatā, te paṭisevato nālaṁ antarāyāyā"ti (ma.ni.1.234). Tato dussīlabhāvaṁ pāpuṇāti. Sutte duppaṭipanno-- "cattāro me, bhikkhave, puggalā santo saṁvijjamānā"ti-ādīsu (a.ni.4.5) adhippāyaṁ ajānanto duggahitaṁ gaṇhāti, yaṁ sandhāya vuttaṁ-- "attanā duggahitena amhe ceva abbhācikkhati, attānañca khaṇati, bahuñca apuññaṁ pasavatī"ti (ma.ni.1.236). Tato micchādiṭṭhitaṁ pāpuṇāti. Abhidhamme duppaṭipanno dhammacintaṁ atidhāvanto acinteyyānipi cinteti. Tato cittakkhepaṁ pāpuṇāti, vuttañhetaṁ-- "cattārimāni, bhikkhave, acinteyyāni, na cintetabbāni, yāni cintento ummādassa vighātassa bhāgī assā"ti (a.ni.4.77). Evametesu

duppaṭipanno yathākkamena imaṁ dussīlabhāva micchādiṭṭhitā cittakkhepabhedaṁ vipattiṁ pāpuṇātī”ti.

Ettāvatā ca--

“Pariyattibhedaṁ sampattiṁ, vipattiñcāpi yaṁ yahiṁ;
Pāpuṇāti yathā bhikkhu, tampi sabbaṁ vibhāvaye”ti--

Ayampi gāthā vuttatthāva hoti. Evaṁ nānappakārato piṭakāni ñatvā tesaṁ vasenetaṁ Buddhavacanaṁ tividhanti ñātabbaṁ.

Kathaṁ nikāyavasena pañcavidhaṁ? Sabbameva cetaṁ Dīghanikāyo, Majjhimanikāyo, Saṁyuttanikāyo, Aṅguttaranikāyo, Khuddakanikāyoti pañcappabhedaṁ hoti. Tattha katamo **Dīghanikāyo?** Tivaggasaṅgahāni brahmajālādīni catuttiṁsa suttāni.

“Catuttiṁseva suttantā, tivaggo yassa saṅgaho;
Esa Dīghanikāyoti, paṭhamo anulomiko”ti.

(DA.I,23.) Kasmā panesa Dīghanikāyoti vuccati? Dīghappamāṇānaṁ suttānaṁ samūhato nivāsato ca. Samūhanivāsā hi nikāyoti vuccanti. “Nāhaṁ, bhikkhave, aññaṁ ekanikāyampi samanupassāmi evaṁ cittaṁ, yathayidaṁ, bhikkhave (CS:MA.pg.1.24) tiracchānagatā pāṇā” (saṁ.ni.3.100=S.22.100./III,152.). Poṇikanikāyo cikkhallikanikāyoti evamādīni cettha sādhakāni sāsanato lokato ca. Evaṁ sesānampi nikāyabhāve vacanattho veditabbo.

Katamo **Majjhimanikāyo?** Majjhimappamāṇāni pañcadasavaggasaṅgahāni Mūlapariyāyasuttādīni diyaḍḍhasataṁ dve ca suttāni.

“Diyaḍḍhasatasuttantā, dve ca suttāni yattha so;
Nikāyo majjhimo pañca, dasavaggapariggaho”ti.

Katamo **Saṁyuttanikāyo?** Devatāsaṁyuttādivasena kathitāni oghataraṇādīni satta suttasahassāni satta ca suttasatāni dvāsaṭṭhi ca suttāni.

“Sattasuttasahassāni sattasuttasatāni ca;
Dvāsaṭṭhi ceva suttantā, eso saṁyuttasaṅgaho”ti.

Katamo **Aṅguttaranikāyo?** Ekeka-aṅgātirekavasena kathitāni cittapariyādānādīni nava suttasahassāni pañca suttasatāni sattapaññāsañca suttāni.

“Nava suttasahassāni, pañca suttasatāni ca;
Sattapaññāsa suttāni, saṅkhyā aṅguttare ayan”ti.

Katamo **Khuddakanikāyo?** Sakalaṁ Vinayapiṭakaṁ, Abhidhammapiṭakaṁ, Khuddakapāṭhādayo ca pubbe dassitā pañcadasappabhedā, ṭhapetvā cattāro nikāye avasesaṁ Buddhavacanaṁ.

“Ṭhapetvā caturopete, nikāye dīgha-ādike;
Tadaññaṁ Buddhavacanaṁ, nikāyo khuddako mato”ti.

Evaṁ nikāyavasena pañcavidhaṁ.

Kathaṁ aṅgavasena navavidhaṁ? Sabbameva hidaṁ suttaṁ, geyyaṁ, veyyākaraṇaṁ, gāthā, udānaṁ, itivuttakaṁ, jātakaṁ, abbhutadhammaṁ, vedallanti navappabhedaṁ hoti. Tattha ubhatovibhaṅganiddesakhandhakaparivārā, Suttanipāte Maṅgalasuttaratanasuttanālakasuttatuvaṭṭakasuttāni ca aññampi ca suttanāmakaṁ Tathāgatavacanaṁ (CS:MA.pg.1.25) **suttan**ti veditabbaṁ. Sabbampi sagāthakaṁ suttaṁ **geyyan**ti (DA.I,24.) veditabbaṁ. Visesena Saṁyuttake sakalopi Sagāthavaggo, sakalampi Abhidhammapiṭakaṁ, niggāthakaṁ suttaṁ, yañca aññampi aṭṭhahi aṅgehi asaṅgahitaṁ Buddhavacanaṁ, taṁ **veyyākaraṇan**ti veditabbaṁ. Dhammapadaṁ, Theragāthā, Therīgāthā, Suttanipāte Nosuttanāmikā Suddhikagāthā ca **gāthā**ti veditabbā.

Somanassaññāṇamayikagāthā paṭisaṁyuttā dve-asīti suttantā **udānan**ti veditabbaṁ. "Vuttañhetaṁ Bhagavatā"ti-ādinayappavattā Dasuttarasatasuttantā **itivuttakan**ti veditabbaṁ. Apaṇṇakajātakādīni paññāsādhikāni pañcajātakasatāni **'jātakan'**ti veditabbaṁ. "Cattārome, bhikkhave, acchariyā abbhutā dhammā Ānande"ti-ādinayappavattā (dī.ni.2.209) sabbepi acchariyabbhutadhammapaṭisaṁyuttasuttantā **abbhutadhamman**ti veditabbaṁ. Cūḷavedalla-mahāvedalla-sammādiṭṭhi-sakkapañha-saṅkhārabhājaniya-mahāpuṇṇamasuttādayo sabbepi vedañca tuṭṭhiñca laddhā laddhā pucchitasuttantā **vedallan**ti veditabbaṁ. Evaṁ aṅgavasena navavidhaṁ.

Kathaṁ dhammakkhandhavasena caturāsītisahassavidhaṁ? Sabbameva cetaṁ Buddhavacanaṁ--

"Dvāsīti Buddhato gaṇhiṁ, dve sahassāni bhikkhuto;
Caturāsīti sahassāni, ye me dhammā pavattino"ti.

Evaṁ paridīpitadhammakkhandhavasena caturāsītisahassappabhedaṁ hoti. Tattha ekānusandhikaṁ suttaṁ eko dhammakkhandho. Yaṁ anekānusandhikaṁ, tattha anusandhivasena dhammakkhandhagaṇanā. Gāthābandhesu pañhāpucchanaṁ eko dhammakkhandho, vissajjanaṁ eko. Abhidhamme ekamekaṁ tikadukabhājanaṁ, ekamekañca cittavārabhājanaṁ, ekameko dhammakkhandho. Vinaye atthi vatthu, atthi mātikā, atthi padabhājanīyaṁ, atthi antarāpatti, atthi āpatti, atthi anāpatti, atthi tikacchedo. Tattha ekameko koṭṭhāso ekameko dhammakkhandhoti veditabbo. Evaṁ dhammakkhandhavasena caturāsītisahassavidhaṁ.

Evametaṁ abhedato rasavasena ekavidhaṁ, bhedato (DA.I,25.) Dhammavinayādivasena duvidhādibhedaṁ Buddhavacanaṁ saṅgāyantena Mahākassapappamukhena vasīgaṇena "ayaṁ (CS:MA.pg.1.26) dhammo, ayaṁ vinayo, idaṁ paṭhamabuddhavacanaṁ, idaṁ majjhimabuddhavacanaṁ, idaṁ pacchimabuddhavacanaṁ, idaṁ Vinayapiṭakaṁ, idaṁ Suttantapiṭakaṁ, idaṁ Abhidhammapiṭakaṁ, ayaṁ Dīghanikāyo …pe… ayaṁ Khuddakanikāyo, imāni suttādīni navaṅgāni, imāni caturāsīti dhammakkhandhasahassānī"ti, imaṁ pabhedaṁ vavatthapetvāva saṅgītaṁ. Na kevalañca imameva, aññampi uddānasaṅgaha-vaggasaṅgaha-peyyālasaṅgaha-ekakanipāta-dukanipātādinipātasaṅgaha-saṁyuttasaṅgaha-paṇṇāsasaṅgahādi-anekavidhaṁ tīsu Piṭakesu sandissamānaṁ saṅgahappabhedaṁ vavatthapetvā eva sattahi māsehi saṅgītaṁ.

Saṅgītipariyosāne cassa-- "Idaṁ Mahākassapattherena dasabalassa sāsanaṁ pañcavassasahassaparimāṇakālaṁ pavattanasamatthaṁ katan"ti sañjātappamodā sādhukāraṁ viya dadamānā ayaṁ mahāpathavī udakapariyantaṁ katvā anekappakāraṁ kampi saṅkampi sampakampi sampavedhi, anekāni ca acchariyāni pāturahesunti, ayaṁ paṭhamamahāsaṅgīti nāma. Yā loke--

"Satehi pañcahi katā, tena pañcasatāti ca;
Thereheva katattā ca, therikāti pavuccatī"ti.

(DA.1./I,26.)

(DA.1.)1.Brahmajālasuttavaṇṇanā

(DA.1.-1)Paribbājakakathāvaṇṇanā

Imissā (CS:pg.1.27) paṭhamamahāsaṅgītiyā vattamānāya vinayasaṅgahāvasāne Suttantapiṭake ādinikāyassa ādisuttaṁ Brahmajālaṁ pucchantena āyasmatā

Mahākassapena-- “Brahmajālaṁ, āvuso Ānanda, kattha bhāsitan”ti, evamādivuttavacanapariyosāne yattha ca bhāsitaṁ, yañcārabbha bhāsitaṁ, taṁ sabbaṁ pakāsento āyasmā Ānando evaṁ me sutanti-ādimāha. Tena vuttaṁ “brahmajālassāpi evaṁ me sutanti-ādikaṁ āyasmatā Ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle vuttaṁ nidānamādī”ti.

1. Tattha **evan**ti nipātapadaṁ. **Me**ti-ādīni nāmapadāni. **Paṭipanno hotī**ti ettha **paṭī**ti upasaggapadaṁ, **hotī**ti ākhyātapadanti. Iminā tāva nayena padavibhāgo veditabbo.

Atthato pana **evaṁ**-saddo tāva upamūpadesasampahaṁsanagarahaṇavacanasampaṭiggahākāranidassanāvadhāraṇādi-ane katthappabhedo. Tathāhesa-- “evaṁ jātena maccena, kattabbaṁ kusalaṁ bahun”ti (dha.pa.53) evamādīsu upamāyaṁ āgato. “Evaṁ te abhikkamitabbaṁ, evaṁ te paṭikkamitabban”ti-ādīsu (a.ni.4.122) upadese. “Evametaṁ Bhagavā, evametaṁ Sugatā”ti-ādīsu (a.ni.3.66) sampahaṁsane. “Evamevaṁ panāyaṁ vasalī yasmiṁ vā tasmiṁ vā tassa muṇḍakassa (DA.1./I,27.) samaṇakassa vaṇṇaṁ bhāsatī”ti-ādīsu (saṁ.ni.1.187) garahaṇe. “Evaṁ, bhanteti kho te bhikkhū Bhagavato paccassosun”ti-ādīsu (ma.ni.1.1) vacanasampaṭiggahe. “Evaṁ byā kho ahaṁ, bhante, Bhagavatā dhammaṁ desitaṁ ājānāmī”ti-ādīsu (ma.ni.1.398) ākāre. “Ehi tvaṁ, māṇavaka, yena samaṇo Ānando tenupasaṅkama, upasaṅkamitvā mama vacanena samaṇaṁ Ānandaṁ appābādhaṁ appātaṅkaṁ lahuṭṭhānaṁ balaṁ phāsuvihāraṁ puccha. “Subho māṇavo Todeyyaputto bhavantaṁ Ānandaṁ appābādhaṁ appātaṅkaṁ lahuṭṭhānaṁ balaṁ phāsuvihāraṁ pucchatī”ti. “Evañca vadehi, sādhu kira bhavaṁ Ānando yena Subhassa (CS:pg.1.28) māṇavassa Todeyyaputtassa nivesanaṁ, tenupasaṅkamatu anukampaṁ upādāyā”ti-ādīsu (dī.ni.1.445) nidassane. “Taṁ kiṁ maññatha, kālāmā, ime dhammā kusalā vā akusalā vāti? Akusalā, bhante. Sāvajjā vā anavajjā vāti? Sāvajjā, bhante. Viññugarahitā vā viññuppasatthā vāti? Viññugarahitā, bhante. Samattā samādinnā ahitāya dukkhāya saṁvattanti no vā, kathaṁ vo ettha hotīti? Samattā, bhante, samādinnā ahitāya dukkhāya saṁvattanti, evaṁ no ettha hotī”ti-ādīsu (a.ni.3.66) avadhāraṇe. Svāyamidha ākāranidassanāvadhāraṇesu daṭṭhabbo.

Tattha ākāratthena **evaṁ**-saddena etamatthaṁ dīpeti, nānānayanipuṇamanekajjhāsayasamuṭṭhānaṁ, atthabyañjanasampannaṁ, vividhapāṭihāriyaṁ, dhammatthadesanāpaṭivedhagambhīraṁ, sabbasattānaṁ sakasakabhāsānurūpato sotapathamāgacchantaṁ tassa Bhagavato vacanaṁ sabbappakārena ko samattho viññātuṁ, sabbathāmena pana sotukāmataṁ janetvāpi ‘evaṁ me sutaṁ’ mayāpi ekenākārena sutanti.

Nidassanatthena-- “nāhaṁ sayambhū, na mayā idaṁ sacchikatan”ti attānaṁ parimocento-- ‘evaṁ me sutaṁ’, ‘mayāpi evaṁ sutan’ti idāni vattabbaṁ sakalaṁ suttaṁ nidasseti.

Avadhāraṇatthena-- “etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ bahussutānaṁ yadidaṁ Ānando, gatimantānaṁ, satimantānaṁ, dhitimantānaṁ, upaṭṭhākānaṁ yadidaṁ (DA.1./I,28.) Ānando”ti (a.ni.1.223). Evaṁ Bhagavatā-- “āyasmā Ānando atthakusalo, dhammakusalo, byañjanakusalo, niruttikusalo, pubbāparakusalo”ti (a.ni.5.169). Evaṁ dhammasenāpatinā ca pasatthabhāvānurūpaṁ attano dhāraṇabalaṁ dassento sattānaṁ sotukāmataṁ janeti-- ‘evaṁ me sutaṁ’, tañca kho atthato vā byañjanato vā anūnamanadhikaṁ, evameva na aññathā daṭṭhabban”ti.

Me-saddo tīsu atthesu dissati. Tathā hissa-- "gāthābhigītaṁ me abhojaneyyan"ti-ādīsu (su.ni.81) mayāti attho. "Sādhu me, bhante, Bhagavā saṅkhittena dhammaṁ desetū"ti-ādīsu (saṁ.ni.4.88) mayhanti attho. "Dhammadāyādā me, bhikkhave (CS:pg.1.29) bhavathā"ti-ādīsu (ma.ni.1.29) mamāti attho. Idha pana mayā sutanti ca, mama sutanti ca atthadvaye yujjati.

Sutanti ayaṁ **suta**-saddo sa-upasaggo ca anupasaggo ca-- gamanavissutakilinna-upacitānuyoga-sotaviññeyya-sotadvārānusāra-viññātādi-anekatthap pabhedo, tathā hissa "senāya pasuto"ti-ādīsu gacchantoti attho. "Sutadhammassa passato"ti-ādīsu (udā.11) vissutadhammassāti attho. "Avassutā avassutassā"ti-ādīsu (pāci.657) kilinnākilinnassāti attho. "Tumhehi puññaṁ pasutaṁ anappakan"ti-ādīsu (khu.pa.7.12) upacitanti attho. "Ye jhānapasutā dhīrā"ti-ādīsu (dha.pa.181) jhānānuyuttāti attho. 'Diṭṭhaṁ sutaṁ mutan'ti-ādīsu (ma.ni.1.241) sotaviññeyyanti attho. "Sutadharo sutasannicayo"ti-ādīsu (ma.ni.1.339) sotadvārānusāraviññātadharoti attho. Idha panassa sotadvārānusārena upadhāritanti vā upadhāraṇanti vāti attho. 'Me' saddassa hi 'mayā'ti atthe sati 'evaṁ mayā sutaṁ' sotadvārānusārena upadhāritanti yujjati. 'Mamā'ti atthe sati evaṁ mama sutaṁ sotadvārānusārena upadhāraṇanti yujjati.

Evametesu tīsu padesu **evan**ti sotaviññāṇādiviññāṇakiccanidassanaṁ. **Me**ti vuttaviññāṇasamaṅgipuggalanidassanaṁ. **Sutan**ti assavanabhāvapaṭikkhepato anūnādhikāviparītaggahaṇanidassanaṁ. Tathā **evan**ti tassā sotadvārānusārena pavattāya viññāṇavīthiyā nānappakārena ārammaṇe pavattibhāvappakāsanaṁ. **Me**ti attappakāsanaṁ. **Sutan**ti dhammappakāsanaṁ. Ayañhettha saṅkhepo (DA.1./I,29.) "nānappakārena ārammaṇe pavattāya viññāṇavīthiyā mayā na aññaṁ kataṁ, idaṁ pana kataṁ, ayaṁ dhammo suto"ti.

Tathā **evan**ti niddisitabbadhammappakāsanaṁ. **Me**ti puggalappakāsanaṁ. **Sutan**ti puggalakiccappakāsanaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti. "Yaṁ suttaṁ niddisissāmi, taṁ mayā evaṁ sutan"ti.

Tathā **evan**ti yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṁ hoti, tassa nānākāraniddeso. **Evan**ti hi ayamākārapaññatti. **Me**ti kattuniddeso. **Sutan**ti visayaniddeso. Ettāvatā nānākārappavattena (CS:pg.1.30) cittasantānena taṁ samaṅgino kattu visayaggahaṇasanniṭṭhānaṁ kataṁ hoti.

Athavā **evan**ti puggalakiccaniddeso. **Sutan**ti viññāṇakiccaniddeso. **Me**ti ubhayakiccayuttapuggalaniddeso. Ayaṁ panettha saṅkhepo, "mayā savanakiccaviññāṇasamaṅginā puggalena viññāṇavasena laddhasavanakiccavohārena sutan"ti.

Tattha evanti ca meti ca saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññatti. Kiñhettha taṁ paramatthato atthi, yaṁ **evan**ti vā meti vā niddesaṁ labhetha? Sutanti vijjamānapaññatti. Yañhi taṁ ettha sotena upaladdhaṁ, taṁ paramatthato vijjamānanti. Tathā 'evan'ti ca, meti ca, taṁ taṁ upādāya vattabbato upādāpaññatti. 'Sutan'ti diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato upanidhāpaññatti. Ettha ca evanti vacanena asammohaṁ dīpeti. Na hi sammūḷho nānappakārapaṭivedhasamattho hoti. 'Sutan'ti vacanena sutassa asammosaṁ dīpeti. Yassa hi sutaṁ sammuṭṭhaṁ hoti, na so kālantarena mayā sutanti paṭijānāti. Iccassa asammohena paññāsiddhi, asammosena pana satisiddhi. Tattha paññāpubbaṅgamāya satiyā byañjanāvadhāraṇasamatthatā, satipubbaṅgamāya paññāya atthapaṭivedhasamatthatā. Tadubhayasamatthatāyogena atthabyañjanasampannassa dhammakosassa anupālanasamatthato dhammabhaṇḍāgārikattasiddhi.

Aparo nayo, evanti vacanena yoniso manasikāraṁ dīpeti. Ayoniso manasikaroto hi nānappakārapaṭivedhābhāvato. Sutanti vacanena avikkhepaṁ dīpeti, vikkhittacittassa savanābhāvato. Tathā hi vikkhittacitto puggalo sabbasampattiyā (DA.1./I,30.) vuccamānopi "na mayā sutaṁ, puna bhaṇathā"ti bhaṇati. Yoniso manasikārena cettha attasammāpaṇidhiṁ pubbe ca katapuññataṁ sādheti, sammā appaṇihitattassa pubbe akatapuññassa vā tadabhāvato. Avikkhepena saddhammassavanaṁ sappurisūpanissayañca sādheti. Na hi vikkhittacitto sotuṁ sakkoti, na ca sappurise anupassayamānassa savanaṁ atthīti.

Aparo (CS:pg.1.31) nayo, yasmā evanti yassa cittasantānassa nānākārappavattiyā nānatthabyañjanaggahaṇaṁ hoti, tassa nānākāraniddesoti vuttaṁ, so ca evaṁ bhaddako ākāro na sammā-appaṇihitattano pubbe akatapuññassa vā hoti, tasmā evanti iminā bhaddakenākārena pacchimacakkadvayasampattimattano dīpeti. Sutanti savanayogena purimacakkadvayasampattiṁ. Na hi appatirūpadese vasato sappurisūpanissayavirahitassa vā savanaṁ atthi. Iccassa pacchimacakkadvayasiddhiyā āsayasuddhisiddhā hoti, purimacakkadvayasiddhiyā payogasuddhi, tāya ca āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhi, payogasuddhiyā āgamabyattisiddhi. Iti payogāsayasuddhassa āgamādhigamasampannassa vacanaṁ aruṇuggaṁ viya sūriyassa udayato yoniso manasikāro viya ca kusalakammassa arahati Bhagavato vacanassa pubbaṅgamaṁ bhavitunti ṭhāne nidānaṁ ṭhapento -- "evaṁ me sutan"ti-ādimāha.

Aparo nayo, 'evan'ti iminā nānappakārapaṭivedhadīpakena vacanena attano atthapaṭibhānapaṭisambhidāsampattisabbhāvaṁ dīpeti. 'Sutan'ti iminā sotabbappabhedapaṭivedhadīpakena dhammaniruttipaṭisambhidāsampattisabbhāvaṁ. 'Evan'ti ca idaṁ yoniso manasikāradīpakaṁ vacanaṁ bhāsamāno-- "ete mayā dhammā manasānupekkhitā, diṭṭhiyā suppaṭividhā"ti dīpeti. 'Sutan'ti idaṁ savanayogadīpakaṁ vacanaṁ bhāsamāno-- "bahū mayā dhammā sutā dhātā vacasā paricitā"ti dīpeti. Tadubhayenāpi atthabyañjanapāripūriṁ dīpento savane ādaraṁ janeti. Atthabyañjanaparipuṇṇañhi dhammaṁ ādarena assuṇanto mahatā hitā paribāhiro hotīti, tasmā ādaraṁ janetvā sakkaccaṁ ayaṁ dhammo sotabboti.

(DA.1./I,27.) "Evaṁ me sutan"ti iminā pana sakalena vacanena āyasmā Ānando Tathāgatappaveditaṁ dhammaṁ attano adahanto asappurisabhūmiṁ atikkamati. Sāvakattaṁ paṭijānanto sappurisabhūmiṁ okkamati. Tathā asaddhammā cittaṁ vuṭṭhāpeti, saddhamme cittaṁ patiṭṭhāpeti. "Kevalaṁ sutamevetaṁ mayā, tasseva Bhagavato vacanan"ti dīpento attānaṁ parimoceti, satthāraṁ apadisati, jinavacanaṁ appeti, dhammanettiṁ patiṭṭhāpeti.

Apica (CS:pg.1.32) "evaṁ me sutan"ti attanā uppāditabhāvaṁ appaṭijānanto purimavacanaṁ vivaranto-- "sammukhā paṭiggahitamidaṁ mayā tassa Bhagavato catuvesārajjavisāradassa dasabaladharassa āsabhaṭṭhānaṭṭhāyino sīhanādanādino sabbasattuttamassa dhammissarassa dhammarājassa dhammādhipatino dhammadīpassa dhammasaraṇassa saddhammavaracakkavattino sammāsambuddhassa vacanaṁ, na ettha atthe vā dhamme vā pade vā byañjane vā kaṅkhā vā vimati vā kātabbā"ti sabbesaṁ devamanussānaṁ imasmiṁ dhamme assaddhiyaṁ vināseti, saddhāsampadaṁ uppādeti. Tenetaṁ vuccati--

"Vināsayati assaddhaṁ, saddhaṁ vaḍḍheti sāsane;
Evaṁ me sutamiccevaṁ, vadaṁ Gotamasāvako"ti.

Ekanti gaṇanaparicchedaniddeso. **Samayan**ti paricchinnaniddeso. **Ekaṁ samayan**ti aniyamitaparidīpanaṁ. Tattha **samaya**saddo--

"Samavāye khaṇe kāle, samūhe hetudiṭṭhisu;
Paṭilābhe pahāne ca, paṭivedhe ca dissati".

Tathā hissa-- "appevanāma svepi upasaṅkameyyāma kālañca samayañca upādāyā"ti evamādīsu (dī.ni.1.447) samavāyo attho. "Ekova kho bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā"ti-ādīsu (a.ni.8.29) khaṇo. "Uṇhasamayo pariḷāhasamayo"ti-ādīsu (pāci.358) kālo. "Mahāsamayo pavanasmin"ti-ādīsu (dī.ni.2.332) samūho. "Samayopi kho te, bhaddāli, appaṭividdho ahosi, Bhagavā (DA.1./I,32.) kho Sāvatthiyaṁ viharati, Bhagavāpi maṁ jānissati, Bhaddāli nāma bhikkhu satthusāsane sikkhāya aparipūrakārī'ti. Ayampi kho, te bhaddāli, samayo appaṭividdho ahosī"ti-ādīsu (ma.ni.2.135) hetu. "Tena kho pana samayena uggahamāno paribbājako samaṇamuṇḍikāputto samayappavādake tindukācīre ekasālake Mallikāya ārāme paṭivasatī"ti-ādīsu (ma.ni.2.260) diṭṭhi.

"Diṭṭhe dhamme ca yo attho, yo cattho samparāyiko;
Atthābhisamayā dhīro, paṇḍitoti pavuccatī"ti. (saṁ.ni.1.128)--

Ādīsu (CS:pg.1.33) paṭilābho. "Sammā mānābhisamayā antamakāsi dukkhassā"ti-ādīsu (a.ni.7.9) pahānaṁ. "Dukkhassa pīḷanaṭṭho saṅkhataṭṭho santāpaṭṭho vipariṇāmaṭṭho abhisamayaṭṭho"ti-ādīsu (paṭi. 108) paṭivedho. Idha panassa kālo attho. Tena saṁvacchara-utumāsaḍḍhamāsarattidivapubbaṇhamajjhanhikasāyanhapaṭhamamajjhi-ma pacchimayāmamuhuttādīsu kālappabhedabhūtesu samayesu ekaṁ samayanti dīpeti.

Tattha kiñcāpi etesu saṁvaccharādīsu samayesu yaṁ yaṁ suttaṁ yasmiṁ yasmiṁ saṁvacchare utumhi māse pakkhe rattibhāge vā divasabhāge vā vuttaṁ, sabbaṁ taṁ therassa suviditaṁ suvavatthāpitaṁ paññāya. Yasmā pana-- "evaṁ me sutaṁ" asukasaṁvacchare asuka-utumhi asukamāse asukapakkhe asukarattibhāge asukadivasabhāge vāti evaṁ vutte na sakkā sukhena dhāretuṁ vā uddisituṁ vā uddisāpetuṁ vā, bahu ca vattabbaṁ hoti, tasmā ekeneva padena tamatthaṁ samodhānetvā "ekaṁ samayan"ti āha. Ye vā ime gabbhokkantisamayo, jātisamayo, saṁvegasamayo, abhinikkhamanasamayo, dukkarakārikasamayo, māravijayasamayo, abhisambodhisamayo diṭṭhadhammasukhavihārasamayo, desanāsamayo, parinibbānasamayoti, evamādayo Bhagavato devamanussesu ativiya pakāsā anekakālappabhedā eva samayā. Tesu samayesu desanāsamayasaṅkhātaṁ ekaṁ samayanti dīpeti. Yo cāyaṁ ñāṇakaruṇākiccasamayesu karuṇākiccasamayo, attahitaparahitapaṭipattisamayesu parahitapaṭipattisamayo, sannipatitānaṁ karaṇīyadvayasamayesu dhammikathāsamayo desanāpaṭipattisamayesu (DA.1./I,33.) desanāsamayo, tesupi samayesu aññataraṁ samayaṁ sandhāya **"ekaṁ samayan"**ti āha.

Kasmā panettha yathā abhidhamme "yasmiṁ samaye kāmāvacaran"ti (dha.sa.1) ca, ito aññesu ca suttapadesu-- "yasmiṁ samaye, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehī"ti ca bhummavacananiddeso kato, Vinaye ca-- "tena samayena Buddho Bhagavā"ti karaṇavacanena, tathā akatvā "ekaṁ samayan"ti upayogavacananiddeso katoti? Tattha tathā idha ca aññathā atthasambhavato. Tattha hi abhidhamme ito aññesu suttapadesu ca adhikaraṇattho (CS:pg.1.34) bhāvena bhāvalakkhaṇattho ca sambhavati. Adhikaraṇañhi kālattho, samūhattho ca samayo, tattha tattha vuttānaṁ phassādidhammānaṁ khaṇasamavāyahetusaṅkhātassa ca samayassa bhāvena tesaṁ bhāvo lakkhīyati, tasmā tadatthajotanatthaṁ tattha bhummavacananiddeso kato.

Vinaye ca hetu-attho karaṇattho ca sambhavati. Yo hi so sikkhāpadapaññattisamayo Sāriputtādīhipi dubbiññeyyo, tena samayena hetubhūtena

karaṇabhūtena ca sikkhāpadāni paññāpayanto sikkhāpadapaññattihetuñca apekkhamāno Bhagavā tattha tattha vihāsi, tasmā tadatthajotanatthaṁ tattha karaṇavacanena niddeso kato.

Idha pana aññasmiñca evaṁ jātike accantasaṁyogattho sambhavati. Yañhi samayaṁ Bhagavā imaṁ aññaṁ vā suttantaṁ desesi, accantameva taṁ samayaṁ karuṇāvihārena vihāsi, tasmā tadatthajotanatthaṁ idha upayogavacananiddeso katoti.

Tenetaṁ vuccati--

"Taṁ taṁ atthamapekkhitvā, bhummena karaṇena ca;
Aññatra samayo vutto, upayogena so idhā"ti.

Porāṇā pana vaṇṇayanti-- "tasmiṁ samaye"ti vā, "tena samayenā"ti vā, "ekaṁ samayan"ti vā, abhilāpamattabhedo esa, sabbattha bhummamevatthoti. Tasmā "ekaṁ samayan"ti vuttepi "ekasmiṁ samaye"ti attho veditabbo.

Bhagavāti garu. Garuñhi loke Bhagavāti vadanti. Ayañca (DA.1./I,34.) sabbaguṇavisiṭṭhatāya sabbasattānaṁ garu, tasmā Bhagavāti veditabbo. Porāṇehipi vuttaṁ--

"Bhagavāti vacanaṁ seṭṭhaṁ, Bhagavāti vacanamuttamaṁ;
Garu gāravayutto so, Bhagavā tena vuccatī"ti.

Api ca--

"Bhāgyavā Bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā;
Bhattavā vantagamano, bhavesu Bhagavā tato"ti.

Imissā (CS:pg.1.35) gāthāya vasenassa padassa vitthāra-attho veditabbo. So ca Visuddhimagge Buddhānussatiniddese vuttoyeva.

Ettāvatā cettha **evaṁ me sutan**ti vacanena yathāsutaṁ dhammaṁ dassento Bhagavato dhammakāyaṁ paccakkhaṁ karoti. Tena "nayidaṁ atikkantasatthukaṁ pāvacanaṁ, ayaṁ vo satthā"ti satthu adassanena ukkaṇṭhitaṁ janaṁ samassāseti.

Ekaṁ samayaṁ Bhagavāti vacanena tasmiṁ samaye Bhagavato avijjamānabhāvaṁ dassento rūpakāyaparinibbānaṁ sādheti. Tena "evaṁvidhassa nāma ariyadhammassa desako dasabaladharo vajirasaṅghāta samānakāyo sopi Bhagavā parinibbuto, kena aññena jīvite āsā janetabbā"ti jīvitamadamattaṁ janaṁ saṁvejeti, saddhamme cassa ussāhaṁ janeti.

Evanti ca bhaṇanto desanāsampattiṁ niddisati. **Me sutan**ti sāvakasampattiṁ. **Ekaṁ samayan**ti kālasampattiṁ. **Bhagavā**ti desakasampattiṁ.

Antarā ca Rājagahaṁ antarā ca Nāḷandanti **antarā**-saddo kāraṇakhaṇacittavemajjhavivarādīsu dissati. "Tadantaraṁ ko jāneyya aññatra Tathāgatā"ti (a.ni.6.44) ca, "janā saṅgamma mantenti mañca tañca kimantaran"ti (saṁ.ni.1.228) ca ādīsu hi kāraṇe antarā-saddo. "Addasa maṁ, bhante, aññatarā itthī vijjantarikāya bhājanaṁ dhovantī"ti-ādīsu (ma.ni.2.149) khaṇe. "Yassantarato na santi kopā"ti-ādīsu (udā.20) citte. "Antarā (DA.1./I,35.) vosānamāpādī"ti-ādīsu (cūḷava.350) vemajjhe. "Api cāyaṁ, bhikkhave, Tapodā dvinnaṁ mahānirayānaṁ antarikāya āgacchatī"ti-ādīsu (pārā.231) vivare. Svāyamidha vivare vattati, tasmā Rājagahassa ca Nāḷandāya ca vivareti evametthattho veditabbo. Antarā-saddena pana yuttattā upayogavacanaṁ kataṁ. Īdisesu ca ṭhānesu akkharacintakā "antarā gāmañca nadiñca yātī"ti evaṁ ekameva antarāsaddaṁ payujjanti, so dutiyapadenapi yojetabbo hoti, ayojiyamāne upayogavacanaṁ na pāpuṇāti. Idha pana yojetvāyeva vuttoti.

Addhānamaggappaṭipanno (CS:pg.1.36) **hotī**ti addhānasaṅkhātaṁ maggaṁ paṭipanno hoti, "dīghamaggan"ti attho. Addhānagamanasamayassa hi vibhaṅge

“aḍḍhayojanaṁ gacchissāmīti bhuñjitabban”ti-ādivacanato (pāci. 218) aḍḍhayojanampi addhānamaggo hoti. Rājagahato pana Nāḷandā yojanameva.

Mahatā bhikkhusaṅghena saddhinti ‘mahatā’ti guṇamahattenapi mahatā, saṅkhyāmahattenapi mahatā. So hi bhikkhusaṅgho guṇehipi mahā ahosi, appicchatādiguṇasamannāgatattā. Saṅkhyāyapi mahā, pañcasatasaṅkhyattā. Bhikkhūnaṁ saṅgho ‘bhikkhusaṅgho’, tena bhikkhusaṅghena. Diṭṭhisīlasāmaññasaṅghātasaṅkhātena samaṇagaṇenāti attho. **Saddhin**ti ekato.

Pañcamattehi bhikkhusatehīti pañcamattā etesanti pañcamattāni. Mattāti pamāṇaṁ vuccati, tasmā yathā “bhojane mattaññū”ti vutte “bhojane mattaṁ jānāti, pamāṇaṁ jānātī”ti attho hoti, evamidhāpi-- “tesaṁ bhikkhusatānaṁ pañcamattā pañcapamāṇan”ti evamattho daṭṭhabbo. Bhikkhūnaṁ satāni bhikkhusatāni, tehi pañcamattehi bhikkhusatehi.

Suppiyopi kho paribbājakoti **Suppiyo**ti tassa nāmaṁ. **Pi**-kāro maggappaṭipannasabhāgatāya puggalasampiṇḍanattho. **Kho**-kāro padasandhikaro, byañjanasiliṭṭhatāvasena vutto. **Paribbājako**ti sañjayassa antevāsī channaparibbājako. Idaṁ vuttaṁ hoti-- “yadā Bhagavā taṁ addhānamaggaṁ (DA.1./I,36.) paṭipanno, tadā Suppiyopi paribbājako paṭipanno ahosī”ti. Atītakālattho hettha hoti-saddo.

Saddhiṁ antevāsinā Brahmadattena māṇavenāti-- ettha ante vasatīti antevāsī. Samīpacāro santikāvacaro sissoti attho. **Brahmadatto**ti tassa nāmaṁ. **Māṇavo**ti sattopi coropi taruṇopi vuccati.

“Coditā devadūtehi, ye pamajjanti māṇavā;
Te dīgharattaṁ socanti, hīnakāyūpagā narā”ti. (ma.ni.3.271)--

Ādīsu (CS:pg.1.37) hi satto māṇavoti vutto. “Māṇavehipi samāgacchanti katakammehipi akatakammehipī”ti-ādīsu (ma.ni.2.149) coro. “Ambaṭṭho māṇavo, aṅgako māṇavo”ti-ādīsu (dī.ni.1.316) taruṇo ‘māṇavo’ti vutto. Idhāpi ayamevattho. Idañhi vuttaṁ hoti-- Brahmadattena nāma taruṇantevāsinā saddhinti.

Tatrāti tasmiṁ addhānamagge, tesu vā dvīsu janesu. **Sudan**ti nipātamattaṁ. **Anekapariyāyenā**ti pariyāya-saddo tāva vāradesanākāraṇesu vattati. “Kassa nu kho, Ānanda, ajja pariyāyo bhikkhuniyo ovaditun”ti-ādīsu (ma.ni.3.398) hi vāre pariyāyasaddo vattati. “Madhupiṇḍikapariyāyotveva naṁ dhārehī”ti-ādīsu (ma.ni.1.205) desanāyaṁ. “Imināpi kho, te Rājaññā, pariyāyena evaṁ hotū”ti-ādīsu (dī.ni.2.411) kāraṇe. Svāyamidhāpi kāraṇe vattati, tasmā ayamettha attho-- “anekavidhena kāraṇenā”ti, “bahūhi kāraṇehī”ti vuttaṁ hoti.

Buddhassa avaṇṇaṁ bhāsatīti avaṇṇavirahitassa aparimāṇavaṇṇasamannāgatassāpi Buddhassa Bhagavato-- “yaṁ loke jātivuḍḍhesu kattabbaṁ abhivādanādisāmīcikammaṁ ‘sāmaggiraso’ti vuccati, taṁ samaṇassa Gotamassa natthi tasmā arasarūpo Samaṇo Gotamo, nibbhogo, akiriyavādo, ucchedavādo, jegucchī, venayiko, tapassī, apagabbho. Natthi samaṇassa Gotamassa uttarimanussadhammo alamariyañāṇadassanaviseso. Takkapariyāhataṁ Samaṇo Gotamo dhammaṁ deseti, vīmaṁsānucaritaṁ, sayaṁpaṭibhānaṁ. Samaṇo Gotamo na sabbaññū, na lokavidū, na anuttaro, na aggapuggalo”ti. Evaṁ taṁ taṁ akāraṇameva kāraṇanti (DA.1./I,37.) vatvā tathā tathā avaṇṇaṁ dosaṁ nindaṁ bhāsati.

Yathā ca Buddhassa, evaṁ dhammassāpi taṁ taṁ akāraṇameva kāraṇato vatvā-- “samaṇassa Gotamassa dhammo durakkhāto, duppaṭivedito, aniyyāniko, anupasamasaṁvattaniko”ti tathā tathā avaṇṇaṁ bhāsati.

Yathā (CS:pg.1.38) ca dhammassa, evaṁ saṅghassāpi yaṁ vā taṁ vā

akāraṇameva kāraṇato vatvā-- “micchāpaṭipanno samaṇassa Gotamassa sāvakasaṅgho, kuṭilapaṭipanno, paccanīkapaṭipadaṁ ananulomapaṭipadaṁ adhammānulomapaṭipadaṁ paṭipanno”ti tathā tathā avaṇṇaṁ bhāsati.

Antevāsī panassa-- “amhākaṁ ācariyo aparāmasitabbaṁ parāmasati, anakkamitabbaṁ akkamati, svāyaṁ aggiṁ gilanto viya, hatthena asidhāraṁ parāmasanto viya, muṭṭhinā sineruṁ padāletukāmo viya, kakacadantapantiyaṁ kīḷamāno viya, pabhinnamadaṁ caṇḍahatthiṁ hatthena gaṇhanto viya ca vaṇṇārahasseva ratanattayassa avaṇṇaṁ bhāsamāno anayabyasanaṁ pāpuṇissati. Ācariye kho pana gūthaṁ vā aggiṁ vā kaṇṭakaṁ vā kaṇhasappaṁ vā akkamante, sūlaṁ vā abhirūhante, halāhalaṁ vā visaṁ khādante, khārodakaṁ vā pakkhalante, narakapapātaṁ vā papatante, na antevāsinā taṁ sabbamanukātabbaṁ hoti. Kammassakā hi sattā attano kammānurūpameva gatiṁ gacchanti. Neva pitā puttassa kammena gacchati, na putto pitu kammena, na mātā puttassa, na putto mātuyā, na bhātā bhaginiyā, na bhaginī bhātu, na ācariyo antevāsino, na antevāsī ācariyassa kammena gacchati. Mayhañca ācariyo tiṇṇaṁ ratanānaṁ avaṇṇaṁ bhāsati, mahāsāvajjo kho panāriyūpavādoti. Evaṁ yoniso ummujjitvā ācariyavādaṁ maddamāno sammākāraṇameva kāraṇato apadisanto anekapariyāyena tiṇṇaṁ ratanānaṁ vaṇṇaṁ bhāsitumāraddho, yathā taṁ paṇḍitajātiko kulaputto”. Tena vuttaṁ -- “Suppiyassa pana paribbājakassa antevāsī Brahmadatto māṇavo anekapariyāyena Buddhassa vaṇṇaṁ bhāsati, dhammassa vaṇṇaṁ bhāsati, Saṅghassa vaṇṇaṁ bhāsatī”ti.

Tattha **vaṇṇan**ti vaṇṇa-saddo saṇṭhāna-jāti-rūpāyatana-kāraṇa-pamāṇa-guṇa-pasaṁsādīsu dissati Tattha “mahantaṁ (DA.1./I,38.) sapparājavaṇṇaṁ abhinimminitvā”ti-ādīsu (saṁ.ni.1.142) saṇṭhānaṁ vuccati. “Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo, hīno añño vaṇṇo”ti-ādīsu (ma.ni.2.402) jāti. “Paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato”ti-ādīsu (dī.ni.1.303) rūpāyatanaṁ.

“Na (CS:pg.1.39) harāmi na bhañjāmi, ārā siṅghāmi vārijaṁ;
Atha kena nu vaṇṇena, gandhatthenoti vuccatī”ti. (saṁ.ni.1.234)--

Ādīsu kāraṇaṁ. “Tayo pattassa vaṇṇā”ti-ādīsu (pārā. 602) pamāṇaṁ. “Kadā saññūḷhā pana, te gahapati, ime samaṇassa Gotamassa vaṇṇā”ti-ādīsu (ma.ni.2.77) guṇo. “Vaṇṇārahassa vaṇṇaṁ bhāsatī”ti-ādīsu (a.ni.2.135) pasaṁsā. Idha guṇopi pasaṁsāpi. Ayaṁ kira taṁ taṁ bhūtameva kāraṇaṁ apadisanto anekapariyāyena ratanattayassa guṇūpasañhitaṁ pasaṁsaṁ abhāsi. Tattha-- “itipi so Bhagavā arahaṁ sammāsambuddho”ti-ādinā (pārā.1) nayena, “ye bhikkhave, Buddhe pasannā agge te pasannā”ti-ādinā “ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati …pe… asamo asamasamo”ti-ādinā (a.ni.1.174) ca nayena Buddhassa vaṇṇo veditabbo. “Svākkhāto Bhagavatā dhammo”ti (dī.ni.2.159) ca “ālayasamugghāto vaṭṭupacchedo”ti (iti. 90 a.ni.4.34) ca, “ye bhikkhave, ariye aṭṭhaṅgike magge pasannā, agge te pasannā”ti ca evamādīhi nayehi dhammassa vaṇṇo veditabbo. “Suppaṭipanno Bhagavato sāvakasaṅgho”ti (dī.ni.2.159) ca, “ye, bhikkhave, saṅghe pasannā, agge te pasannā”ti (a.ni.4.34) ca evamādīhi pana nayehi Saṅghassa vaṇṇo veditabbo. Pahontena pana dhammakathikena pañcanikāye navaṅgaṁ satthusāsanaṁ caturāsītidhammakkhandhasahassāni ogāhitvā Buddhādīnaṁ vaṇṇo pakāsetabbo. Imasmiñhi ṭhāne Buddhādīnaṁ guṇe pakāsento atitthena pakkhando dhammakathikoti na sakkā vattuṁ. Īdisesu hi ṭhānesu dhammakathikassa thāmo veditabbo. Brahmadatto pana māṇavo anussavādimattasambandhitena attano thāmena ratanattayassa vaṇṇaṁ bhāsati.

Itiha te ubho ācariyantevāsīti evaṁ te dve ācariyantevāsikā.

Aññamaññassāti añño aññassa. **Ujuvipaccanīkavādā**ti īsakampi apariharitvā ujumeva vividhapaccanīkavādā, anekavāraṁ viruddhavādā eva hutvāti (DA.1./I,39.) attho. Ācariyena hi ratanattayassa avaṇṇe bhāsite antevāsī vaṇṇaṁ bhāsati, puna itaro avaṇṇaṁ, itaro vaṇṇanti evaṁ ācariyo sāraphalake visarukkha-āṇiṁ ākoṭayamāno viya (CS:pg.1.40) punappunaṁ ratanattayassa avaṇṇaṁ bhāsati. Antevāsī pana suvaṇṇarajatamaṇimayāya āṇiyā taṁ āṇiṁ paṭibāhayamāno viya punappunaṁ ratanattayassa vaṇṇaṁ bhāsati. Tena vuttaṁ -- "ujuvipaccanīkavādā"ti.

Bhagavantaṁ piṭṭhito piṭṭhito anubandhā honti bhikkhusaṅghañcāti Bhagavantañca bhikkhusaṅghañca pacchato pacchato dassanaṁ avijahantā iriyāpathānubandhanena anubandhā honti, sīsānulokino hutvā anugatā hontīti attho.

Kasmā pana Bhagavā taṁ addhānaṁ paṭipanno? Kasmā ca Suppiyo anubandho? Kasmā ca so ratanattayassa avaṇṇaṁ bhāsatīti? Bhagavā tāva tasmiṁ kāle Rājagahaparivattakesu aṭṭhārasasu mahāvihāresu aññatarasmiṁ vasitvā pātova sarīrappaṭijagganaṁ katvā bhikkhācāravelāyaṁ bhikkhusaṅghaparivuto Rājagahe piṇḍāya carati. So taṁ divasaṁ bhikkhusaṅghassa sulabhapiṇḍapātaṁ katvā pacchābhattaṁ piṇḍapātapaṭikkanto bhikkhusaṅghaṁ pattacīvaraṁ gāhāpetvā-- "Nāḷandaṁ gamissāmī"ti, Rājagahato nikkhamitvā taṁ addhānaṁ paṭipanno. Suppiyopi kho tasmiṁ kāle Rājagahaparivattake aññatarasmiṁ paribbājakārāme vasitvā paribbājakaparivuto Rājagahe bhikkhāya carati. Sopi taṁ divasaṁ paribbājakaparisāya sulabhabhikkhaṁ katvā bhuttapātarāso paribbājake paribbājakaparikkhāraṁ gāhāpetvā--Nāḷandaṁ gamissāmicceva Bhagavato taṁ maggaṁ paṭipannabhāvaṁ ajānantova anubandho. Sace pana jāneyya nānubandheyya. So ajānitvāva gacchanto gīvaṁ ukkhipitvā olokayamāno Bhagavantaṁ addasa Buddhasiriyā sobhamānaṁ rattakambalaparikkhittamiva jaṅgamakanakagirisikharaṁ.

Tasmiṁ kira samaye dasabalassa sarīrato nikkhamitvā chabbaṇṇarasmiyo samantā asītihatthappamāṇe padese ādhāvanti vidhāvanti ratanāveḷaratanadāmaratanacuṇṇavippakiṇṇaṁ (DA.1./I,40.) viya, pasāritaratanacittakañcanapaṭamiva, rattasuvaṇṇarasanisiñcamānamiva, ukkāsatanipātasamākulamiva, nirantaravippakiṇṇakaṇikārapupphamiva vāyuvegakkhittacīnapiṭṭhacuṇṇamiva, indadhanuvijjulatātārāgaṇappabhāvisaravipphuritaviccharitamiva ca taṁ vanantaraṁ hoti.

Asīti (CS:pg.1.41) anubyañjanānurañjitañca pana Bhagavato sarīraṁ vikasitakamaluppalamiva, saraṁ sabbapāliphullamiva pāricchattakaṁ, tārāmarīcivikasitamiva, gaganatalaṁ siriyā avahasantamiva, byāmappabhāparikkhepavilāsinī cassa dvattiṁsavaralakkhaṇamālā ganthetvā ṭhapitadvattiṁsacandamālāya dvattiṁsasūriyamālāya paṭipāṭiyā ṭhapitadvattiṁsacakkavattidvattiṁsasakkadevarājadvattiṁsamahābrahmānaṁ siriṁ siriyā abhibhavantimiva. Tañca pana Bhagavantaṁ parivāretvā ṭhitā bhikkhū sabbeva appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṁsaṭṭhā codakā pāpagarahino vattāro vacanakkhamā sīlasampannā samādhipaññāvimuttivimuttiññāṇadassanasampannā. Tesaṁ majjhe Bhagavā rattakambalapākāraparikkhitto viya kañcanathambho, rattapadumasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhitto viya aggikkhandho, tārāgaṇaparivārito viya puṇṇacando migapakkhīnampi cakkhūni pīṇayati, pageva devamanussānaṁ. Tasmiñca pana divase yebhuyyena asītimahātherā meghavaṇṇaṁ paṁsukūlaṁ ekaṁsaṁ karitvā kattaradaṇḍaṁ ādāya suvammavammitā

viya gandhahatthino vigatadosā vantadosā bhinnakilesā vijaṭitajaṭā chinnabandhanā Bhagavantaṁ parivārayiṁsu. So sayaṁ vītarāgo vītarāgehi, sayaṁ vītadoso vītadosehi, sayaṁ vītamoho vītamohehi, sayaṁ vītataṇho vītataṇhehi, sayaṁ nikkileso nikkilesehi, sayaṁ Buddho anubuddhehi parivārito; pattaparivāritaṁ viya kesaraṁ, kesaraparivāritā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārito viya chaddanto nāgarājā, navutihaṁsasahassaparivārito viya dhataraṭṭho haṁsarājā, senaṅgaparivārito viya cakkavattirājā, devagaṇaparivārito viya Sakko devarājā, brahmagaṇaparivārito viya hārito mahābrahmā, aparimitakālasañcitapuññabalanibbattāya acinteyyāya anopamāya (DA.1./I,41.) Buddhalīlāya cando viya gaganatalaṁ taṁ maggaṁ paṭipanno hoti.

Athevaṁ Bhagavantaṁ anopamāya Buddhalīlāya gacchantaṁ bhikkhū ca okkhittacakkhū santindriye santamānase uparinabhe ṭhitaṁ puṇṇacandaṁ viya Bhagavantaṁyeva namassamāne disvāva paribbājako attano parisaṁ avalokesi. Sā hoti kājadaṇḍake olambetvā gahitoluggaviluggapiṭṭhakatidaṇḍamorapiñchamattikāpattapasibbakakuṇḍikādi-anekapari kkhārabhārabharitā (CS:pg.1.42) "Asukassa hatthā sobhaṇā, asukassa pādā"ti evamādiniratthakavacanā mukharā vikiṇṇavācā adassanīyā apāsādikā. Tassa taṁ disvā vippaṭisāro udapādi.

Idāni tena Bhagavato vaṇṇo vattabbo bhaveyya. Yasmā panesa lābhasakkārahāniyā ceva pakkhahāniyā ca niccampi Bhagavantaṁ usūyati. Aññatitthiyānañhi yāva Buddho loke nuppajjati, tāvadeva lābhasakkārā nibbattanti, Buddhuppādato pana paṭṭhāya parihīnalābhasakkārā honti sūriyuggamane khajjopanakā viya nissirīkataṁ āpajjanti. Upatissakolitānañca sañjayassa santike pabbajitakāleyeva paribbājakā mahāparisā ahesuṁ, tesu pana pakkantesu sāpi tesaṁ parisā bhinnā. Iti imehi dvīhi kāraṇehi ayaṁ paribbājako yasmā niccampi Bhagavantaṁ usūyati, tasmā taṁ usūyavisuggāraṁ uggiranto ratanattayassa avaṇṇameva bhāsatīti veditabbo.

2. **Atha kho Bhagavā Ambalaṭṭhikāyaṁ rājāgārake ekarattivāsaṁ upagacchi saddhiṁ bhikkhusaṅghenā**ti Bhagavā tāya Buddhalīlāya gacchamāno anupubbena Ambalaṭṭhikādvāraṁ pāpuṇitvā sūriyaṁ oloketvā-- "akālo dāni gantuṁ, atthasamīpaṁ gato sūriyo"ti Ambalaṭṭhikāyaṁ rājāgārake ekarattivāsaṁ upagacchi.

Tattha **Ambalaṭṭhikā**ti rañño uyyānaṁ. Tassa kira dvārasamīpe taruṇa-ambarukkho atthi, taṁ "Ambalaṭṭhikā"ti vadanti. Tassa avidūre bhavattā uyyānampi Ambalaṭṭhikā tveva saṅkhyaṁ gataṁ. Taṁ (DA.1./I,42.) chāyūdakasampannaṁ pākāraparikkhittaṁ [1] suyojitadvāraṁ mañjusā viya suguttaṁ. Tattha rañño kīḷanatthaṁ paṭibhānacittavicittaṁ agāraṁ akaṁsu. Taṁ "rājāgārakan"ti vuccati.

Suppiyopi khoti Suppiyopi tasmiṁ ṭhāne sūriyaṁ oloketvā-- "akālo dāni gantuṁ, bahū khuddakamahallakā paribbājakā, bahuparissayo ca ayaṁ maggo corehipi vāḷayakkhehipi vāḷamigehipi. Ayaṁ kho pana Samaṇo Gotamo uyyānaṁ paviṭṭho, samaṇassa ca Gotamassa vasanaṭṭhāne (CS:pg.1.43) devatā ārakkhaṁ gaṇhanti, handāhampi idha ekarattivāsaṁ upagantvā sveva gamissāmī"ti tadevuyyānaṁ pāvisi. Tato bhikkhusaṅgho Bhagavato vattaṁ dassetvā attano attano vasanaṭṭhānaṁ sallakkhesi. Paribbājakopi uyyānassa ekapasse paribbājakaparikkhāre otāretvā vāsaṁ upagacchi saddhiṁ attano parisāya. Pāḷiyamārūḷhavaseneva pana-- "saddhiṁ attano antevāsinā Brahmadattena māṇavenā"ti vuttaṁ.

Evaṁ vāsaṁ upagato pana so paribbājako rattibhāge dasabalaṁ olokesi.

[1] PTS tam pakara-parikkhittam

Tasmiñca samaye samantā vippakiṇṇatārakā viya padīpā jalanti, majjhe Bhagavā nisinno hoti, bhikkhusaṅgho ca Bhagavantaṁ parivāretvā. Tattha ekabhikkhussapi hatthakukkuccaṁ vā pādakukkuccaṁ vā ukkāsitasaddo vā khipitasaddo vā natthi. Sā hi parisā attano ca sikkhitasikkhatāya satthari ca gāravenāti dvīhi kāraṇehi nivāte padīpasikhā viya niccalā sannisinnāva ahosi. Paribbājako taṁ vibhūtiṁ disvā attano parisaṁ olokesi. Tattha keci hatthaṁ khipanti, keci pādaṁ, keci vippalapanti, keci nillālitajivhā paggharitakheḷā, dante khādantā kākacchamānā gharugharupassāsino sayanti. So ratanattayassa guṇavaṇṇe vattabbepi issāvasena puna avaṇṇameva ārabhi. Brahmadatto pana vuttanayeneva vaṇṇaṁ. Tena vuttaṁ-- "tatrāpi sudaṁ Suppiyo paribbājako"ti sabbaṁ vattabbaṁ. Tattha **tatrāpī**ti tasmimpi, Ambalaṭṭhikāyaṁ uyyāneti attho.

3. **Sambahulānan**ti bahukānaṁ. Tattha vinayapariyāyena tayo janā "sambahulā"ti vuccanti. Tato paraṁ saṅgho. (DA.1./I,43.) Suttantapariyāyena pana tayo tayova tato paṭṭhāya sambahulā. Idha suttantapariyāyena "sambahulā"ti veditabbā. **Maṇḍalamāḷe**ti katthaci dve kaṇṇikā gahetvā haṁsavaṭṭakacchannena katā kūṭāgārasālāpi "maṇḍalamāḷo"ti vuccati, katthaci ekaṁ kaṇṇikaṁ gahetvā thambhapantiṁ parikkhipitvā katā upaṭṭhānasālāpi "maṇḍalamāḷo"ti vuccati. Idha pana nisīdanasālā "maṇḍalamāḷo"ti veditabbo. **Sannisinnānan**ti nisajjanavasena. **Sannipatitānan**ti samodhānavasena. **Ayaṁ saṅkhiyadhammo**ti saṅkhiyā vuccati kathā (CS:pg.1.44) kathādhammoti attho. **Udapādī**ti uppanno. Katamo pana soti? Acchariyaṁ āvusoti evamādi. Tattha andhassa pabbatārohaṇaṁ viya niccaṁ na hotīti **acchariyaṁ**. Ayaṁ tāva saddanayo. Ayaṁ pana Aṭṭhakathānayo-- accharāyogganti **acchariyaṁ**. Accharaṁ paharituṁ yuttanti attho. Abhūtapubbaṁ bhūtanti **abbhutaṁ**. Ubhayaṁ petaṁ vimhayassevādhivacanaṁ. **Yāvañcidan**ti yāva ca idaṁ tena suppaṭividitatāya appameyyattaṁ dasseti.

Tena Bhagavatā jānatā …pe… suppaṭividitāti etthāyaṁ saṅkhepattho. Yo so Bhagavā samatiṁsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddho, tena Bhagavatā tesaṁ tesaṁ sattānaṁ āsayānusayaṁ **jānatā,** hatthatale ṭhapitaṁ āmalakaṁ viya sabbañeyyadhammaṁ **passatā**.

Api ca pubbenivāsādīhi **jānatā,** dibbena cakkhunā **passatā**. Tīhi vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi **jānatā,** sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā **passatā**. Sabbadhammajānanasamatthāya vā paññāya **jānatā,** sabbasattānaṁ cakkhuvisayātītāni tirokuṭṭādigatānipi rūpāni ativisuddhena maṁsacakkhunā **passatā**. Attahitasādhikāya vā samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya **jānatā,** parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya **passatā**.

Arīnaṁ hatattā paccayādīnañca arahattā **arahatā**. Sammā sāmañca sabbadhammānaṁ Buddhattā sammāsambuddhena antarāyikadhamme (DA.1./I,44.) vā **jānatā,** niyyānikadhamme **passatā,** kilesārīnaṁ hatattā **arahatā**. Sammā sāmañca sabbadhammānaṁ Buddhattā **sammāsambuddhenā**ti. Evaṁ catūvesārajjavasena catūhākārehi thomitena sattānaṁ **nānādhimuttikatā** nānajjhāsayatā suppaṭividitā yāva ca **suṭṭhu paṭividitā**.

Idānissa suppaṭividitabhāvaṁ dassetuṁ **ayañhī**ti-ādimāha. Idaṁ vuttaṁ hoti yā ca ayaṁ Bhagavatā "dhātuso, bhikkhave, sattā saṁsandanti samenti, hīnādhimuttikā hīnādhimuttikehi saddhiṁ saṁsandanti samenti, kalyāṇādhimuttikā kalyāṇādhimuttikehi saddhiṁ saṁsandanti samenti. Atītampi kho, bhikkhave, addhānaṁ dhātusova sattā saṁsandiṁsu samiṁsu, hīnādhimuttikā (CS:pg.1.45) hīnādhimuttikehi …pe…

kalyāṇādhimuttikā kalyāṇādhimuttikehi saddhiṁ saṁsandiṁsu samiṁsu, anāgatampi kho, bhikkhave, addhānaṁ …pe… saṁsandissanti samessanti, etarahipi kho, bhikkhave, paccuppannaṁ addhānaṁ dhātusova sattā saṁsandanti samenti, hīnādhimuttikā hīnādhimuttikehi …pe… kalyāṇādhimuttikā kalyāṇādhimuttikehi saddhiṁ saṁsandanti samentī"ti evaṁ sattānaṁ nānādhimuttikatā, nānajjhāsayatā, nānādiṭṭhikatā, nānākhantitā, nānārucitā, nāḷiyā minantena viya tulāya tulayantena viya ca nānādhimuttikatāñāṇena sabbaññutaññāṇena viditā, sā yāva suppaṭividitā. Dvepi nāma sattā ekajjhāsayā dullabhā lokasmiṁ. Ekasmiṁ gantukāme eko ṭhātukāmo hoti, ekasmiṁ pivitukāme eko bhuñjitukāmo. Imesu cāpi dvīsu ācariyantevāsīsu **ayañhi "Suppiyo paribbājako …pe… Bhagavantaṁ piṭṭhito piṭṭhito anubandhā honti bhikkhusaṅghañcā"**ti. Tattha **itihame**ti itiha ime, evaṁ imeti attho. Sesaṁ vuttanayameva.

4. **Atha kho Bhagavā tesaṁ bhikkhūnaṁ imaṁ saṅkhiyadhammaṁ viditvā**ti ettha **viditvā**ti sabbaññutaññāṇena jānitvā. Bhagavā hi katthaci maṁsacakkhunā disvā jānāti-- "addasā kho Bhagavā mahantaṁ dārukkhandhaṁ Gaṅgāya nadiyā sotena vuyhamānan"ti-ādīsu (saṁ.ni.4.241) viya. Katthaci dibbacakkhunā disvā jānāti-- "addasā kho Bhagavā dibbena (DA.1./I,45.) cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tā devatāyo sahassasseva pāṭaligāme vatthūni parigaṇhantiyo"ti-ādīsu (dī.ni.2.152) viya. Katthaci pakatisotena sutvā jānāti-- "assosi kho Bhagavā āyasmato Ānandassa subhaddena paribbājakena saddhiṁ imaṁ kathāsallāpan"ti-ādīsu (dī.ni.2.213) viya. Katthaci dibbasotena sutvā jānāti-- "assosi kho Bhagavā dibbāya sotadhātuyā visuddhāya atikkantamānusikāya sandhānassa gahapatissa nigrodhena paribbājakena saddhiṁ imaṁ kathāsallāpan"ti-ādīsu (dī.ni.3.54) viya. Idha pana sabbaññutaññāṇena sutvā aññāsi. Kiṁ karonto aññāsi? Pacchimayāmakiccaṁ, kiccañca nāmetaṁ sātthakaṁ, niratthakanti duvidhaṁ hoti. Tattha niratthakakiccaṁ Bhagavatā bodhipallaṅkeyeva arahattamaggena samugghātaṁ kataṁ. Sātthakaṁyeva pana (CS:pg.1.46) Bhagavato kiccaṁ hoti. Taṁ pañcavidhaṁ-- purebhattakiccaṁ, pacchābhattakiccaṁ, purimayāmakiccaṁ, majjhimayāmakiccaṁ, pacchimayāmakiccanti.

Tatridaṁ purebhattakiccaṁ--

Bhagavā hi pātova uṭṭhāya upaṭṭhākānuggahatthaṁ sarīraphāsukatthañca mukhadhovanādisarīraparikammaṁ katvā yāva bhikkhācāravelā tāva vivittāsane vītināmetvā, bhikkhācāravelāyaṁ nivāsetvā kāyabandhanaṁ bandhitvā cīvaraṁ pārupitvā pattamādāya kadāci ekako, kadāci bhikkhusaṅghaparivuto, gāmaṁ vā nigamaṁ vā piṇḍāya pavisati; kadāci pakatiyā, kadāci anekehi pāṭihāriyehi vattamānehi. Seyyathidaṁ, piṇḍāya pavisato lokanāthassa purato purato gantvā mudugatavātā pathaviṁ sodhenti, valāhakā udakaphusitāni muñcantā magge reṇuṁ vūpasametvā upari vitānaṁ hutvā tiṭṭhanti, apare vātā pupphāni upasaṁharitvā magge okiranti, unnatā bhūmippadesā onamanti, onatā unnamanti, pādanikkhepasamaye samāva bhūmi hoti, sukhasamphassāni padumapupphāni vā pāde sampaṭicchanti. Indakhīlassa anto ṭhapitamatte dakkhiṇapāde sarīrato chabbaṇṇarasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasapiñjarāni viya citrapaṭaparikkhittāni viya ca pāsādakūṭāgārādīni alaṅkarontiyo ito (DA.1./I,46.) cito ca dhāvanti, hatthi-assavihaṅgādayo sakasakaṭṭhānesu ṭhitāyeva madhurenākārena saddaṁ karonti, tathā bherivīṇādīni tūriyāni manussānañca kāyūpagāni ābharaṇāni. Tena saññāṇena manussā jānanti-- "ajja Bhagavā idha piṇḍāya paviṭṭho"ti. Te sunivatthā supārutā gandhapupphādīni ādāya gharā nikkhamitvā antaravīthiṁ paṭipajjitvā

Bhagavantaṁ gandhapupphādīhi sakkaccaṁ pūjetvā vanditvā-- “amhākaṁ, bhante, dasa bhikkhū, amhākaṁ vīsati, paññāsaṁ …pe… sataṁ dethā”ti yācitvā Bhagavatopi pattaṁ gahetvā āsanaṁ paññapetvā sakkaccaṁ piṇḍapātena paṭimānenti. Bhagavā katabhattakicco tesaṁ sattānaṁ cittasantānāni oloketvā tathā dhammaṁ deseti, yathā keci saraṇagamanesu patiṭṭhahanti, keci pañcasu sīlesu, keci sotāpattisakadāgāmi-anāgāmiphalānaṁ aññatarasmiṁ; keci pabbajitvā aggaphale arahatteti. Evaṁ mahājanaṁ anuggahetvā uṭṭhāyāsanā vihāraṁ gacchati. Tattha (CS:pg.1.47) gantvā maṇḍalamāḷe paññattavarabuddhāsane nisīdati, bhikkhūnaṁ bhattakiccapariyosānaṁ āgamayamāno. Tato bhikkhūnaṁ bhattakiccapariyosāne upaṭṭhāko Bhagavato nivedeti. Atha Bhagavā gandhakuṭiṁ pavisati. Idaṁ tāva **purebhattakiccaṁ**.

Atha Bhagavā evaṁ katapurebhattakicco gandhakuṭiyā upaṭṭhāne nisīditvā pāde pakkhāletvā pādapīṭhe ṭhatvā bhikkhusaṅghaṁ ovadati -- “bhikkhave, appamādena sampādetha, dullabho Buddhuppādo lokasmiṁ, dullabho manussattapaṭilābho, dullabhā sampatti, dullabhā pabbajjā, dullabhaṁ saddhammassavanan”ti. Tattha keci Bhagavantaṁ kammaṭṭhānaṁ pucchanti. Bhagavāpi tesaṁ cariyānurūpaṁ kammaṭṭhānaṁ deti. Tato sabbepi Bhagavantaṁ vanditvā attano attano rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni gacchanti. Keci araññaṁ, keci rukkhamūlaṁ, keci pabbatādīnaṁ aññataraṁ, keci cātumahārājikabhavanaṁ …pe… keci vasavattibhavananti. Tato Bhagavā gandhakuṭiṁ pavisitvā sace ākaṅkhati, dakkhiṇena (DA.1./I,47.) passena sato sampajāno muhuttaṁ sīhaseyyaṁ kappeti. Atha samassāsitakāyo vuṭṭhahitvā dutiyabhāge lokaṁ voloketi. Tatiyabhāge yaṁ gāmaṁ vā nigamaṁ vā upanissāya viharati tattha mahājano purebhattaṁ dānaṁ datvā pacchābhattaṁ sunivattho supāruto gandhapupphādīni ādāya vihāre sannipatati. Tato Bhagavā sampattaparisāya anurūpena pāṭihāriyena gantvā dhammasabhāyaṁ paññattavarabuddhāsane nisajja dhammaṁ deseti kālayuttaṁ samayayuttaṁ, atha kālaṁ viditvā parisaṁ uyyojeti, manussā Bhagavantaṁ vanditvā pakkamanti. Idaṁ **pacchābhattakiccaṁ**.

So evaṁ niṭṭhitapacchābhattakicco sace gattāni osiñcitukāmo hoti, Buddhāsanā vuṭṭhāya nhānakoṭṭhakaṁ pavisitvā upaṭṭhākena paṭiyādita-udakena gattāni utuṁ gaṇhāpeti. Upaṭṭhākopi Buddhāsanaṁ ānetvā gandhakuṭipariveṇe paññapeti. Bhagavā surattadupaṭṭaṁ nivāsetvā kāyabandhanaṁ bandhitvā uttarāsaṅgaṁ ekaṁsaṁ karitvā tattha gantvā nisīdati ekakova muhuttaṁ paṭisallīno, atha bhikkhū tato tato āgamma Bhagavato upaṭṭhānaṁ āgacchanti. Tattha ekacce pañhaṁ pucchanti, ekacce kammaṭṭhānaṁ, ekacce (CS:pg.1.48) dhammassavanaṁ yācanti. Bhagavā tesaṁ adhippāyaṁ sampādento purimayāmaṁ vītināmeti. Idaṁ **purimayāmakiccaṁ**.

Purimayāmakiccapariyosāne pana bhikkhūsu Bhagavantaṁ vanditvā pakkantesu sakaladasasahassilokadhātudevatāyo okāsaṁ labhamānā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā pañhaṁ pucchanti, yathābhisaṅkhataṁ antamaso caturakkharampi. Bhagavā tāsaṁ devatānaṁ pañhaṁ vissajjento majjhimayāmaṁ vītināmeti. Idaṁ **majjhimayāmakiccaṁ**.

Pacchimayāmaṁ pana tayo koṭṭhāse katvā purebhattato paṭṭhāya nisajjāya pīḷitassa sarīrassa kilāsubhāvamocanatthaṁ ekaṁ koṭṭhāsaṁ caṅkamena vītināmeti. Dutiyakoṭṭhāse gandhakuṭiṁ pavisitvā dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṁ kappeti. Tatiyakoṭṭhāse paccuṭṭhāya nisīditvā purimabuddhānaṁ santike dānasīlādivasena katādhikārapuggaladassanatthaṁ (DA.1./I,48.) Buddhacakkhunā lokaṁ voloketi. Idaṁ **pacchimayāmakiccaṁ**.

Tasmiṁ pana divase Bhagavā purebhattakiccaṁ Rājagahe pariyosāpetvā pacchābhatte maggaṁ āgato, purimayāme bhikkhūnaṁ kammaṭṭhānaṁ kathetvā, majjhimayāme devatānaṁ pañhaṁ vissajjetvā, pacchimayāme caṅkamaṁ āruyha caṅkamamāno pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ imaṁ sabbaññutaññāṇaṁ ārabbha pavattaṁ kathaṁ sabbaññutaññāṇeneva sutvā aññāsīti. Tena vuttaṁ-- "pacchimayāmakiccaṁ karonto aññāsī"ti.

Ñatvā ca panassa etadahosi-- "ime bhikkhū mayhaṁ sabbaññutaññāṇaṁ ārabbha guṇaṁ kathenti, etesañca sabbaññutaññāṇakiccaṁ na pākaṭaṁ, mayhameva pākaṭaṁ. Mayi pana gate ete attano kathaṁ nirantaraṁ ārocessanti, tato nesaṁ ahaṁ taṁ aṭṭhuppattiṁ katvā tividhaṁ sīlaṁ vibhajanto, dvāsaṭṭhiyā ṭhānesu appaṭivattiyaṁ sīhanādaṁ nadanto, paccayākāraṁ samodhānetvā Buddhaguṇe pākaṭe katvā, sineruṁ ukkhipento viya suvaṇṇakūṭena nabhaṁ paharanto viya ca dasasahassilokadhātukampanaṁ Brahmajālasuttantaṁ arahattanikūṭena niṭṭhāpento desessāmi, sā me desanā parinibbutassāpi pañcavassasahassāni sattānaṁ amatamahānibbānaṁ sampāpikā bhavissatī"ti. Evaṁ cintetvā yena maṇḍalamāḷo tenupasaṅkamīti (CS:pg.1.49) **Yenā**ti yena disābhāgena, so upasaṅkamitabbo. Bhummatthe vā etaṁ karaṇavacanaṁ, yasmiṁ padese so maṇḍalamāḷo, tattha gatoti ayamettha attho.

Paññatte āsane nisīdīti Buddhakāle kira yattha yattha ekopi bhikkhu viharati sabbattha Buddhāsanaṁ paññattameva hoti. Kasmā? Bhagavā kira attano santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā phāsukaṭṭhāne viharante manasi karoti-- "asuko mayhaṁ santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā gato, sakkhissati nu kho visesaṁ nibbattetuṁ no vā"ti. Atha naṁ passati kammaṭṭhānaṁ vissajjetvā akusalavitakkaṁ vitakkayamānaṁ, tato "kathañhi nāma mādisassa satthu santike kammaṭṭhānaṁ (DA.1./I,49.) gahetvā viharantaṁ imaṁ kulaputtaṁ akusalavitakkā abhibhavitvā anamatagge vaṭṭadukkhe saṁsāressantī"ti tassa anuggahatthaṁ tattheva attānaṁ dassetvā taṁ kulaputtaṁ ovaditvā ākāsaṁ uppatitvā puna attano vasanaṭṭhānameva gacchati. Athevaṁ ovadiyamānā te bhikkhū cintayiṁsu-- "Satthā amhākaṁ manaṁ jānitvā āgantvā amhākaṁ samīpe ṭhitaṁyeva attānaṁ dasseti". Tasmiṁ khaṇe-- "bhante, idha nisīdatha, idha nisīdathā"ti āsanapariyesanaṁ nāma bhāroti. Te āsanaṁ paññapetvāva viharanti. Yassa pīṭhaṁ atthi, so taṁ paññapeti. Yassa natthi, so mañcaṁ vā phalakaṁ vā kaṭṭhaṁ vā pāsāṇaṁ vā vālukapuñjaṁ vā paññapeti. Taṁ alabhamānā purāṇapaṇṇānipi saṅkaḍḍhitvā tattha paṁsukūlaṁ pattharitvā ṭhapenti. Idha pana rañño nisīdanāsanameva atthi, taṁ papphoṭetvā paññapetvā parivāretvā te bhikkhū Bhagavato adhimuttikaññāṇamārabbha guṇaṁ thomayamānā nisīdiṁsu. Taṁ sandhāya vuttaṁ-- "paññatte āsane nisīdī"ti.

Evaṁ nisinno pana jānantoyeva kathāsamuṭṭhāpanatthaṁ bhikkhū pucchi. Te cassa sabbaṁ kathayiṁsu. Tena vuttaṁ-- "nisajja kho Bhagavā"ti-ādi. Tattha **kāya nutthā**ti katamāya nu kathāya sannisinnā bhavathāti attho. **Kāya netthā**tipi pāḷi, tassā katamāya nu etthāti attho **kāya notthā**tipi pāḷi. Tassāpi purimoyeva attho.

Antarākathāti (CS:pg.1.50) kammaṭṭhānamanasikāra-uddesaparipucchādīnaṁ antarā aññā ekā kathā. **Vippakatā**ti, mama āgamanapaccayā apariniṭṭhitā sikhaṁ appattā. Tena kiṁ dasseti? "Nāhaṁ tumhākaṁ kathābhaṅgatthaṁ āgato, ahaṁ pana sabbaññutāya tumhākaṁ kathaṁ niṭṭhāpetvā matthakappattaṁ katvā dassāmīti āgato"ti nisajjeva sabbaññupavāraṇaṁ pavāreti. **Ayaṁ kho no, bhante, antarākathā vippakatā , atha Bhagavā anuppatto**ti etthāpi ayamadhippāyo. Ayaṁ bhante amhākaṁ Bhagavato sabbaññutaññāṇaṁ ārabbha guṇakathā (DA.1./I,50.) vippakatā, na

rājakathādikā tiracchānakathā, atha Bhagavā anuppatto; taṁ no idāni niṭṭhāpetvā desethāti.

Ettāvatā ca yaṁ āyasmatā Ānandena kamalakuvalayujjalavimalasādhurasasalilāya pokkharaṇiyā sukhāvataraṇatthaṁ nimmalasilātalaracanavilāsasobhitaratanasopānaṁ, vippakiṇṇamuttātalasadisavālukākiṇṇapaṇḍarabhūmibhāgaṁ titthaṁ viya suvibhattabhittivicitravedikāparikkhittassa nakkhattapathaṁ phusitukāmatāya viya, vijambhitasamussayassa pāsādavarassa sukhārohaṇatthaṁ dantamayasaṇhamuduphalakakañcanalatāvinaddhamaṇigaṇappabhāsamudayujjalasobhaṁ sopānaṁ viya, suvaṇṇavalayanūpurādisaṅghaṭṭanasaddasammissitakathitahasitamadhurassaragehajanavicaritassa uḷārissarivibhavasobhitassa mahāgharassa sukhappavesanatthaṁ suvaṇṇarajatamaṇimuttapavāḷādijutivissaravijjotitasuppatiṭṭhitavisāladvārabāhaṁ mahādvāraṁ viya ca atthabyañjanasampannassa Buddhaguṇānubhāvasaṁsūcakassa imassa suttassa sukhāvagahaṇatthaṁ kāladesadesakavatthuparisāpadesapaṭimaṇḍitaṁ nidānaṁ bhāsitaṁ, tassatthavaṇṇanā samattāti.

5. Idāni-- “mamaṁ vā, bhikkhave, pare avaṇṇaṁ bhāseyyun”ti-ādinā nayena Bhagavatā nikkhittassa suttassa vaṇṇanāya okāso anuppatto. Sā panesā suttavaṇṇanā. Yasmā suttanikkhepaṁ vicāretvā vuccamānā pākaṭā hoti, tasmā suttanikkhepaṁ tāva vicārayissāma. Cattāro hi suttanikkhepā-- attajjhāsayo, parajjhāsayo, pucchāvasiko, aṭṭhuppattikoti.

Tattha (CS:pg.1.51) yāni suttāni Bhagavā parehi anajjhiṭṭho kevalaṁ attano ajjhāsayeneva kathesi; seyyathidaṁ, Ākaṅkheyyasuttaṁ, Vatthasuttaṁ, Mahāsatipaṭṭhānaṁ, Mahāsaḷāyatanavibhaṅgasuttaṁ, Ariyavaṁsasuttaṁ, Sammappadhānasuttantahārako, iddhipāda-indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgasuttantahārakoti evamādīni; tesaṁ attajjhāsayo nikkhepo.

Yāni pana “paripakkā kho rāhulassa vimuttiparipācaniyā dhammā; yaṁnūnāhaṁ rāhulaṁ (DA.1./I,51.) uttariṁ āsavānaṁ khaye vineyyan”ti; (saṁ.ni.4.121) evaṁ paresaṁ ajjhāsayaṁ khantiṁ manaṁ abhinīhāraṁ bujjhanabhāvañca avekkhitvā parajjhāsayavasena kathitāni; seyyathidaṁ, Cūḷarāhulovādasuttaṁ, Mahārāhulovādasuttaṁ, Dhammacakkappavattanaṁ, Dhātuvibhaṅgasuttanti evamādīni; tesaṁ parajjhāsayo nikkhepo.

Bhagavantaṁ pana upasaṅkamitvā catasso parisā, cattāro vaṇṇā, nāgā, supaṇṇā, gandhabbā, asurā, yakkhā, mahārājāno, tāvatiṁsādayo devā, mahābrahmāti evamādayo-- “bojjhaṅgā bojjhaṅgā”ti, bhante, vuccanti. “Nīvaraṇā nīvaraṇā”ti, bhante, vuccanti; “ime nu kho, bhante, pañcupādānakkhandhā”. “Kiṁ sūdha vittaṁ purisassa seṭṭhan”ti-ādinā nayena pañhaṁ pucchanti. Evaṁ puṭṭhena Bhagavatā yāni kathitāni bojjhaṅgasaṁyuttādīni, yāni vā panaññānipi devatāsaṁyutta-mārasaṁyutta-brahmasaṁyutta-sakkapañha-cūḷavedalla-mahāvedalla-sāmaññaphala-āḷavaka-sūciloma-kharalomasuttādīni; tesaṁ pucchāvasiko nikkhepo.

Yāni pana tāni uppannaṁ kāraṇaṁ paṭicca kathitāni, seyyathidaṁ -- dhammadāyādaṁ, cūḷasīhanādaṁ, candūpamaṁ, puttamaṁsūpamaṁ, dārukkhandhūpamaṁ, aggikkhandhūpamaṁ, pheṇapiṇḍūpamaṁ, pāricchattakūpamanti evamādīni; tesaṁ aṭṭhuppattiko nikkhepo.

Evametesu catūsu nikkhepesu imassa suttassa aṭṭhuppattiko nikkhepo.

Aṭṭhuppattiyā hi idaṁ Bhagavatā nikkhittaṁ. Katarāya aṭṭhuppattiyā? Vaṇṇāvaṇṇe. Ācariyo ratanattayassa avaṇṇaṁ abhāsi, antevāsī vaṇṇaṁ. Iti imaṁ vaṇṇāvaṇṇaṁ aṭṭhuppattiṁ katvā desanākusalo Bhagavā-- "mamaṁ vā, bhikkhave, pare avaṇṇaṁ bhāseyyun"ti desanaṁ ārabhi. Tattha **maman**ti (CS:pg.1.52) sāmivacanaṁ, mamāti attho. **Vā**saddo vikappanattho. **Pare**ti, paṭiviruddhā sattā. **Tatrā**ti ye avaṇṇaṁ vadanti tesu.

Na āghātoti-ādīhi kiñcāpi tesaṁ bhikkhūnaṁ āghātoyeva natthi, atha kho āyatiṁ kulaputtānaṁ īdisesupi ṭhānesu akusaluppattiṁ paṭisedhento dhammanettiṁ (DA.1./I,52.) ṭhapeti. Tattha āhanati cittanti **'āghāto';** kopassetaṁ adhivacanaṁ. Appatītā honti tena atuṭṭhā asomanassikāti **appaccayo;** domanassassetaṁ adhivacanaṁ. Neva attano na paresaṁ hitaṁ abhirādhayatīti **anabhiraddhi;** kopassetaṁ adhivacanaṁ. Evamettha dvīhi padehi saṅkhārakkhandho, ekena vedanākkhandhoti dve khandhā vuttā. Tesaṁ vasena sesānampi sampayuttadhammānaṁ kāraṇaṁ paṭikkhittameva.

Evaṁ paṭhamena nayena manopadosaṁ nivāretvā, dutiyena nayena tattha ādīnavaṁ dassento āha-- "tatra ce tumhe assatha kupitā vā anattamanā vā, tumhaṁ yevassa tena antarāyo"ti. Tattha **'tatra ce tumhe assathā'**ti tesu avaṇṇabhāsakesu, tasmiṁ vā avaṇṇe tumhe bhaveyyātha ce; yadi bhaveyyāthāti attho. 'Kupitā' kopena, anattamanā domanassena. **'Tumhaṁ yevassa tena antarāyo'**ti tumhākaṁyeva tena kopena, tāya ca anattamanatāya paṭhamajjhānādīnaṁ antarāyo bhaveyya.

Evaṁ dutiyena nayena ādīnavaṁ dassetvā, tatiyena nayena vacanatthasallakkhaṇamattepi asamatthataṁ dassento-- "api nu tumhe paresan"ti-ādimāha. Tattha **paresan**ti yesaṁ kesaṁ ci. Kupito hi neva Buddhapaccekabuddha-ariyasāvakānaṁ, na mātāpitūnaṁ, na paccatthikānaṁ subhāsitadubbhāsitassa atthaṁ ājānāti. Yathāha--

"Kuddho atthaṁ na jānāti, kuddho dhammaṁ na passati;
Andhaṁ tamaṁ tadā hoti, yaṁ kodho sahate naraṁ.
Anatthajanano kodho, kodho cittappakopano;
Bhayamantarato jātaṁ, taṁ jano nāvabujjhatī"ti. (a.ni.7.64).

Evaṁ (CS:pg.1.53) sabbathāpi avaṇṇe manopadosaṁ nisedhetvā idāni paṭipajjitabbākāraṁ dassento-- "tatra tumhehi abhūtaṁ abhūtato"ti-ādimāha.

Tattha **tatra tumhehī**ti, tasmiṁ avaṇṇe tumhehi. **Abhūtaṁ abhūtato nibbeṭhetabban**ti yaṁ abhūtaṁ, taṁ (DA.1./I,53.) abhūtabhāveneva apanetabbaṁ. Kathaṁ? **Itipetaṁ abhūtan**ti-ādinā nayena. Tatrāyaṁ yojanā-- "tumhākaṁ Satthā na sabbaññū, dhammo durakkhāto, saṅgho duppaṭipanno"ti-ādīni sutvā na tuṇhī bhavitabbaṁ. Evaṁ pana vattabbaṁ -- "iti petaṁ abhūtaṁ, yaṁ tumhehi vuttaṁ, taṁ imināpi kāraṇena abhūtaṁ, imināpi kāraṇena atacchaṁ, **'natthi cetaṁ amhesu',** 'na ca panetaṁ amhesu saṁvijjati', sabbaññūyeva amhākaṁ satthā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho, tatra idañcidañca kāraṇan"ti. Ettha ca dutiyaṁ padaṁ paṭhamassa, catutthañca tatiyassa vevacananti veditabbaṁ. Idañca avaṇṇeyeva nibbeṭhanaṁ kātabbaṁ, na sabbattha. Yadi hi "tvaṁ dussīlo, tavācariyo dussīlo, idañcidañca tayā kataṁ, tavācariyena katan"ti vutte tuṇhībhūto adhivāseti, āsaṅkanīyo hoti. Tasmā manopadosaṁ akatvā avaṇṇo nibbeṭhetabbo. "Oṭṭhosi, goṇosī"ti-ādinā pana nayena dasahi akkosavatthūhi akkosantaṁ puggalaṁ ajjhupekkhitvā adhivāsanakhantiyeva tattha kātabbā.

6. Evaṁ avaṇṇabhūmiyaṁ tādilakkhaṇaṁ dassetvā idāni vaṇṇabhūmiyaṁ dassetuṁ "mamaṁ vā, bhikkhave, pare vaṇṇaṁ bhāseyyun"ti-ādimāha. Tattha **pare**ti

ye keci pasannā devamanussā. Ānandanti etenāti **Ānando,** pītiyā etaṁ adhivacanaṁ. Sumanassa bhāvo **somanassaṁ,** cetasikasukhassetaṁ adhivacanaṁ. Uppilāvino bhāvo **uppilāvitattaṁ**. Kassa uppilāvitattanti? **Cetaso**ti. Uddhaccāvahāya uppilāpanapītiyā etaṁ adhivacanaṁ. Idhāpi dvīhi padehi saṅkhārakkhandho, ekena vedanākkhandho vutto.

Evaṁ paṭhamanayena uppilāvitattaṁ nivāretvā, dutiyena tattha ādīnavaṁ dassento-- "tatra ce tumhe assathā"ti-ādimāha. Idhāpi **tumhaṁ yevassa tena antarāyo**ti tena uppilāvitattena tumhākaṁyeva paṭhamajjhānādīnaṁ (CS:pg.1.54) antarāyo bhaveyyāti attho veditabbo. (DA.1./I,54.) Kasmā panetaṁ vuttaṁ? Nanu Bhagavatā--

"Buddhoti kittayantassa, kāye bhavati yā pīti;
Varameva hi sā pīti, kasiṇenāpi Jambudīpassa.
Dhammoti kittayantassa, kāye bhavati yā pīti;
Varameva hi sā pīti, kasiṇenāpi Jambudīpassa.
Saṅghoti kittayantassa, kāye bhavati yā pīti;
Varameva hi sā pīti, kasiṇenāpi Jambudīpassā"ti ca.

"Ye, bhikkhave, Buddhe pasannā, agge te pasannā"ti ca evamādīhi anekasatehi suttehi ratanattaye pītisomanassameva vaṇṇitanti. Saccaṁ vaṇṇitaṁ, taṁ pana nekkhammanissitaṁ. Idha-- "amhākaṁ Buddho, amhākaṁ dhammo"ti-ādinā nayena āyasmato channassa uppannasadisaṁ gehassitaṁ pītisomanassaṁ adhippetaṁ. Idañhi jhānādipaṭilābhāya antarāyakaraṁ hoti. Tenevāyasmā channopi yāva Buddho na parinibbāyi, tāva visesaṁ nibbattetuṁ nāsakkhi, parinibbānakāle paññattena pana brahmadaṇḍena tajjito taṁ pītisomanassaṁ pahāya visesaṁ nibbattesi. Tasmā antarāyakaraṁyeva sandhāya idaṁ vuttanti veditabbaṁ. Ayañhi lobhasahagatā pīti. Lobho ca kodhasadisova. Yathāha--

"Luddho atthaṁ na jānāti, luddho dhammaṁ na passati;
Andhaṁ tamaṁ tadā hoti, yaṁ lobho sahate naraṁ.
Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;
Bhayamantarato jātaṁ, taṁ jano nāvabujjhatī"ti. (itivu.88).

Tatiyavāro pana idha anāgatopi atthato āgato yevāti veditabbo. Yatheva hi kuddho, evaṁ luddhopi atthaṁ na jānātīti.

Paṭipajjitabbākāradassanavāre panāyaṁ yojanā-- "tumhākaṁ Satthā sabbaññū arahaṁ sammāsambuddho, dhammo svākkhāto, saṅgho suppaṭipanno"ti-ādīni sutvā na tuṇhī bhavitabbaṁ. Evaṁ pana paṭijānitabbaṁ-- **"itipetaṁ bhūtaṁ** (CS:pg.1.55) yaṁ tumhehi vuttaṁ, taṁ imināpi kāraṇena bhūtaṁ, imināpi kāraṇena tacchaṁ. So hi Bhagavā itipi arahaṁ, itipi sammāsambuddho; dhammo itipi svākkhāto, itipi sandiṭṭhiko (DA.1./I,55.) saṅgho itipi suppaṭipanno, itipi ujuppaṭipanno"ti. "Tvaṁ sīlavā"ti pucchitenāpi sace sīlavā, "sīlavāhamasmī"ti paṭijānitabbameva. "Tvaṁ paṭhamassa jhānassa lābhī …pe… arahā"ti puṭṭhenāpi sabhāgānaṁ bhikkhūnaṁyeva paṭijānitabbaṁ. Evañhi pāpicchatā ceva parivajjitā hoti, sāsanassa ca amoghatā dīpitā hotīti. Sesaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ.

(DA.1.-2)Cūḷasīlavaṇṇanā

7. **Appamattakaṁ kho panetaṁ, bhikkhave**ti ko anusandhi? Idaṁ suttaṁ dvīhi padehi ābaddhaṁ vaṇṇena ca avaṇṇena ca. Tattha avaṇṇo-- "iti petaṁ abhūtaṁ iti

petaṁ atacchan”ti, ettheva udakantaṁ patvā aggiviya nivatto. Vaṇṇo pana bhūtaṁ bhūtato paṭijānitabbaṁ-- “iti petaṁ bhūtan”ti evaṁ anuvattatiyeva. So pana duvidho Brahmadattena bhāsitavaṇṇo ca bhikkhusaṅghena acchariyaṁ āvusoti-ādinā nayena āraddhavaṇṇo ca. Tesu bhikkhusaṅghena vuttavaṇṇassa upari suññatāpakāsane anusandhiṁ dassessati. Idha pana Brahmadattena vuttavaṇṇassa anusandhiṁ dassetuṁ “appamattakaṁ kho panetaṁ, bhikkhave”ti desanā āraddhā.

Tattha **appamattakan**ti parittassa nāmaṁ. **Oramattakan**ti tasseva vevacanaṁ. **Mattā**ti vuccati pamāṇaṁ. Appaṁ mattā etassāti **appamattakaṁ**. Oraṁ mattā etassāti **oramattakaṁ**. Sīlameva **sīlamattakaṁ**. Idaṁ vuttaṁ hoti-- ‘appamattakaṁ kho, panetaṁ bhikkhave, oramattakaṁ sīlamattakaṁ’ nāma yena “Tathāgatassa vaṇṇaṁ vadāmī”ti ussāhaṁ katvāpi vaṇṇaṁ vadamāno puthujjano vadeyyāti. Tattha siyā-- nanu idaṁ sīlaṁ nāma yogino aggavibhūsanaṁ? Yathāhu porāṇā--

“Sīlaṁ yogissa’laṅkāro, sīlaṁ yogissa maṇḍanaṁ;
Sīlehi’laṅkato yogī, maṇḍane aggataṁ gato”ti.

Bhagavatāpi (CS:pg.1.56) ca anekesu suttasatesu sīlaṁ mahantameva katvā kathitaṁ. Yathāha-- “ākaṅkheyya ce, bhikkhave, (DA.1./I,56.) bhikkhu ‘sabrahmacārīnaṁ piyo cassaṁ manāpo ca garu ca bhāvanīyo cā’ti, sīlesvevassa paripūrakārī”ti (ma.ni.1.65) ca.

“Kikīva aṇḍaṁ, camarīva vāladhiṁ;
Piyaṁva puttaṁ, nayanaṁva ekakaṁ.
Tatheva sīlaṁ, anurakkhamānā.
Supesalā hotha, sadā sagāravā”ti ca.
“Na pupphagandho paṭivātameti;
Na candanaṁ taggaraMallikā vā.
Satañca gandho paṭivātameti.
Sabbā disā sappuriso Pāvāyati.
Candanaṁ tagaraṁ vāpi, uppalaṁ atha vassikī;
Etesaṁ gandhajātānaṁ, sīlagandho anuttaro.
Appamatto ayaṁ gandho, yvāyaṁ tagaracandanaṁ;
Yo ca sīlavataṁ gandho, vāti devesu uttamo.
Tesaṁ sampannasīlānaṁ, appamādavihārinaṁ;
Sammadaññā vimuttānaṁ, māro maggaṁ na vindatī”ti ca. (dha.pa.57).
“Sīle patiṭṭhāya naro sapañño, cittaṁ paññañca bhāvayaṁ;
Ātāpī nipako bhikkhu, so imaṁ vijaṭaye jaṭan”ti ca. (saṁ.ni.1.23).

“Seyyathāpi, bhikkhave, ye keci bījagāmabhūtagāmā vuḍḍhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ āpajjanti, sabbe te pathaviṁ nissāya, pathaviyaṁ patiṭṭhāya; evamete bījagāmabhūtagāmā vuḍḍhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ āpajjanti. Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu sīlaṁ nissāya sīle patiṭṭhāya sattabojjhaṅge bhāvento sattabojjhaṅge bahulīkaronto vuḍḍhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ pāpuṇāti dhammesū”ti (saṁ.ni.5.150) ca. Evaṁ aññānipi anekāni suttāni daṭṭhabbāni. Evamanekesu suttasatesu sīlaṁ mahantameva katvā kathitaṁ. Taṁ “kasmā (CS:pg.1.57) imasmiṁ ṭhāne appamattakan”ti āhāti? (DA.1./I,57.) Upari guṇe upanidhāya. Sīlañhi samādhiṁ na pāpuṇāti, samādhi paññaṁ na pāpuṇāti, tasmā uparimaṁ upanidhāya heṭṭhimaṁ oramattakaṁ nāma hoti. Kathaṁ sīlaṁ samādhiṁ na pāpuṇāti? Bhagavā hi abhisambodhito sattame saṁvacchare Sāvatthinagara -- dvāre kaṇḍambarukkhamūle dvādasayojane ratanamaṇḍape yojanappamāṇe ratanapallaṅke nisīditvā tiyojanike

dibbasetacchatte dhāriyamāne dvādasayojanāya parisāya attādānaparidīpanaṁ titthiyamaddanaṁ-- "uparimakāyato aggikkhandho pavattati, heṭṭhimakāyato udakadhārā pavattati …pe… ekekalomakūpato aggikkhandho pavattati, ekekalomakūpato udakadhārā pavattati, channaṁ vaṇṇānan"ti-ādinayappavattaṁ yamakapāṭihāriyaṁ dasseti. Tassa suvaṇṇavaṇṇasarīrato suvaṇṇavaṇṇā rasmiyo uggantvā yāva bhavaggā gacchanti, sakaladasasahassacakkavāḷassa alaṅkaraṇakālo viya hoti, dutiyā dutiyā rasmiyo purimāya purimāya yamakayamakā viya ekakkhaṇe viya pavattanti.

Dvinnañca cittānaṁ ekakkhaṇe pavatti nāma natthi. Buddhānaṁ pana Bhagavantānaṁ bhavaṅgaparivāsassa lahukatāya pañcahākārehi āciṇṇavasitāya ca, tā ekakkhaṇe viya pavattanti. Tassā tassā pana rasmiyā āvajjanaparikammādhiṭṭhānāni visuṁ visuṁyeva.

Nīlarasmi-atthāya hi Bhagavā nīlakasiṇaṁ samāpajjati, pītarasmi-atthāya pītakasiṇaṁ, lohita-odātarasmi-atthāya lohita-odātakasiṇaṁ, aggikkhandhatthāya tejokasiṇaṁ, udakadhāratthāya āpokasiṇaṁ samāpajjati. Satthā caṅkamati, nimmito tiṭṭhati vā nisīdati vā seyyaṁ vā kappetīti sabbaṁ vitthāretabbaṁ. Ettha ekampi sīlassa kiccaṁ natthi, sabbaṁ samādhikiccameva. Evaṁ sīlaṁ samādhiṁ na pāpuṇāti.

Yaṁ pana Bhagavā kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvā, ekūnatiṁsavassakāle cakkavattisirīnivāsabhūtā bhavanā nikkhamma anomānadītīre (DA.1./I,58.) pabbajitvā, chabbassāni padhānayogaṁ katvā, visākhapuṇṇamāyaṁ Uruvelagāme sujātāya dinnaṁ pakkhittadibbojaṁ madhupāyāsaṁ paribhuñjitvā, sāyanhasamaye dakkhiṇuttarena bodhimaṇḍaṁ pavisitvā (CS:pg.1.58) assatthadumarājānaṁ tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā, pubbuttarabhāge ṭhito tiṇasanthāraṁ santharitvā, tisandhipallaṅkaṁ ābhujitvā, caturaṅgasamannāgataṁ mettākammaṭṭhānaṁ pubbaṅgamaṁ katvā, vīriyādhiṭṭhānaṁ adhiṭṭhāya, cuddasahatthapallaṅkavaragato suvaṇṇapīṭhe ṭhapitaṁ rajatakkhandhaṁ viya paññāsahatthaṁ bodhikkhandhaṁ piṭṭhito katvā, upari maṇichattena viya bodhisākhāya dhāriyamāno, suvaṇṇavaṇṇe cīvare pavāḷasadisesu bodhi-aṅkuresu patamānesu, sūriye atthaṁ upagacchante mārabalaṁ vidhamitvā, paṭhamayāme pubbenivāsaṁ anussaritvā, majjhimayāme dibbacakkhuṁ visodhetvā, paccūsakāle sabbabuddhānamāciṇṇe paccayākāre ñāṇaṁ otāretvā, ānāpānacatutthajjhānaṁ nibbattetvā, tadeva pādakaṁ katvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā, maggapaṭipāṭiyā adhigatena catutthamaggena sabbakilese khepetvā sabbabuddhaguṇe paṭivijjhi, idamassa paññākiccaṁ. Evaṁ samādhi paññaṁ na pāpuṇāti.

Tattha yathā hatthe udakaṁ pātiyaṁ udakaṁ na pāpuṇāti, pātiyaṁ udakaṁ ghaṭe udakaṁ na pāpuṇāti, ghaṭe udakaṁ kolambe udakaṁ na pāpuṇāti, kolambe udakaṁ cāṭiyaṁ udakaṁ na pāpuṇāti, cāṭiyaṁ udakaṁ mahākumbhiyaṁ udakaṁ na pāpuṇāti, mahākumbhiyaṁ udakaṁ kusobbhe udakaṁ na pāpuṇāti, kusobbhe udakaṁ kandare udakaṁ na pāpuṇāti, kandare udakaṁ kunnadiyaṁ udakaṁ na pāpuṇāti, kunnadiyaṁ udakaṁ pañcamahānadiyaṁ udakaṁ na pāpuṇāti, pañcamahānadiyaṁ udakaṁ cakkavāḷamahāsamudde udakaṁ na pāpuṇāti, cakkavāḷamahāsamudde udakaṁ sinerupādake mahāsamudde udakaṁ na pāpuṇāti. Pātiyaṁ udakaṁ upanidhāya hatthe udakaṁ parittaṁ …pe… sinerupādakamahāsamudde udakaṁ upanidhāya (DA.1./I,59.) cakkavāḷamahāsamudde udakaṁ parittaṁ. Iti uparūpari udakaṁ bahukaṁ upādāya heṭṭhā heṭṭhā udakaṁ parittaṁ hoti.

Evameva upari upari guṇe upādāya heṭṭhā heṭṭhā sīlaṁ appamattakaṁ oramattakanti veditabbaṁ. Tenāha-- "appamattakaṁ kho panetaṁ, bhikkhave,

oramattakaṁ sīlamattakan”ti.

Yena puthujjanoti, ettha--

“Duve puthujjanā vuttā, Buddhenādiccabandhunā;
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti.

Tattha (CS:pg.1.59) yassa khandhadhātu-āyatanādīsu uggahaparipucchāsavanadhāraṇapaccavekkhaṇāni natthi, ayaṁ andhaputhujjano. Yassa tāni atthi, so kalyāṇaputhujjano. Duvidhopi panesa--

“Puthūnaṁ jananādīhi, kāraṇehi puthujjano;
Puthujjanantogadhattā, puthuvāyaṁ jano iti”.

So hi puthūnaṁ nānappakārānaṁ kilesādīnaṁ jananādīhi kāraṇehi puthujjano. Yathāha--

“Puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyadiṭṭhikāti puthujjanā, puthu satthārānaṁ mukhullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīhi avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā, puthu nānā-oghehi vuyhanti, puthu santāpehi santappanti, puthu pariḷāhehi pariḍayhanti, puthu pañcasu kāmaguṇesu rattā giddhā gathitā mucchitā ajjhopannā laggā laggitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti puthujjanā”ti. Puthūnaṁ gaṇanapathamatītānaṁ ariyadhammaparammukhānaṁ nīcadhammasamācārānaṁ janānaṁ antogadhattāpi puthujjano, puthuvāyaṁ visuṁyeva saṅkhyaṁ gato visaṁsaṭṭho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi janehīti puthujjanoti.

Tathāgatassāti aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgato. Tathā āgatoti Tathāgato, tathā gatoti Tathāgato, tathalakkhaṇaṁ (DA.1./I,60.) āgatoti Tathāgato, tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato, tathadassitāya Tathāgato, tathavāditāya Tathāgato, tathākāritāya Tathāgato, abhibhavanaṭṭhena Tathāgatoti.

Kathaṁ Bhagavā **tathā āgatoti Tathāgato?** Yathā sabbalokahitāya ussukkamāpannā purimakā sammāsambuddhā āgatā, yathā Vipassī Bhagavā āgato, yathā sikhī Bhagavā, yathā Vessabhū Bhagavā, yathā Kakusandho Bhagavā, yathā koṇāgamano Bhagavā, yathā Kassapo Bhagavā āgato Kiṁ vuttaṁ hoti? Yena abhinīhārena ete (CS:pg.1.60) Bhagavanto āgatā, teneva amhākampi Bhagavā āgato. Atha vā yathā Vipassī Bhagavā …pe… yathā Kassapo Bhagavā dānapāramiṁ pūretvā, sīlanekkhammapaññāvīriyakhantisacca-adhiṭṭhānamettā-upekkhāpāramiṁ pūretvā, imā dasa pāramiyo, dasa upapāramiyo, dasa paramatthapāramiyoti samatiṁsapāramiyo pūretvā aṅgapariccāgaṁ, nayanadhanarajjaputtadārapariccāganti ime pañca mahāpariccāge pariccajitvā pubbayogapubbacariyadhammakkhānañātatthacariyādayo pūretvā buddhicariyāya koṭiṁ patvā āgato; tathā amhākampi Bhagavā āgato. Atha vā yathā Vipassī Bhagavā …pe… Kassapo Bhagavā cattāro satipaṭṭhāne, cattāro sammappadhāne, cattāro iddhipāde, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅge, ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ bhāvetvā brūhetvā āgato, tathā amhākampi Bhagavā āgato. Evaṁ tathā āgatoti Tathāgato.

“Yatheva lokamhi Vipassi-ādayo,
Sabbaññubhāvaṁ munayo idhāgatā.
Tathā ayaṁ sakyamunīpi āgato,
Tathāgato vuccati tena cakkhumā”ti.

Evaṁ tathā āgatoti Tathāgato.

Kathaṁ **tathā gatoti Tathāgato?** Yathā sampatijāto Vipassī Bhagavā gato …pe… Kassapo Bhagavā gato.

(DA.1./I,61.) Kathañca so Bhagavā gato So hi sampati jātova samehi pādehi pathaviyaṁ patiṭṭhāya uttarābhimukho sattapadavītihārena gato. Yathāha-- "sampatijāto kho, Ānanda, bodhisatto samehi pādehi patiṭṭhahitvā uttarābhimukho sattapadavītihārena gacchati, setamhi chatte anudhāriyamāne sabbā ca disā anuviloketi, āsabhiṁ vācaṁ bhāsati -- 'aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassa, ayamantimā jāti, natthidāni punabbhavo'ti" (dī.ni.2.31).

Tañcassa (CS:pg.1.61) gamanaṁ tathaṁ ahosi? Avitathaṁ anekesaṁ visesādhigamānaṁ pubbanimittabhāvena. Yañhi so sampatijātova samehi pādehi patiṭṭhahi. Idamassa caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittaṁ.

Uttarābhimukhabhāvo pana sabbalokuttarabhāvassa pubbanimittaṁ.

Sattapadavītihāro, sattabojjhaṅgaratanapaṭilābhassa.

"Suvaṇṇadaṇḍā vītipatanti cāmarā"ti, ettha vuttacāmarukkhepo pana sabbatitthiyanimmaddanassa.

Setacchattadhāraṇaṁ, arahattavimuttivaravimalasetacchattapaṭilābhassa.

Sattamapadūpari ṭhatvā sabbadisānuvilokanaṁ, sabbaññutānāvaraṇañāṇapaṭilābhassa.

Āsabhivācābhāsanaṁ appaṭivattiyavaradhammacakkappavattanassa pubbanimittaṁ.

Tathā ayaṁ Bhagavāpi gato, tañcassa gamanaṁ tathaṁ ahosi, avitathaṁ, tesaṁyeva visesādhigamānaṁ pubbanimittabhāvena.

Tenāhu porāṇā--

"Muhuttajātova gavampatī yathā,
Samehi pādehi phusī vasundharaṁ.
So vikkamī satta padāni Gotamo,
Setañca chattaṁ anudhārayuṁ marū.
Gantvāna so satta padāni Gotamo,
Disā vilokesi samā samantato.
Aṭṭhaṅgupetaṁ giramabbhudīrayi,
Sīho yathā pabbatamuddhaniṭṭhito"ti.

Evaṁ tathā gatoti Tathāgato.

Atha vā yathā Vipassī Bhagavā …pe… yathā Kassapo Bhagavā, ayampi Bhagavā tatheva nekkhammena kāmacchandaṁ pahāya (DA.1./I,62.) gato abyāpādena byāpādaṁ, ālokasaññāya thinamiddhaṁ, avikkhepena uddhaccakukkuccaṁ, dhammavavatthānena vicikicchaṁ pahāya ñāṇena avijjaṁ padāletvā, pāmojjena (CS:pg.1.62) aratiṁ vinodetvā, paṭhamajjhānena nīvaraṇakavāṭaṁ ugghāṭetvā, dutiyajjhānena vitakkavicāraṁ vūpasametvā, tatiyajjhānena pītiṁ virājetvā, catutthajjhānena sukhadukkhaṁ pahāya, ākāsānañcāyatanasamāpattiyā rūpasaññāpaṭighasaññānānattasaññāyo samatikkamitvā, viññāṇañcāyatanasamāpattiyā ākāsānañcāyatanasaññaṁ, ākiñcaññāyatanasamāpattiyā viññāṇañcāyatanasaññaṁ, nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā ākiñcaññāyatanasaññaṁ samatikkamitvā gato.

Aniccānupassanāya niccasaññaṁ pahāya, dukkhānupassanāya sukhasaññaṁ, anattānupassanāya attasaññaṁ, nibbidānupassanāya nandiṁ, virāgānupassanāya rāgaṁ, nirodhānupassanāya samudayaṁ, paṭinissaggānupassanāya ādānaṁ, khayānupassanāya ghanasaññaṁ, vayānupassanāya āyūhanaṁ, vipariṇāmānupassanāya dhuvasaññaṁ, animittānupassanāya nimittaṁ, appaṇihitānupassanāya paṇidhiṁ, suññatānupassanāya abhinivesaṁ, adhipaññādhammavipassanāya sārādānābhinivesaṁ,

yathābhūtañāṇadassanena sammohābhinivesaṁ, ādīnavānupassanāya ālayābhinivesaṁ, paṭisaṅkhānupassanāya appaṭisaṅkhaṁ, vivaṭṭānupassanāya saṁyogābhinivesaṁ, sotāpattimaggena diṭṭhekaṭṭhe kilese bhañjitvā, sakadāgāmimaggena oḷārike kilese pahāya, anāgāmimaggena aṇusahagate kilese samugghāṭetvā, arahattamaggena sabbakilese samucchinditvā gato. Evampi tathā gatoti Tathāgato.

Kathaṁ **tathalakkhaṇaṁ āgatoti Tathāgato?** Pathavīdhātuyā kakkhaḷattalakkhaṇaṁ tathaṁ avitathaṁ. Āpodhātuyā paggharaṇalakkhaṇaṁ. Tejodhātuyā uṇhattalakkhaṇaṁ. Vāyodhātuyā vitthambhanalakkhaṇaṁ. Ākāsadhātuyā asamphuṭṭhalakkhaṇaṁ. Viññāṇadhātuyā vijānanalakkhaṇaṁ. (DA.1./I,63.)

Rūpassa ruppanalakkhaṇaṁ. Vedanāya vedayitalakkhaṇaṁ. Saññāya sañjānanalakkhaṇaṁ. Saṅkhārānaṁ abhisaṅkharaṇalakkhaṇaṁ. Viññāṇassa vijānanalakkhaṇaṁ.

Vitakkassa (CS:pg.1.63) abhiniropanalakkhaṇaṁ. Vicārassa anumajjanalakkhaṇaṁ pītiyā pharaṇalakkhaṇaṁ. Sukhassa sātalakkhaṇaṁ. Cittekaggatāya avikkhepalakkhaṇaṁ. Phassassa phusanalakkhaṇaṁ.

Saddhindriyassa adhimokkhalakkhaṇaṁ. Vīriyindriyassa paggahalakkhaṇaṁ. Satindriyassa upaṭṭhānalakkhaṇaṁ. Samādhindriyassa avikkhepalakkhaṇaṁ. Paññindriyassa pajānanalakkhaṇaṁ.

Saddhābalassa assaddhiye akampiyalakkhaṇaṁ. Vīriyabalassa kosajje, satibalassa muṭṭhassacce. Samādhibalassa uddhacce, paññābalassa avijjāya akampiyalakkhaṇaṁ.

Satisambojjhaṅgassa upaṭṭhānalakkhaṇaṁ. Dhammavicayasambojjhaṅgassa pavicayalakkhaṇaṁ. Vīriyasambojjhaṅgassa paggahalakkhaṇaṁ. Pītisambojjhaṅgassa pharaṇalakkhaṇaṁ. Passaddhisambojjhaṅgassa vūpasamalakkhaṇaṁ. Samādhisambojjhaṅgassa avikkhepalakkhaṇaṁ. Upekkhāsambojjhaṅgassa paṭisaṅkhānalakkhaṇaṁ.

Sammādiṭṭhiyā dassanalakkhaṇaṁ. Sammāsaṅkappassa abhiniropanalakkhaṇaṁ. Sammāvācāya pariggahalakkhaṇaṁ. Sammākammantassa samuṭṭhānalakkhaṇaṁ. Sammā-ājīvassa vodānalakkhaṇaṁ. (DA.1./I,64.) Sammāvāyāmassa paggahalakkhaṇaṁ. Sammāsatiyā upaṭṭhānalakkhaṇaṁ. Sammāsamādhissa avikkhepalakkhaṇaṁ.

Avijjāya aññāṇalakkhaṇaṁ. Saṅkhārānaṁ cetanālakkhaṇaṁ. Viññāṇassa vijānanalakkhaṇaṁ. Nāmassa namanalakkhaṇaṁ. Rūpassa ruppanalakkhaṇaṁ. Saḷāyatanassa āyatanalakkhaṇaṁ. Phassassa phusanalakkhaṇaṁ. Vedanāya vedayitalakkhaṇaṁ. Taṇhāya hetulakkhaṇaṁ. Upādānassa gahaṇalakkhaṇaṁ. Bhavassa āyūhanalakkhaṇaṁ. Jātiyā nibbattilakkhaṇaṁ. Jarāya jīraṇalakkhaṇaṁ. Maraṇassa cutilakkhaṇaṁ.

Dhātūnaṁ suññatālakkhaṇaṁ. Āyatanānaṁ āyatanalakkhaṇaṁ. Satipaṭṭhānānaṁ upaṭṭhānalakkhaṇaṁ. Sammappadhānānaṁ padahanalakkhaṇaṁ. Iddhipādānaṁ ijjhanalakkhaṇaṁ. Indriyānaṁ adhipatilakkhaṇaṁ. Balānaṁ akampiyalakkhaṇaṁ. Bojjhaṅgānaṁ niyyānalakkhaṇaṁ. Maggassa hetulakkhaṇaṁ.

Saccānaṁ (CS:pg.1.64) tathalakkhaṇaṁ. Samathassa avikkhepalakkhaṇaṁ. Vipassanāya anupassanālakkhaṇaṁ. Samathavipassanānaṁ ekarasalakkhaṇaṁ. Yuganaddhānaṁ anativattanalakkhaṇaṁ.

Sīlavisuddhiyā saṁvaralakkhaṇaṁ. Cittavisuddhiyā avikkhepalakkhaṇaṁ.

Diṭṭhivisuddhiyā dassanalakkhaṇaṁ.

Khaye ñāṇassa samucchedanalakkhaṇaṁ. Anuppāde ñāṇassa passaddhilakkhaṇaṁ.

(DA.1./I,65.) Chandassa mūlalakkhaṇaṁ. Manasikārassa samuṭṭhāpanalakkhaṇaṁ. Phassassa samodhānalakkhaṇaṁ. Vedanāya samosaraṇalakkhaṇaṁ. Samādhissa pamukhalakkhaṇaṁ. Satiyā ādhipateyyalakkhaṇaṁ. Paññāya tatuttariyalakkhaṇaṁ. Vimuttiyā sāralakkhaṇaṁ… amatogadhassa nibbānassa pariyosānalakkhaṇaṁ tathaṁ avitathaṁ. Evaṁ tathalakkhaṇaṁ ñāṇagatiyā āgato avirajjhitvā patto anuppattoti Tathāgato. Evaṁ tathalakkhaṇaṁ āgatoti Tathāgato.

Kathaṁ **tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato?** Tathadhammā nāma cattāri ariyasaccāni. Yathāha-- "cattārimāni, bhikkhave, tathāni avitathāni anaññathāni. Katamāni cattāri? 'Idaṁ dukkhan'ti bhikkhave, tathametaṁ avitathametaṁ anaññathametan"ti (saṁ.ni.5.1090) vitthāro. Tāni ca Bhagavā abhisambuddho, tasmā tathānaṁ dhammānaṁ abhisambuddhattā Tathāgatoti vuccati. Abhisambuddhattho hettha gatasaddo.

Api ca jarāmaraṇassa jātipaccayasambhūtasamudāgataṭṭho tatho avitatho anaññatho …pe…, saṅkhārānaṁ avijjāpaccayasambhūtasamudāgataṭṭho tatho avitatho anaññatho …pe…, tathā avijjāya saṅkhārānaṁ paccayaṭṭho, saṅkhārānaṁ viññāṇassa paccayaṭṭho …pe…, jātiyā jarāmaraṇassa paccayaṭṭho tatho avitatho anaññatho. Taṁ sabbaṁ Bhagavā abhisambuddho, tasmāpi tathānaṁ dhammānaṁ abhisambuddhattā Tathāgatoti vuccati. Evaṁ tathadhamme yāthāvato abhisambuddhoti Tathāgato.

Kathaṁ **tathadassitāya Tathāgato?** Bhagavā yaṁ sadevake loke …pe…, sadevamanussāya pajāya aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṁ (CS:pg.1.65) sattānaṁ cakkhudvāre āpāthamāgacchantaṁ rūpārammaṇaṁ nāma atthi, taṁ sabbākārato jānāti passati. Evaṁ jānatā passatā ca, tena taṁ iṭṭhāniṭṭhādivasena vā diṭṭhasutamutaviññātesu labbhamānakapadavasena vā. "Katamaṁ taṁ rūpaṁ rūpāyatanaṁ? (DA.1./I,66.) Yaṁ rūpaṁ catunnaṁ mahābhūtānaṁ upādāya vaṇṇanibhā sanidassanaṁ sappaṭighaṁ nīlaṁ pītakan"ti-ādinā (dha.sa.616) nayena anekehi nāmehi terasahi vārehi dvepaññāsāya nayehi vibhajjamānaṁ tathameva hoti, vitathaṁ natthi. Esa nayo sotadvārādīsupi āpāthaṁ āgacchantesu saddādīsu. Vuttañcetaṁ Bhagavatā-- "yaṁ bhikkhave, sadevakassa lokassa …pe… sadevamanussāya pajāya diṭṭhaṁ sutaṁ mutaṁ viññātaṁ pattaṁ pariyesitaṁ anuvicaritaṁ manasā, tamahaṁ jānāmi. Tamahaṁ abbhaññāsiṁ, taṁ Tathāgatassa viditaṁ, taṁ Tathāgato na upaṭṭhāsī"ti (a.ni.4.24). Evaṁ tathadassitāya Tathāgato. Tattha tathadassī atthe Tathāgatoti padasambhavo veditabbo.

Kathaṁ **tathavāditāya Tathāgato?** Yaṁ rattiṁ Bhagavā bodhimaṇḍe aparājitapallaṅke nisinno tiṇṇaṁ mārānaṁ matthakaṁ madditvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddho, yañca rattiṁ yamakasālānamantare anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, etthantare pañcacattālīsavassaparimāṇe kāle paṭhamabodhiyāpi majjhimabodhiyāpi pacchimabodhiyāpi yaṁ Bhagavatā bhāsitaṁ-- suttaṁ, geyyaṁ …pe… vedallaṁ, taṁ sabbaṁ atthato ca byañjanato ca anupavajjaṁ, anūnamanadhikaṁ, sabbākāraparipuṇṇaṁ, rāgamadanimmadanaṁ, dosamohamadanimmadanaṁ. Natthi tattha vālaggamattampi avakkhalitaṁ, sabbaṁ taṁ ekamuddikāya lañchitaṁ viya, ekanāḷiyā mitaṁ viya, ekatulāya tulitaṁ viya ca, tathameva hoti avitathaṁ anaññathaṁ. Tenāha-- "yañca, Cunda, rattiṁ Tathāgato anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambujjhati, yañca rattiṁ anupādisesāya

nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṁ etasmiṁ antare bhāsati lapati niddisati, sabbaṁ taṁ tatheva hoti, no aññathā. Tasmā 'Tathāgato'ti vuccatī"ti (a.ni.4.23). Gadattho hettha gatasaddo. Evaṁ tathavāditāya Tathāgato.

Api (CS:pg.1.66) ca āgadanaṁ āgado, vacananti attho. Tayo aviparīto āgado assāti, da-kārassa ta-kāraṁ katvā Tathāgatoti evametasmiṁ atthe padasiddhi veditabbā. (DA.1./I,67.) Kathaṁ **tathākāritāya Tathāgato?** Bhagavato hi vācāya kāyo anulometi, kāyassapi vācā, tasmā yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī ca hoti. Evaṁbhūtassa cassa yathāvācā, kāyopi tathā gato pavattoti attho. Yathā ca kāyo, vācāpi tathā gatā pavattāti Tathāgato. Tenevāha-- "yathāvādī, bhikkhave, Tathāgato tathākārī, yathākārī tathāvādī Iti yathāvādī tathākārī yathākārī tathāvādī. Tasmā 'Tathāgato'ti vuccatī"ti (a.ni.4.23). Evaṁ tathākāritāya Tathāgato.

Kathaṁ **abhibhavanaṭṭhena Tathāgato?** Upari bhavaggaṁ heṭṭhā avīciṁ pariyantaṁ katvā tiriyaṁ aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiyāpi, vimuttiñāṇadassanenapi na tassa tulā vā pamāṇaṁ vā atthi; atulo appameyyo anuttaro rājātirājā devadevo sakkānaṁ atisakko brahmānaṁ atibrahmā. Tenāha-- "sadevake, bhikkhave, loke …pe… sadevamanussāya pajāya Tathāgato abhibhū anabhibhūto aññadatthudaso vasavattī, tasmā 'Tathāgato'ti vuccatī"ti.

Tatrevaṁ padasiddhi veditabbā. Agado viya agado. Ko panesa? Desanāvilāsamayo ceva puññussayo ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko dibbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokaṁ abhibhavati. Iti sabbālokābhibhavane tatho aviparīto desanāvilāsamayo ceva puññussayo ca agado assāti. Da-kārassa ta-kāraṁ katvā Tathāgatoti veditabbo. Evaṁ abhibhavanaṭṭhena Tathāgato.

Api ca tathāya gatotipi Tathāgato, tathaṁ gatotipi Tathāgato. **Gato**ti avagato, atīto patto paṭipannoti attho.

Tattha (CS:pg.1.67) sakalalokaṁ tīraṇapariññāya tathāya gato avagatoti Tathāgato. Lokasamudayaṁ pahānapariññāya tathāya gato atītoti Tathāgato. Lokanirodhaṁ sacchikiriyāya tathāya gato pattoti Tathāgato. Lokanirodhagāminiṁ paṭipadaṁ tathaṁ gato paṭipannoti Tathāgato. (DA.1./I,68.) Tena vuttaṁ Bhagavatā--

> "Loko, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddho, lokasmā Tathāgato visaṁyutto. Lokasamudayo, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddho, lokasamudayo Tathāgatassa pahīno. Lokanirodho, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddho, lokanirodho Tathāgatassa sacchikato. Lokanirodhagāminī paṭipadā, bhikkhave, Tathāgatena abhisambuddhā, lokanirodhagāminī paṭipadā Tathāgatassa bhāvitā. Yaṁ bhikkhave, sadevakassa lokassa …pe… sabbaṁ taṁ Tathāgatena abhisambuddhaṁ. Tasmā, Tathāgatoti vuccatī"ti (a.ni.4.23).

Tassapi evaṁ attho veditabbo. Idampi ca Tathāgatassa Tathāgatabhāvadīpane mukhamattameva. Sabbākārena pana Tathāgatova Tathāgatassa Tathāgatabhāvaṁ vaṇṇeyya.

Katamañca taṁ bhikkhaveti yena appamattakena oramattakena sīlamattakena puthujjano Tathāgatassa vaṇṇaṁ vadamāno vadeyya, taṁ katamanti pucchati? Tattha pucchā nāma adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṁsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā, anumatipucchā, kathetukamyatā pucchāti pañcavidhā hoti.

Tattha katamā **adiṭṭhajotanā pucchā?** Pakatiyā lakkhaṇaṁ aññātaṁ hoti, adiṭṭhaṁ atulitaṁ atīritaṁ avibhūtaṁ avibhāvitaṁ, tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhāvanāya pañhaṁ pucchati, ayaṁ adiṭṭhajotanā pucchā.

Katamā **diṭṭhasaṁsandanā pucchā?** Pakatiyā lakkhaṇaṁ ñātaṁ hoti, diṭṭhaṁ

tulitaṁ tīritaṁ vibhūtaṁ vibhāvitaṁ, tassa aññehi paṇḍitehi saddhiṁ saṁsandanatthāya pañhaṁ pucchati, ayaṁ diṭṭhasaṁsandanā pucchā.

Katamā (CS:pg.1.68) **vimaticchedanā pucchā?** Pakatiyā saṁsayapakkhando hoti, vimatipakkhando, dveḷhakajāto, "evaṁ nu kho, na nu kho, kinnu kho, kathaṁ nu kho"ti. So vimaticchedanatthāya pañhaṁ pucchati. Ayaṁ vimaticchedanā pucchā.

Katamā **anumatipucchā?** Bhagavā bhikkhūnaṁ anumatiyā pañhaṁ pucchati-- "taṁ kiṁ maññatha, bhikkhave, rūpaṁ niccaṁ vā aniccaṁ vā"ti. Aniccaṁ, bhante. Yaṁ (DA.1./I,69.) panāniccaṁ dukkhaṁ vā taṁ sukhaṁ vāti? Dukkhaṁ bhanteti (mahāva.21) sabbaṁ vattabbaṁ, ayaṁ anumatipucchā.

Katamā **kathetukamyatā pucchā?** Bhagavā bhikkhūnaṁ kathetukamyatāya pañhaṁ pucchati. Cattārome, bhikkhave, satipaṭṭhānā. Katame cattāro? …Pe… aṭṭhime bhikkhave maggaṅgā. Katame aṭṭhāti, ayaṁ kathetukamyatā pucchā.

Iti imāsu pañcasu pucchāsu adiṭṭhassa tāva kassaci dhammassa abhāvato Tathāgatassa adiṭṭhajotanā pucchā natthi. "Idaṁ nāma aññehi paṇḍitehi samaṇabrāhmaṇehi saddhiṁ saṁsanditvā desessāmī"ti samannāhārasseva anuppajjanato diṭṭhasaṁsandanā pucchāpi natthi. Yasmā pana Buddhānaṁ ekadhammepi āsappanā parisappanā natthi, bodhimaṇḍeyeva sabbā kaṅkhā chinnā; tasmā vimaticchedanā pucchāpi natthiyeva. Avasesā pana dve pucchā Buddhānaṁ atthi, tāsu ayaṁ kathetukamyatā pucchā nāma.

8. Idāni taṁ kathetukamyatāya pucchāya pucchitamatthaṁ kathetuṁ "pāṇātipātaṁ pahāyā"ti-ādimāha.

Tattha pāṇassa atipāto pāṇātipāto, pāṇavadho, pāṇaghātoti vuttaṁ hoti. **Pāṇo**ti cettha vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṁ, tasmiṁ pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedaka-upakkamasamuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānaṁ aññataradvārappavattā vadhakacetanā pāṇātipāto. So guṇavirahitesu tiracchānagatādīsu pāṇesu khuddake pāṇe appasāvajjo, mahāsarīre mahāsāvajjo, kasmā? Payogamahantatāya. Payogasamattepi vatthumahantatāya. Guṇavantesu manussādīsu appaguṇe pāṇe appasāvajjo, mahāguṇe mahāsāvajjo. Sarīraguṇānaṁ pana samabhāve sati kilesānaṁ upakkamānañca mudutāya appasāvajjo, tibbatāya mahāsāvajjoti veditabbo.

Tassa (CS:pg.1.69) pañca sambhārā honti-- pāṇo, pāṇasaññitā, vadhakacittaṁ, upakkamo, tena (DA.1./I,70.) maraṇanti Cha payogā-- sāhatthiko, āṇattiko, nissaggiyo, thāvaro, vijjāmayo, iddhimayoti. Imasmiṁ panatthe vitthāriyamāne ativiya papañco hoti, tasmā taṁ na vitthārayāma, aññañca evarūpaṁ. Atthikehi pana samantapāsādikaṁ Vinayaṭṭhakathaṁ oloketvā gahetabbaṁ.

Pahāyāti imaṁ pāṇātipātacetanāsaṅkhātaṁ dussīlyaṁ pajahitvā. **Paṭivirato**ti pahīnakālato paṭṭhāya tato dussīlyato orato viratova. Natthi tassa vītikkamissāmīti cakkhusotaviññeyyā dhammā pageva kāyikāti imināva nayena aññesupi evarūpesu padesu attho veditabbo.

Samaṇoti Bhagavā samitapāpatāya laddhavohāro. **Gotamo**ti gottavasena. Na kevalañca Bhagavāyeva pāṇātipātā paṭivirato, bhikkhusaṅghopi paṭivirato, desanā pana ādito paṭṭhāya evaṁ āgatā, atthaṁ pana dīpentena bhikkhusaṅghavasenāpi dīpetuṁ vaṭṭati.

Nihitadaṇḍo nihitasatthoti parūpaghātatthāya daṇḍaṁ vā satthaṁ vā ādāya avattanato nikkhittadaṇḍo ceva nikkhittasattho cāti attho. Ettha ca ṭhapetvā daṇḍaṁ sabbampi avasesaṁ upakaraṇaṁ sattānaṁ viheṭhanabhāvato satthanti veditabbaṁ. Yaṁ pana bhikkhū kattaradaṇḍaṁ vā dantakaṭṭhaṁ vā vāsiṁ pipphalikaṁ vā gahetvā vicaranti,

na taṁ parūpaghātatthāya. Tasmā nihitadaṇḍo nihitasattho tveva saṅkhyaṁ gacchati.

Lajjīti pāpajigucchanalakkhaṇāya lajjāya samannāgato. **Dayāpanno**ti dayaṁ mettacittataṁ āpanno. **Sabbapāṇabhūtahitānukampī**ti; sabbe pāṇabhūte hitena anukampako. Tāya dayāpannatāya sabbesaṁ pāṇabhūtānaṁ hitacittakoti attho. **Viharatī**ti iriyati yapeti yāpeti pāleti (CS:pg.1.70) **Iti vā hi, bhikkhave**ti evaṁ vā bhikkhave. Vā saddo upari (DA.1./I,71.) "adinnādānaṁ pahāyā"ti-ādīni apekkhitvā vikappattho vutto, evaṁ sabbattha purimaṁ vā pacchimaṁ vā apekkhitvā vikappabhāvo veditabbo.

Ayaṁ panettha saṅkhepo-- bhikkhave, puthujjano Tathāgatassa vaṇṇaṁ vadamāno evaṁ vadeyya-- "Samaṇo Gotamo pāṇaṁ na hanati, na ghāteti, na tattha samanuññho hoti, virato imasmā dussīlyā; aho, vata re Buddhaguṇā mahantā"ti, iti mahantaṁ ussāhaṁ katvā vaṇṇaṁ vattukāmopi appamattakaṁ oramattakaṁ ācārasīlamattakameva vakkhati. Upari asādhāraṇabhāvaṁ nissāya vaṇṇaṁ vattuṁ na sakkhissati. Na kevalañca puthujjanova sotāpannasakadāgāmi-anāgāmi-arahantopi paccekabuddhāpi na sakkontiyeva; Tathāgatoyeva pana sakkoti, taṁ vo upari vakkhāmīti, ayamettha sādhippāyā atthavaṇṇanā. Ito paraṁ pana apubbapadameva vaṇṇayissāma.

Adinnādānaṁ pahāyāti ettha adinnassa ādānaṁ adinnādānaṁ, parasaṁharaṇaṁ, theyyaṁ, corikāti vuttaṁ hoti. Tattha **adinnan**ti parapariggahitaṁ, yattha paro yathākāmakāritaṁ āpajjanto adaṇḍāraho anupavajjo ca hoti. Tasmiṁ parapariggahite parapariggahitasaññino, tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetanā adinnādānaṁ. Taṁ hīne parasantake appasāvajjaṁ, paṇīte mahāsāvajjaṁ, kasmā? Vatthupaṇītatāya. Vatthusamatte sati guṇādhikānaṁ santake vatthusmiṁ mahāsāvajjaṁ Taṁ taṁ guṇādhikaṁ upādāya tato tato hīnaguṇassa santake vatthusmiṁ appasāvajjaṁ.

Tassa pañca sambhārā honti-- parapariggahitaṁ, parapariggahitasaññitā, theyyacittaṁ, upakkamo, tena haraṇanti. Cha payogā-- sāhatthikādayova. Te ca kho yathānurūpaṁ theyyāvahāro, pasayhāvahāro, paṭicchannāvahāro, parikappāvahāro, kusāvahāroti imesaṁ avahārānaṁ vasena pavattā, ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana samantapāsādikāyaṁ vutto.

(DA.1./I,72.) Dinnameva (CS:pg.1.71) ādiyatīti **dinnādāyī**. Cittenapi dinnameva paṭikaṅkhatīti **dinnapāṭikaṅkhī**. Thenetīti theno. Na thenena **athenena**. Athenattāyeva **sucibhūtena**. **Attanā**ti attabhāvena. Athenaṁ sucibhūtaṁ attānaṁ katvā viharatīti vuttaṁ hoti. Sesaṁ paṭhamasikkhāpade vuttanayeneva yojetabbaṁ. Yathā ca idha, evaṁ sabbattha.

Abrahmacariyanti aseṭṭhacariyaṁ. Brahmaṁ seṭṭhaṁ ācāraṁ caratīti brahmacārī. **Ārācārī**ti abrahmacariyato dūracārī. **Methunā**ti rāgapariyuṭṭhānavasena sadisattā methunakāti laddhavohārehi paṭisevitabbato methunāti saṅkhyaṁ gatā asaddhammā. **Gāmadhammā**ti gāmavāsīnaṁ dhammā.

9. **Musāvādaṁ pahāyā**ti ettha **musā**ti visaṁvādanapurekkhārassa atthabhañjanako vacīpayogo kāyapayogo, vā visaṁvādanādhippāyena panassa paravisaṁvādakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo.

Aparo nayo, **'musā'**ti abhūtaṁ atacchaṁ vatthu. **'Vādo'**ti tassa bhūtato tacchato viññāpanaṁ. Lakkhaṇato pana atathaṁ vatthuṁ tathato paraṁ viññāpetukāmassa tathāviññattisamuṭṭhāpikā cetanā musāvādo. So yamatthaṁ bhañjati, tassa appatāya appasāvajjo, mahantatāya mahāsāvajjo.

Api ca gahaṭṭhānaṁ attano santakaṁ adātukāmatāya natthīti-ādinayappavatto

appasāvajjo, sakkhinā hutvā atthabhañjanatthaṁ vutto mahāsāvajjo, pabbajitānaṁ appakampi telaṁ vā sappiṁ vā labhitvā hasādhippāyena-- "ajja gāme telaṁ nadī maññe sandatī"ti pūraṇakathānayena pavatto appasāvajjo, adiṭṭhaṁyeva pana diṭṭhanti-ādinā nayena vadantānaṁ mahāsāvajjo.

Tassa cattāro sambhārā honti-- atathaṁ vatthu, visaṁvādanacittaṁ, tajjo vāyāmo, parassa tadatthavijānananti. Eko payogo sāhatthikova. So kāyena vā kāyapaṭibaddhena (DA.1./I,73.) vā vācāya vā paravisaṁvādanakiriyākaraṇena daṭṭhabbo. Tāya ce kiriyāya paro tamatthaṁ jānāti, ayaṁ kiriyasamuṭṭhāpikacetanākkhaṇeyeva musāvādakammunā bajjhati.

Yasmā (CS:pg.1.72) pana yathā kāyakāyapaṭibaddhavācāhi paraṁ visaṁvādeti, tathā "idamassa bhaṇāhī"ti āṇāpentopi paṇṇaṁ likhitvā purato nissajjantopi, "ayamattho evaṁ daṭṭhabbo"ti kuḍḍādīsu likhitvā ṭhapentopi. Tasmā ettha āṇattikanissaggiyathāvarāpi payogā yujjanti, Aṭṭhakathāsu pana anāgatattā vīmaṁsitvā gahetabbā.

Saccaṁ vadatīti **saccavādī**. Saccena saccaṁ sandahati ghaṭetīti **saccasandho**. Na antarantarā musā vadatīti attho. Yo hi puriso kadāci musā vadati, kadāci saccaṁ, tassa musāvādena antaritattā saccaṁ saccena na ghaṭīyati; tasmā so na saccasandho. Ayaṁ pana na tādiso, jīvitahetupi musā avatvā saccena saccaṁ sandahati yevāti saccasandho.

Thetoti thiro thirakathoti attho. Eko hi puggalo haliddirāgo viya, thusarāsimhi nikhātakhāṇu viya, assapiṭṭhe ṭhapitakumbhaṇḍamiva ca na thirakatho hoti, eko pāsāṇalekhā viya, indakhīlo viya ca thirakatho hoti, asinā sīsaṁ chindantepi dve kathā na katheti, ayaṁ vuccati theto.

Paccayikoti pattiyāyitabbako, saddhāyitabbakoti attho. Ekacco hi puggalo na paccayiko hoti, "idaṁ kena vuttaṁ, asukenā"ti vutte "mā tassa vacanaṁ saddahathā"ti vattabbataṁ āpajjati. Eko paccayiko hoti, "idaṁ kena vuttaṁ, asukenā"ti vutte "yadi tena vuttaṁ, idameva pamāṇaṁ, idāni upaparikkhitabbaṁ natthi, evameva idan"ti vattabbataṁ āpajjati, ayaṁ vuccati paccayiko. **Avisaṁvādako lokassā**ti tāya saccavāditāya lokaṁ na visaṁvādetīti attho.

Pisuṇaṁ vācaṁ pahāyāti-ādīsu yāya vācāya yassa taṁ (DA.1./I,73.) vācaṁ bhāsati, tassa hadaye attano piyabhāvaṁ, parassa ca suññabhāvaṁ karoti, sā pisuṇā vācā.

Yāya pana attānampi parampi pharusaṁ karoti, yā vācā sayampi pharusā, neva kaṇṇasukhā na hadayaṅgamā, ayaṁ pharusā vācā.

Yena (CS:pg.1.73) samphaṁ palapati niratthakaṁ, so samphappalāpo.

Tesaṁ mūlabhūtā cetanāpi pisuṇavācādināmeva labhati, sā eva ca idhādhippetāti.

Tattha saṁkiliṭṭhacittassa paresaṁ vā bhedāya attano piyakamyatāya vā kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā pisuṇavācā. Sā yassa bhedaṁ karoti, tassa appaguṇatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā.

Tassā cattāro sambhārā-- bhinditabbo paro, "iti ime nānā bhavissanti, vinā bhavissantī"ti bhedapurekkhāratā vā, "iti ahaṁ piyo bhavissāmi vissāsiko"ti piyakamyatā vā, tajjo vāyāmo, tassa tadatthavijānananti. **Imesaṁ bhedāyā**ti, yesaṁ itoti vuttānaṁ santike sutaṁ tesaṁ bhedāya.

Bhinnānaṁ vā sandhātāti dvinnaṁ mittānaṁ vā samānupajjhāyakādīnaṁ vā kenacideva kāraṇena bhinnānaṁ ekamekaṁ upasaṅkamitvā "tumhākaṁ īdise kule jātānaṁ evaṁ bahussutānaṁ idaṁ na yuttan"ti-ādīni vatvā sandhānaṁ kattā anukattā.

Anuppadātāti sandhānānuppadātā. Dve jane samagge disvā-- "tumhākaṁ evarūpe kule jātānaṁ evarūpehi guṇehi samannāgatānaṁ anucchavikametan"ti-ādīni vatvā daḷhīkammaṁ kattāti attho. Samaggo ārāmo assāti **samaggārāmo**. Yattha samaggā natthi, tattha vasitumpi na icchatīti attho. Samaggarāmotipi pāḷi, ayamevettha attho. **Samaggarato**ti samaggesu rato, te pahāya aññattha gantumpi na icchatīti attho. Samagge disvāpi sutvāpi nandatīti **samagganandī, samaggakaraṇiṁ vācaṁ bhāsitā**ti yā vācā satte samaggeyeva (DA.1./I,75.) karoti taṁ sāmaggiguṇaparidīpikameva vācaṁ bhāsati, na itaranti.

Parassa mammacchedakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā ekantapharusacetanā pharusāvācā. Tassā āvibhāvatthamidaṁ vatthu-- eko kira dārako mātuvacanaṁ anādiyitvā araññaṁ gacchati, taṁ mātā nivattetumasakkontī -- "caṇḍā taṁ mahiṁsī anubandhatū"ti akkosi. Athassa tatheva araññe mahiṁsī (CS:pg.1.74) uṭṭhāsi. Dārako "yaṁ mama mātā mukhena kathesi, taṁ mā hotu, yaṁ cittena cintesi taṁ hotū"ti, saccakiriyamakāsi. Mahiṁsī tattheva baddhā viya aṭṭhāsi. Evaṁ mammacchedakopi payogo cittasaṇhatāya na pharusā vācā hoti. Mātāpitaro hi kadāci puttake evaṁ vadanti-- "corā vo khaṇḍākhaṇḍaṁ karontū"ti, uppalapattampi ca nesaṁ upari patantaṁ na icchanti. Ācariyupajjhāyā ca kadāci nissitake evaṁ vadanti-- "kiṁ ime ahirīkā anottappino caranti, niddhamatha ne"ti, atha ca nesaṁ āgamādhigamasampattiṁ icchanti. Yathā ca cittasaṇhatāya pharusā vācā na hoti, evaṁ vacanasaṇhatāya apharusā vācā na hoti. Na hi mārāpetukāmassa-- "imaṁ sukhaṁ sayāpethā"ti vacanaṁ apharusā vācā hoti, cittapharusatāya panesā pharusā vācāva. Sā yaṁ sandhāya pavattitā, tassa appaguṇatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā. Tassā tayo sambhārā-- akkositabbo paro, kupitacittaṁ, akkosanāti.

Nelāti elaṁ vuccati doso, nāssā elanti nelā, niddosāti attho. "Nelaṅgo setapacchādo"ti, (udā. 65) ettha vuttanelaṁ viya. **Kaṇṇasukhā**ti byañjanamadhuratāya kaṇṇānaṁ sukhā, sūcivijjhanaṁ viya kaṇṇasūlaṁ na janeti. Atthamadhuratāya sakalasarīre kopaṁ ajanetvā pemaṁ janetīti **pemanīyā**. Hadayaṁ gacchati, appaṭihaññamānā sukhena cittaṁ pavisatīti **hadayaṅgamā**. Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti **porī** pure saṁvaḍḍhanārī (DA.1./I,76.) viya sukumārātipi **porī**. Purassa esātipi **porī**. Nagaravāsīnaṁ kathāti attho. Nagaravāsino hi yuttakathā honti. Pitimattaṁ pitāti vadanti, bhātimattaṁ bhātāti vadanti, mātimattaṁ mātāti vadanti. Evarūpī kathā bahuno janassa kantā hotīti **bahujanakantā**. Kantabhāveneva bahuno janassa manāpā cittavuḍḍhikarāti **bahujanamanāpā**.

Anatthaviññāpikā kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā akusalacetanā samphappalāpo. So āsevanamandatāya appasāvajjo, āsevanamahantatāya mahāsāvajjo, tassa dve sambhārā-- bhāratayuddhasītāharaṇādiniratthakakathāpurekkhāratā, tathārūpī kathā kathanañca.

Kālena (CS:pg.1.75) vadatīti **kālavādī** vattabbayuttakālaṁ sallakkhetvā vadatīti attho. Bhūtaṁ tathaṁ taccham sabhāvameva vadatīti **bhūtavādī**. Diṭṭhadhammikasamparāyikatthasannissitameva katvā vadatīti **atthavādī**. Navalokuttaradhammasannissitaṁ katvā vadatīti **dhammavādī** saṁvaravinayapahānavinayasannissitaṁ katvā vadatīti **vinayavādī**.

Nidhānaṁ vuccati ṭhapanokāso, nidhānamassā atthīti **nidhānavatī**. Hadaye nidhātabbayuttakaṁ vācaṁ bhāsitāti attho. **Kālenā**ti evarūpiṁ bhāsamānopi ca-- "ahaṁ nidhānavatiṁ vācaṁ bhāsissāmī"ti na akālena bhāsati, yuttakālaṁ pana apekkhitvāva bhāsatīti attho. **Sāpadesan**ti sa-upamaṁ, sakāraṇanti attho. **Pariyantavatin**ti

paricchedaṁ dassetvā yathāssā paricchedo paññāyati, evaṁ bhāsatīti attho. (DA.1./I,77.) **Atthasaṁhitan**ti anekehipi nayehi vibhajantena pariyādātuṁ asakkuṇeyyatāya atthasampannaṁ bhāsati. Yaṁ vā so atthavādī atthaṁ vadati, tena atthena sahitattā atthasaṁhitaṁ vācaṁ bhāsati, na aññaṁ nikkhipitvā aññaṁ bhāsatīti vuttaṁ hoti.

10. **Bījagāmabhūtagāmasamārambhā**ti mūlabījaṁ khandhabījaṁ phaḷubījaṁ aggabījaṁ bījabījanti pañcavidhassa bījagāmassa ceva, yassa kassaci nīlatiṇarukkhādikassa bhūtagāmassa ca samārambhā, chedanabhedanapacanādibhāvena vikopanā paṭiviratoti attho.

Ekabhattikoti pātarāsabhattaṁ sāyamāsabhattanti dve bhattāni, tesu pātarāsabhattaṁ antomajjhanhikena paricchinnaṁ, itaraṁ majjhanhikato uddhaṁ anto aruṇena. Tasmā antomajjhanhike dasakkhattuṁ bhuñjamānopi ekabhattikova hoti. Taṁ sandhāya vuttaṁ "ekabhattiko"ti.

Rattiyā bhojanaṁ ratti, tato uparatoti **rattūparato**. Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanaṁ vikālabhojanaṁ nāma. Tato viratattā **virato vikālabhojanā**. Kadā virato? Anomānadītīre pabbajitadivasato paṭṭhāya.

Sāsanassa ananulomattā visūkaṁ paṭāṇībhūtaṁ dassananti visūkadassanaṁ. Attanā naccananaccāpanādivasena naccā ca gītā ca vāditā ca antamaso (CS:pg.1.76) mayūranaccādivasenapi pavattānaṁ naccādīnaṁ visūkabhūtā dassanā cāti **naccagītavāditavisūkadassanā**. Naccādīni hi attanā payojetuṁ vā parehi payojāpetuṁ vā payuttāni passituṁ vā neva bhikkhūnaṁ na bhikkhunīnañca vaṭṭanti.

Mālādīsu **mālā**ti yaṁ kiñci pupphaṁ. **Gandhan**ti yaṁ kiñci gandhajātaṁ. **Vilepanan**ti chavirāgakaraṇaṁ. Tattha piḷandhanto dhāreti nāma, ūnaṭṭhānaṁ pūrento maṇḍeti nāma, gandhavasena chavirāgavasena ca sādiyanto vibhūseti nāma. **Ṭhānaṁ** vuccati kāraṇaṁ. Tasmā (DA.1./I,78.) yāya dussīlyacetanāya tāni mālādhāraṇādīni mahājano karoti, tato paṭiviratoti attho.

Uccāsayanaṁ vuccati pamāṇātikkantaṁ. **Mahāsayanan**ti akappiyapaccattharaṇaṁ. Tato viratoti attho.

Jātarūpanti suvaṇṇaṁ. **Rajatan**ti kahāpaṇo, lohamāsako, jatumāsako, dārumāsakoti ye vohāraṁ gacchanti. Tassa ubhayassāpi paṭiggahaṇā paṭivirato, neva naṁ uggaṇhāti, na uggaṇhāpeti, na upanikkhittaṁ sādiyatīti attho.

Āmakadhaññapaṭiggahaṇāti, sālivīhiyavagodhūmakaṅguvarakakudrūsakasaṅkhātassa sattavidhassāpi āmakadhaññassa paṭiggahaṇā. Na kevalañca etesaṁ paṭiggahaṇameva, āmasanampi bhikkhūnaṁ na vaṭṭatiyeva. **Āmakamaṁsapaṭiggahaṇā**ti ettha aññatra odissa anuññātā āmakamaṁsamacchānaṁ paṭiggahaṇameva bhikkhūnaṁ na vaṭṭati, no āmasanaṁ.

Itthikumārikapaṭiggahaṇāti ettha **itthī**ti purisantaragatā, itarā kumārikā nāma, tāsaṁ paṭiggahaṇampi āmasanampi akappiyameva.

Dāsidāsapaṭiggahaṇāti ettha dāsidāsavaseneva tesaṁ paṭiggahaṇaṁ na vaṭṭati. "Kappiyakārakaṁ dammi, ārāmikaṁ dammī"ti evaṁ vutte pana vaṭṭati.

Ajeḷakādīsu khettavatthupariyosānesu kappiyākappiyanayo vinayavasena upaparikkhitabbo. Tattha **khettaṁ** nāma yasmiṁ pubbaṇṇaṁ ruhati. **Vatthu** nāma yasmiṁ aparaṇṇaṁ ruhati. Yattha vā ubhayampi ruhati, taṁ khettaṁ. Tadatthāya (CS:pg.1.77) akatabhūmibhāgo **vatthu**. Khettavatthusīsena cettha vāpitaḷākādīnipi saṅgahitāneva.

Dūteyyaṁ vuccati dūtakammaṁ, gihīnaṁ pahitaṁ paṇṇaṁ vā sāsanaṁ vā gahetvā tattha tattha gamanaṁ. **Pahiṇagamanaṁ** vuccati gharā gharaṁ pesitassa

khuddakagamanaṁ. Anuyogo nāma tadubhayakaraṇaṁ. Tasmā dūteyyapahiṇagamanānaṁ anuyogāti. Evamettha attho veditabbo.

Kayavikkayāti kayā ca vikkayā ca. (DA.1./I,79.) Tulākūṭādīsu **kūṭan**ti vañcanaṁ. Tattha tulākūṭaṁ nāma rūpakūṭaṁ aṅgakūṭaṁ, gahaṇakūṭaṁ, paṭicchannakūṭanti catubbidhaṁ hoti. Tattha **rūpakūṭaṁ** nāma dve tulā samarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. **Aṅgakūṭaṁ** nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṁ akkamati, dadanto pubbabhāge. **Gahaṇakūṭaṁ** nāma gaṇhanto mūle rajjuṁ gaṇhāti, dadanto agge. **Paṭicchannakūṭaṁ** nāma tulaṁ susiraṁ katvā anto ayacuṇṇaṁ pakkhipitvā gaṇhanto taṁ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge.

Kaṁso vuccati suvaṇṇapāti, tāya vañcanaṁ **kaṁsakūṭaṁ**. Kathaṁ? Ekaṁ suvaṇṇapātiṁ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇe karoti, tato janapadaṁ gantvā kiñcideva aḍḍhaṁ kulaṁ pavisitvā-- "suvaṇṇabhājanāni kiṇathā"ti vatvā agghe pucchite samagghataraṁ dātukāmā honti. Tato tehi-- "kathaṁ imesaṁ suvaṇṇabhāvo jānitabbo"ti vutte, "vīmaṁsitvā gaṇhathā"ti suvaṇṇapātiṁ pāsāṇe ghaṁsitvā sabbā pātiyo datvā gacchati.

Mānakūṭaṁ nāma hadayabhedasikhābhedarajjubhedavasena tividhaṁ hoti. Tattha **hadayabhedo** sappitelādiminanakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhāchiddena mānena-- "saṇikaṁ āsiñcā"ti vatvā antobhājane bahuṁ paggharāpetvā gaṇhāti, dadanto chiddaṁ pidhāya sīghaṁ pūretvā deti.

Sikhābhedo tilataṇḍulādiminanakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṁ sikhaṁ ussāpetvā gaṇhāti, dadanto vegena pūretvā sikhaṁ chindanto deti.

Rajjubhedo (CS:pg.1.78) khettavatthuminanakāle labbhati. Lañjaṁ alabhantā hi khettaṁ amahantampi mahantaṁ katvā minanti.

Ukkoṭanādīsu **ukkoṭanan**ti assāmike sāmike kātuṁ lañjaggahaṇaṁ. **Vañcanan**ti tehi tehi upāyehi paresaṁ vañcanaṁ. Tatridamekaṁ vatthu-- eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā (DA.1./I,80.) āgacchati tameko dhutto-- "kiṁ bho, migo agghati, kiṁ migapotako"ti āha. "Migo dve kahāpaṇe, migapotako ekan"ti ca vutte ekaṁ kahāpaṇaṁ datvā migapotakaṁ gahetvā thokaṁ gantvā nivatto -- "na me bho, migapotakena attho, migaṁ me dehī"ti āha. Tena hi-- dve kahāpaṇe dehīti. So āha-- "nanu te bho, mayā paṭhamaṁ eko kahāpaṇo dinno"ti? "Āma, dinno"ti. "Idaṁ migapotakaṁ gaṇha, evaṁ so ca kahāpaṇo, ayañca kahāpaṇagghanako migapotakoti dve kahāpaṇā bhavissantī"ti. So "kāraṇaṁ vadatī"ti sallakkhetvā migapotakaṁ gahetvā migaṁ adāsīti. **Nikatī**ti yogavasena vā māyāvasena vā apāmaṅgaṁ pāmaṅganti, amaṇiṁ maṇinti, asuvaṇṇaṁ suvaṇṇanti katvā patirūpakena vañcanaṁ. **Sāciyogo**ti kuṭilayogo, etesaṁyeva ukkoṭanādīnametaṁ nāmaṁ. Tasmā-- ukkoṭanasāciyogo, vañcanasāciyogo, nikatisāciyogoti, evamettha attho daṭṭhabbo. Keci aññaṁ dassetvā aññassa parivattanaṁ sāciyogoti vadanti. Taṁ pana vañcaneneva saṅgahitaṁ.

Chedanādīsu **chedanan**ti hatthacchedanādi. **Vadho**ti māraṇaṁ. **Bandho**ti rajjubandhanādīhi bandhanaṁ. **Viparāmoso**ti himaviparāmoso, gumbaviparāmosoti duvidho. Yaṁ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggappaṭipannaṁ janaṁ musanti, ayaṁ himaviparāmoso. Yaṁ gumbādīhi paṭicchannā musanti, ayaṁ gumbaviparāmoso. **Ālopo** vuccati gāmanigamādīnaṁ vilopakaraṇaṁ. **Sahasākāro**ti sāhasikakiriyā. Gehaṁ pavisitvā manussānaṁ ure satthaṁ ṭhapetvā icchitabhaṇḍānaṁ gahaṇaṁ. Evametasmā chedana …pe… sahasākārā paṭivirato Samaṇo Gotamoti. Iti vā hi, bhikkhave, puthujjano Tathāgatassa vaṇṇaṁ vadamāno vadeyyāti.

Ettāvatā cūḷasīlaṁ niṭṭhitaṁ hoti.

(DA.1./I,81.)

(DA.1.-3)Majjhimasīlavaṇṇanā

11. Idāni (CS:pg.1.79) majjhimasīlaṁ vitthārento "yathā vā paneke bhonto"ti-ādimāha. Tatrāyaṁ anuttānapadavaṇṇanā. **Saddhādeyyānī**ti kammañca phalañca idhalokañca paralokañca saddahitvā dinnāni. 'Ayaṁ me ñātī'ti vā, 'mitto'ti vā, idaṁ paṭikarissati, idaṁ vā tena katapubbanti vā, evaṁ na dinnānīti attho. Evaṁ dinnāni hi na saddhādeyyāni nāma honti **Bhojanānī**ti desanāsīsamattametaṁ, atthato pana saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā cīvarāni pārupitvā senāsanāni sevamānā gilānabhesajjaṁ paribhuñjamānāti sabbametaṁ vuttameva hoti.

Seyyathidanti nipāto. Tassattho katamo so bījagāmabhūtagāmo, yassa samārambhaṁ anuyuttā viharantīti. Tato taṁ dassento **mūlabījan**ti-ādimāha. Tattha **mūlabījaṁ** nāma haliddi, siṅgiveraṁ, vacā, vacattaṁ, ativisā, kaṭukarohiṇī, usīraṁ, bhaddamuttakanti evamādi. **Khandhabījaṁ** nāma assattho, nigrodho, pilakkho, udumbaro, kacchako, kapitthanoti evamādi. **Phaḷubījaṁ** nāma ucchu, naḷo, veḷūti evamādi. **Aggabījaṁ** nāma ajjakaṁ, phaṇijjakaṁ, hiriveranti evamādi. **Bījabījaṁ** nāma pubbaṇṇaṁ aparaṇṇanti evamādi. Sabbañhetaṁ rukkhato viyojitaṁ viruhanasamatthameva "bījagāmo"ti vuccati. Rukkhato pana aviyojitaṁ asukkhaṁ "bhūtagāmo"ti vuccati. Tattha bhūtagāmasamārambho pācittiyavatthu, bījagāmasamārambho dukkaṭavatthūti veditabbo.

12. **Sannidhikāraparibhogan**ti sannidhikatassa paribhogaṁ. Tattha duvidhā kathā, vinayavasena ca sallekhavasena ca. Vinayavasena tāva yaṁ kiñci annaṁ ajja paṭiggahitaṁ aparajju sannidhikārakaṁ hoti, tassa paribhoge (DA.1./I,82.) pācittiyaṁ Attanā laddhaṁ pana sāmaṇerānaṁ datvā, tehi laddhaṁ ṭhapāpetvā dutiyadivase bhuñjituṁ vaṭṭati, sallekho pana na hoti.

Pānasannidhimhipi eseva nayo. Tattha pānaṁ nāma ambapānādīni aṭṭha pānāni, yāni ca tesaṁ anulomāni. Tesaṁ vinicchayo samantapāsādikāyaṁ vutto.

Vatthasannidhimhi (CS:pg.1.80) anadhiṭṭhitaṁ avikappitaṁ sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti, ayaṁ pariyāyakathā. Nippariyāyato pana ticīvarasantuṭṭhena bhavitabbaṁ, catutthaṁ labhitvā aññassa dātabbaṁ. Sace yassa kassaci dātuṁ na sakkoti, yassa pana dātukāmo hoti, so uddesatthāya vā paripucchatthāya vā gato, āgatamatte dātabbaṁ, adātuṁ na vaṭṭati. Cīvare pana appahonte satiyā paccāsāya anuññātakālaṁ ṭhapetuṁ vaṭṭati. Sūcisuttacīvarakārakānaṁ alābhena tato parampi vinayakammaṁ katvā ṭhapetuṁ vaṭṭati. "Imasmiṁ jiṇṇe puna īdisaṁ kuto labhissāmī"ti pana ṭhapetuṁ na vaṭṭati, sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti.

Yānasannidhimhi yānaṁ nāma vayhaṁ, ratho, sakaṭaṁ, sandamānikā, sivikā, pāṭaṅkīti; netaṁ pabbajitassa yānaṁ. Upāhanā pana pabbajitassa yānaṁyeva. Ekabhikkhussa hi eko araññatthāya, eko dhotapādakatthāyāti, ukkaṁsato dve upāhanasaṅghāṭā vaṭṭanti. Tatiyaṁ labhitvā aññassa dātabbo. "Imasmiṁ jiṇṇe aññaṁ kuto labhissāmī"ti hi ṭhapetuṁ na vaṭṭati, sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti.

Sayanasannidhimhi sayananti mañco. Ekassa bhikkhuno eko gabbhe, eko divāṭhāneti ukkaṁsato dve mañcā vaṭṭanti. Tato uttari labhitvā aññassa bhikkhuno vā gaṇassa vā dātabbo; adātuṁ na vaṭṭati. Sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti.

Gandhasannidhimhi bhikkhuno kaṇḍukacchuchavidosādi-ābādhe sati (DA.1./I,83.) gandhā vaṭṭanti. Te gandhe āharāpetvā tasmiṁ roge vūpasante aññesaṁ vā ābādhikānaṁ dātabbā, dvāre pañcaṅguligharadhūpanādīsu vā upanetabbā. "Puna roge sati bhavissantī"ti pana ṭhapetuṁ na vaṭṭati, sannidhi ca hoti, sallekhañca kopeti.

Āmisanti vuttāvasesaṁ daṭṭhabbaṁ. Seyyathidaṁ, idhekacco bhikkhu-- "tathārūpe kāle upakārāya bhavissatī"ti tilataṇḍulamuggamāsanāḷikeraloṇamacchamaṁsavallūrasappitelaguḷabhājanādīni āharāpetvā ṭhapeti. So vassakāle kālasseva sāmaṇerehi yāguṁ pacāpetvā paribhuñjitvā "sāmaṇera, udakakaddame dukkhaṁ gāmaṁ pavisituṁ, gaccha asukaṁ kulaṁ (CS:pg.1.81) gantvā mayhaṁ vihāre nisinnabhāvaṁ ārocehi; asukakulato dadhi-ādīni āharā"ti peseti. Bhikkhūhi-- "kiṁ, bhante, gāmaṁ pavisissathā"ti vuttepi, "duppaveso, āvuso, idāni gāmo"ti vadati. Te-- "hotu, bhante, acchatha tumhe, mayaṁ bhikkhaṁ pariyesitvā āharissāmā"ti gacchanti. Atha sāmaṇeropi dadhi-ādīni āharitvā bhattañca byañjanañca sampādetvā upaneti, taṁ bhuñjantasseva upaṭṭhākā bhattaṁ pahiṇanti, tatopi manāpaṁ manāpaṁ bhuñjati. Atha bhikkhū piṇḍapātaṁ gahetvā āgacchanti, tatopi manāpaṁ manāpaṁ gīvāyāmakaṁ bhuñjatiyeva. Evaṁ catumāsampi vītināmeti. Ayaṁ vuccati-- "bhikkhu muṇḍakuṭumbikajīvikaṁ jīvati, na samaṇajīvikan"ti. Evarūpo āmisasannidhi nāma hoti.

Bhikkhuno pana vasanaṭṭhāne ekā taṇḍulanāḷi, eko guḷapiṇḍo, catubhāgamattaṁ sappīti ettakaṁ nidhetuṁ vaṭṭati, akāle sampattacorānaṁ atthāya. Te hi ettakampi āmisapaṭisanthāraṁ alabhantā jīvitāpi voropeyyuṁ, tasmā sace ettakaṁ natthi, (DA.1./I,84.) āharāpetvāpi ṭhapetuṁ vaṭṭati. Aphāsukakāle ca yadettha kappiyaṁ, taṁ attanāpi paribhuñjituṁ vaṭṭati. Kappiyakuṭiyaṁ pana bahuṁ ṭhapentassāpi sannidhi nāma natthi. Tathāgatassa pana taṇḍulanāḷi-ādīsu vā yaṁ kiñci caturatanamattaṁ vā pilotikakhaṇḍaṁ "idaṁ me ajja vā sve vā bhavissatī"ti ṭhapitaṁ nāma natthi.

13. Visūkadassanesu **naccaṁ** nāma yaṁ kiñci naccaṁ, taṁ maggaṁ gacchantenāpi gīvaṁ pasāretvā daṭṭhuṁ na vaṭṭati. Vitthāravinicchayo panettha samantapāsādikāyaṁ vuttanayeneva veditabbo. Yathā cettha, evaṁ sabbesu sikkhāpadapaṭisaṁyuttesu suttapadesu. Ito parañhi ettakampi avatvā tattha tattha payojanamattameva vaṇṇayissāmāti.

Pekkhanti naṭasamajjaṁ. **Akkhānan**ti bhāratayujjhanādikaṁ. Yasmiṁ ṭhāne kathīyati, tattha gantumpi na vaṭṭati. **Pāṇissaran**ti kaṁsatāḷaṁ, pāṇitāḷantipi vadanti. **Vetāḷan**ti ghanatāḷaṁ, mantena matasarīruṭṭhāpanantipi eke. **Kumbhathūṇan**ti caturassa-ambaṇakatāḷaṁ, kumbhasaddantipi eke. **Sobhanakan**ti naṭānaṁ (CS:pg.1.82) abbhokkiraṇaṁ, sobhanakaraṁ vā, paṭibhānacittanti vuttaṁ hoti. **Caṇḍālan**ti ayoguḷakīḷā, caṇḍālānaṁ sāṇadhovanakīḷātipi vadanti. **Vaṁsan**ti veḷuṁ ussāpetvā kīḷanaṁ.

Dhovananti aṭṭhidhovanaṁ, ekaccesu kira janapadesu kālaṅkate ñātake na jhāpenti, nikhaṇitvā ṭhapenti. Atha nesaṁ pūtibhūtaṁ kāyaṁ ñatvā nīharitvā aṭṭhīni dhovitvā gandhehi makkhetvā ṭhapenti. Te nakkhattakāle ekasmiṁ ṭhāne aṭṭhīni ṭhapetvā ekasmiṁ ṭhāne surādīni ṭhapetvā rodantā paridevantā suraṁ pivanti. Vuttampi cetaṁ-- "Atthi, (DA.1./I,85.) bhikkhave dakkhiṇesu janapadesu aṭṭhidhovanaṁ nāma, tattha hoti annampi pānampi khajjampi bhojjampi leyyampi peyyampi naccampi gītampi vāditampi. Atthetaṁ, bhikkhave, dhovanaṁ, netaṁ natthīti vadāmī"ti (a.ni.10.107./V,216-7.). Ekacce pana indajālena aṭṭhidhovanaṁ dhovanantipi vadanti.

Hatthiyuddhādīsu bhikkhuno neva hatthi-ādīhi saddhiṁ yujjhituṁ, na te

yujjhāpetuṁ, na yujjhante daṭṭhuṁ vaṭṭati. **Nibbuddhan**ti Mallayuddhaṁ. **Uyyodhikan**ti yattha sampahāro dissati. **Balaggan**ti balagaṇanaṭṭhānaṁ. **Senābyūhan**ti senāniveso, sakaṭabyūhādivasena senāya nivesanaṁ. **Anīkadassanan**ti-- "tayo hatthī pacchimaṁ hatthānīkan"ti-ādinā (pāci.324) nayena vuttassa anīkassa dassanaṁ.

14. Pamādo ettha tiṭṭhatīti pamādaṭṭhānaṁ. Jūtañca taṁ pamādaṭṭhānañcāti **jūtappamādaṭṭhānaṁ**. Ekekāya pantiyā aṭṭha aṭṭha padāni assāti **aṭṭhapadaṁ** dasapadepi eseva nayo. **Ākāsan**ti aṭṭhapadadasapadesu viya ākāseyeva kīḷanaṁ. **Parihārapathan**ti bhūmiyaṁ nānāpathamaṇḍalaṁ katvā tattha tattha pariharitabbaṁ, pathaṁ pariharantānaṁ kīḷanaṁ. **Santikan**ti santikakīḷanaṁ. Ekajjhaṁ ṭhapitā sāriyo vā sakkharāyo vā acālentā nakheneva apanenti ca upanenti ca, sace tattha kāci calati, parājayo hoti, evarūpāya kīḷāyetaṁ adhivacanaṁ. **Khalikan**ti jūtaphalake pāsakakīḷanaṁ. **Ghaṭikā** vuccati dīghadaṇḍakena rassadaṇḍakaṁ paharaṇakīḷanaṁ. **Salākahatthan**ti lākhāya vā mañjiṭṭhikāya vā piṭṭhodakena (DA.1./I,86.) vā salākahatthaṁ temetvā-- "kiṁ (CS:pg.1.83) hotū"ti bhūmiyaṁ vā bhittiyaṁ vā taṁ paharitvā hatthi-assādirūpadassanakīḷanaṁ. **Akkhan**ti guḷakīḷā. **Paṅgacīraṁ** vuccati paṇṇanāḷikaṁ, taṁ dhamantā kīḷanti. **Vaṅkakan**ti gāmadārakānaṁ kīḷanakaṁ khuddakanaṅgalaṁ. **Mokkhacikā** vuccati samparivattanakīḷā, ākāse vā daṇḍakaṁ gahetvā bhūmiyaṁ vā sīsaṁ ṭhapetvā heṭṭhupariyabhāvena parivattanakīḷāti vuttaṁ hoti. **Ciṅgulikaṁ** vuccati tālapaṇṇādīhi kataṁ vātappahārena paribbhamanacakkaṁ. **Pattāḷhakaṁ** vuccati paṇṇanāḷikā. Tāya vālukādīni minantā kīḷanti. **Rathakan**ti khuddakarathaṁ. **Dhanukan**ti khuddakadhanumeva. **Akkharikā** vuccati ākāse vā piṭṭhiyaṁ vā akkharajānanakīḷā. **Manesikā** nāma manasā cintitajānanakīḷā. **Yathāvajjaṁ** nāma kāṇakuṇikhujjādīnaṁ yaṁ yaṁ vajjaṁ, taṁ taṁ payojetvā dassanakīḷā.

15. **Āsandin**ti pamāṇātikkantāsanaṁ. Anuyuttā viharantīti idaṁ apekkhitvā pana sabbapadesu upayogavacanaṁ kataṁ. **Pallaṅko**ti pādesu vāḷarūpāni ṭhapetvā kato. **Gonako**ti dīghalomako mahākojavo, caturaṅgulādhikāni kira tassa lomāni. **Cittakan**ti vānavicittaṁ uṇṇāmayattharaṇaṁ. **Paṭikā**ti uṇṇāmayo setattharaṇo. (DA.1./I,87.) **Paṭalikā**ti ghanapupphako uṇṇāmayattharaṇo. Yo āmalakapattotipi vuccati. **Tūlikā**ti tiṇṇaṁ tūlānaṁ aññatarapuṇṇā tūlikā. **Vikatikā**ti sīhabyagghādirūpavicitro uṇṇāmayattharaṇo. **Uddalomī**ti ubhayatodasaṁ uṇṇāmayattharaṇaṁ, keci "ekato-uggatapupphan"ti vadanti. **Ekantalomī**ti ekatodasaṁ uṇṇāmayattharaṇaṁ. Keci "ubhato-uggatapupphan"ti vadanti. **Kaṭṭissan**ti ratanaparisibbitaṁ koseyyakaṭṭissamayapaccattharaṇaṁ. **Koseyyan**ti ratanaparisibbitameva kosiyasuttamayapaccattharaṇaṁ. Suddhakoseyyaṁ pana vaṭṭatīti Vinaye vuttaṁ. Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ pana "ṭhapetvā tūlikaṁ sabbāneva gonakādīni ratanaparisibbitāni na vaṭṭantī"ti vuttaṁ.

Kuttakanti soḷasannaṁ nāṭakitthīnaṁ ṭhatvā naccanayoggaṁ uṇṇāmayattharaṇaṁ. **Hatthattharaṁ assattharan**ti hatthi-assapiṭṭhīsu attharaṇa-attharakāyeva. Rathattharepi eseva nayo. **Ajinappaveṇī**ti ajinacammehi mañcappamāṇena sibbitvā katā (CS:pg.1.84) paveṇī. **Kadalīmigapavarapaccattharaṇan**ti kadalīmigacammaṁ nāma atthi, tena kataṁ pavarapaccattharaṇaṁ; uttamapaccattharaṇanti attho. Taṁ kira setavatthassa upari kadalīmigacammaṁ pattharitvā sibbetvā karonti. **Sa-uttaracchadan**ti saha uttaracchadena, uparibaddhena rattavitānena saddhinti attho. Setavitānampi heṭṭhā

akappiyapaccattharaṇe sati na vaṭṭati, asati pana vaṭṭati. **Ubhatolohitakūpadhānan**ti sīsūpadhānañca pādūpadhānañcāti (DA.1./I,88.) mañcassa ubhatolohitakaṁ upadhānaṁ, etaṁ na kappati. Yaṁ pana ekameva upadhānaṁ ubhosu passesu rattaṁ vā hoti padumavaṇṇaṁ vā vicitraṁ vā, sace pamāṇayuttaṁ, vaṭṭati. Mahā-upadhānaṁ pana paṭikkhittaṁ. Alohitakāni dvepi vaṭṭantiyeva. Tato uttari labhitvā aññesaṁ dātabbāni. Dātuṁ asakkonto mañce tiriyaṁ attharitvā upari paccattharaṇaṁ datvā nipajjitumpi labhati. Āsandī-ādīsu pana vuttanayeneva paṭipajjitabbaṁ. Vuttañhetaṁ-- "anujānāmi, bhikkhave, āsandiyā pāde chinditvā paribhuñjituṁ, pallaṅkassa vāḷe bhinditvā paribhuñjituṁ, tūlikaṁ vijaṭetvā bimbohanaṁ kātuṁ, avasesaṁ bhummattharaṇaṁ kātun"ti (cūḷava.297).

16. Ucchādanādīsu mātukucchito nikkhantadārakānaṁ sarīragandho dvādasavassapattakāle nassati, tesaṁ sarīraduggandhaharaṇatthāya gandhacuṇṇādīhi ucchādenti, evarūpaṁ ucchādanaṁ na vaṭṭati. Puññavante pana dārake ūrūsu nipajjāpetvā telena makkhetvā hatthapāda-ūrunābhi-ādīnaṁ saṇṭhānasampādanatthaṁ parimaddanti, evarūpaṁ parimaddanaṁ na vaṭṭati.

Nhāpananti tesaṁyeva dārakānaṁ gandhādīhi nhāpanaṁ. **Sambāhanan**ti mahāmallānaṁ viya hatthapāde muggarādīhi paharitvā bāhuvaḍḍhanaṁ. **Ādāsan**ti yaṁ kiñci ādāsaṁ pariharituṁ na vaṭṭati. **Añjanan**ti alaṅkārañjanameva. **Mālā**ti baddhamālā vā abaddhamālā vā. **Vilepanan**ti yaṁ kiñci chavirāgakaraṇaṁ. **Mukhacuṇṇaṁ mukhalepanan**ti mukhe kāḷapīḷakādīnaṁ haraṇatthāya mattikakakkaṁ denti, tena lohite calite sāsapakakkaṁ denti, tena dose khādite tilakakkaṁ denti, tena lohite sannisinne haliddikakkaṁ denti, tena chavivaṇṇe ārūḷhe mukhacuṇṇakena mukhaṁ cuṇṇenti, taṁ sabbaṁ na vaṭṭati.

(DA.1./I,89.) Hatthabandhādīsu (CS:pg.1.85) hatthe vicitrasaṅkhakapālādīni bandhitvā vicaranti, taṁ vā aññaṁ vā sabbampi hatthābharaṇaṁ na vaṭṭati, apare sikhaṁ bandhitvā vicaranti. Suvaṇṇacīrakamuttalatādīhi ca taṁ parikkhipanti; taṁ sabbaṁ na vaṭṭati. Apare catuhatthadaṇḍaṁ vā aññaṁ vā pana alaṅkatadaṇḍakaṁ gahetvā vicaranti, tathā itthipurisarūpādivicittaṁ bhesajjanāḷikaṁ suparikkhittaṁ vāmapasse olaggitaṁ; apare kaṇṇikaratanaparikkhittakosaṁ atitikhiṇaṁ asiṁ, pañcavaṇṇasuttasibbitaṁ makaradantakādivicittaṁ chattaṁ, suvaṇṇarajatādivicitrā morapiñchādiparikkhittā upāhanā, keci ratanamattāyāmaṁ caturaṅgulavitthataṁ kesantaparicchedaṁ dassetvā meghamukhe vijjulataṁ viya nalāṭe uṇhīsapaṭṭaṁ bandhanti, cūḷāmaṇiṁ dhārenti, cāmaravālabījaniṁ dhārenti, taṁ sabbaṁ na vaṭṭati.

17. Aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṁ tiracchānabhūtā kathāti **tiracchānakathā**. Tattha rājānaṁ ārabbha mahāsammato mandhātā dhammāsoko evaṁ mahānubhāvoti-ādinā nayena pavattā kathā **rājakathā**. Esa nayo **corakathādīsu**. Tesu asuko rājā abhirūpo dassanīyoti-ādinā nayena gehassitakathāva **tiracchānakathā** hoti. Sopi nāma evaṁ mahānubhāvo khayaṁ gatoti evaṁ pavattā pana kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresu mūladevo evaṁ mahānubhāvo, meghamālo evaṁ mahānubhāvoti tesaṁ kammaṁ paṭicca aho sūrāti gehassitakathāva **tiracchānakathā**. Yuddhepi bhāratayuddhādīsu asukena asuko evaṁ mārito, evaṁ viddhoti kāmassādavaseneva kathā **tiracchānakathā**. Tepi nāma khayaṁ gatāti evaṁ pavattā pana sabbattha kammaṭṭhānameva hoti. Api ca annādīsu evaṁ vaṇṇavantaṁ gandhavantaṁ rasavantaṁ phassasampannaṁ khādimha bhuñjimhāti kāmassādavasena kathetuṁ na vaṭṭati. (DA.1./I,90.) Sātthakaṁ pana katvā pubbe evaṁ vaṇṇādisampannaṁ annaṁ pānaṁ vatthaṁ sayanaṁ mālaṁ gandhaṁ sīlavantānaṁ adamha, cetiye pūjaṁ

karimhāti kathetuṁ vaṭṭati. **Ñātikathādīsu** pana "amhākaṁ ñātakā sūrā samatthā"ti vā "pubbe mayaṁ evaṁ vicitrehi yānehi vicarimhā"ti vā assādavasena vattuṁ na vaṭṭati. Sātthakaṁ pana katvā "tepi no ñātakā khayaṁ gatā"ti vā "pubbe mayaṁ evarūpā upāhanā saṅghassa adamhā"ti vā kathetuṁ vaṭṭati. **Gāmakathāpi** suniviṭṭhadunniviṭṭhasubhikkhadubbhikkhādivasena vā "asukagāmavāsino sūrā samatthā"ti (CS:pg.1.86) vā evaṁ assādavasena na vaṭṭati. Sātthakaṁ pana katvā "saddhā pasannā"ti vā "khayavayaṁ gatā"ti vā vattuṁ vaṭṭati. **Nigamanagarajanapadakathādīsupi** eseva nayo.

Itthikathāpi vaṇṇasaṇṭhānādīni paṭicca assādavasena na vaṭṭati, saddhā pasannā khayavayaṁ gatāti evameva vaṭṭati. **Sūrakathāpi** 'nandimitto nāma yodho sūro ahosī'ti assādavasena na vaṭṭati. Saddho ahosi khayaṁ gatoti evameva vaṭṭati. **Visikhākathāpi** "asukā visikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samatthā"ti assādavasena na vaṭṭati. Saddhā pasannā khayavayaṁ gatāti evameva vaṭṭati.

Kumbhaṭṭhānakathāti udakaṭṭhānakathā, udakatitthakathātipi vuccati, kumbhadāsikathā vā, sāpi "pāsādikā naccituṁ gāyituṁ chekā"ti assādavasena na vaṭṭati; saddhā pasannāti-ādinā nayeneva vaṭṭati. **Pubbapetakathā**ti atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadiso vinicchayo.

Nānattakathāti purimapacchimakathāhi vimuttā avasesā nānāsabhāvā niratthakakathā. **Lokakkhāyikā**ti ayaṁ loko kena nimmito, asukena (DA.1./I,91.) nāma nimmito. Kāko seto, aṭṭhīnaṁ setattā; balākā rattā. Lohitassa rattattāti evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā.

Samuddakkhāyikā nāma kasmā samuddo sāgaro? Sāgaradevena khato, tasmā sāgaro. Khato meti hatthamuddāya sayaṁ niveditattā "samuddo"ti evamādikā niratthakā samuddakkhāyanakathā. **Bhavo**ti vuḍḍhi. **Abhavo**ti hāni. Iti bhavo, iti abhavoti yaṁ vā taṁ vā niratthakakāraṇaṁ vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**.

18. **Viggāhikakathā**ti viggahakathā, sārambhakathā. Tattha **sahitaṁ me**ti mayhaṁ vacanaṁ sahitaṁ siliṭṭhaṁ atthayuttaṁ kāraṇayuttanti attho. **Asahitaṁ te**ti tuyhaṁ vacanaṁ asahitaṁ asiliṭṭhaṁ. **Adhiciṇṇaṁ te viparāvattan**ti yaṁ tuyhaṁ dīgharattāciṇṇavasena suppaguṇaṁ, taṁ mayhaṁ ekavacaneneva viparāvattaṁ parivattitvā ṭhitaṁ, na kiñci jānāsīti attho.

Āropito (CS:pg.1.87) **te vādo**ti mayā tava doso āropito. **Cara vādappamokkhāyā**ti dosamocanatthaṁ cara, vicara; tattha tattha gantvā sikkhāti attho. **Nibbeṭhehi vā sace pahosī**ti atha sayaṁ pahosi, idānimeva nibbeṭhehīti.

19. Dūteyyakathāyaṁ **idha gacchā**ti ito asukaṁ nāma ṭhānaṁ gaccha. **Amutrāgacchā**ti tato asukaṁ nāma ṭhānaṁ āgaccha. **Idaṁ harā**ti ito idaṁ nāma hara. **Amutra idaṁ āharā**ti asukaṭṭhānato idaṁ nāma idha āhara. Saṅkhepato pana idaṁ dūteyyaṁ nāma ṭhapetvā pañca sahadhammike ratanattayassa upakārapaṭisaṁyuttañca gihīsāsanaṁ aññesaṁ na vaṭṭati.

20. **Kuhakā**ti-ādīsu tividhena kuhanavatthunā lokaṁ kuhayanti, vimhāpayantīti kuhakā. Lābhasakkāratthikā hutvā lapantīti **lapakā**. Nimittaṁ sīlametesanti **nemittikā**. Nippeso sīlametesanti **nippesikā**. Lābhena lābhaṁ nijigīsanti (DA.1./I,92.) magganti pariyesantīti **lābhena lābhaṁ nijigīsitāro**. Kuhanā, lapanā, nemittikatā, nippesikatā, lābhena lābhaṁ nijigīsanatāti etāhi samannāgatānaṁ puggalānaṁ etaṁ adhivacanaṁ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārena panetā kuhanādikā Visuddhimagge sīlaniddeseyeva pāḷiñca aṭṭhakathañca āharitvā pakāsitāti.

Ettāvatā majjhimasīlaṁ niṭṭhitaṁ hoti.

(DA.1.-4)Mahāsīlavaṇṇanā

21. Ito paraṁ mahāsīlaṁ hoti. **Aṅgan**ti hatthapādādīsu yena kenaci evarūpena aṅgena samannāgato dīghāyu yasavā hotīti-ādinayappavattaṁ aṅgasatthaṁ. **Nimittan**ti nimittasatthaṁ. Paṇḍurājā kira tisso muttāyo muṭṭhiyaṁ katvā nemittikaṁ pucchi-- "kiṁ me hatthe"ti? So ito cito ca vilokesi, tasmiñca samaye gharagolikāya makkhikā gayhantī muttā, so "muttā"ti āha. Puna "katī"ti puṭṭho kukkuṭassa tikkhattuṁ ravantassa saddaṁ sutvā "tisso"ti āha. Evaṁ taṁ taṁ ādisitvā nimittamanuyuttā viharanti.

Uppātanti (CS:pg.1.88) asanipātādīnaṁ mahantānaṁ uppatitaṁ, tañhi disvā "idaṁ bhavissati, evaṁ bhavissatī"ti ādisanti. **Supinan**ti yo pubbaṇhasamaye supinaṁ passati, evaṁ vipāko hoti; yo idaṁ nāma passati, tassa idaṁ nāma hotīti-ādinā nayena supinakaṁ anuyuttā viharanti. **Lakkhaṇan**ti iminā lakkhaṇena samannāgato rājā hoti, iminā uparājāti-ādikaṁ. **Mūsikacchinnan**ti undūrakhāyitaṁ. Tenāpi hi ahate vā vatthe anahate vā vatthe ito paṭṭhāya evaṁ chinne idaṁ nāma hotīti ādisanti. (DA.1./I,93.) **Aggihoman**ti evarūpena dārunā evaṁ hute idaṁ nāma hotīti aggijuhanaṁ. Dabbihomādīnipi aggihomāneva, evarūpāya dabbiyā īdisehi kaṇādīhi hute idaṁ nāma hotīti evaṁ pavattivasena pana visuṁ vuttāni.

Tattha **kaṇo**ti kuṇḍako. **Taṇḍulā**ti sāli-ādīnañceva tiṇajātīnañca taṇḍulā. **Sappī**ti gosappi-ādikaṁ. **Telan**ti tilatelādikaṁ. Sāsapādīni pana mukhena gahetvā aggimhi pakkhipanaṁ, vijjaṁ parijappitvā juhanaṁ vā **mukhahomaṁ**. Dakkhiṇakkhakajaṇṇulohitādīhi juhanaṁ **lohitahomaṁ**. **Aṅgavijjā**ti pubbe aṅgameva disvā byākaraṇavasena aṅgaṁ vuttaṁ, idha aṅgulaṭṭhiṁ disvā vijjaṁ parijappitvā ayaṁ kulaputto vā no vā, sirīsampanno vā no vāti-ādibyākaraṇavasena aṅgavijjā vuttā. **Vatthuvijjā**ti gharavatthu-ārāmavatthādīnaṁ guṇadosasallakkhaṇavijjā. Mattikādivisesaṁ disvāpi hi vijjaṁ parijappitvā heṭṭhā pathaviyaṁ tiṁsaratanamatte, ākāse ca asītiratanamatte padese guṇadosaṁ passanti. **Khattavijjā**ti abbheyyamāsurakkharājasatthādisatthaṁ. **Sivavijjā**ti susāne pavisitvā santikaraṇavijjā, siṅgālarutavijjātipi vadanti. **Bhūtavijjā**ti bhūtavejjamanto. **Bhūrivijjā**ti bhūrighare vasantena uggahetabbamanto. **Ahivijjā**ti sappadaṭṭhatikicchanavijjā ceva sappāvhāyanavijjā ca. **Visavijjā**ti yāya, purāṇavisaṁ vā rakkhanti, navavisaṁ vā karonti visavantameva vā. **Vicchikavijjā**ti vicchikadaṭṭhatikicchanavijjā. **Mūsikavijjāya**pi (CS:pg.1.89) eseva nayo. **Sakuṇavijjā**ti sapakkhaka-apakkhakadvipadacatuppadānaṁ rutagatādivasena sakuṇañāṇaṁ. **Vāyasavijjā**ti kākarutañāṇaṁ, taṁ visuññeva satthaṁ, (DA.1./I,94.) tasmā visuṁ vuttaṁ.

Pakkajjhānanti paripākagatacintā. Idāni "ayaṁ ettakaṁ jīvissati, ayaṁ ettakan"ti evaṁ pavattaṁ ādiṭṭhañāṇanti attho. **Saraparittāṇan**ti sararakkhaṇaṁ, yathā attano upari na āgacchati, evaṁ karaṇavijjā. **Migacakkan**ti idaṁ sabbasaṅgāhikaṁ sabbasakuṇacatuppadānaṁ rutañāṇavasena vuttaṁ.

22. **Maṇilakkhaṇādīsu** evarūpo maṇi pasattho, evarūpo apasattho, sāmino ārogya-issariyādīnaṁ hetu hoti, na hotīti, evaṁ vaṇṇasaṇṭhānādivasena maṇi-ādīnaṁ lakkhaṇaṁ anuyuttā viharantīti attho. Tattha **āvudhan**ti ṭhapetvā asi-ādīni avasesaṁ āvudhaṁ. **Itthilakkhaṇādīnipi** yamhi kule te itthipurisādayo vasanti, tassa vuḍḍhihānivaseneva veditabbāni. **Ajalakkhaṇādīsu** pana evarūpānaṁ ajādīnaṁ maṁsaṁ khāditabbaṁ, evarūpānaṁ na khāditabbanti ayaṁ viseso veditabbo.

Api cettha **godhāya lakkhaṇe** cittakammapiḷandhanādīsupi evarūpāya godhāya sati idaṁ nāma hotīti ayaṁ viseso veditabbo. Idañcettha vatthu-- ekasmiṁ kira vihāre cittakamme godhaṁ aggiṁ dhamamānaṁ akaṁsu. Tato paṭṭhāya bhikkhūnaṁ mahāvivādo jāto. Eko āgantukabhikkhu taṁ disvā makkhesi. Tato paṭṭhāya vivādo mandībhūto hoti. **Kaṇṇikalakkhaṇaṁ** piḷandhanakaṇṇikāyapi gehakaṇṇikāyapi vasena veditabbaṁ. **Kacchapalakkhaṇaṁ** godhālakkhaṇasadisameva. **Migalakkhaṇaṁ** sabbasaṅgāhikaṁ sabbacatuppadānaṁ lakkhaṇavasena vuttaṁ.

23. **Raññaṁ niyyānaṁ bhavissatī**ti asukadivase asukanakkhattena asukassa nāma rañño niggamanaṁ bhavissatīti evaṁ rājūnaṁ pavāsagamanaṁ byākaroti. Esa nayo sabbattha. Kevalaṁ panettha **aniyyānan**ti vippavutthānaṁ puna āgamanaṁ. **Abbhantarānaṁ raññaṁ upayānaṁ bhavissati** (DA.1./I,95.) **bāhirānaṁ raññaṁ apayānan**ti antonagare amhākaṁ rājā paṭiviruddhaṁ bahirājānaṁ upasaṅkamissati, tato tassa paṭikkamanaṁ bhavissatīti evaṁ raññaṁ upayānāpayānaṁ (CS:pg.1.90) byākaroti. Dutiyapadepi eseva nayo. Jayaparājayā pākaṭāyeva.

24. **Candaggāhādayo** asukadivase rāhu candaṁ gahessatīti byākaraṇavaseneva veditabbā. Api ca nakkhattassa aṅgārakādigāhasamāyogopi nakkhattagāhoyeva. **Ukkāpāto**ti ākāsato ukkānaṁ patanaṁ. **Disāḍāho**ti disākālusiyaṁ aggisikhadhūmasikhādīhi ākulabhāvo viya. **Devadudrabhī**ti sukkhavalāhakagajjanaṁ. **Uggamanan**ti udayanaṁ. **Okkamanan**ti atthaṅgamanaṁ. **Saṁkilesan**ti avisuddhatā. **Vodānan**ti visuddhatā. **Evaṁ vipāko**ti lokassa evaṁ vividhasukhadukkhāvaho.

25. **Suvuṭṭhikā**ti devassa sammādhārānuppavecchanaṁ. **Dubbuṭṭhikā**ti avaggāho, vassavibandhoti vuttaṁ hoti. **Muddā**ti hatthamuddā. **Gaṇanā** vuccati acchiddakagaṇanā. **Saṅkhānan**ti saṅkalanasaṭuppādanādivasena piṇḍagaṇanā. Yassa sā paguṇā hoti, so rukkhampi disvā ettakāni ettha paṇṇānīti jānāti. **Kāveyyan**ti "cattārome, bhikkhave, kavī. Katame cattāro? Cintākavi, sutakavi, atthakavi, paṭibhānakavī"ti (a.ni.4.231=A.4.230./II,230.). Imesaṁ catunnaṁ kavīnaṁ attano cintāvasena vā; "vessantaro nāma rājā ahosī"ti-ādīni sutvā sutavasena vā; imassa ayaṁ attho, evaṁ taṁ yojessāmīti evaṁ atthavasena vā; kiñcideva disvā tappaṭibhāgaṁ kattabbaṁ karissāmīti evaṁ ṭhānuppattikapaṭibhānavasena vā; jīvikatthāya kabyakaraṇaṁ. (DA.1./I,96.) Lokāyataṁ vuttameva.

26. **Āvāhanaṁ** nāma imassa dārakassa asukakulato asukanakkhattena dārikaṁ ānethāti āvāhakaraṇaṁ. **Vivāhanan**ti imaṁ dārikaṁ asukassa nāma dārakassa asukanakkhattena detha, evamassā vuḍḍhi bhavissatīti vivāhakaraṇaṁ. **Saṁvaraṇan**ti saṁvaraṇaṁ nāma 'ajja nakkhattaṁ sundaraṁ, ajjeva samaggā hotha, iti vo viyogo na bhavissatī'ti evaṁ samaggakaraṇaṁ. Vivaraṇaṁ nāma 'sace viyujjitukāmattha, ajjeva viyujjatha (CS:pg.1.91) iti vo puna saṁyogo na bhavissatī'ti evaṁ visaṁyogakaraṇaṁ. **Saṅkiraṇan**ti 'uṭṭhānaṁ vā iṇaṁ vā dinnaṁ dhanaṁ ajja saṅkaḍḍhatha, ajja saṅkaḍḍhitañhi taṁ thāvaraṁ hotī'ti evaṁ dhanapiṇḍāpanaṁ. **Vikiraṇan**ti 'sace payoga-uddhārādivasena dhanaṁ payojitukāmattha, ajja payojitaṁ diguṇacatugguṇaṁ hotī'ti evaṁ dhanapayojāpanaṁ. **Subhagakaraṇan**ti piyamanāpakaraṇaṁ vā sassirīkakaraṇaṁ vā. **Dubbhagakaraṇan**ti tabbiparītaṁ. **Viruddhagabbhakaraṇan**ti viruddhassa vilīnassa aṭṭhitassa matassa gabbhassa karaṇaṁ. Puna avināsāya bhesajjadānanti attho. Gabbho hi vātena, pāṇakehi, kammunā cāti tīhi kāraṇehi vinassati. Tattha vātena vinassante nibbāpanīyaṁ sītalaṁ bhesajjaṁ deti, pāṇakehi vinassante pāṇakānaṁ paṭikammaṁ karoti, kammunā vinassante pana Buddhāpi paṭibāhituṁ na sakkonti.

Jivhānibandhananti mantena jivhāya bandhakaraṇaṁ. (DA.1./I,97.) **Hanusaṁhananan**ti mukhabandhamantena yathā hanukaṁ cāletuṁ na sakkonti, evaṁ bandhakaraṇaṁ. **Hatthābhijappanan**ti hatthānaṁ parivattanatthaṁ mantajappanaṁ. Tasmiṁ kira mante sattapadantare ṭhatvā jappite itaro hatthe parivattetvā khipati. **Kaṇṇajappanan**ti kaṇṇehi saddaṁ assavanatthāya vijjāya jappanaṁ. Taṁ kira jappitvā vinicchayaṭṭhāne yaṁ icchati, taṁ bhaṇati, paccatthiko taṁ na suṇāti, tato paṭivacanaṁ sampādetuṁ na sakkoti. **Ādāsapañhan**ti ādāse devataṁ otāretvā pañhapucchanaṁ. **Kumārikapañhan**ti kumārikāya sarīre devataṁ otāretvā pañhapucchanaṁ. **Devapañhan**ti dāsiyā sarīre devataṁ otāretvā pañhapucchanaṁ. **Ādiccupaṭṭhānan**ti jīvikatthāya ādiccapāricariyā. **Mahatupaṭṭhānan**ti tatheva mahābrahmapāricariyā. **Abbhujjalanan**ti mantena mukhato aggijālānīharaṇaṁ. **Sirivhāyanan**ti "ehi siri, mayhaṁ sire patiṭṭhāhī"ti evaṁ sirena siriyā avhāyanaṁ.

27. **Santikamman**ti devaṭṭhānaṁ gantvā sace me idaṁ nāma samijjhissati, tumhākaṁ iminā ca iminā ca upahāraṁ karissāmīti Samiddhikāle kattabbaṁ santipaṭissavakammaṁ. Tasmiṁ pana Samiddhe tassa karaṇaṁ **paṇidhikammaṁ** nāma. **Bhūrikamman**ti bhūrighare vasitvā gahitamantassa payogakaraṇaṁ. **Vassakammaṁ vossakamman**ti ettha vassoti puriso, vossoti paṇḍako Iti vossassa (CS:pg.1.92) vassakaraṇaṁ vassakammaṁ, vassassa vossakaraṇaṁ vossakammaṁ. Taṁ pana karonto acchandikabhāvamattaṁ pāpeti, na liṅgaṁ antaradhāpetuṁ sakkoti. (DA.1./I,98.) **Vatthukamman**ti akatavatthusmiṁ gehapatiṭṭhāpanaṁ. **Vatthuparikamman**ti "idañcidañcāharathā"ti vatvā vatthubalikammakaraṇaṁ. **Ācamanan**ti udakena mukhasuddhikaraṇaṁ. **Nhāpanan**ti aññesaṁ nhāpanaṁ. **Juhanan**ti tesaṁ atthāya aggijuhanaṁ. **Vamanan**ti yogaṁ datvā vamanakaraṇaṁ. **Virecanepi** eseva nayo. **Uddhaṁvirecanan**ti uddhaṁ dosānaṁ nīharaṇaṁ. **Adhovirecanan**ti adho dosānaṁ nīharaṇaṁ. **Sīsavirecanan**ti sirovirecanaṁ. **Kaṇṇatelan**ti kaṇṇānaṁ bandhanatthaṁ vā vaṇaharaṇatthaṁ vā bhesajjatelapacanaṁ. **Nettatappanan**ti akkhitappanatelaṁ. **Natthukamman**ti telena yojetvā natthukaraṇaṁ. **Añjanan**ti dve vā tīṇi vā paṭalāni nīharaṇasamatthaṁ khārañjanaṁ. **Paccañjanan**ti nibbāpanīyaṁ sītalabhesajjañjanaṁ. **Sālākiyan**ti salākavejjakammaṁ. **Sallakattiyan**ti sallakattavejjakammaṁ. **Dārakatikicchā** vuccati komārabhaccavejjakammaṁ. **Mūlabhesajjānaṁ anuppādanan**ti iminā kāyatikicchanaṁ dasseti. **Osadhīnaṁ paṭimokkho**ti khārādīni datvā tadanurūpe vaṇe gate tesaṁ apanayanaṁ.

Ettāvatā mahāsīlaṁ niṭṭhitaṁ hoti.

(DA.1.-5)Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā

28. Evaṁ Brahmadattena vuttavaṇṇassa anusandhivasena tividhaṁ sīlaṁ vitthāretvā idāni bhikkhusaṅghena vuttavaṇṇassa (DA.1./I,99.) anusandhivasena-- "Atthi, bhikkhave, aññeva dhammā gambhīrā duddasā"ti-ādinā nayena suññatāpakāsanaṁ ārabhi. Tattha **dhammā**ti guṇe, desanāyaṁ, pariyattiyaṁ, nissatteti evamādīsu dhammasaddo vattati.

"Na hi dhammo adhammo ca, ubho samavipākino;
Adhammo nirayaṁ neti, dhammo pāpeti suggatin"ti. (theragā.304).

Ādīsu hi guṇe dhammasaddo. "Dhammaṁ, vo bhikkhave, desessāmi ādikalyāṇan"ti-ādīsu (ma.ni.3.420) desanāyaṁ. "Idha bhikkhu dhammaṁ pariyāpuṇāti suttaṁ (CS:pg.1.93) geyyan"ti-ādīsu (a.ni.5.73) pariyattiyaṁ. "Tasmiṁ kho pana samaye dhammā honti, khandhā hontī"ti-ādīsu (dha.sa.121) nissatte. Idha pana guṇe vattati. Tasmā atthi, bhikkhave, aññeva Tathāgatassa guṇāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Gambhīrāti mahāsamuddo viya makasatuṇḍasūciyā aññatra Tathāgatā aññesaṁ ñāṇena alabbhaneyyapatiṭṭhā, gambhīrattāyeva **duddasā**. Duddasattāyeva **duranubodhā**. Nibbutasabbapariḷāhattā **santā,** santārammaṇesu pavattanatopi santā. Atittikaraṇaṭṭhena **paṇītā,** sādurasabhojanaṁ viya. Uttamañāṇavisayattā na takkena avacaritabbāti **atakkāvacarā**. **Nipuṇā**ti saṇhasukhumasabhāvattā. Bālānaṁ avisayattā, paṇḍitehiyeva veditabbāti **paṇḍitavedanīyā**.

Ye Tathāgat**o sayaṁ abhiññā sacchikatvā pavedetī**ti ye dhamme Tathāgato anaññaneyyo hutvā sayameva abhivisiṭṭhena ñāṇena paccakkhaṁ katvā pavedeti, dīpeti, katheti, pakāsetīti attho. **Yehī**ti yehi guṇadhammehi. **Yathābhuccan**ti yathābhūtaṁ. **Vaṇṇaṁ sammā vadamānā vadeyyun**ti Tathāgatassa vaṇṇaṁ vattukāmā sammā vadeyyuṁ, ahāpetvā vattuṁ sakkuṇeyyunti attho. Katame ca pana te dhammā Bhagavatā evaṁ thomitāti? Sabbaññutaññāṇaṁ. Yadi evaṁ, kasmā bahuvacananiddeso (DA.1./I,100.) katoti? Puthucittasamāyogato ceva, puthu-ārammaṇato ca. Tañhi catūsu ñāṇasampayuttamahākiriyacittesu labbhati, na cassa koci dhammo ārammaṇaṁ nāma na hoti. Yathāha -- "atītaṁ sabbaṁ jānātīti sabbaññutaññāṇaṁ, tattha āvaraṇaṁ natthīti anāvaraṇañāṇan"ti-ādi (paṭi.ma.1.120). Iti puthucittasamāyogato punappunaṁ uppattivasena puthu-ārammaṇato ca bahuvacananiddeso katoti.

"Aññevā"ti idaṁ panettha vavatthāpanavacanaṁ, "aññeva, na pāṇātipātā veramaṇi-ādayo. Gambhīrāva na uttānā"ti evaṁ sabbapadehi yojetabbaṁ. Sāvakapāramīñāṇañhi gambhīraṁ, paccekabodhiñāṇaṁ pana tato gambhīrataranti tattha vavatthānaṁ natthi, sabbaññutaññāṇañca tatopi gambhīrataranti tatthāpi vavatthānaṁ natthi, ito panaññaṁ gambhīrataraṁ natthi; tasmā gambhīrā vāti vavatthānaṁ labbhati. Tathā duddasāva duranubodhā vāti sabbaṁ veditabbaṁ.

Katame (CS:pg.1.94) **ca te bhikkhave**ti ayaṁ pana tesaṁ dhammānaṁ kathetukamyatā pucchā. **Santi, bhikkhave, eke samaṇabrāhmaṇā**ti-ādi pucchāvissajjanaṁ. Kasmā panetaṁ evaṁ āraddhanti ce? Buddhānañhi cattāri ṭhānāni patvā gajjitaṁ mahantaṁ hoti, ñāṇaṁ anupavisati, Buddhañāṇassa mahantabhāvo paññāyati, desanā gambhīrā hoti, tilakkhaṇāhatā, suññatāpaṭisaṁyuttā. Katamāni cattāri? Vinayapaññattiṁ, bhūmantaraṁ, paccayākāraṁ, samayantaranti. Tasmā-- "idaṁ lahukaṁ, idaṁ garukaṁ, idaṁ satekicchaṁ, idaṁ atekicchaṁ, ayaṁ āpatti, ayaṁ anāpatti, ayaṁ chejjagāminī, ayaṁ vuṭṭhānagāminī, ayaṁ desanāgāminī, ayaṁ lokavajjā, ayaṁ paṇṇattivajjā, imasmiṁ vatthusmiṁ idaṁ paññapetabban"ti yaṁ evaṁ otiṇṇe vatthusmiṁ (DA.1./I,101.) sikkhāpadapaññāpanaṁ nāma, tattha aññesaṁ thāmo vā balaṁ vā natthi; avisayo esa aññesaṁ, Tathāgatasseva visayo. Iti vinayapaññattiṁ patvā Buddhānaṁ gajjitaṁ mahantaṁ hoti, ñāṇaṁ anupavisati …pe… suññatāpaṭisaṁyuttāti.

Tathā ime cattāro satipaṭṭhānā nāma …pe… ariyo aṭṭhaṅgiko maggo nāma, pañca khandhā nāma, dvādasa āyatanāni nāma, aṭṭhārasa dhātuyo nāma, cattāri ariyasaccāni nāma, bāvīsatindriyāni nāma, nava hetū nāma, cattāro āhārā nāma, satta phassā nāma, satta vedanā nāma, satta saññā nāma, satta cetanā nāma, satta cittāni nāma. Etesu ettakā kāmāvacarā dhammā nāma, ettakā rūpāvacara-arūpāvacarapariyāpannā

dhammā nāma, ettakā lokiyā dhammā nāma, ettakā lokuttarā dhammā nāmāti catuvīsatisamantapaṭṭhānaṁ anantanayaṁ Abhidhammapiṭakaṁ vibhajitvā kathetuṁ aññesaṁ thāmo vā balaṁ vā natthi, avisayo esa aññesaṁ, Tathāgatasseva visayo. Iti bhūmantaraparicchedaṁ patvā Buddhānaṁ gajjitaṁ mahantaṁ hoti, ñāṇaṁ anupavisati …pe… suññatāpaṭisaṁyuttāti.

Tathā ayaṁ avijjā saṅkhārānaṁ navahākārehi paccayo hoti, uppādo hutvā paccayo hoti, pavattaṁ hutvā, nimittaṁ, āyūhanaṁ, saṁyogo, palibodho, samudayo, hetu, paccayo hutvā paccayo hoti, tathā saṅkhārādayo viññāṇādīnaṁ. Yathāha-- "kathaṁ paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṁ? Avijjā saṅkhārānaṁ uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca, nimittaṭṭhiti (CS:pg.1.95) ca, āyūhanaṭṭhiti ca, saṁyogaṭṭhiti ca, palibodhaṭṭhiti ca, samudayaṭṭhiti ca, hetuṭṭhiti ca, paccayaṭṭhiti ca, imehi navahākārehi avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā, ubhopete dhammā paccayasamuppannāti paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṁ. Atītampi addhānaṁ, anāgatampi addhānaṁ avijjā saṅkhārānaṁ uppādaṭṭhiti ca …pe… jāti jarāmaraṇassa uppādaṭṭhiti ca …(DA.1./I,102.) pe… paccayaṭṭhiti ca, imehi navahākārehi jāti paccayo, jarāmaraṇaṁ paccayasamuppannaṁ, ubhopete dhammā paccayasamuppannāti paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇan"ti (paṭi.ma.1.45). Evamimaṁ tassa tassa dhammassa tathā tathā paccayabhāvena pavattaṁ tivaṭṭaṁ tiyaddhaṁ tisandhiṁ catusaṅkhepaṁ vīsatākāraṁ paṭiccasamuppādaṁ vibhajitvā kathetuṁ aññesaṁ thāmo vā balaṁ vā natthi, avisayo esa aññesaṁ, Tathāgatasseva visayo, iti paccayākāraṁ patvā Buddhānaṁ gajjitaṁ mahantaṁ hoti, ñāṇaṁ anupavisati …pe… suññatāpaṭisaṁyuttāti.

Tathā cattāro janā sassatavādā nāma, cattāro ekaccasassatavādā, cattāro antānantikā, cattāro amarāvikkhepikā, dve adhiccasamuppannikā, soḷasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādā nāma. Te idaṁ nissāya idaṁ gaṇhantīti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni bhinditvā nijjaṭaṁ niggumbaṁ katvā kathetuṁ aññesaṁ thāmo vā balaṁ vā natthi, avisayo esa aññesaṁ, Tathāgatasseva visayo. Iti samayantaraṁ patvā Buddhānaṁ gajjitaṁ mahantaṁ hoti, ñāṇaṁ anupavisati, Buddhañāṇassa mahantatā paññāyati, desanā gambhīrā hoti, tilakkhaṇāhatā, suññatāpaṭisaṁyuttāti.

Imasmiṁ pana ṭhāne samayantaraṁ labbhati, tasmā sabbaññutaññāṇassa mahantabhāvadassanatthaṁ desanāya ca suññatāpakāsanavibhāvanatthaṁ samayantaraṁ anupavisanto dhammarājā-- "santi, bhikkhave, eke samaṇabrāhmaṇā"ti evaṁ pucchāvissajjanaṁ ārabhi.

29. Tattha **santī**ti atthi saṁvijjanti upalabbhanti. **Bhikkhave**ti ālapanavacanaṁ. **Eke**ti ekacce. **Samaṇabrāhmaṇā**ti pabbajjūpagatabhāvena samaṇā, jātiyā brāhmaṇā. Lokena vā samaṇāti ca brāhmaṇāti ca evaṁ sammatā. (DA.1./I,103.) Pubbantaṁ kappetvā vikappetvā gaṇhantīti **pubbantakappikā**. Pubbantakappo vā (CS:pg.1.96) etesaṁ atthīti pubbantakappikā. Tattha antoti ayaṁ saddo anta-abbhantaramariyādalāmakaparabhāgakoṭṭhāsesu dissati. "Antapūro udarapūro"ti-ādīsu hi ante antasaddo. "Caranti loke parivārachannā anto asuddhā bahi sobhamānā"ti-ādīsu (saṁ.ni.1.122) abbhantare. "Kāyabandhanassa anto jīrati (cūḷava.278). "Sā haritantaṁ vā panthantaṁ vā selantaṁ vā udakantaṁ vā"ti-ādīsu (ma.ni.1.304) mariyādāyaṁ. "Antamidaṁ, bhikkhave, jīvikānaṁ yadidaṁ piṇḍolyan"ti-ādīsu (saṁ.ni.3.80) lāmake. "Esevanto dukkhassā"ti-ādīsu (saṁ.ni.2.51) parabhāge. Sabbapaccayasaṅkhayo hi dukkhassa parabhāgo koṭīti vuccati. "Sakkāyo kho, āvuso, eko anto"ti-ādīsu (a.ni.6.61) koṭṭhāse. Svāyaṁ idhāpi koṭṭhāse vattati.

Kappasaddopi-- "tiṭṭhatu, bhante Bhagavā kappaṁ" (dī.ni.2.167), "Atthi kappo nipajjituṁ" (a.ni.8.80), "kappakatena akappakataṁ saṁsibbitaṁ hotī"ti, (pāci. 371) evaṁ āyukappalesakappavinayakappādīsu sambahulesu atthesu vattati. Idha taṇhādiṭṭhīsu vattatīti veditabbo. Vuttampi cetaṁ-- "kappāti dve kappā, taṇhākappo ca diṭṭhikappo cā"ti (mahāni. 28). Tasmā taṇhādiṭṭhivasena atītaṁ khandhakoṭṭhāsaṁ kappetvā pakappetvā ṭhitāti pubbantakappikāti evamettha attho veditabbo. Tesaṁ evaṁ pubbantaṁ kappetvā ṭhitānaṁ punappunaṁ uppajjanavasena pubbantameva anugatā diṭṭhīti pubbantānudiṭṭhino. Te evaṁdiṭṭhino taṁ pubbantaṁ ārabbha āgamma paṭicca aññampi janaṁ diṭṭhigatikaṁ karontā anekavihitāni adhimuttipadāni abhivadanti aṭṭhārasahi vatthūhi.

Tattha **anekavihitānī**ti anekavidhāni. **Adhimuttipadānī**ti adhivacanapadāni. Atha vā bhūtaṁ (DA.1./I,104.) atthaṁ abhibhavitvā yathāsabhāvato aggahetvā pavattanato adhimuttiyoti diṭṭhiyo vuccanti. Adhimuttīnaṁ padāni adhimuttipadāni, diṭṭhidīpakāni vacanānīti attho. **Aṭṭhārasahi vatthūhī**ti aṭṭhārasahi kāraṇehi.

30. Idāni (CS:pg.1.97) yehi aṭṭhārasahi vatthūhi abhivadanti, tesaṁ kathetukamyatāya pucchāya "te ca kho bhonto"ti-ādinā nayena pucchitvā tāni vatthūni vibhajitvā dassetuṁ "santi, bhikkhave"ti-ādimāha. Tattha vadanti etenāti vādo, diṭṭhigatassetaṁ adhivacanaṁ. Sassato vādo etesanti **sassatavādā,** sassatadiṭṭhinoti attho. Eteneva nayena ito paresampi evarūpānaṁ padānaṁ attho veditabbo. **Sassataṁ attānañca lokañcā**ti rūpādīsu aññataraṁ attāti ca lokoti ca gahetvā taṁ sassataṁ amaraṁ niccaṁ dhuvaṁ paññapenti. Yathāha-- "rūpaṁ attā ceva loko ca sassato cāti attānañca lokañca paññapenti tathā vedanaṁ, saññaṁ, saṅkhāre, viññāṇaṁ attā ceva loko ca sassato cāti attānañca lokañca paññapentī"ti.

31. **Ātappamanvāyā**ti-ādīsu vīriyaṁ kilesānaṁ ātāpanabhāvena ātappanti vuttaṁ. Tadeva padahanavasena **padhānaṁ**. Punappunaṁ yuttavasena **anuyogo**ti. Evaṁ tippabhedaṁ vīriyaṁ anvāya āgamma paṭiccāti attho. **Appamādo** vuccati satiyā avippavāso. **Sammā manasikāro**ti upāyamanasikāro, pathamanasikāro, atthato ñāṇanti vuttaṁ hoti. Yasmiñhi manasikāre ṭhitassa pubbenivāsānussati ñāṇaṁ ijjhati, ayaṁ imasmiṁ ṭhāne manasikāroti adhippeto. Tasmā vīriyañca satiñca ñāṇañca āgammāti ayamettha saṅkhepattho. **Tathārūpan**ti tathājātikaṁ. **Cetosamādhin**ti cittasamādhiṁ. **Phusatī**ti vindati paṭilabhati. **Yathā samāhite citte**ti yena samādhinā sammā āhite suṭṭhu ṭhapite cittamhi (DA.1./I,105.) **anekavihitaṁ pubbenivāsan**ti-ādīnaṁ attho Visuddhimagge vutto.

So evamāhāti so evaṁ jhānānubhāvasampanno hutvā diṭṭhigatiko evaṁ vadati. **Vañjho**ti vañjhapasuvañjhatālādayo viya aphalo kassaci ajanakoti. Etena "attā"ti ca "loko"ti ca gahitānaṁ jhānādīnaṁ rūpādijanakabhāvaṁ paṭikkhipati. Pabbatakūṭaṁ viya ṭhitoti **kūṭaṭṭho**. **Esikaṭṭhāyiṭṭhito**ti esikaṭṭhāyī viya hutvā ṭhitoti esikaṭṭhāyiṭṭhito. Yathā sunikhāto esikatthambho niccalo tiṭṭhati, evaṁ ṭhitoti attho. Ubhayenapi lokassa vināsābhāvaṁ dīpeti. Keci pana īsikaṭṭhāyiṭṭhitoti pāḷiṁ vatvā muñje īsikā viya ṭhitoti vadanti (CS:pg.1.98) Tatrāyamadhippāyo -- yadidaṁ jāyatīti vuccati, taṁ muñjato īsikā viya vijjamānameva nikkhamati. Yasmā ca īsikaṭṭhāyiṭṭhito, tasmā teva sattā sandhāvanti, ito aññattha gacchantīti attho.

Saṁsarantīti aparāparaṁ sañcaranti. **Cavantī**ti evaṁ saṅkhyaṁ gacchanti. Tathā **upapajjantī**ti. Aṭṭhakathāyaṁ pana pubbe "sassato attā ca loko cā"ti vatvā idāni te ca sattā sandhāvantīti-ādinā vacanena ayaṁ diṭṭhigatiko attanāyeva attano vādaṁ bhindati, diṭṭhigatikassa dassanaṁ nāma na nibaddhaṁ, thusarāsimhi nikhātakhāṇu viya

cañcalaṁ, ummattakapacchiyaṁ pūvakhaṇḍagūthagomayādīni viya cettha sundarampi asundarampi hoti yevāti vuttaṁ. **Atthitveva sassatisaman**ti ettha **sassatī**ti niccaṁ vijjamānatāya mahāpathaviṁva maññati, tathā sinerupabbatacandimasūriye. Tato tehi samaṁ attānaṁ maññamānā atthi tveva sassatisamanti vadanti.

Idāni **sassato attā ca loko cā**ti-ādikāya paṭiññāya sādhanatthaṁ hetuṁ dassento "taṁ kissa hetu? Ahañhi ātappamanvāyā"ti-ādimāha. (DA.1./I,106.) Tattha **imināmahaṁ etaṁ jānāmī**ti iminā visesādhigamena ahaṁ etaṁ paccakkhato jānāmi, na kevalaṁ saddhāmattakeneva vadāmīti dasseti, makāro panettha padasandhikaraṇatthaṁ vutto. **Idaṁ, bhikkhave, paṭhamaṁ ṭhānan**ti catūhi vatthūhīti vatthusaddena vuttesu catūsu ṭhānesu idaṁ paṭhamaṁ ṭhānaṁ, idaṁ jātisatasahassamattānussaraṇaṁ paṭhamaṁ kāraṇanti attho.

32-33. Upari vāradvayepi eseva nayo. Kevalañhi ayaṁ vāro anekajātisatasahassānussaraṇavasena vutto. Itare dasacattālīsasaṁvaṭṭavivaṭṭakappānussaraṇavasena. Mandapañño hi titthiyo anekajātisatasahassamattaṁ anussarati, majjhimapañño dasasaṁvaṭṭavivaṭṭakappāni, tikkhapañño cattālīsaṁ, na tato uddhaṁ.

34. Catutthavāre takkayatīti **takkī,** takko vā assa atthīti **takkī**. Takketvā vitakketvā diṭṭhigāhino etaṁ adhivacanaṁ. Vīmaṁsāya samannāgatoti **vīmaṁsī**. Vīmaṁsā nāma tulanā ruccanā khamanā. Yathā hi puriso yaṭṭhiyā udakaṁ vīmaṁsitvā otarati, evameva yo tulayitvā ruccitvā (CS:pg.1.99) khamāpetvā diṭṭhiṁ gaṇhāti, so "vīmaṁsī"ti veditabbo. **Takkapariyāhatan**ti takkena pariyāhataṁ, tena tena pariyāyena takketvāti attho. **Vīmaṁsānucaritan**ti tāya vuttappakārāya vīmaṁsāya anucaritaṁ. **Sayaṁpaṭibhānan**ti attano paṭibhānamattasañjātaṁ. **Evamāhā**ti sassatadiṭṭhiṁ gahetvā evaṁ vadati.

Tattha catubbidho takkī-- anussutiko, jātissaro, lābhī, suddhatakkikoti. Tattha yo "vessantaro nāma rājā ahosī"ti-ādīni sutvā "tena hi yadi vessantarova Bhagavā, (DA.1./I,107.) sassato attā"ti takkayanto diṭṭhiṁ gaṇhāti, ayaṁ anussutiko nāma. Dve tisso jātiyo saritvā-- "ahameva pubbe asukasmiṁ nāma ahosiṁ, tasmā sassato attā"ti takkayanto jātissaratakkiko nāma. Yo pana lābhitāya "yathā me idāni attā sukhī hoti, atītepi evaṁ ahosi, anāgatepi bhavissatī"ti takkayitvā diṭṭhiṁ gaṇhāti, ayaṁ lābhītakkiko nāma. "Evaṁ sati idaṁ hotī"ti takkamatteneva gaṇhanto pana suddhatakkiko nāma.

35. **Etesaṁ vā aññatarenā**ti etesaṁyeva catunnaṁ vatthūnaṁ aññatarena ekena vā dvīhi vā tīhi vā. **Natthi ito bahiddhā**ti imehi pana vatthūhi bahi aññaṁ ekaṁ kāraṇampi sassatapaññattiyā natthīti appaṭivattiyaṁ sīhanādaṁ nadati.

36. **Tayidaṁ, bhikkhave, Tathāgato pajānātī**ti bhikkhave, taṁ idaṁ catubbidhampi diṭṭhigataṁ Tathāgato nānappakārato jānāti. Tato taṁ pajānanākāraṁ dassento ime diṭṭhiṭṭhānāti-ādimāha. Tattha diṭṭhiyova diṭṭhiṭṭhānā nāma. Api ca diṭṭhīnaṁ kāraṇampi diṭṭhiṭṭhānameva. Yathāha "katamāni aṭṭha diṭṭhiṭṭhānāni? Khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṁ, avijjāpi, phassopi saññāpi, vitakkopi, ayonisomanasikāropi, pāpamittopi, paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānan"ti. "Khandhā hetu, khandhā paccayo diṭṭhiṭṭhānaṁ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena, evaṁ khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṁ. Avijjā hetu …pe… pāpamitto hetu. Paratoghoso hetu, paratoghoso paccayo diṭṭhiṭṭhānaṁ upādāya samuṭṭhānaṭṭhena, evaṁ paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānan"ti (paṭi.ma.1.124). **Evaṁgahitā**ti diṭṭhisaṅkhātā tāva (CS:pg.1.100) diṭṭhiṭṭhānā-- "sassato attā ca loko cā"ti evaṁgahitā ādinnā, pavattitāti attho. **Evaṁparāmaṭṭhā**ti nirāsaṅkacittatāya punappunaṁ āmaṭṭhā parāmaṭṭhā, 'idameva saccaṁ, moghamaññan'ti pariniṭṭhāpitā

(DA.1./I,108.) Kāraṇasaṅkhātā pana diṭṭhiṭṭhānā yathā gayhamānā diṭṭhiyo samuṭṭhāpenti, evaṁ ārammaṇavasena ca pavattanavasena ca āsevanavasena ca gahitā. Anādīnavadassitāya punappunaṁ gahaṇavasena parāmaṭṭhā. **Evaṁgatikā**ti evaṁ nirayatiracchānapettivisayagatikānaṁ aññataragatikā. **Evaṁ abhisamparāyā**ti idaṁ purimapadasseva vevacanaṁ, evaṁvidhaparalokāti vuttaṁ hoti.

Tañca Tathāgato pajānātīti na kevalañca Tathāgato sakāraṇaṁ sagatikaṁ diṭṭhigatameva pajānāti, atha kho tañca sabbaṁ pajānāti, tato ca uttaritaraṁ sīlañceva samādhiñca sabbaññutaññāṇañca pajānāti. **Tañca pajānanaṁ na parāmasatī**ti tañca evaṁvidhaṁ anuttaraṁ visesaṁ pajānantopi ahaṁ pajānāmīti taṇhādiṭṭhimānaparāmāsavasena tañca na parāmasati. **Aparāmasato cassa paccattaññeva nibbuti viditā**ti evaṁ aparāmasato cassa aparāmāsapaccayā sayameva attanāyeva tesaṁ parāmāsakilesānaṁ nibbuti viditā. Pākaṭaṁ, bhikkhave, Tathāgatassa nibbānanti dasseti.

Idāni yathāpaṭipannena Tathāgatena sā nibbuti adhigatā, taṁ paṭipattiṁ dassetuṁ yāsu vedanāsu rattā titthiyā "idha sukhino bhavissāma, ettha sukhino bhavissāmā"ti diṭṭhigahanaṁ pavisanti, tāsaṁyeva vedanānaṁ vasena kammaṭṭhānaṁ ācikkhanto vedanānaṁ samudayañcāti-ādimāha. Tattha **yathābhūtaṁ viditvā**ti "avijjāsamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṁ passati, taṇhāsamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṁ passati, kammasamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṁ passati, phassasamudayā vedanāsamudayoti paccayasamudayaṭṭhena vedanākkhandhassa udayaṁ passati (paṭi.ma.1.50). Nibbattilakkhaṇaṁ passantopi vedanākkhandhassa udayaṁ passatī"ti imesaṁ pañcannaṁ lakkhaṇānaṁ vasena vedanānaṁ samudayaṁ yathābhūtaṁ viditvā; "avijjānirodhā vedanānirodhoti paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṁ passati, taṇhānirodhā vedanānirodhoti paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṁ passati (CS:pg.1.101) kammanirodhā vedanānirodhoti paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṁ passati, phassanirodhā vedanānirodhoti paccayanirodhaṭṭhena vedanākkhandhassa vayaṁ passati. (DA.1./I,109.) Vipariṇāmalakkhaṇaṁ passantopi vedanākkhandhassa vayaṁ passatī"ti (paṭi.ma.1.50) imesaṁ pañcannaṁ lakkhaṇānaṁ vasena vedanānaṁ atthaṅgamaṁ yathābhūtaṁ viditvā, "yaṁ vedanaṁ paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ, ayaṁ vedanāya assādo"ti (saṁ.ni.3.26) evaṁ assādañca yathābhūtaṁ viditvā, "yaṁ vedanā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā, ayaṁ vedanāya ādīnavo"ti evaṁ ādīnavañca yathābhūtaṁ viditvā, "yo vedanāya chandarāgavinayo chandarāgappahānaṁ, idaṁ vedanāya nissaraṇan"ti evaṁ nissaraṇañca yathābhūtaṁ viditvā vigatachandarāgatāya anupādāno anupādāvimutto, bhikkhave, Tathāgato; yasmiṁ upādāne sati kiñci upādiyeyya, upādinnattā ca khandho bhaveyya, tassa abhāvā kiñci dhammaṁ anupādiyitvāva vimutto bhikkhave Tathāgatoti.

37. **Ime kho te, bhikkhave**ti ye te ahaṁ-- "katame, ca te, bhikkhave, dhammā gambhīrā"ti apucchiṁ, "ime kho te, bhikkhave, tañca Tathāgato pajānāti tato ca uttaritaraṁ pajānātī"ti evaṁ niddiṭṭhā sabbaññutaññāṇadhammā gambhīrā duddasā …pe… paṇḍitavedanīyāti veditabbā. Yehi Tathāgatassa neva puthujjano, na sotāpannādīsu aññataro vaṇṇaṁ yathābhūtaṁ vattuṁ sakkoti, atha kho Tathāgatova yathābhūtaṁ vaṇṇaṁ sammā vadamāno vadeyyāti evaṁ pucchamānenāpi sabbaññutaññāṇameva puṭṭhaṁ, niyyātentenāpi tadeva niyyātitaṁ, antarā pana diṭṭhiyo vibhattāti.

(DA.1.-7)Ekaccasassatavādavaṇṇanā

38. **Ekaccasassatikā**ti ekaccasassatavādā. Te duvidhā honti--sattekaccasassatikā, saṅkhārekaccasassatikāti. Duvidhāpi idha gahitāyeva. (DA.1./I,110.) 39. **Yan**ti nipātamattaṁ. **Kadācī**ti kismiñci kāle. **Karahacī**ti tasseva vevacanaṁ. **Dīghassa addhuno**ti dīghassa kālassa. **Accayenā**ti atikkamena (CS:pg.1.102) **Saṁvaṭṭatī**ti vinassati. **Yebhuyyenā**ti ye uparibrahmalokesu vā arūpesu vā nibbattanti, tadavasese sandhāya vuttaṁ. Jhānamanena nibbattattā **manomayā**. Pīti tesaṁ bhakkho āhāroti **pītibhakkhā**. Attanova tesaṁ pabhāti **sayaṁpabhā**. Antalikkhe carantīti **antalikkhacarā**. Subhesu uyyānavimānakapparukkhādīsu tiṭṭhantīti, **subhaṭṭhāyino** subhā vā manorammavatthābharaṇā hutvā tiṭṭhantīti **subhaṭṭhāyino**. **Ciraṁ dīghamaddhānan**ti ukkaṁsena aṭṭha kappe.

40. **Vivaṭṭatī**ti saṇṭhāti. **Suññaṁ brahmavimānan**ti pakatiyā nibbattasattānaṁ natthitāya suññaṁ, brahmakāyikabhūmi nibbattatīti attho. Tassa kattā vā kāretā vā natthi, Visuddhimagge vuttanayena pana kammapaccaya-utusamuṭṭhānā ratanabhūmi nibbattati. Pakatinibbattiṭṭhānesuyeva cettha uyyānakapparukkhādayo nibbattanti. Atha sattānaṁ pakatiyā vasitaṭṭhāne nikanti uppajjati, te paṭhamajjhānaṁ bhāvetvā tato otaranti, tasmā atha kho aññataro sattoti-ādimāha. **Āyukkhayā vā puññakkhayā vā**ti ye uḷāraṁ puññakammaṁ katvā yattha katthaci appāyuke devaloke nibbattanti, te attano puññabalena ṭhātuṁ na sakkonti, tassa pana devalokassa āyuppamāṇeneva cavantīti āyukkhayā cavantīti vuccanti. Ye pana parittaṁ puññakammaṁ katvā dīghāyukadevaloke nibbattanti, te yāvatāyukaṁ (DA.1./I,111.) ṭhātuṁ na sakkonti, antarāva cavantīti puññakkhayā cavantīti vuccanti. **Dīghamaddhānaṁ tiṭṭhatī**ti kappaṁ vā upaḍḍhakappaṁ vā.

41. **Anabhiratī**ti aparassāpi sattassa āgamanapatthanā. Yā pana paṭighasampayuttā ukkaṇṭhitā, sā brahmaloke natthi. **Paritassanā**ti ubbijjanā phandanā, sā panesā tāsatassanā, taṇhātassanā, diṭṭhitassanā, ñāṇatassanāti catubbidhā hoti. Tattha "jātiṁ paṭicca bhayaṁ bhayānakaṁ chambhitattaṁ lomahaṁso cetaso utrāso. Jaraṁ… byādhiṁ… maraṇaṁ paṭicca …pe… utrāso"ti (vibha.921) ayaṁ **tāsatassanā** nāma. "Aho vata aññepi sattā itthattaṁ āgaccheyyun"ti (dī.ni.3.38) ayaṁ **taṇhātassanā** nāma. "Paritassitavipphanditamevā"ti ayaṁ **diṭṭhitassanā** nāma. "Tepi Tathāgatassa dhammadesanaṁ (CS:pg.1.103) sutvā yebhuyyena bhayaṁ saṁvegaṁ santāsaṁ āpajjantī"ti (a.ni.4.33) ayaṁ **ñāṇatassanā** nāma. Idha pana taṇhātassanāpi diṭṭhitassanāpi vaṭṭati. **Brahmavimānan**ti idha pana paṭhamābhinibbattassa atthitāya suññanti na vuttaṁ. **Upapajjantī**ti upapattivasena upagacchanti. **Sahabyatan**ti sahabhāvaṁ.

42. **Abhibhū**ti abhibhavitvā ṭhito jeṭṭhakohamasmīti. **Anabhibhūto**ti aññehi anabhibhūto. **Aññadatthū**ti ekaṁsavacane nipāto. Dassanavasena **daso,** sabbaṁ passāmīti attho. **Vasavattī**ti sabbaṁ janaṁ vase vattemi. **Issaro kattā nimmātā**ti ahaṁ loke issaro, ahaṁ lokassa kattā ca nimmātā ca, pathavī--himavanta-sineru-cakkavāḷa-mahāsamudda-candima-sūriyā mayā nimmitāti. **Seṭṭho sajitā**ti ahaṁ lokassa uttamo ca sajitā ca, "tvaṁ khattiyo nāma hohi, tvaṁ brāhmaṇo,

vesso, suddo, gahaṭṭho, pabbajito nāma. Antamaso (DA.1./I,112.) tvaṁ oṭṭho hohi, goṇo hohī”ti “evaṁ sattānaṁ saṁvisajetā ahan”ti maññati. **Vasī pitā bhūtabhabyānan**ti (dī.ni.1.17) ahamasmi ciṇṇavasitāya vasī, ahaṁ pitā bhūtānañca bhabyānañcāti maññati. Tattha aṇḍajajalābujā sattā anto-aṇḍakose ceva antovatthimhi ca bhabyā nāma, bahi nikkhantakālato paṭṭhāya bhūtā nāma. Saṁsedajā paṭhamacittakkhaṇe bhabyā, dutiyato paṭṭhāya bhūtā. Opapātikā paṭhama-iriyāpathe bhabyā, dutiyato paṭṭhāya bhūtāti veditabbā. Te sabbepi mayhaṁ puttāti saññāya “ahaṁ pitā bhūtabhabyānan”ti maññati.

Idāni kāraṇato sādhetukāmo-- “mayā ime sattā nimmitā”ti paṭiññaṁ katvā “taṁ kissa hetū”ti-ādimāha. **Itthattan**ti itthabhāvaṁ, brahmabhāvanti attho. **Iminā mayan**ti attano kammavasena cutāpi upapannāpi ca kevalaṁ maññanāmatteneva “iminā mayaṁ nimmitā”ti maññamānā vaṅkacchidde vaṅka-āṇī viya onamitvā tasseva pādamūlaṁ gacchantīti.

43. **Vaṇṇavantataro cā**ti vaṇṇavantataro, abhirūpo pāsādikoti attho. **Mahesakkhataro**ti issariyaparivāravasena mahāyasataro.

44. **Ṭhānaṁ** (CS:pg.1.104) **kho panetan**ti kāraṇaṁ kho panetaṁ. So tato cavitvā aññatra na gacchati, idheva āgacchati, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Agārasmā**ti gehā. **Anagāriyan**ti pabbajjaṁ. Pabbajjā hi yasmā agārassa hi taṁ kasigorakkhādikammaṁ tattha natthi, tasmā anagāriyanti vuccati. **Pabbajatī**ti upagacchati. **Tato paraṁ nānussaratī**ti tato pubbenivāsā paraṁ na sarati, sarituṁ asakkonto tattha ṭhatvā diṭṭhiṁ gaṇhāti.

Niccoti-ādīsu tassa upapattiṁ apassanto **nicco**ti vadati, maraṇaṁ apassanto **dhuvo**ti, sadābhāvato **sassato**ti, jarāvasenāpi (DA.1./I,113.) vipariṇāmassa abhāvato avipariṇāmadhammoti. Sesamettha paṭhamavāre uttānamevāti.

45-46. Dutiyavāre Khiḍḍāya padussanti vinassantīti **Khiḍḍāpadosikā,** padūsikātipi pāḷiṁ likhanti, sā Aṭṭhakathāyaṁ natthi. **Ativelan**ti atikālaṁ, aticiranti attho. **Hassakhiḍḍāratidhammasamāpannā**ti hassarati dhammañceva Khiḍḍāratidhammañca samāpannā anuyuttā, keḷihassasukhañceva kāyikavācasikakīḷāsukhañca anuyuttā, vuttappakāraratidhammasamaṅgino hutvā viharantīti attho.

Sati sammussatīti khādanīyabhojanīyesu sati sammussati. Te kira puññavisesādhigatena mahantena attano sirivibhavena nakkhattaṁ kīḷantā tāya sampattimahantatāya-- “āhāraṁ paribhuñjimha, na paribhuñjimhā”tipi na jānanti. Atha ekāhārātikkamanato paṭṭhāya nirantaraṁ khādantāpi pivantāpi cavantiyeva, na tiṭṭhanti. Kasmā? Kammajatejassa balavatāya, karajakāyassa mandatāya, manussānañhi kammajatejo mando, karajakāyo balavā. Tesaṁ tejassa mandatāya karajakāyassa balavatāya sattāhampi atikkamitvā uṇhodaka-acchayāgu-ādīhi sakkā vatthuṁ upatthambhetuṁ. Devānaṁ pana tejo balavā hoti, karajaṁ mandaṁ. Te ekaṁ āhāravelaṁ atikkamitvāva saṇṭhātuṁ na sakkonti. Yathā nāma gimhānaṁ majjhanhike tattapāsāṇe ṭhapitaṁ padumaṁ vā uppalaṁ vā sāyanhasamaye ghaṭasatenāpi siñciyamānaṁ pākatikaṁ na hoti, vinassatiyeva. Evameva pacchā nirantaraṁ khādantāpi pivantāpi cavantiyeva, na (CS:pg.1.105) tiṭṭhanti. Tenāha **“satiyā sammosā te devā tamhā kāyā cavantī”**ti. (DA.1./I,114.) Katame pana te devāti? Ime devāti Aṭṭhakathāyaṁ vicāraṇā natthi, “devānaṁ kammajatejo balavā hoti, karajaṁ mandan”ti avisesena vuttattā pana ye keci kabaḷīkārāhārūpajīvino devā evaṁ karonti, teyeva cavantīti veditabbā. Keci panāhu-- “nimmānaratiparanimmitavasavattino te devā”ti.

Khiḍḍāpadussanamatteneva hete Khiḍḍāpadosikāti vuttā. Sesamettha purimanayeneva veditabbaṁ.

47-48. Tatiyavāre manena padussanti vinassantīti **manopadosikā,** ete cātumahārājikā. Tesu kira eko devaputto-- nakkhattaṁ kīḷissāmīti saparivāro rathena vīthiṁ paṭipajjati, athañño nikkhamanto taṁ purato gacchantaṁ disvā-- 'bho ayaṁ kapaṇo', adiṭṭhapubbaṁ viya etaṁ disvā-- "pītiyā uddhumāto viya bhijjamāno viya ca gacchatī"ti kujjhati. Purato gacchantopi nivattitvā taṁ kuddhaṁ disvā-- kuddhā nāma suviditā hontīti kuddhabhāvamassa ñatvā-- "tvaṁ kuddho, mayhaṁ kiṁ karissasi, ayaṁ sampatti mayā dānasīlādīnaṁ vasena laddhā, na tuyhaṁ vasenā"ti paṭikujjhati. Ekasmiñhi kuddhe itaro akuddho rakkhati, ubhosu pana kuddhesu ekassa kodho itarassa paccayo hoti. Tassapi kodho itarassa paccayo hotīti ubho kandantānaṁyeva orodhānaṁ cavanti. Ayamettha dhammatā. Sesaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ.

49-52. Takkīvāde ayaṁ cakkhādīnaṁ bhedaṁ passati, cittaṁ pana yasmā purimaṁ purimaṁ pacchimassa pacchimassa paccayaṁ datvāva nirujjhati, tasmā cakkhādīnaṁ bhedato balavatarampi cittassa bhedaṁ na passati. So taṁ apassanto yathā nāma sakuṇo ekaṁ rukkhaṁ jahitvā aññasmiṁ nilīyati, evameva imasmiṁ attabhāve bhinne cittaṁ aññatra gacchatīti gahetvā evamāha. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṁ.

(DA.1./I,115.)

(DA.1.-8)Antānantavādavaṇṇanā

53. **Antānantikā**ti antānantavādā, antaṁ vā anantaṁ vā antānantaṁ vā nevantānānantaṁ vā ārabbha pavattavādāti attho.

54-60. **Antasaññī** (CS:pg.1.106) **lokasmiṁ viharatī**ti paṭibhāganimittaṁ cakkavāḷapariyantaṁ avaḍḍhetvā taṁ-- "loko"ti gahetvā antasaññī lokasmiṁ viharati, cakkavāḷapariyantaṁ katvā vaḍḍhitakasiṇo pana anantasaññī hoti, uddhamadho avaḍḍhetvā pana tiriyaṁ vaḍḍhetvā uddhamadho antasaññī, tiriyaṁ anantasaññī. Takkīvādo vuttanayeneva veditabbo. Ime cattāropi attanā diṭṭhapubbānusāreneva diṭṭhiyā gahitattā pubbantakappikesu paviṭṭhā.

(DA.1.-9)Amarāvikkhepavādavaṇṇanā

61. Na maratīti **amarā**. Kā sā? Evantipi me noti-ādinā nayena pariyantarahitā diṭṭhigatikassa diṭṭhi ceva vācā ca. Vividho khepoti **vikkhepo,** amarāya diṭṭhiyā vācāya ca vikkhepoti **amarāvikkhepo,** so etesaṁ atthīti **amarāvikkhepikā,** aparo nayo-- amarā nāma ekā macchajāti, sā ummujjananimujjanādivasena udake sandhāvamānā gahetuṁ na sakkāti, evameva ayampi vādo itocito ca sandhāvati, gāhaṁ na upagacchatīti **amarāvikkhepo**ti vuccati. So etesaṁ atthīti **amarāvikkhepikā**.

62. **"Idaṁ kusalan"ti yathābhūtaṁ nappajānātī**ti dasa kusalakammapathe yathābhūtaṁ nappajānātīti attho. Akusalepi dasa akusalakammapathāva adhippetā. **So mamassa vighāto**ti "musā mayā bhaṇitan"ti vippaṭisāruppattiyā mama vighāto assa, dukkhaṁ bhaveyyāti attho. **So mamassa antarāyo**ti so mama saggassa ceva maggassa ca antarāyo assa. **Musāvādabhayā musāvādaparijegucchā**ti musāvāde ottappena ceva hiriyā ca. **Vācāvikkhepaṁ āpajjatī**ti vācāya vikkhepaṁ āpajjati. Kīdisaṁ? Amarāvikkhepaṁ, apariyantavikkhepanti attho.

Evantipi me noti-ādīsu evantipi me noti aniyamitavikkhepo (DA.1./I,116.) **Tathātipi me no**ti "sassato attā ca loko cā"ti vuttaṁ sassatavādaṁ paṭikkhipati. **Aññathātipi me no**ti sassatato aññathā vuttaṁ ekaccasassataṁ paṭikkhipati. **Notipi me no**ti-- "na (CS:pg.1.107) hoti Tathāgato paraṁ maraṇā"ti vuttaṁ ucchedaṁ paṭikkhipati. **No notipi me no**ti "neva hoti na na hotī"ti vuttaṁ takkīvādaṁ paṭikkhipati. Sayaṁ pana "idaṁ kusalan"ti vā "akusalan"ti vā puṭṭho na kiñci byākaroti. "Idaṁ kusalan"ti puṭṭho "evantipi me no"ti vadati. Tato "kiṁ akusalan"ti vutte "tathātipi me no"ti vadati. "Kiṁ ubhayato aññathā"ti vutte "aññathātipi me no"ti vadati. Tato "tividhenāpi na hoti, kiṁ te laddhī"ti vutte "notipi me no"ti vadati. Tato "kiṁ no noti te laddhī"ti vutte "no notipi me no"ti evaṁ vikkhepameva āpajjati, ekasmimpi pakkhe na tiṭṭhati.

63. **Chando vā rāgo vā**ti ajānantopi sahasā kusalameva "kusalan"ti vatvā akusalameva "akusalan"ti vatvā mayā asukassa nāma evaṁ byākataṁ, kiṁ taṁ subyākatanti aññe paṇḍite pucchitvā tehi-- "subyākataṁ, bhadramukha, kusalameva tayā kusalaṁ, akusalameva akusalanti byākatan"ti vutte natthi mayā sadiso paṇḍitoti evaṁ me tattha chando vā rāgo vā assāti attho. Ettha ca chando dubbalarāgo, rāgo balavarāgo. **Doso vā paṭigho vā**ti kusalaṁ pana "akusalan"ti, akusalaṁ vā "kusalan"ti vatvā aññe paṇḍite pucchitvā tehi-- "dubyākataṁ tayā"ti vutte ettakampi nāma na jānāmīti tattha me assa doso vā paṭigho vāti attho. Idhāpi doso dubbalakodho, paṭigho balavakodho.

Taṁ mamassa upādānaṁ, so mamassa vighātoti taṁ chandarāgadvayaṁ mama upādānaṁ assa, dosapaṭighadvayaṁ vighāto. Ubhayampi vā daḷhaggahaṇavasena upādānaṁ (DA.1./I,117.) vihananavasena vighāto. Rāgo hi amuñcitukāmatāya ārammaṇaṁ gaṇhāti jalūkā viya. Doso vināsetukāmatāya āsīviso viya. Ubhopi cete santāpakaṭṭhena vihananti yevāti "upādānan"ti ca "vighāto"ti ca vuttā. Sesaṁ paṭhamavārasadisameva.

64. **Paṇḍitā**ti (CS:pg.1.108) paṇḍiccena samannāgatā. **Nipuṇā**ti saṇhasukhumabuddhino sukhuma-atthantaraṁ paṭivijjhanasamatthā. **Kataparappavādā**ti viññātaparappavādā ceva parehi saddhiṁ katavādaparicayā ca. **Vālavedhirūpā**ti vālavedhidhanuggahasadisā. **Te bhindantā maññe**ti vālavedhi viya vālaṁ sukhumānipi paresaṁ diṭṭhigatāni attano paññāgatena bhindantā viya carantīti attho. **Te maṁ tatthā**ti te samaṇabrāhmaṇā maṁ tesu kusalākusalesu. **Samanuyuñjeyyun**ti "kiṁ kusalaṁ, kiṁ akusalanti attano laddhiṁ vadā"ti laddhiṁ puccheyyuṁ. **Samanugāheyyun**ti "idaṁ nāmā"ti vutte "kena kāraṇena etamatthaṁ gāheyyun"ti kāraṇaṁ puccheyyuṁ. **Samanubhāseyyun**ti "iminā nāma kāraṇenā"ti vutte kāraṇe dosaṁ dassetvā "na tvaṁ idaṁ jānāsi, idaṁ pana gaṇha, idaṁ vissajjehī"ti evaṁ samanuyuñjeyyuṁ. **Na sampāyeyyan**ti na sampādeyyaṁ, sampādetvā kathetuṁ na sakkuṇeyyanti attho. **So mamassa vighāto**ti yaṁ taṁ punappunaṁ vatvāpi asampāyanaṁ nāma, so mama vighāto assa, oṭṭhatālujivhāgalasosanadukkhameva assāti attho. Sesamettthāpi paṭhamavārasadisameva.

65-66. **Mando**ti mandapañño apaññassevetaṁ nāmaṁ. **Momūho**ti atisammūḷho. (DA.1./I,118.) **Hoti Tathāgato**ti-ādīsu satto "Tathāgato"ti adhippeto. Sesamettha uttānameva. Imepi cattāro pubbe pavattadhammānusāreneva diṭṭhiyā gahitattā pubbantakappikesu paviṭṭhā.

(DA.1.-10)Adhiccasamuppannavādavaṇṇanā

67. "Adhiccasamuppanno attā ca loko cā"ti dassanaṁ adhiccasamuppannaṁ.

Taṁ etesaṁ atthīti **adhiccasamuppannikā**. **Adhiccasamuppannan**ti akāraṇasamuppannaṁ.

68-73. **Asaññasattā**ti desanāsīsametaṁ, acittuppādā rūpamattaka-attabhāvāti attho. Tesaṁ evaṁ uppatti veditabbā-- ekacco hi titthāyatane pabbajitvā vāyokasiṇe parikammaṁ katvā catutthajjhānaṁ nibbattetvā jhānā vuṭṭhāya-- "citte dosaṁ passati, citte sati hatthacchedādidukkhañceva (CS:pg.1.109) sabbabhayāni ca honti, alaṁ iminā cittena, acittakabhāvova santo"ti, evaṁ citte dosaṁ passitvā aparihīnajjhāno kālaṁ katvā asaññasattesu nibbattati, cittamassa cuticittanirodhena idheva nivattati, rūpakkhandhamattameva tattha pātubhavati. Te tattha yathā nāma jiyāvegakkhitto saro yattako jiyāvego, tattakameva ākāse gacchati. Evameva jhānavegakkhittā upapajjitvā yattako jhānavego, tattakameva kālaṁ tiṭṭhanti, jhānavege pana parihīne tattha rūpakkhandho antaradhāyati, idha pana paṭisandhisaññā uppajjati. Yasmā pana tāya idha uppannasaññāya tesaṁ tattha cuti paññāyati, tasmā "saññuppādā ca pana te devā tamhā kāyā cavantī"ti vuttaṁ. **Santatāyā**ti santabhāvāya. Sesamettha uttānameva. Takkīvādopi vuttanayeneva veditabboti.

(DA.1.-11)Aparantakappikavaṇṇanā

74. Evaṁ aṭṭhārasa pubbantakappike dassetvā idāni catucattārīsaṁ aparantakappike dassetuṁ-- "santi, bhikkhave"ti-ādimāha. Tattha anāgatakoṭṭhāsasaṅkhātaṁ aparantaṁ kappetvā gaṇhantīti **aparantakappikā,** aparantakappo vā (DA.1./I,119.) etesaṁ atthīti **aparantakappikā**. Evaṁ sesampi pubbe vuttappakāranayeneva veditabbaṁ.

(DA.1.-12)Saññīvādavaṇṇanā

75. **Uddhamāghātanikā**ti āghātanaṁ vuccati maraṇaṁ, uddhamāghātanā attānaṁ vadantīti **uddhamāghātanikā**. Saññīti pavatto vādo, saññīvādo, so etesaṁ atthīti **saññīvādā**.

76-77. **Rūpī attā**ti-ādīsu kasiṇarūpaṁ "attā"ti tattha pavattasaññañcassa "saññā"ti gahetvā vā ājīvakādayo viya takkamatteneva vā "rūpī attā hoti, arogo paraṁ maraṇā saññī"ti naṁ paññapenti. Tattha **arogo**ti nicco. Arūpasamāpattinimittaṁ pana "attā"ti samāpattisaññañcassa "saññā"ti gahetvā vā nigaṇṭhādayo viya takkamatteneva vā "arūpī attā hoti, arogo paraṁ maraṇā saññī"ti naṁ paññapenti. Tatiyā pana missakagāhavasena pavattā diṭṭhi. Catutthā takkagāheneva. Dutiyacatukkaṁ (CS:pg.1.110) antānantikavāde vuttanayeneva veditabbaṁ. Tatiyacatukke samāpannakavasena ekattasaññī asamāpannakavasena nānattasaññī, parittakasiṇavasena parittasaññī, vipulakasiṇavasena appamāṇasaññīti veditabbā. Catutthacatukke pana dibbena cakkhunā tikacatukkajjhānabhūmiyaṁ nibbattamānaṁ disvā "ekantasukhī"ti gaṇhāti. Niraye nibbattamānaṁ disvā "ekantadukkhī"ti. Manussesu nibbattamānaṁ disvā "sukhadukkhī"ti. Vehapphaladevesu nibbattamānaṁ disvā "adukkhamasukhī"ti gaṇhāti. Visesato hi pubbenivāsānussatiñāṇalābhino pubbantakappikā honti, dibbacakkhukā aparantakappikāti.

(DA.1.-13)Asaññīvādavaṇṇanā

78-83. Asaññīvādo saññīvāde ādimhi vuttānaṁ dvinnaṁ catukkānaṁ vasena veditabbo. Tathā nevasaññīnāsaññīvādo. Kevalañhi tattha "saññī attā"ti gaṇhantānaṁ tā diṭṭhiyo, idha "asaññī"ti ca "nevasaññīnāsaññī"ti ca. Tattha na ekantena kāraṇaṁ pariyesitabbaṁ. Diṭṭhigatikassa hi gāho ummattakapacchisadisoti vuttametaṁ.

(DA.1.-15)Ucchedavādavaṇṇanā

84. Ucchedavāde **sato**ti vijjamānassa. **Ucchedan**ti upacchedaṁ (DA.1./I,120.) **Vināsan**ti adassanaṁ. **Vibhavan**ti bhāvavigamaṁ. Sabbānetāni aññamaññavevacanāneva. Tattha dve janā ucchedadiṭṭhiṁ gaṇhanti, lābhī ca alābhī ca. Lābhī arahato dibbena cakkhunā cutiṁ disvā upapattiṁ apassanto, yo vā cutimattameva daṭṭhuṁ sakkoti, na upapātaṁ; so ucchedadiṭṭhiṁ gaṇhāti. Alābhī ca "ko paralokaṁ na jānātī"ti kāmasukhagiddhatāya vā. "Yathā rukkhato paṇṇāni patitāni na puna viruhanti, evameva sattā"ti-ādinā takkena vā ucchedaṁ gaṇhāti. Idha pana taṇhādiṭṭhīnaṁ vasena tathā ca aññathā ca vikappetvāva imā satta diṭṭhiyo uppannāti veditabbā.

85. Tattha **rūpī**ti rūpavā. **Cātumahābhūtiko**ti catumahābhūtamayo. Mātāpitūnaṁ etanti mātāpettikaṁ. Kiṁ taṁ? Sukkasoṇitaṁ. Mātāpettike (CS:pg.1.111) sambhūto jātoti **mātāpettikasambhavo**. Iti rūpakāyasīsena manussattabhāvaṁ "attā"ti vadati. **Ittheke**ti itthaṁ eke evameketi attho.

86. Dutiyo taṁ paṭikkhipitvā dibbattabhāvaṁ vadati. **Dibbo**ti devaloke sambhūto. **Kāmāvacaro**ti cha kāmāvacaradevapariyāpanno. Kabaḷīkāraṁ āhāraṁ bhakkhatīti kabaḷīkārāhārabhakkho.

87. **Manomayo**ti jhānamanena nibbatto. **Sabbaṅgapaccaṅgī**ti sabbaṅgapaccaṅgayutto. **Ahīnindriyo**ti paripuṇṇindriyo. Yāni brahmaloke atthi, tesaṁ vasena itaresañca saṇṭhānavasenetaṁ vuttaṁ.

88-92. **Sabbaso rūpasaññānaṁ samatikkamā**ti-ādīnaṁ attho Visuddhimagge vutto. **Ākāsānañcāyatanūpago**ti-ādīsu pana ākāsānañcāyatanabhavaṁ upagatoti, evamattho veditabbo. Sesamettha uttānamevāti.

(DA.1./I,121.)

(DA.1.-16)Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇanā

93. Diṭṭhadhammanibbānavāde **diṭṭhadhammo**ti paccakkhadhammo vuccati, tattha tattha paṭiladdhattabhāvassetaṁ adhivacanaṁ. Diṭṭhadhamme nibbānaṁ diṭṭhadhammanibbānaṁ, imasmiṁyeva attabhāve dukkhavūpasamananti attho. Taṁ vadantīti **diṭṭhadhammanibbānavādā**. Paramadiṭṭhadhammanibbānanti paramaṁ diṭṭhadhammanibbānaṁ uttamanti attho.

94. **Pañcahi kāmaguṇehī**ti manāpiyarūpādīhi pañcahi kāmakoṭṭhāsehi bandhanehi vā. **Samappito**ti suṭṭhu appito allīno hutvā. **Samaṅgībhūto**ti samannāgato. **Paricāretī**ti tesu kāmaguṇesu yathāsukhaṁ indriyāni cāreti sañcāreti itocito ca upaneti. Atha vā laḷati ramati kīḷati. Ettha ca duvidhā kāmaguṇā-- mānusakā ceva dibbā ca. Mānusakā mandhātukāmaguṇasadisā daṭṭhabbā, dibbā paranimmitavasavattidevarājassa kāmaguṇasadisāti. Evarūpe kāme upagatānañhi te

diṭṭhadhammanibbānasampattiṁ paññapenti.

95. Dutiyavāre (CS:pg.1.112) hutvā abhāvaṭṭhena **aniccā** paṭipīḷanaṭṭhena **dukkhā,** pakatijahanaṭṭhena **vipariṇāmadhammā**ti veditabbā. **Tesaṁ vipariṇāmaññathābhāvā**ti tesaṁ kāmānaṁ vipariṇāmasaṅkhātā aññathābhāvā, yampi me ahosi, tampi me natthīti vuttanayena **uppajjanti sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā**. Tattha antonijjhāyanalakkhaṇo soko, tannissitalālappanalakkhaṇo paridevo, kāyappaṭipīḷanalakkhaṇaṁ dukkhaṁ, manovighātalakkhaṇaṁ domanassaṁ, visādalakkhaṇo upāyāso, vivicceva kāmehīti-ādīnamattho Visuddhimagge vutto.

96. **Vitakkitan**ti abhiniropanavasena pavatto vitakko. (DA.1./I,122.) **Vicāritan**ti anumajjanavasena pavatto vicāro. **Etenetan**ti etena vitakkitena ca vicāritena ca etaṁ paṭhamajjhānaṁ oḷārikaṁ sakaṇḍakaṁ viya khāyati.

97-98. **Pītigatan**ti pītiyeva. **Cetaso uppilāvitattan**ti cittassa uppilabhāvakaraṇaṁ. **Cetaso ābhogo**ti jhānā vuṭṭhāya tasmiṁ sukhe punappunaṁ cittassa ābhogo manasikāro samannāhāroti. Sesamettha diṭṭhadhammanibbānavāde uttānameva.

Ettāvatā sabbāpi dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo kathitā honti. Yāsaṁ satteva ucchedadiṭṭhiyo, sesā sassatadiṭṭhiyo.

100-104. Idāni-- "imehi kho te, bhikkhave"ti iminā vārena sabbepi te aparantakappike ekajjhaṁ niyyātetvā sabbaññutaññāṇaṁ vissajjeti. Puna-- "imehi, kho te bhikkhave"ti-ādinā vārena sabbepi te pubbantāparantakappike ekajjhaṁ niyyātetvā tadeva ñāṇaṁ vissajjeti. Iti "katame ca te, bhikkhave, dhammā"ti-ādimhi pucchamānopi sabbaññutaññāṇameva pucchitvā vissajjamānopi sattānaṁ ajjhāsayaṁ tulāya tulayanto viya sinerupādato vālukaṁ uddharanto viya dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni uddharitvā sabbaññutaññāṇameva vissajjeti. Evamayaṁ yathānusandhivasena desanā āgatā.

Tayo hi suttassa anusandhī-- pucchānusandhi, ajjhāsayānusandhi, yathānusandhīti. Tattha "evaṁ vutte aññataro bhikkhu Bhagavantaṁ etadavoca-- kiṁ nu (CS:pg.1.113) kho, bhante, orimaṁ tīraṁ, kiṁ pārimaṁ tīraṁ, ko majjhe saṁsīdo, ko thale ussādo, ko manussaggāho, ko amanussaggāho, ko āvaṭṭaggāho, ko antopūtibhāvo"ti (saṁ.ni.4.241) evaṁ pucchantānaṁ Bhagavatā vissajjitasuttavasena pucchānusandhi veditabbo.

Atha kho aññatarassa bhikkhuno evaṁ cetaso parivitakko udapādi-- "iti kira bho rūpaṁ anattā…, vedanā…, saññā…, saṅkhārā , (DA.1./I,123.) viññāṇaṁ anattā, anattakatāni kira kammāni kamattānaṁ phusissantī"ti. Atha kho Bhagavā tassa bhikkhuno cetasā ceto parivitakkamaññāya bhikkhū āmantesi-- "ṭhānaṁ kho panetaṁ, bhikkhave, vijjati, yaṁ idhekacco moghapuriso avidvā avijjāgato taṇhādhipateyyena cetasā satthusāsanaṁ atidhāvitabbaṁ maññeyya-- "iti kira bho rūpaṁ anattā …pe… phusissantī"ti. Taṁ kiṁ maññatha, bhikkhave, rūpaṁ niccaṁ vā aniccaṁ vā"ti (ma.ni.3.10). Evaṁ paresaṁ ajjhāsayaṁ viditvā Bhagavatā vuttasuttavasena ajjhāsayānusandhi veditabbo.

Yena pana dhammena ādimhi desanā uṭṭhitā, tassa dhammassa anurūpadhammavasena vā paṭipakkhavasena vā yesu suttesu upari desanā āgacchati, tesaṁ vasena yathānusandhi veditabbo. Seyyathidaṁ, Ākaṅkheyyasutte heṭṭhā sīlena desanā uṭṭhitā, upari cha abhiññā āgatā. Vatthasutte heṭṭhā kilesena desanā uṭṭhitā, upari brahmavihārā āgatā. Kosambakasutte heṭṭhā bhaṇḍanena uṭṭhitā, upari sāraṇīyadhammā āgatā. Kakacūpame heṭṭhā akkhantiyā uṭṭhitā, upari kakacūpamā āgatā. Imasmimpi

brahmajāle heṭṭhā diṭṭhivasena desanā uṭṭhitā, upari suññatāpakāsanaṁ āgataṁ. Tena vuttaṁ -- "evamayaṁ yathānusandhivasena desanā āgatā"ti.

(DA.1.-17)Paritassitavipphanditavāravaṇṇanā

105-117. Idāni mariyādavibhāgadassanatthaṁ-- "tatra bhikkhave"ti-ādikā desanā āraddhā. **Tadapi tesaṁ bhavataṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ ajānataṁ apassataṁ vedayitaṁ taṇhāgatānaṁ paritassitavipphanditamevā**ti yena diṭṭhi-assādena (CS:pg.1.114) diṭṭhisukhena diṭṭhivedayitena te somanassajātā sassataṁ attānañca lokañca paññapenti catūhi vatthūhi, tadapi tesaṁ bhavantānaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ yathābhūtaṁ dhammānaṁ sabhāvaṁ ajānantānaṁ apassantānaṁ vedayitaṁ taṇhāgatānaṁ kevalaṁ taṇhāgatānaṁyeva taṁ (DA.1./I,124.) vedayitaṁ, tañca kho panetaṁ paritassitavipphanditameva. Diṭṭhisaṅkhātena ceva taṇhāsaṅkhātena ca paritassitena vipphanditameva calitameva kampitameva thusarāsimhi nikhātakhāṇusadisaṁ, na sotāpannassa dassanamiva niccalanti dasseti. Esa nayo ekaccasassatavādādīsupi.

(DA.1.-18)Phassapaccayavāravaṇṇanā

118-130. Puna-- "tatra, bhikkhave, ye te samaṇabrāhmaṇā sassatavādā"ti-ādi paramparapaccayadassanatthaṁ āraddhaṁ. Tattha **tadapi phassapaccayā**ti yena diṭṭhi-assādena diṭṭhisukhena diṭṭhivedayitena te somanassajātā sassataṁ attānañca lokañca paññapenti catūhi vatthūhi, tadapi taṇhādiṭṭhipariphanditaṁ vedayitaṁ phassapaccayāti dasseti. Esa nayo sabbattha.

131-143. Idāni tassa paccayassa diṭṭhivedayite balavabhāvadassanatthaṁ puna-- "tatra, bhikkhave, ye te samaṇabrāhmaṇā sassatavādā"ti-ādimāha. Tattha **te vata aññatra phassā**ti te vata samaṇabrāhmaṇā taṁ vedayitaṁ vinā phassena paṭisaṁvedissantīti kāraṇametaṁ natthīti. Yathā hi patato gehassa upatthambhanatthāya thūṇā nāma balavapaccayo hoti, na taṁ thūṇāya anupatthambhitaṁ ṭhātuṁ sakkoti, evameva phassopi vedanāya balavapaccayo, taṁ vinā idaṁ diṭṭhivedayitaṁ natthīti dasseti. Esa nayo sabbattha.

(DA.1.-20)Diṭṭhigatikādhiṭṭhānavaṭṭakathāvaṇṇanā

144. Idāni tatra bhikkhave, ye te samaṇabrāhmaṇā sassatavādā sassataṁ attānañca lokañca paññapenti catūhi vatthūhi, yepi te samaṇabrāhmaṇā ekaccasassatikāti-ādinā nayena sabbadiṭṭhivedayitāni sampiṇḍeti. Kasmā? Upari phasse pakkhipanatthāya. Kathaṁ? Sabbe te chahi phassāyatanehi phussa phussa paṭisaṁvedentīti. Tattha cha phassāyatanāni nāma-- cakkhuphassāyatanaṁ, sotaphassāyatanaṁ, ghānaphassāyatanaṁ, jivhāphassāyatanaṁ, kāyaphassāyatanaṁ, manophassāyatananti imāni cha. Sañjāti-samosaraṇa-kāraṇa-paṇṇattimattatthesu hi ayaṁ (CS:pg.1.115) āyatanasaddo pavattati. Tattha-- "kambojo assānaṁ āyatanaṁ, gunnaṁ (DA.1./I,125.) dakkhiṇāpatho"ti sañjātiyaṁ pavattati, sañjātiṭṭhāneti attho. "Manorame āyatane, sevanti naṁ vihaṅgamā"ti (a.ni.5.38) samosaraṇe. "Sati sati-āyatane"ti (a.ni.3.102) kāraṇe. "Araññāyatane paṇṇakuṭīsu sammantī"ti

(saṁ.ni.1.255) paṇṇattimatte. Svāyamidha sañjāti-ādi-atthattayepi yujjati. Cakkhādīsu hi phassapañcamakā dhammā sañjāyanti samosaranti, tāni ca tesaṁ kāraṇanti āyatanāni. Idha pana "cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṁ, tiṇṇaṁ saṅgati phasso"ti (saṁ.ni.2.43) iminā nayena phassasīseneva desanaṁ āropetvā phassaṁ ādiṁ katvā paccayaparamparaṁ dassetuṁ phassāyatanādīni vuttāni.

Phussa phussa paṭisaṁvedentīti phusitvā phusitvā paṭisaṁvedenti. Ettha ca kiñcāpi āyatanānaṁ phusanakiccaṁ viya vuttaṁ, tathāpi na tesaṁ phusanakiccatā veditabbā. Na hi āyatanāni phusanti, phassova taṁ taṁ ārammaṇaṁ phusati, āyatanāni pana phasse upanikkhipitvā dassitāni; tasmā sabbe te cha phassāyatanasambhavena phassena rūpādīni ārammaṇāni phusitvā taṁ diṭṭhivedanaṁ paṭisaṁvedayantīti evamettha attho veditabbo.

Tesaṁ vedanāpaccayā taṇhāti-ādīsu **vedanā**ti cha phassāyatanasambhavā vedanā. Sā rūpataṇhādibhedāya taṇhāya upanissayakoṭiyā paccayo hoti. Tena vuttaṁ-- "tesaṁ vedanāpaccayā taṇhā"ti. Sā pana catubbidhassa upādānassa upanissayakoṭiyā ceva sahajātakoṭiyā ca paccayo hoti. Tathā upādānaṁ bhavassa. Bhavo jātiyā upanissayakoṭiyā paccayo hoti.

Jātīti panettha savikārā pañcakkhandhā daṭṭhabbā, jāti jarāmaraṇassa ceva sokādīnañca upanissayakoṭiyā paccayo hoti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana paṭiccasamuppādakathā Visuddhimagge vuttā. Idha panassa payojanamattameva veditabbaṁ. (DA.1./I,126.) Bhagavā hi vaṭṭakathaṁ kathento-- "purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati avijjāya, 'ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā samabhavī'ti evañcetaṁ, bhikkhave, vuccati, atha ca pana paññāyati "idappaccayā avijjā"ti (a.ni.10.61) evaṁ avijjāsīsena vā, purimā, bhikkhave, koṭi (CS:pg.1.116) na paññāyati bhavataṇhāya …pe… "idappaccayā bhavataṇhā"ti (a.ni.10.62) evaṁ taṇhāsīsena vā, purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati bhavadiṭṭhiyā …pe… "idappaccayā bhavadiṭṭhī"ti evaṁ diṭṭhisīsena vā kathesi". Idha pana diṭṭhisīsena kathento vedanārāgena uppajjamānā diṭṭhiyo kathetvā vedanāmūlakaṁ paṭiccasamuppādaṁ kathesi. Tena idaṁ dasseti-- "evamete diṭṭhigatikā, idaṁ dassanaṁ gahetvā tīsu bhavesu catūsu yonīsu pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu ito ettha etto idhāti sandhāvantā saṁsarantā yante yuttagoṇo viya, thambhe upanibaddhakukkuro viya, vātena vippannaṭṭhanāvā viya ca vaṭṭadukkhameva anuparivattanti, vaṭṭadukkhato sīsaṁ ukkhipituṁ na sakkontī"ti.

(DA.1.-21)Vivaṭṭakathādivaṇṇanā

145. Evaṁ diṭṭhigatikādhiṭṭhānaṁ vaṭṭaṁ kathetvā idāni yuttayogabhikkhu-adhiṭṭhānaṁ katvā vivaṭṭaṁ dassento-- "yato kho, bhikkhave, bhikkhū"ti-ādimāha. Tattha **yato**ti yadā. **Channaṁ phassāyatanānan**ti yehi chahi phassāyatanehi phusitvā paṭisaṁvedayamānānaṁ diṭṭhigatikānaṁ vaṭṭaṁ vattati, tesaṁyeva channaṁ phassāyatanānaṁ. **Samudayan**ti-ādīsu avijjāsamudayā cakkhusamudayoti-ādinā vedanākammaṭṭhāne vuttanayena phassāyatanānaṁ samudayādayo veditabbā. Yathā pana tattha "phassasamudayā phassanirodhā"ti vuttaṁ, evamidha, taṁ cakkhādīsu-- "āhārasamudayā āhāranirodhā"ti veditabbaṁ. Manāyatane "nāmarūpasamudayā nāmarūpanirodhā"ti.

Uttaritaraṁ pajānātīti diṭṭhigatiko diṭṭhimeva jānāti. Ayaṁ pana diṭṭhiñca diṭṭhito ca uttaritaraṁ sīlasamādhipaññāvimuttinti (DA.1./I,127.) yāva arahattā jānāti.

Ko evaṁ jānātīti? Khīṇāsavo jānāti, anāgāmī, sakadāgāmī, sotāpanno, bahussuto, ganthadharo bhikkhu jānāti, āraddhavipassako jānāti. Desanā pana arahattanikūṭeneva niṭṭhāpitāti.

146. Evaṁ (CS:pg.1.117) vivaṭṭaṁ kathetvā idāni "desanājālavimutto diṭṭhigatiko nāma natthī"ti dassanatthaṁ puna-- "ye hi keci, bhikkhave"ti ārabhi. Tattha **antojālīkatā**ti imassa mayhaṁ desanājālassa antoyeva katā. **Ettha sitā vā**ti etasmiṁ mama desanājāle sitā nissitā avasitāva. **Ummujjamānā ummujjantī**ti kiṁ vuttaṁ hoti? Te adho osīdantāpi uddhaṁ uggacchantāpi mama desanājāle sitāva hutvā osīdanti ca uggacchanti ca. **Ettha pariyāpannā**ti ettha mayhaṁ desanājāle pariyāpannā, etena ābaddhā antojālīkatā ca hutvā ummujjamānā ummujjanti, na hettha asaṅgahito diṭṭhigatiko nāma atthīti.

Sukhumacchikenāti saṇha-acchikena sukhumacchiddenāti attho. Kevaṭṭo viya hi Bhagavā, jālaṁ viya desanā, paritta-udakaṁ viya dasasahassilokadhātu, oḷārikā pāṇā viya dvāsaṭṭhidiṭṭhigatikā. Tassa tīre ṭhatvā olokentassa oḷārikānaṁ pāṇānaṁ antojālīkatabhāvadassanaṁ viya Bhagavato sabbadiṭṭhigatānaṁ desanājālassa antokatabhāvadassananti evamettha opammasaṁsandanaṁ veditabbaṁ.

147. Evaṁ imāhi dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīhi sabbadiṭṭhīnaṁ saṅgahitattā sabbesaṁ diṭṭhigatikānaṁ etasmiṁ desanājāle pariyāpannabhāvaṁ dassetvā idāni attano katthaci apariyāpannabhāvaṁ dassento-- "Ucchinnabhavanettiko, bhikkhave, Tathāgatassa kāyo"ti-ādimāha. Tattha nayanti etāyāti netti. **Nayantī**ti gīvāya bandhitvā ākaḍḍhanti, rajjuyā etaṁ nāmaṁ. Idha pana nettisadisatāya (DA.1./I,128.) bhavataṇhā nettīti adhippetā. Sā hi mahājanaṁ gīvāya bandhitvā taṁ taṁ bhavaṁ neti upanetīti bhavanetti. Arahattamaggasatthena ucchinnā bhavanetti assāti **Ucchinnabhavanettiko**.

Kāyassa bhedā uddhanti kāyassa bhedato uddhaṁ. **Jīvitapariyādānā**ti jīvitassa sabbaso pariyādinnattā parikkhīṇattā, puna appaṭisandhikabhāvāti attho. **Na taṁ dakkhantī**ti taṁ Tathāgataṁ. Devā vā manussā vā na dakkhissanti, apaṇṇattikabhāvaṁ gamissatīti attho.

Seyyathāpi (CS:pg.1.118) **bhikkhave**ti, upamāyaṁ pana idaṁ saṁsandanaṁ. Ambarukkho viya hi Tathāgatassa kāyo, rukkhe jātamahāvaṇṭo viya taṁ nissāya pubbe pavattataṇhā. Tasmiṁ vaṇṭe upanibaddhā pañcapakkadvādasapakka-aṭṭhārasapakkaparimāṇā ambapiṇḍī viya taṇhāya sati taṇhūpanibandhanā hutvā āyatiṁ nibbattanakā pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo. Yathā pana tasmiṁ vaṇṭe chinne sabbāni tāni ambāni tadanvayāni honti, taṁyeva vaṇṭaṁ anugatāni, vaṇṭacchedā chinnāni yevāti attho; evameva ye bhavanettivaṇṭassa anupacchinnattā āyatiṁ uppajjeyyuṁ pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasadhātuyo, sabbe te dhammā tadanvayā honti bhavanettiṁ anugatā, tāya chinnāya chinnā yevāti attho.

Yathā pana tasmimpi rukkhe maṇḍūkakaṇṭakavisasamphassaṁ āgamma anupubbena sussitvā mate-- "imasmiṁ ṭhāne evarūpo nāma rukkho ahosī"ti vohāramattameva hoti, na taṁ rukkhaṁ koci passati, evaṁ ariyamaggasamphassaṁ āgamma taṇhāsinehassa pariyādinnattā anupubbena sussitvā viya bhinne imasmiṁ kāye, kāyassa bhedā uddhaṁ jīvitapariyādānā na taṁ dakkhanti, Tathāgatampi devamanussā na dakkhissanti, evarūpassa nāma kira satthuno idaṁ sāsananti vohāramattameva bhavissatīti anupādisesanibbānadhātuṁ pāpetvā desanaṁ niṭṭhapesi.

(DA.1./I,129.) 148. **Evaṁ vutte āyasmā Ānando**ti evaṁ Bhagavatā imasmiṁ Sutte vutte thero ādito paṭṭhāya sabbaṁ suttaṁ samannāharitvā evaṁ Buddhabalaṁ dīpetvā

kathitasuttassa na Bhagavatā nāmaṁ gahitaṁ, handassa nāmaṁ gaṇhāpessāmīti cintetvā Bhagavantaṁ etadavoca.

Tasmātiha tvanti-ādīsu ayamatthayojanā–Ānanda, yasmā imasmiṁ dhammapariyāye idhatthopi paratthopi vibhatto, tasmātiha tvaṁ imaṁ dhammapariyāyaṁ "atthajālan"tipi naṁ dhārehi; yasmā panettha bahū tantidhammā kathitā, tasmā "dhammajālan"tipi naṁ dhārehi; yasmā ca ettha seṭṭhaṭṭhena brahmaṁ sabbaññutaññāṇaṁ vibhattaṁ, tasmā "brahmajālan"tipi naṁ dhārehi; yasmā ettha dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo vibhattā, tasmā "diṭṭhijālan"tipi naṁ dhārehi; yasmā pana imaṁ dhammapariyāyaṁ sutvā devaputtamārampi khandhamārampi maccumārampi kilesamārampi (CS:pg.1.119) sakkā maddituṁ, tasmā "anuttaro saṅgāmavijayotipi naṁ dhārehī"ti.

Idamavoca Bhagavāti idaṁ nidānāvasānato pabhuti yāva "anuttaro saṅgāmavijayotipi naṁ dhārehī"ti sakalaṁ suttantaṁ Bhagavā paresaṁ paññāya alabbhaneyyapatiṭṭhaṁ paramagambhīraṁ sabbaññutaññāṇaṁ pakāsento sūriyo viya andhakāraṁ diṭṭhigatamahandhakāraṁ vidhamanto avoca.

149. **Attamanā te bhikkhū**ti te bhikkhū attamanā sakamanā, Buddhagatāya pītiyā udaggacittā hutvāti vuttaṁ hoti. **Bhagavato bhāsitan**ti evaṁ vicitranayadesanāvilāsayuttaṁ idaṁ suttaṁ karavīkarutamañjunā kaṇṇasukhena paṇḍitajanahadayānaṁ amatābhisekasadisena brahmassarena bhāsamānassa Bhagavato vacanaṁ. **Abhinandun**ti anumodiṁsu ceva sampaṭicchiṁsu ca. Ayañhi **abhinanda**saddo-- "abhinandati abhivadatī"ti-ādīsu (saṁ.ni.3.5) taṇhāyampi āgato. "Annamevābhinandanti, ubhaye devamānusā"ti-ādīsu (saṁ.ni.1.43) upagamanepi. (DA.1./I,130.) "Cirappavāsiṁ purisaṁ, dūrato sotthimāgataṁ;

Ñātimittā suhajjā ca, abhinandanti āgatan"ti. (dha.pa.219).

Ādīsu sampaṭicchanepi. "Abhinanditvā anumoditvā"ti-ādīsu (ma.ni.1.205) anumodanepi. Svāyamidha anumodanasampaṭicchanesu yujjati. Tena vuttaṁ-- "abhinandunti anumodiṁsu ceva sampaṭicchiṁsu cā"ti.

Subhāsitaṁ sulapitaṁ, "sādhu sādhū"ti tādino;

Anumodamānā sirasā, sampaṭicchiṁsu bhikkhavoti.

Imasmiñca pana veyyākaraṇasminti imasmiṁ niggāthakasutte. Niggāthakattā hi idaṁ veyyākaraṇanti vuttaṁ.

Dasasahassī lokadhātūti dasasahassacakkavāḷaparimāṇā lokadhātu. **Akampitthā**ti na suttapariyosāneyeva akampitthāti veditabbā. Bhaññamāneti hi vuttaṁ. Tasmā dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu viniveṭhetvā desiyamānesu (CS:pg.1.120) tassa tassa diṭṭhigatassa pariyosāne pariyosāneti dvāsaṭṭhiyā ṭhānesu akampitthāti veditabbā.

Tattha aṭṭhahi kāraṇehi pathavīkampo veditabbo-- dhātukkhobhena, iddhimato ānubhāvena, bodhisattassa gabbhokkantiyā, mātukucchito nikkhamanena, sambodhippattiyā, dhammacakkappavattanena, āyusaṅkhārossajjanena, parinibbānenāti. Tesaṁ vinicchayaṁ-- "aṭṭha kho ime, Ānanda, hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyā"ti evaṁ mahāparinibbāne āgatāya tantiyā vaṇṇanākāle vakkhāma. Ayaṁ pana mahāpathavī aparesupi aṭṭhasu ṭhānesu akampittha -- Mahābhinikkhamane, Bodhimaṇḍūpasaṅkamane, Paṁsukūlaggahaṇe, Paṁsukūladhovane, Kāḷakārāmasutte, Gotamakasutte, Vessantarajātake, imasmiṁ brahmajāleti. Tattha mahābhinikkhamanabodhimaṇḍūpasaṅkamanesu vīriyabalena akampittha. Paṁsukūlaggahaṇe (DA.1./I,131.) dvisahassadīpaparivāre cattāro mahādīpe pahāya pabbajitvā susānaṁ gantvā paṁsukūlaṁ gaṇhantena dukkaraṁ Bhagavatā katanti

acchariyavegābhihatā akampittha. Paṁsukūladhovanavessantarajātakesu akālakampanena akampittha. Kāḷakārāmagotamakasuttesu-- “Ahaṁ sakkhī Bhagavā”ti sakkhibhāvena akampittha. Imasmiṁ pana brahmajāle dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu vijaṭetvā niggumbaṁ katvā desiyamānesu sādhukāradānavasena akampitthāti veditabbā.

Na kevalañca etesu ṭhānesuyeva pathavī akampittha, atha kho tīsu saṅgahesupi Mahāmahindattherassa imaṁ dīpaṁ āgantvā jotivane nisīditvā dhammaṁ desitadivasepi akampittha. Kalyāṇiyavihāre ca Piṇḍapātiyattherassa cetiyaṅgaṇaṁ sammajjitvā tattheva nisīditvā Buddhārammaṇaṁ pītiṁ gahetvā imaṁ suttantaṁ āraddhassa suttapariyosāne udakapariyantaṁ katvā akampittha. Lohapāsādassa pācīna-Ambalaṭṭhikaṭṭhānaṁ nāma ahosi. Tattha nisīditvā Dīghabhāṇakattherā Brahmajālasuttaṁ ārabhiṁsu, tesaṁ sajjhāyapariyosānepi udakapariyantameva katvā pathavī akampitthāti.

Evaṁ (CS:pg.1.121) yassānubhāvena, akampittha anekaso;
Medanī suttaseṭṭhassa, desitassa sayambhunā.
Brahmajālassa tassīdha, dhammaṁ atthañca paṇḍitā;
Sakkaccaṁ uggahetvāna, paṭipajjantu yonisoti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Brahmajālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.2./I,132.)

(DA.2.)2.Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā

(DA.2.-1)Rājāmaccakathāvaṇṇanā

150. **Evaṁ** (CS:pg.1.122) **me sutaṁ …pe… Rājagahe**ti sāmaññaphalasuttaṁ. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā-- **Rājagahe**ti evaṁnāmake nagare. Tañhi mandhātumahāgovindādīhi pariggahitattā Rājagahanti vuccati. Aññepi ettha pakāre vaṇṇayanti, kiṁ tehi? Nāmamattametaṁ tassa nagarassa. Taṁ panetaṁ Buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaraṁ hoti, sesakāle suññaṁ hoti yakkhapariggahitaṁ, tesaṁ vasanavanaṁ hutvā tiṭṭhati. **Viharatī**ti avisesena iriyāpathadibbabrahma-ariyavihāresu aññataravihārasamaṅgiparidīpanametaṁ. Idha pana ṭhānagamananisajjasayanappabhedesu iriyāpathesu aññatara-iriyāpathasamāyogaparidīpanaṁ. Tena ṭhitopi gacchantopi nisinnopi sayānopi Bhagavā viharati ceva veditabbo. So hi ekaṁ iriyāpathabādhanaṁ aññena iriyāpathena vicchinditvā aparipatantaṁ attabhāvaṁ harati pavatteti, tasmā viharatīti vuccati.

Jīvakassa komārabhaccassa Ambavaneti idamassa yaṁ gocaragāmaṁ upanissāya viharati, tassa samīpanivāsanaṭṭhānaparidīpanaṁ. Tasmā–Rājagahe viharati Jīvakassa komārabhaccassa Ambavaneti Rājagahasamīpe Jīvakassa komārabhaccassa Ambavane viharatīti evamettha attho veditabbo. Samīpatthe hetaṁ bhummavacanaṁ. (DA.2./I,133.) Tattha jīvatīti **Jīvako,** kumārena bhatoti **komārabhacco**. Yathāha-- “kiṁ bhaṇe, etaṁ kākehi samparikiṇṇanti? Dārako devāti. Jīvati bhaṇeti? Jīvati, devāti. Tena hi, bhaṇe taṁ dārakaṁ amhākaṁ antepuraṁ netvā dhātīnaṁ detha posetunti. Tassa jīvatīti Jīvakoti nāmaṁ akaṁsu. Kumārena posāpitoti komārabhaccoti nāmaṁ akaṁsū”ti (mahāva.328) ayaṁ panettha saṅkhepo. Vitthārena

pana Jīvakavatthukhandhake āgatameva. Vinicchayakathāpissa samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāyaṁ vuttā.

Ayaṁ (CS:pg.1.123) pana Jīvako ekasmiṁ samaye Bhagavato dosābhisannaṁ kāyaṁ virecetvā siveyyakaṁ dussayugaṁ datvā vatthānumodanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāya cintesi-- "mayā divasassa dvattikkhattuṁ Buddhupaṭṭhānaṁ gantabbaṁ, idañca Veḷuvanaṁ atidūre, mayhaṁ pana Ambavanaṁ uyyānaṁ āsannataraṁ, yaṁnūnāhaṁ ettha Bhagavato vihāraṁ kāreyyan"ti. So tasmiṁ Ambavane rattiṭṭhānadivāṭhānaleṇakuṭimaṇḍapādīni sampādetvā Bhagavato anucchavikaṁ gandhakuṭiṁ kārāpetvā Ambavanaṁ aṭṭhārasahatthubbedhena tambapaṭṭavaṇṇena pākārena parikkhipāpetvā Buddhappamukhaṁ bhikkhusaṅghaṁ sacīvarabhattena santappetvā dakkhiṇodakaṁ pātetvā vihāraṁ niyyātesi. Taṁ sandhāya vuttaṁ-- "Jīvakassa komārabhaccassa Ambavane"ti.

Aḍḍhateḷasehi bhikkhusatehīti aḍḍhasatena ūnehi terasahi bhikkhusatehi. **Rājā**ti-ādīsu rājati attano issariyasampattiyā catūhi saṅgahavatthūhi mahājanaṁ rañjeti vaḍḍhetīti **rājā**. Magadhānaṁ issaroti **Māgadho**. Ajātoyeva rañño sattu bhavissatīti nemittakehi niddiṭṭhoti **Ajātasattu**.

Tasmiṁ kira kucchigate deviyā evarūpo dohaḷo uppajji-- (DA.2./I,134.) "Aho vatāhaṁ rañño dakkhiṇabāhulohitaṁ piveyyan"ti, sā "bhāriye ṭhāne dohaḷo uppanno, na sakkā kassaci ārocetun"ti taṁ kathetuṁ asakkontī kisā dubbaṇṇā ahosi. Taṁ rājā pucchi-- "Bhadde, tuyhaṁ attabhāvo na pakativaṇṇo, kiṁ kāraṇan"ti? "Mā puccha, mahārājāti". "Bhadde, tvaṁ attano ajjhāsayaṁ mayhaṁ akathentī kassa kathessasī"ti tathā tathā nibandhitvā kathāpesi. Sutvā ca-- "Bāle, kiṁ ettha tuyhaṁ bhāriyasaññā ahosī"ti vejjaṁ pakkosāpetvā suvaṇṇasatthakena bāhuṁ phālāpetvā suvaṇṇasarakena lohitaṁ gahetvā udakena sambhinditvā pāyesi. Nemittakā taṁ sutvā-- "esa gabbho rañño sattu bhavissati, iminā rājā haññissatī"ti byākariṁsu. Devī sutvā-- "mayhaṁ kira kucchito nikkhanto rājānaṁ māressatī"ti gabbhaṁ pātetukāmā uyyānaṁ gantvā kucchiṁ maddāpesi, gabbho na patati. Sā punappunaṁ gantvā tatheva kāresi. Rājā kimatthaṁ ayaṁ (CS:pg.1.124) abhiṇhaṁ uyyānaṁ gacchatīti parivīmaṁsanto taṁ kāraṇaṁ sutvā-- "bhadde, tava kucchiyaṁ puttoti vā dhītāti vā na paññāyati, attano nibbattadārakaṁ evamakāsīti mahā aguṇarāsipi no Jambudīpatale āvibhavissati, mā tvaṁ evaṁ karohī"ti nivāretvā ārakkhaṁ adāsi. Sā gabbhavuṭṭhānakāle "māressāmī"ti cintesi. Tadāpi ārakkhamanussā dārakaṁ apanayiṁsu. Athāparena samayena vuḍḍhippattaṁ kumāraṁ deviyā dassesuṁ. Sā taṁ disvāva puttasinehaṁ uppādesi, tena naṁ māretuṁ nāsakkhi. Rājāpi anukkamena puttassa oparajjamadāsi.

(DA.2./I,135.) Athekasmiṁ samaye Devadatto rahogato cintesi-- "Sāriputtassa parisā Mahāmoggallānassa parisā Mahākassapassa parisāti, evamime visuṁ visuṁ dhurā, ahampi ekaṁ dhuraṁ nīharāmī"ti. So "na sakkā vinā lābhena parisaṁ uppādetuṁ, handāhaṁ lābhaṁ nibbattemī"ti cintetvā khandhake āgatanayena Ajātasattuṁ kumāraṁ iddhipāṭihāriyena pasādetvā sāyaṁ pātaṁ pañcahi rathasatehi upaṭṭhānaṁ āgacchantaṁ ativissatthaṁ ñatvā ekadivasaṁ upasaṅkamitvā etadavoca-- "pubbe kho, kumāra, manussā dīghāyukā, etarahi appāyukā, tena hi tvaṁ kumāra, pitaraṁ hantvā rājā hohi, ahaṁ Bhagavantaṁ hantvā Buddho bhavissāmī"ti kumāraṁ pituvadhe uyyojeti.

So-- "ayyo Devadatto mahānubhāvo, etassa aviditaṁ nāma natthī"ti ūruyā potthaniyaṁ bandhitvā divā divassa bhīto ubbiggo ussaṅkī utrasto antepuraṁ pavisitvā vuttappakāraṁ vippakāraṁ akāsi. Atha naṁ amaccā gahetvā anuyuñjitvā-- "kumāro ca hantabbo, Devadatto ca, sabbe ca bhikkhū hantabbā"ti sammantayitvā rañño āṇāvasena

karissāmāti rañño ārocesuṁ.

Rājā ye amaccā māretukāmā ahesuṁ, tesaṁ ṭhānantarāni acchinditvā, ye na māretukāmā, te uccesu ṭhānesu ṭhapetvā kumāraṁ pucchi-- "kissa pana tvaṁ, kumāra, maṁ māretukāmosī"ti? "Rajjenamhi, deva, atthiko"ti. Rājā tassa rajjaṁ adāsi.

So (CS:pg.1.125) mayhaṁ manoratho nipphannoti Devadattassa ārocesi. Tato naṁ so āha-- "tvaṁ siṅgālaṁ antokatvā bheripariyonaddhapuriso (DA.2./I,136.) viya sukiccakārimhīti maññasi, katipāheneva te pitā tayā kataṁ avamānaṁ cintetvā sayameva rājā bhavissatī"ti. Atha, bhante, kiṁ karomīti? Mūlaghaccaṁ ghātehīti. Nanu, bhante, mayhaṁ pitā na satthavajjhoti? Āhārupacchedena naṁ mārehīti. So pitaraṁ tāpanagehe pakkhipāpesi, tāpanagehaṁ nāma kammakaraṇatthāya kataṁ dhūmagharaṁ. "Mama mātaraṁ ṭhapetvā aññassa daṭṭhuṁ mā dethā"ti āha. Devī suvaṇṇasarake bhattaṁ pakkhipitvā ucchaṅgenādāya pavisati. Rājā taṁ bhuñjitvā yāpeti. So-- "mayhaṁ pitā kathaṁ yāpetī"ti pucchitvā taṁ pavattiṁ sutvā-- "mayhaṁ mātu ucchaṅgaṁ katvā pavisituṁ mā dethā"ti āha. Tato paṭṭhāya devī moḷiyaṁ pakkhipitvā pavisati. Tampi sutvā "moḷiṁ bandhitvā pavisituṁ mā dethā"ti. Tato suvaṇṇapādukāsu bhattaṁ ṭhapetvā pidahitvā pādukā āruyha pavisati. Rājā tena yāpeti. Puna "kathaṁ yāpetī"ti pucchitvā tamatthaṁ sutvā "pādukā āruyha pavisitumpi mā dethā"ti āha. Tato paṭṭhāya devī gandhodakena nhāyitvā sarīraṁ catumadhurena makkhetvā pārupitvā pavisati. Rājā tassā sarīraṁ lehitvā yāpeti. Puna pucchitvā taṁ pavattiṁ sutvā "ito paṭṭhāya mayhaṁ mātu pavesanaṁ nivārethā"ti āha. Devī dvāramūle ṭhatvā "sāmi, Bimbisāra, etaṁ daharakāle māretuṁ na adāsi, attano sattuṁ attanāva posesi, idaṁ pana dāni te pacchimadassanaṁ, nāhaṁ ito paṭṭhāya tumhe passituṁ labhāmi, sace mayhaṁ doso atthi, khamatha devā"ti roditvā kanditvā nivatti.

(DA.2./I,137.) Tato paṭṭhāya rañño āhāro natthi. Rājā maggaphalasukhena caṅkamena yāpeti. Ativiya assa attabhāvo virocati. So-- "kathaṁ, me bhaṇe, pitā yāpetī"ti pucchitvā "caṅkamena, deva, yāpeti; ativiya cassa attabhāvo virocatī"ti sutvā 'caṅkamaṁ dānissa hāressāmī'ti cintetvā-- "mayhaṁ pitu pāde khurena phāletvā loṇatelena makkhetvā khadiraṅgārehi vītaccitehi pacathā"ti nhāpite pesesi. Rājā te disvā-- "nūna mayhaṁ putto kenaci saññatto bhavissati, ime mama massukaraṇatthāyāgatā"ti (CS:pg.1.126) cintesi. Te gantvā vanditvā aṭṭhaṁsu. 'Kasmā āgatatthā'ti ca puṭṭhā taṁ sāsanaṁ ārocesuṁ. "Tumhākaṁ rañño manaṁ karothā"ti ca vuttā 'nisīda, devā'ti vatvā ca rājānaṁ vanditvā-- "deva, mayaṁ rañño āṇaṁ karoma, mā amhākaṁ kujjhittha, nayidaṁ tumhādisānaṁ dhammarājūnaṁ anucchavikan"ti vatvā vāmahatthena gopphake gahetvā dakkhiṇahatthena khuraṁ gahetvā pādatalāni phāletvā loṇatelena makkhetvā khadiraṅgārehi vītaccitehi paciṁsu. Rājā kira pubbe cetiyaṅgaṇe sa-upāhano agamāsi, nisajjanatthāya paññattakaṭasārakañca adhotehi pādehi akkami, tassāyaṁ nissandoti vadanti. Rañño balavavedanā uppannā. So-- "Aho Buddho, aho dhammo, aho saṅgho"ti anussarantoyeva cetiyaṅgaṇe khittamālā viya milāyitvā cātumahārājikadevaloke vessavaṇassa paricārako janavasabho nāma yakkho hutvā nibbatti.

Taṁ divasameva Ajātasattussa putto jāto, puttassa jātabhāvañca pitumatabhāvañca nivedetuṁ dve lekhā ekakkhaṇeyeva āgatā. Amaccā-- "paṭhamaṁ puttassa jātabhāvaṁ ārocessāmā"ti taṁ lekhaṁ rañño hatthe ṭhapesuṁ. Rañño taṅkhaṇeyeva puttasineho uppajjitvā sakalasarīraṁ (DA.2./I,138.) khobhetvā aṭṭhimiñjaṁ āhacca aṭṭhāsi. Tasmiṁ khaṇe pituguṇamaññāsi -- "mayi jātepi mayhaṁ pitu evameva sineho uppanno"ti. So -- "gacchatha, bhaṇe, mayhaṁ pitaraṁ vissajjethā"ti āha. "Kiṁ

vissajjāpetha, devā”ti itaraṁ lekhaṁ hatthe ṭhapayiṁsu.

So taṁ pavattiṁ sutvā rodamāno mātusamīpaṁ gantvā-- “ahosi nu, kho, amma, mayhaṁ pitu mayi jāte sineho”ti? Sā āha-- “bālaputta, kiṁ vadesi, tava daharakāle aṅguliyā pīḷakā uṭṭhahi. Atha taṁ rodamānaṁ saññāpetuṁ asakkontā taṁ gahetvā vinicchayaṭṭhāne nisinnassa tava pitu santikaṁ agamaṁsu. Pitā te aṅguliṁ mukhe ṭhapesi. Pīḷakā mukheyeva bhijji. Atha kho pitā tava sinehena taṁ lohitamissakaṁ pubbaṁ aniṭṭhubhitvāva ajjhohari. Evarūpo te pitu sineho”ti. So roditvā paridevitvā pitu sarīrakiccaṁ akāsi.

Devadattopi (CS:pg.1.127) Ajātasattuṁ upasaṅkamitvā-- “purise, mahārāja, āṇāpehi, ye samaṇaṁ Gotamaṁ jīvitā voropessantī”ti vatvā tena dinne purise pesetvā sayaṁ Gijjhakūṭaṁ āruyha yantena silaṁ pavijjhitvā nāḷāgirihatthiṁ muñcāpetvāpi kenaci upāyena Bhagavantaṁ māretuṁ asakkonto parihīnalābhasakkāro pañca vatthūni yācitvā tāni alabhamāno tehi janaṁ saññāpessāmīti saṅghabhedaṁ katvā Sāriputtamoggallānesu parisaṁ ādāya pakkantesu uṇhalohitaṁ mukhena chaḍḍetvā navamāse gilānamañce nipajjitvā vippaṭisārajāto-- “kuhiṁ etarahi Satthā vasatī”ti pucchitvā “jetavane”ti vutte mañcakena maṁ āharitvā satthāraṁ dassethāti vatvā āhariyamāno (DA.2./I,139.) Bhagavato dassanārahassa kammassa akatattā jetavane pokkharaṇīsamīpeyeva dvedhā bhinnaṁ pathaviṁ pavisitvā mahāniraye patiṭṭhitoti. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārakathānayo khandhake āgato. Āgatattā pana sabbaṁ na vuttanti. Evaṁ ajātoyeva rañño sattu bhavissatīti nemittakehi niddiṭṭhoti Ajātasattu.

Vedehiputtoti ayaṁ Kosalarañño dhītāya putto, na videharañño. Vedehīti pana paṇḍitādhivacanametaṁ. Yathāha-- “vedehikā gahapatānī (ma.ni.1.226), ayyo Ānando vedehamunī”ti (saṁ.ni.2.154). Tatrāyaṁ vacanattho-- vidanti etenāti vedo, ñāṇassetaṁ adhivacanaṁ. Vedena īhati ghaṭati vāyamatīti vedehī. Vedehiyā putto vedehiputto.

Tadahūti tasmiṁ ahu, tasmiṁ divaseti attho. Upavasanti etthāti uposatho, upavasantīti sīlena vā anasanena vā upetā hutvā vasantīti attho. Ayaṁ panettha atthuddhāro -- “āyāmāvuso, kappina, uposathaṁ gamissāmā”ti-ādīsu pātimokkhuddeso uposatho. “Evaṁ aṭṭhaṅgasamannāgato kho, visākhe, uposatho upavuttho”ti-ādīsu (a.ni.8.43) sīlaṁ. “Suddhassa ve sadā phaggu, suddhassuposatho sadā”ti-ādīsu (ma.ni.1.79) upavāso. “Uposatho nāma nāgarājā”ti-ādīsu (dī.ni.2.246) paññatti (CS:pg.1.128) “Na, bhikkhave, tadahuposathe sabhikkhukā āvāsā”ti-ādīsu (mahāva.181) upavasitabbadivaso. Idhāpi soyeva adhippeto. So panesa aṭṭhamī cātuddasī pannarasībhedena tividho. Tasmā sesadvayanivāraṇatthaṁ pannaraseti vuttaṁ. Teneva vuttaṁ-- “upavasanti etthāti uposatho”ti.

Komudiyāti kumudavatiyā. Tadā kira kumudāni supupphitāni honti, tāni ettha santīti komudī. **Cātumāsiniyā**ti cātumāsiyā, sā hi catunnaṁ māsānaṁ pariyosānabhūtāti cātumāsī. Idha pana cātumāsinīti vuccati. (DA.2./I,140.) Māsapuṇṇatāya utupuṇṇatāya saṁvaccharapuṇṇatāya puṇṇā sampuṇṇāti puṇṇā. Mā iti cando vuccati, so ettha puṇṇoti puṇṇamā. Evaṁ puṇṇāya puṇṇamāyāti imasmiṁ padadvaye ca attho veditabbo.

Rājāmaccaparivutoti evarūpāya rajataghaṭaviniggatāhi khīradhārāhi dhoviyamānadisābhāgāya viya, rajatavimānaviccutehi muttāvaḷisumanakusumadāmasetadukūlakumudavisarehi samparikiṇṇāya viya ca, caturupakkilesavimuttapuṇṇacandappabhāsamudayobhāsitāya rattiyā rājāmaccehi parivutoti attho. **Uparipāsādavaragato**ti pāsādavarassa uparigato. Mahārahe

samussitasetacchatte kañcanāsane nisinno hoti. Kasmā nisinno? Niddāvinodanatthaṁ. Ayañhi rājā pitari upakkantadivasato paṭṭhāya-- "niddaṁ okkamissāmī"ti nimīlitamattesuyeva akkhīsu sattisata-abbhāhato viya kandamānoyeva pabujjhi. Kimetanti ca vutte, na kiñcīti vadati. Tenassa amanāpā niddā, iti niddāvinodanatthaṁ nisinno. Api ca tasmiṁ divase nakkhattaṁ saṅghuṭṭhaṁ hoti. Sabbaṁ nagaraṁ sittasammaṭṭhaṁ vippakiṇṇavālukaṁ pañcavaṇṇakusumalājapuṇṇaghaṭapaṭimaṇḍitagharadvāraṁ samussitadhajapaṭākavicitrasamujjalitadīpamālālaṅkatasabbadisābhāgaṁ vīthisabhāgena racchāsabhāgena nakkhattakīḷaṁ anubhavamānena mahājanena samākiṇṇaṁ hoti. Iti nakkhattadivasatāyapi nisinnoti vadanti. Evaṁ pana vatvāpi-- "rājakulassa nāma sadāpi nakkhattameva, niddāvinodanatthaṁyeva panesa nisinno"ti sanniṭṭhānaṁ kataṁ.

Udānaṁ (CS:pg.1.129) **udānesī**ti udāhāraṁ udāhari, yathā hi yaṁ telaṁ mānaṁ gahetuṁ na sakkoti, vissanditvā gacchati, taṁ (DA.2./I,141.) avasekoti vuccati. Yañca jalaṁ taḷākaṁ gahetuṁ na sakkoti, ajjhottharitvā gacchati, taṁ oghoti vuccati; evameva yaṁ pītivacanaṁ hadayaṁ gahetuṁ na sakkoti, adhikaṁ hutvā anto asaṇṭhahitvā bahinikkhamati, taṁ udānanti vuccati. Evarūpaṁ pītimayaṁ vacanaṁ nicchāresīti attho.

Dosināti dosāpagatā, abbhā, mahikā, dhūmo, rajo, rāhūti imehi pañcahi upakkilesehi virahitāti vuttaṁ hoti. Tasmā **ramaṇīyā**ti-ādīni pañca thomanavacanāni. Sā hi mahājanassa manaṁ ramayatīti **ramaṇīyā**. Vuttadosavimuttāya candappabhāya obhāsitattā ativiya surūpāti **abhirūpā**. Dassituṁ yuttāti **dassanīyā**. Cittaṁ pasādetīti **pāsādikā**. Divasamāsādīnaṁ lakkhaṇaṁ bhavituṁ yuttāti **lakkhaññā**.

Kaṁ nu khvajjāti kaṁ nu kho ajja. **Samaṇaṁ vā brāhmaṇaṁ vā**ti samitapāpatāya samaṇaṁ. Bāhitapāpatāya brāhmaṇaṁ. **Yaṁ no payirupāsato**ti vacanabyattayo esa, yaṁ amhākaṁ pañhapucchanavasena payirupāsantānaṁ madhuraṁ dhammaṁ sutvā cittaṁ pasīdeyyāti attho. Iti rājā iminā sabbenapi vacanena obhāsanimittakammaṁ akāsi. Kassa akāsīti? Jīvakassa. Kimatthaṁ? Bhagavato dassanatthaṁ. Kiṁ Bhagavantaṁ sayaṁ dassanāya upagantuṁ na sakkotīti? Āma, na sakkoti. Kasmā? Mahāparādhatāya.

Tena hi Bhagavato upaṭṭhāko ariyasāvako attano pitā mārito, Devadatto ca tameva nissāya Bhagavato bahuṁ anatthamakāsi, iti mahāparādho esa, tāya mahāparādhatāya sayaṁ gantuṁ na sakkoti. Jīvako pana Bhagavato upaṭṭhāko, tassa piṭṭhichāyāya Bhagavantaṁ passissāmīti obhāsanimittakammaṁ akāsi. Kiṁ Jīvako pana-- "mayhaṁ idaṁ obhāsanimittakamman"ti jānātīti? Āma jānāti. Atha kasmā tuṇhī ahosīti? Vikkhepapacchedanatthaṁ.

Tassañhi parisati channaṁ satthārānaṁ upaṭṭhākā (DA.2./I,142.) bahū sannipatitā, te asikkhitānaṁ payirupāsanena sayampi asikkhitāva. Te mayi Bhagavato guṇakathaṁ (CS:pg.1.130) āraddhe antarantarā uṭṭhāyuṭṭhāya attano satthārānaṁ guṇaṁ kathessanti, evaṁ me satthu guṇakathā pariyosānaṁ na gamissati. Rājā pana imesaṁ kulūpake upasaṅkamitvā gahitāsāratāya tesaṁ guṇakathāya anattamano hutvā maṁ paṭipucchissati, athāhaṁ nibbikkhepaṁ satthu guṇaṁ kathetvā rājānaṁ satthu santikaṁ gahetvā gamissāmīti jānantova vikkhepapacchedanatthaṁ tuṇhī ahosīti.

Tepi amaccā evaṁ cintesuṁ-- "ajja rājā pañcahi padehi rattiṁ thometi, addhā kiñci samaṇaṁ vā brāhmaṇaṁ vā upasaṅkamitvā pañhaṁ pucchitvā dhammaṁ sotukāmo, yassa cesa dhammaṁ sutvā pasīdissati, tassa ca mahantaṁ sakkāraṁ karissati, yassa pana kulūpako samaṇo rājakulūpako hoti, bhaddaṁ tassā"ti.

151-152. Te evaṁ cintetvā-- "ahaṁ attano kulūpakasamaṇassa vaṇṇaṁ vatvā rājānaṁ gahetvā gamissāmi, ahaṁ gamissāmī"ti attano attano kulūpakānaṁ vaṇṇaṁ kathetuṁ āraddhā. Tenāha-- **"evaṁ vutte aññataro rājāmacco"**ti-ādi. Tattha **pūraṇo**ti tassa satthupaṭiññassa nāmaṁ. **Kassapo**ti gottaṁ. So kira aññatarassa kulassa ekūnadāsasataṁ pūrayamāno jāto, tenassa pūraṇoti nāmaṁ akaṁsu. Maṅgaladāsattā cassa "dukkaṭan"ti vattā natthi, akataṁ vā na katanti. So "kimahaṁ ettha vasāmī"ti palāyi. Athassa corā vatthāni acchindiṁsu, so paṇṇena vā tiṇena vā paṭicchādetumpi ajānanto jātarūpeneva ekaṁ gāmaṁ pāvisi. Manussā taṁ disvā "ayaṁ samaṇo arahā appiccho, natthi iminā sadiso"ti pūvabhattādīni gahetvā upasaṅkamanti. So -- "mayhaṁ sāṭakaṁ anivatthabhāvena idaṁ uppannan"ti tato paṭṭhāya sāṭakaṁ labhitvāpi na nivāsesi, tadeva pabbajjaṁ aggahesi, tassa (DA.2./I,143.) santike aññepi aññepīti pañcasatamanussā pabbajiṁsu. Taṁ sandhāyāha-- "Pūraṇo Kassapo"ti.

Pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho assa atthīti **saṅghī**. Sveva gaṇo assa atthīti **gaṇī**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyoti **gaṇācariyo**. **Ñāto**ti paññāto pākaṭo. "Appiccho (CS:pg.1.131) santuṭṭho. Appicchatāya vatthampi na nivāsetī"ti evaṁ samuggato yaso assa atthīti **yasassī**. **Titthakaro**ti laddhikaro. **Sādhusammato**ti ayaṁ sādhu, sundaro, sappurisoti evaṁ sammato. **Bahujanassā**ti assutavato andhabālaputhujjanassa. Pabbajitato paṭṭhāya atikkantā bahū rattiyo jānātīti **rattaññū**. Ciraṁ pabbajitassa assāti **cirapabbajito,** acirapabbajitassa hi kathā okappanīyā na hoti, tenāha "cirapabbajito"ti. **Addhagato**ti addhānaṁ gato, dve tayo rājaparivaṭṭe atītoti adhippāyo. **Vayo-anuppatto**ti pacchimavayaṁ anuppatto. Idaṁ ubhayampi-- "daharassa kathā okappanīyā na hotī"ti etaṁ sandhāya vuttaṁ.

Tuṇhī ahosīti suvaṇṇavaṇṇaṁ madhurarasaṁ ambapakkaṁ khāditukāmo puriso āharitvā hatthe ṭhapitaṁ kājarapakkaṁ disvā viya jhānābhiññādiguṇayuttaṁ tilakkhaṇabbhāhataṁ madhuraṁ dhammakathaṁ sotukāmo pubbe pūraṇassa dassanenāpi anattamano idāni guṇakathāya suṭṭhutaraṁ anattamano hutvā tuṇhī ahosi. Anattamano samānopi pana "sacāhaṁ etaṁ tajjetvā gīvāyaṁ gahetvā nīharāpessāmi, 'yo yo kathesi, taṁ taṁ rājā evaṁ karotī'ti bhīto aññopi koci kiñci na kathessatī"ti amanāpampi taṁ kathaṁ adhivāsetvā tuṇhī eva ahosi. Athaññо-- "ahaṁ attano kulūpakassa vaṇṇaṁ kathessāmī"ti cintetvā vattuṁ ārabhi. Tena vuttaṁ-- aññataropi khoti-ādi. Taṁ sabbaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ.

Ettha pana **Makkhalī**ti tassa nāmaṁ. Gosālāya jātattā **Gosālo**ti dutiyaṁ nāmaṁ. Taṁ kira sakaddamāya bhūmiyā (DA.2./I,144.) telaghaṭaṁ gahetvā gacchantaṁ-- "tāta, mā khalī"ti sāmiko āha. So pamādena khalitvā patitvā sāmikassa bhayena palāyituṁ āraddho. Sāmiko upadhāvitvā dussakaṇṇe aggahesi. So sāṭakaṁ chaḍḍetvā acelako hutvā palāyi. Sesaṁ pūraṇasadisameva.

153. **Ajito**ti tassa nāmaṁ. Kesakambalaṁ dhāretīti **Kesakambalo**. Iti nāmadvayaṁ saṁsanditvā ajito Kesakambaloti vuccati (CS:pg.1.132) Tattha **Kesakambalo nāma** manussakesehi katakambalo. Tato paṭikiṭṭhataraṁ vatthaṁ nāma natthi. Yathāha-- "seyyathāpi, bhikkhave, yāni kānici tantāvutānaṁ vatthānaṁ, Kesakambalo tesaṁ paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo, bhikkhave, sīte sīto, uṇhe uṇho, dubbaṇṇo duggandho dukkhasamphasso"ti (a.ni.3.138).

154. **Pakudho**ti tassa nāmaṁ. **Kaccāyano**ti gottaṁ. Iti nāmagottaṁ saṁsanditvā Pakudho Kaccāyanoti vuccati. Sītudakapaṭikkhittako esa, vaccaṁ katvāpi udakakiccaṁ na karoti, uṇhodakaṁ vā kañjiyaṁ vā labhitvā karoti, nadiṁ vā maggodakaṁ vā atikkamma-- "sīlaṁ me bhinnan"ti vālikathūpaṁ katvā sīlaṁ adhiṭṭhāya

gacchati. Evarūpo nissirīkaladdhiko esa.

155. **Sañcayo**ti tassa nāmaṁ. Belaṭṭhassa puttoti **Belaṭṭhaputto**.

156. Amhākaṁ gaṇṭhanakileso palibandhanakileso natthi, kilesagaṇṭharahitā mayanti evaṁvāditāya laddhanāmavasena **Nigaṇṭho**. Nāṭassa putto **Nāṭaputto**.

(DA.2.-2)Komārabhaccajīvakakathāvaṇṇanā

157. **Atha kho rājā**ti rājā kira tesaṁ vacanaṁ sutvā cintesi-- "Ahaṁ yassa yassa vacanaṁ na sotukāmo, so so (DA.2./I,145.) eva kathesi. Yassa panamhi vacanaṁ sotukāmo, esa nāgavasaṁ pivitvā ṭhito supaṇṇo viya tuṇhībhūto, anattho vata me"ti. Athassa etadahosi-- "Jīvako upasantassa Buddhassa Bhagavato upaṭṭhāko, sayampi upasanto, tasmā vattasampanno bhikkhu viya tuṇhībhūtova nisinno, na esa mayi akathente kathessati, hatthimhi kho pana maddante hatthisseva pādo gahetabbo"ti tena saddhiṁ sayaṁ mantetumāraddho. Tena vuttaṁ-- "atha kho rājā"ti. Tattha **kiṁ tuṇhī**ti kena kāraṇena tuṇhī. Imesaṁ amaccānaṁ attano attano kulūpakasamaṇassa vaṇṇaṁ kathentānaṁ mukhaṁ nappahoti (CS:pg.1.133) Kiṁ yathā etesaṁ, evaṁ tava kulūpakasamaṇo natthi, kiṁ tvaṁ daliddo, na te mama pitarā issariyaṁ dinnaṁ, udāhu assaddhoti pucchati.

Tato Jīvakassa etadahosi-- "ayaṁ rājā maṁ kulūpakasamaṇassa guṇaṁ kathāpeti, na dāni me tuṇhībhāvassa kālo, yathā kho panime rājānaṁ vanditvā nisinnāva attano kulūpakasamaṇānaṁ guṇaṁ kathayiṁsu, na mayhaṁ evaṁ satthuguṇe kathetuṁ yuttan"ti uṭṭhāyāsanā Bhagavato vihārābhimukho pañcapatiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalaṁ añjaliṁ sirasi paggahetvā-- "mahārāja, mā maṁ evaṁ cintayittha, 'ayaṁ yaṁ vā taṁ vā samaṇaṁ upasaṅkamatī'ti, mama satthuno hi mātukucchi-okkamane, mātukucchito nikkhamane, mahābhinikkhamane, sambodhiyaṁ, dhammacakkappavattane ca, dasasahassilokadhātu kampittha, evaṁ yamakapāṭihāriyaṁ akāsi, evaṁ devorohaṇaṁ, ahaṁ satthuno guṇe kathayissāmi, ekaggacitto suṇa, mahārājā"ti vatvā-- "ayaṁ deva, Bhagavā arahaṁ sammāsambuddho"ti-ādimāha. (DA.2./I,146.) Tattha **taṁ kho pana Bhagavantan**ti itthambhūtākhyānatthe upayogavacanaṁ, tassa kho pana Bhagavatoti attho. **Kalyāṇo**ti kalyāṇaguṇasamannāgato, seṭṭhoti vuttaṁ hoti. **Kittisaddo**ti kittiyeva. Thutighoso vā. **Abbhuggato**ti sadevakaṁ lokaṁ ajjhottharitvā uggato. Kinti? "Itipi so Bhagavā arahaṁ sammāsambuddho …pe… Bhagavā"ti.

Tatrāyaṁ padasambandho-- so Bhagavā itipi arahaṁ itipi sammāsambuddho …pe… itipi Bhagavāti. Iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṁ hoti. Tattha ārakattā arīnaṁ, arānañca hatattā, paccayādīnaṁ arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti, imehi tāva kāraṇehi so Bhagavā arahanti veditabboti-ādinā nayena mātikaṁ nikkhipitvā sabbāneva cetāni padāni Visuddhimagge Buddhānussatiniddese vitthāritānīti tato nesaṁ vitthāro gahetabbo.

Jīvako pana ekamekassa padassa atthaṁ niṭṭhāpetvā-- "evaṁ, mahārāja, arahaṁ mayhaṁ satthā, evaṁ sammāsambuddho …pe… evaṁ Bhagavā"ti vatvā-- "taṁ, devo, Bhagavantaṁ payirupāsatu, appeva nāma devassa taṁ Bhagavantaṁ payirupāsato cittaṁ pasīdeyyā"ti āha. Ettha ca **taṁ devo payirupāsatū**ti vadanto "mahārāja, tumhādisānañhi satenapi sahassenapi satasahassenapi puṭṭhassa (CS:pg.1.134) mayhaṁ satthuno sabbesaṁ cittaṁ gahetvā kathetuṁ thāmo ca balañca atthi, vissattho upasaṅkamitvā puccheyyāsi mahārājā"ti āha.

Raññopi Bhagavato guṇakathaṁ suṇantassa sakalasarīraṁ pañcavaṇṇāya pītiyā nirantaraṁ phuṭaṁ ahosi. So taṅkhaṇaññeva gantukāmo hutvā -- "imāya kho pana velāya mayhaṁ dasabalassa santikaṁ gacchato na añño koci khippaṁ yānāni yojetuṁ sakkhissati aññatra Jīvakā"ti cintetvā-- "tena hi, samma Jīvaka, hatthiyānāni kappāpehī"ti āha.

158. Tattha **tena hī**ti uyyojanatthe nipāto. Gaccha, samma (DA.2./I,147.) Jīvakāti vuttaṁ hoti. **Hatthiyānānī**ti anekesu assarathādīsu yānesu vijjamānesupi hatthiyānaṁ uttamaṁ; uttamassa santikaṁ uttamayāneneva gantabbanti ca, assayānarathayānāni sasaddāni, dūratova tesaṁ saddo suyyati, hatthiyānassa padānupadaṁ gacchantāpi saddaṁ na suṇanti. Nibbutassa pana kho Bhagavato santike nibbuteheva yānehi gantabbanti ca cintayitvā hatthiyānānīti āha.

Pañcamattāni hatthinikāsatānīti pañca kareṇusatāni. **Kappāpetvā**ti ārohaṇasajjāni kāretvā. **Ārohaṇīyan**ti ārohaṇayoggaṁ, opaguyhanti attho. Kiṁ panesa rañña vuttaṁ akāsi avuttanti? Avuttaṁ. Kasmā? Paṇḍitatāya. Evaṁ kirassa ahosi -- rājā imāya velāya gacchāmīti vadati, rājāno ca nāma bahupaccatthikā. Sace antarāmagge koci antarāyo hoti, mampi garahissanti-- "Jīvako rājā me kathaṁ gaṇhātīti akālepi rājānaṁ gahetvā nikkhamatī"ti. Bhagavantampi garahissanti "Samaṇo Gotamo, 'mayhaṁ kathā vattatī'ti kālaṁ asallakkhetvāva dhammaṁ kathetī"ti. Tasmā yathā neva mayhaṁ, na Bhagavato, garahā uppajjati; rañño ca rakkhā susaṁvihitā hoti, tathā karissāmī"ti.

Tato itthiyo nissāya purisānaṁ bhayaṁ nāma natthi, 'sukhaṁ itthiparivuto gamissāmī'ti pañca hatthinikāsatāni kappāpetvā pañca itthisatāni purisavesaṁ gāhāpetvā-- "asitomarahatthā rājānaṁ parivāreyyāthā"ti vatvā puna cintesi-- "imassa rañño imasmiṁ attabhāve maggaphalānaṁ (CS:pg.1.135) upanissayo natthi, Buddhā ca nāma upanissayaṁ disvāva dhammaṁ kathenti. Handāhaṁ, mahājanaṁ sannipātāpemi, evañhi sati Satthā kassacideva upanissayena dhammaṁ desessati, sā mahājanassa upakārāya bhavissatī"ti. So tattha tattha sāsanaṁ pesesi, bheriṁ carāpesi-- "ajja rājā Bhagavato santikaṁ gacchati, sabbe attano vibhavānurūpena rañño ārakkhaṁ gaṇhantū"ti.

(DA.2./I,148.) Tato mahājano cintesi-- "rājā kira satthudassanatthaṁ gacchati, kīdisī vata bho dhammadesanā bhavissati, kiṁ no nakkhattakīḷāya, tattheva gamissāmā"ti. Sabbe gandhamālādīni gahetvā rañño āgamanaṁ ākaṅkhamānā magge aṭṭhaṁsu. Jīvakopi rañño paṭivedesi-- "kappitāni kho te, deva, hatthiyānāni, yassa dāni kālaṁ maññasī"ti. Tattha **yassa dāni kālaṁ maññasī**ti upacāravacanametaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- "yaṁ tayā āṇattaṁ, taṁ mayā kataṁ, idāni tvaṁ yassa gamanassa vā agamanassa vā kālaṁ maññasi, tadeva attano ruciyā karohī"ti.

159. **Paccekā itthiyo**ti pāṭiyekkā itthiyo, ekekissā hatthiniyā ekekaṁ itthinti vuttaṁ hoti. **Ukkāsu dhāriyamānāsū**ti daṇḍadīpikāsu dhāriyamānāsu. **Mahacca rājānubhāvenā**ti mahatā rājānubhāvena. Mahaccātipi pāḷi, mahatiyāti attho, liṅgavipariyāyo esa. **Rājānubhāvo** vuccati rājiddhi. Kā panassa rājiddhi? Tiyojanasatānaṁ dvinnaṁ mahāraṭṭhānaṁ issariyasirī. Tassa hi asukadivasaṁ rājā Tathāgataṁ upasaṅkamissatīti paṭhamataraṁ saṁvidahane asatipi taṅkhaṇaññeva pañca itthisatāni purisavesaṁ gahetvā paṭimukkaveṭhanāni aṁse āsattakhaggāni maṇidaṇḍatomare gahetvā nikkhamiṁsu. Yaṁ sandhāya vuttaṁ-- "paccekā itthiyo āropetvā"ti.

Aparāpi soḷasasahassakhattiyanāṭakitthiyo rājānaṁ parivāresuṁ. Tāsaṁ

pariyante khujjavāmanakakirātādayo. Tāsaṁ pariyante antepurapālakā vissāsikapurisā. Tesaṁ pariyante vicitravesavilāsino saṭṭhisahassamattā mahāmattā. Tesaṁ pariyante vividhālaṅkārapaṭimaṇḍitā nānappakāra-āvudhahatthā (CS:pg.1.136) vijjādharataruṇā viya navutisahassamattā raṭṭhiyaputtā. Tesaṁ pariyante satagghanikāni (DA.2./I,149.) nivāsetvā pañcasatagghanikāni ekaṁsaṁ katvā sunhātā suvilittā kañcanamālādinānābharaṇasobhitā dasasahassamattā brāhmaṇā dakkhiṇahatthaṁ ussāpetvā jayasaddaṁ ghosantā gacchanti. Tesaṁ pariyante pañcaṅgikāni tūriyāni. Tesaṁ pariyante dhanupantiparikkhepo. Tassa pariyante hatthighaṭā. Hatthīnaṁ pariyante gīvāya gīvaṁ paharamānā assapanti. Assapariyante aññamaññaṁ saṅghaṭṭanarathā. Rathapariyante bāhāya bāhaṁ paharayamānā yodhā. Tesaṁ pariyante attano attano anurūpāya ābharaṇasampattiyā virocamānā aṭṭhārasa seniyo. Iti yathā pariyante ṭhatvā khitto saro rājānaṁ na pāpuṇāti, evaṁ Jīvako komārabhacco rañño parisaṁ saṁvidahitvā attanā rañño avidūreneva gacchati-- "sace koci upaddavo hoti, paṭhamatara rañño jīvitadānaṁ dassāmī"ti. Ukkānaṁ pana ettakāni satāni vā sahassāni vāti paricchedo natthīti evarūpiṁ rājiddhiṁ sandhāya vuttaṁ -- "mahaccarājānubhāvena yena Jīvakassa komārabhaccassa Ambavanaṁ, tena Pāyāsī"ti.

Ahudeva bhayanti ettha cittutrāsabhayaṁ, ñāṇabhayaṁ, ārammaṇabhayaṁ, ottappabhayanti catubbidhaṁ bhayaṁ, tattha "jātiṁ paṭicca bhayaṁ bhayānakan"ti-ādinā nayena vuttaṁ cittutrāsabhayaṁ nāma. "Tepi Tathāgatassa dhammadesanaṁ sutvā yebhuyyena bhayaṁ saṁvegaṁ santāsaṁ āpajjantī"ti (saṁ.ni.3.78) evamāgataṁ ñāṇabhayaṁ nāma. "Etaṁ nūna taṁ bhayabheravaṁ āgacchatī"ti (ma.ni.1.49) ettha vuttaṁ ārammaṇabhayaṁ nāma.

"Bhīruṁ pasaṁsanti, na hi tattha sūraṁ;
Bhayā hi santo, na karonti pāpan" (DA.2./I,150.) ti (saṁ.ni.1.33).

Idaṁ ottappabhayaṁ nāma. Tesu idha cittutrāsabhayaṁ, ahu ahosīti attho. **Chambhitattan**ti chambhitassa bhāvo. Sakalasarīracalananti attho. **Lomahaṁso**ti lomahaṁsanaṁ, uddhaṁ ṭhitalomatāti attho. So panāyaṁ lomahaṁso dhammassavanādīsu pīti-uppattikāle pītiyāpi hoti (CS:pg.1.137) Bhīrukajātikānaṁ sampahārapisācādidassanesu bhayenāpi. Idha bhayalomahaṁsoti veditabbo.

Kasmā panesa bhītoti? Andhakārenāti eke vadanti. Rājagahe kira dvattiṁsa mahādvārāni, catusaṭṭhi khuddakadvārāni. Jīvakassa Ambavanaṁ pākārassa ca Gijjhakūṭassa ca antarā hoti. So pācīnadvārena nikkhamitvā pabbatacchāyāya pāvisi, tattha pabbatakūṭena cando chādito, pabbatacchāyāya ca rukkhacchāyāya ca andhakāraṁ ahosīti, tampi akāraṇaṁ. Tadā hi ukkānaṁ satasahassānampi paricchedo natthi.

Ayaṁ pana appasaddataṁ nissāya Jīvake āsaṅkāya bhīto. Jīvako kirassa uparipāsādeyeva ārocesi-- "mahārāja appasaddakāmo Bhagavā, appasaddeneva upasaṅkamitabbo"ti. Tasmā rājā tūriyasaddaṁ nivāresi. Tūriyāni kevalaṁ gahitamattāneva honti, vācampi uccaṁ anicchārayamānā accharāsaññāya gacchanti. Ambavanepi kassaci khipitasaddopi na suyyati. Rājāno ca nāma saddābhiratā honti. So taṁ appasaddataṁ nissāya ukkaṇṭhito Jīvakepi āsaṅkaṁ uppādesi. "Ayaṁ Jīvako mayhaṁ Ambavane aḍḍhateḷasāni bhikkhusatānī"ti āha. Ettha ca khipitasaddamattampi na suyyati, abhūtaṁ maññe, esa vañcetvā maṁ nagarato nīharitvā purato balakāyaṁ upaṭṭhapetvā maṁ gaṇhitvā attanā chattaṁ ussāpetukāmo. Ayañhi pañcannaṁ hatthīnaṁ balaṁ dhāreti. Mama ca (DA.2./I,151.) avidūreneva gacchati, santike ca me āvudhahattho ekapurisopi natthi. Aho vata me anattho"ti. Evaṁ bhāyitvā ca pana abhīto viya sandhāretumpi nāsakkhi. Attano bhītabhāvaṁ tassa āvi akāsi. Tena

vuttaṁ. “Atha kho rājā …pe… na nigghoso”ti. Tattha **sammā**ti vayassābhilāpo esa, kacci maṁ vayassāti vuttaṁ hoti. **Na palambhesī**ti yaṁ natthi taṁ atthīti vatvā kacci maṁ na vippalambhayasi. **Nigghoso**ti kathāsallāpanigghoso.

Mā bhāyi, mahārājāti Jīvako-- “ayaṁ rājā maṁ na jānāti ‘nāyaṁ paraṁ jīvitā voropetī’ti; sace kho pana naṁ na assāsessāmi, vinasseyyā”ti (CS:pg.1.138) cintayitvā daḷhaṁ katvā samassāsento “mā bhāyi mahārājā”ti vatvā **“na taṁ devā”**ti-ādimāha. **Abhikkamā**ti abhimukho kama gaccha, pavisāti attho. Sakiṁ vutte pana daḷhaṁ na hotīti taramānova dvikkhattuṁ āha. **Ete maṇḍalamāḷe dīpā jhāyantī**ti mahārāja, corabalaṁ nāma na dīpe jāletvā tiṭṭhati, ete ca maṇḍalamāḷe dīpā jalanti. Etāya dīpasaññāya yāhi mahārājāti vadati.

(DA.2.-3)Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā

160. **Nāgassa bhūmī**ti yattha sakkā hatthiṁ abhirūḷhena gantuṁ, ayaṁ nāgassa bhūmi nāma. **Nāgā paccorohitvā**ti vihārassa bahidvārakoṭṭhake hatthito orohitvā. Bhūmiyaṁ patiṭṭhitasamakālameva pana Bhagavato tejo rañño sarīraṁ phari. Athassa tāvadeva sakalasarīrato sedā mucciṁsu, sāṭakā pīḷetvā apanetabbā viya ahesuṁ. Attano aparādhaṁ saritvā mahābhayaṁ uppajji. So ujukaṁ Bhagavato santikaṁ gantuṁ asakkonto Jīvakaṁ hatthe gahetvā ārāmacārikaṁ caramāno viya “idaṁ te samma Jīvaka suṭṭhu kāritaṁ idaṁ suṭṭhu kāritan”ti vihārassa (DA.2./I,152.) vaṇṇaṁ bhaṇamāno anukkamena yena maṇḍalamāḷassa dvāraṁ tenupasaṅkami, sampattoti attho.

Kahaṁ pana sammāti kasmā pucchīti. Eke tāva “ajānanto”ti vadanti. Iminā kira daharakāle pitarā saddhiṁ āgamma Bhagavā diṭṭhapubbo, pacchā pana pāpamittasaṁsaggena pitughātaṁ katvā abhimāre pesetvā dhanapālaṁ muñcāpetvā mahāparādho hutvā Bhagavato sammukhībhāvaṁ na upagatapubboti asañjānanto pucchatīti. Taṁ akāraṇaṁ, Bhagavā hi ākiṇṇavaralakkhaṇo anubyañjanapaṭimaṇḍito chabbaṇṇāhi rasmīhi sakalaṁ ārāmaṁ obhāsetvā tārāgaṇaparivuto viya puṇṇacando bhikkhugaṇaparivuto maṇḍalamāḷamajjhe nisinno, taṁ ko na jāneyya. Ayaṁ pana attano issariyalīlāya pucchati. Pakati hesā rājakulānaṁ, yaṁ jānantāpi ajānantā viya pucchanti. Jīvako pana taṁ sutvā-- ‘ayaṁ rājā pathaviyaṁ ṭhatvā kuhiṁ pathavīti, nabhaṁ ulloketvā kuhiṁ candimasūriyāti, sinerumūle ṭhatvā (CS:pg.1.139) kuhiṁ sinerūti vadamāno viya dasabalassa purato ṭhatvā kuhiṁ Bhagavā’ti pucchati. “Handassa Bhagavantaṁ dassessāmī”ti cintetvā yena Bhagavā tenañjaliṁ paṇāmetvā “eso mahārājā”ti-ādimāha. **Purakkhato**ti parivāretvā nisinnassa purato nisinno.

161. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti yattha Bhagavā tattha gato, Bhagavato santikaṁ upagatoti attho. **Ekamantaṁ aṭṭhāsī**ti Bhagavantaṁ vā bhikkhusaṁghaṁ vā asaṅghaṭṭayamāno attano ṭhātuṁ anucchavike ekasmiṁ padese Bhagavantaṁ abhivādetvā ekova aṭṭhāsi. **Tuṇhībhūtaṁ tuṇhībhūtan**ti yato yato anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtamevāti attho. Tattha hi ekabhikkhussapi hatthakukkuccaṁ vā pādakukkuccaṁ vā khipitasaddo vā natthi, sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṁ (DA.2./I,153.) nāṭakaparivāraṁ Bhagavato abhimukhe ṭhitaṁ rājānaṁ vā rājaparisaṁ vā ekabhikkhupi na olokesi. Sabbe Bhagavantaṁyeva olokayamānā nisīdiṁsu.

Rājā tesaṁ upasame pasīditvā vigatapaṅkatāya vippasannarahadamiva upasantindriyaṁ bhikkhusaṅghaṁ punappunaṁ anuviloketvā udānaṁ udānesi. Tattha **iminā**ti yena kāyikena ca vācasikena ca mānasikena ca sīlūpasamena bhikkhusaṅgho upasanto, iminā upasamenāti dīpeti. Tattha “Aho vata me putto pabbajitvā ime bhikkhū

viya upasanto bhaveyyā”ti nayidaṁ sandhāya esa evamāha. Ayaṁ pana bhikkhusaṅghaṁ disvā pasanno puttaṁ anussari. Dullabhañhi laddhā acchariyaṁ vā disvā piyānaṁ ñātimittādīnaṁ anussaraṇaṁ nāma lokassa pakatiyeva. Iti bhikkhusaṅghaṁ disvā puttaṁ anussaramāno esa evamāha.

Api ca putte āsaṅkāya tassa upasamaṁ icchamāno pesa evamāha. Evaṁ kirassa ahosi, putto me pucchissati-- “mayhaṁ pitā daharo. Ayyako me kuhin”ti. So “pitarā te ghātito”ti sutvā “ahampi pitaraṁ ghātetvā rajjaṁ kāressāmī”ti maññissati. Iti putte āsaṅkāya tassa upasamaṁ icchamāno pesa evamāha. Kiñcāpi hi esa evamāha. Atha kho naṁ putto ghātessatiyeva. Tasmiñhi vaṁse pituvadho pañcaparivaṭṭe gato. Ajātasattu Bimbisāraṁ ghātesi, udayo Ajātasattuṁ (CS:pg.1.140) Tassa putto mahāmuṇḍiko nāma udayaṁ. Tassa putto Anuruddho nāma mahāmuṇḍikaṁ. Tassa putto nāgadāso nāma Anuruddhaṁ. Nāgadāsaṁ pana-- “vaṁsacchedakarājāno ime, kiṁ imehī”ti raṭṭhavāsino kupitā ghātesuṁ.

Agamā kho tvanti kasmā evamāha? Bhagavā kira rañño vacībhede akateyeva cintesi-- “ayaṁ rājā āgantvā tuṇhī niravo ṭhito, kiṁ nu kho cintesī”ti. Athassa cittaṁ ñatvā-- “ayaṁ mayā saddhiṁ sallapituṁ asakkonto (DA.2./I,154.) bhikkhusaṅghaṁ anuviloketvā puttaṁ anussari, na kho panāyaṁ mayi anālapante kiñci kathetuṁ sakkhissati, karomi tena saddhiṁ kathāsallāpan”ti. Tasmā rañño vacanānantaraṁ **“agamā kho tvaṁ, mahārāja, yathāpeman”**ti āha. Tassattho-- mahārāja, yathā nāma unname vuṭṭhaṁ udakaṁ yena ninnaṁ tena gacchati, evameva tvaṁ bhikkhusaṅghaṁ anuviloketvā yena pemaṁ tena gatoti.

Atha rañño etadahosi-- “Aho acchariyā Buddhaguṇā, mayā sadiso Bhagavato aparādhakārako nāma natthi, mayā hissa aggupaṭṭhāko ghātito, Devadattassa ca kathaṁ gahetvā abhimārā pesitā, nāḷāgiri mutto, maṁ nissāya Devadattena silā paviddhā, evaṁ mahāparādhaṁ nāma maṁ ālapato dasabalassa mukhaṁ nappahoti; aho Bhagavā pañcahākārehi tādilakkhaṇe suppatiṭṭhito. Evarūpaṁ nāma satthāraṁ pahāya bahiddhā na pariyesissāmā”ti so somanassajāto Bhagavantaṁ ālapanto “piyo me, bhante”ti-ādimāha.

162. **Bhikkhusaṅghassa añjaliṁ paṇāmetvā**ti evaṁ kirassa ahosi Bhagavantaṁ vanditvā itocito ca gantvā bhikkhusaṅghaṁ vandantena ca Bhagavā piṭṭhito kātabbo hoti, garukāropi cesa na hoti. Rājānaṁ vanditvā uparājānaṁ vandantenapi hi rañño agāravo kato hoti. Tasmā Bhagavantaṁ vanditvā ṭhitaṭṭhāneyeva bhikkhusaṅghassa añjaliṁ paṇāmetvā ekamantaṁ nisīdi. **Kañcideva desan**ti kañci okāsaṁ.

Athassa (CS:pg.1.141) Bhagavā pañhapucchane ussāhaṁ janento āha-- **“puccha, mahārāja, yadākaṅkhasī”**ti. Tassattho-- “puccha yadi ākaṅkhasi, na me pañhavissajjane bhāro atthi”. Atha vā “puccha, yaṁ ākaṅkhasi, sabbaṁ te vissajjessāmī”ti sabbaññupavāraṇaṁ pavāresi, asādhāraṇaṁ paccekabuddha-aggasāvakamahāsāvakehi. Te hi yadākaṅkhasīti na vadanti, sutvā vedissāmāti vadanti. (DA.2./I,155.) Buddhā pana-- “puccha, āvuso, yadākaṅkhasī”ti (saṁ.ni.1.237), vā “puccha, mahārāja, yadākaṅkhasī”ti vā,

“Puccha, vāsava, maṁ pañhaṁ, yaṁ kiñci manasicchasi;
Tassa tasseva pañhassa, ahaṁ antaṁ karomi te”ti. (dī.ni.2.356) vā.

Tena hi tvaṁ, bhikkhu, sake āsane nisīditvā puccha, yadākaṅkhasīti vā,

“Bāvarissa ca tuyhaṁ vā, sabbesaṁ sabbasaṁsayaṁ;
Katāvakāsā pucchavho, yaṁ kiñci manasicchathā”ti. (su.ni.1036) vā.

"Puccha maṁ, sabhiya, pañhaṁ, yaṁ kiñci manasicchasi;
Tassa tasseva pañhassa, ahaṁ antaṁ karomi te"ti. (su.ni.517) vā.

Tesaṁ tesaṁ yakkhanarindadevasamaṇabrāhmaṇaparibbājakānaṁ sabbaññupavāraṇaṁ pavārenti. Anacchariyañcetaṁ, yaṁ Bhagavā Buddhabhūmiṁ patvā etaṁ pavāraṇaṁ pavāreyya. Yo bodhisattabhūmiyaṁ padesañāṇe ṭhito --

"Koṇḍañña pañhāni viyākarohi;
Yācanti taṁ isayo sādhurūpā.
Koṇḍañña, eso manujesu dhammo.
Yaṁ vuddhamāgacchati esa bhāro"ti. (jā.2.17.60).

Evaṁ sakkādīnaṁ atthāya isīhi yācito–

"Katāvakāsā pucchantu bhonto,
Yaṁ kiñci pañhaṁ manasābhipatthitaṁ.
Ahañhi taṁ taṁ vo viyākarissaṁ,
Ñatvā sayaṁ lokamimaṁ parañcā"ti. (jā.2.17.61).

Evaṁ (CS:pg.1.142) sarabhaṅgakāle. Sambhavajātake ca Sakalajambudīpaṁ tikkhattuṁ vicaritvā pañhānaṁ antakaraṁ adisvā suciratena brāhmaṇena, pañhaṁ puṭṭhuṁ okāse kārite jātiyā sattavassiko rathikāya paṁsuṁ kīḷanto pallaṅkamābhujitvā antaravīthiyaṁ nisinnova--

(DA.2./I,156.) "Taggha te ahamakkhissaṁ, yathāpi kusalo tathā;
Rājā ca kho taṁ jānāti, yadi kāhati vā na vā"ti. (jā.1.16.172).

Sabbaññupavāraṇaṁ pavāresi.

163. Evaṁ Bhagavatā sabbaññupavāraṇāya pavāritāya attamano rājā pañhaṁ pucchanto-- "yathā nu kho imāni, bhante"ti-ādimāha. Tattha sippameva sippāyatanaṁ. **Puthusippāyatanānī**ti bahūni sippāni. **Seyyathidan**ti katame pana te. **Hatthārohā**ti-ādīhi ye taṁ taṁ sippaṁ nissāya jīvanti, te dasseti. Ayañhi assādhippāyo-- "yathā imesaṁ sippūpajīvīnaṁ taṁ taṁ sippaṁ nissāya sandiṭṭhikaṁ sippaphalaṁ paññāyati. Sakkā nu kho evaṁ sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalaṁ paññāpetun"ti. Tasmā sippāyatanāni āharitvā sippūpajīvino dasseti.

Tattha **hatthārohā**ti sabbepi hatthācariyahatthivejjahatthimeṇḍādayo dasseti. **Assārohā**ti sabbepi assācariya-assavejja-assameṇḍādayo. **Rathikā**ti sabbepi rathācariyarathayodharatharakkhādayo. **Dhanuggahā**ti dhanu-ācariyā issāsā. **Celakā**ti ye yuddhe jayadhajaṁ gahetvā purato gacchanti. **Calakā**ti idha rañño ṭhānaṁ hotu, idha asukamahāmattassāti evaṁ senābyūhakārakā. **Piṇḍadāyakā**ti sāhasikamahāyodhā. Te kira parasenaṁ pavisitvā parasīsaṁ piṇḍamiva chetvā chetvā dayanti, uppatitvā uppatitvā niggacchantīti attho. Ye vā saṅgāmamajjhe yodhānaṁ bhattapātiṁ gahetvā parivisanti, tesampetaṁ nāmaṁ. (DA.2./I,157.) **Uggā rājaputtā**ti uggatuggatā saṅgāmāvacarā rājaputtā. **Pakkhandino**ti ye "kassa sīsaṁ vā āvudhaṁ vā āharāmā"ti (CS:pg.1.143) "vatvā asukassā"ti vuttā saṅgāmaṁ pakkhanditvā tadeva āharanti, ime pakkhandantīti pakkhandino. **Mahānāgā**ti mahānāgā viya mahānāgā, hatthi-ādīsupi abhimukhaṁ āgacchantesu anivattitayodhānametaṁ adhivacanaṁ. **Sūrā**ti ekantasūrā, ye sajālikāpi sacammikāpi samuddaṁ tituṁ sakkonti. **Cammayodhino**ti ye cammakañcukaṁ vā pavisitvā saraparittāṇacammaṁ vā gahetvā yujjhanti. **Dāsikaputtā**ti balavasinehā gharadāsayodhā. **Āḷārikā**ti pūvikā. **Kappakā**ti nhāpikā. **Nhāpakā**ti ye nhāpenti. **Sūdā**ti bhattakārakā. Mālākārādayo pākaṭāyeva. **Gaṇakā**ti acchiddakapāṭhakā. **Muddikā**ti hatthamuddāya gaṇanaṁ

nissāya jīvino. **Yāni vā panaññānipī**ti ayakāradantakāracittakārādīni. **Evaṁgatānī**ti evaṁ pavattāni. **Te diṭṭheva dhamme**ti te hatthārohādayo tāni puthusippāyatanāni dassetvā rājakulato mahāsampattiṁ labhamānā sandiṭṭhikameva sippaphalaṁ upajīvanti. **Sukhentī**ti sukhitaṁ karonti. **Pīṇentī**ti pīṇitaṁ thāmabalūpetaṁ karonti. **Uddhaggikā**dīsu upari phalanibbattanato uddhaṁ aggamassā (DA.2./I,158.) atthīti **uddhaggikā**. Saggaṁ arahatīti **sovaggikā**. Sukho vipāko assāti **sukhavipākā**. Suṭṭhu agge rūpasaddagandharasaphoṭṭhabba-āyuvaṇṇasukhayasa-ādhipateyyasaṅkhāte dasa dhamme saṁvatteti nibbattetīti **saggasaṁvattanikā**. Taṁ evarūpaṁ dakkhiṇaṁ dānaṁ patiṭṭhapentīti attho. **Sāmaññaphalan**ti ettha paramatthato maggo sāmaññaṁ. Ariyaphalaṁ sāmaññaphalaṁ. Yathāha-- "katamañca, bhikkhave, sāmaññaṁ? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Seyyathidaṁ, sammādiṭṭhi …pe… sammāsamādhi. Idaṁ vuccati, bhikkhave, sāmaññaṁ. Katamāni ca, bhikkhave, sāmaññaphalāni? Sotāpattiphalaṁ …pe… arahattaphalan"ti (saṁ.ni.5.35). Taṁ esa rājā na jānāti. Upari āgataṁ pana dāsakassakopamaṁ sandhāya pucchati.

Atha Bhagavā pañhaṁ avissajjetvāva cintesi-- "ime bahū aññatitthiyasāvakā rājāmaccā idhāgatā, te kaṇhapakkhañca sukkapakkhañca dīpetvā kathīyamāne amhākaṁ rājā mahantena ussāhena idhāgato, tassāgatakālato paṭṭhāya Samaṇo Gotamo samaṇakolāhalaṁ samaṇabhaṇḍanameva (CS:pg.1.144) kathetīti ujjhāyissanti, na sakkaccaṁ dhammaṁ sossanti, raññā pana kathīyamāne ujjhāyituṁ na sakkhissanti, rājānameva anuvattissanti. Issarānuvattako hi loko. 'Handāhaṁ raññova bhāraṁ karomī'ti rañño bhāraṁ karonto **"abhijānāsi no tvan"**ti-ādimāha.

164. Tattha **abhijānāsi no tvan**ti abhijānāsi nu tvaṁ. Ayañca no-saddo parato pucchitāti padena yojetabbo. Idañhi vuttaṁ hoti-- "mahārāja, tvaṁ imaṁ pañhaṁ aññe samaṇabrāhmaṇe pucchitā nu, abhijānāsi ca naṁ puṭṭhabhāvaṁ, na te sammuṭṭhan"ti. **Sace te agarū**ti sace tuyhaṁ (DA.2./I,159.) yathā te byākariṁsu, tathā idha bhāsituṁ bhāriyaṁ na hoti, yadi na koci aphāsukabhāvo atthi, bhāsassūti attho. **Na kho me bhante**ti kiṁ sandhāyāha? Paṇḍitapatirūpakānañhi santike kathetuṁ dukkhaṁ hoti, te pade pade akkhare akkhare dosameva vadanti. Ekantapaṇḍitā pana kathaṁ sutvā sukathitaṁ pasaṁsanti, dukkathitesu pāḷipada-atthabyañjanesu yaṁ yaṁ virujjhati, taṁ taṁ ujukaṁ katvā denti. Bhagavatā ca sadiso ekantapaṇḍito nāma natthi. Tenāha-- "na kho me, bhante, garu; yatthassa Bhagavā nisinno Bhagavantarūpo vā"ti.

(DA.2.-4)Pūraṇakassapavādavaṇṇanā

165. **Ekamidāhan**ti ekaṁ idha ahaṁ. **Sammodanīyaṁ kathaṁ sāraṇīyaṁ vītisāretvā**ti sammodajanakaṁ saritabbayuttakaṁ kathaṁ pariyosāpetvā.

166. **"Karoto kho, mahārāja, kārayato"**ti-ādīsu **karoto**ti sahatthā karontassa. **Kārayato**ti āṇattiyā kārentassa. **Chindato**ti paresaṁ hatthādīni chindantassa. **Pacato**ti pare daṇḍena pīḷentassa. **Socayato**ti parassa bhaṇḍaharaṇādīhi socayato. **Socāpayato**ti sokaṁ sayaṁ karontassapi parehi kārāpentassapi (CS:pg.1.145) **Kilamato**ti āhārupacchedabandhanāgārappavesanādīhi sayaṁ kilamantassapi parehi kilamāpentassapi. **Phandato phandāpayato**ti paraṁ phandantaṁ phandanakāle sayampi phandato parampi phandāpayato. **Pāṇamatipātāpayato**ti pāṇaṁ hanantassapi hanāpentassapi. Evaṁ sabbattha karaṇakāraṇavaseneva attho veditabbo.

Sandhinti gharasandhiṁ. **Nillopan**ti mahāvilopaṁ. **Ekāgārikan**ti ekameva gharaṁ parivāretvā viluppanaṁ. **Paripanthe**ti āgatāgatānaṁ acchindanatthaṁ magge

tiṭṭhato. **Karoto na karīyati pāpan**ti yaṁ kiñci pāpaṁ karomīti saññāya karotopi pāpaṁ na karīyati, natthi pāpaṁ. Sattā pana pāpaṁ karomāti evaṁsaññino hontīti dīpeti. (DA.2./I,160.) **Khurapariyantenā**ti khuraneminā, khuradhārasadisapariyantena vā. **Ekaṁ maṁsakhalan**ti ekaṁ maṁsarāsiṁ. **Puñjan**ti tasseva vevacanaṁ. **Tatonidānan**ti ekamaṁsakhalakaraṇanidānaṁ.

Dakkhiṇanti dakkhiṇatīre manussā kakkhaḷā dāruṇā, te sandhāya "hananto"ti-ādimāha. Uttaratīre sattā saddhā honti pasannā Buddhamāmakā dhammamāmakā saṅghamāmakā, te sandhāya dadantoti-ādimāha. Tattha **yajanto**ti mahāyāgaṁ karonto. **Damenā**ti indriyadamena uposathakammena vā. **Saṁyamenā**ti sīlasaṁyamena. **Saccavajjenā**ti saccavacanena. **Āgamo**ti āgamanaṁ, pavattīti attho. Sabbathāpi pāpapuññānaṁ kiriyameva paṭikkhipati.

Ambaṁ puṭṭho labujaṁ byākaroti nāma, yo kīdiso ambo kīdisāni vā ambassa khandhapaṇṇapupphaphalānīti vutte ediso labujo edisāni vā labujassa khandhapaṇṇapupphaphalānīti byākaroti. **Vijite**ti āṇāpavattidese. **Apasādetabban**ti viheṭhetabbaṁ. **Anabhinanditvā**ti "sādhu sādhū"ti evaṁ pasaṁsaṁ akatvā. **Appaṭikkositvā**ti bāladubbhāsitaṁ tayā bhāsitanti evaṁ appaṭibāhitvā. **Anuggaṇhanto**ti sārato aggaṇhanto. **Anikkujjanto**ti sāravaseneva idaṁ nissaraṇaṁ, ayaṁ paramatthoti hadaye aṭṭhapento. Byañjanaṁ pana tena uggahitañceva nikkujjitañca.

(DA.2.-5)Makkhaligosālavādavaṇṇanā

167-169. Makkhalivāde (CS:pg.1.146) paccayoti hetuvevacanameva, ubhayenāpi vijjamānameva kāyaduccaritādīnaṁ saṁkilesapaccayaṁ, kāyasucaritādīnañca visuddhipaccayaṁ paṭikkhipati. **Attakāre**ti attakāro. Yena attanā katakammena ime (DA.2./I,161.) sattā devattampi mārattampi brahmattampi sāvakabodhimpi paccekabodhimpi sabbaññutampi pāpuṇanti, tampi paṭikkhipati. Dutiyapadena yaṁ parakāraṁ parassa ovādānusāsaniṁ nissāya ṭhapetvā mahāsattaṁ avaseso jano manussasobhagyataṁ ādiṁ katvā yāva arahattaṁ pāpuṇāti, taṁ parakāraṁ paṭikkhipati. Evamayaṁ bālo jinacakke pahāraṁ deti nāma. **Natthi purisakāre**ti yena purisakārena sattā vuttappakārā sampattiyo pāpuṇanti tampi paṭikkhipati. **Natthi balan**ti yamhi attano bale patiṭṭhitā sattā vīriyaṁ katvā tā sampattiyo pāpuṇanti, taṁ balaṁ paṭikkhipati. **Natthi vīriyan**ti-ādīni sabbāni purisakāravevacanāneva. "Idaṁ no vīriyena idaṁ purisathāmena, idaṁ purisaparakkamena pavattan"ti evaṁ pavattavacanapaṭikkhepakaraṇavasena panetāni visuṁ ādiyanti.

Sabbe sattāti oṭṭhagoṇagadrabhādayo anavasese pariggaṇhāti. **Sabbe pāṇā**ti ekindriyo pāṇo, dvindriyo pāṇoti-ādivasena vadati. **Sabbe bhūtā**ti aṇḍakosavatthikosesu bhūte sandhāya vadati. **Sabbe jīvā**ti sāliyavagodhumādayo sandhāya vadati. Tesu hi so virūhanabhāvena jīvasaññī. **Avasā abalā avīriyā**ti tesaṁ attano vaso vā balaṁ vā vīriyaṁ vā natthi. **Niyatisaṅgatibhāvapariṇatā**ti ettha **niyatī**ti niyatā. **Saṅgatī**ti channaṁ abhijātīnaṁ tattha tattha gamanaṁ. **Bhāvo**ti sabhāvoyeva. Evaṁ niyatiyā ca saṅgatiyā ca bhāvena ca pariṇatā nānappakārataṁ pattā. Yena hi yathā bhavitabbaṁ, so tatheva bhavati. Yena na bhavitabbaṁ, so na bhavatīti dasseti. **Chasvevābhijātīsū**ti chasu eva abhijātīsu ṭhatvā sukhañca dukkhañca paṭisaṁvedenti. Aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dasseti.

Yonipamukhasatasahassānīti pamukhayonīnaṁ uttamayonīnaṁ

cuddasasatasahassāni (DA.2./I,162.) aññāni ca saṭṭhisatāni aññāni ca chasatāni. **Pañca ca kammuno** (CS:pg.1.147) **satānī**ti pañcakammasatāni ca. Kevalaṁ takkamattakena niratthakaṁ diṭṭhiṁ dīpeti. Pañca ca kammāni tīṇi ca kammānīti-ādīsupi eseva nayo. Keci panāhu-- "pañca ca kammānīti pañcindriyavasena bhaṇati. Tīṇīti kāyakammādivasenā"ti. **Kamme ca upaḍḍhakamme cā**ti ettha panassa kāyakammañca vacīkammañca kammanti laddhi, manokammaṁ upaḍḍhakammanti. **Dvaṭṭhipaṭipadā**ti dvāsaṭṭhi paṭipadāti vadati. **Dvaṭṭhantarakappā**ti ekasmiṁ kappe catusaṭṭhi antarakappā nāma honti. Ayaṁ pana aññe dve ajānanto evamāha.

Chaḷābhijātiyoti kaṇhābhijāti, nīlābhijāti, lohitābhijāti, haliddābhijāti, sukkābhijāti, paramasukkābhijātīti imā cha abhijātiyo vadati. Tattha orabbhikā, sākuṇikā, māgavikā, sūkarikā, luddā, macchaghātakā corā, coraghātakā, bandhanāgārikā, ye vā panaññepi keci kurūrakammantā, ayaṁ kaṇhābhijātīti (a.ni.6.57) vadati. Bhikkhū nīlābhijātīti vadati, te kira catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti. "Bhikkhū kaṇṭakavuttikā"ti (a.ni.6.57) ayañhissa pāḷiyeva. Atha vā kaṇṭakavuttikā eva nāma eke pabbajitāti vadati. Lohitābhijāti nāma nigaṇṭhā ekasāṭakāti vadati. Ime kira purimehi dvīhi paṇḍaratarā. Gihī odātavasanā acelakasāvakā haliddābhijātīti vadati. Evaṁ attano paccayadāyake nigaṇṭhehipi jeṭṭhakatare karoti. Ājīvakā ājīvakiniyo sukkābhijātīti vadati. Te kira purimehi catūhi paṇḍaratarā. Nando, Vaccho, Kiso, Saṅkiccho, Makkhaligosālo, paramasukkābhijātīti (a.ni.6.57) vadati. Te kira sabbehi paṇḍaratarā.

Aṭṭha purisabhūmiyoti mandabhūmi, Khiḍḍābhūmi, padavīmaṁsabhūmi, ujugatabhūmi, sekkhabhūmi, samaṇabhūmi (DA.2./I,163.) jinabhūmi, pannabhūmīti imā aṭṭha purisabhūmiyoti vadati. Tattha jātadivasato paṭṭhāya sattadivase sambādhaṭṭhānato nikkhantattā sattā mandā honti momūhā, ayaṁ mandabhūmīti vadati. Ye pana duggatito āgatā honti, te abhiṇhaṁ rodanti ceva viravanti ca, sugatito āgatā taṁ anussaritvā hasanti, ayaṁ Khiḍḍābhūmi nāma. Mātāpitūnaṁ hatthaṁ vā pādaṁ vā mañcaṁ vā pīṭhaṁ vā gahetvā bhūmiyaṁ padanikkhipanaṁ padavīmaṁsabhūmi nāma. Padasā gantuṁ samatthakāle ujugatabhūmi nāma. Sippāni sikkhitakāle (CS:pg.1.148) sekkhabhūmi nāma. Gharā nikkhamma pabbajitakāle samaṇabhūmi nāma. Ācariyaṁ sevitvā jānanakāle jinabhūmi nāma. Bhikkhu ca pannako jino na kiñci āhāti evaṁ alābhiṁ samaṇaṁ pannabhūmīti vadati.

Ekūnapaññāsa ājīvakasateti ekūnapaññāsa-ājīvakavuttisatāni. **Paribbājakasate**ti paribbājakapabbajjāsatāni. **Nāgāvāsasate**ti nāgamaṇḍalasatāni. **Vīse indriyasate**ti vīsatindriyasatāni. **Tiṁse nirayasate**ti tiṁsa nirayasatāni. **Rajodhātuyo**ti raja-okiraṇaṭṭhānāni, hatthapiṭṭhipādapiṭṭhādīni sandhāya vadati. **Satta saññīgabbhā**ti oṭṭhagoṇagadrabha-ajapasumigamahiṁse sandhāya vadati. **Satta asaññīgabbhā**ti sālivīhiyavagodhūmakaṅguvarakakudrūsake sandhāya vadati. **Nigaṇṭhigabbhā**ti gaṇṭhimhi jātagabbhā, ucchuveḷunaḷādayo sandhāya vadati. (DA.2./I,164.) **Satta devā**ti bahū devā. So pana sattāti vadati. Manussāpi anantā, so sattāti vadati. **Satta pisācā**ti pisācā mahantamahantā sattāti vadati. **Sarā**ti mahāsarā, kaṇṇamuṇḍarathakāra-anotattasīhappapātachaddantamandākinīkuṇāladahe gahetvā vadati.

Pavuṭāti gaṇṭhikā. **Papātā**ti mahāpapātā. **Papātasatānī**ti khuddakapapātasatāni. **Supinā**ti mahāsupinā. **Supinasatānī**ti khuddakasupinasatāni. **Mahākappino**ti mahākappānaṁ. Tattha ekamhā mahāsarā vassasate vassasate kusaggena ekaṁ udakabinduṁ nīharitvā sattakkhattuṁ tamhi sare nirudake kate eko

mahākappoti vadati. Evarūpānaṁ mahākappānaṁ caturāsītisatasahassāni khepetvā bāle ca paṇḍite ca dukkhassantaṁ karontīti ayamassa laddhi. Paṇḍitopi kira antarā visujjhituṁ na sakkoti. Bālopi tato uddhaṁ na gacchati.

Sīlenāti acelakasīlena vā aññena vā yena kenaci. **Vatenā**ti tādiseneva vatena. **Tapenā**ti tapokammena. Aparipakkaṁ paripāceti nāma, yo "ahaṁ paṇḍito"ti antarā visujjhati. Paripakkaṁ phussa phussa byantiṁ karoti nāma yo "ahaṁ bālo"ti vuttaparimāṇaṁ kālaṁ atikkamitvā yāti. **Hevaṁ natthī**ti evaṁ natthi. Tañhi ubhayampi na sakkā (CS:pg.1.149) kātunti dīpeti. **Doṇamite**ti doṇena mitaṁ viya. **Sukhadukkhe**ti sukhadukkhaṁ. **Pariyantakate**ti vuttaparimāṇena kālena katapariyante. (DA.2./I,165.) **Natthi hāyanavaḍḍhane**ti natthi hāyanavaḍḍhanāni. Na saṁsāro paṇḍitassa hāyati, na bālassa vaḍḍhatīti attho. **Ukkaṁsāvakaṁse**ti ukkaṁsāvakaṁsā. Hāyanavaḍḍhanānametaṁ adhivacanaṁ.

Idāni tamatthaṁ upamāya sādhento "seyyathāpi nāmā"ti-ādimāha. Tattha **suttaguḷe**ti veṭhetvā katasuttaguḷe. **Nibbeṭhiyamānameva paletī**ti pabbate vā rukkhagge vā ṭhatvā khittaṁ suttappamāṇena nibbeṭhiyamānameva gacchati, Sutte khīṇe tattheva tiṭṭhati, na gacchati. Evameva vuttakālato uddhaṁ na gacchatīti dasseti.

(DA.2.-6)Ajitakesakambalavādavaṇṇanā

170-172. Ajitavāde **natthi dinnan**ti dinnaphalābhāvaṁ sandhāya vadati. Yiṭṭhaṁ vuccati mahāyāgo. **Hutan**ti paheṇakasakkāro adhippeto. Tampi ubhayaṁ phalābhāvameva sandhāya paṭikkhipati. **Sukatadukkaṭānan**ti sukatadukkaṭānaṁ, kusalākusalānanti attho. **Phalaṁ vipāko**ti yaṁ phalanti vā vipākoti vā vuccati, taṁ natthīti vadati. **Natthi ayaṁ loko**ti paraloke ṭhitassa ayaṁ loko natthi, **natthi paro loko**ti idha loke ṭhitassāpi paro loko natthi, sabbe tattha tattheva ucchijjantīti dasseti. **Natthi mātā natthi pitā**ti tesu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṁ phalābhāvavasena vadati. **Natthi sattā opapātikā**ti cavitvā upapajjanakā sattā nāma natthīti vadati.

Cātumahābhūtikoti catumahābhūtamayo. **Pathavī pathavikāyan**ti ajjhattikapathavīdhātu bāhirapathavīdhātuṁ. **Anupetī**ti anuyāyati. **Anupagacchatī**ti tasseva vevacanaṁ. Anugacchatītipi attho. Ubhayenāpi upeti, upagacchatīti dasseti. Āpādīsupi eseva nayo. (DA.2./I,165.) **Indriyānī**ti manacchaṭṭhāni indriyāni ākāsaṁ pakkhandanti. **Āsandipañcamā**ti nipannamañcena pañcamā, mañco ceva cattāro mañcapāde gahetvā ṭhitā cattāro purisā cāti attho. **Yāvāḷāhanā**ti yāva susānā. **Padānī**ti 'ayaṁ evaṁ sīlavā (CS:pg.1.150) ahosi, evaṁ dussīlo'ti-ādinā nayena pavattāni guṇāguṇapadāni, sarīrameva vā ettha padānīti adhippetaṁ. **Kāpotakānī**ti kapotavaṇṇāni, pārāvatapakkhavaṇṇānīti attho. **Bhassantā**ti bhasmantā, ayameva vā pāḷi. **Āhutiyo**ti yaṁ paheṇakasakkārādibhedaṁ dinnadānaṁ, sabbaṁ taṁ chārikāvasānameva hoti, na tato paraṁ phaladāyakaṁ hutvā gacchatīti attho. **Dattupaññattan**ti dattūhi bālamanussehi paññattaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- 'bālehi abuddhīhi paññattamidaṁ dānaṁ, na paṇḍitehi. Bālā denti, paṇḍitā gaṇhantī'ti dasseti.

Tattha pūraṇo "karoto na karīyati pāpan"ti vadanto kammaṁ paṭibāhati. Ajito "kāyassa bhedā ucchijjatī"ti vadanto vipākaṁ paṭibāhati. Makkhali "natthi hetū"ti vadanto ubhayaṁ paṭibāhati. Tattha kammaṁ paṭibāhantenāpi vipāko paṭibāhito hoti, vipākaṁ paṭibāhantenāpi kammaṁ paṭibāhitaṁ hoti. Iti sabbepete atthato ubhayappaṭibāhakā ahetukavādā ceva akiriyavādā ca natthikavādā ca honti.

Ye vā pana tesaṁ laddhiṁ gahetvā rattiṭṭhāne divāṭhāne nisinnā sajjhāyanti

vīmaṁsanti, tesaṁ "karoto na karīyati pāpaṁ, natthi hetu, natthi paccayo, mato ucchijjatī"ti tasmiṁ ārammaṇe micchāsati santiṭṭhati, cittaṁ ekaggaṁ hoti, javanāni javanti, paṭhamajavane satekicchā honti, tathā dutiyādīsu, sattame Buddhānampi atekicchā anivattino ariṭṭhakaṇṭakasadisā. Tattha koci ekaṁ dassanaṁ okkamati, koci dve, koci tīṇipi, ekasmiṁ okkantepi, (DA.2./I,167.) dvīsu tīsu okkantesupi, niyatamicchādiṭṭhikova hoti; patto saggamaggāvaraṇañceva mokkhamaggāvaraṇañca, abhabbo tassattabhāvassa anantaraṁ saggampi gantuṁ, pageva mokkhaṁ. Vaṭṭakhāṇu nāmesa satto pathavigopako, yebhuyyena evarūpassa bhavato vuṭṭhānaṁ natthi.

"Tasmā akalyāṇajanaṁ, āsīvisamivoragaṁ;
Ārakā parivajjeyya, bhūtikāmo vicakkhaṇo"ti.

(DA.2.-7)Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā

173-175. Pakudhavāde (CS:pg.1.151) **akaṭā**ti akatā. **Akaṭavidhā**ti akatavidhānā. **Evaṁ karohī**ti kenaci kārāpitāpi na hontīti attho. **Animmitā**ti iddhiyāpi na nimmitā. **Animmātā**ti animmāpitā, keci animmāpetabbāti padaṁ vadanti, taṁ neva pāḷiyaṁ, na Aṭṭhakathāyaṁ dissati. Vañjhādipadattayaṁ vuttatthameva. **Na iñjantī**ti esikatthambho viya ṭhitattā na calanti. **Na vipariṇamantī**ti pakatiṁ na jahanti. **Na aññamaññaṁ byābādhentī**ti na aññamaññaṁ upahananti. **Nālan**ti na samatthā. **Pathavikāyo**ti-ādīsu pathavīyeva pathavikāyo, pathavisamūho vā. **Tatthā**ti tesu jīvasattamesu kāyesu. **Sattannaṁ tveva kāyānan**ti yathā muggarāsi-ādīsu pahataṁ satthaṁ muggādīnaṁ antarena pavisati, evaṁ sattannaṁ kāyānaṁ antarena chiddena vivarena satthaṁ pavisati. Tattha ahaṁ imaṁ jīvitā voropemīti kevalaṁ saññāmattameva hotīti dasseti.

(DA.2.-8)Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā

176-178. Nāṭaputtavāde **cātuyāmasaṁvarasaṁvuto**ti catukoṭṭhāsena saṁvarena saṁvuto. (DA.2./I,168.) **Sabbavārivārito cā**ti vāritasabba-udako paṭikkhittasabbasītodakoti attho. So kira sītodake sattasaññī hoti, tasmā na taṁ vaḷañjeti. **Sabbavāriyutto**ti sabbena pāpavāraṇena yutto. **Sabbavāridhuto**ti sabbena pāpavāraṇena dhutapāpo. **Sabbavāriphuṭo**ti sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho. **Gatatto**ti koṭippattacitto. **Yatatto**ti saṁyatacitto. **Ṭhitatto**ti suppatiṭṭhitacitto. Etassa vāde kiñci sāsanānulomampi atthi, asuddhaladdhitāya pana sabbā diṭṭhiyeva jātā.

(DA.2.-9)Sañcayabelaṭṭhaputtavādavaṇṇanā

179-181. Sañcayavādo amarāvikkhepe vuttanayo eva.

(DA.2.-10)Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

182. **Sohaṁ** (CS:pg.1.152) **bhante**ti so ahaṁ bhante, vālukaṁ pīḷetvā telaṁ alabhamāno viya titthiyavādesu sāraṁ alabhanto Bhagavantaṁ pucchāmīti attho.

183. **Yathā te khameyyā**ti yathā te rucceyya. **Dāso**ti antojātadhanakkītakaramarānītasāmaṁdāsabyopagatānaṁ aññataro. **Kammakāro**ti

analaso kammakaraṇasīloyeva. Dūrato disvā paṭhamameva uṭṭhahatīti **pubbuṭṭhāyī**. Evaṁ uṭṭhito sāmino āsanaṁ paññapetvā pādadhovanādikattabbakiccaṁ katvā pacchā nipatati nisīdatīti **pacchānipātī**. Sāmikamhi vā sayanato avuṭṭhite pubbeyeva vuṭṭhātīti **pubbuṭṭhāyī**. Paccūsakālato paṭṭhāya yāva sāmino rattiṁ niddokkamanaṁ, tāva sabbakiccāni katvā pacchā nipatati, seyyaṁ kappetīti **pacchānipātī**. Kiṁ karomi, kiṁ karomīti evaṁ kiṁkārameva paṭisuṇanto vicaratīti **kiṁ kārapaṭissāvī**. Manāpameva kiriyaṁ karotīti **manāpacārī**. Piyameva vadatīti **piyavādī**. Sāmino tuṭṭhapahaṭṭhaṁ mukhaṁ ullokayamāno vicaratīti **mukhullokako**.

Devo maññeti devo viya. (DA.2./I,169.) **So vatassāhaṁ puññāni kareyyan**ti so vata ahaṁ evarūpo assaṁ, yadi puññāni kareyyanti attho. "So vatassa'ssan"tipi pāṭho, ayamevattho. **Yaṁnūnāhan**ti sace dānaṁ dassāmi, yaṁ rājā ekadivasaṁ deti, tato satabhāgampi yāvajīvaṁ na sakkhissāmi dātunti pabbajjāyaṁ ussāhaṁ katvā evaṁ cintanabhāvaṁ dasseti.

Kāyena saṁvutoti kāyena pihito hutvā akusalassa pavesanadvāraṁ thaketvāti attho. Eseva nayo sesapadadvayepi. **Ghāsacchādanaparamatāyā**ti ghāsacchādanena paramatāya uttamatāya, etadatthampi anesanaṁ pahāya aggasallekhena santuṭṭhoti attho. **Abhirato paviveke**ti "kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṁ, cittaviveko ca nekkhammābhiratānaṁ, paramavodānappattānaṁ upadhiviveko ca nirupadhīnaṁ puggalānaṁ visaṅkhāragatānan"ti evaṁ vutte tividhepi viveke rato; gaṇasaṅgaṇikaṁ (CS:pg.1.153) pahāya kāyena eko viharati, cittakilesasaṅgaṇikaṁ pahāya aṭṭhasamāpattivasena eko viharati, phalasamāpattiṁ vā nirodhasamāpattiṁ vā pavisitvā nibbānaṁ patvā viharatīti attho. **Yaggheti** codanatthe nipāto.

184. **Āsanenapi nimanteyyāmā**ti nisinnāsanaṁ papphoṭetvā idha nisīdathāti vadeyyāma. **Abhinimanteyyāmapi nan**ti abhiharitvāpi naṁ nimanteyyāma. Tattha duvidho abhihāro -- vācāya ceva kāyena ca. Tumhākaṁ icchiticchitakkhaṇe amhākaṁ cīvarādīhi vadeyyātha yenatthoti vadanto hi vācāya abhiharitvā nimanteti nāma. Cīvarādivekallaṁ sallakkhetvā idaṁ gaṇhāthāti tāni dento pana kāyena abhiharitvā nimanteti nāma. Tadubhayampi sandhāya abhinimanteyyāmapi (DA.2./I,170.) nanti āha. Ettha ca **gilānapaccayabhesajjaparikkhāro**ti yaṁ kiñci gilānassa sappāyaṁ osadhaṁ. Vacanattho pana Visuddhimagge vutto. **Rakkhāvaraṇaguttin**ti rakkhāsaṅkhātañceva āvaraṇasaṅkhātañca guttiṁ. Sā panesā na āvudhahatthe purise ṭhapentena dhammikā nāma saṁvidahitā hoti. Yathā pana avelāya kaṭṭhahārikapaṇṇahārikādayo vihāraṁ na pavisanti, migaluddakādayo vihārasīmāya mige vā macche vā na gaṇhanti, evaṁ saṁvidahantena dhammikā nāma rakkhā saṁvihitā hoti, taṁ sandhāyāha-- "dhammikan"ti.

185. **Yadi evaṁ sante**ti yadi tava dāso tuyhaṁ santikā abhivādanādīni labheyya. Evaṁ sante. **Addhā**ti ekaṁsavacanametaṁ. **Paṭhaman**ti bhaṇanto aññassāpi atthitaṁ dīpeti. Teneva ca rājā **sakkā pana, bhante, aññampī**ti-ādimāha.

(DA.2.-11)Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

186-188. Kasatīti **kassako**. Gehassa pati, ekagehamatte jeṭṭhakoti **gahapatiko**. Balisaṅkhātaṁ karaṁ karotīti **karakārako**. Dhaññarāsiṁ dhanarāsiñca vaḍḍhetīti **rāsivaḍḍhako**.

Appaṁ (CS:pg.1.154) **vā**ti parittakaṁ vā antamaso taṇḍulanāḷimattakampi. **Bhogakkhandhan**ti bhogarāsiṁ. **Mahantaṁ vā**ti vipulaṁ vā. Yathā hi mahantaṁ

pahāya pabbajituṁ dukkaraṁ, evaṁ appampīti dassanatthaṁ ubhayamāha. Dāsavāre pana yasmā dāso attanopi anissaro, pageva bhogānaṁ. Yañhi tassa dhanaṁ, taṁ sāmikānaññeva hoti, tasmā bhogaggahaṇaṁ na kataṁ. Ñātiyeva ñātiparivaṭṭo.

(DA.2.-12)Paṇītatarasāmaññaphalavaṇṇanā

189. **Sakkā pana, bhante, aññampi diṭṭheva dhamme**ti idha evamevāti na vuttaṁ. Taṁ kasmāti ce, evamevāti hi vuccamāne pahoti Bhagavā sakalampi rattindivaṁ tato vā bhiyyopi evarūpāhi upamāhi sāmaññaphalaṁ dīpetuṁ. Tattha kiñcāpi etassa Bhagavato vacanasavane pariyantaṁ nāma natthi, tathāpi attho tādisoyeva bhavissatīti (DA.2./I,171.) cintetvā upari visesaṁ pucchanto evamevāti avatvā-- "abhikkantatarañca paṇītatarañcā"ti āha. Tattha **abhikkantataran**ti abhimanāpataraṁ atiseṭṭhataranti attho. **Paṇītataran**ti uttamataraṁ. **Tena hī**ti uyyojanatthe nipāto. Savane uyyojento hi naṁ evamāha. **Suṇohī**ti abhikkantatarañca paṇītatarañca sāmaññaphalaṁ suṇāti.

Sādhukaṁ manasikarohīti ettha pana sādhukaṁ sādhūti ekatthametaṁ. Ayañhi sādhu-saddo āyācanasampaṭicchanasampahaṁsanasundara daḷhīkammādīsu dissati. "Sādhu me, bhante, Bhagavā saṅkhittena dhammaṁ desetū"ti-ādīsu (saṁ.ni.4.95) hi āyācane dissati. "Sādhu, bhanteti kho so bhikkhu Bhagavato bhāsitaṁ abhinanditvā anumoditvā"ti-ādīsu (ma.ni.3.86) sampaṭicchane. "Sādhu sādhu, Sāriputtā"ti-ādīsu (dī.ni.3.349) sampahaṁsane.

"Sādhu dhammaruci rājā, sādhu paññāṇavā naro;
Sādhu mittānamaddubbho, pāpassākaraṇaṁ sukhan"ti. (jā.2.17.101).

Ādīsu sundare. "Tena hi, brāhmaṇa, suṇohi sādhukaṁ manasi karohī"ti-ādīsu (a.ni.5.192) sādhukasaddoyeva daḷhīkamme, āṇattiyantipi vuccati (CS:pg.1.155) Idhāpi assa ettheva daḷhīkamme ca āṇattiyañca veditabbo. Sundarepi vaṭṭati. Daḷhīkammatthena hi daḷhamimaṁ dhammaṁ suṇāhi, suggahitaṁ gaṇhanto. Āṇatti-atthena mama āṇattiyā suṇāhi, sundaratthena sundaramimaṁ bhaddakaṁ dhammaṁ suṇāhīti evaṁ dīpitaṁ hoti.

Manasi karohīti āvajja, samannāharāti attho, avikkhittacitto hutvā nisāmehi, citte karohīti adhippāyo. Api cettha suṇohīti sotindriyavikkhepanivāraṇametaṁ. Sādhukaṁ manasi karohīti manasikāre daḷhīkammaniyojanena manindriyavikkhepanivāraṇaṁ. Purimañcettha byañjanavipallāsaggāhavāraṇaṁ, pacchimaṁ atthavipallāsaggāhavāraṇaṁ. Purimena ca dhammassavane niyojeti, pacchimena sutānaṁ dhammānaṁ dhāraṇūpaparikkhādīsu. Purimena ca sabyañjano ayaṁ dhammo, tasmā savanīyoti (DA.2./I,172.) dīpeti Pacchimena sattho, tasmā sādhukaṁ manasi kātabboti. Sādhukapadaṁ vā ubhayapadehi yojetvā yasmā ayaṁ dhammo dhammagambhīro ceva desanāgambhīro ca, tasmā suṇāhi sādhukaṁ, yasmā atthagambhīro ca paṭivedhagambhīro ca, tasmā sādhukaṁ manasi karohīti evaṁ yojanā veditabbā. **Bhāsissāmī**ti sakkā mahārājāti evaṁ paṭiññātaṁ sāmaññaphaladesanaṁ vitthārato bhāsissāmi. "Desessāmī"ti hi saṅkhittadīpanaṁ hoti. Bhāsissāmīti vitthāradīpanaṁ. Tenāha Vaṅgīsatthero--

"Saṅkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsati;
Sāḷikāyiva nigghoso, paṭibhānaṁ udīrayī"ti. (saṁ.ni.1.214).

Evaṁ vutte ussāhajāto hutvā-- **"Evaṁ, bhante"ti kho rājā Māgadho Ajātasattu vedehiputto Bhagavato paccassosi** Bhagavato vacanaṁ sampaṭicchi,

paṭiggahesīti vuttaṁ hoti.

190. Athassa Bhagavā etadavoca, etaṁ avoca, idāni vattabbaṁ "idha mahārājā"ti-ādiṁ sakalaṁ suttaṁ avocāti attho. Tattha **idhā**ti desāpadese nipāto, svāyaṁ katthaci lokaṁ upādāya vuccati. Yathāha-- "idha Tathāgato loke uppajjatī"ti. Katthaci sāsanaṁ yathāha (CS:pg.1.156) "idheva, bhikkhave, paṭhamo samaṇo, idha dutiyo samaṇo"ti (a.ni.4.241). Katthaci okāsaṁ. Yathāha–

"Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato;
Punarāyu ca me laddho, evaṁ jānāhi mārisā"ti. (dī.ni.2.369).

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha "idhāhaṁ, bhikkhave, bhuttāvī assaṁ pavārito"ti (ma.ni.1.30). Idha pana lokaṁ upādāya vuttoti veditabbo. **Mahārājā**ti yathā paṭiññātaṁ desanaṁ desetuṁ puna mahārājāti ālapati. Idaṁ vuttaṁ hoti-- "mahārāja imasmiṁ (DA.2./I,173.) loke Tathāgato uppajjati arahaṁ …pe… Buddho Bhagavā"ti. Tattha Tathāgatasaddo brahmajāle vutto. Arahanti-ādayo Visuddhimagge vitthāritā. **Loke uppajjatī**ti ettha pana **loko**ti-- okāsaloko sattaloko saṅkhāralokoti tividho. Idha pana sattaloko adhippeto. Sattaloke uppajjamānopi ca Tathāgato na devaloke, na brahmaloke, manussalokeva uppajjati. Manussalokepi na aññasmiṁ cakkavāḷe, imasmiṁyeva cakkavāḷe. Tatrāpi na sabbaṭṭhānesu, "puratthimāya disāya gajaṅgalaṁ nāma nigamo tassāparena mahāsālo, tato parā paccantimā janapadā orato majjhe, puratthimadakkhiṇāya disāya salaḷavatī nāma nadī. Tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, dakkhiṇāya disāya setakaṇṇikaṁ nāma nigamo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, pacchimāya disāya thūṇaṁ nāma brāhmaṇagāmo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe, uttarāya disāya usiraddhajo nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā orato majjhe"ti evaṁ paricchinne āyāmato tiyojanasate, vitthārato aḍḍhateyyayojanasate, parikkhepato navayojanasate majjhimapadese uppajjati. Na kevalañca Tathāgato, paccekabuddhā, aggasāvakā, asītimahātherā, Buddhamātā, Buddhapitā, cakkavattī rājā aññe ca sārappattā brāhmaṇagahapatikā etthevuppajjanti.

Tattha (CS:pg.1.157) Tathāgato sujātāya dinnamadhupāyāsabhojanato yāva arahattamaggo, tāva uppajjati nāma, arahattaphale uppanno nāma. Mahābhinikkhamanato vā yāva arahattamaggo. Tusitabhavanato vā yāva arahattamaggo. Dīpaṅkarapādamūlato vā yāva arahattamaggo, tāva uppajjati nāma, arahattaphale (DA.2./I,174.) uppanno nāma. Idha sabbapaṭhamaṁ uppannabhāvaṁ sandhāya uppajjatīti vuttaṁ. Tathāgato loke uppanno hotīti ayañhettha attho.

So imaṁ lokanti so Bhagavā imaṁ lokaṁ. Idāni vattabbaṁ nidasseti. **Sadevakan**ti saha devehi sadevakaṁ. Evaṁ saha mārena **samārakaṁ,** saha brahmunā **sabrahmakaṁ,** saha samaṇabrāhmaṇehi **sassamaṇabrāhmaṇiṁ**. Pajātattā pajā, taṁ pajaṁ. Saha devamanussehi **sadevamanussaṁ**. Tattha sadevakavacanena pañca kāmāvacaradevaggahaṇaṁ veditabbaṁ. Samāraka-- vacanena chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṁ. Sabrahmakavacanena brahmakāyikādibrahmaggahaṇaṁ. Sassamaṇabrāhmaṇīvacanena sāsanassa paccatthikapaccāmittasamaṇabrāhmaṇaggahaṇaṁ, samitapāpabāhitapāpasamaṇabrāhmaṇaggahaṇañca. Pajāvacanena sattalokaggahaṇaṁ. Sadevamanussavacanena sammutideva-avasesamanussaggahaṇaṁ. Evamettha tīhi padehi okāsalokena saddhiṁ sattaloko. Dvīhi pajāvasena sattalokova gahitoti veditabbo.

Aparo nayo, sadevakaggahaṇena arūpāvacaradevaloko gahito.

Samārakaggahaṇena cha kāmāvacaradevaloko. Sabrahmakaggahaṇena rūpī brahmaloko. Sassamaṇabrāhmaṇādiggahaṇena catuparisavasena sammutidevehi vā saha manussaloko, avasesasabbasattaloko vā.

Api cettha sadevakavacanena ukkaṭṭhaparicchedato sabbassa lokassa sacchikatabhāvamāha. Tato yesaṁ ahosi-- "māro mahānubhāvo cha kāmāvacarissaro vasavattī, kiṁ sopi etena sacchikato"ti, tesaṁ vimatiṁ vidhamanto **"samārakan"**ti āha. Yesaṁ pana ahosi-- "brahmā mahānubhāvo ekaṅguliyā ekasmiṁ cakkavāḷasahasse ālokaṁ pharati, dvīhi (CS:pg.1.158) …pe… dasahi aṅgulīhi dasasu cakkavāḷasahassesu ālokaṁ pharati. Anuttarañca jhānasamāpattisukhaṁ paṭisaṁvedeti, kiṁ sopi sacchikato"ti, tesaṁ vimatiṁ vidhamanto **sabrahmakan**ti āha. Tato ye cintesuṁ-- "puthū samaṇabrāhmaṇā sāsanassa paccatthikā, kiṁ tepi sacchikatā"ti, (DA.2./I,175.) tesaṁ vimatiṁ vidhamanto **sassamaṇabrāhmaṇiṁ pajan**ti āha. Evaṁ ukkaṭṭhukkaṭṭhānaṁ sacchikatabhāvaṁ pakāsetvā atha sammutideve avasesamanusse ca upādāya ukkaṭṭhaparicchedavasena sesasattalokassa sacchikatabhāvaṁ pakāsento **sadevamanussan**ti āha. Ayamettha bhāvānukkamo.

Porāṇā panāhu **sadevakan**ti devehi saddhiṁ avasesalokaṁ. **Samārakan**ti mārena saddhiṁ avasesalokaṁ. **Sabrahmakan**ti brahmehi saddhiṁ avasesalokaṁ. Evaṁ sabbepi tibhavūpage satte tīhākārehi tīsu padesu pakkhipitvā puna dvīhi padehi pariyādiyanto **sassamaṇabrāhmaṇiṁ pajaṁ sadevamanussan**ti āha. Evaṁ pañcahipi padehi tena tenākārena tedhātukameva pariyādinnanti.

Sayaṁ abhiññā sacchikatvā pavedetīti ettha pana **sayan**ti sāmaṁ aparaneyyo hutvā. **Abhiññā**ti abhiññāya, adhikena ñāṇena ñatvāti attho. **Sacchikatvā**ti paccakkhaṁ katvā, etena anumānādipaṭikkhepo kato hoti. **Pavedetī**ti bodheti viññāpeti pakāseti.

So dhammaṁ deseti ādikalyāṇaṁ …pe… pariyosānakalyāṇanti so Bhagavā sattesu kāruññataṁ paṭicca hitvāpi anuttaraṁ vivekasukhaṁ dhammaṁ deseti. Tañca kho appaṁ vā bahuṁ vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti. Ādimhipi, kalyāṇaṁ bhaddakaṁ anavajjameva katvā deseti, majjhepi, pariyosānepi, kalyāṇaṁ bhaddakaṁ anavajjameva katvā desetīti vuttaṁ hoti. Tattha atthi desanāya ādimajjhapariyosānaṁ, atthi sāsanassa. Desanāya tāva catuppadikāyapi gāthāya paṭhamapādo ādi nāma, tato dve majjhaṁ nāma, ante eko pariyosānaṁ nāma. Ekānusandhikassa suttassa nidānaṁ ādi, idamavocāti pariyosānaṁ, ubhinnamantarā (CS:pg.1.159) majjhaṁ. Anekānusandhikassa (DA.2./I,176.) suttassa paṭhamānusandhi ādi, ante anusandhi pariyosānaṁ, majjhe eko vā dve vā bahū vā majjhameva.

Sāsanassa pana sīlasamādhivipassanā ādi nāma. Vuttampi cetaṁ-- "ko cādi kusalānaṁ dhammānaṁ? Sīlañca suvisuddhaṁ diṭṭhi ca ujukā"ti (saṁ.ni.5.369). "Atthi, bhikkhave, majjhimā paṭipadā Tathāgatena abhisambuddhā"ti evaṁ vutto pana ariyamaggo majjhaṁ nāma. Phalañceva nibbānañca pariyosānaṁ nāma. "Etadatthamidaṁ, brāhmaṇa, brahmacariyaṁ, etaṁ sāraṁ, etaṁ pariyosānan"ti (ma.ni.1.324) hi ettha phalaṁ pariyosānanti vuttaṁ. "Nibbānogadhaṁ hi, āvuso visākha, brahmacariyaṁ vussati, nibbānaparāyanaṁ nibbānapariyosānan"ti (ma.ni.1.466) ettha nibbānaṁ pariyosānanti vuttaṁ. Idha desanāya ādimajjhapariyosānaṁ adhippetaṁ. Bhagavā hi dhammaṁ desento ādimhi sīlaṁ dassetvā majjhe maggaṁ pariyosāne nibbānaṁ dasseti. Tena vuttaṁ-- "so dhammaṁ deseti ādikalyāṇaṁ majjhekalyāṇaṁ pariyosānakalyāṇan"ti. Tasmā aññopi dhammakathiko dhammaṁ kathento--

"Ādimhi sīlaṁ dasseyya, majjhe maggaṁ vibhāvaye;

Pariyosānamhi nibbānaṁ, esā kathikasaṇṭhitī”ti.

Sātthaṁ sabyañjananti yassa hi yāgubhatta-itthipurisādivaṇṇanānissitā desanā hoti, na so sātthaṁ deseti. Bhagavā pana tathārūpaṁ desanaṁ pahāya catusatipaṭṭhānādinissitaṁ desanaṁ deseti. Tasmā sātthaṁ desetīti vuccati. Yassa pana desanā ekabyañjanādiyuttā vā sabbaniroṭṭhabyañjanā vā sabbavissaṭṭhasabbaniggahītabyañjanā vā, tassa damiḷakirātasavarādimilakkhūnaṁ bhāsā viya byañjanapāripūriyā abhāvato abyañjanā nāma desanā hoti. Bhagavā pana--
(DA.2./I,177.) “Sithilaṁ dhanitañca dīgharassaṁ, garukaṁ lahukañca niggahītaṁ.
Sambandhavavatthitaṁ vimuttaṁ, dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo”ti.

Evaṁ (CS:pg.1.160) vuttaṁ dasavidhaṁ byañjanaṁ amakkhetvā paripuṇṇabyañjanameva katvā dhammaṁ deseti, tasmā sabyañjanaṁ dhammaṁ desetīti vuccati. **Kevalaparipuṇṇan**ti ettha **kevalan**ti sakalādhivacanaṁ. **Paripuṇṇan**ti anūnādhikavacanaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti sakalaparipuṇṇameva deseti, ekadesanāpi aparipuṇṇā natthīti. Upanetabba-apanetabbassa abhāvato kevalaparipuṇṇanti veditabbaṁ. **Parisuddhan**ti nirupakkilesaṁ. Yo hi imaṁ dhammadesanaṁ nissāya lābhaṁ vā sakkāraṁ vā labhissāmīti deseti, tassa aparisuddhā desanā hoti. Bhagavā pana lokāmisanirapekkho hitapharaṇena mettābhāvanāya muduhadayo ullumpanasabhāvasaṇṭhitena cittena deseti. Tasmā parisuddhaṁ dhammaṁ desetīti vuccati.

Brahmacariyaṁ pakāsetīti ettha panāyaṁ brahmacariya-saddo dāne veyyāvacce pañcasikkhāpadasīle appamaññāsu methunaviratiyaṁ sadārasantose vīriye uposathaṅgesu ariyamagge sāsaneti imesvatthesu dissati.

“Kiṁ te vataṁ kiṁ pana brahmacariyaṁ,
Kissa suciṇṇassa ayaṁ vipāko.
Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
Idañca te nāga, mahāvimānaṁ.
Ahañca bhariyā ca manussaloke,
Saddhā ubho dānapatī ahumhā.
Opānabhūtaṁ me gharaṁ tadāsi,
Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.
(DA.2./I,178) Taṁ me vataṁ taṁ pana brahmacariyaṁ,
Tassa suciṇṇassa ayaṁ vipāko.
Iddhī jutī balavīriyūpapatti,
Idañca me dhīra mahāvimānan”ti. (jā.2.17.1595).

Imasmiñhi puṇṇakajātake dānaṁ brahmacariyanti vuttaṁ.

“Kena pāṇi kāmadado, kena pāṇi madhussavo;
Kena te brahmacariyena, puññaṁ pāṇimhi ijjhati.
Tena (CS:pg.1.161) pāṇi kāmadado, tena pāṇi madhussavo;
Tena me brahmacariyena, puññaṁ pāṇimhi ijjhatī”ti. (pe. va.275 277).

Imasmiṁ aṅkurapetavatthumhi veyyāvaccaṁ brahmacariyanti vuttaṁ. “Evaṁ, kho taṁ bhikkhave, tittiriyaṁ nāma brahmacariyaṁ ahosī”ti (cūḷava.311) imasmiṁ tittirajātake pañcasikkhāpadasīlaṁ brahmacariyanti vuttaṁ. “Taṁ kho pana me, Pañcasikha, brahmacariyaṁ neva nibbidāya na virāgāya na nirodhāya …pe… yāvadeva brahmalokūpapattiyā”ti (dī.ni.2.329) imasmiṁ Mahāgovindasutte catasso appamaññāyo brahmacariyanti vuttā. “Pare abrahmacārī bhavissanti, mayamettha brahmacārī bhavissāmā”ti (ma.ni.1.83) imasmiṁ Sallekhasutte methunavirati brahmacariyanti vuttā.

"Mayañca bhariyā nātikkamāma,
Amhe ca bhariyā nātikkamanti.
Aññatra tāhi brahmacariyaṁ carāma,
Tasmā hi amhaṁ daharā na mīyare"ti. (jā.1.4.97).

Mahādhammapālajātake sadārasantoso brahmacariyanti vutto. (DA.2./I,179) "Abhijānāmi kho panāhaṁ, Sāriputta, caturaṅgasamannāgataṁ brahmacariyaṁ caritā, tapassī sudaṁ homī"ti (ma.ni.1.155) Lomahaṁsanasutte vīriyaṁ brahmacariyanti vuttaṁ.

"Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;
Majjhimena ca devattaṁ, uttamena visujjhatī"ti. (jā.1.8.75).

Evaṁ nimijātake attadamanavasena kato aṭṭhaṅgiko uposatho brahmacariyanti vutto. "Idaṁ kho pana me, Pañcasikha, brahmacariyaṁ ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya …pe… ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo"ti (dī.ni.2.329) Mahāgovindasuttasmiṁyeva ariyamaggo brahmacariyanti vutto. "Tayidaṁ brahmacariyaṁ iddhañceva phītañca vitthārikaṁ bāhujaññaṁ puthubhūtaṁ yāva devamanussehi suppakāsitan"ti (dī.ni.3.174) Pāsādikasutte sikkhattayasaṅgahitaṁ sakalasāsanaṁ brahmacariyanti vuttaṁ. Imasmimpi ṭhāne idameva brahmacariyanti adhippetaṁ. Tasmā brahmacariyaṁ pakāsetīti so dhammaṁ deseti ādikalyāṇaṁ …pe… parisuddhaṁ. Evaṁ desento ca sikkhattayasaṅgahitaṁ sakalasāsanaṁ brahmacariyaṁ pakāsetīti (CS:pg.1.162) evamettha attho daṭṭhabbo. **Brahmacariyan**ti seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtaṁ cariyaṁ. Brahmabhūtānaṁ vā Buddhādīnaṁ cariyanti vuttaṁ hoti.

191. **Taṁ dhamman**ti taṁ vuttappakārasampadaṁ dhammaṁ. **Suṇāti gahapati vā**ti kasmā paṭhamaṁ gahapatiṁ niddisati? Nihatamānattā, ussannattā ca. Yebhuyyena hi khattiyakulato pabbajitā jātiṁ nissāya mānaṁ karonti. Brāhmaṇakulā pabbajitā mante nissāya mānaṁ karonti. Hīnajaccakulā pabbajitā attano attano vijātitāya patiṭṭhātuṁ na sakkonti. Gahapatidārakā pana kacchehi sedaṁ muñcantehi piṭṭhiyā loṇaṁ pupphamānāya bhūmiṁ kasitvā tādisassa mānassa abhāvato nihatamānadappā honti. Te (DA.2./I,180) pabbajitvā mānaṁ vā dappaṁ vā akatvā yathābalaṁ sakalabuddhavacanaṁ uggahetvā vipassanāya kammaṁ karontā sakkonti arahatte patiṭṭhātuṁ. Itarehi ca kulehi nikkhamitvā pabbajitā nāma na bahukā, gahapatikāva bahukā. Iti nihatamānattā ussannattā ca paṭhamaṁ gahapatiṁ niddisatīti.

Aññatarasmiṁ vāti itaresaṁ vā kulānaṁ aññatarasmiṁ. **Paccājāto**ti patijāto. **Tathāgate saddhaṁ paṭilabhatī**ti parisuddhaṁ dhammaṁ sutvā dhammassāmimhi Tathāgate-- "sammāsambuddho vata so Bhagavā"ti saddhaṁ paṭilabhati. **Iti paṭisañcikkhatī**ti evaṁ paccavekkhati. **Sambādho gharāvāso**ti sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi nesaṁ sakiñcanasapalibodhaṭṭhena gharāvāso sambādhoyeva. **Rajopatho**ti rāgarajādīnaṁ **uṭṭhānaṭṭhānan**ti Mahā-aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ. Āgamanapathotipi vadanti. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyāti **abbhokāso**. Pabbajito hi kūṭāgāraratanapāsādadevavimānādīsu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati, na sajjati, na bajjhati. Tena vuttaṁ-- "abbhokāso pabbajjā"ti. Api ca sambādho gharāvāso kusalakiriyāya okāsābhāvato. Rajopatho asaṁvutasaṅkāraṭṭhānaṁ viya rajānaṁ kilesarajānaṁ sannipātaṭṭhānato. Abbhokāso pabbajjā kusalakiriyāya yathāsukhaṁ okāsasabbhāvato.

Nayidaṁ (CS:pg.1.163) **sukaraṁ …pe… pabbajeyyan**ti etthāyaṁ saṅkhepakathā, yadetaṁ sikkhattayabrahmacariyaṁ ekampi divasaṁ akhaṇḍaṁ katvā carimakacittaṁ pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇaṁ, caritabbaṁ ekadivasampi ca

kilesamalena amalīnaṁ katvā carimakacittaṁ pāpetabbatāya (DA.2./I,181.) ekantaparisuddhaṁ **Saṅkhalikhitan**ti likhitasaṅkhasadisaṁ dhotasaṅkhasappaṭibhāgaṁ caritabbaṁ. Idaṁ na sukaraṁ agāraṁ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṁ …pe… carituṁ, yaṁnūnāhaṁ kese ca massuñca ohāretvā kasāyarasapītatāya kāsāyāni brahmacariyaṁ carantānaṁ anucchavikāni vatthāni acchādetvā paridahitvā agārasmā nikkhamitvā anagāriyaṁ pabbajeyyanti. Ettha ca yasmā agārassa hitaṁ kasivāṇijjādikammaṁ agāriyanti vuccati, tañca pabbajjāya natthi, tasmā pabbajjā anagāriyanti ñātabbā, taṁ anagāriyaṁ. **Pabbajeyyan**ti paṭipajjeyyaṁ.

192-193. **Appaṁ vā**ti sahassato heṭṭhā bhogakkhandho appo nāma hoti, sahassato paṭṭhāya mahā. Ābandhanaṭṭhena ñātiyeva ñātiparivaṭṭo. Sopi vīsatiyā heṭṭhā appo nāma hoti, vīsatiyā paṭṭhāya mahā. **Pātimokkhasaṁvarasaṁvuto**ti pātimokkhasaṁvarena samannāgato. **Ācāragocarasampanno**ti ācārena ceva gocarena ca sampanno. **Aṇumattesū**ti appamattakesu. **Vajjesū**ti akusaladhammesu. **Bhayadassāvī**ti bhayadassī. **Samādāyā**ti sammā ādiyitvā. **Sikkhati sikkhāpadesū**ti sikkhāpadesu taṁ taṁ sikkhāpadaṁ samādiyitvā sikkhati. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimagge vutto.

Kāyakammavacīkammena samannāgato kusalena parisuddhājīvoti ettha ācāragocaraggahaṇeneva ca kusale kāyakammavacīkamme gahitepi yasmā idaṁ ājīvapārisuddhisīlaṁ nāma na ākāse vā rukkhaggādīsu vā uppajjati, kāyavacīdvāresuyeva pana uppajjati; tasmā tassa uppattidvāradassanatthaṁ kāyakammavacīkammena samannāgato kusalenāti vuttaṁ. Yasmā pana tena samannāgato, tasmā parisuddhājīvo. Samaṇamuṇḍikaputtasuttantavasena (ma.ni.2.260) (DA.2./I,182) vā evaṁ vuttaṁ. Tattha hi "katame ca, thapati, kusalā sīlā? Kusalaṁ (CS:pg.1.164) kāyakammaṁ, kusalaṁ vacīkammaṁ, parisuddhaṁ ājīvampi kho ahaṁ thapati sīlasmiṁ vadāmī"ti vuttaṁ. Yasmā pana tena samannāgato, tasmā parisuddhājīvoti veditabbo.

Sīlasampannoti brahmajāle vuttena tividhena sīlena samannāgato hoti. **Indriyesu guttadvāro**ti manacchaṭṭhesu indriyesu pihitadvāro hoti. **Satisampajaññena samannāgato**ti abhikkante paṭikkanteti-ādīsu sattasu ṭhānesu satiyā ceva sampajaññena ca samannāgato hoti. **Santuṭṭho**ti catūsu paccayesu tividhena santosena santuṭṭho hoti.

(DA.2.-13)Cūḷasīlavaṇṇanā

194-211. Evaṁ mātikaṁ nikkhipitvā anupubbena bhājento **"kathañca, mahārāja, bhikkhu sīlasampanno hotī"**ti-ādimāha. Tattha **idampissa hoti sīlasmin**ti idampi assa bhikkhuno pāṇātipātā veramaṇi sīlasmiṁ ekaṁ sīlaṁ hotīti attho. Paccattavacanatthe vā etaṁ bhummaṁ. Mahā-aṭṭhakathāyañhi idampi tassa samaṇassa sīlanti ayameva attho vutto. Sesaṁ brahmajāle vuttanayeneva veditabbaṁ. **Idamassa hoti sīlasmin**ti idaṁ assa sīlaṁ hotīti attho.

212. **Na kutoci bhayaṁ samanupassati, yadidaṁ sīlasaṁvarato**ti yāni asaṁvaramūlakāni bhayāni uppajjanti, tesu yaṁ idaṁ bhayaṁ sīlasaṁvarato bhaveyya, taṁ kutoci ekasaṁvaratopi na samanupassati. Kasmā? Saṁvarato asaṁvaramūlakassa bhayassa abhāvā. **Muddhābhisitto**ti yathāvidhānavihitena khattiyābhisekena muddhani avasitto. **Yadidaṁ paccatthikato**ti yaṁ kutoci ekapaccatthikatopi bhayaṁ bhaveyya, taṁ na samanupassati. Kasmā? Yasmā nihatapaccāmitto. (DA.2./I,183.) **Ajjhattan**ti niyakajjhattaṁ, attano santāneti attho. **Anavajjasukhan**ti anavajjaṁ aninditaṁ kusalaṁ sīlapadaṭṭhānehi avippaṭisārapāmojjapītipassaddhidhammehi pariggahitaṁ

kāyikacetasikasukhaṁ paṭisaṁvedeti. **Evaṁ kho, mahārāja, bhikkhu sīlasampanno hotī**ti evaṁ nirantaraṁ vitthāretvā dassitena tividhena sīlena samannāgato bhikkhu sīlasampanno nāma hotīti sīlakathaṁ niṭṭhāpesi.

(DA.2.-16)Indriyasaṁvarakathā

213. Indriyesu (CS:pg.1.165) guttadvārabhājanīye **cakkhunā rūpan**ti ayaṁ cakkhusaddo katthaci Buddhacakkhumhi vattati, yathāha -- "Buddhacakkhunā lokaṁ volokesī"ti (mahāva. 9). Katthaci sabbaññutaññāṇasaṅkhāte samantacakkhumhi, yathāha-- "tathūpamaṁ dhammamayaṁ, sumedha, pāsādamāruyha samantacakkhū"ti (mahāva. 8). Katthaci dhammacakkhumhi "virajaṁ vītamalaṁ dhammacakkhuṁ udapādī"ti (mahāva.16) hi ettha ariyamaggattayapaññā. "Cakkhuṁ udapādi ñāṇaṁ udapādī"ti (mahāva.15) ettha pubbenivāsādiñāṇaṁ paññācakkhūti vuccati. "Dibbena cakkhunā"ti (ma.ni.1.284) āgataṭṭhānesu dibbacakkhumhi vattati. "Cakkhuñca paṭicca rūpe cā"ti ettha pasādacakkhumhi vattati. Idha panāyaṁ pasādacakkhuvohārena cakkhuviññāṇe vattati, tasmā cakkhuviññāṇena rūpaṁ disvāti ayametthattho. Sesapadesu yaṁ vattabbaṁ siyā, taṁ sabbaṁ Visuddhimagge vuttaṁ. **Abyāsekasukhan**ti kilesabyāsekavirahitattā abyāsekaṁ asammissaṁ parisuddhaṁ adhicittasukhaṁ paṭisaṁvedetīti.

(DA.2.-17)Satisampajaññakathā

214. Satisampajaññabhājanīyamhi **abhikkante paṭikkante**ti ettha tāva abhikkantaṁ vuccati gamanaṁ, paṭikkantaṁ nivattanaṁ, tadubhayampi catūsu iriyāpathesu labbhati. Gamane tāva purato kāyaṁ abhiharanto abhikkamati (DA.2./I,184.) nāma Paṭinivattanto paṭikkamati nāma. Ṭhānepi ṭhitakova kāyaṁ purato onāmento abhikkamati nāma, pacchato apanāmento paṭikkamati nāma. Nisajjāya nisinnakova āsanassa purima-aṅgābhimukho saṁsaranto abhikkamati nāma, pacchima-aṅgapadesaṁ paccāsaṁsaranto paṭikkamati nāma. Nipajjanepi eseva nayo.

Sampajānakārī hotīti sampajaññena sabbakiccakārī. Sampajaññameva vā kārī. So hi abhikkantādīsu sampajaññaṁ karoteva. Na katthaci sampajaññavirahito hoti. Tattha sātthakasampajaññaṁ, sappāyasampajaññaṁ, gocarasampajaññaṁ asammohasampajaññanti catubbidhaṁ sampajaññaṁ. Tattha abhikkamanacitte uppanne cittavaseneva agantvā-- "kinnu me ettha gatena attho atthi natthī"ti atthānatthaṁ pariggahetvā atthapariggaṇhanaṁ sātthakasampajaññaṁ. Tattha (CS:pg.1.166) ca atthoti cetiyadassanabodhisaṅghathera-asubhadassanādivasena dhammato vuḍḍhi. Cetiyaṁ vā bodhiṁ vā disvāpi hi Buddhārammaṇaṁ, saṅghadassanena saṅghārammaṇaṁ, pītiṁ uppādetvā tadeva khayavayato sammasanto arahattaṁ pāpuṇāti. There disvā tesaṁ ovāde patiṭṭhāya, asubhaṁ disvā tattha paṭhamajjhānaṁ uppādetvā tadeva khayavayato sammasanto arahattaṁ pāpuṇāti. Tasmā etesaṁ dassanaṁ sātthakanti vuttaṁ. Keci pana āmisatopi vuḍḍhi atthoyeva, taṁ nissāya brahmacariyānuggahāya paṭipannattāti vadanti.

Tasmiṁ pana gamane sappāyāsappāyaṁ pariggahetvā sappāyapariggaṇhanaṁ sappāyasampajaññaṁ. Seyyathidaṁ-- cetiyadassanaṁ tāva sātthakaṁ, sace pana cetiyassa mahāpūjāya dasadvādasayojanantare parisā sannipatanti, attano vibhavānurūpā itthiyopi purisāpi alaṅkatapaṭiyattā (DA.2./I,185.) cittakammarūpakāni viya sañcaranti.

Tatra cassa iṭṭhe ārammaṇe lobho hoti, aniṭṭhe paṭigho, asamapekkhane moho uppajjati, kāyasaṁsaggāpattiṁ vā āpajjati. Jīvitabrahmacariyānaṁ vā antarāyo hoti, evaṁ taṁ ṭhānaṁ asappāyaṁ hoti. Vuttappakāra-antarāyābhāve sappāyaṁ. Bodhidassanepi eseva nayo. Saṅghadassanampi sātthaṁ. Sace pana antogāme mahāmaṇḍapaṁ kāretvā sabbarattiṁ dhammassavanaṁ karontesu manussesu vuttappakāreneva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti, evaṁ taṁ ṭhānaṁ asappāyaṁ hoti. Antarāyābhāve sappāyaṁ. Mahāparisaparivārānaṁ therānaṁ dassanepi eseva nayo.

Asubhadassanampi sātthaṁ, tadatthadīpanatthañca idaṁ vatthu-- eko kira daharabhikkhu sāmaṇeraṁ gahetvā dantakaṭṭhatthāya gato. Sāmaṇero maggā okkamitvā purato gacchanto asubhaṁ disvā paṭhamajjhānaṁ nibbattetvā tadeva pādakaṁ katvā saṅkhāre sammasanto tīṇi phalāni sacchikatvā uparimaggatthāya kammaṭṭhānaṁ pariggahetvā aṭṭhāsi. Daharo taṁ apassanto sāmaṇerāti pakkosi. So ‘mayā pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhunā saddhiṁ dve kathā nāma na kathitapubbā. Aññasmimpi divase upari visesaṁ nibbattessāmī’ti cintetvā kiṁ, bhanteti paṭivacanamadāsi. ‘Ehī’ti ca vutte ekavacaneneva āgantvā, ‘bhante, iminā tāva maggeneva gantvā mayā ṭhitokāse muhuttaṁ (CS:pg.1.167) puratthābhimukho ṭhatvā olokethā’ti āha. So tathā katvā tena pattavisesameva pāpuṇi. Evaṁ ekaṁ asubhaṁ dvinnaṁ janānaṁ atthāya jātaṁ. Evaṁ sātthampi panetaṁ purisassa mātugāmāsubhaṁ asappāyaṁ, mātugāmassa ca purisāsubhaṁ asappāyaṁ, sabhāgameva sappāyanti evaṁ sappāyapariggaṇhanaṁ sappāyasampajaññaṁ nāma.

Evaṁ pariggahitasātthakasappāyassa pana aṭṭhatiṁsāya kammaṭṭhānesu attano cittaruciyaṁ kammaṭṭhānasaṅkhātaṁ (DA.2./I,186.) gocaraṁ uggahetvā bhikkhācāragocare taṁ gahetvāva gamanaṁ gocarasampajaññaṁ nāma. Tassāvibhāvanatthaṁ idaṁ catukkaṁ veditabbaṁ--

Idhekacco bhikkhu harati, na paccāharati; ekacco paccāharati, na harati; ekacco pana neva harati, na paccāharati; ekacco harati ca, paccāharati cāti. Tattha yo bhikkhu divasaṁ caṅkamena nisajjāya ca āvaraṇīyehi dhammehi cittaṁ parisodhetvā tathā rattiyā paṭhamayāme, majjhimayāme seyyaṁ kappetvā pacchimayāmepi nisajjacaṅkamehi vītināmetvā pageva cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattaṁ katvā bodhirukkhe udakaṁ āsiñcitvā, pānīyaṁ paribhojanīyaṁ paccupaṭṭhapetvā ācariyupajjhāyavattādīni sabbāni khandhakavattāni samādāya vattati. So sarīraparikammaṁ katvā senāsanaṁ pavisitvā dve tayo pallaṅke usumaṁ gāhāpento kammaṭṭhānaṁ anuyuñjitvā bhikkhācāravelāyaṁ uṭṭhahitvā kammaṭṭhānasīseneva pattacīvaramādāya senāsanato nikkhamitvā kammaṭṭhānaṁ manasikarontova cetiyaṅgaṇaṁ gantvā, sace Buddhānussatikammaṭṭhānaṁ hoti, taṁ avissajjetvāva cetiyaṅgaṇaṁ pavisati. Aññaṁ ce kammaṭṭhānaṁ hoti, sopānamūle ṭhatvā hatthena gahitabhaṇḍaṁ viya taṁ ṭhapetvā Buddhārammaṇaṁ pītiṁ gahetvā cetiyaṅgaṇaṁ āruyha, mahantaṁ cetiyaṁ ce, tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā catūsu ṭhānesu vanditabbaṁ. Khuddakaṁ cetiyaṁ ce, tatheva padakkhiṇaṁ katvā aṭṭhasu ṭhānesu vanditabbaṁ. Cetiyaṁ vanditvā bodhiyaṅgaṇaṁ pattenāpi Buddhassa Bhagavato sammukhā viya nipaccākāraṁ dassetvā bodhi vanditabbā. So evaṁ cetiyañca bodhiñca vanditvā paṭisāmitaṭṭhānaṁ gantvā paṭisāmitabhaṇḍakaṁ hatthena gaṇhanto viya nikkhittakammaṭṭhānaṁ gahetvā gāmasamīpe kammaṭṭhānasīseneva cīvaraṁ pārupitvā gāmaṁ piṇḍāya pavisati. Atha naṁ manussā disvā ayyo no āgatoti paccuggantvā (DA.2./I,187.) pattaṁ gahetvā āsanasālāya vā gehe vā (CS:pg.1.168) nisīdāpetvā yāguṁ datvā yāva bhattaṁ na niṭṭhāti, tāva pāde dhovitvā telena makkhetvā purato te nisīditvā pañhaṁ vā pucchanti, dhammaṁ

vā sotukāmā honti. Sacepi na kathāpenti, janasaṅgahatthaṁ dhammakathā nāma kātabbā yevāti Aṭṭhakathācariyā vadanti. Dhammakathā hi kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthi, tasmā kammaṭṭhānasīseneva dhammakathaṁ kathetvā kammaṭṭhānasīseneva āhāraṁ paribhuñjitvā anumodanaṁ katvā nivattiyamānehipi manussehi anugatova gāmato nikkhamitvā tattha te nivattetvā maggaṁ paṭipajjati.

Atha naṁ puretaraṁ nikkhamitvā bahigāme katabhattakiccā sāmaṇeradaharabhikkhū disvā paccuggantvā pattacīvaramassa gaṇhanti. Porāṇakabhikkhū kira amhākaṁ upajjhāyo ācariyoti na mukhaṁ oloketvā vattaṁ karonti, sampattaparicchedeneva karonti. Te taṁ pucchanti-- "bhante, ete manussā tumhākaṁ kiṁ honti, mātipakkhato sambandhā pitipakkhato"ti? Kiṁ disvā pucchathāti? Tumhesu etesaṁ pemaṁ bahumānanti. Āvuso, yaṁ mātāpitūhipi dukkaraṁ, taṁ ete amhākaṁ karonti, pattacīvarampi no etesaṁ santakameva, etesaṁ ānubhāvena neva bhaye bhayaṁ, na chātake chātakaṁ jānāma. Īdisā nāma amhākaṁ upakārino natthīti tesaṁ guṇe kathento gacchati. Ayaṁ vuccati **harati na paccāharatī**ti.

Yassa pana pageva vuttappakāraṁ vattapaṭipattiṁ karontassa kammajatejodhātu pajjalati, anupādinnakaṁ muñcitvā upādinnakaṁ gaṇhāti, sarīrato sedā muñcanti, kammaṭṭhānaṁ vīthiṁ nārohati, so pageva pattacīvaramādāya vegasā cetiyaṁ vanditvā gorūpānaṁ nikkhamanavelāyameva gāmaṁ yāgubhikkhāya pavisitvā yāguṁ labhitvā āsanasālaṁ gantvā pivati, athassa dvattikkhattuṁ (DA.2./I,188.) ajjhoharaṇamatteneva kammajatejodhātu upādinnakaṁ muñcitvā anupādinnakaṁ gaṇhāti, ghaṭasatena nhāto viya tejodhātu pariḷāhanibbānaṁ patvā kammaṭṭhānasīsena yāguṁ paribhuñjitvā pattañca mukhañca dhovitvā antarābhatte kammaṭṭhānaṁ manasikatvā avasesaṭṭhāne piṇḍāya caritvā kammaṭṭhānasīsena āhārañca paribhuñjitvā tato paṭṭhāya poṅkhānupoṅkhaṁ upaṭṭhahamānaṁ kammaṭṭhānaṁ gahetvā āgacchati, ayaṁ vuccati **paccāharati** (CS:pg.1.169) **na haratī**ti. Edisā ca bhikkhū yāguṁ pivitvā vipassanaṁ ārabhitvā Buddhasāsane arahattappattā nāma gaṇanapathaṁ vītivattā. Sīhaḷadīpeyeva tesu tesu gāmesu āsanasālāyaṁ vā na taṁ āsanamatthi, yattha yāguṁ pivitvā arahattappattā bhikkhū natthīti.

Yo pana pamādavihārī hoti, nikkhittadhuro sabbavattāni bhinditvā pañcavidhacetokhīlavinibandhacitto viharanto-- "kammaṭṭhānaṁ nāma atthī"ti saññampi akatvā gāmaṁ piṇḍāya pavisitvā ananulomikena gihisaṁsaggena saṁsaṭṭho caritvā ca bhuñjitvā ca tuccho nikkhamati, ayaṁ vuccati **neva harati na paccāharatī**ti.

Yo panāyaṁ-- "harati ca paccāharati cā"ti vutto, so gatapaccāgatavattavaseneva veditabbo. Attakāmā hi kulaputtā sāsane pabbajitvā dasapi vīsampi tiṁsampi cattālīsampi paññāsampi satampi ekato vasantā katikavattaṁ katvā viharanti, "āvuso, tumhe na iṇaṭṭā, na bhayaṭṭā, na jīvikāpakatā pabbajitā, dukkhā muccitukāmā panettha pabbajitā, tasmā gamane uppannakilesaṁ gamaneyeva niggaṇhatha, tathā ṭhāne, nisajjāya, sayane uppannakilesaṁ sayaneva niggaṇhathā"ti.

Te evaṁ katikavattaṁ katvā bhikkhācāraṁ (DA.2./I,189.) gacchantā aḍḍha-usabha-usabha-aḍḍhagāvutagāvutantaresu pāsāṇā honti, tāya saññāya kammaṭṭhānaṁ manasikarontāva gacchanti. Sace kassaci gamane kileso uppajjati, tattheva naṁ niggaṇhāti. Tathā asakkonto tiṭṭhati, athassa pacchato āgacchantopi tiṭṭhati. So "ayaṁ bhikkhu tuyhaṁ uppannavitakkaṁ jānāti, ananucchavikaṁ te etan"ti attānaṁ paṭicodetvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā tattheva ariyabhūmiṁ okkamati; tathā asakkonto nisīdati. Athassa pacchato āgacchantopi nisīdatīti soyeva nayo. Ariyabhūmiṁ okkamituṁ asakkontopi taṁ kilesaṁ vikkhambhetvā kammaṭṭhānaṁ manasikarontova

gacchati, na kammaṭṭhānavippayuttena cittena pādaṁ uddharati, uddharati ce, paṭinivattitvā purimapadesaṁyeva eti. Ālindakavāsī **Mahāphussadevatthero** viya.

So (CS:pg.1.170) kira ekūnavīsativassāni gatapaccāgatavattaṁ pūrento eva vihāsi, manussāpi addasaṁsu antarāmagge kasantā ca vapantā ca maddantā ca kammāni ca karontā theraṁ tathāgacchantaṁ disvā-- "ayaṁ thero punappunaṁ nivattitvā gacchati, kinnu kho maggamūḷho, udāhu kiñci pamuṭṭho"ti samullapanti. So taṁ anādiyitvā kammaṭṭhānayuttacitteneva samaṇadhammaṁ karonto vīsativassabbhantare arahattaṁ pāpuṇi, arahattappattadivase cassa caṅkamanakoṭiyaṁ adhivatthā devatā aṅgulīhi dīpaṁ ujjāletvā aṭṭhāsi. Cattāropi mahārājāno sakko ca Devānamindo brahmā ca Sahampati upaṭṭhānaṁ agamaṁsu. Tañca obhāsaṁ disvā vanavāsī Mahātissatthero taṁ dutiyadivase pucchi-- "rattibhāge āyasmato santike obhāso ahosi, kiṁ so obhāso"ti? Thero vikkhepaṁ karonto obhāso nāma dīpobhāsopi hoti, maṇi-obhāsopīti evamādimāha. Tato 'paṭicchādetha tumhe'ti nibaddho 'āmā'ti paṭijānitvā (DA.2./I,190.) ārocesi. Kāḷavallimaṇḍapavāsī **Mahānāgatthero** viya ca.

Sopi kira gatapaccāgatavattaṁ pūrento-- paṭhamaṁ tāva Bhagavato mahāpadhānaṁ pūjessāmīti sattavassāni ṭhānacaṅkamameva adhiṭṭhāsi. Puna soḷasavassāni gatapaccāgatavattaṁ pūretvā arahattaṁ pāpuṇi. So kammaṭṭhānayutteneva cittena pādaṁ uddharanto, viyuttena uddhaṭe paṭinivattento gāmasamīpaṁ gantvā "gāvī nu pabbajito nū"ti āsaṅkanīyapadese ṭhatvā cīvaraṁ pārupitvā kacchakantarato udakena pattaṁ dhovitvā udakagaṇḍūsaṁ karoti. Kiṁ kāraṇā? Mā me bhikkhaṁ dātuṁ vā vandituṁ vā āgate manusse 'dīghāyukā hothā'ti vacanamattenāpi kammaṭṭhānavikkhepo ahosīti. "Ajja, bhante, katimī"ti divasaṁ vā bhikkhugaṇanaṁ vā pañhaṁ vā pucchito pana udakaṁ gilitvā āroceti. Sace divasādīni pucchakā na honti, nikkhamanavelāya gāmadvāre niṭṭhubhitvāva yāti.

Kalambatitthavihāre vassūpagatā **paññāsabhikkhū** viya ca. Te kira āsaḷhipuṇṇamāyaṁ katikavattaṁ akaṁsu-- "arahattaṁ appatvā aññamaññaṁ nālapissāmā"ti, gāmañca piṇḍāya pavisantā udakagaṇḍūsaṁ katvā pavisiṁsu. Divasādīsu pucchitesu vuttanayeneva paṭipajjiṁsu. Tattha manussā niṭṭhubhanaṁ (CS:pg.1.171) disvā jāniṁsu-- "ajjeko āgato, ajja dve"ti. Evañca cintesuṁ-- "kinnu kho ete amhehiyeva saddhiṁ na sallapanti, udāhu aññamaññampi. Sace aññamaññampi na sallapanti, addhā vivādajātā bhavissanti. Etha ne aññamaññaṁ khamāpessāmā"ti, sabbe vihāraṁ gantvā paññāsāya bhikkhūsu dvepi bhikkhū ekokāse nāddasaṁsu. Tato yo tesu cakkhumā puriso, so āha-- "na bho (DA.2./I,191.) kalahakārakānaṁ vasanokāso īdiso hoti, susammaṭṭhaṁ cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇaṁ, sunikkhittā sammajjaniyo, sūpaṭṭhapitaṁ pānīyaṁ paribhojanīyan"ti, te tatova nivattā. Tepi bhikkhū anto temāseyeva arahattaṁ patvā mahāpavāraṇāya visuddhipavāraṇaṁ pavāresuṁ.

Evaṁ kāḷavallimaṇḍapavāsī Mahānāgatthero viya, kalambatitthavihāre vassūpagatabhikkhū viya ca kammaṭṭhānayutteneva cittena pādaṁ uddharanto gāmasamīpaṁ gantvā udakagaṇḍūsaṁ katvā vīthiyo sallakkhetvā, yattha surāsoṇḍadhuttādayo kalahakārakā caṇḍahatthi-assādayo vā natthi, taṁ vīthiṁ paṭipajjati. Tattha ca piṇḍāya caramāno na turitaturito viya javena gacchati. Na hi javena piṇḍapātiyadhutaṅgaṁ nāma kiñci atthi. Visamabhūmibhāgappattaṁ pana udakasakaṭaṁ viya niccalo hutvā gacchati. Anugharaṁ paviṭṭho ca dātukāmaṁ vā adātukāmaṁ vā sallakkhetvā tadanurūpaṁ kālaṁ āgamento bhikkhaṁ paṭilabhitvā ādāya antogāme vā bahigāme vā vihārameva vā āgantvā yathā phāsuke patirūpe okāse nisīditvā kammaṭṭhānaṁ manasikaronto āhāre paṭikūlasaññaṁ upaṭṭhapetvā akkhabbhañjana--

vaṇalepanaputtamaṁsūpamavasena paccavekkhanto aṭṭhaṅgasamannāgataṁ āhāraṁ āhāreti, neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya …pe… bhuttāvī ca udakakiccaṁ katvā muhuttaṁ bhattakilamathaṁ paṭippassambhetvā yathā purebhattaṁ, evaṁ pacchābhattaṁ purimayāmaṁ pacchimayāmañca kammaṭṭhānameva manasi karoti, ayaṁ vuccati **harati ca paccāharati cā**ti.

Idaṁ pana haraṇapaccāharaṇasaṅkhātaṁ gatapaccāgatavattaṁ pūrento yadi upanissayasampanno hoti, paṭhamavaye eva arahattaṁ pāpuṇāti. No ce paṭhamavaye pāpuṇāti, (DA.2./I,192.) atha majjhimavaye; no ce majjhimavaye pāpuṇāti, atha maraṇasamaye; no ce maraṇasamaye pāpuṇāti, atha (CS:pg.1.172) devaputto hutvā; no ce devaputto hutvā pāpuṇāti, anuppanne Buddhe nibbatto paccekabodhiṁ sacchikaroti. No ce paccekabodhiṁ sacchikaroti, atha Buddhānaṁ sammukhībhāve khippābhiñño hoti; seyyathāpi thero bāhiyo dārucīriyo mahāpañño vā, seyyathāpi thero Sāriputto mahiddhiko vā, seyyathāpi thero Mahāmoggallāno dhutavādo vā, seyyathāpi thero Mahākassapo dibbacakkhuko vā, seyyathāpi thero Anuruddho vinayadharo vā, seyyathāpi thero Upāli dhammakathiko vā, seyyathāpi thero puṇṇo mantāṇiputto āraññiko vā, seyyathāpi thero revato bahussuto vā, seyyathāpi thero Ānando bhikkhākāmo vā, seyyathāpi thero rāhulo Buddhaputtoti. Iti imasmiṁ catukke yvāyaṁ harati ca paccāharati ca, tassa gocarasampajaññaṁ sikhāpattaṁ hoti.

Abhikkamādīsu pana asammuyhanaṁ **asammohasampajaññaṁ,** taṁ evaṁ veditabbaṁ-- idha bhikkhu abhikkamanto vā paṭikkamanto vā yathā andhabālaputhujjanā abhikkamādīsu-- "attā abhikkamati, attanā abhikkamo nibbattito"ti vā, "ahaṁ abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito"ti vā sammuyhanti, tathā asammuyhanto "abhikkamāmī"ti citte uppajjamāne teneva cittena saddhiṁ cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiṁ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena ayaṁ kāyasammato aṭṭhisaṅghāto abhikkamati. Tassevaṁ abhikkamato ekekapāduddharaṇe pathavīdhātu āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo; tathā atiharaṇavītiharaṇesu. Vossajjane tejodhātu vāyodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā balavatiyo, tathā sannikkhepanasannirujjhanesu. Tattha (DA.2./I,193.) uddharaṇe pavattā rūpārūpadhammā atiharaṇaṁ na pāpuṇanti, tathā atiharaṇe pavattā vītiharaṇaṁ, vītiharaṇe pavattā vossajjanaṁ, vossajjane pavattā sannikkhepanaṁ, sannikkhepane pavattā sannirujjhanaṁ na pāpuṇanti. Tattha tattheva pabbaṁ pabbaṁ sandhi sandhi odhi odhi hutvā tattakapāle (CS:pg.1.173) pakkhittatilāni viya paṭapaṭāyantā bhijjanti. Tattha ko eko abhikkamati, kassa vā ekassa abhikkamanaṁ? Paramatthato hi dhātūnaṁyeva gamanaṁ, dhātūnaṁ ṭhānaṁ, dhātūnaṁ nisajjanaṁ, dhātūnaṁ sayanaṁ. Tasmiṁ tasmiṁ koṭṭhāse saddhiṁ rūpena.

Aññaṁ uppajjate cittaṁ, aññaṁ cittaṁ nirujjhati;
Avīcimanusambandho, nadīsotova vattatīti.[1]

Evaṁ abhikkamādīsu asammuyhanaṁ asammohasampajaññaṁ nāmāti.

Niṭṭhito abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotīti padassa attho.

Ālokite vilokiteti ettha pana **ālokitaṁ** nāma purato pekkhaṇaṁ. **Vilokitaṁ** nāma anudisāpekkhaṇaṁ. Aññānipi heṭṭhā upari pacchato pekkhaṇavasena olokita-ullokitāpalokitāni nāma honti, tāni idha na gahitāni. Sāruppavasena pana imāneva dve gahitāni, iminā vā mukhena sabbānipi tāni gahitānevāti.

Tattha "ālokessāmī"ti citte uppanne cittavaseneva anoloketvā atthaparigganhanaṁ sātthakasampajaññaṁ, taṁ āyasmantaṁ nandaṁ kāyasakkhiṁ katvā

[1] DA.2./I,193. ; MA.10./I,261. ; SA.47.2./III,190.

veditabbaṁ. Vuttañhetaṁ Bhagavatā-- “sace, bhikkhave, nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, sabbaṁ cetasā samannāharitvā nando puratthimaṁ disaṁ āloketi-- ‘evaṁ me puratthimaṁ disaṁ ālokayato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssavissantī’ti. Itiha tattha (DA.2./I,194.) sampajāno hoti (a.ni.8.9). Sace, bhikkhave, nandassa pacchimā disā …pe… uttarā disā …pe… dakkhiṇā disā …pe… uddhaṁ …pe… adho …pe… anudisā anuviloketabbā hoti, sabbaṁ cetasā samannāharitvā nando anudisaṁ anuviloketi-- ‘evaṁ me anudisaṁ anuvilokayato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssavissantī’ti. Itiha tattha sampajāno hotī”ti.

Api ca idhāpi pubbe vuttacetiyadassanādivaseneva sātthakatā ca sappāyatā ca veditabbā, kammaṭṭhānassa pana avijahanameva gocarasampajaññaṁ. Tasmā (CS:pg.1.174) ettha khandhadhātu-āyatanakammaṭṭhānikehi attano kammaṭṭhānavaseneva, kasiṇādikammaṭṭhānikehi vā pana kammaṭṭhānasīseneva ālokanaṁ vilokanaṁ kātabbaṁ. Abbhantare attā nāma āloketā vā viloketā vā natthi, ‘ālokessāmī’ti pana citte uppajjamāne teneva cittena saddhiṁ cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiṁ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriyavāyodhātuvipphāravasena heṭṭhimaṁ akkhidalaṁ adho sīdati, uparimaṁ uddhaṁ laṅgheti. Koci yantakena vivaranto nāma natthi. Tato cakkhuviññāṇaṁ dassanakiccaṁ sādhentaṁ uppajjatīti evaṁ pajānanaṁ panettha asammohasampajaññaṁ nāma. Api ca mūlapariññā āgantukatāva kālikabhāvavasena pettha asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ. Mūlapariññāvasena tāva--

Bhavaṅgāvajjanañceva, dassanaṁ sampaṭicchanaṁ;
Santīraṇaṁ voṭṭhabbanaṁ, javanaṁ bhavati sattamaṁ.

Tattha bhavaṅgaṁ upapattibhavassa aṅgakiccaṁ sādhayamānaṁ pavattati, taṁ āvaṭṭetvā kiriyamanodhātu āvajjanakiccaṁ sādhayamānā, taṁnirodhā cakkhuviññāṇaṁ dassanakiccaṁ sādhayamānaṁ, taṁnirodhā vipākamanodhātu sampaṭicchanakiccaṁ sādhayamānā, taṁnirodhā vipākamanoviññāṇadhātu santīraṇakiccaṁ sādhayamānā, taṁnirodhā kiriyamanoviññāṇadhātu voṭṭhabbanakiccaṁ (DA.2./I,195.) sādhayamānā taṁnirodhā sattakkhattuṁ javanaṁ javati. Tattha paṭhamajavanepi-- “ayaṁ itthī, ayaṁ puriso”ti rajjanadussanamuyhanavasena ālokitavilokitaṁ nāma na hoti. Dutiyajavanepi …pe… sattamajavanepi. Etesu pana yuddhamaṇḍale yodhesu viya heṭṭhupariyavasena bhijjitvā patitesu-- “ayaṁ itthī, ayaṁ puriso”ti rajjanādivasena ālokitavilokitaṁ hoti. Evaṁ tāvettha mūlapariññāvasena asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthamāgate bhavaṅgacalanato uddhaṁ sakakiccanipphādanavasena āvajjanādīsu uppajjitvā niruddhesu avasāne javanaṁ uppajjati, taṁ pubbe uppannānaṁ āvajjanādīnaṁ gehabhūte cakkhudvāre āgantukapuriso viya hoti. Tassa yathā paragehe kiñci yācituṁ paviṭṭhassa āgantukapurisassa gehassāmikesu tuṇhīmāsinesu āṇākaraṇaṁ na yuttaṁ, evaṁ (CS:pg.1.175) āvajjanādīnaṁ gehabhūte cakkhudvāre āvajjanādīsupi arajjantesu adussantesu amuyhantesu ca rajjanadussanamuyhanaṁ ayuttanti evaṁ āgantukabhāvavasena asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Yāni panetāni cakkhudvāre voṭṭhabbanapariyosānāni cittāni uppajjanti, tāni saddhiṁ sampayuttadhammehi tattha tattheva bhijjanti, aññamaññaṁ na passantīti, ittarāni tāvakālikāni honti. Tattha yathā ekasmiṁ ghare sabbesu mānusakesu matesu avasesassa ekassa taṅkhaṇaññeva maraṇadhammassa na yuttā naccagītādīsu abhirati

nāma. Evameva ekadvāre sasampayuttesu āvajjanādīsu tattha tattheva matesu avasesassa taṅkhaṇeyeva maraṇadhammassa javanassāpi rajjanadussanamuyhanavasena abhirati nāma na yuttāti. Evaṁ tāvakālikabhāvavasena asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Api ca khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasena petaṁ veditabbaṁ. Ettha hi cakkhu ceva rūpā ca rūpakkhandho, dassanaṁ viññāṇakkhandho, taṁsampayuttā (DA.2./I,196.) vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phassādikā saṅkhārakkhandho. Evametesaṁ pañcannaṁ khandhānaṁ samavāye ālokanavilokanaṁ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi?

Tathā cakkhu cakkhāyatanaṁ, rūpaṁ rūpāyatanaṁ, dassanaṁ manāyatanaṁ, vedanādayo sampayuttadhammā dhammāyatanaṁ. Evametesaṁ catunnaṁ āyatanānaṁ samavāye ālokanavilokanaṁ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi?

Tathā cakkhu cakkhudhātu, rūpaṁ rūpadhātu, dassanaṁ cakkhuviññāṇadhātu, taṁsampayuttā vedanādayo dhammā dhammadhātu. Evametāsaṁ catunnaṁ dhātūnaṁ samavāye ālokanavilokanaṁ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi?

Tathā cakkhu nissayapaccayo, rūpā ārammaṇapaccayo, āvajjanaṁ anantarasamanantarūpanissayanatthivigatapaccayo āloko upanissayapaccayo, vedanādayo sahajātapaccayo. Evametesaṁ paccayānaṁ samavāye (CS:pg.1.176) ālokanavilokanaṁ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketīti? Evamettha khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhaṇavasenapi asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Samiñjite pasāriteti pabbānaṁ samiñjanapasāraṇe. Tattha cittavaseneva samiñjanapasāraṇaṁ akatvā hatthapādānaṁ samiñjanapasāraṇapaccayā atthānatthaṁ pariggaṇhitvā atthapariggaṇhanaṁ sātthakasampajaññaṁ. Tattha hatthapāde aticiraṁ samiñjetvā vā pasāretvā vā ṭhitassa khaṇe khaṇe vedanā uppajjati, cittaṁ ekaggataṁ na labhati, kammaṭṭhānaṁ paripatati, visesaṁ nādhigacchati. Kāle samiñjentassa kāle pasārentassa pana tā vedanā nuppajjanti, cittaṁ ekaggaṁ hoti, kammaṭṭhānaṁ phātiṁ gacchati, (DA.2./I,197.) visesamadhigacchatīti evaṁ atthānatthapariggaṇhanaṁ veditabbaṁ.

Atthe pana satipi sappāyāsappāyaṁ pariggaṇhitvā sappāyapariggaṇhanaṁ sappāyasampajaññaṁ. Tatrāyaṁ nayo--

Mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyaṁ gaṇhanti, tesaṁ piṭṭhipassesu daharabhikkhuniyo dhammaṁ suṇanti. Tatreko daharo hatthaṁ pasārento kāyasaṁsaggaṁ patvā teneva kāraṇena gihī jāto. Aparo bhikkhu pādaṁ pasārento aggimhi pasāresi, aṭṭhimāhacca pādo jhāyi. Aparo vammike pasāresi, so āsīvisena ḍaṭṭho. Aparo cīvarakuṭidaṇḍake pasāresi, taṁ maṇisappo ḍaṁsi. Tasmā evarūpe asappāye apasāretvā sappāye pasāretabbaṁ. Idamettha sappāyasampajaññaṁ.

Gocarasampajaññaṁ pana mahātheravatthunā dīpetabbaṁ-- **mahāthero** kira divāṭhāne nisinno antevāsikehi saddhiṁ kathayamāno sahasā hatthaṁ samiñjetvā puna yathāṭhāne ṭhapetvā saṇikaṁ samiñjesi. Taṁ antevāsikā pucchiṁsu-- “kasmā, bhante, sahasā hatthaṁ samiñjitvā puna yathāṭhāne ṭhapetvā saṇikaṁ samiñjiyitthā”ti? Yato paṭṭhāyāhaṁ, āvuso, kammaṭṭhānaṁ manasikātuṁ āraddho, na me kammaṭṭhānaṁ muñcitvā hattho samiñjitapubbo, idāni pana me tumhehi saddhiṁ kathayamānena kammaṭṭhānaṁ muñcitvā samiñjito. Tasmā puna yathāṭhāne ṭhapetvā samiñjesinti. Sādhu (CS:pg.1.177) bhante, bhikkhunā nāma evarūpena bhavitabbanti. Evametthāpi kammaṭṭhānāvijahanameva gocarasampajaññanti veditabbaṁ.

Abbhantare attā nāma koci samiñjento vā pasārento vā natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphārena pana suttākaḍḍhanavasena dāruyantassa hatthapādalacalanaṁ viya samiñjanapasāraṇaṁ hotīti evaṁ parijānanaṁ panettha asammohasampajaññanti veditabbaṁ.

Saṅghāṭipattacīvaradhāraṇeti ettha saṅghāṭicīvarānaṁ (DA.2./I,198.) nivāsanapārupanavasena pattassa bhikkhāpaṭiggahaṇādivasena paribhogo dhāraṇaṁ nāma. Tattha saṅghāṭicīvaradhāraṇe tāva nivāsetvā vā pārupitvā vā piṇḍāya carato āmisalābho sītassa paṭighātāyāti-ādinā nayena Bhagavatā vuttappakāroyeva ca attho attho nāma. Tassa vasena sātthakasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Uṇhapakatikassa pana dubbalassa ca cīvaraṁ sukhumaṁ sappāyaṁ, sītālukassa ghanaṁ dupaṭṭaṁ. Viparītaṁ asappāyaṁ. Yassa kassaci jiṇṇaṁ asappāyameva, aggaḷādidānena hissa taṁ palibodhakaraṁ hoti. Tathā paṭṭuṇṇadukūlādibhedaṁ lobhanīyacīvaraṁ. Tādisañhi araññe ekakassa nivāsantarāyakaraṁ jīvitantarāyakarañcāpi hoti. Nippariyāyena pana yaṁ nimittakammādimicchājīvavasena uppannaṁ, yañcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṁ asappāyaṁ. Viparītaṁ sappāyaṁ. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṁ. Kammaṭṭhānāvijahanavaseneva gocarasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Abbhantare attā nāma koci cīvaraṁ pārupento natthi, vuttappakārena cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pana cīvarapārupanaṁ hoti. Tattha cīvarampi acetanaṁ, kāyopi acetano. Cīvaraṁ na jānāti -- “mayā kāyo pārupito”ti. Kāyopi na jānāti-- “ahaṁ cīvarena pārupito”ti. Dhātuyova dhātusamūhaṁ paṭicchādenti paṭapilotikāyapotthakarūpapaṭicchādane viya. Tasmā neva sundaraṁ cīvaraṁ labhitvā somanassaṁ kātabbaṁ, na asundaraṁ labhitvā domanassaṁ.

Nāgavammikacetiyarukkhādīsu (CS:pg.1.178) hi keci mālāgandhadhūmavatthādīhi sakkāraṁ karonti, keci gūthamuttakaddamadaṇḍasatthappahārādīhi asakkāraṁ. Na tehi nāgavammikarukkhādayo somanassaṁ vā domanassaṁ vā karonti. Evameva neva sundaraṁ cīvaraṁ labhitvā somanassaṁ (DA.2./I,199.) kātabbaṁ na asundaraṁ labhitvā domanassanti, evaṁ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Pattadhāraṇepi pattaṁ sahasāva aggahetvā imaṁ gahetvā piṇḍāya caramāno bhikkhaṁ labhissāmīti, evaṁ pattaggahaṇapaccayā paṭilabhitabbaṁ atthavasena sātthakasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Kisadubbalasarīrassa pana garupatto asappāyo, yassa kassaci catupañcagaṇṭhikāhato dubbisodhanīyo asappāyova. Duddhotapattopi na vaṭṭati, taṁ dhovantasseva cassa palibodho hoti. Maṇivaṇṇapatto pana lobhanīyo, cīvare vuttanayeneva asappāyo, nimittakammādivasena laddho pana yañcassa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, ayaṁ ekanta-asappāyova. Viparīto sappāyo. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṁ. Kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Abbhantare attā nāma koci pattaṁ gaṇhanto natthi, vuttappakārena cittakiriyavāyodhātuvipphāravaseneva pattaggahaṇaṁ nāma hoti. Tattha pattopi acetano, hatthāpi acetanā. Patto na jānāti-- “ahaṁ hatthehi gahito”ti. Hatthāpi na jānanti-- “amhehi patto gahito”ti. Dhātuyova dhātusamūhaṁ gaṇhanti, saṇḍāsena aggivaṇṇapattaggahaṇe viyāti. Evaṁ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha

asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Api ca yathā chinnahatthapāde vaṇamukhehi paggharitapubbalohitakimikule nīlamakkhikasamparikiṇṇe anāthasālāyaṁ nipanne anāthamanusse disvā, ye dayālukā purisā, te tesaṁ vaṇamattacoḷakāni ceva kapālādīhi ca bhesajjāni upanāmenti. Tattha coḷakānipi kesañci saṇhāni, kesañci thūlāni pāpuṇanti. Bhesajjakapālakānipi kesañci (CS:pg.1.179) susaṇṭhānāni, kesañci dussaṇṭhānāni pāpuṇanti, na te tattha sumanā vā dummanā (DA.2./I,200.) vā honti Vaṇapaṭicchādanamatteneva hi coḷakena, bhesajjapaṭiggahaṇamatteneva ca kapālakena tesaṁ attho. Evameva yo bhikkhu vaṇacoḷakaṁ viya cīvaraṁ, bhesajjakapālakaṁ viya ca pattaṁ, kapāle bhesajjamiva ca patte laddhaṁ bhikkhaṁ sallakkheti, ayaṁ saṅghāṭipattacīvaradhāraṇe asammohasampajaññena uttamasampajānakārīti veditabbo.

Asitādīsu **asite**ti piṇḍapātabhojane. **Pīte**ti yāgu-ādipāne. **Khāyite**ti piṭṭhakhajjādikhādane. **Sāyite**ti madhuphāṇitādisāyane. Tattha neva davāyāti-ādinā nayena vutto aṭṭhavidhopi attho attho nāma. Tasseva vasena sātthakasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Lūkhapaṇītatittamadhurarasādīsu pana yena bhojanena yassa phāsu na hoti, taṁ tassa asappāyaṁ. Yaṁ pana nimittakammādivasena paṭiladdhaṁ, yañcassa bhuñjato akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṁ ekanta-asappāyameva, viparītaṁ sappāyaṁ. Tassa vasenettha sappāyasampajaññaṁ. Kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Abbhantare attā nāma koci bhuñjako natthi, vuttappakāracittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pattappaṭiggahaṇaṁ nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva hatthassa patte otāraṇaṁ nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva ālopakaraṇaṁ ālopa-uddhāraṇaṁ mukhavivaraṇañca hoti, na koci kuñcikāya yantakena vā hanukaṭṭhīni vivarati. Cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva ālopassa mukhe ṭhapanaṁ, uparidantānaṁ musalakiccasādhanaṁ, heṭṭhimadantānaṁ udukkhalakiccasādhanaṁ, jivhāya hatthakiccasādhanañca hoti. Iti tattha aggajivhāya tanukakheḷo mūlajivhāya bahalakheḷo makkheti. Taṁ heṭṭhādanta-udukkhale jivhāhatthaparivattakaṁ kheḷodakena temitaṁ uparidantamusalasañcuṇṇitaṁ koci (DA.2./I,201.) kaṭacchunā vā dabbiyā vā antopavesento nāma natthi, vāyodhātuyāva pavisati. Paviṭṭhaṁ paviṭṭhaṁ koci palālasanthāraṁ katvā dhārento nāma natthi, vāyodhātuvaseneva tiṭṭhati. Ṭhitaṁ ṭhitaṁ koci uddhanaṁ katvā aggiṁ jāletvā pacanto nāma natthi, tejodhātuyāva paccati. Pakkaṁ pakkaṁ koci daṇḍakena vā (CS:pg.1.180) yaṭṭhiyā vā bahi nīhārako nāma natthi, vāyodhātuyeva nīharati. Iti vāyodhātu paṭiharati ca, vītiharati ca, dhāreti ca, parivatteti ca, sañcuṇṇeti ca, visoseti ca, nīharati ca. Pathavīdhātu dhāreti ca, parivatteti ca, sañcuṇṇeti ca, visoseti ca. Āpodhātu sineheti ca, allattañca anupāleti. Tejodhātu antopaviṭṭhaṁ paripāceti. Ākāsadhātu añjaso hoti. Viññāṇadhātu tattha tattha sammāpayogamanvāya ābhujatīti. Evaṁ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Api ca gamanato pariyesanato paribhogato āsayato nidhānato aparipakkato paripakkato phalato nissandato sammakkhanatoti, evaṁ dasavidhapaṭikūlabhāvapaccavekkhaṇato pettha asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ. Vitthārakathā panettha Visuddhimagge āhārapaṭikūlasaññāniddesato gahetabbā.

Uccārapassāvakammeti uccārassa ca passāvassa ca karaṇe. Tattha pattakāle uccārapassāvaṁ akarontassa sakalasarīrato sedā muccanti, akkhīni bhamanti, cittaṁ na

ekaggaṁ hoti, aññe ca rogā uppajjanti. Karontassa pana sabbaṁ taṁ na hotīti ayamettha attho. Tassa vasena sātthakasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Aṭṭhāne uccārapassāvaṁ karontassa pana āpatti hoti, ayaso vaḍḍhati, jīvitantarāyo hoti, patirūpe ṭhāne karontassa sabbaṁ taṁ na hotīti idamettha sappāyaṁ tassa vasena sappāyasampajaññaṁ. Kammaṭṭhānāvijahanavaseneva ca gocarasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Abbhantare attā nāma uccārapassāvakammaṁ karonto natthi, cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva pana uccārapassāvakammaṁ (DA.2./I,202.) hoti Yathā vā pana pakke gaṇḍe gaṇḍabhedena pubbalohitaṁ akāmatāya nikkhamati. Yathā ca atibharitā udakabhājanā udakaṁ akāmatāya nikkhamati. Evaṁ pakkāsayamuttavatthīsu sannicitā uccārapassāvā vāyuvegasamuppīḷitā akāmatāyapi nikkhamanti. So panāyaṁ evaṁ nikkhamanto uccārapassāvo neva (CS:pg.1.181) tassa bhikkhuno attano hoti, na parassa, kevalaṁ sarīranissandova hoti. Yathā kiṁ? Yathā udakatumbato purāṇudakaṁ chaḍḍentassa neva taṁ attano hoti, na paresaṁ; kevalaṁ paṭijagganamattameva hoti; evaṁ pavattapaṭisaṅkhānavasenettha asammohasampajaññaṁ veditabbaṁ.

Gatādīsu **gate**ti gamane. **Ṭhite**ti ṭhāne. **Nisinne**ti nisajjāya. **Sutte**ti sayane. **Jāgarite**ti jāgaraṇe. **Bhāsite**ti kathane. **Tuṇhībhāve**ti akathane. "Gacchanto vā gacchāmīti pajānāti, ṭhito vā ṭhitomhīti pajānāti, nisinno vā nisinnomhīti pajānāti, sayāno vā sayānomhīti pajānātī"ti imasmiñhi Sutte addhāna-iriyāpathā kathitā. "Abhikkante paṭikkante ālokite vilokite samiñjite pasārite"ti imasmiṁ majjhimā. "Gate ṭhite nisinne Sutte jāgarite"ti idha pana khuddakacuṇṇiya-iriyāpathā kathitā. Tasmā tesupi vuttanayeneva sampajānakāritā veditabbā.

Tipiṭakamahāsivatthero panāha-- yo ciraṁ gantvā vā caṅkamitvā vā aparabhāge ṭhito iti paṭisañcikkhati-- "caṅkamanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā"ti Ayaṁ gate sampajānakārī nāma.

Yo sajjhāyaṁ vā karonto, pañhaṁ vā vissajjento, kammaṭṭhānaṁ vā manasikaronto ciraṁ ṭhatvā aparabhāge nisinno iti paṭisañcikkhati-- "ṭhitakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā"ti. Ayaṁ ṭhite sampajānakārī nāma.

Yo sajjhāyādikaraṇavaseneva ciraṁ nisīditvā aparabhāge uṭṭhāya iti paṭisañcikkhati-- "nisinnakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā"ti. (DA.2./I,203.) Ayaṁ nisinne sampajānakārī nāma.

Yo pana nipannako sajjhāyaṁ vā karonto kammaṭṭhānaṁ vā manasikaronto niddaṁ okkamitvā aparabhāge uṭṭhāya iti paṭisañcikkhati-- "sayanakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā"ti. Ayaṁ Sutte jāgarite ca sampajānakārī nāma. Kiriyamayacittānañhi appavattanaṁ soppaṁ nāma, pavattanaṁ jāgaritaṁ nāma.

Yo (CS:pg.1.182) pana bhāsamāno-- "ayaṁ saddo nāma oṭṭhe ca paṭicca, dante ca jivhañca tāluñca paṭicca, cittassa ca tadanurūpaṁ payogaṁ paṭicca jāyatī"ti sato sampajānova bhāsati. Ciraṁ vā pana kālaṁ sajjhāyaṁ vā katvā, dhammaṁ vā kathetvā, kammaṭṭhānaṁ vā pavattetvā, pañhaṁ vā vissajjetvā, aparabhāge tuṇhībhūto iti paṭisañcikkhati-- "bhāsitakāle uppannā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā"ti. Ayaṁ bhāsite sampajānakārī nāma.

Yo tuṇhībhūto ciraṁ dhammaṁ vā kammaṭṭhānaṁ vā manasikatvā aparabhāge iti paṭisañcikkhati-- "tuṇhībhūtakāle pavattā rūpārūpadhammā ettheva niruddhā"ti. Upādārūpappavattiyañhi sati bhāsati nāma, asati tuṇhī bhavati nāmāti. Ayaṁ tuṇhībhāve sampajānakārī nāmāti.

Tayidaṁ Mahāsivattherena vuttaṁ asammohadhuraṁ Mahāsatipaṭṭhānasutte adhippetaṁ. Imasmiṁ pana sāmaññaphale sabbampi catubbidhaṁ sampajaññaṁ labbhati. Tasmā vuttanayeneva cettha catunnaṁ sampajaññānaṁ vasena sampajānakāritā veditabbā. Sampajānakārīti ca sabbapadesu satisampayuttasseva sampajaññassa vasena attho veditabbo. Satisampajaññena samannāgatoti etassa hi padassa ayaṁ vitthāro. Vibhaṅgappakaraṇe pana-- "sato sampajāno abhikkamati, sato sampajāno paṭikkamatī"ti evaṁ etāni padāni vibhattāneva. **Evaṁ, kho mahārājā**ti evaṁ satisampayuttassa sampajaññassa (DA.2./I,204.) vasena abhikkamādīni pavattento satisampajaññena samannāgato nāma hotīti attho.

(DA.2.-18)Santosakathā

215. **Idha, mahārāja, bhikkhu santuṭṭho hotī**ti ettha **santuṭṭho**ti itarītarapaccayasantosena samannāgato. So panesa **santoso dvādasavidho** hoti, seyyathidaṁ-- cīvare yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantosoti tividho. Evaṁ piṇḍapātādīsu. Tassāyaṁ pabhedavaṇṇanā--

Idha bhikkhu cīvaraṁ labhati, sundaraṁ vā asundaraṁ vā. So teneva yāpeti, aññaṁ na pattheti, labhantopi na gaṇhati. Ayamassa cīvare yathālābhasantoso. Atha pana pakatidubbalo vā hoti, ābādhajarābhibhūto (CS:pg.1.183) vā, garucīvaraṁ pārupanto kilamati. So sabhāgena bhikkhunā saddhiṁ taṁ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathābalasantoso. Aparo paṇītapaccayalābhī hoti. So pattacīvarādīnaṁ aññataraṁ mahagghapattacīvaraṁ bahūni vā pana pattacīvarāni labhitvā idaṁ therānaṁ cirapabbajitānaṁ, idaṁ bahussutānaṁ anurūpaṁ, idaṁ gilānānaṁ, idaṁ appalābhīnaṁ hotūti datvā tesaṁ purāṇacīvaraṁ vā gahetvā saṅkārakūṭādito vā nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṁ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṁ labhati lūkhaṁ vā paṇītaṁ vā, so teneva yāpeti, aññaṁ na pattheti, labhantopi na gaṇhati. Ayamassa piṇḍapāte yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaṁ vā byādhiviruddhaṁ vā piṇḍapātaṁ labhati, yenassa paribhuttena aphāsu hoti. So sabhāgassa bhikkhuno taṁ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṁ bhuñjitvā samaṇadhammaṁ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathābalasantoso. Aparo bahuṁ paṇītaṁ piṇḍapātaṁ labhati. So taṁ cīvaraṁ viya theracirapabbajitabahussuta-appalābhīgilānānaṁ datvā tesaṁ vā sesakaṁ piṇḍāya vā (DA.2./I,205.) caritvā missakāhāraṁ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu senāsanaṁ labhati, manāpaṁ vā amanāpaṁ vā, so tena neva somanassaṁ, na domanassaṁ uppādeti; antamaso tiṇasanthārakenapi yathāladdheneva tussati. Ayamassa senāsane yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaṁ vā byādhiviruddhaṁ vā senāsanaṁ labhati, yatthassa vasato aphāsu hoti, so taṁ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathābalasantoso.

Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanāni labhati. So tāni cīvaraṁ viya theracirapabbajitabahussuta-appalābhīgilānānaṁ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa (CS:pg.1.184) senāsane yathāsāruppasantoso. Yopi-- "uttamasenāsanaṁ nāma pamādaṭṭhānaṁ, tattha nisinnassa thinamiddhaṁ okkamati, niddābhibhūtassa puna paṭibujjhato kāmavitakkā

pātubhavantī”ti paṭisañcikkhitvā tādisaṁ senāsanaṁ pattampi na sampaṭicchati. So taṁ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamūlādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayampissa senāsane yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṁ labhati, lūkhaṁ vā paṇītaṁ vā, so yaṁ labhati, teneva tussati, aññaṁ na pattheti, labhantopi na gaṇhati. Ayamassa gilānapaccaye yathālābhasantoso. Yo pana telena atthiko phāṇitaṁ labhati. So taṁ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telaṁ gahetvā aññadeva vā pariyesitvā bhesajjaṁ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathābalasantoso.

Aparo mahāpuñño bahuṁ telamadhuphāṇitādipaṇītabhesajjaṁ labhati. So taṁ cīvaraṁ viya theracirapabbajitabahussuta-appalābhīgilānānaṁ datvā tesaṁ ābhatena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṁ bhājane muttaharīṭakaṁ (DA.2./I,206.) ṭhapetvā ekasmiṁ catumadhuraṁ-- “gaṇhāhi, bhante, yadicchasī”ti vuccamāno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha muttaharīṭakaṁ nāma Buddhādīhi vaṇṇitanti catumadhuraṁ paṭikkhipitvā muttaharīṭakeneva bhesajjaṁ karonto paramasantuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathāsāruppasantoso.

Iminā pana dvādasavidhena itarītarapaccayasantosena samannāgatassa bhikkhuno aṭṭha parikkhārā vaṭṭanti. Tīṇi cīvarāni, patto, dantakaṭṭhacchedanavāsi, ekā sūci, kāyabandhanaṁ parissāvananti. Vuttampi cetaṁ--

“Ticīvarañca patto ca, vāsi sūci ca bandhanaṁ;
Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti.

Te sabbe kāyaparihārikāpi honti kucchiparihārikāpi. Kathaṁ? Ticīvaraṁ tāva nivāsetvā ca pārupitvā ca vicaraṇakāle kāyaṁ pariharati, posetīti kāyaparihārikaṁ hoti. Cīvarakaṇṇena udakaṁ parissāvetvā (CS:pg.1.185) pivanakāle khāditabbaphalāphalagahaṇakāle ca kucchiṁ pariharati; posetīti kucchiparihārikaṁ hoti.

Pattopi tena udakaṁ uddharitvā nhānakāle kuṭiparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihāriko hoti. Āhāraṁ gahetvā bhuñjanakāle kucchiparihāriko.

Vāsipi tāya dantakaṭṭhacchedanakāle mañcapīṭhānaṁ aṅgapādacīvarakuṭidaṇḍakasajjanakāle ca kāyaparihārikā hoti. Ucchuchedananāḷikerāditacchanakāle kucchiparihārikā.

Sūcipi cīvarasibbanakāle kāyaparihārikā hoti. Pūvaṁ vā phalaṁ vā vijjhitvā khādanakāle kucchiparihārikā.

Kāyabandhanaṁ bandhitvā vicaraṇakāle kāyaparihārikaṁ. Ucchu-ādīni bandhitvā gahaṇakāle kucchiparihārikaṁ.

Parissāvanaṁ tena udakaṁ parissāvetvā nhānakāle, senāsanaparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihārikaṁ. Pānīyaṁ parissāvanakāle, teneva tilataṇḍulaputhukādīni gahetvā khādanakāle ca kucchiparihāriyaṁ. Ayaṁ tāva aṭṭhaparikkhārikassa parikkhāramattā. (DA.2./I,207.) Navaparikkhārikassa pana seyyaṁ pavisantassa tatraṭṭhakaṁ paccattharaṇaṁ vā kuñcikā vā vaṭṭati. Dasaparikkhārikassa nisīdanaṁ vā cammakhaṇḍaṁ vā vaṭṭati. Ekādasaparikkhārikassa pana kattarayaṭṭhi vā telanāḷikā vā vaṭṭati. Dvādasaparikkhārikassa chattaṁ vā upāhanaṁ vā vaṭṭati. Etesu ca aṭṭhaparikkhārikova santuṭṭho, itare asantuṭṭhā mahicchā mahābhārāti na vattabbā. Etepi hi appicchāva santuṭṭhāva subharāva sallahukavuttinova. Bhagavā pana na yimaṁ suttaṁ tesaṁ vasena kathesi, aṭṭhaparikkhārikassa vasena kathesi. So hi khuddakavāsiñca sūciñca parissāvane pakkhipitvā pattassa anto ṭhapetvā pattaṁ aṁsakūṭe laggetvā ticīvaraṁ kāyapaṭibaddhaṁ katvā yenicchakaṁ sukhaṁ pakkamati. Paṭinivattetvā gahetabbaṁ nāmassa na hoti. Iti (CS:pg.1.186) imassa bhikkhuno

sallahukavuttitaṁ dassento Bhagavā-- "santuṭṭho hoti kāyaparihārikena cīvarenā"ti-ādimāha. Tattha **kāyaparihārikenā**ti kāyapariharaṇamattakena. **Kucchiparihārikenā**ti kucchipariharaṇamattakena. **Samādāyeva pakkamatī**ti aṭṭhaparikkhāramattakaṁ sabbaṁ gahetvāva kāyapaṭibaddhaṁ katvāva gacchati. "Mama vihāro pariveṇaṁ upaṭṭhāko"ti āsaṅgo vā bandho vā na hoti. So jiyā mutto saro viya, yūthā apakkanto madahatthī viya ca icchiticchitaṁ senāsanaṁ vanasaṇḍaṁ rukkhamūlaṁ vanapabbhāraṁ paribhuñjanto ekova tiṭṭhati, ekova nisīdati. Sabbiriyāpathesu ekova adutiyo.

"Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
Santussamāno itarītarena.
Parissayānaṁ sahitā achambhī,
Eko care khaggavisāṇakappo"ti. (su.ni.42).

Evaṁ vaṇṇitaṁ khaggavisāṇakappataṁ āpajjati.

(DA.2./I,208.) Idāni tamatthaṁ upamāya sādhento-- "seyyathāpī"ti-ādimāha. Tattha **pakkhī sakuṇo**ti pakkhayutto sakuṇo. **Ḍetī**ti uppatati. Ayaṁ panettha saṅkhepattho-- sakuṇā nāma "asukasmiṁ padese rukkho paripakkaphalo"ti ñatvā nānādisāhi āgantvā nakhapattatuṇḍādīhi tassa phalāni vijjhantā vidhunantā khādanti. 'Idaṁ ajjatanāya, idaṁ svātanāya bhavissatī'ti tesaṁ na hoti. Phale pana khīṇe neva rukkhassa ārakkhaṁ ṭhapenti, na tattha pattaṁ vā nakhaṁ vā tuṇḍaṁ vā ṭhapenti. Atha kho tasmiṁ rukkhe anapekkho hutvā, yo yaṁ disābhāgaṁ icchati, so tena sapattabhārova uppatitvā gacchati. Evameva ayaṁ bhikkhu nissaṅgo nirapekkho yena kāmaṁ pakkamati. Tena vuttaṁ "samādāyeva pakkamatī"ti.

(DA.2.-19)Nīvaraṇappahānakathā

216. **So** (CS:pg.1.187) **iminā cā**ti-ādinā kiṁ dasseti? Araññavāsassa paccayasampattiṁ dasseti. Yassa hi ime cattāro paccayā natthi, tassa araññavāso na ijjhati. Tiracchānagatehi vā vanacarakehi vā saddhiṁ vattabbataṁ āpajjati. Araññe adhivatthā devatā -- "kiṁ evarūpassa pāpabhikkhuno araññavāsenā"ti bheravasaddaṁ sāventi, hatthehi sīsaṁ paharitvā palāyanākāraṁ karonti. "Asuko bhikkhu araññaṁ pavisitvā idañcidañca pāpakammaṁ akāsī"ti ayaso pattharati. Yassa panete cattāro paccayā atthi, tassa araññavāso ijjhati. So hi attano sīlaṁ paccavekkhanto kiñci kāḷakaṁ vā tilakaṁ vā apassanto pītiṁ uppādetvā taṁ khayavayato sammasanto ariyabhūmiṁ okkamati. Araññe adhivatthā devatā attamanā vaṇṇaṁ bhaṇanti. Itissa udake pakkhittatelabindu viya yaso vitthāriko hoti.

Tattha **vivittan**ti suññaṁ, appasaddaṁ, appanigghosanti attho. Etadeva hi sandhāya vibhaṅge-- "vivittanti santike cepi senāsanaṁ hoti, tañca anākiṇṇaṁ gahaṭṭhehi pabbajitehi. Tena taṁ vivittan"ti vuttaṁ. Seti ceva āsati ca etthāti senāsanaṁ mañcapīṭhādīnametaṁ adhivacanaṁ. Tenāha-- "senāsananti mañcopi (DA.2./I,209.) senāsanaṁ pīṭhampi, bhisipi, bimbohanampi, vihāropi, aḍḍhayogopi, pāsādopi, hammiyampi, guhāpi, aṭṭopi, māḷopi leṇampi, veḷugumbopi, rukkhamūlampi, maṇḍapopi, senāsanaṁ, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti, sabbametaṁ senāsanan"ti (vibha.527).

Api ca-- "vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṁ guhā"ti idaṁ vihārasenāsanaṁ nāma. "Mañco pīṭhaṁ bhisi bimbohanan"ti idaṁ mañcapīṭhasenāsanaṁ nāma. "Cimilikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāro"ti idaṁ santhatasenāsanaṁ nāma. "Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantī"ti idaṁ okāsasenāsanaṁ nāmāti. Evaṁ

catubbidhaṁ senāsanaṁ hoti, taṁ sabbaṁ senāsanaggahaṇena saṅgahitameva.

Idha panassa sakuṇasadisassa cātuddisassa bhikkhuno anucchavikasenāsanaṁ dassento araññaṁ rukkhamūlanti-ādimāha. Tattha **araññan**ti nikkhamitvā (CS:pg.1.188) bahi indakhīlā sabbametaṁ araññanti. Idaṁ bhikkhunīnaṁ vasena āgataṁ. "Āraññakaṁ nāma senāsanaṁ pañcadhanusatikaṁ pacchiman"ti (pārā. 654) idaṁ pana imassa bhikkhuno anurūpaṁ. Tassa lakkhaṇaṁ Visuddhimagge dhutaṅganiddese vuttaṁ. **Rukkhamūlan**ti yaṁ kiñci sandacchāyaṁ vivittarukkhamūlaṁ. **Pabbatan**ti selaṁ. Tattha hi udakasoṇḍīsu udakakiccaṁ katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena bījiyamānassa cittaṁ ekaggaṁ hoti. **Kandaran**ti kaṁ vuccati udakaṁ, tena dāritaṁ, udakena bhinnaṁ pabbatapadesaṁ. Yaṁ nadītumbantipi, nadīkuñjantipi vadanti. Tattha hi rajatapaṭṭasadisā vālikā hoti, matthake maṇivitānaṁ viya vanagahaṇaṁ, maṇikhandhasadisaṁ udakaṁ sandati. Evarūpaṁ kandaraṁ oruyha pānīyaṁ pivitvā gattāni sītāni katvā vālikaṁ (DA.2./I,210.) ussāpetvā paṁsukūlacīvaraṁ paññapetvā nisinnassa samaṇadhammaṁ karoto cittaṁ ekaggaṁ hoti. **Giriguhan**ti dvinnaṁ pabbatānaṁ antare, ekasmiṁyeva vā umaggasadisaṁ mahāvivaraṁ susānalakkhaṇaṁ Visuddhimagge vuttaṁ. **Vanapatthan**ti gāmantaṁ atikkamitvā manussānaṁ anupacāraṭṭhānaṁ, yattha na kasanti na vapanti, tenevāha-- "vanapatthanti dūrānametaṁ senāsanānaṁ adhivacanan"ti-ādi. **Abbhokāsan**ti acchannaṁ. Ākaṅkhamāno panettha cīvarakuṭiṁ katvā vasati. **Palālapuñjan**ti palālarāsi. Mahāpalālapuñjato hi palālaṁ nikkaḍḍhitvā pabbhāraleṇasadise ālaye karonti, gacchagumbhādīnampi upari palālaṁ pakkhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaṁ karonti. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Pacchābhattanti bhattassa pacchato. **Piṇḍapātapaṭikkanto**ti piṇḍapātapariyesanato paṭikkanto. **Pallaṅkan**ti samantato ūrubaddhāsanaṁ. **Ābhujitvā**ti bandhitvā. **Ujuṁ kāyaṁ paṇidhāyā**ti uparimaṁ sarīraṁ ujuṁ ṭhapetvā aṭṭhārasa piṭṭhikaṇṭakaṭṭhike koṭiyā koṭiṁ paṭipādetvā. Evañhi nisinnassa cammamaṁsanhārūni na paṇamanti. Athassa yā tesaṁ paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyuṁ, tā nuppajjanti. Tāsu anuppajjamānāsu cittaṁ ekaggaṁ hoti, kammaṭṭhānaṁ na paripatati, vuḍḍhiṁ phātiṁ vepullaṁ upagacchati. **Parimukhaṁ satiṁ upaṭṭhapetvā**ti kammaṭṭhānābhimukhaṁ satiṁ ṭhapayitvā. Mukhasamīpe (CS:pg.1.189) vā katvāti attho. Teneva Vibhaṅge vuttaṁ-- "ayaṁ sati upaṭṭhitā hoti sūpaṭṭhitā (DA.2./I,211.) nāsikagge vā mukhanimitte vā, tena vuccati parimukhaṁ satiṁ upaṭṭhapetvā"ti (vibha.537). Athavā **parī**ti pariggahaṭṭho. **Mukhan**ti niyyānaṭṭho. **Satī**ti upaṭṭhānaṭṭho. Tena vuccati -- "parimukhaṁ satin"ti. Evaṁ Paṭisambhidāyaṁ vuttanayenapettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṁ saṅkhepo-- "pariggahitaniyyānasatiṁ katvā"ti.

217. **Abhijjhaṁ loke**ti ettha lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko, tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaṁ pahāya kāmacchandaṁ vikkhambhetvāti ayametthattho. **Vigatābhijjhenā**ti vikkhambhanavasena pahīnattā vigatābhijjhena, na cakkhuviññāṇasadisenāti attho. **Abhijjhāya cittaṁ parisodhetī**ti abhijjhāto cittaṁ parimoceti. Yathā taṁ sā muñcati ceva, muñcitvā ca na puna gaṇhati, evaṁ karotīti attho. **Byāpādapadosaṁ pahāyā**ti-ādīsupi eseva nayo. Byāpajjati iminā cittaṁ pūtikummāsādayo viya purimapakatiṁ vijahatīti byāpādo. Vikārāpattiyā padussati, paraṁ vā padūseti vināsetīti padoso. Ubhayametaṁ kodhassevādhivacanaṁ Thinaṁ cittagelaññaṁ. Middhaṁ cetasikagelaññaṁ, thinañca middhañca thinamiddhaṁ. **Ālokasaññī**ti rattimpi divādiṭṭhālokasañjānanasamatthāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya

saññāya samannāgato. **Sato sampajāno**ti satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idaṁ ubhayaṁ ālokasaññāya upakārattā vuttaṁ. Uddhaccañca kukkuccañca uddhaccakukkuccaṁ. **Tiṇṇavicikiccho**ti vicikicchaṁ taritvā atikkamitvā ṭhito. "Kathamidaṁ kathamidan"ti evaṁ nappavattatīti akathaṁkathī. **Kusalesu dhammesū**ti anavajjesu dhammesu. "Ime nu kho kusalā kathamime kusalā"ti evaṁ na vicikicchati. Na kaṅkhatīti attho. (DA.2./I,212.) Ayamettha saṅkhepo. Imesu pana nīvaraṇesu vacanatthalakkhaṇādibhedato yaṁ vattabbaṁ siyā, taṁ sabbaṁ Visuddhimagge vuttaṁ.

218. Yā panāyaṁ **seyyathāpi mahārājā**ti upamā vuttā. Tattha **iṇaṁ ādāyā**ti vaḍḍhiyā dhanaṁ gahetvā. **Byantiṁ kareyyā**ti vigatantaṁ kareyya (CS:pg.1.190) yathā tesaṁ kākaṇikamattopi pariyanto nāma nāvasissati, evaṁ kareyya; sabbaso paṭiniyyāteyyāti attho. **Tato nidānan**ti āṇaṇyanidānaṁ. So hi "aṇaṇomhī"ti āvajjanto balavapāmojjaṁ labhati, somanassaṁ adhigacchati, tena vuttaṁ-- **"labhetha pāmojjaṁ, adhigaccheyya somanassan"**ti.

219. Visabhāgavedanuppattiyā kakaceneva catu-iriyāpathaṁ chindanto ābādhatīti ābādho, svāssa atthīti **ābādhiko**. Taṁ samuṭṭhānena dukkhena **dukkhito**. **Adhimattagilāno**ti bāḷhagilāno. **Nacchādeyyā**ti adhimattabyādhiparetatāya na rucceyya. **Balamattā**ti balameva, balañcassa kāye na bhaveyyāti attho. **Tatonidānan**ti ārogyanidānaṁ. Tassa hi-- "arogomhī"ti āvajjayato tadubhayaṁ hoti. Tena vuttaṁ-- **"labhetha pāmojjaṁ, adhigaccheyya somanassan"**ti.

220. **Na cassa kiñci bhogānaṁ vayo**ti kākaṇikamattampi bhogānaṁ vayo na bhaveyya. **Tatonidānan**ti bandhanāmokkhanidānaṁ. Sesaṁ vuttanayeneva sabbapadesu yojetabbaṁ.

221-222. **Anattādhīno**ti na attani adhīno, attano ruciyā kiñci kātuṁ na labhati. **Parādhīno**ti paresu adhīno parasseva ruciyā vattati. **Na yena kāmaṁ gamo**ti yena disābhāgenassa gantukāmatā hoti, icchā uppajjati gamanāya, tena gantuṁ na labhati. (DA.2./I,213.) **Dāsabyā**ti dāsabhāvā. **Bhujisso**ti attano santako. **Tatonidānan**ti bhujissanidānaṁ. **Kantāraddhānamaggan**ti kantāraṁ addhānamaggaṁ, nirudakaṁ dīghamagganti attho. **Tatonidānan**ti khemantabhūminidānaṁ.

223. **Ime pañca nīvaraṇe appahīne**ti ettha Bhagavā appahīnakāmacchandanīvaraṇaṁ iṇasadisaṁ, sesāni rogādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyaṁ sadisatā. Yo hi paresaṁ iṇaṁ gahetvā vināseti, so tehi iṇaṁ dehīti vuccamānopi pharusaṁ vuccamānopi bajjhamānopi vadhīyamānopi (CS:pg.1.191) kiñci paṭibāhituṁ na sakkoti, sabbaṁ titikkhati. Titikkhākāraṇaṁ hissa taṁ iṇaṁ hoti. Evameva yo yamhi kāmacchandena rajjati, taṇhāsahagatena taṁ vatthuṁ gaṇhati, so tena pharusaṁ vuccamānopi bajjhamānopi vadhīyamānopi sabbaṁ titikkhati, titikkhākāraṇaṁ hissa so kāmacchando hoti, gharasāmikehi vadhīyamānānaṁ itthīnaṁ viyāti, evaṁ iṇaṁ viya kāmacchando daṭṭhabbo.

Yathā pana pittarogāturo madhusakkarādīsupi dinnesu pittarogāturatāya tesaṁ rasaṁ na vindati, "tittakaṁ tittakan"ti uggiratiyeva. Evameva byāpannacitto hitakāmehi ācariyupajjhāyehi appamattakampi ovadiyamāno ovādaṁ na gaṇhati. "Ati viya me tumhe upaddavethā"ti-ādīni vatvā vibbhamati. Pittarogāturatāya so puriso madhusakkarādīnaṁ viya kodhāturatāya jhānasukhādibhedaṁ sāsanarasaṁ na vindatīti. Evaṁ rogo viya byāpādo daṭṭhabbo.

Yathā pana nakkhattadivase bandhanāgāre baddho puriso nakkhattassa neva ādiṁ na majjhaṁ na pariyosānaṁ passati. So dutiyadivase mutto aho hiyyo nakkhattaṁ manāpaṁ, aho naccaṁ, aho gītanti-ādīni sutvāpi paṭivacanaṁ na deti. Kiṁ kāraṇā?

Nakkhattassa ananubhūtattā. (DA.2./I,214.) Evameva thinamiddhābhibhūto bhikkhu vicittanayepi dhammassavane pavattamāne neva tassa ādiṁ na majjhaṁ na pariyosānaṁ jānāti. Sopi uṭṭhite dhammassavane aho dhammassavanaṁ, aho kāraṇaṁ, aho upamāti dhammassavanassa vaṇṇaṁ bhaṇamānānaṁ sutvāpi paṭivacanaṁ na deti. Kiṁ kāraṇā? Thinamiddhavasena dhammakathāya ananubhūtattā. Evaṁ bandhanāgāraṁ viya **thinamiddhaṁ** daṭṭhabbaṁ.

Yathā pana nakkhattaṁ kīḷantopi dāso-- "idaṁ nāma accāyikaṁ karaṇīyaṁ atthi, sīghaṁ tattha gacchāhi. No ce gacchasi, hatthapādaṁ vā te chindāmi kaṇṇanāsaṁ vā"ti vutto sīghaṁ gacchatiyeva Nakkhattassa ādimajjhapariyosānaṁ anubhavituṁ na labhati, kasmā? Parādhīnatāya, evameva Vinaye apakataññunā vivekatthāya araññaṁ paviṭṭhenāpi kismiñcideva (CS:pg.1.192) antamaso kappiyamaṁsepi akappiyamaṁsasaññāya uppannāya vivekaṁ pahāya sīlavisodhanatthaṁ vinayadharassa santikaṁ gantabbaṁ hoti, vivekasukhaṁ anubhavituṁ na labhati, kasmā? Uddhaccakukkuccābhibhūtatāyāti. Evaṁ dāsabyaṁ viya **uddhaccakukkuccaṁ** daṭṭhabbaṁ.

Yathā pana kantāraddhānamaggappaṭipanno puriso corehi manussānaṁ viluttokāsaṁ pahatokāsañca disvā daṇḍakasaddenapi sakuṇasaddenapi "corā āgatā"ti ussaṅkitaparisaṅkitova hoti, gacchatipi tiṭṭhatipi nivattatipi, gataṭṭhānato agataṭṭhānameva bahutaraṁ hoti. So kicchena kasirena khemantabhūmiṁ pāpuṇāti vā na vā pāpuṇāti. Evameva yassa aṭṭhasu ṭhānesu vicikicchā uppannā hoti, so-- "Buddho nu kho, no nu kho Buddho"ti-ādinā nayena vicikicchanto adhimuccitvā saddhāya gaṇhituṁ na sakkoti. Asakkonto maggaṁ vā phalaṁ vā na pāpuṇātīti. Yathā kantāraddhānamagge-- "corā atthi natthī"ti punappunaṁ āsappanaparisappanaṁ apariyogāhanaṁ chambhitattaṁ (DA.2./I,215.) cittassa uppādento khemantapattiyā antarāyaṁ karoti, evaṁ vicikicchāpi-- "Buddho nu kho, na Buddho"ti-ādinā nayena punappunaṁ āsappanaparisappanaṁ apariyogāhanaṁ chambhitattaṁ cittassa uppādayamānā ariyabhūmippattiyā antarāyaṁ karotīti kantāraddhānamaggo viya **vicikicchā** daṭṭhabbā.

224. Idāni-- **"seyyathāpi, mahārāja, āṇaṇyan"**ti ettha Bhagavā pahīnakāmacchandanīvaraṇaṁ āṇaṇyasadisaṁ, sesāni ārogyādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyaṁ sadisatā, yathā hi puriso iṇaṁ ādāya kammante payojetvā Samiddhataṁ patto-- "idaṁ iṇaṁ nāma palibodhamūlan"ti cintetvā savaḍḍhikaṁ iṇaṁ niyyātetvā paṇṇaṁ phālāpeyya. Athassa tato paṭṭhāya neva koci dūtaṁ peseti, na paṇṇaṁ. So iṇasāmike disvāpi sace icchati, āsanā uṭṭhahati, no ce na uṭṭhahati, kasmā? Tehi saddhiṁ nillepatāya alaggatāya. Evameva bhikkhu-- "ayaṁ **kāmacchando** nāma palibodhamūlan"ti cintetvā cha dhamme bhāvetvā kāmacchandanīvaraṇaṁ pajahati. Te pana cha dhamme mahāsatipaṭṭhāne vaṇṇayissāma. Tassevaṁ pahīnakāmacchandassa (CS:pg.1.193) yathā iṇamuttassa purisassa iṇassāmike disvā neva bhayaṁ na chambhitattaṁ hoti. Evameva paravatthumhi neva saṅgo na baddho hoti. Dibbānipi rūpāni passato kileso na samudācarati. Tasmā Bhagavā āṇaṇyamiva kāmacchandappahānaṁ āha.

Yathā pana so pittarogāturo puriso bhesajjakiriyāya taṁ rogaṁ vūpasametvā tato paṭṭhāya madhusakkarādīnaṁ rasaṁ vindati. Evameva bhikkhu "ayaṁ **byāpādo** nāma mahā anatthakaro"ti cha dhamme bhāvetvā byāpādanīvaraṇaṁ pajahati. Sabbanīvaraṇesu cha dhamme mahāsatipaṭṭhāneyeva vaṇṇayissāma. Na kevalañca teyeva, yepi thinamiddhādīnaṁ pahānāya bhāvetabbā, tepi sabbe tattheva vaṇṇayissāma. So evaṁ pahīnabyāpādo yathā pittarogavimutto puriso madhusakkarādīnaṁ rasaṁ

sampiyāyamāno paṭisevati, evameva (DA.2./I,216.) ācārapaṇṇatti-ādīni sikkhāpadāni sirasā sampaṭicchitvā sampiyāyamāno sikkhati. Tasmā Bhagavā ārogyamiva byāpādappahānaṁ āha.

Yathā so nakkhattadivase bandhanāgāraṁ pavesito puriso aparasmiṁ nakkhattadivase-- "pubbepi ahaṁ pamādadosena baddho, tena nakkhattaṁ nānubhaviṁ. Idāni appamatto bhavissāmī"ti yathāssa paccatthikā okāsaṁ na labhanti, evaṁ appamatto hutvā nakkhattaṁ anubhavitvā-- 'aho nakkhattaṁ, aho nakkhattan'ti udānaṁ udānesi, evameva bhikkhu-- "idaṁ **thinamiddhaṁ** nāma mahā-anatthakaran"ti cha dhamme bhāvetvā thinamiddhanīvaraṇaṁ pajahati, so evaṁ pahīnathinamiddho yathā bandhanā mutto puriso sattāhampi nakkhattassa ādimajjhapariyosānaṁ anubhavati, evameva dhammanakkhattassa ādimajjhapariyosānaṁ anubhavanto saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇāti. Tasmā Bhagavā bandhanā mokkhamiva thinamiddhappahānaṁ āha.

Yathā pana dāso kiñcideva mittaṁ upanissāya sāmikānaṁ dhanaṁ datvā attānaṁ bhujissaṁ katvā tato paṭṭhāya yaṁ icchati, taṁ karoti. Evameva bhikkhu-- "idaṁ **uddhaccakukkuccaṁ** nāma mahā anatthakaran"ti cha dhamme bhāvetvā uddhaccakukkuccaṁ pajahati. So evaṁ pahīna-uddhaccakukkucco yathā bhujisso puriso yaṁ icchati, taṁ karoti, na taṁ koci balakkārena tato nivatteti (CS:pg.1.194) evameva yathā sukhaṁ nekkhammapaṭipadaṁ paṭipajjati, na taṁ uddhaccakukkuccaṁ balakkārena tato nivatteti. Tasmā Bhagavā bhujissaṁ viya uddhaccakukkuccappahānaṁ āha.

Yathā balavā puriso hatthasāraṁ gahetvā sajjāvudho saparivāro kantāraṁ paṭipajjeyya, taṁ corā dūratova disvā palāyeyyuṁ. So sotthinā taṁ kantāraṁ nittharitvā khemantaṁ patto haṭṭhatuṭṭho assa. Evameva bhikkhu "ayaṁ **vicikicchā** nāma mahā anatthakārikā"ti cha dhamme bhāvetvā vicikicchaṁ (DA.2./I,217.) pajahati So evaṁ pahīnavicikiccho yathā balavā puriso sajjāvudho saparivāro nibbhayo core tiṇaṁ viya agaṇetvā sotthinā nikkhamitvā khemantabhūmiṁ pāpuṇāti, evameva bhikkhu duccaritakantāraṁ nittharitvā paramaṁ khemantabhūmiṁ amataṁ mahānibbānaṁ pāpuṇāti. Tasmā Bhagavā khemantabhūmiṁ viya vicikicchāpahānaṁ āha.

225. **Pāmojjaṁ jāyatī**ti tuṭṭhākāro jāyati. **Pamuditassa pīti jāyatī**ti tuṭṭhassa sakalasarīraṁ khobhayamānā pīti jāyati. **Pītimanassa kāyo passambhatī**ti pītisampayuttacittassa puggalassa nāmakāyo passambhati, vigatadaratho hoti. **Sukhaṁ vedetī**ti kāyikampi cetasikampi sukhaṁ vedayati. **Cittaṁ samādhiyatī**ti iminā nekkhammasukhena sukhitassa upacāravasenapi appanāvasenapi cittaṁ samādhiyati.

(DA.2.-20)Paṭhamajjhānakathā

226. **So vivicceva kāmehi …pe… paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharatī**ti-ādi pana upacārasamādhinā samāhite citte uparivisesadassanatthaṁ appanāsamādhinā samāhite citte tassa samādhino pabhedadassanatthaṁ vuttanti veditabbaṁ. **Imameva kāyan**ti imaṁ karajakāyaṁ. **Abhisandetī**ti temeti sneheti, sabbattha pavattapītisukhaṁ karoti. **Parisandetī**ti samantato sandeti. **Paripūretī**ti vāyunā bhastaṁ viya pūreti. **Parippharatī**ti samantato phusati. **Sabbāvato kāyassā**ti assa bhikkhuno sabbakoṭṭhāsavato kāyassa kiñci upādinnakasantatipavattiṭṭhāne chavimaṁsalohitānugataṁ (CS:pg.1.195) aṇumattampi ṭhānaṁ paṭhamajjhānasukhena aphuṭaṁ nāma na hoti.

227. **Dakkho**ti cheko paṭibalo nhānīyacuṇṇāni kātuñceva payojetuñca

sannetuñca. **Kaṁsathāle**ti yena kenaci lohena katabhājane. Mattikabhājanaṁ pana thiraṁ na hoti. Sannentassa bhijjati. Tasmā taṁ na dasseti. (DA.2./I,218.) **Paripphosakaṁ paripphosakan**ti siñcitvā siñcitvā. **Sanneyyā**ti vāmahatthena kaṁsathālaṁ gahetvā dakkhiṇahatthena pamāṇayuttaṁ udakaṁ siñcitvā siñcitvā parimaddanto piṇḍaṁ kareyya. **Snehānugatā**ti udakasinehena anugatā. **Snehaparetā**ti udakasinehena pariggahitā. **Santarabāhirā**ti saddhiṁ antopadesena ceva bahipadesena ca sabbatthakameva udakasinehena phuṭāti attho. **Na ca paggharaṇī**ti na ca bindu bindu udakaṁ paggharati, sakkā hoti hatthenapi dvīhipi tīhipi aṅgulīhi gahetuṁ ovaṭṭikāyapi kātunti attho.

(DA.2.-21)Dutiyajjhānakathā

228-229. Dutiyajjhānasukhūpamāyaṁ **ubbhidodako**ti ubbhinna-udako, na heṭṭhā ubbhijjitvā uggacchanaka-udako. Antoyeva pana ubbhijjanaka-udakoti attho. **Āyamukhan**ti āgamanamaggo. **Devo**ti megho. **Kālena kālan**ti kāle kāle, anvaddhamāsaṁ vā anudasāhaṁ vāti attho. **Dhāran**ti vuṭṭhiṁ. **Na anuppaveccheyyā**ti na ca paveseyya, na vasseyyāti attho. **Sītā vāridhārā ubbhijjitvā**ti sītaṁ dhāraṁ uggantvā rahadaṁ pūrayamānaṁ ubbhijjitvā. Heṭṭhā uggacchana-udakañhi uggantvā uggantvā bhijjantaṁ udakaṁ khobheti, catūhi disāhi pavisana-udakaṁ purāṇapaṇṇatiṇakaṭṭhadaṇḍakādīhi udakaṁ khobheti, vuṭṭhi-udakaṁ dhārānipātapubbuḷakehi udakaṁ khobheti. Sannisinnameva pana hutvā iddhinimmitamiva uppajjamānaṁ udakaṁ imaṁ padesaṁ pharati, imaṁ padesaṁ na pharatīti natthi, tena aphuṭokāso nāma na hotīti. Tattha rahado viya karajakāyo. Udakaṁ viya dutiyajjhānasukhaṁ. Sesaṁ purimanayeneva veditabbaṁ.

(DA.2./I,219.)

(DA.2.-22)Tatiyajjhānakathā

230-231. Tatiyajjhānasukhūpamāyaṁ (CS:pg.1.196) uppalāni ettha santīti uppalinī. Sesapadadvayepi eseva nayo. Ettha ca setarattanīlesu yaṁ kiñci uppalaṁ uppalameva. Ūnakasatapattaṁ puṇḍarīkaṁ, satapattaṁ padumaṁ. Pattaniyamaṁ vā vināpi setaṁ padumaṁ, rattaṁ puṇḍarīkanti ayamettha vinicchayo. **Udakānuggatānī**ti udakato na uggatāni. **Anto nimuggaposīnī**ti udakatalassa anto nimuggāniyeva hutvā posīni, vaḍḍhīnīti attho. Sesaṁ purimanayeneva veditabbaṁ.

(DA.2.-23)Catutthajjhānakathā

232-233. Catutthajjhānasukhūpamāyaṁ **parisuddhena cetasā pariyodātenā**ti ettha nirupakkilesaṭṭhena parisuddhaṁ, pabhassaraṭṭhena pariyodātanti veditabbaṁ. **Odātena vatthenā**ti idaṁ utupharaṇatthaṁ vuttaṁ. Kiliṭṭhavatthena hi utupharaṇaṁ na hoti, taṅkhaṇadhotaparisuddhena utupharaṇaṁ balavaṁ hoti. Imissāya hi upamāya vatthaṁ viya karajakāyo, utupharaṇaṁ viya catutthajjhānasukhaṁ. Tasmā yathā sunhātassa purisassa parisuddhaṁ vatthaṁ sasīsaṁ pārupitvā nisinnassa sarīrato utu sabbameva vatthaṁ pharati. Na koci vatthassa aphuṭokāso hoti. Evaṁ catutthajjhānasukhena bhikkhuno karajakāyassa na koci okāso aphuṭo hotīti. Evamettha

attho daṭṭhabbo. Imesaṁ pana catunnaṁ jhānānaṁ anupadavaṇṇanā ca bhāvanānayo ca Visuddhimagge vuttoti idha na vitthārito.

Ettāvatā cesa rūpajjhānalābhīyeva, na arūpajjhānalābhīti na veditabbo. Na hi aṭṭhasu samāpattīsu cuddasahākārehi ciṇṇavasībhāvaṁ vinā upari abhiññādhigamo hoti. Pāḷiyaṁ pana rūpajjhānāniyeva āgatāni. Arūpajjhānāni āharitvā kathetabbāni.

(DA.2.-24)Vipassanāñāṇakathā

234. **So evaṁ samāhite citte …pe… āneñjappatte**ti so cuddasahākārehi aṭṭhasu samāpattīsu ciṇṇavasībhāvo (DA.2./I,220.) bhikkhūti dasseti (CS:pg.1.197) Sesamettha Visuddhimagge vuttanayena veditabbaṁ. **Ñāṇadassanāya cittaṁ abhinīharatī**ti ettha **ñāṇadassanan**ti maggañāṇampi, vuccati phalañāṇampi, sabbaññutaññāṇampi, paccavekkhaṇañāṇampi, vipassanāñāṇampi. "Kiṁ nu kho, āvuso, ñāṇadassanavisuddhatthaṁ Bhagavati brahmacariyaṁ vussatī"ti (mahāni. 1.257) ettha hi maggañāṇaṁ ñāṇadassananti vuttaṁ. "Ayamañño uttarimanussadhammo alamariyañāṇadassanaviseso adhigato phāsuvihāro"ti (ma.ni.1.328) ettha phalañāṇaṁ. "Bhagavatopi kho ñāṇadassanaṁ udapādi sattāhakālaṅkato āḷāro kālāmo"ti (mahāva.10) ettha sabbaññutaññāṇaṁ. "Ñāṇañca pana me dassanaṁ udapādi akuppā me vimutti, ayamantimā jātī"ti (mahāva.16) ettha paccavekkhaṇañāṇaṁ idha pana ñāṇadassanāya cittanti idaṁ vipassanāñāṇaṁ ñāṇadassananti vuttanti.

Abhinīharatīti vipassanāñāṇassa nibbattanatthāya tanninnaṁ tappoṇaṁ tappabbhāraṁ karoti. **Rūpī**ti ādīnamattho vuttoyeva. **Odanakummāsūpacayo**ti odanena ceva kummāsena ca upacito vaḍḍhito. **Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṁsanadhammo**ti hutvā abhāvaṭṭhena aniccadhammo. Duggandhavighātatthāya tanuvilepanena ucchādanadhammo. Aṅgapaccaṅgābādhavinodanatthāya khuddakasambāhanena parimaddanadhammo. Daharakāle vā ūrūsu sayāpetvā gabbhāvāsena dussaṇṭhitānaṁ tesaṁ tesaṁ aṅgānaṁ saṇṭhānasampādanatthaṁ añchanapīḷanādivasena parimaddanadhammo. Evaṁ pariharitopi bhedanaviddhaṁsanadhammo bhijjati ceva vikirati ca, evaṁ sabhāvoti attho. (DA.2./I,221.) Tattha **rūpī cātumahābhūtiko**ti-ādīsu chahi padehi samudayo kathito. Aniccapadena saddhiṁ pacchimehi dvīhi atthaṅgamo. **Ettha sitaṁ ettha paṭibaddhan**ti ettha cātumahābhūtike kāye nissitañca paṭibaddhañca.

235. **Subho**ti sundaro. **Jātimā**ti parisuddhākarasamuṭṭhito. **Suparikammakato**ti suṭṭhu kataparikammo apanītapāsāṇasakkharo. **Accho**ti tanucchavi. **Vippasanno**ti suṭṭhu pasanno. **Sabbākārasampanno**ti dhovanavedhanādīhi sabbehi ākārehi sampanno. **Nīlan**ti-ādīhi vaṇṇasampattiṁ dasseti. Tādisañhi āvutaṁ pākaṭaṁ hoti. **Evameva kho**ti ettha evaṁ upamāsaṁsandanaṁ veditabbaṁ. Maṇi viya hi karajakāyo. Āvutasuttaṁ (CS:pg.1.198) viya vipassanāñāṇaṁ. Cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu, hatthe karitvā paccavekkhato ayaṁ kho maṇīti maṇino āvibhūtakālo viya vipassanāñāṇaṁ, abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno cātumahābhūtikakāyassa āvibhūtakālo, tatridaṁ suttaṁ āvutanti suttassāvibhūtakālo viya vipassanāñāṇaṁ, abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tadārammaṇānaṁ phassapañcamakānaṁ vā sabbacittacetasikānaṁ vā vipassanāñāṇasseva vā āvibhūtakāloti.

Idañca vipassanāñāṇaṁ maggañāṇānantaraṁ. Evaṁ santepi yasmā abhiññāvāre āraddhe etassa antarāvāro natthi tasmā idheva dassitaṁ. Yasmā ca

aniccādivasena akatasammasanassa dibbāya sotadhātuyā bheravaṁ saddaṁ suṇato, pubbenivāsānussatiyā bherave khandhe anussarato, dibbena cakkhunā bheravampi rūpaṁ passato bhayasantāso uppajjati, na aniccādivasena katasammasanassa tasmā abhiññaṁ pattassa bhayavinodanahetusampādanatthampi idaṁ idheva dassitaṁ. Api ca yasmā vipassanāsukhaṁ nāmetaṁ maggaphalasukhasampādakaṁ pāṭiyekkaṁ sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalaṁ tasmāpi āditova idaṁ idha dassitanti veditabbaṁ.

(DA.2./I,222.)

(DA.2.-25)Manomayiddhiñāṇakathā

236-237. **Manomayan**ti manena nibbattitaṁ. **Sabbaṅgapaccaṅgin**ti sabbehi aṅgehi ca paccaṅgehi ca samannāgataṁ. **Ahīnindriyan**ti saṇṭhānavasena avikalindriyaṁ. Iddhimatā nimmitarūpañhi sace iddhimā odāto tampi odātaṁ. Sace aviddhakaṇṇo tampi aviddhakaṇṇanti evaṁ sabbākārehi tena sadisameva hoti. **Muñjamhā īsikan**ti-ādi upamāttayampi hi sadisabhāvadassanatthameva vuttaṁ. Muñjasadisā eva hi tassa anto īsikā hoti. Kosisadisoyeva asi, vaṭṭāya kosiyā vaṭṭaṁ asimeva pakkhipanti, patthaṭāya patthaṭaṁ **Karaṇḍā**ti idampi ahikañcukassa nāmaṁ, na vilīvakaraṇḍakassa. Ahikañcuko hi ahinā sadisova hoti. Tattha kiñcāpi "puriso ahiṁ karaṇḍā uddhareyyā"ti hatthena uddharamāno viya dassito, atha kho cittenevassa uddharaṇaṁ veditabbaṁ. Ayañhi ahi nāma sajātiyaṁ ṭhito, kaṭṭhantaraṁ vā rukkhantaraṁ vā nissāya, tacato sarīraṁ nikkaḍḍhanappayogasaṅkhātena (CS:pg.1.199) thāmena, sarīraṁ khādayamānaṁ viya purāṇatacaṁ jigucchantoti imehi catūhi kāraṇehi sayameva kañcukaṁ pajahati, na sakkā tato aññena uddharituṁ, tasmā cittena uddharaṇaṁ sandhāya idaṁ vuttanti veditabbaṁ. Iti muñjādisadisaṁ imassa bhikkhuno sarīraṁ, īsikādisadisaṁ nimmitarūpanti. Idamettha opammasaṁsandanaṁ. Nimmānavidhānaṁ panettha parato ca iddhividhādipañca-abhiññākathā sabbākārena Visuddhimagge vitthāritāti tattha vuttanayeneva veditabbā. Upamāmattameva hi idha adhikaṁ.

(DA.2.-26)Iddhividhañāṇādikathā

238-239. Tattha chekakumbhakārādayo viya iddhividhañāṇalābhī (DA.2./I,223.) bhikkhu daṭṭhabbo. Suparikammakatamattikādayo viya iddhividhañāṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Icchiticchitabhājanavikati-ādikaraṇaṁ viya tassa bhikkhuno vikubbanaṁ daṭṭhabbaṁ.

240-241. Dibbasotadhātu-upamāyaṁ yasmā kantāraddhānamaggo sāsaṅko hoti sappaṭibhayo. Tattha ussaṅkitaparisaṅkitena 'ayaṁ bherisaddo', 'ayaṁ mudiṅgasaddo'ti na sakkā vavatthapetuṁ, tasmā kantāraggahaṇaṁ akatvā khemamaggaṁ dassento **addhānamaggappaṭipanno**ti āha. Appaṭibhayañhi khemamaggaṁ sīse sāṭakaṁ katvā saṇikaṁ paṭipanno vuttappakāre sadde sukhaṁ vavatthapeti. Tassa savanena tesaṁ tesaṁ saddānaṁ āvibhūtakālo viya yogino dūrasantikabhedānaṁ dibbānañceva mānussakānañca saddānaṁ āvibhūtakālo veditabbo.

242-243. Cetopariyañāṇūpamāyaṁ **daharo**ti taruṇo. **Yuvā**ti yobbannena samannāgato. **Maṇḍanakajātiko**ti yuvāpi samāno na ālasiyo na kiliṭṭhavatthasarīro, atha kho maṇḍanapakatiko, divasassa dve tayo vāre nhāyitvā suddhavatthaparidahana-alaṅkārakaraṇasīloti attho. **Sakaṇikan**ti

kāḷatilakavaṅgamukhadūsipīḷakādīnaṁ aññatarena sadosaṁ. Tattha yathā tassa mukhanimittaṁ paccavekkhato mukhe doso pākaṭo hoti, evaṁ cetopariyañāṇāya cittaṁ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno paresaṁ soḷasavidhaṁ cittaṁ pākaṭaṁ hotīti veditabbaṁ.

244-245. Pubbenivāsañāṇūpamāyaṁ (CS:pg.1.200) taṁ divasaṁ katakiriyā pākaṭā hotīti taṁ divasaṁ gatagāmattayameva gahitaṁ. Tattha gāmattayagatapuriso viya pubbenivāsañāṇalābhī daṭṭhabbo, tayo gāmā viya tayo bhavā daṭṭhabbā, tassa purisassa tīsu gāmesu taṁ divasaṁ katakiriyāya āvibhāvo viya pubbenivāsāya cittaṁ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tīsu bhavesu katakiriyāya pākaṭabhāvo daṭṭhabbo. (DA.2./I,224.) 246-247. Dibbacakkhūpamāyaṁ **vīthiṁ sañcarante**ti aparāparaṁ sañcarante. Vīthiṁ carantetipi pāṭho. Ayamevattho. Tattha nagaramajjhe siṅghāṭakamhi pāsādo viya imassa bhikkhuno karajakāyo daṭṭhabbo, pāsāde ṭhito cakkhumā puriso viya ayameva dibbacakkhuṁ patvā ṭhito bhikkhu, gehaṁ pavisantā viya paṭisandhivasena mātukucchiyaṁ pavisantā, gehā nikkhamantā viya mātukucchito nikkhamantā, rathikāya vīthiṁ sañcarantā viya aparāparaṁ sañcaraṇakasattā, purato abbhokāsaṭṭhāne majjhe siṅghāṭake nisinnā viya tīsu bhavesu tattha tattha nibbattasattā, pāsādatale ṭhitapurisassa tesaṁ manussānaṁ āvibhūtakālo viya dibbacakkhuñāṇāya cittaṁ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tīsu bhavesu nibbattasattānaṁ āvibhūtakālo daṭṭhabbo. Idañca desanāsukhatthameva vuttaṁ. Āruppe pana dibbacakkhussa gocaro natthīti.

(DA.2.-31)Āsavakkhayañāṇakathā

248. **So evaṁ samāhite citte**ti idha vipassanāpādakaṁ catutthajjhānacittaṁ veditabbaṁ. **Āsavānaṁ khayañāṇāyā**ti āsavānaṁ khayañāṇanibbattanatthāya. Ettha ca **āsavānaṁ khayo** nāma maggopi phalampi nibbānampi bhaṅgopi vuccati. "Khaye ñāṇaṁ, anuppāde ñāṇan"ti ettha hi maggo āsavānaṁ khayoti vutto. "Āsavānaṁ khayā samaṇo hotī"ti (ma.ni.1.438) ettha phalaṁ.

"Paravajjānupassissa, niccaṁ ujjhānasaññino;
Āsavā tassa vaḍḍhanti, ārā so āsavakkhayā"ti. (dha.pa.253).

Ettha (CS:pg.1.201) nibbānaṁ. "Āsavānaṁ khayo vayo bhedo aniccatā antaradhānan"ti ettha bhaṅgo. Idha pana nibbānaṁ adhippetaṁ. Arahattamaggopi vaṭṭatiyeva.

Cittaṁ abhinīharatīti vipassanā cittaṁ tanninnaṁ tappoṇaṁ tappabbhāraṁ karoti. **So idaṁ dukkhan**ti-ādīsu "ettakaṁ dukkhaṁ, na ito (DA.2./I,225.) bhiyyo"ti sabbampi dukkhasaccaṁ sarasalakkhaṇapaṭivedhena yathābhūtaṁ pajānātīti attho. Tassa ca dukkhassa nibbattikaṁ taṇhaṁ "ayaṁ dukkhasamudayo"ti. Tadubhayampi yaṁ ṭhānaṁ patvā nirujjhati, taṁ tesaṁ appavattiṁ nibbānaṁ "ayaṁ dukkhanirodho"ti; tassa ca sampāpakaṁ ariyamaggaṁ "ayaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadā"ti sarasalakkhaṇapaṭivedhena yathābhūtaṁ pajānātīti attho.

Evaṁ sarūpato saccāni dassetvā puna kilesavasena pariyāyato dassento **"ime āsavā"**ti-ādimāha. **Tassa evaṁ jānato evaṁ passato**ti tassa bhikkhuno evaṁ jānantassa evaṁ passantassa, saha vipassanāya koṭippattaṁ maggaṁ kathesi. **Kāmāsavā**ti kāmāsavato. **Vimuccatī**ti iminā maggakkhaṇaṁ dasseti. **Vimuttasmin**ti iminā phalakkhaṇaṁ. **Vimuttamiti ñāṇaṁ hotī**ti iminā paccavekkhaṇañāṇaṁ. **Khīṇā jātī**ti-ādīhi tassa bhūmiṁ. Tena hi ñāṇena khīṇāsavo paccavekkhanto khīṇā

jātīti-ādīni pajānāti.

Katamā panassa jāti khīṇā? Kathañca naṁ pajānātīti? Na tāvassa atītā jāti khīṇā, pubbeva khīṇattā. Na anāgatā, anāgate vāyāmābhāvato. Na paccuppannā, vijjamānattā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā āyatiṁ anuppādadhammataṁ āpajjanena khīṇā. Taṁ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā "kilesābhāve vijjamānampi kammaṁ āyatiṁ appaṭisandhikaṁva hotī"ti jānanto pajānāti.

Vusitanti vutthaṁ parivutthaṁ. **Brahmacariyan**ti maggabrahmacariyaṁ. Puthujjanakalyāṇakena hi saddhiṁ satta sekkhā brahmacariyavāsaṁ vasanti nāma, khīṇāsavo vutthavāso, tasmā so attano brahmacariyavāsaṁ paccavekkhanto vusitaṁ brahmacariyanti pajānāti. (DA.2./I,226.) **Kataṁ karaṇīyan**ti catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanāvasena (CS:pg.1.202) soḷasavidhaṁ kiccaṁ niṭṭhāpitaṁ. Tena tena maggena pahātabbakilesā pahīnā, dukkhamūlaṁ samucchinnanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṁ kiccaṁ karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā so attano karaṇīyaṁ paccavekkhanto kataṁ karaṇīyanti pajānāti. **Nāparaṁ itthattāyā**ti idāni puna itthabhāvāya evaṁ soḷasakiccabhāvāya kilesakkhayabhāvāya vā kattabbaṁ maggabhāvanākiccaṁ me natthīti pajānāti. Atha vā **itthattāyā**ti itthabhāvato imasmā evaṁ pakārā. Idāni vattamānakhandhasantānā aparaṁ khandhasantānaṁ mayhaṁ natthi. Ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnamūlakā rukkhā viya, te carimakacittanirodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissanti apaṇṇattikabhāvañca gamissantīti pajānāti.

249. **Pabbatasaṅkhepe**ti pabbatamatthake. **Anāvilo**ti nikkaddamo. Sippiyo ca sambukā ca **sippisambukaṁ**. Sakkharā ca kathalāni ca **sakkharakathalaṁ**. Macchānaṁ gumbā ghaṭāti **macchagumbaṁ**. **Tiṭṭhantampi carantampī**ti ettha sakkharakathalaṁ tiṭṭhatiyeva, itarāni carantipi tiṭṭhantipi. Yathā pana antarantarā ṭhitāsupi nisinnāsupi vijjamānāsupi "etā gāvo carantī"ti carantiyo upādāya itarāpi carantīti vuccanti. Evaṁ tiṭṭhantameva sakkharakathalaṁ upādāya itarampi dvayaṁ tiṭṭhantanti vuttaṁ. Itarañca (DA.2./I,227.) dvayaṁ carantaṁ upādāya sakkharakathalampi carantanti vuttaṁ. Tattha cakkhumato purisassa tīre ṭhatvā passato sippikasambukādīnaṁ vibhūtakālo viya āsavānaṁ khayāya cittaṁ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno catunnaṁ saccānaṁ vibhūtakālo daṭṭhabboti.

Ettāvatā vipassanāñāṇaṁ, manomayañāṇaṁ, iddhividhañāṇaṁ, dibbasotañāṇaṁ, cetopariyañāṇaṁ, pubbenivāsañāṇaṁ, dibbacakkhuvasena nipphannaṁ anāgataṁsañāṇayathākammūpagañāṇadvayaṁ, dibbacakkhuñāṇaṁ, āsavakkhayañāṇanti dasa ñāṇāni niddiṭṭhāni honti. Tesaṁ ārammaṇavibhāgo jānitabbo-- tattha vipassanāñāṇaṁ parittamahaggata-atītānāgatapaccuppanna-ajjhattabahiddhāvasena sattavidhārammaṇaṁ. Manomayañāṇaṁ nimmitabbarūpāyatanamattameva ārammaṇaṁ karotīti (CS:pg.1.203) parittapaccuppannabahiddhārammaṇaṁ. Āsavakkhayañāṇaṁ appamāṇabahiddhānavattabbārammaṇaṁ. Avasesānaṁ ārammaṇabhedo Visuddhimagge vutto. **Uttaritaraṁ vā paṇītataraṁ vā**ti yena kenaci pariyāyena ito seṭṭhataraṁ sāmaññaphalaṁ nāma natthīti Bhagavā arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi.

(DA.2.-32)Ajātasattu-upāsakattapaṭivedanākathā

250. Rājā tattha tattha sādhukāraṁ pavattento ādimajjhapariyosānaṁ sakkaccaṁ

sutvā "ciraṁ vatamhi ime pañhe puthū samaṇabrāhmaṇe pucchanto, thuse koṭṭento viya kiñci sāraṁ nālatthaṁ, aho vata Bhagavato guṇasampadā, yo me dīpasahassaṁ jālento viya mahantaṁ ālokaṁ katvā ime pañhe vissajjesi. Suciraṁ vatamhi dasabalassa guṇānubhāvaṁ ajānanto vañcito"ti cintetvā Buddhaguṇānussaraṇasambhūtāya pañcavidhāya pītiyā phuṭasarīro attano pasādaṁ āvikaronto upāsakattaṁ paṭivedesi. Taṁ dassetuṁ "evaṁ vutte rājā"ti-ādi āraddhaṁ.

Tattha **abhikkantaṁ, bhante**ti ayaṁ abhikkantasaddo khayasundarābhirūpa-abbhanumodanesu dissati. "Abhikkantā (DA.2./I,228.) bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho"ti-ādīsu (a.ni.8.20) hi khaye dissati. "Ayaṁ me puggalo khamati, imesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ abhikkantataro ca paṇītataro cā"ti-ādīsu (a.ni.4.100) sundare.

"Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṁ;
Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṁ disā"ti. (vi.va.857).

Ādīsu abhirūpe. "Abhikkantaṁ bho, Gotamā"ti-ādīsu (pārā.15) abbhanumodane. Idhāpi abbhanumodaneyeva. Yasmā ca abbhanumodane, tasmā 'sādhu sādhu bhante'ti vuttaṁ hotīti veditabbo.

Bhaye kodhe pasaṁsāyaṁ, turite kotūhalacchare;
Hāse soke pasāde ca, kare āmeḍitaṁ budhoti.

Iminā (CS:pg.1.204) ca lakkhaṇena idha pasādavasena, pasaṁsāvasena cāyaṁ dvikkhattuṁ vuttoti veditabbo. Athavā **abhikkantan**ti abhikantaṁ ati-iṭṭhaṁ atimanāpaṁ atisundaranti vuttaṁ hoti.

Ettha ekena abhikkantasaddena desanaṁ thometi, ekena attano pasādaṁ. Ayañhettha adhippāyo, abhikkantaṁ bhante, yadidaṁ Bhagavato dhammadesanā, 'abhikkantaṁ' yadidaṁ Bhagavato dhammadesanaṁ āgamma mama pasādoti. Bhagavatoyeva vā vacanaṁ dve dve atthe sandhāya thometi. Bhagavato vacanaṁ abhikkantaṁ dosanāsanato, abhikkantaṁ guṇādhigamanato. Tathā saddhājananato, paññājananato, sātthato, sabyañjanato, uttānapadato, gambhīratthato, kaṇṇasukhato, hadayaṅgamato, anattukkaṁsanato aparavambhanato, karuṇāsītalato, paññāvadātato, āpātharamaṇīyato, vimaddakkhamato, suyyamānasukhato, vīmaṁsiyamānahitatoti evamādīhi yojetabbaṁ.

Tato parampi catūhi upamāhi desanaṁyeva thometi. Tattha **nikkujjitan**ti adhomukhaṭhapitaṁ heṭṭhāmukhajātaṁ vā. **Ukkujjeyyā**ti upari mukhaṁ kareyya. **Paṭicchannan**ti tiṇapaṇṇādichāditaṁ. **Vivareyyā**ti ugghāṭeyya. **Mūḷhassa vā**ti disāmūḷhassa. **Maggaṁ ācikkheyyā**ti hatthe gahetvā "esa maggo"ti vadeyya, **andhakāre**ti kāḷapakkhacātuddasī (DA.2./I,229.) aḍḍharattaghanavanasaṇḍameghapaṭalehi caturaṅge tame. Ayaṁ tāva anuttānapadattho. Ayaṁ pana sādhippāyayojanā. Yathā koci nikkujjitaṁ ukkujjeyya, evaṁ saddhammavimukhaṁ asaddhamme patitaṁ maṁ asaddhammā vuṭṭhāpentana. Yathā paṭicchannaṁ vivareyya, evaṁ Kassapassa Bhagavato sāsanantaradhānā pabhuti micchādiṭṭhigahanapaṭicchannaṁ sāsanaṁ vivarantena, yathā mūḷhassa maggaṁ ācikkheyya, evaṁ kummaggamicchāmaggappaṭipannassa me saggamokkhamaggaṁ āvikarontena, yathā andhakāre telapajjotaṁ dhāreyya, evaṁ mohandhakāranimuggassa me Buddhādiratanarūpāni apassato tappaṭicchādakamohandhakāraviddhaṁsakadesanāpajjotadhārakena mayhaṁ Bhagavatā etehi pariyāyehi pakāsitattā anekapariyāyena dhammo pakāsitoti.

Evaṁ desanaṁ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannākāraṁ

karonto **esāhan**ti-ādimāha. Tattha **esāhan**ti eso ahaṁ (CS:pg.1.205) **Bhagavantaṁ saraṇaṁ gacchāmī**ti Bhagavā me saraṇaṁ, parāyanaṁ, aghassa tātā, hitassa ca vidhātāti. Iminā adhippāyena Bhagavantaṁ gacchāmi bhajāmi sevāmi payirupāsāmi, evaṁ vā jānāmi bujjhāmīti. Yesañhi dhātūnaṁ gati-attho, buddhipi tesaṁ attho. Tasmā gacchāmīti imassa jānāmi bujjhāmīti ayampi attho vutto. **Dhammañca bhikkhusaṅghañcā**ti ettha pana adhigatamagge sacchikatanirodhe yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne catūsu apāyesu apatamāne dhāretīti dhammo, so atthato ariyamaggo ceva nibbānañca. Vuttañcetaṁ-- "Yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo tesaṁ aggamakkhāyatī"ti (a.ni.4.34) vitthāro. Na kevalañca ariyamaggo ceva nibbānañca. Api ca kho ariyaphalehi saddhiṁ (DA.2./I,230.) pariyattidhammopi Vuttañhetaṁ chattamāṇavakavimāne--

"Rāgavirāgamanejamasokaṁ, dhammamasaṅkhatamappaṭikūlaṁ;
Madhuramimaṁ paguṇaṁ suvibhattaṁ, dhammamimaṁ saraṇatthamupehī"ti. (vi.va.887).

Ettha hi **rāgavirāgo**ti maggo kathito. **Anejamasokan**ti phalaṁ. **Dhammamasaṅkhatan**ti nibbānaṁ. **Appaṭikūlaṁ madhuramimaṁ paguṇaṁ suvibhattan**ti piṭakattayena vibhattā dhammakkhandhāti. Diṭṭhisīlasaṁghātena saṁhatoti saṅgho, so atthato aṭṭha ariyapuggalasamūho. Vuttañhetaṁ tasmiññeva vimāne--

"Yattha ca dinnamahapphalamāhu, catūsu sucīsu purīsayugesu.
Aṭṭha ca puggaladhammadasā te, saṅghamimaṁ saraṇatthamupehī"ti. (vi.va.888).

Bhikkhūnaṁ saṅgho bhikkhusaṅgho. Ettāvatā rājā tīṇi saraṇagamanāni paṭivedesi.

(DA.2.-33)Saraṇagamanakathā

Idāni tesu saraṇagamanesu kosallatthaṁ saraṇaṁ, saraṇagamanaṁ, yo ca saraṇaṁ gacchati, saraṇagamanappabhedo, saraṇagamanaphalaṁ, saṅkileso, bhedoti, ayaṁ vidhi veditabbo. Seyyathidaṁ-- saraṇatthato tāva hiṁsatīti saraṇaṁ. Saraṇagatānaṁ teneva saraṇagamanena bhayaṁ santāsaṁ dukkhaṁ duggatiparikilesaṁ hanati vināsetīti attho, ratanattayassevetaṁ adhivacanaṁ.

Atha (CS:pg.1.206) vā hite pavattanena ahitā ca nivattanena sattānaṁ bhayaṁ hiṁsati Buddho. Bhavakantārā uttāraṇena assāsadānena ca dhammo; appakānampi kārānaṁ vipulaphalapaṭilābhakaraṇena (DA.2./I,231.) saṅgho Tasmā imināpi pariyāyena ratanattayaṁ saraṇaṁ. Tappasādataggarutāhi vihatakileso tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo saraṇagamanaṁ. Taṁ samaṅgīsatto saraṇaṁ gacchati. Vuttappakārena cittuppādena etāni me tīṇi ratanāni saraṇaṁ, etāni parāyaṇanti evaṁ upetīti attho. Evaṁ tāva saraṇaṁ, saraṇagamanaṁ, yo ca saraṇaṁ gacchati, idaṁ tayaṁ veditabbaṁ.

Saraṇagamanappabhede pana duvidhaṁ saraṇagamanaṁ-- lokuttaraṁ lokiyañca. Tattha lokuttaraṁ diṭṭhasaccānaṁ maggakkhaṇe saraṇagamanupakkilesasamucchedena ārammaṇato nibbānārammaṇaṁ hutvā kiccato sakalepi ratanattaye ijjhati. Lokiyaṁ puthujjanānaṁ saraṇagamanupakkilesavikkhambhanena ārammaṇato Buddhādiguṇārammaṇaṁ hutvā ijjhati. Taṁ atthato Buddhādīsu vatthūsu saddhāpaṭilābho saddhāmūlikā ca sammādiṭṭhi dasasu puññakiriyavatthūsu diṭṭhijukammanti vuccati. Tayidaṁ catudhā vattati-- attasanniyyātanena,

tapparāyaṇatāya, sissabhāvūpagamanena, paṇipātenāti.

Tattha **attasanniyyātanaṁ** nāma-- "ajjādiṁ katvā ahaṁ attānaṁ Buddhassa niyyātemi, dhammassa, saṅghassā"ti evaṁ Buddhādīnaṁ attapariccajanaṁ. **Tapparāyaṇatā** nāma "ajjādiṁ katvā 'ahaṁ Buddhaparāyaṇo, dhammaparāyaṇo, saṅghaparāyaṇo'ti. Maṁ dhārethā"ti evaṁ tapparāyaṇabhāvo. **Sissabhāvūpagamanaṁ** nāma-- "ajjādiṁ katvā-- 'ahaṁ Buddhassa antevāsiko, dhammassa, saṅghassa antevāsiko'ti maṁ dhārethā"ti evaṁ sissabhāvūpagamo. **Paṇipāto** nāma-- "ajjādiṁ katvā ahaṁ abhivādanapaccuṭṭhāna-añjalikammasāmīcikammaṁ Buddhādīnaṁyeva tiṇṇaṁ vatthūnaṁ karomī'ti maṁ dhārethā"ti evaṁ Buddhādīsu paramanipaccākāro. Imesañhi catunnaṁ ākārānaṁ aññatarampi karontena gahitaṁyeva hoti saraṇaṁ.

Api ca Bhagavato attānaṁ pariccajāmi, dhammassa, saṅghassa, attānaṁ pariccajāmi, jīvitaṁ pariccajāmi, (DA.2./I,232.) pariccattoyeva me attā, pariccattaṁyeva jīvitaṁ, jīvitapariyantikaṁ Buddhaṁ saraṇaṁ gacchāmi, Buddho me saraṇaṁ leṇaṁ tāṇanti (CS:pg.1.207) evampi attasanniyyātanaṁ veditabbaṁ. "Satthārañca vatāhaṁ passeyyaṁ, Bhagavantameva passeyyaṁ, Sugatañca vatāhaṁ passeyyaṁ, Bhagavantameva passeyyaṁ, sammāsambuddhañca vatāhaṁ passeyyaṁ, Bhagavantameva passeyyan"ti (saṁ.ni.2.154). Evampi Mahākassapassa saraṇagamanaṁ viya sissabhāvūpagamanaṁ veditabbaṁ.

"So ahaṁ vicarissāmi, gāmā gāmaṁ purā puraṁ;
Namassamāno sambuddhaṁ, dhammassa ca sudhammatan"ti. (su.ni.194).

Evampi āḷavakādīnaṁ saraṇagamanaṁ viya tapparāyaṇatā veditabbā. Atha kho brahmāyu brāhmaṇo uṭṭhāyāsanā ekaṁsaṁ uttarāsaṅgaṁ karitvā Bhagavato pādesu sirasā nipatitvā Bhagavato pādāni mukhena ca paricumbati, pāṇīhi ca parisambāhati, nāmañca sāveti-- "brahmāyu ahaṁ, bho Gotama brāhmaṇo, brahmāyu ahaṁ, bho Gotama brāhmaṇo"ti (ma.ni.2.394) evampi paṇipāto daṭṭhabbo.

So panesa ñātibhayācariyadakkhiṇeyyavasena catubbidho hoti. Tattha dakkhiṇeyyapaṇipātena saraṇagamanaṁ hoti, na itarehi. Seṭṭhavaseneva hi saraṇaṁ gaṇhāti, seṭṭhavasena ca bhijjati. Tasmā yo sākiyo vā koliyo vā-- "Buddho amhākaṁ ñātako"ti vandati, aggahitameva hoti saraṇaṁ. Yo vā-- "Samaṇo Gotamo rājapūjito mahānubhāvo avandīyamāno anatthampi kareyyā"ti bhayena vandati, aggahitameva hoti saraṇaṁ. Yo vā bodhisattakāle Bhagavato santike kiñci uggahitaṁ saramāno Buddhakāle vā--

"Catudhā vibhaje bhoge, paṇḍito gharamāvasaṁ;
Ekena bhogaṁ bhuñjeyya, dvīhi kammaṁ payojaye.
Catutthañca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissatī"ti. (dī.ni.3.265).

Evarūpaṁ anusāsaniṁ uggahetvā-- "ācariyo me"ti vandati, (DA.2./I,233.) aggahitameva hoti saraṇaṁ. Yo pana-- "ayaṁ loke aggadakkhiṇeyyo"ti vandati, teneva gahitaṁ hoti saraṇaṁ.

Evaṁ gahitasaraṇassa ca upāsakassa vā upāsikāya vā aññatitthiyesu pabbajitampi ñātiṁ-- "ñātako me ayan"ti vandato saraṇagamanaṁ na (CS:pg.1.208) bhijjati, pageva apabbajitaṁ. Tathā rājānaṁ bhayavasena vandato. So hi raṭṭhapūjitattā avandīyamāno anatthampi kareyyāti. Tathā yaṁ kiñci sippaṁ sikkhāpakaṁ titthiyampi-- "ācariyo me ayan"ti vandatopi na bhijjati, evaṁ saraṇagamanappabhedo veditabbo.

Ettha ca lokuttarassa saraṇagamanassa cattāri sāmaññaphalāni vipākaphalaṁ, sabbadukkhakkhayo ānisaṁsaphalaṁ. Vuttañhetaṁ--

"Yo ca Buddhañca dhammañca, saṅghañca saraṇaṁ gato;
Cattāri ariyasaccāni, sammappaññāya passati.
Dukkhaṁ dukkhasamuppādaṁ, dukkhassa ca atikkamaṁ;
Ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ, dukkhūpasamagāminaṁ.
Etaṁ kho saraṇaṁ khemaṁ, etaṁ saraṇamuttamaṁ;
Etaṁ saraṇamāgamma, sabbadukkhā pamuccatī"ti. (dha.pa.192).

Api ca niccādito anupagamanādivasena petassa ānisaṁsaphalaṁ veditabbaṁ. Vuttañhetaṁ-- "aṭṭhānametaṁ anavakāso, yaṁ diṭṭhisampanno puggalo kañci saṅkhāraṁ niccato upagaccheyya …pe… kañci saṅkhāraṁ sukhato …pe… kañci dhammaṁ attato upagaccheyya …pe… mātaraṁ jīvitā voropeyya …pe… pitaraṁ …pe… arahantaṁ …pe… paduṭṭhacitto Tathāgatassa lohitaṁ uppādeyya …pe saṅghaṁ bhindeyya …pe… aññaṁ satthāraṁ uddiseyya, netaṁ ṭhānaṁ vijjatī"ti (a.ni.1.290). Lokiyassa pana saraṇagamanassa bhavasampadāpi bhogasampadāpi phalameva. Vuttañhetaṁ--

"Ye keci Buddhaṁ saraṇaṁ gatāse, na te gamissanti apāyabhūmiṁ.
Pahāya mānusaṁ dehaṁ, devakāyaṁ paripūressantī"ti. (saṁ.ni.1.37).

(DA.2./I,234.) Aparampi vuttaṁ-- "atha kho Sakko devānamindo asītiyā devatāsahassehi saddhiṁ yenāyasmā Mahāmoggallāno tenupasaṅkami …pe… ekamantaṁ ṭhitaṁ kho Sakkaṁ devānamindaṁ āyasmā Mahāmoggallāno etadavoca-- "sādhu kho, devānaminda, Buddhaṁ saraṇagamanaṁ hoti. Buddhaṁ saraṇagamanahetu kho, devānaminda, evamidhekacce sattā kāyassa bhedā paraṁ (CS:pg.1.209) maraṇā sugatiṁ saggaṁ lokaṁ upapajjanti …pe… te aññe deve dasahi ṭhānehi adhigaṇhanti-- dibbena āyunā, dibbena vaṇṇena, dibbena sukhena, dibbena yasena, dibbena ādhipateyyena, dibbehi rūpehi saddehi gandhehi rasehi phoṭṭhabbehī"ti (saṁ.ni.4.341). Esa nayo dhamme ca saṅghe ca. Api ca Velāmasuttādīnaṁ vasenāpi saraṇagamanassa phalaviseso veditabbo. Evaṁ saraṇagamanassa phalaṁ veditabbaṁ.

Tattha ca lokiyasaraṇagamanaṁ tīsu vatthūsu aññāṇasaṁsayamicchāñāṇādīhi saṁkilissati, na mahājutikaṁ hoti, na mahāvipphāraṁ. Lokuttarassa natthi saṁkileso. Lokiyassa ca saraṇagamanassa duvidho bhedo-- sāvajjo ca anavajjo ca. Tattha sāvajjo aññasatthārādīsu attasanniyyātanādīhi hoti, so ca aniṭṭhaphalo hoti. Anavajjo kālakiriyāya hoti, so avipākattā aphalo. Lokuttarassa pana nevatthi bhedo. Bhavantarepi hi ariyasāvako aññaṁ satthāraṁ na uddisatīti. Evaṁ saraṇagamanassa saṁkileso ca bhedo ca veditabboti.

Upāsakaṁ maṁ bhante Bhagavā dhāretūti maṁ Bhagavā "upāsako ayan"ti evaṁ dhāretu, jānātūti attho. Upāsakavidhikosallatthaṁ panettha-- ko upāsako? Kasmā upāsakoti vuccati Kimassa sīlaṁ? Ko ājīvo? Kā vipatti? Kā sampattīti? Idaṁ pakiṇṇakaṁ veditabbaṁ.

Tattha **ko upāsako**ti yo koci saraṇagato gahaṭṭho. Vuttañhetaṁ-- "yato kho, mahānāma, Buddhaṁ saraṇaṁ gato hoti, dhammaṁ saraṇaṁ gato hoti, saṅghaṁ saraṇaṁ gato hoti. Ettāvatā kho, mahānāma, upāsako hotī"ti (saṁ.ni.5.1033).

Kasmā upāsakoti ratanattayaṁ upāsanato. So hi Buddhaṁ upāsatīti upāsako, tathā dhammaṁ saṁghaṁ.

(DA.2./I,235.) **Kimassa sīlan**ti pañca veramaṇiyo. Yathāha-- "yato kho, mahānāma, upāsako pāṇātipātā paṭivirato hoti, adinnādānā… kāmesumicchācārā… musāvādā…

surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭivirato hoti, ettāvatā kho, mahānāma, upāsako sīlavā hotī”ti (saṁ.ni.5.1033).

Ko (CS:pg.1.210) **ājīvo**ti pañca micchāvaṇijjā pahāya dhammena samena jīvitakappanaṁ. Vuttañhetaṁ-- “pañcimā, bhikkhave, vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā. Katamā pañca? Satthavaṇijjā, sattavaṇijjā, maṁsavaṇijjā, majjavaṇijjā, visavaṇijjā. Imā kho, bhikkhave, pañca vaṇijjā upāsakena akaraṇīyā”ti (a.ni.5.177). (=MA.4./I,136. ; AA.2.2./II,113.)

Kā vipattīti yā tasseva sīlassa ca ājīvassa ca vipatti, ayamassa vipatti. Api ca yāya esa caṇḍālo ceva hoti, malañca patikuṭṭho ca, sāpissa vipattīti veditabbā. Te ca atthato assaddhiyādayo pañca dhammā honti. Yathāha-- “pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakacaṇḍālo ca hoti, upāsakamalañca, upāsakapatikuṭṭho ca. Katamehi pañcahi? Assaddho hoti, dussīlo hoti, kotūhalamaṅgaliko hoti, maṅgalaṁ pacceti, no kammaṁ, ito ca bahiddhā dakkhiṇeyyaṁ pariyesati, tattha ca pubbakāraṁ karotī”ti (a.ni.5.175).

Kā sampattīti yā cassa sīlasampadā ceva ājīvasampadā ca, sā sampatti; ye cassa ratanabhāvādikarā saddhādayo pañca dhammā. Yathāha-- “pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato upāsako upāsakaratanañca hoti, upāsakapadumañca, upāsakapuṇḍarīkañca. Katamehi pañcahi? Saddho hoti, sīlavā hoti, na kotūhalamaṅgaliko hoti, kammaṁ pacceti, no maṅgalaṁ, na ito bahiddhā dakkhiṇeyyaṁ gavesati, idha ca pubbakāraṁ karotī”ti (a.ni.5.175).

Ajjataggeti etthāyaṁ **agga**saddo ādikoṭikoṭṭhāsaseṭṭhesu dissati. “Ajjatagge, samma dovārika, āvarāmi dvāraṁ nigaṇṭhānaṁ nigaṇṭhīnan”ti-ādīsu (ma.ni.2.70) hi ādimhi dissati. “Teneva aṅgulaggena taṁ aṅgulaggaṁ parāmaseyya (DA.2./I,236.) Ucchaggaṁ veḷaggan”ti-ādīsu (kathā.281) koṭiyaṁ. “Ambilaggaṁ vā madhuraggaṁ vā tittakaggaṁ vā vihāraggena vā pariveṇaggena vā bhājetun”ti-ādīsu (cūḷava.317) koṭṭhāse. “Yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā …pe… Tathāgato tesaṁ aggamakkhāyatī”ti-ādīsu (a.ni.4.34) seṭṭhe. Idha panāyaṁ ādimhi daṭṭhabbo. Tasmā ajjataggeti ajjataṁ ādiṁ katvāti evametthattho veditabbo. **Ajjatan**ti (CS:pg.1.211) ajjabhāvaṁ. Ajjadaggeti vā pāṭho, dakāro padasandhikaro. Ajja agganti attho.

Pāṇupetanti pāṇehi upetaṁ. Yāva me jīvitaṁ pavattati, tāva upetaṁ anaññasatthukaṁ tīhi saraṇagamanehi saraṇaṁ gataṁ upāsakaṁ kappiyakārakaṁ maṁ Bhagavā dhāretu jānātu. Ahañhi sacepi me tikhiṇena asinā sīsaṁ chindeyya, neva Buddhaṁ “na Buddho”ti vā, dhammaṁ “na dhammo”ti vā, saṅghaṁ “na saṅgho”ti vā vadeyyanti.

Evaṁ attasanniyyātanena saraṇaṁ gantvā attanā kataṁ aparādhaṁ pakāsento accayo maṁ, bhanteti-ādimāha. Tattha **accayo**ti aparādho. **Maṁ accagamā**ti maṁ atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Dhammikaṁ dhammarājānan**ti ettha dhammaṁ caratīti dhammiko. Dhammeneva rājā jāto, na pitughātanādinā adhammenāti dhammarājā. **Jīvitā voropesin**ti jīvitā viyojesiṁ. **Paṭiggaṇhātū**ti khamatu. **Āyatiṁ saṁvarāyā**ti anāgate saṁvaratthāya. Puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa akaraṇatthāya.

251. **Tagghā**ti ekaṁse nipāto. **Yathā dhammaṁ paṭikarosī**ti yathā dhammo ṭhito tatheva karosi, khamāpesīti vuttaṁ hoti. **Taṁ te mayaṁ paṭiggaṇhāmā**ti taṁ tava aparādhaṁ mayaṁ khamāma. **Vuḍḍhihesā, mahārāja ariyassa vinaye**ti esā, mahārāja, ariyassa Vinaye Buddhassa Bhagavato sāsane vuḍḍhi nāma. Katamā? Yāyaṁ accayaṁ accayato disvā yathādhammaṁ paṭikaritvā (DA.2./I,237.) āyatiṁ

saṁvarāpajjanā, desanaṁ pana puggalādhiṭṭhānaṁ karonto-- “yo accayaṁ accayato disvā yathādhammaṁ paṭikaroti, āyatiṁ saṁvaraṁ āpajjatī”ti āha.

252. **Evaṁ vutte**ti evaṁ Bhagavatā vutte. **Handa ca dāni mayaṁ bhante**ti ettha handāti vacasāyatthe nipāto. So hi gamanavacasāyaṁ katvā evamāha. **Bahukiccā**ti balavakiccā. **Bahukaraṇīyā**ti tasseva vevacanaṁ. **Yassadāni tvan**ti yassa idāni tvaṁ mahārāja gamanassa kālaṁ maññasi jānāsi, tassa kālaṁ tvameva jānāsīti vuttaṁ hoti. **Padakkhiṇaṁ katvā pakkāmī**ti tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā dasanakhasamodhānasamujjalaṁ añjaliṁ (CS:pg.1.212) sirasi patiṭṭhapetvā yāva dassanavisayaṁ Bhagavato abhimukhova paṭikkamitvā dassanavijahanaṭṭhānabhūmiyaṁ pañcapatiṭṭhitena vanditvā pakkāmi.

253. **Khatāyaṁ, bhikkhave, rājā**ti khato ayaṁ, bhikkhave, rājā. **Upahatāyan**ti upahato ayaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti -- ayaṁ, bhikkhave, rājā khato upahato bhinnapatiṭṭho jāto, tathānena attanāva attā khato, yathā attano patiṭṭhā na jātāti. **Virajan**ti rāgarajādivirahitaṁ. Rāgamalādīnaṁyeva vigatattā **vītamalaṁ**. **Dhammacakkhun**ti dhammesu vā cakkhuṁ, dhammamayaṁ vā cakkhuṁ, aññesu ṭhānesu tiṇṇaṁ maggānametaṁ adhivacanaṁ. Idha pana sotāpattimaggasseva. Idaṁ vuttaṁ hoti-- sace iminā pitā ghātito nābhavissa, idāni idhevāsane nisinno sotāpattimaggaṁ patto abhavissa, pāpamittasaṁsaggena panassa antarāyo jāto. Evaṁ santepi yasmā ayaṁ Tathāgataṁ upasaṅkamitvā ratanattayaṁ saraṇaṁ gato, tasmā mama sāsanamahantatāya yathā nāma koci purisassa vadhaṁ katvā pupphamuṭṭhimattena daṇḍena mucceyya, evameva lohakumbhiyaṁ (DA.2./I,238.) nibbattitvā tiṁsavassasahassāni adho patanto heṭṭhimatalaṁ patvā tiṁsavassasahassāni uddhaṁ gacchanto punapi uparimatalaṁ pāpuṇitvā muccissatīti idampi kira Bhagavatā vuttameva, pāḷiyaṁ pana na ārūḷhaṁ.

Idaṁ pana suttaṁ sutvā raññā koci ānisaṁso laddhoti? Mahā-ānisaṁso laddho. Ayañhi pitu māritakālato paṭṭhāya neva rattiṁ na divā niddaṁ labhati, satthāraṁ pana upasaṅkamitvā imāya madhurāya ojavantiyā dhammadesanāya sutakālato paṭṭhāya niddaṁ labhi. Tiṇṇaṁ ratanānaṁ mahāsakkāraṁ akāsi. Pothujjanikāya saddhāya samannāgato nāma iminā raññā sadiso nāhosi. Anāgate pana **vijitāvī nāma paccekabuddho** hutvā parinibbāyissatīti Idamavoca Bhagavā. Attamanā te bhikkhū Bhagavato bhāsitaṁ abhinandunti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.3./I,239.)

(DA.3.)3.Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā

(DA.3.-0)Addhānagamanavaṇṇanā

254. Evaṁ (CS:pg.1.213) me sutaṁ …pe… Kosalesūti Ambaṭṭhasuttaṁ. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā. **Kosalesū**ti Kosalā nāma jānapadino rājakumārā. Tesaṁ nivāso ekopi janapado rūḷhīsaddena Kosalāti vuccati, tasmiṁ Kosalesu janapade. Porāṇā panāhu-- yasmā pubbe mahāpanādaṁ rājakumāraṁ nānānāṭakādīni disvā sitamattampi akarontaṁ sutvā rājā āha-- “yo mama puttaṁ hasāpeti, sabbālaṅkārena naṁ

alaṅkaromī”ti. Tato naṅgalānipi chaḍḍetvā mahājanakāye sannipatite manussā sātirekāni sattavassāni nānākīḷāyo dassetvāpi taṁ hasāpetuṁ nāsakkhiṁsu, tato Sakko devarājā nāṭakaṁ pesesi, so dibbanāṭakaṁ dassetvā hasāpesi. Atha te manussā attano attano vasanokāsābhimukhā pakkamiṁsu. Te paṭipathe mittasuhajjādayo disvā paṭisanthāraṁ karontā-- “kacci bho kusalaṁ, kacci bho kusalan”ti āhaṁsu. Tasmā taṁ “kusalan”ti vacanaṁ upādāya so padeso Kosalāti vuccatīti.

Cārikaṁ caramānoti addhānagamanaṁ gacchanto. Cārikā ca nāmesā Bhagavato duvidhā hoti-- turitacārikā ca, aturitacārikā ca. Tattha dūrepi bodhaneyyapuggalaṁ disvā tassa bodhanatthāya sahasā gamanaṁ **turitacārikā** nāma, sā Mahākassapassa paccuggamanādīsu daṭṭhabbā. Bhagavā hi Mahākassapattheraṁ paccuggacchanto muhuttena tigāvutaṁ maggaṁ agamāsi. Āḷavakassatthāya tiṁsayojanaṁ, (DA.3./I,240.) tathā aṅgulimālassa. Pakkusātissa pana pañcacattālīsayojanaṁ. Mahākappinassa vīsayojanasataṁ. Dhaniyassatthāya sattayojanasatāni agamāsi. Dhammasenāpatino saddhivihārikassa vanavāsītissasāmaṇerassa tigāvutādhikaṁ vīsayojanasataṁ.

Ekadivasaṁ kira thero-- “tissasāmaṇerassa santikaṁ, bhante, gacchāmī”ti āha. Bhagavā “ahampi gamissāmī”ti vatvā āyasmantaṁ Ānandaṁ (CS:pg.1.214) āmantesi-- “Ānanda, vīsatisahassānaṁ chaḷabhiññānaṁ ārocehi, Bhagavā kira vanavāsissa tissasāmaṇerassa santikaṁ gamissatī”ti. Tato dutiyadivase vīsatisahassakhīṇāsavaparivāro ākāse uppatitvā vīsatiyojanasatamatthake tassa gocaragāmadvāre otaritvā cīvaraṁ pārupi. Taṁ kammantaṁ gacchamānā manussā disvā-- “Satthā no āgato, mā kammantaṁ agamitthā”ti vatvā āsanāni paññapetvā yāguṁ datvā pātarāsabhattaṁ karontā-- “kuhiṁ, bhante, Bhagavā gacchatī”ti daharabhikkhū pucchiṁsu. Upāsakā na Bhagavā aññattha gacchati, idheva tissasāmaṇerassa dassanatthāyāgatoti. Te-- “amhākaṁ kulūpakassa kira therassa dassanatthāya Satthā āgato, no vata no thero oramattako”ti somanassajātā ahesuṁ.

Atha kho Bhagavato bhattakiccapariyosāne sāmaṇero gāme piṇḍāya caritvā-- “upāsakā, mahābhikkhusaṅgho”ti pucchi. Athassa te “Satthā, bhante, āgato”ti ārocesuṁ. So Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā piṇḍapātena āpucchi. Satthā tassa pattaṁ hatthena gahetvā-- “alaṁ, tissa, niṭṭhitaṁ bhattakiccan”ti āha. Tato upajjhāyaṁ āpucchitvā attano pattāsane nisīditvā bhattakiccamakāsi. Athassa bhattakiccapariyosāne Satthā maṅgalaṁ vatvā nikkhamitvā gāmadvāre ṭhatvā -- “kataro te, tissa, vasanaṭṭhānaṁ gatamaggo”ti āha. Ayaṁ Bhagavāti. Maggaṁ desayamāno purato yāhi tissāti. Bhagavā kira sadevakassa lokassa maggadesakopi samāno sakale tigāvute magge ‘sāmaṇeraṁ (DA.3./I,241.) daṭṭhuṁ lacchāmī’ti taṁ maggadesakaṁ akāsi.

So attano vasanaṭṭhānaṁ gantvā Bhagavato vattamakāsi. Atha naṁ Bhagavā-- “kataro te, tissa, caṅkamo”ti pucchitvā tattha gantvā sāmaṇerassa nisīdanapāsāṇe nisīditvā-- “tissa, imasmiṁ ṭhāne sukhaṁ vasī”ti pucchi. So āha-- “āma, bhante, imasmiṁ ṭhāne vasantassa sīhabyagghahatthimigamorādīnaṁ saddaṁ suṇato araññasaññā uppajjati, tāya sukhaṁ vasāmī”ti. Atha naṁ Bhagavā-- “tissa, bhikkhusaṅghaṁ sannipātehi, Buddhadāyajjaṁ te dassāmī”ti vatvā sannipatite bhikkhusaṅghe upasampādetvā attano vasanaṭṭhānameva agamāsīti. Ayaṁ **turitacārikā** nāma. Yaṁ (CS:pg.1.215) pana gāmanigamapaṭipāṭiyā devasikaṁ yojanadviyojanavasena piṇḍapātacariyādīhi lokaṁ anuggaṇhantassa gamanaṁ, ayaṁ **aturitacārikā** nāma.

Imaṁ pana cārikaṁ caranto Bhagavā mahāmaṇḍalaṁ, majjhimamaṇḍalaṁ,

antomaṇḍalanti imesaṁ tiṇṇaṁ maṇḍalānaṁ aññatarasmiṁ carati. Tattha mahāmaṇḍalaṁ navayojanasatikaṁ, majjhimamaṇḍalaṁ chayojanasatikaṁ antomaṇḍalaṁ tiyojanasatikaṁ. Yadā mahāmaṇḍale cārikaṁ caritukāmo hoti, mahāpavāraṇāya pavāretvā pāṭipadadivase mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamati. Samantā yojanasataṁ ekakolāhalaṁ hoti. Purimaṁ purimaṁ āgatā nimantetuṁ labhanti. Itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro mahāmaṇḍale osarati. Tattha Bhagavā tesu tesu gāmanigamesu ekāhaṁ dvīhaṁ vasanto mahājanaṁ āmisappaṭiggahena anuggaṇhanto dhammadānena cassa vivaṭṭasannissitaṁ kusalaṁ vaḍḍhento navahi māsehi cārikaṁ pariyosāpeti. Sace pana antovasse bhikkhūnaṁ samathavipassanā taruṇā honti, mahāpavāraṇāya apavāretvā pavāraṇāsaṅgahaṁ datvā kattikapuṇṇamāyaṁ pavāretvā migasirassa paṭhamapāṭipadadivase mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamitvā majjhimamaṇḍale osarati. (DA.3./I,242.) Aññenapi kāraṇena majjhimamaṇḍale cārikaṁ caritukāmo catumāsaṁ vasitvāva nikkhamati. Vuttanayeneva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro majjhimamaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokaṁ anuggaṇhanto aṭṭhahi māsehi cārikaṁ pariyosāpeti. Sace pana catumāsaṁ vutthavassassāpi Bhagavato veneyyasattā aparipakkindriyā honti, tesaṁ indriyaparipākaṁ āgamayamāno aparampi ekamāsaṁ vā dviticatumāsaṁ vā tattheva vasitvā mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamati. Vuttanayeneva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro antomaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokaṁ anuggaṇhanto sattahi vā chahi vā pañcahi vā catūhi vā māsehi cārikaṁ pariyosāpeti. Iti imesu tīsu maṇḍalesu yattha katthaci cārikaṁ caranto na cīvarādihetu carati. Atha kho ye duggatabālajiṇṇabyādhitā, te kadā Tathāgataṁ āgantvā passissanti. Mayi pana cārikaṁ carante mahājano Tathāgatassa dassanaṁ labhissati. Tattha keci cittāni pasādessanti (CS:pg.1.216) keci mālādīhi pūjessanti, keci kaṭacchubhikkhaṁ dassanti, keci micchādassanaṁ pahāya sammādiṭṭhikā bhavissanti. Taṁ nesaṁ bhavissati dīgharattaṁ hitāya sukhāyāti. Evaṁ lokānukampakāya cārikaṁ carati.

Api ca catūhi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikaṁ caranti, jaṅghavihāravasena sarīraphāsukatthāya, atthuppattikālābhikaṅkhanatthāya, bhikkhūnaṁ sikkhāpadapaññāpanatthāya, tattha tattha paripākagatindriye bodhaneyyasatte bodhanatthāyāti. Aparehipi catūhi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikaṁ caranti Buddhaṁ saraṇaṁ gacchissantīti vā, dhammaṁ, saṅghaṁ saraṇaṁ gacchissantīti vā, mahatā dhammavassena catasso parisā santappessāmīti vā. Aparehipi pañcahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikaṁ caranti pāṇātipātā viramissantīti vā, (DA.3./I,243.) adinnādānā kāmesumicchācārā, musāvādā, surāmerayamajjapamādaṭṭhānā viramissantīti vā. Aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikaṁ caranti-- paṭhamaṁ jhānaṁ paṭilabhissantīti vā, dutiyaṁ jhānaṁ …pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṁ paṭilabhissantīti vā. Aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi Buddhā Bhagavanto cārikaṁ caranti-- sotāpattimaggaṁ adhigamissantīti vā, sotāpattiphalaṁ …pe… arahattaphalaṁ sacchikarissantīti vāti. Ayaṁ aturitacārikā, idha cārikāti adhippetā. Sā panesā duvidhā hoti-- anibaddhacārikā ca nibaddhacārikā ca. Tattha yaṁ gāmanigamanagarapaṭipāṭivasena carati, ayaṁ anibaddhacārikā nāma. Yaṁ panekasseva bodhaneyyasattassatthāya gacchati, ayaṁ nibaddhacārikā nāma. Esā idha adhippetā.

Tadā kira Bhagavato pacchimayāmakiccapariyosāne dasasahassilokadhātuyā ñāṇajālaṁ pattharitvā bodhaneyyabandhave olokentassa pokkharasātibrāhmaṇo sabbaññutaññāṇajālassa anto paviṭṭho. Atha Bhagavā ayaṁ brāhmaṇo mayhaṁ ñāṇajāle

paññāyati, “Atthi nu khvassa upanissayo”ti vīmaṁsanto sotāpattimaggassa upanissayaṁ disvā-- “eso mayi etaṁ janapadaṁ gate lakkhaṇapariyesanatthaṁ Ambaṭṭhaṁ antevāsiṁ pahiṇissati, so mayā saddhiṁ vādapaṭivādaṁ katvā nānappakāraṁ asabbhivākyaṁ vakkhati, tamahaṁ dametvā nibbisevanaṁ karissāmi. So (CS:pg.1.217) ācariyassa kathessati, athassācariyo taṁ kathaṁ sutvā āgamma mama lakkhaṇāni pariyesissati, tassāhaṁ dhammaṁ desessāmi. So desanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhahissati. Desanā mahājanassa saphalā bhavissatī”ti pañcabhikkhusataparivāro taṁ janapadaṁ paṭipanno. Tena vuttaṁ-- “Kosalesu cārikaṁ caramāno mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṁ pañcamattehi bhikkhusatehī”ti.

Yena Icchānaṅgalanti yena disābhāgena Icchānaṅgalaṁ avasaritabbaṁ. Yasmiṁ vā padese Icchānaṅgalaṁ. Ijjhānaṅgalantipi pāṭho. (DA.3./I,244.) **Tadavasarī**ti tena avasari, taṁ vā avasari. Tena disābhāgena gato, taṁ vā padesaṁ gatoti attho. **Icchānaṅgale viharati Icchānaṅgalavanasaṇḍe**ti Icchānaṅgalaṁ upanissāya Icchānaṅgalavanasaṇḍe sīlakhandhāvāraṁ bandhitvā samādhikontaṁ ussāpetvā sabbaññutaññāṇasaraṁ parivattayamāno dhammarājā yathābhirucitena vihārena viharati.

(DA.3.-1)Pokkharasātivatthuvaṇṇanā

255. **Tena kho pana samayenā**ti yena samayena Bhagavā tattha viharati, tena samayena, tasmiṁ samayeti ayamattho. Brahmaṁ aṇatīti **brāhmaṇo,** mante sajjhāyatīti attho. Idameva hi jātibrāhmaṇānaṁ niruttivacanaṁ. Ariyā pana bāhitapāpattā brāhmaṇāti vuccanti. **Pokkharasātī**ti idaṁ tassa nāmaṁ. Kasmā pokkharasātīti vuccati. Tassa kira kāyo setapokkharasadiso, devanagare ussāpitarajatatoraṇaṁ viya sobhati. Sīsaṁ panassa kāḷavaṇṇaṁ indanīlamaṇimayaṁ viya. Massupi candamaṇḍale kāḷamegharāji viya khāyati. Akkhīni nīluppalasadisāni. Nāsā rajatapanāḷikā viya suvaṭṭitā suparisuddhā. Hatthapādatalāni ceva mukhadvārañca katalākhārasaparikammaṁ viya sobhati, ativiya sobhaggappatto brāhmaṇassa attabhāvo. Arājake ṭhāne rājānaṁ kātuṁ yuttamimaṁ brāhmaṇaṁ. Evamesa sassiriko. Iti naṁ pokkharasadisattā pokkharasātīti sañjānanti.

Ayaṁ (CS:pg.1.218) pana Kassapasammāsambuddhakāle tiṇṇaṁ vedānaṁ pāragū dasabalassa dānaṁ datvā dhammadesanaṁ sutvā devaloke nibbatti. So tato manussalokamāgacchanto mātukucchivāsaṁ jigucchitvā himavantapadese mahāsare padumagabbhe nibbatti. Tassa ca sarassa avidūre tāpaso paṇṇasālāya vasati. So tīre ṭhito taṁ padumaṁ disvā-- “idaṁ padumaṁ avasesapadumehi mahantataraṁ. Pupphitakāle naṁ gahessāmī”ti cintesi. Taṁ sattāhenāpi na pupphati. Tāpaso kasmā nu kho idaṁ sattāhenāpi na pupphati. Handa naṁ gahessāmīti otaritvā gaṇhi. Taṁ tena nāḷato (DA.3./I,245.) chinnamattaṁyeva pupphitaṁ. Athassabbhantare suvaṇṇacuṇṇapiñjaraṁ viya rajatabimbakaṁ padumareṇupiñjaraṁ setavaṇṇaṁ dārakaṁ addasa. So mahāpuñño esa bhavissati. Handa naṁ paṭijaggāmīti paṇṇasālaṁ netvā paṭijaggitvā sattavassakālato paṭṭhāya tayo vede uggaṇhāpesi. Dārako tiṇṇaṁ vedānaṁ pāraṁ gantvā paṇḍito byatto Jambudīpe aggabrāhmaṇo ahosi. So aparena samayena rañño Kosalassa sippaṁ dassesi. Athassa sippe pasanno rājā ukkaṭṭhaṁ nāma mahānagaraṁ brahmadeyyaṁ adāsi. Iti naṁ pokkhare sayitattā pokkharasātīti sañjānanti.

Ukkaṭṭhaṁ ajjhāvasatīti ukkaṭṭhanāmake nagare vasati. Abhibhavitvā vā

āvasati. Tassa nagarassa sāmiko hutvā yāya mariyādāya tattha vasitabbaṁ, tāya mariyādāya vasi. Tassa kira nagarassa vatthuṁ ukkā ṭhapetvā ukkāsu jalamānāsu aggahesuṁ, tasmā taṁ ukkaṭṭhanti vuccati. Okkaṭṭhantipi pāṭho, soyevattho. Upasaggavasena panettha bhummatthe upayogavacanaṁ veditabbaṁ. Tassa anupayogattā ca sesapadesu. Tattha lakkhaṇaṁ saddasatthato pariyesitabbaṁ.

Sattussadanti sattehi ussadaṁ, ussannaṁ bahujanaṁ ākiṇṇamanussaṁ. Posāvaniyahatthi-assamoramigādi-anekasattasamākiṇṇañcāti attho. Yasmā panetaṁ nagaraṁ bahi āvijjhitvā jātena hatthi-assādīnaṁ ghāsatiṇena ceva gehacchādanatiṇena ca sampannaṁ. Tathā dārukaṭṭhehi ceva gehasambhārakaṭṭhehi ca. Yasmā cassabbhantare vaṭṭacaturassādisaṇṭhānā bahū pokkharaṇiyo jalajakusumavicittāni ca bahūni anekāni taḷākāni udakassa niccabharitāneva honti, tasmā **satiṇakaṭṭhodakan**ti vuttaṁ. Saha dhaññenāti **sadhaññaṁ** pubbaṇṇāparaṇṇādibhedaṁ bahudhaññasannicayanti attho (CS:pg.1.219) Ettāvatā yasmiṁ nagare brāhmaṇo setacchattaṁ ussāpetvā rājalīlāya vasati, tassa Samiddhisampatti dīpitā hoti.

Rājato laddhaṁ bhoggaṁ **rājabhoggaṁ**. (DA.3./I,246.) Kena dinnanti ce? Raññā Pasenadinā Kosalena dinnaṁ. **Rājadāyan**ti rañño dāyabhūtaṁ, dāyajjanti attho. **Brahmadeyyan**ti seṭṭhadeyyaṁ, chattaṁ ussāpetvā rājasaṅkhepena bhuñjitabbanti attho. Atha vā **rājabhoggan**ti sabbaṁ chejjabhejjaṁ anusāsantena nadītitthapabbatādīsu suṅkaṁ gaṇhantena setacchattaṁ ussāpetvā raññā hutvā bhuñjitabbaṁ. Raññā Pasenadinā Kosalena dinnaṁ rājadāyanti ettha taṁ nagaraṁ raññā dinnattā **rājadāyaṁ** dāyakarājadīpanatthaṁ panassa **"raññā Pasenadinā Kosalena dinnan"**ti idaṁ vuttaṁ. **Brahmadeyyan**ti seṭṭhadeyyaṁ. Yathā dinnaṁ na puna gahetabbaṁ hoti, nissaṭṭhaṁ pariccattaṁ. Evaṁ dinnanti attho.

Assosīti suṇi upalabhi, sotadvārasampattavacananigghosānusārena aññāsi. **Kho**ti avadhāraṇatthe padapūraṇamatte vā nipāto. Tattha avadhāraṇatthena assosi eva, nāssa koci savanantarāyo ahosīti ayamattho veditabbo. Padapūraṇena pana padabyañjanasiliṭṭhatāmattameva.

Idāni yamatthaṁ Brāhmaṇo Pokkharasāti assosi, taṁ pakāsento -- "samaṇo khalu bho Gotamo"ti-ādimāha. Tattha samitapāpattā **samaṇo**ti veditabbo. Vuttañhetaṁ-- "samitāssa honti pāpakā akusalā dhammā"ti-ādi (ma.ni.1.434). Bhagavā ca anuttarena ariyamaggena samitapāpo. Tenassa yathābhūtaguṇādhigatametaṁ nāmaṁ, yadidaṁ samaṇoti. **Khalū**ti anussavanatthe nipāto. **Bho**ti brāhmaṇajātisamudāgataṁ ālapanamattaṁ. Vuttampi cetaṁ-- "bhovādī nāma so hoti, sace hoti sakiñcano"ti (dha.pa.55). **Gotamo**ti Bhagavantaṁ gottavasena parikitteti. Tasmā samaṇo khalu bho Gotamoti ettha samaṇo kira bho Gotamagottoti evamattho daṭṭhabbo.

Sakyaputtoti idaṁ pana Bhagavato uccākulaparidīpanaṁ (DA.3./I,247.) **Sakyakulā pabbajito**ti saddhāpabbajitabhāvaparidīpanaṁ. Kenaci pārijuññena anabhibhūto aparikkhīṇaṁyeva (CS:pg.1.220) taṁ kulaṁ pahāya saddhāya pabbajitoti vuttaṁ hoti. Tato paraṁ vuttatthameva. **Taṁ kho panā**ti-ādi sāmaññaphale vuttameva. **Sādhu kho panā**ti sundaraṁ kho pana. Atthāvahaṁ sukhāvahanti vuttaṁ hoti. **Tathārūpānaṁ arahatan**ti yathārūpo so bhavaṁ Gotamo, evarūpānaṁ yathābhūtaguṇādhigamena loke arahantoti laddhasaddhānaṁ arahataṁ. **Dassanaṁ hotī**ti pasādasommāni akkhīni ummīletvā dassanamattampi sādhu hotīti, evaṁ ajjhāsayaṁ katvā.

(DA.3.-2)Ambaṭṭhamāṇavakathā

256. **Ajjhāyako**ti idaṁ-- "na dānime jhāyanti, na dānime jhāyantīti kho, Vāseṭṭha, ajjhāyakā ajjhāyakā tveva tatiyaṁ akkharaṁ upanibbattan"ti, evaṁ paṭhamakappikakāle jhānavirahitānaṁ brāhmaṇānaṁ garahavacanaṁ. Idāni pana taṁ ajjhāyatīti ajjhāyako. Mante parivattetīti iminā atthena pasaṁsāvacanaṁ katvā voharanti. Mante dhāretīti **mantadharo**.

Tiṇṇaṁ vedānanti iruvedayajuvedasāmavedānaṁ. Oṭṭhapahatakaraṇavasena pāraṁ gatoti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṁ**. **Nighaṇḍū**ti nighaṇḍurukkhādīnaṁ vevacanapakāsakaṁ satthaṁ. **Keṭubhan**ti kiriyākappavikappo kavīnaṁ upakārāvahaṁ satthaṁ. Saha akkharappabhedena **sākkharappabhedānaṁ**. **Akkharappabhedo**ti sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānan**ti āthabbaṇavedaṁ catutthaṁ katvā itiha āsa, itiha āsāti īdisavacanapaṭisaṁyutto purāṇakathāsaṅkhāto itihāso pañcamo etesanti itihāsapañcamā, tesaṁ itihāsapañcamānaṁ vedānaṁ.

Padaṁ tadavasesañca byākaraṇaṁ adhīyati vedeti cāti **padako veyyākaraṇo**. Lokāyataṁ vuccati vitaṇḍavādasatthaṁ. (DA.3./I,248.) **Mahāpurisalakkhaṇan**ti mahāpurisānaṁ Buddhādīnaṁ lakkhaṇadīpakaṁ dvādasasahassaganthapamāṇaṁ satthaṁ. Yattha soḷasasahassagāthāparimāṇā Buddhamantā nāma ahesuṁ, yesaṁ vasena iminā lakkhaṇena samannāgatā Buddhā nāma honti, iminā paccekabuddhā, iminā dve aggasāvakā, asīti mahāsāvakā (CS:pg.1.221) Buddhamātā, Buddhapitā, aggupaṭṭhāko, aggupaṭṭhāyikā, rājā cakkavattīti ayaṁ viseso paññāyati.

Anavayoti imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūno paripūrakārī, avayo na hotīti vuttaṁ hoti. Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṁ na sakkoti. **Anuññātapaṭiññāto**ti anuññāto ceva paṭiññāto ca. Ācariyenassa "yaṁ ahaṁ jānāmi, taṁ tvaṁ jānāsī"ti-ādinā anuññāto. "Āma ācariyā"ti attanā tassa paṭivacanadānapaṭiññāya paṭiññātoti attho. Katarasmiṁ adhikāre? Sake ācariyake tevijjake pāvacane. Esa kira brāhmaṇo cintesi "imasmiṁ loke 'ahaṁ Buddho, ahaṁ Buddho'ti uggatassa nāmaṁ gahetvā bahū janā vicaranti. Tasmā na me anussavamatteneva upasaṅkamituṁ yuttaṁ. Ekaccañhi upasaṅkamantassa apakkamanampi garu hoti, anatthopi uppajjati. Yaṁnūnāhaṁ mama antevāsikaṁ pesetvā-- 'Buddho vā, no vā'ti jānitvāva upasaṅkameyyan"ti, tasmā māṇavaṁ āmantetvā ayaṁ tātāti-ādimāha.

257. **Taṁ bhavantan**ti tassa bhoto Gotamassa. **Tathā santaṁ yevā**ti tathā satoyeva. Idhāpi hi itthambhūtākhyānatthavaseneva upayogavacanaṁ.

258. **Yathā kathaṁ panāhaṁ, bho, tan**ti ettha kathaṁ panāhaṁ bho taṁ bhavantaṁ Gotamaṁ jānissāmi, yathā sakkā so ñātuṁ, tathā me ācikkhāhīti attho. **Yathā**ti vā nipātamattamevetaṁ. **Kathan**ti ayaṁ ākārapucchā. Kenākārenāhaṁ taṁ bhavantaṁ Gotamaṁ jānissāmīti attho. Evaṁ vutte kira naṁ upajjhāyo "kiṁ tvaṁ, tāta, pathaviyaṁ (DA.3./I,249.) ṭhito, pathaviṁ na passāmīti viya; candimasūriyānaṁ obhāse ṭhito, candimasūriye na passāmīti viya vadasī"ti-ādīni vatvā jānanākāraṁ dassento āgatāni kho, tātāti-ādimāha.

Tattha **mantesū**ti vedesu. Tathāgato kira uppajjissatīti paṭikacceva suddhāvāsā devā vedesu lakkhaṇāni pakkhipitvā Buddhamantā nāmeteti brāhmaṇaveseneva vede vācenti. Tadanusārena mahesakkhā sattā Tathāgataṁ jānissantīti. Tena pubbe vedesu mahāpurisalakkhaṇāni (CS:pg.1.222) āgacchanti. Parinibbute pana Tathāgate

anukkamena antaradhāyanti. Tenetarahi natthīti. **Mahāpurisassā**ti paṇidhisamādānañāṇakaruṇādiguṇamahato purisassa. **Dveyeva gatiyo**ti dveyeva niṭṭhā. Kāmañcāyaṁ gatisaddo "pañca kho imā, Sāriputta, gatiyo"ti-ādīsu (ma.ni.1.153) bhavabhede vattati. "Gati migānaṁ pavanan"ti-ādīsu (pari. 399) nivāsaṭṭhāne. "Evaṁ adhimattagatimanto"ti-ādīsu paññāyaṁ. "Gatigatan"ti-ādīsu visaṭabhāve. Idha pana niṭṭhāyaṁ vattatīti veditabbo.

Tattha kiñcāpi yehi lakkhaṇehi samannāgato rājā cakkavattī hoti, na teheva Buddho hoti; jātisāmaññato pana tāniyeva tānīti vuccanti. Tena vuttaṁ-- "yehi samannāgatassā"ti. **Sace agāraṁ ajjhāvasatī**ti yadi agāre vasati. **Rājā hoti cakkavattī**ti catūhi acchariyadhammehi, saṅgahavatthūhi ca lokaṁ rañjanato rājā, cakkaratanaṁ vatteti, catūhi sampatticakkehi vattati, tehi ca paraṁ vatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānaṁ vatto etasmiṁ atthīti cakkavattī. Ettha ca rājāti sāmaññaṁ. Cakkavattīti visesaṁ. Dhammena caratīti **dhammiko**. Ñāyena samena vattatīti attho. Dhammena rajjaṁ labhitvā rājā jātoti **dhammarājā**. Parahitadhammakaraṇena vā **dhammiko**. Attahitadhammakaraṇena **dhammarājā**. Caturantāya issaroti **cāturanto,** catusamudda-antāya, catubbidhadīpavibhūsitāya pathaviyā issaroti attho. (DA.3./I,250.) Ajjhattaṁ kopādipaccatthike bahiddhā ca sabbarājāno vijetīti **vijitāvī**. **Janapadatthāvariyappatto**ti janapade dhuvabhāvaṁ thāvarabhāvaṁ patto, na sakkā kenaci cāletuṁ. Janapado vā tamhi thāvariyappatto anuyutto sakammanirato acalo asampavedhīti janapadatthāvariyappatto.

Seyyathidanti nipāto, tassa cetāni katamānīti attho. **Cakkaratanan**ti-ādīsu cakkañca, taṁ ratijananaṭṭhena ratanañcāti cakkaratanaṁ. Esa nayo sabbattha. Imesu pana ratanesu ayaṁ cakkavattirājā cakkaratanena ajitaṁ jināti, hatthi-assaratanehi vijite yathāsukhaṁ anucarati, pariṇāyakaratanena (CS:pg.1.223) vijitamanurakkhati, avasesehi upabhogasukhamanubhavati. Paṭhamena cassa ussāhasattiyogo, pacchimena mantasattiyogo, hatthi-assagahapatiratanehi pabhusattiyogo suparipuṇṇo hoti, itthimaṇiratanehi tividhasattiyogaphalaṁ. So itthimaṇiratanehi bhogasukhamanubhavati, sesehi issariyasukhaṁ. Visesato cassa purimāni tīṇi adosakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti, majjhimāni alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena, pacchimamekaṁ amohakusalamūlajanitakammānubhāvenāti veditabbaṁ. Ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana Bojjhaṅgasaṁyutte Ratanasuttassa upadesato gahetabbo.

Parosahassanti atirekasahassaṁ. **Sūrā**ti abhīrukajātikā. **Vīraṅgarūpā**ti devaputtasadisakāyā. Evaṁ tāva eke vaṇṇayanti. Ayaṁ panettha sabbhāvo. **Vīrā**ti uttamasūrā vuccanti, vīrānaṁ aṅgaṁ vīraṅgaṁ, vīrakāraṇaṁ vīriyanti vuttaṁ hoti. Vīraṅgarūpaṁ etesanti **vīraṅgarūpā,** vīriyamayasarīrā viyāti vuttaṁ hoti. **Parasenappamaddanā**ti sace paṭimukhaṁ tiṭṭheyya parasenā taṁ parimadditumaṁ samatthāti adhippāyo. **Dhammenā**ti "pāṇo na hantabbo"ti-ādinā pañcasīladhammena **Arahaṁ hoti sammāsambuddho loke vivaṭṭacchado**ti ettha rāgadosamohamānadiṭṭhi-avijjāduccaritachadanehi (DA.3./I,251.) sattahi paṭicchanne kilesandhakāre loke taṁ chadanaṁ vivaṭṭetvā samantato sañjātāloko hutvā ṭhitoti vivaṭṭacchado. Tattha paṭhamena padena pūjārahatā. Dutiyena tassā hetu, yasmā sammāsambuddhoti, tatiyena Buddhattahetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttāti veditabbā. Atha vā vivaṭṭo ca vicchado cāti vivaṭṭacchado, vaṭṭarahito chadanarahito cāti vuttaṁ hoti. Tena arahaṁ vaṭṭābhāvena, sammāsambuddho chadanābhāvenāti evaṁ purimapadadvayasseva hetudvayaṁ vuttaṁ hoti, dutiyena vesārajjena cettha

purimasiddhi, paṭhamena dutiyasiddhi, tatiyacatutthehi tatiyasiddhi hoti. Purimañca dhammacakkhuṁ, dutiyaṁ Buddhacakkhuṁ, tatiyaṁ samantacakkhuṁ sādhetīti veditabbaṁ. **Tvaṁ mantānaṁ paṭiggahetā**ti iminā'ssa mantesu sūrabhāvaṁ janeti.

259. Sopi (CS:pg.1.224) tāya ācariyakathāya lakkhaṇesu vigatasammoho ekobhāsajāte viya Buddhamante sampassamāno **evaṁ bho**ti āha. Tassattho-- 'yathā, bho, tvaṁ vadasi, evaṁ karissāmī'ti. **Vaḷavārathamāruyhā**ti vaḷavāyuttaṁ rathaṁ abhirūhitvā. Brāhmaṇo kira yena rathena sayaṁ vicarati, tameva rathaṁ datvā māṇavaṁ pesesi. Māṇavāpi Pokkharasātisseva antevāsikā. So kira tesaṁ-- "Ambaṭṭhena saddhiṁ gacchathā"ti saññaṁ adāsi.

Yāvatikā yānassa bhūmīti yattakaṁ sakkā hoti yānena gantuṁ, ayaṁ yānassa bhūmi nāma. **Yānā paccorohitvā**ti ayānabhūmiṁ, dvārakoṭṭhakasamīpaṁ gantvā yānato paṭi-orohitvā.

Tena kho pana samayenāti yasmiṁ samaye Ambaṭṭho ārāmaṁ pāvisi. Tasmiṁ pana samaye, ṭhitamajjhanhikasamaye. Kasmā pana tasmiṁ samaye caṅkamantīti? Paṇītabhojanapaccayassa thinamiddhassa vinodanatthaṁ, divāpadhānikā vā te. Tādisānañhi pacchābhattaṁ caṅkamitvā (DA.3./I,251.) nhāyitvā sarīraṁ utuṁ gāhāpetvā nisajja samaṇadhammaṁ karontānaṁ cittaṁ ekaggaṁ hoti. **Yena te bhikkhū**ti so kira -- "kuhiṁ Samaṇo Gotamo"ti pariveṇato pariveṇaṁ anāgantvā "pucchitvāva pavisissāmī"ti vilokento araññahatthī viya mahācaṅkame caṅkamamāne paṁsukūlike bhikkhū disvā tesaṁ santikaṁ agamāsi. Taṁ sandhāya **yena te bhikkhū**ti-ādi vuttaṁ. **Dassanāyā**ti daṭṭhuṁ, passitukāmā hutvāti attho.

260. **Abhiññātakolañño**ti pākaṭakulajo. Tadā kira Jambudīpe Ambaṭṭhakulaṁ nāma pākaṭakulamahosi **Abhiññātassā**ti rūpajātimantakulāpadesehi pākaṭassa. **Agarū**ti abhāriko. Yo hi Ambaṭṭhaṁ ñāpetuṁ na sakkuṇeyya, tassa tena saddhiṁ kathāsallāpo garu bhaveyya. Bhagavato pana tādisānaṁ māṇavānaṁ satenāpi sahassenāpi (CS:pg.1.225) pañhaṁ puṭṭhassa vissajjane dandhāyitattaṁ natthīti maññamānā-- "agaru kho panā"ti cintayiṁsu. **Vihāro**ti gandhakuṭiṁ sandhāya āhaṁsu.

Ataramānoti aturito, saṇikaṁ padappamāṇaṭṭhāne padaṁ nikkhipanto vattaṁ katvā susammaṭṭhaṁ muttādalasinduvārasantharasadisaṁ vālikaṁ avināsentoti attho. **Āḷindan**ti pamukhaṁ. **Ukkāsitvā**ti ukkāsitasaddaṁ katvā. **Aggaḷan**ti dvārakavāṭaṁ. **Ākoṭehī**ti agganakhehi saṇikaṁ kuñcikacchiddasamīpe ākoṭehīti vuttaṁ hoti. Dvāraṁ kira ati-upari amanussā, atiheṭṭhā dīghajātikā koṭenti. Tathā anākoṭetvā majjhe chiddasamīpe koṭetabbanti idaṁ dvārākoṭanavattanti dīpentā vadanti.

261. **Vivari Bhagavā dvāran**ti na Bhagavā uṭṭhāya dvāraṁ vivari. Vivariyatūti pana hatthaṁ pasāresi. Tato "Bhagavā (DA.3./I,253.) tumhehi anekāsu kappakoṭīsu dānaṁ dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammaṁ katan"ti sayameva dvāraṁ vivaṭaṁ. Taṁ pana yasmā Bhagavato manena vivaṭaṁ, tasmā vivari Bhagavā dvāranti vattuṁ vaṭṭati.

Bhagavatā saddhiṁ sammodiṁsūti yathā khamanīyādīni pucchanto Bhagavā tehi, evaṁ tepi Bhagavatā saddhiṁ samappavattamodā ahesuṁ. Sītodakaṁ viya uṇhodakena sammoditaṁ ekībhāvaṁ agamaṁsu. Yāya ca "kacci, bho Gotama, khamanīyaṁ; kacci yāpanīyaṁ, kacci bhoto ca Gotamassa sāvakānañca appābādhaṁ, appātaṅkaṁ, lahuṭṭhānaṁ, balaṁ, phāsuvihāro"ti-ādikāya kathāya sammodiṁsu, taṁ pītipāmojjasaṅkhātasammodajananato sammodituṁ yuttabhāvato ca sammodanīyaṁ, atthabyañjanamadhuratāya sucirampi kālaṁ sāretuṁ nirantaraṁ pavattetuṁ arahabhāvato saritabbabhāvato ca sāraṇīyaṁ. Suyyamānasukhato sammodanīyaṁ,

anussariyamānasukhato ca sāraṇīyaṁ. Tathā byañjanaparisuddhatāya sammodanīyaṁ, atthaparisuddhatāya sāraṇīyaṁ. Evaṁ anekehi pariyāyehi sammodanīyaṁ kathaṁ sāraṇīyaṁ vītisāretvā pariyosāpetvā niṭṭhapetvā ekamantaṁ nisīdiṁsu.

Ambaṭṭho (CS:pg.1.226) **pana māṇavo**ti so kira Bhagavato rūpasampattiyaṁ cittappasādamattampi akatvā "dasabalaṁ apasādessāmī"ti udare baddhasāṭakaṁ muñcitvā kaṇṭhe olambetvā ekena hatthena dussakaṇṇaṁ gahetvā caṅkamaṁ abhirūhitvā kālena bāhuṁ, kālena udaraṁ, kālena piṭṭhiṁ dassento, kālena hatthavikāraṁ, kālena bhamukavikāraṁ karonto, "kacci te bho, Gotama, dhātusamatā, kacci bhikkhāhārena na kilamatha, akilamathākāroyeva pana te paññāyati; thūlāni hi te aṅgapaccaṅgāni, pāsādikattha gatagataṭṭhāne. 'te bahujanā rājapabbajitoti ca Buddho'ti ca uppannabahumānā paṇītaṁ ojavantamāhāraṁ denti. Passatha, bho, gehaṁ, cittasālā viya, dibbapāsādo viya. Imaṁ mañcaṁ passatha, bimbohanaṁ passatha, kiṁ evarūpe ṭhāne vasantassa samaṇadhammaṁ kātuṁ dukkaran"ti evarūpaṁ uppaṇḍanakathaṁ anācārabhāvasāraṇīyaṁ katheti, (DA.3./I,254.) tena vuttaṁ-- "Ambaṭṭho pana māṇavo caṅkamantopi nisinnena Bhagavatā kiñci kiñci kathaṁ sāraṇīyaṁ vītisāreti, ṭhitopi nisinnena Bhagavatā kiñci kiñci kathaṁ sāraṇīyaṁ vītisāretī"ti.

262. **Atha kho Bhagavā**ti atha Bhagavā-- "ayaṁ māṇavo hatthaṁ pasāretvā bhavaggaṁ gahetukāmo viya, pādaṁ pasāretvā avīciṁ vicaritukāmo viya, mahāsamuddaṁ taritukāmo viya, sineruṁ ārohitukāmo viya ca aṭṭhāne vāyamati, handa, tena saddhiṁ mantemī"ti Ambaṭṭhaṁ māṇavaṁ etadavoca. **Ācariyapācariyehī**ti ācariyehi ca tesaṁ ācariyehi ca.

(DA.3.-3)Paṭhama-ibbhavādavaṇṇanā

263. **Gacchanto vā**ti ettha kāmaṁ tīsu iriyāpathesu brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇena saddhiṁ sallapitumarahati. Ayaṁ pana māṇavo mānathaddhatāya kathāsallāpaṁ karonto cattāropi iriyāpathe yojessāmīti "sayāno vā hi, bho Gotama, sayānenā"ti āha.

Tato (CS:pg.1.227) kira taṁ Bhagavā-- "Ambaṭṭha, gacchantassa vā gacchantena, ṭhitassa vā ṭhitena, nisinnassa vā nisinnenācariyena saddhiṁ kathā nāma sabbācariyesu labbhati. Tvaṁ pana sayāno sayānenācariyena saddhiṁ kathesi, kiṁ te ācariyo gorūpaṁ, udāhu tvan"ti āha. So kujjhitvā-- "ye ca kho te, bho Gotama, muṇḍakā"ti-ādimāha. Tattha muṇḍe muṇḍāti samaṇe ca samaṇāti vattuṁ vaṭṭeyya. Ayaṁ pana hīḷento muṇḍakā samaṇakāti āha. **Ibbhā**ti gahapatikā. **Kaṇhā**ti kaṇhā, kāḷakāti attho. **Bandhupādāpaccā**ti ettha bandhūti brahmā adhippeto. Tañhi brāhmaṇā pitāmahoti voharanti. Pādānaṁ apaccā pādāpaccā, brahmuno piṭṭhipādato jātāti adhippāyo. Tassa kira ayaṁ laddhi-- brāhmaṇā brahmuno mukhato nikkhantā, khattiyā urato, vessā nābhito, suddā jāṇuto, samaṇā piṭṭhipādatoti. Evaṁ kathento ca panesa kiñcāpi aniyametvā katheti. Atha kho Bhagavantameva vadāmīti katheti.

Atha kho Bhagavā-- "ayaṁ Ambaṭṭho āgatakālato paṭṭhāya mayā saddhiṁ kathayamāno mānameva nissāya kathesi, (DA.3./I,255.) āsīvisaṁ gīvāyaṁ gaṇhanto viya, aggikkhandhaṁ āliṅganto viya, mattavāraṇaṁ soṇḍāya parāmasanto viya, attano pamāṇaṁ na jānāti. Handa naṁ jānāpessāmī"ti cintetvā "Atthikavato kho pana te, Ambaṭṭhā"ti-ādimāha. Tattha āgantvā kattabbakiccasaṅkhāto attho, etassa atthīti atthikaṁ, tassa māṇavassa cittaṁ. Atthikamassa atthīti atthikavā, tassa atthikavato tava idhāgamanaṁ ahosīti attho.

Kho panāti nipātamattaṁ. **Yāyeva kho panatthāyā**ti yeneva kho panatthena. **Āgaccheyyāthā**ti mama vā aññesaṁ vā santikaṁ yadā kadāci āgaccheyyātha. **Tameva atthan**ti idaṁ purisaliṅgavaseneva vuttaṁ. **Manasi kareyyāthā**ti citte kareyyātha. Idaṁ vuttaṁ hoti-- tvaṁ ācariyena attano karaṇīyena pesito, na amhākaṁ paribhavanatthāya, tasmā tameva kiccaṁ manasi karohīti. Evamassa aññesaṁ santikaṁ āgatānaṁ vattaṁ dassetvā mānaniggaṇhanatthaṁ "avusitavāyeva kho panā"ti-ādimāha. Tassattho passatha bho ayaṁ Ambaṭṭho māṇavo ācariyakule avusitavā (CS:pg.1.228) asikkhito appassutova samāno. **Vusitamānī**ti "ahaṁ vusitavā sikkhito bahussuto"ti attānaṁ maññati. Etassa hi evaṁ pharusavacanasamudācāre kāraṇaṁ kimaññatra avusitattāti ācariyakule asaṁvuddhā asikkhitā appassutāyeva hi evaṁ vadantīti.

264. **Kupito**ti kuddho. **Anattamano**ti asakamano, kiṁ pana Bhagavā tassa kujjhanabhāvaṁ ñatvā evamāha udāhu añatvāti? Ñatvā āhāti. Kasmā ñatvā āhāti? Tassa mānanimmadanatthaṁ. Bhagavā hi aññāsi-- "ayaṁ mayā evaṁ vutte kujjhitvā mama ñātake akkosissati. Athassāhaṁ yathā nāma kusalo bhisakko dosaṁ uggiletvā nīharati, evameva gottena gottaṁ, kulāpadesena (DA.3./I,256) kulāpadesaṁ uṭṭhāpetvā bhavaggappamāṇena viya uṭṭhitaṁ mānaddhajaṁ mūle chetvā nipātessāmī"ti. **Khuṁsento**ti ghaṭṭento. **Vambhento**ti hīḷento. **Pāpito bhavissatī**ti caṇḍabhāvādidosaṁ pāpito bhavissati.

Caṇḍāti mānanissitakodhayuttā. **Pharusā**ti kharā. **Lahusā**ti lahukā. Appakeneva tussanti vā dussanti vā udakapiṭṭhe alābukaṭāhaṁ viya appakeneva uplavanti. **Bhassā**ti bahubhāṇino. Sakyānaṁ mukhe vivaṭe aññassa vacanokāso natthīti adhippāyeneva vadati. **Samānā**ti idaṁ santāti purimapadassa vevacanaṁ. **Na sakkarontī**ti na brāhmaṇānaṁ sundarenākārena karonti. **Na garuṁ karontī**ti brāhmaṇesu gāravaṁ na karonti. **Na mānentī**ti na manena piyāyanti. **Na pūjentī**ti mālādīhi nesaṁ pūjaṁ na karonti. **Na apacāyantī**ti abhivādanādīhi nesaṁ apacitikammaṁ nīcavuttiṁ na dassenti **tayidan**ti taṁ idaṁ. **Yadime sakyā**ti yaṁ ime sakyā na brāhmaṇe sakkaronti …pe… na apacāyanti, taṁ tesaṁ asakkārakaraṇādi sabbaṁ na yuttaṁ, nānulomanti attho.

(DA.3.-4)Dutiya-ibbhavādavaṇṇanā

265. **Aparaddhun**ti aparajjhiṁsu. **Ekamidāhan**ti ettha idanti nipātamattaṁ. Ekaṁ ahanti attho. **Sandhāgāran**ti rajja-anusāsanasālā. **Sakyā**ti abhisittarājāno (CS:pg.1.229) **Sakyakumārā**ti anabhisittā. **Uccesū**ti yathānurūpesu pallaṅkapīṭhakavettāsanaphalakacittattharaṇādibhedesu. **Sañjagghantā**ti uppaṇḍanavasena mahāhasitaṁ hasantā. **Saṁkīḷantā**ti hasitamatta karaṇa-aṅgulisaṅghaṭṭanapāṇippahāradānādīni karontā. **Mamaññeva maññe**ti evamahaṁ maññāmi, mamaññeva anuhasanti, na aññanti.

Kasmā pana te evamakaṁsūti? (DA.3./I,257.) Te kira Ambaṭṭhassa kulavaṁsaṁ jānanti. Ayañca tasmiṁ samaye yāva pādantā olambetvā nivatthasāṭakassa ekena hatthena dussakaṇṇaṁ gahetvā khandhaṭṭhikaṁ nāmetvā mānamadena matto viya āgacchati. Tato-- "passatha bho amhākaṁ dāsassa kaṇhāyanagottassa Ambaṭṭhassa āgamanakāraṇan"ti vadantā evamakaṁsu. Sopi attano kulavaṁsaṁ jānāti. Tasmā "mamaññeva maññe"ti takkayittha.

Āsanenāti "idamāsanaṁ, ettha nisīdāhī"ti evaṁ āsanena nimantanaṁ nāma hoti, tathā na koci akāsi.

(DA.3.-5)Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā

266. **Laṭukikā**ti khettaleḍḍūnaṁ antarenivāsinī khuddakasakuṇikā. **Kulāvake**ti nivāsanaṭṭhāne. **Kāmalāpinī**ti yadicchakabhāṇinī, yaṁ yaṁ icchati taṁ taṁ lapati, na taṁ koci haṁso vā koñco vā moro vā āgantvā "kiṁ tvaṁ lapasī'ti nisedheti. **Abhisajjitun**ti kodhavasena laggituṁ.

Evaṁ vutte māṇavo-- "ayaṁ Samaṇo Gotamo attano ñātake laṭukikasadise katvā amhe haṁsakoñcamorasadise karoti, nimmāno dāni jāto"ti maññamāno uttari cattāro vaṇṇe dasseti.

(DA.3.-6)Dāsiputtavādavaṇṇanā

267. **Nimmādetī**ti nimmadeti nimmāne karoti. **Yaṁnūnāhan**ti yadi panāhaṁ. "Kaṇhāyanohamasmi, bho Gotamā"ti idaṁ kira vacanaṁ Ambaṭṭho tikkhattuṁ (CS:pg.1.230) mahāsaddena avoca. Kasmā avoca? Kiṁ asuddhabhāvaṁ na jānātīti? Āma jānāti. Jānantopi bhavapaṭicchannametaṁ kāraṇaṁ, taṁ anena na diṭṭhaṁ. Apassanto mahāsamaṇo kiṁ vakkhatīti maññamāno mānathaddhatāya avoca. **Mātāpettikan**ti mātāpitūnaṁ santakaṁ. **Nāmagottan**ti paṇṇattivasena nāmaṁ, paveṇīvasena gottaṁ. **Anussarato**ti anussarantassa kulakoṭiṁ sodhentassa. **Ayyaputtā**ti sāmino puttā. **Dāsiputto**ti gharadāsiyāva putto. Tasmā yathā dāsena sāmino upasaṅkamitabbā, evaṁ (DA.3./I,258.) anupasaṅkamantaṁ taṁ disvā sakyā anujagghiṁsūti dasseti.

Ito paraṁ tassa dāsabhāvaṁ sakyānañca sāmibhāvaṁ pakāsetvā attano ca Ambaṭṭhassa ca kulavaṁsaṁ āharanto sakyā kho panāti-ādimāha. Tattha **dahantī**ti ṭhapenti, okkāko no pubbapurisoti, evaṁ karontīti attho. Tassa kira rañño kathanakāle ukkā viya mukhato pabhā niccharati, tasmā taṁ "okkāko"ti sañjāniṁsūti. **Pabbājesī**ti nīhari.

Idāni te nāmavasena dassento-- "okkāmukhan"ti-ādimāha. Tatrāyaṁ anupubbī kathā-- paṭhamakappikānaṁ kira rañño mahāsammatassa rojo nāma putto ahosi. Rojassa vararojo, vararojassa kalyāṇo, kalyāṇassa varakalyāṇo, varakalyāṇassa mandhātā, mandhātussa varamandhātā varamandhātussa uposatho, uposathassa varo, varassa upavaro, upavarassa maghadevo, maghadevassa paramparāya caturāsītikhattiyasahassāni ahesuṁ. Tesaṁ pacchato tayo okkākavaṁsā ahesuṁ. Tesu tatiya-okkākassa pañca mahesiyo ahesuṁ-- hatthā, cittā, jantu, jālinī, visākhāti. Ekekissā pañcapañca-itthisataparivārā. Sabbajeṭṭhāya cattāro puttā-- okkāmukho, karakaṇḍu, hatthiniko, sinisūroti. Pañca dhītaro-- piyā, Suppiyā, Ānandā, vijitā, vijitasenāti. Iti sā nava putte vijāyitvā kālamakāsi.

Atha rājā aññaṁ daharim abhirūpaṁ rājadhītaraṁ ānetvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi. Sā jantuṁ nāma puttaṁ vijāyi. Atha naṁ pañcamadivase alaṅkaritvā (CS:pg.1.231) rañño dassesi. Rājā tuṭṭho tassā varaṁ adāsi. Sā ñātakehi saddhiṁ mantetvā puttassa rajjaṁ yāci. Rājā -- "nassa, vasali, mama puttānaṁ antarāyaṁ icchasī"ti tajjesi. Sā punappunaṁ raho rājānaṁ paritosetvā-- "mahārāja, musāvādo nāma na vaṭṭatī"ti-ādīni vatvā yācatiyeva. Atha rājā putte āmantesi-- "ahaṁ tātā, tumhākaṁ kaniṭṭhaṁ jantukumāraṁ disvā tassa mātuyā sahasā varaṁ (DA.3./I,259.) adāsiṁ sā puttassa rajjaṁ pariṇāmetuṁ icchati. Tumhe ṭhapetvā maṅgalahatthiṁ

maṅgala-assaṁ maṅgalarathañca yattake icchatha, tattake hatthi-assarathe gahetvā gacchatha. Mamaccayena āgantvā rajjaṁ kareyyāthā”ti, aṭṭhahi amaccehi saddhiṁ uyyojesi.

Te nānappakāraṁ roditvā kanditvā-- “tāta, amhākaṁ dosaṁ khamathā”ti rājānañceva rājorodhe ca khamāpetvā, “mayampi bhātūhi saddhiṁ gacchāmā”ti rājānaṁ āpucchitvā nagarā nikkhantā bhaginiyo ādāya caturaṅginiyā senāya parivutā nagarā nikkhamiṁsu. “Kumārā pitu-accayena āgantvā rajjaṁ kāressanti, gacchāma ne upaṭṭhahāmā”ti cintetvā bahū manussā anubandhiṁsu. Paṭhamadivase yojanamattā senā ahosi, dutiye dviyojanamattā, tatiye tiyojanamattā. Kumārā mantayiṁsu-- “mahā balakāyo, sace mayaṁ kañci sāmantarājānaṁ madditvā janapadaṁ gaṇheyyāma, sopi no nappasaheyya. Kiṁ paresaṁ pīḷāya katāya, mahā ayaṁ Jambudīpo, araññe nagaraṁ māpessāmā”ti himavantābhimukhā gantvā nagaravatthuṁ pariyesiṁsu.

Tasmiñca samaye amhākaṁ bodhisatto brāhmaṇamahāsālakule nibbattitvā kapilabrāhmaṇo nāma hutvā nikkhamma isipabbajjaṁ pabbajitvā himavantapasse pokkharaṇiyā tīre sākavanasaṇḍe paṇṇasālaṁ māpetvā vasati. So kira bhummajālaṁ nāma vijjaṁ jānāti, yāya uddhaṁ asītihatthe ākāse, heṭṭhā ca bhūmiyampi guṇadosaṁ passati. Etasmiṁ padese tiṇagumbalatā dakkhiṇāvaṭṭā pācīnābhimukhā jāyanti. Sīhabyagghādayo migasūkare sappabiḷārā ca maṇḍūkamūsike anubandhamānā taṁ padesaṁ patvā na sakkonti te anubandhituṁ. Tehi te aññadatthu (CS:pg.1.232) santajjitā nivattantiyeva. So-- “ayaṁ pathaviyā aggapadeso”ti ñatvā tattha attano paṇṇasālaṁ māpesi.

Atha te kumāre nagaravatthuṁ pariyesamāne attano (DA.3./I,260.) vasanokāsaṁ āgate disvā pucchitvā taṁ pavattiṁ ñatvā tesu anukampaṁ janetvā avoca-- “imasmiṁ paṇṇasālaṭṭhāne māpitaṁ nagaraṁ Jambudīpe agganagaraṁ bhavissati. Ettha jātapurisesu ekeko purisasatampi purisasahassampi abhibhavituṁ sakkhissati. Ettha nagaraṁ māpetha, paṇṇasālaṭṭhāne rañño gharaṁ karotha. Imasmiñhi okāse ṭhatvā caṇḍālaputtopi cakkavattibalena atiseyyo”ti. Nanu, bhante, ayyassa vasanokāsoti? “Mama vasanokāso”ti mā cintayittha. Mayhaṁ ekapasse paṇṇasālaṁ katvā nagaraṁ māpetvā **Kapilavatthun**ti nāmaṁ karothā”ti. Te tathā katvā tattha nivāsaṁ kappesuṁ.

Athāmaccā-- “ime dārakā vayappattā, sace nesaṁ pitā santike bhaveyya, so āvāhavivāhaṁ kareyya. Idāni pana amhākaṁ bhāro”ti cintetvā kumārehi saddhiṁ mantayiṁsu. Kumārā amhākaṁ sadisā khattiyadhītaro nāma na passāma, nāpi bhaginīnaṁ sadise khattiyakumārake, asadisasaṁyoge ca no uppannā puttā mātito vā pitito vā aparisuddhā jātisambhedaṁ pāpuṇissanti. Tasmā mayaṁ bhaginīhiyeva saddhiṁ saṁvāsaṁ rocemāti. Te jātisambhedabhayena jeṭṭhakabhaginiṁ mātuṭṭhāne ṭhapetvā avasesāhi saṁvāsaṁ kappesuṁ.

Tesaṁ puttehi ca dhītāhi ca vaḍḍhamānānaṁ aparena samayena jeṭṭhakabhaginiyā kuṭṭharogo udapādi, koviḷārapupphasadisāni gattāni ahesuṁ. Rājakumārā imāya saddhiṁ ekato nisajjaṭṭhānabhojanādīni karontānampi upari ayaṁ rogo saṅkamatīti cintetvā ekadivasaṁ uyyānakīḷaṁ gacchantā viya taṁ yāne āropetvā araññaṁ pavisitvā bhūmiyaṁ pokkharaṇiṁ khaṇāpetvā tattha khādanīyabhojanīyena saddhiṁ taṁ pakkhipitvā gharasaṅkhepena upari padaraṁ paṭicchādetvā paṁsuṁ datvā pakkamiṁsu.

Tena (CS:pg.1.233) ca samayena rāmo nāma Bārāṇasirājā kuṭṭharogo nāṭakitthīhi ca orodhehi ca jigucchiyamāno tena saṁvegena jeṭṭhaputtassa rajjaṁ datvā araññaṁ pavisitvā tattha paṇṇasālaṁ (DA.3./I,261.) māpetvā mūlaphalāni paribhuñjanto

nacirasseva arogo suvaṇṇavaṇṇo hutvā ito cito ca vicaranto mahantaṁ susirarukkhaṁ disvā tassabbhantare soḷasahatthappamāṇaṁ okāsaṁ sodhetvā dvārañca vātapānañca yojetvā nisseṇiṁ bandhitvā tattha vāsaṁ kappesi. So aṅgārakaṭāhe aggiṁ katvā rattiṁ migasūkarādīnaṁ sadde suṇanto sayati. So-- "asukasmiṁ padese sīho saddamakāsi, asukasmiṁ byaggho"ti sallakkhetvā pabhāte tattha gantvā vighāsamaṁsaṁ ādāya pacitvā khādati.

Athekadivasaṁ tasmiṁ paccūsasamaye aggiṁ jāletvā nisinne rājadhītāya sarīragandhena āgantvā byaggho tasmiṁ padese paṁsuṁ viyūhanto padare vivaramakāsi, tena ca vivarena sā byagghaṁ disvā bhītā vissaramakāsi. So taṁ saddaṁ sutvā-- "itthisaddo eso"ti ca sallakkhetvā pātova tattha gantvā-- "ko etthā"ti āha. Mātugāmo sāmīti. Kiṁ jātikāsīti? Okkākamahārājassa dhītā sāmīti. Nikkhamāti? Na sakkā sāmīti. Kiṁ kāraṇāti? Chavirogo me atthīti. So sabbaṁ pavattiṁ pucchitvā khattiyamānena anikkhamantiṁ-- "ahampi khattiyo"ti attano khattiyabhāvaṁ jānāpetvā nisseṇiṁ datvā uddharitvā attano vasanokāsaṁ netvā sayaṁ paribhuttabhesajjāniyeva datvā nacirasseva arogaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ katvā tāya saddhiṁ saṁvāsaṁ kappesi. Sā paṭhamasaṁvāseneva gabbhaṁ gaṇhitvā dve putte vijāyi, punapi dveti, evaṁ soḷasakkhattumpi vijāyi. Evaṁ dvattiṁsa bhātaro ahesuṁ. Te anupubbena vuḍḍhippatte pitā sabbasippāni sikkhāpesi.

Athekadivasaṁ eko rāmarañño nagaravāsī vanacarako pabbate ratanāni gavesanto rājānaṁ disvā sañjānitvā āha-- "jānāmahaṁ, deva, tumhe"ti. Tato naṁ rājā sabbaṁ pavattiṁ pucchi. Tasmiṁyeva ca khaṇe te dārakā āgamiṁsu. So te disvā-- "ke ime"ti āha. "Puttā me"ti ca vutte tesaṁ (DA.3./I,262.) mātikavaṁsaṁ pucchitvā-- "laddhaṁ dāni me (CS:pg.1.234) pābhatan"ti nagaraṁ gantvā rañño ārocesi. So 'pitaraṁ ānayissāmī'ti caturaṅginiyā senāya tattha gantvā pitaraṁ vanditvā -- "rajjaṁ, deva, sampaṭicchā"ti yāci. So-- "alaṁ, tāta, na tattha gacchāmi, idheva me imaṁ rukkhaṁ apanetvā nagaraṁ māpehī"ti āha. So tathā katvā tassa nagarassa kolarukkhaṁ apanetvā katattā kolanagaranti ca byagghapathe katattā byagghapathanti cāti dve nāmāni āropetvā pitaraṁ vanditvā attano nagaraṁ agamāsi.

Tato vayappatte kumāre mātā āha-- "tātā, tumhākaṁ Kapilavatthuvāsino sakyā mātulā santi. Mātuladhītānaṁ pana vo evarūpaṁ nāma kesaggahaṇaṁ hoti, evarūpaṁ dussagahaṇaṁ. Yadā tā nhānatitthaṁ āgacchanti, tadā gantvā yassa yā ruccati, so taṁ gaṇhatū"ti. Te tatheva gantvā tāsu nhatvā sīsaṁ sukkhāpayamānāsu yaṁ yaṁ icchiṁsu, taṁ taṁ gahetvā nāmaṁ sāvetvā agamiṁsu. Sakyarājāno sutvā "hotu, bhaṇe, amhākaṁ ñātakā eva te"ti tuṇhī ahesuṁ. Ayaṁ sakyakoliyānaṁ uppatti. Evaṁ tesaṁ sakyakoliyānaṁ aññamaññaṁ āvāhavivāhaṁ karontānaṁ yāva Buddhakālā anupacchinnova vaṁso āgato. Tattha Bhagavā sakyavaṁsaṁ dassetuṁ-- "te raṭṭhasmā pabbājitā himavantapasse pokkharaṇiyā tīre"ti-ādimāha. Tattha **sammantī**ti vasanti. **Sakyā vata bho**ti raṭṭhasmā pabbājitā arañṇe vasantāpi jātisambhedamakatvā kulavaṁsaṁ anurakkhituṁ sakyā, samatthā, paṭibalāti attho. **Tadagge**ti taṁ aggaṁ katvā, tato paṭṭhāyāti attho. **So ca nesaṁ pubbapuriso**ti so okkāko rājā etesaṁ pubbapuriso. Natthi etesaṁ gahapativaṁsena sambhedamattampīti.

Evaṁ sakyavaṁsaṁ pakāsetvā idāni Ambaṭṭhavaṁsaṁ pakāsento-- "rañño kho panā"ti-ādimāha. (DA.3./I,263.) **Kaṇhaṁ nāma janesī**ti kāḷavaṇṇaṁ antokucchiyaṁyeva sañjātadantaṁ parūḷhamassudāṭhikaṁ puttaṁ vijāyi. **Pabyāhāsī**ti yakkho jātoti bhayena palāyitvā dvāraṁ pidhāya ṭhitesu gharamānusakesu ito cito ca vicaranto dhovatha manti-ādīni vadanto uccāsaddamakāsi.

268. **Te** (CS:pg.1.235) **māṇavakā Bhagavantaṁ etadavocun**ti attano upārambhamocanatthāya-- "etaṁ mā bhavan"ti-ādivacanaṁ avocuṁ. Tesaṁ kira etadahosi-- "Ambaṭṭho amhākaṁ ācariyassa jeṭṭhantevāsī, sace mayaṁ evarūpe ṭhāne ekadvevacanamattampi na vakkhāma, ayaṁ no ācariyassa santike amhe paribhindissatī"ti upārambhamocanatthaṁ evaṁ avocuṁ. Cittena panassa nimmadabhāvaṁ ākaṅkhanti. Ayaṁ kira mānanissitattā tesampi appiyova. **Kalyāṇavākkaraṇo**ti madhuravacano. **Asmiṁ vacane**ti attanā uggahite vedattayavacane. **Paṭimantetun**ti pucchitaṁ pañhaṁ paṭikathetuṁ, vissajjetunti attho. Etasmiṁ vā dāsiputtavacane. **Paṭimantetun**ti uttaraṁ kathetuṁ.

269. **Atha kho Bhagavā**ti atha kho Bhagavā-- "sace ime māṇavakā ettha nisinnā evaṁ uccāsaddaṁ karissanti, ayaṁ kathā pariyosānaṁ na gamissati. Handa, ne nissadde katvā Ambaṭṭheneva saddhiṁ kathemī"ti te māṇavake etadavoca. Tattha **mantavho**ti mantayatha. **Mayā saddhiṁ paṭimantetū**ti mayā saha kathetu. Evaṁ vutte māṇavakā cintayiṁsu-- "Ambaṭṭho tāva dāsiputtosīti vutte puna sīsaṁ ukkhipituṁ nāsakkhi. Ayaṁ kho jāti nāma dujjānā, sace aññampi kiñci Samaṇo Gotamo 'tvaṁ dāso'ti vakkhati, ko tena saddhiṁ aḍḍaṁ karissati. Ambaṭṭho attanā baddhaṁ puṭakaṁ attanāva mocetū"ti attānaṁ parimocetvā tasseva upari khipantā-- "sujāto ca bho Gotamā"ti-ādimāhaṁsu.

270. **Sahadhammiko**ti sahetuko sakāraṇo. **Akāmā byākātabbo**ti attanā anicchantenapi byākaritabbo, avassaṁ vissajjetabboti attho. (DA.3./I,264.) **Aññena vā aññaṁ paṭicarissasī**ti aññena vacanena aññaṁ vacanaṁ paṭicarissasi ajjhottharissasi, paṭicchādessasīti attho. Yo hi "kiṁ gotto tvan"ti evaṁ puṭṭho-- "ahaṁ tayo vede jānāmī"ti-ādīni vadati, ayaṁ aññena aññaṁ paṭicarati nāma. **Pakkamissasi vā**ti pucchitaṁ pañhaṁ jānantova akathetukāmatāya uṭṭhāyāsanā pakkamissasi vā.

Tuṇhī (CS:pg.1.236) **ahosī**ti Samaṇo Gotamo maṁ sāmaṁyeva dāsiputtabhāvaṁ kathāpetukāmo, sāmaṁ kathite ca dāso nāma jātoyeva hoti. Ayaṁ pana dvatikkhattuṁ codetvā tuṇhī bhavissati, tato ahaṁ parivattitvā pakkamissāmīti cintetvā tuṇhī ahosi.

271. Vajiraṁ pāṇimhi assāti **vajirapāṇi**. **Yakkho**ti na yo vā so vā yakkho, Sakko devarājāti veditabbo. **Ādittan**ti aggivaṇṇaṁ. **Sampajjalitan**ti suṭṭhu pajjalitaṁ. **Sajotibhūtan**ti samantato jotibhūtaṁ, ekaggijālabhūtanti attho. **Ṭhito hotī**ti mahantaṁ sīsaṁ, kandalamakuḷasadisā dāṭhā bhayānakāni akkhināsādīni evaṁ virūparūpaṁ māpetvā ṭhito.

Kasmā panesa āgatoti? Diṭṭhivissajjāpanatthaṁ. Api ca-- "ahañceva kho pana dhammaṁ deseyyaṁ, pare ca me na ājāneyyun"ti evaṁ dhammadesanāya appossukkabhāvaṁ āpanne Bhagavati sakko mahābrahmunā saddhiṁ āgantvā-- "Bhagavā dhammaṁ desetha, tumhākaṁ āṇāya avattamāne mayaṁ vattāpessāma, tumhākaṁ dhammacakkaṁ hotu, amhākaṁ āṇācakkan"ti paṭiññaṁ akāsi. Tasmā-- "ajja Ambaṭṭhaṁ tāsetvā pañhaṁ vissajjāpessāmī"ti āgato.

Bhagavā ceva passati Ambaṭṭho cāti yadi hi taṁ aññepi passeyyuṁ, taṁ kāraṇaṁ agaru assa, "ayaṁ Samaṇo Gotamo Ambaṭṭhaṁ attano vāde anotarantaṁ ñatvā yakkhaṁ āvāhetvā dassesi, tato Ambaṭṭho bhayena kathesī"ti vadeyyuṁ. Tasmā Bhagavā ceva passati Ambaṭṭho ca. Tassa taṁ disvāva sakalasarīrato sedā mucciṁsu. Antokucchi viparivattamānā mahāravaṁ viravi So "aññepi nu (DA.3./I,265.) kho passantī"ti olokento kassaci lomahaṁsamattampi nāddasa. Tato-- "idaṁ bhayaṁ mameva uppannaṁ, sacāhaṁ yakkhoti vakkhāmi, 'kiṁ tavameva akkhīni atthi, tvameva

yakkhaṁ passasi, paṭhamaṁ yakkhaṁ adisvā samaṇena Gotamena vādasaṅghaṭṭe pakkhittova yakkhaṁ passasī'ti vadeyyun"ti cintetvā "na dāni me (CS:pg.1.237) idha aññaṁ paṭisaraṇaṁ atthi, aññatra samaṇā Gotamā"ti maññamāno atha kho Ambaṭṭho māṇavo …pe… Bhagavantaṁ etadavoca.

272. **Tāṇaṁ gavesī**ti tāṇaṁ gavesamāno. **Leṇaṁ gavesī**ti leṇaṁ gavesamāno. **Saraṇaṁ gavesī**ti saraṇaṁ gavesamāno. Ettha ca tāyati rakkhatīti **tāṇaṁ**. Nilīyanti etthāti leṇaṁ. Saratīti saraṇaṁ, bhayaṁ hiṁsati, viddhaṁsetīti attho. **Upanisīditvā**ti upagamma heṭṭhāsane nisīditvā. **Bravitū**ti vadatu.

(DA.3.-7)Ambaṭṭhavaṁsakathā

273-274. **Dakkhiṇajanapadan**ti dakkhiṇāpathoti pākaṭaṁ. Gaṅgāya dakkhiṇato pākaṭajanapadaṁ. Tadā kira dakkhiṇāpathe bahū brāhmaṇatāpasā honti, so tattha gantvā ekaṁ tāpasaṁ vattapaṭipattiyā ārādhesi. So tassa upakāraṁ disvā āha-- "ambho, purisa, mantaṁ te demi, yaṁ icchasi, taṁ mantaṁ gaṇhāhī"ti. So āha-- "na me ācariya, aññena mantena, kiccaṁ atthi, yassānubhāvena āvudhaṁ na parivattati, taṁ me mantaṁ dehī"ti. So-- "bhadraṁ, bho"ti tassa dhanu-agamanīyaṁ Ambaṭṭhaṁ nāma vijjaṁ adāsi, so taṁ vijjaṁ gahetvā tattheva vīmaṁsitvā-- "idāni me manorathaṁ pūressāmī"ti isivesaṁ gahetvā okkākassa santikaṁ gato. Tena vuttaṁ -- "dakkhiṇajanapadaṁ gantvā brahmamante adhīyitvā rājānaṁ okkākaṁ upasaṅkamitvā"ti.

Ettha **brahmamante**ti ānubhāvasampannatāya seṭṭhamante. **Ko nevaṁ're ayaṁ mayhaṁ dāsiputto**ti ko nu evaṁ are ayaṁ mama dāsiputto. (DA.3./I,266.) **So taṁ khurappan**ti so rājā taṁ māretukāmatāya sannahitaṁ saraṁ tassa mantānubhāvena neva khipituṁ na apanetuṁ sakkhi, tāvadeva sakalasarīre sañjātasedo bhayena vedhamāno aṭṭhāsi.

Amaccāti mahāmaccā. **Pārisajjā**ti itare parisāvacarā. **Etadavocun**ti-- "daṇḍakīrañño kisavacchatāpase aparaddhassa āvudhavuṭṭhiyā sakalaraṭṭhaṁ vinaṭṭhaṁ (CS:pg.1.238) Nāḷikero pañcasu tāpasasatesu ajjuno ca aṅgīrase aparaddho pathaviṁ bhinditvā nirayaṁ paviṭṭho"ti cintayantā bhayena etaṁ sotthi, bhaddanteti-ādivacanaṁ avocuṁ.

Sotthi bhavissati raññoti idaṁ vacanaṁ kaṇho ciraṁ tuṇhī hutvā tato anekappakāraṁ yācīyamāno-- "tumhākaṁ raññā mādisassa isino khurappaṁ sannayhantena bhāriyaṁ kammaṁ katan"ti-ādīni ca vatvā pacchā abhāsi. **Undriyissatī**ti bhijjissati, thusamuṭṭhi viya vippakiriyissatīti. Idaṁ so "janaṁ tāsessāmī"ti musā bhaṇati. Sarasanthambhanamatteyeva hissa vijjāya ānubhāvo, na aññatra. Ito paresupi vacanesu eseva nayo.

Pallomoti pannalomo. Lomahaṁsanamattampissa na bhavissati. Idaṁ kira so "sace me rājā taṁ dārikaṁ dassatī"ti paṭiññaṁ kāretvā avaca. **Kumāre khurappaṁ patiṭṭhapesī**ti tena "saro otaratū"ti mante parivatti, te kumārassa nābhiyaṁ patiṭṭhapesi. **Dhītaraṁ adāsī**ti sīsaṁ dhovitvā adāsaṁ bhujissaṁ katvā dhītaraṁ adāsi, uḷāre ca taṁ ṭhāne ṭhapesi. **Mā kho tumhe māṇavakā**ti idaṁ pana Bhagavā-- "ekena pakkhena Ambaṭṭho sakyānaṁ ñāti hotī"ti pakāsento tassa samassāsanatthaṁ āha. Tato Ambaṭṭho ghaṭasatena abhisitto viya passaddhadaratho hutvā samassāsetvā Samaṇo Gotamo maṁ "tosessāmī"ti ekena pakkhena ñātiṁ karoti, khattiyo kirāhamasmī"ti cintesi.

(DA.3.-8)Khattiyaseṭṭhabhāvavaṇṇanā

(DA.3./I,267.)

275. Atha kho Bhagavā-- "ayaṁ Ambaṭṭho khattiyosmī"ti saññaṁ karoti, attano akhattiyabhāvaṁ na jānāti, handa naṁ jānāpessāmīti khattiyavaṁsaṁ dassetuṁ uttaridesanaṁ vaḍḍhento-- "taṁ kiṁ maññasi Ambaṭṭhā"ti-ādimāha. Tattha **idhā**ti imasmiṁ loke. **Brāhmaṇesū**ti brāhmaṇānaṁ antare. **Āsanaṁ vā udakaṁ vā**ti aggāsanaṁ vā aggodakaṁ vā. **Saddhe**ti matake uddissa katabhatte. **Thālipāke**ti maṅgalādibhatte. **Yaññe**ti yaññabhatte. **Pāhune**ti pāhunakānaṁ katabhatte paṇṇākārabhatte vā. **Api nussā**ti api nu assa khattiyaputtassa. **Āvaṭaṁ vā assa anāvaṭaṁ vā**ti (CS:pg.1.239) brāhmaṇakaññāsu nivāraṇaṁ bhaveyya vā no vā, brāhmaṇadārikaṁ labheyya vā na vā labheyyāti attho. **Anupapanno**ti khattiyabhāvaṁ apatto, aparisuddhoti attho.

276. **Itthiyā vā itthiṁ karitvā**ti itthiyā vā itthiṁ pariyesitvā. **Kismiñcideva pakaraṇe**ti kismiñcideva dose brāhmaṇānaṁ ayutte akattabbakaraṇe. **Bhassapuṭenā**ti bhasmapuṭena, sīse chārikaṁ okiritvāti attho.

277. **Janetasmin**ti janitasmiṁ, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārino**ti ye janetasmiṁ gottaṁ paṭisaranti -- "ahaṁ Gotamo, ahaṁ Kassapo"ti, tesu loke gottapaṭisārīsu khattiyo seṭṭho. **Anumatā mayā**ti mama sabbaññutaññāṇena saddhiṁ saṁsanditvā desitā mayā anuññātā.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.3.-9)Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā

278. Imāya pana gāthāya vijjācaraṇasampannoti idaṁ padaṁ sutvā Ambaṭṭho cintesi-- "vijjā nāma tayo vedā, caraṇaṁ pañca sīlāni, tayidaṁ amhākaṁyeva atthi, vijjācaraṇasampanno (DA.3./I,268.) ce seṭṭho, mayameva seṭṭhā"ti niṭṭhaṁ gantvā vijjācaraṇaṁ pucchanto-- "katamaṁ pana taṁ, bho Gotama, caraṇaṁ, katamā ca pana sā vijjā"ti āha. Athassa Bhagavā taṁ brāhmaṇasamaye siddhaṁ jātivādādipaṭisaṁyuttaṁ vijjācaraṇaṁ paṭikkhipitvā anuttaraṁ vijjācaraṇaṁ dassetukāmo-- "na kho Ambaṭṭhā"ti-ādimāha. Tattha **jātivādo**ti jātiṁ ārabbha vādo, brāhmaṇassevidaṁ vaṭṭati, na suddassāti-ādi vacananti attho. Esa nayo sabbattha. **Jātivādavinibaddhā**ti jātivāde vinibaddhā. Esa nayo sabbattha.

Tato Ambaṭṭho-- "yattha dāni mayaṁ laggissāmāti cintayimha, tato no Samaṇo Gotamo mahāvāte thusaṁ dhunanto viya dūrameva avakkhipi. Yattha pana mayaṁ na laggāma, tattha no niyojesi. Ayaṁ no vijjācaraṇasampadā ñātuṁ vaṭṭatī"ti cintetvā puna vijjācaraṇasampadaṁ pucchi. Athassa (CS:pg.1.240) Bhagavā samudāgamato pabhuti vijjācaraṇaṁ dassetuṁ-- "idha Ambaṭṭha Tathāgato"ti-ādimāha.

279. Ettha ca Bhagavā caraṇapariyāpannampi tividhaṁ sīlaṁ vibhajanto "idamassa hoti caraṇasmin"ti aniyyātetvā "idampissa hoti sīlasmin"ti sīlavaseneva niyyātesi. Kasmā? Tassapi hi kiñci kiñci sīlaṁ atthi, tasmā caraṇavasena niyyātiyamāne "mayampi caraṇasampannā"ti tattha tattheva laggeyya. Yaṁ pana tena supinepi na diṭṭhapubbaṁ, tasseva vasena niyyātento paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharati. Idampissa hoti caraṇasmiṁ …pe… catutthaṁ jhānaṁ upasampajja viharati, idampissa hoti caraṇasminti-ādimāha. Ettāvatā aṭṭhapi samāpattiyo caraṇanti niyyātitā honti, vipassanā ñāṇato pana paṭṭhāya aṭṭhavidhāpi paññā vijjāti niyyātitā.

(DA.3.-10)Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā

280. **Apāyamukhānī**ti vināsamukhāni. **Anabhisambhuṇamāno**ti asampāpuṇanto, avisahamāno vā. (DA.3./I,269.) **Khārividhamādāyā**ti ettha **khārī**ti araṇī kamaṇḍalu sujādayo tāpasaparikkhārā. **Vidho**ti kājo. Tasmā khāribharitaṁ kājamādāyāti attho. Ye pana khārivividhanti paṭhanti, te **"khārī**ti kājassa nāmaṁ, **vividhan**ti bahukamaṇḍalu-ādiparikkhāran"ti vaṇṇayanti. **Pavattaphalabhojano**ti patitaphalabhojano. **Paricārako**ti kappiyakaraṇapattapaṭiggahaṇapādadhovanādivattakaraṇavasena paricārako. Kāmañca guṇādhikopi khīṇāsavasāmaṇero puthujjanabhikkhuno vuttanayena paricārako hoti, ayaṁ pana na tādiso guṇavasenapi veyyāvaccakaraṇavasenapi lāmakoyeva.

Kasmā pana tāpasapabbajjā sāsanassa vināsamukhanti vuttāti? Yasmā gacchantaṁ gacchantaṁ sāsanaṁ tāpasapabbajjāvasena osakkissati. Imasmiñhi sāsane pabbajitvā tisso sikkhā pūretuṁ asakkontaṁ lajjino sikkhākāmā-- "natthi tayā saddhiṁ uposatho vā pavāraṇā vā saṅghakammaṁ vā"ti jigucchitvā parivajjenti. So "dukkaraṁ khuradhārūpamaṁ sāsane paṭipattipūraṇaṁ dukkhaṁ, tāpasapabbajjā pana sukarā ceva bahujanasammatā cā"ti vibbhamitvā tāpaso hoti. Aññe taṁ disvā-- "kiṁ tayā katan"ti pucchanti. So-- "bhāriyaṁ tumhākaṁ sāsane kammaṁ, idha pana sachandacārino mayan"ti (CS:pg.1.241) vadati. Sopi, yadi evaṁ ahampi ettheva pabbajāmīti tassa anusikkhanto tāpaso hoti. Evamaññepi aññepīti kamena tāpasāva bahukā honti. Tesaṁ uppannakāle sāsanaṁ osakkitaṁ nāma bhavissati. Loke evarūpo Buddho nāma uppajji, tassa īdisaṁ nāma sāsanaṁ ahosīti sutamattameva bhavissati. Idaṁ sandhāya Bhagavā tāpasapabbajjaṁ sāsanassa vināsamukhanti āha.

Kudālapiṭakanti kandamūlaphalaggahaṇatthaṁ kudālañceva piṭakañca. **Gāmasāmantaṁ vā**ti vijjācaraṇasampadādīni anabhisambhuṇanto, kasikammādīhi ca jīvitaṁ nipphādetuṁ dukkhanti maññamāno bahujanakuhāpanatthaṁ (DA.3./I,270.) gāmasāmante vā nigamasāmante vā aggisālaṁ katvā sappiteladadhimadhuphāṇitatilataṇḍulādīhi ceva nānādārūhi ca homakaraṇavasena aggiṁ paricaranto acchati.

Catudvāraṁ agāraṁ karitvāti catumukhaṁ pānāgāraṁ katvā tassa dvāre maṇḍapaṁ katvā tattha pānīyaṁ upaṭṭhapetvā āgatāgate pānīyena āpucchati. Yampissa addhikā kilantā pānīyaṁ pivitvā parituṭṭhā bhattapuṭaṁ vā taṇḍulādīni vā denti, taṁ sabbaṁ gahetvā ambilayāgu-ādīni katvā bahutaraṁ āmisagahaṇatthaṁ kesañci annaṁ deti, kesañci bhattapacanabhājanādīni. Tehipi dinnaṁ āmisaṁ vā pubbaṇṇādīni vā gaṇhati, tāni vaḍḍhiyā payojeti. Evaṁ vaḍḍhamānavibhavo gomahiṁsadāsīdāsapariggahaṁ karoti, mahantaṁ kuṭumbaṁ saṇṭhapeti. Imaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ-- "catudvāraṁ agāraṁ karitvā acchatī"ti. "Tamahaṁ yathāsatti yathābalaṁ paṭipūjessāmī"ti idaṁ panassa paṭipattimukhaṁ. Iminā hi mukhena so evaṁ paṭipajjatīti. Ettāvatā ca Bhagavatā sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhā honti.

Kathaṁ? **Aṭṭhavidhā hi tāpasā**-- saputtabhariyā, uñchācariyā, anaggipakkikā, asāmapākā, asmamuṭṭhikā, dantavakkalikā, pavattaphalabhojanā, paṇḍupalāsikāti. Tattha ye keṇiyajaṭilo viya kuṭumbaṁ saṇṭhapetvā vasanti, te **saputtabhariyā** nāma.

Ye (CS:pg.1.242) pana "saputtadārabhāvo nāma pabbajitassa ayutto"ti lāyanamaddanaṭṭhānesu vīhimuggamāsatilādīni saṅkaḍḍhitvā pacitvā paribhuñjanti, te **uñchācariyā** nāma.

Ye "khalena khalaṁ vicaritvā vīhiṁ āharitvā koṭṭetvā paribhuñjanaṁ nāma ayuttan"ti gāmanigamesu taṇḍulabhikkhaṁ gahetvā pacitvā paribhuñjanti, te **anaggipakkikā** nāma.

Ye pana "kiṁ pabbajitassa sāmapākenā"ti gāmaṁ pavisitvā pakkabhikkhameva (DA.3./I,271.) gaṇhanti te **asāmapākā** nāma.

Ye "divase divase bhikkhāpariyeṭṭhi nāma dukkhā pabbajitassā"ti muṭṭhipāsāṇena ambāṭakādīnaṁ rukkhānaṁ tacaṁ koṭṭetvā khādanti, te **asmamuṭṭhikā** nāma.

Ye pana "pāsāṇena tacaṁ koṭṭetvā vicaraṇaṁ nāma dukkhan"ti danteheva ubbāṭetvā khādanti, te **dantavakkalikā** nāma.

Ye "dantehi ubbāṭetvā khādanaṁ nāma dukkhaṁ pabbajitassā"ti leḍḍudaṇḍādīhi paharitvā patitāni phalāni paribhuñjanti, te **pavattaphalabhojanā** nāma.

Ye pana "leḍḍudaṇḍādīhi pātetvā paribhogo nāma asāruppo pabbajitassā"ti sayaṁ patitāneva pupphaphalapaṇḍupalāsādīni khādantā yāpenti, te **paṇḍupalāsikā** nāma.

Te tividhā-- ukkaṭṭhamajjhimamudukavasena. Tattha ye nisinnaṭṭhānato anuṭṭhāya hatthena pāpuṇanaṭṭhāneva patitaṁ gahetvā khādanti, te ukkaṭṭhā. Ye ekarukkhato aññaṁ rukkhaṁ na gacchanti, te majjhimā. Ye taṁ taṁ rukkhamūlaṁ gantvā pariyesitvā khādanti, te mudukā.

Imā pana aṭṭhapi tāpasapabbajjā imāhi catūhiyeva saṅgahaṁ gacchanti. Kathaṁ? Etāsu hi saputtabhariyā ca uñchācariyā ca agāraṁ bhajanti. Anaggipakkikā ca asāmapākā ca agyāgāraṁ bhajanti. Asmamuṭṭhikā ca dantavakkalikā ca kandamūlaphalabhojanaṁ bhajanti. Pavattaphalabhojanā ca paṇḍupalāsikā ca pavattaphalabhojanaṁ bhajanti. Tena vuttaṁ-- "ettāvatā ca Bhagavatā sabbāpi tāpasapabbajjā niddiṭṭhā hontī"ti.

281-282. Idāni (CS:pg.1.243) Bhagavā sācariyakassa Ambaṭṭhassa vijjācaraṇasampadāya apāyamukhampi appattabhāvaṁ dassetuṁ taṁ kiṁ maññasi Ambaṭṭhāti-ādimāha. Taṁ uttānatthameva. **Attanā āpāyikopi aparipūramāno**ti attanā vijjācaraṇasampadāya āpāyikenāpi aparipūramānena.

(DA.3.-11)Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā

283. **Dattikan**ti dinnakaṁ. **Sammukhībhāvampi na dadātī**ti kasmā na dadāti? So kira sammukhā āvaṭṭaniṁ nāma (DA.3./I,272.) vijjaṁ jānāti. Yadā rājā mahārahena alaṅkārena alaṅkato hoti, tadā rañño samīpe ṭhatvā tassa alaṅkārassa nāmaṁ gaṇhati. Tassa rājā nāme gahite na demīti vattuṁ na sakkoti. Datvā puna chaṇadivase alaṅkāraṁ āharathāti vatvā, natthi, deva, tumhehi brāhmaṇassa dinnoti vutto, "kasmā me dinno"ti pucchi. Te amaccā 'so brāhmaṇo sammukhā āvaṭṭanimāyaṁ jānāti. Tāya tumhe āvaṭṭetvā gahetvā gacchatī'ti āhaṁsu. Apare raññā saha tassa atisahāyabhāvaṁ asahantā āhaṁsu-- "deva, etassa brāhmaṇassa sarīre saṅkhaphalitakuṭṭhaṁ nāma atthi. Tumhe etaṁ disvāva āliṅgatha parāmasatha, idañca kuṭṭhaṁ nāma kāyasaṁsaggavasena anugacchati, mā evaṁ karothā"ti. Tato paṭṭhāya tassa rājā sammukhībhāvaṁ na deti.

Yasmā pana so brāhmaṇo paṇḍito khattavijjāya kusalo, tena saha mantetvā katakammaṁ nāma na virujjhati, tasmā sāṇipākārassa anto ṭhatvā bahi ṭhitena tena saddhiṁ manteti. Taṁ sandhāya vuttaṁ "tiro dussantena mantetī"ti. Tattha **tirodussantenā**ti tirodussena. Ayameva vā pāṭho. **Dhammikan**ti anavajjaṁ.

Payātanti abhiharitvā dinnaṁ. **Kathaṁ tassa rājā**ti yassa rañño brāhmaṇo īdisaṁ bhikkhaṁ paṭiggaṇheyya, kathaṁ tassa brāhmaṇassa so rājā sammukhībhāvampi na dadeyya. Ayaṁ pana adinnakaṁ māyāya gaṇhati, tenassa sammukhībhāvaṁ rājā na detīti niṭṭhamettha gantabbanti ayamettha adhippāyo. "Idaṁ pana kāraṇaṁ ṭhapetvā rājānañceva brāhmaṇañca na añño koci jānāti. Tadetaṁ evaṁ rahassampi paṭicchannampi addhā sabbaññū Samaṇo Gotamoti niṭṭhaṁ gamissatī"ti Bhagavā pakāsesi.

284. Idāni (CS:pg.1.244) ayañca Ambaṭṭho, ācariyo cassa mante nissāya atimānino. Tena tesaṁ mantanissitamānanimmadanatthaṁ uttari desanaṁ vaḍḍhento taṁ kiṁ maññasi, Ambaṭṭha, idha rājāti-ādimāha. (DA.3./I,273.) Tattha **rathūpatthare**ti rathamhi rañño ṭhānatthaṁ attharitvā sajjitapadese. **Uggehi vā**ti uggatuggatehi vā amaccehi. **Rājaññehī**ti anabhisittakumārehi. **Kiñcideva mantanan**ti asukasmiṁ dese taḷākaṁ vā mātikaṁ vā kātuṁ vaṭṭati, asukasmiṁ gāmaṁ vā nigamaṁ vā nagaraṁ vā nivesetunti evarūpaṁ pākaṭamantanaṁ. **Tadeva mantanan**ti yaṁ raññā mantitaṁ tadeva. Tādisehiyeva sīsukkhepabhamukkhepādīhi ākārehi manteyya. **Rājabhaṇitan**ti yathā raññā bhaṇitaṁ, tassatthassa sādhanasamatthaṁ. Sopi tassatthassa sādhanasamatthameva bhaṇitaṁ bhaṇatīti attho.

285. **Pavattāro**ti pavattayitāro. **Yesan**ti yesaṁ santakaṁ. **Mantapadan**ti vedasaṅkhātaṁ mantameva **Gītan**ti aṭṭhakādīhi dasahi porāṇakabrāhmaṇehi sarasampattivasena sajjhāyitaṁ. **Pavuttan**ti aññesaṁ vuttaṁ, vācitanti attho. **Samihitan**ti samupabyūḷhaṁ rāsikataṁ, piṇḍaṁ katvā ṭhapitanti attho. **Tadanugāyantī**ti etarahi brāhmaṇā taṁ tehi pubbe gītaṁ anugāyanti anusajjhāyanti. **Tadanubhāsantī**ti taṁ anubhāsanti, idaṁ purimasseva vevacanaṁ. **Bhāsitamanubhāsantī**ti tehi bhāsitaṁ sajjhāyitaṁ anusajjhāyanti. **Vācitamanuvācentī**ti tehi aññesaṁ vācitaṁ anuvācenti.

Seyyathidanti te katamehi attho. **Aṭṭhako**ti-ādīni tesaṁ nāmāni. Te kira dibbena cakkhunā oloketvā parūpaghātaṁ akatvā Kassapasammāsambuddhassa Bhagavato pāvacanena saha saṁsanditvā mante ganthiṁsu. Aparāpare pana brāhmaṇā pāṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā Buddhavacanena saddhiṁ viruddhe akaṁsu. (DA.3./I,274.) **Netaṁ ṭhānaṁ vijjatī**ti yena tvaṁ isi bhaveyyāsi, etaṁ kāraṇaṁ na vijjati. Idha Bhagavā yasmā-- "esa pucchiyamānopi, attano avattharaṇabhāvaṁ ñatvā paṭivacanaṁ na dassatī"ti jānāti, tasmā paṭiññaṁ agahetvāva taṁ isibhāvaṁ paṭikkhipi.

286. Idāni (CS:pg.1.245) yasmā te porāṇā dasa brāhmaṇā nirāmagandhā anitthigandhā rajojalladharā brahmacārino araññāyatane pabbatapādesu vanamūlaphalāhārā vasiṁsu. Yadā katthaci gantukāmā honti, iddhiyā ākāseneva gacchanti, natthi tesaṁ yānena kiccaṁ. Sabbadisāsu ca nesaṁ mettādibrahmavihārabhāvanāva ārakkhā hoti, natthi tesaṁ pākārapurisaguttīhi attho. Iminā ca Ambaṭṭhena sutapubbā tesaṁ paṭipatti; tasmā imassa sācariyakassa tesaṁ paṭipattito ārakabhāvaṁ dassetuṁ-- "taṁ kiṁ maññasi, Ambaṭṭhā"ti-ādimāha.

Tattha **vicitakāḷakan**ti vicinitvā apanītakāḷakaṁ. **Veṭhakanatapassāhī**ti dussapaṭṭadussaveṇi ādīhi veṭhakehi namitaphāsukāhi. **Kuttavālehī**ti sobhākaraṇatthaṁ kappetuṁ, yuttaṭṭhānesu kappitavālehi. Ettha ca vaḷavānaṁyeva vālā kappitā, na rathānaṁ, vaḷavapayuttattā pana rathāpi "kuttavālā"ti vuttā. **Ukkiṇṇaparikhāsū**ti khataparikhāsu. **Okkhittapalighāsū**ti ṭhapitapalighāsu. **Nagarūpakārikāsū**ti ettha upakārikāti paresaṁ ārohanivāraṇatthaṁ samantā nagaraṁ pākārassa adhobhāge katasudhākammaṁ vuccati. Idha pana tāhi upakārikāhi yuttāni nagarāneva

“nagarūpakārikāyo”ti adhippetāni. **Rakkhāpentī**ti tādisesu nagaresu vasantāpi attānaṁ rakkhāpenti. **Kaṅkhā**ti “sabbaññū, na sabbaññū”ti evaṁ saṁsayo. **Vimatī**ti tasseva vevacanaṁ, virūpā mati, vinicchinituṁ asamatthāti attho. Idaṁ Bhagavā “Ambaṭṭhassa iminā attabhāvena maggapātubhāvo natthi, kevalaṁ divaso vītivattati, ayaṁ kho pana lakkhaṇapariyesanatthaṁ āgato, tampi (DA.3./I,274.) kiccaṁ nassarati. Handassa satijananatthaṁ nayaṁ demī”ti āha.

(DA.3.-12)Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā

287. Evaṁ vatvā pana yasmā Buddhānaṁ nisinnānaṁ vā nipannānaṁ vā koci lakkhaṇaṁ pariyesituṁ na sakkoti, ṭhitānaṁ pana caṅkamantānaṁ vā sakkoti. Āciṇṇañcetaṁ Buddhānaṁ lakkhaṇapariyesanatthaṁ āgatabhāvaṁ ñatvā uṭṭhāyāsanā caṅkamādhiṭṭhānaṁ nāma, tena Bhagavā uṭṭhāyāsanā bahi nikkhanto. Tasmā atha kho Bhagavāti-ādi vuttaṁ.

Samannesīti (CS:pg.1.246) gavesi, ekaṁ dveti vā gaṇayanto samānayi. **Yebhuyyenā**ti pāyena, bahukāni addasa, appāni na addasāti attho. Tato yāni na addasa tesaṁ dīpanatthaṁ vuttaṁ-- “ṭhapetvā dve”ti. **Kaṅkhatī**ti “Aho vata passeyyan”ti patthanaṁ uppādeti. **Vicikicchatī**ti tato tato tāni vicinanto kicchati na sakkoti daṭṭhuṁ. **Nādhimuccatī**ti tāya vicikicchāya sanniṭṭhānaṁ na gacchati. **Na sampasīdatī**ti tato-- “paripuṇṇalakkhaṇo ayan”ti Bhagavati pasādaṁ nāpajjati. Kaṅkhāya vā dubbalā vimati vuttā, vicikicchāya majjhimā, anadhimuccanatāya balavatī, asampasādena tehi tīhi dhammehi cittassa kālusiyabhāvo. **Kosohite**ti vatthikosena paṭicchanne. **Vatthaguyhe**ti aṅgajāte Bhagavato hi varavāraṇasseva kosohitaṁ vatthaguyhaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ padumagabbhasamānaṁ. Taṁ so vatthapaṭicchannattā apassanto, antomukhagatāya ca jivhāya pahūtabhāvaṁ asallakkhento tesu dvīsu lakkhaṇesu kaṅkhī ahosi vicikicchī.

288. **Tathārūpan**ti taṁ rūpaṁ. Kimettha aññena vattabbaṁ? Vuttametaṁ Nāgasenatthereneva milindarañña puṭṭhena-- “dukkaraṁ, bhante, nāgasena, Bhagavatā katanti. Kiṁ mahārājāti? Mahājanena hirikaraṇokāsaṁ brahmāyu brāhmaṇassa ca antevāsi uttarassa ca, bāvarissa antevāsīnaṁ soḷasabrāhmaṇānañca (DA.3./I,276.) selassa brāhmaṇassa ca antevāsīnaṁ tisatamāṇavānañca dassesi, bhanteti. Na, mahārāja, Bhagavā guyhaṁ dassesi. Chāyaṁ Bhagavā dassesi. Iddhiyā abhisaṅkharitvā nivāsananivatthaṁ kāyabandhanabaddhaṁ cīvarapārutaṁ chāyārūpakamattaṁ dassesi mahārājāti. Chāyaṁ diṭṭhe sati diṭṭhaṁyeva nanu, bhanteti? Tiṭṭhatetaṁ, mahārāja, hadayarūpaṁ disvā bujjhanakasatto bhaveyya, hadayamaṁsaṁ nīharitvā dasseyya sammāsambuddhoti. Kallosi, bhante, nāgasenā”ti.

Ninnāmetvāti nīharitvā. **Anumasī**ti kathinasūciṁ viya katvā anumajji, tathākaraṇena cettha mudubhāvo, kaṇṇasotānumasanena dīghabhāvo, nāsikasotānumasanena tanubhāvo, nalāṭacchādanena puthulabhāvo pakāsitoti veditabbo.

289. **Paṭimānento**ti (CS:pg.1.247) āgamento, āgamanamassa patthento udikkhantoti attho.

290. **Kathāsallāpo**ti kathā ca sallāpo ca, kathanaṁ paṭikathananti attho.

291. **Aho vatā**ti garahavacanametaṁ. **Re**ti idaṁ hīḷanavasena āmantanaṁ. **Paṇḍitakā**ti tameva jigucchanto āha. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Evarūpena kira bho puriso atthacarakenā**ti idaṁ yādiso tvaṁ, edise atthacarake hitakārake sati puriso nirayaṁyeva gaccheyya, na aññatrāti imamatthaṁ sandhāya vadati. **Āsajja āsajjā**ti

ghaṭṭetvā ghaṭṭetvā. **Amhepi evaṁ upaneyya upaneyyā**ti brāhmaṇo kho pana Ambaṭṭha Pokkharasātīti-ādīni vatvā evaṁ upanetvā upanetvā paṭicchannaṁ kāraṇaṁ āvikaritvā suṭṭhu dāsādibhāvaṁ āropetvā avaca, tayā amhe akkosāpitāti adhippāyo. **Padasāyeva pavattesī**ti pādena paharitvā bhūmiyaṁ pātesi. Yañca so pubbe ācariyena saddhiṁ rathaṁ āruhitvā sārathi hutvā (DA.3./I,277.) agamāsi tampissa ṭhānaṁ acchinditvā rathassa purato padasā yevassa gamanaṁ akāsi.

(DA.3.-13)Pokkharasātibuddhūpasaṅkamanavaṇṇanā

292-296. **Ativikālo**ti suṭṭhu vikālo, sammodanīyakathāyapi kālo natthi. **Āgamā nu khvidha bho**ti āgamā nu kho idha bho. **Adhivāsetū**ti sampaṭicchatu. **Ajjatanāyā**ti yaṁ me tumhesu kāraṁ karoto ajja bhavissati puññañca pītipāmojjañca tadatthāya. **Adhivāsesi Bhagavā tuṇhībhāvenā**ti Bhagavā kāyaṅgaṁ vā vācaṅgaṁ vā acopetvā abbhantareyeva khantiṁ dhārento tuṇhībhāvena adhivāsesi. Brāhmaṇassa anuggahaṇatthaṁ manasāva sampaṭicchīti vuttaṁ hoti.

297. **Paṇītenā**ti uttamena. **Sahatthā**ti sahatthena. **Santappesī**ti suṭṭhu tappesi paripuṇṇaṁ suhitaṁ yāvadatthaṁ akāsi. **Sampavāresī**ti (CS:pg.1.248) suṭṭhu pavāresi, alaṁ alanti hatthasaññāya paṭikkhipāpesi. **Bhuttāvin**ti bhuttavantaṁ. **Onītapattapāṇin**ti pattato onītapāṇiṁ, apanītahatthanti vuttaṁ hoti. Onittapattapāṇintipi pāṭho. Tassattho-- onittaṁ nānābhūtaṁ vinābhūtaṁ pattaṁ pāṇito assāti onittapattapāṇi, taṁ onittapattapāṇiṁ. Hatthe ca pattañca dhovitvā ekamante pattaṁ nikkhipitvā nisinnanti attho. **Ekamantaṁ nisīdī**ti Bhagavantaṁ evaṁ bhūtaṁ ñatvā ekasmiṁ okāse nisīdīti attho.

298. **Anupubbiṁ kathan**ti anupaṭipāṭikathaṁ. Ānupubbikathā nāma dānānantaraṁ sīlaṁ, sīlānantaraṁ saggo, saggānantaraṁ maggoti etesaṁ atthānaṁ dīpanakathā. Teneva-- "seyyathidaṁ dānakathan"ti-ādimāha. **Okāran**ti avakāraṁ lāmakabhāvaṁ. **Sāmukkaṁsikā**ti sāmaṁ ukkaṁsikā, attanāyeva uddharitvā gahitā, sayambhūñāṇena diṭṭhā, asādhāraṇā aññesanti attho. Kā pana sāti? Ariyasaccadesanā. Tenevāha -- "dukkhaṁ, samudayaṁ, nirodhaṁ, maggan"ti. (DA.3./I,278.) **Dhammacakkhun**ti ettha sotāpattimaggo adhippeto. Tassa uppatti-ākāradassanatthaṁ-- "yaṁ kiñci samudayadhammaṁ, sabbaṁ taṁ nirodhadhamman"ti āha. Tañhi nirodhaṁ ārammaṇaṁ katvā kiccavasena evaṁ sabbasaṅkhataṁ paṭivijjhantaṁ uppajjati.

(DA.3.-14)Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanāvaṇṇanā

299. Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo**. Esa nayo sesapadesupi. Tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikiccho**. Vigatā kathaṁkathā assāti **vigatakathaṁkatho**. **Vesārajjappatto**ti visāradabhāvaṁ patto. Kattha? Satthusāsane. Nāssa paro paccayo, na parassa saddhāya ettha vattatīti **aparappaccayo**. Sesaṁ sabbattha vuttanayattā uttānatthattā ca pākaṭamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.4./I,279.)

(DA.4.)4.Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā

300. Evaṁ (CS:pg.1.249) me sutaṁ …pe…Aṅgesu ti **Soṇadaṇḍasuttaṁ**. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā. **Aṅgesū**ti Aṅgā nāma Aṅgapāsādikatāya evaṁ laddhavohārā jānapadino rājakumārā, tesaṁ nivāso ekopi janapado rūḷhisaddena Aṅgāti vuccati, tasmiṁ Aṅgesu janapade. **Cārikan**ti idhāpi aturitacārikā ceva nibaddhacārikā ca adhippetā. Tadā kira Bhagavato dasasahassilokadhātuṁ olokentassa Soṇadaṇḍo brāhmaṇo ñāṇajālassa anto paññāyittha. Atha Bhagavā ayaṁ brāhmaṇo mayhaṁ ñāṇajāle paññāyati. 'Atthi nu khvassupanissayo'ti vīmaṁsanto addasa. 'Mayi tattha gate etassa antevāsino dvādasahākārehi brāhmaṇassa vaṇṇaṁ bhāsitvā mama santike āgantuṁ na dassanti. So pana tesaṁ vādaṁ bhinditvā ekūnatiṁsa ākārehi mama vaṇṇaṁ bhāsitvā maṁ upasaṅkamitvā pañhaṁ pucchissati. So pañhavissajjanapariyosāne saraṇaṁ gamissatī'ti, disvā pañcasatabhikkhuparivāro taṁ janapadaṁ paṭipanno. Tena vuttaṁ-- Aṅgesu cārikaṁ caramāno …pe… yena campā tadavasarīti.

Gaggarāya Pokkharaṇiyā tīreti tassa campānagarassa avidūre Gaggarāya nāma rājaggamahesiyā khaṇitattā gaggarāti laddhavohārā Pokkharaṇī atthi. Tassā tīre samantato (DA.4./I,280.) nīlādipañcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitaṁ mahantaṁ campakavanaṁ. Tasmiṁ Bhagavā kusumagandhasugandhe campakavane viharati. Taṁ sandhāya Gaggarāya Pokkharaṇiyā tīreti vuttaṁ. **Māgadhena Seniyena Bimbisārenā**ti ettha so rājā Magadhānaṁ issarattā **Māgadho**. Mahatiyā Senāya samannāgatattā seniyo. Bimbīti suvaṇṇaṁ. Tasmā sārasuvaṇṇasadisavaṇṇatāya Bimbisāroti vuccati.

301-302. Bahū bahū hutvā saṁhatāti saṅghā. Ekekissāya disāya saṅgho etesaṁ atthīti **saṅghī**. Pubbe nagarassa anto agaṇā bahi nikkhamitvā gaṇataṁ pattāti **gaṇībhūtā**. **Khattaṁ āmantesī**ti. Khattā vuccati pucchitapañhe byākaraṇasamattho mahāmatto, taṁ āmantesi **āgamentū**ti muhuttaṁ paṭimānentu, mā gacchantūti vuttaṁ hoti.

(DA.4.-2)Soṇadaṇḍaguṇakathā

303. **Nānāverajjakānan**ti (CS:pg.1.250) nānāvidhesu rajjesu, aññesu aññesu Kāsikosalādīsu rajjesu jātā, tāni vā tesaṁ nivāsā, tato vā āgatāti nānāverajjakā, tesaṁ Nānāverajjakānaṁ. **Kenacideva karaṇīyenā**ti tasmiṁ kira nagare dvīhi karaṇīyehi brāhmaṇā sannipatanti-- yaññānubhavanatthaṁ vā mantasajjhāyanatthaṁ vā. Tadā ca tasmiṁ nagare yamaññā natthi. Soṇadaṇḍassa pana santike mantasajjhāyanatthaṁ ete sannipatitā. Taṁ sandhāya vuttaṁ-- "Kenacideva karaṇīyenā"ti. Te tassa gamanaṁ sutvā cintesuṁ-- "Ayaṁ Soṇadaṇḍo uggatabrāhmaṇo yebhuyyena ca aññe brāhmaṇā samaṇaṁ Gotamaṁ saraṇaṁ gatā, ayameva na gato. Svāyaṁ sace tattha gamissati, addhā samaṇassa Gotamassa āvaṭṭaniyā māyāya āvaṭṭito, taṁ saraṇaṁ gamissati. Tato etassāpi gehadvāre brāhmaṇānaṁ sannipāto na bhavissatī"ti. "Handassa gamanantarāyaṁ karomā"ti sammantayitvā tattha agamaṁsu. Taṁ sandhāya-- atha kho te brāhmaṇāti-ādi vuttaṁ.

(DA.4./I,281.) Tattha **imināpaṅgenā**ti imināpi kāraṇena. Evaṁ etaṁ kāraṇaṁ vatvā puna-- "Attano vaṇṇe bhaññamāne atussanakasatto nāma natthi. Handassa

vaṇṇaṁ bhaṇanena gamanaṁ nivāressāmā”ti cintetvā bhavañhi Soṇadaṇḍo ubhato sujātoti-ādīni kāraṇāni āhaṁsu.

Ubhatoti dvīhi pakkhehi. **Mātito ca pitito cā**ti bhoto mātā brāhmaṇī, mātumātā brāhmaṇī, tassāpi mātā brāhmaṇī; pitā brāhmaṇo, pitupitā brāhmaṇo, tassāpi pitā brāhmaṇoti, evaṁ bhavaṁ ubhato sujāto mātito ca pitito ca. **Saṁsuddhagahaṇiko**ti saṁsuddhā te mātugahaṇī kucchīti attho. Samavepākiniyā gahaṇiyāti ettha pana kammajatejodhātu “gahaṇī”ti vuccati.

Yāva sattamā pitāmahayugāti ettha pitupitā pitāmaho, pitāmahassa yugaṁ pitāmahayugaṁ. **Yugan**ti āyuppamāṇaṁ vuccati. Abhilāpamattameva cetaṁ. Atthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugaṁ. Tato uddhaṁ sabbepi pubbapurisā pitāmahaggahaṇeneva gahitā. Evaṁ yāva sattamo puriso (CS:pg.1.251) tāva saṁsuddhagahaṇiko. Atha vā akkhitto anupakuṭṭho jātivādenāti dassenti. **Akkhitto**ti-- “apanetha etaṁ, kiṁ iminā”ti evaṁ akkhitto anavakkhitto. **Anupakuṭṭho**ti na upakuṭṭho, na akkosaṁ vā nindaṁ vā laddhapubbo. Kena kāraṇenāti? Jātivādena. Itipi-- “hīnajātiko eso”ti evarūpena vacanenāti attho.

Aḍḍhoti issaro. **Mahaddhano**ti mahatā dhanena samannāgato. Bhavato hi gehe pathaviyaṁ paṁsuvālikā viya bahudhanaṁ, samaṇo pana Gotamo adhano bhikkhāya udaraṁ pūretvā yāpetīti dassenti. **Mahābhogo**ti pañcakāmaguṇavasena mahā-upabhogo. Evaṁ yaṁ yaṁ guṇaṁ vadanti, tassa tassa paṭipakkhavasena Bhagavato aguṇaṁyeva dassemāti maññamānā vadanti.

Abhirūpoti aññehi manussehi abhirūpo adhikarūpo. **Dassanīyo**ti divasampi passantānaṁ atittikaraṇato dassanayoggo. Dassaneneva cittapasādajananato **pāsādiko**. (DA.4./I,282.) Pokkharatā vuccati sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā vaṇṇapokkharatā, tāya vaṇṇasampattiyā yuttoti attho. Porāṇā panāhu-- “pokkharanti sarīraṁ vadanti, vaṇṇaṁ vaṇṇamevā”ti. Tesaṁ matena vaṇṇañca pokkharañca vaṇṇapokkharāni. Tesaṁ bhāvo vaṇṇapokkharatā. Iti **paramāya vaṇṇapokkharatāyā**ti uttamena parisuddhena vaṇṇena ceva sarīrasaṇṭhānasampattiyā cāti attho. **Brahmavaṇṇī**ti seṭṭhavaṇṇī. Parisuddhavaṇṇesupi seṭṭhena suvaṇṇavaṇṇena samannāgatoti attho. **Brahmavacchasī**ti mahābrahmuno sarīrasadiseneva sarīrena samannāgato. **Akhuddāvakāso dassanāyā**ti “bhoto sarīre dassanassa okāso na khuddako mahā, sabbāneva te aṅgapaccaṅgāni dassanīyāneva, tāni cāpi mahantānevā”ti dīpenti.

Sīlamassa atthīti **sīlavā**. Vuddhaṁ vaddhitaṁ sīlamassāti **vuddhasīlī**. **Vuddhasīlenā**ti vuddhena vaddhitena sīlena. **Samannāgato**ti yutto. Idaṁ vuddhasīlīpadasseva vevacanaṁ. Sabbametaṁ pañcasīlamattameva sandhāya vadanti.

Kalyāṇavācoti-ādīsu kalyāṇā sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā vācā assāti kalyāṇavāco. Kalyāṇaṁ madhuraṁ vākkaraṇaṁ assāti **kalyāṇavākkaraṇo** (CS:pg.1.252) **Vākkaraṇan**ti udāharaṇaghoso. Guṇaparipuṇṇabhāvena pure bhavāti porī. Pure vā bhavattā porī. Poriyā nāgarikitthiyā sukhumālattanena sadisāti porī, tāya **poriyā**. **Vissaṭṭhāyā**ti apalibuddhāya sandiṭṭhavilambitādidosarahitāya. **Anelagalāyā**ti elagaḷenavirahitāya. Yassa kassaci hi kathentassa elā gaḷanti, lālā vā paggharanti, kheḷaphusitāni vā nikkhamanti, tassa vācā elagaḷaṁ nāma hoti, tabbiparitāyāti attho. **Atthassa viññāpaniyā**ti ādimajjhapariyosānaṁ pākaṭaṁ katvā bhāsitatthassa viññāpanasamatthāya.

(DA.4./I,283.) **Jiṇṇo**ti jarājiṇṇatāya jiṇṇo. **Vuddho**ti aṅgapaccaṅgānaṁ vuddhibhāvamariyādappatto. **Mahallako**ti jātimahallakatāya samannāgato. Cirakālappasutoti vuttaṁ hoti. **Addhagato**ti addhānaṁ gato, dve tayo rājaparivaṭṭe

atītoti adhippāyo. **Vayo-anuppatto**ti pacchimavayaṁ sampatto, pacchimavayo nāma vassasatassa pacchimo tatiyabhāgo.

Api ca **jiṇṇo**ti porāṇo, cirakālappavattakulanvayoti vuttaṁ hoti. **Vuddho**ti sīlācārādiguṇavuddhiyā yutto. **Mahallako**ti vibhavamahantāya samannāgato. **Addhagato**ti maggappaṭipanno brāhmaṇānaṁ vatacariyādimariyādaṁ avītikkamma caraṇasīlo. **Vayo-anuppatto**ti jātivuddhabhāvampi antimavayaṁ anuppatto.

(DA.4.-3)Buddhaguṇakathā

304. **Evaṁ vutte**ti evaṁ tehi brāhmaṇehi vutte. Soṇadaṇḍo-- "ime brāhmaṇā jāti-ādīhi mama vaṇṇaṁ vadanti, na kho pana metaṁ yuttaṁ attano vaṇṇe rajjituṁ. Handāhaṁ etesaṁ vādaṁ bhinditvā samaṇassa Gotamassa mahantabhāvaṁ ñāpetvā etesaṁ tattha gamanaṁ karomī"ti cintetvā tena hi-- bho mamapi suṇāthāti-ādimāha. Tattha yepi ubhato sujātoti ādayo attano guṇehi sadisā guṇā tepi (CS:pg.1.253) "ko cāhaṁ ke ca samaṇassa Gotamassa jātisampatti-ādayo guṇā"ti attano guṇehi uttaritareyeva maññamāno, itare pana ekanteneva Bhagavato mahantabhāvadīpanatthaṁ pakāseti.

Mayameva arahāmāti evaṁ niyāmentovettha idaṁ dīpeti-- "yadi guṇamahantatāya upasaṅkamitabbo nāma hoti. Yathā hi sineruṁ upanidhāya sāsapo, mahāsamuddaṁ upanidhāya gopadakaṁ, sattasu mahāsaresu udakaṁ upanidhāya ussāvabindu paritto lāmako. Evameva samaṇassa Gotamassa jātisampatti-ādayopi guṇe upanidhāya amhākaṁ guṇā parittā lāmakā; tasmā mayameva arahāma taṁ bhavantaṁ Gotamaṁ dassanāya upasaṅkamitun"ti.

Mahantaṁ ñātisaṁghaṁ ohāyāti mātipakkhe asītikulasahassāni (DA.4./I,284.) pitipakkhe asītikulasahassānīti evaṁ saṭṭhikulasatasahassaṁ ohāya pabbajito.

Bhūmigatañca vehāsaṭṭhañcāti ettha rājaṅgaṇe ceva uyyāne ca sudhāmaṭṭhapokkharaṇiyo sattaratanānaṁ pūretvā bhūmiyaṁ ṭhapitaṁ dhanaṁ bhūmigataṁ nāma. Pāsādaniyūhādayo paripūretvā ṭhapitaṁ vehāsaṭṭhaṁ nāma. Etaṁ tāva kulapariyāyena āgataṁ. Tathāgatassa pana jātadivaseyeva saṅkho, elo, uppalo, puṇḍarīkoti cattāro nidhayo uggatā. Tesu saṅkho gāvutiko, elo aḍḍhayojaniko, uppalo tigāvutiko, puṇḍarīko yojaniko. Tesupi gahitaṁ gahitaṁ pūratiyeva, iti Bhagavā pahūtaṁ hiraññasuvaṇṇaṁ ohāya pabbajitoti veditabbo.

Daharova samānoti taruṇova samāno. **Susukāḷakeso**ti suṭṭhu kāḷakeso, añjanavaṇṇasadisakeso hutvā vāti attho. **Bhadrenā**ti bhaddakena. **Paṭhamena vayasā**ti tiṇṇaṁ vayānaṁ paṭhamavayena. **Akāmakānan**ti anicchamānānaṁ. Anādaratthe sāmivacanaṁ. Assūni mukhe etesanti **assumukhā,** tesaṁ assumukhānaṁ, assūhi kilinnamukhānanti attho. **Rudantānan**ti (CS:pg.1.254) kanditvā rodamānānaṁ. **Akhuddāvakāso**ti ettha Bhagavato aparimāṇoyeva dassanāya okāsoti veditabbo.

Tatridaṁ vatthu–Rājagahe kira aññataro brāhmaṇo samaṇassa Gotamassa pamāṇaṁ gahetuṁ na sakkotīti sutvā Bhagavato piṇḍāya pavisanakāle saṭṭhihatthaṁ veḷuṁ gahetvā nagaradvārassa bahi ṭhatvā sampatte Bhagavati veḷuṁ gahetvā samīpe aṭṭhāsi. Veḷu Bhagavato jāṇukamattaṁ pāpuṇi. Puna divase dve veḷū ghaṭetvā samīpe aṭṭhāsi. Bhagavāpi dvinnaṁ veḷūnaṁ upari kaṭimattameva paññāyamāno-- "brāhmaṇa, kiṁ karosī"ti āha. Tumhākaṁ pamāṇaṁ gaṇhāmīti. "Brāhmaṇa, sacepi tvaṁ sakalacakkavāḷagabbhaṁ pūretvā ṭhite veḷū (DA.4./I,285.) ghaṭetvā āgamissasi, neva me pamāṇaṁ gahetuṁ sakkhissasi. Na hi mayā cattāri asaṅkhyeyāni kappasatasahassañca

tathā pāramiyo pūritā, yathā me paro pamāṇaṁ gaṇheyya, atulo, brāhmaṇa, Tathāgato appameyyo”ti vatvā dhammapade gāthamāha--

“Te tādise pūjayato, nibbute akutobhaye;
Na sakkā puññaṁ saṅkhātuṁ, imettamapi kenacī”ti. (dha.pa.36).

Gāthāpariyosāne caturāsītipāṇasahassāni amataṁ piviṁsu.

Aparampi vatthu-- rāhu kira asurindo cattāri yojanasahassāni aṭṭha ca yojanasatāni ucco. Bāhantaramassa dvādasayojanasatāni. Bahalantarena cha yojanasatāni. Hatthatalapādatalānaṁ puthulato tīṇi yojanasatāni. Aṅgulipabbāni paṇṇāsayojanāni. Bhamukantaraṁ paṇṇāsayojanaṁ. Mukhaṁ dviyojanasataṁ tiyojanasatagambhīraṁ tiyojanasataparimaṇḍalaṁ. Gīvā tiyojanasataṁ. Nalāṭaṁ tiyojanasataṁ. Sīsaṁ navayojanasataṁ. “So ahaṁ uccosmi, satthāraṁ onamitvā oloketuṁ na sakkhissāmī”ti cintetvā nāgacchi. So ekadivasaṁ Bhagavato vaṇṇaṁ sutvā-- “yathākathañca olokessāmī”ti āgato.

Atha Bhagavā tassajjhāsayaṁ viditvā-- “catūsu iriyāpathesu katarena dassessāmī”ti cintetvā “ṭhitako nāma nīcopi ucco viya paññāyati. Nipannovassa (CS:pg.1.255) attānaṁ dassessāmī”ti “Ānanda, gandhakuṭipariveṇe mañcakaṁ paññāpehī”ti vatvā tattha sīhaseyyaṁ kappesi. Rāhu āgantvā nipannaṁ Bhagavantaṁ gīvaṁ unnāmetvā nabhamajjhe puṇṇacandaṁ viya ullokesi. Kimidaṁ asurindāti ca vutte-- “Bhagavā onamitvā oloketuṁ na sakkhissāmī”ti nāgacchinti. Na mayā, asurinda, adhomukhena pāramiyo pūritā. Uddhaggameva katvā dānaṁ dinnanti. Taṁ divasaṁ rāhu saraṇaṁ agamāsi. Evaṁ Bhagavā akhuddāvakāso dassanāya.

(DA.4./I,286) Catupārisuddhisīlena sīlavā, taṁ pana sīlaṁ ariyaṁ uttamaṁ parisuddhaṁ. Tenāha-- “ariyasīlī”ti. Tadetaṁ anavajjaṭṭhena kusalaṁ. Tenāha-- “kusalasīlī”ti. **Kusalasīlenā**ti idamassa vevacanaṁ.

Bahūnaṁ ācariyapācariyoti Bhagavato ekekāya dhammadesanāya caturāsītipāṇasahassāni aparimāṇāpi devamanussā maggaphalāmataṁ pivanti, tasmā bahūnaṁ ācariyo. Sāvakaveneyyānaṁ pana pācariyoti.

Khīṇakāmarāgoti ettha kāmaṁ Bhagavato sabbepi kilesā khīṇā. Brāhmaṇo pana te na jānāti. Attano jānanaṭṭhāneyeva guṇaṁ katheti. **Vigatacāpallo**ti-- “pattamaṇḍanā cīvaramaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa …pe… kelanā paṭikelanā”ti (vibha.854) evaṁ vuttacāpallā virahito.

Apāpapurekkhāroti apāpe nava lokuttaradhamme purato katvā vicarati. **Brahmaññāya pajāyā**ti SāriputtamoggallānaMahākassapādibhedāya brāhmaṇapajāya, etissāya ca pajāya purekkhāro. Ayañhi pajā samaṇaṁ Gotamaṁ purakkhatvā caratīti attho. Api ca **apāpapurekkhāro**ti na pāpaṁ purekkhāro na pāpaṁ purato katvā carati, na pāpaṁ icchatīti attho. Kassa? Brahmaññāya pajāya. Attanā saddhiṁ paṭiviruddhāyapi brāhmaṇapajāya aviruddho hitasukhatthiko yevāti vuttaṁ hoti.

Tiroraṭṭhāti pararaṭṭhato. **Tirojanapadā**ti parajanapadato. **Pañhaṁ pucchituṁ āgacchantī**ti khattiyapaṇḍitādayo ceva devabrahmanāgagandhabbādayo ca (CS:pg.1.256) “pañhe abhisaṅkharitvā pucchissāmā”ti āgacchanti. Tattha keci pucchāya vā dosaṁ vissajjanasampaṭicchane vā asamatthataṁ sallakkhetvā apucchitvāva tuṇhī nisīdanti. Keci pucchanti. Kesañci Bhagavā pucchāya ussāhaṁ janetvā vissajjeti. Evaṁ sabbesampi tesaṁ vimatiyo tīraṁ patvā mahāsamuddassa ūmiyo viya Bhagavantaṁ patvā bhijjanti.

(DA.4./I,287.) **Ehi svāgatavādī**ti devamanussapabbajitagahaṭṭhesu taṁ taṁ attano santikaṁ āgataṁ-- “ehi svāgatan”ti evaṁ vadatīti attho. **Sakhilo**ti tattha katamaṁ

sākhalyaṁ? "Yā sā vācā nelā kaṇṇasukhā"ti-ādinā nayena vuttasākhalyena samannāgato, muduvacanoti attho. **Sammodako**ti paṭisanthārakusalo, āgatāgatānaṁ catunnaṁ parisānaṁ-- "kacci, bhikkhave, khamanīyaṁ, kacci yāpanīyan"ti-ādinā nayena sabbaṁ addhānadarathaṁ vūpasamento viya paṭhamataraṁ sammodanīyaṁ kathaṁ kattāti attho. **Abbhākuṭiko**ti yathā ekacce parisaṁ patvā thaddhamukhā saṅkuṭitamukhā honti, na ediso, parisadassanena panassa bālātapasamphassena viya padumaṁ mukhapadumaṁ vikasati puṇṇacandasassirikaṁ hoti. **Uttānamukho**ti yathā ekacce nikujjitamukhā viya sampattāya parisāya na kiñci kathenti, atidullabhakathā honti, na evarūpo. Samaṇo pana Gotamo sulabhakatho. Na tassa santikaṁ āgatāgatānaṁ-- "kasmā mayaṁ idhāgatā"ti vippaṭisāro uppajjati dhammaṁ pana sutvā attamanāva hontīti dasseti. **Pubbabhāsī**ti bhāsanto ca paṭhamataraṁ bhāsati, tañca kho kālayuttaṁ pamāṇayuttaṁ atthanissitameva bhāsati, na niratthakakathaṁ.

Na tasmiṁ gāme vāti yattha kira Bhagavā paṭivasati, tattha mahesakkhā devatā ārakkhaṁ gaṇhanti, taṁ nissāya manussānaṁ upaddavo na hoti, paṁsupisācakādayoyeva hi manusse viheṭhenti, te tāsaṁ ānubhāvena dūraṁ apakkamanti. Api ca Bhagavato mettābalenapi na amanussā manusse viheṭhenti.

Saṅghīti-ādīsu anusāsitabbo sayaṁ vā uppādito saṅgho assa atthīti **saṅghī**. Tādiso cassa gaṇo atthīti **gaṇī**. Purimapadasseva vā vevacanametaṁ. Ācārasikkhāpanavasena gaṇassa ācariyoti **gaṇācariyo** (CS:pg.1.257) **Puthutitthakarānan**ti bahūnaṁ titthakarānaṁ. (DA.4./I,288.) **Yathā vā tathā vā**ti yena vā tena vā acelakādimattakenāpi kāraṇena. **Samudāgacchatī**ti samantato upagacchati abhivaḍḍhati.

Atithi no te hontīti te amhākaṁ āgantukā, navakā pāhunakā hontīti attho. **Pariyāpuṇāmī**ti jānāmi. **Aparimāṇavaṇṇo**ti tathārūpeneva sabbaññunāpi appameyyavaṇṇo-- "pageva mādisenā"ti dasseti. Vuttampi cettaṁ--

"Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā"ti.

305. Imaṁ pana satthu guṇakathaṁ sutvā te brāhmaṇā cintayiṁsu-- yathā Soṇadaṇḍo brāhmaṇo samaṇassa Gotamassa vaṇṇe bhaṇati, anomaguṇo so bhavaṁ Gotamo; evaṁ tassa guṇe jānamānena kho pana ācariyena aticiraṁ adhivāsitaṁ, handa naṁ anuvattāmāti anuvattiṁsu. Tasmā evaṁ vutte "te brāhmaṇā"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **alamevā**ti yuttameva. **Api puṭosenā**ti puṭosaṁ vuccati pātheyyaṁ, taṁ gahetvāpi upasaṅkamituṁ yuttamevāti attho. Puṭaṁsenātipi pāṭho, tassattho, puṭo aṁse assāti puṭaṁso, tena puṭaṁsena. Aṁsena hi pātheyyapuṭaṁ vahantenāpīti vuttaṁ hoti.

(DA.4.-4)Soṇadaṇḍaparivitakkavaṇṇanā

306-308. **Tirovanasaṇḍagatassā**ti antovanasaṇḍe gatassa, vihārabbhantaraṁ paviṭṭhassāti attho. **Añjaliṁ paṇāmetvā**ti ete ubhatopakkhikā, te evaṁ cintayiṁsu-- "sace no micchādiṭṭhikā codessanti-- 'kasmā tumhe samaṇaṁ Gotamaṁ vanditthā'ti? Tesaṁ-- 'kiṁ añjalimattakaraṇenāpi vandanaṁ nāma hotī'ti vakkhāma. Sace no sammādiṭṭhikā codessanti-- 'kasmā tumhe Bhagavantaṁ na vanditthā'ti. 'Kiṁ sīsena bhūmiyaṁ paharanteneva vandanaṁ nāma hoti, nanu añjalikammampi vandanaṁ evā'ti (CS:pg.1.258) vakkhāmā"ti. (DA.4./I,289.) **Nāmagottan**ti "bho, Gotama, ahaṁ asukassa

putto datto nāma, mitto nāma, idhāgato”ti vadantā nāmaṁ sāventi nāma. “Bho, Gotama, ahaṁ Vāseṭṭho nāma, kaccāno nāma, idhāgato”ti vadantā gottaṁ sāventi nāma. Ete kira daliddā jiṇṇā kulaputtā “parisamajjhe nāmagottavasena pākaṭā bhavissāmā”ti evamakaṁsu. Ye pana tuṇhībhūtā nisīdiṁsu, te kerāṭikā ceva andhabālā ca. Tattha kerāṭikā-- “ekaṁ dve kathāsallāpepi karonto vissāsiko hoti, atha vissāse sati ekaṁ dve bhikkhā adātuṁ na yuttan”ti tato attānaṁ mocetvā tuṇhī nisīdanti. Andhabālā aññāṇatāyeva avakkhittamattikāpiṇḍo viya yattha katthaci tuṇhībhūtā nisīdanti.

(DA.4.-5)Brāhmaṇapaññattivaṇṇanā

309-310. **Cetasā cetoparivitakkan**ti Bhagavā-- “ayaṁ brāhmaṇo āgatakālato paṭṭhāya adhomukho thaddhagatto kiṁ cintayamāno nisinno, kiṁ nu kho cintetī”ti āvajjanto attano cetasā tassa cittaṁ aññāsi. Tena vuttaṁ-- “cetasā cetoparivitakkamaññāyā”ti. **Vihaññatī**ti vighātaṁ āpajjati. **Anuviloketvā parisan**ti Bhagavato sakasamaye pañhapucchanena udake miyamāno ukkhipitvā thale ṭhapito viya samapassaddhakāyacitto hutvā parisaṁ saṅgaṇhanatthaṁ diṭṭhisañjāneneva “upadhārentu me bhonto vacanan”ti vadanto viya anuviloketvā parisaṁ Bhagavantaṁ etadavoca.

311-313. **Sujaṁ paggaṇhantānan**ti yaññayajanatthāya sujaṁ gaṇhantesu brāhmaṇesu paṭhamo vā dutiyo vāti attho. Sujāya diyyamānaṁ mahāyāgaṁ paṭiggaṇhantānanti porāṇā. Iti brāhmaṇo sakasamayavasena sammadeva pañhaṁ vissajjesi. Bhagavā pana visesato uttamabrāhmaṇassa dassanatthaṁ “imesaṁ panā”ti-ādimāha. **Etadavocun**ti sace jātivaṇṇamantasampanno brāhmaṇo na hoti, atha ko carahi loke brāhmaṇo (CS:pg.1.259) bhavissati? Nāseti no ayaṁ Soṇadaṇḍo, handassa vādaṁ paṭikkhipissāmāti cintetvā etadavocuṁ. (DA.4./I,290.) **Apavadatī**ti paṭikkhipati. **Anupakkhandatī**ti anupavisati. Idaṁ-- “sace tvaṁ pasādavasena samaṇaṁ Gotamaṁ saraṇaṁ gantukāmo, gaccha; mā brāhmaṇassa samayaṁ bhindī”ti adhippāyena āhaṁsu.

314. **Etadavocā**ti imesu brāhmaṇesu evaṁ ekappahāreneva viravantesu “ayaṁ kathā pariyosānaṁ na gamissati, handa ne nissadde katvā Soṇadaṇḍeneva saddhiṁ kathemī”ti cintetvā-- “etaṁ sace kho tumhākan”ti-ādikaṁ vacanaṁ avoca.

315-316. **Sahadhammenā**ti sakāraṇena. **Samasamo**ti ṭhapetvā ekadesasamattaṁ samabhāvena samo, sabbākārena samoti attho. **Ahamassa mātāpitaro jānāmī**ti bhaginiyā puttassa mātāpitaro kiṁ na jānissati, kulakoṭiparidīpanaṁ sandhāyeva vadati. **Musāvādampi bhaṇeyyā**ti atthabhañjanakaṁ musāvādaṁ katheyya. **Kiṁ vaṇṇo karissatī**ti abbhantare guṇe asati kiṁ karissati? Kimassa brāhmaṇabhāvaṁ rakkhituṁ sakkhissatīti attho. Athāpi siyā puna-- “pakatisīle ṭhitassa brāhmaṇabhāvaṁ sādhentī”ti evampi sīlameva sādhessati, tasmiṁ hissa asati brāhmaṇabhāvo nāhosīti sammohamattaṁ vaṇṇādayo. Idaṁ pana sutvā te brāhmaṇā-- “sabhāvaṁ ācariyo āha, akāraṇāva mayaṁ ujjhāyimhā”ti tuṇhī ahesuṁ.

(DA.4.-6)Sīlapaññākathāvaṇṇanā

317. Tato Bhagavā ‘kathito brāhmaṇena pañho, kiṁ panettha patiṭṭhātuṁ sakkhissati, na sakkhissatī’ti? Tassa vīmaṁsanatthaṁ-- “imesaṁ pana brāhmaṇā”ti-ādimāha. **Sīlaparidhotā**ti sīlaparisuddhā. **Yattha sīlaṁ tattha paññā**ti yasmiṁ puggale sīlaṁ, tattheva paññā, kuto dussīle paññā? Paññārahite vā jaḷe eḷamūge

kuto sīlanti? **Sīlapaññāṇan**ti sīlañca paññāṇañca sīlapaññāṇaṁ. **Paññāṇan**ti paññāyeva. Evametaṁ brāhmaṇāti (CS:pg.1.260) Bhagavā brāhmaṇassa vacanaṁ (DA.4./I,291.) anujānanto āha. Tattha **sīlaparidhotā paññā**ti catupārisuddhisīlena dhotā. Kathaṁ pana sīlena paññaṁ dhovatīti? Yassa puthujjanassa sīlaṁ saṭṭhi-asītivassāni akhaṇḍaṁ hoti, so maraṇakālepi sabbakilese ghātetvā sīlena paññaṁ dhovitvā arahattaṁ gaṇhāti. Kandarasālapariveṇe Mahāsaṭṭhivassatthero viya. There kira maraṇamañce nipajjitvā balavavedanāya nitthunante tissamahārājā "theraṁ passissāmī"ti gantvā pariveṇadvāre ṭhito taṁ saddaṁ sutvā pucchi-- "kassa saddo ayan"ti? Therassa nitthunanasaddoti. "Pabbajjāya saṭṭhivassena vedanāpariggahamattampi na kataṁ, na dāni naṁ vandissāmī"ti nivattitvā mahābodhiṁ vandituṁ gato. Tato upaṭṭhākadaharo theraṁ āha-- "kiṁ no, bhante, lajjāpetha, saddhopi rājā vippaṭisārī hutvā na vandissāmī"ti gatoti. Kasmā āvusoti? Tumhākaṁ nitthunanasaddaṁ sutvāti. "Tena hi me okāsaṁ karothā"ti vatvā vedanaṁ vikkhambhitvā arahattaṁ patvā daharassa saññaṁ adāsi-- "gacchāvuso, idāni rājānaṁ amhe vandāpehī"ti. Daharo gantvā-- "idāni kira theraṁ, vandathā"ti āha. Rājā saṁsumārapatitena theraṁ vandanto-- "nāhaṁ ayyassa arahattaṁ vandāmi, puthujjanabhūmiyaṁ pana ṭhatvā rakkhitasīlameva vandāmī"ti āha, evaṁ sīlena paññaṁ dhovati nāma. Yassa pana abbhantare sīlasaṁvaro natthi, ugghāṭitaññutāya pana catuppadikagāthāpariyosāne paññāya sīlaṁ dhovitvā saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇāti. Ayaṁ paññāya sīlaṁ dhovati nāma. Seyyathāpi santatimahāmatto.

318. **Katamaṁ pana taṁ brāhmaṇā**ti kasmā āha? Bhagavā kira cintesi-- "brāhmaṇā brāhmaṇasamaye pañcasīlāni 'sīlan'ti paññāpenti, vedattaya-uggahaṇapaññā paññāti. Uparivisesaṁ (DA.4./I,292.) na jānanti. Yaṁnūnāhaṁ brāhmaṇassa uttarivisesabhūtaṁ maggasīlaṁ, phalasīlaṁ, maggapaññaṁ, phalapaññañca dassetvā arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhapeyyan"ti. Atha naṁ kathetukamyatāya pucchanto-- "katamaṁ pana taṁ, brāhmaṇa, sīlaṁ katamā sā paññā"ti āha. Atha brāhmaṇo -- "mayā sakasamayavasena pañho vissajjito. Samaṇo pana maṁ Gotamo puna nivattitvā pucchati, idānissāhaṁ cittaṁ paritosetvā vissajjituṁ (CS:pg.1.261) sakkuṇeyyaṁ vā na vā? Sace na sakkhissaṁ paṭhamaṁ uppannāpi me lajjā bhijjissati. Asakkontassa pana na sakkomīti vacane doso natthī"ti puna nivattitvā Bhagavatoyeva bhāraṁ karonto "ettakaparamāva mayan"ti-ādimāha. Tattha **ettakaparamā**ti ettakaṁ sīlapaññāṇanti vacanameva paramaṁ amhākaṁ, te mayaṁ ettakaparamā, ito paraṁ etassa bhāsitassa atthaṁ na jānāmāti attho.

Athassa Bhagavā sīlapaññāya mūlabhūtassa Tathāgatassa uppādato pabhuti sīlapaññāṇaṁ dassetuṁ-- "idha brāhmaṇa, Tathāgato"ti-ādimāha. Tassattho sāmaññaphale vuttanayeneva veditabbo, ayaṁ pana viseso, idha tividhampi sīlaṁ-- "idampissa hoti sīlasmin"ti evaṁ sīlamicceva niyyātitaṁ paṭhamajjhānādīni cattāri jhānāni atthato paññāsampadā. Evaṁ paññāvasena pana aniyyātetvā vipassanāpaññāya padaṭṭhānabhāvamattena dassetvā vipassanāpaññāto paṭṭhāya paññā niyyātitāti.

(DA.4.-7)Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathā

319-322. **Svātanāyā**ti padassa attho ajjatanāyāti ettha vuttanayeneva veditabbo. **Tena maṁ sā parisā paribhaveyyā**ti tena tumhe dūratova disvā āsanā vuṭṭhitakāraṇena maṁ sā parisā-- "ayaṁ Soṇadaṇḍo pacchimavaye ṭhito mahallako, Gotamo pana daharo yuvā nattāpissa nappahoti, so nāma attano nattumattabhāvampi appattassa āsanā

vuṭṭhātī”ti paribhaveyya. **Āsanā me taṁ bhavaṁ Gotamo paccuṭṭhānan**ti mama agāravena avuṭṭhānaṁ (DA.4./I,293.) nāma natthi, bhoganāsanabhayena pana na vuṭṭhahissāmi, taṁ tumhe hi ceva mayā ca ñātuṁ vaṭṭati. Tasmā āsanā me etaṁ bhavaṁ Gotamo paccuṭṭhānaṁ dhāretūti, iminā kira sadiso kuhako dullabho, Bhagavati panassa agāravaṁ nāma natthi, tasmā bhoganāsanabhayā kuhanavasena evaṁ vadati. Parapadesupi eseva nayo. **Dhammiyā kathāyā**ti-ādīsu taṅkhaṇānurūpāya dhammiyā kathāya diṭṭhadhammikasamparāyikaṁ atthaṁ sandassetvā kusale dhamme samādapetvā gaṇhāpetvā. Tattha naṁ samuttejetvā sa-ussāhaṁ katvā tāya ca sa-ussāhatāya aññehi ca vijjamānaguṇehi sampahaṁsetvā dhammaratanavassaṁ vassitvā uṭṭhāyāsanā (CS:pg.1.262) pakkāmi. Brāhmaṇo pana attano kuhakatāya evampi Bhagavati dhammavassaṁ vassite visesaṁ nibbattetuṁ nāsakkhi. Kevalamassa āyatiṁ nibbānatthāya vāsanābhāgiyāya ca sabbā purimapacchimakathā ahosīti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.5./I,294.)

(DA.5.)5.Kūṭadantasuttavaṇṇanā

323. **Evaṁ** (CS:pg.1.263) **me sutaṁ …pe… Magadhesū**ti Kūṭadantasuttaṁ. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā. **Magadhesū**ti magadhā nāma jānapadino rājakumārā, tesaṁ nivāso ekopi janapado rūḷhīsaddena Magadhāti vuccati, tasmiṁ Magadhesu janapade. Ito paraṁ purimasuttadvaye vuttanayameva. Ambalaṭṭhikā brahmajāle vuttasadisāva. **Kūṭadanto**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṁ. **Upakkhaṭo**ti sajjito. **Vacchatarasatānī**ti vacchasatāni. **Urabbhā**ti taruṇameṇḍakā vuccanti. Ete tāva pāḷiyaṁ āgatāyeva. Pāḷiyaṁ pana anāgatānampi anekesaṁ migapakkhīnaṁ sattasattasatāni sampiṇḍitānevāti veditabbāni. Sabbasattasatikayāgaṁ kiresa yajitukāmo hoti. **Thūṇūpanītānī**ti bandhitvā ṭhapanatthāya yūpasaṅkhātaṁ thūṇaṁ upanītāni.

328. **Tividhan**ti ettha vidhā vuccati ṭhapanā, tiṭṭhapananti attho. **Soḷasaparikkhāran**ti soḷasaparivāraṁ.

330-336. **Paṭivasantī**ti yaññānubhavanatthāya paṭivasanti. **Bhūtapubban**ti idaṁ Bhagavā pathavīgataṁ nidhiṁ uddharitvā purato rāsiṁ karonto viya bhavapaṭicchannaṁ pubbacaritaṁ dassento āha. **Mahāvijito**ti so kira sāgarapariyantaṁ mahantaṁ pathavīmaṇḍalaṁ (DA.5./I,295.) vijini, iti mahantaṁ vijitamassāti mahāvijito tveva saṅkhyaṁ agamāsi. **Aḍḍho**ti-ādīsu yo koci attano santakena vibhavena aḍḍho hoti, ayaṁ pana na kevalaṁ aḍḍhoyeva, mahaddhano mahatā aparimāṇasaṅkhyena dhanena samannāgato. Pañcakāmaguṇavasena mahantā uḷārā bhogā assāti **mahābhogo**. Piṇḍapiṇḍavasena ceva suvaṇṇamāsakarajatamāsakādivasena ca jātarūparajatassa pahūtatāya **pahūtajātarūparajato,** anekakoṭisaṅkhyena jātarūparajatena samannāgatoti attho. **Vittī**ti tuṭṭhi, vittiyā upakaraṇaṁ **vittūpakaraṇaṁ** tuṭṭhikāraṇanti attho. Pahūtaṁ nānāvidhālaṅkārasuvaṇṇarajatabhājanādibhedaṁ vittūpakaraṇamassāti **pahūtavittūpakaraṇo**. Sattaratanasaṅkhātassa nidahitvā ṭhapitadhanassa sabbapubbaṇṇāparaṇṇasaṅgahitassa dhaññassa ca pahūtatāya **pahūtadhanadhaññ**o (CS:pg.1.264) Athavā idamassa devasikaṁ paribbayadānaggahaṇādivasena parivattanadhanadhaññavasena vuttaṁ.

Paripuṇṇakosakoṭṭhāgāroti koso vuccati bhaṇḍāgāraṁ, nidahitvā ṭhapitena dhanena paripuṇṇakoso, dhaññena paripuṇṇakoṭṭhāgāro cāti attho. Athavā catubbidho koso-- hatthī, assā, rathā, pattīti. Koṭṭhāgāraṁ tividhaṁ-- dhanakoṭṭhāgāraṁ, vatthakoṭṭhāgāraṁ, dhaññakoṭṭhāgāranti, taṁ sabbampi paripuṇṇamassāti paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro. **Udapādī**ti uppajji. Ayaṁ kira rājā ekadivasaṁ ratanāvalokanacārikaṁ nāma nikkhanto. So bhaṇḍāgārikaṁ pucchi-- "tāta, idaṁ evaṁ bahudhanaṁ kena saṅgharitan"ti? Tumhākaṁ pitupitāmahādīhi yāva sattamā kulaparivaṭṭāti. Idaṁ pana dhanaṁ saṅgharitvā te kuhiṁ gatāti? Sabbeva te, deva, maraṇavasaṁ pattāti. Attano dhanaṁ agahetvāva gatā, tātāti? Deva, kiṁ vadetha, dhanaṁ nāmetaṁ pahāya gamanīyameva, no ādāya gamanīyanti. Atha rājā nivattitvā sirīgabbhe nisinno-- 'adhigatā kho me'ti-ādīni cintesi. Tena vuttaṁ-- "evaṁ cetaso parivitakko udapādī"ti.

(DA.5./I,296.) 337. **Brāhmaṇaṁ āmantetvā**ti kasmā āmantesi? Ayaṁ kirevaṁ cintesi-- "dānaṁ dentena nāma ekena paṇḍitena saddhiṁ mantetvā dātuṁ vaṭṭati, anāmantetvā katakammañhi pacchānutāpaṁ karotī"ti. Tasmā āmantesi. Atha brāhmaṇo cintesi-- "ayaṁ rājā mahādānaṁ dātukāmo, janapade cassa bahū corā, te avūpasametvā dānaṁ dentassa khīradadhitaṇḍulādike dānasambhāre āharantānaṁ nippurisāni gehāni corā vilumpissanti janapado corabhayeneva kolāhalo bhavissati, tato rañño dānaṁ na ciraṁ pavattissati, cittampissa ekaggaṁ na bhavissati, handa, naṁ etamatthaṁ saññāpemī"ti tato tamatthaṁ saññāpento "bhoto, kho rañño"ti-ādimāha.

338. Tattha **sakaṇṭako**ti corakaṇṭakehi sakaṇṭako. **Panthaduhanā**ti panthaduhā, panthaghātakāti attho. **Akiccakārī assā**ti akattabbakārī (CS:pg.1.265) adhammakārī bhaveyya. **Dassukhīlan**ti corakhīlaṁ. **Vadhena vā**ti māraṇena vā koṭṭanena vā. **Bandhanenā**ti addubandhanādinā. **Jāniyā**ti hāniyā; "sataṁ gaṇhatha, sahassaṁ gaṇhathā"ti evaṁ pavattitadaṇḍenāti attho. **Garahāyā**ti Pañcasikhamuṇḍakaraṇaṁ, gomayasiñcanaṁ, gīvāya kudaṇḍakabandhananti evamādīni katvā garahapāpanena. **Pabbājanāyā**ti raṭṭhato nīharaṇena. **Samūhanissāmī**ti sammā hetunā nayena kāraṇena ūhanissāmi. **Hatāvasesakā**ti matāvasesakā. **Ussahantī**ti ussāhaṁ karonti. **Anuppadetū**ti dinne appahonte puna aññampi bījañca bhattañca kasi-upakaraṇabhaṇḍañca sabbaṁ detūti attho. **Pābhataṁ anuppadetū**ti sakkhiṁ akatvā paṇṇe anāropetvā mūlacchejjavasena bhaṇḍamūlaṁ detūti attho. Bhaṇḍamūlassa hi pābhatanti nāmaṁ. Yathāha--

"Appakenapi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo;
Samuṭṭhāpeti attānaṁ, aṇuṁ aggiṁva sandhaman"ti. (jā.1.1.4).

Bhattavetananti devasikaṁ bhattañceva māsikādiparibbayañca (DA.5./I,297.) tassa tassa kusalakammasūrabhāvānurūpena ṭhānantaragāmanigamādidānena saddhiṁ detūti attho. **Sakammapasutā**ti kasivāṇijjādīsu sakesu kammesu uyyuttā byāvaṭā. **Rāsiko**ti dhanadhaññānaṁ rāsiko. **Khemaṭṭhitā**ti khemena ṭhitā abhayā. **Akaṇṭakā**ti corakaṇṭakarahitā. **Mudā modamānā**ti modā modamānā. Ayameva vā pāṭho, aññamaññaṁ pamuditacittāti adhippāyo. **Apārutagharā**ti corānaṁ abhāvena dvārāni asaṁvaritvā vivaṭadvārāti attho. **Etadavocā**ti janapadassa sabbākārena iddhaphītabhāvaṁ ñatvā etaṁ avoca.

(DA.5.-5)Catuparikkhāravaṇṇanā

339. **Tena hi bhavaṁ rājā**ti brāhmaṇo kira cintesi-- "ayaṁ rājā mahādānaṁ

dātuṁ ativiya ussāhajāto. Sace pana attano anuyantā khattiyādayo anāmantetvā dassati. Nāssa te attamanā bhavissanti; yathā dānaṁ te attamanā honti, tathā karissāmī”ti. Tasmā “tena hi bhavan”ti-ādimāha. Tattha **negamā**ti nigamavāsino. **Jānapadā**ti janapadavāsino (CS:pg.1.266) **Āmantayatan**ti āmantetu jānāpetu. **Yaṁ mama assā**ti yaṁ tumhākaṁ anujānanaṁ mama bhaveyya. **Amaccā**ti piyasahāyakā. **Pārisajjā**ti sesā āṇattikārakā. **Yajataṁ bhavaṁ rājā**ti yajatu bhavaṁ, te kira-- ayaṁ rājā “ahaṁ issaro”ti pasayha dānaṁ adatvā amhe āmantesi, ahonena suṭṭhu katan”ti attamanā evamāhaṁsu. Anāmantite panassa yaññaṭṭhānaṁ dassanāyapi na gaccheyyuṁ. **Yaññakālo mahārājā**ti deyyadhammasmiñhi asati mahallakakāle ca evarūpaṁ dānaṁ dātuṁ na sakkā, tvaṁ pana mahādhano ceva taruṇo ca, etena te yaññakāloti dassentā vadanti. **Anumatipakkhā**ti anumatiyā pakkhā, anumatidāyakāti attho. **Parikkhārā bhavantī**ti parivārā bhavanti. “Ratho sīlaparikkhāro, jhānakkho cakkavīriyo”ti (saṁ.ni.5.4) ettha pana alaṅkāro parikkhāroti vutto.

(DA.5./I,298.)

(DA.5.-6)Aṭṭhaparikkhāravaṇṇanā

340. **Aṭṭhahaṅgehī**ti ubhato sujātādīhi aṭṭhahi aṅgehi. **Yasasā**ti āṇāṭhapanasamatthatāya. **Saddho**ti dānassa phalaṁ atthīti saddahati. **Dāyako**ti dānasūro. Na saddhāmattakeneva tiṭṭhati, pariccajitumpi sakkotīti attho. **Dānapatī**ti yaṁ dānaṁ deti, tassa pati hutvā deti, na dāso, na sahāyo. Yo hi attanā madhuraṁ bhuñjati, paresaṁ amadhuraṁ deti, so dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā deti. Yo yaṁ attanā bhuñjati, tadeva deti, so sahāyo hutvā deti. Yo pana attanā yena kenaci yāpeti, paresaṁ madhuraṁ deti, so pati jeṭṭhako sāmī hutvā deti, ayaṁ tādisoti attho. **Samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavaṇibbakayācakānan**ti ettha samitapāpā **samaṇā,** bāhitapāpā brāhmaṇā. **Kapaṇā**ti duggatā daliddamanussā. **Addhikā**ti pathāvino. **Vaṇibbakā**ti ye -- “iṭṭhaṁ dinnaṁ, kantaṁ, manāpaṁ, kālena anavajjaṁ dinnaṁ, dadaṁ cittaṁ pasādeyya, gacchatu bhavaṁ brahmalokan”ti-ādinā nayena dānassa vaṇṇaṁ thomayamānā vicaranti. **Yācakā**ti ye-- “pasatamattaṁ detha, sarāvamattaṁ dethā”ti-ādīni vatvā yācamānā vicaranti. **Opānabhūto**ti udapānabhūto. Sabbesaṁ sādhāraṇaparibhogo, catumahāpathe khatapokkharaṇī (CS:pg.1.267) viya hutvāti attho. **Sutajātassā**ti ettha sutameva sutajātaṁ. **Atītānāgatapaccuppanne atthe cintetun**ti ettha-- “atīte puññassa katattāyeva me ayaṁ sampattī”ti, evaṁ cintento atītamatthaṁ cintetuṁ paṭibalo nāma hoti. “Idāni puññaṁ katvāva anāgate sakkā sampattiṁ pāpuṇitun”ti cintento anāgatamatthaṁ cintetuṁ paṭibalo nāma hoti. “Idaṁ puññakammaṁ nāma sappurisānaṁ āciṇṇaṁ, mayhañca bhogāpi saṁvijjanti, dāyakacittampi atthi; handāhaṁ puññāni (DA.5./I,299.) karomī”ti cintento paccuppannamatthaṁ cintetuṁ paṭibalo nāma hotīti veditabbo. **Iti imānī**ti evaṁ yathā vuttāni etāni. Etehi kira aṭṭhahaṅgehi samannāgatassa dānaṁ sabbadisāhi mahājano upasaṅkamati. “Ayaṁ dujjāto kittakaṁ kālaṁ dassati, idāni vippaṭisārī hutvā upacchindissatī”ti evamādīni cintetvā na koci upasaṅkamitabbaṁ maññati. Tasmā etāni aṭṭhaṅgāni parikkhārā bhavantīti vuttāni.

(DA.5.-7)Catuparikkhārādivaṇṇanā

341. **Sujaṁ paggaṇhantānan**ti mahāyāgapaṭiggaṇhanaṭṭhāne dānakaṭacchuṁ

paggaṇhantānaṁ. **Imehi catūhī**ti etehi sujātādīhi. Etesu hi asati-- "evaṁ dujjātassa saṁvidhānena pavattadānaṁ kittakaṁ kālaṁ pavattissatī"ti-ādīni vatvā upasaṅkamitāro na honti. Garahitabbābhāvato pana upasaṅkamantiyeva. Tasmā imānipi parikkhārā bhavantīti vuttāni.

342. **Tisso vidhā desesī**ti tīṇi ṭhapanāni desesi. So kira cintesi-- "dānaṁ dadamānā nāma tiṇṇaṁ ṭhānānaṁ aññatarasmiṁ calanti handāhaṁ imaṁ rājānaṁ tesu ṭhānesu paṭhamatarañneva niccalaṁ karomī"ti. Tenassa tisso vidhā desesīti. **So bhoto rañño**ti idaṁ karaṇatthe sāmivacanaṁ. Bhotā raññāti vā pāṭho. **Vippaṭisāro na karaṇīyo**ti "bhogānaṁ vigamahetuko pacchānutāpo na kattabbo, pubbacetanā pana acalā patiṭṭhapetabbā, evañhi dānaṁ mahapphalaṁ hotī"ti dasseti. Itaresupi dvīsu ṭhānesu eseva nayo. Muñcacetanāpi hi pacchāsamanussaraṇacetanā (CS:pg.1.268) ca niccalāva kātabbā. Tathā akarontassa dānaṁ na mahapphalaṁ hoti, nāpi uḷāresu bhogesu cittaṁ namati, Mahāroruvaṁ upapannassa seṭṭhigahapatino viya.

343. **Dasahākārehī**ti dasahi kāraṇehi. Tassa kira evaṁ ahosi-- sacāyaṁ rājā dussīle disvā-- "nassati vata me dānaṁ, yassa me evarūpā dussīlā bhuñjantī"ti sīlavantesupi vippaṭisāraṁ uppādessati, dānaṁ na mahapphalaṁ bhavissati. Vippaṭisāro ca nāma dāyakānaṁ paṭiggāhakatova uppajjati (DA.5./I,300.) handassa paṭhamameva taṁ vippaṭisāraṁ vinodemīti. Tasmā dasahākārehi upacchijjituṁ yuttaṁ paṭiggāhakesupi vippaṭisāraṁ vinodesīti. **Tesañneva tenā**ti tesañneva tena pāpena aniṭṭho vipāko bhavissati, na aññesanti dasseti. **Yajataṁ bhavan**ti detu bhavaṁ. **Sajjatan**ti vissajjatu. **Antaran**ti abbhantaraṁ.

344. **Soḷasahi ākārehi cittaṁ sandassesī**ti idha brāhmaṇo rañño mahādānānumodanaṁ nāma āraddho. Tattha **sandassesī**ti-- 'idaṁ dānaṁ dātā evarūpaṁ sampattiṁ labhatī'ti dassetvā dassetvā kathesi. **Samādapesī**ti tadatthaṁ samādapetvā kathesi. **Samuttejesī**ti vippaṭisāravinodanenassa cittaṁ vodāpesi. **Sampahaṁsesī**ti 'sundaraṁ te kataṁ, mahārāja, dānaṁ dadamānenā'ti thutiṁ katvā kathesi. **Vattā dhammato natthī**ti dhammena samena kāraṇena vattā natthi.

345. **Na rukkhā chijjiṁsu yūpatthāya na dabbhā lūyiṁsu barihisatthāyā**ti ye yūpanāmake mahāthambhe ussāpetvā-- "asukarājā asukāmacco asukabrāhmaṇo evarūpaṁ nāma mahāyāgaṁ yajatī"ti nāmaṁ likhitvā ṭhapenti. Yāni ca dabbhatiṇāni lāyitvā vanamālāsaṅkhepena yaññasālaṁ parikkhipanti, bhūmiyaṁ vā pattharanti, tepi na rukkhā chijjiṁsu, na dabbhā lūyiṁsu. Kiṁ pana gāvo vā ajādayo vā haññissantīti dasseti. **Dāsā**ti antogehadāsādayo. **Pessā**ti ye pubbameva dhanaṁ gahetvā kammaṁ karonti. **Kammakarā**ti ye bhattavetanaṁ gahetvā karonti. (DA.5./I,301.) Daṇḍatajjitā nāma daṇḍayaṭṭhimuggarādīni gahetvā-- "kammaṁ karotha karothā"ti evaṁ (CS:pg.1.269) tajjitā. Bhayatajjitā nāma-- sace kammaṁ karosi, kusalaṁ. No ce karosi, chindissāma vā bandhissāma vā māressāma vāti evaṁ bhayena tajjitā. Ete pana na daṇḍatajjitā, na bhayatajjitā, na assumukhā rodamānā parikammāni akaṁsu. Atha kho piyasamudācāreneva samudācariyamānā akaṁsu. Na hi tattha dāsaṁ vā dāsāti, pessaṁ vā pessāti, kammakaraṁ vā kammakarāti ālapanti. Yathānāmavaseneva pana piyasamudācārena ālapitvā itthipurisabalavantadubbalānaṁ anurūpameva kammaṁ dassetvā-- "idañcidañca karothā"ti vadanti. Tepi attano rucivaseneva karonti. Tena vuttaṁ-- "ye icchiṁsu, te akaṁsu; ye na icchiṁsu, na te akaṁsu. Yaṁ icchiṁsu, taṁ akaṁsu; yaṁ na icchiṁsu, na taṁ akaṁsū"ti. **Sappitelanavanītadadhimadhuphāṇitena ceva so yañño niṭṭhānamagamāsī**ti rājā kira bahinagarassa catūsu dvāresu antonagarassa ca majjheti pañcasu ṭhānesu mahādānasālāyo

kārāpetvā ekekissāya sālāya satasahassaṁ satasahassaṁ katvā divase divase pañcasatasahassāni vissajjetvā sūriyuggamanato paṭṭhāya tassa tassa kālassa anurūpehi sahatthena suvaṇṇakaṭacchuṁ gahetvā paṇītehi sappitelādisammisseheva yāgukhajjakabhattabyañjanapānakādīhi mahājanaṁ santappesi. Bhājanāni pūretvā gaṇhitukāmānaṁ tatheva dāpesi. Sāyaṇhasamaye pana vatthagandhamālādīhi sampūjesi. Sappi-ādīnaṁ pana mahācāṭiyo pūrāpetvā-- "yo yaṁ paribhuñjitukāmo, so taṁ paribhuñjatū"ti anekasatesu ṭhānesu ṭhapāpesi. Taṁ sandhāya vuttaṁ-- "sappitelanavanītadadhimadhuphāṇitena ceva so yañño niṭṭhānamagamāsī"ti.

346. **Pahūtaṁ sāpateyyaṁ ādāyā**ti bahuṁ dhanaṁ gahetvā. Te kira cintesuṁ-- "ayaṁ rājā sappitelādīni janapadato anāharāpetvā attano santakameva nīharitvā mahādānaṁ deti. Amhehi pana 'rājā na kiñci āharāpetī'ti na yuttaṁ tuṇhī bhavituṁ. Na hi rañño ghare dhanaṁ akkhayadhammameva, amhesu ca adentesu ko añño rañño dassati, handassa dhanaṁ upasaṁharāmā"ti te gāmabhāgena ca (DA.5./I,302.) nigamabhāgena ca nagarabhāgena ca sāpateyyaṁ saṁharitvā sakaṭāni pūretvā rañño upahariṁsu. Taṁ sandhāya-- "pahūtaṁ sāpateyyan"ti-ādimāha.

347. **Puratthimena** (CS:pg.1.270) **yaññavāṭassā**ti puratthimato nagaradvāre dānasālāya puratthimabhāge. Yathā puratthimadisato āgacchantā khattiyānaṁ dānasālāya yāguṁ pivitvā rañño dānasālāya bhuñjitvā nagaraṁ pavisanti. Evarūpe ṭhāne paṭṭhapesuṁ. **Dakkhiṇena yaññavāṭassā**ti dakkhiṇato nagaradvāre dānasālāya vuttanayeneva dakkhiṇabhāge paṭṭhapesuṁ. Pacchimuttaresupi eseva nayo.

348. **Aho yañño, aho yaññasampadā**ti brāhmaṇā sappi-ādīhi niṭṭhānagamanaṁ sutvā-- "yaṁ loke madhuraṁ, tadeva Samaṇo Gotamo katheti, handassa yaññaṁ pasaṁsāmā"ti tuṭṭhacittā pasaṁsamānā evamāhaṁsu. **Tuṇhībhūtova nisinno hotī**ti upari vattabbamatthaṁ cintayamāno nissaddova nisinno hoti. **Abhijānāti pana bhavaṁ Gotamo**ti idaṁ brāhmaṇo parihārena pucchanto āha. Itarathā hi-- "kiṁ pana tvaṁ, bho Gotama, tadā rājā ahosi, udāhu purohito brāhmaṇo"ti evaṁ ujukameva pucchayamāno agāravo viya hoti.

(DA.5.-11)Niccadāna-anukulayaññavaṇṇanā

349. **Atthi pana, bho Gotamā**ti-- idaṁ brāhmaṇo "Sakalajambudīpavāsīnaṁ uṭṭhāya samuṭṭhāya dānaṁ nāma dātuṁ garukaṁ sakalajanapado ca attano kammāni akaronto nassissati, atthi nu kho amhākampi imamhā yaññā añño yañño appasamārambhataro ceva mahapphalataro cā"ti etamatthaṁ pucchanto āha. **Niccadānānī**ti dhuvadānāni niccabhattāni. **Anukulayaññānī**ti-- "amhākaṁ pitupitāmahādīhi pavattitānī"ti katvā pacchā duggatapurisehipi vaṁsaparamparāya pavattetabbāni yāgāni, evarūpāni kira sīlavante uddissa nibaddhadānāni tasmiṁ kule daliddāpi na upacchindanti.

(DA.5./I,303.) **Tatridaṁ vatthu--** Anāthapiṇḍikassa kira ghare pañca niccabhattasatāni dīyiṁsu. Dantamayasalākāni pañcasatāni ahesuṁ. Atha taṁ kulaṁ anukkamena dāliddiyena abhibhūtaṁ, ekā tasmiṁ kule dārikā ekasalākato uddhaṁ dātuṁ nāsakkhi. Sāpi pacchā setavāhanarajjaṁ gantvā khalaṁ sodhetvā laddhadhaññena taṁ salākaṁ adāsi. Eko thero rañño (CS:pg.1.271) ārocesi. Rājā taṁ ānetvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi. Sā tato paṭṭhāya puna pañcapi salākabhattasatāni pavattesi.

Daṇḍappahārāti-- "paṭipāṭiyā tiṭṭhatha tiṭṭhathā"ti ujuṁ gantvā gaṇhatha gaṇhathāti ca ādīni vatvā dīyamānā daṇḍappahārāpi galaggāhāpi dissanti. **Ayaṁ kho,**

brāhmaṇa, hetu …pe… mahānisaṁsatarañcāti. Ettha yasmā mahāyaññe viya imasmiṁ salākabhatte na bahūhi veyyāvaccakarehi vā upakaraṇehi vā attho atthi, tasmā etaṁ appaṭṭhataraṁ. Yasmā cettha na bahūnaṁ kammacchedavasena pīḷāsaṅkhāto samārambho atthi, tasmā appasamārambhataraṁ. Yasmā cetaṁ saṅghassa yiṭṭhaṁ pariccattaṁ, tasmā yaññanti vuttaṁ, yasmā pana chaḷaṅgasamannāgatāya dakkhiṇāya mahāsamudde udakasseva na sukaraṁ puññābhisandassa pamāṇaṁ kātuṁ, idañca tathāvidhaṁ. Tasmā taṁ mahapphalatarañca mahānisaṁsatarañcāti veditabbaṁ. Idaṁ sutvā brāhmaṇo cintesi-- idampi niccabhattaṁ uṭṭhāya samuṭṭhāya dadato divase divase ekassa kammaṁ nassati. Navanavo ussāho ca janetabbo hoti, atthi nu kho itopi añño yañño appaṭṭhataro ca appasamārambhataro cāti. Tasmā "Atthi pana, bho Gotamā"ti-ādimāha. Tattha yasmā salākabhatte kiccapariyosānaṁ natthi, ekena uṭṭhāya samuṭṭhāya aññaṁ kammaṁ akatvā saṁvidhātabbameva. Vihāradāne pana kiccapariyosānaṁ atthi. Paṇṇasālaṁ vā hi kāretuṁ koṭidhanaṁ vissajjetvā mahāvihāraṁ vā, ekavāraṁ dhanapariccāgaṁ katvā kāritaṁ sattaṭṭhavassānipi vassasatampi vassasahassampi gacchatiyeva. Kevalaṁ jiṇṇapatitaṭṭhāne paṭisaṅkharaṇamattameva (DA.5./I,304.) kātabbaṁ hoti. Tasmā idaṁ vihāradānaṁ salākabhattato appaṭṭhataraṁ appasamārambhatarañca hoti. Yasmā panettha suttantapariyāyena yāvadeva sītassa paṭighātāyāti ādayo navānisaṁsā vuttā, khandhakapariyāyena.

"Sītaṁ uṇhaṁ paṭihanti, tato vāḷamigāni ca;
Siriṁsape ca makase ca, sisire cāpi vuṭṭhiyo.
Tato vātātapo ghoro, sañjāto paṭihaññati;
Leṇatthañca sukhatthañca, **jhāyituñca vipassituṁ**.
Vihāradānaṁ saṅghassa, aggaṁ Buddhena vaṇṇitaṁ;
Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṁ atthamattano.
Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute.
Tasmā annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca;
Dadeya ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
Te tassa dhammaṁ desenti, sabbadukkhāpanūdanaṁ;
Yaṁ so dhammaṁ idhaññāya, parinibbāti anāsavo"ti. (cūḷava.295).

Sattarasānisaṁsā vuttā. Tasmā etaṁ salākabhattato mahapphalatarañca mahānisaṁsatarañcāti veditabbaṁ. Saṅghassa pana pariccattattāva yaññoti vuccati. Idampi sutvā brāhmaṇo cintesi-- "dhanapariccāgaṁ katvā vihāradānaṁ (CS:pg.1.272) nāma dukkaraṁ, attano santakā hi kākaṇikāpi parassa duppariccajā, handāhaṁ itopi appaṭṭhatarañca appasamārambhatarañca yaññaṁ pucchāmī"ti. Tato taṁ pucchanto-- "Atthi pana bho"ti-ādimāha.

350-351. Tattha yasmā sakiṁ pariccattepi vihāre punappunaṁ chādanakhaṇḍaphullappaṭisaṅkharaṇādivasena kiccaṁ atthiyeva, saraṇaṁ pana ekabhikkhussa vā santike saṅghassa vā gaṇassa vā sakiṁ gahitaṁ gahitameva hoti, natthi tassa punappunaṁ kattabbatā, tasmā taṁ vihāradānato appaṭṭhatarañca appasamārambhatarañca hoti. Yasmā ca saraṇagamanaṁ nāma tiṇṇaṁ ratanānaṁ jīvitapariccāgamayaṁ puññakammaṁ saggasampattiṁ deti, tasmā mahapphalatarañca mahānisaṁsatarañcāti veditabbaṁ. Tiṇṇaṁ pana ratanānaṁ jīvitapariccāgavasena yaññoti vuccati.

(DA.5./I,305.) 352. Idaṁ sutvā brāhmaṇo cintesi-- "attano jīvitaṁ nāma parassa pariccajituṁ dukkaraṁ, atthi nu kho itopi appaṭṭhataro yañño"ti tato taṁ pucchanto puna

“Atthi pana, bho Gotamā”ti-ādimāha. Tattha pāṇātipātā veramaṇīti-ādīsu **veramaṇī** nāma virati. Sā tividhā hoti-- sampattavirati, samādānavirati setughātaviratīti. Tattha yo sikkhāpadāni agahetvāpi kevalaṁ attano jātigottakulāpadesādīni anussaritvā-- “na me idaṁ patirūpan”ti pāṇātipātādīni na karoti, sampattavatthuṁ pariharati. Tato ārakā viramati. Tassa sā virati sampattaviratīti veditabbā.

“Ajjatagge jīvitahetupi pāṇaṁ na hanāmī”ti vā “pāṇātipātā viramāmī”ti vā “veramaṇiṁ samādiyāmī”ti vā evaṁ sikkhāpadāni gaṇhantassa pana virati samādānaviratīti veditabbā.

Ariyasāvakānaṁ pana maggasampayuttā virati setughātavirati nāma. Tattha purimā dve viratiyo yaṁ voropanādivasena vītikkamitabbaṁ jīvitindriyādivatthu, taṁ ārammaṇaṁ katvā pavattanti. Pacchimā nibbānārammaṇāva. Ettha ca yo pañca sikkhāpadāni ekato gaṇhati, tassa ekasmiṁ bhinne sabbāni bhinnāni honti. Yo ekekaṁ gaṇhati, so yaṁ vītikkamati, tadeva (CS:pg.1.273) bhijjati. Setughātaviratiyā pana bhedo nāma natthi, bhavantarepi hi ariyasāvako jīvitahetupi neva pāṇaṁ hanati na suraṁ pivati. Sacepissa surañca khīrañca missetvā mukhe pakkhipanti, khīrameva pavisati, na surā. Yathā kiṁ? Koñcasakuṇānaṁ khīramissake udake khīrameva pavisati? Na udakaṁ. Idaṁ yonisiddhanti ce, idaṁ dhammatāsiddhanti ca veditabbaṁ. Yasmā pana saraṇagamane diṭṭhi-ujukakaraṇaṁ nāma bhāriyaṁ. Sikkhāpadasamādāne pana viratimattakameva. Tasmā etaṁ yathā vā tathā vā gaṇhantassāpi sādhukaṁ gaṇhantassāpi appaṭṭhatarañca appasamārambhatarañca. Pañcasīlasadisassa pana dānassa abhāvato ettha mahapphalatā mahānisaṁsatā ca veditabbā. Vuttañhetaṁ-- (DA.5./I,306.) “Pañcimāni bhikkhave, dānāni mahādānāni aggaññāni rattaññāni vaṁsaññāni porāṇāni asaṁkiṇṇāni asaṁkiṇṇapubbāni na saṅkiyanti na saṅkiyissanti appaṭikuṭṭhāni samaṇehi brāhmaṇehi viññūhi. Katamāni pañca? Idha, bhikkhave, ariyasāvako pāṇātipātaṁ pahāya pāṇātipātā paṭivirato hoti. Pāṇātipātā paṭivirato, bhikkhave, ariyasāvako aparimāṇānaṁ sattānaṁ abhayaṁ deti, averaṁ deti abyāpajjhaṁ deti. Aparimāṇānaṁ sattānaṁ abhayaṁ datvā averaṁ datvā abyāpajjhaṁ datvā aparimāṇassa abhayassa averassa abyāpajjhassa bhāgī hoti. Idaṁ, bhikkhave, paṭhamaṁ dānaṁ mahādānaṁ …pe… viññūhīti.

> Puna caparaṁ, bhikkhave, ariyasāvako adinnādānaṁ pahāya …pe… kāmesumicchācāraṁ pahāya …pe… musāvādaṁ pahāya …pe… surāmerayamajjapamādaṭṭhānaṁ pahāya …pe… imāni kho, bhikkhave, pañca dānāni mahādānāni aggaññāni …pe… viññūhī”ti (a.ni.8.39).

Idañca pana sīlapañcakaṁ-- “attasinehañca jīvitasinehañca pariccajitvā rakkhissāmī”ti samādinnatāya yaññoti vuccati. Tattha kiñcāpi pañcasīlato saraṇagamanameva jeṭṭhakaṁ, idaṁ pana saraṇagamaneyeva patiṭṭhāya rakkhitasīlavasena mahapphalanti vuttaṁ.

353. Idampi (CS:pg.1.274) sutvā brāhmaṇo cintesi-- “pañcasīlaṁ nāma rakkhituṁ garukaṁ, atthi nu kho aññaṁ kiñci īdisameva hutvā ito appaṭṭhatarañca mahapphalatarañcā”ti. Tato taṁ pucchanto punapi-- “Atthi pana, bho Gotamā”ti-ādimāha. Athassa Bhagavā tividhasīlapāripūriyaṁ ṭhitassa paṭhamajjhānādīnaṁ yaññānaṁ appaṭṭhatarañca mahapphalatarañca dassetukāmo Buddhuppādato paṭṭhāya desanaṁ ārabhanto “idha brāhmaṇā”ti-ādimāha. Tattha yasmā heṭṭhā vuttehi guṇehi samannāgato paṭhamaṁ jhānaṁ, paṭhamajjhānādīsu ṭhito dutiyajjhānādīni nibbattento na kilamati, tasmā tāni appaṭṭhāni appasamārambhāni. Yasmā panettha paṭhamajjhānaṁ ekaṁ kappaṁ brahmaloke āyuṁ deti. Dutiyaṁ

aṭṭhakappe. Tatiyaṁ catusaṭṭhikappe. Catutthaṁ pañcakappasatāni. Tadeva ākāsānañcāyatanādisamāpattivasena (DA.5./I,307.) bhāvitaṁ vīsati, cattālīsaṁ, saṭṭhi, caturāsīti ca kappasahassāni āyuṁ deti; tasmā mahapphalatarañca mahānisaṁsatarañca. Nīvaraṇādīnaṁ pana paccanīkānaṁ dhammānaṁ pariccattattā taṁ yaññanti veditabbaṁ.

Vipassanāñāṇampi yasmā catutthajjhānapariyosānesu guṇesu patiṭṭhāya nibbattento na kilamati, tasmā appaṭṭhaṁ appasamārambhaṁ; vipassanāsukhasadisassa pana sukhassa abhāvā mahapphalaṁ. Paccanīkakilesapariccāgato yaññoti. Manomayiddhipi yasmā vipassanāñāṇe patiṭṭhāya nibbattento na kilamati, tasmā appaṭṭhā appasamārambhā; attano sadisarūpanimmānasamatthatāya mahapphalā. Attano paccanīkakilesapariccāgato yañño. Iddhividhañāṇādīnipi yasmā manomayañāṇādīsu patiṭṭhāya nibbattento na kilamati, tasmā appaṭṭhāni appasamārambhāni, attano attano paccanīkakilesappahānato yañño. Iddhividhaṁ panettha nānāvidhavikubbanadassanasamatthatāya. Dibbasotaṁ devamanussānaṁ saddasavanasamatthatāya; cetopariyañāṇaṁ paresaṁ soḷasavidhacittajānanasamatthatāya; pubbenivāsānussatiñāṇaṁ icchiticchitaṭṭhānasamanussaraṇasamatthatāya; dibbacakkhu icchiticchitarūpadassanasamatthatāya; āsavakkhayañāṇaṁ atipaṇītalokuttaramaggasukhanipphādanasamatthatāya mahapphalanti veditabbaṁ. Yasmā pana arahattato visiṭṭhataro añño yañño nāma natthi, tasmā arahattanikūṭeneva desanaṁ samāpento-- “ayampi kho, brāhmaṇā”ti-ādimāha.

(DA.5.-12)Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanāvaṇṇanā

354-358. **Evaṁ** (CS:pg.1.275) **vutte**ti evaṁ Bhagavatā vutte desanāya pasīditvā saraṇaṁ gantukāmo Kūṭadanto brāhmaṇo-- ‘etaṁ abhikkantaṁ bho, Gotamā’ti-ādikaṁ vacanaṁ avoca. **Upavāyatū**ti upagantvā sarīradarathaṁ nibbāpento tanusītalo vāto vāyatūti. Idañca pana vatvā brāhmaṇo purisaṁ pesesi-- “gaccha, tāta, yaññavāṭaṁ pavisitvā sabbe te pāṇayo bandhanā mocehī”ti. So “sādhū”ti paṭissuṇitvā tathā katvā āgantvā “muttā bho, te pāṇayo”ti ārocesi. (DA.5./I,308.) Yāva brāhmaṇo taṁ pavattiṁ na suṇi, na tāva Bhagavā dhammaṁ desesi. Kasmā? “Brāhmaṇassa citte ākulabhāvo atthī”ti. Sutvā panassa “bahū vata me pāṇā mocitā”ti cittacāro vippasīdati. Bhagavā tassa vippasannamanataṁ ñatvā dhammadesanaṁ ārabhi. Taṁ sandhāya-- “atha kho Bhagavā”ti-ādi vuttaṁ. Puna ‘kallacittan’ti-ādi ānupubbikathānubhāvena vikkhambhitanīvaraṇataṁ sandhāya vuttaṁ. Sesaṁ uttānatthamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Kūṭadantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.6./I,309.)

(DA.6.)6.Mahālisuttavaṇṇanā

(DA.6.-1)Brāhmaṇadūtavatthuvaṇṇanā

359. **Evaṁ** (CS:pg.1.276) **me sutaṁ-- Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Vesāliyan**ti Mahālisuttaṁ. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā. **Vesāliyan**ti punappunaṁ visālabhāvūpagamanato Vesālīti laddhanāmake nagare. **Mahāvane**ti bahinagare

himavantena saddhiṁ ekābaddhaṁ hutvā ṭhitaṁ sayaṁ jātavanaṁ atthi, yaṁ mahantabhāveneva mahāvananti vuccati, tasmiṁ mahāvane. **Kūṭāgārasālāyan**ti tasmiṁ vanasaṇḍe saṅghārāmaṁ patiṭṭhapesuṁ. Tattha kaṇṇikaṁ yojetvā thambhānaṁ upari kūṭāgārasālāsaṅkhepena devavimānasadisaṁ pāsādaṁ akaṁsu, taṁ upādāya sakalopi saṅghārāmo "kūṭāgārasālā"ti paññāyittha. Bhagavā taṁ Vesāliṁ upanissāya tasmiṁ saṅghārāme viharati. Tena vuttaṁ-- "Vesāliyaṁ viharati mahāvane kūṭāgārasālāyan"ti. **Kosalakā**ti Kosalaraṭṭhavāsino. **Māgadhakā**ti Magadharaṭṭhavāsino. **Karaṇīyenā**ti avassaṁ kattabbakammena. Yañhi akātumpi vaṭṭati, taṁ kiccanti vuccati, yaṁ avassaṁ kātabbameva, taṁ karaṇīyaṁ nāma.

360. **Paṭisallīno Bhagavā**ti nānārammaṇacārato paṭikkamma sallīno nilīno, ekībhāvaṁ upagamma ekattārammaṇe jhānaratiṁ anubhavatīti attho. **Tatthevā**ti tasmiññeva vihāre. (DA.6./I,310.) **Ekamantan**ti tasmā ṭhānā apakkamma tāsu tāsu rukkhacchāyāsu nisīdiṁsu.

(DA.6.-2)Oṭṭhaddhalicchavīvatthuvaṇṇanā

361. **Oṭṭhaddho**ti addhoṭṭhatāya evaṁladdhanāmo. **Mahatiyā Licchavīparisāyā**ti purebhattaṁ Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa dānaṁ datvā Bhagavato santike uposathaṅgāni adhiṭṭhahitvā gandhamālādīni gāhāpetvā ugghosanāya mahatiṁ Licchavirājaparisaṁ sannipātāpetvā tāya nīlapītādivaṇṇavatthābharaṇavilepanapaṭimaṇḍitāya tāvatiṁsaparisasappaṭibhāgāya mahatiyā Licchaviparisāya saddhiṁ upasaṅkami. **Akālo kho mahālī**ti (CS:pg.1.277) tassa oṭṭhaddhassa mahālīti mūlanāmaṁ, tena mūlanāmamattena naṁ thero mahālīti ālapati. **Ekamantaṁ nisīdī**ti patirūpāsu rukkhacchāyāsu tāya Licchaviparisāya saddhiṁ ratanattayassa vaṇṇaṁ kathayanto nisīdi.

362. **Sīho samaṇuddeso**ti āyasmato Nāgitassa bhāgineyyo sattavassakāle pabbajitvā sāsane yuttapayutto "Sīho"ti evaṁnāmako sāmaṇero, so kira taṁ mahāparisaṁ disvā -- "ayaṁ parisā mahatī, sakalaṁ vihāraṁ pūretvā nisinnā, addhā Bhagavā ajja imissā parisāya mahantena ussāhena dhammaṁ desessati, yaṁnūnāhaṁ upajjhāyassācikkhitvā Bhagavato mahāparisāya sannipatitabhāvaṁ ārocāpeyyan"ti cintetvā yenāyasmā Nāgito tenupasaṅkami. **Bhante Kassapā**ti theraṁ gottena ālapati. **Esā janatā**ti eso janasamūho.

Tvaññeva Bhagavato ārocehīti Sīho kira Bhagavato vissāsiko, ayañhi thero thūlasarīro, tenassa sarīragarutāya uṭṭhānanisajjādīsu ālasiyabhāvo īsakaṁ appahīno viya hoti. Athāyaṁ sāmaṇero Bhagavato kālena kālaṁ vattaṁ karoti. Tena naṁ thero "tvampi dasabalassa vissāsiko"ti vatvā gaccha tvaññevārocehīti āha. **Vihārapacchāyāyan**ti vihārachāyāyaṁ, kūṭāgāramahāgehacchāyāya pharitokāseti attho. Sā kira kūṭāgārasālā (DA.6./I,311.) dakkhiṇuttarato dīghā pācīnamukhā, tenassā purato mahatī chāyā patthaṭā hoti, Sīho tattha Bhagavato āsanaṁ paññapesi.

363. Atha kho Bhagavā dvārantarehi ceva vātapānantarehi ca nikkhamitvā vidhāvantāhi vippharantīhi chabbaṇṇāhi Buddharasmīhi saṁsūcitanikkhamano valāhakantarato puṇṇacando viya kūṭāgārasālato nikkhamitvā paññattavarabuddhāsane nisīdi. Tena vuttaṁ-- "atha kho Bhagavā vihārā nikkhamma vihārapacchāyāya paññatte āsane nisīdī"ti.

364-365. **Purimāni** (CS:pg.1.278) **bhante, divasāni purimatarānī**ti ettha hiyyo divasaṁ purimaṁ nāma, tato paraṁ purimataraṁ. Tato paṭṭhāya pana sabbāni purimāni

ceva purimatarāni ca honti. **Yadagge**ti mūladivasato paṭṭhāya yaṁ divasaṁ aggaṁ parakoṭiṁ katvā viharāmīti attho, yāva vihāsinti vuttaṁ hoti. Idāni tassa parimāṇaṁ dassento "naciraṁ tīṇi vassānī"ti āha. Atha vā **yadagge**ti yaṁ divasaṁ aggaṁ katvā naciraṁ tīṇi vassāni viharāmītipi attho Yaṁ divasaṁ ādiṁ katvā naciraṁ vihāsiṁ tīṇiyeva vassānīti vuttaṁ hoti. Ayaṁ kira Bhagavato pattacīvaraṁ gaṇhanto tīṇi saṁvaccharāni Bhagavantaṁ upaṭṭhāsi, taṁ sandhāya evaṁ vadati. **Piyarūpānī**ti piyajātikāni sātajātikāni. **Kāmūpasaṁhitānī**ti kāmassādayuttāni. **Rajanīyānī**ti rāgajanakāni. **No ca kho dibbāni saddānī**ti kasmā Sunakkhatto tāni na suṇāti? So kira Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā dibbacakkhuparikammaṁ yāci, tassa Bhagavā ācikkhi, so yathānusiṭṭhaṁ paṭipanno dibbacakkhuṁ uppādetvā devatānaṁ rūpāni disvā cintesi "imasmiṁ sarīrasaṇṭhāne saddena madhurena bhavitabbaṁ, kathaṁ nu kho naṁ suṇeyyan"ti Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā dibbasotaparikammaṁ pucchi. Ayañca atīte ekaṁ sīlavantaṁ bhikkhuṁ kaṇṇasakkhaliyaṁ (DA.6./I,312.) paharitvā badhiramakāsi. Tasmā parikammaṁ karontopi abhabbo dibbasotādhigamāya. Tenassa na Bhagavā parikammaṁ kathesi. So ettāvatā Bhagavati āghātaṁ bandhitvā cintesi-- "addhā samaṇassa Gotamassa evaṁ hoti-- 'ahampi khattiyo ayampi khattiyo, sacassa ñāṇaṁ vaḍḍhissati, ayampi sabbaññū bhavissatī'ti usūyāya mayhaṁ na kathesī"ti. So anukkamena gihibhāvaṁ patvā tamatthaṁ Mahālilicchavino kathento evamāha.

366-371. **Ekaṁsabhāvito**ti ekaṁsāya ekakoṭṭhāsāya bhāvito, dibbānaṁ vā rūpānaṁ dassanatthāya dibbānaṁ vā saddānaṁ savanatthāya bhāvitoti attho. **Tiriyan**ti anudisāya. **Ubhayaṁsabhāvito**ti ubhayaṁsāya ubhayakoṭṭhāsāya bhāvitoti attho. **Ayaṁ kho mahāli hetū**ti ayaṁ dibbānaṁyeva rūpānaṁ dassanāya ekaṁsabhāvito samādhi hetu. Imamatthaṁ sutvā so Licchavī cintesi -- "idaṁ dibbasotena saddasuṇanaṁ imasmiṁ sāsane uttamatthabhūtaṁ maññe imassa nūna atthāya ete (CS:pg.1.279) bhikkhū paññāsampi saṭṭhipi vassāni apaṇṇakaṁ brahmacariyaṁ caranti, yaṁnūnāhaṁ dasabalaṁ etamatthaṁ puccheyyan"ti.

372. Tato tamatthaṁ pucchanto "etāsaṁ nūna, bhante"ti-ādimāha. **Samādhibhāvanānan**ti ettha samādhiyeva samādhibhāvanā, ubhayaṁsabhāvitānaṁ samādhīnanti attho. Atha yasmā sāsanato bāhirā etā samādhibhāvanā, na ajjhattikā. Tasmā tā paṭikkhipitvā yadatthaṁ bhikkhū brahmacariyaṁ caranti, taṁ dassento Bhagavā "na kho mahālī"ti-ādimāha.

(DA.6.-4)Catu-ariyaphalavaṇṇanā

373. **Tiṇṇaṁ saṁyojanānan**ti sakkāyadiṭṭhi-ādīnaṁ tiṇṇaṁ bandhanānaṁ. Tāni hi vaṭṭadukkhamaye rathe satte saṁyojenti, tasmā saṁyojanānīti vuccanti. (DA.6./I,313.) **Sotāpanno hotī**ti maggasotaṁ āpanno hoti. **Avinipātadhammo**ti catūsu apāyesu apatanadhammo. **Niyato**ti dhammaniyāmena niyato. **Sambodhiparāyaṇo**ti uparimaggattayasaṅkhātā sambodhi paraṁ ayanaṁ assa, anena vā pattabbāti sambodhiparāyaṇo.

Tanuttāti pariyuṭṭhānamandatāya ca kadāci karahaci uppattiyā ca tanubhāvā. **Orambhāgiyānan**ti heṭṭhābhāgiyānaṁ, ye hi baddho upari suddhāvāsabhūmiyaṁ nibbattituṁ na sakkoti. **Opapātiko**ti sesayonipaṭikkhepavacanametaṁ. **Tattha parinibbāyī**ti tasmiṁ uparibhaveyeva parinibbānadhammo. **Anāvattidhammo**ti tato brahmalokā puna paṭisandhivasena anāvattanadhammo. **Cetovimuttin**ti cittavisuddhiṁ, sabbakilesabandhanavimuttassa arahattaphalacittassetaṁ adhivacanaṁ.

Paññāvimuttinti etthāpi sabbakilesabandhanavimuttā arahattaphalapaññāva paññāvimuttīti veditabbā. **Diṭṭheva dhamme**ti imasmiṁyeva attabhāve. **Sayan**ti sāmaṁ. **Abhiññā**ti abhijānitvā. **Sacchikatvā**ti paccakkhaṁ katvā. Atha vā **abhiññā sacchikatvā**ti abhiññāya abhivisiṭṭhena ñāṇena sacchikaritvātipi attho. **Upasampajjā**ti patvā paṭilabhitvā. Idaṁ sutvā Licchavirājā cintesi-- "ayaṁ pana dhammo na sakuṇena viya uppatitvā, nāpi godhāya viya urena gantvā sakkā paṭivijjhituṁ (CS:pg.1.280) addhā pana imaṁ paṭivijjhantassa pubbabhāgappaṭipadāya bhavitabbaṁ, pucchāmi tāva nan"ti.

(DA.6.-5)Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

374-375. Tato Bhagavantaṁ pucchanto "Atthi pana bhante"ti-ādimāha. **Aṭṭhaṅgiko**ti pañcaṅgikaṁ turiyaṁ viya aṭṭhaṅgiko gāmo viya ca aṭṭhaṅgamattoyeva hutvā aṭṭhaṅgiko, na aṅgato añño maggo nāma atthi. Tenevāha-- **"seyyathidaṁ, sammādiṭṭhi …pe… sammāsamādhī"**ti. (DA.6./I,314.) Tattha sammādassanalakkhaṇā **sammādiṭṭhi**. Sammā abhiniropanalakkhaṇo **sammāsaṅkappo**. Sammā pariggahaṇalakkhaṇā **sammāvācā**. Sammā samuṭṭhāpanalakkhaṇo **sammākammanto**. Sammā vodāpanalakkhaṇo **sammā-ājīvo**. Sammā paggahalakkhaṇo **sammāvāyāmo**. Sammā upaṭṭhānalakkhaṇā **sammāsati**. Sammā samādhānalakkhaṇo **sammāsamādhi**. Etesu ekekassa tīṇi tīṇi kiccāni honti. Seyyathidaṁ, sammādiṭṭhi tāva aññehipi attano paccanīkakilesehi saddhiṁ micchādiṭṭhiṁ pajahati, nirodhaṁ ārammaṇaṁ karoti, sampayuttadhamme ca passati tappaṭicchādakamohavidhamanavasena asammohato. Sammāsaṅkappādayopi tatheva micchāsaṅkappādīni pajahanti, nirodhañca ārammaṇaṁ karonti, visesato panettha sammāsaṅkappo sahajātadhamme abhiniropeti. Sammāvācā sammā pariggaṇhati. Sammākammanto sammā samuṭṭhāpeti. Sammā-ājīvo sammā vodāpeti. Sammāvāyāmo sammā paggaṇhati. Sammāsati sammā upaṭṭhāpeti. Sammāsamādhi sammā padahati.

Api cesā sammādiṭṭhi nāma pubbabhāge nānākkhaṇā nānārammaṇā hoti, maggakkhaṇe ekakkhaṇā ekārammaṇā. Kiccato pana "dukkhe ñāṇan"ti-ādīni cattāri nāmāni labhati. Sammāsaṅkappādayopi pubbabhāge nānākkhaṇā nānārammaṇā honti. Maggakkhaṇe ekakkhaṇā ekārammaṇā. Tesu sammāsaṅkappo kiccato "nekkhammasaṅkappo"ti-ādīni tīṇi nāmāni labhati. Sammā vācādayo tisso viratiyopi honti, cetanādayopi honti, maggakkhaṇe pana viratiyeva. Sammāvāyāmo sammāsatīti idampi dvayaṁ kiccato sammappadhānasatipaṭṭhānavasena cattāri nāmāni labhati. Sammāsamādhi pana pubbabhāgepi maggakkhaṇepi sammāsamādhiyeva.

Iti (CS:pg.1.281) imesu aṭṭhasu dhammesu Bhagavatā nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahukārattā paṭhamaṁ sammādiṭṭhi desitā. Ayañhi "paññāpajjoto paññāsatthan"ti (dha.sa.20) ca vuttā. Tasmā etāya pubbabhāge vipassanāñāṇasaṅkhātāya sammādiṭṭhiyā avijjandhakāraṁ vidhamitvā kilesacore ghātento (DA.6./I,315.) khemena yogāvacaro nibbānaṁ pāpuṇāti. Tena vuttaṁ-- "nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahukārattā paṭhamaṁ sammādiṭṭhi desitā"ti.

Sammāsaṅkappo pana tassā bahukāro, tasmā tadanantaraṁ vutto. Yathā hi heraññiko hatthena parivaṭṭetvā parivaṭṭetvā cakkhunā kahāpaṇaṁ olokento-- "ayaṁ cheko, ayaṁ kūṭo"ti jānāti. Evaṁ yogāvacaropi pubbabhāge vitakkena vitakketvā vipassanāpaññāya olokayamāno-- "ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarādayo"ti pajānāti. Yathā vā pana purisena koṭiyaṁ gahetvā parivaṭṭetvā parivaṭṭetvā dinnaṁ mahārukkhaṁ tacchako vāsiyā tacchetvā kamme upaneti, evaṁ

vitakkena vitakketvā vitakketvā dinne dhamme yogāvacaro paññāya-- “ime kāmāvacarā, ime rūpāvacarā”ti-ādinā nayena paricchinditvā kamme upaneti Tena vuttaṁ-- “sammāsaṅkappo pana tassā bahukāro, tasmā tadanantaraṁ vutto”ti. Svāyaṁ yathā sammādiṭṭhiyā evaṁ sammāvācāyapi upakārako. Yathāha-- “pubbe kho, visākha, vitakketvā vicāretvā pacchā vācaṁ bhindatī”ti, (ma.ni.1.463) tasmā tadanantaraṁ sammāvācā vuttā.

Yasmā pana-- “idañcidañca karissāmā”ti paṭhamaṁ vācāya saṁvidahitvā loke kammante payojenti; tasmā vācā kāyakammassa upakārikāti sammāvācāya anantaraṁ sammākammanto vutto. Catubbidhaṁ pana vacīduccaritaṁ, tividhañca kāyaduccaritaṁ pahāya ubhayaṁ sucaritaṁ pūrentasseva yasmā ājīvaṭṭhamakaṁ sīlaṁ pūreti, na itarassa, tasmā tadubhayānantaraṁ sammā-ājīvo vutto. Evaṁ visuddhājīvena pana “parisuddho me ājīvo”ti ettāvatā ca paritosaṁ katvā suttapamattena viharituṁ na yuttaṁ, atha kho “sabbiriyāpathesu idaṁ vīriyaṁ samārabhitabban”ti dassetuṁ tadanantaraṁ sammāvāyāmo vutto. Tato “āraddhavīriyenapi kāyādīsu catūsu vatthūsu (CS:pg.1.282) sati sūpaṭṭhitā kātabbā”ti dassanatthaṁ tadanantaraṁ (DA.6./I,316.) sammāsati desitā. Yasmā panevaṁ sūpaṭṭhitā sati samādhissupakārānupakārānaṁ dhammānaṁ gatiyo samannesitvā pahoti ekattārammaṇe cittaṁ samādhātuṁ, tasmā sammāsatiyā anantaraṁ sammāsamādhi desitoti veditabbo. **Etesaṁ dhammānaṁ sacchikiriyāyā**ti etesaṁ sotāpattiphalādīnaṁ paccakkhakiriyatthāya.

(DA.6.-6)Dve pabbajitavatthuvaṇṇanā

376-377. **Ekamidāhan**ti idaṁ kasmā āraddhaṁ? Ayaṁ kira rājā-- “rūpaṁ attā”ti evaṁladdhiko, tenassa desanāya cittaṁ nādhimuccati. Atha Bhagavatā tassa laddhiyā āvikaraṇatthaṁ ekaṁ kāraṇaṁ āharituṁ idamāraddhaṁ. Tatrāyaṁ saṅkhepattho-- “ahaṁ ekaṁ samayaṁ Ghositārāme viharāmi, tatra vasantaṁ maṁ te dve pabbajitā evaṁ pucchiṁsu. Athāhaṁ tesaṁ Buddhuppādaṁ dassetvā tantidhammaṁ nāma kathento idamavocaṁ-- “āvuso, saddhāsampanno nāma kulaputto evarūpassa satthu sāsane pabbajito, evaṁ tividhaṁ sīlaṁ pūretvā paṭhamajjhānādīni patvā ṭhito ‘taṁ jīvan’ti-ādīni vadeyya, yuttaṁ nu kho etamassā”ti? Tato tehi “yuttan”ti vutte “ahaṁ kho panetaṁ, āvuso, evaṁ jānāmi, evaṁ passāmi, atha ca panāhaṁ na vadāmī”ti taṁ vādaṁ paṭikkhipitvā uttari khīṇāsavaṁ dassetvā “imassa evaṁ vattuṁ na yuttan”ti avocaṁ. Te mama vacanaṁ sutvā attamanā ahesunti. Evaṁ vutte sopi attamano ahosi Tenāha-- “idamavoca Bhagavā. Attamano oṭṭhaddho Licchavī Bhagavato bhāsitaṁ abhinandī”ti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Mahālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.7./I,317.)

(DA.7.)7.Jāliyasuttavaṇṇanā

(DA.7.-1)Dve pabbajitavatthuvaṇṇanā

378. **Evaṁ** (CS:pg.1.283) **me sutaṁ …pe… Kosambiyan**ti Jāliyasuttaṁ.

Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā. **Ghositārāme**ti ghositena seṭṭhinā kate ārāme. Pubbe kira allakapparaṭṭhaṁ nāma ahosi. Tato kotūhaliko nāma daliddo chātakabhayena saputtadāro avantiraṭṭhaṁ gacchanto puttaṁ vahituṁ asakkonto chaḍḍetvā agamāsi, mātā nivattitvā taṁ gahetvā gatā, te ekaṁ gopālakagāmaṁ pavisiṁsu. Gopālakena ca tadā bahupāyāso paṭiyatto hoti, te tato pāyāsaṁ labhitvā bhuñjiṁsu. Atha so puriso balavapāyāsaṁ bhutto jīrāpetuṁ asakkonto rattibhāge kālaṁ katvā tattheva sunakhiyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gahetvā kukkuro jāto, so gopālakassa piyo ahosi. Gopālako ca paccekabuddhaṁ upaṭṭhahati. Paccekabuddhopi bhattakiccapariyosāne kukkurassa ekekaṁ piṇḍaṁ deti, so paccekabuddhe sinehaṁ uppādetvā gopālakena saddhiṁ paṇṇasālampi gacchati. Gopālake asannihite bhattavelāyaṁ sayameva gantvā kālārocanatthaṁ paṇṇasāladvāre bhussati, antarāmaggepi caṇḍamige disvā bhussitvā palāpeti. So paccekabuddhe mudukena cittena kālaṁkatvā devaloke nibbatti Tatrassa ghosakadevaputto tveva nāmaṁ ahosi. So devalokato cavitvā Kosambiyaṁ ekassa kulassa ghare (DA.7./I,318.) nibbatti. Taṁ aputtako seṭṭhi tassa mātāpitūnaṁ dhanaṁ datvā puttaṁ katvā aggahesi. Atha attano putte jāte sattakkhattuṁ ghātāpetuṁ upakkami. So puññavantatāya sattasupi ṭhānesu maraṇaṁ appatvā avasāne ekāya seṭṭhidhītāya veyyattiyena laddhajīvito aparabhāge pitu-accayena seṭṭhiṭṭhānaṁ patvā ghosakaseṭṭhi nāma jāto. Aññepi Kosambiyaṁ kukkuṭaseṭṭhi (CS:pg.1.284) pāvāriyaseṭṭhīti dve seṭṭhino atthi, iminā saddhiṁ tayo ahesuṁ.

Tena ca samayena himavantato pañcasatatāpasā sarīrasantappanatthaṁ antarantarāKosambiṁ āgacchanti tesaṁ ete tayo seṭṭhī attano attano uyyānesu paṇṇakuṭiyo katvā upaṭṭhānaṁ karonti. Athekadivasaṁ te tāpasā himavantato āgacchantā mahākantāre tasitā kilantā ekaṁ mahantaṁ vaṭarukkhaṁ patvā tattha adhivatthāya devatāya santikā saṅgahaṁ paccāsisantā nisīdiṁsu. Devatā sabbālaṅkāravibhūsitaṁ hatthaṁ pasāretvā tesaṁ pānīyapānakādīni datvā kilamathaṁ paṭivinodesi, ete devatāyānubhāvena vimhitā pucchiṁsu-- “kiṁ nu kho, devate, kammaṁ katvā tayā ayaṁ sampatti laddhā”ti? Devatā āha-- “loke Buddho nāma Bhagavā uppanno, so etarahi Sāvatthiyaṁ viharati, Anāthapiṇḍiko gahapati taṁ upaṭṭhahati. So uposathadivasesu attano bhatakānaṁ pakatibhattavetanameva datvā uposathaṁ kārāpesi. Athāhaṁ ekadivasaṁ majjhanhike pātarāsatthāya āgato kañci bhatakakammaṁ akarontaṁ disvā-- ‘ajja manussā kasmā kammaṁ na karontī’ti pucchiṁ. Tassa me tamatthaṁ ārocesuṁ. Athāhaṁ etadavocaṁ-- ‘idāni upaḍḍhadivaso gato, sakkā nu kho upaḍḍhuposathaṁ kātun’ti. Tato seṭṭhissa paṭivedetvā “sakkā kātun”ti āha. Svāhaṁ upaḍḍhadivasaṁ upaḍḍhuposathaṁ samādiyitvā tadaheva kālaṁ katvā imaṁ sampattiṁ paṭilabhin”ti.

Atha te tāpasā “Buddho kira uppanno”ti sañjātapītipāmojjā tatova Sāvatthiṁ gantukāmā hutvāpi-- “bahukārā no upaṭṭhākaseṭṭhino tesampi imamatthamārocessāmā”ti (DA.7./I,319.) Kosambiṁ gantvā seṭṭhīhi katasakkārabahumānā “tadaheva mayaṁ gacchāmā”ti āhaṁsu. “Kiṁ, bhante, turitāttha, nanu tumhe pubbe cattāro pañca māse vasitvā gacchathā”ti ca vutte taṁ pavattiṁ ārocesuṁ. “Tena hi, bhante, saheva gacchāmā”ti ca vutte “gacchāma mayaṁ, tumhe saṇikaṁ āgacchathā”ti Sāvatthiṁ gantvā Bhagavato santike pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Tepi seṭṭhino pañcasatapañcasatasakaṭaparivārā (CS:pg.1.285) Sāvatthiṁ gantvā dānādīni datvā Kosambiṁ āgamanatthāya Bhagavantaṁ yācitvā paccāgamma tayo vihāre kāresuṁ. Tesu kukkuṭaseṭṭhinā kato kukkuṭārāmo nāma, pāvāriyaseṭṭhinā kato pāvārikambavanaṁ nāma, Ghositaseṭṭhinā kato Ghositārāmo nāma ahosi. Taṁ sandhāya vuttaṁ--

“Kosambiyaṁ viharati Ghositārāme”ti.

Muṇḍiyoti idaṁ tassa nāmaṁ. **Jāliyo**ti idampi itarassa nāmameva. Yasmā panassa upajjhāyo dārumayena pattena piṇḍāya carati, tasmā dārupattikantevāsīti vuccati. **Etadavocun**ti upārambhādhippāyena vādaṁ āropetukāmā hutvā etadavocuṁ. Iti kira nesaṁ ahosi, sace Samaṇo Gotamo “taṁ jīvaṁ taṁ sarīran”ti vakkhati, athassa mayaṁ etaṁ vādaṁ āropessāma -- “bho Gotama, tumhākaṁ laddhiyā idheva satto bhijjati, tena vo vādo ucchedavādo hotī”ti. Sace pana “aññaṁ jīvaṁ aññaṁ sarīran”ti vakkhati, athassetaṁ vādaṁ āropessāma “tumhākaṁ vāde rūpaṁ bhijjati, na satto bhijjati. Tena vo vāde satto sassato āpajjatī”ti. Atha Bhagavā “ime vādāropanatthāya pañhaṁ pucchanti, mama sāsane ime dve ante anupagamma majjhimā paṭipadā atthīti na jānanti, handa nesaṁ pañhaṁ avissajjetvā tassāyeva paṭipadāya āvibhāvatthaṁ dhammaṁ desemī”ti cintetvā “tena hāvuso”ti-ādimāha.

379-380. Tattha **kallaṁ nu kho tassetaṁ vacanāyā**ti tassetaṁ saddhāpabbajitassa tividhaṁ sīlaṁ paripūretvā paṭhamajjhānaṁ (DA.7./I,320.) pattassa yuttaṁ nu kho etaṁ vattunti attho. Taṁ sutvā paribbājakā puthujjano nāma yasmā nibbicikiccho na hoti, tasmā kadāci evaṁ vadeyyāti maññamānā-- “kallaṁ tassetaṁ vacanāyā”ti āhaṁsu. **Atha ca panāhaṁ na vadāmī**ti ahaṁ etamevaṁ jānāmi, no ca evaṁ vadāmi, atha kho kasiṇaparikammaṁ katvā bhāventassa paññābalena uppannaṁ mahaggatacittametanti saññaṁ ṭhapesiṁ. **Na** (CS:pg.1.286) **kallaṁ tassetan**ti idaṁ te paribbājakā-- “yasmā khīṇāsavo vigatasammoho tiṇṇavicikiccho, tasmā na yuttaṁ tassetaṁ vattun”ti maññamānā vadanti. Sesamettha uttānatthamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Jāliyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(PTS:I,321.~348 INDICES)

(DA.8./II,349.)

(DA.8.)8.Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā

(DA.8.-1)Acelakassapavatthuvaṇṇanā

381. **Evaṁ** (CS:pg.1.287) **me sutaṁ …pe… Uruññāyaṁ viharatī**ti Mahāsīhanādasuttaṁ. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā. **Uruññāyan**ti Uruññāti tassa raṭṭhassapi nagarassapi etadeva nāmaṁ, Bhagavā Uruññānagaraṁ upanissāya viharati. **Kaṇṇakatthale migadāye**ti tassa nagarassa avidūre kaṇṇakatthalaṁ nāma eko ramaṇīyo bhūmibhāgo atthi. So migānaṁ abhayatthāya dinnattā "migadāyo"ti vuccati, tasmiṁ kaṇṇakatthale migadāye. **Acelo**ti naggaparibbājako. **Kassapo**ti tassa nāmaṁ. **Tapassin**ti tapanissitakaṁ. **Lūkhājīvin**ti acelakamuttācārādivasena lūkho ājīvo assāti lūkhājīvī, taṁ lūkhājīviṁ. **Upakkosatī**ti upaṇḍeti. **Upavadatī**ti hīḷeti vambheti. **Dhammassa ca anudhammaṁ byākarontī**ti bhotā Gotamena vuttakāraṇassa anukāraṇaṁ kathenti. **Sahadhammiko vādānuvādo**ti parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākaṁ vādo vā anuvādo vā viññūhi garahitabbaṁ, kāraṇaṁ koci appamattakopi kiṁ na āgacchati. Idaṁ vuttaṁ hoti, "kiṁ sabbākārenapi tava vāde gārayhaṁ (DA.8./II,350.) kāraṇaṁ natthī"ti. **Anabbhakkhātukāmā**ti na abhūtena vattukāmā.

382. **Ekaccaṁ tapassiṁ lūkhājīvin**ti-ādīsu idhekacco acelakapabbajjāditapanissitattā tapassī "lūkhena jīvitaṁ kappessāmī"ti tiṇagomayādibhakkhanādīhi nānappakārehi attānaṁ kilameti, appapuññatāya ca sukhena jīvitavuttimeva na labhati, so tīṇi duccaritāni pūretvā niraye nibbattati.

Aparo tādisaṁ tapanissitopi puññavā hoti, labhati lābhasakkāraṁ. So "na dāni mayā sadiso atthī"ti attānaṁ ucce ṭhāne sambhāvetvā "bhiyyosomattāya lābhaṁ uppādessāmī"ti anesanavasena tīṇi duccaritāni pūretvā niraye nibbattati. Ime dve sandhāya paṭhamanayo vutto.

Aparo tapanissitako lūkhājīvī appapuñño hoti, na labhati sukhena jīvitavuttiṁ. So "mayhaṁ pubbepi akatapuññatāya sukhajīvikā nuppajjati (CS:pg.1.288) handadāni puññāni karomī"ti tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati.

Aparo lūkhājīvī puññavā hoti, labhati sukhena jīvitavuttiṁ. So-- "mayhaṁ pubbepi katapuññatāya sukhajīvikā uppajjatī"ti cintetvā anesanaṁ pahāya tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati. Ime dve sandhāya dutiyanayo vutto.

Eko pana tapassī appadukkhavihārī hoti bāhirakācārayutto tāpaso vā channaparibbājako vā, appapuññatāya ca manāpe paccaye na labhati. So anesanavasena tīṇi duccaritāni pūretvā attānaṁ sukhe ṭhapetvā niraye nibbattati.

Aparo puññavā hoti, so-- "na dāni mayā sadiso atthī"ti mānaṁ uppādetvā anesanavasena lābhasakkāraṁ vā uppādento micchādiṭṭhivasena-- "Sukho imissā paribbājikāya daharāya mudukāya lomasāya samphasso"ti-ādīni cintetvā kāmesu pātabyataṁ vā āpajjanto tīṇi duccaritāni pūretvā niraye nibbattati. Ime dve sandhāya tatiyanayo vutto.

Aparo pana appadukkhavihārī appapuñño hoti, so-- "Ahaṁ pubbepi akatapuññatāya sukhena jīvikaṁ na labhāmī"ti tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati. (DA.8./II,351.) Aparo puññavā hoti, so-- "Pubbepāhaṁ katapuññatāya sukhaṁ labhāmi, idāni puññāni karissāmī"ti tīṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati. Ime dve sandhāya catutthanayo vutto. Idaṁ titthiyavasena āgataṁ, sāsanepi pana labbhati.

Ekacco hi dhutaṅgasamādānavasena lūkhājīvī hoti, appapuññatāya vā sakalampi

gāmaṁ vicaritvā udarapūraṁ na labhati. So-- "paccaye uppādessāmī"ti vejjakammādivasena vā anesanaṁ katvā, arahattaṁ vā paṭijānitvā, tīṇi vā kuhanavatthūni paṭisevitvā niraye nibbattati.

Aparo (CS:pg.1.289) ca tādisova puññavā hoti. So tāya puññasampattiyā mānaṁ janayitvā uppannaṁ lābhaṁ thāvaraṁ kattukāmo anesanavasena tīṇi duccaritāni pūretvā niraye uppajjati.

Aparo samādinnadhutaṅgo appapuññova hoti, na labhati sukhena jīvitavuttiṁ. So-- "pubbepāhaṁ akatapuññatāya kiñci na labhāmi, sace idāni anesanaṁ karissaṁ, āyatimpi dullabhasukho bhavissāmī"ti tīṇi sucaritāni pūretvā arahattaṁ pattuṁ asakkonto sagge nibbattati.

Aparo puññavā hoti, so-- "pubbepāhaṁ katapuññatāya etarahi sukhito, idānipi puññaṁ karissāmī"ti anesanaṁ pahāya tīṇi sucaritāni pūretvā arahattaṁ pattuṁ asakkonto sagge nibbattati.

383. **Āgatiñcā**ti-- "asukaṭṭhānato nāma ime āgatā"ti evaṁ āgatiñca. **Gatiñcā**ti idāni gantabbaṭṭhānañca. **Cutiñcā**ti tato cavanañca. **Upapattiñcā**ti tato cutānaṁ puna upapattiñca. **Kiṁ sabbaṁ tapaṁ garahissāmī**ti-- "kena kāraṇena garahissāmi, garahitabbameva hi mayaṁ garahāma, pasaṁsitabbaṁ pasaṁsāma, na bhaṇḍikaṁ karonto mahārajako viya dhotañca adhotañca ekato karomā"ti dasseti. Idāni tamatthaṁ pakāsento-- "santi Kassapa eke samaṇabrāhmaṇā"ti-ādimāha.

384. **Yaṁ te ekaccan**ti pañcavidhaṁ sīlaṁ, taṅhi loke na koci (DA.8./II,352.) "na sādhū"ti vadati. Puna **yaṁ te ekaccan**ti pañcavidhaṁ veraṁ, taṁ na koci "sādhū"ti vadati. Puna **yaṁ te ekaccan**ti pañcadvāre asaṁvaraṁ, te kira-- "cakkhu nāma na nirundhitabbaṁ, cakkhunā manāpaṁ rūpaṁ daṭṭhabban"ti vadanti, esa nayo sotādīsu. Puna **yaṁ te ekaccan**ti pañcadvāre saṁvaraṁ.

Evaṁ paresaṁ vādena saha attano vādassa samānāsamānataṁ dassetvā idāni attano vādena saha paresaṁ vādassa samānāsamānataṁ dassento "yaṁ mayan"ti-ādimāha. Tatrāpi pañcasīlādivaseneva attho veditabbo.

(DA.8.-2)Samanuyuñjāpanakathāvaṇṇanā

385. **Samanuyuñjantan**ti (CS:pg.1.290) samanuyuñjantu, ettha ca laddhiṁ pucchanto samanuyuñjati nāma, kāraṇaṁ pucchanto samanugāhati nāma, ubhayaṁ pucchanto samanubhāsati nāma. **Satthārā vā satthāran**ti satthārā vā saddhiṁ satthāraṁ upasaṁharitvā -- "kiṁ te Satthā te dhamme sabbaso pahāya vattati, udāhu Samaṇo Gotamo"ti. Dutiyapadepi eseva nayo.

Idāni tamatthaṁ yojetvā dassento-- "ye imesaṁ bhavatan"ti-ādimāha. Tattha **akusalā akusalasaṅkhātā**ti akusalā ceva "akusalā"ti ca saṅkhātā ñātā koṭṭhāsaṁ vā katvā ṭhapitāti attho. Esa nayo sabbapadesu. Api cettha **sāvajjā**ti sadosā. **Na alamariyā**ti niddosaṭṭhena ariyā bhavituṁ nālaṁ asamatthā.

386-392. **Yaṁ viññū samanuyuñjantā**ti yena viññū amhe ca aññe ca pucchantā evaṁ vadeyyuṁ, taṁ ṭhānaṁ vijjati, atthi taṁ kāraṇanti attho. **Yaṁ vā pana bhonto pare gaṇācariyā**ti pare pana bhonto gaṇācariyā yaṁ vā taṁ vā appamattakaṁ pahāya vattantīti attho. **Amheva tattha yebhuyyena pasaṁseyyun**ti idaṁ Bhagavā satthārā satthāraṁ samanuyuñjanepi āha-- saṅghena saṁghaṁ samanuyuñjanepi. Kasmā? Saṅghapasaṁsāyapi satthuyeva pasaṁsāsiddhito. Pasīdamānāpi hi Buddhasampattiyā saṅghe, saṅghasampattiyā ca Buddhe pasīdanti, tathā hi Bhagavato (DA.8./II,353.)

sarīrasampattiṁ disvā, dhammadesanaṁ vā sutvā bhavanti vattāro-- "lābhā vata bho sāvakānaṁ ye evarūpassa satthu santikāvacarā"ti, evaṁ Buddhasampattiyā saṅghe pasīdanti. Bhikkhūnaṁ panācāragocaraṁ abhikkamapaṭikkamādīni ca disvā bhavanti vattāro-- "santikāvacarānaṁ vata bho sāvakānaṁ ayañca upasamaguṇo satthu kīva rūpo bhavissatī"ti, evaṁ saṅghasampattiyā Buddhe pasīdanti. Iti yā satthupasaṁsā, sā saṅghassa. Yā saṅghassa pasaṁsā, sā satthūti saṅghapasaṁsāyapi satthuyeva pasaṁsāsiddhito Bhagavā dvīsupi nayesu-- **"amheva tattha yebhuyyena pasaṁseyyun"**ti āha. **Samaṇo Gotamo ime dhamme anavasesaṁ pahāya vattati, yaṁ vā pana bhonto pare gaṇācariyā**ti-ādīsupi panettha ayamadhippāyo-- sampattasamādānasetughātavasena (CS:pg.1.291) hi tisso viratiyo. Tāsu sampattasamādāna viratimattameva aññesaṁ hoti, setughātavirati pana sabbena sabbaṁ natthi. Pañcasu pana tadaṅgavikkhambhanasamucchedapaṭipassaddhinissaraṇappahānesu aṭṭhasamāpattivasena ceva vipassanāmattavasena ca tadaṅgavikkhambhanappahānamattameva aññesaṁ hoti. Itarāni tīṇi pahānāni sabbena sabbaṁ natthi. Tathā sīlasaṁvaro, khantisaṁvaro, ñāṇasaṁvaro, satisaṁvaro, vīriyasaṁvaroti pañca saṁvarā, tesu pañcasīlamattameva adhivāsanakhantimattameva ca aññesaṁ hoti, sesaṁ sabbena sabbaṁ natthi.

Pañca kho panime uposathuddesā, tesu pañcasīlamattameva aññesaṁ hoti. Pātimokkhasaṁvarasīlaṁ sabbena sabbaṁ natthi. Iti akusalappahāne ca kusalasamādāne ca, tīsu viratīsu, pañcasu pahānesu, pañcasu saṁvaresu, pañcasu uddesesu,-- "ahameva ca mayhañca sāvakasaṅgho loke paññāyati, mayā hi sadiso Satthā nāma, mayhaṁ sāvakasaṅghena sadiso saṅgho nāma natthī"ti Bhagavā sīhanādaṁ nadati.

(DA.8.-3)Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

393. Evaṁ (DA.8./II,354.) sīhanādaṁ naditvā tassa sīhanādassa aviparītabhāvāvabodhanatthaṁ-- "Atthi, Kassapa, maggo"ti-ādimāha. Tattha **maggo**ti lokuttaramaggo. **Paṭipadā**ti pubbabhāgapaṭipadā. **Kālavādī**ti-ādīni brahmajāle vaṇṇitāni. Idāni taṁ duvidhaṁ maggañca paṭipadañca ekato katvā dassento-- "ayameva ariyo"ti-ādimāha. Idaṁ pana sutvā acelo cintesi-- "Samaṇo Gotamo mayhaṁyeva maggo ca paṭipadā ca atthi, aññesaṁ natthīti maññati, handassāhaṁ amhākampi maggaṁ kathemī"ti. Tato acelakapaṭipadaṁ kathesi. Tenāha-- "evaṁ vutte acelo Kassapo Bhagavantaṁ etadavoca …pe… udakorohanānuyogamanuyutto viharatī"ti.

(DA.8.-4)Tapopakkamakathāvaṇṇanā

394. Tattha **tapopakkamā**ti tapārambhā, tapakammānīti attho. **Sāmaññasaṅkhātā**ti samaṇakammasaṅkhātā. **Brahmaññasaṅkhātā**ti brāhmaṇakammasaṅkhātā. **Acelako**ti niccolo, naggoti attho. **Muttācāro**ti visaṭṭhācāro, uccārakammādīsu lokiyakulaputtācārena virahito (CS:pg.1.292) ṭhitakova uccāraṁ karoti, passāvaṁ karoti, khādati, bhuñjati ca. **Hatthāpalekhano**ti hatthe piṇḍamhi ṭhite jivhāya hatthaṁ apalikhati, uccāraṁ vā katvā hatthasmiññeva daṇḍakasaññī hutvā hatthena apalikhati. "Bhikkhāgahaṇatthaṁ ehi, bhante"ti vutto na etīti na **ehibhaddantiko**. "Tena hi tiṭṭha, bhante"ti vuttopi na tiṭṭhatīti **natiṭṭhabhaddantiko**. Tadubhayampi kira so -- "etassa vacanaṁ kataṁ bhavissatī"ti na

karoti. **Abhihaṭan**ti puretaraṁ gahetvā āhaṭaṁ bhikkhaṁ, **uddissakatan**ti "imaṁ tumhe uddissa katan"ti evaṁ ārocitaṁ bhikkhaṁ. **Na nimantanan**ti "asukaṁ nāma kulaṁ vā vīthiṁ vā gāmaṁ vā paviseyyāthā"ti evaṁ nimantitabhikkhampi na sādiyati, na gaṇhati. (DA.8./II,355.) **Na kumbhimukhā**ti kumbhito uddharitvā diyyamānaṁ bhikkhaṁ na gaṇhati. **Na kaḷopimukhā**ti **kaḷopī**ti ukkhali vā pacchi vā, tatopi na gaṇhati. Kasmā? Kumbhikaḷopiyo maṁ nissāya kaṭacchunā pahāraṁ labhantīti. **Na eḷakamantaran**ti ummāraṁ antaraṁ katvā diyyamānaṁ na gaṇhati. Kasmā? "Ayaṁ maṁ nissāya antarakaraṇaṁ labhatī"ti. Daṇḍamusalesupi eseva nayo.

Dvinnanti dvīsu bhuñjamānesu ekasmiṁ uṭṭhāya dente na gaṇhati. Kasmā? "Ekassa kabaḷantarāyo hotī"ti. **Na gabbhiniyā**ti-ādīsu pana "gabbhiniyā kucchiyaṁ dārako kilamati. Pāyantiyā dārakassa khīrantarāyo hoti, purisantaragatāya rati-antarāyo hotī"ti na gaṇhati. **Saṁkittīsū**ti saṁkittetvā katabhattesu, dubbhikkhasamaye kira acelakasāvakā acelakānaṁ atthāya tato tato taṇḍulādīni samādapetvā bhattaṁ pacanti. Ukkaṭṭho acelako tatopi na paṭiggaṇhati. **Na yattha sā**ti yattha sunakho-- "piṇḍaṁ labhissāmī"ti upaṭṭhito hoti, tattha tassa adatvā āhaṭaṁ na gaṇhati. Kasmā? Etassa piṇḍantarāyo hotīti. **Saṇḍasaṇḍacārinī**ti samūhasamūhacārinī, sace hi acelakaṁ disvā-- "imassa bhikkhaṁ dassāmā"ti manussā bhattagehaṁ pavisanti, tesu ca pavisantesu kaḷopimukhādīsu nilīnā makkhikā uppatitvā saṇḍasaṇḍā caranti, tato āhaṭaṁ bhikkhaṁ na gaṇhati. Kasmā? Maṁ nissāya makkhikānaṁ gocarantarāyo jātoti.

Thusodakanti (CS:pg.1.293) sabbasassasambhārehi kataṁ sovīrakaṁ. Ettha ca surāpānameva sāvajjaṁ, ayaṁ pana sabbesupi sāvajjasaññī. **Ekāgāriko**ti yo ekasmiṁyeva gehe bhikkhaṁ labhitvā (DA.8./II,356.) nivattati **Ekālopiko**ti yo ekeneva ālopena yāpeti. **Dvāgārikādīsu**pi eseva nayo. **Ekissāpi dattiyā**ti ekāya dattiyā. Datti nāma ekā khuddakapāti hoti, yattha aggabhikkhaṁ pakkhipitvā ṭhapenti. **Ekāhikan**ti ekadivasantarikaṁ. **Addhamāsikan**ti addhamāsantarikaṁ. **Pariyāyabhattabhojanan**ti vārabhattabhojanaṁ, ekāhavārena dvīhavārena sattāhavārena aḍḍhamāsavārenāti evaṁ divasavārena āgatabhattabhojanaṁ.

395. **Sākabhakkho**ti allasākabhakkho. **Sāmākabhakkho**ti sāmākataṇḍulabhakkho. **Nīvārā**dīsu nīvāro nāma araññe sayaṁjātā vīhijāti. **Daddulan**ti cammakārehi cammaṁ likhitvā chaḍḍitakasaṭaṁ. **Haṭaṁ** vuccati silesopi sevālopi. **Kaṇan**ti kuṇḍakaṁ. **Ācāmo**ti bhatta-ukkhalikāya laggo jhāmaka-odano, taṁ chaḍḍitaṭṭhānatova gahetvā khādati, "odanakañjiyan"tipi vadanti. **Piññākā**dayo pākaṭā eva. **Pavattaphalabhojī**ti patitaphalabhojī.

396. **Sāṇānī**ti sāṇavākacoḷāni. **Masāṇānī**ti missakacoḷāni. **Chavadussānī**ti matasarīrato chaḍḍitavatthāni, erakatiṇādīni vā ganthetvā katanivāsanāni. **Paṁsukūlānī**ti pathaviyaṁ chaḍḍitanantakāni. **Tirīṭānī**ti rukkhatacavatthāni. **Ajinan**ti ajinamigacammaṁ. **Ajinakkhipan**ti tadeva majjhe phālitakaṁ. **Kusacīran**ti kusatiṇāni ganthetvā katacīraṁ. **Vākacīraphalakacīresu**pi eseva nayo. **Kesakambalan**ti manussakesehi katakambalaṁ. Yaṁ sandhāya (DA.8./II,357.) vuttaṁ--

> "Seyyathāpi bhikkhave, yāni kānici tantāvutāni vatthāni, Kesakambalo tesaṁ paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo, bhikkhave, sīte sīto, uṇhe uṇho appaggho ca dubbaṇṇo ca duggandho dukkhasamphasso"ti.

Vāḷakambalanti (CS:pg.1.294) assavālehi katakambalaṁ. **Ulūkapakkhikan**ti ulūkapakkhāni ganthetvā katanivāsanaṁ. **Ukkuṭikappadhānamanuyutto**ti ukkuṭikavīriyaṁ anuyutto, gacchantopi ukkuṭikova hutvā uppatitvā uppatitvā gacchati.

Kaṇṭakāpassayikoti ayakaṇṭake vā pakatikaṇṭake vā bhūmiyaṁ koṭṭetvā tattha cammaṁ attharitvā ṭhānacaṅkamādīni karoti. **Seyyan**ti sayantopi tattheva seyyaṁ kappeti. **Phalakaseyyan**ti rukkhaphalake seyyaṁ. **Thaṇḍilaseyyan**ti thaṇḍile ucce bhūmiṭhāne seyyaṁ. **Ekapassayiko**ti ekapasseneva sayati. **Rajojalladharo**ti sarīraṁ telena makkhitvā rajuṭṭhānaṭṭhāne tiṭṭhati, athassa sarīre rajojallaṁ laggati, taṁ dhāreti. **Yathāsanthatiko**ti laddhaṁ āsanaṁ akopetvā yadeva labhati, tattheva nisīdanasīlo. **Vekaṭiko**ti vikaṭakhādanasīlo. **Vikaṭan**ti gūthaṁ vuccati. **Apānako**ti paṭikkhittasītudakapāno. Sāyaṁ tatiyamassāti **sāyatatiyakaṁ**. Pāto, majjhanhike, sāyanti divasassa tikkhattuṁ pāpaṁ pavāhessāmīti **udakorohanānuyogaṁ anuyutto viharatī**ti.

(DA.8.-5)Tapopakkamaniratthakatāvaṇṇanā

397. Atha Bhagavā sīlasampadādīhi vinā tesaṁ tapopakkamānaṁ niratthakataṁ dassento-- "acelako cepi Kassapa hotī"ti-ādimāha. Tattha **ārakā vā**ti dūreyeva. (DA.8./II,358.) **Averan**ti dosaveravirahitaṁ. **Abyāpajjan**ti domanassabyāpajjarahitaṁ.

398. **Dukkaraṁ, bho Gotamā**ti idaṁ Kassapo "mayaṁ pubbe ettakamattaṁ sāmaññañca brahmaññañcāti vicarāma, tumhe pana aññaṁyeva sāmaññañca brahmaññañca vadathā"ti dīpento āha. **Pakati kho esā**ti pakatikathā esā. **Imāya ca, Kassapa, mattāyā**ti "kassapa yadi iminā pamāṇena evaṁ parittakena paṭipattikkamena sāmaññaṁ vā brahmaññaṁ vā dukkaraṁ sudukkaraṁ nāma abhavissa, tato netaṁ abhavissa kallaṁ vacanāya dukkaraṁ sāmaññan"ti ayamettha padasambandhena saddhiṁ attho. Etena nayena sabbattha padasambandho veditabbo.

399. **Dujjāno**ti (CS:pg.1.295) idampi so "mayaṁ pubbe ettakena samaṇo vā brāhmaṇo vā hotīti vicarāma, tumhe pana aññathā vadathā"ti idaṁ sandhāyāha. Athassa Bhagavā taṁ pakativādaṁ paṭikkhipitvā sabhāvatova dujjānabhāvaṁ āvikaronto punapi-- "pakati kho"ti-ādimāha. Tatrāpi vuttanayeneva padasambandhaṁ katvā attho veditabbo.

(DA.8.-6)Sīlasamādhipaññāsampadāvaṇṇanā

400-401. **Katamā pana sā, bho Gotamā**ti kasmā pucchati. Ayaṁ kira paṇḍito Bhagavato kathentasseva kathaṁ uggahesi, atha attano paṭipattiyā niratthakataṁ viditvā Samaṇo Gotamo-- "tassa 'cāyaṁ sīlasampadā, cittasampadā, paññāsampadā abhāvitā hoti asacchikatā, atha kho so ārakāva sāmaññā'ti-ādimāha. Handa dāni naṁ tā sampattiyo pucchāmī"ti sīlasampadādivijānanatthaṁ pucchati. Athassa Bhagavā Buddhuppādaṁ dassetvā tantidhammaṁ kathento tā sampattiyo dassetuṁ-- "idha Kassapā"ti-ādimāha. **Imāya ca Kassapa sīlasampadāyā**ti idaṁ arahattaphalameva sandhāya vuttaṁ. Arahattaphalapariyosānañhi Bhagavato sāsanaṁ. Tasmā arahattaphalasampayuttāhi sīlacittapaññāsampadāhi (DA.8./II,359.) aññā uttaritarā vā paṇītatarā vā sīlādisampadā natthīti āha.

(DA.8.-7)Sīhanādakathāvaṇṇanā

402. Evañca pana vatvā idāni anuttaraṁ mahāsīhanādaṁ nadanto-- "santi

Kassapa eke samaṇabrāhmaṇā”ti-ādimāha. Tattha **ariyan**ti nirupakkilesaṁ paramavisuddhaṁ. **Paraman**ti uttamaṁ, pañcasīlāni hi-ādiṁ katvā yāva pātimokkhasaṁvarasīlā sīlameva, lokuttaramaggaphalasampayuttaṁ pana paramasīlaṁ nāma. **Nāhaṁ tatthā**ti tattha sīlepi paramasīlepi ahaṁ attano samasamaṁ mama sīlasamena sīlena mayā samaṁ puggalaṁ na passāmīti attho. **Ahameva tattha bhiyyo**ti ahameva tasmiṁ sīle uttamo. Katamasmiṁ? **Yadidaṁ adhisīlan**ti yaṁ etaṁ uttamaṁ sīlanti attho. Iti imaṁ paṭhamaṁ sīhanādaṁ nadati.

Tapojigucchavādāti (CS:pg.1.296) ye tapojigucchaṁ vadanti. Tattha tapatīti tapo, kilesasantāpakavīriyassetaṁ nāmaṁ, tadeva te kilese jigucchatīti jigucchā. **Ariyā paramā**ti ettha niddosattā ariyā, aṭṭha-ārambhavatthuvasenapi uppannā vipassanāvīriyasaṅkhātā tapojigucchā tapojigucchāva, maggaphalasampayuttā paramā nāma. **Adhijegucchan**ti idha jigucchabhāvo jegucchaṁ, uttamaṁ jegucchaṁ adhijegucchaṁ, tasmā yadidaṁ adhijegucchaṁ, tattha ahameva bhiyyoti evamettha attho daṭṭhabbo. Paññādhikārepi kammassakatāpaññā ca vipassanāpaññā ca paññā nāma, maggaphalasampayuttā paramā paññā nāma. **Adhipaññan**ti ettha liṅgavipallāso veditabbo, ayaṁ panetthattho-- yāyaṁ adhipaññā nāma ahameva tattha bhiyyoti (DA.8./II,360.) vimuttādhikāre tadaṅgavikkhambhanavimuttiyo vimutti nāma, samucchedapaṭipassaddhinissaraṇavimuttiyo pana paramā vimuttīti veditabbā. Idhāpi ca **yadidaṁ adhivimuttī**ti yā ayaṁ adhivimutti, ahameva tattha bhiyyoti attho.

403. **Suññāgāre**ti suññe ghare, ekakova nisīditvāti adhippāyo. **Parisāsu cā**ti aṭṭhasu parisāsu. Vuttampi cetaṁ--

> “Cattārimāni, Sāriputta, Tathāgatassa vesārajjāni. Yehi vesārajjehi samannāgato Tathāgato āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṁ nadatī”ti (ma.ni.1.150) suttaṁ vitthāretabbaṁ.

Pañhañca naṁ pucchantīti paṇḍitā devamanussā naṁ pañhaṁ abhisaṅkharitvā pucchanti. **Byākarotī**ti taṅkhaṇaññeva vissajjesi. **Cittaṁ ārādhetī**ti pañhāvissajjanena mahājanassa cittaṁ paritosetiyeva. **No ca kho sotabbaṁ maññantī**ti cittaṁ ārādhetvā kathentassapissa vacanaṁ pare sotabbaṁ na maññantīti, evañca vadeyyunti attho. **Sotabbañcassa maññantī**ti devāpi manussāpi mahanteneva ussāhena sotabbaṁ maññanti. **Pasīdantī**ti supasannā kallacittā muducittā honti. **Pasannākāraṁ karontī**ti na muddhappasannāva honti, paṇītāni cīvarādīni Veḷuvanavihārādayo ca mahāvihāre pariccajantā pasannākāraṁ karonti. **Tathattāyā**ti yaṁ so dhammaṁ deseti tathā bhāvāya, dhammānudhammapaṭipattipūraṇatthāya paṭipajjantīti attho. **Tathattāya ca paṭipajjantī**ti tathabhāvāya paṭipajjanti, tassa hi (CS:pg.1.297) Bhagavato dhammaṁ sutvā keci saraṇesu keci pañcasu sīlesu patiṭṭhahanti, apare nikkhamitvā pabbajanti. **Paṭipannā ca ārādhentī**ti tañca pana paṭipadaṁ paṭipannā pūretuṁ sakkonti, sabbākārena pana pūrenti, (DA.8./II,361.) paṭipattipūraṇena tassa bhoto Gotamassa cittaṁ ārādhentīti vattabbā.

Imasmiṁ panokāse ṭhatvā sīhanādā samodhānetabbā. Ekaccaṁ tapassiṁ niraye nibbattaṁ passāmīti hi Bhagavato eko sīhanādo. Aparaṁ sagge nibbattaṁ passāmīti eko. Akusaladhammappahāne ahameva seṭṭhoti eko. Kusaladhammasamādānepi ahameva seṭṭhoti eko. Akusaladhammappahāne mayhameva sāvakasaṅgho seṭṭhoti eko. Kusaladhammasamādānepi mayhaṁyeva sāvakasaṅgho seṭṭhoti eko. Sīlena mayhaṁ sadiso natthīti eko. Vīriyena mayhaṁ sadiso natthīti eko. Paññāya …pe… vimuttiyā …pe… sīhanādaṁ nadanto parisamajjhe nisīditvā nadāmīti eko. Visārado hutvā nadāmīti eko. Pañhaṁ maṁ pucchantīti eko.

Pañhaṁ puṭṭho vissajjemīti eko. Vissajjanena parassa cittaṁ ārādhemīti eko. Sutvā sotabbaṁ maññantīti eko. Sutvā me pasīdantīti eko. Pasannākāraṁ karontīti eko. Yaṁ paṭipattiṁ desemi, tathattāya paṭipajjantīti eko. Paṭipannā ca maṁ ārādhentīti eko. Iti purimānaṁ dasannaṁ ekekassa-- "parisāsu ca nadatī"ti ādayo dasa dasa parivārā. Evaṁ te dasa purimānaṁ dasannaṁ parivāravasena sataṁ purimā ca dasāti dasādhikaṁ sīhanādasataṁ hoti. Ito aññasmiṁ pana Sutte ettakā sīhanādā dullabhā, tenidaṁ suttaṁ mahāsīhanādanti vuccati. Iti Bhagavā "sīhanādaṁ kho Samaṇo Gotamo nadati, tañca kho suññāgāre nadatī"ti evaṁ vādānu vādaṁ paṭisedhetvā idāni parisati naditapubbaṁ sīhanādaṁ dassento "ekamidāhan"ti-ādimāha.

(DA.8./II,362.)

(DA.8.-8)Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā

404. Tattha **tatra maṁ aññataro tapabrahmacārī**ti tatra Rājagahe Gijjhakūṭe pabbate viharantaṁ maṁ aññataro tapabrahmacārī nigrodho nāma paribbājako (CS:pg.1.298) **Adhijegucche**ti vīriyena pāpajigucchanādhikāre pañhaṁ pucchi. Idaṁ yaṁ taṁ Bhagavā Gijjhakūṭe mahāvihāre nisinno Udumbarikāya deviyā uyyāne nisinnassa nigrodhassa ca paribbājakassa sandhānassa ca upāsakassa dibbāya sotadhātuyā kathāsallāpaṁ sutvā ākāsenāgantvā tesaṁ santike paññatte āsane nisīditvā nigrodhena adhijegucche puṭṭhapañhaṁ vissajjesi, taṁ sandhāya vuttaṁ. **Paraṁ viya mattāyā**ti paramāya mattāya, atimahanteneva pamāṇenāti attho. **Ko hi, bhante**ti ṭhapetvā andhabālaṁ diṭṭhigatikaṁ añño paṇḍitajātiko "ko nāma Bhagavato dhammaṁ sutvā na attamano assā"ti vadati. **Labheyyāhan**ti idaṁ so-- "ciraṁ vata me aniyyānikapakkhe yojetvā attā kilamito, 'sukkhanadītīre nhāyissāmī'ti samparivattentena viya thuse koṭṭentena viya na koci attho nipphādito. Handāhaṁ attānaṁ yoge yojessāmī"ti cintetvā āha. Atha Bhagavā yo anena khandhake titthiyaparivāso paññatto, yo aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyaṁ ṭhito-- "ahaṁ bhante, itthannāmo aññatitthiyapubbo imasmiṁ Dhammavinaye ākaṅkhāmi upasampadaṁ, svāhaṁ, bhante, saṁghaṁ cattāro māse parivāsaṁ yācāmī"ti-ādinā (mahāva. 86) nayena samādiyitvā parivasati, taṁ sandhāya-- "yo kho, Kassapa, aññatitthiyapubbo"ti-ādimāha.

405. Tattha **pabbajjan**ti vacanasiliṭṭhatāvaseneva vuttaṁ, aparivasitvāyeva hi pabbajjaṁ labhati. Upasampadatthikena pana nātikālena gāmappavesanādīni aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabbaṁ. **Āraddhacittā**ti aṭṭhavattapūraṇena (DA.8./II,363.) tuṭṭhacittā, ayamettha saṅkhepattho. Vitthārato panesa titthiyaparivāso samantapāsādikāya **Vinayaṭṭhakathāyaṁ** pabbajjakhandhakavaṇṇanāya vuttanayena veditabbo. **Api ca metthā**ti api ca me ettha. **Puggalavemattatā viditā**ti puggalanānattaṁ viditaṁ. "Ayaṁ puggalo parivāsāraho, ayaṁ na parivāsāraho"ti idaṁ mayhaṁ pākaṭanti dasseti. Tato Kassapo cintesi-- "Aho acchariyaṁ Buddhasāsanaṁ, yattha evaṁ ghaṁsitvā koṭṭetvā yuttameva gaṇhanti, ayuttaṁ chaḍḍentī"ti, tato suṭṭhutaraṁ pabbajjāya sañjātussāho-- "sace bhante"ti-ādimāha.

Atha (CS:pg.1.299) kho Bhagavā tassa tibbacchandataṁ viditvā-- "na Kassapo parivāsaṁ arahatī"ti aññataraṁ bhikkhuṁ āmantesi-- "gaccha bhikkhu Kassapaṁ nhāpetvā pabbājetvā ānehī"ti. So tathā katvā taṁ pabbājetvā Bhagavato santikaṁ āgamāsi. Bhagavā taṁ gaṇamajjhe nisīdāpetvā upasampādesi. Tena vuttaṁ-- "alattha kho acelo Kassapo Bhagavato santike pabbajjaṁ, alattha upasampadan"ti. **Acirūpasampanno**ti upasampanno hutvā nacirameva. **Vūpakaṭṭho**ti

vatthukāmakilesakāmehi kāyena ceva cittena ca vūpakaṭṭho. **Appamatto**ti kammaṭṭhāne satiṁ avijahanto.(=MA.7./I,180.) **Ātāpī**ti kāyikacetasikasaṅkhātena vīriyātāpena ātāpī. **Pahitatto**ti kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitacitto vissaṭṭha-attabhāvo. **Yassatthāyā**ti yassa atthāya. **Kulaputtā**ti ācārakulaputtā. **Sammadevā**ti hetunāva kāraṇeneva. **Tadanuttaran**ti taṁ anuttaraṁ. **Brahmacariyapariyosānan**ti maggabrahmacariyassa pariyosānabhūtaṁ arahattaphalaṁ. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Diṭṭheva dhamme**ti imasmiṁyeva attabhāve. **Sayaṁ abhiññā sacchikatvā**ti attanāyeva paññāya (DA.8./II,364.) paccakkhaṁ katvā, aparappaccayaṁ katvāti attho. **Upasampajja vihāsī**ti pāpuṇitvā sampādetvā vihāsi, evaṁ viharanto **ca khīṇā jāti …pe… abbhaññāsī**ti.

Evamassa paccavekkhaṇabhūmiṁ dassetvā arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpetuṁ "aññataro kho panāyasmā Kassapo arahataṁ ahosī"ti vuttaṁ. Tattha **aññataro**ti eko. **Arahatan**ti arahantānaṁ, Bhagavato sāvakānaṁ arahantānaṁ abbhantaro ahosīti ayamettha adhippāyo. Yaṁ yaṁ pana antarantarā na vuttaṁ, taṁ taṁ tattha tattha vuttattā pākaṭamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.9./II,365.)

(DA.9.)9.Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā

(DA.9.-1)Poṭṭhapādaparibbājakavatthuvaṇṇanā

406. **Evaṁ** (CS:pg.1.300) **me suttaṁ …pe… Sāvatthiyan**ti Poṭṭhapādasuttaṁ. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā. **Sāvatthiyaṁ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme**ti Sāvatthiṁ upanissāya yo jetassa kumārassa vane Anāthapiṇḍikena gahapatinā ārāmo kārito, tattha viharati. **Poṭṭhapādo paribbājako**ti nāmena poṭṭhapādo nāma channaparibbājako. So kira gihikāle brāhmaṇamahāsālo kāmesu-ādīnavaṁ disvā cattālīsakoṭiparimāṇaṁ bhogakkhandhaṁ pahāya pabbajitvā titthiyānaṁ gaṇācariyo jāto. Samayaṁ pavadanti etthāti **samayappavādako,** tasmiṁ kira ṭhāne caṅkītārukkhapokkharasātippabhutayo brāhmaṇā nigaṇṭha-acelakaparibbājakādayo ca pabbajitā sannipatitvā attano attano samayaṁ vadanti kathenti dīpenti, tasmā so ārāmo **samayappavādako**ti vuccati. Sveva ca tindukācīrasaṅkhātāya timbarūrukkhapantiyā parikkhittattā **tindukācīro**. Yasmā panettha paṭhamaṁ ekāva sālā ahosi, pacchā mahāpuññaṁ paribbājakaṁ nissāya bahū sālā katā. Tasmā tameva ekaṁ sālaṁ upādāya laddhanāmavasena **ekasālako**ti vuccati. Mallikāya pana Pasenadirañño deviyā uyyānabhūto so pupphaphalasampanno ārāmoti katvā **Mallikāya ārāmo**ti saṅkhyaṁ gato. Tasmiṁ samayappavādake tindukācīre ekasālake Mallikāya ārāme.

Paṭivasatīti nivāsaphāsutāya vasati. Athekadivasaṁ Bhagavā paccūsasamaye sabbaññutaññāṇaṁ (DA.9./II,366.) pattharitvā lokaṁ parigganhanto ñāṇajālassa antogataṁ paribbājakaṁ disvā-- "ayaṁ poṭṭhapādo mayhaṁ ñāṇajāle paññāyati, kinnu kho bhavissatī"ti upaparikkhanto addasa -- "ahaṁ ajja tattha gamissāmi, atha maṁ poṭṭhapādo nirodhañca nirodhavuṭṭhānañca pucchissati, tassāhaṁ sabbabuddhānaṁ ñāṇena saṁsanditvā tadubhayaṁ kathessāmi, atha so katipāhaccayena cittaṁ

Hatthisāriputtaṁ gahetvā mama (CS:pg.1.301) santikaṁ āgamissati, tesamahaṁ dhammaṁ desessāmi, desanāvasāne poṭṭhapādo maṁ saraṇaṁ gamissati, Citto Hatthisāriputto mama santike pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇissatī”ti. Tato pātova sarīrapaṭijagganaṁ katvā surattadupaṭṭaṁ nivāsetvā vijjulatāsadisaṁ kāyabandhanaṁ bandhitvā yugandharapabbataṁ parikkhipitvā ṭhitamahāmeghaṁ viya meghavaṇṇaṁ paṁsukūlaṁ ekaṁsavaragataṁ katvā paccagghaṁ selamayapattaṁ vāma-aṁsakūṭe laggetvā Sāvatthiṁ piṇḍāya pavisissāmīti sīho viya himavantapādā vihārā nikkhami. Imamatthaṁ sandhāya-- “atha kho Bhagavā”ti-ādi vuttaṁ.

407. **Etadahosī**ti nagaradvārasamīpaṁ gantvā attano rucivasena sūriyaṁ oloketvā atippagabhāvameva disvā etaṁ ahosi. **Yaṁnūnāhan**ti saṁsayaparidīpano viya nipāto, Buddhānañca saṁsayo nāma natthi-- “idaṁ karissāma, idaṁ na karissāma, imassa dhammaṁ desessāma, imassa na desessāmā”ti evaṁ parivitakkapubbabhāgo panesa sabbabuddhānaṁ labbhati. Tenāha-- “yaṁnūnāhan”ti, yadi panāhanti attho.

408. **Unnādiniyā**ti uccaṁ nadamānāya, evaṁ nadamānāya cassā uddhaṁ gamanavasena ucco, disāsu patthaṭavasena mahā saddoti uccāsaddamahāsaddāya, tesañhi paribbājakānaṁ pātova vuṭṭhāya kattabbaṁ nāma cetiyavattaṁ vā bodhivattaṁ vā ācariyupajjhāyavattaṁ (DA.9./II,367.) vā yoniso manasikāro vā natthi. Tena te pātova vuṭṭhāya bālātape nisinnā-- “imassa hattho sobhano, imassa pādo”ti evaṁ aññamaññassa hatthapādādīni vā ārabbha, itthipurisadārakadārikādīnaṁ vaṇṇe vā, aññaṁ vā kāmassādabhavassādādivatthuṁ ārabbha kathaṁ samuṭṭhāpetvā anupubbena rājakathādi-anekavidhaṁ tiracchānakathaṁ kathenti. Tena vuttaṁ-- “unnādiniyā uccāsaddamahāsaddāya anekavihitaṁ tiracchānakathaṁ kathentiyā”ti.

Tato poṭṭhapādo paribbājako te paribbājake oloketvā-- “ime paribbājakā ativiya aññamaññaṁ agāravā, mayañca samaṇassa Gotamassa pātubhāvato paṭṭhāya sūriyuggamane khajjopanakūpamā jātā, lābhasakkāropi no parihīno. Sace panimaṁ ṭhānaṁ Samaṇo Gotamo vā Gotamassa sāvako vā gihī upaṭṭhāko vā tassa āgaccheyya (CS:pg.1.302) ativiya lajjanīyaṁ bhavissati, parisadoso kho pana parisajeṭṭhakasseva upari ārohatī”ti itocito ca vilokento Bhagavantaṁ addasa. Tena vuttaṁ -- “addasā kho poṭṭhapādo paribbājako …pe… tuṇhī ahesun”ti.

409. Tattha **saṇṭhapesī**ti sikkhāpesi, vajjamassā paṭicchādesi. Yathā susaṇṭhitā hoti, tathā naṁ ṭhapesi. Yathā nāma parisamajjhaṁ pavisanto puriso vajjapaṭicchādanatthaṁ nivāsanaṁ saṇṭhapeti, pārupanaṁ saṇṭhapeti, rajokiṇṇaṭṭhānaṁ puñchati; evamassā vajjapaṭicchādanatthaṁ-- “appasaddā bhonto”ti sikkhāpento yathā susaṇṭhitā hoti, tathā naṁ ṭhapesīti attho. **Appasaddakāmo**ti appasaddaṁ icchati, eko nisīdati, eko tiṭṭhati, na gaṇasaṅgaṇikāya yāpeti. **Upasaṅkamitabbaṁ maññeyyā**ti idhāgantabbaṁ maññeyya. Kasmā panesa Bhagavato upasaṅkamanaṁ paccāsīsatīti? Attano vuddhiṁ patthayamāno. Paribbājakā kira Buddhesu vā Buddhasāvakesu vā attano santikaṁ āgatesu-- “ajja amhākaṁ santikaṁ Samaṇo Gotamo (DA.9./II,368.) āgato Sāriputto āgato, na kho pana te yassa vā tassa vā santikaṁ gacchanti, passatha amhākaṁ uttamabhāvan”ti attano upaṭṭhākānaṁ santike attānaṁ ukkhipanti, ucce ṭhāne ṭhapenti, Bhagavatopi upaṭṭhāke gaṇhituṁ vāyamanti. Te kira Bhagavato upaṭṭhāke disvā evaṁ vadanti-- “tumhākaṁ Satthā bhavaṁ Gotamopi Gotamasāvakāpi amhākaṁ santikaṁ āgacchanti, mayaṁ aññamaññaṁ samaggā. Tumhe pana amhe akkhīhipi passituṁ na icchatha, sāmīcikammaṁ na karotha, kiṁ vo amhehi aparaddhan”ti. Athekacce manussā-- “Buddhāpi etesaṁ santikaṁ gacchanti kiṁ amhākan”ti tato paṭṭhāya te disvā nappamajjanti. **Tuṇhī ahesun**ti poṭṭhapādaṁ parivāretvā nissaddā

nisīdiṁsu.

410. **Svāgataṁ, bhante**ti suṭṭhu āgamanaṁ, bhante, Bhagavato; Bhagavati hi no āgate Ānando hoti, gate sokoti dīpeti. **Cirassaṁ kho, bhante**ti kasmā āha? Kiṁ Bhagavā pubbepi tattha gatapubboti, na gatapubbo. Manussānaṁ pana-- "kuhiṁ gacchantā, kuto āgatattha, kiṁ maggamūḷhattha, cirassaṁ āgatatthā"ti evamādayo piyasamudācārā (CS:pg.1.303) honti, tasmā evamāha. Evañca pana vatvā na mānathaddho hutvā nisīdi, uṭṭhāyāsanā Bhagavato paccuggamanamakāsi. Bhagavantañhi upagataṁ disvā āsanena animantento vā apacitiṁ akaronto vā dullabho. Kasmā? Uccākulīnatāya. Ayampi paribbājako attano nisinnāsanaṁ papphoṭetvā Bhagavantaṁ āsanena nimantento-- "nisīdatu, bhante, Bhagavā idamāsanaṁ paññattan"ti āha. **Antarākathā vippakatā**ti nisinnānaṁ vo ādito paṭṭhāya yāva mamāgamanaṁ, etasmiṁ antare kā nāma kathā vippakatā, mamāgamanapaccayā katamā kathā pariyantaṁ na gatā, vadatha, yāva naṁ pariyantaṁ netvā demīti sabbaññupavāraṇaṁ pavāresi. Atha paribbājako-- "niratthakakathā esā nissārā vaṭṭasannissitā, na tumhākaṁ purato vattabbataṁ arahatī"ti dīpento (DA.9./II,369.) "tiṭṭhatesā bhante"ti-ādimāha.

(DA.9.-2)Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā

411. **Tiṭṭhatesā bhante**ti sace Bhagavā sotukāmo bhavissati, pacchāpesā kathā na dullabhā bhavissati, amhākaṁ panimāya kathāya attho natthi. Bhagavato panāgamanaṁ labhitvā mayaṁ aññadeva sukāraṇaṁ pucchāmāti dīpeti. Tato taṁ pucchanto-- "purimāni, bhante"ti-ādimāha. Tattha **kotūhalasālāyan**ti kotūhalasālā nāma paccekasālā natthi. Yattha pana nānātitthiyā samaṇabrāhmaṇā nānāvidhaṁ kathaṁ pavattenti, sā bahūnaṁ-- "ayaṁ kiṁ vadati, ayaṁ kiṁ vadatī"ti kotūhaluppattiṭṭhānato kotūhalasālāti vuccati. **Abhisaññānirodhe**ti ettha **abhī**ti upasaggamattaṁ. **Saññānirodhe**ti cittanirodhe, khaṇikanirodhe kathā uppannāti attho. Idaṁ pana tassā uppattikāraṇaṁ. Yadā kira Bhagavā jātakaṁ vā katheti, sikkhāpadaṁ vā paññapeti tadā Sakalajambudīpe Bhagavato kittighoso pattharati, titthiyā taṁ sutvā-- "bhavaṁ kira Gotamo pubbacariyaṁ kathesi, mayaṁ kiṁ na sakkoma tādisaṁ kiñci kathetun"ti Bhagavato paṭibhāgakiriyaṁ karontā ekaṁ bhavantarasamayaṁ kathenti-- "bhavaṁ Gotamo sikkhāpadaṁ paññapesi, mayaṁ kiṁ na sakkoma paññapetun"ti attano sāvakānaṁ kiñcideva sikkhāpadaṁ paññapenti. Tadā pana (CS:pg.1.304) Bhagavā aṭṭhavidhaparisamajjhe nisīditvā nirodhakathaṁ kathesi. Titthiyā taṁ sutvā-- "bhavaṁ kira Gotamo nirodhaṁ nāma kathesi, mayampi taṁ kathessāmā"ti sannipatitvā kathayiṁsu. Tena vuttaṁ-- "abhisaññānirodhe kathā udapādī"ti.

Tatrekacceti tesu ekacce. Purimo cettha yvāyaṁ bāhire titthāyatane pabbajito cittappavattiyaṁ dosaṁ disvā acittakabhāvo santoti samāpattiṁ bhāvetvā ito cuto pañca kappasatāni asaññībhave ṭhatvā puna idha uppajjati. Tassa saññuppāde ca nirodhe ca hetuṁ apassanto-- **ahetū appaccayā**ti āha.

(DA.9./II,370.) Dutiyo naṁ nisedhetvā migasiṅgatāpasassa asaññakabhāvaṁ gahetvā -- "upetipi apetipī"ti āha. Migasiṅgatāpaso kira attantapo ghoratapo paramadhitindriyo ahosi. Tassa sīlatejena sakkavimānaṁ uṇhaṁ ahosi. Sakko devarājā "sakkaṭṭhānaṁ nu kho tāpaso patthetī"ti alambusaṁ nāma devakaññaṁ-- 'tāpasassa tapaṁ bhinditvā ehī'ti pesesi. Sā tattha gatā. Tāpaso paṭhamadivase taṁ disvāva palāyitvā paṇṇasālaṁ pāvisi. Dutiyadivase kāmacchandanīvaraṇena bhaggo taṁ hatthe aggahesi, so tena dibbaphassena phuṭṭho visaññī hutvā tiṇṇaṁ saṁvaccharānaṁ accayena saññaṁ paṭilabhi.

Taṁ so diṭṭhigatiko-- “tiṇṇaṁ saṁvaccharānaṁ accayena nirodhā vuṭṭhito”ti maññamāno evamāha.

Tatiyo naṁ nisedhetvā āthabbaṇapayogaṁ sandhāya “upakaḍḍhantipi apakaḍḍhantipī”ti āha. Āthabbaṇikā kira āthabbaṇaṁ payojetvā sattaṁ sīsacchinnaṁ viya hatthacchinnaṁ viya mataṁ viya ca katvā dassenti. Tassa puna pākatikabhāvaṁ disvā so diṭṭhigatiko-- “nirodhā vuṭṭhito ayan”ti maññamāno evamāha.

Catuttho naṁ nisedhetvā yakkhadāsīnaṁ madaniddaṁ sandhāya “santi hi bho devatā”ti-ādimāha. Yakkhadāsiyo kira sabbarattiṁ devatūpahāraṁ kurumānā naccitvā gāyitvā aruṇodaye ekaṁ surāpātiṁ pivitvā (CS:pg.1.305) parivattitvā supitvā divā vuṭṭhahanti. Taṁ disvā so diṭṭhigatiko-- “suttakāle nirodhaṁ samāpannā, pabuddhakāle nirodhā vuṭṭhitā”ti maññamāno evamāha.

Ayaṁ pana poṭṭhapādo paribbājako paṇḍitajātiko. Tenassa taṁ kathaṁ sutvā vippaṭisāro uppajji. “Imesaṁ kathā eḷamūgakathā viya cattāro hi nirodhe ete paññapenti, iminā ca nirodhena nāma ekena bhavitabbaṁ, na bahunā. Tenāpi ekena aññeneva bhavitabbaṁ, so pana aññena ñātuṁ (DA.9./II,371.) na sakkā aññatra sabbaññunā. Sace Bhagavā idha abhavissa ‘ayaṁ nirodho ayaṁ na nirodho’ti dīpasahassaṁ viya ujjāletvā ajjameva pākaṭaṁ akarissā”ti dasabalaññeva anussari. Tasmā “tassa mayhaṁ bhante”ti-ādimāha. Tattha **aho nūnā**ti anussaraṇatthe nipātadvayaṁ, tena tassa Bhagavantaṁ anussarantassa etadahosi “Aho nūna Bhagavā aho nūna Sugato”ti. **Yo imesan**ti yo etesaṁ nirodhadhammānaṁ sukusalo nipuṇo cheko, so Bhagavā aho nūna katheyya, Sugato aho nūna katheyyāti ayamettha adhippāyo. **Pakataññū**ti ciṇṇavasitāya pakatiṁ sabhāvaṁ jānātīti pakataññū. **Kathaṁ nu kho**ti idaṁ paribbājako “mayaṁ Bhagavā na jānāma, tumhe jānātha, kathetha no”ti āyācanto vadati. Atha Bhagavā kathento “tatra poṭṭhapādā”ti-ādimāha.

(DA.9.-3)Ahetukasaññuppādanirodhakathāvaṇṇanā

412. Tattha **tatrā**ti tesu samaṇabrāhmaṇesu. **Āditova tesaṁ aparaddhan**ti tesaṁ ādimhiyeva viraddhaṁ, gharamajjheyeva pakkhalitāti dīpeti. **Sahetū sappaccayā**ti ettha hetupi paccayopi kāraṇasseva nāmaṁ, sakāraṇāti attho. Taṁ pana kāraṇaṁ dassento “sikkhā ekā”ti āha. Tattha **sikkhā ekā saññā uppajjantī**ti sikkhāya ekaccā saññā jāyantīti attho.

413. **Kā ca sikkhāti Bhagavā avocā**ti katamā ca sā sikkhāti Bhagavā vitthāretukamyatāpucchāvasena avoca. Atha yasmā adhisīlasikkhā adhicittasikkhā adhipaññāsikkhāti tisso sikkhā honti. Tasmā tā dassento Bhagavā saññāya sahetukaṁ uppādanirodhaṁ dīpetuṁ Buddhuppādato pabhuti tantidhammaṁ ṭhapento “idha poṭṭhapāda, Tathāgato loke”ti-ādimāha. Tattha adhisīlasikkhā (CS:pg.1.306) adhicittasikkhāti dve eva sikkhā sarūpena āgatā, tatiyā pana “ayaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti kho poṭṭhapāda mayā ekaṁsiko dhammo desito”ti ettha sammādiṭṭhisammāsaṅkappavasena pariyāpannattā āgatāti veditabbā. **Kāmasaññā**ti pañcakāmaguṇikarāgopi asamuppannakāmacāropi (DA.9./II,372.) Tattha pañcakāmaguṇikarāgo anāgāmimaggena samugghātaṁ gacchati, asamuppannakāmacāro pana imasmiṁ ṭhāne vaṭṭati. Tasmā **tassa yā purimā kāmasaññā**ti tassa paṭhamajjhānasamaṅgino yā pubbe uppannapubbāya kāmasaññāya sadisattā purimā kāmasaññāti vucceyya, sā nirujjhati, anuppannāva nuppajjatīti attho.

Vivekajapītisukhasukhumasaccasaññīyeva tasmiṁ samaye hotīti tasmiṁ

paṭhamajjhānasamaye vivekajapītisukhasaṅkhātā sukhumasaññā saccā hoti, bhūtā hotīti attho. Atha vā kāmacchandādi-oḷārikaṅgappahānavasena sukhumā ca sā bhūtatāya saccā ca saññāti sukhumasaccasaññā, vivekajehi pītisukhehi sampayuttā sukhumasaccasaññāti vivekajapītisukhasukhumasaccasaññā sā assa atthīti vivekajapītisukhasukhumasaccasaññīti evamettha attho daṭṭhabbo. Esa nayo sabbattha. **Evampi sikkhā**ti ettha yasmā paṭhamajjhānaṁ samāpajjanto adhiṭṭhahanto, vuṭṭhahanto ca sikkhati, tasmā taṁ evaṁ sikkhitabbato sikkhāti vuccati. Tenapi sikkhāsaṅkhātena paṭhamajjhānena evaṁ ekā vivekajapītisukhasukhumasaccasaññā uppajjati. Evaṁ ekā kāmasaññā nirujjhatīti attho. **Ayaṁ sikkhāti Bhagavā avocā**ti ayaṁ paṭhamajjhānasaṅkhātā ekā sikkhāti, Bhagavā āha. Etenupāyena sabbattha attho daṭṭhabbo.

Yasmā pana aṭṭhamasamāpattiyā aṅgato sammasanaṁ Buddhānaṁyeva hoti, sāvakesu Sāriputtasadisānampi natthi, kalāpato sammasanaṁyeva pana sāvakānaṁ hoti, idañca "saññā saññā"ti, evaṁ aṅgato sammasanaṁ uddhaṭaṁ. Tasmā (CS:pg.1.307) ākiñcaññāyatanaparamaṁyeva saññaṁ dassetvā puna tadeva saññagganti dassetuṁ "yato kho poṭṭhapāda …pe… saññaggaṁ phusatī"ti āha.

(DA.9./II,373.) 414. Tattha **yato kho poṭṭhapāda bhikkhū**ti yo nāma poṭṭhapāda bhikkhu. **Idha sakasaññī hotī**ti idha sāsane sakasaññī hoti, ayameva vā pāṭho, attano paṭhamajjhānasaññāya saññavā hotīti attho. **So tato amutra tato amutrā**ti so bhikkhu tato paṭhamajjhānato amutra dutiyajjhāne, tatopi amutra tatiyajjhāneti evaṁ tāya tāya jhānasaññāya sakasaññī sakasaññī hutvā anupubbena saññaggaṁ phusati. **Saññaggan**ti ākiñcaññāyatanaṁ vuccati. Kasmā? Lokiyānaṁ kiccakārakasamāpattīnaṁ aggattā. Ākiñcaññāyatanasamāpattiyañhi ṭhatvā nevasaññānāsaññāyatanampi nirodhampi samāpajjanti. Iti sā lokiyānaṁ kiccakārakasamāpattīnaṁ aggattā saññagganti vuccati, taṁ phusati pāpuṇātīti attho.

Idāni abhisaññānirodhaṁ dassetuṁ **"tassa saññagge ṭhitassā"**ti-ādimāha. Tattha **ceteyyaṁ, abhisaṅkhareyyan**ti padadvaye ca jhānaṁ samāpajjanto ceteti nāma, punappunaṁ kappetīti attho. Uparisamāpatti-atthāya nikantiṁ kurumāno abhisaṅkharoti nāma. **Imā ca me saññā nirujjheyyun**ti imā ākiñcaññāyatanasaññā

nirujjheyyuṁ. **Aññā ca oḷārikā**ti aññā ca oḷārikā bhavaṅgasaññā uppajjeyyuṁ. **So na ceva ceteti na abhisaṅkharotī**ti ettha kāmaṁ cesa cetentova na ceteti, abhisaṅkharontova nābhisaṅkharoti. Imassa bhikkhuno ākiñcaññāyatanato vuṭṭhāya nevasaññānāsaññāyatanaṁ samāpajjitvā "ekaṁ dve cittavāre ṭhassāmī"ti ābhogasamannāhāro natthi. Uparinirodhasamāpattatthāya eva pana ābhogasamannāhāro atthi, svāyamattho puttagharācikkhaṇena dīpetabbo.

Pitugharamajjhena kira gantvā pacchābhāge puttassa gharaṁ hoti, tato paṇītaṁ bhojanaṁ ādāya āsanasālaṁ āgataṁ daharaṁ thero-- "manāpo piṇḍapāto kuto ābhato"ti pucchi. So "asukassa gharato"ti laddhagharameva ācikkhi. Yena panassa pitugharamajjhena gatopi āgatopi (CS:pg.1.308) tattha ābhogopi natthi. Tattha āsanasālā viya ākiñcaññāyatanasamāpatti (DA.9./II,374.) daṭṭhabbā, pitugehaṁ viya nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti, puttagehaṁ viya nirodhasamāpatti, āsanasālāya ṭhatvā pitugharaṁ amanasikaritvā puttagharācikkhaṇaṁ viya ākiñcaññāyatanato vuṭṭhāya nevasaññānāsaññāyatanaṁ samāpajjitvā "ekaṁ dve cittavāre ṭhassāmī"ti pitugharaṁ amanasikaritvāva uparinirodhasamāpattatthāya manasikāro, evamesa cetentova na ceteti, abhisaṅkharontova nābhisaṅkharoti. **Tā ceva saññā**ti tā jhānasaññā nirujjhanti. **Aññā cā**ti aññā ca oḷārikā bhavaṅgasaññā nuppajjanti. **So nirodhaṁ phusatī**ti so evaṁ

paṭipanno bhikkhu saññāvedayitanirodhaṁ phusati vindati paṭilabhati.

Anupubbābhisaññānirodhasampajānasamāpattinti ettha **abhī**ti upasaggamattaṁ, sampajānapadaṁ nirodhapadena antarikaṁ katvā vuttaṁ. Anupaṭipāṭiyā sampajānasaññānirodhasamāpattīti ayaṁ panetthattho. Tatrāpi sampajānasaññānirodhasamāpattīti sampajānantassa ante saññā nirodhasamāpatti sampajānantassa vā paṇḍitassa bhikkhuno saññānirodhasamāpattīti ayaṁ visesattho.

Idāni idha ṭhatvā nirodhasamāpattikathā kathetabbā. Sā panesā sabbākārena Visuddhimagge paññābhāvanānisaṁsādhikāre kathitā, tasmā tattha kathitatova gahetabbā.

Evaṁ Bhagavā poṭṭhapādassa paribbājakassa nirodhakathaṁ kathetvā-- atha naṁ tādisāya kathāya aññattha abhāvaṁ paṭijānāpetuṁ "taṁ kiṁ maññasī"ti-ādimāha. Paribbājakopi "Bhagavā ajja tumhākaṁ kathaṁ ṭhapetvā na mayā evarūpā kathā sutapubbā"ti paṭijānanto, "no hetaṁ bhante"ti vatvā puna sakkaccaṁ Bhagavato kathāya uggahitabhāvaṁ dassento "evaṁ kho ahaṁ bhante"ti-ādimāha. Athassa Bhagavā "su-uggahitaṁ tayā"ti anujānanto "evaṁ poṭṭhapādā"ti āha.

415. Atha paribbājako "Bhagavatā 'ākiñcaññāyatanaṁ saññaggan'ti vuttaṁ. Etadeva nu kho saññaggaṁ, udāhu (DA.9./II,375.) avasesasamāpattīsupi saññaggaṁ atthī"ti cintetvā tamatthaṁ pucchanto "ekaññeva nu kho"ti-ādimāha. Bhagavāpissa vissajjesi. Tattha **puthūpī**ti bahūnipi. **Yathā yathā kho, poṭṭhapāda, nirodhaṁ** (CS:pg.1.309) **phusatī**ti pathavīkasiṇādīsu yena yena kasiṇena, paṭhamajjhānādīnaṁ vā yena yena jhānena. Idaṁ vuttaṁ hoti-- sace hi pathavīkasiṇena karaṇabhūtena pathavīkasiṇasamāpattiṁ ekavāraṁ samāpajjanto purimasaññānirodhaṁ phusati ekaṁ saññaggaṁ, atha dve vāre, tayo vāre, vārasataṁ, vārasahassaṁ, vārasatasahassaṁ vā samāpajjanto purimasaññānirodhaṁ phusati, satasahassaṁ, saññaggāni. Esa nayo sesakasiṇesu. Jhānesupi sace paṭhamajjhānena karaṇabhūtena ekavāraṁ purimasaññānirodhaṁ phusati ekaṁ saññaggaṁ. Atha dve vāre tayo vāre, vārasataṁ, vārasahassaṁ, vārasatasahassaṁ vā purimasaññānirodhaṁ phusati, satasahassaṁ saññaggāni. Esa nayo sesajjhānasamāpattīsupi. Iti ekavāraṁ samāpajjanavasena vā sabbampi sañjānanalakkhaṇena saṅgahetvā vā ekaṁ saññaggaṁ hoti, aparāparaṁ samāpajjanavasena bahūni.

416. **Saññā nu kho, bhante**ti bhante nirodhasamāpajjanakassa bhikkhuno "saññā nu kho paṭhamaṁ uppajjatī"ti pucchati. Tassa Bhagavā "saññā kho, poṭṭhapādā"ti byākāsi. Tattha **saññā**ti jhānasaññā. **Ñāṇan**ti vipassanāñāṇaṁ. Aparo nayo, **saññā**ti vipassanā saññā. **Ñāṇan**ti maggañāṇaṁ. Aparo nayo, **saññā**ti maggasaññā. **Ñāṇan**ti phalañāṇaṁ. Tipiṭakamahāsivatthero panāha--

Kiṁ ime bhikkhū bhaṇanti, poṭṭhapādo heṭṭhā Bhagavantaṁ nirodhaṁ pucchi. Idāni nirodhā vuṭṭhānaṁ pucchanto "Bhagavā nirodhā vuṭṭhahantassa kiṁ paṭhamaṁ arahattaphalasaññā uppajjati, udāhu paccavekkhaṇañāṇan"ti vadati. Athassa Bhagavā yasmā phalasaññā paṭhamaṁ uppajjati, pacchā (DA.9./II,376.) paccavekkhaṇañāṇaṁ Tasmā "saññā kho poṭṭhapādā"ti āha. Tattha **saññuppādā**ti arahattaphalasaññāya uppādā, pacchā "idaṁ arahattaphalan"ti evaṁ paccavekkhaṇañāṇuppādo hoti. **Idappaccayā kira me**ti phalasamādhisaññāpaccayā kira mayhaṁ paccavekkhaṇañāṇaṁ uppannanti.

(DA.9.-4)Saññā-attakathāvaṇṇanā

417. Idāni paribbājako yathā nāma gāmasūkaro gandhodakena nhāpetvā gandhehi anulimpitvā mālādāmaṁ piḷandhitvā sirisayane āropitopi (CS:pg.1.310) sukhaṁ na vindati, vegena gūthaṭṭhānameva gantvā sukhaṁ vindati. Evameva Bhagavatā saṇhasukhumatilakkhaṇabbhāhatāya desanāya nhāpitavilittamaṇḍitopi nirodhakathāsirisayanaṁ āropitopi tattha sukhaṁ na vindanto gūthaṭṭhānasadisaṁ attano laddhiṁ gahetvā tameva pucchanto "saññā nu kho, bhante, purisassa attā"ti-ādimāha. Athassānumatiṁ gahetvā byākātukāmo Bhagavā-- "kaṁ pana tvan"ti-ādimāha. Tato so "arūpī attā"ti evaṁ laddhiko samānopi "Bhagavā desanāya sukusalo, so me āditova laddhiṁ mā viddhaṁsetū"ti cintetvā attano laddhiṁ pariharanto "oḷārikaṁ kho"ti-ādimāha. Athassa Bhagavā tattha dosaṁ dassento "oḷāriko ca hi te"ti-ādimāha Tattha **evaṁ santan**ti evaṁ sante. Bhummatthe hi etaṁ upayogavacanaṁ. Evaṁ santaṁ attānaṁ paccāgacchato tavāti ayaṁ vā ettha attho. Catunnaṁ khandhānaṁ ekuppādekanirodhattā kiñcāpi yā saññā uppajjati, sāva nirujjhati. Aparāparaṁ upādāya pana "aññā ca saññā uppajjanti, aññā ca saññā nirujjhantī"ti vuttaṁ.

418-420. Idāni aññaṁ laddhiṁ dassento-- "manomayaṁ kho ahaṁ, bhante"ti-ādiṁ vatvā tatrāpi dose dinne yathā nāma ummattako yāvassa saññā nappatiṭṭhāti, tāva aññaṁ gahetvā aññaṁ vissajjeti, saññāpatiṭṭhānakāle pana vattabbameva vadati, (DA.9./II,376.) evameva aññaṁ gahetvā aññaṁ vissajjetvā idāni attano laddhiṁyeva vadanto "arūpī kho"ti-ādimāha. Tatrāpi yasmā so saññāya uppādanirodhaṁ icchati, attānaṁ pana sassataṁ maññati. Tasmā tathevassa dosaṁ dassento Bhagavā "evaṁ santampī"ti-ādimāha. Tato paribbājako micchādassanena abhibhūtattā Bhagavatā vuccamānampi taṁ nānattaṁ ajānanto "sakkā panetaṁ, bhante, mayā"ti-ādimāha. Athassa Bhagavā yasmā so saññāya uppādanirodhaṁ passantopi saññāmayaṁ attānaṁ niccameva maññati. Tasmā "dujjānaṁ kho"ti-ādimāha.

Tatthāyaṁ saṅkhepattho-- tava aññā diṭṭhi, aññā khanti, aññā ruci, aññathāyeva te dassanaṁ pavattaṁ, aññadeva ca te khamati ceva ruccati ca, aññatra (CS:pg.1.311) ca te āyogo, aññissāyeva paṭipattiyā yuttapayuttatā, aññattha ca te ācariyakaṁ, aññasmiṁ titthāyatane ācariyabhāvo. Tena tayā evaṁ aññadiṭṭhikena aññakhantikena aññarucikena aññatrāyogena aññatrācariyakena dujjānaṁ etanti. Atha paribbājako-- "saññā vā purisassa attā hotu, aññā vā saññā, taṁ sassatādi bhāvamassa pucchissan"ti puna "kiṁ pana bhante"ti-ādimāha.

Tattha **loko**ti attānaṁ sandhāya vadati. **Na hetaṁ poṭṭhapāda atthasañhitan**ti poṭṭhapāda etaṁ diṭṭhigataṁ na idhalokaparaloka-atthanissitaṁ, na attatthaparatthanissitaṁ. **Na dhammasaṁhitan**ti na navalokuttaradhammanissitaṁ. **Nādibrahmacariyakan**ti sikkhattayasaṅkhātassa sāsanabrahmacariyakassa na ādimattaṁ, adhisīlasikkhāmattampi na hoti. **Na nibbidāyā**ti saṁsāravaṭṭe nibbindanatthāya na saṁvattati. **Na virāgāyā**ti vaṭṭavirāgatthāya na saṁvattati. **Na nirodhāyā**ti vaṭṭassa nirodhakaraṇatthāya na saṁvattati. **Na upasamāyā**ti vaṭṭassa vūpasamanatthāya na saṁvattati. (DA.9./II,378.) **Na abhiññāyā**ti vaṭṭābhijānanāya paccakkhakiriyāya na saṁvattati. **Na sambodhāyā**ti vaṭṭasambujjhanatthāya na saṁvattati. **Na nibbānāyā**ti amatamahānibbānassa paccakkhakiriyāya na saṁvattati.

Idaṁ dukkhanti-ādīsu taṇhaṁ ṭhapetvā tebhūmakā pañcakkhandhā dukkhanti, tasseva dukkhassa pabhāvanato sappaccayā taṇhā dukkhasamudayoti. Ubhinnaṁ appavatti dukkhanirodhoti, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo dukkhanirodhagāminī paṭipadāti mayā byākatanti attho. Evañca pana vatvā Bhagavā "imassa paribbājakassa maggapātubhāvo vā phalasacchikiriyā vā natthi, mayhañca bhikkhācāravelā"ti cintetvā

tuṇhī ahosi. Paribbājakopi taṁ ākāraṁ ñatvā Bhagavato gamanakālaṁ ārocento viya "evametan"ti-ādimāha.

421. **Vācāsannitodakenā**ti vacanapatodena. **Sañjhabbharimakaṁsū**ti sañjhabbharitaṁ nirantaraṁ phuṭṭhaṁ akaṁsu, upari vijjhiṁsūti vuttaṁ hoti. **Bhūtan**ti sabhāvato vijjamānaṁ. **Tacchaṁ, tathan**ti tasseva vevacanaṁ. **Dhammaṭṭhitatan**ti navalokuttaradhammesu (CS:pg.1.312) ṭhitasabhāvaṁ. **Dhammaniyāmatan**ti lokuttaradhammaniyāmataṁ. Buddhānañhi catusaccavinimuttā kathā nāma natthi. Tasmā sā edisā hoti.

(DA.9.-5)Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā

422. **Citto ca Hatthisāriputto**ti so kira Sāvatthiyaṁ hatthi-ācariyassa putto Bhagavato santike pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā sukhumesu atthantaresu kusalo ahosi, pubbe katapāpakammavasena pana sattavāre vibbhamitvā gihi jāto. Kassapasammāsambuddhassa kira sāsane dve sahāyakā ahesuṁ, aññamaññaṁ samaggā ekatova sajjhāyanti. Tesu eko anabhirato gihibhāve cittaṁ uppādetvā itarassa ārocesi. So gihibhāve ādīnavaṁ pabbajjāya (DA.9./II,379.) ānisaṁsaṁ dassetvā taṁ ovadi. So taṁ sutvā abhiramitvā punekadivasaṁ tādise citte uppanne taṁ etadavoca "mayhaṁ āvuso evarūpaṁ cittaṁ uppajjati-- 'imāhaṁ pattacīvaraṁ tuyhaṁ dassāmī'ti". So pattacīvaralobhena tassa gihibhāve ānisaṁsaṁ dassetvā pabbajjāya ādīnavaṁ kathesi. Athassa taṁ sutvāva gihibhāvato cittaṁ virajjitvā pabbajjāyameva abhirami. Evamesa tadā sīlavantassa bhikkhuno gihibhāve ānisaṁsakathāya kathitattā idāni cha vāre vibbhamitvā sattame vāre pabbajito. Mahāmoggallānassa, Mahākoṭṭhikattherassa ca abhidhammakathaṁ kathentānaṁ antarantarā kathaṁ opāteti. Atha naṁ Mahākoṭṭhikatthero apasādeti. So mahāsāvakassa kathite patiṭṭhātuṁ asakkonto vibbhamitvā gihi jāto. Poṭṭhapādassa panāyaṁ gihisahāyako hoti. Tasmā vibbhamitvā dvīhatīhaccayena poṭṭhapādassa santikaṁ gato. Atha naṁ so disvā "samma kiṁ tayā kataṁ, evarūpassa nāma satthu sāsanā apasakkantosi, ehi pabbajituṁ idāni te vaṭṭatī"ti taṁ gahetvā Bhagavato santikaṁ agamāsi. Tena vuttaṁ "citto ca Hatthisāriputto poṭṭhapādo ca paribbājako"ti.

423. **Andhā**ti paññācakkhuno natthitāya andhā, tasseva abhāvena acakkhukā. **Tvaṁyeva nesaṁ eko cakkhumā**ti subhāsitadubbhāsitajānanabhāvamattena paññācakkhunā cakkhumā. **Ekaṁsikā**ti ekakoṭṭhāsā. **Paññattā**ti (CS:pg.1.313) ṭhapitā. **Anekaṁsikā**ti na ekakoṭṭhāsā ekeneva koṭṭhāsena sassatāti vā asassatāti vā na vuttāti attho.

(DA.9.-6)Ekaṁsikadhammavaṇṇanā

424-425. **Santi poṭṭhapādā**ti idaṁ Bhagavā kasmā ārabhi? Bāhirakehi paññāpitaniṭṭhāya aniyyānikabhāvadassanatthaṁ. Sabbe hi titthiyā yathā Bhagavā amataṁ nibbānaṁ, evaṁ attano attano samaye lokathupikādivasena niṭṭhaṁ paññapenti, sā ca na niyyānikā. Yathā paññattā (DA.9./II,380.) hutvā na niyyāti na gacchati, aññadatthu paṇḍitehi paṭikkhittā nivattati, taṁ dassetuṁ Bhagavā evamāha. Tattha **ekantasukhaṁ lokaṁ jānaṁ passan**ti puratthimāya disāya ekantasukho loko pacchimādīnaṁ vā aññatarāyāti evaṁ jānantā evaṁ passantā viharatha. Diṭṭhapubbāni kho tasmiṁ loke manussānaṁ sarīrasaṇṭhānādīnīti. **Appāṭihīrakatan**ti appāṭihīrakataṁ

paṭiharaṇavirahitaṁ, aniyyānikanti vuttaṁ hoti.

426-427. **Janapadakalyāṇī**ti janapade aññāhi itthīhi vaṇṇasaṇṭhānavilāsākappādīhi asadisā.

(DA.9.-7)Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā

428. Evaṁ Bhagavā paresaṁ niṭṭhāya aniyyānikattaṁ dassetvā attano niṭṭhāya niyyānikabhāvaṁ dassetuṁ "tayo kho me poṭṭhapādā"ti-ādimāha. Tattha **attapaṭilābho**ti attabhāvapaṭilābho, ettha ca Bhagavā tīhi attabhāvapaṭilābhehi tayo bhave dassesi. Oḷārikattabhāvapaṭilābhena avīcito paṭṭhāya paranimmitavasavattipariyosānaṁ kāmabhavaṁ dassesi. Manomaya-attabhāvapaṭilābhena paṭhamajjhānabhūmito paṭṭhāya akaniṭṭhabrahmalokapariyosānaṁ rūpabhavaṁ dassesi. Arūpa-attabhāvapaṭilābhena ākāsānañcāyatanabrahmalokato paṭṭhāya nevasaññānāsaññāyatanabrahmalokapariyosānaṁ arūpabhavaṁ dassesi. Saṁkilesikā dhammā nāma dvādasa akusalacittuppādā. Vodāniyā dhammā nāma samathavipassanā.

429. **Paññāpāripūriṁ** (CS:pg.1.314) **vepullattan**ti maggapaññāphalapaññānaṁ pāripūriñceva vipulabhāvañca. **Pāmujjan**ti taruṇapīti. **Pītī**ti balavatuṭṭhi. Kiṁ vuttaṁ hoti? Yaṁ avocumha "sayaṁ abhiññā sacchikatvā upasampajja vihiratī"ti, tattha tassa evaṁ viharato taṁ pāmojjañceva bhavissati, pīti ca nāmakāyapassaddhi ca sati ca sūpaṭṭhitā uttamañāṇañca sukho ca vihāro. Sabbavihāresu ca ayameva vihāro "sukho"ti vattuṁ yutto "upasanto paramamadhuro"ti. (DA.9./II,381.) Tattha paṭhamajjhāne pāmojjādayo chapi dhammā labbhanti, dutiyajjhāne dubbalapītisaṅkhātaṁ pāmojjaṁ nivattati, sesā pañca labbhanti. Tatiye pīti nivattati, sesā cattāro labbhanti. Tathā catutthe. Imesu catūsu jhānesu Sampasādanasutte suddhavipassanā pādakajjhānameva kathitaṁ. Pāsādikasutte catūhi maggehi saddhiṁ vipassanā kathitā. Dasuttarasutte catutthajjhānikaphalasamāpatti kathitā. Imasmiṁ Poṭṭhapādasutte pāmojjaṁ pītivevacanameva katvā dutiyajjhānikaphalasamāpattināma kathitāti veditabbā.

432-437. **Ayaṁ vā so**ti ettha vā saddo vibhāvanattho hoti. **Ayaṁ so**ti evaṁ vibhāvetvā pakāsetvā byākareyyāma. Yathāpare "ekantasukhaṁ attānaṁ sañjānāthā"ti puṭṭhā "no"ti vadanti, na evaṁ vadāmāti attho. **Sappāṭihīrakatan**ti sappāṭiharaṇaṁ, niyyānikanti attho. **Mogho hotī**ti tuccho hoti, natthi so tasmiṁ samayeti adhippāyo. **Sacco hotī**ti bhūto hoti, sveva tasmiṁ samaye sacco hotīti attho. Ettha panāyaṁ citto attano asabbaññutāya tayo attapaṭilābhe kathetvā attapaṭilābho nāma paññattimattaṁ etanti uddharituṁ nāsakkhi, attapaṭilābho tveva niyyātesi. Athassa Bhagavā rūpādayo cettha dhammā, attapaṭilābhoti pana nāmamattametaṁ, tesu tesu rūpādīsu sati evarūpā vohārā hontīti dassetukāmo tasseva kathaṁ gahetvā nāmapaññattivasena niyyātanatthaṁ "yasmiṁ citta samaye"ti-ādimāha.

438. Evañca pana vatvā paṭipucchitvā vinayanatthaṁ puna "sace taṁ, citta, evaṁ puccheyyun"ti-ādimāha Tattha yo me ahosi atīto attapaṭilābho (CS:pg.1.315) sveva me attapaṭilābho, tasmiṁ samaye sacco ahosi, mogho anāgato mogho (DA.9./II,382.) paccuppannoti ettha tāva imamatthaṁ dasseti-- yasmā ye te atītā dhammā, te etarahi natthi, ahesunti pana saṅkhyaṁ gatā, tasmā sopi me attapaṭilābho tasmiṁyeva samaye sacco ahosi. Anāgatapaccuppannānaṁ pana dhammānaṁ tadā abhāvā tasmiṁ samaye "mogho anāgato, mogho paccuppanno"ti, evaṁ atthato nāmamattameva attapaṭilābhaṁ paṭijānāti. Anāgatapaccuppannesupi eseva nayo.

439-443. Atha Bhagavā tassa byākaraṇena saddhiṁ attano byākaraṇaṁ saṁsandituṁ "evameva kho cittā"ti-ādīni vatvā puna opammato tamatthaṁ sādhento **"seyyathāpi citta gavā khīran"**ti-ādimāha. Tatrāyaṁ saṅkhepattho, yathā gavā khīraṁ, khīrādīhi ca dadhi-ādīni bhavanti, tattha yasmiṁ samaye khīraṁ hoti, na tasmiṁ samaye dadhīti vā navanītādīsu vā aññataranti saṅkhyaṁ niruttiṁ nāmaṁ vohāraṁ gacchati. Kasmā? Ye dhamme upādāya dadhīti-ādi vohārā honti, tesaṁ abhāvā. Atha kho khīraṁ tveva tasmiṁ samaye saṅkhyaṁ gacchati. Kasmā? Ye dhamme upādāya khīranti saṅkhyā nirutti nāmaṁ vohāro hoti, tesaṁ bhāvāti. Esa nayo sabbattha. **Imā kho cittā**ti oḷāriko attapaṭilābho iti ca manomayo attapaṭilābho iti ca arūpo attapaṭilābho iti ca imā kho citta lokasamaññā loke samaññāmattakāni samanujānanamattakāni etāni. Tathā lokaniruttimattakāni vacanapathamattakāni vohāramattakāni nāmapaṇṇattimattakāni etānīti. Evaṁ Bhagavā heṭṭhā tayo attapaṭilābhe kathetvā idāni sabbametaṁ vohāramattakanti vadati. Kasmā? Yasmā paramatthato satto nāma natthi, suñño tuccho esa loko.

Buddhānaṁ pana dve kathā sammutikathā ca paramatthakathā ca. Tattha "satto poso devo brahmā"ti-ādikā "sammutikathā" nāma. "Aniccaṁ dukkhamanattā khandhā dhātuyo āyatanāni satipaṭṭhānā sammappadhānā"ti-ādikā paramatthakathā nāma. Tattha yo sammutidesanāya (DA.9./II,383.) "satto"ti vā "poso"ti vā "devo"ti vā "brahmā"ti vā vutte vijānituṁ paṭivijjhituṁ niyyātuṁ (CS:pg.1.316) arahattajayaggāhaṁ gahetuṁ sakkoti, tassa Bhagavā āditova "satto"ti vā "poso"ti vā "devo"ti vā "brahmā"ti vā katheti, yo paramatthadesanāya "aniccan"ti vā "dukkhan"ti vāti-ādīsu aññataraṁ sutvā vijānituṁ paṭivijjhituṁ niyyātuṁ arahattajayaggāhaṁ gahetuṁ sakkoti, tassa "aniccan"ti vā "dukkhan"ti vāti-ādīsu aññatarameva katheti. Tathā sammutikathāya bujjhanakasattassāpi na paṭhamaṁ paramatthakathaṁ katheti. Sammutikathāya pana bodhetvā pacchā paramatthakathaṁ katheti. Paramatthakathāya bujjhanakasattassāpi na paṭhamaṁ sammutikathaṁ katheti. Paramatthakathāya pana bodhetvā pacchā sammutikathaṁ katheti. Pakatiyā pana paṭhamameva paramatthakathaṁ kathentassa desanā lūkhākārā hoti, tasmā Buddhā paṭhamaṁ sammutikathaṁ kathetvā pacchā paramatthakathaṁ kathenti. Sammutikathaṁ kathentāpi saccameva sabhāvameva amusāva kathenti. Paramatthakathaṁ kathentāpi saccameva sabhāvameva amusāva kathenti.

Duve saccāni akkhāsi, sambuddho vadataṁ varo;
Sammutiṁ paramatthañca, tatiyaṁ nūpalabbhati.
Saṅketavacanaṁ saccaṁ, lokasammutikāraṇaṁ;
Paramatthavacanaṁ saccaṁ, dhammānaṁ bhūtalakkhaṇanti.

Yāhi Tathāgato voharati aparāmasanti yāhi lokasamaññāhi lokaniruttīhi Tathāgato taṇhāmānadiṭṭhiparāmāsānaṁ abhāvā aparāmasanto voharatīti desanaṁ vinivaṭṭetvā arahattanikūṭena niṭṭhāpesi. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.10./II,384.)

(DA.10.)10.Subhasuttavaṇṇanā

(DA.10.-1)Subhamāṇavakavatthuvaṇṇanā

444. **Evaṁ** (CS:pg.1.317) **me sutaṁ …pe… Sāvatthiyan**ti Subhasuttaṁ. Tatrāyaṁ anuttānapadavaṇṇanā. **Aciraparinibbute Bhagavatī**ti aciraṁ parinibbute Bhagavati, parinibbānato uddhaṁ māsamatte kāle. Nidānavaṇṇanāyaṁ vuttanayeneva Bhagavato pattacīvaraṁ ādāya āgantvā khīravirecanaṁ pivitvā vihāre nisinnadivasaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Todeyyaputto**ti todeyyabrāhmaṇassa putto, so kira Sāvatthiyā avidūre tudigāmo nāma atthi, tassa adhipatittā todeyyoti saṅkhyaṁ gato. Mahaddhano pana hoti pañcacattālīsakoṭivibhavo, paramamaccharī-- "dadato bhogānaṁ aparikkhayo nāma natthī"ti cintetvā kassaci kiñci na deti, puttampi āha--

"Añjanānaṁ khayaṁ disvā, vammikānañca sañcayaṁ;
Madhūnañca samāhāraṁ, paṇḍito gharamāvase"ti.

Evaṁ adānameva sikkhāpetvā kāyassa bhedā tasmiṁyeva ghare sunakho hutvā nibbatto. Subho taṁ sunakhaṁ ativiya piyāyati. Attano bhuñjanakabhattaṁyeva bhojeti, ukkhipitvā varasayane sayāpeti. Atha Bhagavā ekadivasaṁ nikkhante māṇave taṁ gharaṁ piṇḍāya pāvisi. Sunakho Bhagavantaṁ disvā bhukkāraṁ karonto Bhagavato samīpaṁ gato. Tato naṁ Bhagavā avoca "todeyya tvaṁ pubbepi maṁ 'bho, bho'ti paribhavitvā sunakho jāto, idānipi bhukkāraṁ katvā avīciṁ gamissasī"ti. Sunakho taṁ kathaṁ sutvā vippaṭisārī hutvā uddhanantare chārikāya nipanno, manussā naṁ ukkhipitvā sayane sayāpetuṁ (DA.10./II,385.) nāsakkhiṁsu

Subho āgantvā "kenāyaṁ sunakho sayanā oropito"ti āha. Manussā "na kenacī"ti vatvā taṁ pavattiṁ ārocesuṁ. Māṇavo sutvā "mama pitā brahmaloke nibbatto, samaṇo pana Gotamo me pitaraṁ sunakhaṁ karoti yaṁ kiñci esa mukhārūḷhaṁ bhāsatī"ti kujjhitvā Bhagavantaṁ musāvādena (CS:pg.1.318) codetukāmo vihāraṁ gantvā taṁ pavattiṁ pucchi. Bhagavā tassa tatheva vatvā avisaṁvādanatthaṁ āha-- "Atthi pana te, māṇava, pitarā na akkhātaṁ dhanan"ti. Atthi, bho Gotama, satasahassagghanikā suvaṇṇamālā, satasahassagghanikā suvaṇṇapādukā, satasahassagghanikā suvaṇṇapāti, satasahassañca kahāpaṇanti. Gaccha taṁ sunakhaṁ appodakaṁ madhupāyāsaṁ bhojetvā sayanaṁ āropetvā īsakaṁ niddaṁ okkantakāle puccha, sabbaṁ te ācikkhissati, atha naṁ jāneyyāsi-- "pitā me eso"ti. So tathā akāsi. Sunakho sabbaṁ ācikkhi, tadā naṁ-- "pitā me"ti ñatvā Bhagavati pasannacitto gantvā Bhagavantaṁcuddasa pañhe pucchitvā vissajjanapariyosāne Bhagavantaṁ saraṇaṁ gato, taṁ sandhāya vuttaṁ "Subho māṇavo Todeyyaputto"ti. **Sāvatthiyaṁ paṭivasatī**ti attano bhogagāmato āgantvā vasati.

445-446. **Aññataraṁ māṇavakaṁ āmantesī**ti satthari parinibbute "Ānandatthero kirassa pattacīvaraṁ gahetvā āgato, mahājano taṁ dassanatthāya upasaṅkamatī"ti sutvā "vihāraṁ kho pana gantvā mahājanamajjhe na sakkā sukhena paṭisanthāraṁ vā kātuṁ, dhammakathaṁ vā sotuṁ gehaṁ āgataṁyeva naṁ disvā sukhena paṭisanthāraṁ karissāmi, ekā ca me kaṅkhā atthi, tampi naṁ pucchissāmī"ti cintetvā aññataraṁ māṇavakaṁ āmantesi. **Appābādhan**ti-ādīsu **ābādho**ti visabhāgavedanā vuccati, yā ekadese uppajjitvā cattāro iriyāpathe ayapaṭṭena ābandhitvā viya gaṇhati, tassā abhāvaṁ pucchāti vadati. (DA.10./II,386.) **Appātaṅko**ti kicchajīvitakaro rogo vuccati, tassāpi abhāvaṁ pucchāti vadati. Gilānasseva ca uṭṭhānaṁ nāma garukaṁ hoti, kāye balaṁ na hoti, tasmā niggelaññabhāvañca balañca pucchāti vadati. **Phāsuvihāran**ti gamanaṭhānanisajjasayanesu catūsu iriyāpathesu sukhavihāraṁ pucchāti vadati. Athassa pucchitabbākāraṁ dassento "Subho"ti-ādimāha.

447. **Kālañca samayañca upādāyā**ti kālañca samayañca paññāya gahetvā upadhāretvāti attho. Sace amhākaṁ sve gamanakālo bhavissati, kāye balamattā ceva pharissati, gamanapaccayā ca añño aphāsuvihāro (CS:pg.1.319) na bhavissati, athetaṁ kālañca gamanakāraṇasamavāyasaṅkhātaṁ samayañca upadhāretvā-- "api eva nāma sve āgaccheyyāmā"ti vuttaṁ hoti.

448. **Cetakena bhikkhunā**ti cetiraṭṭhe jātattā cetakoti evaṁ laddhanāmena. **Sammodanīyaṁ kathaṁ sāraṇīyan**ti bho, Ānanda, dasabalassa ko nāma ābādho ahosi, kiṁ Bhagavā paribhuñji. Api ca satthu parinibbānena tumhākaṁ soko udapādi, Satthā nāma na kevalaṁ tumhākaṁyeva parinibbuto, sadevakassa lokassa mahājāni, ko dāni añño maraṇā muccissati, yatra so sadevakassa lokassa aggapuggalo parinibbuto, idāni kaṁ aññaṁ disvā maccurājā lajjissatīti evamādinā nayena maraṇapaṭisaṁyuttaṁ sammodanīyaṁ kathaṁ sāraṇīyaṁ vītisāretvā therassa hiyyo pītabhesajjānurūpaṁ āhāraṁ datvā bhattakiccāvasāne ekamantaṁ nisīdi.

Upaṭṭhāko santikāvacaroti upaṭṭhāko hutvā santikāvacaro, na randhagavesī. Na vīmaṁsanādhippāyo. **Samīpacārī**ti idaṁ purimapadasseva vevacanaṁ. **Yesaṁ so bhavaṁ Gotamo**ti kasmā pucchati? Tassa kira evaṁ ahosi "yesu dhammesu bhavaṁ Gotamo imaṁ lokaṁ patiṭṭhapesi, te tassa accayena naṭṭhā nu kho, dharanti nu kho, sace dharanti, Ānando jānissati, handa naṁ pucchāmī"ti, tasmā pucchi.

(DA.10./II,387.) 449. Athassa thero tīṇi piṭakāni tīhi khandhehi saṅgahetvā dassento "tiṇṇaṁ kho"ti-ādimāha. Māṇavo saṅkhittena kathitaṁ asallakkhento-- "vitthārato pucchissāmī"ti cintetvā "katamesaṁ tiṇṇan"ti-ādimāha.

(DA.10.-2)Sīlakkhandhavaṇṇanā

450-453. Tato therena "ariyassa sīlakkhandhassā"ti tesu dassitesu puna **"katamo pana so, bho Ānanda, ariyo sīlakkhandho"**ti ekekaṁ pucchi. Theropissa Buddhuppādaṁ dassetvā tantidhammaṁ desento anukkamena Bhagavatā vuttanayeneva sabbaṁ vissajjesi. Tattha **atthi** (CS:pg.1.320) **cevettha uttarikaraṇīyan**ti ettha Bhagavato sāsane na sīlameva sāro, kevalañhetaṁ patiṭṭhāmattameva hoti. Ito uttari pana aññampi kattabbaṁ atthi yevāti dassesi. **Ito bahiddhā**ti Buddhasāsanato bahiddhā.

(DA.10.-3)Samādhikkhandhavaṇṇanā

454. **Kathañca māṇava, bhikkhu indriyesu guttadvāro hotī**ti idamāyasmā Ānando "katamo pana so, bho Ānanda, ariyo samādhikkhandho"ti evaṁ samādhikkhandhaṁ puṭṭhopi ye te "sīlasampanno indriyesu guttadvāro satisampajaññena samannāgato santuṭṭho"ti evaṁ sīlānantaraṁ indriyasaṁvarādayo sīlasamādhīnaṁ antare ubhinnampi upakārakadhammā uddiṭṭhā, te niddisitvā samādhikkhandhaṁ dassetukāmo ārabhi. Ettha ca rūpajjhānāneva āgatāni, na arūpajjhānāni, ānetvā pana dīpetabbāni. Catutthajjhānena hi asaṅgahitā arūpasamāpatti nāma natthiyeva.

471-480. **Atthi cevettha uttarikaraṇīyan**ti ettha Bhagavato sāsane na cittekaggatāmattakeneva pariyosānappatti nāma atthi, itopi uttari pana aññaṁ kattabbaṁ atthi yevāti dasseti. **Natthi cevettha uttarikaraṇīyan**ti ettha Bhagavato sāsane ito uttari kātabbaṁ nāma natthiyeva, arahattapariyosānañhi Bhagavato sāsananti dasseti. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.11./II,388.)

(DA.11.) 11.Kevaṭṭasuttavaṇṇanā

(DA.11.-1)Kevaṭṭagahapatiputtavatthuvaṇṇanā

481. **Evaṁ** (CS:pg.1.321) **me sutaṁ …pe… Nāḷandāyan**ti Kevaṭṭasuttaṁ. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā. **Pāvārikambavane**ti pāvārikassa Ambavane. **Kevaṭṭo**ti idaṁ tassa gahapatiputtassa nāmaṁ. So kira cattālīsakoṭidhano gahapatimahāsālo ativiya saddho pasanno ahosi. So saddhādhikattāyeva "sace eko bhikkhu aḍḍhamāsantarena vā māsantarena vā saṁvaccharena vā ākāse uppatitvā vividhāni pāṭihāriyāni dasseyya, sabbo jano ativiya pasīdeyya. Yaṁnūnāhaṁ Bhagavantaṁ yācitvā pāṭihāriyakaraṇatthāya ekaṁ bhikkhuṁ anujānāpeyyan"ti cintetvā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā evamāha.

Tattha **iddhā**ti Samiddhā **phītā**ti nānābhaṇḍa-ussannatāya vuddhippattā. **Ākiṇṇamanussā**ti aṁsakūṭena aṁsakūṭaṁ paharitvā viya vicarantehi manussehi ākiṇṇā. **Samādisatū**ti āṇāpetu ṭhānantare ṭhapetu. **Uttarimanussadhammā**ti uttarimanussānaṁ dhammato, dasakusalasaṅkhātato vā manussadhammato uttari. **Bhiyyosomattāyā**ti pakatiyāpi pajjalitapadīpo telasnehaṁ labhitvā viya atirekappamāṇena abhippasīdissati. **Na kho ahan**ti Bhagavā Rājagahaseṭṭhivatthusmiṁ sikkhāpadaṁ paññapesi, tasmā "na kho ahan"ti-ādimāha.

482. **Na dhaṁsemī**ti na guṇavināsanena dhaṁsemi, sīlabhedaṁ pāpetvā anupubbena uccaṭṭhānato otārento (DA.11./II,389.) nīcaṭṭhāne na ṭhapemi, atha kho ahaṁ Buddhasāsanassa vuddhiṁ paccāsīsanto kathemīti dasseti. **Tatiyampi kho**ti yāvatatiyaṁ Buddhānaṁ kathaṁ paṭibāhitvā kathetuṁ visahanto nāma natthi. Ayaṁ pana Bhagavatā saddhiṁ vissāsiko vissāsaṁ vaḍḍhetvā vallabho hutvā atthakāmosmīti tikkhattuṁ kathesi.

(DA.11.-2)Iddhipāṭihāriyavaṇṇanā

483-484. Atha Bhagavā ayaṁ upāsako mayi paṭibāhantepi punappunaṁ yācatiyeva. "Handassa pāṭihāriyakaraṇe ādīnavaṁ dassemī"ti cintetvā (CS:pg.1.322) "tīṇi kho"ti-ādimāha. Tattha **amāhaṁ bhikkhun**ti amuṁ ahaṁ bhikkhuṁ. **Gandhārī**ti gandhārena nāma isinā katā, gandhāraraṭṭhe vā uppannā vijjā. Tattha kira bahū isayo vasiṁsu, tesu ekena katā vijjāti adhippāyo. **Aṭṭīyāmī**ti aṭṭo pīḷito viya homi. **Harāyāmī**ti lajjāmi. **Jigucchāmī**ti gūthaṁ disvā viya jigucchaṁ uppādemi.

(DA.11.-3)Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā

485. **Parasattānan**ti aññesaṁ sattānaṁ. Dutiyaṁ tasseva vevacanaṁ. **Ādisatī**ti katheti. **Cetasikan**ti somanassadomanassaṁ adhippetaṁ. **Evampi te mano**ti evaṁ tava mano somanassito vā domanassito vā kāmavitakkādisampayutto vā. Dutiyaṁ tasseva vevacanaṁ. **Itipi te cittan**ti iti tava cittaṁ, idañcidañca atthaṁ

cintayamānaṁ pavattatīti attho. **Maṇikā nāma vijjā**ti cintāmaṇīti evaṁ laddhanāmā loke ekā vijjā atthi. Tāya paresaṁ cittaṁ jānātīti dīpeti.

(DA.11.-4)Anusāsanīpāṭihāriyavaṇṇanā

486. **Evaṁ vitakkethā**ti nekkhammavitakkādayo evaṁ pavattentā vitakketha. **Mā evaṁ vitakkayitthā**ti evaṁ kāmavitakkādayo pavattentā mā vitakkayittha. **Evaṁ manasi karothā**ti evaṁ aniccasaññameva, dukkhasaññādīsu vā aññataraṁ manasi karotha. (DA.11./II,390.) **Mā evan**ti "niccan"ti-ādinā nayena mā manasi karittha. Idanti idaṁ pañcakāmaguṇikarāgaṁ pajahatha. **Idaṁ upasampajjā**ti idaṁ catumaggaphalappabhedaṁ lokuttaradhammameva upasampajja pāpuṇitvā nipphādetvā viharatha. Iti Bhagavā iddhividhaṁ **iddhipāṭihāriyan**ti dasseti, parassa cittaṁ ñatvā kathanaṁ **ādesanāpāṭihāriyan**ti. Sāvakānañca Buddhānañca satataṁ dhammadesanā **anusāsanīpāṭihāriyanti**.

Tattha iddhipāṭihāriyena anusāsanīpāṭihāriyaṁ Mahāmoggallānassa āciṇṇaṁ, ādesanāpāṭihāriyena anusāsanīpāṭihāriyaṁ dhammasenāpatissa. Devadatte saṁghaṁ bhinditvā pañca bhikkhusatāni gahetvā gayāsīse Buddhalīḷāya tesaṁ dhammaṁ desante hi Bhagavatā pesitesu dvīsu aggasāvakesu dhammasenāpati tesaṁ cittācāraṁ ñatvā dhammaṁ desesi (CS:pg.1.323) therassa dhammadesanaṁ sutvā pañcasatā bhikkhū sotāpattiphale patiṭṭhahiṁsu. Atha nesaṁ Mahāmoggallāno vikubbanaṁ dassetvā dassetvā dhammaṁ desesi, taṁ sutvā sabbe arahattaphale patiṭṭhahiṁsu. Atha dvepi mahānāgā pañca bhikkhusatāni gahetvā vehāsaṁ abbhuggantvā Veḷuvanamevāgamiṁsu. Anusāsanīpāṭihāriyaṁ pana Buddhānaṁ satataṁ dhammadesanā, tesu iddhipāṭihāriya-ādesanāpāṭihāriyāni sa-upārambhāni sadosāni, addhānaṁ na tiṭṭhanti, addhānaṁ atiṭṭhanato na niyyanti. Anusāsanīpāṭihāriyaṁ anupārambhaṁ niddosaṁ, addhānaṁ tiṭṭhati, addhānaṁ tiṭṭhanato niyyāti. Tasmā Bhagavā iddhipāṭihāriyañca ādesanāpāṭihāriyañca garahati, anusāsanīpāṭihāriyaṁyeva pasaṁsati.

(DA.11.-5)Bhūtanirodhesakavatthuvaṇṇanā

487. **Bhūtapubban**ti idaṁ kasmā Bhagavatā āraddhaṁ. Iddhipāṭihāriya-ādesanāpāṭihāriyānaṁ aniyyānikabhāvadassanatthaṁ, anusāsanīpāṭihāriyasseva niyyānikabhāvadassanatthaṁ. Api ca sabbabuddhānaṁ mahābhūtapariyesako nāmeko bhikkhu hotiyeva. Yo mahābhūte pariyesanto yāva brahmalokā vicaritvā vissajjetāraṁ alabhitvā (DA.11./II,391.) āgamma Buddhameva pucchitvā nikkaṅkho hoti. Tasmā Buddhānaṁ mahantabhāvappakāsanatthaṁ, idañca kāraṇaṁ paṭicchannaṁ, atha naṁ vivaṭaṁ katvā desentopi Bhagavā "bhūtapubban"ti-ādimāha.

Tattha **kattha nu kho**ti kismiṁ ṭhāne kiṁ āgamma kiṁ pattassa te anavasesā appavattivasena nirujjhanti. Mahābhūtakathā panesā sabbākārena Visuddhimagge vuttā, tasmā sā tatova gahetabbā.

488. **Devayāniyo maggo**ti pāṭiyekko devalokagamanamaggo nāma natthi, iddhividhañāṇasseva panetaṁ adhivacanaṁ. Tena hesa yāva brahmalokāpi kāyena vasaṁ vattento devalokaṁ yāti. Tasmā "taṁ devayāniyo maggo"ti vuttaṁ. **Yena cātumahārājikā**ti samīpe ṭhitampi Bhagavantaṁ apucchitvā dhammatāya codito devatā mahānubhāvāti maññamāno upasaṅkami. **Mayampi kho, bhikkhu, na jānāmā**ti

Buddhavisaye pañhaṁ (CS:pg.1.324) pucchitā devatā na jānanti tenevamāhaṁsu. Atha kho so bhikkhu "mama imaṁ pañhaṁ na kathetuṁ na labbhā, sīghaṁ kathethā"ti tā devatā ajjhottharati, punappunaṁ pucchati, tā "ajjhottharati no ayaṁ bhikkhu, handa naṁ hatthato mocessāmā"ti cintetvā "Atthi kho bhikkhu cattāro mahārājāno"ti-ādimāhaṁsu. Tattha **abhikkantatarā**ti atikkamma kantatarā. **Paṇītatarā**ti vaṇṇayasa-issariyādīhi uttamatarā etena nayena sabbavāresu attho veditabbo.

491-493. Ayaṁ pana viseso-- sakko kira devarājā cintesi "ayaṁ pañho Buddhavisayo, na sakkā aññena vissajjituṁ, ayañca bhikkhu aggiṁ pahāya khajjopanakaṁ dhamanto viya, bheriṁ pahāya udaraṁ vādento viya ca, loke aggapuggalaṁ sammāsambuddhaṁ pahāya devatā pucchanto vicarati, pesemi naṁ satthusantikan"ti. Tato punadeva so cintesi "sudūrampi gantvā satthu santikeva nikkaṅkho (DA.11./II,392.) bhavissati Atthi ceva puggalo nāmesa, thokaṁ tāva āhiṇḍanto kilamatu pacchā jānissatī"ti. Tato taṁ "ahampi kho"ti-ādimāha. Brahmayāniyopi devayāniyasadisova. Devayāniyamaggoti vā brahmayāniyamaggoti vā dhammasetūti vā ekacittakkhaṇika-appanāti vā sanniṭṭhānikacetanāti vā mahaggatacittanti vā abhiññāñāṇanti vā sabbametaṁ iddhividhañāṇasseva nāmaṁ.

494. **Pubbanimittan**ti āgamanapubbabhāge nimittaṁ sūriyassa udayato aruṇuggaṁ viya. Tasmā idāneva brahmā āgamissati, evaṁ mayaṁ jānāmāti dīpayiṁsu. **Pāturahosī**ti pākaṭo ahosi. Atha kho so brahmā tena bhikkhunā puṭṭho attano avisayabhāvaṁ ñatvā sacāhaṁ "na jānāmī"ti vakkhāmi, ime maṁ paribhavissanti, atha jānanto viya yaṁ kiñci kathessāmi, ayaṁ me bhikkhu veyyākaraṇena anāraddhacitto vādaṁ āropessati. "Ahamasmi bhikkhu brahmā"ti-ādīni pana me bhaṇantassa na koci vacanaṁ saddahissati. Yaṁnūnāhaṁ vikkhepaṁ katvā imaṁ bhikkhuṁ satthusantikaṁyeva peseyyanti cintetvā "ahamasmi bhikkhu brahmā"ti-ādimāha.

495-496. **Ekamantaṁ** (CS:pg.1.325) **apanetvā**ti kasmā evamakāsi? Kuhakattā. **Bahiddhā pariyeṭṭhin**ti telatthiko vālikaṁ nippīḷiyamāno viya yāva brahmalokā bahiddhā pariyesanaṁ āpajjati.

497. **Sakuṇan**ti kākaṁ vā kulalaṁ vā. **Na kho eso, bhikkhu, pañho evaṁ pucchitabbo**ti idaṁ Bhagavā yasmā padesenesa pañho pucchitabbo, ayañca kho bhikkhu anupādinnakepi gahetvā nippadesato pucchati, tasmā paṭisedheti. Āciṇṇaṁ kiretaṁ Buddhānaṁ, pucchāmūḷhassa janassa pucchāya dosaṁ dassetvā pucchaṁ sikkhāpetvā pucchāvissajjanaṁ. Kasmā? Pucchituṁ ajānitvā paripucchanto duviññāpayo hoti. Pañhaṁ sikkhāpento pana "kattha āpo cā"ti-ādimāha.

498. Tattha **na gādhatī**ti na patiṭṭhāti, ime (DA.11./II,393.) cattāro mahābhūtā kiṁ āgamma appatiṭṭhā bhavantīti attho. Upādinnaṁyeva sandhāya pucchati. **Dīghañca rassañcā**ti saṇṭhānavasena upādārūpaṁ vuttaṁ. **Aṇuṁ thūlan**ti khuddakaṁ vā mahantaṁ vā, imināpi upādārūpe vaṇṇamattameva kathitaṁ. **Subhāsubhan**ti subhañca asubhañca upādārūpameva kathitaṁ. Kiṁ pana upādārūpaṁ subhanti asubhanti atthi? Natthi. Iṭṭhāniṭṭhārammaṇaṁ paneva kathitaṁ. **Nāmañca rūpañcā**ti nāmañca dīghādibhedaṁ rūpañca. **Uparujjhatī**ti nirujjhati, kiṁ āgamma asesametaṁ nappavattatīti.

Evaṁ pucchitabbaṁ siyāti pucchaṁ dassetvā idāni vissajjanaṁ dassento tatra veyyākaraṇaṁ bhavatīti vatvā-- "viññāṇan"ti-ādimāha.

499. Tattha viññātabbanti **viññāṇaṁ** nibbānassetaṁ nāmaṁ, tadetaṁ nidassanābhāvato **anidassanaṁ**. Uppādanto vā vayanto vā ṭhitassa aññathattanto vā etassa natthīti **anantaṁ**. **Pabhan**ti panetaṁ kira titthassa nāmaṁ, tañhi papanti etthāti

papaṁ, pakārassa pana bhakāro kato. Sabbato pabhamassāti **sabbatopabhaṁ**. Nibbānassa kira yathā mahāsamuddassa yato yato otaritukāmā honti, taṁ tadeva titthaṁ, atitthaṁ nāma natthi. Evameva aṭṭhatiṁsāya kammaṭṭhānesu yena yena mukhena nibbānaṁ otaritukāmā honti, taṁ tadeva titthaṁ, nibbānassa atitthaṁ nāma natthi. Tena vuttaṁ "sabbatopabhan"ti. **Ettha āpo cā**ti ettha (CS:pg.1.326) nibbāne idaṁ nibbānaṁ āgamma sabbametaṁ āpoti-ādinā nayena vuttaṁ upādinnaka dhammajātaṁ nirujjhati, appavattaṁ hotīti.

Idānissa nirujjhanūpāyaṁ dassento "viññāṇassa nirodhena etthetaṁ uparujjhatī"ti āha. Tattha **viññāṇan**ti carimakaviññāṇampi abhisaṅkhāraviññāṇampi (DA.11./II,394.) carimakaviññāṇassāpi hi nirodhena etthetaṁ uparujjhati. Vijjhātadīpasikhā viya apaṇṇattikabhāvaṁ yāti. Abhisaṅkhāraviññāṇassāpi anuppādanirodhena anuppādavasena uparujjhati. Yathāha "sotāpattimaggañāṇena abhisaṅkhāraviññāṇassa nirodhena ṭhapetvā sattabhave anamatagge saṁsāre ye uppajjeyyuṁ nāmañca rūpañca etthete nirujjhantī"ti sabbaṁ cūḷaniddese vuttanayeneva veditabbaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Kevaṭṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.12./II,395.)

(DA.12.) 12.Lohiccasuttavaṇṇanā

(DA.12.-1)Lohiccabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā

501. **Evaṁ** (CS:pg.1.327) **me sutaṁ …pe… Kosalesū**ti Lohiccasuttaṁ. Tatrāyaṁ anuttānapadavaṇṇanā. **Sālavatikā**ti tassa gāmassa nāmaṁ, so kira vatiyā viya samantato sālapantiyā parikkhitto. Tasmā Sālavatikāti vuccati. **Lohicco**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṁ.

502-503. **Pāpakan**ti parānukampā virahitattā lāmakaṁ, na pana ucchedasassatānaṁ aññataraṁ. **Uppannaṁ hotī**ti jātaṁ hoti, na kevalañca citte jātamattameva. So kira tassa vasena parisamajjhepi evaṁ bhāsatiyeva. **Kiñhi paro parassā**ti paro yo anusāsīyati, so tassa anusāsakassa kiṁ karissati. Attanā paṭiladdhaṁ kusalaṁ dhammaṁ attanāva sakkatvā garuṁ katvā vihātabbanti vadati.

504-407. **Rosikaṁ nhāpitaṁ āmantesī**ti rosikāti evaṁ itthiliṅgavasena laddhanāmaṁ nhāpitaṁ āmantesi. So kira Bhagavato āgamanaṁ sutvā cintesi-- "vihāraṁ gantvā diṭṭhaṁ nāmaṁ bhāro, gehaṁ pana āṇāpetvā passissāmi ceva yathāsatti ca āgantukabhikkhaṁ dassāmī"ti, tasmā evaṁ nhāpitaṁ āmantesi.

508. **Piṭṭhito piṭṭhito**ti kathāphāsukatthaṁ pacchato pacchato anubandho hoti. **Vivecetū**ti vimocetu, taṁ diṭṭhigataṁ vinodetūti vadati. Ayaṁ kira upāsako Lohiccassa brāhmaṇassa piyasahāyako. Tasmā tassa atthakāmatāya evamāha. **Appeva nāma siyā**ti ettha paṭhamavacanena Bhagavā gajjati, dutiyavacanena anugajjati. Ayaṁ (DA.12./II,396.) kirettha adhippāyo-- rosike etadatthameva mayā cattāri asaṅkhyeyyāni. Kappasatasahassañca vividhāni dukkarāni karontena pāramiyo pūritā etadatthameva sabbaññutaññāṇaṁ paṭividdhaṁ, na me Lohiccassa diṭṭhigataṁ bhindituṁ bhāroti, imamatthaṁ dassento paṭhamavacanena Bhagavā gajjati. Kevalaṁ rosike (CS:pg.1.328)

Lohiccassa mama santike āgamanaṁ vā nisajjā vā allāpasallāpo vā hotu, sacepi Lohiccasadisānaṁ satasahassassa kaṅkhā hoti, paṭibalo ahaṁ vinodetuṁ Lohiccassa pana ekassa diṭṭhivinodane mayhaṁ ko bhāroti imamatthaṁ dassento dutiyavacanena Bhagavā anugajjatīti veditabbo.

(DA.12.-2)Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā

509. **Samudayasañjātī**ti samudayassa sañjāti bhoguppādo, tato uṭṭhitaṁ dhanadhaññanti attho. **Ye taṁ upajīvantī**ti ye ñātiparijanadāsakammakarādayo janā taṁ nissāya jīvanti. **Antarāyakaro**ti lābhantarāyakaro. **Hitānukampī**ti ettha **hitan**ti vuḍḍhi. **Anukampatī**ti anukampī, icchatīti attho, vuḍḍhiṁ icchati vā no vāti vuttaṁ hoti. **Nirayaṁ vā tiracchānayoniṁ vā**ti sace sā micchādiṭṭhi sampajjati, niyatā hoti, ekaṁsena niraye nibbattati, no ce, tiracchānayoniyaṁ nibbattatīti attho.

510-512. Idāni yasmā yathā attano lābhantarāyena sattā saṁvijjanti na tathā paresaṁ, tasmā suṭṭhutaraṁ brāhmaṇaṁ pavecetukāmo "taṁ kiṁ maññasī"ti dutiyaṁ upapattimāha. **Ye cime**ti ye ca ime Tathāgatassa dhammadesanaṁ sutvā ariyabhūmiṁ okkamituṁ asakkontā kulaputtā **dibbā gabbhā**ti upayogatthe paccattavacanaṁ, dibbe gabbheti attho. Dibbā, gabbhāti ca channaṁ devalokānametaṁ adhivacanaṁ. **Paripācentī**ti devalokagāminiṁ paṭipadaṁ pūrayamānā dānaṁ, dadamānā, sīlaṁ rakkhamānā, gandhamālādīhi, pūjaṁ kurumānā bhāvanaṁ bhāvayamānā pācenti vipācenti paripācenti pariṇāmaṁ gamenti. **Dibbānaṁ bhavānaṁ abhinibbattiyā**ti dibbabhavā nāma devānaṁ vimānāni (DA.12./II,397.) tesaṁ nibbattanatthāyāti attho. Atha vā **dibbā gabbhā**ti dānādayo puññavisesā. **Dibbā bhavā**ti devaloke vipākakkhandhā, tesaṁ nibbattanatthāya tāni puññāni karontīti attho. **Tesaṁ antarāyakaro**ti tesaṁ maggasampattiphalasampattidibbabhavavisesānaṁ antarāyakaro. Iti Bhagavā ettāvatā aniyamiteneva opammavidhinā yāva bhavaggā (CS:pg.1.329) uggataṁ brāhmaṇassa mānaṁ bhinditvā idāni codanārahe tayo satthāre dassetuṁ "tayo kho me, Lohiccā"ti-ādimāha.

(DA.12.-3)Tayo codanārahavaṇṇanā

513. Tattha **sā codanā**ti tayo satthāre codentassa codanā. **Na aññā cittaṁ upaṭṭhapentī**ti aññāya ājānanatthāya cittaṁ na upaṭṭhapenti. **Vokkammā**ti nirantaraṁ tassa sāsanaṁ akatvā tato ukkamitvā vattantīti attho. **Osakkantiyā vā ussakkeyyā**ti paṭikkamantiyā upagaccheyya, anicchantiyā iccheyya, ekāya sampayogaṁ anicchantiyā eko iccheyyāti vuttaṁ hoti. **Parammukhiṁ vā āliṅgeyyā**ti daṭṭhumpi anicchamānaṁ parammukhiṁ ṭhitaṁ pacchato gantvā āliṅgeyya. **Evaṁsampadamidan**ti imassāpi satthuno "mama ime sāvakā"ti sāsanā vokkamma vattamānepi te lobhena anusāsato imaṁ lobhadhammaṁ evaṁsampadameva īdisameva vadāmi. Iti so evarūpo tava lobhadhammo yena tvaṁ osakkantiyā ussakkanto viya parammukhiṁ āliṅganto viya ahosītipi taṁ codanaṁ arahati. **Kiñhi paro parassa karissatī**ti yena dhammena pare anusāsi, attānameva tāva tattha sampādehi, ujuṁ karohi. Kiñhi paro parassa karissatīti codanaṁ arahati.

514. **Niddāyitabban**ti sassarūpakāni tiṇāni uppāṭetvā parisuddhaṁ kātabbaṁ.

515. Tatiyacodanāya **kiñhi paro parassā**ti anusāsanaṁ asampaṭicchanakālato paṭṭhāya paro anusāsitabbo, parassa (DA.12./II,398.) anusāsakassa kiṁ karissatīti nanu

tattha appossukkataṁ āpajjitvā attanā paṭividdhadhammaṁ attanāva mānetvā pūjetvā vihātabbanti evaṁ codanaṁ arahatīti attho.

(DA.12.-4)Na codanārahasatthuvaṇṇanā

516. **Na** (CS:pg.1.330) **codanāraho**ti ayañhi yasmā paṭhamameva attānaṁ patirūpe patiṭṭhāpetvā sāvakānaṁ dhammaṁ deseti. Sāvakā cassa assavā hutvā yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjanti, tāya ca paṭipattiyā mahantaṁ visesamadhigacchanti. Tasmā na codanārahoti.

517. **Narakapapātaṁ papatanto**ti mayā gahitāya diṭṭhiyā ahaṁ narakapapātaṁ papatanto. **Uddharitvā thale patiṭṭhāpito**ti taṁ diṭṭhiṁ bhinditvā dhammadesanāhatthena apāyapatanato uddharitvā saggamaggathale ṭhapitomhīti vadati. Sesamettha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Lohiccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.13./II,399.)

(DA.13.) 13.Tevijjasuttavaṇṇanā

518. **Evaṁ** (CS:pg.1.331) **me sutaṁ …pe… Kosalesū**ti Tevijjasuttaṁ. Tatrāyaṁ anuttānapadavaṇṇanā. **Manasākaṭan**ti tassa gāmassa nāmaṁ. **Uttarena Manasākaṭassā**ti Manasākaṭato avidūre uttarapasse. **Ambavane**ti taruṇa-ambarukkhasaṇḍe, ramaṇīyo kira so bhūmibhāgo, heṭṭhā rajatapaṭṭasadisā vālikā vippakiṇṇā, upari maṇivitānaṁ viya ghanasākhāpattaṁ Ambavanaṁ. Tasmiṁ Buddhānaṁ anucchavike pavivekasukhe Ambavane viharatīti attho.

519. **Abhiññātā abhiññātā**ti kulacārittādisampattiyā tattha tattha paññātā. **Caṅkī**ti-ādīni tesaṁ nāmāni. Tattha **caṅkī** Opāsādavāsiko. **Tārukkho** Icchānaṅgalavāsiko. **Pokkharasātī** ukkaṭṭhavāsiko. **Jāṇusoṇī** Sāvatthivāsiko. **Todeyyo** tudigāmavāsiko. **Aññe cā**ti aññe ca bahujanā. Attano attano nivāsaṭṭhānehi āgantvā mantasajjhāyakaraṇatthaṁ tattha paṭivasanti. Manasākaṭassa kira ramaṇīyatāya te brāhmaṇā tattha nadītīre gehāni kāretvā parikkhipāpetvā aññesaṁ bahūnaṁ pavesanaṁ nivāretvā antarantarā tattha gantvā vasanti.

520-521. **Vāseṭṭhabhāradvājānan**ti **Vāseṭṭhassa** ca Pokkharasātino antevāsikassa, **Bhāradvājassa** ca tārukkhantevāsikassa. Ete kira dve jātisampannā tiṇṇaṁ vedānaṁ pāragū ahesuṁ. **Jaṅghavihāran**ti aticiranisajjapaccayā kilamathavinodanatthāya jaṅghacāraṁ. Te kira divasaṁ sajjhāyaṁ katvā sāyanhe vuṭṭhāya nhānīyasambhāragandhamālateladhotavatthāni gāhāpetvā attano parijanaparivutā (DA.13./II,400.) nhāyitukāmā nadītīraṁ gantvā rajatapaṭṭavaṇṇe vālikāsaṇḍe aparāparaṁ caṅkamiṁsu. Ekaṁ caṅkamantaṁ itaro anucaṅkami, puna itaraṁ itaroti. Tena vuttaṁ “anucaṅkamantānaṁ anuvicarantānan”ti. **Maggāmagge**ti magge ca amagge ca. Katamaṁ nu kho paṭipadaṁ pūretvā katamena maggena sakkā sukhaṁ brahmalokaṁ gantunti evaṁ maggāmaggaṁ ārabbha kathaṁ samuṭṭhāpesunti attho. **Añjasāyano**ti ujumaggassetaṁ vevacanaṁ, añjasā (CS:pg.1.332) vā ujukameva etena āyanti āgacchantīti añjasāyano **niyyāniko niyyātī**ti niyyāyanto niyyāti, gacchanto

gacchatīti attho.

Takkarassa brahmasahabyatāyāti yo taṁ maggaṁ karoti paṭipajjati, tassa brahmunā saddhiṁ sahabhāvāya, ekaṭṭhāne pātubhāvāya gacchatīti attho. **Yvāyan**ti yo ayaṁ. **Akkhāto**ti kathito dīpito. **Brāhmaṇena Pokkharasātinā**ti attano ācariyaṁ apadisati. Iti Vāseṭṭho sakameva ācariyavādaṁ thometvā paggaṇhitvā vicarati. Bhāradvājopi sakamevāti. Tena vuttaṁ **"neva kho asakkhi Vāseṭṭho"**ti-ādi.

Tato Vāseṭṭho "ubhinnampi amhākaṁ kathā aniyyānikāva, imasmiñca loke maggakusalo nāma bhotā Gotamena sadiso natthi, bhavañca Gotamo avidūre vasati, so no tulaṁ gahetvā nisinnavāṇijo viya kaṅkhaṁ chindissatī"ti cintetvā tamatthaṁ Bhāradvājassa ārocetvā ubhopi gantvā attano kathaṁ Bhagavato ārocesuṁ. Tena vuttaṁ "atha kho Vāseṭṭho …pe… yvāyaṁ akkhāto brāhmaṇena tārukkhenā"ti.

522. **Ettha bho Gotamā**ti etasmiṁ maggāmagge. **Viggaho vivādo**ti-ādīsu pubbuppattiko viggaho. Aparabhāge vivādo. Duvidhopi eso nānā-ācariyānaṁ vādato nānāvādo.

523. **Atha kismiṁ pana vo**ti tvampi ayameva maggoti attano ācariyavādameva paggayha tiṭṭhasi, Bhāradvājopi attano ācariyavādameva, ekassāpi ekasmiṁ saṁsayo natthi. Evaṁ sati kismiṁ vo viggahoti pucchati.

(DA.13./II,401.) 524. **Maggāmagge bho Gotamā**ti magge bho Gotama amagge ca, ujumagge ca anujumagge cāti attho. Esa kira ekabrāhmaṇassāpi maggaṁ "na maggo"ti na vadati. Yathā pana attano ācariyassa maggo ujumaggo, na (CS:pg.1.333) evaṁ aññesaṁ anujānāti, tasmā tamevatthaṁ dīpento "kiñcāpi bho Gotamā"ti-ādimāha.

Sabbāni tānīti liṅgavipallāsena vadati, sabbe teti vuttaṁ hoti. **Bahūnī**ti aṭṭha vā dasa vā. **Nānāmaggānī**ti mahantāmahantajaṅghamaggasakaṭamaggādivasena nānāvidhāni sāmantā gāmanadītaḷākakhettādīhi āgantvā gāmaṁ pavisanamaggāni.

525-526. **"Niyyantī**ti Vāseṭṭha vadesī"ti Bhagavā tikkhattuṁ vacībhedaṁ katvā paṭiññaṁ kārāpesi. Kasmā? Titthiyā hi paṭijānitvā pacchā niggayhamānā avajānanti. So tathā kātuṁ na sakkhissatīti.

527-529. **Teva tevijjā**ti te tevijjā. Vakāro āgamasandhimattaṁ. **Andhaveṇī**ti andhapaveṇī, ekena cakkhumatā gahitayaṭṭhiyā koṭiṁ eko andho gaṇhati, taṁ andhaṁ añño taṁ aññoti evaṁ paṇṇāsasaṭṭhi andhā paṭipāṭiyā ghaṭitā andhaveṇīti vuccati. **Paramparasaṁsattā**ti aññamaññaṁ laggā, yaṭṭhigāhakenapi cakkhumatā virahitāti attho. Eko kira dhutto andhagaṇaṁ disvā "asukasmiṁ nāma gāme khajjabhojjaṁ sulabhan"ti ussāhetvā "tena hi tattha no sāmi nehi, idaṁ nāma te demā"ti vutte, lañjaṁ gahetvā antarāmagge maggā okkamma mahantaṁ gacchaṁ anuparigantvā purimassa hatthena pacchimassa kacchaṁ gaṇhāpetvā "kiñci kammaṁ atthi, gacchatha tāva tumhe"ti vatvā palāyi, te divasampi gantvā maggaṁ avindamānā "kuhiṁ no cakkhumā, kuhiṁ maggo"ti paridevitvā maggaṁ avindamānā tattheva mariṁsu. Te sandhāya vuttaṁ "paramparasaṁsattā"ti. **Purimopī**ti purimesu dasasu brāhmaṇesu ekopi. (DA.13./II,402.) **Majjhimopī**ti majjhimesu ācariyapācariyesu ekopi. **Pacchimopī**ti idāni tevijjesu brāhmaṇesu ekopi. **Hassakaññevā**ti hasitabbameva. **Nāmakaññevā**ti lāmakaṁyeva. Tadetaṁ atthābhāvena **rittakaṁ,** rittakattāyeva **tucchakaṁ**. Idāni brahmaloko tāva tiṭṭhatu, yo tevijjehi na diṭṭhapubbova. Yepi candimasūriye tevijjā passanti, tesampi sahabyatāya maggaṁ desetuṁ nappahontīti dassanatthaṁ "taṁ kiṁ maññasī"ti-ādimāha.

530. Tattha (CS:pg.1.334) **yato candimasūriyā uggacchantī**ti yasmiṁ kāle uggacchanti. **Yattha ca oggacchantī**ti yasmiṁ kāle atthamenti, uggamanakāle ca

atthaṅgamanakāle ca passantīti attho. **Āyācantī**ti "udehi bhavaṁ canda, udehi bhavaṁ sūriyā"ti evaṁ āyācanti. **Thomayantī**ti "sommo cando, parimaṇḍalo cando, sappabho cando"ti-ādīni vadantā pasaṁsanti. **Pañjalikā**ti paggahita-añjalikā. **Namassamānā**ti "namo namo"ti vadamānā.

531-532. **Yaṁ passantī**ti ettha **yan**ti nipātamattaṁ. **Kiṁ pana na kirā**ti ettha idha pana kiṁ vattabbaṁ. Yattha kira tevijjehi brāhmaṇehi na brahmā sakkhidiṭṭhoti evamattho daṭṭhabbo.

(DA.13.-5)Aciravatīnadī-upamākathā

542. **Samatittikā**ti samabharitā. **Kākapeyyā**ti yattha katthaci tīre ṭhitena kākena sakkā pātunti kākapeyyā. **Pāraṁ taritukāmo**ti nadiṁ atikkamitvā paratīraṁ gantukāmo. **Avheyyā**ti pakkoseyya. **Ehi pārāpāran**ti ambho pāra apāraṁ ehi, atha maṁ sahasāva gahetvā gamissasi, atthi me accāyikakammanti attho.

544. **Ye dhammā brāhmaṇakārakā**ti ettha pañcasīladasakusalakammapathabhedā dhammā brāhmaṇakārakāti (DA.13./II,403.) veditabbā tabbiparītā abrāhmaṇakārakā. **Indamavhāyāmā**ti indaṁ avhāyāma pakkosāma. Evaṁ brāhmaṇānaṁ avhāyanassa niratthakataṁ dassetvā punapi Bhagavā aṇṇavakucchiyaṁ sūriyo viya jalamāno pañcasatabhikkhuparivuto Aciravatiyā tīre nisinno aparampi nadī-upamaṁyeva āharanto "seyyathāpī"ti-ādimāha.

546. **Kāmaguṇā**ti kāmayitabbaṭṭhena kāmā, bandhanaṭṭhena guṇā. "Anujānāmi bhikkhave, ahatānaṁ vatthānaṁ diguṇaṁ saṅghāṭin"ti (mahāva.348) ettha hi paṭalaṭṭho guṇaṭṭho. "Accenti kālā tarayanti rattiyo, vayoguṇā anupubbaṁ jahantī"ti ettha rāsaṭṭho guṇaṭṭho. "Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā"ti (CS:pg.1.335) (ma.ni.3.379) ettha ānisaṁsaṭṭho guṇaṭṭho. "Antaṁ antaguṇaṁ (khu.pa.3.1) kayirā mālāguṇe bahū"ti (dha.pa.53) ca ettha bandhanaṭṭho guṇaṭṭho. Idhāpi eseva adhippeto. Tena vuttaṁ "bandhanaṭṭhena guṇā"ti. **Cakkhuviññeyyā**ti cakkhuviññāṇena passitabbā. Etenupāyena sotaviññeyyādīsupi attho veditabbo. **Iṭṭhā**ti pariyiṭṭhā vā hontu, mā vā, iṭṭhārammaṇabhūtāti attho. **Kantā**ti kāmanīyā. **Manāpā**ti manavaḍḍhanakā. **Piyarūpā**ti piyajātikā. **Kāmūpasañhitā**ti ārammaṇaṁ katvā uppajjamānena kāmena upasañhitā. **Rajanīyā**ti rañjanīyā, rāguppattikāraṇabhūtāti attho.

Gadhitāti gedhena abhibhūtā hutvā. **Mucchitā**ti mucchākārappattāya adhimattakāya taṇhāya abhibhūtā. **Ajjhopannā**ti adhi-opannā ogāḷhā "idaṁ sāran"ti pariniṭṭhānappattā hutvā. **Anādīnavadassāvino**ti ādīnavaṁ apassantā. **Anissaraṇapaññā**ti idamettha nissaraṇanti, evaṁ parijānanapaññāvirahitā, paccavekkhaṇaparibhogavirahitāti attho.

(DA.13./II,404.) 548. **Āvaraṇā**ti-ādīsu āvarantīti **āvaraṇā**. Nivārentīti **nīvaraṇā**. Onandhantīti **onāhanā**. Pariyonandhantīti **pariyonāhanā**. Kāmacchandādīnaṁ vitthārakathā Visuddhimaggato gahetabbā.

549-550. **Āvutā nivutā onaddhā pariyonaddhā**ti padāni āvaraṇādīnaṁ vasena vuttāni. **Sapariggaho**ti itthipariggahena sapariggahoti pucchati. **Apariggaho bho Gotamā**ti-ādīsupi kāmacchandassa abhāvato itthipariggahena apariggaho. Byāpādassa abhāvato kenaci saddhiṁ veracittena avero. Thinamiddhassa abhāvato cittagelaññasaṅkhātena byāpajjena abyāpajjo. Uddhaccakukkuccābhāvato uddhaccakukkuccādīhi saṁkilesehi asaṁkiliṭṭhacitto suparisuddhamānaso. Vicikicchāya abhāvato cittaṁ vase vatteti. Yathā ca brāhmaṇā cittagatikā hontīti,

cittassa vasena vattanti, na tādisoti vasavattī.

552. **Idha** (CS:pg.1.336) **kho panā**ti idha brahmalokamagge. **Āsīditvā**ti amaggameva "maggo"ti upagantvā. **Saṁsīdantī**ti "samatalan"ti saññāya paṅkaṁ otiṇṇā viya anuppavisanti. **Saṁsīditvā visāraṁ pāpuṇantī**ti evaṁ paṅke viya saṁsīditvā visāraṁ aṅgamaṅgasaṁbhañjanaṁ pāpuṇanti. **Sukkhataraṁ maññe tarantī**ti marīcikāya vañcetvā "kākapeyyā nadī"ti saññāya "tarissāmā"ti hatthehi ca pādehi ca vāyamamānā sukkhataraṇaṁ maññe taranti. Tasmā yathā hatthapādādīnaṁ saṁbhañjanaṁ paribhañjanaṁ, evaṁ apāyesu saṁbhañjanaṁ paribhañjanaṁ pāpuṇanti. Idheva ca sukhaṁ vā sātaṁ vā na labhanti. **Tasmā idaṁ tevijjānaṁ brāhmaṇānan**ti tasmā idaṁ brahmasahabyatāya maggadīpakaṁ tevijjakaṁ pāvacanaṁ tevijjānaṁ brāhmaṇānaṁ. **Tevijjā-iriṇan**ti tevijjā-araññaṁ **iriṇan**ti hi agāmakaṁ mahā-araññaṁ vuccati. **Tevijjāvivanan**ti pupphaphalehi aparibhogarukkhehi sañchannaṁ nirudakaṁ araññaṁ (DA.13./II,405.) Yattha maggato ukkamitvā parivattitumpi na sakkā honti, taṁ sandhāyāha "tevijjāvivanantipi vuccatī"ti. **Tevijjābyasanan**ti tevijjānaṁ pañcavidhabyasanasadisametaṁ. Yathā hi ñātirogabhoga diṭṭhi sīlabyasanappattassa sukhaṁ nāma natthi, evaṁ tevijjānaṁ tevijjakaṁ pāvacanaṁ āgamma sukhaṁ nāma natthīti dasseti.

554. **Jātasaṁvaḍḍho**ti jāto ca vaḍḍhito ca, yo hi kevalaṁ tattha jātova hoti, aññattha vaḍḍhito, tassa samantā gāmamaggā na sabbaso paccakkhā honti, tasmā jātasaṁvaḍḍhoti āha. Jātasaṁvaḍḍhopi yo ciranikkhanto, tassa na sabbaso paccakkhā honti. Tasmā "tāvadeva avasaṭan"ti āha, taṅkhaṇameva nikkhantanti attho. **Dandhāyitattan**ti ayaṁ nu kho maggo, ayaṁ na nukhoti kaṅkhāvasena cirāyitattaṁ. **Vitthāyitattan**ti yathā sukhumaṁ atthajātaṁ sahasā pucchitassa kassaci sarīraṁ thaddhabhāvaṁ gaṇhāti, evaṁ thaddhabhāvaggahaṇaṁ. **Na tvevā**ti iminā sabbaññutaññāṇassa appaṭihatabhāvaṁ dasseti. Tassa hi purisassa mārāvaṭṭanādivasena siyā ñāṇassa (CS:pg.1.337) paṭighāto. Tena so dandhāyeyya vā vitthāyeyya vā. Sabbaññutaññāṇaṁ pana appaṭihataṁ, na sakkā tassa kenaci antarāyo kātunti dīpeti.

555. **Ullumpatu bhavaṁ Gotamo**ti uddharatu bhavaṁ Gotamo. **Brāhmaṇiṁ pajan**ti brāhmaṇadārakaṁ, bhavaṁ Gotamo mama brāhmaṇaputtaṁ apāyamaggato uddharitvā brahmalokamagge patiṭṭhapetūti attho. Athassa Bhagavā Buddhuppādaṁ dassetvā saddhiṁ pubbabhāgapaṭipadāya mettāvihārādibrahmalokagāmimaggaṁ desetukāmo "tena hi Vāseṭṭhā"ti-ādimāha. Tattha "idha Tathāgato"ti-ādi sāmaññaphale vitthāritaṁ. Mettāsahagatenāti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ sabbaṁ Visuddhimagge brahmavihārakammaṭṭhānakathāyaṁ vuttaṁ. **Seyyathāpi Vāseṭṭha balavā saṅkhadhamo**ti-ādi pana idha apubbaṁ. Tattha **balavā**ti balasampanno. **Saṅkhadhamo**ti (DA.13./II,406.) saṅkhadhamako. **Appakasirenā**ti akicchena adukkhena. Dubbalo hi saṅkhadhamo saṅkhaṁ dhamantopi na sakkoti catasso disā sarena viññāpetuṁ, nassa saṅkhasaddo sabbato pharati. Balavato pana vipphāriko hoti, tasmā "balavā"ti-ādimāha. **Mettāya cetovimuttiyā**ti ettha mettāti vutte upacāropi appanāpi vaṭṭati, "cettovimuttī"ti vutte pana appanāva vaṭṭati. **Yaṁ pamāṇakataṁ kamman**ti pamāṇakataṁ kammaṁ nāma kāmāvacaraṁ vuccati. Appamāṇakataṁ kammaṁ nāma rūpārūpāvacaraṁ. Tañhi pamāṇaṁ atikkamitvā odissaka-anodissakadisāpharaṇavasena vaḍḍhetvā katattā appamāṇakatanti vuccati. **Na taṁ tatrāvasissati na taṁ tatrāvatiṭṭhatī**ti taṁ kāmāvacarakammaṁ tasmiṁ rūpāvacarārūpāvacarakamme na ohīyati, na tiṭṭhati. Kiṁ vuttaṁ hoti-- taṁ kāmāvacarakammaṁ tassa rūpārūpāvacarakammassa antarā laggituṁ vā ṭhātuṁ vā

rūpārūpāvacarakammaṁ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṁ gahetvā patiṭṭhātuṁ na sakkoti. Atha kho rūpāvacarārūpāvacarakammameva kāmāvacaraṁ mahogho viya parittaṁ udakaṁ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṁ gahetvā tiṭṭhati. Tassa vipākaṁ paṭibāhitvā sayameva brahmasahabyataṁ upanetīti. **Evaṁvihārī**ti evaṁ mettādivihārī.

559. **Ete** (CS:pg.1.338) **mayaṁ bhavantaṁ Gotaman**ti idaṁ tesaṁ dutiyaṁ saraṇagamanaṁ. Paṭhamameva hete majjhimapaṇṇāsake Vāseṭṭhasuttaṁ sutvā saraṇaṁ gatā, imaṁ pana Tevijjasuttaṁ sutvā dutiyampi saraṇaṁ gatā. Katipāhaccayena pabbajitvā aggaññasutte upasampadañceva arahattañca alatthuṁ. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ Tevijjasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Terasasuttapaṭimaṇḍitassa Sīlakkhandhavaggassa Atthavaṇṇanāti.

~Sīlakkhandhavaggaṭṭhakathā niṭṭhitā. ~

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Dīghanikāye

2-Mahāvaggaṭṭhakathā

《長部》大品注釋

(Sumaṅgalavilāsinī吉祥悅意)

(CS:pg.2.1~403；PTS: Sv:D.13./II,407.~815)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音)

(DA.14./II,407.)

(DA.14.) 1.Mahāpadānasuttavaṇṇanā

(DA.14.-1)Pubbenivāsapaṭisaṁyuttakathā

1. **Evaṁ** (CS:pg.2.1) **me sutaṁ …pe… kareri**kuṭikāyanti Mahāpadānasuttaṁ. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā-- **kareri**kuṭikāyanti kareri ti varuṇarukkhassa nāmaṁ, karerimaṇḍapo tassā kuṭikāya dvāre ṭhito, tasmā "kareri kuṭikā"ti vuccati, yathā Kosambarukkhassa dvāre ṭhitattā "Kosambakuṭikā"ti. Antojetavane kira kareri kuṭi Kosambakuṭi gandhakuṭi salaḷāgāranti cattāri mahāgehāni, ekekaṁ satasahassapariccāgena nipphannaṁ. Tesu salaḷāgāraṁ rañña Pasenadinā kāritaṁ, sesāni Anāthapiṇḍikena kāritāni. Iti Bhagavā Anāthapiṇḍikena gahapatinā thambhānaṁ upari kāritāya devavimānakappāya kareri kuṭikāyaṁ viharati **Pacchābhattan**ti ekāsanikakhalupacchābhattikānaṁ pātova bhuttānaṁ antomajjhanhikepi pacchābhattameva. Idha pana pakatibhattassa pacchato "pacchābhattan"ti adhippetaṁ. **Piṇḍapātapaṭikkantānan**ti piṇḍapātato paṭikkantānaṁ, bhattakiccaṁ niṭṭhapetvā uṭṭhitānanti attho.

Karerimaṇḍalamāḷeti tasseva karerimaṇḍapassa avidūre katāya nisīdanasālāya. So kira karerimaṇḍapo gandhakuṭikāya ca sālāya ca (CS:pg.2.2) antare hoti, tasmā gandhakuṭīpi kareri kuṭikāpi sālāpi -- "karerimaṇḍalamāḷo"ti vuccati. **Pubbenivāsapaṭisaṁyuttā**ti "ekampi jātiṁ, dvepi jātiyo"ti evaṁ vibhattena pubbenivutthakkhandhasantānasaṅkhātena pubbenivāsena saddhiṁ yojetvā pavattitā. **Dhammī**ti dhammasaṁyuttā.

Udapādīti aho acchariyaṁ dasabalassa pubbenivāsañāṇaṁ (DA.14./II,408.) **pubbenivāsaṁ** nāma ke anussaranti, ke nānussarantīti. Titthiyā anussaranti, sāvakā ca paccekabuddhā ca Buddhā ca anussaranti. Kataratitthiyā anussaranti? Ye aggappattakammavādino, tepi cattālīsaṁyeva kappe anussaranti, na tato paraṁ. Sāvakā kappasatasahassaṁ anussaranti. Dve aggasāvakā asaṅkhyeyyañceva kappasatasahassañca. Paccekabuddhā dve asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca. Buddhānaṁ pana ettakanti paricchedo natthi, yāvatakaṁ ākaṅkhanti, tāvatakaṁ anussaranti.

Titthiyā khandhapaṭipāṭiyā anussaranti, paṭipāṭiṁ muñcitvā na sakkonti. Paṭipāṭiyā anussarantāpi asaññabhavaṁ patvā khandhappavattiṁ na passanti, jāle patitā kuṇṭhā viya, kūpe patitā paṅguḷā viya ca honti. Te tattha ṭhatvā "ettakameva, ito paraṁ

natthī”ti diṭṭhiṁ gaṇhanti. Iti titthiyānaṁ pubbenivāsānussaraṇaṁ andhānaṁ yaṭṭhikoṭigamanaṁ viya hoti. Yathā hi andhā yaṭṭhikoṭiggāhake satiyeva gacchanti, asati tattheva nisīdanti, evameva titthiyā khandhapaṭipāṭiyāva anussarituṁ sakkonti, paṭipāṭiṁ vissajjetvā na sakkonti.

Sāvakāpi khandhapaṭipāṭiyāva anussaranti, asaññabhavaṁ patvā khandhappavattiṁ na passanti. Evaṁ santepi te vaṭṭe saṁsaraṇakasattānaṁ khandhānaṁ abhāvakālo nāma natthi. Asaññabhave pana pañcakappasatāni pavattantīti tattakaṁ kālaṁ atikkamitvā Buddhehi dinnanaye ṭhatvā parato anussaranti; seyyathāpi āyasmā sobhito. Dve aggasāvakā pana paccekabuddhā ca cutipaṭisandhiṁ oloketvā anussaranti. Buddhānaṁ cutipaṭisandhikiccaṁ natthi, yaṁ yaṁ ṭhānaṁ passitukāmā honti, taṁ tadeva passanti.

Titthiyā (CS:pg.2.3) ca pubbenivāsaṁ anussaramānā attanā diṭṭhakatasutameva anussaranti. Tathā sāvakā ca paccekabuddhā ca. (DA.14./II,409.) Buddhā pana attanā vā parehi vā diṭṭhakatasutaṁ sabbameva anussaranti.

Titthiyānaṁ pubbenivāsañāṇaṁ khajjopanaka-obhāsasadisaṁ, sāvakānaṁ padīpobhāsasadisaṁ, aggasāvakānaṁ osadhitārakobhāsasadisaṁ, paccekabuddhānaṁ candobhāsasadisaṁ, Buddhānaṁ saradasūriyamaṇḍalobhāsasadisaṁ. Tassa ettakāni jātisatāni jātisahassāni jātisatasahassānīti vā ettakāni kappasatāni kappasahassāni kappasatasahassānīti vā natthi, yaṁ kiñci anussarantassa neva khalitaṁ, na paṭighātaṁ hoti, āvajjanapaṭibaddhameva ākaṅkhamanasikāracittuppādapaṭibaddhameva hoti. Dubbalapattapuṭe vegakkhittanārāco viya, sinerukūṭe vissaṭṭha-indavajiraṁ viya ca asajjamānameva gacchati. “Aho mahantaṁ Bhagavato pubbenivāsañāṇan”ti evaṁ Bhagavantaṁyeva ārabbha kathā uppannā, jātā pavattāti attho. Taṁ sabbampi saṅkhepato dassetuṁ “itipi pubbenivāso, itipi pubvenivāso”ti ettakameva pāḷiyaṁ vuttaṁ. Tattha **itipī**ti evampi.

2-3. **Assosi kho …pe… atha Bhagavā anuppatto**ti ettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ **Brahmajālasuttavaṇṇanāyaṁ** vuttameva. Ayameva hi viseso-- tattha sabbaññutaññāṇena assosi, idha dibbasotena. Tattha ca vaṇṇāvaṇṇakathā vippakatā, idha pubbenivāsakathā. Tasmā Bhagavā-- “ime bhikkhū mama pubbenivāsañāṇaṁ ārabbha guṇaṁ thomenti, pubbenivāsañāṇassa pana me nipphattiṁ na jānanti; handa nesaṁ tassa nipphattiṁ kathetvā dassāmī”ti āgantvā pakatiyāpi Buddhānaṁ nisīditvā dhammadesanatthameva ṭhapite taṅkhaṇe bhikkhūhi papphoṭetvā dinne varabuddhāsane nisīditvā “kāya nuttha, bhikkhave”ti pucchāya ca “ (DA.14./II,410.) idha bhante”ti-ādipaṭivacanassa ca pariyosāne tesaṁ pubbenivāsapaṭisaṁyuttaṁ dhammiṁ kathaṁ kathetukāmo **iccheyyātha no**ti-ādimāha. Tattha **iccheyyātha no**ti iccheyyātha nu. Atha naṁ pahaṭṭhamānasā bhikkhū yācamānā **etassa Bhagavā**ti-ādimāhaṁsu. Tattha **etassā**ti etassa dhammikathākaraṇassa.

4. Atha (CS:pg.2.4) Bhagavā tesaṁ yācanaṁ gahetvā kathetukāmo “tena hi, bhikkhave, suṇāthā”ti te sotāvadhāraṇasādhukamanasikāresu niyojetvā aññesaṁ asādhāraṇaṁ chinnavaṭumakānussaraṇaṁ pakāsetukāmo **ito so, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **yaṁ vipassī**ti yasmiṁ kappe vipassī. Ayañhi ‘yan’ti saddo “yaṁ me, bhante, devānaṁ tāvatiṁsānaṁ sammukhā sutaṁ sammukhā paṭiggahitaṁ, ārocemi taṁ, Bhagavato”ti-ādīsu (dī.ni.2.203) paccattavacane dissati. “Yaṁ taṁ apucchimha akittayī no, aññaṁ taṁ pucchāma tadiṅgha brūhī”ti-ādīsu (su.ni.881) upayogavacane. “Aṭṭhānametaṁ, bhikkhave, anavakāso, yaṁ ekissā lokadhātuyā”ti-ādīsu (a.ni.1.277) karaṇavacane. Idha pana bhummattheti daṭṭhabbo. Tena vuttaṁ-- “yasmiṁ kappe”ti.

Udapādīti dasasahassilokadhātuṁ unnādento uppajji.

Bhaddakappeti pañcabuddhuppādapaṭimaṇḍitattā sundarakappe sārakappeti Bhagavā imaṁ kappaṁ thomento evamāha. Yato paṭṭhāya kira amhākaṁ Bhagavatā abhinīhāro kato, etasmiṁ antare ekakappepi pañca Buddhā nibbattā nāma natthi. Amhākaṁ Bhagavato abhinīhārassa purato pana taṇhaṅkaro, medhaṅkaro, saraṇaṅkaro, Dīpaṅkaroti cattāro Buddhā ekasmiṁ kappe nibbattiṁsu. Tesaṁ orabhāge ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ Buddhasuññameva ahosi.

Asaṅkhyeyyakappapariyosāne pana koṇḍañño nāma Buddho ekova ekasmiṁ kappe uppanno. Tatopi asaṅkhyeyyaṁ Buddhasuññameva ahosi. Asaṅkhyeyyakappapariyosāne maṅgalo, sumano, revato, sobhitoti cattāro Buddhā ekasmiṁ kappe (DA.14./II,411.) uppannā Tatopi asaṅkhyeyyaṁ Buddhasuññameva ahosi. Asaṅkhyeyyakappapariyosāne pana ito kappasatasahassādhikassa asaṅkhyeyyassa upari anomadassī, padumo, nāradoti tayo Buddhā ekasmiṁ kappe uppannā. Tatopi asaṅkhyeyyaṁ Buddhasuññameva ahosi. Asaṅkhyeyyakappapariyosāne pana ito kappasatasahassānaṁ upari padumuttaro Bhagavā ekova ekasmiṁ kappe uppanno. Tassa orabhāge ito tiṁsakappasahassānaṁ upari sumedho, sujātoti dve Buddhā ekasmiṁ kappe uppannā. Tato orabhāge ito aṭṭhārasannaṁ kappasahassānaṁ upari piyadassī, atthadassī, dhammadassīti tayo Buddhā (CS:pg.2.5) ekasmiṁ kappe uppannā. Atha ito catunavutikappe siddhattho nāma Buddho ekova ekasmiṁ kappe uppanno. Ito dve navutikappe tisso, phussoti dve Buddhā ekasmiṁ kappe uppannā. Ito ekanavutikappe vipassī Bhagavā uppanno. Ito ekatiṁse kappe Sikhī, Vessabhūti dve Buddhā uppannā. Imasmiṁ bhaddakappe Kakusandho, koṇāgamano, Kassapo, Gotamo amhākaṁ sammāsambuddhoti cattāro Buddhā uppannā, metteyyo uppajjissati. Evamayaṁ kappo pañcabuddhuppādapaṭimaṇḍitattā sundarakappo sārakappoti Bhagavā imaṁ kappaṁ thomento evamāha.

Kiṁ panetaṁ Buddhānaṁyeva pākaṭaṁ hoti-- "imasmiṁ kappe ettakā Buddhā uppannā vā uppajjissantīti vā"ti, udāhu aññesampi pākaṭaṁ hotīti? Aññesampi pākaṭaṁ hoti. Kesaṁ? Suddhāvāsabrahmānaṁ. Kappasaṇṭhānakālasmiñhi ekamasaṅkhyeyyaṁ ekaṅgaṇaṁ hutvā ṭhite lokasannivāse lokassa saṇṭhānatthāya devo vassituṁ ārabhati. Āditova antaraṭṭhake himapāto viya hoti. Tato tilamattā kaṇamattā taṇḍulamattā mugga-māsa-badara-āmalaka-eḷāluka-kumbhaṇḍa-alābumattā udakadhārā hutvā anukkamena usabhadve-usabha-aḍḍhagāvutagāvutadvegāvuta-aḍḍhayojanayojanadviyojana …pe… yojanasatayojanasahassayojanasatasahassamattā (DA.14./II,412.) hutvā koṭisatasahassacakkavāḷabbhantare yāva avinaṭṭhabrahmalokā pūretvā tiṭṭhanti. Atha taṁ udakaṁ anupubbena bhassati, bhassante udake pakatidevalokaṭṭhānesu devalokā saṇṭhahanti, tesaṁ saṇṭhahanavidhānaṁ **Visuddhimagge** pubbenivāsakathāyaṁ vuttameva.

Manussalokasaṇṭhahanaṭṭhānaṁ pana patte udake dhamakaraṇamukhe pihite viya vātavasena taṁ udakaṁ santiṭṭhati, udakapiṭṭhe uppalinipaṇṇaṁ viya pathavī saṇṭhahati. Mahābodhipallaṅko vinassamāne loke pacchā vinassati, saṇṭhahamāne paṭhamaṁ saṇṭhahati. Tattha pubbanimittaṁ hutvā eko paduminigaccho uppajjati, tassa sace tasmiṁ kappe Buddho nibbattissati, pupphaṁ uppajjati. No ce, nuppajjati. Uppajjamānañca sace eko Buddho nibbattissati, ekaṁ uppajjati. Sace dve, tayo, cattāro, pañca Buddhā nibbattissanti, pañca uppajjanti. Tāni ca kho ekasmiṁyeva nāḷe kaṇṇikābaddhāni hutvā. Suddhāvāsabrahmāno "āyāma (CS:pg.2.6) mayaṁ mārisā,

pubbanimittaṁ passissāmā”ti mahābodhipallaṅkaṭṭhānaṁ āgacchanti, Buddhānaṁ anibbattanakappe pupphaṁ na hoti. Te pana apupphitagacchaṁ disvā-- “andhakāro vata bho loko bhavissati, matā matā sattā apāye pūressanti, cha devalokā nava brahmalokā suññā bhavissantī”ti anattamanā honti. Pupphitakāle pana puppham disvā-- “sabbaññubodhisattesu mātukucchiṁ okkamantesu nikkhamantesu sambujjhantesu dhammacakkaṁ pavattentesu yamakapāṭihāriyaṁ karontesu devorohanaṁ karontesu āyusaṅkhāraṁ ossajjantesu parinibbāyantesu dasasahassacakkavāḷakampanādīni pāṭihāriyāni dakkhissāmā”ti ca “cattāro apāyā parihāyissanti, cha devalokā nava brahmalokā paripūressantī”ti ca attamanā udānaṁ udānentā attano attano brahmalokaṁ gacchanti. Imasmiṁ bhaddakappe pañca padumāni uppajjiṁsu. Tesaṁ nimittānaṁ ānubhāvena cattāro Buddhā uppannā, pañcamo uppajjissati. Suddhāvāsabrahmānopi (DA.14./II,413.) tāni padumāni disvā imamatthaṁ jāniṁsu. Tena vuttaṁ-- “aññesampi pākaṭaṁ hotī”ti.

(DA.14.-1-1)Āyuparicchedavaṇṇanā

5-7. Iti Bhagavā-- “ito so, bhikkhave”ti-ādinā nayena kappaparicchedavasena pubbenivāsaṁ dassetvā idāni tesaṁ Buddhānaṁ jātiparicchedādivasena dassetuṁ **vipassī, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha āyuparicchede **parittaṁ lahukan**ti ubhayametaṁ appakasseva vevacanaṁ. Yañhi appakaṁ, taṁ parittañceva lahukañca hoti.

Appaṁ vā bhiyyoti vassasatato vā upari appaṁ, aññaṁ vassasataṁ apatvā vīsaṁ vā tiṁsaṁ vā cattālīsaṁ vā paṇṇāsaṁ vā saṭṭhi vā vassāni jīvati. Evaṁ dīghāyuko pana atidullabho, asuko kira evaṁ ciraṁ jīvatīti tattha tattha gantvā daṭṭhabbo hoti. Tattha visākhā upāsikā vīsavassasataṁ jīvati, tathā Pokkharasāti brāhmaṇo, brahmāyu brāhmaṇo, selo brāhmaṇo, bāvariyabrāhmaṇo, Ānandatthero, Mahākassapattheroti. Anuruddhatthero pana vassasatañceva paṇṇāsañca vassāni, Bākulatthero vassasatañceva saṭṭhi ca vassāni. Ayaṁ sabbadīghāyuko. Sopi dve vassasatāni na jīvati.

Vipassī-ādayo (CS:pg.2.7) pana sabbepi bodhisattā mettāpubbabhāgena somanassasahagatañāṇasampayutta-asaṅkhārikacittena mātukucchismiṁ paṭisandhiṁ gaṇhiṁsu. Tena cittena gahitāya paṭisandhiyā asaṅkhyeyyaṁ āyu, iti sabbe Buddhā asaṅkhyeyyāyukā. Te kasmā asaṅkhyeyyaṁ na aṭṭhaṁsu? Utubhojanavipattiyā. Utubhojanavasena hi āyu hāyatipi vaḍḍhatipi.

Tattha yadā rājāno adhammikā honti, tadā uparājāno, senāpati, seṭṭhi, sakalanagaraṁ, sakalaraṭṭhaṁ adhammikameva hoti; atha tesaṁ ārakkhadevatā, tāsaṁ devatānaṁ mittā bhūmaṭṭhadevatā, tāsaṁ devatānaṁ mittā ākāsaṭṭhakadevatā, ākāsaṭṭhakadevatānaṁ mittā uṇhavalāhakā devatā, tāsaṁ mittā abbhavalāhakā devatā, tāsaṁ mittā sītavalāhakā devatā, tāsaṁ mittā vassavalāhakā devatā, tāsaṁ mittā (DA.14./II,414.) cātumahārājikā devatā, tāsaṁ mittā tāvatiṁsā devatā, tāsaṁ mittā yāmā devatāti evamādi. Evaṁ yāva bhavaggā ṭhapetvā ariyasāvake sabbā devabrahmaparisāpi adhammikāva honti. Tāsaṁ adhammikatāya visamaṁ candimasūriyā pariharanti, vāto yathāmaggena na vāyati, ayathāmaggena vāyanto ākāsaṭṭhakavimānāni khobheti, vimānesu khobhitesu devatānaṁ kīḷanatthāya cittāni na namanti, devatānaṁ kīḷanatthāya cittesu anamantesu sītuṇhabhedo utu yathākālena na sampajjati, tasmiṁ asampajjante na sammā devo vassati, kadāci vassati, kadāci na vassati; katthaci vassati, katthaci na vassati, vassantopi vappakāle aṅkurakāle nāḷakāle pupphakāle khīraggahaṇādikālesu yathā yathā sassānaṁ upakāro na hoti, tathā tathā

vassati ca vigacchati ca, tena sassāni visamapākāni honti, vigatagandhavaṇṇarasādisampannāni. Ekabhājane pakkhittataṇḍulesupi ekasmiṁ padese bhattaṁ uttaṇḍulaṁ hoti, ekasmiṁ atikilinnaṁ, ekasmiṁ samapākaṁ. Taṁ paribhuttaṁ kucchiyampi tīhākārehi paccati. Tena sattā bahvābādhā ceva honti, appāyukā ca. Evaṁ tāva utubhojanavasena āyu hāyati.

Yadā (CS:pg.2.8) pana rājāno dhammikā honti, tadā uparājānopi dhammikā hontīti purimanayeneva yāva brahmalokā sabbepi dhammikā honti. Tesaṁ dhammikattā samaṁ candimasūriyā pariharanti, yathāmaggena vāto vāyati, yathāmaggena vāyanto ākāsaṭṭhakavimānāni na khobheti, tesaṁ akhobhā devatānaṁ kīḷanatthāya cittāni namanti. Evaṁ kālena utu sampajjati, devo sammā vassati, vappakālato paṭṭhāya sassānaṁ upakāraṁ karonto kāle vassati, kāle vigacchati, tena sassāni samapākāni sugandhāni suvaṇṇāni surasāni ojavantāni honti, tehi sampāditaṁ bhojanaṁ paribhuttampi sammā paripākaṁ (DA.14./II,415.) gacchati tena sattā arogā dīghāyukā honti. Evaṁ utubhojanavasena āyu vaḍḍhati.

Tattha vipassī Bhagavā asītivassasahassāyukakāle nibbatto, Sikhī sattativassasahassāyukakāleti idaṁ anupubbena parihīnasadisaṁ kataṁ, na pana evaṁ parihīnaṁ, vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā parihīnanti veditabbaṁ. Kathaṁ? Imasmiṁ tāva kappe Kakusandho Bhagavā cattālīsavassasahassāyukakāle nibbatto, āyuppamāṇaṁ pañca koṭṭhāse katvā cattāri ṭhatvā pañcame vijjamāneyeva parinibbuto. Taṁ āyu parihāyamānaṁ dasavassakālaṁ patvā puna vaḍḍhamānaṁ asaṅkhyeyyaṁ hutvā tato parihāyamānaṁ tiṁsavassasahassakāle ṭhitaṁ; tadā koṇāgamano Bhagavā nibbatto. Tasmimpi tatheva parinibbute taṁ āyu dasavassakālaṁ patvā puna vaḍḍhamānaṁ asaṅkhyeyyaṁ hutvā parihāyitvā vīsativassasahassakāle ṭhitaṁ; tadā Kassapo Bhagavā nibbatto. Tasmimpi tatheva parinibbute taṁ āyu dasavassakālaṁ patvā puna vaḍḍhamānaṁ asaṅkhyeyyaṁ hutvā parihāyitvā vassasatakālaṁ pattaṁ, atha amhākaṁ sammāsambuddho nibbatto. Evaṁ anupubbena parihāyitvā parihāyitvā vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā parihīnanti veditabbaṁ. Tattha yaṁ yaṁ āyuparimāṇesu manussesu Buddhā nibbattanti, tesampi taṁ tadeva āyuparimāṇaṁ hotīti veditabbaṁ.

Āyuparicchedavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.14.-1-2)Bodhiparicchedavaṇṇanā

8. Bodhiparicchede (CS:pg.2.9) pana **pāṭaliyā mūle**ti pāṭalirukkhassa heṭṭhā. Tassā pana pāṭaliyā khandho taṁ divasaṁ paṇṇāsaratano hutvā abbhuggato, sākhā paṇṇāsaratanāti ubbedhena ratanasataṁ ahosi. Taṁ divasañca sā pāṭali kaṇṇikābaddhehi viya pupphehi mūlato paṭṭhāya ekasañchannā ahosi, dibbagandhaṁ vāyati. Na kevalañca tadā ayameva pupphitā, dasasahassacakkavāḷe sabbapāṭaliyo pupphitā. Na kevalañca pāṭaliyo, dasasahassacakkavāḷe sabbarukkhānaṁ khandhesu khandhapadumāni, sākhāsu sākhāpadumāni, latāsu latāpadumāni, ākāse ākāsapadumāni pupphitāni, pathavitalaṁ (DA.14./II,416.) bhinditvāpi mahāpadumāni uṭṭhitāni. Mahāsamuddopi pañcavaṇṇehi padumehi nīluppalarattuppalehi ca sañchanno ahosi. Sakaladasasahassacakkavāḷaṁ dhajamālākulaṁ tattha tattha nibaddhapupphadāmavissaṭṭhamālāguḷavippakiṇṇaṁ nānāvaṇṇakusumasamujjalaṁ nandanavanacittalatāvanamissakavanaphārusakavanasadisaṁ ahosi. Puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ussitaddhajā pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiṁ

abhihananti. Pacchimadakkhiṇa-uttaracakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ussitaddhajā dakkhiṇacakkavāḷamukhavaṭṭiṁ abhihananti. Evaṁ aññamaññasirīsampattāni cakkavāḷāni ahesuṁ. **Abhisambuddho**ti sakalaṁ Buddhaguṇavibhavasiriṁ paṭivijjhamāno cattāri saccāni abhisambuddho.

"Sikhī, bhikkhave, Bhagavā arahaṁ sammāsambuddho puṇḍarīkassa mūle abhisambuddho"ti-ādīsupi imināva nayena padavaṇṇanā veditabbā. Ettha pana **puṇḍarīko**ti setambarukkho. Tassāpi tadeva parimāṇaṁ. Taṁ divasañca sopi dibbagandhehi pupphehi susañchanno ahosi. Na kevalañca pupphehi, phalehipi sañchanno ahosi. Tassa ekato taruṇāni phalāni, ekato majjhimāni phalāni, ekato nātipakkāni phalāni, ekato supakkāni pakkhittadibbojāni viya surasāni olambanti. Yathā so, evaṁ sakaladasasahassacakkavāḷesu pupphūpagarukkhā pupphehi, phalūpagarukkhā phalehi paṭimaṇḍitā ahesuṁ.

Sāloti sālarukkho. Tassāpi tadeva parimāṇaṁ, tatheva pupphasirīvibhavo veditabbo. Sirīsarukkhepi eseva nayo. Udumbararukkhe pupphāni (CS:pg.2.10) nāhesuṁ, phalavibhūti panettha ambe vuttanayāva, tathā nigrodhe, tathā assatthe. Iti sabbabuddhānaṁ ekova pallaṅko, rukkhā pana aññepi honti. Tesu yassa yassa rukkhassa mūle catumaggañāṇasaṅkhātabodhiṁ Buddhā paṭivijjhanti, so so **bodhī**ti vuccati. Ayaṁ bodhiparicchedo nāma.

(DA.14.-1-3)Sāvakayugaparicchedavaṇṇanā

9. Sāvakayugaparicchede pana **khaṇḍatissan**ti khaṇḍo ca tisso ca. Tesu khaṇḍo ekapitiko kaniṭṭhabhātā, tisso purohitaputto (DA.14./II,417.) Khaṇḍo paññāpāramiyā matthakaṁ patto, tisso samādhipāramiyā matthakaṁ patto. **Aggan**ti ṭhapetvā vipassiṁ Bhagavantaṁ avasesehi saddhiṁ asadisaguṇatāya uttamaṁ. **Bhaddayugan**ti aggattāyeva bhaddayugaṁ. **Abhibhūsambhavan**ti abhibhū ca sambhavo ca. Tesu abhibhū paññāpāramiyā matthakaṁ patto. Sikhinā Bhagavatā saddhiṁ aruṇavatito brahmalokaṁ gantvā brahmaparisāya vividhāni pāṭihāriyāni dassento dhammaṁ desetvā dasasahassilokadhātuṁ andhakārena pharitvā-- "kiṁ idan"ti sañjātasaṁvegānaṁ obhāsaṁ pharitvā-- "sabbe me rūpañca passantu, saddañca suṇantū"ti adhiṭṭhahitvā-- "ārambhathā"ti gāthādvayaṁ (saṁ.ni.1.185) bhaṇanto saddaṁ sāvesi. Sambhavo samādhipāramiyā matthakaṁ patto ahosi.

Soṇuttaranti soṇo ca uttaro ca. Tesupi soṇo paññāpāramiṁ patto, uttaro samādhipāramiṁ patto ahosi. **Vidhurasañjīvan**ti vidhuro ca sañjīvo ca. Tesu vidhuro paññāpāramiṁ patto ahosi, sañjīvo samādhipāramiṁ patto. Samāpajjanabahulo rattiṭṭhānadivāṭṭhānakuṭileṇamaṇḍapādīsu samāpattibalena jhāyanto ekadivasaṁ araññe nirodhaṁ samāpajji, atha naṁ vanakammikādayo "mato"ti sallakkhetvā jhāpesuṁ. So yathāparicchedena samāpattito uṭṭhāya cīvarāni papphoṭetvā gāmaṁ piṇḍāya pāvisi. Tadupādāyeva ca naṁ "sañjīvo"ti sañjāniṁsu. **Bhiyyosuttaran**ti bhiyyoso ca uttaro ca. Tesu bhiyyoso paññāya uttaro, uttaro samādhinā aggo ahosi. **Tissabhāradvājan**ti tisso ca Bhāradvājo ca Tesu tisso paññāpāramiṁ patto, Bhāradvājo samādhipāramiṁ patto ahosi (CS:pg.2.11) **Sāriputtamoggallānan**ti Sāriputto ca moggallāno ca. Tesu Sāriputto paññāvisaye, moggallāno samādhivisaye aggo ahosi. Ayaṁ sāvakayugaparicchedo nāma.

(DA.14./II,418.)

(DA.14.-1-4)Sāvakasannipātaparicchedavaṇṇanā

10. Sāvakasannipātaparicchede vipassissa Bhagavato paṭhamasannipāto caturaṅgiko ahosi, sabbe ehibhikkhū, sabbe iddhiyā nibbattapattacīvarā, sabbe anāmantitāva āgatā, iti te ca kho pannarase uposathadivase. Atha Satthā bījaniṁ gahetvā nisinno uposathaṁ osāresi. Dutiyatatiyesupi eseva nayo. Tathā sesabuddhānaṁ sabbasannipātesu. Yasmā pana amhākaṁ Bhagavato paṭhamabodhiyāva sannipāto ahosi, idañca suttaṁ aparabhāge vuttaṁ, tasmā "mayhaṁ, bhikkhave, etarahi eko sāvakānaṁ sannipāto"ti aniṭṭhapetvā "ahosī"ti vuttaṁ.

Tattha **aḍḍhateḷasāni bhikkhusatānī**ti purāṇajaṭilānaṁ sahassaṁ, dvinnaṁ aggasāvakānaṁ parivārāni aḍḍhateyyasatānīti aḍḍhateḷasāni bhikkhusatāni. Tattha dvinnaṁ aggasāvakānaṁ abhinīhārato paṭṭhāya vatthuṁ kathetvā pabbajjā dīpetabbā. Pabbajitānaṁ pana tesaṁ Mahāmoggallāno sattame divase arahattaṁ patto. Dhammasenāpati pannarasame divase Gijjhakūṭapabbatamajjhe sūkarakhataleṇapabbhāre bhāgineyyassa dīghanakhaparibbājakassa sajjite dhammayāge vedanāpariggahasuttante (ma.ni.2.201) desiyamāne desanaṁ anubujjhamānaṁ ñāṇaṁ pesetvā sāvakapāramiñāṇaṁ patto. Bhagavā therassa arahattappattiṁ ñatvā vehāsaṁ abbhuggantvā Veḷuvaneyeva paccuṭṭhāsi. Thero -- "kuhiṁ nu kho Bhagavā gato"ti āvajjanto Veḷuvane patiṭṭhitabhāvaṁ ñatvā sayampi vehāsaṁ abbhuggantvā Veḷuvaneyeva paccuṭṭhāsi. Atha Bhagavā pātimokkhaṁ osāresi. Taṁ sannipātaṁ sandhāya Bhagavā-- "aḍḍhateḷasāni bhikkhusatānī"ti āha. Ayaṁ sāvakasannipātaparicchedo nāma.

(DA.14.-1-5)Upaṭṭhākaparicchedavaṇṇanā

11. Upaṭṭhākaparicchede (CS:pg.2.12) pana Ānand**o**ti nibaddhupaṭṭhākabhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. Bhagavato hi paṭhamabodhiyaṁ anibaddhā upaṭṭhākā ahesuṁ. Ekadā nāgasamālo pattacīvaraṁ gahetvā vicari, ekadā Nāgito, ekadā upavāno, ekadā Sunakkhatto, ekadā Cundo samaṇuddeso, ekadā sāgato ekadā Meghiyo. (DA.14./II,419.) Tattha ekadā Bhagavā Nāgasamālattherena saddhiṁ addhānamaggapaṭipanno dvedhāpathaṁ patto. Thero maggā okkamma-- "Bhagavā, ahaṁ iminā maggena gacchāmī"ti āha. Atha naṁ Bhagavā-- "ehi bhikkhu, iminā maggena gacchāmā"ti āha. So-- "handa, Bhagavā, tumhākaṁ pattacīvaraṁ gaṇhatha, ahaṁ iminā maggena gacchāmī"ti vatvā pattacīvaraṁ chamāyaṁ ṭhapetuṁ āraddho. Atha naṁ Bhagavā-- "āhara, bhikkhū"ti vatvā pattacīvaraṁ gahetvā gato. Tassapi bhikkhuno itarena maggena gacchato corā pattacīvarañceva hariṁsu, sīsañca bhindiṁsu. So-- "Bhagavā idāni me paṭisaraṇaṁ, na añño"ti cintetvā lohitena gaḷitena Bhagavato santikaṁ agamāsi. "Kimidaṁ bhikkhū"ti ca vutte taṁ pavattiṁ ārocesi. Atha naṁ Bhagavā-- "mā cintayi, bhikkhu, etaṁyeva te kāraṇaṁ sallakkhetvā nivārayimhā"ti vatvā naṁ samassāsesi.

Ekadā pana Bhagavā Meghiyattherena saddhiṁ pācīnavaṁsamigadāye jantugāmaṁ agamāsi. Tatrāpi Meghiyo jantugāme piṇḍāya caritvā nadītīre pāsādikaṁ Ambavanaṁ disvā-- "Bhagavā, tumhākaṁ pattacīvaraṁ gaṇhatha, ahaṁ tasmiṁ Ambavane samaṇadhammaṁ karomī"ti vatvā Bhagavatā tikkhattuṁ nivāriyamānopi gantvā akusalavitakkehi upadduto anvāsatto (a.ni.9.3 udāna paricchedo 31daṭṭhabbo). Paccāgantvā taṁ pavattiṁ ārocesi. Tampi Bhagavā-- "idameva te kāraṇaṁ sallakkhetvā nivārayimhā"ti vatvā anupubbena Sāvatthiṁ agamāsi. Tattha gandhakuṭipariveṇe paññattavarabuddhāsane nisinno bhikkhusaṅghaparivuto bhikkhū āmantesi-- "bhikkhave,

idānimhi mahallako, ‘ekacce bhikkhū iminā maggena gacchāmā’ti vutte aññena gacchanti, ekacce mayhaṁ pattacīvaraṁ nikkhipanti, mayhaṁ nibaddhupaṭṭhākaṁ ekaṁ bhikkhuṁ jānāthā”ti. Bhikkhūnaṁ dhammasaṁvego udapādi. Athāyasmā Sāriputto uṭṭhāyāsanā Bhagavantaṁ vanditvā-- “ahaṁ (CS:pg.2.13) bhante, tumheyeva patthayamāno satasahassakappādhikaṁ asaṅkhyeyyaṁ pāramiyo pūrayiṁ, nanu mādiso mahāpaññho upaṭṭhāko nāma vaṭṭati, ahaṁ upaṭṭhahissāmī”ti āha. Taṁ Bhagavā-- “alaṁ Sāriputta, (DA.14./II,420.) yassaṁ disāyaṁ tvaṁ viharasi, asuññāyeva me sā disā, tava ovādo Buddhānaṁ ovādasadiso, na me tayā upaṭṭhākakiccaṁ atthī”ti paṭikkhipi. Etenevupāyena Mahāmoggallānaṁ ādiṁ katvā asītimahāsāvakā uṭṭhahiṁsu. Te sabbepi Bhagavā paṭikkhipi.

Ānandatthero pana tuṇhīyeva nisīdi. Atha naṁ bhikkhū evamāhaṁsu-- “āvuso, Ānanda, bhikkhusaṅgho upaṭṭhākaṭṭhānaṁ yācati, tvampi yācāhī”ti. So āha-- “yācitvā laddhupaṭṭhānaṁ nāma āvuso kīdisaṁ hoti, kiṁ maṁ Satthā na passati, sace rocissati, Ānando maṁ upaṭṭhātūti vakkhatī”ti. Atha Bhagavā-- “na, bhikkhave, Ānando aññena ussāhetabbo, sayameva jānitvā maṁ upaṭṭhahissatī”ti āha. Tato bhikkhū-- “uṭṭhehi, āvuso Ānanda, uṭṭhehi āvuso Ānanda, dasabalaṁ upaṭṭhākaṭṭhānaṁ yācāhī”ti āhaṁsu. Thero uṭṭhahitvā cattāro paṭikkhepe, catasso ca āyācanāti aṭṭha vare yāci.

Cattāro paṭikkhepā nāma-- “sace me, bhante, Bhagavā attanā laddhaṁ paṇītaṁ cīvaraṁ na dassati, piṇḍapātaṁ na dassati, ekagandhakuṭiyaṁ vasituṁ na dassati, nimantanaṁ gahetvā na gamissati, evāhaṁ Bhagavantaṁ upaṭṭhahissāmī”ti vatvā-- “kiṁ panettha, Ānanda, ādīnavaṁ passasī”ti vutte-- “sacāhaṁ, bhante, imāni vatthūni labhissāmi, bhavissanti vattāro-- ‘Ānando dasabalena laddhaṁ paṇītaṁ cīvaraṁ paribhuñjati, piṇḍapātaṁ paribhuñjati, ekagandhakuṭiyaṁ vasati, ekato nimantanaṁ gacchati, etaṁ lābhaṁ labhanto Tathāgataṁ upaṭṭhāti, ko evaṁ upaṭṭhahato bhāro’ti” ime cattāro paṭikkhepe yāci.

Catasso āyācanā nāma-- “sace, bhante, Bhagavā mayā gahitanimantanaṁ gamissati, sacāhaṁ tiroraṭṭhā tirojanapadā Bhagavantaṁ daṭṭhuṁ āgataṁ parisaṁ āgatakkhaṇe eva Bhagavantaṁ dassetuṁ lacchāmi, yadā me kaṅkhā uppajjati, tasmiṁyeva khaṇe Bhagavantaṁ upasaṅkamituṁ lacchāmi, yaṁ Bhagavā mayhaṁ parammukhā dhammaṁ deseti, taṁ āgantvā mayhaṁ kathessati, evāhaṁ Bhagavantaṁ (CS:pg.2.14) upaṭṭhahissāmī”ti vatvā-- “kaṁ panettha, Ānanda, ānisaṁsaṁ passasī” (DA.14./II,421.) ti vutte-- “idha, bhante, saddhā kulaputtā Bhagavato okāsaṁ alabhantā maṁ evaṁ vadanti-- ‘sve, bhante Ānanda, Bhagavatā saddhiṁ amhākaṁ ghare bhikkhaṁ gaṇheyyāthā’ti, sace bhante Bhagavā tattha na gamissati, icchitakkhaṇeyeva parisaṁ dassetuṁ, kaṅkhañca vinodetuṁ okāsaṁ na lacchāmi, bhavissanti vattāro-- ‘kiṁ Ānando dasabalaṁ upaṭṭhāti, ettakampissa anuggahaṁ Bhagavā na karotī’ti. Bhagavato ca parammukhā maṁ pucchissanti-- ‘ayaṁ, āvuso Ānanda, gāthā, idaṁ suttaṁ, idaṁ jātakaṁ, kattha desitan’ti. Sacāhaṁ taṁ na sampādayissāmi, bhavissanti vattāro-- ‘ettakampi, āvuso, na jānāsi, kasmā tvaṁ chāyā viya Bhagavantaṁ avijahanto dīgharattaṁ vicarasī’ti. Tenāhaṁ parammukhā desitassapi dhammassa puna kathanaṁ icchāmī”ti imā catasso āyācanā yāci. Bhagavāpissa adāsi.

Evaṁ ime aṭṭha vare gahetvā nibaddhupaṭṭhāko ahosi. Tasseva ṭhānantarassatthāya kappasatasahassaṁ pūritānaṁ pāramīnaṁ phalaṁ pāpuṇīti imassa nibaddhupaṭṭhākabhāvaṁ sandhāya-- “mayhaṁ, bhikkhave, etarahi Ānando bhikkhu upaṭṭhāko aggupaṭṭhāko”ti āha. Ayaṁ upaṭṭhākaparicchedo nāma.

12. Pitiparicchedo uttānatthoyeva.

Vihāraṁ pāvisīti kasmā vihāraṁ pāvisi? Bhagavā kira ettakaṁ kathetvā cintesi-- "na tāva mayā sattannaṁ Buddhānaṁ vaṁso nirantaraṁ matthakaṁ pāpetvā kathito, ajja mayi pana vihāraṁ paviṭṭhe ime bhikkhū bhiyyoso mattāya pubbenivāsañāṇaṁ ārabbha vaṇṇaṁ kathayissanti. Athāhaṁ āgantvā nirantaraṁ Buddhavaṁsaṁ kathetvā matthakaṁ pāpetvā dassāmī"ti bhikkhūnaṁ kathāvārassa okāsaṁ datvā uṭṭhāyāsanā vihāraṁ pāvisi.

Yañcetaṁ Bhagavā tantiṁ kathesi, tattha kappaparicchedo, jātiparicchedo, gottaparicchedo, āyuparicchedo, bodhiparicchedo, sāvakayugaparicchedo, sāvakasannipātaparicchedo, upaṭṭhākaparicchedo, pitiparicchedoti navime vārā āgatā, sambahulavāro anāgato, ānetvā pana dīpetabbo.
(DA.14./II,422.)

(DA.14.-1-6)Sambahulavārakathāvaṇṇanā

Sabbabodhisattānañhi (CS:pg.2.15) ekasmiṁ kulavaṁsānurūpe putte jāte nikkhamitvā pabbajitabbanti ayameva vaṁso, ayaṁ paveṇī. Kasmā? Sabbaññubodhisattānañhi mātukucchiṁ okkamanato paṭṭhāya pubbe vuttappakārāni anekāni pāṭihāriyāni honti, tatra nesaṁ yadi neva jātanagaraṁ, na pitā, na mātā, na bhariyā, na putto paññāyeyya, "imassa neva jātanagaraṁ, na pitā, na bhariyā, na putto paññāyati, devo vā sakko vā māro vā brahmā vā esa maññe, devānañca īdisaṁ pāṭihāriyaṁ anacchariyan"ti maññamāno jano neva sotabbaṁ, na saddhātabbaṁ maññeyya. Tato abhisamayo na bhaveyya, abhisamaye asati niratthakova Buddhuppādo, aniyyānikaṁ sāsanaṁ hoti. Tasmā sabbabodhisattānaṁ-- "ekasmiṁ kulavaṁsānurūpe putte jāte nikkhamitvā pabbajitabban"ti ayameva vaṁso ayaṁ paveṇī. Tasmā puttādīnaṁ vasena sambahulavāro ānetvā dīpetabbo.

(DA.14.-1-7)Sambahulaparicchedavaṇṇanā

Tattha--

Samavattakkhandho atulo, suppabuddho ca uttaro;
Satthavāho vijitaseno, rāhulo bhavati sattamoti.

Ete tāva sattannampi bodhisattānaṁ anukkameneva satta puttā veditabbā.

Tattha rāhulabhadde tāva jāte paṇṇaṁ āharitvā mahāpurisassa hatthe ṭhapayiṁsu. Athassa tāvadeva sakalasarīraṁ khobhetvā puttasineho aṭṭhāsi. So cintesi-- "ekasmiṁ tāva jāte evarūpo puttasineho, parosahassaṁ kira me puttā bhavissanti, tesu ekekasmiṁ jāte idaṁ sinehabandhanaṁ evaṁ vaḍḍhantaṁ dubbhejjaṁ bhavissati, rāhu jāto, bandhanaṁ jātan"ti āha. Taṁ divasameva ca rajjaṁ pahāya nikkhanto. Esa nayo sabbesaṁ puttuppattiyanti. Ayaṁ puttaparicchedo.

Sutanā (CS:pg.2.16) sabbakāmā ca, sucittā atha rocinī;
Rucaggatī sunandā ca, bimbā bhavati sattamāti.

Etā tesaṁ sattannampi puttānaṁ mātaro ahesuṁ. Bimbādevī pana rāhulakumāre jāte rāhulamātāti paññāyittha. Ayaṁ bhariyaparicchedo.
(DA.14./II,423.) Vipassī Kakusandhoti ime pana dve bodhisattā payutta-ājaññarathamāruyha mahābhinikkhamanaṁ nikkhamiṁsu. Sikhī koṇāgamanoti ime dve hatthikkhandhavaragatā hutvā nikkhamiṁsu. Vessabhū suvaṇṇasivikāya nisīditvā nikkhami. Kassapo uparipāsāde mahātale nisinnova ānāpānacatutthajjhānaṁ nibbattetvā jhānā uṭṭhāya taṁ jhānaṁ pādakaṁ katvā-- "pāsādo uggantvā bodhimaṇḍe

otaratū”ti adhiṭṭhāsi. Pāsādo ākāsena gantvā bodhimaṇḍe otari. Mahāpurisopi tato otaritvā bhūmiyaṁ ṭhatvā-- “pāsādo yathāṭhāneyeva patiṭṭhātū”ti cintesi. So yathāṭhāne patiṭṭhāsi. Mahāpurisopi satta divasāni padhānamanuyuñjitvā bodhipallaṅke nisīditvā sabbaññutaṁ paṭivijjhi. Amhākaṁ pana bodhisatto kaṇṭakaṁ assavaramāruyha nikkhantoti. Ayaṁ yānaparicchedo.

Vipassissa pana Bhagavato yojanappamāṇe padese vihāro patiṭṭhāsi, Sikhissa tigāvute, Vessabhussa aḍḍhayojane, Kakusandhassa gāvute, koṇāgamanassa aḍḍhagāvute, Kassapassa vīsati-usabhe. Amhākaṁ Bhagavato pakatimānena soḷasakarīse, rājamānena aṭṭhakarīse padese vihāro patiṭṭhitoti. Ayaṁ vihāraparicchedo.

Vipassissa pana Bhagavato ekaratanāyāmā vidatthivitthārā aṭṭhaṅgulubbedhā suvaṇṇiṭṭhakā kāretvā cūḷaṁsena chādetvā vihāraṭṭhānaṁ kiṇiṁsu. Sikhissa suvaṇṇayaṭṭhiphālehi chādetvā kiṇiṁsu. Vessabhussa suvaṇṇahatthipādāni kāretvā tesaṁ cūḷaṁsena chādetvā kiṇiṁsu. Kakusandhassa vuttanayeneva suvaṇṇiṭṭhakāhi chādetvā kiṇiṁsu. Koṇāgamanassa vuttanayeneva suvaṇṇakacchapehi chādetvā kiṇiṁsu. Kassapassa (CS:pg.2.17) suvaṇṇakaṭṭīhiyeva chādetvā kiṇiṁsu. Amhākaṁ Bhagavato salakkhaṇānaṁ kahāpaṇānaṁ cūḷaṁsena chādetvā kiṇiṁsu. Ayaṁ vihārabhūmiggahaṇadhanaparicchedo.

(DA.14./II,424.) Tattha vipassissa Bhagavato tathā bhūmiṁ kiṇitvā vihāraṁ katvā dinnupaṭṭhāko **Punabbasumitto** nāma ahosi, Sikhissa **Sirivaḍḍhano** nāma, Vessabhussa **Sotthiyo** nāma, Kakusandhassa **Accuto** nāma, koṇāgamanassa **Uggo** nāma, Kassapassa **Sumano** nāma, amhākaṁ Bhagavato **Sudatto** nāma. Sabbe cete gahapatimahāsālā seṭṭhino ahesunti. Ayaṁ upaṭṭhākaparicchedo nāma.

Aparāni cattāri avijahitaṭṭhānāni nāma honti. Sabbabuddhānañhi bodhipallaṅko avijahito, ekasmiṁyeva ṭhāne hoti. Dhammacakkappavattanaṁ Isipatane migadāye avijahitameva hoti. Devorohanakāle saṅkassanagaradvāre paṭhamapadagaṇṭhikā avijahitāva hoti. Jetavane gandhakuṭiyā cattāri mañcapādaṭṭhānāni avijahitāneva honti. Vihāro pana khuddakopi mahantopi hoti, vihāropi na vijahitoyeva, nagaraṁ pana vijahati. Yadā nagaraṁ pācīnato hoti, tadā vihāro pacchimato; yadā nagaraṁ dakkhiṇato, tadā vihāro uttarato. Yadā nagaraṁ pacchimato, tadā vihāro pācīnato; yadā nagaraṁ uttarato, tadā vihāro dakkhiṇato. Idāni pana nagaraṁ uttarato, vihāro dakkhiṇato.

Sabbabuddhānañca āyuvemattaṁ, pamāṇavemattaṁ, kulavemattaṁ, padhānavemattaṁ, rasmivemattanti pañca vemattāni honti. **Āyuvemattaṁ** nāma keci dīghāyukā honti, keci appāyukā. Tathā hi Dīpaṅkarassa vassasatasahassaṁ āyuppamāṇaṁ ahosi, amhākaṁ Bhagavato vassasataṁ āyuppamāṇaṁ.

Pamāṇavemattaṁ nāma keci dīghā honti keci rassā. Tathā hi Dīpaṅkaro asītihattho ahosi, sumano navutihattho, amhākaṁ Bhagavā aṭṭhārasahattho.

Kulavemattaṁ (CS:pg.2.18) nāma keci khattiyakule nibbattanti, keci brāhmaṇakule. **Padhānavemattaṁ** nāma kesañci padhānaṁ ittarakālameva hoti, yathā Kassapassa Bhagavato. Kesañci addhaniyaṁ, yathā amhākaṁ Bhagavato.

Rasmivemattaṁ nāma maṅgalassa Bhagavato sarīrarasmi dasasahassilokadhātuppamāṇā ahosi. Amhākaṁ Bhagavato samantā byāmamattā (DA.14./II,425.) Tatra rasmivemattaṁ ajjhāsayappaṭibaddhaṁ, yo yattakaṁ icchati, tassa tattakaṁ sarīrappabhā pharati. Maṅgalassa pana niccampi dasasahassilokadhātuṁ pharatūti ajjhāsayo ahosi. Paṭividdhaguṇesu pana kassaci vemattaṁ nāma natthi.

Aparaṁ amhākaṁyeva Bhagavato sahajātaparicchedañca

nakkhattaparicchedañca dīpesuṁ. Sabbaññubodhisattena kira saddhiṁ rāhulamātā, Ānandatthero, channo, kaṇṭako, nidhikumbho, mahābodhi, kāḷudāyīti imāni satta sahajātāni. Mahāpuriso ca uttarāsāḷhanakkhatteneva mātukucchiṁ okkami, mahābhinikkhamanaṁ nikkhami, dhammacakkaṁ pavattesi, yamakapāṭihāriyaṁ akāsi. Visākhānakkhattena jāto ca abhisambuddho ca parinibbuto ca. Māghanakkhattenassa sāvakasannipāto ca ahosi, āyusaṅkhārossajjanañca, assayujanakkhattena devorohananti ettakaṁ āharitvā dīpetabbaṁ. Ayaṁ sambahulaparicchedo nāma.

13. Idāni **atha kho tesaṁ bhikkhūnan**ti-ādīsu te bhikkhū-- "Āvuso, pubbenivāsassa nāma ayaṁ gati, yadidaṁ cutito paṭṭhāya paṭisandhi-ārohanaṁ. Yaṁ pana idaṁ paṭisandhito paṭṭhāya pacchāmukhaṁ ñāṇaṁ pesetvā cuti gantabbaṁ, idaṁ atigarukaṁ. Ākāse padaṁ dassento viya Bhagavā kathesī"ti ativimhayajātā hutvā-- "acchariyaṁ, āvuso,"ti-ādīni vatvā puna aparampi kāraṇaṁ dassento-- "yatra hi nāma Tathāgato"ti-ādimāhaṁsu Tattha **yatra hi nāmā**ti acchariyatthe nipāto, yo nāma Tathāgatoti attho. **Chinnapapañce**ti ettha papañcā nāma taṇhā māno diṭṭhīti ime tayo kilesā. **Chinnavaṭume**ti ettha **vaṭuman**ti kusalākusalakammavaṭṭaṁ vuccati. **Pariyādinnavaṭṭe**ti tasseva vevacanaṁ, pariyādinnasabbakammavaṭṭeti attho. **Sabbadukkhavītivatte**ti sabbaṁ vipākavaṭṭasaṅkhātaṁ dukkhaṁ vītivatte (CS:pg.2.19) **Anussarissatī**ti idaṁ **yatrā**ti nipātavasena anāgatavacanaṁ, attho panettha atītavasena veditabbo. Bhagavā hi te Buddhe anussari, na idāni anussarissati. (DA.14./II,426.) **Evaṁsīlā**ti maggasīlena phalasīlena lokiyalokuttarasīlena evaṁsīlā. **Evaṁdhammā**ti ettha samādhipakkhā dhammā adhippetā, maggasamādhinā phalasamādhinā lokiyalokuttarasamādhinā, evaṁsamādhayoti attho. **Evaṁpaññā**ti maggapaññādivaseneva evaṁpaññā. **Evaṁvihārī**ti ettha pana heṭṭhā samādhipakkhānaṁ dhammānaṁ gahitattā vihāro gahitova puna kasmā gahitameva gaṇhātīti ce; na idaṁ gahitameva, idañhi nirodhasamāpattidīpanatthaṁ vuttaṁ. Tasmā evaṁ nirodhasamāpattivihārī te Bhagavanto ahesunti evamettha attho daṭṭhabbo.

Evaṁvimuttāti ettha vikkhambhanavimutti, tadaṅgavimutti, samucchedavimutti, paṭippassaddhivimutti, nissaraṇavimuttīti pañcavidhā vimutti. Tattha aṭṭha samāpattiyo sayaṁ vikkhambhitehi nīvaraṇādīhi vimuttattā **vikkhambhanavimuttī**ti saṅkhyaṁ gacchanti. Aniccānupassanādikā sattānupassanā sayaṁ tassa tassa paccanīkaṅgavasena pariccattāhi niccasaññādīhi vimuttattā **tadaṅgavimuttī**ti saṅkhyaṁ gacchanti. Cattāro ariyamaggā sayaṁ samucchinnehi kilesehi vimuttattā **samucchedavimuttī**ti saṅkhyaṁ gacchanti. Cattāri sāmaññaphalāni maggānubhāvena kilesānaṁ paṭippassaddhante uppannattā **paṭippassaddhivimuttī**ti saṅkhyaṁ gacchanti. Nibbānaṁ sabbakilesehi nissaṭattā apagatattā dūre ṭhitattā **nissaraṇavimuttī**ti saṅkhyaṁ gacchati. Iti imāsaṁ pañcannaṁ vimuttīnaṁ vasena-- "evaṁ vimuttā"ti ettha attho daṭṭhabbo.

14. **Paṭisallānā vuṭṭhito**ti ekībhāvā vuṭṭhito.

16. **"Ito so, bhikkhave"**ti ko anusandhi? Idañhi suttaṁ-- "Tathāgatassevesā, bhikkhave, dhammadhātu suppaṭividdhā"ti ca "devatāpi Tathāgatassa etamatthaṁ ārocesun"ti ca imehi dvīhi padehi ābaddhaṁ. Tattha devatārocanapadaṁ suttantapariyosāne devacārikakolāhalaṁ dassento vicāressati (DA.14./II,427.) Dhammadhātupadānusandhivasena pana ayaṁ desanā (CS:pg.2.20) āraddhā. Tattha **khattiyo jātiyā**ti-ādīni ekādasapadāni nidānakaṇḍe vuttanayeneva veditabbāni.

(DA.14.-2)Bodhisattadhammatāvaṇṇanā

17. **Atha kho, bhikkhave, vipassī bodhisatto**ti-ādīsu pana **vipassī**ti tassa nāmaṁ, tañca kho vividhe atthe passanakusalatāya laddhaṁ. **Bodhisatto**ti paṇḍitasatto bujjhanakasatto. Bodhisaṅkhātesu vā catūsu maggesu satto āsatto laggamānasoti bodhisatto. **Sato sampajāno**ti ettha **sato**ti satiyeva. **Sampajāno**ti ñāṇaṁ. Satiṁ sūpaṭṭhitaṁ katvā ñāṇena paricchinditvā mātukucchiṁ okkamīti attho. **Okkamī**ti iminā cassa okkantabhāvo pāḷiyaṁ dassito, na okkamanakkamo. So pana yasmā Aṭṭhakathaṁ ārūḷho, tasmā evaṁ veditabbo--

Sabbabodhisattā hi samatiṁsa pāramiyo pūretvā, pañca mahāpariccāge pariccajitvā, ñātatthacariyalokatthacariyabuddhacariyānaṁ koṭiṁ patvā, vessantarasadise tatiye attabhāve ṭhatvā, satta mahādānāni datvā, sattakkhattuṁ pathaviṁ kampetvā, kālaṅkatvā, dutiyacittavāre tusitabhavane nibbattanti. Vipassī bodhisattopi tatheva katvā tusitapure nibbattitvā saṭṭhisatasahassādhikā sattapaññāsa vassakoṭiyo tattha aṭṭhāsi. Aññadā pana dīghāyukadevaloke nibbattā bodhisattā na yāvatāyukaṁ tiṭṭhanti. Kasmā? Tattha pāramīnaṁ duppūraṇīyattā. Te adhimuttikālakiriyaṁ katvā manussapatheyeva nibbattanti. Pāramīnaṁ pūrento pana yathā idāni ekena attabhāvena sabbaññutaṁ upanetuṁ sakkonti, evaṁ sabbaso pūritattā tadā vipassī bodhisatto tattha yāvatāyukaṁ aṭṭhāsi.

Devatānaṁ pana-- "manussānaṁ gaṇanāvasena idāni sattahi divasehi cuti bhavissatī"ti **pañca pubbanimittāni** uppajjanti -- mālā milāyanti, vatthāni kilissanti, kacchehi sedā muccanti, kāye dubbaṇṇiyaṁ okkamati, devo devāsane na saṇṭhāti. (DA.14./II,428.) Tattha **mālā**ti paṭisandhiggahaṇadivase piḷandhanamālā (CS:pg.2.21) tā kira saṭṭhisatasahassādhikā sattapaṇṇāsa vassakoṭiyo amilāyitvā tadā milāyanti. Vatthesupi eseva nayo. Ettakaṁ pana kālaṁ devānaṁ neva sītaṁ na uṇhaṁ hoti, tasmiṁ kāle sarīrā bindubinduvasena sedā muccanti. Ettakañca kālaṁ tesaṁ sarīre khaṇḍiccapāliccādivasena vivaṇṇatā na paññāyati, devadhītā soḷasavassuddesikā viya khāyanti, devaputtā vīsativassuddesikā viya khāyanti, maraṇakāle pana tesaṁ kilantarūpo attabhāvo hoti. Ettakañca tesaṁ kālaṁ devaloke ukkaṇṭhitā nāma natthi, maraṇakāle pana nissasanti vijambhanti, sake āsane nābhiramanti.

Imāni pana pubbanimittāni yathā loke mahāpuññānaṁ rājarājamahāmattādīnaṁyeva ukkāpātabhūmicālacandaggāhādīni nimittāni paññāyanti, na sabbesaṁ; evaṁ mahesakkhadevatānaṁyeva paññāyanti, na sabbesaṁ. Yathā ca manussesu pubbanimittāni nakkhattapāṭhakādayova jānanti, na sabbe; evaṁ tānipi na sabbadevatā jānanti, paṇḍitā eva pana jānanti. Tattha ye mandena kusalakammena nibbattā devaputtā, te tesu uppannesu-- "idāni ko jānāti, 'kuhiṁ nibbattessāmā'ti" bhāyanti. Ye mahāpuññā, te "amhehi dinnaṁ dānaṁ, rakkhitaṁ sīlaṁ, bhāvitaṁ bhāvanaṁ āgamma upari devalokesu sampattiṁ anubhavissāmā"ti na bhāyanti. Vipassī bodhisattopi tāni pubbanimittāni disvā "idāni anantare attabhāve Buddho bhavissāmī"ti na bhāyati. Athassa tesu nimittesu pātubhūtesu dasasahassacakkavāḷadevatā sannipatitvā-- "mārisa, tumhehi dasa pāramiyo pūrentehi na sakkasampattiṁ, na mārasampattiṁ, na brahmasampattiṁ, na cakkavattisampattiṁ patthentehi pūritā, lokanittharaṇatthāya pana Buddhattaṁ patthayamānehi pūritā. So vo, idāni kālo, mārisa, Buddhattāya, samayo, mārisa, Buddhattāyā"ti yācanti.

Atha mahāsatto tāsaṁ devatānaṁ paṭiññaṁ adatvāva kāladīpadesakulajanetti-āyuparicchedavasena pañcamahāvilokanaṁ nāma vilokesi.

Tattha "kālo nu kho, na kālo"ti paṭhamaṁ kālaṁ vilokesi. (DA.14./II,429.) Tattha vassasatasahassato uddhaṁ vaḍḍhita-āyukālo kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattānaṁ jātijarāmaraṇāni na (CS:pg.2.22) paññāyanti, Buddhānañca dhammadesanā nāma tilakkhaṇamuttā natthi. Te tesaṁ-- "aniccaṁ dukkhamanattā"ti kathentānaṁ-- "kiṁ nāmetaṁ kathentī"ti neva sotuṁ, na saddahituṁ maññanti, tato abhisamayo na hoti, tasmiṁ asati aniyyānikaṁ sāsanaṁ hoti. Tasmā so akālo. Vassasatato ūna-āyukālopi kālo na hoti. Kasmā? Tadā hi sattā ussannakilesā honti, ussannakilesānañca dinno ovādo ovādaṭṭhāne na tiṭṭhati, udake daṇḍarāji viya khippaṁ vigacchati. Tasmā sopi akālova. Vassasatasahassato paṭṭhāya heṭṭhā, vassasatato paṭṭhāya uddhaṁ āyukālo kālo nāma, tadā ca asītivassasahassāyukā manussā. Atha mahāsatto-- "nibbattitabbakālo"ti kālaṁ passi.

Tato dīpaṁ vilokento saparivāre cattāro dīpe oloketvā-- "tīsu dīpesu Buddhā na nibbattanti, Jambudīpeyeva nibbattantī"ti dīpaṁ passi.

Tato "Jambudīpo nāma mahā, dasayojanasahassaparimāṇo, katarasmiṁ nu kho padese Buddhā nibbattantī"ti desaṁ vilokento majjhimadesaṁ passi. Majjhimadeso nāma-- "puratthimāya disāya gajaṅgalaṁ nāma nigamo"ti-ādinā (mahāva.259) nayena Vinaye vuttova. So āyāmato tīṇi yojanasatāni, vitthārato aḍḍhateyyāni, parikkhepato navayojanasatānīti. Etasmiñhi padese Buddhā paccekabuddhā aggasāvakā asīti mahāsāvakā cakkavattirājāno aññe ca mahesakkhā khattiyabrāhmaṇagahapatimahāsālā uppajjanti. Idañcettha bandhumatī nāma nagaraṁ, tattha mayā nibbattitabbanti niṭṭhaṁ agamāsi.

Tato kulaṁ vilokento-- "Buddhā nāma lokasammate kule nibbattanti. Idāni ca khattiyakulaṁ lokasammataṁ, tattha nibbattissāmi, bandhumā nāma me rājā pitā bhavissatī"ti kulaṁ passi.

(DA.14./II,430.) Tato mātaraṁ vilokento-- "Buddhamātā nāma lolā surādhuttā na hoti, kappasatasahassaṁ pūritapāramī, jātito paṭṭhāya akhaṇḍapañcasīlā hoti, ayañca bandhumatī nāma devī īdisā, ayaṁ me mātā bhavissati (CS:pg.2.23) "kittakaṁ panassā āyū"ti āvajjanto "dasannaṁ māsānaṁ upari satta divasānī"ti passi.

Iti imaṁ pañcamahāvilokanaṁ viloketvā "kālo, me mārisā, Buddhabhāvāyā"ti devatānaṁ saṅgahaṁ karonto paṭiññaṁ datvā-- "gacchatha, tumhe"ti tā devatā uyyojetvā tusitadevatāhi parivuto tusitapure nandanavanaṁ pāvisi. Sabbadevalokesu hi nandanavanaṁ atthiyeva. Tatra naṁ devatā ito cuto sugatiṁ gacchāti pubbekatakusalakammokāsaṁ sārayamānā vicaranti. So evaṁ devatāhi kusalaṁ sārayamānāhi parivuto tattha vicarantoyeva cavi.

Evaṁ cuto ca 'cavāmī'ti jānāti, cuticittaṁ na jānāti. Paṭisandhiṁ gahetvāpi jānāti, paṭisandhicittameva na jānāti. "Imasmiṁ me ṭhāne paṭisandhiṁ gahitā"ti evaṁ pana jānāti. Keci pana therā-- "āvajjanapariyāyo nāma laddhuṁ vaṭṭati, dutiyatatiyacittavāre eva jānissatī"ti vadanti. Tipiṭakamahāsīvatthero pana āha-- "mahāsattānaṁ paṭisandhi na aññesaṁ paṭisandhisadisā, koṭippattaṁ pana tesaṁ satisampajaññaṁ. Yasmā pana teneva cittena taṁ cittaṁ ñātuṁ na sakkā, tasmā cuticittaṁ na jānāti. Cutikkhaṇepi 'cavāmī'ti jānāti. Paṭisandhicittaṁ na jānāti. 'Asukasmiṁ me ṭhāne paṭisandhi gahitā'ti jānāti, tasmiṁ kāle dasasahassilokadhātu kampatī"ti. Evaṁ sato sampajāno mātukucchiṁ okkamanto pana ekūnavīsatiyā paṭisandhicittesu mettāpubbabhāgassa somanassasahagatañāṇasampayutta-asaṅkhārikakusalacittassa sadisamahāvipākacittena paṭisandhi gaṇhi. Mahāsīvatthero pana upekkhāsahagatenāti āha. (DA.14./II,431.)

Yathā ca amhākaṁ Bhagavā, evaṁ sopi āsāḷhīpuṇṇamāyaṁ uttarāsāḷhanakkhatteneva paṭisandhiṁ aggahesi.

Tadā kira pure puṇṇamāya sattamadivasato paṭṭhāya vigatasurāpānaṁ mālāgandhādivibhūtisampannaṁ nakkhattakīḷaṁ anubhavamānā bodhisattamātā sattame divase pāto uṭṭhāya gandhodakena nahāyitvā sabbālaṅkāravibhūsitā varabhojanaṁ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya sirigabbhaṁ pavisitvā sirisayane nipannā niddaṁ okkamamānā idaṁ supinaṁ addasa-- "cattāro kira (CS:pg.2.24) naṁ mahārājāno sayaneneva saddhiṁ ukkhipitvā anotattadahaṁ netvā nahāpetvā dibbavatthaṁ nivāsetvā dibbagandhehi vilimpetvā dibbapupphāni piḷandhitvā, tato avidūre rajatapabbato, tassa anto kanakavimānaṁ atthi, tasmiṁ pācīnato sīsaṁ katvā nipajjāpesuṁ. Atha bodhisatto setavaravāraṇo hutvā tato avidūre eko suvaṇṇapabbato, tattha caritvā tato oruyha rajatapabbataṁ abhiruhitvā kanakavimānaṁ pavisitvā mātaraṁ padakkhiṇaṁ katvā dakkhiṇapassaṁ phāletvā kucchiṁ paviṭṭhasadiso ahosi".

Atha pabuddhā devī taṁ supinaṁ rañño ārocesi. Rājā vibhātāya rattiyā catusaṭṭhimatte brāhmaṇapāmokkhe pakkosāpetvā haritūpalittāya lājādīhi katamaṅgalasakkārāya bhūmiyā mahārahāni āsanāni paññapetvā tattha nisinnānaṁ brāhmaṇānaṁ sappimadhusakkarābhisaṅkhatassa varapāyāsassa suvaṇṇarajatapātiyo pūretvā suvaṇṇarajatapātīheva paṭikujjitvā adāsi, aññehi ca ahatavatthakapilagāvīdānādīhi nesaṁ santappesi. Atha nesaṁ sabbakāmasantappitānaṁ taṁ supinaṁ ārocetvā-- "kiṁ bhavissatī"ti pucchi. Brāhmaṇā āhaṁsu-- "mā cintayi, mahārāja, deviyā te kucchimhi gabbho patiṭṭhito, so ca kho purisagabbho na itthigabbho, putto te bhavissati. So sace agāraṁ ajjhāvasissati, rājā bhavissati cakkavattī. Sace agārā nikkhamma pabbajissati, Buddho bhavissati loke vivaṭṭacchado"ti. Ayaṁ tāva-- "mātukucchiṁ okkamī"ti ettha vaṇṇanākkamo.

(DA.14./II,432.) **Ayamettha dhammatā**ti ayaṁ ettha mātukucchi-okkamane dhammatā, ayaṁ sabhāvo, ayaṁ niyāmoti vuttaṁ hoti. **Niyāmo** ca nāmesa kammaniyāmo, utuniyāmo, bījaniyāmo, cittaniyāmo, dhammaniyāmoti pañcavidho (dha.sa.aṭṭha.498).

Tattha kusalassa iṭṭhavipākadānaṁ, akusalassa aniṭṭhavipākadānanti ayaṁ **kammaniyāmo**. Tassa dīpanatthaṁ-- "na antalikkhe"ti (khu.pa.127) gāthāya vatthūni vattabbāni. Apica ekā kira itthī sāmikena saddhiṁ bhaṇḍitvā ubbandhitvā maritukāmā (CS:pg.2.25) rajjupāse gīvaṁ pavesesi. Aññataro puriso vāsiṁ nisento taṁ itthikammaṁ disvā rajjuṁ chinditukāmo-- "mā bhāyi, mā bhāyī"ti taṁ samassāsento upadhāvi. Rajju āsīviso hutvā aṭṭhāsi. So bhīto palāyi. Itarā tattheva mari. Evamādīni cettha vatthūni dassetabbāni.

Tesu tesu janapadesu tasmiṁ tasmiṁ kāle ekappahāreneva rukkhānaṁ pupphaphalagahaṇādīni, vātassa vāyanaṁ avāyanaṁ, ātapassa tikkhatā mandatā, devassa vassanaṁ avassanaṁ, padumānaṁ divā vikasanaṁ rattiṁ milāyananti evamādi **utuniyāmo**.

Yaṁ panetaṁ sālibījato sāliphalameva, madhurato madhurasaṁyeva, tittato tittarasaṁyeva phalaṁ hoti, ayaṁ **bījaniyāmo**.

Purimā purimā cittacetasikā dhammā pacchimānaṁ pacchimānaṁ cittacetasikānaṁ dhammānaṁ upanissayapaccayena paccayoti evaṁ yadetaṁ cakkhuviññāṇādīnaṁ anantarā sampaṭicchanādīnaṁ nibbattanaṁ, ayaṁ **cittaniyāmo**.

Yā panesā bodhisattānaṁ mātukucchi-okkamanādīsu dasasahassilokadhātukampanādīnaṁ pavatti, ayaṁ **dhammaniyāmo** nāma. Tesu idha dhammaniyāmo adhippeto. Tasmā tamevatthaṁ dassento **dhammatā esā**

bhikkhaveti-ādimāha.

18. Tattha **kucchiṁ okkamatī**ti ettha kucchiṁ okkanto hotīti (DA.14./II,433.) ayamevattho Okkante hi tasmiṁ evaṁ hoti, na okkamamāne. **Appamāṇo**ti vuḍḍhippamāṇo, vipuloti attho. **Uḷāro**ti tasseva vevacanaṁ. Uḷārāni uḷārāni khādanīyāni khādantīti-ādīsu (ma.ni.1.399) hi madhuraṁ uḷāranti vuttaṁ. Uḷārāya khalu bhavaṁ vacchāyano samaṇaṁ Gotamaṁ pasaṁsāya pasaṁsatīti-ādīsu (ma.ni.1.288) seṭṭhaṁ uḷāranti vuttaṁ. Idha pana vipulaṁ adhippetaṁ. **Devānaṁ devānubhāvan**ti ettha devānaṁ ayamānubhāvo nivatthavatthassa pabhā dvādasayojanāni pharati, tathā sarīrassa, tathā alaṅkārassa, tathā vimānassa, taṁ atikkamitvāti attho.

Lokantarikāti (CS:pg.2.26) tiṇṇaṁ tiṇṇaṁ cakkavāḷānaṁ antarā ekeko lokantariko hoti, tiṇṇaṁ sakaṭacakkānaṁ vā tiṇṇaṁ pattānaṁ vā aññamaññaṁ āhacca ṭhapitānaṁ majjhe okāso viya. So pana lokantarikanirayo parimāṇato aṭṭhayojanasahasso hoti. **Aghā**ti niccavivaṭā. **Asaṁvutā**ti heṭṭhāpi appatiṭṭhā. **Andhakārā**ti tamabhūtā. **Andhakāratimisā**ti cakkhuviññāṇuppattinivāraṇato andhabhāvakaraṇatimisena samannāgatā. Tattha kira cakkhuviññāṇaṁ na jāyati. **Evaṁmahiddhikā**ti candimasūriyā kira ekappahāreneva tīsu dīpesu paññāyanti, evaṁ mahiddhikā. Ekekāya disāya nava nava yojanasatasahassāni andhakāraṁ vidhamitvā ālokaṁ dassenti, **evaṁmahānubhāvā**. **Ābhāya nānubhontī**ti attano pabhāya nappahonti. Te kira cakkavāḷapabbatassa vemajjhena vicaranti, cakkavāḷapabbatañca atikkamma lokantarikanirayā. Tasmā te tattha ābhāya nappahonti.

Yepi tattha sattāti yepi tasmiṁ lokantarikamahāniraye sattā uppannā. Kiṁ pana kammaṁ katvā tattha uppajjantīti. Bhāriyaṁ dāruṇaṁ mātāpitūnaṁ dhammikasamaṇabrāhmaṇānañca upari aparādhaṁ, aññañca divase divase pāṇavadhādisāhasikakammaṁ katvā uppajjanti, tambapaṇṇidīpe abhayacoranāgacorādayo viya. Tesaṁ attabhāvo tigāvutiko hoti, vaggulīnaṁ viya dīghanakhā honti. Te rukkhe vagguliyo viya nakhehi cakkavāḷapabbate lagganti. (DA.14./II,434.) Yadā saṁsappantā aññamaññassa hatthapāsaṁ gatā honti, atha "bhakkho no laddho"ti maññamānā tattha vāvaṭā viparivattitvā lokasandhāraka-udake patanti, vāte paharantepi madhukaphalāni viya chijjitvā udake patanti, patitamattāva accantakhāre udake piṭṭhapiṇḍi viya vilīyanti.

Aññepi kira bho santi sattāti bho yathā mayaṁ mahādukkhaṁ anubhavāma, evaṁ aññe kira sattāpi imaṁ dukkhamanubhavanatthāya idhūpapannāti taṁ divasaṁ passanti. Ayaṁ pana obhāso ekayāgupānamattampi na tiṭṭhati, accharāsaṅghāṭamattameva vijjobhāso viya niccharitvā-- "kiṁ idan"ti bhaṇantānaṁyeva antaradhāyati. **Saṅkampatī**ti samantato kampati. Itaradvayaṁ purimapadasseva vevacanaṁ. Puna **appamāṇo cā**ti-ādi nigamanatthaṁ vuttaṁ.

19. **Cattāro** (CS:pg.2.27) **naṁ devaputtā cātuddisaṁ rakkhāya upagacchantī**ti ettha **cattāro**ti catunnaṁ mahārājānaṁ vasena vuttaṁ. Dasasahassacakkavāḷesu pana cattāro cattāro katvā cattālīsasahassāni honti. Tattha imasmiṁ cakkavāḷe mahārājāno khaggahatthā bodhisattassa ārakkhatthāya upagantvā sirigabbhaṁ paviṭṭhā, itare gabbhadvārato paṭṭhāya avaruddhake paṁsupisācakādiyakkhagaṇe paṭikkamāpetvā yāva cakkavāḷā ārakkhaṁ gaṇhiṁsu.

Kimatthāya panāyaṁ rakkhā? Nanu paṭisandhikkhaṇe kalalakālato paṭṭhāya sacepi koṭisatasahassamārā koṭisatasahassasineruṁ ukkhipitvā bodhisattassa vā bodhisattamātuyā vā antarāyakaraṇatthaṁ āgaccheyyuṁ, sabbe antarāva antaradhāyeyyuṁ. Vuttampi cetaṁ Bhagavatā ruhiruppādavatthusmiṁ--

“aṭṭhānametaṁ, bhikkhave, anavakāso, yaṁ parupakkamena Tathāgataṁ jīvitā voropeyya. Anupakkamena, bhikkhave, Tathāgatā parinibbāyanti. Gacchatha, tumhe bhikkhave, yathāvihāraṁ, arakkhiyā, bhikkhave Tathāgatā”ti (cūḷava.341). Evameva, tena parupakkamena na tesaṁ jīvitantarāyo (DA.14./II,435.) atthi, santi kho pana amanussā virūpā duddasikā bheravarūpā migapakkhino, yesaṁ rūpaṁ vā disvā saddaṁ vā sutvā bodhisattamātu bhayaṁ vā santāso vā uppajjeyya, tesaṁ nivāraṇatthāya rakkhaṁ aggahesuṁ. Apica bodhisattassa puññatejena sañjātagāravā attano gāravacoditāpi te evamakaṁsu.

Kiṁ pana te antogabbhaṁ pavisitvā ṭhitā cattāro mahārājāno bodhisattassa mātuyā attānaṁ dassenti, na dassentīti? Nahānamaṇḍanabhojanādisarīrakiccakāle na dassenti, sirigabbhaṁ pavisitvā varasayane nipannakāle pana dassenti. Tattha kiñcāpi amanussadassanaṁ nāma manussānaṁ sappaṭibhayaṁ hoti, bodhisattassa mātā pana attano ceva puttassa ca puññānubhāvena te disvā na bhāyati, pakati-antepurapālakesu viya assā etesu cittaṁ uppajjati.

20. **Pakatiyā sīlavatī**ti sabhāveneva sīlasampannā. Anuppanne kira Buddhe manussā tāpasaparibbājakānaṁ santike vanditvā ukkuṭikaṁ nisīditvā sīlaṁ gaṇhanti. Bodhisattamātāpi kāladevilassa isino santike (CS:pg.2.28) sīlaṁ gaṇhāti. Bodhisatte pana kucchigate aññassa pādamūle nisīdituṁ nāma na sakkā, samānāsane nisīditvā gahitasīlampi āvajjanakaraṇamattaṁ hoti. Tasmā sayameva sīlaṁ aggahesīti vuttaṁ hoti.

21. **Purisesū**ti bodhisattassa pitaraṁ ādiṁ katvā kesuci manussesu purisādhippāyacittaṁ nuppajjati. Bodhisattamāturūpaṁ pana kusalā sippikā potthakammādīsupi kātuṁ na sakkonti. Taṁ disvā purisassa rāgo nuppajjatīti na sakkā vattuṁ, sace pana taṁ rattacitto upasaṅkamitukāmo hoti, pādā na vahanti, dibbasaṅkhalikā viya bajjhanti. Tasmā “anatikkamanīyā”ti-ādi vuttaṁ.

22. **Pañcannaṁ kāmaguṇānan**ti pubbe kāmaguṇūpasaṅhitanti iminā purisādhippāyavasena vatthupaṭikkhepo kato, idha ārammaṇappaṭilābho dassito. Tadā kira deviyā evarūpo putto kucchiṁ upapannoti sutvā samantato (DA.14./II,436.) rājāno mahaggha-ābharaṇatūriyādivasena pañcadvārārammaṇavatthubhūtaṁ paṇṇākāraṁ pesenti. Bodhisattassa ca bodhisattamātu ca katakammassa ussannattā lābhasakkārassa pamāṇaparicchedo natthi.

23. **Akilantakāyā**ti yathā aññā itthiyo gabbhabhārena kilamanti hatthapādā uddhumātatādīni pāpuṇanti, evaṁ tassā koci kilamatho nāhosi. **Tirokucchigatan**ti antokucchigataṁ. **Passatī**ti kalalādikālaṁ atikkamitvā sañjāta-aṅgapaccaṅga-ahīnindriyabhāvaṁ upagataṁyeva passati. Kimatthaṁ passati? Sukhavāsatthaṁyeva. Yatheva hi mātā puttena saddhiṁ nipannā vā nisinnā vā-- “hatthaṁ vāssa pādaṁ vā olambantaṁ ukkhipitvā saṇṭhapessāmī”ti sukhavāsatthaṁ puttaṁ oloketi, evaṁ bodhisattamātāpi yaṁ taṁ mātu uṭṭhānagamanaparivattananisajjādīsu uṇhasītaloṇikatittakakaṭukāhāra-ajjhoharaṇakālesu ca gabbhassa dukkhaṁ uppajjati, “Atthi nu kho me taṁ puttassā”ti sukhavāsatthaṁ olokayamānā pallaṅkaṁ ābhujitvā nisinnaṁ bodhisattaṁ passati. Yathā hi aññe antokucchigatā pakkāsayaṁ avattharitvā āmāsayaṁ ukkhipitvā udarapaṭalaṁ piṭṭhito katvā piṭṭhikaṇḍakaṁ nissāya ukkuṭikaṁ dvīsu muṭṭhīsu hanukaṁ ṭhapetvā deve (CS:pg.2.29) vassante rukkhasusire makkaṭā viya nisīdanti, na evaṁ bodhisatto, bodhisatto pana piṭṭhikaṇḍakaṁ piṭṭhito katvā dhammāsane dhammakathiko viya pallaṅkaṁ ābhujitvā puratthābhimukho nisīdati. Pubbekatakammaṁ panassā vatthuṁ

sodheti, suddhe vatthumhi sukhumacchavilakkhaṇaṁ nibbattati. Atha naṁ kucchitaco paṭicchādetuṁ na sakkoti, olokentiyā bahiṭhito viya paññāyati. Tamatthaṁ upamāya vibhāvento Bhagavā **seyyathāpī**ti-ādimāha. Bodhisatto pana antokucchigato mātaraṁ na passati. Na hi antokucchiyaṁ cakkhuviññāṇaṁ uppajjati.

24. **Kālaṅkarotī**ti na vijātabhāvapaccayā, āyuparikkhayeneva. Bodhisattena vasitaṭṭhānañhi cetiyakuṭisadisaṁ hoti, aññesaṁ aparibhogāraharaṁ, na ca sakkā bodhisattamātaraṁ (DA.14./II,437.) apanetvā aññaṁ aggamahesiṭṭhāne ṭhapetunti tattakaṁyeva bodhisattamātu āyuppamāṇaṁ hoti, tasmā tadā kālaṅkaroti. Katarasmiṁ pana vaye kālaṁ karotīti? Majjhimavaye. Paṭhamavayasmiñhi sattānaṁ attabhāve chandarāgo balavā hoti, tena tadā sañjātagabbhā itthī gabbhaṁ anurakkhituṁ na sakkoti, gabbho bahvābādho hoti. Majjhimavayassa pana dve koṭṭhāse atikkamma tatiye koṭṭhāse vatthu visadaṁ hoti, visade vatthumhi nibbattadārakā arogā honti, tasmā bodhisattamātāpi paṭhamavaye sampattiṁ anubhavitvā majjhimavayassa tatiye koṭṭhāse vijāyitvā kālaṁ karotīti ayamettha dhammatā.

25. **Nava vā dasa vā**ti ettha vā saddassa vikappanavasena satta vā aṭṭha vā ekādasa vā dvādasa vāti evamādīnaṁ saṅgaho veditabbo. Tattha sattamāsajāto jīvati, sītuṇhakkhamo pana na hoti. Aṭṭhamāsajāto na jīvati, avasesā jīvanti.

27. **Devā paṭhamaṁ paṭiggaṇhantī**ti khīṇāsavā suddhāvāsabrahmāno paṭiggaṇhanti. Kathaṁ paṭiggaṇhanti? "Sūtivesaṁ gaṇhitvā"ti eke. Taṁ pana paṭikkhipitvā idaṁ vuttaṁ-- 'tadā bodhisattamātā suvaṇṇakhacitaṁ vatthaṁ nivāsetvā macchakkhisadisaṁ dukūlapaṭaṁ yāva pādantā pārupitvā aṭṭhāsi. Athassā sallahukagabbhavuṭṭhānaṁ ahosi, dhamakaraṇato udakanikkhamanasadisaṁ. Atha te pakatibrahmaveseneva upasaṅkamitvā paṭhamaṁ suvaṇṇajālena (CS:pg.2.30) paṭiggahesuṁ. Tesaṁ hatthato cattāro mahārājāno ajinappaveṇiyā paṭiggahesuṁ. Tato manussā dukūlacumbaṭakena paṭiggahesuṁ'. Tena vuttaṁ-- "devā paṭhamaṁ paṭiggaṇhanti, pacchā manussā"ti.

28. **Cattāro naṁ devaputtā**ti cattāro mahārājāno. **Paṭiggahetvā**ti ajinappaveṇiyā paṭiggahetvā. **Mahesakkho**ti mahātejo mahāyaso lakkhaṇasampanno.

29. **Visadova nikkhamatī**ti yathā aññe sattā yonimagge laggantā bhaggavibhaggā nikkhamanti, na evaṁ nikkhamati, (DA.14./II,438.) alaggo hutvā nikkhamatīti attho **udenā**ti udakena. **Kenaci asucinā**ti yathā aññe sattā kammajavātehi uddhaṁpādā adhosirā yonimagge pakkhittā sataporisaṁ narakapapātaṁ patantā viya, tāḷacchiddena nikkaḍḍhiyamānā hatthī viya mahādukkhaṁ anubhavantā nānā-asucimakkhitāva nikkhamanti, na evaṁ bodhisatto. Bodhisattañhi kammajavātā uddhapādaṁ adhosiraṁ kātuṁ na sakkonti. So dhammāsanato otaranto dhammakathiko viya, nisseṇito otaranto puriso viya ca dve hatthe ca dve pāde ca pasāretvā ṭhitakova mātukucchisambhavena kenaci asucinā amakkhitova nikkhamati.

Udakassa dhārāti udakavaṭṭiyo. Tāsu sītā suvaṇṇakaṭāhe patati uṇhā rajatakaṭāhe. Idañca pathavitale kenaci asucinā asammissaṁ tesaṁ pānīyaparibhojanīya-udakañceva aññehi asādhāraṇaṁ kīḷā-udakañca dassetuṁ vuttaṁ, aññassa pana suvaṇṇarajataghaṭehi āhariyamāna-udakassa ceva haṁsavattakādipokkharaṇīgatassa ca udakassa paricchedo natthi.

31. **Sampatijāto**ti muhuttajāto. Pāḷiyaṁ pana mātukucchito nikkhantamatto viya dassito, na evaṁ daṭṭhabbaṁ. Nikkhantamattañhi naṁ paṭhamaṁ brahmāno suvaṇṇajālena paṭiggaṇhiṁsu, tesaṁ hatthato cattāro mahārājāno ajinappaveṇiyā, tesaṁ hatthato manussā dukūlacumbaṭakena. Manussānaṁ hatthato muccitvā pathaviyaṁ

patiṭṭhito. **Setamhi chatte anudhāriyamāne**ti dibbasetacchatte anudhāriyamānamhi. Ettha ca chattassa parivārāni khaggādīni (CS:pg.2.31) pañca rājakakudhabhaṇḍānipi āgatāneva. Pāḷiyaṁ pana rājagamane rājā viya chattameva vuttaṁ. Tesu chattameva paññāyati, na chattaggāhako. Tathā khaggatālavaṇṭamorahatthakavāḷabījanī-uṇhīsamattāyeva paññāyanti, na tesaṁ gāhakā. Sabbāni kira tāni adissamānarūpā devatā gaṇhiṁsu. Vuttañcetaṁ--
(DA.14./II,439.) "Anekasākhañca sahassamaṇḍalaṁ,
Chattaṁ marū dhārayumantalikkhe.
Suvaṇṇadaṇḍā vipatanti cāmarā,
Na dissare cāmarachattagāhakā"ti. (su.ni.693).

Sabbā ca disāti idaṁ sattapadavītihārūpari ṭhitassa viya sabbadisānuvilokanaṁ vuttaṁ, na kho panevaṁ daṭṭhabbaṁ. Mahāsatto hi manussānaṁ hatthato muccitvā paṭhaviyaṁ patiṭṭhito puratthimaṁ disaṁ olokesi. Anekāni cakkavāḷasahassāni ekaṅgaṇāni ahesuṁ. Tattha devamanussā gandhamālādīhi pūjayamānā-- "mahāpurisa, idha tumhehi sadisopi natthi, kuto uttaritaro"ti āhaṁsu. Evaṁ catasso disā, catasso anudisā, heṭṭhā, uparīti dasa disā anuviloketvā attanā sadisaṁ adisvā-- "ayaṁ uttarā disā"ti uttarābhimukho sattapadavītihārena agamāsīti evamettha attho veditabbo. **Āsabhin**ti uttamaṁ. **Aggo**ti guṇehi sabbapaṭhamo. Itarāni dve padāni etasseva vevacanāni. **Ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo**ti padadvayena imasmiṁ attabhāve pattabbaṁ arahattaṁ byākāsi.

Ettha ca samehi pādehi pathaviyā patiṭṭhānaṁ caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittaṁ, uttarābhimukhabhāvo mahājanaṁ ajjhottharitvā abhibhavitvā gamanassa pubbanimittaṁ, sattapadagamanaṁ sattabojjhaṅgaratanapaṭilābhassa pubbanimittaṁ, dibbasetacchattadhāraṇaṁ vimuttivarachattapaṭilābhassa pubbanimittaṁ, pañcarājakakudhabhaṇḍānaṁ paṭilābho pañcahi vimuttīhi vimuccanassa pubbanimittaṁ, sabbadisānuvilokanaṁ anāvaraṇañāṇapaṭilābhassa pubbanimittaṁ, āsabhivācābhāsanaṁ appaṭivattiyadhammacakkappavattanassa pubbanimittaṁ, "ayamantimā jātī"ti sīhanādo anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbānassa pubbanimittanti veditabbaṁ (DA.14./II,440) (CS:pg.2.32) Ime vārā pāḷiyaṁ āgatā, sambahulavāro pana nāgato, āharitvā dīpetabbo.

Mahāpurisassa hi jātadivase dasasahassilokadhātu kampi. Dasasahassilokadhātumhi devatā ekacakkavāḷe sannipatiṁsu. Paṭhamaṁ devā paṭiggaṇhiṁsu, pacchā manussā. Tantibaddhā vīṇā cammabaddhā bheriyo ca kenaci avāditā sayameva vajjiṁsu. Manussānaṁ andubandhanādīni khaṇḍākhaṇḍaṁ chijjiṁsu. Sabbarogā vūpasamiṁsu, ambilena dhotatambamalaṁ viya vigacchiṁsu. Jaccandhā rūpāni passiṁsu. Jaccabadhirā saddaṁ suṇiṁsu. Pīṭhasappī javasampannā ahesuṁ. Jātijaḷānampi eḷamūgānaṁ sati patiṭṭhāsi. Videsapakkhandā nāvā supaṭṭanaṁ pāpuṇiṁsu. Ākāsaṭṭhakabhūmaṭṭhakaratanāni sakatejobhāsitāni ahesuṁ. Verino mettacittaṁ paṭilabhiṁsu. Avīcimhi aggi nibbāyi. Lokantaresu āloko udapādi. Nadīsu jalaṁ nappavattati. Mahāsamudde madhurasaṁ udakaṁ ahosi. Vāto na vāyi. Ākāsapabbatarukkhagatā sakuṇā bhassitvā pathavigatā ahesuṁ. Cando ativiroci. Sūriyo na uṇho, na sītalo, nimmalo utusampanno ahosi. Devatā attano attano vimānadvāre ṭhatvā apphoṭanaseḷanacelukkhepādīhi mahākīḷakaṁ kīḷiṁsu. Cātuddīpikamahāmegho vassi. Mahājanaṁ neva khudā na pipāsā pīḷesi. Dvārakavāṭāni sayameva vivariṁsu. Pupphūpagaphalūpagā rukkhā pupphaphalāni gaṇhiṁsu. Dasasahassilokadhātu ekaddhajamālā ahosi.

Tatrāpi dasasahassilokadhātukampo sabbaññutaññāṇapaṭilābhassa pubbanimittaṁ. Devatānaṁ ekacakkavāḷe sannipāto dhammacakkappavattanakāle ekappahāreneva sannipatitvā dhammaṁ paṭiggaṇhanassa pubbanimittaṁ. Paṭhamaṁ devatānaṁ paṭiggahaṇaṁ catunnaṁ rūpāvacarajjhānānaṁ paṭilābhassa pubbanimittaṁ. Pacchā manussānaṁ (DA.14./II,441.) paṭiggahaṇaṁ catunnaṁ arūpāvacarajjhānānaṁ paṭilābhassa pubbanimittaṁ. Tantibaddhavīṇānaṁ sayaṁ vajjanaṁ anupubbavihārapaṭilābhassa pubbanimittaṁ. Cammabaddhabherīnaṁ vajjanaṁ mahatiyā dhammabheriyā anussāvanassa pubbanimittaṁ. Andubandhanādīnaṁ chedo asmimānasamucchedassa pubbanimittaṁ. Mahājanassa rogavigamo catusaccapaṭilābhassa pubbanimittaṁ. Jaccandhānaṁ rūpadassanaṁ dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittaṁ (CS:pg.2.33) Badhirānaṁ saddassavanaṁ dibbasotadhātupaṭilābhassa pubbanimittaṁ. Pīṭhasappīnaṁ javasampadā caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittaṁ. Jaḷānaṁ satipatiṭṭhānaṁ catusatipaṭṭhānapaṭilābhassa pubbanimittaṁ. Videsapakkhandanāvānaṁ supaṭṭanasampāpuṇanaṁ catupaṭisambhidādhigamassa pubbanimittaṁ. Ratanānaṁ sakatejobhāsitattaṁ yaṁ lokassa dhammobhāsaṁ dassessati, tassa pubbanimittaṁ.

Verīnaṁ mettacittapaṭilābho catubrahmavihārapaṭilābhassa pubbanimittaṁ. Avīcimhi agginibbāyanaṁ ekādasa-agginibbāyanassa pubbanimittaṁ. Lokantarikāloko avijjandhakāraṁ vidhamitvā ñāṇālokadassanassa pubbanimittaṁ. Mahāsamuddassa madhuratā nibbānarasena ekarasabhāvassa pubbanimittaṁ. Vātassa avāyanaṁ dvāsaṭṭhidiṭṭhigatabhindanassa pubbanimittaṁ. Sakuṇānaṁ pathavigamanaṁ mahājanassa ovādaṁ sutvā pāṇehi saraṇagamanassa pubbanimittaṁ. Candassa ativirocanaṁ bahujanakantatāya pubbanimittaṁ. Sūriyassa uṇhasītavivajjana-utusukhatā kāyikacetasikasukhappattiyā pubbanimittaṁ. Devatānaṁ vimānadvāresu ṭhatvā apphoṭanādīhi kīḷanaṁ Buddhabhāvaṁ patvā udānaṁ udānassa pubbanimittaṁ. Cātuddīpikamahāmeghavassanaṁ mahato dhammameghavassanassa pubbanimittaṁ. Khudāpīḷanassa abhāvo kāyagatāsati-amatapaṭilābhassa pubbanimittaṁ. Pipāsāpīḷanassa abhāvo vimuttisukhena (DA.14./II,442.) sukhitabhāvassa pubbanimittaṁ. Dvārakavāṭānaṁ sayameva vivaraṇaṁ aṭṭhaṅgikamaggadvāravivaraṇassa pubbanimittaṁ. Rukkhānaṁ pupphaphalaggahaṇaṁ vimuttipupphehi pupphitassa ca sāmaññaphalabhārabharitabhāvassa ca pubbanimittaṁ. Dasasahassilokadhātuyā ekaddhajamālitā ariyaddhajamālamālitāya pubbanimittanti veditabbaṁ. Ayaṁ sambahulavāro nāma.

Ettha pañhaṁ pucchanti-- “yadā mahāpuriso pathaviyaṁ patiṭṭhahitvā uttarābhimukho padasā gantvā āsabhiṁ vācaṁ abhāsi, tadā kiṁ pathaviyā gato, udāhu ākāsena; dissamāno gato, udāhu adissamāno; acelako gato, udāhu alaṅkatapaṭiyatto; daharo hutvā gato (CS:pg.2.34) udāhu mahallako; pacchāpi kiṁ tādisova ahosi, udāhu puna bāladārako”ti? Ayaṁ pana pañho heṭṭhālohapāsāde samuṭṭhito Tipiṭakacūḷābhayattherena vissajjitova. Thero kira ettha niyatipubbekatakamma-issaranimmānavādavasena taṁ taṁ bahuṁ vatvā avasāne evaṁ byākari-- “mahāpuriso pathaviyā gato, mahājanassa pana ākāsena gacchanto viya ahosi. Dissamāno gato, mahājanassa pana adissamāno viya ahosi. Acelako gato, mahājanassa pana alaṅkatapaṭiyatto viya upaṭṭhāsi. Daharova gato, mahājanassa pana soḷasavassuddesiko viya ahosi. Pacchā pana bāladārakova ahosi, na tādiso”ti. Parisā cassa-- “Buddhena viya hutvā bho therena pañho kathito”ti attamanā ahosi. Lokantarikavāro vuttanayo eva.

Imā ca pana ādito paṭṭhāya kathitā sabbadhammatā sabbabodhisattānaṁ hontīti veditabbā.

(DA.14.-3)Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā

33. **Addasa kho**ti dukūlacumbaṭake nipajjāpetvā ānītaṁ addasa. **Mahāpurisassā**ti jātigottakulapadesādivasena mahantassa purisassa. **Dve gatiyo**ti dve niṭṭhā, dve nipphattiyo. Ayañhi gatisaddo-- "pañca kho imā, Sāriputta, gatiyo"ti (ma.ni.1.153) ettha nirayādibhedāya sattehi gantabbagatiyā (DA.14./II,443.) vattati. "Imesaṁ kho ahaṁ bhikkhūnaṁ sīlavantānaṁ kalyāṇadhammānaṁ neva jānāmi āgatiṁ vā gatiṁ vā"ti (ma.ni.1.508) ettha ajjhāsaye. "Nibbānaṁ arahato gatī"ti (pari. 339) ettha paṭissaraṇe. "Api ca tyāhaṁ brahme gatiñca pajānāmi, jutiñca pajānāmi evaṁmahiddhiko bako brahmā"ti (ma.ni.1.503) ettha nipphattiyaṁ vattati. Svāyamidhāpi nipphattiyaṁ vattatīti veditabbo. **Anaññā**ti aññā gati nipphatti nāma natthi.

Dhammikoti dasakusaladhammasamannāgato agatigamanavirahito. **Dhammarājā**ti idaṁ purimapadasseva vevacanaṁ. Dhammena vā laddharajjattā dhammarājā. **Cāturanto**ti (CS:pg.2.35) puratthimasamuddādīnaṁ catunnaṁ samuddānaṁ vasena caturantāya pathaviyā issaro. **Vijitāvī**ti vijitasaṅgāmo. Janapado asmiṁ thāvariyaṁ thirabhāvaṁ pattoti **janapadatthāvariyappatto**. Caṇḍassa hi rañño balidaṇḍādīhi lokaṁ pīḷayato manussā majjhimajanapadaṁ chaḍḍetvā pabbatasamuddatīrādīni nissāya paccante vāsaṁ kappenti. Atimudukassa rañño corehi sāhasikadhanavilopapīḷitā manussā paccantaṁ pahāya janapadamajjhe vāsaṁ kappenti, iti evarūpe rājini janapado thirabhāvaṁ na pāpuṇāti. Imasmiṁ pana kumāre rajjaṁ kārayamāne etassa janapado pāsāṇapiṭṭhiyaṁ ṭhapetvā ayopaṭṭena parikkhitto viya thiro bhavissatīti dassento-- "janapadatthāvariyappatto"ti āhaṁsu.

Sattaratanasamannāgatoti ettha ratijananaṭṭhena **ratanaṁ**. Apica--

"Cittīkataṁ mahagghañca, atulaṁ dullabhadassanaṁ;
Anomasattaparibhogaṁ, ratanaṁ tena vuccati".

Cakkaratanassa ca nibbattakālato paṭṭhāya aññaṁ devaṭṭhānaṁ nāma na hoti, sabbe gandhapupphādīhi tasseva pūjañca abhivādanādīni ca karontīti cittīkataṭṭhena ratanaṁ. Cakkaratanassa ca ettakaṁ nāma dhanaṁ agghatīti (DA.14./II,444) aggho natthi, iti mahagghaṭṭhenāpi ratanaṁ. Cakkaratanañca aññehi loke vijjamānaratanehi asadisanti atulaṭṭhenāpi ratanaṁ. Yasmā ca pana yasmiṁ kappe Buddhā uppajjanti, tasmiṁyeva cakkavattino uppajjanti, Buddhā ca kadāci karahaci uppajjanti, tasmā dullabhadassanaṭṭhenāpi ratanaṁ. Tadetaṁ jātirūpakula-issariyādīhi anomassa uḷārasattasseva uppajjati, na aññassāti anomasattaparibhogaṭṭhenāpi ratanaṁ. Yathā cakkaratanaṁ, evaṁ sesānipīti. Imehi sattahi ratanehi parivārabhāvena ceva sabbabhogūpakaraṇabhāvena ca samannāgatoti sattaratanasamannāgato.

Idāni tesaṁ sarūpato dassanatthaṁ **tassimānī**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **cakkaratanan**ti-ādīsu ayaṁ saṅkhepādhippāyo-- dvesahassadīpaparivārānaṁ catunnaṁ mahādīpānaṁ sirivibhavaṁ gahetvā dātuṁ samatthaṁ cakkaratanaṁ pātubhavati. Tathā purebhattameva sāgarapariyantaṁ pathaviṁ anusaṁyāyanasamatthaṁ vehāsaṅgamaṁ **hatthiratanaṁ,** tādisameva **assaratanaṁ,** caturaṅgasamannāgate andhakāre (CS:pg.2.36) yojanappamāṇaṁ andhakāraṁ vidhamitvā ālokadassanasamatthaṁ **maṇiratanaṁ,** chabbidhadosavivajjitaṁ manāpacāri

itthiratanaṁ, yojanappamāṇe antopathavigataṁ nidhiṁ dassanasamatthaṁ **gahapatiratanaṁ,** aggamahesiyā kucchimhi nibbattitvā sakalarajjamanusāsanasamatthaṁ jeṭṭhaputtasaṅkhātaṁ **pariṇāyakaratanaṁ** pātubhavati.

Parosahassanti atirekasahassaṁ. **Sūrā**ti abhīrukā. **Vīraṅgarūpā**ti vīrānaṁ aṅgaṁ vīraṅgaṁ, vīriyassetaṁ nāmaṁ, vīraṅgaṁ rūpametesanti vīraṅgarūpā, vīriyajātikā vīriyasabhāvā vīriyamayā akilāsuno ahesuṁ. Divasampi yujjhantā na kilamantīti vuttaṁ hoti. **Sāgarapariyantan**ti cakkavāḷapabbataṁ sīmaṁ katvā ṭhitasamuddapariyantaṁ. **Adaṇḍenā**ti ye katāparādhe satte satampi sahassampi gaṇhanti, te dhanadaṇḍena rajjaṁ kārenti. Ye chejjabhejjaṁ anusāsanti, te satthadaṇḍena. Ayaṁ pana duvidhampi daṇḍaṁ pahāya adaṇḍena ajjhāvasati. (DA.14./II,445.) **Asatthenā**ti ye ekatodhārādinā satthena paraṁ vihesanti, te satthena rajjaṁ kārenti nāma. Ayaṁ pana satthena khuddamakkhikāyapi pivanamattaṁ lohitaṁ kassaci anuppādetvā dhammeneva-- "ehi kho mahārājā"ti evaṁ paṭirājūhi sampaṭicchitāgamano vuttappakāraṁ pathaviṁ abhivijinitvā ajjhāvasati, abhibhavitvā sāmī hutvā vasatīti attho.

Evaṁ ekaṁ nipphattiṁ kathetvā dutiyaṁ kathetuṁ **sace kho panā**ti-ādi vuttaṁ. Tattha rāgadosamohamānadiṭṭhikilesataṇhāsaṅkhātaṁ chadanaṁ āvaraṇaṁ vivaṭaṁ viddhaṁsitaṁ vivaṭakaṁ etenāti **vivaṭacchado**. "Vivaṭṭacchadā"tipi pāṭho, ayameva attho.

35. Evaṁ dutiyaṁ nipphattiṁ kathetvā tāsaṁ nimittabhūtāni lakkhaṇāni dassetuṁ **ayañhi, deva, kumāro**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **suppatiṭṭhitapādo**ti yathā aññesaṁ bhūmiyaṁ pādaṁ ṭhapentānaṁ aggapādatalaṁ vā paṇhi vā passaṁ vā paṭhamaṁ phusati, vemajjhe vā pana chiddaṁ hoti, ukkhipantānaṁ aggatalādīsu ekakoṭṭhāsova paṭhamaṁ uṭṭhahati, na evamassa. Assa pana suvaṇṇapādukatalamiva ekappahāreneva sakalaṁ pādatalaṁ bhūmiṁ phusati, ekappahāreneva bhūmito uṭṭhahati. Tasmā ayaṁ suppatiṭṭhitapādo.

Cakkānīti (CS:pg.2.37) dvīsu pādatalesu dve cakkāni, tesaṁ arā ca nemi ca nābhi ca pāḷiyaṁ vuttāva. **Sabbākāraparipūrānī**ti iminā pana ayaṁ viseso veditabbo, tesaṁ kira cakkānaṁ pādatalassa majjhe nābhi dissati, nābhiparicchinnā vaṭṭalekhā dissati, nābhimukhaparikkhepapaṭṭo dissati, panāḷimukhaṁ dissati, arā dissanti, aresu vaṭṭilekhā dissanti, nemimaṇikā dissanti. Idaṁ tāva pāḷiyaṁ āgatameva. Sambahulavāro pana anāgato, so evaṁ daṭṭhabbo-- satti, sirivaccho, nandi, sovattiko, vaṭaṁsako, vaḍḍhamānakaṁ, macchayugaḷaṁ, bhaddapīṭhaṁ, aṅkusako, pāsādo, toraṇaṁ, setacchattaṁ, khaggo, tālavaṇṭaṁ, morahatthako, vāḷabījanī, uṇhīsaṁ, maṇi, patto, sumanadāmaṁ, nīluppalaṁ, rattuppalaṁ, setuppalaṁ, padumaṁ, puṇḍarīkaṁ, (DA.14./II,446.) puṇṇaghaṭo puṇṇapāti, samuddo, cakkavāḷo, himavā, sineru, candimasūriyā, nakkhattāni, cattāro mahādīpā, dviparittadīpasahassāni, antamaso cakkavattirañño parisaṁ upādāya sabbo cakkalakkhaṇasseva parivāro.

Āyatapaṇhīti dīghapaṇhi, paripuṇṇapaṇhīti attho. Yathā hi aññesaṁ aggapādo dīgho hoti, paṇhimatthake jaṅghā patiṭṭhāti, paṇhiṁ tacchetvā ṭhapitā viya hoti, na evaṁ mahāpurisassa. Mahāpurisassa pana catūsu koṭṭhāsesu dve koṭṭhāsā aggapādo hoti, tatiye koṭṭhāse jaṅghā patiṭṭhāti, catutthakoṭṭhāse āraggena vaṭṭetvā ṭhapitā viya rattakambalageṇḍukasadisā paṇhi hoti.

Dīghaṅgulīti yathā aññesaṁ kāci aṅguliyo dīghā honti, kāci rassā, na evaṁ mahāpurisassa. Mahāpurisassa pana makkaṭasseva dīghā hatthapādaṅguliyo mūle thūlā,

anupubbena gantvā agge tanukā, niyyāsatelena madditvā vaṭṭitaharitālavaṭṭisadisā honti. Tena vuttaṁ-- "dīghaṅgulī"ti.

Mudutalunahatthapādoti sappimaṇḍe osāretvā ṭhapitaṁ satavāravihatakappāsapaṭalaṁ viya mudu. Yathā ca idāni jātamattassa, evaṁ vuḍḍhakālepi mudutalunāyeva bhavissanti, mudutalunā hatthapādā etassāti mudutalunahatthapādo.

Jālahatthapādoti na cammena paṭibaddha-aṅgulantaro. Ediso hi phaṇahatthako purisadosena upahato pabbajjaṁ na paṭilabhati. Mahāpurisassa pana (CS:pg.2.38) catasso hatthaṅguliyo pañcapi pādaṅguliyo ekappamāṇā honti, tāsaṁ ekappamāṇatāya yavalakkhaṇaṁ aññamaññaṁ paṭivijjhitvā tiṭṭhati. Athassa hatthapādā kusalena vaḍḍhakinā yojitajālavātapānasadisā honti. Tena vuttaṁ-- "jālahatthapādo"ti.

Uddhaṁ patiṭṭhitagopphakattā ussaṅkhā pādā assāti **ussaṅkhapādo**. Aññesañhi piṭṭhipāde gopphakā honti, tena tesaṁ pādā āṇibaddhā viya baddhā honti, na yathāsukhaṁ parivaṭṭanti, gacchantānaṁ pādatalānipi na dissanti. Mahāpurisassa pana āruhitvā upari gopphakā patiṭṭhahanti, tenassa nābhito paṭṭhāya uparimakāyo nāvāya ṭhapitasuvaṇṇapaṭimā viya niccalo hoti, adhokāyova iñjati, sukhena (DA.14./II,447.) pādā parivaṭṭanti, puratopi pacchatopi ubhayapassesupi ṭhatvā passantānaṁ pādatalāni paññāyanti, na hatthīnaṁ viya pacchatoyeva.

Eṇijaṅghoti eṇimigasadisajaṅgho maṁsussadena paripuṇṇajaṅgho, na ekato baddhapiṇḍikamaṁso samantato samasaṇṭhitena maṁsena parikkhittāhi suvaṭṭitāhi sāligabbhayavagabbhasadisāhi jaṅghāhi samannāgatoti attho.

Anonamantoti anamanto, etenassa akhujja-avāmanabhāvo dīpito. Avasesajanā hi khujjā vā honti vāmanā vā. Khujjānaṁ uparimakāyo aparipuṇṇo hoti, vāmanānaṁ heṭṭhimakāyo. Te aparipuṇṇakāyattā na sakkonti anonamantā jaṇṇukāni parimajjituṁ. Mahāpuriso pana paripuṇṇa-ubhayakāyattā sakkoti.

Kosohitavatthaguyhoti usabhavāraṇādīnaṁ viya suvaṇṇapadumakaṇṇikasadisehi kosehi ohitaṁ paṭicchannaṁ vatthaguyhaṁ assāti kosohitavatthaguyho. **Vatthaguyhan**ti vatthena guhitabbaṁ aṅgajātaṁ vuccati.

Suvaṇṇavaṇṇoti jātihiṅgulakena majjitvā dīpidāṭhāya ghaṁsitvā gerukaparikammaṁ katvā ṭhapitaghanasuvaṇṇarūpasadisoti attho. Etenassa ghanasiniddhasaṇhasarīrataṁ dassetvā chavivaṇṇadassanatthaṁ **kañcanasannibhattaco**ti vuttaṁ. Purimassa vā vevacanametaṁ.

Rajojallanti (CS:pg.2.39) rajo vā malaṁ vā. **Na upalimpatī**ti na laggati padumapalāsato udakabindu viya vivaṭṭati. Hatthadhovanādīni pana utuggahaṇatthāya ceva dāyakānaṁ puññaphalatthāya ca Buddhā karonti, vattasīsenāpi ca karontiyeva. Senāsanaṁ pavisantena hi bhikkhunā pāde dhovitvā pavisitabbanti vuttametaṁ.

Uddhaggalomoti āvaṭṭapariyosāne uddhaggāni hutvā mukhasobhaṁ ullokayamānāni viya ṭhitāni lomāni assāti uddhaggalomo.

Brahmujugattoti brahmā viya ujugatto, ujumeva uggatadīghasarīro bhavissati. Yebhuyyena hi sattā khandhe (DA.14./II,448.) kaṭiyaṁ jāṇūsūti tīsu ṭhānesu namanti, te kaṭiyaṁ namantā pacchato namanti, itaresu dvīsu ṭhānesu purato. Dīghasarīrā pana eke passavaṅkā honti, eke mukhaṁ unnametvā nakkhattāni gaṇayantā viya caranti, eke appamaṁsalohitā sūlasadisā honti, eke purato pabbhārā honti, pavedhamānā gacchanti. Ayaṁ pana ujumeva uggantvā dīghappamāṇo devanagare ussitasuvaṇṇatoraṇaṁ viya bhavissatīti dīpenti. Yathā cetaṁ, evaṁ yaṁ yaṁ jātamattassa sabbaso aparipuṇṇaṁ mahāpurisalakkhaṇaṁ hoti, taṁ taṁ āyatiṁ tathābhāvitaṁ sandhāya vuttanti veditabbaṁ.

Sattussadoti dve hatthapiṭṭhiyo dve pādapiṭṭhiyo dve aṁsakūṭāni khandhoti imesu sattasu ṭhānesu paripuṇṇo maṁsussado assāti sattussado. Aññesaṁ pana hatthapādapiṭṭhādīsu sirājālaṁ paññāyati, aṁsakūṭakkhandhesu aṭṭhikoṭiyo. Te manussā petā viya khāyanti, na tathā mahāpuriso, mahāpuriso pana sattasu ṭhānesu paripuṇṇamaṁsussadattā nigūḷhasirājālehi hatthapiṭṭhādīhi vaṭṭetvā suṭṭhapitasuvaṇṇāḷiṅgasadisena khandhena silārūpakaṁ viya khāyati, cittakammarūpakaṁ viya ca khāyati.

Sīhassa pubbaddhaṁ viya kāyo assāti **sīhapubbaddhakāyo**. Sīhassa hi puratthimakāyova paripuṇṇo hoti, pacchimakāyo aparipuṇṇo. Mahāpurisassa pana sīhassa pubbaddhakāyo viya sabbo kāyo paripuṇṇo. Sopi sīhasseva tattha tattha vinatunnatādivasena dussaṇṭhitavisaṇṭhito (CS:pg.2.40) na hoti, dīghayuttaṭṭhāne pana dīgho, rassathūlakisaputhula-anuvaṭṭitayuttaṭṭhānesu tathāvidhova hoti. Vuttañhetaṁ Bhagavatā--

"Manāpiyeva kho, bhikkhave, kammavipāke paccupaṭṭhite yehi aṅgehi dīghehi sobhati, tāni aṅgāni dīghāni saṇṭhanti. Yehi aṅgehi rassehi sobhati, tāni aṅgāni rassāni saṇṭhanti. Yehi aṅgehi thūlehi sobhati, tāni aṅgāni thūlāni saṇṭhanti. Yehi aṅgehi kisehi sobhati, tāni aṅgāni kisāni saṇṭṭhanti. Yehi aṅgehi puthulehi sobhati, tāni (DA.14./II,449.) aṅgāni puthulāni saṇṭhanti. Yehi aṅgehi vaṭṭehi sobhati, tāni aṅgāni vaṭṭāni saṇṭhantī"ti.

Iti nānācittena puññacittena cittito dasahi pāramīhi sajjito mahāpurisassa attabhāvo, loke sabbasippino vā sabba-iddhimanto vā patirūpakampi kātuṁ na sakkonti.

Citantaraṁsoti antaraṁsaṁ vuccati dvinnaṁ koṭṭānaṁ antaraṁ, taṁ citaṁ paripuṇṇaṁ antaraṁsaṁ assāti citantaraṁso. Aññesañhi taṁ ṭhānaṁ ninnaṁ hoti, dve piṭṭhikoṭṭā pāṭiyekkā paññāyanti. Mahāpurisassa pana kaṭito paṭṭhāya maṁsapaṭalaṁ yāva khandhā uggamma samussitasuvaṇṇaphalakaṁ viya piṭṭhiṁ chādetvā patiṭṭhitaṁ.

Nigrodhaparimaṇḍaloti nigrodho viya parimaṇḍalo. Yathā paññāsahatthatāya vā satahatthatāya vā samakkhandhasākho nigrodho dīghatopi vitthāratopi ekappamāṇova hoti, evaṁ kāyatopi byāmatopi ekappamāṇo. Yathā aññesaṁ kāyo dīgho vā hoti byāmo vā, na evaṁ visamappamāṇoti attho. Teneva **yāvatakvassa kāyo**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yāvatako assāti **yāvatakvassa**.

Samavaṭṭakkhandhoti samavaṭṭitakkhandho. Yathā eke koñcā viya ca bakā viya ca varāhā viya ca dīghagalā vaṅkagalā puthulagalā ca honti (CS:pg.2.41) kathanakāle sirājālaṁ paññāyati, mando saro nikkhamati, na evaṁ mahāpurisassa. Mahāpurisassa pana suvaṭṭitasuvaṇṇāḷiṅgasadiso khandho hoti, kathanakāle sirājālaṁ na paññāyati, meghassa viya gajjito saro mahā hoti.

Rasaggasaggīti ettha rasaṁ gasanti harantīti rasaggasā. Rasaharaṇīnametaṁ adhivacanaṁ, tā aggā assāti rasaggasaggī. Mahāpurisassa kira sattarasaharaṇīsahassāni uddhaggāni hutvā gīvāyameva paṭimukkāni. Tilaphalamattopi āhāro jivhagge ṭhapito sabbakāyaṁ anupharati. Teneva mahāpadhānaṁ padahantassa ekataṇḍulādīhipi kaḷāyayūsapasatamattenāpi kāyassa yāpanaṁ ahosi. Aññesaṁ pana tathā abhāvā na sakalaṁ kāyaṁ ojā pharati. Tena te bahvābādhā honti.

(DA.14./II,450.) Sīhasseva hanu assāti **sīhahanu**. Tattha sīhassa heṭṭhimahanumeva paripuṇṇaṁ hoti, na uparimaṁ. Mahāpurisassa pana sīhassa heṭṭhimaṁ viya dvepi paripuṇṇāni dvādasiyā pakkhassa candasadisāni honti. Atha nemittakā hanukapariyantaṁ olokentāva imesu hanukesu heṭṭhime vīsati uparime vīsatīti cattālīsadantā samā aviraḷā patiṭṭhahissantīti sallakkhetvā **ayañhi deva, kumāro**

cattālīsadanto hotīti-ādimāhaṁsu. Tatrāyamattho, aññesañhi paripuṇṇadantānampi dvattiṁsa dantā honti. Imassa pana cattālīsaṁ bhavissanti. Aññesañca keci dantā uccā, keci nīcāti visamā honti, imassa pana ayapaṭṭakena chinnasaṅkhapaṭalaṁ viya samā bhavissanti. Aññesaṁ kumbhilānaṁ viya dantā viraḷā honti, macchamaṁsāni khādantānaṁ dantantaraṁ pūrenti. Imassa pana kanakaphalakāyaṁ samussitavajirapanti viya aviraḷā tūlikāya dassitapariccheda viya dantā bhavissanti. Aññesañca pūtidantā uṭṭhahanti. Tena kāci dāṭhā kāḷāpi vivaṇṇāpi honti. Ayaṁ pana suṭṭhu sukkadāṭho osadhitārakampi atikkamma virocamānāya pabhāya samannāgatadāṭho bhavissati.

Pahūtajivhoti puthulajivho. Aññesaṁ jivhā thūlāpi honti kisāpi rassāpi thaddhāpi visamāpi, mahāpurisassa pana jivhā mudu dīghā puthulā vaṇṇasampannā hoti. So hi etaṁ lakkhaṇaṁ pariyesituṁ āgatānaṁ kaṅkhāvinodanatthaṁ mudukattā taṁ jivhaṁ kathinasūciṁ viya vaṭṭetvā ubho nāsikasotāni parāmasati, dīghattā ubho kaṇṇasotāni parāmasati (CS:pg.2.42) puthulattā kesantapariyosānaṁ kevalampi nalāṭaṁ paṭicchādeti. Evamassa mududīghaputhulabhāvaṁ pakāsento tesaṁ kaṅkhaṁ vinodeti. Evaṁ tilakkhaṇasampannaṁ jivhaṁ sandhāya "pahūtajivho"ti vuttaṁ.

Brahmassaroti aññe chinnassarāpi bhinnassarāpi kākassarāpi honti, ayaṁ pana mahābrahmuno sarasadisena sarena samannāgato bhavissati, mahābrahmuno hi pittasemhehi apalibuddhattā saro visado hoti. Mahāpurisenāpi katakammaṁ tassa vatthuṁ sodheti. Vatthuno suddhattā (DA.14./II,451.) nābhito paṭṭhāya samuṭṭhahanto saro visado aṭṭhaṅgasamannāgatova samuṭṭhāti. Karavīko viya bhaṇatīti **karavīkabhāṇī,** mattakaravīkarutamañjughosoti attho.

Abhinīlanettoti na sakalanīlanetto, nīlayuttaṭṭhāne panassa umāpupphasadisena ativisuddhena nīlavaṇṇena samannāgatāni nettāni honti, pītayuttaṭṭhāne kaṇikārapupphasadisena pītavaṇṇena, lohitayuttaṭṭhāne bandhujīvakapupphasadisena lohitavaṇṇena, setayuttaṭṭhāne osadhitārakasadisena setavaṇṇena, kāḷayuttaṭṭhāne addāriṭṭhakasadisena kāḷavaṇṇena samannāgatāni. Suvaṇṇavimāne ugghāṭitamaṇisīhapañjarasadisāni khāyanti.

Gopakhumoti ettha pakhumanti sakalacakkhubhaṇḍaṁ adhippetaṁ, taṁ kāḷavacchakassa bahaladhātukaṁ hoti, rattavacchakassa vippasannaṁ, taṁmuhuttajātataruṇarattavacchakasadisacakkhubhaṇḍoti attho. Aññesañhi cakkhubhaṇḍā aparipuṇṇā honti, hatthimūsikādīnaṁ akkhisadisehi viniggatehipi gambhīrehipi akkhīhi samannāgatā honti. Mahāpurisassa pana dhovitvā majjitvā ṭhapitamaṇiguḷikā viya mudusiniddhanīlasukhumapakhumācitāni akkhīni.

Uṇṇāti uṇṇalomaṁ. **Bhamukantare**ti dvinnaṁ bhamukānaṁ vemajjhe nāsikamatthakeyeva jātā, uggantvā pana nalāṭavemajjhe jātā. **Odātā**ti parisuddhā, osadhitārakasamānavaṇṇā. **Mudū**ti sappimaṇḍe osāretvā ṭhapitasatavāravihatakappāsapaṭalasadisā. **Tūlasannibhā**ti simbalitūlalatātūlasamānā, ayamassa odātatāya upamā. Sā panesā koṭiyaṁ gahetvā ākaḍḍhiyamānā upaḍḍhabāhuppamāṇā hoti, vissaṭṭhā (CS:pg.2.43) dakkhiṇāvaṭṭavasena āvaṭṭitvā uddhaggā hutvā santiṭṭhati. Suvaṇṇaphalakamajjhe ṭhapitarajatapubbuḷakaṁ viya, suvaṇṇaghaṭato nikkhamamānā khīradhārā viya, aruṇappabhārañjite gaganappadese osadhitārakā viya ca atimanoharāya siriyā virocati.

(DA.14./II,452.) **Uṇhīsasīso**ti idaṁ paripuṇṇanalāṭatañca paripuṇṇasīsataṁ cāti dve atthavase paṭicca vuttaṁ. Mahāpurisassa hi dakkhiṇakaṇṇacūḷikato paṭṭhāya maṁsapaṭalaṁ uṭṭhahitvā sakalanalāṭaṁ chādayamānaṁ pūrayamānaṁ gantvā

vāmakaṇṇacūḷikāyaṁ patiṭṭhitaṁ, taṁ rañño bandha-uṇhīsapaṭṭo viya virocati. Mahāpurisassa kira imaṁ lakkhaṇaṁ disvā rājūnaṁ uṇhīsapaṭṭaṁ akaṁsu. Ayaṁ tāva eko attho. Aññe pana janā aparipuṇṇasīsā honti, keci kapisīsā, keci phalasīsā, keci aṭṭhisīsā, keci hatthisīsā, keci tumbasīsā, keci pabbhārasīsā. Mahāpurisassa pana āraggena vaṭṭetvā ṭhapitaṁ viya suparipuṇṇaṁ udakapubbuḷasadisaṁ sīsaṁ hoti. Tattha purimanaye uṇhīsaveṭhitasīso viyāti uṇhīsasīso. Dutiyanaye uṇhīsaṁ viya sabbattha parimaṇḍalasīsoti uṇhīsasīso.

(DA.14.-4)Vipassīsamaññāvaṇṇanā

37. **Sabbakāmehī**ti idaṁ lakkhaṇāni pariggaṇhāpetvā pacchā kataṁ viya vuttaṁ, na panevaṁ daṭṭhabbaṁ. Paṭhamañhi te nemittake santappetvā pacchā lakkhaṇapariggaṇhanaṁ katanti veditabbaṁ. Tassa vitthāro gabbhokkantiyaṁ vuttoyeva. **Pāyentī**ti thaññaṁ pāyenti. Tassa kira niddosena madhurena khīrena samannāgatā saṭṭhi dhātiyo upaṭṭhāpesi, tathā sesāpi tesu tesu kammesu kusalā saṭṭhisaṭṭhiyeva. Tāsaṁ pesanakārake saṭṭhi purise, tassa tassa katākatabhāvaṁ sallakkhaṇe saṭṭhi amacce upaṭṭhāpesi. Evaṁ cattāri saṭṭhiyo itthīnaṁ, dve saṭṭhiyo purisānanti cha saṭṭhiyo upaṭṭhakānaṁyeva ahesuṁ. **Setacchattan**ti dibbasetacchattaṁ. Kuladattiyaṁ pana sirigabbheyeva tiṭṭhati. **Mā naṁ sītaṁ vā**ti-ādīsu mā abhibhavīti attho veditabbo. **Svāssudan**ti so assudaṁ. **Aṅkeneva aṅkan**ti aññassa bāhunāva aññassa bāhuṁ. Aññassa ca aṁsakūṭeneva (CS:pg.2.44) aññassa aṁsakūṭaṁ. **Parihariyatī**ti nīyati, sampāpiyatīti attho.

38. **Mañjussaro**ti akharassaro. **Vaggussaro**ti chekanipuṇassaro. **Madhurassaro**ti sātassaro. **Pemaniyassaro**ti pemajanakassaro. (DA.14./II,453.) Tatridaṁ karavīkānaṁ madhurassaratāya-- karavīkasakuṇe kira madhurarasaṁ ambapakkaṁ mukhatuṇḍakena paharitvā paggharitarasaṁ pivitvā pakkhena tālaṁ datvā vikūjamāne catuppadā mattā viya laḷituṁ ārabhanti. Gocarapasutāpi catuppadā mukhagatāni tiṇāni chaḍḍetvā taṁ saddaṁ suṇanti. Vāḷamigā khuddakamige anubandhamānā ukkhittaṁ pādaṁ anikkhipitvāva tiṭṭhanti. Anubaddhamigā ca maraṇabhayaṁ jahitvā tiṭṭhanti. Ākāse pakkhandā pakkhinopi pakkhe pasāretvā taṁ saddaṁ suṇamānāva tiṭṭhanti. Udake macchāpi kaṇṇapaṭalaṁ papphoṭetvā taṁ saddaṁ suṇamānāva tiṭṭhanti. Evaṁ madhurassarā karavīkā.

Asandhimittāpi dhammāsokassa devī-- “Atthi nu kho, bhante, Buddhassarena sadiso kassaci saro”ti saṅghaṁ pucchi. Atthi karavīkasakuṇassāti. Kuhiṁ, bhante, te sakuṇāti? Himavanteti. Sā rājānaṁ āha-- “deva, ahaṁ karavīkasakuṇaṁ passitukāmāmhī”ti. Rājā-- “imasmiṁ pañjare nisīditvā karavīko āgacchatū”ti suvaṇṇapañjaraṁ vissajjesi. Pañjaro gantvā ekassa karavīkassa purato aṭṭhāsi. So-- “rājāṇāya āgato pañjaro, na sakkā na gantun”ti tattha nisīdi. Pañjaro āgantvā rañño purato aṭṭhāsi. Na karavīkasaddaṁ kārāpetuṁ sakkonti. Atha rājā-- “kathaṁ, bhaṇe, ime saddaṁ na karontī”ti āha. Ñātake adisvā devāti. Atha naṁ rājā ādāsehi parikkhipāpesi. So attano chāyaṁ disvā-- “ñātakā me āgatā”ti maññamāno pakkhena tālaṁ datvā madhurassarena maṇivaṁsaṁ dhamamāno viya viravi. Sakalanagare manussā mattā viya laḷiṁsu. Asandhimittā cintesi-- “imassa tāva tiracchānagatassa evaṁ madhuro saddo, kīdiso nu kho sabbaññutaññāṇasiripattassa Bhagavato saddo ahosī”ti pītiṁ uppādetvā taṁ pītiṁ avijahitvā sattahi jaṅghasatehi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Evaṁ madhuro kira (CS:pg.2.45) karavīkasaddoti. Tato pana satabhāgena

sahassabhāgena ca madhurataro vipassissa kumārassa saddo ahosīti veditabbo.

39. **Kammavipākajan**ti na bhāvanāmayaṁ, kammavipākavasena pana devatānaṁ cakkhusadisameva maṁsacakkhu (DA.14./II,454.) ahosi yena nimittaṁ katvā tilavāhe pakkhittaṁ ekatilampi ayaṁ soti uddharitvā dātuṁ sakkoti.

40. **Vipassī**ti ettha ayaṁ vacanattho, antarantarā nimīlajanitandhakāravirahena visuddhaṁ passati, vivaṭehi ca akkhīhi passatīti vipassī; dutiyavāre viceyya viceyya passatīti vipassī; vicinitvā vicinitvā passatīti attho.

Atthe panāyatīti atthe jānāti passati, nayati vā pavattetīti attho. Ekadivasaṁ kira vinicchayaṭṭhāne nisīditvā atthe anusāsantassa rañño alaṅkatapaṭiyattaṁ mahāpurisaṁ ānetvā hatthe ṭhapayiṁsu. Tassa taṁ aṅkekatvā upalāḷayamānasseva amaccā sāmikaṁ assāmikaṁ akaṁsu. Bodhisatto anattamanasaddaṁ nicchāresi. Rājā -- "kimetaṁ, upadhārethā"ti āha. Upadhāriyamānā aññaṁ adisvā -- "aḍḍassa dubbinicchitattā evaṁ kataṁ bhavissatī"ti puna sāmikaṁyeva sāmikaṁ katvā "ñatvā nu kho kumāro evaṁ karotī"ti vīmaṁsantā puna sāmikaṁ assāmikaṁ akaṁsu. Punapi bodhisatto tatheva saddaṁ nicchāresi. Atha rājā-- "jānāti mahāpuriso"ti tato paṭṭhāya appamatto ahosi. Idaṁ sandhāya vuttaṁ-- "viceyya viceyya kumāro atthe panāyatī"ti.

42. **Vassikan**ti-ādīsu yattha sukhaṁ hoti vassakāle vasituṁ, ayaṁ vassiko. Itaresupi eseva nayo. Ayaṁ panettha vacanattho vassāvāso vassaṁ, vassaṁ arahatīti vassiko. Itaresupi eseva nayo.

Tattha vassiko pāsādo nāti-ucco hoti, nātinīco, dvāravātapānānipissa nātibahūni nātitanūni, bhūmattharaṇapaccattharaṇakhajjabhojjānipettha missakāneva vaṭṭanti. **Hemantike** thambhāpi bhittiyopi nīcā honti, dvāravātapānāni tanukāni sukhumacchiddāni, uṇhappavesanatthāya bhittiniyūhāni nīhariyanti. Bhūmattharaṇapaccattharaṇanivāsanapārupanāni panettha uṇhaviriyāni (CS:pg.2.46) kambalādīni vaṭṭanti. Khajjabhojjaṁ siniddhaṁ kaṭukasannissitaṁ nirudakasannissitañca. **Gimhike** thambhāpi bhittiyopi uccā honti, dvāravātapānāni panettha bahūni vipulajātāni honti, bhūmattharaṇādīni dukūlamayāni vaṭṭanti. Khajjabhojjāni madhurasasannissitabharitāni. Vātapānasamīpesu (DA.14./II,455.) cettha nava cāṭiyo ṭhapetvā udakassa pūretvā nīluppalādīhi sañchādenti. Tesu tesu padesesu udakayantāni karonti, yehi deve vassante viya udakadhārā nikkhamanti.

Nippurisehīti purisavirahitehi. Na kevalañcettha tūriyāneva nippurisāni, sabbaṭṭhānānipi nippurisāneva, dovārikāpi itthiyova, nahāpanādiparikammakarāpi itthiyova. Rājā kira-- "tathārūpaṁ issariyasukhasampattiṁ anubhavamānassa purisaṁ disvā purisāsaṅkā uppajjati, sā me puttassa mā ahosī"ti sabbakiccesu itthiyova ṭhapesīti.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.14.-5)Jiṇṇapurisavaṇṇanā

43. Dutiyabhāṇavāre **gopānasivaṅkan**ti gopānasī viya vaṅkaṁ. **Bhoggan**ti khandhe, kaṭiyaṁ, jāṇūsūti tīsu ṭhānesu bhoggavaṅkaṁ. **Daṇḍaparāyanan**ti daṇḍagatikaṁ daṇḍapaṭisaraṇaṁ. **Āturan**ti jarāturaṁ. **Gatayobbanan**ti atikkantayobbanaṁ pacchimavaye ṭhitaṁ. **Disvā**ti aḍḍhayojanappamāṇena balakāyena parivuto susaṁvihitārakkhopi gacchanto yadā ratho purato hoti, pacchā balakāyo, tādise okāse suddhāvāsakhīṇāsavabrahmehi attano ānubhāvena rathassa puratova dassitaṁ, taṁ

purisaṁ passitvā. Suddhāvāsā kira-- “mahāpuriso paṅke gajo viya pañcasu kāmaguṇesu laggo, satimassa uppādessāmā”ti taṁ dassesuṁ. Evaṁ dassitañca taṁ bodhisatto ceva passati sārathi ca. Brahmāno hi bodhisattassa appamādatthaṁ sārathissa ca kathāsallāpatthaṁ taṁ dassesuṁ. **Kiṁ paneso**ti “eso jiṇṇoti kiṁ vuttaṁ hoti, nāhaṁ, bho ito pubbe evarūpaṁ addasan”ti pucchi.

Tena (CS:pg.2.47) **hī**ti yadi mayhampi evarūpehi kesehi evarūpena ca kāyena bhavitabbaṁ, tena hi samma sārathi. **Alaṁ dānajja uyyānabhūmiyā**ti-- “ajja uyyānabhūmiṁ passissāmā”ti gacchāma, alaṁ tāya uyyānabhūmiyāti saṁviggahadayo saṁvegānurūpamāha. **Antepuraṁ gato**ti itthijanaṁ vissajjetvā sirigabbhe ekakova nisinno. **Yatra hi nāmā**ti yāya jātiyā sati jarā paññāyati, sā jāti (DA.14./II,456.) **dhiratthu** dhikkatā atthu, jigucchāmetaṁ jātinti, jātiyā mūlaṁ khaṇanto nisīdi, paṭhamena sallena hadaye viddho viya.

45. **Sārathiṁ āmantāpetvā**ti rājā kira nemittakehi kathitakālato paṭṭhāya ohitasoto vicarati, so “kumāro uyyānaṁ gacchanto antarāmagge nivatto”ti sutvā sārathiṁ āmantāpesi. **Mā heva kho**ti-ādīsu rajjaṁ kāretu, mā pabbajatu, brāhmaṇānaṁ vacanaṁ mā saccaṁ hotūti evaṁ cintesīti attho.

(DA.14.-6)Byādhipurisavaṇṇanā

47. **Addasa kho**ti pubbe vuttanayeneva suddhāvāsehi dassitaṁ addasa. **Ābādhikan**ti iriyāpathabhañjanakena visabhāgabādhena ābādhikaṁ. **Dukkhitan**ti rogadukkhena dukkhitaṁ. **Bāḷhagilānan**ti adhimattagilānaṁ. **Palipannan**ti nimuggaṁ. **Jarā paññāyissati byādhi paññāyissatī**ti idhāpi yāya jātiyā sati idaṁ dvayaṁ paññāyati, dhikkatā sā jāti, ajātaṁ khemanti jātiyā mūlaṁ khaṇanto nisīdi, dutiyena sallena viddho viya.

(DA.14.-7)Kālaṅkatapurisavaṇṇanā

50. **Vilātan**ti sivikaṁ. **Petan**ti ito paṭigataṁ. **Kālaṅkatan**ti katakālaṁ, yattakaṁ tena kālaṁ jīvitabbaṁ, taṁ sabbaṁ katvā niṭṭhapetvā matanti attho. Imampissa purimanayeneva brahmāno dassesuṁ. **Yatra hi nāmā**ti idhāpi yāya jātiyā sati idaṁ tayaṁ paññāyati, dhikkatā sā jāti, ajātaṁ khemanti jātiyā mūlaṁ khaṇanto nisīdi, tatiyena sallena viddho viya.

(DA.14.-8)Pabbajitavaṇṇanā

52. **Bhaṇḍun**ti (CS:pg.2.48) muṇḍaṁ. Imampissa purimanayeneva brahmāno dassesuṁ. **Sādhu dhammacariyā**ti-ādīsu ayaṁ deva dhammacaraṇabhāvo sādhūti cintetvā pabbajitoti evaṁ ekamekassa padassa yojanā veditabbā. Sabbāni cetāni dasakusalakammapathavevacanāneva. Avasāne pana **avihiṁsā**ti karuṇāya pubbabhāgo. **Anukampā**ti mettāya pubbabhāgo. **Tenahī**ti uyyojanatthe nipāto. Pabbajitaṁ hissa disvā cittaṁ pabbajjāya ninnaṁ jātaṁ. Atha tena saddhiṁ kathetukāmo hutvā sārathiṁ uyyojento **tena hī**ti-ādimāha.

(DA.14./II,457.)

(DA.14.-9)Bodhisattapabbajjāvaṇṇanā

54. **Atha kho, bhikkhave**ti-- "pabbajitassa sādhu dhammacariyā"ti-ādīni ca aññañca bahuṁ mahājanakāyena rakkhiyamānassa puttadārasambādhe ghare vasato ādīnavapaṭisaṁyuttañceva migabhūtena cetasā yathāsukhaṁ vane vasato pabbajitassa vivekānisaṁsapaṭisaṁyuttañca dhammiṁ kathaṁ sutvā pabbajitukāmo hutvā-- atha kho, bhikkhave, vipassī kumāro sārathiṁ āmantesi.

Imāni cattāri disvā pabbajitaṁ nāma sabbabodhisattānaṁ vaṁsova tantiyeva paveṇīyeva. Aññepi ca bodhisattā yathā ayaṁ vipassī kumāro, evaṁ cirassaṁ cirassaṁ passanti. Amhākaṁ pana bodhisatto cattāripi ekadivasaṁyeva disvā mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā anomānadītīre pabbajito. Teneva Rājagahaṁ patvā tattha raññā Bimbisārena-- "kimatthaṁ, paṇḍita, pabbajitosīti" puṭṭho āha--

"Jiṇṇañca disvā dukhitañca byādhitaṁ,
Matañca disvā gatamāyusaṅkhayaṁ.
Kāsāyavatthaṁ pabbajitañca disvā,
Tasmā ahaṁ pabbajitomhi rājā"ti.

(DA.14.-10)Mahājanakāya-anupabbajjāvaṇṇanā

55. **Sutvāna tesan**ti tesaṁ caturāsītiyā pāṇasahassānaṁ sutvā etadahosi. **Orako**ti ūnako lāmako. **Anupabbajiṁsū**ti anupabbajitāni (CS:pg.2.49) Kasmā panettha yathā parato khaṇḍatissānaṁ anupabbajjāya-- "bandhumatiyā rājadhāniyā nikkhamitvā"ti vuttaṁ, evaṁ na vuttanti? Nikkhamitvā sutattā. Ete kira sabbepi vipassissa kumārassa upaṭṭhākaparisāva, te pātova upaṭṭhānaṁ āgantvā kumāraṁ adisvā pātarāsatthāya gantvā bhuttapātarāsā āgamma "kuhiṁ kumāro"ti pucchitvā "uyyānabhūmiṁ gato"ti sutvā "tattheva naṁ dakkhissāmā"ti nikkhamantā nivattamānaṁ sārathiṁ disvā-- "kumāro pabbajito"ti cassa vacanaṁ sutvā sutaṭṭhāneyeva sabbābharaṇāni omuñcitvā antarāpaṇato kāsāvapītāni vatthāni āharāpetvā kesamassuṁ ohāretvā pabbajiṁsu. Iti nagarato nikkhamitvā bahinagare sutattā ettha-- "bandhumatiyā rājadhāniyā nikkhamitvā"ti na vuttaṁ.

(DA.14./II,458.) **Cārikaṁ caratī**ti gatagataṭṭhāne mahāmaṇḍapaṁ katvā dānaṁ sajjetvā āgamma svātanāya nimantito janassa āyācitabhikkhameva paṭiggaṇhanto cattāro māse cārikaṁ cari.

Ākiṇṇoti iminā gaṇena parivuto. Ayaṁ pana vitakko bodhisattassa kadā uppannoti? Sve visākhapuṇṇamā bhavissatīti cātuddasīdivase. Tadā kira so-- "yatheva maṁ ime pubbe gihibhūtaṁ parivāretvā caranti, idānipi tatheva, kiṁ iminā gaṇenā"ti gaṇasaṅgaṇikāya ukkaṇṭhitvā "ajjeva gacchāmī"ti cintetvā puna "ajja avelā, sace idāni gamissāmi, sabbeva ime jānissanti, sveva gamissāmī"ti cintesi. Taṁ divasañca Uruvelagāmasadise gāme gāmavāsino svātanāya nimantayiṁsu. Te caturāsītisahassānampi tesaṁ pabbajitānaṁ mahāpurisassa ca pāyāsameva paṭiyādayiṁsu. Atha mahāpuriso punadivase tasmiṁyeva gāme tehi pabbajitehi saddhiṁ bhattakiccaṁ katvā vasanaṭṭhānameva agamāsi. Tattha te pabbajitā mahāpurisassa vattaṁ dassetvā attano attano rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni paviṭṭhā. Bodhisattopi paṇṇasālaṁ pavisitvā nisinno.

"Ṭhite majjhanhike kāle, sannisīvesu pakkhisu;
Saṇateva brahāraññaṁ, taṁ bhayaṁ paṭibhāti man"ti. (saṁ.ni.1.15).

Evarūpe (CS:pg.2.50) avivekārāmānaṁ bhayakāle sabbasattānaṁ sadarathakāleyeva -- "ayaṁ kālo"ti nikkhamitvā paṇṇasālāya dvāraṁ pidahitvā bodhimaṇḍābhimukho Pāyāsi. Aññadāpi ca tasmiṁ ṭhāne vicaranto bodhimaṇḍaṁ passati, nisīdituṁ panassa cittaṁ na namitapubbaṁ. Taṁ divasaṁ panassa ñāṇaṁ paripākagataṁ, tasmā alaṅkataṁ bodhimaṇḍaṁ disvā ārohanatthāya cittaṁ uppannaṁ. So dakkhiṇadisābhāgena upagamma padakkhiṇaṁ katvā puratthimadisābhāge cuddasahatthaṁ pallaṅkaṁ paññapetvā caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhahitvā-- "yāva Buddho na homi, na tāva ito vuṭṭhahāmī"ti paṭiññaṁ katvā nisīdi. Idamassa vūpakāsaṁ sandhāya -- "ekova gaṇamhā vūpakaṭṭho vihāsī"ti vuttaṁ.
(DA.14./II,459.) **Aññeneva tānī**ti te kira sāyaṁ bodhisattassa upaṭṭhānaṁ āgantvā paṇṇasālaṁ parivāretvā nisinnā "ativikālo jāto, upadhārethā"ti vatvā paṇṇasālaṁ vivaritvā taṁ apassantāpi "kuhiṁ gato"ti nānubandhiṁsu, "gaṇavāse nibbinno eko viharitukāmo maññe mahāpuriso, Buddhabhūtaṁyeva naṁ passissāmā"ti vatvā antojambudīpābhimukhā cārikaṁ pakkantā.

(DA.14.-11)Bodhisatta-abhivesavaṇṇanā

57. **Vāsūpagatassā**ti bodhimaṇḍe ekarattivāsaṁ upagatassa. **Rahogatassā**ti rahasi gatassa. **Paṭisallīnassā**ti ekībhāvavasena nilīnassa. **Kicchan**ti dukkhaṁ. **Cavati ca upapajjati cā**ti idaṁ dvayaṁ pana aparāparaṁ cutipaṭisandhiṁ sandhāya vuttaṁ. **Jarāmaraṇassā**ti ettha yasmā pabbajanto jiṇṇabyādhimatteyeva disvā pabbajito, tasmāssa jarāmaraṇameva upaṭṭhāti. Tenevāha "jarāmaraṇassā"ti. Iti jarāmaraṇaṁ mūlaṁ katvā abhiniviṭṭhassa bhavaggato otarantassa viya-- atha kho, bhikkhave, vipassissa bodhisattassa etadahosi.

Yonisomanasikārāti upāyamanasikārā pathamanasikārā. Aniccādīni hi aniccāditova manasikaroto yonisomanasikāro nāma hoti. Ayañca-- "kismiṁ nu kho satijāti-ādīni honti, kismiṁ asati na hontī"ti udayabbayānupassanāvasena pavattattā tesaṁ aññataro (CS:pg.2.51) Tasmāssa ito yonisomanasikārā iminā upāyamanasikārena **ahu paññāya abhisamayo,** bodhisattassa paññāya yasmiṁ sati jarāmaraṇaṁ hoti, tena jarāmaraṇakāraṇena saddhiṁ samāgamo ahosi. Kiṁ pana tanti? Jāti. Tenāha-- "jātiyā kho sati jarāmaraṇaṁ hotī"ti. Yā cāyaṁ jarāmaraṇassa kāraṇapariggāhikā paññā, tāya saddhiṁ bodhisattassa samāgamo ahosīti ayamettha attho. Etenupāyena sabbapadāni veditabbāni.

Nāmarūpe kho sati viññāṇanti ettha pana saṅkhāresu sati viññāṇanti ca, avijjāya sati saṅkhārāti ca vattabbaṁ bhaveyya, tadubhayampi na gahitaṁ. Kasmā? Avijjāsaṅkhārā hi atīto bhavo tehi saddhiṁ ayaṁ vipassanā na ghaṭiyati. Mahāpuriso hi paccuppannavasena abhiniviṭṭhoti. Nanu ca avijjāsaṅkhārehi adiṭṭhehi na sakkā Buddhena bhavitunti. Saccaṁ na sakkā, iminā pana te bhava-upādānataṇhāvaseneva diṭṭhāti. Imasmiṁ (DA.14./II,460.) ṭhāne vitthārato paṭiccasamuppādakathā kathetabbā. Sā panesā Visuddhimagge kathitāva.

58. **Paccudāvattatī**ti paṭinivattati. Katamaṁ panettha viññāṇaṁ paccudāvattatīti? Paṭisandhiviññāṇampi vipassanāñāṇampi. Tattha paṭisandhiviññāṇaṁ paccayato paṭinivattati, vipassanāñāṇaṁ ārammaṇato. Ubhayampi nāmarūpaṁ nātikkamati, nāmarūpato paraṁ na gacchati. **Ettāvatā jāyetha vā**ti-ādīsu viññāṇe nāmarūpassa paccaye honte, nāmarūpe ca viññāṇassa paccaye honte, dvīsupi aññamaññapaccayesu hontesu ettakena jāyetha vā …pe… upapajjetha vā, ito hi paraṁ

kiṁ aññaṁ jāyeyya vā …pe… upapajjeyya vā. Nanu etadeva jāyati ca …pe… upapajjati cāti? Evaṁ saddhiṁ aparāparacutipaṭisandhīhi pañca padāni dassetvā puna taṁ ettāvatāti vuttamatthaṁ niyyātento-- "yadidaṁ nāmarūpapaccayā viññāṇaṁ, viññāṇapaccayā nāmarūpan"ti vatvā tato paraṁ anulomapaccayākāravasena viññāṇapaccayā nāmarūpamūlaṁ āyatimpi jātijarāmaraṇaṁ dassetuṁ **nāmarūpapaccayā saḷāyatanan**ti-ādimāha. Tattha **kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī**ti sakalassa jātijarāmaraṇasokaparidevadukkhadomanassupāyāsādibhedassa dukkharāsissa nibbatti hoti. Iti mahāpuriso sakalassa vaṭṭadukkhassa nibbattiṁ addasa.

59. **Samudayo** (CS:pg.2.52) **samudayoti kho**ti nibbatti nibbattīti kho. **Pubbe ananussutesū**ti na anussutesu assutapubbesu. **Cakkhuṁ udapādī**ti-ādīsu udayadassanapaññāvesā. Dassanaṭṭhena **cakkhu,** ñātakaraṇaṭṭhena **ñāṇaṁ,** pajānanaṭṭhena **paññā,** nibbijjhitvā paṭivijjhitvā uppannaṭṭhena **vijjā,** obhāsaṭṭhena ca **āloko**ti vuttā. Yathāha-- "cakkhuṁ udapādīti dassanaṭṭhena. Ñāṇaṁ udapādīti ñātaṭṭhena. Paññā udapādīti pajānanaṭṭhena. Vijjā udapādīti paṭivedhaṭṭhena. Āloko udapādīti obhāsaṭṭhena. Cakkhudhammo dassanaṭṭho attho. Ñāṇadhammo ñātaṭṭho attho. Paññādhammo pajānanaṭṭho attho. Vijjādhammo paṭivedhaṭṭho attho. Āloko dhammo obhāsaṭṭho attho"ti (paṭi.ma.2.39). Ettakehi padehi (DA.14./II,461.) kiṁ kathitanti? Imasmiṁ sati idaṁ hotīti paccayasañjānanamattaṁ kathitaṁ. Athavā vīthipaṭipannā taruṇavipassanā kathitāti.

61. **Adhigato kho myāyan**ti adhigato kho me ayaṁ. **Maggo**ti vipassanāmaggo. **Bodhāyā**ti catusaccabujjhanatthāya, nibbānabujjhanatthāya eva vā. Api ca bujjhatīti **bodhi,** ariyamaggassetaṁ nāmaṁ, tadatthāyātipi vuttaṁ hoti. Vipassanāmaggamūlako hi ariyamaggoti. Idāni taṁ maggaṁ niyyātento-- **"yadidaṁ nāmarūpanirodhā**ti-ādimāha. Ettha ca **viññāṇanirodho**ti-ādīhi paccattapadehi nibbānameva kathitaṁ. Iti mahāpuriso sakalassa vaṭṭadukkhassa anibbattinirodhaṁ addasa.

62. **Nirodho nirodhoti kho**ti anibbatti anibbattiti kho. **Cakkhun**ti-ādīni vuttatthāneva. Idha pana sabbeheva etehi padehi-- "imasmiṁ asati idaṁ na hotī"ti nirodhasañjānanamattameva kathitaṁ, athavā vuṭṭhānagāminī balavavipassanā kathitāti.

63. **Aparena samayenā**ti evaṁ paccayañca paccayanirodhañca viditvā tato aparabhāge. **Upādānakkhandhesū**ti upādānassa paccayabhūtesu khandhesu. **Udayabbayānupassī**ti tameva paṭhamaṁ diṭṭhaṁ udayañca vayañca anupassamāno. **Vihāsī**ti sikhāpattaṁ vuṭṭhānagāminivipassanaṁ vahanto vihari. Idaṁ kasmā vuttaṁ? Sabbeyeva hi pūritapāramino bodhisattā pacchimabhave puttassa jātadivase (CS:pg.2.53) mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbajitvā padhānamanuyuñjitvā bodhipallaṅkamāruyha mārabalaṁ vidhamitvā paṭhamayāme pubbenivāsaṁ anussaranti, dutiyayāme dibbacakkhuṁ visodhenti, tatiyayāme paccayākāraṁ sammasitvā ānāpānacatutthajjhānato uṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena samapaññāsa lakkhaṇāni disvā yāva gotrabhuñāṇā vipassanaṁ vaḍḍhetvā ariyamaggena sakale Buddhaguṇe paṭivijjhanti. Ayampi mahāpuriso pūritapāramī. So yathāvuttaṁ sabbaṁ anukkamaṁ katvā pacchimayāme ānāpānacatutthajjhānato uṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā vuttappakāraṁ udayabbayavipassanaṁ ārabhi. Taṁ dassetuṁ idaṁ vuttaṁ.

(DA.14./II,462.) Tattha **iti rūpan**ti idaṁ rūpaṁ, ettakaṁ rūpaṁ, ito uddhaṁ rūpaṁ natthīti ruppanasabhāvañceva bhūtupādāyabhedañca ādiṁ katvā lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena anavasesarūpapariggaho vutto. **Iti**

rūpassa samudayoti iminā evaṁ pariggahitassa rūpassa samudayadassanaṁ vuttaṁ. Tattha **itī**ti evaṁ samudayo hotīti attho. Tassa vitthāro-- "avijjāsamudayā rūpasamudayo, taṇhāsamudayā rūpasamudayo, kammasamudayā rūpasamudayo, āhārasamudayā rūpasamudayoti, nibbattilakkhaṇaṁ passantopi rūpakkhandhassa udayaṁ passatī"ti evaṁ veditabbo. Atthaṅgamepi "avijjānirodhā rūpanirodho …pe… vipariṇāmalakkhaṇaṁ passantopi rūpakkhandhassa nirodhaṁ passatī"ti (paṭi.ma.1.50) ayamassa vitthāro.

Iti vedanāti-ādīsupi ayaṁ vedanā, ettakā vedanā, ito uddhaṁ vedanā natthi. Ayaṁ saññā, ime saṅkhārā, idaṁ viññāṇaṁ, ettakaṁ viññāṇaṁ, ito uddhaṁ viññāṇaṁ natthīti vedayitasañjānana-abhisaṅkharaṇavijānanasabhāvañceva sukhādirūpasaññādi phassādi cakkhuviññāṇādi bhedañca ādiṁ katvā lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena anavasesavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇapariggaho vutto. **Iti vedanāya samudayo**ti-ādīhi pana evaṁ pariggahitānaṁ vedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇānaṁ samudayadassanaṁ vuttaṁ. Tatrāpi **itī**ti evaṁ samudayo hotīti attho. Tesampi vitthāro-- "avijjāsamudayā vedanāsamudayo"ti (paṭi.ma.1.50) rūpe vuttanayeneva veditabbo. Ayaṁ pana viseso-- tīsu khandhesu "āhārasamudayā"ti avatvā "phassasamudayā"ti vattabbaṁ. Viññāṇakkhandhe "nāmarūpasamudayā"ti (CS:pg.2.54) atthaṅgamapadampi tesaṁyeva vasena yojetabbaṁ. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana udayabbayavinicchayo sabbākāraparipūro Visuddhimagge vutto. **Tassa pañcasu upādānakkhandhesu udayabbayānupassino viharato**ti tassa vipassissa bodhisattassa imesu rūpādīsu pañcasu upādānakkhandhesu samapaññāsalakkhaṇavasena udayabbayānupassino viharato yathānukkamena vaḍḍhite vipassanāñāṇe anuppādanirodhena nirujjhamānehi āsavasaṅkhātehi kilesehi anupādāya aggahetvāva cittaṁ vimuccati, (DA.14./II,463.) tadetaṁ maggakkhaṇe vimuccati nāma, phalakkhaṇe vimuttaṁ nāma; maggakkhaṇe vā vimuttañceva vimuccati ca, phalakkhaṇe vimuttameva.

Ettāvatā ca mahāpuriso sabbabandhanā vippamutto sūriyarasmisamphuṭṭhamiva padumaṁ suvikasitacittasantāno cattāri maggañāṇāni, cattāri phalañāṇāni, catasso paṭisambhidā, catuyoniparicchedakañāṇaṁ, pañcagatiparicchedakañāṇaṁ, cha asādhāraṇañāṇāni, sakale ca Buddhaguṇe hatthagate katvā paripuṇṇasaṅkappo bodhipallaṅke nisinnova--

"Anekajātisaṁsāraṁ, sandhāvissaṁ anibbisaṁ;
Gahakāraṁ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṁ.
Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṁ na kāhasi;
Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṁ visaṅkhataṁ.
Visaṅkhāragataṁ cittaṁ, taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti. (dha.pa.153 154).
"Ayoghanahatasseva, jalato jātavedaso;
Anupubbūpasantassa, yathā na ñāyate gati.
Evaṁ sammāvimuttānaṁ, kāmabandhoghatārinaṁ;
Paññāpetuṁ gati natthi, pattānaṁ acalaṁ sukhan"ti. (udā. 80).

Evaṁ manasi karonto sarade sūriyo viya, puṇṇacando viya ca virocitthāti.

Dutiyabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.14.-12)Brahmayācanakathāvaṇṇanā

64. Tatiyabhāṇavāre (CS:MA.pg.2.55) **yaṁnūnāhaṁ dhammaṁ deseyyan**ti yadi panāhaṁ dhammaṁ deseyyaṁ. Ayaṁ pana vitakko kadā uppannoti? Buddhabhūtassa aṭṭhame sattāhe. So kira Buddho hutvā sattāhaṁ bodhipallaṅke nisīdi, sattāhaṁ bodhipallaṅkaṁ olokento aṭṭhāsi, sattāhaṁ ratanacaṅkame caṅkami, sattāhaṁ ratanagabbhe dhammaṁ vicinanto nisīdi, sattāhaṁ Ajapālanigrodhe nisīdi, sattāhaṁ mucalinde nisīdi, sattāhaṁ rājāyatane nisīdi. Tato uṭṭhāya aṭṭhame sattāhe puna āgantvā Ajapālanigrodhe nisinnamattasseva sabba (DA.14./II,464.) Buddhānaṁ āciṇṇasamāciṇṇo ayañceva ito anantaro ca vitakko uppannoti.

Tattha **adhigato**ti paṭividdho. **Dhammo**ti catusaccadhammo. **Gambhīro**ti uttānabhāvapaṭikkhepavacanametaṁ. **Duddaso**ti gambhīrattāva duddaso dukkhena daṭṭhabbo, na sakkā sukhena daṭṭhuṁ. Duddasattāva **duranubodho** dukkhena avabujjhitabbo, na sakkā sukhena avabujjhituṁ. **Santo**ti nibbuto. **Paṇīto**ti atappako. Idaṁ dvayaṁ lokuttarameva sandhāya vuttaṁ. **Atakkāvacaro**ti takkena avacaritabbo ogāhitabbo na hoti, ñāṇeneva avacaritabbo. **Nipuṇo**ti saṇho. **Paṇḍitavedanīyo**ti sammāpaṭipadaṁ paṭipannehi paṇḍitehi veditabbo. **Ālayarāmā**ti sattā pañcasu kāmaguṇesu allīyanti, tasmā te ālayāti vuccanti. Aṭṭhasatataṇhāvicaritāni ālayanti, tasmā ālayāti vuccanti. Tehi ālayehi ramantīti **ālayarāmā**. Ālayesu ratāti **ālayaratā**. Ālayesu suṭṭhu muditāti **ālayasammuditā**. Yatheva hi susajjitaṁ pupphaphalabharitarukkhādisampannaṁ uyyānaṁ paviṭṭho rājā tāya tāya sampattiyā ramati, pamudito āmodito hoti, na ukkaṇṭhati, sāyaṁ nikkhamituṁ na icchati, evamimehipi kāmālayataṇhālayehi sattā ramanti, saṁsāravaṭṭe pamuditā anukkaṇṭhitā vasanti. Tena nesaṁ Bhagavā duvidhampi ālayaṁ uyyānabhūmiṁ viya dassento-- "ālayarāmā"ti-ādimāha.

Yadidanti nipāto, tassa ṭhānaṁ sandhāya-- "yaṁ idan"ti, paṭiccasamuppādaṁ sandhāya-- "yo ayan"ti evamattho daṭṭhabbo. **Idappaccayatāpaṭiccasamuppādo**ti imesaṁ paccayā idappaccayā, idappaccayā eva idappaccayatā, idappaccayatā ca sā paṭiccasamuppādo cāti idappaccayatāpaṭiccasamuppādo. Saṅkhārādipaccayānaṁ (CS:pg.2.56) avijjādīnaṁ etaṁ adhivacanaṁ. **Sabbasaṅkhārasamatho**ti-ādi sabbaṁ nibbānameva. Yasmā hi taṁ āgamma sabbasaṅkhāravipphanditāni sammanti vūpasammanti tasmā-- "sabbasaṅkhārasamatho"ti vuccati. Yasmā ca taṁ āgamma sabbe upadhayo paṭinissaṭṭhā honti, sabbā taṇhā (DA.14./II,465.) khīyanti sabbe kilesarāgā virajjanti, sabbaṁ dukkhaṁ nirujjhati, tasmā "sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhayo virāgo nirodho"ti vuccati. Sā panesā taṇhā bhavena bhavaṁ, phalena vā saddhiṁ kammaṁ vinati saṁsibbatīti katvā vānanti vuccati. Tato vānato nikkhantanti **nibbānaṁ**. **So mamassa kilamatho**ti yā ajānantānaṁ desanā nāma, so mama kilamatho assa, sā mama vihesā assāti attho. Kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca assāti vuttaṁ hoti, citte pana ubhayampetaṁ Buddhānaṁ natthi.

65. **Apissū**ti anubrūhanatthe nipāto. So -- "na kevalaṁ etadahosi, imāpi gāthā paṭibhaṁsū"ti dīpeti. **Vipassin**ti-ādīsu vipassissa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassāti attho. **Anacchariyā**ti anu-acchariyā. **Paṭibhaṁsū**ti paṭibhānasaṅkhātassa ñāṇassa gocarā ahesuṁ, parivitakkayitabbataṁ pāpuṇiṁsu.

Kicchenāti dukkhena, na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānañhi cattāropi maggā sukhapaṭipadāva honti. Pāramīpūraṇakāle pana sarāgasadosasamohasseva sato āgatāgatānaṁ yācakānaṁ alaṅkatapaṭiyattaṁ sīsaṁ chinditvā galalohitaṁ nīharitvā su-añjitāni akkhīni uppāṭetvā kulavaṁsapadīpakaṁ puttaṁ manāpacāriniṁ bhariyanti evamādīni dentassa aññāni ca khantivādisadisesu attabhāvesu chejjabhejjādīni

pāpuṇantassa āgamanīyapaṭipadaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Halan**ti ettha hakāro nipātamatto, alanti attho. **Pakāsitun**ti desetuṁ; evaṁ kicchena adhigatassa dhammassa alaṁ desetuṁ; ko attho desitenāti vuttaṁ hoti. **Rāgadosaparetehī**ti rāgadosaphuṭṭhehi rāgadosānugatehi vā.

Paṭisotagāminti niccādīnaṁ paṭisotaṁ aniccaṁ dukkhamanattāsubhanti evaṁ gataṁ catusaccadhammaṁ. **Rāgarattā**ti kāmarāgena bhavarāgena diṭṭhirāgena ca rattā. **Na dakkhantī**ti aniccaṁ dukkhamanattā asubhanti iminā sabhāvena na passissanti (CS:pg.2.57) te apassante ko sakkhissati evaṁ gāhāpetuṁ? **Tamokhandhena** (DA.14./II,466.) **āvuṭā**ti avijjārāsinā ajjhotthaṭā.

Appossukkatāyāti nirussukkabhāvena, adesetukāmatāyāti attho. Kasmā panassa evaṁ cittaṁ nami? Nanu esa-- "mutto mocessāmī, tiṇṇo tāressāmi",

"Kiṁ me aññātavesena, dhammaṁ sacchikatenidha;
Sabbaññutaṁ pāpuṇitvā, santāressaṁ sadevakan"ti.

Patthanaṁ katvā pāramiyo pūretvā sabbaññutaṁ pattoti. Saccametaṁ, paccavekkhaṇānubhāvena panassa evaṁ cittaṁ nami. Tassa hi sabbaññutaṁ patvā sattānaṁ kilesagahanataṁ dhammassa ca gambhīrataṁ paccavekkhantassa sattānaṁ kilesagahanatā ca dhammagambhīratā ca sabbākārena pākaṭā jātā. Athassa-- "ime sattā kañjikapuṇṇalābu viya takkabharitacāṭi viya vasātelapītapilotikā viya añjanamakkhitahatthā viya kilesabharitā atisaṁkiliṭṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamūḷhā, te kiṁ nāma paṭivijjhissantī"ti cintayato kilesagahanapaccavekkhaṇānubhāvenāpi evaṁ cittaṁ nami.

"Ayañca dhammo pathavīsandhāraka-udakakkhandho viya gambhīro, pabbatena paṭicchādetvā ṭhapito sāsapo viya duddaso, satadhā bhinnassa vālassa koṭiyā koṭiṁ paṭipādanaṁ viya duranubodho, nanu mayā hi imaṁ dhammaṁ paṭivijjituṁ vāyamantena adinnaṁ dānaṁ nāma natthi, arakkhitaṁ sīlaṁ nāma natthi, aparipūritā kāci pāramī nāma natthi. Tassa me nirussāhaṁ viya mārabalaṁ vidhamantassāpi pathavī na kampittha, paṭhamayāme pubbenivāsaṁ anussarantassāpi na kampittha, majjhimayāme dibbacakkhuṁ visodhentassāpi na kampittha, pacchimayāme pana paṭiccasamuppādaṁ paṭivijjhantasseva me dasasahassilokadhātu kampittha. Iti mādisenāpi tikkhañāṇena kicchenevāyaṁ dhammo paṭividdho taṁ lokiyamahājanā kathaṁ paṭivijjhissantī"ti dhammagambhīratāpaccavekkhaṇānubhāvenāpi evaṁ cittaṁ namīti veditabbaṁ.

Apica (CS:pg.2.58) brahmunā yācite desetukāmatāyapissa evaṁ (DA.14./II,467.) cittaṁ nami. Jānāti hi Bhagavā-- "mama appossukkatāya citte namamāne maṁ mahābrahmā dhammadesanaṁ yācissati, ime ca sattā brahmagarukā, te 'satthā kira dhammaṁ na desetukāmo ahosi, atha naṁ mahābrahmā yācitvā desāpesi, santo vata bho dhammo, paṇīto vata bho dhammo'ti maññamānā sussūsissantī"ti. Imampissa kāraṇaṁ paṭicca appossukkatāya cittaṁ nami, no dhammadesanāyāti veditabbaṁ.

66. **Aññatarassā**ti ettha kiñcāpi "aññataro"ti vuttaṁ, atha kho imasmiṁ cakkavāḷe jeṭṭhakamahābrahmā esoti veditabbo. **Nassati vata bho loko**ti so kira imaṁ saddaṁ tathā nicchāresi, yathā dasasahassilokadhātubrahmāno sutvā sabbe sannipatiṁsu. **Yatra hi nāmā**ti yasmiṁ nāma loke. **Purato pāturahosī**ti tehi dasahi brahmasahassehi saddhiṁ pāturahosi. **Apparajakkhajātikā**ti paññāmaye akkhimhi appaṁ parittaṁ rāgadosamoharajaṁ etesaṁ, evaṁ sabhāvāti apparajakkhajātikā. **Assavanatā**ti assavanatāya. **Bhavissantī**ti purimabuddhesu dasapuññakiriyavatthuvasena katādhikārā paripākagatā padumāni viya sūriyarasmisamphassaṁ, dhammadesanaṁyeva ākaṅkhamānā catuppadikagāthāvasāne ariyabhūmiṁ okkamanārahā na eko, na dve,

anekasatasahassā dhammassa aññātāro bhavissantīti dasseti.

69. **Ajjhesanan**ti evaṁ tikkhattuṁ yācanaṁ. **Buddhacakkhunā**ti indriyaparopariyattañāṇena ca āsayānusayañāṇena ca. Imesañhi dvinnaṁ ñāṇānaṁ "Buddhacakkhū"ti nāmaṁ, sabbaññutaññāṇassa "samantacakkhū"ti, tiṇṇaṁ maggañāṇānaṁ "dhammacakkhū"ti. **Apparajakkhe**ti-ādīsu yesaṁ vuttanayeneva paññācakkhumhi rāgādirajaṁ appaṁ, te **apparajakkhā**. Yesaṁ taṁ mahantaṁ, te **mahārajakkhā**. Yesaṁ saddhādīni indriyāni tikkhāni, te **tikkhindriyā**. Yesaṁ tāni mudūni, te **mudindriyā**. Yesaṁ teyeva saddhādayo ākārā sundarā, te **svākārā**. Ye kathitakāraṇaṁ sallakkhenti, sukhena sakkā honti viññāpetuṁ, te **suviññāpayā**. Ye paralokañceva vajjañca bhayato passanti, te **paralokavajjabhayadassāvino** nāma. (DA.14./II,468.) Ayaṁ (CS:pg.2.59) panettha pāḷi-- "saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahārajakkho.… Āraddhavīriyo …pe… kusīto… upaṭṭhitassati… muṭṭhassati… samāhito… asamāhito… paññavā… duppañño puggalo mahārajakkho. Tathā saddho puggalo tikkhindriyo …pe… paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. **Loko**ti khandhaloko, dhātuloko, āyatanaloko, sampattibhavaloko, vipattibhavaloko, sampattisambhavaloko, vipattisambhavaloko. Eko loko-- sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā-- nāmañca rūpañca. Tayo lokā-- tisso vedanā. Cattāro lokā-- cattāro āhārā. Pañca lokā-- pañcupādānakkhandhā. Cha lokā -- cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā-- satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā-- aṭṭha lokadhammā. Nava lokā-- nava sattāvāsā. Dasa lokā-- dasāyatanāni. Dvādasa lokā-- dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā-- aṭṭhārasa dhātuyo. **Vajjan**ti sabbe kilesā vajjaṁ, sabbe duccaritā vajjaṁ, sabbe abhisaṅkhārā vajjaṁ, sabbe bhavagāmikammā vajjaṁ. Iti imasmiñca loke imasmiñca vajje tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti, seyyathāpi ukkhittāsike vadhake Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānāti passati aññāti paṭivijjhati, idaṁ Tathāgatassa indriyaparopariyatte ñāṇan"ti (paṭi.ma.1.112).

Uppaliniyanti uppalavane. Itaresupi eseva nayo. **Antonimuggaposīnī**ti yāni aññānipi padumāni antonimuggāneva posayanti. **Udakaṁ accuggamma ṭhitānī**ti udakaṁ atikkamitvā ṭhitāni. Tattha yāni accuggamma ṭhitāni, tāni sūriyarasmisamphassaṁ āgamayamānāni ṭhitāni ajja pupphanakāni. Yāni samodakaṁ ṭhitāni, tāni sve pupphanakāni. Yāni udakānuggatāni anto-udakaposīni, tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni aññānipi saroja-uppalādīni (DA.14./II,469.) nāma atthi, yāni neva pupphissanti, macchakacchapabhakkhāneva bhavissanti, tāni pāḷiṁ nārūḷhāni. Āharitvā pana dīpetabbānīti dīpitāni. Yatheva hi tāni catubbidhāni pupphāni, evameva ugghaṭitaññū, vipañcitaññū, neyyo, padaparamoti cattāro puggalā. Tattha yassa (CS:pg.2.60) puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **ugghaṭitaññū**. Yassa puggalassa saṅkhittena bhāsitassa vitthārena atthe vibhajiyamāne dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **vipañcitaññū**. Yassa puggalassa uddesato paripucchato yonisomanasikaroto kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **neyyo**. Yassa puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi gaṇhato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **padaparamo** (pu.pa.148 149 150 151).

Tattha Bhagavā uppalavanādisadisaṁ dasasahassilokadhātuṁ olokento-- "ajja pupphanakāni viya ugghaṭitaññū, sve pupphanakāni viya vipañcitaññū, tatiyadivase pupphanakāni viya neyyo, macchakacchapabhakkhāni viya padaparamo"ti addasa.

Passanto ca-- “ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā. Tatrāpi ettakā ugghaṭitaññū”ti evaṁ sabbākārato addasa. Tattha tiṇṇaṁ puggalānaṁ imasmiṁyeva attabhāve Bhagavato dhammadesanā atthaṁ sādheti, padaparamānaṁ anāgate vāsanatthāya hoti.

Atha Bhagavā imesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ atthāvahaṁ dhammadesanaṁ viditvā desetukamyataṁ uppādetvā puna te sabbesupi tīsu bhavesu sabbe satte bhabbābhabbavasena dve koṭṭhāse akāsi. Ye sandhāya vuttaṁ-- “ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā, vipākāvaraṇena samannāgatā, kilesāvaraṇena samannāgatā, assaddhā acchandikā duppaññā abhabbā niyāmaṁ okkamituṁ kusalesu dhammesu sammattaṁ, ime te sattā abhabbā. Katame sattā bhabbā? Ye te sattā na kammāvaraṇena …pe…ime te sattā bhabbā”ti (vibha.827 paṭi.ma.1.114).

Tattha sabbepi (DA.14./II,470.) abhabbapuggale pahāya bhabbapuggaleyeva ñāṇena pariggahetvā-- “ettakā rāgacaritā, ettakā dosamohavitakkasaddhābuddhicaritā”ti cha koṭṭhāse akāsi. Evaṁ katvā -- “dhammaṁ desessāmī”ti cintesi (CS:pg.2.61) Brahmā taṁ ñatvā somanassajāto Bhagavantaṁ gāthāhi ajjhabhāsi. Idaṁ sandhāya-- “atha kho so, bhikkhave, mahābrahmā”ti-ādi vuttaṁ.

70. Tattha **ajjhabhāsī**ti adhi-abhāsi, adhikicca ārabbha abhāsīti attho.

Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhitoti selamaye ekagghane pabbatamuddhani yathāṭhitova, na hi tattha ṭhitassa dassanatthaṁ gīvukkhipanapasāraṇādikiccaṁ atthi. **Tathūpaman**ti tappaṭibhāgaṁ selapabbatūpamaṁ. Ayaṁ panettha saṅkhepattho, yathā selapabbatamuddhani yathāṭhitova cakkhumā puriso samantato janataṁ passeyya, tathā tvampi sumedha, sundarapaññasabbaññutaññāṇena samantacakkhu Bhagavā dhammamayaṁ paññāmayaṁ pāsādamāruyha sayaṁ apetasoko sokāvatiṇṇaṁ jātijarābhibhūtaṁ janataṁ apekkhassu, upadhāraya upaparikkha.

Ayamettha adhippāyo-- yathā hi pabbatapāde samantā mahantaṁ khettaṁ katvā tattha kedārapāḷīsu kuṭikāyo katvā rattiṁ aggiṁ jāleyyuṁ. Caturaṅgasamannāgatañca andhakāraṁ assa. Athassa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhumato purisassa bhūmiṁ olokayato neva khettaṁ, na kedārapāḷiyo, na kuṭiyo, na tattha sayitamanussā paññāyeyyuṁ, kuṭikāsu pana aggijālamattameva paññāyeyya. Evaṁ dhammapāsādamāruyha sattanikāyaṁ olokayato Tathāgatassa ye te akatakalyāṇā sattā, te ekavihāre dakkhiṇajāṇupasse nisinnāpi Buddhacakkhussa āpāthaṁ nāgacchanti, rattiṁ khittasarā viya honti. Ye pana katakalyāṇā veneyyapuggalā, te tassa dūre ṭhitāpi āpāthaṁ āgacchanti, so aggi viya himavantapabbato viya ca. Vuttampi cetaṁ--

“Dūre santo pakāsenti, himavantova pabbato;
Asantettha na dissanti, rattiṁ khittā yathā sarā”ti. (dha.pa.304).

(DA.14./II,471.) **Uṭṭhehī**ti Bhagavato dhammadesanatthaṁ cārikacaraṇaṁ yācanto bhaṇati. **Vīrā**ti-ādīsu Bhagavā vīriyavantatāya **vīro,** devaputtamaccukilesamārānaṁ vijitattā (CS:pg.2.62) **vijitasaṅgāmo,** jātikantarādinittharaṇatthāya veneyyasatthavāhanasamatthatāya **satthavāho,** kāmacchanda-iṇassa abhāvato **aṇaṇo**ti veditabbo.

71. **Apārutā**ti vivaṭā. **Amatassa dvārā**ti ariyamaggo. So hi amatasaṅkhātassa nibbānassa dvāraṁ. So mayā vivaritvā ṭhapitoti dasseti. **Pamuñcantu saddhan**ti sabbe attano saddhaṁ pamuñcantu vissajjentu. Pacchimapadadvaye ayamattho, ahañhi attano paguṇaṁ suppavattitampi imaṁ paṇītaṁ uttamaṁ dhammaṁ kāyavācākilamathasaññī hutvā na bhāsiṁ, idāni pana sabbe janā saddhābhājanaṁ upanentu, pūressāmi tesaṁ saṅkappanti.

(DA.14.-13)Aggasāvakayugavaṇṇanā

73. **Bodhirukkhamūle**ti bodhirukkhassa avidūre Ajapālanigrodhe antarahitoti attho. **Kheme migadāye**ti Isipatanaṁ tena samayena khemaṁ nāma uyyānaṁ hoti, migānaṁ pana abhayavāsatthāya dinnattā migadāyoti vuccati. Taṁ sandhāya vuttaṁ-- "kheme migadāye"ti. Yathā ca vipassī Bhagavā, evaṁ aññepi Buddhā paṭhamaṁ dhammadesanatthāya gacchantā ākāsena gantvā tattheva otaranti. Amhākaṁ pana Bhagavā upakassa ājīvakassa upanissayaṁ disvā-- "upako imaṁ addhānaṁ paṭipanno, so maṁ disvā sallapitvā gamissati. Atha puna nibbindanto āgamma arahattaṁ sacchikarissatī"ti ñatvā aṭṭhārasayojanamaggaṁ padasāva agamāsi. **Dāyapālaṁ āmantesī**ti disvāva punappunaṁ oloketvā-- "ayyo no, bhante, āgato"ti vatvā upagataṁ āmantesi.

75-6. **Anupubbiṁ kathan**ti dānakathaṁ, dānānantaraṁ sīlaṁ, sīlānantaraṁ saggaṁ, saggānantaraṁ magganti evaṁ anupaṭipāṭikathaṁ kathesi. Tattha **dānakathan**ti idaṁ dānaṁ nāma sukhānaṁ nidānaṁ, sampattīnaṁ mūlaṁ, bhogānaṁ patiṭṭhā, visamagatassa tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ, idhalokaparalokesu dānasadiso avassayo (DA.14./II,472.) patiṭṭhā ārammaṇaṁ tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ natthi. Idañhi avassayaṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisaṁ, patiṭṭhānaṭṭhena mahāpathavīsadisaṁ, ārammaṇaṭṭhena (CS:pg.2.63) ālambanarajjusadisaṁ. Idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samassāsanaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaparittāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaraṁ, maccheramalādīhi anupalittaṭṭhena padumaṁ, tesaṁ nidahanaṭṭhena aggi, durāsadaṭṭhena āsīviso, asantāsanaṭṭhena sīho, balavantaṭṭhena hatthī, abhimaṅgalasammataṭṭhena seta-usabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhaka-assarājā. Dānañhi loke sakkasampattiṁ mārasampattiṁ brahmasampattiṁ cakkavattisampattiṁ sāvakapāramiñāṇaṁ paccekabodhiñāṇaṁ abhisambodhiñāṇaṁ detīti evamādidānaguṇapaṭisaṁyuttaṁ kathaṁ.

Yasmā pana dānaṁ dadanto sīlaṁ samādātuṁ sakkoti, tasmā tadanantaraṁ sīlakathaṁ kathesi. **Sīlakathan**ti sīlaṁ nāmetaṁ avassayo patiṭṭhā ārammaṇaṁ tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ. Idhalokaparalokasampattīnañhi sīlasadiso avassayo patiṭṭhā ārammaṇaṁ tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ natthi, sīlasadiso alaṅkāro natthi, sīlapupphasadisaṁ pupphaṁ natthi, sīlagandhasadiso gandho natthi, sīlālaṅkārena hi alaṅkataṁ sīlakusumapiḷandhanaṁ sīlagandhānulittaṁ sadevakopi loko olokento tittiṁ na gacchatīti evamādisīlaguṇapaṭisaṁyuttaṁ kathaṁ.

Idaṁ pana sīlaṁ nissāya ayaṁ saggo labbhatīti dassetuṁ sīlānantaraṁ saggakathaṁ kathesi. **Saggakathan**ti ayaṁ saggo nāma iṭṭho kanto manāpo, niccamettha kīḷā, niccaṁ sampattiyo labbhanti, cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukhaṁ dibbasampattiṁ paṭilabhanti, tāvatiṁsā tisso ca vassakoṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassānīti evamādisaggaguṇapaṭisaṁyuttaṁ kathaṁ. Saggasampattiṁ kathayantānañhi Buddhānaṁ mukhaṁ nappahoti. Vuttampi cetaṁ -- "anekapariyāyena kho ahaṁ, bhikkhave, saggakathaṁ katheyyan"ti-ādi.

Evaṁ saggakathāya palobhetvā puna hatthiṁ alaṅkaritvā tassa soṇḍaṁ chindanto viya-- "ayampi saggo anicco addhuvo, na ettha (DA.14./II,473.) chandarāgo kātabbo"ti dassanatthaṁ-- "appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo"ti-ādinā (ma.ni.1.235 2.42) nayena kāmānaṁ ādīnavaṁ (CS:pg.2.64) okāraṁ saṁkilesaṁ kathesi. Tattha **ādīnavo**ti doso. **Okāro**ti avakāro lāmakabhāvo. **Saṁkileso**ti tehi sattānaṁ saṁsāre saṁkilissanaṁ. Yathāha-- "kilissanti vata bho

sattā”ti (ma.ni.2.351). Evaṁ kāmādīnavena tejjatvā **nekkhamme ānisaṁsaṁ pakāsesi,** pabbajjāya guṇaṁ pakāsesīti attho. Sesaṁ Ambaṭṭhasuttavaṇṇanāyaṁ vuttanayañceva uttānatthañca.

77. **Alatthun**ti kathaṁ alatthuṁ? Ehibhikkhubhāvena. Bhagavā kira tesaṁ iddhimayapattacīvarassūpanissayaṁ olokento anekāsu jātīsu cīvaradānādīni disvā **etha bhikkhavo**ti-ādimāha Te tāvadeva bhaṇḍū kāsāyavasanā aṭṭhahi bhikkhuparikkhārehi sarīrapaṭimukkeheva Vassasatikattherā viya Bhagavantaṁ namassamānāva nisīdiṁsu.

Sandassesīti-ādīsu idhalokatthaṁ sandassesi, paralokatthaṁ sandassesi. Idhalokatthaṁ dassento aniccanti dassesi, dukkhanti dassesi, anattāti dassesi, khandhe dassesi, dhātuyo dassesi, āyatanāni dassesi, paṭiccasamuppādaṁ dassesi, rūpakkhandhassa udayaṁ dassento pañca lakkhaṇāni dassesi, tathā vedanākkhandhādīnaṁ, tathā vayaṁ dassentopi udayabbayavasena paññāsalakkhaṇāni dassesi, paralokatthaṁ dassento nirayaṁ dassesi, tiracchānayoniṁ, pettivisayaṁ, asurakāyaṁ, tiṇṇaṁ kusalānaṁ vipākaṁ, channaṁ devalokānaṁ, navannaṁ brahmalokānaṁ sampattiṁ dassesi.

Samādapesīti catupārisuddhisīlaterasadhutaṅgadasakathāvatthu-ādike kalyāṇadhamme gaṇhāpesi.

Samuttejesīti suṭṭhu uttejesi, abbhussāhesi. Idhalokatthañceva paralokatthañca tāsetvā tāsetvā adhigataṁ viya katvā kathesi. Dvattiṁsakammakāraṇapañcavīsatimahābhayappabhedañhi idhalokatthaṁ Buddhe Bhagavati tāsetvā tāsetvā kathayante pacchābāhaṁ, gāḷhabandhanaṁ bandhitvā cātumahāpathe pahārasatena tāḷetvā dakkhiṇadvārena (DA.14./II,474.) niyyamāno viya āghātanabhaṇḍikāya ṭhapitasīso viya sūle uttāsito viya mattahatthinā maddiyamāno viya ca saṁviggo hoti. Paralokatthañca (CS:pg.2.65) kathayante nirayādīsu nibbatto viya devalokasampattiṁ anubhavamāno viya ca hoti.

Sampahaṁsesīti paṭiladdhaguṇena codesi, mahānisaṁsaṁ katvā kathesīti attho.

Saṅkhārānaṁ ādīnavanti heṭṭhā paṭhamamaggādhigamatthaṁ kāmānaṁ ādīnavaṁ kathesi, idha pana uparimaggādhigamatthaṁ-- “aniccā, bhikkhave, saṅkhārā addhuvā anassāsikā, yāvañcidaṁ, bhikkhave, alameva sabbasaṅkhāresu nibbindituṁ alaṁ virajjituṁ alaṁ vimuccitun”ti-ādinā (a.ni.7.66 saṁ.ni.2.134) nayena saṅkhārānaṁ ādīnavañca lāmakabhāvañca tappaccayañca kilamathaṁ pakāsesi. Yathā ca tattha nekkhamme, evamidha-- “santamidaṁ, bhikkhave, nibbānaṁ nāma paṇītaṁ tāṇaṁ leṇan”ti-ādinā nayena nibbāne ānisaṁsaṁ pakāsesi.

(DA.14.-14)Mahājanakāyapabbajjāvaṇṇanā

78. **Mahājanakāyo**ti tesaṁyeva dvinnaṁ kumārānaṁ upaṭṭhākajanakāyoti.

80. **Bhagavantaṁ saraṇaṁ gacchāma, dhammañcā**ti saṅghassa aparipuṇṇattā dvevācikameva saraṇamagamaṁsu.

81. **Alatthun**ti pubbe vuttanayeneva ehibhikkhubhāveneva alatthuṁ. Ito anantare pabbajitavārepi eseva nayo.

(DA.14.-16)Cārikā-anujānanavaṇṇanā

85. **Parivitakko udapādī**ti kadā udapādi? Sambodhito satta saṁvaccharāni satta māse satta divase atikkamitvā udapādi. Bhagavā kira pitusaṅgahaṁ karonto vihāsi.

Rājāpi cintesi-- “mayhaṁ jeṭṭhaputto nikkhamitvā Buddho jāto, dutiyaputto me nikkhamitvā aggasāvako jāto, purohitaputto dutiya-aggasāvako, ime ca avasesā bhikkhū gihikālepi mayhaṁ puttameva parivāretvā vicariṁsu. Ime sabbe idānipi (CS:pg.2.66) mayhaṁyeva bhāro, ahameva ca ne catūhi paccayehi upaṭṭhahissāmi, aññesaṁ okāsaṁ na dassāmī”ti vihāradvārakoṭṭhakato paṭṭhāya yāva rājagehadvārā ubhayato khadirapākāraṁ kārāpetvā kilañjehi chādāpetvā vatthehi paṭicchādāpetvā upari ca chādāpetvā suvaṇṇatārakavicittaṁ samolambitatālakkhandhamattaṁ vividhapupphadāmavitānaṁ kārāpetvā heṭṭhā bhūmiyaṁ cittattharaṇehi (DA.14./II,475.) santharāpetvā anto ubhosu passesu mālāvacchake puṇṇaghaṭe, sakalamaggavāsatthāya ca gandhantare pupphāni pupphantare gandhe ca ṭhapāpetvā Bhagavato kālaṁ ārocāpesi.

Bhagavā bhikkhusaṅghaparivuto antosāṇiyāva rājagehaṁgantvā bhattakiccaṁ katvā vihāraṁ paccāgacchati. Añño koci daṭṭhumpi na labhati, kuto pana bhikkhaṁ vā dātuṁ, pūjaṁ vā kātuṁ, dhammaṁ vā sotuṁ. Nāgarā cintesuṁ-- “ajja satthu loke uppannassa sattamāsādhikāni sattasaṁvaccharāni, mayañca daṭṭhumpi na labhāma, pageva bhikkhaṁ vā dātuṁ, pūjaṁ vā kātuṁ, dhammaṁ vā sotuṁ. Rājā-- ‘mayhameva Buddho, mayhameva dhammo, mayhameva saṅgho’ti mamāyitvā sayameva upaṭṭhahi. Satthā ca uppajjamāno sadevakassa lokassa atthāya hitāya uppanno. Na hi raññoyeva nirayo uṇho assa, aññesaṁ nīluppalavanasadiso. Tasmā rājānaṁ vadāma. Sace no satthāraṁ deti, iccetaṁ kusalaṁ. No ce deti, rañña saddhiṁ yujjhitvāpi saṅghaṁ gahetvā dānādīni puññāni karoma. Na sakkā kho pana suddhanāgareheva evaṁ kātuṁ, ekaṁ jeṭṭhapurisampi gaṇhāmā”ti.

Te senāpatiṁ upasaṅkamitvā tassetamatthaṁ ārocetvā-- “sāmi, kiṁ amhākaṁ pakkho hosi, udāhu rañño”ti āhaṁsu. So -- “ahaṁ tumhākaṁ pakkho homi, api ca kho pana paṭhamadivaso mayhaṁ dātabbo”ti. Te sampaṭicchiṁsu. So rājānaṁ upasaṅkamitvā -- “nāgarā, deva, tumhākaṁ kupitā”ti āha. Kimatthaṁ tātāti? Satthāraṁ kira tumheyeva upaṭṭhahatha, amhe na labhāmāti. Sace idānipi labhanti, na kuppanti, alabhantā tumhehi saddhiṁ yujjhitukāmā devāti. Yujjhāmi, tāta, nāhaṁ bhikkhusaṅghaṁ demīti. Deva tumhākaṁ dāsā tumhehi saddhiṁ yujjhāmāti vadanti, tumhe kaṁ gaṇhitvā yujjhissathāti? Nanu tvaṁ senāpatīti? Nāgarehi vinā na (CS:pg.2.67) samattho ahaṁ devāti. Tato rājā-- “balavanto nāgarā, senāpatipi tesaññeva pakkho”ti ñatvā “aññānipi sattamāsādhikāni sattasaṁvaccharāni mayhaṁ bhikkhusaṅghaṁ dadantū”ti āha. (DA.14./II,476.) Nāgarā na sampaṭicchiṁsu. Rājā-- “cha vassāni, pañca, cattāri, tīṇi, dve, ekavassan”ti hāpesi. Evaṁ hāpentepi na sampaṭicchiṁsu. Añña satta divase yāci. Nāgarā-- “atikakkhaḷaṁ dāni rañña saddhiṁ kātuṁ na vaṭṭatī”ti anujāniṁsu.

Rājā sattamāsādhikānaṁ sattannaṁ saṁvaccharānaṁ sajjitaṁ dānamukhaṁ sattannameva divasānaṁ vissajjetvā cha divase kesañci apassantānaṁyeva dānaṁ datvā sattame divase nāgare pakkosāpetvā-- “sakkhissatha, tāta, evarūpaṁ dānaṁ dātun”ti āha. Tepi-- “nanu amheyeva nissāya taṁ devassa uppannan”ti vatvā-- “sakkhissāmā”ti āhaṁsu. Rājā piṭṭhihatthena assūni puñchamāno Bhagavantaṁ vanditvā-- “bhante, ahaṁ aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassaṁ aññassa vāraṁ akatvā yāvajīvaṁ catūhi paccayehi upaṭṭhahissāmīti cintesiṁ. Nāgarā na dāni me anuññātā, nāgarā hi ‘mayaṁ dānaṁ dātuṁ na labhāmā’ti kuppanti. Bhagavā sve paṭṭhāya tesaṁ anuggahaṁ karothā”ti āha.

Atha dutiyadivase senāpati mahādānaṁ sajjetvā-- “ajja yathā añño koci ekabhikkhampi na deti, evaṁ rakkhathā”ti samantā purise ṭhapesi. Taṁ divasaṁ seṭṭhibhariyā rodamānā dhītaraṁ āha-- “sace, amma, tava pitā jīveyya, ajjāhaṁ

paṭhamaṁ dasabalaṁ bhojeyyan”ti Sā taṁ āha-- “amma, mā cintayi, ahaṁ tathā karissāmi yathā Buddhappamukho bhikkhusaṅgho paṭhamaṁ amhākaṁ bhikkhaṁ paribhuñjissatī”ti. Tato satasahassagghanikāya suvaṇṇapātiyā nirudakapāyāsassa pūretvā sappimadhusakkarādīhi abhisaṅkharitvā aññāya pātiyā paṭikujjitvā taṁ sumanamālāguḷehi parikkhipitvā mālāguḷasadisaṁ katvā Bhagavato gāmaṁ pavisanavelāya sayameva ukkhipitvā dāsigaṇaparivutā nagarā nikkhami. Antarāmagge senāpati-upaṭṭhākā-- “amma, mā ito agamā”ti vadanti. Mahāpuññā nāma manāpakathā honti, na ca tesaṁ punappunaṁ bhaṇantānaṁ kathā paṭikkhipituṁ sakkā hoti. Sā-- “cūḷapitā mahāpitā mātulā kissa tumhe gantuṁ na dethā”ti āha. (DA.14./II,477.) Senāpatinā “aññassa kassaci khādanīyabhojanīyaṁ dātuṁ mā dethā”ti ṭhapitamha ammāti. Kiṁ pana me hatthe khādanīyaṁ bhojanīyaṁ passathāti? Mālāguḷaṁ passāmāti (CS:pg.2.68) Kiṁ tumhākaṁ senāpati mālāguḷapūjampi kātuṁ na detīti? Deti, ammāti. Tena hi, apetha, apethāti Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā mālāguḷaṁ gaṇhāpetha Bhagavāti āha. Bhagavā ekaṁ senāpatissupaṭṭhākaṁ oloketvā mālāguḷaṁ gaṇhāpesi. Sā Bhagavantaṁ vanditvā-- “Bhagavā, bhavābhave nibbattiyaṁ me sati paritassanajīvitaṁ nāma mā hotu, ayaṁ sumanamālā viya nibbattanibbattaṭṭhāne piyāva homi, nāmena ca sumanā yevā”ti patthanaṁ katvā satthārā-- “sukhinī hohī”ti vuttā vanditvā padakkhiṇaṁ katvā pakkāmi.

Bhagavā senāpatissa gehaṁ gantvā paññattāsane nisīdi. Senāpati yāguṁ gahetvā upagañchi, Satthā pattaṁ pidahi. Nisinno, bhante, bhikkhusaṅghoti. Atthi no eko antarā piṇḍapāto laddhoti. So mālaṁ apanetvā piṇḍapātaṁ addasa. Cūḷupaṭṭhāko āha-- “sāmi, mālāti maṁ vatvā mātugāmo vañcesī”ti. Pāyāso Bhagavantaṁ ādiṁ katvā sabbesaṁ bhikkhūnaṁ pahoti. Senāpatipi attano deyyadhammaṁ adāsi. Satthā bhattakiccaṁ katvā maṅgalaṁ vatvā pakkāmi. Senāpati-- “kā nāma sā piṇḍapātamadāsī”ti pucchi. Seṭṭhidhītā, sāmīti. Sappaññā sā itthī, evarūpāya ghare vasantiyā purisassa saggasampatti nāma na dullabhāti taṁ ānetvā jeṭṭhikaṭṭhāne ṭhapesi.

Punadivase nāgarā dānamadaṁsu, punadivase rājāti ekantarikāya dānaṁ dātuṁ ārabhiṁsu. Rājāpi carapurise ṭhapetvā nāgarehi dinnadānato atirekataraṁ deti, nāgarāpi tatheva katvā raññā dinnadānato atirekataraṁ. Rājagehe nāṭakitthiyo daharasāmaṇere vadanti-- “gaṇhatha, tātā, na gahapatikānaṁ gattavatthādīsu puñchitvā bāḷadārakānaṁ kheḷasiṅghāṇikādidhovanahatthehi kataṁ suciṁ paṇītaṁ katan”ti. Punadivase nāgarāpi dadamānā vadanti-- “gaṇhatha, tātā, na nagaragāmanigamādīsu saṅkaḍḍhitataṇḍulakhīradadhisappi-ādīhi, na aññesaṁ (DA.14./II,478.) jaṅghasīsapiṭṭhi-ādīni bhañjitvā āharāpitehi kataṁ, jātisappikhīrādīhiyeva katan”ti. Evaṁ sattasu saṁvaccharesu sattasu māsesu sattasu divasesu ca atikkantesu atha Bhagavato ayaṁ vitakko udapādi. Tena vuttaṁ-- “sambodhito satta saṁvaccharāni satta māsāni satta divasāni atikkamitvā udapādī”ti.

87. **Aññataro** (CS:pg.2.69) **mahābrahmā**ti dhammadesanaṁ āyācitabrahmāva.

89. **Caturāsīti āvāsasahassānī**ti caturāsīti vihārasahassāni. Te sabbepi dvādasasahassabhikkhugaṇhanakā mahāvihārā abhayagiricetiyapabbatacittalapabbatamahāvihārasadisāva ahesuṁ.

90. **Khantī paramaṁ tapo**ti adhivāsanakhanti nāma paramaṁ tapo. **Titikkhā**ti khantiyā eva vevacanaṁ. Titikkhā saṅkhātā adhivāsanakhanti uttamaṁ tapoti attho. **Nibbānaṁ paraman**ti sabbākārena pana nibbānaṁ paramanti vadanti Buddhā. **Na hi pabbajito parūpaghātī**ti yo adhivāsanakhantivirahitattā paraṁ upaghāteti bādheti hiṁsati, so pabbajito nāma na hoti. Catutthapādo pana tasseva

vevacanaṁ. “Na hi pabbajito”ti etassa hi na samaṇo hotīti vevacanaṁ. Parūpaghātīti etassa **paraṁ viheṭhayanto**ti vevacanaṁ. Atha vā **parūpaghātī**ti sīlūpaghātī. Sīlañhi uttamaṭṭhena paranti vuccati. Yo ca samaṇo paraṁ yaṁ kañci sattaṁ viheṭhayanto parūpaghātī hoti, attano sīlaṁ vināsako, so pabbajito nāma na hotīti attho. Athavā yo adhivāsanakhantiyā abhāvato parūpaghātī hoti, paraṁ antamaso ḍaṁsamakasampi sañcicca jīvitā voropeti, so na hi pabbajito. Kiṁ kāraṇā? Malassa apabbājitattā. “Pabbājayamattano malaṁ, tasmā pabbajitoti vuccatī”ti (dha.pa.388) idañhi pabbajitalakkhaṇaṁ. Yopi na heva kho upaghāteti, na māreti, api ca daṇḍādīhi viheṭheti, so paraṁ viheṭhayanto samaṇo na hoti. Kiṁ kāraṇā? Vihesāya asamitattā. “Samitattā hi (DA.14./II,479.) pāpānaṁ samaṇoti pavuccatī”ti (dha.pa.265) idañhi samaṇalakkhaṇaṁ.

Dutiyagāthāya **sabbapāpassā**ti sabbākusalassa. **Akaraṇan**ti anuppādanaṁ. **Kusalassā**ti catubhūmikakusalassa. **Upasampadā**ti paṭilābho. **Sacittapariyodapanan**ti attano cittajotanaṁ, taṁ pana arahattena hoti. Iti sīlasaṁvarena sabbapāpaṁ pahāya samathavipassanāhi kusalaṁ sampādetvā arahattaphalena cittaṁ pariyodāpetabbanti etaṁ Buddhānaṁ sāsanaṁ ovādo anusiṭṭhī ti.

Tatiyagāthāya (CS:pg.2.70) **anūpavādo**ti vācāya kassaci anupavadanaṁ. **Anūpaghāto**ti kāyena upaghātassa akaraṇaṁ. **Pātimokkhe**ti yaṁ taṁ pa-atimokkhaṁ, atipamokkhaṁ, uttamasīlaṁ, pāti vā agativisesehi mokkheti duggatibhayehi, yo vā naṁ pāti, taṁ mokkhetīti “pātimokkhan”ti vuccati. Tasmiṁ pātimokkhe ca saṁvaro. **Mattaññutā**ti paṭiggahaṇaparibhogavasena pamāṇaññutā. **Pantañca sayanāsanan**ti sayanāsanañca saṅghaṭṭanavirahitanti attho. Tattha dvīhiyeva paccayehi catupaccayasantoso dīpito hotīti veditabbo. **Etaṁ Buddhāna sāsanan**ti etaṁ parassa anupavadanaṁ anupaghātanaṁ pātimokkhasaṁvaro paṭiggahaṇaparibhogesu mattaññutā aṭṭhasamāpattivasibhāvāya vivittasenāsanasevanañca Buddhānaṁ sāsanaṁ ovādo anusiṭṭhīti. Imā pana sabbabuddhānaṁ pātimokkhuddesagāthā hontīti veditabbā.

(DA.14.-17)Devatārocanavaṇṇanā

91. Ettāvatā ca iminā vipassissa Bhagavato apadānānusārena vitthārakathanena-- “Tathāgatassevesā, bhikkhave, dhammadhātu suppaṭividdhā”ti evaṁ vuttāya dhammadhātuyā suppaṭividdhabhāvaṁ pakāsetvā idāni-- “devatāpi Tathāgatassa etamatthaṁ ārocesun”ti vuttaṁ devatārocanaṁ pakāsetuṁ **ekamidāhan**ti-ādimāha.

Tattha **subhagavane**ti evaṁnāmake vane. **Sālarājamūle**ti vanappatijeṭṭhakassa mūle. **Kāmacchandaṁ virājetvā**ti anāgāmimaggena mūlasamugghātavasena virājetvā. Yathā ca vipassissa, evaṁ sesabuddhānampi sāsane vutthabrahmacariyā devatā ārocayiṁsu, pāḷi pana vipassissa ceva (DA.14./II,480.) amhākañca Bhagavato vasena āgatā.

Tattha attano sampattiyā na hāyanti, na vihāyantīti **avihā**. Na kañci sattaṁ tapantīti **atappā**. Sundaradassanā abhirūpā pāsādikāti **sudassā**. Suṭṭhu passanti, sundarametesaṁ vā dassananti **sudassī**. Sabbeheva ca saguṇehi bhavasampattiyā ca jeṭṭhā, natthettha kaniṭṭhāti **akaniṭṭhā**.

Idha (CS:pg.2.71) ṭhatvā bhāṇavārā samodhānetabbā. Imasmiñhi Sutte vipassissa Bhagavato apadānavasena tayo bhāṇavārā vuttā. Yathā ca vipassissa, evaṁ Sikhī-ādīnampi apadānavasena vuttāva. Pāḷi pana saṅkhittā. Iti sattannaṁ Buddhānaṁ vasena amhākaṁ Bhagavatā ekavīsati bhāṇavārā kathitā. Tathā avihehi. Tathā

atappehi. Tathā sudassehi. Tathā sudassīhi. Tathā akaniṭṭhehīti sabbampi chabbīsatibhāṇavārasataṁ hoti. Tepiṭake Buddhavacane aññaṁ suttaṁ chabbīsatibhāṇavārasataparimāṇaṁ nāma natthi, suttantarājā nāma ayaṁ suttantoti veditabbo. Ito paraṁ anusandhidvayampi niyyātento **iti kho bhikkhave**ti-ādimāha. Taṁ sabbaṁ uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Mahāpadānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.15./II,481.)

(DA.15.) 2.Mahānidānasuttavaṇṇanā

(DA.15.-0-1)Nidānavaṇṇanā

95. **Evaṁ** (CS:pg.2.72) **me sutaṁ …pe… Kurūsū**ti Mahānidānasuttaṁ. Tatrāyaṁ anuttānapadavaṇṇanā. **Kurūsu viharatī**ti kurū nāma jānapadino rājakumārā, tesaṁ nivāso ekopi janapado ruḷhīsaddena "Kurū"ti vuccati. Tasmiṁ Kurūsu janapade. Aṭṭhakathācariyā panāhu-- mandhātukāle tīsu dīpesu manussā "Jambudīpo nāma Buddhapaccekabuddhamahāsāvakacakkavattippabhutīnaṁ uttamamanussānaṁ uppattibhūmi uttamadīpo atiramaṇīyo"ti sutvā raññā mandhātucakkavattinā cakkaratanaṁ purakkhatvā cattāro dīpe anusaṁyāyantena saddhiṁ āgamaṁsu. Tato rājā pariṇāyakaratanaṁ pucchi-- "Atthi nu kho manussalokato ramaṇīyataraṁ ṭhānan"ti. Kasmā deva evaṁ bhaṇasi? Kiṁ na passasi candimasūriyānaṁ ānubhāvaṁ, nanu etesaṁ ṭhānaṁ ito ramaṇīyataranti? Rājā cakkaratanaṁ purakkhatvā tattha agamāsi. Cattāro mahārājāno-- "mandhātumahārājā āgato"ti sutvāva "mahiddhiko mahānubhāvo rājā, na sakkā yuddhena paṭibāhitun"ti sakaṁ rajjaṁ niyyātesuṁ. So taṁ gahetvā puna pucchi-- "Atthi nu kho ito ramaṇīyataraṁ ṭhānan"ti?

Athassa tāvatiṁsabhavanaṁ kathayiṁsu. "Tāvatiṁsabhavanaṁ, deva, ito ramaṇīyataraṁ. Tattha sakkassa devarañño ime cattāro mahārājāno paricārakā dovārikabhūmiyaṁ tiṭṭhanti, Sakko devarājā mahiddhiko mahānubhāvo, tassimāni upabhogaṭṭhānāni-- yojanasahassubbedho vejayanto pāsādo, pañcayojanasatubbedhā sudhammā devasabhā, diyaḍḍhayojanasatiko vejayantaratho tathā erāvaṇo hatthī (DA.15./II,482.) dibbarukkhasahassappaṭimaṇḍitaṁ nandanavanaṁ, cittalatāvanaṁ, phārusakavanaṁ, missakavanaṁ, yojanasatubbedho pāricchattako koviḷāro, tassa heṭṭhā saṭṭhiyojanāyāmā paññāsayojanavitthatā pañcadasayojanubbedhā jayakusumapupphavaṇṇā paṇḍukambalasilā, yassā mudutāya sakkassa nisīdato upaḍḍhakāyo anupavisatī"ti.

Taṁ (CS:pg.2.73) sutvā rājā tattha gantukāmo cakkaratanaṁ abbhukkiri. Taṁ ākāse patiṭṭhāsi saddhiṁ caturaṅginiyā senāya. Atha dvinnaṁ devalokānaṁ vemajjhato cakkaratanaṁ otaritvā pathaviyaṁ patiṭṭhāsi saddhiṁ pariṇāyakaratanapamukhāya caturaṅginiyā senāya. Rājā ekakova tāvatiṁsabhavanaṁ agamāsi. Sakko-- "mandhātā āgato"ti sutvāva tassa paccuggamanaṁ katvā-- "svāgataṁ, te mahārāja, sakaṁ te mahārāja, anusāsa mahārājā"ti vatvā saddhiṁ nāṭakehi rajjaṁ dve bhāge katvā ekaṁ bhāgamadāsi. Rañño tāvatiṁsabhavane patiṭṭhitamattasseva manussabhāvo vigacchi, devabhāvo pāturahosi. Tassa kira sakkena saddhiṁ paṇḍukambalasilāyaṁ nisinnassa

akkhinimisamattena nānattaṁ paññāyati. Taṁ asallakkhentā devā sakkassa ca tassa ca nānatte muyhanti. So tattha dibbasampattiṁ anubhavamāno yāva chattiṁsa sakkā uppajjitvā cutā, tāva rajjaṁ kāretvā atittova kāmehi tato cavitvā attano uyyāne patiṭṭhito vātātapena phuṭṭhagatto kālamakāsi.

Cakkaratane pana puna pathaviyaṁ patiṭṭhite pariṇāyakaratanaṁ suvaṇṇapaṭṭe mandhātu upāhanaṁ likhāpetvā idaṁ mandhātu rajjanti rajjamanusāsi. Tepi tīhi dīpehi āgatamanussā puna gantuṁ asakkontā pariṇāyakaratanaṁ upasaṅkamitvā-- "deva, mayaṁ rañño ānubhāvena āgatā, idāni gantuṁ na sakkoma, vasanaṭṭhānaṁ no dehī"ti yāciṁsu. So tesaṁ ekamekaṁ janapadamadāsi. Tattha pubbavidehato āgatamanussehi āvasitapadeso tāyeva purimasaññāya-- "videharaṭṭhan"ti nāmaṁ labhi, aparagoyānato āgatamanussehi āvasitapadeso "aparantajanapado"ti nāmaṁ labhi, uttarakuruto āgatamanussehi āvasitapadeso "kururaṭṭhan"ti (DA.15./II,483.) nāmaṁ labhi, bahuke pana gāmanigamādayo upādāya bahuvacanena vohariyati. Tena vuttaṁ-- "kurūsu viharatī"ti.

Kammāsadhammaṁ nāma Kurūnaṁ nigamoti **Kammāsadhamman**ti ettha keci dha-kārassa da-kārena atthaṁ vaṇṇayanti. Kammāso ettha damitoti **Kammāsadammo**. **Kammāso**ti kammāsapādo porisādo vuccati. Tassa kira pāde khāṇukena viddhaṭṭhāne vaṇo ruhanto cittadārusadiso hutvā ruhi. Tasmā kammāsapādoti paññāyittha. So ca tasmiṁ okāse damito porisādabhāvato (CS:pg.2.74) paṭisedhito Kena? Mahāsattena. Katarasmiṁ jātaketi? **Mahāsutasomajātake**ti eke. Ime pana therā **jayaddisajātake**ti vadanti. Tadā hi mahāsattena kammāsapādo damito. Yathāha--

"Putto yadā homi jayaddisassa;
Pañcālaraṭṭhadhipatissa atrajo.
Cajitvāna pāṇaṁ pitaraṁ pamocayiṁ.
Kammāsapādampi cahaṁ pasādayin"ti.

Keci pana dha-kāreneva atthaṁ vaṇṇayanti. Kurūraṭṭhavāsīnaṁ kira kuruvattadhammo, tasmiṁ kammāso jāto, tasmā taṁ ṭhānaṁ kammāso ettha dhammo jātoti Kammāsadhammanti vuccati. Tattha niviṭṭhanigamassāpi etadeva nāmaṁ. Bhummavacanena kasmā na vuttanti. Avasanokāsato. Bhagavato kira tasmiṁ nigame vasanokāso koci vihāro nāma nāhosi. Nigamato pana apakkamma aññatarasmiṁ udakasampanne ramaṇīye bhūmibhāge mahāvanasaṇḍo ahosi tattha Bhagavā vihāsi, taṁ nigamaṁ gocaragāmaṁ katvā. Tasmā evamettha attho veditabbo-- "kurūsu viharati Kammāsadhammaṁ nāma Kurūnaṁ nigamo, taṁ gocaragāmaṁ katvā"ti.

Āyasmāti piyavacanametaṁ, gāravavacanametaṁ. **Ānando**ti tassa therassa nāmaṁ. **Ekamantan**ti bhāvanapuṁsakaniddeso-- "visamaṁ candimasūriyā parivattantī"ti-ādīsu (a.ni.4.70) viya. Tasmā yathā nisinno ekamantaṁ nisinno hoti, tathā nisīdīti evamettha attho daṭṭhabbo. Bhummatthe vā etaṁ upayogavacanaṁ **nisīdī**ti (DA.15./II,484.) upāvisi. Paṇḍitā hi garuṭṭhāniyaṁ upasaṅkamitvā āsanakusalatāya ekamantaṁ nisīdanti. Ayañca tesaṁ aññataro, tasmā ekamantaṁ nisīdi.

Kathaṁ nisinno kho pana ekamantaṁ nisinno hotīti? Cha nisajjadose vajjetvā. Seyyathidaṁ-- atidūraṁ, accāsannaṁ, uparivātaṁ, unnatappadesaṁ, atisammukhaṁ, atipacchāti. Atidūre nisinno hi sace kathetukāmo hoti, uccāsaddena kathetabbaṁ hoti. Accāsanne nisinno saṅghaṭṭanaṁ karoti. Uparivāte nisinno sarīragandhena bādhati. Unnatappadese nisinno (CS:pg.2.75) agāravaṁ pakāseti. Atisammukhā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, cakkhunā cakkhuṁ āhacca daṭṭhabbaṁ hoti. Atipacchā nisinno sace

daṭṭhukāmo hoti, gīvaṁ parivattetvā daṭṭhabbaṁ hoti. Tasmā ayampi tikkhattuṁ Bhagavantaṁ padakkhiṇaṁ katvā sakkaccaṁ vanditvā ete cha nisajjadose vajjetvā dakkhiṇajāṇumaṇḍalassa abhimukhaṭṭhāne chabbaṇṇānaṁ Buddharasmīnaṁ anto pavisitvā pasannalākhārasaṁ vigāhanto viya suvaṇṇapaṭaṁ pārupanto viya rattuppalamālāvitānamajjhaṁ pavisanto viya ca dhammabhaṇḍāgāriko āyasmā Ānando nisīdi. Tena vuttaṁ-- "ekamantaṁ nisīdī"ti.

Kāya pana velāya, kena kāraṇena ayamāyasmā Bhagavantaṁ upasaṅkamantoti? Sāyanhavelāyaṁ paccayākārapañhapucchanakāraṇena. Taṁ divasaṁ kirāyamāyasmā kulasaṅgahatthāya gharadvāre gharadvāre sahassabhaṇḍikaṁ nikkhipanto viya Kammāsadhammagāmaṁ piṇḍāya caritvā piṇḍapātapaṭikkanto satthu vattaṁ dassetvā satthari gandhakuṭiṁ paviṭṭhe satthāraṁ vanditvā attano divāṭṭhānaṁ gantvā antevāsikesu vattaṁ dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṁ paṭisammajjitvā cammakkhaṇḍaṁ paññapetvā udakatumbato udakaṁ gahetvā udakena hatthapāde sītale katvā pallaṅkaṁ ābhujitvā nisinno sotāpattiphalasamāpattiṁ samāpajji. Atha paricchinnakālavasena samāpattito uṭṭhāya paccayākāre ñāṇaṁ otāresi. So-- "avijjāpaccayā saṅkhārā"ti-ādito paṭṭhāya antaṁ, antato paṭṭhāya ādiṁ, ubhayantato paṭṭhāya majjhaṁ, majjhato paṭṭhāya ubho ante pāpento tikkhattuṁ dvādasapadaṁ paccayākāraṁ sammasi. Tassevaṁ sammasantassa paccayākāro (DA.15./II,484.) vibhūto hutvā uttānakuttānako viya upaṭṭhāsi.

Tato cintesi-- "ayaṁ paccayākāro sabbabuddhehi-- 'gambhīro ceva gambhīrāvabhāso cā'ti kathito, mayhaṁ kho pana padesañāṇe ṭhitassa sāvakassa sato uttāno vibhūto pākaṭo hutvā upaṭṭhāti, mayhaṁyeva nu kho esa uttānako hutvā upaṭṭhāti, udāhu aññesampī"ti? Athassa etadahosi-- "handāhaṁ imaṁ pañhaṁ gahetvā Bhagavantaṁ pucchāmi, addhā me Bhagavā imaṁ atthuppattiṁ katvā sālindaṁ sineruṁ ukkhipanto viya ekaṁ suttantakathaṁ kathetvā dassessati. Buddhānañhi vinayapaññattiṁ, bhummantaraṁ, paccayākāraṁ, samayantaranti imāni cattāri ṭhānāni patvā gajjitaṁ mahantaṁ hoti, ñāṇaṁ anupavisati, Buddhañāṇassa mahantabhāvo (CS:pg.2.76) paññāyati, desanā gambhīrā hoti tilakkhaṇabbhāhatā suññatapaṭisaṁyuttā"ti.

So kiñcāpi pakatiyāva ekadivase satavārampi sahassavārampi Bhagavantaṁ upasaṅkamanto na ahetu-akāraṇena upasaṅkamati, taṁ divasaṁ pana imaṁ pañhaṁ gahetvā-- "imaṁ Buddhagandhahatthiṁ āpajja ñāṇakoñcanādaṁ sossāmi, Buddhasīhaṁ āpajja ñāṇasīhanādaṁ sossāmi, Buddhasindhavaṁ āpajja ñāṇapadavikkamaṁ passissāmī"ti cintetvā divāṭṭhānā uṭṭhāya cammakkhaṇḍaṁ papphoṭetvā ādāya sāyanhasamaye Bhagavantaṁ upasaṅkami. Tena vuttaṁ-- "sāyanhavelāyaṁ paccayākārapañhapucchanakāraṇena upasaṅkamanto"ti.

Yāva gambhīroti ettha yāvasaddo pamāṇātikkame, atikkamma pamāṇaṁ gambhīro, atigambhīroti attho. **Gambhīrāvabhāso**ti gambhīrova hutvā avabhāsati, dissatīti attho. Ekañhi uttānameva gambhīrāvabhāsaṁ hoti pūtipaṇṇādivasena kāḷavaṇṇapurāṇa-udakaṁ viya. Tañhi jāṇuppamāṇampi sataporisaṁ viya dissati. Ekaṁ gambhīraṁ uttānāvabhāsaṁ hoti maṇigaṅgāya vippasanna-udakaṁ viya. Tañhi sataporisampi jāṇuppamāṇaṁ viya khāyati. Ekaṁ uttānaṁ uttānāvabhāsaṁ hoti cāṭi-ādīsu udakaṁ viya. Ekaṁ (DA.15./II,486.) gambhīraṁ gambhīrāvabhāsaṁ hoti sinerupādakamahāsamudde udakaṁ viya. Evaṁ udakameva cattāri nāmāni labhati. Paṭiccasamuppāde panetaṁ natthi. Ayañhi gambhīro ceva gambhīrāvabhāso cāti ekameva nāmaṁ labhati. Evarūpo samānopi atha ca pana me uttānakuttānako viya khāyati, yadidaṁ acchariyaṁ, bhante, abbhutaṁ bhanteti. Evaṁ attano vimhayaṁ

pakāsento pañhaṁ pucchitvā tuṇhībhūto nisīdi.

Bhagavā tassa vacanaṁ sutvā-- "Ānando bhavaggaggahaṇāya hatthaṁ pasārento viya, sineruṁ chinditvā miñjaṁ nīharituṁ vāyamamāno viya, vinā nāvāya mahāsamuddaṁ taritukāmo viya, pathaviṁ parivattetvā pathavojaṁ gahetuṁ vāyamamāno viya Buddhavisayapañhaṁ attano uttānaṁ vadati. Handassa gambhīrabhāvaṁ ācikkhissāmī"ti cintetvā **mā hevan**ti-ādimāha.

Tattha **mā hevan**ti ha-kāro nipātamattaṁ. Evaṁ mā bhaṇīti attho. Mā hevanti ca idaṁ vacanaṁ Bhagavā āyasmantaṁ Ānandaṁ ussādentopi bhaṇati apasādentopi.

(DA.15.-0-2)Ussādanāvaṇṇanā

Tattha (CS:pg.2.77) ussādento–Ānanda, tvaṁ mahāpañño visadañāṇo, tena te gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati. Aññesaṁ panesa uttānakoti na sallakkhetabbo, gambhīroyeva ca gambhīrāvabhāso ca. Tattha catasso upamā vadanti. Chamāse subhojanarasapuṭṭhassa kira katayogassa mahāmallassa samajjasamaye katamallapāsāṇaparicayassa yuddhabhūmiṁ gacchantassa antarā Mallapāsāṇaṁ dassesuṁ, so-- kiṁ etanti āha. Mallapāsāṇoti. Āharatha nanti. Ukkhipituṁ na sakkomāti vutte sayaṁ gantvā kuhiṁ imassa bhāriyaṭṭhānanti vatvā dvīhi hatthehi dve pāsāṇe ukkhipitvā kīḷāguḷe viya khipitvā agamāsi. Tattha Mallassa Mallapāsāṇo lahukopi na aññesaṁ lahukoti vattabbo. Chamāse subhojanarasapuṭṭho Mallo viya hi kappasatasahassaṁ abhinīhārasampanno āyasmā Ānando, yathā Mallassa mahābalatāya Mallapāsāṇo lahuko, evaṁ therassa mahāpaññatāya (DA.15./II,487.) paṭiccasamuppādo uttāno, so aññesaṁ uttānoti na vattabbo.

Mahāsamudde ca timināma maccho dviyojanasatiko timiṅgalo tiyojanasatiko, timipiṅgalo catuyojanasatiko timirapiṅgalo pañcayojanasatiko, Ānando timinando ajjhāroho mahātimīti ime cattāro yojanasahassikā. Tattha timirapiṅgaleneva dīpenti. Tassa kira dakkhiṇakaṇṇaṁ cālentassa pañcayojanasate padese udakaṁ calati. Tathā vāmakaṇṇaṁ. Tathā naṅguṭṭhaṁ, tathā sīsaṁ. Dve pana kaṇṇe cāletvā naṅguṭṭhena udakaṁ paharitvā sīsaṁ aparāparaṁ katvā kīḷituṁ āraddhassa sattaṭṭhayojanasate padese bhājane pakkhipitvā uddhane āropitaṁ viya udakaṁ pakkuthati, tiyojanasatamatte padese udakaṁ piṭṭhiṁ chādetuṁ na sakkoti. So evaṁ vadeyya-- "ayaṁ mahāsamuddo gambhīro gambhīroti vadanti kutassa gambhīratā, mayaṁ piṭṭhipaṭicchādanamattampi udakaṁ na labhāmā"ti. Tattha kāyupapannassa timirapiṅgalassa mahāsamuddo uttānoti, aññesaṁ khuddakamacchānaṁ uttānoti na vattabbo, evameva ñāṇupapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti, aññesampi uttānoti na vattabbo.

Supaṇṇarājā (CS:pg.2.78) ca diyaḍḍhayojanasatiko, tassa dakkhiṇapakkho paññāsayojaniko hoti tathā vāmapakkho, piñchavaṭṭi saṭṭhiyojanikā, gīvā tiṁsayojanikā, mukhaṁ navayojanaṁ, pādā dvādasayojanikā. Tasmiṁ supaṇṇavātaṁ dassetuṁ āraddhe sattaṭṭhayojanasataṁ ṭhānaṁ nappahoti. So evaṁ vadeyya-- "ayaṁ ākāso ananto anantoti vadanti, kutassa anantatā, mayaṁ pakkhavātappasāraṇokāsampi na labhāmā"ti. Tattha kāyupapannassa supaṇṇarañño ākāso parittoti, aññesaṁ khuddakapakkhīnaṁ parittoti na vattabbo, evameva ñāṇupapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti, aññesampi uttānoti na vattabbo.

Rāhu asurindo pana pādantato yāva kesantā yojanānaṁ cattāri sahassāni aṭṭha ca satāni hoti. Tassa dvinnaṁ bāhānaṁ antaraṁ dvādasayojanasatikaṁ. Bahalattena

chayojanasatikaṁ (DA.15./II,488.) Hatthapādatalāni tiyojanasatikāni, tathā mukhaṁ. Ekekaṁ aṅgulipabbaṁ paññāsayojanaṁ, tathā bhamukantaraṁ. Nalāṭaṁ tiyojanasatikaṁ. Sīsaṁ navayojanasatikaṁ. Tassa mahāsamuddaṁ otiṇṇassa gambhīraṁ udakaṁ jāṇuppamāṇaṁ hoti. So evaṁ vadeyya-- "ayaṁ mahāsamuddo gambhīro gambhīroti vadanti, kutassa gambhīratā, mayaṁ jāṇuppaṭicchādanamattampi udakaṁ na labhāmā"ti. Tattha kāyupapannassa rāhuno mahāsamuddo uttānoti, aññesaṁ uttānoti na vattabbo, evameva ñāṇupapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti, aññesampi uttānoti na vattabbo. Etamatthaṁ sandhāya Bhagavā-- "mā hevaṁ, Ānanda, avaca; mā hevaṁ, Ānanda avacā"ti āha.

Therassa hi catūhi kāraṇehi gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānoti upaṭṭhāti. Katamehi catūhi? Pubbūpanissayasampattiyā, titthavāsena, sotāpannatāya, bahussutabhāvenāti.

(DA.15.-0-3)Pubbūpanissayasampattikathā

Ito kira satasahassime kappe padumuttaro nāma Satthā loke uppajji. Tassa haṁsavatī nāma nagaraṁ ahosi, Ānando nāma rājā pitā (CS:pg.2.79) sumedhā nāma devī mātā, bodhisatto uttarakumāro nāma ahosi. So puttassa jātadivase mahābhinikkhamanaṁ nikkhamma pabbajitvā padhānamanuyuñjanto anukkamena sabbaññutaṁ patvā-- "anekajātisaṁsāran"ti udānaṁ udānetvā sattāhaṁ bodhipallaṅke vītināmetvā pathaviyaṁ ṭhapessāmīti pādaṁ abhinīhari. Atha pathaviṁ bhinditvā mahantaṁ padumaṁ uṭṭhāsi. Tassa dhurapattāni navutihatthāni, kesaraṁ tiṁsahatthaṁ, kaṇṇikā dvādasahatthā, navaghaṭappamāṇo reṇu ahosi.

Satthā pana ubbedhato aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedho ahosi. Tassa ubhinnaṁ bāhānamantaraṁ aṭṭhārasahatthaṁ, nalāṭaṁ pañcahatthaṁ, hatthapādā ekādasahatthā. Tassa ekādasahatthena pādena dvādasahatthāya kaṇṇikāya akkantamattāya navaghaṭappamāṇo reṇu uṭṭhāya aṭṭhapaṇṇāsahatthaṁ padesaṁ uggantvā okiṇṇamanosilācuṇṇaṁ viya paccokiṇṇo. Tadupādāya Bhagavā padumuttarotveva paññāyittha. Tassa (DA.15./II,489.) devilo ca sujāto ca dve aggasāvakā ahesuṁ. Amitā ca asamā ca dve aggasāvikā. Sumano nāma upaṭṭhāko. Padumuttaro Bhagavā pitusaṅgahaṁ kurumāno bhikkhusatasahassaparivāro haṁsavatiyā rājadhāniyā vasati.

Kaniṭṭhabhātā panassa sumanakumāro nāma. Tassa rājā haṁsavatito vīsatiyojanasate ṭhāne bhogagāmaṁ adāsi. So kadāci āgantvā pitarañca satthārañca passati. Athekadivasaṁ paccanto kupito. Sumano rañño pesesi-- "paccanto kupito"ti. Rājā "mayā tvaṁ tattha kasmā ṭhapito"ti paṭipesesi. So nikkhamma core vūpasametvā-- "upasanto, deva, janapado"ti rañño pesesi. Rājā tuṭṭho-- "sīghaṁ mama putto āgacchatū"ti āha. Tassa sahassamattā amaccā honti. So tehi saddhiṁ antarāmagge mantesi -- "mayhaṁ pitā tuṭṭho, sace me varaṁ deti, kiṁ gaṇhāmī"ti. Atha naṁ ekacce "Hatthiṁ gaṇhatha, assaṁ gaṇhatha, rathaṁ gaṇhatha, janapadaṁ gaṇhatha, sattaratanāni gaṇhathā"ti āhaṁsu. Apare-- "Tumhe pathavissarassa puttā, tumhākaṁ dhanaṁ na dullabhaṁ, laddhampi cetaṁ sabbaṁ pahāya gamanīyaṁ, puññameva ekaṁ ādāya gamanīyaṁ; tasmā te deve varaṁ dadamāne temāsaṁ padumuttaraṁ Bhagavantaṁ upaṭṭhātuṁ varaṁ gaṇhathā"ti. So-- "tumhe mayhaṁ kalyāṇamittā, na mametaṁ cittaṁ atthi, tumhehi pana uppāditaṁ, evaṁ karissāmī"ti gantvā pitaraṁ vanditvā (CS:pg.2.80) pitarāpi āliṅgetvā tassa matthake cumbitvā-- "varaṁ te putta, demī"ti vutte "sādhu mahārāja, icchāmahaṁ mahārāja Bhagavantaṁ temāsaṁ catūhi paccayehi upaṭṭhahanto

jīvitaṁ avañjhaṁ kātuṁ, imameva varaṁ dehī”ti āha. “Na sakkā tāta, aññaṁ varehī”ti vutte “deva, khattiyānaṁ nāma dve kathā natthi, etameva dehi, na me aññenattho”ti. Tāta Buddhānaṁ nāma cittaṁ dujjānaṁ, sace Bhagavā na icchissati, mayā dinnepi kiṁ bhavissatīti? So-- “sādhu, deva, ahaṁ Bhagavato cittaṁ jānissāmī”ti vihāraṁ gato.

Tena ca samayena bhattakiccaṁ niṭṭhapetvā Bhagavā gandhakuṭiṁ paviṭṭho hoti. So maṇḍalamāḷe sannisinnānaṁ bhikkhūnaṁ santikaṁ agamāsi. Te taṁ āhaṁsu-- “rājaputta, kasmā āgatosī”ti? Bhagavantaṁ dassanāya, dassetha me Bhagavantanti. (DA.15./II,490.) Na mayaṁ, rājaputta, icchiticchitakkhaṇe satthāraṁ daṭṭhuṁ labhāmāti. Ko pana, bhante, labhatīti? Sumanatthero nāma rājaputtāti. “So kuhiṁ, bhante, thero”ti. Therassa nisinnaṭṭhānaṁ pucchitvā gantvā vanditvā-- “icchāmahaṁ, bhante, Bhagavantaṁ passituṁ, dassetha me”ti āha. Thero -- “ehi rājaputtā”ti taṁ gahetvā taṁ gandhakuṭipariveṇe ṭhapetvā gandhakuṭiṁ abhiruhi. Atha naṁ Bhagavā-- “sumana, kasmā āgatosī”ti āha. Rājaputto, bhante, Bhagavantaṁ dassanāya āgatoti. Tena hi bhikkhu āsanaṁ paññāpehīti. Thero āsanaṁ paññāpesi, nisīdi Bhagavā paññatte āsane. Rājaputto Bhagavantaṁ vanditvā paṭisanthāraṁ akāsi. Kadā āgatosi rājaputtāti? Bhante, tumhesu gandhakuṭiṁ paviṭṭhesu. Bhikkhū pana-- “na mayaṁ icchiticchitakkhaṇe Bhagavantaṁ daṭṭhuṁ labhāmā”ti maṁ therassa santikaṁ pāhesuṁ. Thero pana ekavacaneneva dassesi. Thero, bhante, tumhākaṁ sāsane vallabho maññeti. Āma rājakumāra, vallabho esa bhikkhu mayhaṁ sāsaneti. Bhante, Buddhānaṁ sāsane kiṁ katvā vallabho hotīti? Dānaṁ datvā sīlaṁ samādiyitvā uposathakammaṁ katvā kumārāti. Bhagavā, ahaṁ thero viya Buddhasāsane vallabho hotukāmo, temāsaṁ me vassāvāsaṁ adhivāsethāti. Bhagavā-- “Atthi nu kho tattha gatena attho”ti oloketvā atthīti disvā “suññāgāre, kho rājakumāra Tathāgatā abhiramantī”ti (CS:pg.2.81) āha. Kumāro “aññātaṁ Bhagavā, aññātaṁ Sugatā”ti vatvā “ahaṁ, bhante, purimataraṁ gantvā vihāraṁ kāremi, mayā pesite bhikkhusatasahassena saddhiṁ āgacchathā”ti paṭiññaṁ gahetvā pitusantikaṁ gantvā “dinnā me, deva, Bhagavatā paṭiññā, mayā pahite Bhagavantaṁ peseyyāthā”ti pitaraṁ vanditvā nikkhamitvā yojane yojane vihāraṁ kāretvā vīsayojanasataṁ addhānaṁ gantvā attano nagare vihāraṭṭhānaṁ vicinanto sobhanaṁ nāma kuṭumbikassa uyyānaṁ disvā satasahassena kiṇitvā satasahassaṁ vissajjetvā vihāraṁ kāresi. Tattha Bhagavato gandhakuṭiṁ sesabhikkhūnañca rattiṭṭhānadivāṭṭhānatthāya kuṭileṇamaṇḍape (DA.15./II,491.) kārāpetvā pākāraparikkhepe katvā dvārakoṭṭhakañca niṭṭhapetvā pitusantikaṁ pesesi-- “niṭṭhitaṁ mayhaṁ kiccaṁ, satthāraṁ pahiṇathā”ti.

Rājā Bhagavantaṁ bhojetvā-- “Bhagavā, sumanassa kiccaṁ niṭṭhitaṁ, tumhākaṁ gamanaṁ paccāsīsatī”ti āha. Bhagavā satasahassabhikkhuparivāro yojane yojane vihāresu vasamāno agamāsi. Kumāro “Satthā āgato”ti sutvā yojanaṁ paccuggantvā mālādīhi pūjayamāno vihāraṁ pavesetvā--

“Satasahassena me kītaṁ, satasahassena māpitaṁ;
Sobhanaṁ nāma uyyānaṁ, paṭiggaṇha mahāmunī”ti.

Vihāraṁ niyyātesi. So vassūpanāyikadivase dānaṁ datvā attano puttadāre ca amacce ca pakkosāpetvā āha-- “ayaṁ Satthā amhākaṁ santikaṁ dūrato āgato, Buddhā ca nāma dhammagaruno na āmisagarukā. Tasmā ahaṁ temāsaṁ dve sāṭake nivāsetvā dasa sīlāni samādiyitvā idheva vasissāmi, tumhe khīṇāsavasatasahassassa imināva nīhārena temāsaṁ dānaṁ dadeyyāthā”ti.

So Sumanattherassa vasanaṭṭhānasabhāgeyeva ṭhāne vasanto yaṁ thero Bhagavato vattaṁ karoti, taṁ sabbaṁ disvā “imasmiṁ ṭhāne ekantavallabho esa thero,

etasseva me ṭhānantaraṁ patthetuṁ vaṭṭatī”ti cintetvā upakaṭṭhāya pavāraṇāya gāmaṁ pavisitvā sattāhaṁ mahādānaṁ datvā sattame divase bhikkhusatasahassassa pādamūle ticīvaraṁ ṭhapetvā Bhagavantaṁ (CS:pg.2.82) vanditvā-- “bhante, yadetaṁ mayā magge yojanantarikaṁ yojanantarikaṁ vihāraṁ kārāpanato paṭṭhāya puññaṁ kataṁ, taṁ neva sakkasampattiṁ, na mārasampattiṁ, na brahmasampattiṁ patthayantena, Buddhassa pana upaṭṭhākabhāvaṁ patthayantena kataṁ. Tasmā ahampi, Bhagavā, anāgate Sumanatthero viya Buddhassa upaṭṭhāko bhaveyyan”ti pañcapatiṭṭhitena nipatitvā vandi.

Bhagavā-- “mahantaṁ kulaputtassa cittaṁ, samijjhissati nu kho no”ti olokento-- “anāgate ito satasahassime kappe Gotamo (DA.15./II,492.) nāma Buddho uppajjissati, tasseva upaṭṭhāko bhavissatī”ti ñatvā--

“Icchitaṁ patthitaṁ tuyhaṁ, sabbameva samijjhatu;
Sabbe pūrentu saṅkappā, cando pannaraso yathā”ti.

Āha. Kumāro taṁ sutvā-- “Buddhā nāma advejjhakathā hontī”ti dutiyadivaseyeva tassa Bhagavato pattacīvaraṁ gahetvā piṭṭhito piṭṭhito gacchanto viya ahosi. So tasmiṁ Buddhuppāde vassasatasahassaṁ dānaṁ datvā sagge nibbattitvā Kassapabuddhakālepi piṇḍāya carato therassa pattaggahaṇatthaṁ uttarisāṭakaṁ datvā pūjamakāsi. Puna sagge nibbattitvā tato cuto Bārāṇasirājā hutvā aṭṭhannaṁ paccekabuddhānaṁ paṇṇasālāyo kāretvā maṇi-ādhārake upaṭṭhapetvā catūhi paccayehi dasavassasahassāni upaṭṭhānaṁ akāsi. Etāni pākaṭaṭṭhānāni.

Kappasatasahassaṁ pana dānaṁ dadamānova amhākaṁ bodhisattena saddhiṁ tusitapure nibbattitvā tato cuto amitodanasakkassa gehe paṭisandhiṁ gahetvā anupubbena katābhinikkhamano sammāsambodhiṁ patvā paṭhamagamanena Kapilavatthuṁ āgantvā tato nikkhamante Bhagavati Bhagavato parivāratthaṁ rājakumāresu pabbajitesu bhaddiyādīhi saddhiṁ nikkhamitvā Bhagavato santike pabbajitvā nacirasseva āyasmato puṇṇassa mantāṇiputtassa santike dhammakathaṁ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhahi (saṁ.ni.3.83). Evamesa āyasmā pubbūpanissayasampanno tassimāya pubbūpanissayasampattiyā gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya upaṭṭhāsi.

(DA.15.-0-4)Titthavāsādivaṇṇanā

Titthavāsoti (CS:pg.2.83) punappunaṁ garūnaṁ santike uggahaṇasavanaparipucchanadhāraṇāni vuccanti. So therassa ativiya parisuddho, tenāpissāyaṁ gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya upaṭṭhāsi.

Sotāpannānañca nāma paccayākāro uttānakova hutvā upaṭṭhāti, ayañca āyasmā sotāpanno. Bahussutānañca catuhatthe ovarake padīpe jalamāne mañcapīṭhaṁ viya (DA.15./II,493.) nāmarūpaparicchedo pākaṭo hoti, ayañca āyasmā bahussutānaṁ aggo hoti, bāhusaccānubhāvenapissa gambhīropi paccayākāro uttānako viya upaṭṭhāsi.

(DA.15.-0-5)Paṭiccasamuppādagambhīratā

Tattha atthagambhīratāya, dhammagambhīratāya, desanāgambhīratāya, paṭivedhagambhīratāyāti catūhi ākārehi paṭiccasamuppādo gambhīro nāma.

Tattha jarāmaraṇassa jātipaccayasambhūtasamudāgataṭṭho gambhīro …pe… saṅkhārānaṁ avijjāpaccayasambhūtasamudāgataṭṭho gambhīroti ayaṁ **atthagambhīratā**.

Avijjāya saṅkhārānaṁ paccayaṭṭho gambhīro …pe… jātiyā jarāmaraṇassa paccayaṭṭho gambhīroti ayaṁ **dhammagambhīratā**.

Katthaci Sutte paṭiccasamuppādo anulomato desiyati, katthaci paṭilomato, katthaci anulomapaṭilomato, katthaci majjhato paṭṭhāya anulomato vā paṭilomato vā anulomapaṭilomato vā, katthaci tisandhi catusaṅkhepo, katthaci dvisandhi tisaṅkhepo, katthaci ekasandhi dvisaṅkhepoti ayaṁ **desanāgambhīratā**.

Avijjāya pana aññāṇa-adassanasaccāpaṭivedhaṭṭho gambhīro, saṅkhārānaṁ abhisaṅkharaṇāyūhanasarāgavirāgaṭṭho, viññāṇassa suññata-abyāpāra-asaṅkantipaṭisandhipātubhāvaṭṭho, nāmarūpassa ekuppādavinibbhogāvinibbhoganamanaruppanaṭṭho, saḷāyatanassa adhipatilokadvārakkhettavisayibhāvaṭṭho phassassa (CS:pg.2.84) phusanasaṅghaṭṭanasaṅgatisannipātaṭṭho, vedanāya ārammaṇarasānubhavanasukhadukkhamajjhattabhāvanijjīvavedayitaṭṭho, taṇhāya abhinandita-ajjhosānasaritālatātaṇhānadītaṇhāsamuddaduppūraṇaṭṭho, upādānassa ādānaggahaṇābhinivesaparāmāsaduratikkamaṭṭho, bhavassa āyūhanābhisaṅkharaṇayonigatiṭhitinivāsesu khipanaṭṭho, jātiyā jātisañjāti-okkantinibbattipātubhāvaṭṭho, jarāmaraṇassa khayavayabhedaviparipāmaṭṭho gambhīroti. Evaṁ yo avijjādīnaṁ sabhāvo, yena paṭivedhena avijjādayo sarasalakkhaṇato paṭividdhā honti; so gambhīroti ayaṁ **paṭivedhagambhīratā**ti veditabbā. Sā sabbāpi therassa uttānakā viya upaṭṭhāsi. Tena Bhagavā āyasmantaṁ Ānandaṁ ussādento-- "mā hevan"ti-ādimāha. (DA.15./II,494.) Ayañcettha adhippāyo–Ānanda, tvaṁ mahāpañño visadañāṇo, tena te gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati, tasmā-- "mayhameva nu kho esa uttānako hutvā upaṭṭhāti, udāhu aññesampī"ti mā evaṁ avacāti.

(DA.15.-0-6)Apasādanāvaṇṇanā

Yaṁ pana vuttaṁ-- "apasādento"ti, tattha ayaṁ adhippāyo–Ānanda, "atha ca pana me uttānakuttānako viya khāyatī"ti mā hevaṁ avaca. Yadi hi te esa uttānakuttānako viya khāyati, kasmā tvaṁ attano dhammatāya sotāpanno nāhosi, mayā dinnanayeva ṭhatvā sotāpattimaggaṁ paṭivijjhasi. Ānanda, idaṁ nibbānameva gambhīraṁ, paccayākāro pana tava uttānako jāto, atha kasmā oḷārikaṁ kāmarāgasaṁyojanaṁ paṭighasaṁyojanaṁ, oḷārikaṁ kāmarāgānusayaṁ paṭighānusayanti ime cattāro kilese samugghāṭetvā sakadāgāmiphalaṁ na sacchikarosi? Teyeva aṇusahagate cattāro kilese samugghāṭetvā anāgāmiphalaṁ na sacchikarosi? Rūparāgādīni pañca saṁyojanāni, bhavarāgānusayaṁ, mānānusayaṁ, avijjānusayanti ime aṭṭha kilese samugghāṭetvā arahattaṁ na sacchikarosi?

Kasmā (CS:pg.2.85) ca satasahassakappādhikaṁ ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ pūritapāramino Sāriputtamoggallānā viya sāvakapāramiñāṇaṁ nappaṭivijjhasi? Satasahassakappādhikāni dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramino paccekabuddhā viya ca paccekabodhiñāṇaṁ nappaṭivijjhasi? Yadi vā te sabbathāva esa uttānako hutvā upaṭṭhāti, atha kasmā satasahassakappādhikāni cattāri aṭṭha soḷasa vā asaṅkhyeyyāni pūritapāramino Buddhā viya sabbaññutaññāṇaṁ na sacchikarosi? Kiṁ anatthikosi etehi visesādhigamehi, passa yāvañca te aparaddhaṁ, tvaṁ nāma sāvako padesañāṇe ṭhito atigambhīraṁ paccayākāraṁ-- "uttānako me upaṭṭhātī"ti vadasi, tassa te idaṁ vacanaṁ Buddhānaṁ kathāya paccanīkaṁ hoti, na tādisena nāma bhikkhunā Buddhānaṁ kathāya paccanīkaṁ kathetabbanti yuttametaṁ.

Nanu mayhaṁ, Ānanda, idaṁ paccayākāraṁ paṭivijjhituṁ vāyamantasseva

satasahassakappādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni atikkantāni? Paccayākāraṁ paṭivijjhanatthāya ca pana me adinnaṁ dānaṁ nāma natthi, apūritapāramī nāma natthi. Paccayākāraṁ (DA.15./II,495.) paṭivijjhassāmīti pana me nirussāhaṁ viya mārabalaṁ vidhamantassa ayaṁ mahāpathavī dvaṅgulamattampi na kampi tathā paṭhamayāme pubbenivāsaṁ, majjhimayāme dibbacakkhuṁ sampādentassa. Pacchimayāme pana me balavapaccūsasamaye-- "avijjā saṅkhārānaṁ navahi ākārehi paccayo hotī"ti diṭṭhamatteva dasasahassilokadhātu ayadaṇḍakena ākoṭitakaṁsatālaṁ viya viravasataṁ viravasahassaṁ muñcamānā vātāhate paduminipaṇṇe udakabindu viya kampittha. Evaṁ gambhīro cāyaṁ, Ānanda, paṭiccasamuppādo, gambhīrāvabhāso ca. Etassa Ānanda, dhammassa ananubodhā …pe… nātivattatīti.

Etassa dhammassāti etassa paccayadhammassa. **Ananubodhā**ti ñātapariññāvasena ananubujjhanā. **Appaṭivedhā**ti tīraṇappahānapariññāvasena appaṭivijjhanā. **Tantākulakajātā**ti tantaṁ viya ākulakajātā. Yathā nāma dunnikkhittaṁ mūsikacchinnaṁ pesakārānaṁ tantaṁ tahiṁ tahiṁ ākulaṁ hoti, idaṁ aggaṁ idaṁ mūlanti aggena vā aggaṁ mūlena vā mūlaṁ samānetuṁ dukkaraṁ hoti; evameva sattā imasmiṁ paccayākāre khalitā ākulā byākulā honti, na sakkonti taṁpaccayākāraṁ ujuṁ kātuṁ. Tattha tantaṁ paccattapurisakāre ṭhatvā sakkāpi bhaveyya ujuṁ kātuṁ, ṭhapetvā pana (CS:pg.2.86) dve bodhisatte aññe sattā attano dhammatāya paccayākāraṁ ujuṁ kātuṁ samatthā nāma natthi. Yathā pana ākulaṁ tantaṁ kañjiyaṁ datvā kocchena pahataṁ tattha tattha guḷakajātaṁ hoti gaṇṭhibaddhaṁ, evamime sattā paccayesu pakkhalitvā paccaye ujuṁ kātuṁ asakkontā dvāsaṭṭhidiṭṭhigatavasena ākulakajātā honti, gaṇṭhibaddhā. Ye hi keci diṭṭhigatanissitā, sabbe paccayākāraṁ ujuṁ kātuṁ asakkontāyeva.

Kulāgaṇṭhikajātāti kulāgaṇṭhikaṁ vuccati pesakārakañjiyasuttaṁ. Kulā nāma sakuṇikā, tassā kulāvakotipi eke. Yathā hi tadubhayampi ākulaṁ aggena vā aggaṁ mūlena vā mūlaṁ samānetuṁ dukkaranti purimanayeneva yojetabbaṁ.

(DA.15./II,496.) **Muñjapabbajabhūtā**ti muñjatiṇaṁ viya pabbajatiṇaṁ viya ca bhūtā. Yathā tāni tiṇāni koṭṭetvā katarajju jiṇṇakāle katthaci patitaṁ gahetvā tesaṁ tiṇānaṁ idaṁ aggaṁ, idaṁ mūlanti aggena vā aggaṁ mūlena vā mūlaṁ samānetuṁ dukkaranti. Tampi paccattapurisakāre ṭhatvā sakkā bhaveyya ujuṁ kātuṁ, ṭhapetvā pana dve bodhisatte aññe sattā attano dhammatāya paccayākāraṁ ujuṁ kātuṁ samatthā nāma natthi. Evamayaṁ pajā paccayākāre ujuṁ kātuṁ asakkontī diṭṭhigatavasena gaṇṭhikajātā hutvā apāyaṁ duggatiṁ vinipātaṁ saṁsāraṁ nātivattati.

Tattha **apāyo**ti nirayatiracchānayonipettivisaya-asurakāyā. Sabbepi hi te vaḍḍhisaṅkhātassa ayassa abhāvato-- "apāyo"ti vuccanti. Tathā dukkhassa gatibhāvato **duggati**. Sukhasamussayato vinipatitattā **vinipāto**. Itaro pana --

"Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca;
Abbocchinnaṁ vattamānā, **saṁsāro**ti pavuccatī"ti.

Taṁ sabbampi nātivattati nātikkamati. Atha kho cutito paṭisandhiṁ, paṭisandhito cutinti evaṁ punappunaṁ cutipaṭisandhiyo gaṇhantā tīsu bhavesu catūsu yonīsu pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu mahāsamudde vātukkhittanāvā viya yantesu yuttagoṇo viya ca paribbhamatiyeva (CS:pg.2.87) Iti sabbaṁ petaṁ Bhagavā āyasmantaṁ Ānandaṁ apasādento āhāti veditabbaṁ.

(DA.15.-1)Paṭiccasamuppādavaṇṇanā

96. Idāni yasmā idaṁ suttaṁ-- “gambhīro cāyaṁ, Ānanda, paṭiccasamuppādo”ti ca “tantākulakajātā”ti ca dvīhiyeva padehi ābaddhaṁ, tasmā-- “gambhīro cāyaṁ, Ānanda, paṭiccasamuppādo”ti iminā tāva anusandhinā paccayākārassa gambhīrabhāvadassanatthaṁ desanaṁ ārabhanto **atthi idappaccayā jarāmaraṇan**ti-ādimāha. Tatrāyamattho-- imassa jarāmaraṇassa paccayo idappaccayo, tasmā idappaccayā atthi jarāmaraṇaṁ, atthi nu kho jarāmaraṇassa paccayo, yamhā paccayā jarāmaraṇaṁ (DA.15./II,497.) bhaveyyāti evaṁ puṭṭhena satā, Ānanda, paṇḍitena puggalena yathā-- “taṁ jīvaṁ taṁ sarīran”ti vutte ṭhapanīyattā pañhassa tuṇhī bhavitabbaṁ hoti, “abyākatametaṁ Tathāgatenā”ti vā vattabbaṁ hoti, evaṁ appaṭipajjitvā, yathā-- “cakkhu sassataṁ asassatan”ti vutte asassatanti ekaṁseneva vattabbaṁ hoti, evaṁ ekaṁseneva atthītissa vacanīyaṁ. Puna kiṁ paccayā jarāmaraṇaṁ, ko nāma so paccayo, yato jarāmaraṇaṁ hotīti vutte **jātipaccayā jarāmaraṇan**ti iccassa vacanīyaṁ, evaṁ vattabbaṁ bhaveyyāti attho. Esa nayo sabbapadesu.

Nāmarūpapaccayā phassoti idaṁ pana yasmā saḷāyatanapaccayāti vutte cakkhusamphassādīnaṁ channaṁ vipākasamphassānaṁyeva gahaṇaṁ hoti, idha ca “saḷāyatanapaccayā”ti iminā padena gahitampi agahitampi paccayuppannavisesaṁ phassassa ca saḷāyatanato atirittaṁ aññampi visesapaccayaṁ dassetukāmo, tasmā vuttanti veditabbaṁ. Iminā pana vārena Bhagavatā kiṁ kathitanti? Paccayānaṁ nidānaṁ kathitaṁ. Idañhi suttaṁ paccaye nijjaṭe niggumbe katvā kathitattā **mahānidānan**ti vuccati.

98. Idāni tesaṁ tesaṁ paccayānaṁ tathaṁ avitathaṁ anaññathaṁ paccayabhāvaṁ dassetuṁ **jātipaccayā jarāmaraṇanti iti kho panetaṁ vuttan**ti-ādimāha. Tattha **pariyāyenā**ti kāraṇena. **Sabbenasabbaṁ sabbathāsabban**ti nipātadvayametaṁ. Tassattho-- “sabbākārena sabbā sabbena sabhāvena (CS:pg.2.88) sabbā jāti nāma yadi na bhaveyyā”ti. Bhavādīsupi imināva nayena attho veditabbo. **Kassacī**ti aniyamavacanametaṁ, devādīsu yassa kassaci. **Kimhicī**ti idampi aniyamavacanameva, kāmabhavādīsu navasu bhavesu yattha katthaci. **Seyyathidan**ti aniyamitanikkhitta-atthavibhajanatthe nipāto, tassattho-- “yaṁ vuttaṁ ‘kassaci kimhicī’ti, tassa te atthaṁ vibhajissāmī”ti. Atha naṁ vibhajanto-- “devānaṁ vā devattāyā”ti-ādimāha. Tattha **devānaṁ vā devattāyā**ti yā ayaṁ devānaṁ devabhāvāya khandhajāti, yāya khandhajātiyā devā “devā”ti vuccanti. (DA.15./II,498.) Sace hi jāti sabbena sabbaṁ nābhavissāti iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. Ettha ca **devā**ti upapattidevā. **Gandhabbā**ti mūlakhandhādīsu adhivatthadevatāva. **Yakkhā**ti amanussā. **Bhūtā**ti ye keci nibbattasattā. **Pakkhino**ti ye keci aṭṭhipakkhā vā cammapakkhā vā lomapakkhā vā. **Sarīsapā**ti ye keci bhūmiyaṁ sarantā gacchanti. **Tesaṁ tesan**ti tesaṁ tesaṁ devagandhabbādīnaṁ. **Tadatthāyā**ti devagandhabbādibhāvāya. **Jātinirodhā**ti jātivigamā, jāti-abhāvāti attho.

Hetūti-ādīni sabbānipi kāraṇavevacanāni eva. Kāraṇañhi yasmā attano phalatthāya hinoti pavattati, tasmā “hetū”ti vuccati. Yasmā taṁ phalaṁ nideti-- “handa, naṁ gaṇhathā”ti appeti viya tasmā **nidānaṁ**. Yasmā phalaṁ tato samudeti uppajjati, tañca paṭicca eti pavattati, tasmā **samudayo**ti ca **paccayo**ti ca vuccati. Esa nayo sabbattha. Api ca **yadidaṁ jātī**ti ettha **yadidan**ti nipāto. Tassa sabbapadesu liṅgānurūpato attho veditabbo. Idha pana-- “yā esā jātī”ti ayamassa attho. Jarāmaraṇassa hi jāti upanissayakoṭiyā paccayo hoti.

99. Bhavapade-- “kimhicī”ti iminā okāsapariggaho kato. Tattha heṭṭhā

avīcipariyantaṁ katvā upari paranimmitavasavattideve antokaritvā **kāmabhavo** veditabbo. Ayaṁ nayo upapattibhave. Idha pana kammabhave yujjati. So hi jātiyā upanissayakoṭiyāva paccayo hoti. Upādānapadādīsupi-- "kimhicī"ti iminā okāsapariggahova katoti veditabbo.

100. **Upādānapaccayā** (CS:pg.2.89) **bhavo**ti ettha kāmupādānaṁ tiṇṇampi kammabhavānaṁ tiṇṇañca upapattibhavānaṁ paccayo, tathā sesānipīti upādānapaccayā catuvīsatibhavā veditabbā. Nippariyāyenettha dvādasa kammabhavā labbhanti. Tesaṁ upādānāni sahajātakoṭiyāpi upanissayakoṭiyāpi paccayo.

101. **Rūpataṇhā**ti rūpārammaṇe taṇhā. Esa nayo saddataṇhādīsu. Sā panesā taṇhā upādānassa sahajātakoṭiyāpi upanissayakoṭiyāpi paccayo hoti.

102. **Esa paccayo taṇhāya,** (DA.15./II,499.) **yadidaṁ vedanā**ti ettha vipākavedanā taṇhāya upanissayakoṭiyā paccayo hoti, aññā aññathāpīti.

103. Ettāvatā pana Bhagavā vaṭṭamūlabhūtaṁ purimataṇhaṁ dassetvā idāni desanaṁ, piṭṭhiyaṁ paharitvā kesesu vā gahetvā viravantaṁ viravantaṁ maggato okkamento viya navahi padehi samudācārataṇhaṁ dassento-- "iti kho panetaṁ, Ānanda, vedanaṁ paṭicca taṇhā"ti-ādimāha. Tattha **taṇhā**ti dve taṇhā esanataṇhā ca, esitataṇhā ca. Yāya taṇhāya ajapathasaṅkupathādīni paṭipajjitvā bhoge esati gavesati, ayaṁ **esanataṇhā** nāma. Yā tesu esitesu gavesitesu paṭiladdhesu taṇhā, ayaṁ **esitataṇhā** nāma. Tadubhayampi samudācārataṇhāya eva adhivacanaṁ. Tasmā duvidhāpesā vedanaṁ paṭicca taṇhā nāma. **Pariyesanā** nāma rūpādi-ārammaṇapariyesanā, sā hi taṇhāya sati hoti. **Lābho**ti rūpādi-ārammaṇapaṭilābho, so hi pariyesanāya sati hoti. **Vinicchayo** pana ñāṇataṇhādiṭṭhivitakkavasena catubbidho. Tattha-- "sukhavinicchayaṁ jaññā, sukhavinicchayaṁ ñatvā ajjhattaṁ sukhamanuyuñjeyyā"ti (ma.ni.3.323) ayaṁ **ñāṇavinicchayo**. "Vinicchayoti dve vinicchayā-- taṇhāvinicchayo ca diṭṭhivinicchayo cā"ti (mahāni. 102). Evaṁ āgatāni aṭṭhasatataṇhāvicaritāni **taṇhāvinicchayo**. Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo **diṭṭhivinicchayo**. "Chando kho, devānaminda, vitakkanidāno"ti (dī.ni.2.358) imasmiṁ pana Sutte idha vinicchayoti vutto vitakkoyeva āgato. Lābhaṁ labhitvā hi iṭṭhāniṭṭhaṁ sundarāsundarañca vitakkeneva vinicchināti (CS:pg.2.90) "ettakaṁ me rūpārammaṇatthāya bhavissati, ettakaṁ saddādi-ārammaṇatthāya, ettakaṁ mayhaṁ bhavissati, ettakaṁ parassa, ettakaṁ paribhuñjissāmi, ettakaṁ nidahissāmī"ti. Tena vuttaṁ-- "lābhaṁ paṭicca vinicchayo"ti.

Chandarāgoti evaṁ akusalavitakkena vitakkitavatthusmiṁ dubbalarāgo ca balavarāgo ca uppajjati, idañhi idha taṇhā. **Chando**ti dubbalarāgassādhivacanaṁ. **Ajjhosānan**ti ahaṁ mamanti balavasanniṭṭhānaṁ. **Pariggaho**ti taṇhādiṭṭhavasena pariggahaṇakaraṇaṁ. **Macchariyan**ti parehi sādhāraṇabhāvassa asahanatā. Tenevassa porāṇā (DA.15./II,500.) evaṁ vacanatthaṁ vadanti-- "idaṁ acchariyaṁ mayhameva hotu, mā aññesaṁ acchariyaṁ hotūti pavattattā macchariyanti vuccatī"ti. **Ārakkho**ti dvārapidahanamañjūsagopanādivasena suṭṭhu rakkhaṇaṁ. Adhikarotīti **adhikaraṇaṁ,** kāraṇassetaṁ nāmaṁ. **Ārakkhādhikaraṇan**ti bhāvanapuṁsakaṁ, ārakkhahetūti attho. Daṇḍādānādīsu paranisedhanatthaṁ daṇḍassa ādānaṁ **daṇḍādānaṁ**. Ekato dhārādino satthassa ādānaṁ **satthādānaṁ**. **Kalaho**ti kāyakalahopi vācākalahopi. Purimo purimo virodho **viggaho**. Pacchimo pacchimo **vivādo**. Tuvaṁtuvanti agāravavacanaṁ **tuvaṁtuvaṁ**.

112. Idāni paṭilomanayenāpi taṁsamudācārataṇhaṁ dassetuṁ puna-- "ārakkhādhikaraṇan"ti ārabhanto desanaṁ nivattesi. Tattha **kāmataṇhā**ti pañcakāmaguṇikarāgavasena uppannā rūpāditaṇhā. **Bhavataṇhā**ti sassatadiṭṭhisahagato

rāgo. **Vibhavataṇhā**ti ucchedadiṭṭhisahagato rāgo. **Ime dve dhammā**ti vaṭṭamūlataṇhā ca samudācārataṇhā cāti ime dve dhammā. **Dvayenā**ti taṇhālakkhaṇavasena ekabhāvaṁ gatāpi vaṭṭamūlasamudācāravasena dvīhi koṭṭhāsehi vedanāya ekasamosaraṇā bhavanti, vedanāpaccayena ekapaccayāti attho. Tividhañhi samosaraṇaṁ osaraṇasamosaraṇaṁ, sahajātasamosaraṇaṁ, paccayasamosaraṇañca. Tattha -- "atha kho sabbāni tāni kāmasamosaraṇāni bhavantī"ti idaṁ **osaraṇasamosaraṇaṁ** nāma. "Chandamūlakā, āvuso, ete dhammā phassasamudayā vedanāsamosaraṇā"ti (a.ni.8.83) idaṁ **sahajātasamosaraṇaṁ** nāma. "Dvayena vedanāya ekasamosaraṇā"ti idaṁ pana **paccayasamosaraṇan**ti veditabbaṁ.

113. **Cakkhusamphasso**ti (CS:pg.2.91) ādayo sabbe vipākaphassāyeva. Tesu ṭhapetvā cattāro lokuttaravipākaphasse avasesā dvattiṁsa phassā honti. **Yadidaṁ phasso**ti ettha pana phasso bahudhā vedanāya paccayo hoti.

114. **Yehi, Ānanda, ākārehī**ti-ādīsu ākārā vuccanti vedanādīnaṁ aññamaññaṁ asadisasabhāvā. Teyeva sādhukaṁ dassiyamānā taṁ taṁ līnamatthaṁ gamentīti **liṅgāni**. Tassa tassa sañjānanahetuto **nimittāni**. Tathā tathā uddisitabbato (DA.15./II,501.) **uddesā** Tasmā ayamettha attho-- "Ānanda, yehi ākārehi …pe… yehi uddesehi nāmakāyassa nāmasamūhassa paññatti hoti, yā esā ca vedanāya vedayitākāre vedayitaliṅge vedayitanimitte vedanāti uddese sati, saññāya sañjānanākāre sañjānanaliṅge sañjānananimitte saññāti uddese sati, saṅkhārānaṁ cetanākāre cetanāliṅge cetanānimitte cetanāti uddese sati, viññāṇassa vijānanākāre vijānanaliṅge vijānananimitte viññāṇanti uddese sati-- 'ayaṁ nāmakāyo'ti nāmakāyassa paññatti hoti. Tesu nāmakāyappaññattihetūsu vedanādīsu ākārādīsu asati api nu kho rūpakāye adhivacanasamphasso paññāyetha? Yvāyaṁ cattāro khandhe vatthuṁ katvā manodvāre adhivacanasamphassavevacano manosamphasso uppajjati, api nu kho so rūpakāye paññāyetha, pañca pasāde vatthuṁ katvā katvā uppajjeyyā"ti. Atha āyasmā Ānando ambarukkhe asati jamburukkhato ambapakkassa uppattiṁ viya rūpakāyato tassa uppattiṁ asampaṭicchanto **no hetaṁ bhante**ti āha.

Dutiyapañhe ruppanākāraruppanaliṅgaruppananimittavasena rūpanti uddesavasena ca ākārādīnaṁ attho veditabbo. **Paṭighasamphasso**ti sappaṭighaṁ rūpakkhandhaṁ vatthuṁ katvā uppajjanakasamphasso. Idhāpi thero jamburukkhe asati ambarukkhato jambupakkassa uppattiṁ viya nāmakāyato tassa uppattiṁ asampaṭicchanto "no hetaṁ bhante"ti āha.

Tatiyapañho (CS:pg.2.92) ubhayavaseneva vutto. Tatra thero ākāse ambajambupakkānaṁ uppattiṁ viya nāmarūpābhāve dvinnampi phassānaṁ uppattiṁ asampaṭicchanto "no hetaṁ bhante"ti āha.

Evaṁ dvinnaṁ phassānaṁ visuṁ visuṁ paccayaṁ dassetvā idāni dvinnampi tesaṁ avisesato nāmarūpapaccayataṁ dassetuṁ-- "yehi Ānanda ākārehī"ti catutthaṁ pañhaṁ ārabhi. **Yadidaṁ nāmarūpan**ti yaṁ idaṁ nāmarūpaṁ, yaṁ idaṁ chasupi dvāresu nāmarūpaṁ, eseva hetu eseva paccayoti attho. Cakkhudvārādīsu hi cakkhādīni ceva rūpārammaṇādīni ca rūpaṁ, sampayuttakā khandhā nāmanti evaṁ pañcavidhopi so phasso nāmarūpapaccayāva (DA.15./II,502.) phasso. Manodvārepi hadayavatthuñceva yañca rūpaṁ ārammaṇaṁ hoti, idaṁ rūpaṁ. Sampayuttadhammā ceva yañca arūpaṁ ārammaṇaṁ hoti, idaṁ arūpaṁ nāma. Evaṁ manosamphassopi nāmarūpapaccayā phassoti veditabbo. Nāmarūpaṁ panassa bahudhā paccayo hoti.

115. **Na okkamissathā**ti pavisitvā pavattamānaṁ viya paṭisandhivasena na vattissatha. **Samuccissathā**ti paṭisandhiviññāṇe asati api nu kho suddhaṁ avasesaṁ

nāmarūpaṁ antomātukucchismiṁ kalalādibhāvena samuccitaṁ missakabhūtaṁ hutvā vattissatha. **Okkamitvā vokkamissathā**ti paṭisandhivasena okkamitvā cutivasena vokkamissatha, nirujjhissathāti attho. So panassa nirodho na tasseva cittassa nirodhena, na tato dutiyatatiyānaṁ nirodhena hoti. Paṭisandhicittena hi saddhiṁ samuṭṭhitāni samatiṁsa kammajarūpāni nibbattanti. Tesu pana ṭhitesuyeva soḷasa bhavaṅgacittāni uppajjitvā nirujjhanti. Etasmiṁ antare gahitapaṭisandhikassa dārakassa vā mātuyā vā panassa antarāyo natthi. Ayañhi **anokāso** nāma. Sace pana paṭisandhicittena saddhiṁ samuṭṭhitarūpāni sattarasamassa bhavaṅgassa paccayaṁ dātuṁ sakkonti, pavatti pavattati, paveṇī ghaṭiyati. Sace pana na sakkonti, pavatti nappavattati, paveṇī na ghaṭiyati, **vokkamati** nāma hoti. Taṁ sandhāya "okkamitvā vokkamissathā"ti vuttaṁ.

Itthattāyāti itthabhāvāya, evaṁ paripuṇṇapañcakkhandhabhāvāyāti attho. **Daharasseva sato**ti mandassa bālasseva santassa. **Vocchijjissathā**ti upacchijjissatha (CS:pg.2.93) **vuḍḍhiṁ virūḷhiṁ vepullan**ti viññāṇe upacchinne suddhaṁ nāmarūpameva uṭṭhahitvā paṭhamavayavasena vuḍḍhiṁ, majjhimavayavasena virūḷhiṁ, pacchimavayavasena vepullaṁ api nu kho āpajjissathāti. Dasavassavīsativassavassasatavassasahassasampāpanena vā api nu kho vuḍḍhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ āpajjissathāti attho.

Tasmātihānandāti yasmā mātukucchiyaṁ paṭisandhiggahaṇepi (DA.15./II,503.) kucchivāsepi kucchito nikkhamanepi, pavattiyaṁ dasavassādikālepi viññāṇamevassa paccayo, tasmā eseva hetu esa paccayo nāmarūpassa, yadidaṁ viññāṇaṁ. Yathā hi rājā attano parisaṁ niggaṇhanto evaṁ vadeyya-- "tvaṁ uparājā, tvaṁ senāpatīti kena kato nanu mayā kato, sace hi mayi akaronte tvaṁ attano dhammatāya uparājā vā senāpati vā bhaveyyāsi, jāneyyāma vo balan"ti; evameva viññāṇaṁ nāmarūpassa paccayo hoti. Atthato evaṁ nāmarūpaṁ vadati viya "tvaṁ nāmaṁ, tvaṁ rūpaṁ, tvaṁ nāmarūpaṁ nāmāti kena kataṁ, nanu mayā kataṁ, sace hi mayi purecārike hutvā mātukucchismiṁ paṭisandhiṁ agaṇhante tvaṁ nāmaṁ vā rūpaṁ vā nāmarūpaṁ vā bhaveyyāsi, jāneyyāma vo balan"ti. Taṁ panetaṁ viññāṇaṁ nāmarūpassa bahudhā paccayo hoti.

116. **Dukkhasamudayasambhavo**ti dukkharāsisambhavo. **Yadidaṁ nāmarūpan**ti yaṁ idaṁ nāmarūpaṁ, eseva hetu esa paccayo. Yathā hi rājapurisā rājānaṁ niggaṇhanto evaṁ vadeyyuṁ-- "tvaṁ rājāti kena kato, nanu mayā kato, sace hi mayi uparājaṭṭhāne, mayi senāpatiṭṭhāne atiṭṭhante tvaṁ ekakova rājā bhaveyyāsi, passeyyāma te rājabhāvan"ti; evameva nāmarūpampi atthato evaṁ viññāṇaṁ vadati viya "tvaṁ paṭisandhiviññāṇanti kena kataṁ, nanu amhehi kataṁ, sace hi tvaṁ tayo khandhe hadayavatthuñca anissāya paṭisandhiviññāṇaṁ nāma bhaveyyāsi, passeyyāma te paṭisandhiviññāṇabhāvan"ti. Tañca panetaṁ nāmarūpaṁ viññāṇassa bahudhā paccayo hoti.

Ettāvatā khoti viññāṇe nāmarūpassa paccaye honte, nāmarūpe viññāṇassa paccaye honte, dvīsu aññamaññapaccayavasena pavattesu ettakena (CS:pg.2.94) jāyetha vā …pe… upapajjetha vā, jāti-ādayo paññāyeyyuṁ aparāparaṁ vā cutipaṭisandhiyoti.

Adhivacanapathoti "sirivaḍḍhako dhanavaḍḍhako"ti-ādikassa atthaṁ adisvā vacanamattameva adhikicca pavattassa vohārassa patho. **Niruttipatho**ti saratīti sato, sampajānātīti sampajānoti-ādikassa (DA.15./II,504.) kāraṇāpadesavasena pavattassa vohārassa patho. **Paññattipatho**ti-- "paṇḍito byatto medhāvī nipuṇo kataparappavādo"ti-ādikassa nānappakārato ñāpanavasena pavattassa vohārassa patho. Iti tīhi padehi adhivacanādīnaṁ vatthubhūtā khandhāva kathitā. **Paññāvacaran**ti paññāya avacaritabbaṁ jānitabbaṁ. **Vaṭṭaṁ vattatī**ti saṁsāravaṭṭaṁ vattati.

Itthattanti itthaṁbhāvo, khandhapañcakassetaṁ nāmaṁ. **Paññāpanāyā**ti nāmapaññattatthāya. "Vedanā saññā"ti-ādinā nāmapaññattatthāya, khandhapañcakampi ettāvatā paññāyatīti attho. **Yadidaṁ nāmarūpaṁ saha viññāṇenā**ti yaṁ idaṁ nāmarūpaṁ saha viññāṇena aññamaññapaccayatāya pavattati, ettāvatāti vuttaṁ hoti. Idañhettha niyyātitavacanaṁ.

(DA.15.-2)Attapaññattivaṇṇanā

117. Iti Bhagavā-- "gambhīro cāyaṁ, Ānanda, paṭiccasamuppādo, gambhīrāvabhāso cā"ti padassa anusandhiṁ dassetvā idāni "tantākulakajātā"ti padassa anusandhiṁ dassento "kittāvatā cā"ti-ādikaṁ desanaṁ ārabhi. Tattha **rūpiṁ vā hi, Ānanda, parittaṁ attānan**ti-ādīsu yo avaḍḍhitaṁ kasiṇanimittaṁ attāti gaṇhāti, so rūpiṁ parittaṁ paññapeti. Yo pana nānākasiṇalābhī hoti, so taṁ kadāci nīlo, kadāci pītakoti paññapeti. Yo vaḍḍhitaṁ kasiṇanimittaṁ attāti gaṇhāti, so rūpiṁ anantaṁ paññapeti. Yo vā pana avaḍḍhitaṁ kasiṇanimittaṁ ugghāṭetvā nimittaphuṭṭhokāsaṁ vā tattha pavatte cattāro khandhe vā tesu viññāṇamattameva vā attāti gaṇhāti, so arūpiṁ parittaṁ paññapeti. Yo vaḍḍhitaṁ nimittaṁ ugghāṭetvā nimittaphuṭṭhokāsaṁ vā tattha pavatte cattāro khandhe vā tesu viññāṇamattameva vā attāti gaṇhāti, so arūpiṁ anantaṁ paññapeti.

118. **Tatrānandā**ti (CS:pg.2.95) ettha **tatrā**ti tesu catūsu diṭṭhigatikesu. **Etarahi vā**ti idāneva, na ito paraṁ. Ucchedavasenetaṁ vuttaṁ. **Tatthabhāviṁ vā**ti tattha vā paraloke bhāviṁ. Sassatavasenetaṁ vuttaṁ. **Atathaṁ vā pana santan**ti atathasabhāvaṁ samānaṁ. **Tathattāyā**ti tathabhāvāya. **Upakappessāmī**ti sampādessāmi. Iminā vivādaṁ dasseti. Ucchedavādī hi "sassatavādino attānaṁ atathaṁ anucchedasabhāvampi samānaṁ (DA.15./II,505.) tathatthāya ucchedasabhāvāya upakappessāmi, sassatavādañca jānāpetvā ucchedavādameva naṁ gāhessāmī"ti cinteti. Sassatavādīpi "ucchedavādino attānaṁ atathaṁ asassatasabhāvampi samānaṁ tathatthāya sassatabhāvāya upakappessāmi, ucchedavādañca jānāpetvā sassatavādameva naṁ gāhessāmī"ti cinteti.

Evaṁ santaṁ khoti evaṁ samānaṁ rūpiṁ parittaṁ attānaṁ paññapentanti attho. **Rūpin**ti rūpakasiṇalābhiṁ. **Parittattānudiṭṭhi anusetī**ti paritto attāti ayaṁ diṭṭhi anuseti, sā pana na valli viya ca latā viya ca anuseti. Appahīnaṭṭhena anusetīti veditabbo. **Iccālaṁ vacanāyā**ti taṁ puggalaṁ evarūpā diṭṭhi anusetīti vattuṁ yuttaṁ. Esa nayo sabbattha.

Arūpinti ettha pana arūpakasiṇalābhiṁ, arūpakkhandhagocaraṁ vāti evamattho daṭṭhabbo. Ettāvatā lābhino cattāro, tesaṁ antevāsikā cattāro, takkikā cattāro, tesaṁ antevāsikā cattāroti attato soḷasa diṭṭhigatikā dassitā honti.

(DA.15.-3)Na-attapaññattivaṇṇanā

119. Evaṁ ye attānaṁ paññapenti, te dassetvā idāni ye na paññapenti, te dassetuṁ-- "kittāvatā ca Ānandā"ti-ādimāha. Ke pana na paññapenti? Sabbe tāva ariyapuggalā na paññapenti. Ye ca bahussutā tipiṭakadharā dvipiṭakadharā ekapiṭakadharā, antamaso ekanikāyampi sādhukaṁ vinicchinitvā uggahitadhammakathikopi āraddhavipassakopi puggalo, te na paññapentiyeva. Etesañhi paṭibhāgakasiṇe paṭibhāgakasiṇamicceva ñāṇaṁ hoti. Arūpakkhandhesu ca

arūpakkhandhā icceva.

(DA.15.-4)Attasamanupassanāvaṇṇanā

121. Evaṁ (CS:pg.2.96) ye na paññapenti, te dassetvā idāni ye te paññapenti, te yasmā diṭṭhivasena samanupassitvā paññapenti, sā ca nesaṁ samanupassanā vīsativatthukāya sakkāyadiṭṭhiyā appahīnattā hoti, tasmā taṁ vīsativatthukaṁ sakkāyadiṭṭhiṁ dassetuṁ puna **kittāvatā ca Ānandā**ti-ādimāha.

Tattha **vedanaṁ vā hī**ti iminā vedanākkhandhavatthukā sakkāyadiṭṭhi kathitā. **Appaṭisaṁvedano me attā**ti iminā rūpakkhandhavatthukā. **Attā me vediyati, vedanādhammo hi me attā**ti iminā saññāsaṅkhāraviññāṇakkhandhavatthukā (DA.15./II,506.) Idañhi khandhattayaṁ vedanāsampayuttattā vediyati. Etassa ca vedanādhammo avippayuttasabhāvo.

122. Idāni tattha dosaṁ dassento-- "tatrānandā"ti-ādimāha. Tattha **tatrā**ti tesu tīsu diṭṭhigatikesu. **Yasmiṁ, Ānanda, samaye**ti-ādi yo yo yaṁ yaṁ vedanaṁ attāti samanupassati, tassa tassa attano kadāci bhāvaṁ, kadāci abhāvanti evamādidosadassanatthaṁ vuttaṁ.

123. Aniccādīsu hutvā abhāvato **aniccā**. Tehi tehi kāraṇehi saṅgamma samāgamma katāti **saṅkhatā**. Taṁ taṁ paccayaṁ paṭicca sammā kāraṇeneva uppannāti **paṭiccasamuppannā**. **Khayo**ti-ādi sabbaṁ bhaṅgassa vevacanaṁ. Yañhi bhijjati, taṁ khiyatipi vayatipi virajjhatipi nirujjhatipi, tasmā **khayadhammā**ti-ādi vuttaṁ.

Byagā meti vi-agāti byagā, vigato niruddho me attāti attho. Kiṁ pana ekasseva tīsupi kālesu-- "eso me attā"ti hotīti, kiṁ pana na bhavissati? Diṭṭhigatikassa hi thusarāsimhi nikkhittakhāṇukasseva niccalatā nāma natthi, vanamakkaṭo viya aññaṁ gaṇhāti, aññaṁ muñcati. **Aniccasukhadukkhavokiṇṇan**ti visesena taṁ taṁ vedanaṁ attāti samanupassanto aniccañceva sukhañca dukkhañca attānaṁ samanupassati avisesena vedanaṁ attāti samanupassanto vokiṇṇaṁ uppādavayadhammaṁ (CS:pg.2.97) attānaṁ samanupassati. Vedanā hi tividhā ceva uppādavayadhammā ca, tañcesa attāti samanupassati. Iccassa anicco ceva attā āpajjati, ekakkhaṇe ca bahūnaṁ vedanānaṁ uppādo. Taṁ kho panesa aniccaṁ attānaṁ anujānāti, na ekakkhaṇe bahūnaṁ vedanānaṁ uppatti atthi. Imamatthaṁ sandhāya-- "tasmātihānanda, etenapetaṁ nakkhamati 'vedanā me attā'ti samanupassitun"ti vuttaṁ.

124. **Yattha panāvuso**ti yattha suddharūpakkhandhe sabbaso vedayitaṁ natthi. **Api nu kho tatthā**ti api nu kho tasmiṁ vedanāvirahite tālavaṇṭe vā vātapāne vā asmīti evaṁ ahaṁkāro uppajjeyyāti attho. **Tasmātihānandā**ti yasmā suddharūpakkhandho uṭṭhāya ahamasmīti na vadati, tasmā etenapi etaṁ nakkhamatīti attho. **Api nu kho tattha ayamahamasmīti siyā**ti api nu kho (DA.15./II,507.) tesu vedanādhammesu tīsu khandhesu ekadhammopi ayaṁ nāma ahamasmīti evaṁ vattabbo siyā. Atha vā vedanānirodhā saheva vedanāya niruddhesu tesu tīsu khandhesu api nu kho ayamahamasmīti vā ahamasmīti vā uppajjeyyāti attho. Athāyasmā Ānando sasavisāṇassa tikhiṇabhāvaṁ viya taṁ asampaṭicchanto **no hetaṁ bhante**ti āha.

Ettāvatā kiṁ kathitaṁ hoti? Vaṭṭakathā kathitā hoti. Bhagavā hi vaṭṭakathaṁ kathento katthaci avijjāsīsena kathesi, katthaci taṇhāsīsena, katthaci diṭṭhisīsena. Tattha "purimā, bhikkhave, koṭi nappaññāyati avijjāya, 'ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā samabhavī'ti. Evañcidaṁ, bhikkhave, vuccati. Atha ca pana paññāyati idappaccayā avijjā"ti (a.ni.10.61) evaṁ avijjāsīsena kathitā. "Purimā, bhikkhave, koṭi nappaññāyati

bhavataṇhāya, ‘ito pubbe bhavataṇhā nāhosi, atha pacchā samabhavī’ti. Evañcidaṁ, bhikkhave, vuccati. Atha ca pana paññāyati idappaccayā bhavataṇhā”ti (a.ni.10.62) evaṁ taṇhāsīsena kathitā. “Purimā, bhikkhave, koṭi nappaññāyati bhavadiṭṭhiyā, ‘ito pubbe bhavadiṭṭhi nāhosi, atha pacchā samabhavī’ti, evañcidaṁ, bhikkhave, vuccati. Atha ca pana paññāyati idappaccayā bhavadiṭṭhī”ti evaṁ diṭṭhisīsena kathitā. Idhāpi diṭṭhisīseneva kathitā.

Diṭṭhigatiko (CS:pg.2.98) hi sukhādivedanaṁ attāti gahetvā ahaṅkāramamaṅkāraparāmāsavasena sabbabhavayonigati-- viññāṇaṭṭhitisattāvāsesu tato tato cavitvā tattha tattha upapajjanto mahāsamudde vātukkhittanāvā viya satataṁ samitaṁ paribbhamati, vaṭṭato sīsaṁ ukkhipituṁyeva na sakkoti.

126. Iti Bhagavā paccayākāramūḷhassa diṭṭhigatikassa ettakena kathāmaggena vaṭṭaṁ kathetvā idāni vivaṭṭaṁ kathento **yato kho pana, Ānanda, bhikkhū**ti-ādimāha.

Tañca pana vivaṭṭakathaṁ Bhagavā desanāsu kusalattā vissaṭṭhakammaṭṭhānaṁ navakammādivasena vikkhittapuggalaṁ anāmasitvā kārakassa satipaṭṭhānavihārino puggalassa vasena ārabhanto **neva vedanaṁ attānaṁ samanupassatī**ti-ādimāha. Evarūpo hi bhikkhu-- “yaṁ kiñci rūpaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ ajjhattaṁ vā bahiddhā vā oḷārikaṁ vā sukhumaṁ (DA.15./II,508.) vā hīnaṁ vā paṇītaṁ vā yaṁ dūre vā santike vā, sabbaṁ rūpaṁ aniccato vavatthapeti, ekaṁ sammasanaṁ. Dukkhato vavatthapeti, ekaṁ sammasanaṁ. Anattato vavatthapeti, ekaṁ sammasanan”ti-ādinā nayena vuttassa sammasanañāṇassa vasena sabbadhammesu pavattattā neva vedanaṁ attāti samanupassati, na aññaṁ, so evaṁ asamanupassanto na kiñci loke upādiyatīti khandhalokādibhede loke rūpādīsu dhammesu kiñci ekadhammampi attāti vā attaniyanti vā na upādiyati.

Anupādiyaṁ na paritassatīti anupādiyanto taṇhādiṭṭhimānaparitassanāyāpi na paritassati. **Aparitassan**ti aparitassamāno. **Paccattaṁyeva parinibbāyatī**ti attanāva kilesaparinibbānena parinibbāyati. Evaṁ parinibbutassa panassa paccavekkhaṇāpavattidassanatthaṁ **khīṇā jātī**ti-ādi vuttaṁ.

Iti sā diṭṭhīti yā tathāvimuttassa arahato diṭṭhi, sā evaṁ diṭṭhi. “Itissa diṭṭhī”tipi pāṭho. Yo tathāvimutto arahā, evamassa diṭṭhīti attho. **Tadakallan**ti taṁ na yuttaṁ. Kasmā? Evañhi sati-- “arahā na kiñci jānātī”ti vuttaṁ bhaveyya, evaṁ ñatvā vimuttañca arahantaṁ “na kiñci jānātī”ti vattuṁ (CS:pg.2.99) na yuttaṁ. Teneva catunnampi nayānaṁ avasāne-- “taṁ kissa hetū”ti-ādimāha.

Tattha **yāvatā Ānanda adhivacanan**ti yattako adhivacanasaṅkhāto vohāro atthi. **Yāvatā adhivacanapatho**ti yattako adhivacanassa patho, khandhā āyatanāni dhātuyo vā atthi. Esa nayo sabbattha. **Paññāvacaran**ti paññāya avacaritabbaṁ khandhapañcakaṁ. **Tadabhiññā**ti taṁ abhijānitvā. Ettakena Bhagavatā kiṁ dassitaṁ? Tantākulapadasseva anusandhi dassito.

(DA.15.-5)Sattaviññāṇaṭṭhitivaṇṇanā

127. Idāni yo-- “na paññapetī”ti vutto, so yasmā gacchanto gacchanto ubhatobhāgavimutto nāma hoti. Yo ca-- “na samanupassatī”ti vutto, so yasmā gacchanto gacchanto paññāvimutto nāma hoti. Tasmā tesaṁ heṭṭhā vuttānaṁ dvinnaṁ bhikkhūnaṁ nigamanañca nāmañca dassetuṁ **satta kho imānanda viññāṇaṭṭhitiyo**ti-ādimāha.

Tattha **sattā**ti paṭisandhivasena vuttā, ārammaṇavasena Saṅgītisutte (dī.ni.3.311) vuttā catasso āgamissanti. Viññāṇaṁ tiṭṭhati etthāti (DA.15./II,509.) **viññāṇaṭṭhiti,**

viññāṇapatiṭṭhānassetaṁ adhivacanaṁ. **Dve ca āyatanānī**ti dve nivāsaṭṭhānāni. Nivāsaṭṭhānañhi idhāyatananti adhippetaṁ. Teneva vakkhati-- "Asaññasattāyatanaṁ nevasaññānāsaññāyatanameva dutiyan"ti. Kasmā panetaṁ sabbaṁ gahitanti? Vaṭṭapariyādānatthaṁ. Vaṭṭañhi na suddhaviññāṇaṭṭhitivasena suddhāyatanavasena vā pariyādānaṁ gacchati, bhavayonigatisattāvāsavasena pana gacchati, tasmā sabbametaṁ gahitaṁ.

Idāni anukkamena tamatthaṁ vibhajanto **katamā sattā**ti-ādimāha. Tattha **seyyathāpī**ti nidassanatthe nipāto, yathā manussāti attho. Aparimāṇesu hi cakkavāḷesu aparimāṇānaṁ manussānaṁ vaṇṇasaṇṭhānādivasena dvepi ekasadisā natthi. Yepi hi katthaci yamakabhātaro vaṇṇena vā saṇṭhānena vā ekasadisā honti, tesampi ālokitavilokitakathitahasitagamanaṭhānādīhi viseso hotiyeva. Tasmā (CS:pg.2.100) **nānattakāyā**ti vuttā. Paṭisandhisaññā pana nesaṁ tihetukāpi dvihetukāpi ahetukāpi honti, tasmā **nānattasaññino**ti vuttā. **Ekacce ca devā**ti cha kāmāvacaradevā. Tesu hi kesañci kāyo nīlo hoti, kesañci pītakādivaṇṇo. Saññā pana nesaṁ dvihetukāpi tihetukāpi honti, ahetukā natthi. **Ekacce ca vinipātikā**ti catu-apāyavinimuttā uttaramātā yakkhinī, piyaṅkaramātā, phussamittā, dhammaguttāti evamādikā aññe ca vemānikā petā. Etesañhi pīta-odātakāḷamaṅguracchavisāmavaṇṇādivasena ceva kisathūlarassadīghavasena ca kāyo nānā hoti, manussānaṁ viya dvihetukatihetuka-ahetukavasena saññāpi. Te pana devā viya na mahesakkhā, kapaṇamanussā viya appesakkhā, dullabhaghāsacchādanā dukkhapīḷitā viharanti. Ekacce kāḷapakkhe dukkhitā juṇhapakkhe sukhitā honti, tasmā sukhasamussayato vinipatitattā **vinipātikā**ti vuttā. Ye panettha tihetukā tesaṁ dhammābhisamayopi hoti, piyaṅkaramātā hi yakkhinī paccūsasamaye Anuruddhattherassa dhammaṁ sajjhāyato sutvā--

(DA.15./II,510.) "Mā saddamakari piyaṅkara, bhikkhu dhammapadāni bhāsati;
Api dhammapadaṁ vijāniya, paṭipajjema hitāya no siyā.
Pāṇesu ca saṁyamāmase, sampajānamusā na bhaṇāmase;
Sikkhema susīlyamattano, api muccema pisācayoniyā"ti. (saṁ.ni.2.40).

Evaṁ puttakaṁ saññāpetvā taṁ divasaṁ sotāpattiphalaṁ pattā. Uttaramātā pana Bhagavato dhammaṁ sutvāva sotāpannā jātā.

Brahmakāyikāti brahmapārisajjabrahmapurohitamahābrahmāno. **Paṭhamābhinibbattā**ti te sabbepi paṭhamena jhānena abhinibbattā. Tesu brahmapārisajjā pana parittena abhinibbattā, tesaṁ kappassa tatiyo bhāgo āyuppamāṇaṁ. Brahmapurohitā majjhimena, tesaṁ upaḍḍhakappo āyuppamāṇaṁ, kāyo ca tesaṁ vipphārikataro hoti. Mahābrahmāno paṇītena, tesaṁ kappo āyuppamāṇaṁ, kāyo pana tesaṁ ativipphāriko hoti. Iti te kāyassa nānattā, paṭhamajjhānavasena saññāya ekattā **nānattakāyā ekattasaññino**ti veditabbā.

Yathā (CS:pg.2.101) ca te, evaṁ catūsu apāyesu sattā. Nirayesu hi kesañci gāvutaṁ, kesañci aḍḍhayojanaṁ, kesañci yojanaṁ attabhāvo hoti, Devadattassa pana yojanasatiko jāto. Tiracchānesupi keci khuddakā, keci mahantā. Pettivisayepi keci saṭṭhihatthā, keci sattatihatthā, keci asītihatthā honti, keci suvaṇṇā, keci dubbaṇṇā honti. Tathā kālakañjikā asurā. Api cettha dīghapiṭṭhikapetā nāma saṭṭhiyojanikāpi honti. Saññā pana sabbesampi akusalavipāka-ahetukāva honti. Iti āpāyikāpi nānattakāyā ekattasaññinotveva saṅkhyaṁ gacchanti.

Ābhassarāti daṇḍa-ukkāya acci viya etesaṁ sarīrato ābhā chijjitvā chijjitvā patantī viya sarati vissaratīti ābhassarā. Tesu pañcakanayena dutiyatatiyajjhānadvayaṁ

parittaṁ bhāvetvā upapannā **parittābhā** nāma honti, tesaṁ dve kappā āyuppamāṇaṁ. Majjhimaṁ bhāvetvā upapannā **appamāṇābhā** nāma honti, tesaṁ cattāro kappā āyuppamāṇaṁ. Paṇītaṁ bhāvetvā upapannā (DA.15./II,511.) ābhassarā nāma honti, tesaṁ aṭṭha kappā āyuppamāṇaṁ. Idha pana ukkaṭṭhaparicchedavasena sabbepi te gahitā. Sabbesañhi tesaṁ kāyo ekavipphārova hoti, saññā pana avitakkavicāramattā vā avitakka-avicārā vāti nānā.

Subhakiṇhāti subhena okiṇṇā vikiṇṇā, subhena sarīrappabhāvaṇṇena ekagghanāti attho. Etesañhi ābhassarānaṁ viya na chijjitvā chijjitvā pabhā gacchati. Pañcakanaye pana parittamajjhimapaṇītassa catutthajjhānassa vasena soḷasadvattiṁsacatusaṭṭhikappāyukā **parittasubha-appamāṇasubhasubhakiṇhā** nāma hutvā nibbattanti. Iti sabbepi te **ekattakāyā ceva** catutthajjhānasaññāya ekattasaññino cāti veditabbā. **Vehapphalāpi** catutthaviññāṇaṭṭhitimeva bhajanti. **Asaññasattā** viññāṇābhāvā ettha saṅgahaṁ na gacchanti, sattāvāsesu gacchanti.

Suddhāvāsā vivaṭṭapakkhe ṭhitā na sabbakālikā, kappasatasahassampi asaṅkhyeyyampi Buddhasuññe loke nuppajjanti. Soḷasakappasahassabbhantare Buddhesu uppannesuyeva uppajjanti, dhammacakkappavattassa Bhagavato khandhavāraṭṭhānasadisā honti. Tasmā neva viññāṇaṭṭhitiṁ na sattāvāsaṁ bhajanti. Mahāsīvatthero pana-- “na kho pana so Sāriputta sattāvāso sulabharūpo (CS:pg.2.102) yo mayā anivutthapubbo iminā dīghena addhunā aññatra suddhāvāsehi devehī”ti (ma.ni.1.160) iminā suttena suddhāvāsāpi catutthaviññāṇaṭṭhitiṁ catutthasattāvāsaṁyeva bhajantīti vadati, taṁ appaṭibāhiyattā suttassa anuññātaṁ.

Sabbaso rūpasaññānanti-ādīnaṁ attho Visuddhimagge vutto. Nevasaññānāsaññāyatanaṁ pana yatheva saññāya, evaṁ viññāṇassapi sukhumattā neva viññāṇaṁ nāviññāṇaṁ. Tasmā viññāṇaṭṭhitīsu avatvā āyatanesu vuttaṁ.

128. **Tatrā**ti tāsu viññāṇaṭṭhitīsu. **Tañca pajānātī**ti tañca viññāṇaṭṭhitiṁ pajānāti. **Tassā ca samudayan**ti “avijjāsamudayā rūpasamudayo”ti-ādinā (paṭi.ma.1.49) nayena tassā samudayañca pajānāti. **Tassā ca atthaṅgaman**ti-- (DA.15./II,512.) “avijjānirodhā rūpanirodho”ti-ādinā nayena tassā atthaṅgamañca pajānāti. **Assādan**ti yaṁ rūpaṁ paṭicca …pe… yaṁ viññāṇaṁ paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ, ayaṁ viññāṇassa assādoti, evaṁ tassā assādañca pajānāti. **Ādīnavan**ti yaṁ rūpaṁ …pe… yaṁ viññāṇaṁ aniccaṁ dukkhaṁ vipariṇāmadhammaṁ, ayaṁ viññāṇassa ādīnavoti, evaṁ tassā ādīnavañca pajānāti. **Nissaraṇan**ti yo rūpasmiṁ …pe… yo viññāṇe chandarāgavinayo, chandarāgappahānaṁ, idaṁ viññāṇassa nissaraṇanti (saṁ.ni.2.26) evaṁ tassā nissaraṇañca pajānāti. **Kallaṁ nu tenā**ti yuttaṁ nu tena bhikkhunā taṁ viññāṇaṭṭhitiṁ taṇhāmānadiṭṭhīnaṁ vasena ahanti vā mamanti vā abhinanditunti. Etenupāyena sabbattha veditabbo. Yattha pana rūpaṁ natthi, tattha catunnaṁ khandhānaṁ vasena, yattha viññāṇaṁ natthi, tattha ekassa khandhassa vasena samudayo yojetabbo. Āhārasamudayā āhāranirodhāti idañcettha padaṁ yojetabbaṁ.

Yato kho, Ānanda, bhikkhūti yadā kho Ānanda, bhikkhu. **Anupādā vimutto**ti catūhi upādānehi aggahetvā vimutto. **Paññāvimutto**ti paññāya vimutto. Aṭṭha vimokkhe asacchikatvā paññābaleneva nāmakāyassa ca rūpakāyassa ca appavattiṁ katvā vimuttoti attho. So sukkhavipassako ca paṭhamajjhānādīsu aññatarasmiṁ ṭhatvā arahattaṁ patto (CS:pg.2.103) cāti pañcavidho. Vuttampi cetaṁ-- “katamo ca puggalo paññāvimutto? Idhekacco puggalo na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti, ayaṁ vuccati puggalo paññāvimutto”ti (pu.pa.15).

(DA.15.-6)Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā

129. Evaṁ ekassa bhikkhuno nigamanañca nāmañca dassetvā itarassa dassetuṁ **aṭṭha kho ime**ti-ādimāha. Tattha **vimokkho**ti kenaṭṭhena vimokkho? Adhimuccanaṭṭhena. Ko panāyaṁ adhimuccanaṭṭho nāma? Paccanīkadhammehi ca suṭṭhu muccanaṭṭho, ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu muccanaṭṭho, pitu-aṅke vissaṭṭhaṅgapaccaṅgassa dārakassa sayanaṁ viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttaṁ hoti. Ayaṁ panattho pacchime (DA.15./II,513.) vimokkhe natthi, purimesu sabbesu atthi.

Rūpī rūpāni passatīti ettha ajjhattaṁ kesādīsu nīlakasiṇādīsu nīlakasiṇādivasena uppāditaṁ rūpajjhānaṁ rūpaṁ, tadassatthīti rūpī. **Bahiddhā rūpāni passatī**ti bahiddhāpi nīlakasiṇādīni rūpāni jhānacakkhunā passati. Iminā ajjhattabahiddhāvatthukesu kasiṇesu uppāditajjhānassa puggalassa cattāri rūpāvacarajjhānāni dassitāni. **Ajjhattaṁ arūpasaññī**ti ajjhattaṁ na rūpasaññī, attano kesādīsu anuppāditarūpāvacarajjhānoti attho. Iminā bahiddhā parikammaṁ katvā bahiddhāva uppāditajjhānassa puggalassa rūpāvacarajjhānāni dassitāni.

Subhantveva adhimutto hotīti iminā suvisuddhesu nīlādīsu vaṇṇakasiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcāpi anto-appanāyaṁ subhanti ābhogo natthi, yo pana visuddhaṁ subhaṁ kasiṇamārammaṇaṁ karitvā viharati, so yasmā subhanti adhimutto hotīti vattabbataṁ āpajjati, tasmā evaṁ desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana-- "kathaṁ subhantveva adhimutto hotīti vimokkho? Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekaṁ disaṁ pharitvā viharati …pe… mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Karuṇā, muditā, upekkhāsahagatena cetasā ekaṁ disaṁ pharitvā viharati …pe… upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā (CS:pg.2.104) honti. Evaṁ subhaṁ tveva adhimutto hotīti vimokkho"ti (paṭi.ma.1.212) vuttaṁ.

Sabbaso rūpasaññānanti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ sabbaṁ Visuddhimagge vuttameva. **Ayaṁ aṭṭhamo vimokkho**ti ayaṁ catunnaṁ khandhānaṁ sabbaso visuddhattā vimuttattā aṭṭhamo uttamo vimokkho nāma.

130. **Anuloman**ti ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā. **Paṭiloman**ti pariyosānato paṭṭhāya yāva ādito. **Anulomapaṭiloman**ti idaṁ atipaguṇattā samāpattīnaṁ aṭṭhatvāva ito cito ca sañcaraṇavasena vuttaṁ. **Yatthicchakan**ti okāsaparidīpanaṁ, yattha yattha okāse icchati. **Yadicchakan**ti samāpattidīpanaṁ, yaṁ yaṁ samāpattiṁ icchati. **Yāvaticchakan**ti addhānaparicchedadīpanaṁ (DA.15./II,514.) yāvatakaṁ addhānaṁ icchati. **Samāpajjatī**ti taṁ taṁ samāpattiṁ pavisati. **Vuṭṭhātī**ti tato uṭṭhāya tiṭṭhati.

Ubhatobhāgavimuttoti dvīhi bhāgehi vimutto, arūpasamāpattiyā rūpakāyato vimutto, maggena nāmakāyato vimuttoti. Vuttampi cetaṁ--

"Accī yathā vātavegena khittā, (upasivāti Bhagavā)
Atthaṁ paleti na upeti saṅkhaṁ.
Evaṁ munī nāmakāyā vimutto,
Atthaṁ paleti na upeti saṅkhan"ti. (su.ni.1080).

So panesa ubhatobhāgavimutto ākāsānañcāyatanādīsu aññatarato uṭṭhāya arahattaṁ patto ca anāgāmī hutvā nirodhā uṭṭhāya arahattaṁ patto cāti pañcavidho. Keci pana-- "yasmā rūpāvacaracatutthajjhānampi duvaṅgikaṁ upekkhāsahagataṁ, arūpāvacarajjhānampi tādisameva. Tasmā rūpāvacaracatutthajjhānato uṭṭhāya arahattaṁ pattopi ubhatobhāgavimutto"ti.

Ayaṁ pana ubhatobhāgavimuttapañho heṭṭhā lohapāsāde samuṭṭhahitvā Tipiṭakacūḷasumanattherassa vaṇṇanaṁ nissāya cirena vinicchayaṁ patto (CS:pg.2.105) Girivihāre kira therassa antevāsiko ekassa piṇḍapātikassa mukhato taṁ pañhaṁ sutvā āha-- "āvuso, heṭṭhālohapāsāde amhākaṁ ācariyassa dhammaṁ vaṇṇayato na kenaci sutapubban"ti. Kiṁ pana, bhante, thero avacāti? Rūpāvacaracatutthajjhānaṁ kiñcāpi duvaṅgikaṁ upekkhāsahagataṁ kilese vikkhambheti, kilesānaṁ pana āsannapakkhe virūhanaṭṭhāne samudācarati. Ime hi kilesā nāma pañcavokārabhave nīlādīsu aññataraṁ ārammaṇaṁ upanissāya samudācaranti, rūpāvacarajjhānañca taṁ ārammaṇaṁ na samatikkamati. Tasmā sabbaso rūpaṁ nivattetvā arūpajjhānavasena kilese vikkhambhetvā arahattaṁ pattova ubhatobhāgavimuttoti, idaṁ āvuso thero avaca. Idañca pana vatvā idaṁ suttaṁ āhari-- "katamo ca puggalo ubhatobhāgavimutto. Idhekacco puggalo aṭṭhavimokkhe (DA.15./II,515.) kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti, ayaṁ vuccati puggalo ubhatobhāgavimutto"ti (pu.pa.24).

Imāya ca Ānanda ubhatobhāgavimuttiyāti Ānanda ito ubhatobhāgavimuttito. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Mahānidānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.16./II,516.)

(DA.16.) 3.Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā

131. **Evaṁ** (CS:pg.2.106) **me sutan**ti Mahāparinibbānasuttaṁ. Tatrāyamanupubbapadavaṇṇanā-- **Gijjhakūṭe**ti gijjhā tassa kūṭesu vasiṁsu, gijjhasadisaṁ vā tassa kūṭaṁ atthīti Gijjhakūṭo, tasmiṁ Gijjhakūṭe. **Abhiyātukāmo**ti abhibhavanatthāya yātukāmo. **Vajjī**ti Vajjirājāno. **Evaṁmahiddhike**ti evaṁ mahatiyā rājiddhiyā samannāgate, etena nesaṁ samaggabhāvaṁ kathesi. **Evaṁmahānubhāve**ti evaṁ mahantena ānubhāvena samannāgate, etena nesaṁ hatthisippādīsu katasikkhataṁ kathesi, yaṁ sandhāya vuttaṁ-- "sikkhitā vatime Licchavikumārakā, susikkhitā vatime Licchavikumārakā, yatra hi nāma sukhumena tāḷacchiggalena asanaṁ atipātayissanti poṅkhānupoṅkhaṁ avirādhitan"ti (saṁ.ni.5.1115). **Ucchecchāmī**ti ucchindissāmi. **Vināsessāmī**ti nāsessāmi, adassanaṁ pāpessāmi. **Anayabyasanan**ti ettha na ayoti anayo, avaḍḍhiyā etaṁ nāmaṁ. Hitañca sukhañca viyassati vikkhipatīti byasanaṁ, ñātipārijuññādīnaṁ etaṁ nāmaṁ. **Āpādessāmī**ti pāpayissāmi.

Iti kira so ṭhānanisajjādīsu imaṁ yuddhakathameva katheti, gamanasajjā hothāti evaṁ balakāyaṁ āṇāpeti. Kasmā? Gaṅgāyaṁ kira ekaṁ paṭṭanagāmaṁ nissāya aḍḍhayojanaṁ Ajātasattuno āṇā, aḍḍhayojanaṁ Licchavīnaṁ. Ettha pana āṇāpavattiṭṭhānaṁ hotīti attho. Tatrāpi ca pabbatapādato mahagghabhaṇḍaṁ otarati. Taṁ sutvā-- "ajja yāmi, sve yāmī"ti Ajātasattuno saṁvidahantasseva Licchavirājāno samaggā sammodamānā puretaraṁ gantvā sabbaṁ gaṇhanti. Ajātasattu pacchā āgantvā taṁ pavattiṁ (DA.16./II,517.) ñatvā kujjhitvā gacchati. Te punasaṁvaccharepi tatheva karonti. Atha so balavāghātajāto tadā evamakāsi.

Tato cintesi-- "gaṇena saddhiṁ yuddhaṁ nāma bhāriyaṁ, ekopi moghappahāro

nāma natthi, ekena kho pana paṇḍitena saddhiṁ mantetvā karonto nipparādho hoti, paṇḍito ca satthārā sadiso natthi, Satthā ca avidūre dhuravihāre vasati, handāhaṁ pesetvā pucchāmi (CS:pg.2.107) Sace me gatena koci attho bhavissati, Satthā tuṇhī bhavissati, anatthe pana sati kiṁ rañño tattha gamanenāti vakkhatī"ti. So vassakārabrāhmaṇaṁ pesesi. Brāhmaṇo gantvā Bhagavato etamatthaṁ ārocesi. Tena vuttaṁ-- **"atha kho rājā …pe… āpādessāmī"**ti.

(DA.16.-2)Rāja-aparihāniyadhammavaṇṇanā

134. **Bhagavantaṁ bījayamāno**ti thero vattasīse ṭhatvā Bhagavantaṁ bījati, Bhagavato pana sītaṁ vā uṇhaṁ vā natthi. Bhagavā brāhmaṇassa vacanaṁ sutvā tena saddhiṁ amantetvā therena saddhiṁ mantetukāmo **kinti te, Ānanda, sutan**ti-ādimāha. **Abhiṇhaṁ sannipātā**ti divasassa tikkhattuṁ sannipatantāpi antarantarā sannipatantāpi abhiṇhaṁ sannipātāva. **Sannipātabahulā**ti hiyyopi sannipatimhā, purimadivasampi sannipatimhā, puna ajja kimatthaṁ sannipatitā homāti vosānaṁ anāpajjantā sannipātabahulā nāma honti. **Yāvakīvañcā**ti yattakaṁ kālaṁ. **Vuddhiyeva, Ānanda, Vajjīnaṁ pāṭikaṅkhā, no parihānī**ti-- abhiṇhaṁ asannipatantā hi disāvidisāsu āgataṁ sāsanaṁ na suṇanti, tato-- "asukagāmasīmā vā nigamasīmā vā ākulā, asukaṭṭhāne corā vā pariyuṭṭhitā"ti na jānanti, corāpi "pamattā rājāno"ti ñatvā gāmanigamādīni paharantā janapadaṁ nāsenti. Evaṁ rājūnaṁ parihāni hoti. Abhiṇhaṁ sannipatantā pana taṁ taṁ pavattiṁ suṇanti, tato balaṁ pesetvā amittamaddanaṁ karonti, corāpi-- "appamattā rājāno, na sakkā amhehi vaggabandhehi vicaritun"ti bhijjitvā palāyanti. Evaṁ rājūnaṁ vuddhi hoti. Tena vuttaṁ-- "vuddhiyeva, Ānanda, Vajjīnaṁ pāṭikaṅkhā no parihānī"ti. Tattha **pāṭikaṅkhā**ti icchitabbā, avassaṁ bhavissatīti evaṁ daṭṭhabbāti attho.

Samaggāti-ādīsu sannipātabheriyā niggatāya-- "ajja me kiccaṁ atthi, maṅgalaṁ atthī"ti (DA.16./II,518.) vikkhepaṁ karontā na samaggā sannipatanti nāma. Bherisaddaṁ pana sutvāva bhuñjantāpi alaṅkariyamānāpi vatthāni nivāsentāpi aḍḍhabhuttā vā aḍḍhālaṅkatā vā vatthaṁ nivāsayamānā vā sannipatantā samaggā sannipatanti nāma. Sannipatitā pana cintetvā mantetvā kattabbaṁ katvā ekatova avuṭṭhahantā (CS:pg.2.108) na samaggā vuṭṭhahanti nāma. Evaṁ vuṭṭhitesu hi ye paṭhamaṁ gacchanti, tesaṁ evaṁ hoti-- "amhehi bāhirakathāva sutā, idāni vinicchayakathā bhavissatī"ti. Ekato vuṭṭhahantā pana samaggā vuṭṭhahanti nāma. Apica-- "asukaṭṭhānesu gāmasīmā vā nigamasīmā vā ākulā, corā pariyuṭṭhitā"ti sutvā-- "ko gantvā imaṁ amittamaddanaṁ karissatī"ti vutte-- "ahaṁ paṭhamaṁ, ahaṁ paṭhaman"ti vatvā gacchantāpi samaggā vuṭṭhahanti nāma. Ekassa pana kammante osīdamāne sesā rājāno puttabhātaro pesetvā tassa kammantaṁ upatthambhayamānāpi, āgantukarājānaṁ-- "asukassa gehaṁ gacchatu, asukassa gehaṁ gacchatū"ti avatvā sabbe ekato saṅgaṇhantāpi, ekassa maṅgale vā roge vā aññasmiṁ vā pana tādise sukhadukkhe uppanne sabbe tattha sahāyabhāvaṁ gacchantāpi samaggā Vajjikaraṇīyāni karonti nāma.

Apaññattanti-ādīsu pubbe akataṁ suṅkaṁ vā baliṁ vā daṇḍaṁ vā āharāpentā apaññattaṁ paññapenti nāma. Porāṇapaveṇiyā āgatameva pana anāharāpentā paññattaṁ samucchindanti nāma. Coroti gahetvā dassite avicinitvāva chejjabhejjaṁ anusāsentā porāṇaṁ Vajjidhammaṁ samādāya na vattanti nāma. Tesaṁ apaññattaṁ paññapentānaṁ abhinavasuṅkādīhi pīḷitā manussā-- "ati-upaddutamha, ko imesaṁ vijite vasissatī"ti paccantaṁ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṁ paharanti. Paññattaṁ samucchindantānaṁ paveṇī-āgatāni suṅkādīni agaṇhantānaṁ koso parihāyati.

Tato hatthi-assabalakāya-orodhādayo yathānibaddhaṁ vaṭṭaṁ alabhamānā thāmena balena parihāyanti. Te neva yuddhakkhamā honti, na pāricariyakkhamā. Porāṇaṁ Vajjidhammaṁ samādāya avattantānaṁ vijite manussā-- "amhākaṁ puttaṁ pitaraṁ bhātaraṁ acoraṁyeva (DA.16./II,519.) coroti katvā chindiṁsu bhindiṁsū"ti kujjhitvā paccantaṁ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṁ paharanti, evaṁ rājūnaṁ parihāni hoti, paññattaṁ paññapentānaṁ pana "paveṇī-āgatameva rājāno karontī"ti manussā haṭṭhatuṭṭhā kasivāṇijjādike kammante sampādenti. Paññattaṁ asamucchindantānaṁ paveṇī-āgatāni suṅkādīni gaṇhantānaṁ (CS:pg.2.109) koso vaḍḍhati, tato hatthi-assabalakāya-orodhādayo yathānibaddhaṁ vaṭṭaṁ labhamānā thāmabalasampannā yuddhakkhamā ceva pāricariyakkhamā ca honti.

Porāṇaṁ Vajjidhammanti ettha pubbe kira Vajjirājāno "ayaṁ coro"ti ānetvā dassite "gaṇhatha naṁ coran"ti avatvā vinicchayamahāmattānaṁ denti. Te vinicchinitvā sace acoro hoti, vissajjenti. Sace coro, attanā kiñci avatvā vohārikānaṁ denti. Tepi acoro ce, vissajjenti. Coro ce, suttadharānaṁ denti. Tepi vinicchinitvā acoro ce, vissajjenti. Coro ce, aṭṭhakulikānaṁ denti. Tepi tatheva katvā senāpatissa, senāpati uparājassa, uparājā rañño, rājā vinicchinitvā acoro ce, vissajjeti. Sace pana coro hoti, paveṇīpotthakaṁ vācāpeti. Tattha-- "yena idaṁ nāma kataṁ, tassa ayaṁ nāma daṇḍo"ti likhitaṁ. Rājā tassa kiriyaṁ tena samānetvā tadanucchavikaṁ daṇḍaṁ karoti. Iti etaṁ porāṇaṁ Vajjidhammaṁ samādāya vattantānaṁ manussā na ujjhāyanti, "rājāno porāṇapaveṇiyā kammaṁ karonti, etesaṁ doso natthi, amhākaṁyeva doso"ti appamattā kammante karonti. Evaṁ rājūnaṁ vuddhi hoti. Tena vuttaṁ-- "vuddhiyeva, Ānanda, Vajjīnaṁ pāṭikaṅkhā, no parihānī"ti.

Sakkarontīti yaṁkiñci tesaṁ sakkāraṁ karontā sundarameva karonti. **Garuṁ karontī**ti garubhāvaṁ paccupaṭṭhapetvāva karonti. **Mānentī**ti manena piyāyanti. **Pūjentī**ti nipaccakāraṁ dassenti. **Sotabbaṁ maññantī**ti divasassa dve tayo vāre upaṭṭhānaṁ gantvā tesaṁ kathaṁ sotabbaṁ saddhātabbaṁ maññanti. Tattha ye evaṁ mahallakānaṁ rājūnaṁ sakkārādīni na karonti, ovādatthāya ca nesaṁ upaṭṭhānaṁ na gacchanti, te tehi vissaṭṭhā anovadiyamānā kīḷāpasutā rajjato parihāyanti. Ye pana tathā paṭipajjanti, tesaṁ mahallakarājāno -- "idaṁ kātabbaṁ, idaṁ na (DA.16./II,520.) kātabban"ti porāṇaṁ paveṇiṁ ācikkhanti. Saṅgāmaṁ patvāpi-- "evaṁ pavisitabbaṁ, evaṁ nikkhamitabban"ti upāyaṁ dassenti. Te tehi ovadiyamānā yathā-ovādaṁ paṭipajjantā sakkonti rājappaveṇiṁ sandhāretuṁ. Tena vuttaṁ-- "vuddhiyeva, Ānanda, Vajjīnaṁ pāṭikaṅkhā, no parihānī"ti.

Kulitthiyoti (CS:pg.2.110) kulagharaṇiyo. **Kulakumāriyo**ti anividdhā tāsaṁ dhītaro. **Okkassa pasayhā**ti ettha "okkassā"ti vā "pasayhā"ti vā pasayhākārassevetaṁ nāmaṁ. "Ukkassā"tipi paṭhanti. Tattha **okkassā**ti avakassitvā ākaḍḍhitvā. **Pasayhā**ti abhibhavitvā ajjhottharitvāti ayaṁ vacanattho. Evañhi karontānaṁ vijite manussā-- "amhākaṁ gehe puttamātaropi, kheḷasiṅghāṇikādīni mukhena apanetvā saṁvaḍḍhitadhītaropi ime rājāno balakkārena gahetvā attano ghare vāsentī"ti kupitā paccantaṁ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṁ paharanti. Evaṁ akarontānaṁ pana vijite manussā appossukkā sakāni kammāni karontā rājakosaṁ vaḍḍhenti. Evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

Vajjīnaṁ Vajjicetiyānīti Vajjirājūnaṁ Vajjiraṭṭhe cittīkataṭṭhena cetiyānīti laddhanāmāni yakkhaṭṭhānāni. **Abbhantarānī**ti antonagare ṭhitāni. Bāhirānīti bahinagare ṭhitāni **Dinnapubban**ti pubbe dinnaṁ. **Katapubban**ti pubbe kataṁ. **No parihāpessantī**ti aparihāpetvā yathāpavattameva karissanti dhammikaṁ baliṁ

parihāpentānañhi devatā ārakkhaṁ susaṁvihitaṁ na karonti, anuppannaṁ dukkhaṁ janetuṁ asakkontāpi uppannaṁ kāsasīsarogādiṁ vaḍḍhenti, saṅgāme patte sahāyā na honti. Aparihāpentānaṁ pana ārakkhaṁ susaṁvihitaṁ karonti, anuppannaṁ sukhaṁ uppādetuṁ asakkontāpi uppannaṁ kāsasīsarogādiṁ hananti, saṅgāmasīse sahāyā hontīti evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

Dhammikā rakkhāvaraṇaguttīti ettha rakkhā eva yathā anicchitaṁ na gacchati, evaṁ āvaraṇato āvaraṇaṁ. Yathā icchitaṁ na vinassati, evaṁ gopāyanato gutti. Tattha balakāyena parivāretvā rakkhaṇaṁ pabbajitānaṁ dhammikā (DA.16./II,521.) rakkhāvaraṇagutti nāma na hoti. Yathā pana vihārassa upavane rukkhe na chindanti, vājikā Vajjhaṁ na karonti, pokkharaṇīsu macche na gaṇhanti, evaṁ karaṇaṁ dhammikā rakkhāvaraṇagutti nāma. **Kinti anāgatā cā**ti iminā pana nesaṁ evaṁ paccupaṭṭhitacittasantānoti cittappavattiṁ pucchati.

Tattha (CS:pg.2.111) ye anāgatānaṁ arahantānaṁ āgamanaṁ na icchanti, te assaddhā honti appasannā. Pabbajite ca sampatte paccuggamanaṁ na karonti, gantvā na passanti, paṭisanthāraṁ na karonti, pañhaṁ na pucchanti, dhammaṁ na suṇanti, dānaṁ na denti, anumodanaṁ na suṇanti, nivāsanaṭṭhānaṁ na saṁvidahanti. Atha nesaṁ avaṇṇo abbhuggacchati-- “asuko nāma rājā assaddho appasanno, pabbajite sampatte paccuggamanaṁ na karoti …pe… nivāsanaṭṭhānaṁ na saṁvidahatī”ti. Taṁ sutvā pabbajitā tassa nagaradvārena na gacchanti, gacchantāpi nagaraṁ na pavisanti. Evaṁ anāgatānaṁ arahantānaṁ anāgamanameva hoti. Āgatānampi phāsuvihāre asati yepi ajānitvā āgatā, te-- “vasissāmāti tāva cintetvā āgatamhā, imesaṁ pana rājūnaṁ iminā nīhārena ko vasissatī”ti nikkhamitvā gacchanti. Evaṁ anāgatesu anāgacchantesu, āgatesu dukkhaṁ viharantesu so deso pabbajitānaṁ anāvāso hoti. Tato devatārakkhā na hoti, devatārakkhāya asati amanussā okāsaṁ labhanti. Amanussā ussannā anuppannaṁ byādhiṁ uppādenti, sīlavantānaṁ dassanapañhāpucchanādivatthukassa puññassa anāgamo hoti. Vipariyāyena pana yathāvuttakaṇhapakkhaviparītassa sukkapakkhassa sambhavo hotīti evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

135. **Ekamidāhan**ti idaṁ Bhagavā pubbe Vajjīnaṁ imassa Vajjisattakassa desitabhāvappakāsanatthamāha Tattha **Sārandade cetiye**ti evaṁnāmake vihāre. Anuppanne kira Buddhe tattha Sārandadassa yakkhassa nivāsanaṭṭhānaṁ cetiyaṁ ahosi. Athettha Bhagavato vihāraṁ kārāpesuṁ, so Sārandade cetiye katattā Sārandadacetiyantveva saṅkhyaṁ gato.

Akaraṇīyāti akātabbā, aggahetabbāti attho. (DA.16./II,522.) **Yadidan**ti nipātamattaṁ. **Yuddhassā**ti karaṇatthe sāmivacanaṁ, abhimukhayuddhena gahetuṁ na sakkāti attho. **Aññatra upalāpanāyā**ti ṭhapetvā upalāpanaṁ. Upalāpanā nāma-- “alaṁ vivādena, idāni samaggā homā”ti hatthi-assarathahiraññasuvaṇṇādīni pesetvā saṅgahakaraṇaṁ. Evañhi saṅgahaṁ katvā kevalaṁ vissāsena sakkā gaṇhitunti attho. **Aññatra mithubhedāyā**ti ṭhapetvā mithubhedaṁ. Iminā aññamaññabhedaṁ katvāpi sakkā ete gahetunti (CS:pg.2.112) dasseti. Idaṁ brāhmaṇo Bhagavato kathāya nayaṁ labhitvā āha.

Kiṁ pana Bhagavā brāhmaṇassa imāya kathāya nayalābhaṁ na jānātīti? Āma, jānāti. Jānanto kasmā kathesīti? Anukampāya. Evaṁ kirassa ahosi-- “mayā akathitepi katipāhena gantvā sabbe gaṇhissati, kathite pana samagge bhindanto tīhi saṁvaccharehi gaṇhissati, ettakampi jīvitameva varaṁ, ettakañhi jīvantā attano patiṭṭhānabhūtaṁ puññaṁ karissantī”ti.

Abhinanditvāti cittena abhinanditvā. **Anumoditvā**ti “yāva subhāsitañcidaṁ

bhotā Gotamenā”ti vācāya anumoditvā. **Pakkāmī**ti rañño santikaṁ gato. Tato naṁ rājā-- “kiṁ ācariya, Bhagavā avacā”ti pucchi. So-- “yathā bho samaṇassa Gotamassa vacanaṁ na sakkā Vajjī kenaci gahetuṁ, api ca upalāpanāya vā mithubhedena vā sakkā”ti āha. Tato naṁ rājā-- “upalāpanāya amhākaṁ hatthi-assādayo nassissanti, bhedeneva te gahessāmi, kiṁ karomā”ti pucchi. Tena hi, mahārāja, tumhe Vajjiṁ ārabbha parisati kathaṁ samuṭṭhāpetha. Tato ahaṁ-- “kiṁ te mahārāja tehi, attano santakehi kasivāṇijjādīni katvā jīvantu ete rājāno”ti vatvā pakkamissāmi. Tato tumhe-- “kinnu kho bho esa brāhmaṇo Vajjiṁ ārabbha pavattaṁ kathaṁ paṭibāhatī”ti vadeyyātha, divasabhāge cāhaṁ tesaṁ paṇṇākāraṁ pesessāmi, tampi gāhāpetvā tumhepi mama dosaṁ āropetvā bandhanatālanādīni akatvāva kevalaṁ khuramuṇḍaṁ maṁ katvā nagarā nīharāpetha. Athāhaṁ-- “mayā te nagare pākāro parikhā ca kāritā, ahaṁ kira dubbalaṭṭhānañca uttānagambhīraṭṭhānañca jānāmi, na cirasseva dāni ujuṁ (DA.16./II,523.) karissāmī”ti vakkhāmi. Taṁ sutvā tumhe-- “gacchatū”ti vadeyyāthāti. Rājā sabbaṁ akāsi.

Licchavī tassa nikkhamanaṁ sutvā-- “saṭho brāhmaṇo, mā tassa Gaṅgāṁ uttarituṁ adatthā”ti āhaṁsu. Tatra ekaccehi-- “amhe ārabbha kathitattā kira so evaṁ kato”ti vutte “tena hi, bhaṇe, etū”ti bhaṇiṁsu. So gantvā Licchavī disvā “kiṁ āgatatthā”ti pucchito taṁ pavattiṁ ārocesi, Licchavino-- “appamattakena nāma evaṁ garuṁ daṇḍaṁ kātuṁ na yuttan”ti (CS:pg.2.113) vatvā-- “kiṁ te tatra ṭhānantaran”ti pucchiṁsu. “Vinicchayāmaccohamasmī”ti. Tadeva te ṭhānantaraṁ hotūti. So suṭṭhutaraṁ vinicchayaṁ karoti, rājakumārā tassa santike sippaṁ uggaṇhanti.

So patiṭṭhitaguṇo hutvā ekadivasaṁ ekaṁ Licchaviṁ gahetvā ekamantaṁ gantvā-- dārakā kasantīti pucchi. Āma, kasanti. Dve goṇe yojetvāti? Āma, dve goṇe yojetvāti. Ettakaṁ vatvā nivatto. Tato taṁ añño-- “kiṁ ācariyo āhā”ti pucchitvā tena vuttaṁ asaddahanto “na me esa yathābhūtaṁ kathetī”ti tena saddhiṁ bhijji. Brāhmaṇo aññasmiṁ divase ekaṁ Licchaviṁ ekamantaṁ netvā-- “kena byañjanena bhuttosī”ti pucchitvā nivatto. Tampi añño pucchitvā asaddahanto tatheva bhijji. Brāhmaṇo aparampi divasaṁ ekaṁ Licchaviṁ ekamantaṁ netvā-- “atiduggatosi kirā”ti pucchi. Ko evamāhāti pucchito asuko nāma Licchavīti. Aparampi ekamantaṁ netvā-- “tvaṁ kira bhīrukajātiko”ti pucchi. Ko evamāhāti? Asuko nāma Licchavīti. Evaṁ aññena akathitameva aññassa kathento tīhi saṁvaccharehi te rājāno aññamaññaṁ bhinditvā yathā dve ekamaggena na gacchanti, tathā katvā sannipātabheriṁ carāpesi. Licchavino-- “issarā sannipatantu, sūrā sannipatantū”ti vatvā na sannipatiṁsu.

Brāhmaṇo-- “ayaṁ dāni kālo, sīghaṁ āgacchatū”ti rañño sāsanaṁ pesesi. Rājā sutvāva balabheriṁ carāpetvā nikkhami. Vesālikā sutvā-- “rañño Gaṅgāṁ uttarituṁ na dassāmā”ti bheriṁ carāpesuṁ. Tampi sutvā-- “gacchantu sūrarājāno”ti-ādīni vatvā (DA.16./II,524.) na sannipatiṁsu. “Nagarappavesanaṁ na dassāma, dvārāni pidahitvā ṭhassāmā”ti bheriṁ carāpesuṁ. Ekopi na sannipati. Yathāvivaṭeheva dvārehi pavisitvā sabbe anayabyasanaṁ pāpetvā gato.

(DA.16.-3)Bhikkhu-aparihāniyadhammavaṇṇanā

136. **Atha kho Bhagavā acirapakkante**ti-ādimhi **sannipātetvā**ti dūravihāresu iddhimante pesetvā santikavihāresu sayaṁ gantvā-- “sannipatatha, āyasmanto; Bhagavā vo sannipātaṁ icchatī”ti sannipātetvā. **Aparihāniye**ti (CS:pg.2.114) aparihānikare, vuddhihetubhūteti attho. **Dhamme desessāmī**ti candasahassaṁ sūriyasahassaṁ

uṭṭhapento viya catukuṭṭake gehe anto teladīpasahassaṁ ujjālento viya pākaṭe katvā kathayissāmīti.

Tattha **abhiṇhaṁ sannipātā**ti idaṁ Vajjisattake vuttasadisameva. Idhāpi ca abhiṇhaṁ asannipatitā disāsu āgatasāsanaṁ na suṇanti. Tato-- "asukavihārasīmā ākulā, uposathapavāraṇā ṭhitā, asukasmiṁ ṭhāne bhikkhū vejjakammadūtakammādīni karonti, viññattibahulā pupphadānādīhi jīvikaṁ kappentī"ti-ādīni na jānanti, pāpabhikkhūpi "pamatto bhikkhusaṅgho"ti ñatvā rāsibhūtā sāsanaṁ osakkāpenti. Abhiṇhaṁ sannipatitā pana taṁ taṁ pavattiṁ suṇanti, tato bhikkhusaṅghaṁ pesetvā sīmaṁ ujuṁ karonti, uposathapavāraṇādayo pavattāpenti, micchājīvānaṁ ussannaṭṭhāne ariyavaṁsake pesetvā ariyavaṁsaṁ kathāpenti, pāpabhikkhūnaṁ vinayadharehi niggahaṁ kārāpenti, pāpabhikkhūpi "appamatto bhikkhusaṅgho, na sakkā amhehi vaggabandhena vicaritun"ti bhijjitvā palāyanti. Evamettha hānivuddhiyo veditabbā.

Samaggāti-ādīsu cetiyapaṭijagganatthaṁ vā bodhigeha-uposathāgāracchādanatthaṁ vā katikavattaṁ vā ṭhapetukāmatāya ovādaṁ vā dātukāmatāya-- "saṅgho sannipatatū"ti bheriyā vā ghaṇṭiyā vā ākoṭitāya-- "mayhaṁ cīvarakammaṁ atthi, mayhaṁ patto pacitabbo, mayhaṁ navakammaṁ atthī"ti vikkhepaṁ karontā na samaggā sannipatanti nāma. Sabbaṁ pana taṁ kammaṁ ṭhapetvā-- "ahaṁ purimataraṁ, ahaṁ purimataran"ti ekappahāreneva sannipatantā samaggā sannipatanti nāma. Sannipatitā pana cintetvā mantetvā (DA.16./II,525.) kattabbaṁ katvā ekato avuṭṭhahantā samaggā na vuṭṭhahanti nāma. Evaṁ vuṭṭhitesu hi ye paṭhamaṁ gacchanti, tesaṁ evaṁ hoti-- "amhehi bāhirakathāva sutā, idāni vinicchayakathā bhavissatī"ti. Ekappahāreneva vuṭṭhahantā pana samaggā vuṭṭhahanti nāma. Apica "asukaṭṭhāne vihārasīmā ākulā, uposathapavāraṇā ṭhitā, asukaṭṭhāne vejjakammādikārakā pāpabhikkhū ussannā"ti sutvā-- "ko gantvā (CS:pg.2.115) tesaṁ niggahaṁ karissatī"ti vutte-- "ahaṁ paṭhamaṁ, ahaṁ paṭhaman"ti vatvā gacchantāpi samaggā vuṭṭhahanti nāma.

Āgantukaṁ pana disvā-- "imaṁ pariveṇaṁ yāhi, etaṁ pariveṇaṁ yāhi, ayaṁ ko"ti avatvā sabbe vattaṁ karontāpi, jiṇṇapattacīvarakaṁ disvā tassa bhikkhācāravattena pattacīvaraṁ pariyesamānāpi, gilānassa gilānabhesajjaṁ pariyesamānāpi, gilānameva anāthaṁ-- "asukapariveṇaṁ yāhi, asukapariveṇaṁ yāhī"ti avatvā attano attano pariveṇe paṭijaggantāpi, eko oliyamānako gantho hoti, paññavantaṁ bhikkhuṁ saṅgaṇhitvā tena taṁ ganthaṁ ukkhipāpentāpi samaggā saṅghaṁ karaṇīyāni karonti nāma.

Apaññattanti-ādīsu navaṁ adhammikaṁ katikavattaṁ vā sikkhāpadaṁ vā bandhantā apaññattaṁ paññapenti nāma, purāṇasanthatavatthusmiṁ Sāvatthiyaṁ bhikkhū viya. Uddhammaṁ ubbinayaṁ sāsanaṁ dīpentā paññattaṁ samucchindanti nāma, vassasataparinibbute Bhagavati Vesālikā Vajjiputtakā viya. Khuddānukhuddakā pana āpattiyo sañcicca vītikkamantā yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya na vattanti nāma, assajipunabbasukā viya. Navaṁ pana katikavattaṁ vā sikkhāpadaṁ vā abandhantā, Dhammavinayato sāsanaṁ dīpentā, khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni asamūhanantā apaññattaṁ na paññapenti, paññattaṁ na samucchindanti, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vattanti nāma, āyasmā upaseno viya, āyasmā yaso kākaṇḍakaputto viya ca.

"Suṇātu, me āvuso saṅgho, santamhākaṁ sikkhāpadāni gihigatāni, gihinopi jānanti, 'idaṁ vo samaṇānaṁ Sakyaputtiyānaṁ kappati, idaṁ vo na kappatī'ti. Sace hi mayaṁ khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni (DA.16./II,526.) samūhanissāma, bhavissanti vattāro -- 'dhūmakālikaṁ samaṇena Gotamena sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ paññattaṁ,

yāvimesaṁ Satthā aṭṭhāsi, tāvime sikkhāpadesu sikkhiṁsu. Yato imesaṁ Satthā parinibbuto, na dānime sikkhāpadesu sikkhantī'ti. Yadi saṅghassa pattakallaṁ, saṅgho apaññattaṁ (CS:pg.2.116) na paññapeyya, paññattaṁ na samucchindeyya, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vatteyyā"ti (cuḷava.442)--

Imaṁ tantiṁ ṭhapayanto āyasmā Mahākassapo viya ca. **Vuddhiyevā**ti sīlādīhi guṇehi vuḍḍhiyeva, no parihāni.

Therāti thirabhāvappattā therakārakehi guṇehi samannāgatā. Bahū rattiyo jānantīti **rattaññū**. Ciraṁ pabbajitānaṁ etesanti **cirapabbajitā**. Saṅghassa pituṭṭhāne ṭhitāti **saṅghapitaro**. Pituṭṭhāne ṭhitattā saṅghaṁ parinenti pubbaṅgamā hutvā tīsu sikkhāsu pavattentīti **saṅghapariṇāyakā**.

Ye tesaṁ sakkārādīni na karonti, ovādatthāya dve tayo vāre upaṭṭhānaṁ na gacchanti, tepi tesaṁ ovādaṁ na denti, paveṇīkathaṁ na kathenti, sārabhūtaṁ dhammapariyāyaṁ na sikkhāpenti. Te tehi vissaṭṭhā sīlādīhi dhammakkhandhehi sattahi ca ariyadhanehīti evamādīhi guṇehi parihāyanti. Ye pana tesaṁ sakkārādīni karonti, upaṭṭhānaṁ gacchanti, tepi tesaṁ ovādaṁ denti. "Evaṁ te abhikkamitabbaṁ, evaṁ te paṭikkamitabbaṁ, evaṁ te ālokitabbaṁ, evaṁ te vilokitabbaṁ, evaṁ te samiñjitabbaṁ, evaṁ te pasāritabbaṁ, evaṁ te saṅghāṭipattacīvaraṁ dhāretabban"ti paveṇīkathaṁ kathenti, sārabhūtaṁ dhammapariyāyaṁ sikkhāpenti, terasahi dhutaṅgehi dasahi kathāvatthūhi anusāsanti. Te tesaṁ ovāde ṭhatvā sīlādīhi guṇehi vaḍḍhamānā sāmaññatthaṁ anupāpuṇanti. Evamettha hānivuddhiyo veditabbā.

Punabbhavadānaṁ punabbhavo, punabbhavo sīlamassāti ponobbhavikā, punabbhavadāyikāti attho, tasmā **ponobbhavikāya**. **Na vasaṁ gacchantī**ti ettha ye catunnaṁ paccayānaṁ kāraṇā upaṭṭhākānaṁ padānupadikā hutvā gāmato gāmaṁ vicaranti, te tassā taṇhāya vasaṁ gacchanti nāma, itare na (DA.16./II,527.) gacchanti nāma. Tattha hānivuddhiyo pākaṭāyeva.

Āraññakesūti pañcadhanusatikapacchimesu. **Sāpekkhā**ti sataṇhā sālayā. Gāmantasenāsanesu hi jhānaṁ appetvāpi tato vuṭṭhitamattova itthipurisadārikādisaddaṁ suṇāti, yenassa adhigatavisesopi hāyatiyeva. Araññe pana niddāyitvā paṭibuddhamatto sīhabyagghamorādīnaṁ saddaṁ (CS:pg.2.117) suṇāti, yena āraññakaṁ pītiṁ labhitvā tameva sammasanto aggaphale patiṭṭhāti. Iti Bhagavā gāmantasenāsane jhānaṁ appetvā nisinnabhikkhuno araññe niddāyantameva pasaṁsati. Tasmā tameva atthavasaṁ paṭicca-- "āraññakesu senāsanesu sāpekkhā bhavissantī"ti āha.

Paccattaññeva satiṁ upaṭṭhapessantīti attanāva attano abbhantare satiṁ upaṭṭhapessanti. **Pesalā**ti piyasīlā. Idhāpi sabrahmacārīnaṁ āgamanaṁ anicchantā nevāsikā assaddhā honti appasannā Sampattabhikkhūnaṁ paccuggamanapattacīvarappaṭiggahaṇa-āsanapaññāpanatālavaṇṭaggahaṇādīni na karonti, atha nesaṁ avaṇṇo uggacchati-- "asukavihāravāsino bhikkhū assaddhā appasannā vihāraṁ paviṭṭhānaṁ vattapaṭivattaṁ na karontī"ti. Taṁ sutvā pabbajitā vihāradvārena gacchantāpi vihāraṁ na pavisanti. Evaṁ anāgatānaṁ anāgamanameva hoti. Āgatānaṁ pana phāsuvihāre asati yepi ajānitvā āgatā, te-- "vasissāmāti tāva cintetvā āgatāmha, imesaṁ pana nevāsikānaṁ iminā nīhārena ko vasissatī"ti nikkhamitvā gacchanti. Evaṁ so vihāro aññesaṁ bhikkhūnaṁ anāvāsova hoti. Tato nevāsikā sīlavantānaṁ dassanaṁ alabhantā kaṅkhāvinodanaṁ vā ācārasikkhāpakaṁ vā madhuradhammassavanaṁ vā na labhanti, tesaṁ neva aggahitadhammaggahaṇaṁ, na gahitasajjhāyakaraṇaṁ hoti. Iti nesaṁ hāniyeva hoti, na vuddhi.

Ye pana sabrahmacārīnaṁ āgamanaṁ icchanti, te saddhā honti pasannā,

āgatānaṁ sabrahmacārīnaṁ paccuggamanādīni katvā senāsanaṁ paññapetvā denti, te gahetvā bhikkhācāraṁ pavisanti, kaṅkhaṁ vinodenti, madhuradhammassavanaṁ labhanti. Atha nesaṁ kittisaddo uggacchati-- "asukavihārabhikkhū evaṁ saddhā pasannā vattasampannā saṅgāhakā"ti. Taṁ sutvā bhikkhū dūratopi enti, tesaṁ nevāsikā vattaṁ (DA.16./II,528.) karonti samīpaṁ āgantvā vuḍḍhataraṁ āgantukaṁ vanditvā nisīdanti, navakatarassa santike āsanaṁ gahetvā nisīdanti. Nisīditvā-- "imasmiṁ vihāre vasissatha gamissathā"ti pucchanti. 'Gamissāmī'ti vutte-- "sappāyaṁ senāsanaṁ, sulabhā bhikkhā"ti-ādīni vatvā gantuṁ na denti. Vinayadharo ce hoti, tassa santike vinayaṁ sajjhāyanti. Suttantādidharo ce, tassa santike taṁ taṁ dhammaṁ sajjhāyanti. Āgantukānaṁ therānaṁ ovāde ṭhatvā saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇanti. Āgantukā "ekaṁ (CS:pg.2.118) dve divasāni vasissāmāti āgatāmha, imesaṁ pana sukhasaṁvāsatāya dasadvādasavassāni vasissāmā"ti vattāro honti. Evamettha hānivuddhiyo veditabbā.

137. Dutiyasattake kammaṁ ārāmo etesanti **kammārāmā**ti. Kamme ratāti **kammaratā**. **Kammārāmatamanuyuttā**ti yuttā payuttā anuyuttā. Tattha **kamman**ti itikātabbakammaṁ vuccati. Seyyathidaṁ-- cīvaravicāraṇaṁ, cīvarakaraṇaṁ, upatthambhanaṁ, sūcigharaṁ, pattatthavikaṁ, asaṁbaddhakaṁ, kāyabandhanaṁ, dhamakaraṇaṁ, ādhārakaṁ, pādakathalikaṁ, sammajjanī-ādīnaṁ karaṇanti. Ekacco hi etāni karonto sakaladivasaṁ etāneva karoti. Taṁ sandhāyesa paṭikkhepo. Yo pana etesaṁ karaṇavelāyameva etāni karoti, uddesavelāyaṁ uddesaṁ gaṇhāti, sajjhāyavelāyaṁ sajjhāyati, cetiyaṅgaṇavattavelāyaṁ cetiyaṅgaṇavattaṁ karoti, manasikāravelāyaṁ manasikāraṁ karoti, na so kammārāmo nāma.

Na bhassārāmāti ettha yo itthivaṇṇapurisavaṇṇādivasena ālāpasallāpaṁ karontoyeva divasañca rattiñca vītināmeti, evarūpe bhasse pariyantakārī na hoti, ayaṁ bhassārāmo nāma. Yo pana rattindivaṁ dhammaṁ katheti, pañhaṁ vissajjeti, ayaṁ appabhassova bhasse pariyantakārīyeva. Kasmā? "Sannipatitānaṁ vo, bhikkhave, dvayaṁ karaṇīyaṁ-- dhammī vā kathā, ariyo vā tuṇhībhāvo"ti (ma.ni.1.273) vuttattā.

Na niddārāmāti ettha yo gacchantopi nisinnopi nipannopi thinamiddhābhibhūto niddāyatiyeva, ayaṁ niddārāmo nāma. Yassa pana karajakāyagelaññena cittaṁ bhavaṅge (DA.16./II,529.) otarati nāyaṁ niddārāmo. Tenevāha-- "abhijānāmahaṁ aggivessana, gimhānaṁ pacchime māse pacchābhattaṁ piṇḍapātappaṭikkanto catugguṇaṁ saṅghāṭiṁ paññapetvā dakkhiṇena passena sato sampajāno niddaṁ okkamitā"ti (ma.ni.1.387).

Na saṅgaṇikārāmāti ettha yo ekassa dutiyo dvinnaṁ tatiyo tiṇṇaṁ catutthoti evaṁ saṁsaṭṭhova viharati, ekako assādaṁ na labhati, ayaṁ saṅgaṇikārāmo. Yo pana catūsu iriyāpathesu ekako assādaṁ labhati, nāyaṁ saṅgaṇikārāmoti veditabbo.

Na (CS:pg.2.119) **pāpicchā**ti ettha asantasambhāvanāya icchāya samannāgatā dussīlā pāpicchā nāma.

Na pāpamittādīsu pāpā mittā etesanti **pāpamittā**. Catūsu iriyāpathesu saha ayanato pāpā sahāyā etesanti **pāpasahāyā**. Tanninnatappoṇatappabbhāratāya pāpesu sampavaṅkāti **pāpasampavaṅkā**.

Oramattakenāti avaramattakena appamattakena. **Antarā**ti arahattaṁ apatvāva etthantare. **Vosānan**ti pariniṭṭhitabhāvaṁ-- "alamettāvatā"ti osakkanaṁ ṭhitakiccataṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- "yāva sīlapārisuddhimattena vā vipassanāmattena vā jhānamattena vā sotāpannabhāvamattena vā sakadāgāmibhāvamattena vā anāgāmibhāvamattena vā vosānaṁ na āpajjissanti, tāva vuddhiyeva bhikkhūnaṁ

pāṭikaṅkhā, no parihānī”ti.

138. Tatiyasattake **saddhā**ti saddhāsampannā. Tattha āgamanīyasaddhā, adhigamasaddhā, pasādasaddhā, okappanasaddhāti catubbidhā saddhā. Tattha **āgamanīyasaddhā** sabbaññubodhisattānaṁ hoti. **Adhigamasaddhā** ariyapuggalānaṁ. Buddho dhammo saṅghoti vutte pana pasādo **pasādasaddhā**. Okappetvā pakappetvā pana saddahanaṁ **okappanasaddhā**. Sā duvidhāpi idhādhippetā. Tāya hi saddhāya samannāgato saddhāvimutto, Vakkalittherasadiso hoti. Tassa hi cetiyaṅgaṇavattaṁ vā, bodhiyaṅgaṇavattaṁ vā katameva hoti. Upajjhāyavatta-ācariyavattādīni sabbavattāni pūreti. **Hirimanā**ti pāpajigucchanalakkhaṇāya hiriyā yuttacittā. **Ottappī**ti pāpato bhāyanalakkhaṇena ottappena samannāgatā.

Bahussutāti ettha pana pariyattibahussuto, paṭivedhabahussutoti (DA.16./II,530.) dve bahussutā. **Pariyattī**ti tīṇi piṭakāni. **Paṭivedho**ti saccappaṭivedho. Imasmiṁ pana ṭhāne pariyatti adhippetā. Sā yena bahu sutā, so bahussuto. So panesa nissayamuccanako, parisupaṭṭhāko, bhikkhunovādako, sabbatthakabahussutoti catubbidho hoti. Tattha tayo bahussutā samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya ovādavagge vuttanayena gahetabbā. Sabbatthakabahussutā pana Ānandattherasadisā honti. Te idha adhippetā.

Āraddhavīriyāti (CS:pg.2.120) yesaṁ kāyikañca cetasikañca vīriyaṁ āraddhaṁ hoti. Tattha ye kāyasaṅgaṇikaṁ vinodetvā catūsu iriyāpathesu aṭṭha-ārabbhavatthuvasena ekakā honti, tesaṁ kāyikavīriyaṁ āraddhaṁ nāma hoti. Ye cittasaṅgāṇikaṁ vinodetvā aṭṭhasamāpattivasena ekakā honti, gamane uppannakilesassa ṭhānaṁ pāpuṇituṁ na denti, ṭhāne uppannakilesassa nisajjaṁ, nisajjāya uppannakilesassa sayanaṁ pāpuṇituṁ na denti, uppannuppannaṭṭhāneyeva kilese niggaṇhanti, tesaṁ cetasikavīriyaṁ āraddhaṁ nāma hoti.

Upaṭṭhitassatīti cirakatādīnaṁ saritā anussaritā Mahāgatimbaya-abhayattheradīghabhāṇa-abhayattheratipiṭakacūḷābhayattherā viya. Mahāgatimbaya-abhayatthero kira jātapañcamadivase maṅgalapāyāse tuṇḍaṁ pasārentaṁ vāyasaṁ disvā huṁ hunti saddamakāsi. Atha so therakāle -- “kadā paṭṭhāya, bhante, sarathā”ti bhikkhūhi pucchito “jātapañcamadivase katasaddato paṭṭhāya āvuso”ti āha.

Dīghabhāṇaka-abhayattherassa jātanavamadivase mātā cumbissāmīti onatā tassā moḷi muccittha Tato tumbamattāni sumanapupphāni dārakassa ure patitvā dukkhaṁ janayiṁsu. So therakāle-- “kadā paṭṭhāya, bhante, sarathā”ti pucchito-- “jātanavamadivasato paṭṭhāyā”ti āha.

Tipiṭakacūḷābhayatthero-- “anurādhapure tīṇi dvārāni pidahāpetvā manussānaṁ ekena dvārena nikkhamanaṁ katvā-- ‘tvaṁ kinnāmo, tvaṁ kinnāmo’ti pucchitvā sāyaṁ puna apucchitvāva tesaṁ nāmāni sampaṭicchāpetuṁ-- “sakkā āvuso”ti āha. Evarūpe bhikkhū sandhāya-- “upaṭṭhitassatī”ti vuttaṁ.

Paññavantoti pañcannaṁ khandhānaṁ udayabbayapariggāhikāya paññāya samannāgatā. Api ca dvīhipi etehi padehi vipassakānaṁ (DA.16./II,531.) bhikkhūnaṁ vipassanāsambhārabhūtā sammāsati ceva vipassanāpaññā ca kathitā.

139. Catutthasattake satiyeva sambojjhaṅgo **satisambojjhaṅgo**ti. Esa nayo sabbattha. Tattha upaṭṭhānalakkhaṇo satisambojjhaṅgo, pavicayalakkhaṇo dhammavicayasambojjhaṅgo, paggahalakkhaṇo vīriyasambojjhaṅgo, pharaṇalakkhaṇo (CS:pg.2.121) pītisambojjhaṅgo, upasamalakkhaṇo passaddhisambojjhaṅgo, avikkhepalakkhaṇo samādhisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānalakkhaṇo upekkhāsambojjhaṅgo. **Bhāvessantī**ti satisambojjhaṅgaṁ catūhi kāraṇehi samuṭṭhāpentā, chahi kāraṇehi

dhammavicayasambojjhaṅgaṁ samuṭṭhāpentā, navahi kāraṇehi vīriyasambojjhaṅgaṁ samuṭṭhāpentā, dasahi kāraṇehi pītisambojjhaṅgaṁ samuṭṭhāpentā, sattahi kāraṇehi passaddhisambojjhaṅgaṁ samuṭṭhāpentā, dasahi kāraṇehi samādhisambojjhaṅgaṁ samuṭṭhāpentā, pañcahi kāraṇehi upekkhāsambojjhaṅgaṁ samuṭṭhāpentā vaḍḍhessantīti attho. Iminā vipassanāmaggaphalasampayutte lokiyalokuttaramissake sambojjhaṅge kathesi.

140. Pañcamasattake **aniccasaññā**ti aniccānupassanāya saddhiṁ uppannasaññā. **Anattasaññā**dīsupi eseva nayo. Imā satta lokiyavipassanāpi honti. "Etaṁ santaṁ, etaṁ paṇītaṁ, yadidaṁ sabbasaṅkhārasamatho virāgo nirodho"ti (a.ni.9.36) āgatavasenettha dve lokuttarāpi hontīti veditabbā.

141. Chakke **mettaṁ kāyakamman**ti mettacittena kattabbaṁ kāyakammaṁ. **Vacīkammamanokammesu**pi eseva nayo. Imāni pana bhikkhūnaṁ vasena āgatāni gihīsupi labbhanti Bhikkhūnañhi mettacittena ābhisamācārikadhammapūraṇaṁ mettaṁ kāyakammaṁ nāma. Gihīnaṁ cetiyavandanatthāya bodhivandanatthāya saṅghanimantanatthāya gamanaṁ, gāmaṁ piṇḍāya paviṭṭhaṁ bhikkhuṁ disvā paccuggamanaṁ, pattappaṭiggahaṇaṁ, āsanapaññāpanaṁ, anugamananti evamādikaṁ mettaṁ kāyakammaṁ nāma.

Bhikkhūnaṁ mettacittena ācārapaññattisikkhāpadapaññāpanaṁ, kammaṭṭhānakathanaṁ, dhammadesanā, tepiṭakampi Buddhavacanaṁ mettaṁ vacīkammaṁ nāma. Gihīnaṁ cetiyavandanatthāya (DA.16./II,532.) gacchāma bodhivandanatthāya gacchāma, dhammassavanaṁ karissāma, dīpamālapupphapūjaṁ karissāma, tīṇi sucaritāni samādāya vattissāma, salākabhattādīni dassāma, vassavāsikaṁ dassāma, ajja saṅghassa cattāro paccaye dassāma, saṅghaṁ nimantetvā khādanīyādīni saṁvidahatha, āsanāni paññāpetha, pānīyaṁ upaṭṭhapetha, saṅghaṁ paccuggantvā ānetha, paññattāsane (CS:pg.2.122) nisīdāpetha, chandajātā ussāhajātā veyyāvaccaṁ karothāti-ādikathanakāle mettaṁ vacīkammaṁ nāma.

Bhikkhūnaṁ pātova uṭṭhāya sarīrappaṭijagganaṁ, cetiyaṅgaṇavattādīni ca katvā vivittāsane nisīditvā imasmiṁ vihāre bhikkhū sukhī hontu averā abyāpajjāti cintanaṁ mettaṁ manokammaṁ nāma. Gihīnaṁ 'ayyā sukhī hontu, averā abyāpajjā'ti cintanaṁ mettaṁ manokammaṁ nāma.

Āvi ceva raho cāti sammukhā ca parammukhā ca. Tattha navakānaṁ cīvarakammādīsu sahāyabhāvagamanaṁ sammukhā mettaṁ kāyakammaṁ nāma. Therānaṁ pana pādadhovanavandanabījanadānādibhedaṁ sabbaṁ sāmīcikammaṁ sammukhā mettaṁ kāyakammaṁ nāma. Ubhayehipi dunnikkhittānaṁ dārubhaṇḍādīnaṁ tesu avamaññaṁ akatvā attanā dunnikkhittānaṁ viya paṭisāmanaṁ parammukhā mettaṁ kāyakammaṁ nāma.

Devatthero Tissattheroti evaṁ paggayha vacanaṁ sammukhā mettaṁ vacīkammaṁ nāma. Vihāre asantaṁ pana paṭipucchantassa kuhiṁ amhākaṁ Devatthero, kuhiṁ amhākaṁ Tissatthero, kadā nu kho āgamissatīti evaṁ mamāyanavacanaṁ parammukhā mettaṁ vacīkammaṁ nāma.

Mettāsinehasiniddhāni pana nayanāni ummīletvā pasannena mukhena olokanaṁ sammukhā mettaṁ manokammaṁ nāma. Devatthero Tissatthero arogo hotu, appābādhoti samannāharaṇaṁ parammukhā mettaṁ manokammaṁ nāma.

Lābhāti cīvarādayo laddhapaccayā. **Dhammikā**ti kuhanādibhedaṁ micchājīvaṁ Vajjetvā dhammena samena bhikkhācāravattena uppannā. **Antamaso pattapariyāpannamattampī**ti pacchimakoṭiyā patte pariyāpannaṁ pattassa antogataṁ

dvitikaṭacchubhikkhāmattampi (DA.16./II,533.) **Appaṭivibhattabhogī**ti ettha dve paṭivibhattā nāma-- āmisappaṭivibhattañca, puggalappaṭivibhattañca. Tattha-- "ettakaṁ dassāmi, ettakaṁ na dassāmī"ti evaṁ cittena vibhajanaṁ **āmisappaṭivibhattaṁ** nāma. "Asukassa dassāmi, asukassa na dassāmī"ti evaṁ cittena vibhajanaṁ pana **puggalappaṭivibhattaṁ** nāma. Tadubhayampi akatvā yo appaṭivibhattaṁ bhuñjati, ayaṁ **appaṭivibhattabhogī** nāma.

Sīlavantehi (CS:pg.2.123) **sabrahmacārīhi sādhāraṇabhogī**ti ettha sādhāraṇabhogino idaṁ lakkhaṇaṁ, yaṁ yaṁ paṇītaṁ labbhati, taṁ taṁ neva lābhena lābhaṁ nijigīsanatāmukhena gihīnaṁ deti, na attanā bhuñjati, paṭiggaṇhanto ca-- "saṅghena sādhāraṇaṁ hotū"ti gahetvā ghaṇṭiṁ paharitvā paribhuñjitabbaṁ saṅghasantakaṁ viya passati.

Imaṁ pana sāraṇīyadhammaṁ ko pūreti, ko na pūretīti? Dussīlo tāva na pūreti. Na hi tassa santakaṁ sīlavantā gaṇhanti. Parisuddhasīlo pana vattaṁ akhaṇḍento pūreti. Tatridaṁ vattaṁ-- yo hi odissakaṁ katvā mātu vā pitu vā ācariyupajjhāyādīnaṁ vā deti, so dātabbaṁ deti, sāraṇīyadhammo panassa na hoti, palibodhajagganaṁ nāma hoti. Sāraṇīyadhammo hi muttapalibodhasseva vaṭṭati. Tena pana odissakaṁ dentena gilānagilānupaṭṭhāka-āgantukagamikānañceva navapabbajitassa ca saṅghāṭipattaggahaṇaṁ ajānantassa dātabbaṁ. Etesaṁ datvā avasesaṁ therāsanato paṭṭhāya thokaṁ adatvā yo yattakaṁ gaṇhāti, tassa tattakaṁ dātabbaṁ. Avasiṭṭhe asati puna piṇḍāya caritvā therāsanato paṭṭhāya yaṁ yaṁ paṇītaṁ, taṁ datvā sesaṁ paribhuñjitabbaṁ. "Sīlavantehī"ti vacanato dussīlassa adātumpi vaṭṭati.

Ayaṁ pana sāraṇīyadhammo susikkhitāya parisāya supūro hoti, no asikkhitāya parisāya. Susikkhitāya hi parisāya yo aññato labhati, so na gaṇhāti. Aññato alabhantopi pamāṇayuttameva gaṇhāti, nātirekaṁ. Ayaṁ pana sāraṇīyadhammo evaṁ punappunaṁ piṇḍāya caritvā laddhaṁ laddhaṁ dentassāpi dvādasahi vassehi pūrati, na tato oraṁ. Sace hi dvādasame vasse sāraṇīyadhammapūrako piṇḍapātapūraṁ pattaṁ āsanasālāyaṁ ṭhapetvā nahāyituṁ gacchati Saṅghatthero ca kasseso pattoti, (DA.16./II,534.) "sāraṇīyadhammapūrakassā"ti vutte "āharatha nan"ti sabbaṁ piṇḍapātaṁ vicāretvā bhuñjitvā ca rittaṁ pattaṁ ṭhapeti, atha so bhikkhu rittaṁ pattaṁ disvā "mayhaṁ anavasesetvāva paribhuñjiṁsū"ti domanassaṁ uppādeti, sāraṇīyadhammo bhijjati, puna dvādasavassāni pūretabbo hoti. Titthiyaparivāsasadiso hesa, sakiṁ khaṇḍe jāte puna pūretabbova. Yo pana-- "lābhā vata (CS:pg.2.124) me, suladdhaṁ vata me, yassa me pattagataṁ anāpucchāva sabrahmacārī paribhuñjantī"ti somanassaṁ janeti, tassa puṇṇo nāma hoti.

Evaṁ pūritasāraṇīyadhammassa pana neva issā, na macchariyaṁ hoti. So manussānaṁ piyo hoti, sulabhapaccayo ca, pattagatamassa diyyamānampi na khīyati, bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṁ labhati, bhaye vā chātake vā sampatte devatā ussukkaṁ āpajjanti.

Tatrimāni vatthūni-- senagirivāsī Tissatthero kira mahāgirigāmaṁ upanissāya viharati. Paññāsa mahātherā nāgadīpaṁ cetiyavandanatthāya gacchantā girigāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā nikkhamiṁsu. Thero pana pavisanto te disvā pucchi-- "laddhaṁ, bhante"ti? Vicarimha āvusoti. So tesaṁ aladdhabhāvaṁ ñatvā āha-- "bhante yāvāhaṁ āgacchāmi, tāva idheva hothā"ti. Mayaṁ, āvuso, paññāsa janā pattatemanamattampi na labhimhāti. Bhante, nevāsikā nāma paṭibalā honti, alabhantāpi bhikkhācāramaggasabhāgaṁ jānantīti. Therā āgamesuṁ. Thero gāmaṁ pāvisi. Dhurageheyeva mahā-upāsikā khīrabhattaṁ sajjetvā theraṁ olokayamānā ṭhitā. Atha

therassa dvāraṁ sampattasseva pattaṁ pūretvā adāsi, so taṁ ādāya therānaṁ santikaṁ gantvā gaṇhatha, bhanteti, Saṅghattheraṁ āha. Thero-- "amhehi ettakehi kiñci na laddhaṁ, ayaṁ sīghameva gahetvā āgato, kiṁ nu kho"ti sesānaṁ mukhaṁ olokesi. Thero olokanākāreneva ñatvā "bhante, dhammena samena laddhapiṇḍapāto, nikkukkuccā gaṇhathā"ti-ādito paṭṭhāya sabbesaṁ yāvadatthaṁ datvā attanāpi yāvadatthaṁ bhuñji.

Atha naṁ bhattakiccāvasāne therā pucchiṁsu-- "kadā, āvuso, lokuttaradhammaṁ paṭivijjhī"ti? Natthi me, bhante, lokuttaradhammoti. Jhānalābhīsi, āvusoti? Etampi (DA.16./II,535.) me, bhante, natthīti. Nanu, āvuso, pāṭihāriyanti? Sāraṇīyadhammo me, bhante, pūrito, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya sacepi bhikkhusatasahassaṁ hoti, pattagataṁ na khīyatīti. Te sutvā "sādhu sādhu sappurisa, anucchavikamidaṁ tuyhan"ti āhaṁsu. Idaṁ tāva-- "pattagataṁ na khīyatī"ti ettha vatthu.

Ayameva pana thero cetiyapabbate giribhaṇḍamahāpūjāya dānaṭṭhānaṁ gantvā imasmiṁ ṭhāne kiṁ varabhaṇḍanti pucchi. Dve sāṭakā, bhanteti. Ete mayhaṁ (CS:pg.2.125) pāpuṇissantīti. Taṁ sutvā amacco rañño ārocesi -- "eko daharo evaṁ vadatī"ti. Daharassa evaṁ cittaṁ, mahātherānaṁ pana sukhumasāṭakā vaṭṭantīti vatvā mahātherānaṁ dassāmīti ṭhapeti. Tassa bhikkhusaṅghe paṭipāṭiyā ṭhite dentassa matthake ṭhapitāpi te sāṭakā hatthaṁ nārohanti. Aññe ārohanti. Daharassa dānakāle pana hatthaṁ āruḷhā. So tassa hatthe pātetvā amaccassa mukhaṁ oloketvā daharaṁ nisīdāpetvā dānaṁ datvā saṅghaṁ vissajjetvā daharassa santike nisīditvā-- "bhante, imaṁ dhammaṁ kadā paṭivijjhitthā"ti āha. So pariyāyenāpi asantaṁ avadanto-- "natthi mayhaṁ mahārāja lokuttaradhammo"ti āha. Nanu, bhante, pubbe avacutthāti. Āma, mahārāja, sāraṇīyadhammapūrako ahaṁ, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṁ pāpuṇātīti. "Sādhu sādhu, bhante, anucchavikamidaṁ tuyhan"ti vanditvā pakkāmi. Idaṁ-- "bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṁ pāpuṇātī"ti ettha vatthu.

Brāhmaṇatissabhaye pana bhātaragāmavāsino Nāgattheriyā anārocetvāva palāyiṁsu. Therī paccūsasamaye-- "ativiya appanigghoso gāmo, upadhāretha tāvā"ti daharabhikkhuniyo āha. Tā gantvā sabbesaṁ gatabhāvaṁ ñatvā āgamma theriyā ārocesuṁ. Sā sutvā "mā tumhe tesaṁ gatabhāvaṁ cintayittha, attano uddesaparipucchāyonisomanasikāresuyeva yogaṁ karothā"ti vatvā bhikkhācāravelāyaṁ pārupitvā attadvādasamā gāmadvāre nigrodhamūle aṭṭhāsi. Rukkhe adhivatthādevatā dvādasannampi bhikkhunīnaṁ piṇḍapātaṁ datvā "ayye, mā aññattha gacchatha, (DA.16./II,536.) niccaṁ idheva ethā"ti āha. Theriyā pana kaniṭṭhabhātā Nāgatthero nāma atthi, so-- "mahantaṁ bhayaṁ, na sakkā idha yāpetuṁ, paratīraṁ gamissāmī"ti attadvādasamova attano vasanaṭṭhānā nikkhanto theriṁ disvā gamissāmīti bhātaragāmaṁ āgato. Therī-- "therā āgatā"ti sutvā tesaṁ santikaṁ gantvā kiṁ ayyāti pucchi. So taṁ pavattiṁ ācikkhi. Sā-- "ajja ekadivasaṁ vihāreyeva vasitvā sve gamissathā"ti āha. Therā vihāraṁ agamaṁsu.

Therī (CS:pg.2.126) punadivase rukkhamūle piṇḍāya caritvā theraṁ upasaṅkamitvā "imaṁ piṇḍapātaṁ paribhuñjathā"ti āha. Thero-- "vaṭṭissati therī"ti vatvā tuṇhī aṭṭhāsi. Dhammiko tāta piṇḍapāto kukkuccaṁ akatvā paribhuñjathāti. "Vaṭṭissati therī"ti. Sā pattaṁ gahetvā ākāse khipi. Patto ākāse aṭṭhāsi. Thero-- "sattatālamatte ṭhitampi bhikkhunibhattameva therī"ti vatvā-- "bhayaṁ nāma sabbakālaṁ na hoti, bhaye vūpasante ariyavaṁsaṁ kathayamāno, 'bho piṇḍapātika, bhikkhunibhattaṁ bhuñjitvā vītināmayitthā'ti cittena anuvadiyamāno santhambhetuṁ na

sakkhissāmi, appamattā hotha theriyo”ti maggaṁ āruhi.

Rukkhadevatāpi-- “sace thero theriyā hatthato piṇḍapātaṁ paribhuñjissati, na naṁ nivattessāmi. Sace na paribhuñjissati, nivattessāmī”ti cintayamānā ṭhatvā therassa gamanaṁ disvā rukkhā oruyha pattaṁ, bhante, dethāti pattaṁ gahetvā theraṁ rukkhamūlaṁyeva ānetvā āsanaṁ paññapetvā piṇḍapātaṁ datvā katabhattakiccaṁ paṭiññaṁ kāretvā dvādasa bhikkhuniyo dvādasa bhikkhū ca sattavassāni upaṭṭhahi. Idaṁ -- “devatā ussukkaṁ āpajjantī”ti ettha vatthu. Tatra hi therī sāraṇīyadhammapūrikā ahosi.

Akhaṇḍānīti-ādīsu yassa sattasu āpattikkhandhesu ādimhi vā ante vā sikkhāpadaṁ bhinnaṁ hoti, tassa sīlaṁ pariyante chinnasāṭako viya **khaṇḍaṁ** nāma. Yassa pana vemajjhe bhinnaṁ, tassa majjhe chiddasāṭako viya **chiddaṁ** nāma hoti. Yassa pana paṭipāṭiyā dve tīṇi bhinnāni, tassa piṭṭhiyaṁ vā kucchiyaṁ vā uṭṭhitena visabhāgavaṇṇena kāḷarattādīnaṁ aññataravaṇṇā gāvī viya **sabalaṁ** nāma hoti. Yassa pana antarantarā visabhāgabinducitrā (DA.16./II,537.) gāvī viya **kammāsaṁ** nāma hoti. Yassa pana sabbenasabbaṁ abhinnāni, tassa tāni sīlāni **akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni** nāma honti. Tāni panetāni taṇhādāsabyato mocetvā bhujissabhāvakaraṇato **bhujissāni**. Buddhādīhi viññūhi pasatthattā **viññupasatthāni,** taṇhādiṭṭhīhi aparāmaṭṭhattā-- “idaṁ nāma tvaṁ āpannapubbo”ti kenaci parāmaṭṭhuṁ asakkuṇeyyattā ca **aparāmaṭṭhāni,** upacārasamādhiṁ vā appanāsamādhiṁ vā saṁvattayantīti **samādhisaṁvattanikānī**ti vuccanti.

Sīlasāmaññagatā (CS:pg.2.127) **viharissantī**ti tesu tesu disābhāgesu viharantehi bhikkhūhi saddhiṁ samānabhāvūpagatasīlā viharissanti. Sotāpannādīnañhi sīlaṁ samuddantarepi devalokepi vasantānaṁ aññesaṁ sotāpannādīnaṁ sīlena samānameva hoti, natthi maggasīle nānattaṁ. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Yāyaṁ diṭṭhīti maggasampayuttā sammādiṭṭhi. **Ariyā**ti niddosā. Niyyātīti **niyyānikā**. **Takkarassā**ti yo tathākārī hoti. **Sabbadukkhakkhayāyā**ti sabbadukkhakkhayatthaṁ. **Diṭṭhisāmaññagatā**ti samānadiṭṭhibhāvaṁ upagatā hutvā viharissanti. **Vuddhiyevā**ti evaṁ viharantānaṁ vuddhiyeva bhikkhūnaṁ pāṭikaṅkhā, no parihānīti.

142. **Etadeva bahulan**ti āsannaparinibbānattā bhikkhu ovadanto punappunaṁ etaṁyeva dhammiṁ kathaṁ karoti. **Iti sīlan**ti evaṁ sīlaṁ, ettakaṁ sīlaṁ. Ettha catupārisuddhisīlaṁ **sīlaṁ** cittekaggatā **samādhi,** vipassanāpaññā **paññā**ti veditabbā. **Sīlaparibhāvito**ti ādīsu yasmiṁ sīle ṭhatvāva maggasamādhiṁ phalasamādhiṁ nibbattenti. Eso tena sīlena paribhāvito mahapphalo hoti, mahānisaṁso. Yamhi samādhimhi ṭhatvā maggapaññaṁ phalapaññaṁ nibbattenti, sā tena samādhinā paribhāvitā mahapphalā hoti, mahānisaṁsā. Yāya paññāya ṭhatvā maggacittaṁ phalacittaṁ nibbattenti, taṁ tāya paribhāvitaṁ **sammadeva āsavehi vimuccati**.

Yathābhirantanti Buddhānaṁ anabhiratiparitassitaṁ nāma natthi, yathāruci yathā-ajjhāsayanti pana vuttaṁ hoti. **Āyāmā**ti ehi yāma. “Ayāmā”tipi pāṭho, gacchāmāti (DA.16./II,538.) attho. **Ānandā**ti Bhagavā santikāvacarattā theraṁ ālapati. Thero pana-- “gaṇhathāvuso pattacīvarāni, Bhagavā asukaṭṭhānaṁ gantukāmo”ti bhikkhūnaṁ āroceti.

144. Ambalaṭṭhikāgamanaṁ uttānameva. Atha kho āyasmā Sāriputtoti-ādi (dī.ni.3.141) sampasādanīye vitthāritaṁ.

(DA.16.-5)Dussīla-ādīnavavaṇṇanā

148. Pāṭaligamane (CS:pg.2.128) **āvasathāgāran**ti āgantukānaṁ āvasathagehaṁ. Pāṭaligāme kira niccakālaṁ dvinnaṁ rājūnaṁ sahāyakā āgantvā kulāni gehato nīharitvā māsampi aḍḍhamāsampi vasanti. Te manussā niccupaddutā-- "etesaṁ āgatakāle vasanaṭṭhānaṁ bhavissatī"ti nagaramajjhe mahatiṁ sālaṁ karitvā tassā ekasmiṁ padese bhaṇḍapaṭisāmanaṭṭhānaṁ, ekasmiṁ padese nivāsaṭṭhānaṁ akaṁsu. Te-- "Bhagavā āgato"ti sutvāva-- "amhehi gantvāpi Bhagavā ānetabbo siyā, so sayameva amhākaṁ vasanaṭṭhānaṁ sampatto, ajja Bhagavantaṁ āvasathe maṅgalaṁ vadāpessāmā"ti etadatthameva upasaṅkamantā. Tasmā evamāhaṁsu. **Yena āvasathāgāran**ti te kira "Buddhā nāma araññajjhāsayā araññārāmā antogāme vasituṁ iccheyyuṁ vā no vā"ti Bhagavato manaṁ ajānantā āvasathāgāraṁ appaṭijaggitvāva āgamaṁsu. Idāni Bhagavato manaṁ ñatvā puretaraṁ gantvā paṭijaggissāmāti yenāvasathāgāraṁ, tenupasaṅkamiṁsu. **Sabbasantharin**ti yathā sabbaṁ santhataṁ hoti, evaṁ santhariṁ.

149. **Dussīlo**ti asīlo nissīlo. **Sīlavipanno**ti vipannasīlo bhinnasaṁvaro. **Pamādādhikaraṇan**ti pamādakāraṇā.

Idañca suttaṁ gahaṭṭhānaṁ vasena āgataṁ pabbajitānampi pana labbhateva. Gahaṭṭho hi yena yena sippaṭṭhānena jīvitaṁ kappeti-- yadi kasiyā, yadi vaṇijjāya, pāṇātipātādivasena pamatto taṁ taṁ yathākālaṁ sampādetuṁ na sakkoti, athassa mūlampi vinassati. Māghātakāle pāṇātipātaṁ pana adinnādānādīni ca karonto daṇḍavasena mahatiṁ bhogajāniṁ nigacchati. Pabbajito dussīlo ca pamādakāraṇā sīlato Buddhavacanato jhānato satta-ariyadhanato ca jāniṁ nigacchati.

Gahaṭṭhassa-- "asuko nāma asukakule jāto dussīlo pāpadhammo (DA.16./II,539.) pariccatta-idhalokaparaloko salākabhattamattampi na detī"ti catuparisamajjhe pāpako kittisaddo abbhuggacchati. Pabbajitassa vā -- "asuko nāma nāsakkhi sīlaṁ rakkhituṁ, na Buddhavacanaṁ uggahetuṁ, vejjakammādīhi (CS:pg.2.129) jīvati, chahi agāravehi samannāgato"ti evaṁ abbhuggacchati.

Avisāradoti gahaṭṭho tāva-- "avassaṁ bahūnaṁ sannipātaṭṭhāne keci mama kammaṁ jānissanti, atha maṁ niggaṇhissantī"ti vā, "rājakulassa vā dassantī"ti sabhayo upasaṅkamati, maṅkubhūto pattakkhandho adhomukho aṅgulikena bhūmiṁ kasanto nisīdati, visārado hutvā kathetuṁ na sakkoti. Pabbajitopi-- "bahū bhikkhū sannipatitā, avassaṁ koci mama kammaṁ jānissati, atha me uposathampi pavāraṇampi ṭhapetvā sāmaññato cāvetvā nikkaḍḍhissantī"ti sabhayo upasaṅkamati, visārado hutvā kathetuṁ na sakkoti. Ekacco pana dussīlopi dappito viya vicarati, sopi ajjhāsayena maṅku hotiyeva.

Sammūḷho kālaṅkarotīti tassa hi maraṇamañce nipannassa dussīlakamme samādāya pavattitaṭṭhānaṁ āpāthamāgacchati, so ummīletvā idhalokaṁ passati, nimīletvā paralokaṁ passati tassa cattāro apāyā upaṭṭhahanti, sattisatena sīse pahariyamāno viya hoti. So -- "vāretha, vārethā"ti viravanto marati. Tena vuttaṁ-- "sammūḷho kālaṁ karotī"ti. Pañcamapadaṁ uttānameva.

150. **Ānisaṁsakathā** vuttavipariyāyena veditabbā.

151. **Bahudeva rattiṁ dhammiyā kathāyā**ti aññāya pāḷimuttakāya dhammikathāya ceva āvasathānumodanāya ca ākāsagaṅgaṁ otārento viya yojanappamāṇaṁ mahāmadhuṁ pīḷetvā madhupānaṁ pāyento viya bahudeva rattiṁ sandassetvā sampahaṁsetvā uyyojesi. **Abhikkantā**ti atikkantā khīṇā khayavayaṁ upetā. **Suññāgāran**ti pāṭiyekkaṁ suññāgāraṁ nāma natthi, tattheva pana ekapasse sāṇipākārena parikkhipitvā-- "idha Satthā vissamissatī"ti mañcakaṁ paññapesuṁ. Bhagavā--

“catūhipi iriyāpathehi paribhuttaṁ etesaṁ mahapphalaṁ bhavissatī”ti tattha (DA.16./II,540.) sīhaseyyaṁ kappesi. Taṁ sandhāya vuttaṁ-- “suññāgāraṁ pāvisī”ti.

(DA.16.-7)Pāṭaliputtanagaramāpanavaṇṇanā

152. **Sunidhavassakārā**ti (CS:pg.2.130) sunidho ca vassakāro ca dve brāhmaṇā. **Magadhamahāmattā**ti Magadharañño mahāmattā mahā-amaccā, Magadharaṭṭhe vā mahāmattā mahatiyā issariyamattāya samannāgatāti **Magadhamahāmattā**. **Pāṭaligāme nagaran**ti Pāṭaligāmaṁ nagaraṁ katvā māpenti. **Vajjīnaṁ paṭibāhāyā**ti Vajjirājakulānaṁ āyamukhapacchindanatthaṁ. **Sahassevā**ti ekekavaggavasena sahassaṁ sahassaṁ hutvā. **Vatthūnī**ti gharavatthūni. **Cittāni namanti nivesanāni māpetun**ti raññañca rājamahāmattānañca nivesanāni māpetuṁ vatthuvijjāpāṭhakānaṁ cittāni namanti. Te kira attano sippānubhāvena heṭṭhā pathaviyaṁ tiṁsahatthamatte ṭhāne-- “idha nāgaggāho, idha yakkhaggāho, idha bhūtaggāho, pāsāṇo vā khāṇuko vā atthī”ti passanti. Te tadā sippaṁ jappitvā devatāhi saddhiṁ mantayamānā viya māpenti. Athavā nesaṁ sarīre devatā adhimuccitvā tattha tattha nivesanāni māpetuṁ cittaṁ nāmenti. Tā catūsu koṇesu khāṇuke koṭṭetvā vatthumhi gahitamatte paṭivigacchanti. Saddhānaṁ kulānaṁ saddhā devatā tathā karonti, assaddhānaṁ kulānaṁ assaddhā devatāva. Kiṁ kāraṇā? Saddhānañhi evaṁ hoti-- “idha manussā nivesanaṁ māpetvā paṭhamaṁ bhikkhusaṅghaṁ nisīdāpetvā maṅgalaṁ vaḍḍhāpessanti. Atha mayaṁ sīlavantānaṁ dassanaṁ, dhammakathaṁ, pañhāvissajjanaṁ anumodanañca sotuṁ labhissāma, manussā dānaṁ datvā amhākaṁ pattiṁ dassantī”ti.

Tāvatiṁsehīti yathā hi ekasmiṁ kule ekaṁ paṇḍitamanussaṁ, ekasmiṁ vā vihāre ekaṁ bahussutabhikkhuṁ upādāya-- “asukakule manussā paṇḍitā, asukavihāre bhikkhū bahussutā”ti saddo abbhuggacchati, evameva Sakkaṁ devarājānaṁ vissakammañca devaputtaṁ upādāya-- “tāvatiṁsā paṇḍitā”ti saddo abbhuggato. Tenāha-- “tāvatiṁsehī”ti. Tāvatiṁsehi saddhiṁ mantetvāpi viya māpentīti attho.

Yāvatā ariyaṁ āyatananti yattakaṁ ariyakamanussānaṁ osaraṇaṭṭhānaṁ (DA.16./II,541.) nāma atthi. **Yāvatā vaṇippatho**ti yattakaṁ vāṇijānaṁ ābhatabhaṇḍassa (CS:pg.2.131) rāsivaseneva kayavikkayaṭṭhānaṁ nāma, vāṇijānaṁ vasanaṭṭhānaṁ vā atthi. **Idaṁ agganagaran**ti tesaṁ ariyāyatanavaṇippathānaṁ idaṁ agganagaraṁ jeṭṭhakaṁ pāmokkhaṁ bhavissatīti. **Puṭabhedanan**ti bhaṇḍapuṭabhedanaṭṭhānaṁ, bhaṇḍabhaṇḍikānaṁ mocanaṭṭhānanti vuttaṁ hoti. Sakalajambudīpe aladdhabhaṇḍampi hi idheva labhissanti, aññattha vikkayena agacchantampi ca idheva gamissati. Tasmā idheva puṭaṁ bhindissantīti attho. Catūsu hi dvāresu cattāri sabhāyaṁ ekanti evaṁ divase divase pañcasatasahassāni uṭṭhahissantīti dasseti.

Aggito vāti-ādīsu cakārattho vā-saddo. Agginā ca udakena ca mithubhedena ca nassissatīti attho. Ekakoṭṭhāso agginā nassissati, nibbāpetuṁ na sakkhissanti. Ekaṁ Gaṅgā gahetvā gamissati. Eko-- “iminā akathitaṁ amussa, amunā akathitaṁ imassā”ti vadantānaṁ pisuṇavācānaṁ vasena bhinnānaṁ manussānaṁ aññamaññabhedeneva nassissatīti attho. Iti vatvā Bhagavā paccūsakāle Gaṅgāya tīraṁ gantvā katamukhadhovano bhikkhācāravelaṁ āgamayamāno nisīdi.

153. Sunidhavassakārāpi-- “amhākaṁ rājā samaṇassa Gotamassa upaṭṭhāko, so amhe pucchissati, ‘satthā kira Pāṭaligāmaṁ agamāsi, tassa santikaṁ upasaṅkamittha, na upasaṅkamitthā’ti. Upasaṅkamimhāti ca vutte-- ‘nimantayittha, na nimantayitthā’ti ca

pucchissati. Na nimantayimhāti ca vutte amhākaṁ dosaṁ āropetvā niggaṇhissati. Idaṁ cāpi mayaṁ āgataṭṭhāne nagaraṁ māpema, samaṇassa kho pana Gotamassa gatagataṭṭhāne kāḷakaṇṇisattā paṭikkamanti, taṁ mayaṁ nagaramaṅgalaṁ vadāpessāmā”ti cintetvā satthāraṁ upasaṅkamitvā nimantayiṁsu. Tasmā-- “atha kho Sunidhavassakārā”ti-ādi vuttaṁ.

Pubbaṇhasamayanti pubbaṇhakāle. **Nivāsetvā**ti gāmappavesananīhārena nivāsanaṁ nivāsetvā kāyabandhanaṁ (DA.16./II,542.) bandhitvā. **Pattacīvaramādāyā**ti pattañca cīvarañca ādiyitvā kāyappaṭibaddhaṁ katvā.

Sīlavantetthāti sīlavante ettha. **Saññate**ti kāyavācāmanehi saññate.

Tāsaṁ (CS:pg.2.132) **dakkhiṇamādiye**ti saṅghassa dinne cattāro paccaye tāsaṁ gharadevatānaṁ ādiseyya, pattiṁ dadeyya. **Pūjitā pūjayantī**ti-- “ime manussā amhākaṁ ñātakāpi na honti, evampi no pattiṁ dentī”ti ārakkhaṁ susaṁvihitaṁ karothāti suṭṭhu ārakkhaṁ karonti. **Mānitā mānayantī**ti kālānukālaṁ balikammakaraṇena mānitā “ete manussā amhākaṁ ñātakāpi na honti, catumāsachamāsantare no balikammaṁ karontī”ti mānenti, mānentiyo uppannaṁ parissayaṁ haranti.

Tato nanti tato naṁ paṇḍitajātikaṁ manussaṁ. **Orasan**ti ure ṭhapetvā saṁvaḍḍhitaṁ, yathā mātā orasaṁ puttaṁ anukampati, uppannaparissayaharaṇatthameva tassa vāyamati, evaṁ anukampantīti attho. **Bhadrāni passatī**ti sundarāni passati.

154. **Uḷumpan**ti pāragamanatthāya āṇiyo koṭṭetvā kataṁ. **Kullan**ti valli-ādīhi bandhitvā kataṁ.

“Ye taranti aṇṇavan”ti gāthāya **aṇṇavan**ti sabbantimena paricchedena yojanamattaṁ gambhīrassa ca puthulassa ca udakaṭṭhānassetaṁ adhivacanaṁ. **Saran**ti idha nadī adhippetā. Idaṁ vuttaṁ hoti, ye gambhīravitthataṁ taṇhāsaraṁ taranti, te ariyamaggasaṅkhātaṁ setuṁ katvāna. **Visajja pallalāni** anāmasitvā udakabharitāni ninnaṭṭhānāni. Ayaṁ pana idaṁ appamattakaṁ taritukāmopi kullañhi jano pabandhati. Buddhā ca Buddhasāvakā ca vināyeva kullena tiṇṇā medhāvino janāti.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.16.-8)Ariyasaccakathāvaṇṇanā

155. **Koṭigāmo**ti mahāpanādassa pāsādakoṭiyaṁ katagāmo. **Ariyasaccānan**ti ariyabhāvakarānaṁ saccānaṁ. **Ananubodhā**ti abujjhanena ajānanena. **Appaṭivedhā**ti appaṭivijjhanena. **Sandhāvitan**ti bhavato bhavaṁ (DA.16./II,543.) gamanavasena sandhāvitaṁ. **Saṁsaritan**ti punappunaṁ gamanāgamanavasena saṁsaritaṁ. **Mamañceva** (CS:pg.2.133) **tumhākañcā**ti mayā ca tumhehi ca. Atha vā **sandhāvitaṁ saṁsaritan**ti sandhāvanaṁ saṁsaraṇaṁ mamañceva tumhākañca ahosīti emamettha attho veditabbo. **Bhavanetti samūhatā**ti bhavato bhavaṁ nayanasamatthā taṇhārajju suṭṭhu hatā chinnā appavattikatā.

(DA.16.-9)Anāvattidhammasambodhiparāyaṇavaṇṇanā

156. **Nātikā**ti ekaṁ taḷākaṁ nissāya dvinnaṁ cūḷapitumahāpituputtānaṁ dve gāmā. **Nātike**ti ekasmiṁ ñātigāmake. **Giñjakāvasathe**ti iṭṭhakāmaye āvasathe.

157. **Orambhāgiyānan**ti heṭṭhābhāgiyānaṁ, kāmabhaveyeva

paṭisandhiggāhāpakānanti attho. Oranti laddhanāmehi vā tīhi maggehi pahātabbānītipi **orambhāgiyāni**. Tattha kāmacchando, byāpādoti imāni dve samāpattiyā vā avikkhambhitāni, maggena vā asamucchinnāni nibbattavasena uddhaṁ bhāgaṁ rūpabhavañca arūpabhavañca gantuṁ na denti. Sakkāyadiṭṭhi-ādīni tīṇi tattha nibbattampi ānetvā puna idheva nibbattāpentīti sabbānipi orambhāgiyāneva. **Anāvattidhammā**ti paṭisandhivasena anāgamanasabhāvā.

Rāgadosamohānaṁ tanuttāti ettha kadāci karahaci uppattiyā ca, pariyuṭṭhānamandatāya cāti dvedhāpi tanubhāvo veditabbo. Sakadāgāmissa hi puthujjanānaṁ viya abhiṇhaṁ rāgādayo nuppajjanti, kadāci karahaci uppajjanti. Uppajjamānā ca puthujjanānaṁ viya bahalabahalā nuppajjanti, makkhikāpattaṁ viya tanukatanukā uppajjanti. Dīghabhāṇakatipiṭakamahāsīvatthero panāha-- "yasmā sakadāgāmissa puttadhītaro honti, orodhā ca honti, tasmā bahalā kilesā. Idaṁ pana bhavatanukavasena kathitan"ti. Taṁ Aṭṭhakathāyaṁ-- "sotāpannassa sattabhave ṭhapetvā aṭṭhame bhave bhavatanukaṁ natthi. Sakadāgāmissa dve bhave ṭhapetvā pañcasu bhavesu bhavatanukaṁ natthi. Anāgāmissa rūpārūpabhave ṭhapetvā kāmabhave bhavatanukaṁ natthi. Khīṇāsavassa kismiñci bhave bhavatanukaṁ natthī"ti vuttattā paṭikkhittaṁ hoti.

Imaṁ lokanti imaṁ kāmāvacaralokaṁ sandhāya vuttaṁ. (DA.16./II,544.) Ayañcettha adhippāyo, sace hi manussesu sakadāgāmiphalaṁ patto devesu nibbattitvā (CS:pg.2.134) arahattaṁ sacchikaroti, iccetaṁ kusalaṁ. Asakkonto pana avassaṁ manussalokaṁ āgantvā sacchikaroti. Devesu sakadāgāmiphalaṁ pattopi sace manussesu nibbattitvā arahattaṁ sacchikaroti, iccetaṁ kusalaṁ. Asakkonto pana avassaṁ devalokaṁ gantvā sacchikarotīti.

Avinipātadhammoti ettha vinipatanaṁ vinipāto, nāssa vinipāto dhammoti avinipātadhammo. Catūsu apāyesu avinipātadhammo catūsu apāyesu avinipātasabhāvoti attho. **Niyato**ti dhammaniyāmena niyato. **Sambodhiparāyaṇo**ti uparimaggattayasaṅkhātā sambodhi paraṁ ayanaṁ assa gati paṭisaraṇaṁ avassaṁ pattabbāti sambodhiparāyaṇo.

(DA.16.-10)Dhammādāsadhammapariyāyavaṇṇanā

158. **Vihesā**ti tesaṁ tesaṁ ñāṇagatiṁ ñāṇūpapattiṁ ñāṇābhisamparāyaṁ olokentassa kāyakilamathova esa, Ānanda, Tathāgatassāti dīpeti, cittavihesā pana Buddhānaṁ natthi. **Dhammādāsan**ti dhammamayaṁ ādāsaṁ. **Yenā**ti yena dhammādāsena samannāgato. **Khīṇāpāyaduggativinipāto**ti idaṁ nirayādīnaṁyeva vevacanavasena vuttaṁ. Nirayādayo hi vaḍḍhisaṅkhātato ayato apetattā **apāyā**. Dukkhassa gati paṭisaraṇanti **duggati**. Ye dukkaṭakārino, te ettha vivasā nipatantīti **vinipātā**.

Aveccappasādenāti Buddhaguṇānaṁ yathābhūtato ñātattā acalena accutena pasādena. Upari padadvayepi eseva nayo. **Itipi so Bhagavā**ti-ādīnaṁ pana vitthāro Visuddhimagge vutto.

Ariyakantehīti ariyānaṁ kantehi piyehi manāpehi. Pañca sīlāni hi ariyasāvakānaṁ kantāni honti, bhavantarepi avijahitabbato. Tāni sandhāyetaṁ vuttaṁ. Sabbopi panettha saṁvaro labbhatiyeva.

Sotāpannohamasmīti idaṁ desanāsīsameva. Sakadāgāmi-ādayopi pana sakadāgāmīhamasmīti-ādinā nayena byākaronti yevāti. Sabbesampi hi

sikkhāpadāvirodhena yuttaṭṭhāne byākaraṇaṁ anuññātameva hoti.

(DA.16.-11)Ambapālīgaṇikāvatthuvaṇṇanā

161. **Vesāliyaṁ** (CS:pg.2.135) **viharatī**ti ettha tena kho pana samayena Vesālī iddhā ceva hoti phītācāti-ādinā khandhake vuttanayena (DA.16./II,545.) Vesāliyā sampannabhāvo veditabbo. **Ambapālivane**ti ambapāliyā gaṇikāya uyyānabhūte Ambavane. **Sato bhikkhave**ti Bhagavā ambapālidassane satipaccupaṭṭhānatthaṁ visesato idha satipaṭṭhānadesanaṁ ārabhi. Tattha saratīti **sato**. Sampajānātīti **sampajāno**. Satiyā ca sampajaññena ca samannāgato hutvā vihareyyāti attho. **Kāye kāyānupassī**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ mahāsatipaṭṭhāne vakkhāma.

Nīlāti idaṁ sabbasaṅgāhakaṁ. **Nīlavaṇṇā**ti-ādi tasseva vibhāgadassanaṁ. Tattha na tesaṁ pakativaṇṇo nīlo, nīlavilepanavilittattā panetaṁ vuttaṁ. **Nīlavatthā**ti paṭadukūlakoseyyādīnipi tesaṁ nīlāneva honti. **Nīlalaṅkārā**ti nīlamaṇīhi nīlapupphehi alaṅkatā, rathāpi tesaṁ nīlamaṇikhacitā nīlavatthaparikkhittā nīladdhajā nīlavammikehi nīlābharaṇehi nīla-assehi yuttā, patodalaṭṭhiyopi nīlā yevāti. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. **Parivaṭṭesī**ti pahari. **Kiṁ je ambapālī**ti jeti ālapanavacanaṁ, bhoti ambapāli, kiṁ kāraṇāti vuttaṁ hoti. "Kiñcā"tipi pāṭho, ayamevettha attho. **Sāhāran**ti sajanapadaṁ. **Aṅguliṁ phoṭesun**ti aṅguliṁ cālesuṁ. **Ambakāyā**ti itthikāya.

Yesanti karaṇatthe sāmivacanaṁ, yehi adiṭṭhāti vuttaṁ hoti. **Olokethā**ti passatha. **Avalokethā**ti punappunaṁ passatha. **Upasaṁharathā**ti upanetha. Imaṁ Licchaviparisaṁ tumhākaṁ cittena tāvatiṁsasadisaṁ upasaṁharatha upanetha allīyāpetha. Yatheva tāvatiṁsā abhirūpā pāsādikā nīlādinānāvaṇṇā, evamime Licchavirājānopīti tāvatiṁsehi samake katvā passathāti attho.

Kasmā pana Bhagavā anekasatehi suttehi cakkhādīnaṁ rūpādīsu nimittaggāhaṁ paṭisedhetvā idha mahantena ussāhena nimittaggāhe uyyojetīti? Hitakāmatāya. Tatra kira ekacce bhikkhū osannavīriyā, tesaṁ (CS:pg.2.136) sampattiyā palobhento-- "appamādena samaṇadhammaṁ karontānaṁ evarūpā issariyasampatti sulabhā"ti samaṇadhamme ussāhajananatthaṁ āha. Aniccalakkhaṇavibhāvanatthañcāpi (DA.16./II,546.) evamāha. Nacirasseva hi sabbepime Ajātasattussa vasena vināsaṁ pāpuṇissanti. Atha nesaṁ rajjasirisampattiṁ disvā ṭhitabhikkhū-- "tathārūpāyapi nāma sirisampattiyā vināso paññāyissatī"ti aniccalakkhaṇaṁ bhāvetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇissantīti aniccalakkhaṇavibhāvanatthaṁ āha.

Adhivāsetūti ambapāliyā nimantitabhāvaṁ ñatvāpi kasmā nimantentīti? Asaddahanatāya ceva vattasīsena ca. Sā hi dhuttā itthī animantetvāpi nimantemīti vadeyyāti tesaṁ cittaṁ ahosi, dhammaṁ sutvā gamanakāle ca nimantetvā gamanaṁ nāma manussānaṁ vattameva.

(DA.16.-12)Veḷuvagāmavassūpagamanavaṇṇanā

163. **Veḷuvagāmako**ti Vesāliyā samīpe Veḷuvagāmo. **Yathāmittan**ti-ādīsu mittā mittāva. **Sandiṭṭhā**ti tattha tattha saṅgamma diṭṭhamattā nātidaḷhamittā. **Sambhattā**ti suṭṭhu bhattā sinehavanto daḷhamittā. Yesaṁ yesaṁ yattha yattha evarūpā bhikkhū atthi, te te tattha tattha vassaṁ upethāti attho. Kasmā evamāha? Tesaṁ phāsuvihāratthāya. Tesañhi veḷuvagāmake senāsanaṁ nappahoti, bhikkhāpi mandā. Samantā Vesāliyā pana bahūni senāsanāni, bhikkhāpi sulabhā, tasmā evamāha. Atha

kasmā-- "yathāsukhaṁ gacchathā"ti na vissajjesi? Tesaṁ anukampāya. Evaṁ kirassa ahosi-- "ahaṁ dasamāsamattaṁ ṭhatvā parinibbāyissāmi, sace ime dūraṁ gacchissanti, mama parinibbānakāle daṭṭhuṁ na sakkhissanti. Atha nesaṁ-- "Satthā parinibbāyanto amhākaṁ satimattampi na adāsi, sace jāneyyāma, evaṁ na dūre vaseyyāmā"ti vippaṭisāro bhaveyya. Vesāliyā samantā pana vasantā māsassa aṭṭha vāre āgantvā dhammaṁ suṇissanti, Sugatovādaṁ labhissantī"ti na vissajjesi.

164. **Kharo**ti pharuso. **Ābādho**ti visabhāgarogo. **Bāḷhā**ti balavatiyo. **Māraṇantikā**ti maraṇantaṁ maraṇasantikaṁ pāpanasamatthā. **Sato sampajāno adhivāsesī**ti satiṁ sūpaṭṭhitaṁ katvā ñāṇena paricchinditvā adhivāsesi. **Avihaññamāno**ti vedanānuvattanavasena aparāparaṁ (CS:pg.2.137) parivattanaṁ akaronto apīḷiyamāno adukkhiyamānova adhivāsesi (DA.16./II,547.) **Anāmantetvā**ti ajānāpetvā. **Anapaloketvā**ti na apaloketvā ovādānusāsaniṁ adatvāti vuttaṁ hoti. **Vīriyenā**ti pubbabhāgavīriyena ceva phalasamāpattivīriyena ca. **Paṭipaṇāmetvā**ti vikkhambhetvā. **Jīvitasaṅkhāran**ti ettha jīvitampi jīvitasaṅkhāro. Yena jīvitaṁ saṅkhariyati chijjamānaṁ ghaṭetvā ṭhapiyati, so phalasamāpattidhammopi jīvitasaṅkhāro. So idha adhippeto. **Adhiṭṭhāyā**ti adhiṭṭhahitvā pavattetvā, jīvitaṭṭhapanasamatthaṁ phalasamāpattiṁ samāpajjeyyanti ayamettha saṅkhepattho.

Kiṁ pana Bhagavā ito pubbe phalasamāpattiṁ na samāpajjatīti? Samāpajjati. Sā pana khaṇikasamāpatti. Khaṇikasamāpatti ca antosamāpattiyaṁyeva vedanaṁ vikkhambheti, samāpattito vuṭṭhitamattassa kaṭṭhapātena vā kaṭhalapātena vā chinnasevālo viya udakaṁ puna sarīraṁ vedanā ajjhottharati. Yā pana rūpasattakaṁ arūpasattakañca niggumbaṁ nijjaṭaṁ katvā mahāvipassanāvasena samāpannā samāpatti, sā suṭṭhu vikkhambheti. Yathā nāma purisena pokkharaṇiṁ ogāhetvā hatthehi ca pādehi ca suṭṭhu apabyūḷho sevālo cirena udakaṁ ottharati; evameva tato vuṭṭhitassa cirena vedanā uppajjati. Iti Bhagavā taṁ divasaṁ mahābodhipallaṅke abhinavavipassanaṁ paṭṭhapento viya rūpasattakaṁ arūpasattakaṁ niggumbaṁ nijjaṭaṁ katvā cuddasahākārehi sannetvā mahāvipassanāya vedanaṁ vikkhambhetvā-- "dasamāse mā uppajjitthā"ti samāpattiṁ samāpajji. Samāpattivikkhambhitā vedanā dasamāse na uppajji yeva.

Gilānā vuṭṭhitoti gilāno hutvā puna vuṭṭhito. **Madhurakajāto viyā**ti sañjātagarubhāvo sañjātathaddhabhāvo sūle uttāsitapuriso viya. **Na pakkhāyantī**ti nappakāsanti, nānākārato na upaṭṭhahanti. **Dhammāpi maṁ na paṭibhantī**ti satipaṭṭhānādidhammā mayhaṁ pākaṭā na hontīti dīpeti. Tantidhammā pana therassa supaguṇā. **Na udāharatī**ti pacchimaṁ ovādaṁ na deti. Taṁ sandhāya vadati.

165. **Anantaraṁ** (CS:pg.2.138) **abāhiran**ti dhammavasena vā puggalavasena vā ubhayaṁ akatvā. "Ettakaṁ dhammaṁ parassa na (DA.16./II,548.) desessāmī"ti hi cintento dhammaṁ abbhantaraṁ karoti nāma. "Ettakaṁ parassa desessāmī"ti cintento dhammaṁ bāhiraṁ karoti nāma. "Imassa puggalassa desessāmī"ti cintento pana puggalaṁ abbhantaraṁ karoti nāma. "Imassa na desessāmī"ti cintento puggalaṁ bāhiraṁ karoti nāma. Evaṁ akatvā desitoti attho. **Ācariyamuṭṭhī**ti yathā bāhirakānaṁ ācariyamuṭṭhi nāma hoti. Daharakāle kassaci akathetvā pacchimakāle maraṇamañce nipannā piyamanāpassa antevāsikassa kathenti, evaṁ Tathāgatassa-- "idaṁ mahallakakāle pacchimaṭṭhāne kathessāmī"ti muṭṭhiṁ katvā "pariharissāmī"ti ṭhapitaṁ kiñci natthīti dasseti.

Ahaṁ bhikkhusaṅghanti ahameva bhikkhusaṅghaṁ pariharissāmīti vā **mamuddesiko**ti ahaṁ uddisitabbaṭṭhena uddeso assāti mamuddesiko. Maṁyeva

uddisitvā mama paccāsīsamāno bhikkhusaṅgho hotu, mama accayena vā mā ahesuṁ, yaṁ vā taṁ vā hotūti iti vā yassa assāti attho. **Na evaṁ hotī**ti bodhipallaṅkeyeva issāmacchariyānaṁ vihatattā evaṁ na hoti. **Sa kin**ti so kiṁ. **Āsītiko**ti asītisaṁvacchariko. Idaṁ pacchimavaya-anuppattabhāvadīpanatthaṁ vuttaṁ. **Veṭhamissakenā**ti bāhabandhacakkabandhādinā paṭisaṅkharaṇena veṭhamissakena. **Maññe**ti jiṇṇasakaṭaṁ viya veṭhamissakena maññe yāpeti. Arahattaphalaveṭhanena catu-iriyāpathakappanaṁ Tathāgatassa hotīti dasseti.

Idāni tamatthaṁ pakāsento **yasmiṁ, Ānanda, samaye**ti-ādimāha. Tattha **sabbanimittānan**ti rūpanimittādīnaṁ. **Ekaccānaṁ vedanānan**ti lokiyānaṁ vedanānaṁ. **Tasmātihānandā**ti yasmā iminā phalasamāpattivihārena phāsu hoti, tasmā tumhepi tadatthāya evaṁ viharathāti dasseti. **Attadīpā**ti mahāsamuddagatadīpaṁ viya attānaṁ dīpaṁ patiṭṭhaṁ katvā viharatha. **Attasaraṇā**ti attagatikāva hotha, mā aññagatikā. **Dhammadīpadhammasaraṇa**padesupi eseva nayo. **Tamatagge**ti tama-agge. Majjhe takāro padasandhivasena vutto. Idaṁ vuttaṁ hoti-- "ime aggatamāti tamataggā"ti. Evaṁ sabbaṁ tamayogaṁ chinditvā ativiya agge uttamabhāve ete (CS:pg.2.139) (DA.16./II,549.) Ānanda mama bhikkhū bhavissanti. Tesaṁ ati-agge bhavissanti, ye keci sikkhākāmā, sabbepi te catusatipaṭṭhānagocarāva bhikkhū agge bhavissantīti arahattanikūṭena desanaṁ saṅgaṇhāti.

Dutiyabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.16.-13)Nimittobhāsakathāvaṇṇanā

166. **Vesāliṁ piṇḍāya pāvisī**ti kadā pāvisi? Ukkacelato nikkhamitvā Vesāliṁ gatakāle. Bhagavā kira vuṭṭhavasso veḷuvagāmakā nikkhamitvā Sāvatthiṁ gamissāmīti āgatamaggeneva paṭinivattanto anupubbena Sāvatthiṁ patvā jetavanaṁ pāvisi. Dhammasenāpati Bhagavato vattaṁ dassetvā divāṭṭhānaṁ gato. So tattha antevāsikesu vattaṁ dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṁ sammajjitvā cammakkhaṇḍaṁ paññapetvā pāde pakkhāletvā pallaṅkaṁ ābhujitvā phalasamāpattiṁ pāvisi. Athassa yathāpariccheda tato vuṭṭhitassa ayaṁ parivitakko udapādi-- "Buddhā nu kho paṭhamaṁ parinibbāyanti, agasāvakā nu kho"ti? Tato-- "aggasāvakā paṭhaman"ti ñatvā attano āyusaṅkhāraṁ olokesi. So-- "sattāhameva me āyusaṅkhāro pavattatī"ti ñatvā-- "kattha parinibbāyissāmī"ti cintesi. Tato-- **"Rāhulo** tāvatiṁsesu parinibbuto, **Aññāsikoṇḍaññatthero** chaddantadahe, ahaṁ kattha parinibbāyissāmī"ti puna cintento mātaraṁ ārabbha satiṁ uppādesi-- "mayhaṁ mātā sattannaṁ arahantānaṁ mātā hutvāpi Buddhadhammasaṅghesu appasannā, atthi nu kho tassā upanissayo, natthi nu kho"ti āVajjetvā sotāpattimaggassa upanissayaṁ disvā-- "kassa desanāya abhisamayo bhavissatī"ti olokento-- "mameva dhammadesanāya bhavissati, na aññassa. Sace kho panāhaṁ appossukko bhaveyyaṁ, bhavissanti me vattāro-- 'Sāriputtatthero avasesajanānampi avassayo hoti. Tathā hissa samacittasuttadesanādivase (a.ni.1.37) koṭisatasahassadevatā arahattaṁ pattā (CS:pg.2.140) Tayo magge paṭividdhadevatānaṁ gaṇanā natthi. Aññesu ca ṭhānesu anekā abhisamayā (DA.16./II,550.) dissanti. Thereva cittaṁ pasādetvā sagge nibbattāneva asītikulasahassāni. So dāni sakamātumicchādassanamattampi harituṁ nāsakkhī'ti. Tasmā mātaraṁ micchādassanā mocetvā jātovarakeyeva parinibbāyissāmī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā-- "ajjeva Bhagavantaṁ

anujānāpetvā nikkhamissāmī”ti Cundattheraṁ āmantesi. “Āvuso, Cunda, amhākaṁ pañcasatāya bhikkhuparisāya saññaṁ dehi-- ‘gaṇhathāvuso pattacīvarāni, dhammasenāpati nāḷakagāmaṁ gantukāmo’ti”. Thero tathā akāsi. Bhikkhū senāsanaṁ saṁsāmetvā pattacīvaramādāya therassa santikaṁ āgamaṁsu. Thero senāsanaṁ saṁsāmetvā divāṭṭhānaṁ sammajjitvā divāṭṭhānadvāre ṭhatvā divāṭṭhānaṁ olokento-- “idaṁ dāni pacchimadassanaṁ, puna āgamanaṁ natthī”ti pañcasatabhikkhuparivuto Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā vanditvā etadavoca--

“Chinno dāni bhavissāmi, lokanātha mahāmuni;
Gamanāgamanaṁ natthi, pacchimā vandanā ayaṁ.
Jīvitaṁ appakaṁ mayhaṁ, ito sattāhamaccaye;
Nikkhipeyyāmahaṁ dehaṁ, bhāravoropanaṁ yathā.
Anujānātu me bhante, Bhagavā, anujānātu Sugato;
Parinibbānakālo me, ossaṭṭho āyusaṅkhāro”ti.

Buddhā pana yasmā “parinibbāhī”ti vutte maraṇasaṁvaṇṇanaṁ saṁvaṇṇenti nāma, “mā parinibbāhī”ti vutte vaṭṭassa guṇaṁ kathentīti micchādiṭṭhikā dosaṁ āropessanti, tasmā tadubhayampi na vadanti. Tena naṁ Bhagavā āha-- “kattha parinibbāyissasi Sāriputtā”ti? “Atthi, bhante, Magadhesu nāḷakagāme jātovarako, tatthāhaṁ parinibbāyissāmī”ti vutte “yassa dāni tvaṁ, Sāriputta, kālaṁ maññasi, idāni pana te jeṭṭhakaniṭṭhabhātikānaṁ tādisassa bhikkhuno dassanaṁ dullabhaṁ bhavissatīti desehi tesaṁ dhamman”ti āha.

Thero-- “Satthā mayhaṁ iddhivikubbanapubbaṅgamaṁ dhammadesanaṁ paccāsīsatī”ti ñatvā Bhagavantaṁ vanditvā tālappamāṇaṁ abbhuggantvā puna oruyha Bhagavantaṁ (DA.16./II,551.) vanditvā sattatālappamāṇe (CS:pg.2.141) antalikkhe ṭhito iddhivikubbanaṁ dassetvā dhammaṁ desesi. Sakalanagaraṁ sannipati. Thero oruyha Bhagavantaṁ vanditvā “gamanakālo me, bhante”ti āha. Bhagavā “dhammasenāpatiṁ paṭipādessāmī”ti dhammāsanā uṭṭhāya gandhakuṭi-abhimukho gantvā maṇiphalake aṭṭhāsi. Thero tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā-- “Bhagavā ito kappasatasahassādhikassa asaṅkhyeyyassa upari anomadassisammāsambuddhassa pādamūle nipatitvā tumhākaṁ dassanaṁ patthesiṁ. Sā me patthanā Samiddhā, diṭṭhā tumhe, taṁ paṭhamadassanaṁ, idaṁ pacchimadassanaṁ. Puna tumhākaṁ dassanaṁ natthī”ti-- vatvā dasanakhasamodhānasamujjalaṁ añjaliṁ paggayha yāva dassanavisayo, tāva abhimukhova paṭikkamitvā “ito paṭṭhāya cutipaṭisandhivasena kismiñci ṭhāne gamanāgamanaṁ nāma natthī”ti vanditvā pakkāmi. Udakapariyantaṁ katvā mahābhūmicālo ahosi. Bhagavā parivāretvā ṭhite bhikkhū āha-- “anugacchatha, bhikkhave, tumhākaṁ jeṭṭhabhātikan”ti. Bhikkhū yāva dvārakoṭṭhakā agamaṁsu. Thero-- “tiṭṭhatha, tumhe āvuso, appamattā hothā”ti nivattāpetvā attano parisāyeva saddhiṁ pakkāmi. Manussā-- “pubbe ayyo paccāgamanacārikaṁ carati, idaṁ dāni gamanaṁ na puna paccāgamanāyā”ti paridevantā anubandhiṁsu. Tepi “appamattā hotha āvuso, evaṁbhāvino nāma saṅkhārā”ti nivattāpesi.

Atha kho āyasmā Sāriputto antarāmagge sattāhaṁ manussānaṁ anuggahaṁ karonto sāyaṁ nāḷakagāmaṁ patvā gāmadvāre nigrodharukkhamūle aṭṭhāsi. Atha uparevato nāma therassa bhāgineyyo bahigāmaṁ gacchanto theraṁ disvā upasaṅkamitvā vanditvā aṭṭhāsi. Thero taṁ āha-- “Atthi gehe te ayyikā”ti? Āma, bhanteti. Gaccha amhākaṁ idhāgatabhāvaṁ ārocehi. “Kasmā āgato”ti ca vutte “ajja kira ekadivasaṁ antogāme bhavissati, jātovarakaṁ paṭijaggatha, pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ nivāsanaṭṭhānaṁ jānāthā”ti. So gantvā “ayyike, mayhaṁ mātulo āgato”ti āha. Idāni

kuhinti? Gāmadvāreti. Ekakova, aññopi koci (DA.16./II,552.) atthīti Atthi pañcasatā bhikkhūti. Kiṁ kāraṇā āgatoti? So taṁ pavattiṁ ārocesi. Brāhmaṇī-- "kiṁ nu kho ettakānaṁ vasanaṭṭhānaṁ paṭijaggāpeti (CS:pg.2.142) daharakāle pabbajitvā mahallakakāle gihī hotukāmo"ti cintentī jātovarakaṁ paṭijaggāpetvā pañcasatānaṁ bhikkhūnaṁ vasanaṭṭhānaṁ kāretvā daṇḍadīpikāyo jāletvā therassa pāhesi.

Thero bhikkhūhi saddhiṁ pāsādaṁ abhiruhi. Abhiruhitvā ca jātovarakaṁ pavisitvā nisīdi. Nisajjeva-- "tumhākaṁ vasanaṭṭhānaṁ gacchathā"ti bhikkhū uyyojesi. Tesu gatamattesuyeva therassa kharo ābādho uppajji, lohitapakkhandikā māraṇantikā vedanā vattanti, ekaṁ bhājanaṁ pavisati, ekaṁ nikkhamati. Brāhmaṇī-- "mama puttassa pavatti mayhaṁ na ruccatī"ti attano vasanagabbhadvāraṁ nissāya aṭṭhāsi. Cattāro mahārājāno "dhammasenāpati kuhiṁ viharatī"ti olokentā "nāḷakagāme jātovarake parinibbānamañce nipanno, pacchimadassanaṁ gamissāmā"ti āgamma vanditvā aṭṭhaṁsu. Thero-- ke tumheti? Mahārājāno, bhanteti. Kasmā āgatatthāti? Gilānupaṭṭhākā bhavissāmāti. Hotu, atthi gilānupaṭṭhāko, gacchatha tumheti uyyojesi. Tesaṁ gatāvasāne teneva nayena Sakko devānamindo, tasmiṁ gate suyāmādayo mahābrahmā ca āgamiṁsu. Tepi tatheva thero uyyojesi.

Brāhmaṇī devatānaṁ āgamanañca gamanañca disvā-- "ke nu kho ete mama puttaṁ vanditvā gacchantī"ti therassa gabbhadvāraṁ gantvā -- "tāta, Cunda, kā pavattī"ti pucchi. So taṁ pavattiṁ ācikkhitvā-- "mahā-upāsikā, bhante āgatā"ti āha. Thero kasmā avelāya āgatatthāti pucchi. Sā tuyhaṁ tāta dassanatthāyāti vatvā "tāta ke paṭhamaṁ āgatā"ti pucchi. Cattāro mahārājāno, upāsiketi. Tāta, tvaṁ catūhi mahārājehi mahantataroti? Ārāmikasadisā ete upāsike, amhākaṁ satthu paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya khaggahatthā hutvā ārakkhaṁ akaṁsūti. Tesaṁ tāta, gatāvasāne ko āgatoti? Sakko devānamindoti. Devarājatopi tvaṁ tāta, mahantataroti? (DA.16./II,553.) Bhaṇḍagāhakasāmaṇerasadiso esa upāsike, amhākaṁ satthu tāvatiṁsato otaraṇakāle pattacīvaraṁ gahetvā otiṇṇoti. Tassa tāta gatāvasāne jotamāno viya ko āgatoti? Upāsike tuyhaṁ Bhagavā ca Satthā ca mahābrahmā nāma esoti. Mayhaṁ Bhagavato mahābrahmatopi tvaṁ tāta mahantataroti? Āma upāsike, ete nāma kira amhākaṁ satthu (CS:pg.2.143) jātadivase cattāro mahābrahmāno mahāpurisaṁ suvaṇṇajālena paṭiggaṇhiṁsūti.

Atha brāhmaṇiyā-- "puttassa tāva me ayaṁ ānubhāvo, kīdiso vata mayhaṁ puttassa Bhagavato satthu ānubhāvo bhavissatī"ti cintayantiyā sahasā pañcavaṇṇā pīti uppajjitvā sakalasarīre phari. Thero-- "uppannaṁ me mātu pītisomanassaṁ, ayaṁ dāni kālo dhammadesanāyā"ti cintetvā-- "kiṁ cintesi mahā-upāsike"ti āha. Sā-- "puttassa tāva me ayaṁ guṇo, satthu panassa kīdiso guṇo bhavissatīti idaṁ, tāta, cintemī"ti āha. Mahā-upāsike, mayhaṁ satthu jātakkhaṇe, mahābhinikkhamane, sambodhiyaṁ, dhammacakkappavattane ca dasasahassilokadhātu kampittha, sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena samo nāma natthi, itipi so Bhagavāti vitthāretvā Buddhaguṇappaṭisaṁyuttaṁ dhammadesanaṁ kathesi.

Brāhmaṇī piyaputtassa dhammadesanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāya puttaṁ āha-- "tāta, upatissa, kasmā evamakāsi, evarūpaṁ nāma amataṁ mayhaṁ ettakaṁ kālaṁ na adāsī"ti. Thero-- "dinnaṁ dāni me mātu rūpasāriyā brāhmaṇiyā posāvanikamūlaṁ, ettakena vaṭṭissatī"ti cintetvā "gaccha mahā-upāsike"ti brāhmaṇiṁ uyyojetvā "Cunda kā velā"ti āha. Balavapaccūsakālo, bhanteti. Tena hi bhikkhusaṅghaṁ sannipātehīti. Sannipatito, bhante, saṅghoti. Maṁ ukkhipitvā nisīdāpehi Cundāti ukkhipitvā nisīdāpesi. Thero bhikkhū āmantesi-- "āvuso

catucattālīsaṁ vo vassāni mayā saddhiṁ vicarantānaṁ yaṁ me kāyikaṁ vā vācasikaṁ vā na rocetha, khamatha taṁ āvusoti. Ettakaṁ, bhante, amhākaṁ chāyā viya tumhe amuñcitvā vicarantānaṁ aruccanakaṁ nāma natthi, tumhe pana amhākaṁ khamathāti. (DA.16./II,554.) Atha thero aruṇasikhāya paññāyamānāya mahāpathaviṁ unnādayanto anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Bahū devamanussā therassa parinibbāne sakkāraṁ kariṁsu.

Āyasmā (CS:pg.2.144) Cundo therassa pattacīvarañca dhātuparissāvanañca gahetvā jetavanaṁ gantvā Ānandattheraṁ gahetvā Bhagavantaṁ upasaṅkami. Bhagavā dhātuparissāvanaṁ gahetvā pañcahi gāthāsatehi therassa guṇaṁ kathetvā dhātucetiyaṁ kārāpetvā Rājagahagamanatthāya Ānandattherassa saññaṁ adāsi. Thero bhikkhūnaṁ ārocesi. Bhagavā mahābhikkhusaṅghaparivuto Rājagahaṁ agamāsi. Tattha gatakāle Mahāmoggallānatthero parinibbāyi. Bhagavā tassa dhātuyo gahetvā cetiyaṁ kārāpetvā Rājagahato nikkhamitvā anupubbena Gaṅgābhimukho gantvā ukkacelaṁ agamāsi. Tattha Gaṅgātīre bhikkhusaṅghaparivuto nisīditvā tattha Sāriputtamoggallānānaṁ parinibbānappaṭisaṁyuttaṁ suttaṁ desetvā ukkacelato nikkhamitvā Vesāliṁ agamāsi. Evaṁ gate atha kho Bhagavā pubbaṇhasamayaṁ nivāsetvā pattacīvaramādāya Vesāliṁ piṇḍāya pāvisīti ayamettha anupubbī kathā.

Nisīdananti ettha cammakkhaṇḍaṁ adhippetaṁ. **Udenacetiyan**ti udenayakkhassa cetiyaṭṭhāne katavihāro vuccati. **Gotamakādīsupi** eseva nayo. **Bhāvitā**ti vaḍḍhitā. **Bahulīkatā**ti punappunaṁ katā. **Yānīkatā**ti yuttayānaṁ viya katā. **Vatthukatā**ti patiṭṭhānaṭṭhena vatthu viya katā. **Anuṭṭhitā**ti adhiṭṭhitā. **Paricitā**ti samantato citā suvaḍḍhitā. **Susamāraddhā**ti suṭṭhu samāraddhā.

Iti aniyamena kathetvā puna niyametvā dassento **Tathāgatassa kho**ti-ādimāha. Ettha ca **kappan**ti āyukappaṁ. Tasmiṁ tasmiṁ kāle yaṁ manussānaṁ āyuppamāṇaṁ hoti, taṁ paripuṇṇaṁ karonto tiṭṭheyya. **Kappāvasesaṁ vā**ti-- “appaṁ vā bhiyyo”ti (dī.ni.2.7a.ni.6.74) vuttavassasatato atirekaṁ vā. Mahāsīvatthero panāha-- “Buddhānaṁ aṭṭhāne gajjitaṁ nāma natthi. Yatheva hi veḷuvagāmake uppannaṁ māraṇantikaṁ vedanaṁ dasa māse vikkhambheti, evaṁ punappunaṁ (DA.16./II,555.) taṁ samāpattiṁ samāpajjitvā dasa dasa māse vikkhambhento imaṁ bhaddakappameva tiṭṭheyya, kasmā pana na ṭhitoti? Upādinnakasarīraṁ nāma khaṇḍiccādīhi abhibhuyyati, Buddhā ca khaṇḍiccādibhāvaṁ apatvā pañcame āyukoṭṭhāse bahujanassa piyamanāpakāleyeva parinibbāyanti. Buddhānubuddhesu ca mahāsāvakesu parinibbutesu ekakeneva khāṇukena viya (CS:pg.2.145) ṭhātabbaṁ hoti, daharasāmaṇeraparivāritena vā. Tato-- ‘aho Buddhānaṁ parisā’ti hīḷetabbataṁ āpajjeyya. Tasmā na ṭhito”ti. Evaṁ vuttepi so na ruccati, “āyukappo”ti idameva Aṭṭhakathāyaṁ niyamitaṁ.

167. **Yathā taṁ mārena pariyuṭṭhitacitto**ti ettha tanti nipātamattaṁ. Yathā mārena pariyuṭṭhitacitto ajjhotthaṭacitto aññopi koci puthujjano paṭivijjhituṁ na sakkuṇeyya, evameva nāsakkhi paṭivijjhitunti attho. Kiṁ kāraṇā? Māro hi yassa sabbena sabbaṁ dvādasa vipallāsā appahīnā, tassa cittaṁ pariyuṭṭhāti. Therassa cattāro vipallāsā appahīnā, tenassa māro cittaṁ pariyuṭṭhāti. So pana cittapariyuṭṭhānaṁ karonto kiṁ karotīti? Bheravaṁ rūpārammaṇaṁ vā dasseti, saddārammaṇaṁ vā sāveti, tato sattā taṁ disvā vā sutvā vā satiṁ vissajjetvā vivaṭamukhā honti. Tesaṁ mukhena hatthaṁ pavesetvā hadayaṁ maddati. Tato visaññāva hutvā tiṭṭhanti. Therassa panesa mukhena hatthaṁ pavesetuṁ kiṁ sakkhissati Bheravārammaṇaṁ pana dasseti. Taṁ disvā thero nimittobhāsaṁ na paṭivijjhi. Bhagavā jānantoyeva-- “kimatthaṁ yāvatatiyaṁ āmantesī”ti? Parato “tiṭṭhatu, bhante, Bhagavā”ti yācite “tuyhevetaṁ

dukkaṭaṁ, tuyhevetaṁ aparaddhan”ti dosāropanena sokatanukaraṇatthaṁ.

(DA.16.-14)Mārayācanakathāvaṇṇanā

168. **Māro pāpimā**ti ettha **Māro**ti satte anatthe niyojento māretīti **Māro**. **Pāpimā**ti tasseva vevacanaṁ. So hi pāpadhammasamannāgatattā “pāpimā”ti vuccati. Kaṇho, antako, namuci, pamattabandhūtipi tasseva nāmāni. **Bhāsitā kho panesā**ti ayañhi Bhagavato sambodhipattiyā aṭṭhame sattāhe bodhimaṇḍeyeva āgantvā-- “Bhagavā yadatthaṁ tumhehi pāramiyo pūritā, so vo attho anuppatto, paṭividdhaṁ sabbaññutaññāṇaṁ, kiṁ te lokavicāraṇenā”ti vatvā, yathā (DA.16./II,556.) ajja evameva “parinibbātu dāni, bhante, Bhagavā”ti yāci. Bhagavā cassa-- “na (CS:pg.2.146) tāvāhan”ti-ādīni vatvā paṭikkhipi. Taṁ sandhāya “bhāsitā kho panesā bhante”ti-ādimāha.

Tattha **viyattā**ti maggavasena viyattā. Tatheva vinītā tathā visāradā. **Bahussutā**ti tepiṭakavasena bahu sutametesanti **bahussutā**. Tameva dhammaṁ dhārentīti **dhammadharā**. Athavā pariyattibahussutā ceva paṭivedhabahussutā ca. Pariyattipaṭivedhadhammānaṁyeva dhāraṇato dhammadharāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Dhammānudhammapaṭipannā**ti ariyadhammassa anudhammabhūtaṁ vipassanādhammaṁ paṭipannā. **Sāmīcippaṭipannā**ti anucchavikapaṭipadaṁ paṭipannā. **Anudhammacārino**ti anudhammacaraṇasīlā. **Sakaṁ ācariyakan**ti attano ācariyavādaṁ. **Ācikkhissantī**ti-ādīni sabbāni aññamaññassa vevacanāni. **Sahadhammenā**ti sahetukena sakāraṇena vacanena. **Sappāṭihāriyan**ti yāva na niyyānikaṁ katvā dhammaṁ desessanti.

Brahmacariyanti sikkhattayasaṅgahitaṁ sakalaṁ sāsanabrahmacariyaṁ. **Iddhan**ti Samiddhaṁ jhānassādavasena. **Phītan**ti vuddhippattaṁ sabbaphāliphullaṁ viya abhiññāya sampattivasena. **Vitthārikan**ti vitthataṁ tasmiṁ tasmiṁ disābhāge patiṭṭhitavasena. **Bāhujaññan**ti bahujanehi ñātaṁ paṭividdhaṁ mahājanābhisamayavasena. **Puthubhūtan**ti sabbākāravasena puthulabhāvappattaṁ. Kathaṁ? **Yāva devamanussehi suppakāsitan**ti yattakā viññujātikā devā ceva manussā ca atthi sabbehi suṭṭhu pakāsitanti attho.

Appossukkoti nirālayo. Tvañhi pāpima, aṭṭhamasattāhato paṭṭhāya-- “parinibbātu dāni, bhante, Bhagavā parinibbātu, Sugato”ti viravanto āhiṇḍittha. Ajja dāni paṭṭhāya vigatussāho hohi; mā mayhaṁ parinibbānatthaṁ vāyāmaṁ karohīti vadati.

(DA.16.-15)Āyusaṅkhāra-ossajjanavaṇṇanā

169. **Sato sampajāno āyusaṅkhāraṁ ossajī**ti satiṁ sūpaṭṭhitaṁ katvā ñāṇena paricchinditvā āyusaṅkhāraṁ vissajji, pajahi. Tattha na Bhagavā hatthena leḍḍuṁ viya āyusaṅkhāraṁ ossaji, temāsamattameva pana samāpattiṁ (CS:pg.2.147) samāpajjitvā tato paraṁ na samāpajjissāmīti cittaṁ uppādesi. Taṁ sandhāya vuttaṁ -- “ossajī”ti. “Ussajjī”ti pi pāṭho. (DA.16./II,557.) **Mahābhūmicālo**ti mahanto pathavīkampo. Tadā kira dasasahassī lokadhātu kampittha. **Bhiṁsanako**ti bhayajanako. **Devadundubhiyo ca phaliṁsū**ti devabheriyo phaliṁsu, devo sukkhagajjitaṁ gajji, akālavijjulatā niccharimsu, khaṇikavassaṁ vassīti vuttaṁ hoti.

Udānaṁ udānesīti kasmā udānesi? Koci nāma vadeyya-- “Bhagavā pacchato pacchato anubandhitvā-- ‘parinibbāyatha, bhante, parinibbāyatha, bhante’ti upadduto

bhayena āyusaṅkhāraṁ vissajjesī”ti. “Tassokāso mā hotu, bhītassa udānaṁ nāma natthī”ti etassa dīpanatthaṁ pītivegavissaṭṭhaṁ udānaṁ udānesi.

Tattha sabbesaṁ soṇasiṅgālādīnampi paccakkhabhāvato tulitaṁ paricchinnanti tulaṁ. Kiṁ taṁ? Kāmāvacarakammaṁ. Na tulaṁ, na vā tulaṁ sadisamassa aññaṁ lokiyaṁ kammaṁ atthīti **atulaṁ**. Kiṁ taṁ? Mahaggatakammaṁ. Athavā kāmāvacararūpāvacaraṁ tulaṁ, arūpāvacaraṁ atulaṁ. Appavipākaṁ vā tulaṁ, bahuvipākaṁ atulaṁ. **Sambhavan**ti sambhavassa hetubhūtaṁ, piṇḍakārakaṁ rāsikārakanti attho. **Bhavasaṅkhāran**ti punabbhavasaṅkhāraṇakaṁ. **Avassajī**ti vissajjesi. **Munī**ti Buddhamuni. **Ajjhattarato**ti niyakajjhattarato. **Samāhito**ti upacārappanāsamādhivasena samāhito. **Abhindi kavacamivā**ti kavacaṁ viya abhindi. **Attasambhavan**ti attani sañjātaṁ kilesaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- “savipākaṭṭhena sambhavaṁ, bhavābhisaṅkhāraṇaṭṭhena bhavasaṅkhāranti ca laddhanāmaṁ tulātulasaṅkhātaṁ lokiyakammañca ossaji. Saṅgāmasīse mahāyodho kavacaṁ viya attasambhavaṁ kilesañca ajjhattarato samāhito hutvā abhindī”ti.

Atha vā **tulan**ti tulento tīrento. **Atulañca sambhavan**ti nibbānañceva sambhavañca. **Bhavasaṅkhāran**ti bhavagāmikammaṁ. **Avassaji munī**ti “pañcakkhandhā aniccā, pañcannaṁ khandhānaṁ nirodho nibbānaṁ niccan”ti-ādinā (paṭi.ma.3.38) nayena tulayanto Buddhamuni bhave ādīnavaṁ, nibbāne ca ānisaṁsaṁ disvā taṁ khandhānaṁ mūlabhūtaṁ bhavasaṅkhārakammaṁ-- “kammakkhayāya saṁvattatī”ti (ma.ni.2.81) evaṁ vuttena kammakkhayakarena ariyamaggena avassaji. (DA.16./II,558.) Kathaṁ? Ajjhattarato samāhito abhindi kavacamiva attani (CS:pg.2.148) sambhavaṁ. So hi vipassanāvasena ajjhattarato samathavasena samāhitoti evaṁ pubbabhāgato paṭṭhāya samathavipassanābalena kavacamiva attabhāvaṁ pariyonandhitvā ṭhitaṁ, attani sambhavattā “attasambhavan”ti laddhanāmaṁ sabbakilesajālaṁ abhindi. Kilesābhāvena ca katakammaṁ appaṭisandhikattā avassaṭṭhaṁ nāma hotīti evaṁ kilesappahānena kammaṁ pajahi, pahīnakilesassa ca bhayaṁ nāma natthi, tasmā abhītova āyusaṅkhāraṁ ossaji, abhītabhāvañāpanatthañca udānaṁ udānesīti veditabbo.

(DA.16.-16)Mahābhūmicālavaṇṇanā

171. **Yaṁ mahāvātā**ti yena samayena yasmiṁ vā samaye mahāvātā vāyanti, mahāvātā vāyantāpi ukkhepakavātā nāma uṭṭhahanti, te vāyantā saṭṭhisahassādhikanavayojanasatasahassabahalaṁ udakasandhārakaṁ vātaṁ upacchindanti, tato ākāse udakaṁ bhassati, tasmiṁ bhassante pathavī bhassati. Puna vāto attano balena antodhamakaraṇe viya udakaṁ ābandhitvā gaṇhāti, tato udakaṁ uggacchati, tasmiṁ uggacchante pathavī uggacchati. Evaṁ udakaṁ kampitaṁ pathaviṁ kampeti. Etañca kampanaṁ yāva ajjakālāpi hotiyeva, bahalabhāvena pana na ogacchanuggacchanaṁ paññāyati.

Mahiddhiko mahānubhāvoti ijjhanassa mahantatāya mahiddhiko, anubhavitabbassa mahantatāya mahānubhāvo. **Parittā**ti dubbalā. **Appamāṇā**ti balavā. **So imaṁ pathaviṁ kampetī**ti so iddhiṁ nibbattetvā saṁvejento Mahāmoggallāno viya, vīmaṁsanto vā Mahānāgattherassa bhāgineyyo saṅgharakkhitasāmaṇero viya pathaviṁ kampeti. So kirāyasmā khuraggeyeva arahattaṁ patvā cintesi “Atthi nu kho koci bhikkhu, yena pabbajitadivaseyeva arahattaṁ patvā vejayanto pāsādo kampitapubbo”ti? Tato-- “natthi kocī”ti ñatvā-- “ahaṁ kampessāmī”ti abhiññābalena vejayantamatthake

ṭhatvā pādena paharitvā kampetuṁ nāsakkhi. Atha naṁ sakkassa nāṭakitthiyo āhaṁsu-- "putta saṅgharakkhita, tvaṁ pūtigandheneva sīsena vejayantaṁ kampetuṁ icchasi, suppatiṭṭhito tāta pāsādo, kathaṁ kampetuṁ (DA.16./II,559.) sakkhissasī"ti?

Sāmaṇero (CS:pg.2.149) "imā devatā mayā saddhiṁ keḷiṁ karonti, ahaṁ kho pana ācariyaṁ nālatthaṁ, kahaṁ nu kho me ācariyo Sāmuddikamahānāgatthero"ti āvajjento mahāsamudde udakaleṇaṁ māpetvā divāvihāraṁ nisinnoti ñatvā tattha gantvā theraṁ vanditvā aṭṭhāsi. Tato naṁ thero-- "kiṁ, tāta saṅgharakkhita, asikkhitvāva yuddhaṁ paviṭṭhosī"ti vatvā "nāsakkhi, tāta, vejayantaṁ kampetun"ti pucchi. Ācariyaṁ, bhante, nālatthanti. Atha naṁ thero-- "tāta tumhādise akampente ko aññо kampessati. Diṭṭhapubbaṁ te, tāta, udakapiṭṭhe gomayakhaṇḍaṁ pilavantaṁ, tāta, kapallakapūvaṁ pacantā antantena paricchindanti, iminā opammena jānāhī"ti āha. So-- "vaṭṭissati, bhante, ettakenā"ti vatvā pāsādena patiṭṭhitokāsaṁ udakaṁ hotūti adhiṭṭhāya vejayantābhimukho agamāsi.

Devadhītaro taṁ disvā-- "ekavāraṁ lajjitvā gato, punapi sāmaṇero eti, punapi etī"ti vadiṁsu. Sakko devarājā-- "mā mayhaṁ puttena saddhiṁ kathayittha, idāni tena ācariyo laddho, khaṇena pāsādaṁ kampessatī"ti āha. Sāmaṇeropi pādaṅguṭṭhena pāsādathūpikaṁ pahari. Pāsādo catūhi disāhi oṇamati. Devatā-- "patiṭṭhātuṁ dehi, tāta, pāsādassa patiṭṭhātuṁ dehi, tāta, pāsādassā"ti viraviṁsu. Sāmaṇero pāsādaṁ yathāṭhāne ṭhapetvā pāsādamatthake ṭhatvā udānaṁ udānesi--

"Ajjevāhaṁ pabbajito, ajja pattāsavakkhayaṁ;
Ajja kampemi pāsādaṁ, aho Buddhassuḷāratā.
Ajjevāhaṁ pabbajito …pe… aho dhammassuḷāratā.
Ajjevāhaṁ pabbajito …pe… aho saṅghassuḷāratāti.

Ito paresu chasu pathavīkampesu yaṁ vattabbaṁ, taṁ mahāpadāne vuttameva.

Iti imesu aṭṭhasu pathavīkampesu paṭhamo dhātukopena, dutiyo iddhānubhāvena, tatiyacatutthā puññatejena, pañcamo ñāṇatejena, chaṭṭho sādhukāradānavasena, sattamo kāruññabhāvena, aṭṭhamo ārodanena. Mātukucchiṁ okkamante ca tato nikkhamante ca mahāsatte tassa puññatejena pathavī akampittha. Abhisambodhiyaṁ ñāṇatejena abhihatā (CS:pg.2.150) hutvā akampittha. Dhammacakkappavattane (DA.16./II,560.) sādhukārabhāvasaṇṭhitā sādhukāraṁ dadamānā akampittha. Āyusaṅkhārossajjane kāruññasabhāvasaṇṭhitā cittasaṅkhobhaṁ asahamānā akampittha. Parinibbāne ārodanavegatunnā hutvā akampittha. Ayaṁ panattho pathavīdevatāya vasena veditabbo, mahābhūtapathaviyā panetaṁ natthi acetanattāti.

Ime kho, Ānanda, aṭṭha hetūti ettha **ime**ti niddiṭṭhanidassanaṁ. Ettāvatā ca panāyasmā Ānando-- "addhā ajja Bhagavatā āyusaṅkhāro ossaṭṭho"ti sallakkhesi. Bhagavā pana sallakkhitabhāvaṁ jānantopi okāsaṁ adatvāva aññānipi aṭṭhakāni sampiṇḍento-- "aṭṭha kho imā"ti-ādimāha.

(DA.16.-17)Aṭṭhaparisavaṇṇanā

172. Tattha **anekasataṁ khattiyaparisan**ti Bimbisārasamāgamañātisamāgalicchavīsamāgamādisadisaṁ, sā pana aññesu cakkavāḷesupi labbhateyeva. **Sallapitapubban**ti ālāpasallāpo katapubbo. **Sākacchā**ti dhammasākacchāpi samāpajjitapubbā. **Yādisako tesaṁ vaṇṇo**ti te odātāpi honti kāḷāpi maṅguracchavīpi, Satthā suvaṇṇavaṇṇova. Idaṁ pana saṇṭhānaṁ paṭicca kathitaṁ. Saṇṭhānampi ca kevalaṁ tesaṁ paññāyatiyeva, na pana Bhagavā milakkhusadiso hoti,

nāpi āmuttamaṇikuṇḍalo, Buddhaveseneva nisīdati. Te pana attano samānasaṇṭhānameva passanti. **Yādisako tesaṁ saro**ti te chinnassarāpi honti gaggarassarāpi kākassarāpi, Satthā brahmassarova. Idaṁ pana bhāsantaraṁ sandhāya kathitaṁ. Sacepi hi Satthā rājāsane nisinno katheti, "ajja rājā madhurena sarena kathetī"ti tesaṁ hoti. Kathetvā pakkante pana Bhagavati puna rājānaṁ āgataṁ disvā-- "ko nu kho ayan"ti vīmaṁsā uppajjati. Tattha **ko nu kho ayan**ti imasmiṁ ṭhāne idāneva Māgadhabhāsāya sīhaḷabhāsāya Madhurenākārena kathento ko nu kho ayaṁ antarahito, kiṁ devo, udāhu manussoti evaṁ vīmaṁsantāpi na jānantīti attho. Kimatthaṁ panevaṁ ajānantānaṁ dhammaṁ desetīti? Vāsanatthāya (CS:pg.2.151) Evaṁ sutopi hi dhammo anāgate paccayo hoti yevāti anāgataṁ paṭicca deseti. **Anekasataṁ brāhmaṇaparisan**ti-ādīnampi Soṇadaṇḍakūṭadaṇḍasamāgamādivasena (DA.16./II,561.) ceva aññacakkavāḷavasena ca sambhavo veditabbo.

Imā pana aṭṭha parisā Bhagavā kimatthaṁ āhari? Abhītabhāvadassanatthameva. Imā kira āharitvā evamāha-- "Ānanda, imāpi aṭṭha parisā upasaṅkamitvā dhammaṁ desentassa Tathāgatassa bhayaṁ vā sārajjaṁ vā natthi, Māraṁ pana ekakaṁ disvā Tathāgato bhāyeyyāti ko evaṁ saññaṁ uppādetumarahati. Abhīto, Ānanda, Tathāgato acchambhī, sato sampajāno āyusaṅkhāraṁ ossajī"ti.

(DA.16.-18)Aṭṭha-abhibhāyatanavaṇṇanā

173. **Abhibhāyatanānī**ti abhibhavanakāraṇāni. Kiṁ abhibhavanti? Paccanīkadhammepi ārammaṇānipi. Tāni hi paṭipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti, puggalassa ñāṇuttariyatāya ārammaṇāni.

Ajjhattaṁ rūpasaññīti-ādīsu pana ajjhattarūpe parikammavasena ajjhattaṁ rūpasaññī nāma hoti. Ajjhattañhi nīlaparikammaṁ karonto kese vā pitte vā akkhitārakāya vā karoti. Pītaparikammaṁ karonto mede vā chaviyā vā hatthapādapiṭṭhesu vā akkhīnaṁ pītakaṭṭhāne vā karoti. Lohitaparikammaṁ karonto maṁse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnaṁ rattaṭṭhāne vā karoti. Odātaparikammaṁ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnaṁ setaṭṭhāne vā karoti. Taṁ pana sunīlaṁ supītaṁ sulohitakaṁ su-odātakaṁ na hoti, avisuddhameva hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassevaṁ parikammaṁ ajjhattaṁ uppannaṁ hoti, nimittaṁ pana bahiddhā, so evaṁ ajjhattaṁ parikammassa bahiddhā ca appanāya vasena-- "ajjhattaṁ rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī"ti vuccati. **Parittānī**ti avaḍḍhitāni. **Suvaṇṇadubbaṇṇānī**ti suvaṇṇāni vā honti, dubbaṇṇāni vā. Parittavaseneva idaṁ abhibhāyatanaṁ vuttanti veditabbaṁ. **Tāni abhibhuyyā**ti yathā nāma sampannagahaṇiko kaṭacchumattaṁ bhattaṁ labhitvā-- "kiṁ (CS:pg.2.152) ettha bhuñjitabbaṁ atthī"ti saṅkaḍḍhitvā ekakabaḷameva karoti, evameva ñāṇuttariko puggalo visadañāṇo "kiṁ ettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbaṁ atthi, nāyaṁ mama bhāro"ti tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṁ pāpetīti attho. (DA.16./II,562.) **Jānāmi passāmī**ti iminā panassa ābhogo kathito. So ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyaṁ. **Evaṁsaññī hotī**ti ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evaṁsaññī hoti. Abhibhavanasaññā hissa antosamāpattiyampi atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vaḍḍhitappamāṇāni, mahantānīti attho. **Abhibhuyyā**ti ettha pana yathā mahagghaso puriso ekaṁ bhattavaḍḍhitakaṁ labhitvā-- "aññampi hotu, kiṁ etaṁ mayhaṁ karissatī"ti taṁ na mahantato passati, evameva ñāṇuttaro puggalo

visadañāṇo "kiṁ ettha samāpajjitabbaṁ, nayidaṁ appamāṇaṁ, na mayhaṁ cittekaggatākaraṇe bhāro atthī"ti tāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṁ pāpetīti attho.

Ajjhattaṁ arūpasaññīti alābhitāya vā anatthikatāya vā ajjhattarūpe parikammasaññāvirahito.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassa parikammampi nimittampi bahiddhāva uppannaṁ, so evaṁ bahiddhā parikammassa ceva appanāya ca vasena-- "ajjhattaṁ arūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī"ti vuccati. Sesamettha catutthābhibhāyatane vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittaṁ vitakkacaritavasena āgataṁ, appamāṇaṁ mohacaritavasena, suvaṇṇaṁ dosacaritavasena, dubbaṇṇaṁ rāgacaritavasena. Etesañhi etāni sappāyāni. Sā ca nesaṁ sappāyatā vitthārato Visuddhimagge caritaniddese vuttā.

Pañcama-abhibhāyatanādīsu **nīlānī**ti sabbasaṅgāhakavasena vuttaṁ. **Nīlavaṇṇānī**ti vaṇṇavasena. **Nīlanidassanānī**ti nidassanavasena, apaññāya mānavivarāni asambhinnavaṇṇāni ekanīlāneva hutvā dissantīti vuttaṁ hoti. **Nīlanibhāsānī**ti idaṁ pana obhāsavasena vuttaṁ, nīlobhāsāni nīlappabhāyuttānīti attho. Etena nesaṁ visuddhataṁ dasseti. Visuddhavaṇṇavaseneva (CS:pg.2.153) hi imāni cattāri abhibhāyatanāni vuttāni. **Umāpupphan**ti etañhi puppharṁ siniddhaṁ mudu, dissamānampi nīlameva hoti. Girikaṇṇikapupphādīni pana dissamānāni setadhātukāneva honti. Tasmā idameva gahitaṁ, (DA.16./II,563.) na tāni. **Bārāṇaseyyakan**ti Bārāṇasisambhavaṁ. Tattha kira kappāsopi mudu, suttakantikāyopi tantavāyāpi chekā, udakampi suci siniddhaṁ. Tasmā taṁ vatthaṁ ubhatobhāgavimaṭṭhaṁ hoti; dvīsupi passesu maṭṭhaṁ mudu siniddhaṁ khāyati.

Pītānīti-ādīsupi imināva nayena attho veditabbo. "Nīlakasiṇaṁ uggaṇhanto nīlasmiṁ nimittaṁ gaṇhāti pupphasmiṁ vā vatthasmiṁ vā vaṇṇadhātuyā vā"ti-ādikaṁ panettha kasiṇakaraṇañca parikammañca appanāvidhānañca sabbaṁ Visuddhimagge vitthārato vuttameva. Imānipi aṭṭha abhibhāyatanāni abhītabhāvadassanatthameva ānītāni. Imāni kira vatvā evamāha-- "Ānanda, evarūpāpi samāpattiyo samāpajjantassa ca vuṭṭhahantassa ca Tathāgatassa bhayaṁ vā sārajjaṁ vā natthi, Māraṁ pana ekakaṁ disvā Tathāgato bhāyeyyāti ko evaṁ saññaṁ uppādetumarahati. Abhīto, Ānanda, Tathāgato acchambhī, sato sampajāno āyusaṅkhāraṁ ossajī"ti.

(DA.16.-19)Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā

174. Vimokkhakathā uttānatthāyeva. Imepi aṭṭha vimokkhā abhītabhāvadassanatthameva ānītā. Imepi kira vatvā evamāha-- "Ānanda, etāpi samāpattiyo samāpajjantassa ca vuṭṭhahantassa ca Tathāgatassa bhayaṁ vā sārajjaṁ vā natthi …pe… ossajī"ti.

175. Idānipi Bhagavā Ānandassa okāsaṁ adatvāva **ekamidāhan**ti-ādinā nayena aparampi desanaṁ ārabhi. Tattha **paṭhamābhisambuddho**ti abhisambuddho hutvā paṭhamameva aṭṭhame sattāhe.

177. **Ossaṭṭho**ti vissajjito paricchinno, evaṁ kira vatvā-- "tenāyaṁ dasasahassī lokadhātu kampitthā"ti āha.

(DA.16.-20)Ānandayācanakathā

178. **Alan**ti paṭikkhepavacanametaṁ. **Bodhin**ti catumaggañāṇapaṭivegharṁ.

Saddahasi tvanti evaṁ vuttabhāvaṁ Tathāgatassa saddahasīti vadati. **Tasmātihānandā**ti (CS:pg.2.154) yasmā idaṁ vacanaṁ saddahasi, tasmā tuyhevetaṁ dukkaṭanti dasseti.

179. **Ekamidāhan**ti idaṁ Bhagavā-- "na kevalaṁ ahaṁ idheva taṁ āmantesiṁ, aññadāpi āmantetvā oḷārikaṁ nimittaṁ akāsiṁ, (DA.16./II,564.) tampi tayā na paṭividdhaṁ, tavevāyaṁ aparādho"ti evaṁ sokavinodanatthāya nānappakārato therasseva dosāropanatthaṁ ārabhi.

183. **Piyehi manāpehī**ti mātāpitābhātābhagini-ādikehi jātiyā **nānābhāvo,** maraṇena **vinābhāvo,** bhavena **aññathābhāvo**. **Taṁ kutettha labbhā**ti **tan**ti tasmā, yasmā sabbeheva piyehi manāpehi nānābhāvo, tasmā dasa pāramiyo pūretvāpi, sambodhiṁ patvāpi, dhammacakkaṁ pavattetvāpi, yamakapāṭihāriyaṁ dassetvāpi, devorohaṇaṁ katvāpi, yaṁ taṁ jātaṁ bhūtaṁ saṅkhataṁ palokadhammaṁ, taṁ vata Tathāgatassāpi sarīraṁ mā palujjīti netaṁ ṭhānaṁ vijjati, rodantenāpi kandantenāpi na sakkā taṁ kāraṇaṁ laddhunti. **Puna paccāvamissatī**ti yaṁ cattaṁ vantaṁ, taṁ vata puna paṭikhādissatīti attho.

184. **Yathayidaṁ brahmacariyan**ti yathā idaṁ sikkhāttayasaṅgahaṁ sāsanabrahmacariyaṁ. **Addhaniyan**ti addhānakkhamaṁ. **Ciraṭṭhitikan**ti cirappavattivasena ciraṭṭhitikaṁ. **Cattāro satipaṭṭhānā**ti-ādi sabbaṁ lokiyalokuttaravaseneva kathitaṁ. Etesaṁ pana bodhipakkhiyānaṁ dhammānaṁ vinicchayo sabbākārena Visuddhimagge paṭipadāñāṇadassanavisuddhiniddese vutto. Sesamettha uttānamevāti.

Tatiyabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.16.-21)Nāgāpalokitavaṇṇanā

186. **Nāgāpalokitan**ti yathā hi mahājanassa aṭṭhīni koṭiyā koṭiṁ āhacca ṭhitāni paccekabuddhānaṁ, aṅkusakalaggāni viya, na evaṁ Buddhānaṁ. Buddhānaṁ (CS:pg.2.155) pana saṅkhalikāni viya ekābaddhāni hutvā ṭhitāni, tasmā pacchato apalokanakāle na sakkā hoti gīvaṁ parivattetuṁ. Yathā pana hatthināgo pacchābhāgaṁ apaloketukāmo sakalasarīreneva parivattati, evaṁ parivattitabbaṁ hoti. Bhagavato pana nagaradvāre ṭhatvā-- "Vesāliṁ apalokessāmī"ti citte uppannamatte-- "Bhagavā anekāni kappakoṭisahassāni pāramiyo pūrentehi tumhehi na gīvaṁ parivattetvā apalokanakammaṁ katan"ti ayaṁ pathavī kulālacakkaṁ viya parivattetvā (DA.16./II,565.) Bhagavantaṁ Vesālinagarābhimukhaṁ akāsi. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Nanu ca na kevalaṁ Vesāliyāva, Sāvatthirāja-gahanāḷandapāṭaligāmakoṭigāmanātikagāmakesupi tato tato nikkhantakāle taṁ taṁ sabbaṁ pacchimadassanameva, tattha tattha kasmā Nāgāpalokitaṁ nāpalokesīti? Anacchariyattā. Tattha tattha hi nivattetvā apalokentassetaṁ na acchariyaṁ hoti, tasmā nāpalokesi. Api ca Vesālirājāno āsannavināsā, tiṇṇaṁ vassānaṁ upari vinassissanti. Te taṁ nagaradvāre **Nāgāpalokitaṁ** nāma cetiyaṁ katvā gandhamālādīhi pūjessanti, taṁ nesaṁ dīgharattaṁ hitāya sukhāya bhavissatīti tesaṁ anukampāya apalokesi.

Dukkhassantakaroti vaṭṭadukkhassa antakaro. **Cakkhumā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbuto**ti kilesaparinibbānena parinibbuto.

(DA.16.-22)Catumahāpadesavaṇṇanā

187. **Mahāpadese**ti mahā-okāse, mahā-apadese vā, Buddhādayo mahante mahante apadisitvā vuttāni mahākāraṇānīti attho.

188. **Neva abhinanditabban**ti haṭṭhatuṭṭhehi sādhukāraṁ datvā pubbeva na sotabbaṁ, evaṁ kate hi pacchā "idaṁ na sametī"ti vuccamāno-- "kiṁ pubbeva ayaṁ dhammo, idāni na dhammo"ti vatvā laddhiṁ na vissajjeti. **Nappaṭikkositabban**ti -- "kiṁ esa bālo vadatī"ti evaṁ pubbeva na vattabbaṁ, evaṁ vutte hi vattuṁ yuttampi na vakkhati. Tenāha-- "anabhinanditvā appaṭikkositvā"ti. **Padabyañjanānī**ti padasaṅkhātāni byañjanāni. **Sādhukaṁ uggahetvā**ti imasmiṁ (CS:pg.2.156) ṭhāne pāḷi vuttā, imasmiṁ ṭhāne attho vutto, imasmiṁ ṭhāne anusandhi kathito, imasmiṁ ṭhāne pubbāparaṁ kathitanti suṭṭhu gahetvā. Sutte **osāretabbānī**ti Sutte otāretabbāni. **Vinaye sandassetabbānī**ti Vinaye saṁsandetabbāni.

Ettha ca **suttan**ti vinayo. Yathāha-- "kattha paṭikkhittaṁ? Sāvatthiyaṁ suttavibhaṅge"ti (cuḷava.457). **Vinayo**ti khandhako. Yathāha-- "vinayātisāre"ti. Evaṁ Vinayapiṭakampi na pariyādiyati. Ubhatovibhaṅgā pana suttaṁ, khandhakaparivārā vinayoti evaṁ Vinayapiṭakaṁ pariyādiyati. Athavā Suttantapiṭakaṁ suttaṁ, Vinayapiṭakaṁ vinayoti evaṁ dveyeva piṭakāni pariyādiyanti. Suttantābhidhammapiṭakāni (DA.16./II,566.) vā suttaṁ, Vinayapiṭakaṁ vinayoti evampi tīṇi Piṭakāni na tāva pariyādiyanti. Asuttanāmakañhi Buddhavacanaṁ nāma atthi. Seyyathidaṁ-- Jātakaṁ, Paṭisambhidā, Niddeso, Suttanipāto, Dhammapadaṁ, Udānaṁ, Itivuttakaṁ, Vimānavatthu, Petavatthu, Theragāthā, Therīgāthā, Apadānanti.

Sudinnatthero pana-- "asuttanāmakaṁ Buddhavacanaṁ na atthī"ti taṁ sabbaṁ paṭipakkhipitvā-- "tīṇi piṭakāni suttaṁ, vinayo pana kāraṇan"ti āha. Tato taṁ kāraṇaṁ dassento idaṁ suttamāhari--

"Ye kho tvaṁ, Gotami, dhamme jāneyyāsi, ime dhammā sarāgāya saṁvattanti no virāgāya, saññogāya saṁvattanti no visaññogāya, ācayāya saṁvattanti no apacayāya, mahicchatāya saṁvattanti no appicchatāya, asantuṭṭhiyā saṁvattanti no santuṭṭhiyā, saṅgaṇikāya saṁvattanti no pavivekāya, kosajjāya saṁvattanti no vīriyārambhāya, dubbharatāya saṁvattanti no subharatāya. Ekaṁsena, Gotami, dhāreyyāsi-- 'neso dhammo, neso vinayo, netaṁ satthusāsanan'ti. Ye ca kho tvaṁ, Gotami, dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virāgāya saṁvattanti no sarāgāya, visaññogāya saṁvattanti no saññogāya, apacayāya saṁvattanti no ācayāya, appicchatāya saṁvattanti no mahicchatāya, santuṭṭhiyā saṁvattanti no asantuṭṭhiyā, pavivekāya saṁvattanti no saṅgaṇikāya (CS:pg.2.157) vīriyārambhāya saṁvattanti no kosajjāya, subharatāya saṁvattanti no dubbharatāya. Ekaṁsena, Gotami, dhāreyyāsi-- 'eso dhammo, eso vinayo, etaṁ satthusāsanan'ti" (a.ni.8.53).

Tasmā **sutte**ti tepiṭake Buddhavacane otāretabbāni. **Vinaye**ti etasmiṁ rāgādivinayakāraṇe saṁsandetabbānīti ayamettha attho. **Na ceva Sutte osarantī**ti suttapaṭipāṭiyā katthaci anāgantvā challiṁ uṭṭhapetvā guḷhavessantara-guḷha-ummagga-guḷhavinaya-vedallapiṭakānaṁ aññatarato āgatāni paññāyantīti attho. Evaṁ āgatāni hi rāgādivinaye ca na paññāyamānāni chaḍḍetabbāni honti. Tena vuttaṁ-- "iti hetaṁ, bhikkhave, chaḍḍeyyāthā"ti. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo.

Idaṁ bhikkhave, catutthaṁ mahāpadesaṁ dhāreyyāthāti (DA.16./II,567.)

idaṁ catutthaṁ dhammassa patiṭṭhānokāsaṁ dhāreyyātha.

Imasmiṁ pana ṭhāne imaṁ pakiṇṇakaṁ veditabbaṁ. Sutte cattāro mahāpadesā, khandhake cattāro mahāpadesā, cattāri pañhabyākaraṇāni, suttaṁ, suttānulomaṁ, ācariyavādo, attanomati, tisso saṅgītiyoti.

Tattha-- "ayaṁ dhammo, ayaṁ vinayo"ti dhammavinicchaye patte ime cattāro mahāpadesā pamāṇaṁ. Yaṁ ettha sameti tadeva gahetabbaṁ, itaraṁ viravantassapi na gahetabbaṁ.

"Idaṁ kappati, idaṁ na kappatī"ti kappiyākappiyavinicchaye patte-- "yaṁ, bhikkhave, mayā idaṁ na kappatīti appaṭikkhittaṁ, taṁ ce akappiyaṁ anulometi, kappiyaṁ paṭibāhati, taṁ vo na kappatī"ti-ādinā (mahāva.305) nayena khandhake vuttā cattāro mahāpadesā pamāṇaṁ. Tesaṁ vinicchayakathā **samantapāsādikāyaṁ** vuttā. Tattha vuttanayena yaṁ kappiyaṁ anulometi, tadeva kappiyaṁ, itaraṁ akappiyanti evaṁ sanniṭṭhānaṁ kātabbaṁ.

Ekaṁsabyākaraṇīyo pañho, vibhajjabyākaraṇīyo pañho, paṭipucchābyākaraṇīyo pañho, ṭhapanīyo pañhoti imāni **cattāri pañhabyākaraṇāni** nāma. Tattha "cakkhuṁ aniccan"ti puṭṭhena-- "āma aniccan"ti ekaṁseneva byākātabbaṁ (CS:pg.2.158) Esa nayo sotādīsu. Ayaṁ **ekaṁsabyākaraṇīyo** pañho. "Aniccaṁ nāma cakkhun"ti puṭṭhena-- "na cakkhumeva, sotampi aniccaṁ ghānampi aniccan"ti evaṁ vibhajitvā byākātabbaṁ. Ayaṁ **vibhajjabyākaraṇīyo** pañho. "Yathā cakkhu tathā sotaṁ, yathā sotaṁ tathā cakkhun"ti puṭṭhena "kenaṭṭhena pucchasī"ti paṭipucchitvā "dassanaṭṭhena pucchāmī"ti vutte "na hī"ti byākātabbaṁ, "aniccaṭṭhena pucchāmī"ti vutte āmāti byākātabbaṁ. Ayaṁ **paṭipucchābyākaraṇīyo** pañho. "Taṁ jīvaṁ taṁ sarīran"ti-ādīni puṭṭhena pana "abyākatametaṁ Bhagavatā"ti ṭhapetabbo, esa pañho na byākātabbo. Ayaṁ **ṭhapanīyo** pañho. Iti tenākārena pañhe sampatte imāni cattāri pañhabyākaraṇāni pamāṇaṁ. Imesaṁ vasena so pañho byākātabbo.

Suttādīsu pana **suttaṁ** nāma tisso saṅgītiyo ārūḷhāni tīṇi piṭakāni. **Suttānulomaṁ** nāma anulomakappiyaṁ. **Ācariyavādo** nāma Aṭṭhakathā. **Attanomati** nāma nayaggāhena anubuddhiyā attano paṭibhānaṁ. Tattha suttaṁ appaṭibāhiyaṁ, taṁ paṭibāhantena Buddhova paṭibāhito hoti. Anulomakappiyaṁ (DA.16./II,568.) pana suttena samentameva gahetabbaṁ, na itaraṁ. Ācariyavādopi suttena samentoyeva gahetabbo, na itaro. Attanomati pana sabbadubbalā, sāpi suttena samentāyeva gahetabbā, na itarā. Pañcasatikā, sattasatikā, sahassikāti imā pana **tisso saṅgītiyo**. Suttampi tāsu āgatameva pamāṇaṁ, itaraṁ gārayhasuttaṁ na gahetabbaṁ. Tattha otarantānipi hi padabyañjanāni na ceva Sutte otaranti, na ca Vinaye sandissantīti veditabbāni.

(DA.16.-23)Kammāraputtacundavatthuvaṇṇanā

189. **Kammāraputtassā**ti suvaṇṇakāraputtassa. So kira aḍḍho mahākuṭumbiko Bhagavato paṭhamadassaneneva sotāpanno hutvā attano Ambavane vihāraṁ kārāpetvā niyyātesi. Taṁ sandhāya vuttaṁ-- "Ambavane"ti.

Sūkaramaddavanti nātitaruṇassa nātijiṇṇassa ekajeṭṭhakasūkarassa pavattamaṁsaṁ. Taṁ kira mudu ceva siniddhañca hoti, taṁ paṭiyādāpetvā sādhukaṁ pacāpetvāti (CS:pg.2.159) attho. Eke bhaṇanti-- **"sūkaramaddavan**ti pana mudu-odanassa pañcagorasayūsapācanavidhānassa nāmetaṁ, yathā gavapānaṁ nāma pākanāman"ti. Keci bhaṇanti-- **"sūkaramaddavaṁ** nāma rasāyanavidhi, taṁ pana

rasāyanasatthe āgacchati, taṁ Cundena-- 'Bhagavato parinibbānaṁ na bhaveyyā'ti rasāyanaṁ paṭiyattan"ti. Tattha pana dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu devatā ojaṁ pakkhipiṁsu.

Nāhaṁ tanti imaṁ sīhanādaṁ kimatthaṁ nadati? Parūpavādamocanatthaṁ. Attanā paribhuttāvasesaṁ neva bhikkhūnaṁ, na manussānaṁ dātuṁ adāsi, āvāṭe nikhaṇāpetvā vināsesīti hi vattukāmānaṁ idaṁ sutvā vacanokāso na bhavissatīti paresaṁ upavādamocanatthaṁ sīhanādaṁ nadatīti.

190. **Bhuttassa ca sūkaramaddavenā**ti bhuttassa udapādi, na pana bhuttapaccayā. Yadi hi abhuttassa uppajjissatha, atikharo bhavissati. Siniddhabhojanaṁ bhuttattā panassa tanuvedanā ahosi. Teneva padasā gantuṁ asakkhi. **Virecamāno**ti abhiṇhaṁ pavattalohitavirecanova samāno **Avocā**ti attanā patthitaṭṭhāne parinibbānatthāya evamāha. Imā pana dhammasaṅgāhakattherehi ṭhapitagāthāyoti veditabbā.

(DA.16.-24)Pānīyāharaṇavaṇṇanā

191. **Iṅghā**ti codanatthe nipāto. (DA.16./II,569.) **Acchodakā**ti pasannodakā. **Sātodakā**ti madhurodakā. **Sītodakā**ti tanusītalasalilā. **Setakā**ti nikkaddamā. **Suppatitthā**ti sundaratitthā.

(DA.16.-25)Pukkusamallaputtavatthuvaṇṇanā

192. **Pukkuso**ti tassa nāmaṁ. **Mallaputto**ti Mallarājaputto. Mallā kira vārena rajjaṁ kārenti. Yāva nesaṁ vāro na pāpuṇāti, tāva vaṇijjaṁ karonti. Ayampi vaṇijjameva karonto pañca sakaṭasatāni yojāpetvā dhuravāte vāyante purato gacchati, pacchā vāte vāyante satthavāhaṁ purato pesetvā sayaṁ pacchā gacchati. Tadā pana pacchā vāto vāyi, tasmā esa purato satthavāhaṁ pesetvā sabbaratanayāne (CS:pg.2.160) nisīditvā Kusinārato nikkhamitvā "pāvaṁ gamissāmī"ti maggaṁ paṭipajji. Tena vuttaṁ-- "Kusinārāya pāvaṁ addhānamaggappaṭipanno hotī"ti.

Āḷāroti tassa nāmaṁ. Dīghapiṅgalo kireso, tenassa āḷāroti nāmaṁ ahosi. **Kālāmo**ti gottaṁ. **Yatra hi nāmā**ti yo nāma. **Neva dakkhatī**ti na addasa. Yatrasaddayuttattā panetaṁ anāgatavasena vuttaṁ. Evarūpañhi īdisesu ṭhānesu saddalakkhaṇaṁ.

193. **Niccharantīsū**ti vicarantīsu. **Asaniyā phalantiyā**ti navavidhāya asaniyā bhijjamānāya viya mahāravaṁ ravantiyā. Navavidhā hi asaniyo-- asaññā, vicakkā, saterā, gaggarā, kapisīsā, macchavilolikā, kukkuṭakā, daṇḍamaṇikā, sukkhāsanīti. Tattha asaññā asaññaṁ karoti. Vicakkā ekaṁ cakkaṁ karoti. Saterā saterasadisā hutvā patati. Gaggarā Gaggarāyamānā patati. Kapisīsā bhamukaṁ ukkhipento makkaṭo viya hoti. Macchavilolikā vilolitamaccho viya hoti. Kukkuṭakā kukkuṭasadisā hutvā patati. Daṇḍamaṇikā naṅgalasadisā hutvā patati. Sukkhāsanī patitaṭṭhānaṁ samugghāṭeti.

Deve vassanteti sukkhagajjitaṁ gajjitvā antarantarā vassante. **Ātumāyan**ti ātumaṁ nissāya viharāmi. **Bhusāgāre**ti khalasālāyaṁ. **Ettheso**ti etasmiṁ kāraṇe eso mahājanakāyo sannipatito. **Kva ahosī**ti kuhiṁ ahosi. **So taṁ bhante**ti so tvaṁ bhante.

194. **Siṅgīvaṇṇan**ti siṅgīsuvaṇṇavaṇṇaṁ. **Yugamaṭṭhan**ti (DA.16./II,570.)

maṭṭhayugaṁ, saṇhasāṭakayugaḷanti attho. **Dhāraṇīyan**ti antarantarā mayā dhāretabbaṁ, paridahitabbanti attho. Taṁ kira so tathārūpe chaṇadivaseyeva dhāretvā sesakāle nikkhipati. Evaṁ uttamaṁ maṅgalavatthayugaṁ sandhāyāha. **Anukampaṁ upādāyā**ti mayi anukampaṁ paṭicca. **Acchādehī**ti upacāravacanametaṁ-- ekaṁ mayhaṁ dehi, ekaṁ Ānandassāti attho. Kiṁ pana thero taṁ gaṇhīti? Āma gaṇhi. Kasmā? Matthakappattakiccattā. Kiñcāpi hesa evarūpaṁ lābhaṁ paṭikkhipitvā upaṭṭhākaṭṭhānaṁ paṭipanno. Taṁ panassa upaṭṭhākakiccaṁ matthakaṁ pattaṁ. Tasmā aggahesi. Ye cāpi evaṁ vadeyyuṁ-- "anārādhako maññe Ānando (CS:pg.2.161) pañcavīsati vassāni upaṭṭhahantena na kiñci Bhagavato santikā tena laddhapubban"ti. Tesaṁ vacanokāsacchedanatthampi aggahesi. Api ca jānāti Bhagavā -- "Ānando gahetvāpi attanā na dhāressati, mayhaṁyeva pūjaṁ karissati. Mallaputtena pana Ānandaṁ pūjentena saṅghopi pūjito bhavissati, evamassa mahāpuññarāsi bhavissatī"ti therassa ekaṁ dāpesi. Theropi teneva kāraṇena aggahesīti. **Dhammiyā kathāyā**ti vatthānumodanakathāya.

195. **Bhagavato kāyaṁ upanāmitan**ti nivāsanapārupanavasena allīyāpitaṁ. Bhagavāpi tato ekaṁ nivāsesi, ekaṁ pārupi. **Hataccikaṁ viyā**ti yathā hatacciko aṅgāro antanteneva jotati, bahi panassa pabhā natthi, evaṁ bahi paṭicchannappabhaṁ hutvā khāyatīti attho.

Imesu kho, Ānanda, dvīsupi kālesūti kasmā imesu dvīsu kālesu evaṁ hoti? Āhāravisesena ceva balavasomanassena ca. Etesu hi dvīsu kālesu sakalacakkavāḷe devatā āhāre ojaṁ pakkhipanti, taṁ paṇītabhojanaṁ kucchiṁ pavisitvā pasannarūpaṁ samuṭṭhāpeti. Āhārasamuṭṭhānarūpassa pasannattā manacchaṭṭhāni indriyāni ativiya virocanti. Sambodhidivase cassa-- "anekakappakoṭisatasahassasañcito vata me kilesarāsi ajja pahīno"ti āvajjantassa balavasomanassaṁ uppajjati, cittaṁ pasīdati, citte pasanne lohitaṁ pasīdati, lohite pasanne manacchaṭṭhāni indriyāni ativiya virocanti. Parinibbānadivasepi-- "ajja, dānāhaṁ, (DA.16./II,571.) anekehi Buddhasatasahassehi paviṭṭhaṁ **amatamahānibbānaṁ** nāma nagaraṁ pavisissāmī"ti āvajjantassa balavasomanassaṁ uppajjati, cittaṁ pasīdati, citte pasanne lohitaṁ pasīdati, lohite pasanne manacchaṭṭhāni indriyāni ativiya virocanti. Iti āhāravisesena ceva balavasomanassena ca imesu dvīsu kālesu evaṁ hotīti veditabbaṁ. **Upavattane**ti pācīnato nivattanasālavane. **Antarena yamakasālānan**ti yamakasālarukkhānaṁ majjhe.

Siṅgīvaṇṇanti gāthā saṅgītikāle ṭhapitā.

196. **Nhatvā** (CS:pg.2.162) **ca pivitvā cā**ti ettha tadā kira Bhagavati nahāyante antonadiyaṁ macchakacchapā ca ubhatotīresu vanasaṇḍo ca sabbaṁ suvaṇṇavaṇṇameva hoti. **Ambavanan**ti tassāyeva nadiyā tīre Ambavanaṁ. **Āyasmantaṁ Cundakan**ti tasmiṁ kira khaṇe Ānandatthero udakasāṭakaṁ pīḷento ohīyi, Cundatthero samīpe ahosi. Taṁ Bhagavā āmantesi.

Gantvāna Buddho nadikaṁ Kakudhanti imāpi gāthā saṅgītikāleyeva ṭhapitā. Tattha **pavattā Bhagavā idha dhamme**ti Bhagavā idha sāsane dhamme pavattā, caturāsīti dhammakkhandhasahassāni pavattānīti attho. **Pamukhe nisīdī**ti satthu puratova nisīdi. Ettāvatā ca thero anuppatto. Evaṁ anuppattaṁ atha kho Bhagavā āyasmantaṁ Ānandaṁ āmantesi.

197. **Alābhā**ti ye aññesaṁ dānānisaṁsasaṅkhātā lābhā honti, te alābhā. **Dulladdhan**ti puññavisesena laddhampi manussattaṁ dulladdhaṁ. **Yassa te**ti yassa tava. Uttaṇḍulaṁ vā atikilinnaṁ vā ko jānāti, kīdisampi pacchimaṁ piṇḍapātaṁ

paribhuñjitvā Tathāgato parinibbuto, addhā te yaṁ vā taṁ vā dinnaṁ bhavissatīti. **Lābhā**ti diṭṭhadhammikasamparāyikadānānisaṁsasaṅkhātā lābhā. **Suladdhan**ti tuyhaṁ manussattaṁ suladdhaṁ. **Samasamaphalā**ti sabbākārena samānaphalā.

Nanu ca yaṁ sujātāya dinnaṁ piṇḍapātaṁ bhuñjitvā Tathāgato abhisambuddho, so sarāgasadosasamohakāle paribhutto, ayaṁ pana Cundena dinno vītarāgavītadosavītamohakāle paribhutto, kasmā ete samaphalāti? Parinibbānasamatāya ca samāpattisamatāya ca anussaraṇasamatāya ca. (DA.16./II,572.) Bhagavā hi sujātāya dinnaṁ piṇḍapātaṁ paribhuñjitvā sa-upādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, Cundena dinnaṁ paribhuñjitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutoti evaṁ **parinibbānasamatāya**pi samaphalā. Abhisambujjhanadivase ca catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhyā samāpattiyo samāpajji, parinibbānadivasepi sabbā tā samāpajjīti evaṁ **samāpattisamatāyapi** samaphalā. Sujātā ca aparabhāge assosi -- "na kiresā rukkhadevatā, bodhisatto kiresa, taṁ kira piṇḍapātaṁ paribhuñjitvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddho (CS:pg.2.163) sattasattāhaṁ kirassa tena yāpanaṁ ahosī"ti. Tassā idaṁ sutvā-- "lābhā vata me"ti anussarantiyā balavapītisomanassaṁ udapādi. Cundassāpi aparabhāge -- "avasānapiṇḍapāto kira mayā dinno, dhammasīsaṁ kira me gahitaṁ, mayhaṁ kira piṇḍapātaṁ paribhuñjitvā Satthā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto"ti sutvā "lābhā vata me"ti anussarato balavasomanassaṁ udapādīti evaṁ **anussaraṇasamatāya**pi samaphalāti veditabbā.

Yasasaṁvattanikanti parivārasaṁvattanikaṁ. **Ādhipateyyasaṁvattanikan**ti jeṭṭhakabhāvasaṁvattanikaṁ.

Saṁyamatoti sīlasaṁyamena saṁyamantassa, saṁvare ṭhitassāti attho. **Veraṁ na cīyatī**ti pañcavidhaṁ veraṁ na vaḍḍhati. **Kusalo ca jahāti pāpakan**ti kusalo pana ñāṇasampanno ariyamaggena anavasesaṁ pāpakaṁ lāmakaṁ akusalaṁ jahāti. **Rāgadosamohakkhayā sa nibbuto**ti so imaṁ pāpakaṁ jahitvā rāgādīnaṁ khayā kilesanibbānena nibbutoti. Iti cundassa ca dakkhiṇaṁ, attano ca dakkhiṇeyyasampattiṁ sampassamāno udānaṁ udānesīti.

Catutthabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.16.-26)Yamakasālāvaṇṇanā

198. **Mahatā bhikkhusaṅghena saddhin**ti idha bhikkhūnaṁ gaṇanapariccheda natthi. Veḷuvagāme vedanāvikkhambhanato paṭṭhāya hi-- "na cirena Bhagavā parinibbāyissatī"ti sutvā tato tato āgatesu bhikkhūsu ekabhikkhupi pakkanto nāma natthi. Tasmā gaṇanavītivatto saṅgho ahosi. **Upavattanaṁ Mallānaṁ sālavanan**ti yatheva hi kalambanadītīrato rājamātuvihāradvārena thūpārāmaṁ (DA.16./II,573.) gantabbaṁ hoti, evaṁ hiraññavatiyā pārimatīrato sālavanuyyānaṁ, yathā anurādhapurassa thūpārāmo, evaṁ taṁ Kusinārāyaṁ hoti. Yathā thūpārāmato dakkhiṇadvārena nagaraṁ pavisanamaggo pācīnamukho gantvā uttarena nivatto, evaṁ uyyānato sālavanaṁ pācīnamukhaṁ gantvā uttarena nivattaṁ. Tasmā taṁ-- "Upavattanan"ti vuccati. **Antarena yamakasālānaṁ** (CS:pg.2.164) **uttarasīsakan**ti tassa kira mañcakassa ekā sālapanti sīsabhāge hoti, ekā pādabhāge. Tatrāpi eko taruṇasālo sīsabhāgassa āsanno hoti, eko pādabhāgassa. Api ca **yamakasālā** nāma mūlakhandhaviṭapapattehi aññamaññaṁ saṁsibbitvā ṭhitasālāti vuttaṁ. **Mañcakaṁ paññapehī**ti tasmiṁ kira uyyāne rājakulassa sayanamañco atthi, taṁ sandhāya paññapehīti āha. Theropi taṁyeva

paññapetvā adāsi.

Kilantosmi, Ānanda, nipajjissāmīti Tathāgatassa hi --

"Gocari kaḷāpo gaṅgeyyo, piṅgalo pabbateyyako;
Hemavato ca tambo ca, mandākini uposatho.
Chaddantoyeva dasamo, ete nāgānamuttamā"ti.--

Ettha yaṁ dasannaṁ gocarisaṅkhātānaṁ pakatihatthīnaṁ balaṁ, taṁ ekassa kaḷāpassāti. Evaṁ dasaguṇavaḍḍhitāya gaṇanāya pakatihatthīnaṁ koṭisahassabalappamāṇaṁ balaṁ, taṁ sabbampi Cundassa piṇḍapātaṁ paribhuttakālato paṭṭhāya caṅgavāre pakkhitta-udakaṁ viya parikkhayaṁ gataṁ. Pāvānagarato tīṇi gāvutāni Kusinārānagaraṁ, etasmiṁ antare pañcavīsatiyā ṭhānesu nisīditvā mahatā ussāhena āgacchantopi sūriyassa atthaṅgamitavelāyaṁ sañjhāsamaye Bhagavā sālavanaṁ paviṭṭho. Evaṁ rogo sabbaṁ ārogyaṁ maddanto āgacchati. Etamatthaṁ dassento viya sabbalokassa saṁvegakaraṁ vācaṁ bhāsanto-- "kilantosmi, Ānanda, nipajjissāmī"ti āha.

Kasmā pana Bhagavā evaṁ mahantena ussāhena idhāgato, kiṁ aññattha na sakkā parinibbāyitunti? Parinibbāyituṁ nāma na katthaci na sakkā, tīhi pana kāraṇehi idhāgato, idañhi Bhagavā evaṁ passati-- "mayi aññattha parinibbāyante Mahāsudassanasuttassa atthuppatti na bhavissati, Kusinārāyaṁ pana (DA.16./II,574.) parinibbāyante yamahaṁ devaloke anubhavitabbaṁ sampattiṁ manussalokeyeva anubhaviṁ, taṁ dvīhi bhāṇavārehi maṇḍetvā desessāmi, taṁ me sutvā bahū janā kusalaṁ kātabbaṁ maññissantī"ti.

Aparampi (CS:pg.2.165) passati-- "Maṁ aññattha parinibbāyantaṁ Subhaddo na passissati, so ca Buddhaveneyyo na sāvakaveneyyo; na taṁ sāvakā vinetuṁ sakkonti. Kusinārāyaṁ parinibbāyantaṁ pana maṁ so upasaṅkamitvā pañhaṁ pucchissati, pañhāvissajjanapariyosāne ca saraṇesu patiṭṭhāya mama santike pabbajjañca upasampadañca labhitvā kammaṭṭhānaṁ gahetvā mayi dharamāneyeva arahattaṁ patvā pacchimasāvako bhavissatī"ti.

Aparampi passati-- "Mayi aññattha parinibbāyante dhātubhājanīye mahākalaho bhavissati, lohitaṁ nadī viya sandissati. Kusinārāyaṁ parinibbute doṇabrāhmaṇo taṁ vivādaṁ vūpasametvā dhātuyo vibhajissatī"ti. Imehi tīhi kāraṇehi Bhagavā evaṁ mahantena ussāhena idhāgatoti veditabbo.

Sīhaseyyanti ettha kāmabhogīseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, Tathāgataseyyāti catasso seyyā.

Tattha-- "Yebhuyyena, bhikkhave, kāmabhogī sattā vāmena passena sentī"ti ayaṁ **kāmabhogīseyyā**. Tesu hi yebhuyyena dakkhiṇena passena sayantā nāma natthi.

"Yebhuyyena, bhikkhave, petā uttānā sentī"ti ayaṁ **petaseyyā**. Appamaṁsalohitattā hi petā aṭṭhisaṅghāṭajaṭitā ekena passena sayituṁ na sakkonti, uttānāva senti.

"Sīho, bhikkhave, migarājā dakkhiṇena passena seyyaṁ kappeti …pe… attamano hotī"ti (a.ni.4.246) ayaṁ **sīhaseyyā**. Tejussadattā hi sīho migarājā dve purimapāde ekasmiṁ ṭhāne, pacchimapāde ekasmiṁ ṭhāne ṭhapetvā naṅguṭṭhaṁ antarasatthimhi pakkhipitvā purimapādapacchimapādanaṅguṭṭhānaṁ ṭhitokāsaṁ sallakkhetvā dvinnaṁ purimapādānaṁ matthake sīsaṁ ṭhapetvā sayati. Divasaṁ sayitvāpi pabujjhamāno na utrasanto pabujjhati, sīsaṁ pana ukkhipitvā purimapādādīnaṁ ṭhitokāsaṁ sallakkheti. Sace kiñci ṭhānaṁ vijahitvā ṭhitaṁ hoti-- "na yidaṁ tuyhaṁ jātiyā sūrabhāvassa ca anurūpan"ti anattamano hutvā tattheva sayati, na gocarāya pakkamati. Avijahitvā ṭhite (DA.16./II,575.) pana "tuyhaṁ jātiyā ca sūrabhāvassa ca

anurūpamidan”ti haṭṭhatuṭṭho uṭṭhāya sīhavijambhitaṁ (CS:pg.2.166) vijambhitvā kesarabhāraṁ vidhunitvā tikkhattuṁ sīhanādaṁ naditvā gocarāya pakkamati.

“Catutthajjhānaseyyā pana **Tathāgatassa seyyā**ti vuccati” (a.ni.4.246). Tāsu idha sīhaseyyā āgatā. Ayañhi tejussada-iriyāpathattā uttamaseyyā nāma.

Pāde pādanti dakkhiṇapāde vāmapādaṁ. **Accādhāyā**ti ati-ādhāya, īsakaṁ atikkamma ṭhapetvā. Gopphakena hi gopphake, jāṇunā vā jāṇumhi saṅghaṭṭiyamāne abhiṇhaṁ vedanā uppajjati, cittaṁ ekaggaṁ na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā pana na saṅghaṭṭeti, evaṁ atikkamma ṭhapite vedanā nuppajjati, cittaṁ ekaggaṁ hoti, seyyā phāsu hoti. Tasmā evaṁ nipajji. Anuṭṭhānaseyyaṁ upagatattā panettha-- “uṭṭhānasaññaṁ manasi karitvā”ti na vuttaṁ. Kāyavasena cettha anuṭṭhānaṁ veditabbaṁ, niddāvasena pana taṁ rattiṁ Bhagavato bhavaṅgassa okāsoyeva nāhosi. Paṭhamayāmasmiñhi Mallānaṁ dhammadesanā ahosi, majjhimayāme Subhaddassa pacchimayāme bhikkhusaṅghaṁ ovadi, balavapaccūse parinibbāyi.

Sabbaphāliphullāti sabbe samantato pupphitā mūlato paṭṭhāya yāva aggā ekacchannā ahesuṁ, na kevalañca yamakasālāyeva, sabbepi rukkhā sabbapāliphullāva ahesuṁ. Na kevalañhi tasmiṁyeva uyyāne, sakalañhipi dasasahassacakkavāḷe pupphūpagā pupphaṁ gaṇhiṁsu, phalūpagā phalaṁ gaṇhiṁsu, sabbarukkhānaṁ khandhesu khandhapadumāni, sākhāsu sākhāpadumāni, vallīsu vallipadumāni, ākāsesu ākāsapadumāni pathavītalaṁ bhinditvā daṇḍapadumāni pupphiṁsu. Sabbo mahāsamuddo pañcavaṇṇapadumasañchanno ahosi. Tiyojanasahassavitthato himavā ghanabaddhamorapiñchakalāpo viya, nirantaraṁ mālādāmagavacchiko viya, suṭṭhu pīḷetvā ābaddhapupphavaṭaṁsako viya, supūritaṁ pupphacaṅkoṭakaṁ viya ca atiramaṇīyo ahosi.

Te Tathāgatassa sarīraṁ okirantīti te yamakasālā bhummadevatāhi sañcalitakhandhasākhaviṭapā Tathāgatassa sarīraṁ avakiranti, sarīrassa upari pupphāni vikirantīti attho. **Ajjhokirantī**ti ajjhottharantā viya kiranti. **Abhippakirantī**ti abhiṇhaṁ punappunaṁ pakirantiyeva. **Dibbānī**ti (CS:pg.2.167) devaloke nandapokkharaṇīsambhavāni, tāni (DA.16./II,576.) honti suvaṇṇavaṇṇāni paṇṇacchattappamāṇapattāni, mahātumbamattaṁ reṇuṁ gaṇhanti. Na kevalañca mandāravapupphāneva, aññānipi pana dibbāni pāricchattakakoviḷārapupphādīni suvaṇṇacaṅkoṭakāni pūretvā cakkavāḷamukhavaṭṭiyampi tidasapurepi brahmalokepi ṭhitāhi devatāhi paviṭṭhāni, antalikkhā patanti. **Tathāgatassa sarīran**ti antarā avikiṇṇāneva āgantvā pattakiñjakkhareṇucuṇṇehi Tathāgatassa sarīrameva okiranti.

Dibbānipi candanacuṇṇānīti devatānaṁ upakappanacandanacuṇṇāni. Na kevalañca devatānaṁyeva, nāgasupaṇṇamanussānampi upakappanacandanacuṇṇāni. Na kevalañca candanacuṇṇāneva, kāḷānusārikalohitacandanādisabbadibbagandhajālacuṇṇāni, haritāla-añjanasuvaṇṇarajatacuṇṇāni sabbadibbagandhavāsavikatiyo suvaṇṇarajatādisamugge pūretvā cakkavāḷamukhavaṭṭi-ādīsu ṭhitāhi devatāhi paviṭṭhāni antarā avippakiritvā Tathāgatasseva sarīraṁ okiranti.

Dibbānipi tūriyānīti devatānaṁ upakappanatūriyāni. Na kevalañca tāniyeva, sabbānipi tantibaddhacammapariyonaddhaghanasusirabhedāni dasasahassacakkavāḷesu devanāgasupaṇṇamanussānaṁ tūriyāni ekacakkavāḷe sannipatitvā antalikkhe vajjantīti veditabbāni.

Dibbānipi saṅgītānīti varuṇavāraṇadevatā kira nāmetā dīghāyukā devatā-- “mahāpuriso manussapathe nibbattitvā Buddho bhavissatī”ti sutvā “paṭisandhiggahaṇadivase naṁ gahetvā gamissāmā”ti mālaṁ ganthetumārabhiṁsu. Tā

ganthamānāva-- “mahāpuriso mātukucchiyaṁ nibbatto”ti sutvā “tumhe kassa ganthathā”ti vuttā “na tāva niṭṭhāti, kucchito nikkhamanadivase gaṇhitvā gamissāmā”ti āhaṁsu. Punapi “nikkhanto”ti sutvā “mahābhinikkhamanadivase gamissāmā”ti. Ekūnatiṁsavassāni ghare vasitvā “ajja mahābhinikkhamanaṁ nikkhanto”tipi sutvā “abhisambodhidivase gamissāmā”ti. Chabbassāni padhānaṁ katvā “ajja abhisambuddho”tipi sutvā “dhammacakkappavattanadivase gamissāmā”ti. “Sattasattāhāni bodhimaṇḍe vītināmetvā (DA.16./II,577.) Isipatanaṁ gantvā dhammacakkaṁ pavattitan”tipi sutvā “yamakapāṭihāriyadivase gamissāmā”ti. “Ajja yamakapāṭihāriyaṁ karī”tipi (CS:pg.2.168) sutvā “devorohaṇadivase gamissāmā”ti. “Ajja devorohaṇaṁ karī”tipi sutvā “āyusaṅkhārossajjane gamissāmā”ti. “Ajja āyusaṅkhāraṁ ossajī”tipi sutvā “na tāva niṭṭhāti, parinibbānadivase gamissāmā”ti. “Ajja Bhagavā yamakasālānamantare dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṁ upagato balavapaccūsasamaye parinibbāyissati. Tumhe kassa ganthathā”ti sutvā pana-- “kinnāmetaṁ, ‘ajjeva mātukucchiyaṁ paṭisandhiṁ gaṇhi, ajjeva mātukucchito nikkhami, ajjeva mahābhinikkhamanaṁ nikkhami, ajjeva Buddho ahosi, ajjeva dhammacakkaṁ pavattayi, ajjeva yamakapāṭihāriyaṁ akāsi, ajjeva devalokā otiṇṇo, ajjeva āyusaṅkhāraṁ ossaji, ajjeva kira parinibbāyissatī’ti. Nanu nāma dutiyadivase yāgupānakālamattampi ṭhātabbaṁ assa. Dasa pāramiyo pūretvā Buddhattaṁ pattassa nāma ananucchavikametan”ti apariniṭṭhitāva mālāyo gahetvā āgamma anto cakkavāḷe okāsaṁ alabhamānā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ lambitvā cakkavāḷamukhavaṭṭiyāva ādhāvantiyo hatthena hatthaṁ gīvāya gīvaṁ gahetvā tīṇi ratanāni ārabbha dvattiṁsa mahāpurisalakkhaṇāni chabbaṇṇarasmiyo dasa pāramiyo aḍḍhachaṭṭhāni jātakasatāni cuddasa Buddhañāṇāni ārabbha gāyitvā tassa tassa avasāne “mahāyaso, mahāyaso”ti vadanti. Idametaṁ paṭicca vuttaṁ-- “dibbānipi saṅgītāni antalikkhe vattanti Tathāgatassa pūjāyā”ti.

199. Bhagavā pana yamakasālānaṁ antarā dakkhiṇena passena nipannoyeva pathavītalato yāva cakkavāḷamukhavaṭṭiyā, cakkavāḷamukhavaṭṭito ca yāva brahmalokā sannipatitāya parisāya mahantaṁ ussāhaṁ disvā āyasmato Ānandassa ārocesi. Tena vuttaṁ-- “atha kho Bhagavā āyasmantaṁ Ānandaṁ …pe… Tathāgatassa pūjāyā”ti. Evaṁ mahāsakkāraṁ dassetvā tenāpi attano asakkatabhāvameva dassanto **na kho, Ānanda, ettāvatā**ti-ādimāha.

Idaṁ vuttaṁ hoti-- “Ānanda, mayā Dīpaṅkarapādamūle nipannena aṭṭha dhamme samodhānetvā abhinīhāraṁ karontena (DA.16./II,578.) na mālāgandhatūriyasaṅgītānaṁ atthāya abhinīhāro kato, na etadatthāya pāramiyo pūritā. Tasmā na kho ahaṁ etāya pūjāya pūjito nāma homī”ti.

Kasmā (CS:pg.2.169) pana Bhagavā aññattha ekaṁ umāpupphamattampi gahetvā Buddhaguṇe āvajjetvā katāya pūjāya Buddhañāṇenāpi aparicchinnaṁ vipākaṁ vaṇṇetvā idha evaṁ mahantaṁ pūjaṁ paṭikkhipatīti? Parisānuggahena ceva sāsanassa ca ciraṭṭhitikāmatāya. Sace hi Bhagavā evaṁ na paṭikkhipeyya, anāgate sīlassa āgataṭṭhāne sīlaṁ na paripūressanti, samādhissa āgataṭṭhāne samādhiṁ na paripūressanti, vipassanāya āgataṭṭhāne vipassanāgabbhaṁ na gāhāpessanti. Upaṭṭhāke samādapetvā pūjaṁyeva kārentā viharissanti. Āmisapūjā ca nāmesā sāsanaṁ ekadivasampi ekayāgupānakālamattampi sandhāretuṁ na sakkoti. Mahāvihārasadisañhi vihārasahassaṁ mahācetiyasadisañca cetiyasahassampi sāsanaṁ dhāretuṁ na sakkonti. Yena kammaṁ kataṁ, tasseva hoti. Sammāpaṭipatti pana Tathāgatassa anucchavikā pūjā. Sā hi tena patthitā ceva, sakkoti sāsanañca sandhāretuṁ, tasmā taṁ dassento **yo**

kho Ānandāti-ādimāha.

Tattha **dhammānudhammappaṭipanno**ti navavidhassa lokuttaradhammassa anudhammaṁ pubbabhāgapaṭipadaṁ paṭipanno Sāyeva pana paṭipadā anucchavikattā "sāmīcī"ti vuccati. Taṁ sāmīciṁ paṭipannoti **sāmīcippaṭipanno**. Tameva pubbabhāgapaṭipadāsaṅkhātaṁ anudhammaṁ carati pūretīti **anudhammacārī**.

Pubbabhāgapaṭipadāti ca sīlaṁ ācārapaññatti dhutaṅgasamādānaṁ yāva gotrabhuto sammāpaṭipadā veditabbā. Tasmā yo bhikkhu chasu agāravesu patiṭṭhāya paññattiṁ atikkamati, anesanāya jīvikaṁ kappeti, ayaṁ na dhammānudhammappaṭipanno. Yo pana sabbaṁ attano paññattaṁ sikkhāpadaṁ jinavelaṁ jinamariyādaṁ Jinakāḷasuttaṁ aṇumattampi na vītikkamati, ayaṁ dhammānudhammappaṭipanno nāma. Bhikkhuniyāpi eseva nayo. Yo upāsako pañca verāni dasa akusalakammapathe samādāya vattati appeti, ayaṁ na dhammānudhammappaṭipanno. Yo pana tīsu saraṇesu, pañcasupi sīlesu, dasasu sīlesu paripūrakārī hoti, māsassa aṭṭha uposathe karoti, dānaṁ deti, gandhapūjaṁ mālāpūjaṁ karoti, mātaraṁ (DA.16./II,579.) pitaraṁ upaṭṭhāti, dhammike samaṇabrāhmaṇe upaṭṭhāti, ayaṁ dhammānudhammappaṭipanno nāma. Upāsikāyapi eseva nayo.

Paramāya (CS:pg.2.170) **pūjāyā**ti uttamāya pūjāya. Ayañhi nirāmisapūjā nāma sakkoti mama sāsanaṁ sandhāretuṁ. Yāva hi imā catasso parisā maṁ imāya pūjessanti, tāva mama sāsanaṁ majjhe nabhassa puṇṇacando viya virocissatīti dasseti.

(DA.16.-27)Upavāṇattheravaṇṇanā

200. **Apasāresī**ti apanesi. **Apehī**ti apagaccha. Thero ekavacaneneva tālavaṇṭaṁ nikkhipitvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. **Upaṭṭhāko**ti-ādi paṭhamabodhiyaṁ anibaddhupaṭṭhākabhāvaṁ sandhāyāha. **Ayaṁ, bhante, āyasmā upavāṇo**ti evaṁ therena vutte Ānando upavāṇassa sadosabhāvaṁ sallakkheti, 'handassa niddosabhāvaṁ kathessāmī'ti Bhagavā **yebhuyyena Ānandā**ti-ādimāha. Tattha **yebhuyyenā**ti idaṁ asaññasattānañceva arūpadevatānañca ohīnabhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. **Apphuṭo**ti asamphuṭṭho abharito vā. Bhagavato kira āsannapadese vālaggamatte okāse sukhumattabhāvaṁ māpetvā dasa dasa mahesakkhā devatā aṭṭhaṁsu. Tāsaṁ parato vīsati vīsati. Tāsaṁ parato tiṁsati tiṁsati. Tāsaṁ parato cattālīsaṁ cattālīsaṁ. Tāsaṁ parato paññāsaṁ paññāsaṁ. Tāsaṁ parato saṭṭhi saṭṭhi devatā aṭṭhaṁsu. Tā aññamaññaṁ hatthena vā pādena vā vatthena vā na byābādhenti. "Apehi maṁ, mā ghaṭṭehī"ti vattabbākāraṁ nāma natthi. "Tā kho pana devatāyo dasapi hutvā vīsatipi hutvā tiṁsampi hutvā cattālīsampi hutvā paññāsampi hutvā āraggakoṭinitudanamattepi tiṭṭhanti, na ca aññamaññaṁ byābādhentī"ti (a.ni.1.37) vuttasadisāva ahesuṁ. **Ovārento**ti āvārento. Thero kira pakatiyāpi mahāsarīro hatthipotakasadiso. So paṁsukūlacīvaraṁ pārupitvā atimahā viya ahosi.

Tathāgataṁ dassanāyāti Bhagavato mukhaṁ daṭṭhuṁ alabhamānā evaṁ ujjhāyiṁsu. Kiṁ pana tā theraṁ vinivijjha passituṁ na sakkontīti? Āma, na sakkonti. Devatā hi puthujjane vinivijjha passituṁ sakkonti, na khīṇāsave. Therassa ca mahesakkhatāya (DA.16./II,580.) tejussadatāya upagantumpi na sakkonti. Kasmā (CS:pg.2.171) pana therova tejussado, na aññe arahantoti? Yasmā Kassapabuddhassa cetiye ārakkhadevatā ahosi.

Vipassimhi kira sammāsambuddhe parinibbute ekagghanasuvaṇṇakkhandhasadisassa dhātusarīrassa ekameva cetiyaṁ akaṁsu,

dīghāyukabuddhānañhi ekameva cetiyaṁ hoti. Taṁ manussā ratanāyāmāhi vidatthivitthatāhi dvaṅgulabahalāhi suvaṇṇiṭṭhakāhi haritālena ca manosilāya ca mattikākiccaṁ tilateleneva udakakiccaṁ sādhetvā yojanappamāṇaṁ uṭṭhapesuṁ. Tato bhummā devatā yojanappamāṇaṁ, tato ākāsaṭṭhakadevatā, tato uṇhavalāhakadevatā, tato abbhavalāhakadevatā, tato cātumahārājikā devatā, tato tāvatiṁsā devatā yojanappamāṇaṁ uṭṭhapesunti evaṁ sattayojanikaṁ cetiyaṁ ahosi. Manussesu mālāgandhavatthādīni gahetvā āgatesu ārakkhadevatā gahetvā tesaṁ passantānaṁyeva cetiyaṁ pūjesi.

Tadā ayaṁ thero brāhmaṇamahāsālo hutvā ekaṁ pītakaṁ vatthaṁ ādāya gato. Devatā tassa hatthato vatthaṁ gahetvā cetiyaṁ pūjesi. Brāhmaṇo taṁ disvā pasannacitto "ahampi anāgate evarūpassa Buddhassa cetiye ārakkhadevatā homī"ti patthanaṁ katvā tato cuto devaloke nibbatti. Tassa devaloke ca manussaloke ca saṁsarantasseva Kassapo Bhagavā loke uppajjitvā parinibbāyi. Tassāpi ekameva dhātusarīraṁ ahosi. Taṁ gahetvā yojanikaṁ cetiyaṁ kāresuṁ. So tattha ārakkhadevatā hutvā sāsane antarahite sagge nibbattitvā amhākaṁ Bhagavato kāle tato cuto mahākule paṭisandhiṁ gahetvā nikkhamma pabbajitvā arahattaṁ patto. Iti cetiye ārakkhadevatā hutvā āgatattā thero tejussadoti veditabbo.

Devatā Ānanda, ujjhāyantīti iti Ānanda, devatā ujjhāyanti, na mayhaṁ puttassa añño koci doso atthīti dasseti.

201. **Kathaṁbhūtā pana, bhante**ti kasmā āha? Bhagavā tumhe-- "devatā ujjhāyantī"ti vadatha, kathaṁ bhūtā pana tā tumhe manasi karotha (CS:pg.2.172) kiṁ tumhākaṁ parinibbānaṁ adhivāsentīti pucchati. Atha Bhagavā-- "nāhaṁ adhivāsanakāraṇaṁ vadāmī"ti tāsaṁ anadhivāsanabhāvaṁ dassento **santānandā**ti-ādimāha.

(DA.16./II,581.) Tattha **ākāse pathavīsaññiniyo**ti ākāse pathaviṁ māpetvā tattha pathavīsaññiniyo. **Kandantī**ti rodanti. **Chinnapātaṁ papatantī**ti majjhe chinnā viya hutvā yato vā tato vā papatanti. **Āvaṭṭantī**ti āvaṭṭantiyo patitaṭṭhānameva āgacchanti. **Vivaṭṭantī**ti patitaṭṭhānato parabhāgaṁ vaṭṭamānā gacchanti. Apica dve pāde pasāretvā sakiṁ purato sakiṁ pacchato sakiṁ vāmato sakiṁ dakkhiṇato saṁparivattamānāpi-- "āvaṭṭanti vivaṭṭantī"ti vuccanti. **Santānanda, devatā pathaviyaṁ pathavīsaññiniyo**ti pakatipathavī kira devatā dhāretuṁ na sakkoti. Tattha hatthako brahmā viya devatā osīdanti. Tenāha Bhagavā-- "oḷārikaṁ hatthaka, attabhāvaṁ abhinimmināhī"ti (a.ni.3.128). Tasmā yā devatā pathaviyaṁ pathaviṁ māpesuṁ, tā sandhāyetaṁ vuttaṁ-- "pathaviyaṁ pathavīsaññiniyo"ti.

Vītarāgāti pahīnadomanassā silāthambhasadisā anāgāmikhīṇāsavadevatā.

(DA.16.-28)Catusaṁvejanīyaṭhānavaṇṇanā

202. **Vassaṁvuṭṭhā**ti Buddhakāle kira dvīsu kālesu bhikkhū sannipatanti upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya kammaṭṭhānaggahaṇatthaṁ, vuṭṭhavassā ca gahitakammaṭṭhānānuyogena nibbattitavisesārocanatthaṁ. Yathā ca Buddhakāle, evaṁ tambapaṇṇidīpepi apāragaṅgāya bhikkhū lohapāsāde sannipatiṁsu, pāragaṅgāya bhikkhū tissamahāvihāre. Tesu apāragaṅgāya bhikkhū saṅkārachaḍḍakasammajjaniyo gahetvā āgantvā mahāvihāre sannipatitvā cetiye sudhākammaṁ katvā-- "vuṭṭhavassā āgantvā lohapāsāde sannipatathā"ti vattaṁ katvā phāsukaṭṭhānesu vasitvā vuṭṭhavassā āgantvā lohapāsāde pañcanikāyamaṇḍale, yesaṁ pāḷi paguṇā, te pāḷiṁ sajjhāyanti. Yesaṁ

Aṭṭhakathā paguṇā, te Aṭṭhakathaṁ sajjhāyanti. (CS:pg.2.173) Yo pāḷiṁ vā aṭṭhakathaṁ vā virādheti taṁ-- "kassa santike tayā gahitan"ti vicāretvā ujuṁ katvā gāhāpenti. Pāragaṅgāvāsinopi tissamahāvihāre evameva karonti. Evaṁ dvīsu kālesu sannipatitesu bhikkhūsu ye pure vassūpanāyikāya kammaṭṭhānaṁ gahetvā gatā visesārocanatthaṁ āgacchanti, evarūpe sandhāya "pubbe bhante vassaṁvuṭṭhā"ti-ādimāha.

Manobhāvanīyeti manasā bhāvite sambhāvite. Ye vā mano manaṁ bhāventi vaḍḍhenti rāgarajādīni pavāhenti, evarūpeti attho. (DA.16./II,582.) Thero kira vattasampanno mahallakaṁ bhikkhuṁ disvā thaddho hutvā na nisīdati, paccuggamanaṁ katvā hatthato chattañca pattacīvarañca gahetvā pīṭhaṁ papphoṭetvā deti, tattha nisinnassa vattaṁ katvā senāsanaṁ paṭijaggitvā deti. Navakaṁ bhikkhuṁ disvā tuṇhībhūto na nisīdati, samīpe ṭhatvā vattaṁ karoti. So tāya vattapaṭipattiyā aparihāniṁ patthayamāno evamāha.

Atha Bhagavā-- "Ānando manobhāvanīyānaṁ dassanaṁ na labhissāmī"ti cinteti, handassa, manobhāvanīyānaṁ dassanaṭṭhānaṁ ācikkhissāmi, yattha vasanto ito cito ca anāhiṇḍitvāva lacchati manobhāvanīye bhikkhū dassanāyāti cintetvā **cattārimānī**ti-ādimāha.

Tattha **saddhassā**ti Buddhādīsu pasannacittassa vattasampannassa, yassa pāto paṭṭhāya cetiyaṅgaṇavattādīni sabbavattāni katāneva paññāyanti. **Dassanīyānī**ti dassanārahāni dassanatthāya gantabbāni. **Saṁvejanīyānī**ti saṁvegajanakāni. **Ṭhānānī**ti kāraṇāni, padesaṭhānāneva vā.

Ye hi kecīti idaṁ cetiyacārikāya satthakabhāvadassanatthaṁ vuttaṁ. Tattha **cetiyacārikaṁ āhiṇḍantā**ti ye ca tāva tattha tattha cetiyaṅgaṇaṁ sammajjantā, āsanāni dhovantā bodhimhi udakaṁ siñcantā āhiṇḍanti, tesu vattabbameva natthi asukavihāre "cetiyaṁ vandissāmā"ti nikkhamitvā pasannacittā antarā kālaṅkarontāpi anantarāyena sagge patiṭṭhahissanti yevāti dasseti.

(DA.16.-29)Ānandapucchākathāvaṇṇanā

203. **Adassanaṁ** (CS:pg.2.174) **Ānandā**ti yadetaṁ mātugāmassa adassanaṁ, ayamettha uttamā paṭipattīti dasseti. Dvāraṁ pidahitvā senāsane nisinno hi bhikkhu āgantvā dvāre ṭhitampi mātugāmaṁ yāva na passati, tāvassa ekaṁseneva na lobho uppajjati, na cittaṁ calati. Dassane pana satiyeva tadubhayampi assa. Tenāha-- "adassanaṁ Ānandā"ti. **Dassane Bhagavā sati kathan**ti bhikkhaṁ gahetvā upagataṭṭhānādīsu dassane sati kathaṁ paṭipajjitabbanti pucchati. Atha Bhagavā yasmā khaggaṁ gahetvā-- "sace mayā saddhiṁ ālapasi, ettheva te sīsaṁ pātessāmī"ti ṭhitapurisena vā, "sace mayā saddhiṁ ālapasi, ettheva te maṁsaṁ murumurāpetvā khādissāmī"ti (DA.16./II,583.) ṭhitayakkhiniyā vā ālapituṁ varaṁ. Ekasseva hi attabhāvassa tappaccayā vināso hoti, na apāyesu aparicchinnadukkhānubhavanaṁ. Mātugāmena pana ālāpasallāpe sati vissāso hoti, vissāse sati otāro hoti, otiṇṇacitto sīlabyasanaṁ patvā apāyapūrako hoti; tasmā **anālāpo**ti āha. Vuttampi cetaṁ--

"Sallape asihatthena, pisācenāpi sallape;
Āsīvisampi āsīde, yena daṭṭho na jīvati.
Na tveva eko ekāya, mātugāmena sallape"ti. (a.ni.5.55).

Ālapantena panāti sace mātugāmo divasaṁ vā pucchati, sīlaṁ vā yācati, dhammaṁ vā sotukāmo hoti, pañhaṁ vā pucchati, tathārūpaṁ vā panassa pabbajitehi kattabbakammaṁ hoti, evarūpe kāle anālapantaṁ "mūgo ayaṁ, badhiro ayaṁ, bhutvāva

baddhamukho nisīdatī”ti vadati, tasmā avassaṁ ālapitabbaṁ hoti. Evaṁ ālapantena pana kathaṁ paṭipajjitabbanti pucchati. Atha Bhagavā-- “etha tumhe, bhikkhave, mātumattīsu mātucittaṁ upaṭṭhapetha, bhaginimattīsu bhaginicittaṁ upaṭṭhapetha, dhītumattīsu dhītucittaṁ upaṭṭhapethā”ti (saṁ.ni.4.127) imaṁ ovādaṁ sandhāya **sati, Ānanda, upaṭṭhapetabbā**ti āha.

204. **Abyāvaṭā**ti atantibaddhā nirussukkā hotha. **Sāratthe ghaṭathā**ti uttamatthe arahatte ghaṭetha. **Anuyuñjathā**ti tadadhigamāya anuyogaṁ (CS:pg.2.175) karotha. **Appamattā**ti tattha avippamuṭṭhasatī. Vīriyātāpayogena **ātāpino**. Kāye ca jīvite ca nirapekkhatāya **pahitattā** pesitacittā viharatha.

205. **Kathaṁ pana, bhante**ti tehi khattiyapaṇḍitādīhi kathaṁ paṭipajjitabbaṁ. Addhā maṁ te paṭipucchissanti-- “kathaṁ, bhante, Ānanda Tathāgatassa sarīre paṭipajjitabban”ti; “tesāhaṁ kathaṁ paṭivacanaṁ demī”ti pucchati. **Ahatena vatthenā**ti navena kāsikavatthena. **Vihatena kappāsenā**ti supothitena kappāsena. Kāsikavatthañhi sukhumattā telaṁ na gaṇhāti, kappāso pana gaṇhāti. Tasmā “vihatena kappāsenā”ti āha. **Āyasāyā**ti sovaṇṇāya. Sovaṇṇañhi idha “ayasan”ti adhippetaṁ.

(DA.16.-30)Thūpārahapuggalavaṇṇanā

206. **Rājā cakkavattī**ti ettha kasmā Bhagavā agāramajjhe vasitvā kālaṅkatassa raññho thūpārahataṁ anujānāti, na sīlavato puthujjanassa bhikkhussāti? Anacchariyattā. Puthujjanabhikkhūnañhi (DA.16./II,584.) thūpe anuññāyamāne tambapaṇṇidīpe tāva thūpānaṁ okāso na bhaveyya, tathā aññesu ṭhānesu. Tasmā “anacchariyā te bhavissantī”ti nānujānāti. Rājā cakkavattī ekova nibbattati, tenassa thūpo acchariyo hoti. Puthujjanasīlavato pana parinibbutabhikkhuno viya mahantampi sakkāraṁ kātuṁ vaṭṭatiyeva.

(DA.16.-31)Ānanda-acchariyadhammavaṇṇanā

207. **Vihāran**ti idha maṇḍalamālo vihāroti adhippeto, taṁ pavisitvā. **Kapisīsan**ti dvārabāhakoṭiyaṁ ṭhitaṁ aggaḷarukkhaṁ. **Rodamāno aṭṭhāsī**ti so kirāyasmā cintesi -- “Satthārā mama saṁvegajanakaṁ vasanaṭṭhānaṁ kathitaṁ, cetiyacārikāya sātthakabhāvo kathito, mātugāme paṭipajjitabbapañho vissajjito, attano sarīre paṭipatti akkhātā, cattāro thūpārahā kathitā, dhuvaṁ ajja Bhagavā parinibbāyissatī”ti, tassevaṁ cintayato balavadomanassaṁ uppajji. Athassa etadahosi-- “Bhagavato santike rodanaṁ nāma aphāsukaṁ, ekamantaṁ gantvā (CS:pg.2.176) sokaṁ tanukaṁ karissāmī”ti, so tathā akāsi. Tena vuttaṁ-- “rodamāno aṭṭhāsī”ti.

Ahañca vatamhīti ahañca vata amhi, ahaṁ vatamhītipi pāṭho. **Yo mama anukampako**ti yo maṁ anukampati anusāsati, sve dāni paṭṭhāya kassa mukhadhovanaṁ dassāmi, kassa pāde dhovissāmi, kassa senāsanaṁ paṭijaggissāmi, kassa pattacīvaraṁ gahetvā vicarissāmīti bahuṁ vilapi. **Āmantesī**ti bhikkhusaṅghassa antare theraṁ adisvā āmantesi.

Mettena kāyakammenāti mettacittavasena pavattitena mukhadhovanadānādikāyakammena. **Hitenā**ti hitavuddhiyā katena. **Sukhenā**ti sukhasomanasseneva katena, na dukkhinā dummanena hutvāti attho. **Advayenā**ti dve koṭṭhāse katvā akatena. Yathā hi eko sammukhāva karoti na parammukhā, eko parammukhāva karoti na sammukhā evaṁ vibhāgaṁ akatvā katenāti vuttaṁ hoti.

Appamāṇenāti pamāṇavirahitena. Cakkavāḷampi hi atisambādhaṁ, bhavaggampi atinīcaṁ, tayā kataṁ kāyakammameva (DA.16./II,585.) bahunti dasseti.

Mettena vacīkammenāti mettacittavasena pavattitena mukhadhovanakālārocanādinā vacīkammena. Api ca ovādaṁ sutvā-- "sādhu, bhante"ti vacanampi mettaṁ vacīkammameva. **Mettena manokammenā**ti kālasseva sarīrapaṭijagganaṁ katvā vivittāsane nisīditvā-- "Satthā arogo hotu, abyāpajjo sukhī"ti evaṁ pavattitena manokammena. **Katapuññosī**ti kappasatasahassaṁ abhinīhārasampannosīti dasseti. Katapuññosīti ca ettāvatā vissattho mā pamādamāpajji, atha kho padhānamanuyuñja. Evañhi anuyutto khippaṁ hohisi anāsavo, dhammasaṅgītikāle arahattaṁ pāpuṇissasi. Na hi mādisassa katapāricariyā nipphalā nāma hotīti dasseti.

208. Evañca pana vatvā mahāpathaviṁ pattharanto viya ākāsaṁ vitthārento viya cakkavāḷagiriṁ osārento viya sineruṁ ukkhipento viya mahājambuṁ khandhe gahetvā cālento viya āyasmato Ānandassa guṇakathaṁ ārabhanto atha kho Bhagavā bhikkhū āmantesi. Tattha "yepi (CS:pg.2.177) te, bhikkhave, etarahī"ti kasmā na vuttaṁ? Aññassa Buddhassa natthitāya. Eteneva cetaṁ veditabbaṁ-- "yathā cakkavāḷantarepi añño Buddho natthī"ti. **Paṇḍito**ti byatto. **Medhāvī**ti khandhadhātu-āyatanādīsu kusalo.

209. **Bhikkhuparisā Ānandaṁ dassanāyā**ti ye Bhagavantaṁ passitukāmā theraṁ upasaṅkamanti, ye ca "āyasmā kirānando samantapāsādiko abhirūpo dassanīyo bahussuto saṅghasobhano"ti therassa guṇe sutvā āgacchanti, te sandhāya "bhikkhuparisā Ānandaṁ dassanāya upasaṅkamantī"ti vuttaṁ. Esa nayo sabbattha. **Attamanā**ti savanena no dassanaṁ sametīti sakamanā tuṭṭhacittā. **Dhammanti** "kacci, āvuso, khamanīyaṁ, kacci yāpanīyaṁ, kacci yoniso manasikārena kammaṁ karotha, ācariyupajjhāye vattaṁ pūrethā"ti evarūpaṁ paṭisanthāradhammaṁ. Tattha bhikkhunīsu-- "kacci, bhaginiyo, aṭṭha garudhamme samādāya vattathā"ti idampi nānākaraṇaṁ hoti. Upāsakesu āgatesu "upāsaka, na te kacci sīsaṁ vā aṅgaṁ vā rujjati, arogā te puttabhātaro"ti na evaṁ paṭisanthāraṁ karoti. Evaṁ pana karoti-- "kathaṁ upāsakā tīṇi saraṇāni pañca sīlāni rakkhatha, māsassa (DA.16./II,586.) aṭṭha uposathe karotha, mātāpitūnaṁ upaṭṭhānavattaṁ pūretha, dhammikasamaṇabrāhmaṇe paṭijaggathā"ti. Upāsikāsupi eseva nayo.

Idāni Ānandattherassa cakkavattinā saddhiṁ upamaṁ karonto **cattārome bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **khattiyā**ti abhisittā ca anabhisittā ca khattiyajātikā. Te kira-- "rājā cakkavattī nāma abhirūpo dassanīyo pāsādiko ākāsena vicaranto rajjaṁ anusāsati dhammiko dhammarājā"ti tassa guṇakathaṁ sutvā "savanena dassanampi saman"ti attamanā honti. **Bhāsatī**ti kathento-- "kathaṁ, tātā, rājadhammaṁ pūretha, paveṇiṁ rakkhathā"ti paṭisanthāraṁ karoti. Brāhmaṇesu pana-- "kathaṁ ācariyā mante vācetha, kathaṁ antevāsikā mante gaṇhanti, dakkhiṇaṁ vā vatthāni vā kapilaṁ vā alatthā"ti paṭisanthāraṁ karoti. Gahapatīsu-- "kathaṁ tātā, na vo rājakulato daṇḍena vā balinā vā pīḷā atthi, sammā (CS:pg.2.178) devo dhāraṁ anupavecchati, sassāni sampajjantī"ti evaṁ paṭisanthāraṁ karoti. Samaṇesu-- "kathaṁ, bhante, pabbajitaparikkhārā sulabhā, samaṇadhamme na pamajjathā"ti evaṁ paṭisanthāraṁ karoti.

(DA.16.-32)Mahāsudassanasuttadesanāvaṇṇanā

210. **Khuddakanagarake**ti nagarapatirūpake sambādhe khuddakanagarake. **Ujjaṅgalanagarake**ti visamanagarake. **Sākhānagarake**ti yathā rukkhānaṁ sākhā nāma khuddakā honti, evameva aññesaṁ mahānagarānaṁ sākhāsadise khuddakanagarake. **Khattiyamahāsālā**ti khattiyamahāsārappattā mahākhattiyā. Esa nayo sabbattha.

Tesu **khattiyamahāsālā** nāma yesaṁ koṭisatampi koṭisahassampi dhanaṁ nikhaṇitvā ṭhapitaṁ, divasaparibbayo ekaṁ kahāpaṇasakaṭaṁ nigacchati, sāyaṁ dve pavisanti. **Brāhmaṇamahāsālā** nāma yesaṁ asītikoṭidhanaṁ nihitaṁ hoti, divasaparibbayo eko kahāpaṇakumbho nigacchati, sāyaṁ ekasakaṭaṁ pavisati. **Gahapatimahāsālā** nāma yesaṁ cattālīsakoṭidhanaṁ nihitaṁ hoti, divasaparibbayo pañca kahāpaṇambaṇāni nigacchanti, sāyaṁ kumbho pavisati.

Mā hevaṁ, Ānanda, avacāti Ānanda, mā evaṁ avaca, na imaṁ (DA.16./II,587.) "khuddakanagaran"ti vattabbaṁ. Ahañhi imasseva nagarassa sampattiṁ kathetuṁ-- "anekavāraṁ tiṭṭhaṁ nisīdaṁ mahantena ussāhena, mahantena parakkamena idhāgato"ti vatvā **bhūtapubban**ti-ādimāha. **Subhikkhā**ti khajjabhojjasampannā. **Hatthisaddenā**ti ekasmiṁ hatthimhi saddaṁ karonte caturāsītihatthisahassāni saddaṁ karonti, iti hatthisaddena avivittā, hoti, tathā assasaddena. Puññavanto panettha sattā catusindhavayuttehi rathehi aññamaññaṁ anubandhamānā antaravīthīsu vicaranti, iti rathasaddena avivittā hoti. Niccaṁ payojitāneva panettha bheri-ādīni tūriyāni, iti bherisaddādīhipi avivittā hoti. Tattha **sammasaddo**ti kaṁsatāḷasaddo. **Pāṇitāḷasaddo**ti pāṇinā caturassa-ambaṇatāḷasaddo. Kuṭabherisaddotipi vadanti.

Asnātha (CS:pg.2.179) **pivatha khādathā**ti asnātha pivatha khādatha. Ayaṁ panettha saṅkhepo, bhuñjatha bhoti iminā dasamena saddena avivittā hoti anupacchinnasaddā. Yathā pana aññesu nagaresu "kacavaraṁ chaḍḍetha, kudālaṁ gaṇhatha, pacchiṁ gaṇhatha, pavāsaṁ gamissāma, taṇḍulapuṭaṁ gaṇhatha, bhattapuṭaṁ gaṇhatha, phalakāvudhādīni sajjāni karothā"ti evarūpā saddā honti, na yidha evaṁ ahosīti dasseti.

"Dasamena saddenā"ti ca vatvā "kusāvatī, Ānanda, rājadhānī sattahi pākārehi parikkhittā ahosī"ti sabbaṁ **Mahāsudassanasuttaṁ** niṭṭhāpetvā **gaccha tvaṁ Ānandā**ti-ādimāha. Tattha **abhikkamathā**ti abhimukhā kamatha, āgacchathāti attho. Kiṁ pana te Bhagavato āgatabhāvaṁ na jānantīti? Jānanti. Buddhānaṁ gatagataṭṭhānaṁ nāma mahantaṁ kolāhalaṁ hoti, kenacideva karaṇīyena nisinnattā na āgatā. "Te āgantvā bhikkhusaṅghassa ṭhānanisajjokāsaṁ saṁvidahitvā dassantī"ti tesaṁ santike avelāyampi Bhagavā pesesi.

(DA.16.-33)Mallānaṁ vandanāvaṇṇanā

211. **Amhākañca no**ti ettha **no** kāro nipātamattaṁ. **Aghāvino**ti uppannadukkhā. **Dummanā**ti anattamanā. **Cetodukkhasamappitā**ti domanassasamappitā. **Kulaparivattaso kulaparivattaso ṭhapetvā**ti (DA.16./II,588.) ekekaṁ kulaparivattaṁ kulasaṅkhepaṁ vīthisabhāgena ceva racchāsabhāgena ca visuṁ visuṁ ṭhapetvā.

(DA.16.-34)Subhaddaparibbājakavatthuvaṇṇanā

212. **Subhaddo nāma paribbājako**ti udiccabrāhmaṇamahāsālakulā pabbajito

channaparibbājako. **Kaṅkhādhammo**ti vimatidhammo. Kasmā panassa ajja evaṁ ahosīti? Tathāvidha-upanissayattā. Pubbe kira puññakaraṇakāle dve bhātaro ahesuṁ. Te ekatova sassaṁ akaṁsu. Tattha jeṭṭhakassa-- "ekasmiṁ sasse navavāre aggasassadānaṁ mayā dātabban"ti ahosi. So vappakāle bījaggaṁ nāma datvā gabbhakāle kaniṭṭhena saddhiṁ (CS:pg.2.180) mantesi-- "gabbhakāle gabbhaṁ phāletvā dassāmā"ti kaniṭṭho-- "taruṇasassaṁ nāsetukāmosī"ti āha. Jeṭṭho kaniṭṭhassa ananuvattanabhāvaṁ ñatvā khettaṁ vibhajitvā attano koṭṭhāsato gabbhaṁ phāletvā khīraṁ nīharitvā sappinavanītena saṁyojetvā adāsi, puthukakāle puthukaṁ kāretvā adāsi, lāyanakāle lāyanaggaṁ, veṇikaraṇe veṇaggaṁ, kalāpādīsu kalāpaggaṁ, khalaggaṁ, khalabhaṇḍaggaṁ, koṭṭhagganti evaṁ ekasasse navavāre aggadānaṁ adāsi. Kaniṭṭho pana uddharitvā adāsi.

Tesu jeṭṭhako **Aññāsikoṇḍaññatthero** jāto. Bhagavā-- "kassa nu kho ahaṁ paṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan"ti olokento "aññāsikoṇḍañño ekasmiṁ sasse nava aggadānāni adāsi, imaṁ aggadhammaṁ tassa desessāmī"ti sabbapaṭhamaṁ dhammaṁ desesi. So aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Kaniṭṭho pana ohīyitvā pacchā dānassa dinnattā satthu parinibbānakāle evaṁ cintetvā satthāraṁ daṭṭhukāmo ahosi.

Mā Tathāgataṁ viheṭhesīti thero kira-- "ete aññatitthiyā nāma attano gahaṇameva gaṇhanti, tassa vissajjāpanatthāya Bhagavato bahuṁ bhāsamānassa kāyavācāvihesā bhavissati, pakatiyāpi ca kilantoyeva Bhagavā"ti maññamāno evamāha. Paribbājako-- "na me ayaṁ bhikkhu okāsaṁ karoti, atthikena pana anuvattitvā kāretabbo"ti theraṁ anuvattanto dutiyampi tatiyampi āha.

(DA.16./II,589.) 213. **Assosi kho**ti sāṇidvāre ṭhitassa bhāsato pakatisoteneva assosi, sutvā ca pana Subhaddasseva atthāya mahatā ussāhena āgatattā **alaṁ Ānandā**ti-ādimāha. Tattha **alan**ti paṭikkhepatthe nipāto. **Aññāpekkhovā**ti aññātukāmova hutvā. **Abbhaññiṁsū**ti yathā tesaṁ paṭiññā, tatheva jāniṁsu. Idaṁ vuttaṁ hoti-- sace nesaṁ sā paṭiññā niyyānikā, sabbe abbhaññaṁsu, no ce, na abbhaññaṁsu. Tasmā kiṁ tesaṁ paṭiññā niyyānikā, aniyyānikāti ayameva (CS:pg.2.181) tassa pañhassa attho. Atha Bhagavā tesaṁ aniyyānikabhāvakathanena atthābhāvato ceva okāsābhāvato ca "alan"ti paṭikkhipitvā dhammameva desesi. Paṭhamayāmasmiñhi Mallānaṁ dhammaṁ desetvā majjhimayāme Subhaddassa, pacchimayāme bhikkhusaṅghaṁ ovaditvā balavapaccūsasamaye parinibbāyissāmicceva Bhagavā āgato.

214. **Samaṇopi tattha na upalabbhatī**ti paṭhamo sotāpannasamaṇopi tattha natthi, dutiyo sakadāgāmisamaṇopi, tatiyo anāgāmisamaṇopi, catuttho arahattasamaṇopi tattha natthīti attho. "Imasmiṁ kho"ti purimadesanāya aniyamato vatvā idāni attano sāsanaṁ niyamento āha. **Suññā parappavādā samaṇebhī**ti catunnaṁ maggānaṁ atthāya āraddhavipassakehi catūhi, maggaṭṭhehi catūhi, phalaṭṭhehi catūhīti dvādasahi samaṇehi suññā parappavādā tucchā rittakā. **Ime ca Subhaddā**ti ime dvādasa bhikkhū. **Sammā vihareyyun**ti ettha sotāpanno attano adhigataṭṭhānaṁ aññassa kathetvā taṁ sotāpannaṁ karonto sammā viharati nāma. Esa nayo sakadāgāmi-ādīsu. Sotāpattimaggaṭṭho aññampi sotāpattimaggaṭṭhaṁ karonto sammā viharati nāma. Esa nayo sesamaggaṭṭhesu. Sotāpattimaggatthāya āraddhavipassako attano paguṇaṁ kammaṭṭhānaṁ kathetvā aññampi sotāpattimaggatthāya āraddhavipassakaṁ karonto sammā viharati nāma. Esa nayo sesamaggatthāya āraddhavipassakesu. Idaṁ sandhāyāha-- "sammā vihareyyun"ti. **Asuñño loko arahantehi assā**ti naḷavanaṁ

saravanaṁ viya (DA.16./II,590.) nirantaro assa.

Ekūnatiṁso vayasāti vayena ekūnatiṁsavasso hutvā. **Yaṁ pabbajin**ti ettha **yan**ti nipātamattaṁ. **Kiṁ kusalānu-esī**ti "kiṁ kusalan"ti anu-esanto pariyesanto. Tattha-- "kiṁ kusalan"ti sabbaññutaññāṇaṁ adhippetaṁ, taṁ gavesantoti attho. **Yato ahan**ti yato paṭṭhāya ahaṁ pabbajito, etthantare samadhikāni paññāsa vassāni hontīti dasseti. **Ñāyassa dhammassā**ti ariyamaggadhammassa. **Padesavattī**ti padese vipassanāmagge pavattanto. **Ito bahiddhā**ti mama sāsanato bahiddhā. **Samaṇopi** (CS:pg.2.182) **natthī**ti padesavattivipassakopi natthi, paṭhamasamaṇo sotāpannopi natthīti vuttaṁ hoti.

Ye etthāti ye tumhe ettha sāsane satthārā sammukhā antevāsikābhisekena abhisittā, tesaṁ vo lābhā tesaṁ vo suladdhanti. Bāhirasamaye kira yaṁ antevāsikaṁ ācariyo-- "imaṁ pabbājehi imaṁ ovada, imaṁ anusāsā"ti vadati, so tena attano ṭhāne ṭhapito hoti, tasmā tassa-- "imaṁ pabbajehi, imaṁ ovada, imaṁ anusāsā"ti ime lābhā honti. Therampi Subhaddo tameva bāhirasamayaṁ gahetvā evamāha.

Alattha khoti kathaṁ alattha? Thero kira naṁ ekamantaṁ netvā udakatumbato pānīyena sīsaṁ temetvā tacapañcakakammaṭṭhānaṁ kathetvā kesamassuṁ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādāpetvā saraṇāni datvā Bhagavato santikaṁ ānesi. Bhagavā upasampādetvā kammaṭṭhānaṁ ācikkhi. So taṁ gahetvā uyyānassa ekamante caṅkamaṁ adhiṭṭhāya ghaṭento vāyamanto vipassanaṁ vaḍḍhento saha paṭisambhidāhi arahattaṁ patvā āgamma Bhagavantaṁ vanditvā nisīdi. Taṁ sandhāya-- "acirūpasampanno kho panā"ti-ādi vuttaṁ.

So ca Bhagavato pacchimo sakkhisāvako ahosīti saṅgītikārakānaṁ vacanaṁ. Tattha yo Bhagavati dharamāne pabbajitvā aparabhāge upasampadaṁ labhitvā kammaṭṭhānaṁ gahetvā arahattaṁ pāpuṇāti, upasampadampi vā dharamāneyeva labhitvā aparabhāge kammaṭṭhānaṁ gahetvā arahattaṁ pāpuṇāti, kammaṭṭhānampi vā dharamāneyeva gahetvā aparabhāge arahattameva pāpuṇāti, sabbopi so pacchimo sakkhisāvako. Ayaṁ pana dharamāneyeva Bhagavati (DA.16./II,591.) pabbajito ca upasampanno ca kammaṭṭhānañca gahetvā arahattaṁ pattoti.

Pañcamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.16.-35)Tathāgatapacchimavācāvaṇṇanā

216. Idāni bhikkhusaṅghassa ovādaṁ ārabhi, taṁ dassetuṁ **atha kho Bhagavā**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **desito paññatto**ti dhammopi desito ceva (CS:pg.2.183) paññatto ca, vinayopi desito ceva paññatto ca. **Paññatto** ca nāma ṭhapito paṭṭhapitoti attho. **So vo mamaccayenā**ti so Dhammavinayo tumhākaṁ mamaccayena satthā. Mayā hi vo ṭhiteneva-- "idaṁ lahukaṁ, idaṁ garukaṁ, idaṁ satekicchaṁ, idaṁ atekicchaṁ, idaṁ lokavajjaṁ, idaṁ paṇṇattivajjaṁ, ayaṁ āpatti puggalassa santike vuṭṭhāti, ayaṁ āpatti gaṇassa santike vuṭṭhāti, ayaṁ saṅghassa santike vuṭṭhātī"ti sattāpattikkhandhavasena otiṇṇe vatthusmiṁ sakhandhakaparivāro ubhatovibhaṅgo **vinayo** nāma desito, taṁ sakalampi Vinayapiṭakaṁ mayi parinibbute tumhākaṁ satthukiccaṁ sādhessati.

Ṭhiteneva ca mayā-- "ime cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañca indriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo"ti tena tenākārena ime dhamme vibhajitvā vibhajitvā Suttantapiṭakaṁ desitaṁ, taṁ sakalampi

Suttantapiṭakaṁ mayi parinibbute tumhākaṁ satthukiccaṁ sādhessati. Ṭhiteneva ca mayā-- "ime pañcakkhandhā, dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo, cattāri saccāni, bāvīsatindriyāni, nava hetū, cattāro āhārā, satta phassā, satta vedanā, satta saññā, satta sañcetanā, satta cittāni. Tatrāpi 'ettakā dhammā kāmāvacarā, ettakā rūpāvacarā, ettakā arūpāvacarā, ettakā pariyāpannā, ettakā apariyāpannā, ettakā lokiyā, ettakā lokuttarā'ti" ime dhamme vibhajitvā vibhajitvā catuvīsatisamantapaṭṭhāna-anantanayamahāpaṭṭhānapaṭimaṇḍitaṁ Abhidhammapiṭakaṁ desitaṁ, taṁ sakalampi Abhidhammapiṭakaṁ mayi parinibbute tumhākaṁ satthukiccaṁ sādhessati.

Iti sabbampetaṁ abhisambodhito yāva parinibbānā pañcacattālīsavassāni bhāsitaṁ lapitaṁ-- "tīṇi piṭakāni, pañca nikāyā, navaṅgāni, caturāsīti dhammakkhandhasahassānī"ti evaṁ mahāpabhedaṁ hoti. (DA.16./II,592.) Iti imāni caturāsīti dhammakkhandhasahassāni tiṭṭhanti, ahaṁ ekova parinibbāyāmi. Ahañca kho pana dāni ekakova ovadāmi anusāsāmi, mayi parinibbute imāni caturāsīti dhammakkhandhasahassāni tumhe ovadissanti anusāsissantīti evaṁ Bhagavā bahūni kāraṇāni dassento-- "so vo mamaccayena satthā"ti ovaditvā puna anāgate cārittaṁ dassento **yathā kho panā**ti-ādimāha.

Tattha (CS:pg.2.184) **samudācarantī**ti kathenti voharanti. **Nāmena vā gottena vā**ti navakāti avatvā "tissa, nāgā"ti evaṁ nāmena vā, "Kassapa, Gotamā"ti evaṁ gottena vā, "āvuso tissa, āvuso Kassapā"ti evaṁ āvusovādena vā samudācaritabbo. **Bhanteti vā āyasmāti vā**ti bhante tissa, āyasmā tissāti evaṁ samudācaritabbo. **Samūhanatū**ti ākaṅkhamāno samūhanatu, yadi icchati samūhaneyyāti attho. Kasmā pana samūhanathāti ekaṁseneva avatvā vikappavacaneneva ṭhapesīti? Mahākassapassa balaṁ diṭṭhattā. Passati hi Bhagavā "samūhanathāti vuttepi saṅgītikāle Kassapo na samūhanissatī"ti. Tasmā vikappeneva ṭhapesi.

Tattha-- "ekacce therā evamāhaṁsu-- cattāri pārājikāni ṭhapetvā avasesāni khuddānukhuddakānī"ti-ādinā nayena pañcasatikasaṅgītiyaṁ **khuddānukhuddakakathā** āgatāva vinicchayo pettha **samantapāsādikāyaṁ** vutto. Keci panāhu-- "bhante, nāgasena, katamaṁ khuddakaṁ, katamaṁ anukhuddakan"ti milindena raññā pucchito. "Dukkaṭaṁ, mahārāja, khuddakaṁ, dubbhāsitaṁ anukhuddakan"ti vuttattā Nāgasenatthero khuddānukhuddakaṁ jānāti. Mahākassapo pana taṁ ajānanto--

"Suṇātu me, āvuso, saṅgho santamhākaṁ sikkhāpadāni gihigatāni, gihinopi jānanti-- "idaṁ vo samaṇānaṁ Sakyaputtiyānaṁ kappati, idaṁ vo na kappatī"ti. Sace mayaṁ khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanissāma, bhavissanti vattāro -- "dhūmakālikaṁ samaṇena Gotamena sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ paññattaṁ, yāva nesaṁ Satthā aṭṭhāsi, tāvime sikkhāpadesu sikkhiṁsu, yato imesaṁ Satthā parinibbuto, na dānime sikkhāpadesu sikkhantī"ti. Yadi (DA.16./II,593.) saṅghassa pattakallaṁ, saṅgho apaññattaṁ na paññapeyya, paññattaṁ na samucchindeyya, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vatteyya. Esā ñattīti--

Kammavācaṁ sāvesīti. Na taṁ evaṁ gahetabbaṁ. Nāgasenatthero hi-- "paravādino okāso mā ahosī"ti evamāha. Mahākassapatthero "khuddānukhuddakāpattiṁ na samūhanissāmī"ti kammavācaṁ sāvesi.

Brahmadaṇḍakathāpi (CS:pg.2.185) saṅgītiyaṁ āgatattāsamantapāsādikāyaṁ vinicchitā.

Kaṅkhāti dveḷhakaṁ. **Vimatī**ti vinicchituṁ asamatthatā, Buddho nu kho, na Buddho nu kho, dhammo nu kho, na dhammo nu kho, saṅgho nu kho, na saṅgho nu kho,

maggo nu kho, na maggo nu kho, paṭipadā nu kho, na paṭipadā nu khoti yassa saṁsayo uppajjeyya, taṁ vo vadāmi "pucchatha bhikkhave"ti ayamettha saṅkhepattho. **Satthugāravenāpi na puccheyyāthā**ti mayaṁ satthusantike pabbajimha, cattāro paccayāpi no satthu santakāva, te mayaṁ ettakaṁ kālaṁ kaṅkhaṁ akatvā na arahāma ajja pacchimakāle kaṅkhaṁ kātunti sace evaṁ satthari gāravena na pucchatha. **Sahāyakopi bhikkhave sahāyakassa ārocetū**ti tumhākaṁ yo yassa bhikkhuno sandiṭṭho sambhatto, so tassa ārocetu, ahaṁ etassa bhikkhussa kathessāmi, tassa kathaṁ sutvā sabbe nikkaṅkhā bhavissathāti dasseti.

Evaṁ pasannoti evaṁ saddahāmi ahanti attho. **Ñāṇamevā**ti nikkaṅkhabhāvapaccakkhakaraṇañāṇaṁyeva, ettha Tathāgatassa na saddhāmattanti attho. **Imesañhi, Ānandā**ti imesaṁ antosāṇiyaṁ nisinnānaṁ pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ. **Yo pacchimako**ti yo guṇavasena pacchimako. Ānandattheraṁyeva sandhāyāha.

218. **Appamādena sampādethā**ti sati-avippavāsena sabbakiccāni sampādeyyātha. Iti Bhagavā parinibbānamañce nipanno pañcacattālīsa vassāni dinnaṁ ovādaṁ sabbaṁ ekasmiṁ appamādapadeyeva pakkhipitvā adāsi. **Ayaṁ Tathāgatassa pacchimā vācā**ti idaṁ pana saṅgītikārakānaṁ (DA.16./II,594.) vacanaṁ.

(DA.16.-36)Parinibbutakathāvaṇṇanā

219. Ito paraṁ yaṁ parinibbānaparikammaṁ katvā Bhagavā parinibbuto, taṁ dassetuṁ **atha kho Bhagavā paṭhamaṁ jhānan**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **parinibbuto bhante**ti nirodhaṁ samāpannassa Bhagavato assāsapassāsānaṁ abhāvaṁ disvā pucchati. **Na āvuso**ti thero kathaṁ jānāti? Thero kira satthārā saddhiṁyeva taṁ taṁ samāpattiṁ samāpajjanto yāva nevasaññānāsaññāyatanā vuṭṭhānaṁ, tāva gantvā idāni Bhagavā (CS:pg.2.186.) nirodhaṁ samāpanno, antonirodhe ca kālaṅkiriyā nāma natthīti jānāti.

Atha kho Bhagavā saññāvedayitanirodhasamāpattiyā vuṭṭhahitvā nevasaññānāsaññāyatanaṁ samāpajji …pe… tatiyajjhānā vuṭṭhahitvā catutthajjhānaṁ samāpajjīti ettha Bhagavā catuvīsatiyā ṭhānesu paṭhamajjhānaṁ samāpajji, terasasu ṭhānesu dutiyajjhānaṁ, tathā tatiyajjhānaṁ, pannarasasu ṭhānesu catutthajjhānaṁ samāpajji. Kathaṁ? Dasasu asubhesu, dvattiṁsākāre aṭṭhasu kasiṇesu, mettākaruṇāmuditāsu, ānāpāne, paricchedākāseti imesu tāva catuvīsatiyā ṭhānesu paṭhamajjhānaṁ samāpajji. Ṭhapetvā pana dvattiṁsākārañca dasa asubhāni ca sesesu terasasu dutiyajjhānaṁ tesuyeva ca tatiyajjhānaṁ samāpajji. Aṭṭhasu pana kasiṇesu, upekkhābrahmavihāre, ānāpāne, paricchedākāse, catūsu arūpesūti imesu pannarasasu ṭhānesu catutthajjhānaṁ samāpajji. Ayampi ca saṅkhepakathāva. Nibbānapuraṁ pavisanto pana Bhagavā dhammassāmī sabbāpi catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhyā samāpattiyo pavisitvā videsaṁ gacchanto ñātijanaṁ āliṅgetvā viya sabbasamāpattisukhaṁ anubhavitvā paviṭṭho.

Catutthajjhānā vuṭṭhahitvā samanantarā Bhagavā parinibbāyīti ettha jhānasamanantaraṁ, paccavekkhaṇāsamanantaranti dve samanantarāni. Tattha jhānā vuṭṭhāya bhavaṅgaṁ otiṇṇassa tattheva parinibbānaṁ **jhānasamanantaraṁ** nāma. Jhānā vuṭṭhahitvā puna jhānaṅgāni paccavekkhitvā bhavaṅgaṁ otiṇṇassa tattheva parinibbānaṁ **paccavekkhaṇāsamanantaraṁ** nāma. Imānipi dve samanantarāneva. Bhagavā pana jhānaṁ samāpajjitvā jhānā vuṭṭhāya jhānaṅgāni paccavekkhitvā bhavaṅgacittena abyākatena dukkhasaccena parinibbāyi. (DA.16./II,595.) Ye hi keci Buddhā vā paccekabuddhā vā ariyasāvakā vā antamaso kunthakipillikaṁ upādāya sabbe

bhavaṅgacitteneva abyākatena dukkhasaccena kālaṅkarontīti. **Mahābhūmicālādīni** vuttanayānevāti.

220. **Bhūtā**ti sattā. **Appaṭipuggalo**ti paṭibhāgapuggalavirahito. **Balappatto**ti dasavidhañāṇabalaṁ patto.

221. **Uppādavayadhammino**ti (CS:pg.2.187) uppādavayasabhāvā. **Tesaṁ vūpasamo**ti tesaṁ saṅkhārānaṁ vūpasamo, asaṅkhataṁ nibbānameva sukhanti attho.

222. **Nāhu assāsapassāso**ti na jāto assāsapassāso. **Anejo**ti taṇhāsaṅkhātāya ejāya abhāvena anejo. **Santimārabbhā**ti anupādisesaṁ nibbānaṁ ārabbha paṭicca sandhāya. **Yaṁ kālamakarī**ti yo kālaṁ akari. Idaṁ vuttaṁ hoti-- "āvuso, yo mama Satthā Buddhamuni santiṁ gamissāmīti, santiṁ ārabbha kālamakari, tassa ṭhitacittassa tādino idāni assāsapassāso na jāto, natthi, nappavattatī"ti.

Asallīnenāti alīnena asaṅkuṭitena suvikasiteneva cittena. **Vedanaṁ ajjhavāsayī**ti vedanaṁ adhivāsesi, na vedanānuvattī hutvā ito cito ca samparivatti. **Vimokkho**ti kenaci dhammena anāvaraṇavimokkho sabbaso apaññattibhāvūpagamo pajjotanibbānasadiso jāto.

223. **Tadāsī**ti "saha parinibbānā mahābhūmicālo"ti evaṁ heṭṭhā vuttaṁ bhūmicālameva sandhāyāha. Tañhi lomahaṁsanañca bhiṁsanakañca āsi. **Sabbākāravarūpete**ti sabbavarakāraṇūpete.

224. **Avītarāgā**ti puthujjanā ceva sotāpannasakadāgāmino ca. Tesañhi domanassaṁ appahīnaṁ. Tasmā tepi bāhā paggayha kandanti. Ubhopi hatthe sīse ṭhapetvā rodantīti sabbaṁ purimanayeneva veditabbaṁ.

225. **Ujjhāyantī**ti "ayyā attanāpi adhivāsetuṁ na sakkonti, sesajanaṁ kathaṁ samassāsessantī"ti vadantiyo ujjhāyanti. **Kathaṁbhūtā pana bhante āyasmā Anuruddho devatā manasikarotī**ti devatā, bhante, kathaṁbhūtā āyasmā Anuruddho sallakkheti, kiṁ tā satthu parinibbānaṁ adhivāsentīti?

Atha tāsaṁ pavattidassanatthaṁ thero **santāvuso**ti-ādimāha. Taṁ vuttatthameva. (DA.16./II,596.) **Rattāvasesan**ti balavapaccūse parinibbutattā rattiyā avasesaṁ (CS:pg.2.188) cullakaddhānaṁ. **Dhammiyā kathāyā**ti aññā pāṭiyekkā dhammakathā nāma natthi, "āvuso sadevake nāma loke appaṭipuggalassa satthuno ayaṁ maccurājā na lajjati, kimaṅgaṁ pana lokiyamahājanassa lajjissatī"ti evarūpāya pana maraṇapaṭisaṁyuttāya kathāya vītināmesuṁ. Tesañhi taṁ kathaṁ kathentānaṁ muhutteneva aruṇaṁ uggacchi.

226. **Atha kho**ti aruṇuggaṁ disvāva thero theraṁ etadavoca. **Teneva karaṇīyenā**ti kīdisena nu kho parinibbānaṭṭhāne mālāgandhādisakkārena bhavitabbaṁ, kīdisena bhikkhusaṅghassa nisajjaṭṭhānena bhavitabbaṁ, kīdisena khādanīyabhojanīyena bhavitabbanti, evaṁ yaṁ Bhagavato parinibbutabhāvaṁ sutvā kattabbaṁ teneva karaṇīyena.

(DA.16.-37)Buddhasarīrapūjāvaṇṇanā

227. **Sabbañca tāḷāvacaran**ti sabbaṁ tūriyabhaṇḍaṁ. **Sannipātethā**ti bheriṁ carāpetvā samāharatha. Te tatheva akaṁsu. **Maṇḍalamāḷe**ti dussamaṇḍalamāḷe. **Paṭiyādentā**ti sajjentā.

Dakkhiṇena dakkhiṇanti nagarassa dakkhiṇadisābhāgeneva dakkhiṇadisābhāgaṁ. **Bāhirena bāhiran**ti antonagaraṁ appavesetvā bāhireneva nagarassa bāhirapassaṁ haritvā. **Dakkhiṇato nagarassā**ti anurādhapurassa

dakkhiṇadvārasadise ṭhāne ṭhapetvā sakkārasammānaṁ katvā jetavanasadise ṭhāne jhāpessāmāti attho.

228. **Aṭṭha Mallapāmokkhā**ti majjhimavayā thāmasampannā aṭṭhamallarājāno. **Sīsaṁ nhātā**ti sīsaṁ dhovitvā nahātā. **Āyasmantaṁ Anuruddhan**ti therova dibbacakkhukoti pākaṭo, tasmā te santesupi aññesu mahātheresu-- "ayaṁ no pākaṭaṁ katvā kathessatī"ti theraṁ pucchiṁsu. **Kathaṁ pana, bhante, devatānaṁ adhippāyo**ti bhante, amhākaṁ tāva adhippāyaṁ jānāma. Devatānaṁ kathaṁ adhippāyoti pucchanti. Thero paṭhamaṁ tesaṁ adhippāyaṁ dassento **tumhākaṁ kho**ti-ādimāha. **Makuṭabandhanaṁ nāma Mallānaṁ cetiyan**ti Mallarājūnaṁ pasādhanamaṅgalasālāya etaṁ nāmaṁ. Cittīkataṭṭhena panesā "cetiyan"ti vuccati.

(DA.16./II,597.) 229. **Yāva** (CS:pg.2.189) **sandhisamalasaṅkaṭīrā**ti ettha **sandhi** nāma gharasandhi. **Samalaṁ** nāma gūtharāsiniddhamanapanāḷi. **Saṅkaṭīraṁ** nāma saṅkāraṭṭhānaṁ. **Dibbehi ca mānusakehi ca naccehī**ti upari devatānaṁ naccāni honti, heṭṭhā manussānaṁ. Esa nayo gītādīsu. Apica devatānaṁ antare manussā, manussānaṁ antare devatāti evampi sakkarontā pūjentā agamaṁsu. **Majjhena majjhaṁ nagarassa haritvā**ti evaṁ hariyamāne Bhagavato sarīre bandhulamallasenāpatibhariyā **Mallikā** nāma-- "Bhagavato sarīraṁ āharantī"ti sutvā attano sāmikassa kālaṁ kiriyato paṭṭhāya aparibhuñjitvā ṭhapitaṁ visākhāya pasādhanasadisaṁ **mahālatāpasādhanaṁ** nīharāpetvā-- "iminā satthāraṁ pūjessāmī"ti taṁ majjāpetvā gandhodakena dhovitvā dvāre ṭhitā.

Taṁ kira pasādhanaṁ tāsañca dvinnaṁ itthīnaṁ, devadāniyacorassa geheti tīsuyeva ṭhānesu ahosi. Sā ca satthu sarīre dvāraṁ sampatte -- "otāretha, tātā, satthusarīran"ti vatvā taṁ pasādhanaṁ satthusarīre paṭimuñci. Taṁ sīsato paṭṭhāya paṭimukkaṁ yāvapādatalāgataṁ. Suvaṇṇavaṇṇaṁ Bhagavato sarīraṁ sattaratanamayena mahāpasādhanena pasādhitaṁ ativiya virocittha. Taṁ sā disvā pasannacittā patthanaṁ akāsi-- "Bhagavā yāva vaṭṭe saṁsarissāmi, tāva me pāṭiyekkaṁ pasādhanakiccaṁ mā hotu, niccaṁ paṭimukkapasādhanasadisameva sarīraṁ hotū"ti.

Atha Bhagavantaṁ sattaratanamayena mahāpasādhanena ukkhipitvā puratthimena dvārena nīharitvā puratthimena nagarassa makuṭabandhanaṁ Mallānaṁ cetiyaṁ, ettha Bhagavato sarīraṁ nikkhipiṁsu.

(DA.16.-38)Mahākassapattheravatthuvaṇṇanā

231. **Pāvāya Kusināran**ti pāvānagare piṇḍāya caritvā "Kusināraṁ gamissāmī"ti addhānamaggappaṭipanno hoti. **Rukkhamūle nisīdī**ti ettha kasmā divāvihāranti na vuttaṁ? Divāvihāratthāya anisinnattā. Therassa hi parivārā bhikkhū sabbe sukhasaṁvaddhitā mahāpuññā. Te majjhanhikasamaye tattapāsāṇasadisāya bhūmiyā padasā gacchantā kilamiṁsu. Thero te disvā-- "Bhikkhū kilamanti, gantabbaṭṭhānañca na dūraṁ, thokaṁ vissamitvā darathaṁ paṭippassambhetvā sāyanhasamaye Kusināraṁ gantvā dasabalaṁ passissāmī"ti maggā (CS:pg.2.190) okkamma aññatarasmiṁ rukkhamūle (DA.16./II,598.) saṅghāṭiṁ paññapetvā udakatumbato udakena hatthapāde sītale katvā nisīdi. Parivārabhikkhūpissa rukkhamūle nisīditvā yoniso manasikāre kammaṁ kurumānā tiṇṇaṁ ratanānaṁ vaṇṇaṁ bhaṇamānā nisīdiṁsu. Iti darathavinodanatthāya nisinnattā "divāvihāran"ti na vuttaṁ.

Mandāravapupphaṁ gahetvāti mahāpātippamāṇaṁ pupphaṁ āgantukadaṇḍake ṭhapetvā chattaṁ viya gahetvā. **Addasa kho**ti āgacchantaṁ dūrato

addasa. Disvā ca pana cintesi--

"Etaṁ ājīvakassa hatthe mandāravapupphaṁ paññāyati, etañca na sabbadā manussapathe paññāyati, yadā pana koci iddhimā iddhiṁ vikubbati, tadā sabbaññubodhisattassa ca mātukucchi-okkamanādīsu hoti. Na kho pana ajja kenaci iddhivikubbanaṁ kataṁ, na me Satthā mātukucchiṁ okkanto, na kucchito nikkhamanto, nāpissa ajja abhisambodhi, na dhammacakkappavattanaṁ, na yamakapāṭihāriyaṁ, na devorohaṇaṁ, na āyusaṅkhārossajjanaṁ. Mahallako pana me Satthā dhuvaṁ parinibbuto bhavissatī"ti.

Tato-- "pucchāmi nan"ti cittaṁ uppādetvā-- "Sace kho pana nisinnakova pucchāmi, satthari agāravo kato bhavissatī"ti uṭṭhahitvā ṭhitaṭṭhānato apakkamma chaddanto nāgarājā maṇicammaṁ viya dasabaladattiyaṁ meghavaṇṇaṁ paṁsukūlacīvaraṁ pārupitvā dasanakhasamodhānasamujjalaṁ añjaliṁ sirasmiṁ patiṭṭhapetvā satthari katena gāravena ājīvakassa abhimukho hutvā-- "Āvuso, amhākaṁ satthāraṁ jānāsī"ti āha. Kiṁ pana satthu parinibbānaṁ jānanto pucchi ajānantoti? Āvajjanapaṭibaddhaṁ khīṇāsavānaṁ jānanaṁ, anāvajjitattā panesa ajānanto pucchīti eke. Thero samāpattibahulo, rattiṭṭhānadivāṭṭhānaleṇamaṇḍapādīsu niccaṁ samāpattibaleneva yāpeti, kulasantakampi gāmaṁ pavisitvā dvāre samāpattiṁ samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhitova bhikkhaṁ gaṇhāti. Thero kira iminā pacchimena attabhāvena mahājanānuggahaṁ karissāmi-- "ye mayhaṁ bhikkhaṁ vā denti gandhamālādīhi vā sakkāraṁ karonti, tesaṁ taṁ mahapphalaṁ hotū"ti evaṁ (CS:pg.2.191) karoti. Tasmā samāpattibahulatāya na jānāti. Iti ajānantova pucchatīti vadanti, (DA.16./II,599.) taṁ na gahetabbaṁ.

Na hettha ajānanakāraṇaṁ atthi. Abhilakkhitaṁ satthu parinibbānaṁ ahosi, dasasahassilokadhātukampanādīhi nimittehi. Therassa pana parisāya kehici bhikkhūhi Bhagavā diṭṭhapubbo, kehici na diṭṭhapubbo, tattha yehipi diṭṭhapubbo, tepi passitukāmāva, yehipi adiṭṭhapubbo, tepi passitukāmāva. Tattha yehi na diṭṭhapubbo, te atidassanakāmatāya gantvā "Kuhiṁ Bhagavā"ti pucchantā "parinibbuto"ti sutvā sandhāretuṁ nāsakkhissanti. Cīvarañca pattañca chaḍḍetvā ekavatthā vā dunnivatthā vā duppārutā vā urāni paṭipisantā parodissanti. Tattha manussā-- "Mahākassapattherena saddhiṁ āgatā paṁsukūlikā sayampi itthiyo viya parodanti, te kiṁ amhe samassāsessantī"ti mayhaṁ dosaṁ dassanti. Idaṁ pana suññaṁ mahā-araññaṁ, idha yathā tathā rodantesu doso natthi. Purimataraṁ sutvā nāma sokopi tanuko hotīti bhikkhūnaṁ satuppādanatthāya jānantova pucchi.

Ajja sattāhaparinibbuto Samaṇo Gotamoti ajja Samaṇo Gotamo sattāhaparinibbuto. **Tato me idan**ti tato samaṇassa Gotamassa parinibbutaṭṭhānato.

232. **Subhaddo nāma vuḍḍhapabbajito**ti "Subhaddo"ti tassa nāmaṁ. Vuḍḍhakāle pana pabbajitattā "vuḍḍhapabbajito"ti vuccati. Kasmā pana so evamāha? Bhagavati āghātena. Ayaṁ kireso khandhake āgate ātumāvatthusmiṁ nahāpitapubbako vuḍḍhapabbajito Bhagavati Kusinārato nikkhamitvā aḍḍhateḷasehi bhikkhusatehi saddhiṁ ātumaṁ āgacchante Bhagavā āgacchatīti sutvā-- "āgatakāle yāgupānaṁ karissāmī"ti sāmaṇerabhūmiyaṁ ṭhite dve putte etadavoca-- "Bhagavā kira, tātā, ātumaṁ āgacchati mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṁ aḍḍhateḷasehi bhikkhusatehi; gacchatha tumhe, tātā, khurabhaṇḍaṁ ādāya nāḷiyāvāpakena anugharakaṁ anugharakaṁ āhiṇḍatha loṇampi telampi taṇḍulampi khādanīyampi (DA.16./II,600.) saṁharatha (CS:pg.2.192) Bhagavato āgatassa yāgupānaṁ karissāmā"ti (mahāva.303). Te tathā akaṁsu.

Manussā te dārake mañjuke paṭibhāneyyake disvā kāretukāmāpi akāretukāmāpi kārentiyeva. Katakāle-- "kiṁ gaṇhissatha tātā"ti pucchanti. Te vadanti-- "na

amhākaṁ aññena kenaci attho, pitā pana no Bhagavato, āgatakāle yāgudānaṁ dātukāmo”ti. Taṁ sutvā manussā aparigaṇetvāva yaṁ te sakkonti āharituṁ, sabbaṁ denti. Yampi na sakkonti, manussehi pesenti. Atha Bhagavati ātumaṁ āgantvā bhusāgāraṁ paviṭṭhe Subhaddo sāyanhasamayaṁ gāmadvāraṁ gantvā manusse āmantesi-- “upāsakā, nāhaṁ tumhākaṁ santikā aññaṁ kiñci paccāsīsāmi, mayhaṁ dārakehi ābhatāni taṇḍulādīniyeva saṅghassa pahonti. Yaṁ hatthakammaṁ, taṁ me dethā”ti. “Idañcidañca gaṇhathā”ti sabbūpakaraṇāni gāhetvā vihāre uddhanāni kāretvā ekaṁ kāḷakaṁ kāsāvaṁ nivāsetvā tādisameva pārupitvā-- “idaṁ karotha, idaṁ karothā”ti sabbarattiṁ vicārento satasahassaṁ vissajjetvā bhojjayāguñca madhugoḷakañca paṭiyādāpesi. Bhojjayāgu nāma bhuñjitvā pātabbayāgu, tattha sappimadhuphāṇitamacchamaṁsapupphaphalarasādi yaṁ kiñci khādanīyaṁ nāma sabbaṁ pakkhipati kīḷitukāmānaṁ sīsamakkhanayoggā hoti sugandhagandhā.

Atha Bhagavā kālasseva sarīrapaṭijagganaṁ katvā bhikkhusaṅghaparivuto piṇḍāya carituṁ ātumanagarābhimukho Pāyāsi. Manussā tassa ārocesuṁ-- “Bhagavā piṇḍāya gāmaṁ pavisati, tayā kassa yāgu paṭiyāditā”ti. So yathānivatthapāruteheva tehi kāḷakakāsāvehi ekena hatthena dabbiñca kaṭacchuñca gahetvā brahmā viya dakkhiṇajāṇumaṇḍalaṁ bhūmiyaṁ patiṭṭhapetvā vanditvā-- “paṭiggaṇhātu me, bhante, Bhagavā yāgun”ti āha.

Tato “jānantāpi Tathāgatā pucchantī”ti khandhake āgatanayena Bhagavā pucchitvā ca sutvā ca taṁ vuḍḍhapabbajitaṁ vigarahitvā tasmiṁ vatthusmiṁ akappiyasamādānasikkhāpadañca, khurabhaṇḍapariharaṇasikkhāpadañcāti dve (DA.16./II,601.) sikkhāpadāni paññapetvā-- “bhikkhave, anekakappakoṭiyo bhojanaṁ pariyesanteheva (CS:pg.2.193) vītināmitā, idaṁ pana tumhākaṁ akappiyaṁ adhammena uppannaṁ bhojanaṁ, imaṁ paribhuttānaṁ anekāni attabhāvasahassāni apāyesveva nibbattissanti, apetha mā gaṇhathā”ti bhikkhācārābhimukho agamāsi. Ekabhikkhunāpi na kiñci gahitaṁ.

Subhaddo anattamano hutvā ayaṁ “sabbaṁ jānāmī”ti āhiṇḍati. Sace na gahitukāmo, pesetvā ārocetabbaṁ. Ayaṁ pakkāhāro nāma sabbaciraṁ tiṭṭhanto sattāhamattaṁ tiṭṭheyya. Idañhi mama yāvajīvaṁ pariyattaṁ assa. Sabbaṁ tena nāsitaṁ, ahitakāmo ayaṁ mayhanti Bhagavati āghātaṁ bandhitvā dasabale dharante kiñci vattuṁ nāsakkhi. Evaṁ kirassa ahosi-- “ayaṁ uccā kulā pabbajito mahāpuriso, sace kiñci vakkhāmi, maṁyeva santajjessatī”ti. Svāyaṁ ajja “parinibbuto Bhagavā”ti sutvā laddhassāso viya haṭṭhatuṭṭho evamāha.

Thero taṁ sutvā hadaye pahāradānaṁ viya matthake patitasukkhāsani viya maññi, dhammasaṁvego cassa uppajji-- “sattāhamattaparinibbuto Bhagavā, ajjāpissa suvaṇṇavaṇṇaṁ sarīraṁ dharatiyeva, dukkhena Bhagavatā ārādhitasāsane nāma evaṁ lahu mahantaṁ pāpakasaṭaṁ kaṇṭako uppanno, alaṁ kho panesa pāpo vaḍḍhamāno aññepi evarūpe sahāye labhitvā sakkā sāsanaṁ osakkāpetun”ti. Tato thero cintesi--

“Sace kho panāhaṁ imaṁ mahallakaṁ idheva pilotikaṁ nivāsāpetvā chārikāya okirāpetvā nīharāpessāmi, manussā ‘samaṇassa Gotamassa sarīre dharamāneyeva sāvakā vivadantī’ti amhākaṁ dosaṁ dassessanti adhivāsemi tāva.

Bhagavatā hi desito dhammo asaṅgahitapuppharāsisadiso. Tattha yathā vātena pahaṭapupphāni yato vā tato vā gacchanti, evameva evarūpānaṁ pāpapuggalānaṁ vasena gacchante gacchante kāle Vinaye ekaṁ dve sikkhāpadāni nassissanti, Sutte eko dve pañhāvārā nassissanti, abhidhamme ekaṁ dve bhūmantarāni nassissanti, evaṁ anukkamena mūle naṭṭhe pisācasadisā bhavissāma; tasmā Dhammavinayasaṅgahaṁ

karissāma. Evañhi sati daḷhaṁ (CS:pg.2.194) suttena saṅgahitāni pupphāni viya ayaṁ Dhammavinayo niccalo bhavissati.

Etadatthañhi (DA.16./II,602.) Bhagavā mayhaṁ tīṇi gāvutāni paccuggamanaṁ akāsi, tīhi ovādehi upasampadaṁ adāsi, kāyato apanetvā kāye cīvaraparivattanaṁ akāsi, ākāse pāṇiṁ cāletvā candūpamaṁ paṭipadaṁ kathento maṁ kāyasakkhiṁ katvā kathesi, tikkhattuṁ sakalasāsanadāyajjaṁ paṭicchāpesi. Mādise bhikkhumhi tiṭṭhamāne ayaṁ pāpo sāsane vuḍḍhiṁ mā alattha. Yāva adhammo na dippati, dhammo na paṭibāhiyati. Avinayo na dippati vinayo na paṭibāhiyati. Adhammavādino na balavanto honti, dhammavādino na dubbalā honti; avinayavādino na balavanto honti, vinayavādino na dubbalā honti. Tāva dhammañca vinayañca saṅgāyissāmi. Tato bhikkhū attano attano pahonakaṁ gahetvā kappiyākappiyaṁ kathessanti. Athāyaṁ pāpo sayameva niggahaṁ pāpuṇissati, puna sīsaṁ ukkhipituṁ na sakkhissati, sāsanaṁ iddhañceva phītañca bhavissatī”ti.

So evaṁ nāma mayhaṁ cittaṁ uppannanti kassaci anārocetvā bhikkhusaṅghaṁ samassāsesi. Tena vuttaṁ-- “atha kho āyasmā Mahākassapo …pe… netaṁ ṭhānaṁ vijjatī”ti.

233. **Citakan**ti vīsaratanasatikaṁ candanacitakaṁ. **Āḷimpessāmā**ti aggiṁ gāhāpessāma. **Na sakkonti āḷimpetun**ti aṭṭhapi soḷasapi dvattiṁsapi janā jālanatthāya yamakayamaka-ukkāyo gahetvā tālavaṇṭehi bījantā bhastāhi dhamantā tāni tāni kāraṇāni karontāpi na sakkontiyeva aggiṁ gāhāpetuṁ. **Devatānaṁ adhippāyo**ti ettha tā kira devatā therassa upaṭṭhākadevatāva. Asītimahāsāvakesu hi cittāni pasādetvā tesaṁ upaṭṭhākāni asītikulasahassāni sagge nibbattāni. Tattha there cittaṁ pasādetvā sagge nibbattā devatā tasmiṁ samāgame theraṁ adisvā -- “kuhiṁ nu kho amhākaṁ Kulūpakatthero”ti antarāmagge paṭipannaṁ disvā “amhākaṁ Kulūpakattherena avandite citako mā pajjalitthā”ti adhiṭṭhahiṁsu.

Manussā (CS:pg.2.195) taṁ sutvā-- “Mahākassapo kira nāma bho bhikkhu pañcahi bhikkhusatehi saddhiṁ ‘dasabalassa pāde vandissāmī’ti āgacchati. Tasmiṁ kira anāgate citako na pajjalissati. Kīdiso bho so bhikkhu kāḷo odāto dīgho rasso, evarūpe nāma bho bhikkhumhi ṭhite kiṁ dasabalassa parinibbānaṁ nāmā”ti (DA.16./II,603.) keci gandhamālādihatthā paṭipathaṁ gacchiṁsu. Keci vīthiyo vicittā katvā āgamanamaggaṁ olokayamānā aṭṭhaṁsu.

234. **Atha kho āyasmā Mahākassapo yena Kusinārā …pe… sirasā vandī**ti thero kira citakaṁ padakkhiṇaṁ katvā āvajjantova sallakkhesi-- “imasmiṁ ṭhāne sīsaṁ, imasmiṁ ṭhāne pādā”ti. Tato pādānaṁ samīpe ṭhatvā abhiññāpādakaṁ catutthajjhānaṁ samāpajjitvā vuṭṭhāya-- “arāsahassapaṭimaṇḍitacakkalakkhaṇapatiṭṭhitā dasabalassa pādā saddhiṁ kappāsapaṭalehi pañca dussayugasatāni suvaṇṇadoṇiṁ candanacitakañca dvedhā katvā mayhaṁ uttamaṅge sirasmiṁ patiṭṭhahantū”ti adhiṭṭhāsi. Saha adhiṭṭhānacittena tāni pañca dussayugasatāni dvedhā katvā valāhakantarā puṇṇacando viya pādā nikkhamiṁsu. Thero vikasitarattapadumasadise hatthe pasāretvā suvaṇṇavaṇṇe satthupāde yāva gopphakā daḷhaṁ gahetvā attano siravare patiṭṭhapesi. Tena vuttaṁ-- “Bhagavato pāde sirasā vandī”ti.

Mahājano taṁ acchariyaṁ disvā ekappahāreneva mahānādaṁ nadi, gandhamālādīhi pūjetvā yathāruci vandi. Evaṁ pana therena ca mahājanena ca tehi ca pañcahi bhikkhusatehi vanditamatte puna adhiṭṭhānakiccaṁ natthi. Pakati-adhiṭṭhānavaseneva therassa hatthato muccitvā alattakavaṇṇāni Bhagavato pādatalāni candanadāru-ādīsu kiñci acāletvāva yathāṭhāne patiṭṭhahiṁsu, yathāṭhāne

ṭhitāneva ahesuṁ. Bhagavato hi pādesu nikkhamantesu vā pavisantesu vā kappāsa-aṁsu vā dasikatantaṁ vā telabindu vā dārukkhandhaṁ vā ṭhānā calitaṁ nāma nāhosi. Sabbaṁ yathāṭhāne ṭhitameva ahosi. Uṭṭhahitvā pana atthaṅgate cande viya sūriye viya ca Tathāgatassa pādesu antarahitesu mahājano mahākanditaṁ kandi. Parinibbānakālato adhikataraṁ kāruññaṁ ahosi.

Sayameva (CS:pg.2.196) **Bhagavato citako pajjalī**ti idaṁ pana kassaci pajjalāpetuṁ vāyamantassa adassanavasena vuttaṁ. Devatānubhāvena panesa samantato ekappahāreneva pajjali.

235. **Sarīrāneva avasissiṁsū**ti pubbe ekagghanena ṭhitattā sarīraṁ nāma ahosi. Idāni vippakiṇṇattā sarīrānīti vuttaṁ sumanamakuḷasadisā (DA.16./II,604.) ca dhotamuttasadisā ca suvaṇṇasadisā ca dhātuyo avasissiṁsūti attho. Dīghāyukabuddhānañhi sarīraṁ suvaṇṇakkhandhasadisaṁ ekameva hoti. Bhagavā pana-- "ahaṁ na ciraṁ ṭhatvā parinibbāyāmi, mayhaṁ sāsanaṁ tāva sabbattha na vitthāritaṁ, tasmā parinibbutassāpi me sāsapamattampi dhātuṁ gahetvā attano attano vasanaṭṭhāne cetiyaṁ katvā paricaranto mahājano saggaparāyaṇo hotū"ti dhātūnaṁ vikiraṇaṁ adhiṭṭhāsi. Kati, panassa dhātuyo vippakiṇṇā, kati na vippakiṇṇāti. Catasso dāṭhā, dve akkhakā, uṇhīsanti imā satta dhātuyo na vippakiriṁsu, sesā vippakiriṁsūti. Tattha sabbakhuddakā dhātu sāsapabījamattā ahosi, mahādhātu majjhe bhinnataṇḍulamattā, atimahatī majjhe bhinnamuggamattāti.

Udakadhārāti aggabāhumattāpi jaṅghamattāpi tālakkhandhamattāpi udakadhārā ākāsato patitvā nibbāpesi. **Udakasālato**ti parivāretvā ṭhitasālarukkhe sandhāyetaṁ vuttaṁ, tesampi hi khandhantaraviṭapantarehi udakadhārā nikkhamitvā nibbāpesuṁ. Bhagavato citako mahanto. Samantā pathaviṁ bhinditvāpi naṅgalasīsamattā udakavaṭṭi phalikavaṭaṁsakasadisā uggantvā citakameva gaṇhanti. **Gandhodakenā**ti suvaṇṇaghaṭe rajataghaṭe ca pūretvā ābhatanānāgandhodakena. **Nibbāpesun**ti suvaṇṇamayarajatamayehi aṭṭhadaṇḍakehi vikiritvā candanacitakaṁ nibbāpesuṁ.

Ettha ca citake jhāyamāne parivāretvā ṭhitasālarukkhānaṁ sākhantarehi viṭapantarehi pattantarehi jālā uggacchanti, pattaṁ vā sākhā vā pupphaṁ vā daḍḍhā nāma natthi, kipillikāpi makkaṭakāpi jālānaṁ antareneva vicaranti (CS:pg.2.197) Ākāsato patita-udakadhārāsupi sālarukkhehi nikkhanta-udakadhārāsupi pathaviṁ bhinditvā nikkhanta-udakadhārāsupi dhammakathāva pamāṇaṁ. Evaṁ citakaṁ nibbāpetvā pana Mallarājāno santhāgāre catujjātiyagandhaparibhaṇḍaṁ kāretvā lājapañcamāni pupphāni vikiritvā upari celavitānaṁ bandhitvā suvaṇṇatārakādīhi khacitvā tattha gandhadāmamālādāmaratanadāmāni (DA.16./II,605.) olambetvā santhāgārato yāva makuṭabandhanasaṅkhātā sīsapasādhanamaṅgalasālā, tāva ubhohi passehi sāṇikilañjaparikkhepaṁ kāretvā upari celavitānaṁ bandhāpetvā suvaṇṇatārakādīhi khacitvā tatthapi gandhadāmamālādāmaratanadāmāni olambetvā maṇidaṇḍavaṇṇehi veṇūhi ca pañcavaṇṇaddhaje ussāpetvā samantā vātapaṭākā parikkhipitvā susammaṭṭhāsu vīthīsu kadaliyo ca puṇṇaghaṭe ca ṭhapetvā daṇḍakadīpikā jāletvā alaṅkatahatthikkhandhe saha dhātūhi suvaṇṇadoṇiṁ ṭhapetvā mālāgandhādīhi pūjentā sādhukīḷitaṁ kīḷantā antonagaraṁ pavesetvā santhāgāre sarabhamayapallaṅke ṭhapetvā upari setacchattaṁ dhāresuṁ. Evaṁ katvā-- "atha kho kosinārakā Mallā Bhagavato sarīrāni sattāhaṁ santhāgāre sattipañjaraṁ karitvā"ti sabbaṁ veditabbaṁ.

Tattha **sattipañjaraṁ karitvā**ti sattihatthehi purisehi parikkhipāpetvā. **Dhanupākāran**ti paṭhamaṁ tāva hatthikumbhena kumbhaṁ paharante parikkhipāpesuṁ,

tato asse gīvāya gīvaṁ paharante, tato rathe āṇikoṭiyā āṇikoṭiṁ paharante, tato yodhe bāhunā bāhuṁ paharante. Tesaṁ pariyante koṭiyā koṭiṁ paharamānāni dhanūni parikkhipāpesuṁ. Iti samantā yojanappamāṇaṁ ṭhānaṁ sattāhaṁ sannāhagavacchikaṁ viya katvā ārakkhaṁ saṁvidahiṁsu. Taṁ sandhāya vuttaṁ-- "dhanupākāraṁ parikkhipāpetvā"ti.

Kasmā panete evamakaṁsūti? Ito purimesu hi dvīsu sattāhesu te bhikkhusaṅghassa ṭhānanisajjokāsaṁ karontā khādanīyaṁ bhojanīyaṁ saṁvidahantā sādhukīḷikāya okāsaṁ na labhiṁsu. Tato nesaṁ ahosi -- "imaṁ sattāhaṁ sādhukīḷitaṁ kīḷissāma, ṭhānaṁ kho panetaṁ vijjati yaṁ amhākaṁ pamattabhāvaṁ ñatvā kocideva āgantvā dhātuyo gaṇheyya, tasmā ārakkhaṁ ṭhapetvā kīḷissāmā"ti. Te tathā evamakaṁsu.

(DA.16.-39)Sarīradhātuvibhajanavaṇṇanā

236. **Assosi** (CS:pg.2.198) **kho rājā**ti kathaṁ assosi? Paṭhamameva kirassa amaccā sutvā cintayiṁsu-- "Satthā nāma parinibbuto, na so sakkā puna āharituṁ. Pothujjanikasaddhāya pana amhākaṁ raññā sadiso natthi, sace esa imināva niyāmena suṇissati, hadayamassa phalissati. Rājā kho pana amhehi anurakkhitabbo"ti te tisso suvaṇṇadoṇiyo āharitvā catumadhurassa pūretvā rañño santikaṁ gantvā etadavocuṁ-- (DA.16./II,606.) "deva amhehi supinako diṭṭho, tassa paṭighātatthaṁ tumhehi dukūladupaṭṭaṁ nivāsetvā yathā nāsāpuṭamattaṁ paññāyati, evaṁ catumadhuradoṇiyā nipajjituṁ vaṭṭatī"ti. Rājā atthacarānaṁ amaccānaṁ vacanaṁ sutvā "evaṁ hotu tātā"ti sampaṭicchitvā tathā akāsi.

Atheko amacco alaṅkāraṁ omuñcitvā kese pakiriya yāya disāya Satthā parinibbuto, tadabhimukho hutvā añjaliṁ paggayha rājānaṁ āha-- "deva, maraṇato muccanakasatto nāma natthi, amhākaṁ āyuvaḍḍhano cetiyaṭṭhānaṁ puññakkhettaṁ abhisekasiñcako so Bhagavā Satthā Kusinārāya parinibbuto"ti. Rājā sutvāva visaññījāto catumadhuradoṇiyaṁ usumaṁ muñci. Atha naṁ ukkhipitvā dutiyāya doṇiyā nipajjāpesuṁ. So puna saññaṁ labhitvā-- "tātā, kiṁ vadethā"ti pucchi. "Satthā, mahārāja, parinibbuto"ti. Rājā punapi visaññījāto catumadhuradoṇiyā usumaṁ muñci. Atha naṁ tatopi ukkhipitvā tatiyāya doṇiyā nipajjāpesuṁ. So puna saññaṁ labhitvā "tātā, kiṁ vadethā"ti pucchi. "Satthā, mahārāja, parinibbuto"ti. Rājā punapi visaññījāto, atha naṁ ukkhipitvā nahāpetvā matthake ghaṭehi udakaṁ āsiñciṁsu.

Rājā saññaṁ labhitvā āsanā vuṭṭhāya gandhaparibhāvite maṇivaṇṇe kese vikiritvā suvaṇṇaphalakavaṇṇāya piṭṭhiyaṁ pakiritvā pāṇinā uraṁ paharitvā pavāḷaṅkuravaṇṇāhi suvaṭṭitaṅgulīhi suvaṇṇabimbisakavaṇṇaṁ uraṁ sibbanto viya gahetvā paridevamāno ummattakavesena antaravīthiṁ otiṇṇo, so alaṅkatanāṭakaparivuto nagarato nikkhamma Jīvakambavanaṁ gantvā yasmiṁ ṭhāne nisinnena Bhagavatā dhammo desito taṁ oloketvā (CS:pg.2.199) "Bhagavā sabbaññu, nanu imasmiṁ ṭhāne nisīditvā dhammaṁ desayittha, sokasallaṁ me vinodayittha, tumhe mayhaṁ sokasallaṁ nīharittha, ahaṁ tumhākaṁ saraṇaṁ gato, idāni pana me paṭivacanampi na detha, Bhagavā"ti punappunaṁ paridevitvā "nanu Bhagavā ahaṁ aññadā evarūpe kāle 'tumhe mahābhikkhusaṅghaparivārā Jambudīpatale cārikaṁ carathā'ti suṇomi, idāni panāhaṁ tumhākaṁ ananurūpaṁ ayuttaṁ pavattiṁ suṇomī"ti evamādīni ca vatvā saṭṭhimattāhi (DA.16./II,607.) gāthāhi Bhagavato guṇaṁ anussaritvā cintesi-- "mama parideviteneva na sijjhati, dasabalassa dhātuyo āharāpessāmī"ti evaṁ assosi. Sutvā ca imissā

visaññibhāvādipavattiyā avasāne dūtaṁ pāhesi. Taṁ sandhāya **atha kho rājā**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha **dūtaṁ pāhesī**ti dūtañca paṇṇañca pesesi. Pesetvā ca pana-- "sace dassanti, sundaraṁ. No ce dassanti, āharaṇupāyena āharissāmī"ti caturaṅginiṁ senaṁ sannayhitvā sayampi nikkhantoyeva. Yathā ca Ajātasattu, evaṁ Licchavī-ādayopi dūtaṁ pesetvā sayampi caturaṅginiyā senāya nikkhamiṁsuyeva. Tattha pāveyyakā sabbehi āsannatarā Kusinārato tigāvutantare nagare vasanti, Bhagavāpi pāvaṁ pavisitvāva Kusināraṁ gato. Atha kasmā paṭhamataraṁ na āgatāti ce? Mahāparivārā panete rājāno mahāparivāraṁ karontāva pacchato jātā.

Te saṅghe gaṇe etadavocunti sabbepi te sattanagaravāsino āgantvā-- "amhākaṁ dhātuyo vā dentu, yuddhaṁ vā"ti Kusinārānagaraṁ parivāretvā ṭhite-- "etaṁ Bhagavā amhākaṁ gāmakkhette"ti paṭivacanaṁ avocuṁ. Te kira evamāhaṁsu-- "na mayaṁ satthu sāsanaṁ pahiṇimha, nāpi gantvā ānayimha. Satthā pana sayameva āgantvā sāsanaṁ pesetvā amhe pakkosāpesi. Tumhepi kho pana yaṁ tumhākaṁ gāmakkhette ratanaṁ uppajjati, na taṁ amhākaṁ detha. Sadevake ca loke Buddharatanasamaṁ ratanaṁ nāma natthi, evarūpaṁ uttamaratanaṁ labhitvā mayaṁ na dassāma. Na kho pana tumhehiyeva mātuthanato khīraṁ pītaṁ, amhehipi mātuthanato khīraṁ pītaṁ. Na tumheyeva purisā, amhepi purisā hotū"ti aññamaññaṁ ahaṁkāraṁ katvā sāsanapaṭisāsanaṁ pesenti, aññamaññaṁ mānagajjitaṁ gajjanti. Yuddhe pana sati kosinārakānaṁyeva jayo abhavissa. Kasmā? Yasmā dhātupāsanatthaṁ (CS:pg.2.200) āgatā devatā nesaṁ pakkhā ahesuṁ. Pāḷiyaṁ pana-- "Bhagavā amhākaṁ gāmakkhette parinibbuto, na mayaṁ dassāma Bhagavato sarīrānaṁ bhāgan"ti ettakameva āgataṁ.

237. **Evaṁ vutte Doṇo brāhmaṇo**ti doṇabrāhmaṇo imaṁ tesaṁ vivādaṁ sutvā-- "Ete rājāno Bhagavato parinibbutaṭṭhāne vivādaṁ karonti, na kho panetaṁ patirūpaṁ, alaṁ iminā kalahena, vūpasamessāmi nan"ti so gantvā te saṅghe gaṇe etadavoca. Kimavoca? Unnatappadese (DA.16./II,608.) ṭhatvā dvibhāṇavāraparimāṇaṁ doṇagajjitaṁ nāma avoca. Tattha paṭhamabhāṇavāre tāva ekapadampi te na jāniṁsu. Dutiyabhāṇavārapariyosāne-- "ācariyassa viya bho saddo, ācariyassa viya bho saddo"ti sabbe niravā ahesuṁ. Jambudīpatale kira kulaghare jātā yebhuyyena tassa na antevāsiko nāma natthi. Atha so te attano vacanaṁ sutvā nirave tuṇhībhūte viditvā puna etadavoca-- "suṇantu bhonto"ti etaṁ gāthādvayaṁ avoca.

Tattha **amhākaṁ Buddho**ti amhākaṁ Buddho. **Ahu khantivādo**ti Buddhabhūmiṁ appatvāpi pāramiyo pūrento khantivāditāpasakāle dhammapālakumārakāle chaddantahatthikāle bhūridattanāgarājakāle campeyyanāgarājakāle saṅkhapālanāgarājakāle mahākapikāle aññesu ca bahūsu jātakesu paresu kopaṁ akatvā khantimeva akāsi. Khantimeva vaṇṇayi. Kimaṅgaṁ pana etarahi iṭṭhāniṭṭhesu tādilakkhaṇaṁ patto, sabbathāpi amhākaṁ Buddho khantivādo ahosi, tassa evaṁvidhassa. **Na hi sādhu yaṁ uttamapuggalassa, sarīrabhāge siyā sampahāroti na hi sādhuyan**ti na hi sādhu ayaṁ. **Sarīrabhāge**ti sarīravibhāganimittaṁ, dhātukoṭṭhāsahetūti attho. **Siyā sampahāro**ti āvudhasampahāro sādhu na siyāti vuttaṁ hoti.

Sabbeva bhonto sahitāti sabbeva bhonto sahitā hotha, mā bhijjatha. **Samaggā**ti kāyena ca vācāya ca ekasannipātā ekavacanā samaggā hotha. **Sammodamānā**ti cittenāpi aññamaññaṁ sammodamānā hotha. **Karomaṭṭhabhāge**ti Bhagavato sarīrāni aṭṭha bhāge karoma (CS:pg.2.201) **Cakkhumato**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumato Buddhassa. Na kevalaṁ tumheyeva, bahujanopi pasanno, tesu ekopi

laddhuṁ ayutto nāma natthīti bahuṁ kāraṇaṁ vatvā saññāpesi.

238. **Tesaṁ saṅghānaṁ gaṇānaṁ paṭissutvā**ti tesaṁ tesaṁ tato tato samāgatasaṅghānaṁ samāgatagaṇānaṁ paṭissuṇitvā. (DA.16./II,609.) **Bhagavato sarīrāni aṭṭhadhā samaṁ suvibhattaṁ vibhajitvā**ti ettha ayamanukkamo-- doṇo kira tesaṁ paṭissuṇitvā suvaṇṇadoṇiṁ vivarāpesi. Rājāno āgantvā doṇiyaṁyeva ṭhitā suvaṇṇavaṇṇā dhātuyo disvā-- "Bhagavā sabbaññu pubbe mayaṁ tumhākaṁ dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṁ chabbaṇṇabuddharasmikhacitaṁ asīti-anubyañjanasamujjalitasobhaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ sarīraṁ addasāma, idāni pana suvaṇṇavaṇṇāva dhātuyo avasiṭṭhā jātā, na yuttamidaṁ Bhagavā tumhākan"ti parideviṁsu.

Brāhmaṇopi tasmiṁ samaye tesaṁ pamattabhāvaṁ ñatvā dakkhiṇadāṭhaṁ gahetvā veṭhantare ṭhapesi, atha pacchā aṭṭhadhā samaṁ suvibhattaṁ vibhaji, sabbāpi dhātuyo pākatikanāḷiyā soḷasa nāḷiyo ahesuṁ, ekekanagaravāsino dve dve nāḷiyo labhiṁsu. Brāhmaṇassa pana dhātuyo vibhajantasseva Sakko devānamindo-- "kena nu kho sadevakassa lokassa kaṅkhacchedanatthāya catusaccakathāya paccayabhūtā Bhagavato dakkhiṇadāṭhā gahitā"ti olokento "brāhmaṇena gahitā"ti disvā -- "brāhmaṇopi dāṭhāya anucchavikaṁ sakkāraṁ kātuṁ na sakkhissati, gaṇhāmi nan"ti veṭhantarato gahetvā suvaṇṇacaṅkoṭake ṭhapetvā devalokaṁ netvā cūḷāmaṇicetiye patiṭṭhapesi.

Brāhmaṇopi dhātuyo vibhajitvā dāṭhaṁ apassanto corikāya gahitattā-- "kena me dāṭhā gahitā"ti pucchitumpi nāsakkhi. "Nanu tayāva dhātuyo bhājitā, kiṁ tvaṁ paṭhamaṁyeva attano dhātuyā atthibhāvaṁ na aññāsī"ti attani dosāropanaṁ sampassanto-- "mayhampi koṭṭhāsaṁ dethā"ti vattumpi nāsakkhi. Tato-- "ayampi suvaṇṇatumbo dhātugatikova, yena Tathāgatassa dhātuyo mitā, imassāhaṁ thūpaṁ karissāmī"ti cintetvā **imaṁ me bhonto tumbaṁ dadantū**ti āha.

Pippalivaniyā (CS:pg.2.202) **moriyāpi** Ajātasattu-ādayo viya dūtaṁ pesetvā yuddhasajjāva nikkhamiṁsu.

(DA.16.-40)Dhātuthūpapūjāvaṇṇanā

239. **Rājagahe Bhagavato sarīrānaṁ thūpañca mahañca akāsī**ti kathaṁ akāsi? Kusinārato yāva Rājagahaṁ pañcavīsati yojanāni, etthantare aṭṭha-usabhavitthataṁ samatalaṁ (DA.16./II,610.) maggaṁ kāretvā yādisaṁ Mallarājāno makuṭabandhanassa ca santhāgārassa ca antare pūjaṁ kāresuṁ. Tādisaṁ pañcavīsatiyojanepi magge pūjaṁ kāretvā lokassa anukkaṇṭhanatthaṁ sabbattha antarāpaṇe pasāretvā suvaṇṇadoṇiyaṁ pakkhittadhātuyo sattipañjarena parikkhipāpetvā attano vijite pañcayojanasataparimaṇḍale manusse sannipātāpesi. Te dhātuyo gahetvā Kusinārato sādhukīḷitaṁ kīḷantā nikkhamitvā yattha yattha suvaṇṇavaṇṇāni pupphāni passanti, tattha tattha dhātuyo satti-antare ṭhapetvā pūjaṁ akaṁsu. Tesaṁ pupphānaṁ khīṇakāle gacchanti, rathassa dhuraṭṭhānaṁ pacchimaṭṭhāne sampatte satta divase sādhukīḷitaṁ kīḷanti. Evaṁ dhātuyo gahetvā āgacchantānaṁ satta vassāni satta māsāni satta divasāni vītivattāni.

Micchādiṭṭhikā "Samaṇassa Gotamassa parinibbutakālato paṭṭhāya balakkārena sādhukīḷitāya upaddutamha sabbe no kammantā naṭṭhā"ti ujjhāyantā manaṁ padosetvā chaḷāsītisahassamattā apāye nibbattā. Khīṇāsavā āvajjitvā "mahājano manaṁ padosetvā apāye nibbattī"ti disvā-- "Sakkaṁ devarājānaṁ dhātu-āharaṇūpāyaṁ kāressāmā"ti tassa santikaṁ gantvā tamatthaṁ ārocetvā-- "Dhātu-āharaṇūpāyaṁ karohi mahārājā"ti āhaṁsu.

Sakko āha-- “Bhante, puthujjano nāma Ajātasattunā samo saddho natthi, na so mama vacanaṁ karissati, apica kho māravibhiṁsakasadisaṁ vibhiṁsakaṁ dassessāmi, mahāsaddaṁ sāvessāmi, yakkhagāhakakhipitaka-arocake karissāmi, tumhe ‘amanussā mahārāja kupitā dhātuyo āharāpethā’ti vadeyyātha, evaṁ so āharāpessatī”ti. Atha kho sakko taṁ sabbaṁ akāsi.

Therāpi rājānaṁ upasaṅkamitvā-- “Mahārāja, amanussā kupitā, dhātuyo āharāpehī”ti bhaṇiṁsu. Rājā-- “Na tāva, bhante, mayhaṁ cittaṁ (CS:pg.2.203) tussati, evaṁ santepi āharantū”ti āha. Sattamadivase dhātuyo āhariṁsu. Evaṁ āhatā dhātuyo gahetvā Rājagahe thūpañca mahañca akāsi. Itarepi attano (DA.16./II,611.) attano balānurūpena āharitvā sakasakaṭṭhānesu thūpañca mahañca akaṁsu.

240. **Evametaṁ bhūtapubban**ti evaṁ etaṁ dhātubhājanañceva dasathūpakaraṇañca Jambudīpe bhūtapubbanti pacchā saṅgītikārakā āhaṁsu. Evaṁ patiṭṭhitesu pana thūpesu Mahākassapatthero dhātūnaṁ antarāyaṁ disvā rājānaṁ Ajātasattuṁ upasaṅkamitvā “Mahārāja, ekaṁ dhātunidhānaṁ kātuṁ vaṭṭatī”ti āha. Sādhu, bhante, nidhānakammaṁ tāva mama hotu, sesadhātuyo pana kathaṁ āharāmīti? Na, mahārāja, dhātu-āharaṇaṁ tuyhaṁ bhāro, amhākaṁ bhāroti. Sādhu, bhante, tumhe dhātuyo āharatha, ahaṁ dhātunidhānaṁ karissāmīti. Thero tesaṁ tesaṁ rājakulānaṁ paricaraṇamattameva ṭhapetvā sesadhātuyo āhari. Rāmagāme pana dhātuyo nāgā pariggaṇhiṁsu, tāsaṁ antarāyo natthi. “Anāgate laṅkādīpe mahāvihāre mahācetiyamhi nidahissantī”ti tā na āharitvā sesehi sattahi nagarehi āharitvā Rājagahassa pācīnadakkhiṇadisābhāge ṭhatvā-- “Imasmiṁ ṭhāne yo pāsāṇo atthi, so antaradhāyatu, paṁsu suvisuddhā hotu, udakaṁ mā uṭṭhahatū”ti adhiṭṭhāsi.

Rājā taṁ ṭhānaṁ khaṇāpetvā tato uddhatapaṁsunā iṭṭhakā kāretvā asītimahāsāvakānaṁ cetiyāni kāreti. “Idha rājā kiṁ kāretī”ti pucchantānampi “mahāsāvakānaṁ cetiyānī”ti vadanti, na koci dhātunidhānabhāvaṁ jānāti. Asītihatthagambhīre pana tasmiṁ padese jāte heṭṭhā lohasanthāraṁ santharāpetvā tattha thūpārāme cetiyagharappamāṇaṁ tambalohamayaṁ gehaṁ kārāpetvā aṭṭha aṭṭha haricandanādimaye karaṇḍe ca thūpe ca kārāpesi. Atha Bhagavato dhātuyo haricandanakaraṇḍe pakkhipitvā taṁ haricandanakaraṇḍakampi aññasmiṁ haricandanakaraṇḍake, tampi aññasminti evaṁ aṭṭha haricandanakaraṇḍe ekato katvā eteneva upāyena te aṭṭha karaṇḍe aṭṭhasu haricandanathūpesu, aṭṭha haricandanathūpe aṭṭhasu lohitacandanakaraṇḍesu, aṭṭha lohitacandanakaraṇḍe aṭṭhasu lohitacandanathūpesu, aṭṭha lohitacandanathūpe aṭṭhasu (DA.16./II,612.) dantakaraṇḍesu aṭṭha dantakaraṇḍe (CS:pg.2.204) aṭṭhasu dantathūpesu, aṭṭha dantathūpe aṭṭhasu sabbaratanakaraṇḍesu, aṭṭha sabbaratanakaraṇḍe aṭṭhasu sabbaratanathūpesu, aṭṭha sabbaratanathūpe aṭṭhasu suvaṇṇakaraṇḍesu, aṭṭha suvaṇṇakaraṇḍe, aṭṭhasu suvaṇṇathūpesu, aṭṭha suvaṇṇathūpe aṭṭhasu rajatakaraṇḍesu, aṭṭha rajatakaraṇḍe aṭṭhasu rajatathūpesu, aṭṭha rajatathūpe, aṭṭhasu maṇikaraṇḍesu, aṭṭha maṇikaraṇḍe aṭṭhasu maṇithūpesu, aṭṭha maṇithūpe aṭṭhasu lohitaṅkakaraṇḍesu, aṭṭha lohitaṅkakaraṇḍe aṭṭhasu lohitaṅkathūpesu, aṭṭha lohitaṅkathūpe aṭṭhasu masāragallakaraṇḍesu, aṭṭha masāragallakaraṇḍe aṭṭhasu masāragallathūpesu, aṭṭha masāragallathūpe aṭṭhasu phalikakaraṇḍesu, aṭṭha phalikakaraṇḍe aṭṭhasu phalikamayathūpesu pakkhipi.

Sabbesaṁ uparimaṁ phalikacetiyaṁ thūpārāmacetiyappamāṇaṁ ahosi, tassa upari sabbaratanamayaṁ gehaṁ kāresi, tassa upari suvaṇṇamayaṁ, tassa upari rajatamayaṁ, tassa upari tambalohamayaṁ gehaṁ. Tattha sabbaratanamayaṁ vālikaṁ okiritvā jalajathalajapupphānaṁ sahassāni vippakiritvā aḍḍhachaṭṭhāni jātakasatāni

asītimahāthere suddhodanamahārājānaṁ mahāmāyādeviṁ satta sahajāteti sabbānetāni suvaṇṇamayāneva kāresi. Pañcapañcasate suvaṇṇarajatamaye puṇṇaghaṭe ṭhapāpesi, pañca suvaṇṇaddhajasate ussāpesi. Pañcasate suvaṇṇadīpe, pañcasate rajatadīpe kārāpetvā sugandhatelassa pūretvā tesu dukūlavaṭṭiyo ṭhapesi.

Athāyasmā Mahākassapo-- "Mālā mā milāyantu, gandhā mā vinassantu, dīpā mā vijjhāyantū"ti adhiṭṭhahitvā suvaṇṇapaṭṭe akkharāni chindāpesi--

"Anāgate piyadāso nāma kumāro chattaṁ ussāpetvā asoko dhammarājā bhavissati. So imā dhātuyo vitthārikā karissatī"ti.

Rājā sabbapasādhanehi pūjetvā ādito paṭṭhāya dvāraṁ pidahanto nikkhami, so tambalohadvāraṁ pidahitvā āviñchanarajjuyaṁ kuñcikamuddikaṁ bandhitvā (CS:pg.2.205) tattheva mahantaṁ maṇikkhandhaṁ ṭhapetvā-- "Anāgate daliddarājā imaṁ maṇiṁ (DA.16./II,613.) gahetvā dhātūnaṁ sakkāraṁ karotū"ti akkharaṁ chindāpesi.

Sakko devarājā vissakammaṁ āmantetvā-- "Tāta, Ajātasattunā dhātunidhānaṁ kataṁ, ettha ārakkhaṁ paṭṭhapehī"ti pahiṇi. So āgantvā vāḷasaṅghāṭayantaṁ yojesi, kaṭṭharūpakāni tasmiṁ dhātugabbhe phalikavaṇṇakhagge gāhetvā vātasadisena vegena anupariyāyantaṁ yantaṁ yojetvā ekāya eva āṇiyā bandhitvā samantato Giñjakāvasathākārena silāparikkhepaṁ katvā upari ekāya pidahitvā paṁsuṁ pakkhipitvā bhūmiṁ samaṁ katvā tassa upari pāsāṇathūpaṁ patiṭṭhapesi. Evaṁ niṭṭhite dhātunidhāne yāvatāyukaṁ ṭhatvā theropi parinibbuto, rājāpi yathākammaṁ gato, tepi manussā kālaṅkatā.

Aparabhāge piyadāso nāma kumāro chattaṁ ussāpetvā asoko nāma dhammarājā hutvā tā dhātuyo gahetvā Jambudīpe vitthārikā akāsi. Kathaṁ? So nigrodhasāmaṇeraṁ nissāya sāsane laddhappasādo caturāsīti vihārasahassāni kāretvā bhikkhusaṅghaṁ pucchi-- "Bhante, mayā caturāsīti vihārasahassāni kāritāni, dhātuyo kuto labhissāmī"ti? Mahārāja,-- "Dhātunidhānaṁ nāma atthī"ti suṇoma, na pana paññāyati-- "asukasmiṁ ṭhāne"ti. Rājā Rājagahe cetiyaṁ bhindāpetvā dhātuṁ apassanto paṭipākatikaṁ kāretvā bhikkhubhikkhuniyo upāsaka-upāsikāyoti catasso parisā gahetvā Vesāliṁ gato. Tatrāpi alabhitvā Kapilavatthuṁ. Tatrāpi alabhitvā rāmagāmaṁ gato. Rāmagāme nāgā cetiyaṁ bhindituṁ na adaṁsu, cetiye nipatitakudālo khaṇḍākhaṇḍaṁ hoti. Evaṁ tatrāpi alabhitvā allakappaṁ veṭhadīpaṁ pāvaṁ Kusināranti sabbattha cetiyāni bhinditvā dhātuṁ alabhitvāva paṭipākatikāni katvā puna Rājagahaṁ gantvā catasso parisā sannipātāpetvā-- "Atthi kenaci sutapubbaṁ 'asukaṭṭhāne nāma dhātunidhānan'ti" pucchi.

Tatreko vīsavassasatiko thero-- "Asukaṭṭhāne dhātunidhānan"ti na jānāmi, mayhaṁ pana pitā mahāthero maṁ sattavassakāle (DA.16./II,614.) mālācaṅkoṭakaṁ gāhāpetvā-- "Ehi sāmaṇera, asukagacchantare pāsāṇathūpo (CS:pg.2.206) atthi, tattha gacchāmā"ti gantvā pūjetvā -- "Imaṁ ṭhānaṁ upadhāretuṁ vaṭṭati sāmaṇerā"ti āha. Ahaṁ ettakaṁ jānāmi mahārājāti āha. Rājā "etadeva ṭhānan"ti vatvā gacche hāretvā pāsāṇathūpañca paṁsuñca apanetvā heṭṭhā sudhābhūmiṁ addasa. Tato sudhañca iṭṭhakāyo ca hāretvā anupubbena pariveṇaṁ oruyha sattaratanavālukaṁ asihatthāni ca kaṭṭharūpakāni samparivattakāni addasa. So yakkhadāsake pakkosāpetvā balikammaṁ kāretvāpi neva antaṁ na koṭiṁ passanto devatānaṁ namassamāno-- "Ahaṁ imā dhātuyo gahetvā caturāsītiyā vihārasahassesu nidahitvā sakkāraṁ karomi, mā me devatā antarāyaṁ karontū"ti āha.

Sakko devarājā cārikaṁ caranto taṁ disvā vissakammaṁ āmantesi-- "Tāta, asoko dhammarājā 'dhātuyo nīharissāmī'ti pariveṇaṁ otiṇṇo, gantvā kaṭṭharūpakāni hārehī"ti.

So pañcacūḷagāmadārakavesena gantvā rañño purato dhanuhattho ṭhatvā-- "harāmi mahārājā"ti āha. "Hara, tātā"ti saraṁ gahetvā sandhimhiyeva vijjhi, sabbaṁ vippakiriyittha. Atha rājā āviñchane bandhaṁ kuñcikamuddikaṁ gaṇhi, maṇikkhandhaṁ passi. "Anāgate daliddarājā imaṁ maṇiṁ gahetvā dhātūnaṁ sakkāraṁ karotū"ti puna akkharāni disvā kujjhitvā-- "mādisaṁ nāma rājānaṁ daliddarājāti vattuṁ ayuttan"ti punappunaṁ ghaṭetvā dvāraṁ vivarāpetvā antogehaṁ paviṭṭho.

Aṭṭhārasavassādhikānaṁ dvinnaṁ vassasatānaṁ upari āropitadīpā tatheva pajjalanti. Nīluppalapupphāni taṅkhaṇaṁ āharitvā āropitāni viya, pupphasanthāro taṅkhaṇaṁ santhato viya, gandhā taṁ muhuttaṁ pisitvā ṭhapitā viya rājā suvaṇṇapaṭṭaṁ gahetvā-- "anāgate piyadāso nāma kumāro chattaṁ ussāpetvā asoko nāma dhammarājā bhavissati so imā dhātuyo vitthārikā karissatī"ti vācetvā-- "Diṭṭho bho, ahaṁ ayyena Mahākassapattherenā"ti vatvā vāmahatthaṁ ābhujitvā dakkhiṇena hatthena apphoṭesi. So tasmiṁ ṭhāne paricaraṇadhātumattameva ṭhapetvā sesā dhātuyo (DA.16./II,615.) gahetvā dhātugehaṁ pubbe pihitanayeneva pidahitvā sabbaṁ yathāpakatiyāva katvā upari pāsāṇacetiyaṁ patiṭṭhāpetvā caturāsītiyā vihārasahassesu dhātuyo (CS:pg.2.207) patiṭṭhāpetvā mahāthere vanditvā pucchi-- "Dāyādomhi, bhante, Buddhasāsane"ti. Kissa dāyādo tvaṁ, mahārāja, bāhirako tvaṁ sāsanassāti. Bhante, channavutikoṭidhanaṁ vissajjetvā caturāsīti vihārasahassāni kāretvā ahaṁ na dāyādo, añño ko dāyādoti? Paccayadāyako nāma tvaṁ mahārāja, yo pana attano puttañca dhītarañca pabbājeti, ayaṁ sāsane dāyādo nāmāti. So puttañca dhītarañca pabbājesi. Atha naṁ therā āhaṁsu-- "Idāni, mahārāja, sāsane dāyādosī"ti.

Evametaṁ bhūtapubbanti evaṁ etaṁ atīte dhātunidhānampi Jambudīpatale bhūtapubbanti. Tatiyasaṅgītikārāpi imaṁ padaṁ ṭhapayiṁsu.

Aṭṭhadoṇaṁ cakkhumato sarīranti-ādigāthāyo pana Tambapaṇṇidīpe therehi vuttāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.17./II,616.)

(DA.17.) 4.Mahāsudassanasuttavaṇṇanā

(DA.17.-1)Kusāvatīrājadhānīvaṇṇanā

241. **Evaṁ** (CS:pg.2.208) **me sutan**ti Mahāsudassanasuttaṁ. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā-- **sabbaratanamayo**ti ettha ekā iṭṭhakā sovaṇṇamayā, ekā rūpiyamayā, ekā veḷuriyamayā, ekā phalikamayā, ekā lohitaṅkamayā, ekā masāragallamayā, ekā sabbaratanamayā, ayaṁ pākāro sabbapākārānaṁ anto ubbedhena saṭṭhihattho ahosi. Eke pana therā-- "nagaraṁ nāma anto ṭhatvā olokentānaṁ dassanīyaṁ vaṭṭati, tasmā sabbabāhiro saṭṭhihattho, sesā anupubbanīcā"ti vadanti. Eke-- "bahi ṭhatvā olokentānaṁ dassanīyaṁ vaṭṭati, tasmā sabba-abbhantarimo saṭṭhihattho, sesā anupubbanīcā"ti. Eke-- "anto ca bahi ca ṭhatvā olokentānaṁ dassanīyaṁ vaṭṭati, tasmā majjhe pākāro saṭṭhihattho, anto ca bahi ca tayo tayo anupubbanīcā"ti.

Esikāti esikatthambho. **Tiporisaṅgā**ti ekaṁ porisaṁ majjhimapurisassa attano hatthena pañcahatthaṁ, tena tiporisaparikkhepā pannarasahatthaparimāṇāti attho. Te

pana kathaṁ ṭhitāti? Nagarassa bāhirapasse ekekaṁ mahādvārabāhaṁ nissāya ekeko, ekekaṁ khuddakadvārabāhaṁ nissāya ekeko, mahādvārakhuddakadvārānaṁ antarā tayo tayoti. Tālapantīsu sabbaratanamayānaṁ tālānaṁ ekaṁ sovaṇṇamayanti pākāre vuttalakkhaṇameva veditabbaṁ, paṇṇaphalesupi eseva nayo. Tā pana tālapantiyo asītihatthā ubbedhena, vippakiṇṇavāluke samatale bhūmibhāge pākārantare ekekā hutvā ṭhitā.

Vaggūti cheko sundaro. **Rajanīyo**ti rañjetuṁ samattho. **Khamanīyo**ti divasampi suyyamāno khamateva, na bībhaccheti. **Madanīyo**ti (DA.17./II,617.) mānamadapurisamadajanano. **Pañcaṅgikassā**ti ātataṁ vitataṁ ātatavitataṁ susiraṁ ghananti imehi pañcahaṅgehi samannāgatassa. Tattha **ātataṁ** nāma cammapariyonaddhesu bherī-ādīsu ekatalaṁ tūriyaṁ. **Vitataṁ** nāma ubhayatalaṁ. **Ātatavitataṁ** nāma sabbato pariyonaddhaṁ. **Susiraṁ** (CS:pg.2.209) nāma vaṁsādi. **Ghanaṁ** nāma sammādi. **Suvinītassā**ti ākaḍḍhanasithilakaraṇādīhi sumucchitassa. **Suppaṭitāḷitassā**ti pamāṇe ṭhitabhāvajānanatthaṁ suṭṭhu paṭitāḷitassa. **Sukusalehi samannāhatassā**ti ye vāditumṁ chekā kusalā, tehi vāditassa. **Dhuttā**ti akkhadhuttā,. **Soṇḍā**ti surāsoṇḍā. Teyeva punappunaṁ pātukāmatāvasena **pipāsā**. **Paricāresun**ti (dī.ni.2.132) hatthaṁ vā pādaṁ vā cāletvā naccantā kīḷiṁsu.

(DA.17.-2)Cakkaratanavaṇṇanā

243. **Sīsaṁ nhātassā**ti sīsena saddhiṁ gandhodakena nahātassa. **Uposathikassā**ti samādinna-uposathaṅgassa. **Uparipāsādavaragatassā**ti pāsādavarassa upari gatassa, subhojanaṁ bhuñjitvā pāsādavarassa uparimahātale sirigabbhaṁ pavisitvā sīlāni āvajjantassa. Tadā kira rājā pātova satasahassaṁ vissajjetvā mahādānaṁ datvā soḷasahi gandhodakaghaṭehi sīsaṁ nahāyitvā katapātarāso suddhaṁ uttarāsaṅgaṁ ekaṁsaṁ karitvā uparipāsādassa sirisayane pallaṅkaṁ ābhujitvā nisinno attano dānādimayaṁ puññasamudāyaṁ āvajjanto nisīdi. Ayaṁ sabbacakkavattīnaṁ dhammatā.

Tesaṁ taṁ āvajjantānaṁyeva vuttappakārapuññakammapaccaya-utusamuṭṭhānaṁ nīlamaṇisaṅghātasadisaṁ pācīnasamuddajalatalaṁ bhindamānaṁ viya, ākāsaṁ alaṅkurumānaṁ viya dibbaṁ cakkaratanaṁ pātubhavati. Taṁ Mahāsudassanassāpi tatheva pāturahosi. Tayidaṁ dibbānubhāvayuttattā dibbanti vuttaṁ. Sahassaṁ assa arānanti **sahassāraṁ**. Saha nemiyā, saha nābhiyā cāti **sanemikaṁ sanābhikaṁ**. Sabbehi ākārehi paripuṇṇanti **sabbākāraparipūraṁ**.

Tattha cakkañca taṁ ratijananaṭṭhena ratanañcāti **cakkaratanaṁ**. Yāya pana taṁ nābhiyā "sanābhikan"ti vuttaṁ, sā indanīlamayā hoti, majjhe panassā sārarajatamayā panāḷi, (DA.17./II,618.) yāya suddhasiniddhadantapantiyā hasamānā viya virocati, majjhe chiddena viya candamaṇḍalena, ubhosupi bāhirantesu rajatapaṭṭena kataparikkhepā hoti. Tesu panassa nābhipanāḷiparikkhepapaṭṭesu (CS:pg.2.210) yuttayuttaṭṭhānesu paricchedalekhā suvibhattāva hutvā paññāyanti. Ayaṁ tāva assa nābhiyā sabbākāraparipūratā.

Yehi pana taṁ-- "arehi sahassāran"ti vuttaṁ, te sattaratanamayā sūriyarasmiyo viya pabhāsampannā honti, tesampi ghaṭakamaṇikaparicchedalekhādīni suvibhattāneva hutvā paññāyanti. Ayamassa arānaṁ sabbākāraparipūratā.

Yāya pana taṁ nemiyā-- "sanemikan"ti vuttaṁ, sā bālasūriyarasmikalāpasiriṁ

avahasamānā viya surattasuddhasiniddhapavāḷamayā hoti. Sandhīsu panassā sañjhārāgasassirikā rattajambunadapaṭṭā vaṭṭaparicchedalekhā suvibhattā hutvā paññāyanti. Ayamassa nemiyā sabbākāraparipūratā.

Nemimaṇḍalapiṭṭhiyaṁ panassa dasannaṁ dasannaṁ arānaṁ antare dhamanavaṁso viya anto susiro chiddamaṇḍalakhacito vātagāhī pavāḷadaṇḍo hoti, yassa vāteritassa sukusalasamannāhatassa pañcaṅgikatūriyassa viya saddo vaggu ca rajanīyo ca kamanīyo ca madanīyo ca hoti. Tassa kho pana pavāḷadaṇḍassa upari setacchattaṁ ubhosu passesu samosaritakusumadāmānaṁ dve pantiyoti evaṁ samosaritakusumadāmapantisatadvayaparivārasetacchattasatadhārinā pavāḷadaṇḍasatena samupasobhitanemiparikkhepassa dvinnampi nābhipanāḷīnaṁ anto dve sīhamukhāni honti, yehi tālakkhandhappamāṇā puṇṇacandakiraṇakalāpasassirīkā taruṇaravisamānarattakambalageṇḍukapariyantā ākāsagaṅgāgatisobhaṁ avahasamānā viya dve muttakalāpā olambanti. Yehi cakkaratanena saddhiṁ ākāse samparivattamānehi tīṇi cakkāni ekato parivattantāni viya khāyanti. Ayamassa sabbaso sabbākāraparipūratā.

Taṁ panetaṁ evaṁ sabbākāraparipūraṁ pakatiyā sāyamāsabhattaṁ bhuñjitvā attano attano gharadvāre paññattāsanesu nisīditvā pavattakathāsallāpesu manussesu vīthicatukkādīsu (DA.17./II,619.) kīḷamāne dārakajane nāti-uccena nātinīcena vanasaṇḍamatthakāsannena ākāsappadesena upasobhayamānaṁ viya, rukkhasākhaggāni dvādasayojanato paṭṭhāya suyyamānena madhurassarena (CS:pg.2.211) sattānaṁ sotāni odhāpayamānaṁ yojanato paṭṭhāya nānappabhāsamudayasamujjalena vaṇṇena nayanāni samākaḍḍhantaṁ viya, rañño cakkavattissa puññānubhāvaṁ ugghosayantaṁ viya, rājadhāniyā abhimukhaṁ āgacchati.

Athassa cakkaratanassa saddasavaneneva-- “kuto nu kho, kassa nu kho ayaṁ saddo”ti āvajjitahadayānaṁ puratthimadisaṁ ālokayamānānaṁ tesaṁ manussānaṁ aññataro aññataraṁ evamāha “passatha, bho, acchariyaṁ, ayaṁ puṇṇacando pubbe eko uggacchati, ajjeva pana attadutiyo uggato, etañhi rājahaṁsamithunamiva puṇṇacandamithunaṁ pubbāpariyena gaganatalaṁ abhilaṅghatī”ti. Tamañño āha-- “kiṁ kathesi, samma, kuhiṁ nāma tayā dve puṇṇacandā ekato uggacchantā diṭṭhapubbā, nanu esa tapanīyaraṁsidhāro piñcharakiraṇo divākaro uggato”ti, tamañño hasitaṁ katvā evamāha -- “kiṁ ummattosi, nanu idāneva divākaro atthaṅgato, so kathaṁ imaṁ puṇṇacandaṁ anubandhamāno uggacchissati? Addhā panetaṁ anekaratanappabhāsamudayujjalaṁ ekassāpi puññavato vimānaṁ bhavissatī”ti. Te sabbepi apasārayantā aññe evamāhaṁsu-- “bho, kiṁ bahuṁ vilapatha, nevāyaṁ puṇṇacando, na sūriyo na devavimānaṁ. Na hetesaṁ evarūpā sirisampatti atthi, cakkaratanena pana etena bhavitabban”ti.

Evaṁ pavattasallāpasseva tassa janassa candamaṇḍalaṁ ohāya taṁ cakkaratanaṁ abhimukhaṁ hoti. Tato tehi-- “kassa nu kho idaṁ nibbattan”ti vutte bhavanti vattāro-- “na kassaci aññassa, nanu amhākaṁ mahārājā pūritacakkavattivatto, tassetaṁ nibbattan”ti. Atha so ca mahājano, yo ca añño passati, sabbo cakkaratanameva anugacchati. Taṁ cāpi cakkaratanaṁ raññoyeva atthāya attano āgatabhāvaṁ ñāpetukāmaṁ viya sattakkhattuṁ (DA.17./II,620.) pākāramatthakeneva nagaraṁ anusaṁyāyitvā, atha rañño antepuraṁ padakkhiṇaṁ katvā, antepurassa ca uttarasīhapañjarasadise ṭhāne yathā gandhapupphādīhi sukhena sakkā hoti pūjetuṁ, evaṁ akkhāhataṁ viya tiṭṭhati.

Evaṁ ṭhitassa panassa vātapānachiddādīhi pavisitvā

nānāvirāgaratanappabhāsamujjalaṁ antopāsādaṁ alaṅkurumānaṁ pabhāsamūhaṁ disvā dassanatthāya sañjātābhilāso (CS:pg.2.212) rājā hoti. Parijanopissa piyavacanapābhatena āgantvā tamatthaṁ nivedeti. Atha rājā balavapītipāmojjaphuṭasarīro pallaṅkaṁ mocetvā uṭṭhāyāsanā sīhapañjarasamīpaṁ gantvā taṁ cakkaratanaṁ disvā "sutaṁ kho pana metan"ti-ādikaṁ cintanaṁ cintayati. Mahāsudassanassāpi sabbaṁ taṁ tatheva ahosi. Tena vuttaṁ-- "disvā raññо Mahāsudassanassa …pe… assaṁ nu kho ahaṁ rājā cakkavattī"ti. Tattha **so hoti rājā cakkavattī**ti kittāvatā cakkavattī hotīti? Ekaṅguladvaṅgulamattampi cakkaratane ākāsaṁ abbhuggantvā pavatte idāni tassa pavattāpanatthaṁ yaṁ kātabbaṁ, taṁ dassento **atha kho Ānandā**ti-ādimāha.

244. Tattha **uṭṭhāyāsanā**ti nisinnāsanato uṭṭhahitvā cakkaratanasamīpaṁ āgantvā. **Suvaṇṇabhiṅkāraṁ gahetvā**ti hatthisoṇḍasadisapanāḷiṁ suvaṇṇabhiṅkāraṁ ukkhipitvā. **Anvadeva rājā Mahāsudassano saddhiṁ caturaṅginiyā senāyā**ti sabbacakkavattīnañhi udakena abbhukkiritvā-- "abhivijinātu bhavaṁ cakkaratanan"ti vacanasamanantarameva vehāsaṁ abbhuggantvā cakkaratanaṁ pavattati. Yassa pavatti samakālameva so rājā cakkavattī nāma hoti. Pavatte pana cakkaratane taṁ anubandhamānova rājā cakkavattiyānavaraṁ āruyha vehāsaṁ abbhuggacchati. Athassa chattacāmarādihattho parijano ceva antepurajano ca tato nānākārakañcukakavacādisannāhavibhūsitena vividhābharaṇappabhāsamujjalena samussitaddhajapaṭākapaṭimaṇḍitena attano attano balakāyena saddhiṁ uparājasenāpatipabhutayopi vehāsaṁ abbhuggantvā rājānameva parivārenti.

Rājayuttā pana janasaṅgahatthaṁ nagaravīthīsu bheriyo carāpenti-- "tātā, amhākaṁ raññо cakkaratanaṁ nibbattaṁ, attano vibhavānurūpena maṇḍitapasādhikā sannipatathā"ti. (DA.17./II,621.) Mahājano pana pakatiyā cakkaratanasaddeneva sabbakiccāni pahāya gandhapupphādīni ādāya sannipatitova sopi sabbo vehāsaṁ abbhuggantvā rājānameva parivāreti. Yassa yassa hi raññā saddhiṁ gantukāmatācittaṁ uppajjati, so so ākāsagatova hoti. Evaṁ dvādasayojanāyāmavitthārā parisā hoti. Tattha ekapurisopi chinnabhinnasarīro vā kiliṭṭhavattho vā (CS:pg.2.213) natthi. Suciparivāro hi rājā cakkavattī. Cakkavattiparisā nāma vijjādharapurisā viya ākāse gacchamānā indanīlamaṇitale vippakiṇṇaratanasadisā hoti. Mahāsudassanassāpi tatheva ahosi. Tena vuttaṁ-- "anvadeva rājā Mahāsudassano saddhiṁ caturaṅginiyā senāyā"ti.

Taṁ pana cakkaratanaṁ rukkhaggānaṁ uparūpari nāti-uccena nātinīcena gaganappadesena pavattati. Yathā rukkhānaṁ pupphaphalapallavehi atthikā, tāni sukhena gahetuṁ sakkonti. Yathā ca bhūmiyaṁ ṭhitā "esa rājā, esa uparājā, esa senāpatī"ti sallakkhetuṁ sakkonti. Ṭhānādīsu ca iriyāpathesu yo yena icchati, so teneva gacchati. Cittakammādisippapasutā cettha attano attano kiccaṁ karontāyeva gacchanti. Yatheva hi bhūmiyaṁ, tathā tesaṁ sabbakiccāni ākāseva ijjhanti. Evaṁ cakkavattiparisaṁ gahetvā taṁ cakkaratanaṁ vāmapassena sineruṁ pahāya mahāsamuddassa uparibhāgena sattasahassayojanappamāṇaṁ pubbavidehaṁ gacchati.

Tattha yo vinibbedhena dvādasayojanāya, parikkhepato chattiṁsayojanāya parisāya sannivesakkhamo sulabhāhārūpakaraṇo chāyudakasampanno sucisamatalo ramaṇīyo bhūmibhāgo, tassa uparibhāge taṁ cakkaratanaṁ akkhāhataṁ viya tiṭṭhati. Atha tena saññāṇena so mahājano otaritvā yathāruci nahānabhojanādīni sabbakiccāni karonto vāsaṁ kappeti. Mahāsudassanassāpi sabbaṁ tatheva ahosi. Tena vuttaṁ-- "yasmiṁ kho panānanda, padese cakkaratanaṁ patiṭṭhāti, tattha so rājā Mahāsudassano vāsaṁ upagacchi saddhiṁ caturaṅginiyā senāyā"ti.

Evaṁ vāsaṁ upagate cakkavattimhi ye tattha rājāno, te "paracakkaṁ āgatan"ti sutvāpi na balakāyaṁ sannipātetvā yuddhasajjā honti. Cakkaratanassa hi uppattisamanantarameva natthi so satto nāma, yo paccatthikasaññāya taṁ rājānaṁ (DA.17./II,622.) ārabbha āvudhaṁ ukkhipituṁ visaheyya. Ayamānubhāvo cakkaratanassa.

Cakkānubhāvena (CS:pg.2.214) hi tassa rañño,
Arī asesā damathaṁ upenti.
Arindamaṁ nāma narādhipassa,
Teneva taṁ vuccati tassa cakkanti.

Tasmā sabbepi te rājāno attano attano rajjasirivibhavānurūpaṁ pābhataṁ gahetvā taṁ rājānaṁ upagamma onatasirā attano moḷimaṇippabhābhisekena tassa pādapūjaṁ karontā-- "ehi kho, mahārājā"ti-ādīhi vacanehi tassa kiṁkārapaṭisāvitaṁ āpajjanti. Mahāsudassanassāpi tatheva akaṁsu. Tena vuttaṁ-- "ye kho, panānanda, puratthimāya disāya …pe… anusāsa, mahārājā"ti.

Tattha **svāgatan**ti su āgataṁ. Ekasmiñhi āgate socanti, gate nandanti. Ekasmiṁ āgate nandanti, gate socanti, tādiso tvaṁ āgamananandano, gamanasocano. Tasmā tava āgamanaṁ su-āgamananti vuttaṁ hoti. Evaṁ vutte pana rājā cakkavattī nāpi-- "ettakaṁ nāma me anuvassaṁ baliṁ upakappethā"ti vadati, nāpi aññassa bhogaṁ acchinditvā aññassa deti. Attano pana dhammarājabhāvassa anurūpāya paññāya pāṇātipātādīni upaparikkhitvā pemanīyena mañjunā sarena-- "passatha tātā, pāṇātipāto nāmesa āsevito bhāvito bahulīkato nirayasaṁvattaniko hotī"ti-ādinā nayena dhammaṁ desetvā "pāṇo na hantabbo"ti-ādikaṁ ovādaṁ deti. Mahāsudassanopi tatheva akāsi, tena vuttaṁ-- "rājā Mahāsudassano evamāha-- 'pāṇo na hantabbo …pe… yathābhuttañca bhuñjathā'ti". Kiṁ pana sabbepi rañño imaṁ ovādaṁ gaṇhantīti? Buddhassāpi tāva sabbe na gaṇhanti, rañño kiṁ gaṇhissantīti. Tasmā ye paṇḍitā vibhāvino, te gaṇhanti. Sabbe pana anuyantā bhavanti. Tasmā **ye kho panānandā**ti-ādimāha.

Atha taṁ cakkaratanaṁ evaṁ pubbavidehavāsīnaṁ ovāde dinne katapātarāse cakkavattibalena vehāsaṁ abbhuggantvā puratthimasamuddaṁ ajjhogāhati. Yathā yathā ca taṁ ajjhogāhati, tathā tathā agadagandhaṁ ghāyitvā saṅkhittaphaṇo nāgarājā viya, saṅkhitta-ūmivipphāraṁ hutvā ogacchamānaṁ mahāsamuddasalilaṁ yojanamattaṁ ogantvā antosamudde veḷuriyabhitti viya tiṭṭhati. Taṅkhaṇaññeva ca tassa rañño puññasiriṁ daṭṭhukāmāni viya mahāsamuddatale (DA.17./II,623.) vippakiṇṇāni (CS:pg.2.215) nānāratanāni tato tato āgantvā taṁ padesaṁ pūrayanti. Atha sā rājaparisā taṁ nānāratanaparipūraṁ mahāsamuddatalaṁ disvā yathāruci ucchaṅgādīhi ādiyati, yathāruci ādinnaratanāya pana parisāya taṁ cakkaratanaṁ paṭinivattati. Paṭinivattamāne ca tasmiṁ parisā aggato hoti, majjhe rājā, ante cakkaratanaṁ. Tampi jalanidhijalaṁ palobhiyamānamiva cakkaratanasiriyā, asahamānamiva ca tena viyogaṁ nemimaṇḍalapariyantaṁ abhihanantaṁ nirantarameva upagacchati. Evaṁ rājā cakkavattī puratthimamahāsamuddapariyantaṁ pubbavidehaṁ abhivijinitvā dakkhiṇasamuddapariyantaṁ Jambudīpaṁ vijetukāmo cakkaratanadesitena maggena dakkhiṇasamuddābhimukho gacchati. Mahāsudassanopi tatheva agamāsi. Tena vuttaṁ-- "atha kho, Ānanda, cakkaratanaṁ puratthimaṁ samuddaṁ ajjhogāhetvā paccuttaritvā dakkhiṇaṁ disaṁ pavattī"ti.

Evaṁ pavattamānassa pana tassa pavattanavidhānaṁ, senāsanniveso, paṭirājāgamanaṁ, tesaṁ anusāsanippadānaṁ dakkhiṇasamudda-ajjhogāhanaṁ samuddasalilassa ogacchamānaṁ ratanānaṁ ādānanti sabbaṁ purimanayeneva

veditabbaṁ.

Vijinitvā pana taṁ dasasahassayojanappamāṇaṁ Jambudīpaṁ dakkhiṇasamuddatopi paccuttaritvā sattayojanasahassappamāṇaṁ aparagoyānaṁ vijetuṁ pubbe vuttanayeneva gantvā tampi samuddapariyantaṁ tatheva abhivijinitvā pacchimasamuddatopi uttaritvā aṭṭhayojanasahassappamāṇaṁ uttarakuruṁ vijetuṁ tatheva gantvā tampi samuddapariyantaṁ tatheva abhivijiya uttarasamuddato paccuttarati.

Ettāvatā raññā cakkavattinā cāturantāya pathaviyā ādhipaccaṁ adhigataṁ hoti. So evaṁ vijitavijayo attano rajjasirisampattidassanatthaṁ sapariso uddhaṁ gaganatalaṁ abhilaṅghitvā suvikasitapadumakumudapuṇḍarīkavanavicitte cattāro jātassare viya pañcasatapañcasataparittadīpaparivāre cattāro mahādīpe oloketvā cakkaratanadesiteneva maggena (CS:pg.2.216) yathānukkamaṁ attano rājadhāniṁ paccāgacchati. Atha taṁ cakkaratanaṁ antepuradvāraṁ sobhayamānaṁ viya hutvā tiṭṭhati.

Evaṁ patiṭṭhite pana tasmiṁ cakkaratane rājantepure ukkāhi vā dīpikāhi vā (DA.17./II,624.) kiñci karaṇīyaṁ na hoti, cakkaratanobhāsoyeva rattiṁ andhakāraṁ vidhamatiyeva. Ye pana andhakāratthikā honti, tesaṁ andhakārameva hoti. Mahāsudassanassāpi sabbametaṁ tatheva ahosi. Tena vuttaṁ-- “dakkhiṇaṁ samuddaṁ ajjhogāhetvā …pe… evarūpaṁ cakkaratanaṁ pāturahosī”ti.

(DA.17.-3)Hatthiratanavaṇṇanā

246. Evaṁ pātubhūtacakkaratanasseva cakkavattino amaccā pakatimaṅgalahatthiṭṭhānaṁ samaṁ sucibhūmibhāgaṁ kāretvā haricandanādīhi surabhigandhehi upalimpāpetvā heṭṭhā vicittavaṇṇasurabhikusumasamokiṇṇaṁ upari suvaṇṇatārakānaṁ antarantarā samosaritamanuññakusumadāmapaṭimaṇḍitavitānaṁ devavimānaṁ viya abhisaṅkharitvā-- “evarūpassa nāma deva hatthiratanassa āgamanaṁ cintethā”ti vadanti. So pubbe vuttanayeneva mahādānaṁ datvā sīlāni ca samādāya taṁ puññasampattiṁ āvajjanto nisīdi. Athassa puññānubhāvacodito chaddantakulā vā uposathakulā vā taṁ sakkāravisesaṁ anubhavitukāmo taruṇaravimaṇḍalābhirattacaraṇagīvāmukhapaṭimaṇḍitavisuddhasetasarīro sattapatiṭṭho susaṇṭhita-aṅgapaccaṅgasanniveso vikasitarattapadumacārupokkharo iddhimā yogī viya vehāsagamanasamattho manosilācuṇṇarañjitapariyanto viya rajatapabbato hatthisetṭho āgantvā tasmiṁ padese tiṭṭhati. So chaddantakulā āgacchanto sabbakaniṭṭho āgacchati. Uposathakulā āgacchanto sabbajeṭṭho. Pāḷiyaṁ pana uposatho nāgarājā icceva āgataṁ. Nāgarājā nāma kassaci aparibhogo, sabbakaniṭṭho āgacchatīti Aṭṭhakathāsu vuttaṁ. Svāyaṁ pūritacakkavattivattānaṁ cakkavattīnaṁ vuttanayeneva cintayantānaṁ āgacchati. Mahāsudassanassa pana sayameva pakatimaṅgalahatthiṭṭhānaṁ āgantvā taṁ hatthiṁ apanetvā tattha aṭṭhāsi. Tena vuttaṁ-- “puna caparaṁ Ānanda …pe… nāgarājā”ti.

Evaṁ (CS:pg.2.217) pātubhūtaṁ pana taṁ hatthiratanaṁ disvā hatthigopakādayo haṭṭhatuṭṭhā vegena gantvā rañño ārocenti. Rājā turitaturito āgantvā taṁ disvā pasannacitto-- “bhaddakaṁ vata bho hatthiyānaṁ, sace damathaṁ upeyyā”ti cintayanto (DA.17./II,625.) hatthaṁ pasāreti. Atha so gharadhenuvacchako viya kaṇṇe olambitvā sūratabhāvaṁ dassento rājānaṁ upasaṅkamati. Rājā taṁ ārohitukāmo hoti. Athassa parijanā adhippāyaṁ ñatvā taṁ hatthiratanaṁ suvaṇṇaddhajaṁ suvaṇṇālaṅkāraṁ hemajālapaṭicchannaṁ katvā upanenti. Rājā taṁ anisīdāpetvāva sattaratanamayāya nisseṇiyā āruyha ākāsagamananinnacitto hoti. Tassa saha cittuppādeneva so nāgarājā

rājahaṁso viya indanīlamaṇippabhājālaṁ nīlagaganatalaṁ abhilaṅghati. Tato cakkacārikāya vuttanayeneva sakalarājaparisā. Iti sapariso rājā antopātarāseyeva sakalapathaviṁ anusaṁyāyitvā rājadhāniṁ paccāgacchati. Evaṁ mahiddhikaṁ cakkavattino hatthiratanaṁ hoti. Mahāsudassanassāpi tādisameva ahosi. Tena vuttaṁ-- "disvā raññо …pe… pāturahosī"ti.

(DA.17.-4)Assaratanavaṇṇanā

247. Evaṁ pātubhūtahatthiratanassa pana cakkavattino amaccā pakatimaṅgala-assaṭṭhānaṁ sucisamatalaṁ kāretvā alaṅkaritvā ca purimanayeneva raññо tassa āgamanacintanatthaṁ ussāhaṁ janenti. So purimanayeneva katadānamānanasakkāro samādinnasīlabbato pāsādatale sukhanisinno puññasampattiṁ samanussarati. Athassa puññānubhāvacodito sindhavakulato vijjulatāvinaddhasaradakālasetavalāhakarāsisassirīko rattapādo rattatuṇḍo candappabhāpuñjasadisasuddhasiniddhaghanasaṁhatasarīro kākagīvā viya indanīlamaṇi viya ca kāḷavaṇṇena sīsena samannāgatattā **kāḷasīso**ti suṭṭhu kappetvā ṭhapitehi viya muñjasadisehi saṇhavaṭṭa-ujugatehi kesehi samannāgatattā **muñjakeso** vehāsaṅgamo **valāhako nāma assarājā** āgantvā tasmiṁ ṭhāne patiṭṭhāti. Mahāsudassanassa panesa hatthiratanaṁ viya āgato. Sesaṁ sabbaṁ hatthiratane (CS:pg.2.218) vuttanayeneva veditabbaṁ. Evarūpaṁ assaratanaṁ sandhāya Bhagavā -- "puna ca paran"ti-ādimāha.

(DA.17.-5)Maṇiratanavaṇṇanā

248. Evaṁ pātubhūta-assaratanassa pana raññо cakkavattino catuhatthāyāmaṁ sakaṭanābhisamapariṇāhaṁ ubhosu antesu kaṇṇikapariyantato viniggatehi suparisuddhamuttākalāpehi dvīhi kañcanapadumehi alaṅkataṁ caturāsītimaṇisahassaparivāraṁ tārāgaṇaparivutassa puṇṇacandasassiriṁ (DA.17./II,626.) pharamānaṁ viya vepullapabbatato maṇiratanaṁ āgacchati. Tassevaṁ āgatassa muttājālake ṭhapetvā veḷuparamparāya saṭṭhihatthappamāṇaṁ ākāsaṁ āropitassa rattibhāge samantā yojanappamāṇaṁ okāsaṁ ābhā pharati, yāya sabbo so okāso aruṇuggamanavelā viya sañjātāloko hoti. Tato kassakā kasikammaṁ vāṇijā āpaṇugghāṭanaṁ te te sippino taṁ taṁ kammantaṁ payojenti "divā"ti maññamānā. Mahāsudassanassāpi sabbaṁ taṁ tatheva ahosi. Tena vuttaṁ-- "puna ca paraṁ Ānanda, …pe… maṇiratanaṁ pāturahosī"ti.

(DA.17.-6)Itthiratanavaṇṇanā

249. Evaṁ pātubhūtamaṇiratanassa pana cakkavattino visayasukhavisesassa visesakāraṇaṁ itthiratanaṁ pātubhavati. Maddarājakulato vā hissa aggamahesiṁ ānenti, uttarakuruto vā puññānubhāvena sayaṁ āgacchati. Avasesā panassā sampatti-- "puna ca paraṁ, Ānanda, raññо Mahāsudassanassa itthiratanaṁ pāturahosi, abhirūpā dassanīyā"ti-ādinā nayena pāḷiyaṁyeva āgatā.

Tattha saṇṭhānapāripūriyā adhikaṁ rūpaṁ assāti **abhirūpā**. Dissamānāva cakkhūni piṇayati, tasmā aññaṁ kiccavikkhepaṁ hitvāpi daṭṭhabbāti **dassanīyā**. Dissamānāva somanassavasena cittaṁ pasādetīti **pāsādikā**. **Paramāyā**ti evaṁ

pasādāvahattā uttamāya. **Vaṇṇapokkharatāyā**ti vaṇṇasundaratāya. **Samannāgatā**ti upetā. **Abhirūpā** vā yasmā nātidīghā nātirassā. **Dassanīyā** yasmā nātikisā nātithūlā. **Pāsādikā** (CS:pg.2.219) yasmā nātikāḷikā nāccodātā. **Paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā** yasmā abhikkantā mānusivaṇṇaṁ appattā dibbavaṇṇaṁ. Manussānañhi vaṇṇābhā bahi na niccharati. Devānaṁ pana atidūrampi niccharati.

Tassā pana dvādasahatthappamāṇaṁ padesaṁ sarīrābhā obhāseti. Nātidīghādīsu cassā paṭhamayugaḷena ārohasampatti, dutiyayugaḷena pariṇāhasampatti, tatiyayugaḷena vaṇṇasampatti vuttā. Chahi vāpi etehi kāyavipattiyā abhāvo, **atikkantā mānusivaṇṇan**ti iminā kāyasampatti vuttā. **Tūlapicuno vā kappāsapicuno** vāti sappimaṇḍe pakkhipitvā ṭhapitassa satavāravihatassa tūlapicuno vā kappāsapicuno vā. **Sīte**ti rañño sītakāle. **Uṇhe**ti rañño uṇhakāle. **Candanagandho**ti niccakālameva supisitassa (DA.17./II,627.) abhinavassa catujjātisamāyojitassa haricandanassa gandho kāyato vāyati. **Uppalagandho vāyatī**ti hasitakathitakālesu mukhato taṅkhaṇaṁ vikasitasseva nīluppalassa atisurabhigandho vāyati.

Evaṁ rūpasamphassagandhasampattiyuttāya panassā sarīrasampattiyā anurūpaṁ ācāraṁ dassetuṁ **taṁ kho panā**ti-ādi vuttaṁ. Tattha rājānaṁ disvā nisinnāsanato aggidaḍḍhā viya paṭhamameva uṭṭhātīti **pubbuṭṭhāyinī**. Tasmiṁ nisinne tassa tālavaṇṭena bījanādikiccaṁ katvā pacchā nipatati nisīdatīti **pacchānipātinī**. Kiṁ karomi, te devāti vācāya kiṁ-kāraṁ paṭisāvetīti **kiṁ kārapaṭissāvinī**. Rañño manāpameva carati karotīti **manāpacārinī**. Yaṁ rañño piyaṁ tadeva vadatīti **piyavādinī**.

Idāni-- "svāssā ācāro bhāvavisuddhiyāva, na sāṭheyyanā"ti dassetuṁ **taṁ kho panā**ti-ādimāha. Tattha **no aticarī**ti na atikkamitvā cari, ṭhapetvā rājānaṁ aññaṁ purisaṁ cittenapi na patthesīti vuttaṁ hoti.

Tattha ye tassā ādimhi "abhirūpā"ti-ādayo, ante "pubbuṭṭhāyinī"ti-ādayo guṇā vuttā, te pakatiguṇā eva. "Atikkantā mānusivaṇṇan"ti-ādayo pana cakkavattino puññaṁ upanissāya cakkaratanapātubhāvato paṭṭhāya purimakammānubhāvena nibbattāti veditabbā.

Abhirūpatādikāpi (CS:pg.2.220) vā cakkaratanapātubhāvato paṭṭhāya sabbākāraparipūrā jātā. Tenāha-- "evarūpaṁ itthiratanaṁ pāturahosī"ti.

(DA.17.-7)Gahapatiratanavaṇṇanā

250. Evaṁ pātubhūta-itthiratanassa pana rañño cakkavattino dhanakaraṇīyānaṁ kiccānaṁ yathāsukhaṁ pavattanatthaṁ gahapatiratanaṁ pātubhavati. So pakatiyāva mahābhogo, mahābhogakule jāto. Rañño dhanarāsivaḍḍhako seṭṭhigahapati hoti. Cakkaratanānubhāvasahitaṁ panassa kammavipākajaṁ dibbacakkhu pātubhavati, yena antopathaviyampi yojanabbhantare nidhiṁ passati, so taṁ sampattiṁ disvā tuṭṭhamānaso gantvā rājānaṁ dhanena pavāretvā sabbāni dhanakaraṇīyāni sampādeti Mahāsudassanassāpi tatheva sampādesi. Tena vuttaṁ-- "puna caparaṁ Ānanda …pe… evarūpaṁ gahapatiratanaṁ pāturahosī"ti.

(DA.17./II,628.)

(DA.17.-8)Pariṇāyakaratanavaṇṇanā

251. Evaṁ pātubhūtagahapatiratanassa pana rañño cakkavattissa

sabbakiccasaṁvidhānasamatthaṁ pariṇāyakaratanaṁ pātubhavati. So rañño jeṭṭhaputtova hoti. Pakatiyā eva so paṇḍito byatto medhāvī vibhāvī. Rañño puññānubhāvaṁ nissāya panassa attano kammānubhāvena paracittañāṇaṁ uppajjati. Yena dvādasayojanāya rājaparisāya cittācāraṁ ñatvā rañño hite ca ahite ca vavatthapetuṁ samattho hoti, sopi taṁ attano ānubhāvaṁ disvā tuṭṭhahadayo rājānaṁ sabbakiccānusāsanena pavāreti. Mahāsudassanampi tatheva pavāresi. Tena vuttaṁ-- "puna caparaṁ …pe… pariṇāyakaratanaṁ pāturahosī"ti.

Tattha **ṭhapetabbaṁ ṭhapetun**ti tasmiṁ tasmiṁ ṭhānantare ṭhapetabbaṁ ṭhapetuṁ.

(DA.17.-9)Catu-iddhisamannāgatavaṇṇanā

252. **Samavepākiniyā**ti samavipācaniyā. **Gahaṇiyā**ti kammajatejodhātuyā. Tattha yassa bhuttamattova āhāro jīrati, yassa vā (CS:pg.2.221) pana puṭabhattaṁ viya tattheva tiṭṭhati, ubhopete na samavepākiniyā samannāgatā. Yassa pana puna bhattakāle bhattachando uppajjateva, ayaṁ samavepākiniyā samannāgatoti.

(DA.17.-10)Dhammapāsādapokkharaṇivaṇṇanā

253. **Māpesi kho**ti nagare bheriṁ carāpetvā janarāsiṁ kāretvā na māpesi, rañño pana saha cittuppādeneva bhūmiṁ bhinditvā caturāsīti pokkharaṇīsahassāni nibbattiṁsu. Tāni sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Dvīhi vedikāhī**ti ekāya iṭṭhakānaṁ pariyanteyeva parikkhittā ekāya pariveṇaparicchedapariyante. **Etadahosī**ti kasmā ahosi? Ekadivasaṁ kira nahatvā ca pivitvā ca gacchantaṁ mahājanaṁ mahāpuriso oloketvā ime ummattakaveseneva gacchanti. Sace etesaṁ ettha piḷandhanapupphāni bhaveyyuṁ, bhaddakaṁ siyāti. Athassa etadahosi. Tattha **sabbotukan**ti pupphaṁ nāma ekasmiṁyeva utumhi pupphati. Ahaṁ pana tathā karissāmi-- "yathā sabbesu utūsu pupphissatī"ti cintesiṁ. **Ropāpesī**ti nānāvaṇṇa-uppalabījādīni tato tato āharāpetvā na ropāpesi, saha cittuppādeneva panassa sabbaṁ ijjhati. Taṁ loko raññā ropitanti maññi. Tena vuttaṁ-- "ropāpesī"ti. Tato paṭṭhāya mahājano nānappakāraṁ jalajathalajamālaṁ piḷandhitvā nakkhattaṁ (DA.17./II,629.) kīḷamāno viya gacchati.

254. Atha rājā tato uttaripi janaṁ sukhasamappitaṁ kātukāmo-- "yaṁnūnāhaṁ imāsaṁ pokkharaṇīnaṁ tīre"ti-ādinā janassa sukhavidhānaṁ cintetvā sabbaṁ akāsi. Tattha **nhāpesun**ti añño sarīraṁ ubbaṭṭesi, añño cuṇṇāni yojesi, añño tīre nahāyantassa udakaṁ āhari, añño vatthāni paṭiggahesi ceva adāsi ca.

Paṭṭhapesi khoti kathaṁ paṭṭhapesi? Itthīnañca purisānañca anucchavike alaṅkāre kāretvā itthimattameva tattha paricāravasena sesaṁ sabbaṁ pariccāgavasena ṭhapetvā rājā Mahāsudassano dānaṁ deti, taṁ paribhuñjathāti bheriṁ carāpesi. Mahājano pokkharaṇītīraṁ āgantvā nahatvā vatthāni parivattetvā nānāgandhehi vilitto piḷandhanavicittamālo dānaggaṁ (CS:pg.2.222) gantvā anekappakāresu yāgubhattakhajjakesu aṭṭhavidhapānesu ca yo yaṁ icchati, so taṁ khāditvā ca pivitvā ca nānāvaṇṇāni khomasukhumāni vatthāni nivāsetvā sampattiṁ anubhavitvā yesaṁ tādisāni atthi, te ohāya gacchanti. Yesaṁ pana natthi, te gahetvā gacchanti. Hatthi-assayānādīsupi nisīditvā thokaṁ vicaritvā anatthikā ohāya, atthikā gahetvā gacchanti. Varasayanesu nipajjitvā sampattiṁ anubhavitvā anatthikā ohāya, atthikā gahetvā gacchanti. Itthīhipi saddhiṁ sampattiṁ anubhavitvā anatthikā ohāya, atthikā

gahetvā gacchanti. Sattavidharatanapasādhanāni ca pasādhetvāpi sampattiṁ anubhavitvā anatthikā ohāya, atthikā gahetvā gacchanti. Tampi dānaṁ uṭṭhāya samuṭṭhāya dīyateva. Jambudīpavāsikānaṁ aññaṁ kammaṁ natthi, rañño dānaṁ paribhuñjantāva vicaranti.

255. Atha brāhmaṇagahapatikā cintesuṁ-- "ayaṁ rājā evarūpaṁ dānaṁ dadantopi 'mayhaṁ taṇḍulādīni vā khīrādīni vā dethā'ti na kiñci āharāpeti, na kho pana amhākaṁ-- 'rājā āharāpetī'ti tuṇhīmāsituṁ patirūpan"ti te bahuṁ sāpateyyaṁ saṁharitvā rañño upanāmesuṁ. Tasmā-- "atha kho, Ānanda, brāhmaṇagahapatikā"ti-ādimāha. **Evaṁ samacintesun**ti kasmā evaṁ cintesuṁ? Kassaci gharato appaṁ ābhataṁ, kassaci bahu. Tasmiṁ paṭisaṁhariyamāne "kiṁ taveva gharato sundaraṁ ābhataṁ, na mayhaṁ gharato, kiṁ taveva gharato (DA.17./II,630.) bahu na mayhan"ti evaṁ kalahasaddopi uppajjeyya, so mā uppajjitthāti evaṁ samacintesuṁ.

256. **Ehi tvaṁ sammā**ti ehi tvaṁ vayassa. **Dhammaṁ nāma pāsādan**ti pāsādassa nāmaṁ āropetvāva āṇāpesi. Vissakammo pana kīva mahanto deva pāsādo hotūti paṭipucchitvā dīghato yojanaṁ vitthārato aḍḍhayojanaṁ sabbaratanamayova hotūti vuttepi 'evaṁ hotu, bhaddaṁ tava vacanan'ti tassa paṭissuṇitvā dhammarājānaṁ sampaṭicchāpetvā māpesi. Tattha **evaṁ bhaddaṁ tavāti kho Ānandā**ti evaṁ bhaddaṁ tava iti kho Ānanda. **Paṭissutvā**ti sampaṭicchitvā, vatvāti attho. **Tuṇhībhāvenā**ti samaṇadhammapaṭipattikaraṇokāso (CS:pg.2.223) me bhavissatīti icchanto tuṇhībhāvena adhivāsesi. **Sāramayo**ti candanasāramayo.

257. **Dvīhi vedikāhī**ti ettha ekā vedikā panassa uṇhīsamatthake ahosi, ekā heṭṭhā paricchedamatthake.

258. **Duddikkho ahosī**ti du-uddikkho, pabhāsampattiyā duddasoti attho. **Musatī**ti harati phandāpeti niccalabhāvena patiṭṭhātuṁ na deti. **Viddhe**ti ubbiddhe, meghavigamena dūrībhūteti attho. **Deve**ti ākāse.

259. **Māpesi kho**ti ahaṁ imasmiṁ ṭhāne pokkharaṇiṁ māpemi, tumhākaṁ gharāni bhindathāti na evaṁ kāretvā māpesi. Cittuppādavaseneva panassa bhūmiṁ bhinditvā tathārūpā pokkharaṇī ahosi. **Te sabbakāmehī**ti sabbehi icchiticchitavatthūhi, samaṇe samaṇaparikkhārehi, brāhmaṇe brāhmaṇaparikkhārehi santappesīti.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.17.-11)Jhānasampattivaṇṇanā

260. **Mahiddhiko**ti cittuppādavaseneva caturāsītipokkharaṇīsahassānaṁ nibbattisaṅkhātāya mahatiyā iddhiyā samannāgato. **Mahānubhāvo**ti tesaṁyeva anubhavitabbānaṁ mahantatāya mahānubhāvena samannāgato. **Seyyathidan**ti nipāto, tassa-- "katamesaṁ tiṇṇan"ti attho. **Dānassā**ti sampattipariccāgassa. **Damassā**ti Āḷavakasutte paññā damoti āgato. Idha (DA.17./II,631.) attānaṁ damentena kataṁ uposathakammaṁ. **Saṁyamassā**ti sīlassa.

(DA.17.-11-1)Bodhisattapubbayogavaṇṇanā

Idha ṭhatvā panassa pubbayogo veditabbo-- rājā kira pubbe gahapatikule nibbatti. Tena ca samayena dharamānakasseva Kassapabuddhassa sāsane eko thero araññe vāsaṁ vasati, bodhisatto attano (CS:pg.2.224) kammena araññaṁ paviṭṭho theraṁ disvā

upasaṅkamitvā vanditvā therassa nisajjanaṭṭhānacaṅkamanaṭṭhānāni oloketvā pucchi-- "idheva, bhante, ayyo vasatī"ti? Āma, upāsakāti sutvā-- "idheva ayyassa paṇṇasālaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti cintetvā attano kammaṁ pahāya dabbasambhāraṁ koṭṭetvā paṇṇasālaṁ katvā chādetvā bhittiyo mattikāya limpitvā dvāraṁ yojetvā kaṭṭhattharaṇaṁ katvā-- "karissati nu kho paribhogaṁ, na karissatī"ti ekamantaṁ nisīdi. Thero antogāmato āgantvā paṇṇasālaṁ pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nisīdi. Upāsakopi āgantvā vanditvā samīpe nisinno "phāsukā, bhante, paṇṇasālā"ti pucchi. Phāsukā, bhaddamukha, pabbajitasāruppāti. Vasissatha, bhante, idhāti? Āma, upāsakāti, so adhivāsanākārena vasissatīti ñatvā nibaddhaṁ mayhaṁ gharadvāraṁ āgantabbanti paṭijānāpetvā-- "ekaṁ me, bhante, varaṁ dethā"ti āha. Atikkantavarā, upāsaka, pabbajitāti. Bhante, yañca kappati, yañca anavajjanti. Vadehi upāsakāti. Bhante, nibaddhavasanaṭṭhāne nāma manussā maṅgale vā amaṅgale vā āgamanaṁ icchanti, anāgacchantassa kujjhanti. Tasmā aññaṁ nimantitaṭṭhānaṁ gantvāpi mayhaṁ gharaṁ pavisitvāva bhattakiccaṁ niṭṭhāpetabbanti. Thero adhivāsesi.

So paṇṇasālāya kaṭasāṭakaṁ pattharitvā mañcapīṭhaṁ paññapesi, apassenaṁ nikkhipi, pādakathalikaṁ ṭhapesi, pokkharaṇiṁ khaṇi, caṅkamaṁ katvā vālikaṁ okiri, mige āgantvā bhittiṁ ghaṁsitvā mattikaṁ pātente disvā kaṇṭakavatiṁ parikkhipi. Pokkharaṇiṁ otaritvā udakaṁ āḷulikaṁ karonte disvā anto pāsāṇehi cinitvā bahi kaṇṭakavatiṁ parikkhipitvā antovatipariyante tālapantiyo ropeti, mahācaṅkame sammaṭṭhaṭṭhānaṁ āḷulente disvā caṅkamampi vatiyā parikkhipitvā antovatipariyante tālapantiṁ ropesi. (DA.17./II,632.) Evaṁ āvāsaṁ niṭṭhapetvā therassa ticīvaraṁ, piṇḍapātaṁ, osadhaṁ, paribhogabhājanaṁ, ārakaṇṭakaṁ, pipphalikaṁ, nakhacchedanaṁ, sūciṁ, kattarayaṭṭhiṁ, upāhanaṁ, udakatumbaṁ, chattaṁ, dīpakapallakaṁ, malaharaṇiṁ. Parissāvanaṁ, dhamakaraṇaṁ, pattaṁ, thālakaṁ, yaṁ vā panaññampi pabbajitānaṁ paribhogajātaṁ, sabbaṁ adāsi. Therassa bodhisattena adinnaparikkhāro nāma nāhosi. So sīlāni rakkhanto uposathaṁ karonto yāvajīvaṁ (CS:pg.2.225) theraṁ upaṭṭhahi. Thero tattheva vasanto arahattaṁ patvā parinibbāyi.

Bodhisattopi yāvatāyukaṁ puññaṁ katvā devaloke nibbattitvā tato cuto manussalokaṁ āgacchanto kusāvatiyā rājadhāniyā nibbattitvā Mahāsudassano rājā ahosi.

"Evaṁ nātimahantampi, puññaṁ āyatane kataṁ;
Mahāvipākaṁ hotīti, kattabbaṁ taṁ vibhāvinā".

Mahāviyūhanti rajatamayaṁ mahākūṭāgāraṁ. Tattha vasitukāmo hutvā agamāsi, **ettāvatā kāmavitakkā**ti kāmavitakka tayā ettāvatā nivattitabbaṁ, ito paraṁ tuyhaṁ abhūmi, idaṁ **jhānāgāraṁ** nāma, nayidaṁ tayā saddhiṁ vasanaṭṭhānanti evaṁ tayo vitakke kūṭāgāradvāreyeva nivattesi.

261. **Paṭhamajjhānan**ti-ādīsu visuṁ **kasiṇaparikammakiccaṁ** nāma natthi. Nīlakasiṇena atthe sati nīlamaṇiṁ, pītakasiṇena atthe sati suvaṇṇaṁ, lohitakasiṇena atthe sati rattamaṇiṁ, odātakasiṇena atthe sati rajatanti olokita-olokitaṭṭhāne kasiṇameva paññāyati.

262. **Mettāsahagatenā**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ sabbampi Visuddhimagge vuttameva. Iti pāḷiyaṁ cattāri jhānāni, cattāri appamaññāneva vuttāni. Mahāpuriso pana sabbāpi aṭṭha samāpattiyo, pañca abhiññāyo ca nibbattetvā anulomapaṭilomādivasena cuddasahākārehi samāpattiyo pavisanto madhupaṭalaṁ paviṭṭhabhamaro madhurasena viya samāpattisukheneva yāpeti.

(DA.17.-12)Caturāsītinagarasahassādivaṇṇanā

263. **Kusāvatīrājadhānippamukhānī**ti kusāvatī rājadhānī tesaṁ nagarānaṁ pamukhā sabbaseṭṭhāti attho. (DA.17./II,633.) **Bhattābhihāro**ti abhiharitabbabhattaṁ.

264. **Vassasatassa** (CS:pg.2.226) **vassasatassā**ti kasmā evaṁ cintesi? Tesaṁ saddena ukkaṇṭhitvā, "samāpannassa saddo kaṇṭako"ti (a.ni.10.72) hi vuttaṁ. Tasmā saddena ukkaṇṭhito mahāpuriso. Atha kasmā mā āgacchantūti na vadati? Idāni rājā na passatīti nibaddhavattaṁ na labhissanti, taṁ tesaṁ mā uppajjitthāti na vadati.

(DA.17.-13)Subhaddādevi-upasaṅkamanavaṇṇanā

265. **Etadahosī**ti kadā etaṁ ahosi. Rañño kālaṅkiriyadivase. Tadā kira devatā cintesuṁ-- "rājā anāthakālaṅkiriyaṁ mā karotu, orodhehi bahūhi dhītūhi puttehi parivāritova karotū"ti. Atha deviṁ āvaṭṭetvā tassā evaṁ cittaṁ uppādesuṁ. **Pītāni vatthānī**ti tāni kira pakatiyā rañño manāpāni, tasmā tāni pārupathāti āha. **Ettheva devi tiṭṭhā**ti devi imaṁ jhānāgāraṁ nāma tumhehi saddhiṁ vasanaṭṭhānaṁ na hoti, jhānarativindanaṭṭhānaṁ mama, mā idha pāvisīti.

266. **Etadahosī**ti loke sattā nāma maraṇāsannakāle ativiya virocanti, tenassa rañño vippasanna-indriyabhāvaṁ disvā evaṁ ahosi, tato mā rañño kālaṅkiriyā ahosīti tassa kālaṅkiriyaṁ anicchamānā sampati guṇamassa kathayitvā tiṭṭhamānākāraṁ karissāmīti cintetvā **imāni te devā**ti-ādimāha. Tattha **chandaṁ janehī**ti pemaṁ uppādehi, ratiṁ karohi. **Jīvite apekkhan**ti jīvite sāpekkhaṁ, ālayaṁ, taṇhaṁ karohīti attho.

Evaṁ kho maṁ tvaṁ devīti "mayaṁ kho, deva, itthiyo nāma pabbajitānaṁ upacārakathaṁ na jānāma, kathaṁ vadāma mahārājā"ti rājānaṁ "pabbajito ayan"ti maññamānāya deviyā vutte-- "evaṁ kho maṁ, tvaṁ devi, samudācarāhī"ti-ādimāha. **Garahitā**ti Buddhehi paccekabuddhehi sāvakehi aññehi ca paṇḍitehi bahussutehi garahitā. Kiṁ kāraṇā? Sāpekkhakālakiriyā hi attanoyeva gehe yakkhakukkura-ajagoṇamahiṁsamūsikakukkuṭa-ūkāmaṅgulādibhāvena nibbattanakāraṇaṁ hoti.

268. **Atha** (CS:pg.2.227) **kho, Ānanda, Subhaddā devī assūni puñchitvā**ti devī ekamantaṁ gantvā roditvā kanditvā assūni puñchitvā etadavoca.

(DA.17.-14)Brahmalokūpagamavaṇṇanā

269. **Gahapatissa vā**ti (DA.17./II,634.) kasmā āha? Tesaṁ kira soṇaseṭṭhiputtādīnaṁ viya mahatī sampatti hoti, soṇassa kira seṭṭhiputtassa ekā bhattapāti dve satasahassāni agghati. Iti tesaṁ tādisaṁ bhattaṁ bhuttānaṁ muhuttaṁ bhattasammado bhattamucchā bhattakilamatho hoti.

271. **Yaṁ tena samayena ajjhāvasāmī**ti yattha vasāmi, taṁ ekaṁyeva nagaraṁ hoti, avasesesu puttadhītādayo ceva dāsamanussā ca vasiṁsu. Pāsādakūṭāgāresupi eseva nayo. Pallaṅkādīsupi ekaṁyeva pallaṅkaṁ paribhuñjati, sesā puttādīnaṁ paribhogā honti. Itthīsupi ekāva paccupaṭṭhāti, sesā parivāramattā honti, **paridahāmī**ti ekameva dussayugaṁ nivāsemi, sesāni parivāretvā vicarantānaṁ asītisahassādhikānaṁ soḷasannaṁ purisasatasahassānaṁ honti. **Bhuñjāmī**ti

paramappamāṇena nāḷikodanamattaṁ bhuñjāmi, sesaṁ parivāretvā vicarantānaṁ cattālīsasahassādhikānaṁ aṭṭhannaṁ purisasatasahassānaṁ hotīti dasseti. Ekathālipāko hi dasannaṁ janānaṁ pahoti.

Etāni pana caturāsīti nagarasahassāni ceva pāsādasahassāni ca kūṭāgārasahassāni ca ekissāyeva paṇṇasālāya nissandena nibbattāni. Caturāsīti pallaṅkasahassāni nipajjanatthāya dinnamañcakassa nissandena nibbattāni. Caturāsīti hatthisahassāni assasahassāni rathasahassāni nisīdanatthāya dinnapīṭhassa nissandena nibbattāni. Caturāsīti maṇisahassāni ekadīpassa nissandena nibbattāni. Caturāsīti pokkharaṇīsahassāni ekapokkharaṇiyā nissandena nibbattāni. Caturāsīti itthisahassāni puttasahassāni gahapatisahassāni paribhogabhājanapattathālaka dhamakaraṇa parissāvana ārakaṇṭaka pipphalaka nakhacchedana kuñcikakaṇṇamalaharaṇī pādakathalika upāhana chatta kattarayaṭṭhidānassa nissandena nibbattāni. Caturāsīti dhenusahassāni gorasadānassa nissandena nibbattāni. Caturāsīti vatthakoṭisahassāni nivāsanapārupanadānassa nissandena nibbattāni (CS:pg.2.228) Caturāsīti thālipākasahassāni bhojanadānassa nissandena nibbattānīti veditabbāni.

272. Evaṁ Bhagavā Mahāsudassanassa sampattiṁ ādito paṭṭhāya vitthārena kathetvā sabbaṁ taṁ dārakānaṁ paṁsvāgārakīḷanaṁ (DA.17./II,635.) viya dassento parinibbānamañcake nipannova **passānandā**ti-ādimāha. Tattha **vipariṇatā**ti pakativijahanena nibbutapadīpo viya apaññattikabhāvaṁ gatā. **Evaṁ aniccā kho, Ānanda, saṅkhārā**ti evaṁ hutvā abhāvaṭṭhena aniccā.

Ettāvatā Bhagavā yathā nāma puriso satahatthubbedhe campakarukkhe nisseṇiṁ bandhitvā abhiruhitvā campakapupphaṁ ādāya nisseṇiṁ muñcanto otareyya, evameva nisseṇiṁ bandhanto viya anekavassakoṭisatasahassubbedhaṁ Mahāsudassanasampattiṁ āruyha sampattimatthake ṭhitaṁ aniccalakkhaṇaṁ ādāya nisseṇiṁ muñcanto viya otiṇṇo. Teneva pubbe vasabharājā Dīghabhāṇakattherānaṁ lohapāsādassa pācīnapasse Ambalaṭṭhikāyaṁ imaṁ suttaṁ sajjhāyantānaṁ sutvā-- “kiṁ, bho, mayhaṁ ayyakena ettha vuttaṁ, attano khāditapītaṭṭhāne sampattimeva kathetī”ti cintento-- “evaṁ aniccā kho, Ānanda, saṅkhārā”ti vuttakāle “imaṁ, bho, disvā pañcahi cakkhūhi cakkhumatā evaṁ vuttan”ti vāmahatthaṁ samiñjitvā dakkhiṇahatthena apphoṭetvā-- “sādhu sādhū”ti tuṭṭhahadayo sādhukāraṁ adāsi.

Evaṁ addhuvāti evaṁ udakapupphuḷādayo viya dhuvabhāvavirahitā. **Evaṁ anassāsikā**ti evaṁ supinake pītapānīyaṁ viya anulittacandanaṁ viya ca assāsavirahitā.

Sarīraṁ nikkhipeyyāti sarīraṁ chaḍḍeyya. Idāni aññassa sarīrassa nikkhepo vā paṭijagganaṁ vā natthi kilesapahīnattā, Ānanda, Tathāgatassāti vadati. Idaṁ pana vatvā puna theraṁ āmantesi, cakkavattino ānubhāvo nāma rañño pabbajitassa sattame divase antaradhāyati. Mahāsudassanassa pana kālaṅkiriyato sattameva divase sattaratanapākārā sattaratanatālā caturāsīti pokkharaṇīsahassāni dhammapāsādo dhammapokkharaṇī cakkaratananti sabbametaṁ antaradhāyīti. Hatthi-ādīsu pana ayaṁ dhammatā khīṇāyukā saheva kālaṅkaronti. Āyusese (CS:pg.2.229) sati hatthiratanaṁ uposathakulaṁ gacchati, assaratanaṁ valāhakakulaṁ, maṇiratanaṁ vepullapabbatameva gacchati. (DA.17./II,636.) Itthiratanassa ānubhāvo antaradhāyati. Gahapatiratanassa cakkhu pākatikameva hoti. Pariṇāyakaratanassa veyyattiyaṁ nassati.

Idamavoca Bhagavāti idaṁ pāḷiyaṁ āruḷhañca anāruḷhañca sabbaṁ Bhagavā avoca. Sesaṁ uttānatthamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Mahāsudassanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.18./II,637.)

(DA.18.) 5.Janavasabhasuttavaṇṇanā

(DA.18.-1)Nātikiyādibyākaraṇavaṇṇanā

273-275. **Evaṁ** (CS:pg.2.230) **me sutan**ti Janavasabhasuttaṁ. Tatrāyaṁ anuttānapadavaṇṇanā-- **parito parito janapadesū**ti samantā samantā janapadesu. **Paricārake**ti Buddhadhammasaṅghānaṁ paricārake. **Upapattīsū**ti ñāṇagatipuññānaṁ upapattīsu. **Kāsikosalesū**ti kāsīsu ca Kosalesu ca, kāsiraṭṭhe ca Kosalaraṭṭhe cāti attho. Esa nayo sabbattha. Aṅgamagadhayonakakamboja-assaka-avantiraṭṭhesu pana chasu na byākaroti. Imesaṁ pana soḷasannaṁ mahājanapadānaṁ purimesu dasasuyeva byākaroti. **Nātikiyā**ti nātikagāmavāsino.

Tenāti tena anāgāmi-ādibhāvena. **Sutvā**ti sabbaññutaññāṇena paricchinditvā byākarontassa Bhagavato pañhābyākaraṇaṁ sutvā tesaṁ anāgāmi-ādīsu niṭṭhaṅgatā hutvā. Tena anāgāmi-ādibhāvena attamanā ahesuṁ. Aṭṭhakathāyaṁ pana **tenā**ti te nātikiyāti vuttaṁ. Etasmiṁ atthe na-kāro nipātamattaṁ hoti.

(DA.18.-2)Ānandaparikathāvaṇṇanā

277. **Bhagavantaṁ kittayamānarūpo**ti aho Buddho, aho dhammo, aho saṅgho; aho dhammo svākkhātoti evaṁ kittayantova kālamakāsi. **Bahujano pasīdeyyā**ti amhākaṁ pitā mātā bhātā bhaginī putto dhītā sahāyako, tena amhehi saddhiṁ ekato bhuttā, ekato sayitā, tassa idañcidañca manāpaṁ akarimha, so kira anāgāmī sakadāgāmī sotāpanno; aho sādhu, aho suṭṭhūti evaṁ bahujano pasādaṁ āpajjeyya.

278. **Gatin**ti ñāṇagatiṁ. **Abhisamparāyan**ti ñāṇābhisamparāyameva. **Addasā kho**ti kittake jane addasa? Catuvīsatisatasahassāni.

279. **Upasantapadisso**ti (CS:pg.2.231) upasantadassano. **Bhātirivā**ti (DA.18./II,638.) ativiya bhāti, ativiya virocati. **Indriyānan**ti manacchaṭṭhānaṁ indriyānaṁ. **Addasaṁ kho ahaṁ Ānandā**ti neva dasa, na vīsati, na sataṁ, na sahassaṁ, anūnādhikāni catuvīsatisatasahassāni addasanti āha.

(DA.18.-3)Janavasabhayakkhavaṇṇanā

280. Disvā pana me ettako jano maṁ nissāya dukkhā pamuttoti balavasomanassaṁ uppajji, cittaṁ pasīdi, cittassa pasannattā cittasamuṭṭhānaṁ lohitaṁ pasīdi, lohitassa pasannattā manacchaṭṭhāni indriyāni pasīdiṁsūti sabbamidaṁ vatvā **atha kho Ānandā**ti-ādimāha. Tattha yasmā so Bhagavato dhammakathaṁ sutvā dasasahassādhikassa janasatasahassassa jeṭṭhako hutvā sotāpanno jāto, tasmā **janavasabho**tissa nāmaṁ ahosi.

Ito sattāti ito devalokā cavitvā satta. **Tato sattā**ti tato manussalokā cavitvā satta. **Saṁsārāni catuddasā**ti sabbāpi catuddasakhandhapaṭipāṭiyo. **Nivāsamabhijānāmī**ti jātivasena nivāsaṁ jānāmi. **Yattha me vusitaṁ pure**ti yattha devesu ca vessavaṇassa sahabyataṁ upagatena manussesu ca rājabhūtena ito attabhāvato

pureyeva mayā vusitaṁ. Pure evaṁ vusitattā eva ca idāni sotāpanno hutvā tīsu vatthūsu bahuṁ puññaṁ katvā tassānubhāvena upari nibbattituṁ samatthopi dīgharattaṁ vusitaṭṭhāne nikantiyā balavatāya ettheva nibbatto.

281. **Āsā ca pana me santiṭṭhatī**ti imināhaṁ sotāpannoti na suttappamattova hutvā kālaṁ vītināmesiṁ. Sakadāgāmimaggatthāya pana me vipassanā āraddhā. Ajjeva ajjeva paṭivijjhissāmīti evaṁ sa-ussāho viharāmīti dasseti. **Yadagge**ti laṭṭhivanuyyāne paṭhamadassane sotāpannadivasaṁ sandhāya vadati. **Tadagge ahaṁ, bhante, dīgharattaṁ avinipāto avinipātaṁ sañjānāmī**ti taṁdivasaṁ ādiṁ katvā, ahaṁ, bhante, purimaṁ catuddasa-attabhāvasaṅkhātaṁ dīgharattaṁ avinipāto laṭṭhivanuyyāne sotāpattimaggavasena adhigataṁ avinipātadhammataṁ sañjānāmīti attho. **Anacchariyan**ti (CS:pg.2.232) anu-acchariyaṁ. Cintayamānaṁ punappunaṁ acchariyamevidaṁ yaṁ kenacideva karaṇīyena gacchanto Bhagavantaṁ antarāmagge addasaṁ. Idampi (DA.18./II,639.) acchariyaṁ yañca vessavaṇassa mahārājassa sayaṁparisāya bhāsato Bhagavato diṭṭhasadisameva sammukhā sutaṁ. **Dve paccayā**ti antarāmagge diṭṭhabhāvo ca vessavaṇassa sammukhā sutaṁ ārocetukāmatā ca.

(DA.18.-4)Devasabhāvaṇṇanā

282. **Sannipatitā**ti kasmā sannipatitā? Te kira catūhi kāraṇehi sannipatanti. Vassūpanāyikasaṅgahatthaṁ, pavāraṇāsaṅgahatthaṁ, dhammasavanatthaṁ, pāricchattakakīḷānubhavanatthanti. Tattha sve vassūpanāyikāti āsāḷhīpuṇṇamāya dvīsu devalokesu devā sudhammāya devasabhāya sannipatitvā mantenti asukavihāre eko bhikkhu vassūpagato, asukavihāre dve tayo cattāro pañca dasa vīsati tiṁsaṁ cattālīsaṁ paññāsaṁ sataṁ sahassaṁ bhikkhū vassūpagatā, etthettha ṭhāne ayyānaṁ ārakkhaṁ susaṁvihitaṁ karothāti evaṁ vassūpanāyikasaṅgaho kato hoti.

Tadāpi eteneva kāraṇena sannipatitā. **Idaṁ tesaṁ hoti āsanasmin**ti idaṁ tesaṁ catunnaṁ mahārājānaṁ āsanaṁ hoti. Evaṁ tesu nisinnesu atha pacchā amhākaṁ āsanaṁ hoti.

Yenatthenāti yena vassūpanāyikatthena. **Taṁ atthaṁ cintayitvā taṁ atthaṁ mantayitvā**ti taṁ araññavāsino bhikkhusaṅghassa ārakkhatthaṁ cintayitvā. Etthettha vuṭṭhabhikkhusaṅghassa ārakkhaṁ saṁvidahathāti catūhi mahārājehi saddhiṁ mantetvā. **Vuttavacanāpi tan**ti tettiṁsa devaputtā vadanti, mahārājāno **vuttavacanā** nāma. Tathā tettiṁsa devaputtā paccānusāsanti, itare **paccānusiṭṭhavacanā** nāma. Padadvayepi pana tanti nipātamattameva. **Avipakkantā**ti agatā.

283. **Uḷāro**ti vipulo mahā. **Devānubhāvan**ti yā sā sabbadevatānaṁ vatthālaṅkāravimānasarīrānaṁ pabhā dvādasa yojanāni pharati. Mahāpuññānaṁ pana sarīrappabhā yojanasataṁ pharati. Taṁ devānubhāvaṁ atikkamitvā.

Brahmuno (CS:pg.2.233) **hetaṁ pubbanimittan**ti yathā sūriyassa udayato etaṁ pubbaṅgamaṁ etaṁ pubbanimittaṁ yadidaṁ aruṇuggaṁ, evameva brahmunopi etaṁ-- “pubbanimittan”ti dīpeti.

(DA.18.-5)Sanaṅkumārakathāvaṇṇanā

(DA.18./II,640.) 284. **Anabhisambhavanīyo**ti apattabbo, na taṁ devā tāvatiṁsā passantīti attho. **Cakkhupathasmin**ti cakkhupasāde āpāthe vā. So devānaṁ cakkhussa āpāthe sambhavanīyo pattabbo na hoti, na abhibhavatīti vuttaṁ hoti. Heṭṭhā

heṭṭhā hi devatā uparūpari devānaṁ oḷārikaṁ katvā māpitameva attabhāvaṁ passituṁ sakkonti, **vedapaṭilābhan**ti tuṭṭhipaṭilābhaṁ. **Adhunābhisitto rajjenā**ti sampati abhisitto rajjena. Ayaṁ panattho duṭṭhagāmaṇi-abhayavatthunā dīpetabbo--

So kira dvattiṁsa damiḷarājāno vijitvā anurādhapure pattābhiseko tuṭṭhasomanassena māsaṁ niddaṁ na labhi, tato-- "niddaṁ na labhāmi, bhante"ti bhikkhusaṅghassa ācikkhi. Tena hi, mahārāja, ajja uposathaṁ adhiṭṭhāhīti. So ca uposathaṁ adhiṭṭhāsi. Saṅgho gantvā-- "cittayamakaṁ sajjhāyathā"ti aṭṭha ābhidhammikabhikkhū pesesi. Te gantvā-- "nipajja tvaṁ, mahārājā,"ti vatvā sajjhāyaṁ ārabhiṁsu. Rājā sajjhāyaṁ suṇantova niddaṁ okkami. Therā-- rājānaṁ mā pabodhayitthāti pakkamiṁsu. Rājā dutiyadivase sūriyuggamane pabujjhitvā there apassanto-- "kuhiṁ ayyā"ti pucchi. Tumhākaṁ niddokkamanabhāvaṁ ñatvā gatāti. Natthi, bho, mayhaṁ ayyakassa dārakānaṁ ajānanakabhesajjaṁ nāma, yāva niddābhesajjampi jānanti yevāti āha.

Pañcasikhoti Pañcasikhagandhabbasadiso hutvā. Pañcasikhagandhabbadevaputtassa kira sabbadevatā attabhāvaṁ mamāyanti. Tasmā brahmāpi tādisaṁyeva attabhāvaṁ nimminitvā pāturahosi. **Pallaṅkena nisīdī**ti pallaṅkaṁ ābhujitvā nisīdi.

Vissaṭṭhoti sumutto apalibuddho. **Viññeyyo**ti atthaviññāpano. **Mañjū**ti madhuro mudu. **Savanīyo**ti sotabbayuttako kaṇṇasukho. **Bindū**ti (CS:pg.2.234) ekagghano. **Avisārī**ti suvisado avippakiṇṇo. **Gambhīro**ti nābhimūlato paṭṭhāya gambhīrasamuṭṭhito, na jivhādanta-oṭṭhatālumattappahārasamuṭṭhito. Evaṁ samuṭṭhito hi amadhuro ca hoti, na ca dūraṁ sāveti. **Ninnādī**ti (DA.18./II,641.) mahāmeghamudiṅgasaddo viya ninnādayutto. Apicettha pacchimaṁ pacchimaṁ padaṁ purimassa purimassa atthoyevāti veditabbo. **Yathāparisan**ti yattakā parisā, tattakameva viññāpeti. Anto parisāyaṁ yevassa saddo samparivattati, na bahiddhā vidhāvati. **Ye hi kecī**ti ādi bahujanahitāya paṭipannabhāvadassanatthaṁ vadati. **Saraṇaṁ gatā**ti na yathā vā tathā vā saraṇaṁ gate sandhāya vadati. Nibbematikagahitasaraṇe pana sandhāya vadati. **Gandhabbakāyaṁ paripūrentī**ti gandhabbadevagaṇaṁ paripūrenti. Iti amhākaṁ satthu loke uppannakālato paṭṭhāya cha devalokādīsu piṭṭhaṁ koṭṭetvā pūritanāḷi viya saravananaḷavanaṁ viya ca nirantaraṁ jātaparisāti āha.

(DA.18.-6)Bhāvita-iddhipādavaṇṇanā

287. **Yāvasupaññattā cime tena Bhagavatā**ti tena mayhaṁ satthārā Bhagavatā yāva supaññattā yāva sukathitā. **Iddhipādā**ti ettha ijjhanaṭṭhena iddhi, patiṭṭhānaṭṭhena pādāti veditabbā. **Iddhipahutāyā**ti iddhipahonakatāya. **Iddhivisavitāyā**ti iddhivipajjanabhāvāya, punappunaṁ āsevanavasena ciṇṇavasitāyāti vuttaṁ hoti. **Iddhivikubbanatāyā**ti iddhivikubbanabhāvāya, nānappakārato katvā dassanatthāya. **Chandasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgatan**ti-ādīsu chandahetuko chandādhiko vā samādhi chandasamādhi, kattukamyatāchandaṁ adhipatiṁ karitvā paṭiladdhasamādhissetaṁ adhivacanaṁ. Padhānabhūtā saṅkhārā padhānasaṅkhārā. Catukiccasādhakassa sammappadhānavīriyassetaṁ adhivacanaṁ. **Samannāgatan**ti chandasamādhinā ca padhānasaṅkhārena ca upetaṁ. **Iddhipādan**ti nipphattipariyāyena ijjhanaṭṭhena vā, ijjhanti etāya sattā iddhā vuddhā ukkaṁsagatā hontīti iminā vā pariyāyena **iddhī**ti saṅkhyaṁ gatānaṁ abhiññācittasampayuttānaṁ chandasamādhipadhānasaṅkhārānaṁ adhiṭṭhānaṭṭhena pādabhūto sesacittacetasikarāsīti

attho. Vuttañhetaṁ-- "iddhipādoti tathābhūtassa vedanākkhandho, saññākkhandho, saṅkhārakkhandho viññāṇakkhandho"ti (vibha.434). Iminā (CS:pg.2.235) nayena sesesupi attho veditabbo. (DA.18./II,642.) Yatheva hi chandaṁ adhipatiṁ karitvā paṭiladdhasamādhi chandasamādhīti vutto, evaṁ vīriyaṁ, cittaṁ, vīmaṁsaṁ adhipatiṁ karitvā paṭiladdhasamādhi vīmaṁsāsamādhīti vuccati. Apica upacārajjhānaṁ pādo, paṭhamajjhānaṁ iddhi. Sa-upacāraṁ paṭhamajjhānaṁ pādo, dutiyajjhānaṁ iddhīti evaṁ pubbabhāge pādo, aparabhāge iddhīti evamettha attho veditabbo. Vitthārena iddhipādakathā **Visuddhimagge** ca **Vibhaṅgaṭṭhakathāya** ca vuttā.

Keci pana "nipphannā iddhi. Anipphanno iddhipādo"ti vadanti, tesaṁ vādamaddanatthāya abhidhamme **uttaracūḷikavāro** nāma ābhato-- "cattāro iddhipādā chandiddhipādo, vīriyiddhipādo, cittiddhipādo, vīmaṁsiddhipādo. Tattha katamo chandiddhipādo? Idha bhikkhu yasmiṁ samaye lokuttaraṁ jhānaṁ bhāveti niyyānikaṁ apacayagāmiṁ diṭṭhigatānaṁ pahānāya paṭhamāya bhūmiyā pattiyā vivicceva kāmehi paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharati dukkhāpaṭipadaṁ dandhābhiññaṁ. Yo tasmiṁ samaye chando chandikatā kattukamyatā kusalo dhammacchando, ayaṁ vuccati chandiddhipādo, avasesā dhammā chandiddhipādasampayuttā"ti (vibha.458). Ime pana lokuttaravaseneva āgatā. Tattha Raṭṭhapālatthero chandaṁ dhuraṁ katvā lokuttaraṁ dhammaṁ nibbattesi. Soṇatthero vīriyaṁ dhuraṁ katvā, Sambhūtatthero cittaṁ dhuraṁ katvā, āyasmā mogharājā vīmaṁsaṁ dhuraṁ katvāti.

Tattha yathā catūsu amaccaputtesu ṭhānantaraṁ patthetvā rājānaṁ upanissāya viharantesu eko upaṭṭhāne chandajāto rañño ajjhāsayañca ruciñca ñatvā divā ca ratto ca upaṭṭhahanto rājānaṁ ārādhetvā ṭhānantaraṁ pāpuṇi. Yathā so, evaṁ chandadhurena lokuttaradhammanibbattako veditabbo.

Eko pana-- "divase divase upaṭṭhātuṁ ko sakkoti, uppanne kicce parakkamena ārādhessāmī"ti kupite paccante raññā pahito parakkamena sattumaddanaṁ katvā ṭhānantaraṁ pāpuṇi. Yathā so, evaṁ vīriyadhurena lokuttaradhammanibbattako veditabbo.

Eko (CS:pg.2.236) "divase divase upaṭṭhānampi urena sattisarapaṭicchannampi (DA.18./II,643.) bhāroyeva, mantabalena ārādhessāmī"ti khattavijjāya kataparicayattā mantasaṁvidhānena rājānaṁ ārādhetvā ṭhānantaraṁ pāpuṇāti. Yathā so, evaṁ cittadhurena lokuttaradhammanibbattako veditabbo.

Aparo-- "kiṁ imehi upaṭṭhānādīhi, rājāno nāma jātisampannassa ṭhānantaraṁ denti, tādisassa dento mayhaṁ dassatī"ti jātisampattimeva nissāya ṭhānantaraṁ pāpuṇi, yathā so, evaṁ suparisuddhaṁ vīmaṁsaṁ nissāya vīmaṁsadhurena lokuttaradhammanibbattako veditabbo.

Anekavihitanti anekavidhaṁ. **Iddhividhan**ti iddhikoṭṭhāsaṁ.

(DA.18.-7)Tividha-okāsādhigamavaṇṇanā

288. **Sukhassādhigamāyā**ti jhānasukhassa maggasukhassa phalasukhassa ca adhigamāya. **Saṁsaṭṭho**ti sampayuttacitto. **Ariyadhamman**ti ariyena Bhagavatā Buddhena desitaṁ dhammaṁ. **Suṇātī**ti satthu sammukhā bhikkhubhikkhunī-ādīhi vā desiyamānaṁ suṇāti. **Yoniso manasikarotī**ti upāyato pathato kāraṇato 'aniccan'ti-ādivasena manasi karoti. **"Yoniso manasikāro** nāma upāyamanasikāro pathamanasikāro, anicce aniccanti dukkhe dukkhanti anattani anattāti asubhe asubhanti saccānulomikena vā cittassa āvaṭṭanā anvāvaṭṭanā ābhogo samannāhāro manasikāro,

ayaṁ vuccati yonisomanasikāro”ti. Evaṁ vutte yonisomanasikāre kammaṁ ārabhatīti attho. **Asaṁsaṭṭho**ti vatthukāmehipi kilesakāmehipi asaṁsaṭṭho viharati. **Uppajjati sukhan**ti uppajjati paṭhamajjhānasukhaṁ. **Sukhā bhiyyo somanassan**ti samāpattito vuṭṭhitassa jhānasukhapaccayā aparāparaṁ somanassaṁ uppajjati. **Pamudā**ti tuṭṭhākārato dubbalapīti. **Pāmojjan**ti balavataraṁ pītisomanassaṁ. **Paṭhamo okāsādhigamo**ti paṭhamajjhānaṁ pañcanīvaraṇāni vikkhambhetvā attano okāsaṁ gahetvā tiṭṭhati, tasmā “paṭhamo okāsādhigamo”ti vuttaṁ.

Oḷārikāti (CS:pg.2.237) ettha kāyavacīsaṅkhārā tāva oḷārikā hontu, cittasaṅkhārā kathaṁ oḷārikāti? Appahīnattā. Kāyasaṅkhārā hi catutthajjhānena pahīyanti, vacīsaṅkhārā dutiyajjhānena, cittasaṅkhārā nirodhasamāpattiyā. Iti kāyavacīsaṅkhāresu pahīnesupi te tiṭṭhantiyevāti pahīne upādāya (DA.18./II,644.) appahīnattā oḷārikā nāma jātā. **Sukhan**ti nirodhā vuṭṭhahantassa uppannaṁ catutthajjhānikaphalasamāpattisukhaṁ. **Sukhā bhiyyo somanassa**ti phalasamāpattito vuṭṭhitassa aparāparaṁ somanassaṁ. **Dutiyo okāsādhigamo**ti catutthajjhānaṁ sukhaṁ dukkhaṁ vikkhambhetvā attano okāsaṁ gahetvā tiṭṭhati, tasmā “dutiyo okāsādhigamo”ti vuttaṁ. Dutiyatatiyajjhānāni panettha catutthe gahite gahitāneva hontīti visuṁ na vuttānīti.

Idaṁ kusalanti-ādīsu **kusalaṁ** nāma dasakusalakammapathā. **Akusalan**ti dasa-akusalakammapathā. **Sāvajjadukādayo**pi etesaṁ vaseneva veditabbā. Sabbañceva panetaṁ kaṇhañca sukkañca sappaṭibhāgañcāti **kaṇhasukkasappaṭibhāgaṁ**. Nibbānameva hetaṁ appaṭibhāgaṁ. **Avijjā pahīyatī**ti vaṭṭapaṭicchādikā avijjā pahīyati. **Vijjā uppajjatī**ti arahattamaggavijjā uppajjati. **Sukhan**ti arahattamaggasukhañceva phalasukhañca. **Sukhā bhiyyo somanassan**ti phalasamāpattito vuṭṭhitassa aparāparaṁ somanassaṁ. **Tatiyo okāsādhigamo**ti arahattamaggo sabbakilese vikkhambhetvā attano okāsaṁ gahetvā tiṭṭhati, tasmā “tatiyo okāsādhigamo”ti vutto. Sesamaggā pana tasmiṁ gahite antogadhā evāti visuṁ na vuttā.

Ime pana tayo okāsādhigamā aṭṭhatiṁsārammaṇavasena vitthāretvā kathetabbā. Kathaṁ? Sabbāni ārammaṇāni **Visuddhimagge** vuttanayeneva upacāravasena ca appanāvasena ca vavatthapetvā catuvīsatiyā ṭhānesu paṭhamajjhānaṁ “paṭhamo okāsādhigamo”ti kathetabbaṁ. Terasasu ṭhānesu dutiyatatiyajjhānāni, pannarasasu ṭhānesu catutthajjhānañca nirodhasamāpattiṁ pāpetvā “dutiyo okāsādhigamo”ti kathetabbaṁ. Dasa upacārajjhānāni pana maggassa padaṭṭhānabhūtāni tatiyaṁ okāsādhigamaṁ bhajanti. Apica tīsu sikkhāsu adhisīlasikkhā paṭhamaṁ okāsādhigamaṁ bhajati, adhicittasikkhā dutiyaṁ, adhipaññāsikkhā tatiyanti evaṁ sikkhāvasenapi kathetabbaṁ. Sāmaññaphalepi cūḷasīlato yāva paṭhamajjhānā paṭhamo okāsādhigamo (CS:pg.2.238) dutiyajjhānato yāva nevasaññānāsaññāyatanā (DA.18./II,645.) dutiyo vipassanāto yāva arahattā tatiyo okāsādhigamoti evaṁ Sāmaññaphalasuttantavasenapi kathetabbaṁ. Tīsu pana Piṭakesu Vinayapiṭakaṁ paṭhamaṁ okāsādhigamaṁ bhajati, Suttantapiṭakaṁ dutiyaṁ, Abhidhammapiṭakaṁ tatiyanti evaṁ piṭakavasenapi kathetabbaṁ.

Pubbe kira mahātherā vassūpanāyikāya imameva suttaṁ paṭṭhapenti. Kiṁ kāraṇā? Tīṇi piṭakāni vibhajitvā kathetuṁ labhissāmāti. Tepiṭakena hi samodhānetvā kathentassa dukkathitanti na sakkā vattuṁ. Tepiṭakaṁ bhajāpetvā kathitameva idaṁ suttaṁ sukathitaṁ hotīti.

(DA.18.-8)Catusatipaṭṭhānavaṇṇanā

289. **Kusalassādhigamāyā**ti maggakusalassa ceva phalakusalassa ca adhigamatthāya. Ubhayampi hetaṁ anavajjaṭṭhena khemaṭṭhena vā kusalameva. **Tattha sammāsamādhiyatī**ti tasmiṁ ajjhattakāye samāhito ekaggacitto hoti. **Bahiddhā parakāye ñāṇadassanaṁ abhinibbattetī**ti attano kāyato parassa kāyābhimukhaṁ ñāṇaṁ peseti. Esa nayo sabbattha. Sabbattheva ca **satimā**ti padena kāyādipariggāhikā sati, **loko**ti padena pariggahitakāyādayova loko. Cattāro cete satipaṭṭhānā lokiyalokuttaramissakā kathitāti veditabbā.

(DA.18.-9)Sattasamādhiparikkhāravaṇṇanā

290. **Samādhiparikkhārā**ti ettha tayo parikkhārā. "Ratho sīlaparikkhāro jhānakkho cakkavīriyo"ti (saṁ.ni.5.4) hi ettha alaṅkāro parikkhāro nāma. "Sattahi nagaraparikkhārehi suparikkhataṁ hotī"ti (a.ni.7.67) ettha parivāro parikkhāro nāma. "Gilānapaccayajīvitaparikkhāro"ti (dī.ni.3.182) ettha sambhāro parikkhāro nāma. Idha pana parivāraparikkhāravasena "satta samādhiparikkhārā"ti vuttaṁ. **Parikkhatā**ti parivāritā. **Ayaṁ vuccati so ariyo sammāsamādhī**ti ayaṁ sattahi ratanehi parivuto cakkavattī viya sattahi aṅgehi parivuto (CS:pg.2.239) "ariyo sammāsamādhī"ti vuccati. **Sa-upaniso itipī**ti sa-upanissayo itipi vuccati, saparivāro yevāti vuttaṁ hoti. **Sammādiṭṭhissā**ti sammādiṭṭhiyaṁ ṭhitassa. **Sammāsaṅkappo pahotī**ti sammāsaṅkappo pavattati. Esa nayo sabbapadesu. Ayaṁ panattho maggavasenāpi phalavasenāpi veditabbo. Kathaṁ? Maggasammādiṭṭhiyaṁ ṭhitassa (DA.18./II,646.) maggasammāsaṅkappo pahoti …pe… maggañāṇe ṭhitassa maggavimutti pahoti. Tathā phalasammādiṭṭhiyaṁ ṭhitassa phalasammāsaṅkappo pahoti …pe… phalasammāñāṇe ṭhitassa phalavimutti pahotīti.

Svākkhātoti-ādīni **Visuddhimagge** vaṇṇitāni. **Apārutā**ti vivaṭā. **Amatassā**ti nibbānassa. **Dvārā**ti pavesanamaggā. **Aveccappasādenā**ti acalappasādena. **Dhammavinītā**ti sammāniyyānena niyyātā.

Atthāyaṁ itarā pajāti anāgāmino sandhāyāha, anāgāmino ca atthīti vuttaṁ hoti. **Puññabhāgā**ti puññakoṭṭhāsena nibbattā. **Ottappan**ti ottappamāno. Tena kadāci nāma musā assāti musāvādabhayena saṅkhātuṁ na sakkomi, na pana mama saṅkhātuṁ balaṁ natthīti dīpeti.

291. **Taṁ kiṁ maññati bhavan**ti iminā kevalaṁ vessavaṇaṁ pucchati, na panassa evarūpo Satthā nāhosīti vā na bhavissatīti vā laddhi atthi. Sabbabuddhānañhi abhisamaye viseso natthi.

292. **Sayaṁparisāyan**ti attano parisāyaṁ. **Tayidaṁ brahmacariyan**ti taṁ idaṁ sakalaṁ sikkhattayabrahmacariyaṁ. Sesaṁ uttānameva. Imāni pana padāni Dhammasaṅgāhakattherehi ṭhapitānīti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Janavasabhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.19./II,647.)

(DA.19.) 6.Mahāgovindasuttavaṇṇanā

293. **Evaṁ** (CS:pg.2.240) **me sutan**ti Mahāgovindasuttaṁ. Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā-- **Pañcasikho**ti pañcacūḷo pañcakuṇḍaliko. So kira manussapathe puññakammakaraṇakāle daharo pañcacūḷakadārakakāle vacchapālakajeṭṭhako hutvā aññepi dārake gahetvā bahigāme catumaggaṭṭhānesu sālaṁ karonto pokkharaṇiṁ khaṇanto setuṁ bandhanto visamaṁ maggaṁ samaṁ karonto yānānaṁ akkhapaṭighātanarukkhe harantoti evarūpāni puññāni karonto vicaritvā daharova kālamakāsi. Tassa so attabhāvo iṭṭho kanto manāpo ahosi. So kālaṁ katvā cātumahārājikadevaloke navutivassasatasahassappamāṇaṁ āyuṁ gahetvā nibbatti. Tassa tigāvutappamāṇo suvaṇṇakkhandhasadiso attabhāvo ahosi. So sakaṭasahassamattaṁ ābharaṇaṁ pasādhetvā navakumbhamatte gandhe vilimpitvā dibbarattavatthadharo rattasuvaṇṇakaṇṇikaṁ piḷandhitvā pañcahi kuṇḍalakehi piṭṭhiyaṁ vattamānehi pañcacūḷakadārakaparihāreneva vicarati. Tenetaṁ "Pañcasikho" tveva sañjānanti.

Abhikkantāya rattiyāti abhikkantāya khīṇāya rattiyā, ekakoṭṭhāsaṁ atītāyāti attho. **Abhikkantavaṇṇo**ti ati-iṭṭhakantamanāpavaṇṇo. Pakatiyāpi hesa kantavaṇṇo, alaṅkaritvā āgatattā pana abhikkantavaṇṇo ahosi. **Kevalakappan**ti anavasesaṁ samantato. Anavasesattho ettha kevalasaddo. Kevalaparipuṇṇanti ettha viya. Samantato attho kappasaddo, kevalakappaṁ jetavananti-ādīsu viya. **Obhāsetvā**ti ābhāya pharitvā, candimā viya sūriyo viya ca ekobhāsaṁ ekapajjotaṁ karitvāti attho.

(DA.19.-1)Devasabhāvaṇṇanā

294. **Sudhammāyaṁ sabhāyan**ti sudhammāya nāma itthiyā ratanamattakaṇṇikarukkhanissandena nibbattasabhāyaṁ (DA.19./II,648.) Tassā kira phalikamayā bhūmi, maṇimayā āṇiyo (CS:pg.2.241) suvaṇṇamayā thambhā, rajatamayā thambhaghaṭikā ca saṅghātā ca, pavāḷamayāni vāḷarūpāni, sattaratanamayā gopānasiyo ca pakkhapāsakā ca mukhavaṭṭi ca, indanīla-iṭṭhakāhi chadanaṁ, sovaṇṇamayaṁ chadanapīṭhaṁ, rajatamayā thūpikā, āyāmato ca vitthārato ca tīṇi yojanasatāni, parikkhepato navayojanasatāni, ubbedhato pañcayojanasatāni, evarūpāyaṁ sudhammāyaṁ sabhāyaṁ.

Dhataraṭṭhoti-ādīsu **dhataraṭṭho** gandhabbarājā gandhabbadevatānaṁ koṭisatasahassena parivuto koṭisatasahassasuvaṇṇamayāni phalakāni ca suvaṇṇasattiyo ca gāhāpetvā puratthimāya disāya pacchimābhimukho dvīsu devalokesu devatā purato katvā nisinno.

Virūḷhako kumbhaṇḍarājā kumbhaṇḍadevatānaṁ koṭisatasahassena parivuto koṭisatasahassarajatamayāni phalakāni ca suvaṇṇasattiyo ca gāhāpetvā dakkhiṇāya disāya uttarābhimukho dvīsu devalokesu devatā purato katvā nisinno.

Virūpakkho nāgarājā nāgānaṁ koṭisatasahassena parivuto koṭisatasahassamaṇimayāni mahāphalakāni ca suvaṇṇasattiyo ca gāhāpetvā pacchimāya disāya puratthimābhimukho dvīsu devalokesu devatā purato katvā nisinno.

Vessavaṇo yakkharājā yakkhānaṁ koṭisatasahassena parivuto koṭisatasahassapavāḷamayāni mahāphalakāni ca suvaṇṇasattiyo ca gāhāpetvā uttarāya disāya dakkhiṇābhimukho dvīsu devalokesu devatā purato katvā nisinnoti veditabbo.

Atha pacchā amhākaṁ āsanaṁ hotīti tesaṁ pacchato amhākaṁ nisīdituṁ okāso pāpuṇāti. Tato paraṁ pavisituṁ vā passituṁ vā na labhāma. Sannipātakāraṇaṁ

panettha pubbe vuttaṁ catubbidhameva. Tesu vassūpanāyikasaṅgaho vitthārito. Yathā pana vassūpanāyikāya, evaṁ mahāpavāraṇāyapi puṇṇamadivase sannipatitvā "ajja kattha gantvā kassa santike pavāressāmā"ti mantenti. Tattha Sakko devānamindo yebhuyyena piyaṅgudīpamahāvihārasmiṁyeva pavāreti. Sesā devatā pāricchattakādīni (CS:pg.2.242) dibbapupphāni ceva dibbacandanacuṇṇāni ca gahetvā attano attano manāpaṭṭhānameva gantvā pavārenti. Evaṁ pavāraṇasaṅgahatthāya (DA.19./II,649.) sannipatanti

Devaloke pana **āsāvatī** nāma latā atthi. Sā pupphissatīti devā vassasahassaṁ upaṭṭhānaṁ gacchanti. Pāricchattake pupphamāne ekavassaṁ upaṭṭhānaṁ gacchanti. Te tassa paṇḍupalāsādibhāvato paṭṭhāya attamanā honti. Yathāha--

"Yasmiṁ, bhikkhave, samaye devānaṁ tāvatiṁsānaṁ pāricchattako koviḷāro paṇḍupalāso hoti, attamanā, bhikkhave, devā tāvatiṁsā tasmiṁ samaye honti-- 'paṇḍupalāso kho dāni pāricchattako koviḷāro, na cirasseva pannapalāso bhavissatī'ti. Yasmiṁ, bhikkhave, samaye devānaṁ tāvatiṁsānaṁ pāricchattako koviḷāro pannapalāso hoti, khārakajāto hoti, jālakajāto hoti, kuṭumalakajāto hoti, korakajāto hoti. Attamanā, bhikkhave, devā tāvatiṁsā tasmiṁ samaye honti-- 'korakajāto dāni pāricchattako koviḷāro na cirasseva sabbapāliphullo bhavissatī'ti (a.ni.7.69).

Sabbapāliphullassa kho pana, bhikkhave, pāricchattakassa koviḷārassa samantā paññāsa yojanāni ābhāya phuṭaṁ hoti, anuvātaṁ yojanasataṁ gandho gacchati. Ayamānubhāvo pāricchattakassa koviḷārassā"ti.

Pupphite pāricchattake ārohaṇakiccaṁ vā aṅkusakaṁ gahetvā namanakiccaṁ vā pupphāharaṇatthaṁ caṅkoṭakakiccaṁ vā natthi, kantanakavāto uṭṭhahitvā pupphāni vaṇṭato kantati, sampaṭicchanakavāto sampaṭicchati, pavesanakavāto sudhammaṁ devasabhaṁ paveseti, sammajjanakavāto purāṇapupphāni nīharati, santharaṇakavāto pattakaṇṇikakesarāni naccanto santharati, majjhaṭṭhāne dhammāsanaṁ hoti. Yojanappamāṇo ratanapallaṅko upari tiyojanena setacchattena dhārayamānena, tadanantaraṁ sakkassa devarañño (CS:pg.2.243) āsanaṁ atthariyati. Tato tettiṁsāya devaputtānaṁ, tato aññāsaṁ mahesakkhadevatānaṁ. Aññataradevatānaṁ pana pupphakaṇṇikāva āsanaṁ hoti.

Devā devasabhaṁ pavisitvā nisīdanti. Tato pupphehi reṇuvaṭṭi uggantvā upari kaṇṇikaṁ āhacca nipatamānā devatānaṁ tigāvutappamāṇaṁ attabhāvaṁ lākhārasaparikammasajjitaṁ (DA.19./II,650.) viya karoti. Tesaṁ sā kīḷā catūhi māsehi pariyosānaṁ gacchati. Evaṁ pāricchattakakīḷānubhavanatthāya sannipatanti.

Māsassa pana aṭṭhadivase devaloke mahādhammasavanaṁ ghusati. Tattha sudhammāyaṁ devasabhāyaṁ sanaṅkumāro vā mahābrahmā, Sakko vā devānamindo, dhammakathikabhikkhu vā, aññataro vā dhammakathiko devaputto dhammakathaṁ katheti. Aṭṭhamiyaṁ pakkhassa catunnaṁ mahārājānaṁ amaccā, cātuddasiyaṁ puttā, pannarase sayaṁ cattāro mahārājāno nikkhamitvā suvaṇṇapaṭṭañca jātihiṅgulakañca gaṇhitvā gāmanigamarājadhāniyo anuvicaranti. Te-- "asukā nāma itthī vā puriso vā Buddhaṁ saraṇaṁ gato, dhammaṁ saraṇaṁ gato. Saṅghaṁ saraṇaṁ gato. Pañcasīlāni rakkhati. Māsassa aṭṭha uposathe karoti. Mātu-upaṭṭhānaṁ pūreti. Pitu-upaṭṭhānaṁ pūreti. Asukaṭṭhāne uppalahatthakasatena pupphakumbhena pūjā katā. Dīpasahassaṁ āropitaṁ. Akāladhammasavanaṁ kāritaṁ. Chattavedikā puṭavedikā kucchivedikā sīhāsanaṁ sīhasopānaṁ kāritaṁ. Tīṇi sucaritāni pūreti. Dasakusalakammapathe samādāya vattatī"ti suvaṇṇapaṭṭe jātihiṅgulakena likhitvā āharitvā Pañcasikhassa hatthe denti. Pañcasikho mātalissa hatthe deti. Mātali

saṅgāhako sakkassa devarañño deti.

Yadā puññakammakārakā bahū na honti, potthako khuddako hoti, taṁ disvāva devā-- "pamatto, vata bho mahājano viharati, cattāro apāyā paripūrissanti, cha devalokā tucchā bhavissantī"ti anattamanā honti. Sace pana potthako mahā hoti, taṁ disvāva devā -- "appamatto, vata bho, mahājano viharati, cattāro apāyā suññā bhavissanti (CS:pg.2.244) cha devalokā paripūrissanti, Buddhasāsane puññāni karitvā āgate mahāpuññe purakkhatvā nakkhattaṁ kīḷituṁ labhissāmā"ti attamanā honti. Taṁ potthakaṁ gahetvā Sakko devarājā vāceti. Tassa pakatiniyāmena kathentassa saddo dvādasa yojanāni gaṇhāti. Uccena sarena kathentassa ca sakalaṁ dasayojanasahassaṁ devanagaraṁ chādetvā tiṭṭhati. Evaṁ dhammasavanatthāya sannipatanti. Idha pana pavāraṇasaṅgahatthāya sannipatitāti veditabbā.

Tathāgataṁ namassantāti navahi kāraṇehi Tathāgataṁ (DA.19./II,651.) namassamānā **Dhammassa ca sudhammatan**ti svākkhātatādibhedaṁ dhammassa sudhammataṁ ujuppaṭipannatādibhedaṁ saṅghassa ca suppaṭipattinti attho.

(DA.19.-2)Aṭṭhayathābhuccavaṇṇanā

296. **Yathābhucce**ti yathābhūte yathāsabhāve. **Vaṇṇe**ti guṇe. **Payirudāhāsī**ti kathesi. **Bahujanahitāya paṭipanno**ti kathaṁ paṭipanno? Dīpaṅkarapādamūle aṭṭha dhamme samodhānetvā Buddhatthāya abhinīharamānopi bahujanahitāya paṭipanno nāma hoti.

Dānapāramī, sīlapāramī, nekkhammapāramī, paññāpāramī, vīriyapāramī, khantipāramī, saccapāramī, adhiṭṭhānapāramī, mettāpāramī, upekkhāpāramīti kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni imā dasa pāramiyo pūrentopi bahujanahitāya paṭipanno.

Khantivāditāpasakāle, cūḷadhammapālakumārakāle, chaddantanāgarājakāle, bhūridattacampeyyasaṅkhapālanāgarājakāle, mahākapikāle ca tādisāni dukkarāni karontopi bahujanahitāya paṭipanno. Vessantarattabhāve ṭhatvā sattasatakamahādānaṁ datvā sattasu ṭhānesu pathaviṁ kampetvā pāramīkūṭaṁ gaṇhantopi bahujanahitāya paṭipanno. Tato anantare attabhāve tusitapure yāvatāyukaṁ tiṭṭhantopi bahujanahitāya paṭipanno.

Tattha pañca pubbanimittāni disvā dasasahassacakkavāḷadevatāhi yācito pañca mahāvilokanāni viloketvā devānaṁ saṅgahatthāya paṭiññaṁ datvā tusitapurā (CS:pg.2.245) cavitvā mātukucchiyaṁ paṭisandhiṁ gaṇhantopi bahujanahitāya paṭipanno.

Dasa māse mātukucchiyaṁ vasitvā lumbinīvane mātukucchito nikkhamantopi, ekūnatiṁsavassāni agāraṁ ajjhāvasitvā mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā anomanadītīre pabbajantopi, chabbassāni padhānena attānaṁ kilametvā bodhipallaṅkaṁ āruyha sabbaññutaññāṇaṁ paṭivijjhantopi, sattasattāhaṁ bodhimaṇḍe yāpentopi, Isipatanaṁ āgamma anuttaraṁ dhammacakkaṁ pavattentopi, yamakapāṭihāriyaṁ karontopi, devorohaṇaṁ orohantopi, Buddho hutvā pañcacattālīsa vassāni tiṭṭhantopi, āyusaṅkhāraṁ ossajantopi, yamakasālānamantare anupādisesāya nibbānadhātuyā (DA.19./II,652.) parinibbāyantopi bahujanahitāya paṭipanno. Yāvassa sāsapamattāpi dhātuyo dharanti, tāva bahujanahitāya paṭipannoti veditabbo. Sesapadāni etasseva vevacanāni. Tattha pacchimaṁ pacchimaṁ purimassa purimassa attho.

Neva atītaṁse samanupassāma, na panetarahīti atītepi Buddhato aññaṁ na

samanupassāma, anāgatepi na samanupassāma, etarahi pana aññassa satthuno abhāvatoyeva aññatra tena Bhagavatā na samanupassāmāti ayamettha attho. Aṭṭhakathāyampi hi-- "atītānāgatā Buddhā amhākaṁ satthārā sadisāyeva, kiṁ sakko kathetī"ti vicāretvā-- "etarahi bahujanahitāya paṭipanno Satthā amhākaṁ satthāraṁ muñcitvā aññо koci natthi, tasmā na passāmāti kathetī"ti vuttaṁ. Yathā ca ettha, evaṁ ito paresupi padesu ayamattho veditabbo. Svākkhātādīni ca kusalādīni ca vuttatthāneva.

Gaṅgodakaṁ yamunodakenāti Gaṅgāyamunānaṁ samāgamaṭṭhāne udakaṁ vaṇṇenapi gandhenapi rasenapi saṁsandati sameti, majjhe bhinnasuvaṇṇaṁ viya ekasadisameva hoti, na mahāsamudda-udakena saṁsaṭṭhakāle viya visadisaṁ. Parisuddhassa nibbānassa paṭipadāpi parisuddhāva. Na hi daharakāle vejjakammādīni katvā agocare caritvā mahallakakāle nibbānaṁ daṭṭhuṁ sakkā, nibbānagāminī pana paṭipadā parisuddhāva vaṭṭati ākāsūpamā. Yathā hi ākāsampi alaggaṁ parisuddhaṁ candimasūriyānaṁ ākāse icchiticchitaṭṭhānaṁ gacchantānaṁ viya nibbānaṁ gacchantassa bhikkhuno paṭipadāpi kule vā gaṇe vā alaggā (CS:pg.2.246) abaddhā ākāsūpamā vaṭṭati. Sā panesā tādisāva Bhagavatā paññattā kathitā desitā. Tena vuttaṁ-- "saṁsandati nibbānañca paṭipadā cā"ti.

Paṭipannānanti paṭipadāya ṭhitānaṁ. **Vusitavatan**ti vutthavāsānaṁ etesaṁ. **Laddhasahāyo**ti etesaṁ tattha tattha saha ayanato sahāyo. "Adutiyo asahāyo appaṭisamo"ti idaṁ pana asadisaṭṭhena vuttaṁ. **Apanujjā**ti tesaṁ majjhepi phalasamāpattiyā viharanto cittena apanujja, apanujjeva ekārāmataṁ anuyutto viharatīti attho.

(DA.19./II,652.) **Abhinipphanno kho pana tassa Bhagavato lābho**ti tassa Bhagavato mahālābho uppanno. Kadā paṭṭhāya uppanno? Abhisambodhiṁ patvā sattasattāhaṁ atikkamitvā Isipatane dhammacakkaṁ pavattetvā anukkamena devamanussānaṁ damanaṁ karontassa tayo jaṭile pabbājetvā Rājagahaṁ gatassa Bimbisāradamanato paṭṭhāya uppanno. Yaṁ sandhāya vuttaṁ-- "tena kho pana samayena Bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānan"ti (saṁ.ni.2.70). Satasahassakappādhikesu catūsu asaṅkhyeyyesu ussannapuññanissandasamuppanno lābhasakkāro mahogho viya ajjhottharamāno āgacchati.

Ekasmiṁ kira samaye Rājagahe Sāvatthiyaṁ sākete Kosambiyaṁ Bārāṇasiyaṁ Bhagavato paṭipāṭibhattaṁ nāma uppannaṁ, tattheko-- "ahaṁ sataṁ vissajjetvā dānaṁ dassāmī"ti paṇṇaṁ likhitvā vihāradvāre bandhi. Añño-- ahaṁ dve satāni. Añño-- ahaṁ pañca satāni. Añño-- ahaṁ sahassaṁ. Añño-- ahaṁ dve sahassāni. Añño -- ahaṁ pañca. Dasa. Vīsati. Paññāsaṁ; añño-- ahaṁ satasahassaṁ. Añño-- ahaṁ dve satasahassāni vissajjetvā dānaṁ dassāmī"ti paṇṇaṁ likhitvā vihāradvāre bandhi. Janapadacārikaṁ carantampi okāsaṁ labhitvā-- "dānaṁ dassāmī"ti sakaṭāni pūretvā mahājano anubandhiyeva. Yathāha-- "tena kho pana samayena jānapadā manussā bahuṁ loṇampi telampi taṇḍulampi khādanīyampi sakaṭesu āropetvā Bhagavato piṭṭhito piṭṭhito anubandhā honti-- 'yattha paṭipāṭiṁ (CS:pg.2.247) labhissāma, tattha bhattaṁ karissāmā'ti" (mahāva.282). Evaṁ aññānipi khandhake ca Vinaye ca bahūni vatthūni veditabbāni.

Asadisadāne panesa lābho matthakaṁ patto. Ekasmiṁ kira samaye Bhagavati janapadacārikaṁ caritvā jetavanaṁ sampatte rājā nimantetvā dānaṁ adāsi. Dutiyadivase nāgarā adaṁsu. Puna tesaṁ dānato atirekaṁ rājā, tassa dānato atirekaṁ nāgarāti evaṁ bahūsu divasesu gatesu rājā cintesi-- "ime nāgarā divase divase

atirekataraṁ karonti, pathavissaro pana rājā nāgarehi dāne parājitoti garahā bhavissatī”ti. Athassa Mallikā upāyaṁ ācikkhi. So rājaṅgaṇe sālakalyāṇipadarehi maṇḍapaṁ kāretvā taṁ (DA.19./II,654.) nīluppalehi chādetvā pañca āsanasatāni paññāpetvā pañca hatthisatāni āsanānaṁ pacchābhāge ṭhapetvā ekekena hatthinā ekekassa bhikkhuno setacchattaṁ dhārāpesi. Dvinnaṁ dvinnaṁ āsanānaṁ antare sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā ekekā khattiyadhītā catujjātiyagandhaṁ pisati. Niṭṭhitaṁ niṭṭhitaṁ majjhaṭṭhāne gandhambaṇe pakkhipati, taṁ aparā khattiyadhītā nīluppalahatthakena samparivatteti. Evaṁ ekekassa bhikkhuno tisso tisso khattiyadhītaro parivārā, aparā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā itthī tālavaṇṭaṁ gahetvā bījati, aññā dhamakaraṇaṁ gahetvā udakaṁ parissāveti, aññā pattato udakaṁ harati. Bhagavato cattāri anagghāni ahesuṁ. Pādakathalikā ādhārako apassenaphalakaṁ chattapādamaṇīti imāni cattāri anagghāni ahesuṁ. Saṅghanavakassa deyyadhammo satasahassaṁ agghati. Tasmiñca dāne Aṅgulimālatthero saṅghanavako ahosi. Tassa āsanasamīpe ānīto hatthī taṁ upagantuṁ nāsakkhi. Tato rañño ārocesuṁ. Rājā-- “añño hatthī natthī”ti? Duṭṭhahatthī pana atthi, ānetuṁ na sakkāti. Sammāsambuddho-- saṅghanavako kataro mahārājāti? Aṅgulimālatthero Bhagavāti. Tena hi taṁ duṭṭhahatthiṁ ānetvā ṭhapetu, mahārājāti. Hatthiṁ maṇḍayitvā ānayiṁsu. So therassa tejena nāsāvātasañcaraṇamattampi kātuṁ nāsakkhi. Evaṁ nirantaraṁ satta divasāni dānaṁ dīyittha. Sattame divase rājā dasabalaṁ vanditvā -- “Bhagavā mayhaṁ dhammaṁ desethā”ti āha.

Tassañca (CS:pg.2.248) parisati kāḷo ca juṇho cāti dve amaccā honti. Kāḷo cintesi-- “nassati rājakulassa santakaṁ, kiṁ nāmete ettakā janā karissanti, bhuñjitvā vihāraṁ gantvā niddāyissanteva, idaṁ pana eko rājapuriso labhitvā kiṁ nāma na kareyya, aho nassati rañño santakan”ti. Juṇho cintesi-- “mahantaṁ idaṁ rājattanaṁ nāma, ko añño idaṁ kātuṁ sakkhissati? Kiṁ rājā nāma so, yo rājattane ṭhitopi evarūpaṁ dānaṁ dātuṁ na sakkotī”ti. Bhagavā parisāya ajjhāsayaṁ olokento tesaṁ dvinnaṁ ajjhāsayaṁ viditvā-- “sace ajja juṇhassa ajjhāsayena dhammakathaṁ kathemi, kāḷassa sattadhā muddhā (DA.19./II,655.) phalissati Mayā kho pana sattānuddayatāya pāramiyo pūritā. Juṇho aññasmimpi divase mayi dhammaṁ kathayante maggaphalaṁ paṭivijjhissati, idāni pana kāḷaṁ olokessāmī”ti rañño catuppadikameva gāthaṁ abhāsi--

“Na ve kadariyā devalokaṁ vajanti,
Bālā have nappasaṁsanti dānaṁ.
Dhīro ca dānaṁ anumodamāno,
Teneva so hoti sukhī paratthā”ti. (dha.pa.177).

Rājā anattamano hutvā-- “mayā mahādānaṁ dinnaṁ, Satthā ca me mandameva dhammaṁ kathesi, nāsakkhiṁ maññe dasabalassa cittaṁ gahetun”ti. So bhuttapātarāso vihāraṁ gantvā Bhagavantaṁ vanditvā pucchi-- “mayā, bhante, mahantaṁ dānaṁ dinnaṁ, anumodanā ca me na mahatī katā, ko nu kho me, bhante, doso”ti? Natthi, mahārāja, tava doso, parisā pana aparisuddhā, tasmā dhammaṁ na desesinti. Kasmā pana Bhagavā parisā na suddhāti? Satthā dvinnaṁ amaccānaṁ parivitakkaṁ ārocesi. Rājā kāḷaṁ pucchi-- “evaṁ, tāta, kāḷā”ti? “Evaṁ, mahārājā”ti. “Mayi mama santakaṁ dadamāne tava kataraṁ ṭhānaṁ rujjati, na taṁ sakkomi passituṁ, pabbājetha naṁ mama raṭṭhato”ti āha. Tato juṇhaṁ pakkosāpetvā pucchi-- “evaṁ kira, tāta, cintesī”ti? “Āma, mahārājā”ti. “Tava cittānurūpameva hotū”ti tasmiṁyeva maṇḍape evaṁ paññattesuyeva āsanesu pañca bhikkhusatāni nisīdāpetvā tāyeva khattiyadhītaro parivārāpetvā rājagehato dhanaṁ gahetvā mayā (CS:pg.2.249) dinnasadisameva satta divasāni dānaṁ dehīti. So tathā adāsi. Datvā sattame divase-- “dhammaṁ Bhagavā

desethā”ti āha.

Satthā dvinnampi dānānaṁ anumodanaṁ ekato katvā dve mahānadiyo ekoghapuṇṇā kurumāno viya mahādhammadesanaṁ desesi. Desanāpariyosāne juṇho sotāpanno ahosi. Rājā pasīditvā dasabalassa bāhiravatthuṁ nāma adāsi. Evaṁ abhinipphanno kho pana tassa Bhagavato lābhoti veditabbo.

(DA.19./II,656.) **Abhinipphanno siloko**ti vaṇṇaguṇakittanaṁ. Sopi Bhagavato dhammacakkappavattanato paṭṭhāya abhinipphanno. Tato paṭṭhāya hi Bhagavato khattiyāpi vaṇṇaṁ kathenti. Brāhmaṇāpi gahapatayopi nāgā supaṇṇā gandhabbā devatā brahmānopi kittiṁ vatvā -- “itipi so Bhagavā”ti-ādinā. Aññatitthiyāpi vararojassa sahassaṁ datvā samaṇassa Gotamassa avaṇṇaṁ kathehīti uyyojesuṁ. So sahassaṁ gahetvā dasabalaṁ pādatalato paṭṭhāya yāva kesantā apalokayamāno likkhāmattampi vajjaṁ adisvā-- “vippakiṇṇadvattiṁsamahāpurisalakkhaṇe asīti-anubyañjanavibhūsite byāmappabhāparikkhitte suphullitapāricchattakatārāgaṇasamujjalita-antalikkhavicittakusumasassirikanandanavana sadise anavajja-attabhāve avaṇṇaṁ vadantassa mukhampi viparivatteyya, muddhāpi sattadhā phaleyya, avaṇṇaṁ vattuṁ upāyo natthi, vaṇṇameva vadissāmī”ti pādatalato paṭṭhāya yāva kesantā atirekapadasahassena vaṇṇameva kathesi. Yamakapāṭihāriye panesa **vaṇṇo** nāma matthakaṁ patto. Evaṁ abhinipphanno silokoti.

Yāva maññe khattiyāti khattiyā brāhmaṇā vessā suddā nāgā supaṇṇā yakkhā asurā devā brahmānoti sabbeva te sampiyāyamānarūpā haṭṭhatuṭṭhā viharanti. **Vigatamado kho panā**ti ettakā maṁ janā sampiyāyamānarūpā viharantīti na madapamatto hutvā davādivasena āhāraṁ āhāreti, aññadatthu vigatamado kho pana so Bhagavā āhāraṁ āhāreti.

Yathāvādīti (CS:pg.2.250) yaṁ vācāya vadati, tadanvayamevassa kāyakammaṁ hoti. Yañca kāyena karoti, tadanvayamevassa vacīkammaṁ hoti. Kāyo vā vācaṁ, vācā vā kāyaṁ nātikkamati, vācā kāyena, kāyo ca vācāya sameti. Yathā ca--

“Vāmena sūkaro hoti, dakkhiṇena ajāmigo;
Sarena nelako hoti, visāṇena jaraggavo”ti.--

Ayaṁ sūkarayakkho sūkare disvā sūkarasadisaṁ vāmapassaṁ dassetvā te gahetvā khādati, ajāmige disvā taṁsadisaṁ (DA.19./II,657.) dakkhiṇapassaṁ dassetvā te gahetvā khādati, nelakavacchake disvā vacchakaravaṁ ravanto te gahetvā khādati, goṇe disvā tesaṁ visāṇasadisāni visāṇāni māpetvā te dūratova-- “goṇo viya dissatī”ti evaṁ upagate gahetvā khādati. Yathā ca dhammikavāyasajātake sakuṇehi puṭṭho vāyaso-- “ahaṁ vātabhakkho, vātabhakkhatāya mukhaṁ vivaritvā pāṇakānañca maraṇabhayena ekeneva pādena ṭhito, tasmā tumhepi--

“Dhammaṁ caratha bhaddaṁ vo, dhammaṁ caratha ñātayo;
Dhammacārī sukhaṁ seti, asmiṁ loke paramhi cā”ti.

Sakuṇesu vissāsaṁ uppādesi, tato--

“Bhaddako vatāyaṁ pakkhī, dijo paramadhammiko;
Ekapādena tiṭṭhanto, dhammo dhammoti bhāsatī”ti.

Evaṁ vissāsamāgate sakuṇe khādittha. Tena tesaṁ vācā kāyena, kāyo ca vācāya na sameti, na evaṁ Bhagavato. Bhagavato pana vācā kāyena, kāyo ca vācāya sametiyevāti dasseti.

Tiṇṇā taritā vicikicchā assāti **tiṇṇavicikiccho**. “Kathamidaṁ kathamidan”ti evarūpā vigatā kathaṁkathā assāti **vigatakathaṁkatho**. Yathā hi mahājano-- “ayaṁ rukkho, kiṁ rukkho nāma, ayaṁ gāmo, ayaṁ janapado, idaṁ raṭṭhaṁ, kiṁ raṭṭhaṁ nāma,

kasmā nu kho ayaṁ rukkho ujukkhandho, ayaṁ vaṅkakkhandho, kasmā kaṇṭako koci ujuko hoti, koci vaṅko, pupphaṁ kiñci sugandhaṁ, kiñci duggandhaṁ, phalaṁ kiñci (CS:pg.2.251) madhuraṁ, kiñci amadhuran”ti sakaṅkhova hoti, na evaṁ satthā. Satthā hi-- “imesaṁ nāma dhātūnaṁ ussannussannattā idaṁ evaṁ hotī”ti vigatakathaṁkathova (DA.19./II,658.) Yathā ca paṭhamajjhānādilābhīnaṁ dutiyajjhānādīsu kaṅkhā hoti. Paccekabuddhānampi hi sabbaññutaññāṇe yāthāvasanniṭṭhānābhāvato vohāravasena kaṅkhā nāma hotiyeva, na evaṁ Buddhassa. So hi Bhagavā sabbattha vigatakathaṁkathoti dasseti.

Pariyositasaṅkappoti yathā keci sīlamattena, keci vipassanāmattena, keci paṭhamajjhānena …pe… keci nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā, keci sotāpannabhāvamattena …pe… keci arahattena, keci sāvakapāramīñāṇena, keci paccekabodhiñāṇena pariyositasaṅkappā paripuṇṇamanorathā honti, na evaṁ mama satthā. Mama pana Satthā sabbaññutaññāṇena pariyositasaṅkappoti dasseti.

Ajjhāsayaṁ ādibrahmacariyanti karaṇatthe paccattavacanaṁ, adhikāsayena uttamanissayabhūtena ādibrahmacariyena porāṇabrahmacariyabhūtena ca ariyamaggena tiṇṇavicikiccho vigatakathaṁkatho pariyositasaṅkappoti attho. “Pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṁ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṁ patto, balesu ca vasībhāvan”ti hi vacanato pariyositasaṅkappatāpi Bhagavato ariyamaggeneva nipphannāti.

297. **Yathariva Bhagavā**ti yathā Bhagavā, evaṁ ekasmiṁ Jambudīpatale catūsu disāsu cārikaṁ caramānā aho vata cattāro jinā dhammaṁ deseyyunti paccāsisamānā vadanti. Athāpare tīsu maṇḍalesu ekato vicaraṇabhāvaṁ ākaṅkhamānā **tayo sammāsambuddhā**ti āhaṁsu. Apare-- “dasa pāramiyo nāma pūretvā catunnaṁ tiṇṇaṁ vā uppatti dullabhā, sace pana eko nibaddhavāsaṁ vasanto dhammaṁ deseyya, eko cārikaṁ caranto, evampi Jambudīpo sobheyya ceva, bahuñca hitasukhamadhigaccheyyā”ti cintetvā **aho vata, mārisā**ti āhaṁsu.

298. **Aṭṭhānametaṁ anavakāso yan**ti ettha ṭhānaṁ avakāsoti ubhayametaṁ kāraṇādhivacanameva. Kāraṇañhi (DA.19./II,659.) tiṭṭhati ettha tadāyattavuttitāya phalanti ṭhānaṁ. Okāso viya cassa taṁ tena vinā aññattha abhāvatoti avakāso. **Yan**ti karaṇatthe paccattaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti (CS:pg.2.252) “yena kāraṇena ekissā lokadhātuyā dve Buddhā ekato uppajjeyyuṁ, taṁ kāraṇaṁ natthī”ti.

Ettha ca--

“Yāvatā candimasūriyā, pariharanti disā bhanti virocanā.
Tāva sahassadhā loko, ettha te vattate vaso”ti. (ma.ni.1.503)--

Gāthāya ekacakkavāḷameva ekā lokadhātu. “Sahassī lokadhātu akampitthā”ti (a.ni.3.126) āgataṭṭhāne cakkavāḷasahassaṁ ekā lokadhātu. “Ākaṅkhamāno, Ānanda, Tathāgato tisahassimahāsahassilokadhātuṁ sarena viññāpeyya, obhāsena ca phareyyā”ti (a.ni.3.81) āgataṭṭhāne tisahassimahāsahassī ekā lokadhātu. “Ayañca dasasahassī lokadhātū”ti (ma.ni.3.201) āgataṭṭhāne dasacakkavāḷasahassāni ekā lokadhātu. Taṁ sandhāya **ekissā lokadhātuyā**ti āha. Ettakañhi **jātikhettaṁ nāma**. Tatrāpi ṭhapetvā imasmiṁ cakkavāḷe Jambudīpassa majjhimadesaṁ na aññatra Buddhā uppajjanti jātikhettato pana paraṁ Buddhānaṁ uppattiṭṭhānameva na paññāyati. **Yenatthenā**ti yena pavāraṇasaṅgahatthena.

(DA.19.-3)Sanaṅkumārakathāvaṇṇanā

300. **Vaṇṇena ceva yasasā cā**ti alaṅkāraparivārena ca puññasiriyā cāti attho.

301. **Sādhu mahābrahme**ti ettha sampasādane sādhusaddo. **Saṅkhāya modāmā**ti jānitvā modāma.

(DA.19.-5)Govindabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā

304. **Yāva dīgharattaṁ mahāpaññova so Bhagavā**ti ettakanti paricchinditvā na sakkā vattuṁ, atha kho yāva dīgharattaṁ aticirarattaṁ mahāpaññova so Bhagavā. **No**ti kathaṁ tumhe maññathāti. Atha sayamevetaṁ pañhaṁ byākātukāmo-- "anacchariyametaṁ, mārisā, yaṁ idāni pāramiyo (CS:pg.2.253) pūretvā bodhipallaṅke tiṇṇaṁ mārānaṁ matthakaṁ bhinditvā paṭividdha-asādhāraṇañāṇo so Bhagavā mahāpañño bhaveyya, kimettha acchariyaṁ, aparipakkāya pana bodhiyā padesañāṇe (DA.19./II,601.) ṭhitassa sarāgādikālepi mahāpaññabhāvameva vo, mārisā, kathessāmī"ti bhavapaṭicchannakāraṇaṁ āharitvā dassento **bhūtapubbaṁ bho**ti-ādimāha.

Purohitoti sabbakiccāni anusāsanapurohito. **Govindo**ti Govindiyābhisekena abhisitto pakatiyā panassa aññadeva nāmaṁ, abhisittakālato paṭṭhāya "Govindo"ti saṅkhyaṁ gato. **Jotipālo**ti jotanato ca pālanato ca Jotipālo. Tassa kira jātadivase sabbāvudhāni ujjotiṁsu. Rājāpi paccūsasamaye attano maṅgalāvudhaṁ pajjalitaṁ disvā bhīto aṭṭhāsi. Govindo pātova rājūpaṭṭhānaṁ gantvā sukhaseyyaṁ pucchi rājā-- "kuto me ācariya, sukhaseyyā"ti vatvā taṁ kāraṇaṁ ārocesi. Mā bhāyi, mahārāja, mayhaṁ putto jāto, tassānubhāvena sakalanagare āvudhāni pajjaliṁsūti. Rājā-- "kiṁ nu kho me kumāro paccatthiko bhaveyyā"ti cintetvā suṭṭhutaraṁ bhāyi. "Kiṁ vitakkesi mahārājā"ti ca puṭṭho tamatthaṁ ārocesi. Atha naṁ Govindo "mā bhāyi mahārāja, neso kumāro tumhākaṁ dubbhissati, Sakalajambudīpe pana tena samo paññāya na bhavissati, mama puttassa vacanena mahājanassa kaṅkhā chijjissati, tumhākañca sabbakiccāni anusāsissatī"ti samassāseti. Rājā tuṭṭho-- "kumārassa khīramūlaṁ hotū"ti sahassaṁ datvā "kumāraṁ mahallakakāle mama dassethā"ti āha. Kumāro anupubbena vuḍḍhimanuppatto. Jotitattā panassa pālanasamatthatāya ca Jotipālotveva nāmaṁ akaṁsu. Tena vuttaṁ -- "jotanato ca Pālanato ca Jotipālo"ti.

Sammā vossajjitvāti sammā vossajjitvā. Ayameva vā pāṭho. **Alamatthadasataro**ti samattho paṭibalo atthadaso alamatthadaso, taṁ alamatthadasaṁ tiretīti alamatthadasataro. **Jotipālasseva māṇavassa anusāsaniyā**ti sopi Jotipālaṁyeva pucchitvā anusāsatīti dasseti.

305. **Bhavamatthu** (CS:pg.2.254) **bhavantaṁ Jotipālan**ti bhoto Jotipālassa bhavo vuddhi visesādhigamo sabbakalyāṇañceva maṅgalañca hotūti attho. **Sammodanīyaṁ kathan**ti? "Alaṁ, mahārāja, mā cintayi, dhuvadhammo esa sabbasattānan"ti-ādinā nayena maraṇappaṭisaṁyuttaṁ sokavinodanapaṭisanthārakathaṁ pariyosāpetvā. **Mā no bhavaṁ Jotipālo** (DA.19./II,661.) **anusāsaniyā paccabyāhāsī**ti mā paṭibyākāsi, "anusāsā"ti vutto-- "nāhaṁ anusāsāmī"ti no mā anusāsaniyā paccakkhāsīti attho. **Abhisambhosī**ti saṁvidahitvā paṭṭhapesi. **Manussā evamāhaṁsū**ti taṁ pitarā mahāpaññataraṁ sabbakiccāni anusāsantaṁ sabbakamme abhisambhavantaṁ disvā tuṭṭhacittā **Govindo vata, bho, brāhmaṇo, Mahāgovindo vata, bho, brāhmaṇo**ti evamāhaṁsu. Idaṁ vuttaṁ hoti, "Govindo vata, bho, brāhmaṇo ahosi etassa pitā; ayaṁ pana Mahāgovindo vata, bho, brāhmaṇo"ti.

(DA.19.-7)Rajjasaṁvibhajanavaṇṇanā

306. **Yena te cha khattiyā**ti ye te "sahāyā"ti vuttā cha khattiyā, te kira reṇussa ekapitikā kaniṭṭhabhātaro, tasmā Mahāgovindo "ayaṁ abhisitto etesaṁ rajjasaṁvibhāgaṁ kareyya vā na vā, yaṁnūnāhaṁ te paṭikacceva reṇussa santikaṁ pesetvā paṭiññaṁ gaṇhāpeyyan"ti cintento yena te cha khattiyā tenupasaṅkami. **Rājakattāro**ti rājakārakā amaccā.

307. **Madanīyā kāmā**ti madakarā pamādakarā kāmā. Gacchante gacchante kāle esa anussaritumpi na sakkuṇeyya, tasmā āyantu bhonto āgacchantūti attho.

308. **Sarāmahaṁ bho**ti tadā kira manussānaṁ saccavādikālo hoti, tasmā "kadā mayā vuttaṁ, kena diṭṭhaṁ, kena sutan"ti abhūtaṁ avatvā "sarāmahaṁ bho"ti āha. **Sammodanīyaṁ kathan**ti kiṁ mahārāja devattaṁ gate raññe mā cintayittha, dhuvadhammo esa sabbasattānaṁ, evaṁbhāvino saṅkhārāti evarūpaṁ paṭisanthārakathaṁ. **Sabbāni sakaṭamukhāni paṭṭhapesī**ti sabbāni cha (CS:pg.2.255) rajjāni sakaṭamukhāni paṭṭhapesi. Ekekassa rañño rajjaṁ tiyojanasataṁ hoti, reṇussa rañño rajjosaraṇapadeso dasagāvutaṁ, majjhe pana reṇussa rajjaṁ vitānasadisaṁ ahosi. Kasmā evaṁ paṭṭhapesīti? Kālena kālaṁ rājānaṁ passituṁ āgacchantā aññassa rajjaṁ apīḷetvā attano attano rajjapadeseneva āgamissanti ceva gamissanti ca. Pararajjaṁ otiṇṇassa hi-- "bhattaṁ detha, goṇaṁ dethā"ti vadato manussā ujjhāyanti-- "ime rājāno attano attano vijitena na gacchanti, amhākaṁ (DA.19./II,662.) pīḷaṁ karontī"ti. Attano vijitena gacchantassa "amhākaṁ santikā iminā idañcidañca laddhabbamevā"ti manussā pīḷaṁ na maññanti. Imamatthaṁ cintayitvā Mahāgovindo "sammodamānā rājāno ciraṁ rajjamanusāsantū"ti evaṁ paṭṭhapesi.

"Dantapuraṁ kaliṅgānaṁ, assakānañca potanaṁ;
Māhissati avantīnaṁ, sovīrānañca rodukaṁ.
Mithilā ca videhānaṁ, Campā Aṅgesu māpitā.
Bārāṇasī ca kāsīnaṁ, ete Govindamāpitā"ti.--

Etāni satta nagarāni Mahāgovindeneva tesaṁ rājūnaṁ atthāya māpitāni.

"Sattabhū Brahmadatto ca, Vessabhū bharato saha;
Reṇu dve ca dhataraṭṭhā, tadāsuṁ satta bhāradhā"ti.--

Imāni tesaṁ sattannampi nāmāni. Tesu hi eko sattabhū nāma ahosi, eko Brahmadatto nāma, eko Vessabhū nāma, eko teneva saha bharato nāma, eko reṇu nāma, dve pana dhataraṭṭhāti ime satta Jambudīpatale bhāradhā mahārājāno ahesunti.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.19.-8)Kittisadda-abbhuggamanavaṇṇanā

311. **Upasaṅkamiṁsū**ti (CS:pg.2.256) "amhākaṁ ayaṁ issariyasampatti na aññassānubhāvena, Mahāgovindassānubhāvena nipphannā. Mahāgovindo amhe satta rājāno samagge katvā Jambudīpatale patiṭṭhāpesi, pubbūpakārissa pana na sukarā paṭikiriyā kātuṁ. Amhe sattapi jane esoyeva anusāsatu, etaṁyeva senāpatiñca purohitañca karoma, evaṁ no vuddhi bhavissatī"ti cintetvā upasaṅkamiṁsu. Mahāgovindopi-- "mayā ete samaggā katā, sace etesaṁ añño senāpati purohito ca bhavissati, tato attano attano senāpatipurohitānaṁ vacanaṁ gahetvā aññamaññaṁ

bhindissanti, adhivāsemi nesaṁ senāpatiṭṭhānañca purohitaṭṭhānañcā”ti cintetvā “evaṁ bho”ti paccassosi.

Satta ca brāhmaṇamahāsāleti “ahaṁ sabbaṭṭhānesu sammukho bhaveyyaṁ vā na vā, yatthāhaṁ sammukho na bhavissāmi, tattheva te kattabbaṁ karissantī”ti (DA.19./II,663.) satta anupurohite ṭhapesi. Te sandhāya idaṁ vuttaṁ-- “satta ca brāhmaṇamahāsāle”ti. Divasassa dvikkhattuṁ vā sāyaṁ pāto vā nahāyantīti **nahātakā**. Vatacariyapariyosāne vā nahātā, tato paṭṭhāya brāhmaṇehi saddhiṁ na khādanti na pivantīti nahātakā.

312. **Abbhuggacchī**ti abhi-uggacchi. Tadā kira manussānaṁ “na brahmunā saddhiṁ amantetvā sakkā evaṁ Sakalajambudīpaṁ anusāsitun”ti nisinnanisinnaṭṭhāne ayameva kathā pavattittha. **Na kho panāhan**ti mahāpuriso kira-- “ayaṁ mayhaṁ abhūto vaṇṇo uppanno, vaṇṇuppatti kho pana na bhāriyā, uppannassa vaṇṇassa rakkhanameva bhāriyaṁ, ayañca me acintetvā amantetvā karontasseva vaṇṇo uppannova, cintetvā mantetvā karontassa pana vitthārikataro bhavissatī”ti brahmadassane upāyaṁ pariyesanto taṁ disvā **sutaṁ kho pana metan**ti-ādi-atthaṁ parivitakkesi.

313. **Yena** (CS:pg.2.257) **reṇu rājā tenupasaṅkamī**ti evaṁ me antarā daṭṭhukāmo vā sallapitukāmo vā na bhavissati, yato chinnapalibodho sukhaṁ viharissāmīti palibodhupacchedanatthaṁ upasaṅkami, esa nayo sabbattha.

316. **Sādisiyo**ti samavaṇṇā samajātikā.

317. **Navaṁ sandhāgāraṁ kāretvā**ti rattiṭṭhānadivāṭṭhānacaṅkamanasampannaṁ vassike cattāro māse vasanakkhamaṁ bahi naḷaparikkhittaṁ vicittaṁ āvasathaṁ kāretvā. **Karuṇaṁ jhānaṁ jhāyī**ti karuṇāya tikacatukkajjhānaṁ jhāyi, karuṇāmukhena panettha avasesāpi tayo brahmavihārā gahitāva. **Ukkaṇṭhanā paritassanā**ti jhānabhūmiyaṁ ṭhitassa anabhirati-ukkaṇṭhanā vā bhayaparitassanā vā natthi, brahmuno pana āgamanapatthanā āgamanataṇhā ahūti attho.

(DA.19.-9)Brahmunāsākacchāvaṇṇanā

318. **Bhayan**ti cittutrāsabhayameva. **Ajānantā**ti ajānamānā. **Kathaṁ jānemu taṁ mayan**ti (dī.ni.2.179) mayaṁ kinti taṁ jānāma, ayaṁ katthavāsiko, kinnāmo, kiṁ gottoti-ādīnaṁ ākārānaṁ kena ākārena taṁ dhārayāmāti attho.

Maṁ ve kumāraṁ jānantīti maṁ “kumāro”ti “daharo”ti jānanti. **Brahmaloke**ti seṭṭhaloke. **Sanantanan**ti ciratanaṁ porāṇakaṁ (DA.19./II,664.) Ahaṁ so porāṇakumāro sanaṅkumāro nāma brahmāti dasseti. **Evaṁ Govinda jānāhī**ti Govinda paṇḍita, tvaṁ evaṁ jānāhi, evaṁ maṁ dhārehi.

“Āsanaṁ udakaṁ pajjaṁ, madhusākañca brahmuno;
Agghe bhavantaṁ pucchāma, agghaṁ kurutu no bhavan”ti. --

Ettha **agghan**ti atithino upanāmetabbaṁ vuccati. Teneva idamāsanaṁ paññattaṁ, ettha nisīdatha, idaṁ udakaṁ parisuddhaṁ, ito pānīyaṁ pivatha, pāde dhovatha, idaṁ pajjaṁ pādānaṁ hitatthāya abhisaṅkhataṁ telaṁ, ito pāde makkhetha, idaṁ madhusākanti. Bodhisattassa brahmacariyaṁ na aññesaṁ brahmacariyasadisaṁ hoti, na so “idaṁ sve, idaṁ tatiyadivase bhavissatī”ti sannidhiṁ (CS:pg.2.258) nāma karoti. Madhusākaṁ pana aloṇaṁ adhūpanaṁ atakkaṁ udakena seditasākaṁ, taṁ sandhāyesa-- “idaṁ paribhuñjathā”ti vadanto “agghe bhavantaṁ pucchāmā”ti-ādimāha. Ime sabbepi agghā brahmuno atthi. Te **agghe bhavantaṁ pucchāma**. Evaṁ

pucchantānañca **agghaṁ kurutu no bhavaṁ,** paṭiggaṇhātu no bhavaṁ idamagghanti vuttaṁ hoti. Kiṁ panesa-- "ito ekampi brahmā na bhuñjatī"ti idaṁ na jānātīti. No na jānāti, jānantopi attano santike āgato atithi pucchitabboti vattasīsena pucchati.

Atha kho brahmā-- "kiṁ nu kho paṇḍito mama paribhogakaraṇābhāvaṁ ñatvā pucchati, udāhu kohaññe ṭhatvā pucchatī"ti samannāharanto "vattasīse ṭhito pucchatī"ti ñatvā paṭiggaṇhituṁ dāni me vaṭṭatīti **paṭiggaṇhāma te agghaṁ, yaṁ tvaṁ Govinda bhāsasī**ti āha. Yaṁ tvaṁ Govinda bhāsasi-- "idamāsanaṁ paññattaṁ, ettha nisīdathā"ti-ādi, tatra te mayaṁ āsane nisinnā nāma homa, pānīyaṁ pītā nāma homa, pādāpi me dhotā nāma hontu, telenapi makkhitā nāma hontu, udakasākampi paribhuttaṁ nāma hotu, tayā dinnaṁ adhivāsitakālato paṭṭhāya yaṁ yaṁ tvaṁ bhāsasi, taṁ taṁ mayā paṭiggahitameva hoti. Tena vuttaṁ-- "paṭiggaṇhāma te agghaṁ, yaṁ tvaṁ Govinda bhāsasī"ti. Evaṁ pana agghaṁ paṭiggaṇhitvā pañhassa okāsaṁ karonto **diṭṭhadhammahitatthāyā**ti-ādimāha.

(DA.19./II,665.) **Kaṅkhī akaṅkhiṁ paravediyesū**ti ahaṁ savicikiccho bhavantaṁ parena sayaṁ abhisaṅkhatattā parassa pākaṭesu paravediyesu pañhesu nibbicikicchaṁ.

Hitvā mamattanti idaṁ mama, idaṁ mamāti upakaraṇataṇhaṁ cajitvā. **Manujesū**ti sattesu, manujesu yo koci manujo mamattaṁ hitvāti attho. **Ekodibhūto**ti ekībhūto, eko tiṭṭhanto eko nisīdantoti. Vacanattho panettha eko udeti pavattatīti ekodi, tādiso bhūtoti ekodibhūto **Karuṇedhimutto**ti karuṇājhāne adhimutto, taṁ jhānaṁ nibbattetvāti attho. **Nirāmagandho**ti vissagandhavirahito. **Ettha ṭhito**ti etesu dhammesu ṭhito. **Ettha ca sikkhamāno**ti (CS:pg.2.259) etesu dhammesu sikkhamāno. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana upari Mahāgovindena ca brahmunā ca vuttoyeva.

320. Tattha **ete avidvā**ti ete āmagandhe ahaṁ avidvā, na jānāmīti attho. **Idha brūhi dhīrā**ti te me tvaṁ idha dhīra paṇḍita, brūhi, vada. **Kenāvaṭā vāti pajā kurutū**ti katamena kilesāvaraṇena āvaritā pajā pūtikā vāyati. **Āpāyikā**ti apāyūpagā. **Nivutabrahmalokā**ti nivuto pihito brahmaloko assāti nivutabrahmaloko. Katamena kilesena pajāya brahmalokūpago maggo nivuto pihito paṭicchannoti pucchati.

Kodho mosavajjaṁ nikati ca dubbhoti kujjhanalakkhaṇo kodho ca, paravisaṁvādanalakkhaṇo musāvādo ca, sadisaṁ dassetvā vañcanalakkhaṇā nikati ca, mittadubbhanalakkhaṇo dubbho ca. **Kadariyatā atimāno usūyā**ti thaddhamacchariyalakkhaṇā kadariyatā ca, atikkamitvā maññanalakkhaṇo atimāno ca, parasampattikhīyanalakkhaṇā **usūyā ca**. **Icchā vivicchā paraheṭhanā cā**ti taṇhālakkhaṇā icchā ca, macchariyalakkhaṇā vivicchā ca, vihiṁsālakkhaṇā paraheṭhanā ca. **Lobho ca doso ca mado ca moho**ti yattha katthaci lubbhanalakkhaṇo lobho ca, dussanalakkhaṇo doso ca, majjanalakkhaṇo mado ca, muyhanalakkhaṇo moho ca. **Etesu yuttā anirāmagandhā**ti etesu cuddasasu kilesesu yuttā pajā nirāmagandhā na hoti, āmagandhā (DA.19./II,666.) sakuṇapagandhā pūtigandhāyevāti vadati. **Āpāyikā nivutabrahmalokā**ti esā pana āpāyikā ceva hoti, paṭicchannabrahmalokamaggā cāti. Idaṁ pana suttaṁ kathentena **Āmagandhasuttena** dīpetvā kathetabbaṁ, Āmagandhasuttampi iminā dīpetvā kathetabbaṁ.

Te na sunimmadayāti te āmagandhā sunimmadayā sukhena nimmadetabbā pahātabbā na honti, duppajahā dujjayāti attho. **Yassa dāni bhavaṁ Govindo kālaṁ maññatī**ti "yassā pabbajjāya bhavaṁ Govindo kālaṁ maññati, ayameva hotu, evaṁ sati mayhampi tava santike āgamanaṁ svāgamanaṁ bhavissati, kathitadhammakathā sukathitā bhavissati, tvaṁ tāta Sakalajambudīpe (CS:pg.2.260) aggapuriso daharo paṭhamavaye ṭhito, evaṁ mahantaṁ nāma sampattisirivilāsaṁ pahāya tava pabbajanaṁ

nāma gandhahatthino ayabandhanaṁ chinditvā gamanaṁ viya ati-uḷāraṁ, Buddhatanti nāmesā”ti mahāpurisassa daḷhīkammaṁ katvā brahmā sanaṅkumāro brahmalokameva gato.

(DA.19.-10)Reṇurāja-āmantanāvaṇṇanā

321. Mahāpurisopi “mama itova nikkhamitvā pabbajanaṁ nāma na yuttaṁ, ahaṁ rājakulassa atthaṁ anusāsāmi, tasmā rañño ārocessāmi. Sace sopi pabbajissati, sundarameva. No ce pabbajissati, purohitaṭṭhānaṁ niyyātetvā ahaṁ pabbajissāmī”ti cintetvā rājānaṁ upasaṅkami, tena vuttaṁ-- “atha kho bho Mahāgovindo, …pe… nāhaṁ porohacce rame”ti.

Tattha **tvaṁ pajānassu rajjenā**ti tava rajjena tvameva jānāhi. **Nāhaṁ porohicce rame**ti ahaṁ purohitabhāve na ramāmi, ukkaṇṭhitosmi, aññaṁ anusāsakaṁ jānāhi, nāhaṁ porohicce rameti.

Atha rājā-- “dhuvaṁ cattāro māse paṭisallīnassa brāhmaṇassa gehe bhogā mandā jātā”ti cintetvā dhanena nimantento-- “sace te ūnaṁ kāmehi. Ahaṁ paripūrayāmi te”ti vatvā puna-- “kinnu kho esa ekako viharanto kenaci vihiṁsito bhaveyyā”ti cintetvā,

“Yo taṁ hiṁsati vāremi, bhūmisenāpati ahaṁ;
Tuvaṁ pitā ahaṁ putto, mā no Govinda pājahī”ti. --

(DA.19./II,667.) Āha Tassattho-- yo taṁ hiṁsati, taṁ vāremi, kevalaṁ tumhe “asuko”ti ācikkhatha, ahamettha kattabbaṁ jānissāmīti. **Bhūmisenāpati ahan**ti atha vā ahaṁ pathaviyā sāmī, svāhaṁ imaṁ rajjaṁ tumheyeva paṭicchāpessāmi. **Tuvaṁ pitā ahaṁ putto**ti tvaṁ pitiṭṭhāne ṭhassasi, ahaṁ puttaṭṭhāne. So tvaṁ mama manaṁ haritvā attanoyeva manaṁ Govinda, pājehi; yathā icchasi tathā pavattassu. Ahaṁ pana tava manaṁyeva anuvattanto tayā dinnapiṇḍaṁ paribhuñjanto taṁ asicammahattho vā upaṭṭhahissāmi, rathaṁ vā te pājessāmi. “Mā no Govinda, pajahī”ti vā pāṭho (CS:pg.2.261) Tassattho-- tvaṁ pitiṭṭhāne tiṭṭha, ahaṁ puttaṭṭhāne ṭhassāmi. Mā no tvaṁ bho Govinda, pajahi, mā pariccajīti. Atha mahāpuriso yaṁ rājā cintesi, tassa attani abhāvaṁ dassento--

“Na matthi ūnaṁ kāmehi, hiṁsitā me na vijjati;
Amanussavaco sutvā, tasmāhaṁ na gahe rame”ti.--

Āha. Tattha **na matthī**ti na me atthi. **Gahe**ti gehe. Atha naṁ rājā pucchi--

“Amanusso kathaṁ vaṇṇo, kiṁ te atthaṁ abhāsatha;
Yañca sutvā jahāsi no, gehe amhe ca kevalī”ti.

Tattha **jahāsi no, gehe amhe ca kevalī**ti brāhmaṇassa sampattibharite gehe saṅgahavasena attano gehe karonto yaṁ sutvā amhākaṁ gehe ca amhe ca kevalī sabbe aparisese Jambudīpavāsino jahāsīti vadati.

Athassa ācikkhanto mahāpuriso **upavutthassa me pubbe**ti-ādimāha. Tattha **upavutthassā**ti cattāro māse ekībhāvaṁ upagantvā vutthassa. **Yiṭṭhakāmassa me sato**ti yajitukāmassa (DA.19./II,668.) me samānassa. **Aggi pajjalito āsi, kusapattaparitthato**ti kusapattehi paritthato sappidadhimadhu-ādīni pakkhipitvā aggi jalayitumāraddho āsi, evaṁ aggiṁ jāletvā “mahājanassa dānaṁ dassāmī”ti evaṁ cintetvā ṭhitassa mamāti ayamettha attho.

Sanantanoti sanaṅkumāro brahmā. Tato rājā sayampi pabbajitukāmo hutvā **saddahāmī**ti-ādimāha. Tattha **kathaṁ vattetha aññathā**ti kathaṁ tumhe aññathā vattissatha. **Te taṁ anuvattissāmā**ti te mayampi tumheyeva anuvattissāma,

anupabbajissāmāti attho. “Anuvajissāmā”tipi pāṭho, tassa anugacchissāmāti attho. **Akāco**ti nikkāco akakkaso. **Govindassānusāsane**ti tava Govindassa sāsane. Bhavantaṁ Govindameva satthāraṁ karitvā carissāmāti vadati.

(DA.19.-11)Cha khattiya-āmantanāvaṇṇanā

322. **Yena** (CS:pg.2.262) **te cha khattiyā tenupasaṅkamī**ti reṇuṁ rājānaṁ “sādhu mahārāja rajjaṁ nāma mātaraṁ pitaraṁ bhātibhaginī-ādayopi māretvā gaṇhantesu sattesu evaṁ mahantaṁ rajjasiriṁ pahāya pabbajitukāmena uḷāraṁ mahārājena katan”ti upatthambhetvā daḷhataramassa ussāhaṁ katvā upasaṅkami **Evaṁ samacintesun**ti rañño cintitanayeneva kadāci brāhmaṇassa bhogā parihīnā bhaveyyunti maññamānā samacintesuṁ. **Dhanena sikkheyyāmā**ti upalāpeyyāma saṅgaṇheyyāma. **Tāvatakaṁ āharīyatan**ti tāvatakaṁ āharāpiyatu gaṇhiyatu, yattakaṁ icchatha, tattakaṁ gaṇhathāti vuttaṁ hoti. **Bhavantānaṁyeva vāhasā**ti bhavante paccayaṁ katvā, tumhehi dinnattāyeva pahūtaṁ sāpateyyaṁ jātaṁ.

323. **Sace jahatha kāmānī**ti sace vatthukāme ca kilesakāme ca pariccajatha. **Yattha satto puthujjano**ti yesu kāmesu puthujjano satto laggo laggito. **Ārambhavho daḷhā hothā**ti evaṁ sante vīriyaṁ ārabhatha, asithilaparakkamataṁ adhiṭṭhāya daḷhā bhavatha. **Khantībalasamāhitā**ti khantibalena samannāgatā bhavathāti rājūnaṁ ussāhaṁ janeti.

Esa maggo ujumaggoti esa karuṇājhānamaggo ujumaggo nāma. **Esa maggo anuttaro**ti (DA.19./II,669.) eseva brahmalokūpapattiyā asadisamaggo uttamamaggo nāma. **Saddhammo sabbhi rakkhito**ti eso eva ca Buddhapaccekabuddhasāvakehi sabbhirakkhitadhammo nāma. Iti karuṇājhānassa vaṇṇabhaṇanenāpi tesaṁ anivattanatthāya daḷhīkammameva karoti.

Ko nu kho pana bho jānāti jīvitānanti bho jīvitaṁ nāma udakapupphuḷūpamaṁ tiṇagge ussāvabindūpamaṁ taṅkhaṇaviddhaṁsanadhammaṁ, tassa ko gatiṁ jānāti, kismiṁ khaṇe bhijjissati? **Gamanīyo samparāyo**ti paraloko pana avassaṁ gantabbova, tattha paṇḍitena kulaputtena **mantāyaṁ boddhabbaṁ**. Mantā vuccati paññā, tāya mantetabbaṁ bujjhitabbaṁ, upaparikkhitabbañca jānitabbañcāti attho. Karaṇatthe vā bhummaṁ. **Mantāyaṁ boddhabban**ti mantāya bujjhitabbaṁ, ñāṇena jānitabbanti attho. Kiṁ bujjhitabbaṁ? Jīvitassa dujjānatā, samparāyassa (CS:pg.2.263) ca avassaṁ gamanīyatā, bujjhitvā ca pana sabbapalibodhe chinditvā **kattabbaṁ kusalaṁ caritabbaṁ brahmacariyaṁ**. Kasmā? Yasmā natthi jātassa amaraṇaṁ.

(DA.19.-12)Brāhmaṇamahāsālādīnaṁ āmantanāvaṇṇanā

324. **Appesakkhā ca appalābhā cā**ti bho pabbajjā nāma appayasā ceva, pabbajitakālato paṭṭhāya hi rajjaṁ pahāya pabbajitaṁ viheṭhetvā viheṭhetvā lāmakaṁ anāthaṁ katvāva kathenti. Appalābhā ca, sakalagāmaṁ caritvāpi ajjhoharaṇīyaṁ dullabhameva. Idaṁ pana **brahmaññaṁ mahesakkhañca** mahāyasattā, **mahālābhañca** lābhasakkārasampannattā. Bhavañhi etarahi Sakalajambudīpe aggapurohito sabbattha aggāsanaṁ aggodakaṁ aggabhattaṁ aggagandhaṁ aggamālaṁ labhatīti.

Rājāva raññanti ahañhi bho etarahi pakatiraññaṁ majjhe cakkavattirājā viya. **Brahmāva brahmānan**ti pakatibrahmānaṁ majjhe mahābrahmasadiso. **Devatāva**

gahapatikānanti avasesagahapatikānaṁ panamhi sakkadevarājasadiso.

(DA.19.-13)Bhariyānaṁ āmantanāvaṇṇanā

325. **Cattārīsā bhariyā sādisiyo**ti sādisiyova cattārīsā bhariyā, aññā panassa tīsu vayesu nāṭakitthiyo bahukāyeva.

(DA.19.-14)Mahāgovindapabbajjāvaṇṇanā

326. **Cārikaṁ caratī**ti gāmanigamapaṭipāṭiyā cārikaṁ carati, (DA.19./II,670.) gatagataṭṭhāne **Buddhakolāhalaṁ** viya hoti. Manussā "Mahāgovindapaṇḍito kira āgacchatī"ti sutvā puretarameva maṇḍapaṁ kāretvā maggaṁ alaṅkaritvā paccuggantvā gaṇhitvā enti, mahālābhasakkāro mahogho viya ajjhottharanto uppajji. **Sattapurohitassā**ti sattannaṁ rājūnaṁ purohitassa. Iti yathā etarahi evarūpesu vā ṭhānesu kismiñcideva dukkhe uppanne "namo Buddhassā"ti vadanti, evaṁ tadā "namatthu Mahāgovindassa brāhmaṇassa, namatthu sattapurohitassā"ti vadanti.

327. **Mettāsahagatenā**ti-ādinā (CS:pg.2.264) nayena pāḷiyaṁ brahmavihārāva āgatā, mahāpuriso pana sabbāpi aṭṭha samāpattiyo ca pañca ca abhiññāyo nibbattesi. **Sāvakānañca brahmalokasahabyatāya maggaṁ desesī**ti brahmaloke brahmunā sahabhāvāya maggaṁ kathesi.

328. **Sabbenasabban**ti ye aṭṭha ca samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattesuṁ. **Ye na sabbena sabbaṁ sāsanaṁ ājāniṁsū**ti ye aṭṭhasu samāpattīsu ekasamāpattimpi na jāniṁsu, na sakkhiṁsu nibbattetuṁ. **Amoghā**ti savipākā. **Avañjhā**ti na vañjhā. Sabbanihīnaṁ pasavanti gandhabbakāyaṁ pasavi. **Saphalā**ti avasesadevalokūpapattīhi sātthā. **Sa-udrayā**ti brahmalokūpapattiyā savuḍḍhi.

329. **Sarāmahan**ti sarāmi ahaṁ Pañcasikha, iminā kira padena ayaṁ suttanto Buddhabhāsito nāma jāto. **Na nibbidāyā**ti na vaṭṭe nibbindanatthāya. **Na virāgāyā**ti na vaṭṭe virāgatthāya. **Na nirodhāyā**ti na vaṭṭassa nirodhatthāya. **Na upasamāyā**ti na vaṭṭassa upasamanatthāya. **Na abhiññāyā**ti na vaṭṭaṁ abhijānanatthāya. **Na sambodhāyā**ti na kilesaniddāvigamena vaṭṭato pabujjhanatthāya. **Na nibbānāyā**ti na amatanibbānatthāya.

Ekantanibbidāyāti ekantameva vaṭṭe nibbindanatthāya. Ettha pana **nibbidāyā**ti vipassanā. **Virāgāyā**ti maggo. **Nirodhāya upasamāyā**ti nibbānaṁ. **Abhiññāya sambodhāyā**ti maggo. **Nibbānāyā**ti nibbānameva. Evaṁ ekasmiṁ ṭhāne vipassanā, tīsu maggo, tīsu nibbānaṁ vuttanti evaṁ vavatthānakathā veditabbā. Pariyāyena pana sabbānipetāni (DA.19./II,671.) maggavevacanānipi nibbānavevacanānipi hontiyeva. **Sammādiṭṭhi**ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ Visuddhimagge saccavaṇṇanāyaṁ vuttameva.

330. **Ye na sabbenasabban**ti ye cattāropi ariyamagge paripūretuṁ na jānanti, tīṇi vā dve vā ekaṁ vā nibbattenti. **Sabbesaṁyeva imesaṁ kulaputtānan**ti brahmacariyaciṇṇakulaputtānaṁ. **Amoghā …pe… saphalā sa-udrayā**ti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi.

Bhagavantaṁ (CS:pg.2.265) **abhivādetvā padakkhiṇaṁ katvā**ti (dī.ni.2.188) Bhagavato dhammadesanaṁ cittena sampaṭicchanto abhinanditvā vācāya pasaṁsamāno anumoditvā mahantaṁ añjaliṁ sirasmiṁ patiṭṭhapetvā pasannalākhārase nimujjamāno viya dasabalassa chabbaṇṇarasmijālantaraṁ pavisitvā catūsu ṭhānesu vanditvā tikkhattuṁ

padakkhiṇaṁ katvā Bhagavantaṁ abhitthavanto abhitthavanto satthu purato antaradhāyitvā attano devalokameva agamāsīti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Mahāgovindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.20./II,672.)

(DA.20.)7.Mahāsamayasuttavaṇṇanā

(DA.20.-0)Nidānavaṇṇanā

331. **Evaṁ** (CS:pg.2.266) **me sutan**ti Mahāsamayasuttaṁ. Tatrāyamapubbapadavaṇṇanā-- **Sakkesū**ti Ambaṭṭhasutte vuttena uppattinayena "Sakyā vata, bho kumārā"ti udānaṁ paṭicca **sakkā**ti laddhanāmānaṁ rājakumārānaṁ nivāso ekopi janapado ruḷhīsaddena "sakkā"ti vuccati, tasmiṁ sakkesu janapade. **Mahāvane**ti sayaṁjāte aropite himavantena saddhiṁ ekābaddhe mahati vane. **Sabbeheva arahantehī**ti imaṁ suttaṁ kathitadivaseyeva patta-arahattehi.

Tatrāyaṁ anupubbikathā-- sākiyakoliyā kira Kapilavatthunagarassa ca koliyanagarassa ca antare rohiṇiṁ nāma nadiṁ ekeneva āvaraṇena bandhāpetvā sassāni karonti, atha jeṭṭhamūlamāse sassesu milāyantesu ubhayanagaravāsikānampi kammakarā sannipatiṁsu. Tattha koliyanagaravāsino āhaṁsu-- "idaṁ udakaṁ ubhato hariyamānaṁ na tumhākaṁ na amhākaṁ pahossati, amhākaṁ pana sassaṁ ekena udakeneva nipphajjissati, idaṁ udakaṁ amhākaṁ dethā"ti. Kapilavatthunagaravāsino āhaṁsu-- "tumhesu koṭṭhe pūretvā ṭhitesu mayaṁ rattasuvaṇṇanīlamaṇikāḷakahāpaṇe ca gahetvā pacchipasibbakādihatthā na sakkhissāma tumhākaṁ gharadvāre vicarituṁ, amhākampi sassaṁ ekeneva udakena nipphajjissati, idaṁ udakaṁ amhākaṁ dethā"ti. (DA.20./II,673.) "Na mayaṁ dassāmā"ti. "Mayampi na dassāmā"ti. Evaṁ kalahaṁ vaḍḍhetvā eko uṭṭhāya ekassa pahāraṁ adāsi, sopi aññassāti evaṁ aññamaññaṁ paharitvā rājakulānaṁ jātiṁ ghaṭṭetvā kalahaṁ vaḍḍhayiṁsu.

Koliyakammakarā vadanti-- "tumhe Kapilavatthuvāsike gahetvā gajjatha, ye soṇasiṅgālādayo viya attano bhaginīhi saddhiṁ saṁvasiṁsu. Etesaṁ hatthino ca assā ca phalakāvudhāni ca amhākaṁ kiṁ karissantī"ti? Sākiyakammakarāpi vadanti-- "tumhe dāni kuṭṭhino dārake gahetvā gajjatha, ye anāthā niggatikā tiracchānā viya kolarukkhe vasiṁsu, etesaṁ hatthino ca assā ca phalakāvudhāni ca amhākaṁ (CS:pg.2.267) kiṁ karissantī"ti? Te gantvā tasmiṁ kamme niyutta-amaccānaṁ kathesuṁ, amaccā rājakulānaṁ kathesuṁ, tato sākiyā-- "bhaginīhi saddhiṁ saṁvāsikānaṁ thāmañca balañca dassessāmā"ti yuddhasajjā nikkhamiṁsu. Koliyāpi-- "kolarukkhavāsīnaṁ thāmañca balañca dassessāmā"ti yuddhasajjā nikkhamiṁsu.

Bhagavāpi rattiyā paccūsasamayeva mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṁ volokento ime evaṁ yuddhasajje nikkhamante addasa. Disvā-- "mayi gate ayaṁ kalaho vūpasamissati nu kho udāhu no"ti upadhārento-- "ahamettha gantvā kalahavūpasamanatthaṁ tīṇi jātakāni kathessāmi, tato kalaho vūpasamissati. Atha sāmaggidīpanatthāya dve jātakāni kathetvā **Attadaṇḍasuttaṁ** desessāmi. Desanaṁ sutvā ubhayanagaravāsinopi aḍḍhatiyāni aḍḍhatiyāni kumārasatāni dassanti, ahaṁ te pabbajissāmi, tadā mahāsamāgamo bhavissatī"ti sanniṭṭhānamakāsi. Tasmā imesu

yuddhasajjesu nikkhamantesu kassaci anārocetvā sayameva pattacīvaramādāya gantvā dvinnaṁ senānaṁ antare ākāse pallaṅkaṁ ābhujitvā chabbaṇṇarasmiyo vissajjetvā nisīdi.

Kapilavatthuvāsino Bhagavantaṁ disvāva-- "amhākaṁ ñātiseṭṭho Satthā āgato, diṭṭho nu kho tena amhākaṁ kalahakāraṇabhāvo"ti cintetvā-- "na kho pana sakkā Bhagavati āgate amhehi parassa sarīre satthaṁ pātetuṁ, koliyanagaravāsino (DA.20./II,674.) amhe hanantu vā pacantu vā"ti āvudhāni chaḍḍetvā Bhagavantaṁ vanditvā nisīdiṁsu. Koliyanagaravāsinopi tatheva cintetvā āvudhāni chaḍḍetvā Bhagavantaṁ vanditvā nisīdiṁsu.

Bhagavā jānantova-- "kasmā āgatattha mahārājā"ti pucchi. Bhagavā, na titthakīḷāya na pabbatakīḷāya na nadīkīḷāya na giridassanatthaṁ, imasmiṁ pana ṭhāne saṅgāmaṁ paccupaṭṭhapetvā āgatamhāti. Kiṁ nissāya vo kalaho mahārājāti? Udakaṁ, bhanteti. Udakaṁ kiṁ agghati mahārājāti? Appagghaṁ, bhanteti. Pathavī nāma kiṁ agghati mahārājāti? Anagghā, bhanteti. Khattiyā kiṁ agghanti mahārājāti? Khattiyā nāma anagghā bhanteti. Appamūlakaṁ udakaṁ nissāya kimatthaṁ anagghe khattiye nāsetha, mahārājāti? "Kalahe assādo nāma natthi, kalahavasena mahārājā aṭṭhāne veraṁ katvā ekāya rukkhadevatāya kāḷasīhena saddhiṁ baddhāghāto sakalampi (CS:pg.2.268) imaṁ kappaṁ anuppattoyevā"ti vatvā **phandanajātakaṁ** kathesi. Tato "parapattiyena nāma mahārājā na bhavitabbaṁ. Parapattiyā hutvā hi ekassa sasakassa kathāya tiyojanasahassavitthate himavante catuppadagaṇā mahāsamuddaṁ pakkhandino ahesuṁ. Tasmā parapattiyena na bhavitabban"ti vatvā **pathavī-undriyajātakaṁ** kathesi. Tato-- "kadāci, mahārājā, dubbalopi mahabbalassa randhaṁ vivaraṁ passati, kadāci mahabbalo dubbalassa. Laṭukikāpi hi sakuṇikā hatthināgaṁ ghātesī"ti vatvā **laṭukikajātakaṁ** kathesi. Evaṁ kalahavūpasamatthāya tīṇi jātakāni kathetvā sāmaggiparidīpanatthāya dve jātakāni kathesi. Kathaṁ? Samaggānañhi mahārājā koci otāraṁ nāma passituṁ na sakkotīti vatvā **rukkhadhammajātakaṁ** kathesi. Tato "samaggānaṁ mahārājā koci vivaraṁ passituṁ nāsakkhi. Yadā pana aññamaññaṁ vivādamakaṁsu, atha te nesādaputto jīvitā voropetvā ādāya gato. Vivāde assādo nāma natthī"ti vatvā **vaṭṭakajātakaṁ** kathesi. Evaṁ imāni pañca jātakāni kathetvā avasāne Attadaṇḍasuttaṁ kathesi.

(DA.20./II,675.) Rājāno pasannā-- "sace Satthā nāgamissa, mayaṁ sahatthā aññamaññaṁyeva vadhitvā lohitanadiṁ pavattayissāma, amhākaṁ puttabhātaro gehadvāre na passeyyāma, sāsanapaṭisāsanampi no āharaṇako na bhavissati. Satthāraṁ nissāya no jīvitaṁ laddhaṁ. Sace pana Satthā agāraṁ ajjhāvasissa, dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu rajjamassa hatthagataṁ abhavissa, atirekasahassaṁ kho panassa puttā abhavissaṁsu, tato khattiyaparivārova avicarissa. Taṁ kho panesa sampattiṁ pahāya nikkhamitvā sambodhiṁ patto, idānipi khattiyaparivāroyeva vicaratū"ti ubhayanagaravāsino aḍḍhatiyāni aḍḍhatiyāni kumārasatāni adaṁsu. Bhagavā te pabbājetvā Mahāvanaṁ agamāsi. Tesaṁ garugāravavasena na attano ruciyā pabbajitānaṁ anabhirati uppajji. Purāṇadutiyikāyopi nesaṁ "ayyaputtā ukkaṇṭhantu, gharāvāso na saṇṭhātī"ti-ādīni vatvā sāsanaṁ pesenti. Te atirekataraṁ ukkaṇṭhiṁsu.

Bhagavā āvajjanto tesaṁ anabhiratabhāvaṁ ñatvā "ime bhikkhū mādisena Buddhena saddhiṁ ekato vasantā ukkaṇṭhanti, handa nesaṁ kuṇāladahassa vaṇṇaṁ kathetvā tattha netvā anabhiratiṁ vinodessāmī"ti (CS:pg.2.269) kuṇāladahassa vaṇṇaṁ kathesi. Te taṁ daṭṭhukāmā ahesuṁ. Daṭṭhukāmattha, bhikkhave, kuṇāladahanti? Āma Bhagavāti. Yadi evaṁ, etha, gacchāmāti. Iddhimantānaṁ Bhagavā

gamanaṭṭhānaṁ mayaṁ kathaṁ gamissāmāti? Tumhe gantukāmā hotha, ahaṁ mamānubhāvena gahetvā gamissāmīti. Sādhu, bhanteti. Atha Bhagavā pañca bhikkhusatāni gahetvā ākāse uppatitvā kuṇāladahe patiṭṭhāya te bhikkhū āha-- "bhikkhave, imasmiṁ kuṇāladahe yesaṁ macchānaṁ nāmaṁ na jānātha, tesaṁ nāmaṁ pucchathā"ti.

Te pucchiṁsu, Bhagavā pucchitapucchitaṁ kathesi. Na kevalaṁ macchānaṁyeva, tasmiṁ vanasaṇḍe rukkhānampi pabbatapāde dvipadacatuppadasakuṇānampi nāmāni pucchāpetvā kathesi. Atha dvīhi sakuṇehi mukhatuṇḍakena ḍaṁsitvā gahitadaṇḍake nisinno kuṇālasakuṇarājā purato pacchato ubhosu passesu sakuṇasaṅghaparivuto āgacchati. Bhikkhū taṁ disvā-- "esa, bhante, imesaṁ sakuṇānaṁ rājā bhavissati, parivārā ete (DA.20./II,676.) etassā"ti maññāmāti. Evameva, bhikkhave, ayampi mama vaṁso mama paveṇīti. Idāni tāva mayaṁ, bhante, ete sakuṇe passāma. Yaṁ pana Bhagavā "ayampi mama vaṁso mama paveṇī"ti āha, taṁ sotukāmamhāti. Sotukāmattha bhikkhaveti? Āma, Bhagavāti. Tena hi suṇāthāti tīhi gāthāsatehi maṇḍetvā **kuṇālajātakaṁ** kathento anabhiratiṁ vinodesi. Desanāpariyosāne sabbepi sotāpattiphale patiṭṭhahiṁsu, maggeneva ca nesaṁ iddhipi āgatā. Bhagavā-- "hotu tāva ettakaṁ etesaṁ bhikkhūnan"ti ākāse uppatitvā Mahāvanameva agamāsi. Tepi bhikkhū gamanakāle dasabalassa ānubhāvena gantvā āgamanakāle attano ānubhāvena Bhagavantaṁ parivāretvā Mahāvane otariṁsu.

Bhagavā paññattāsane nisīditvā te bhikkhū āmantetvā-- "etha, bhikkhave, nisīdatha, uparimaggattayavajjhānaṁ vo kilesānaṁ pahānāya kammaṭṭhānaṁ kathessāmī"ti kammaṭṭhānaṁ kathesi. Bhikkhū cintesuṁ-- "Bhagavā amhākaṁ anabhiratabhāvaṁ ñatvā kuṇāladahaṁ netvā anabhiratiṁ vinodesi, tattha sotāpattiphalappattānaṁ no idāni idha tiṇṇaṁ maggānaṁ kammaṭṭhānaṁ adāsi, na kho panamhehi 'sotāpannā mayan'ti vītināmetuṁ vaṭṭati, uttamapurisasadisehi no bhavituṁ vaṭṭatī"ti te dasabalassa pāde vanditvā uṭṭhāya nisīdanaṁ papphoṭetvā visuṁ visuṁ pabbhārarukkhamūlesu nisīdiṁsu.

Bhagavā (CS:pg.2.270) cintesi-- "ime bhikkhū pakatiyāpi avissaṭṭhakammaṭṭhānā, laddhupāyassa pana bhikkhuno kilamanakāraṇaṁ nāma natthi. Gacchantā gacchantā ca vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ patvā-- "attanā attanā paṭiladdhaguṇaṁ ārocessāmā'ti mama santikaṁ āgamissanti. Etesu āgatesu dasasahassacakkavāḷe devatā ekacakkavāḷe sannipatissanti, mahāsamayo bhavissati, vivitte okāse mayā nisīdituṁ vaṭṭatī"ti. Tato vivitte okāse Buddhāsanaṁ paññapetvā nisīdi.

Sabbapaṭhamaṁ kammaṭṭhānaṁ gahetvā gatathero saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇi. Tato aparo tato aparoti pañcasatāpi paduminiyaṁ padumāni viya vikasiṁsu. Sabbapaṭhamaṁ (DA.20./II,667.) arahattappattabhikkhu-- "Bhagavato ārocessāmī"ti pallaṅkaṁ vinibbhujitvā nisīdanaṁ papphoṭetvā uṭṭhāya dasabalābhimukho ahosi. Evaṁ aparopi aparopīti pañcasatāpi bhattasālaṁ pavisantā viya paṭipāṭiyāva āgamaṁsu. Paṭhamaṁ āgato vanditvā nisīdanaṁ paññapetvā ekamantaṁ nisīditvā paṭiladdhaguṇaṁ ārocetukāmo-- "Atthi nu kho añño koci, natthī"ti nivattitvā āgamanamaggaṁ olokento aparampi addasa aparampi addasa. Iti sabbepi te āgantvā ekamantaṁ nisīditvā ayaṁ imassa harāyamāno na kathesi, ayaṁ imassa harāyamāno na kathesīti. Khīṇāsavānaṁ kira dve ākārā honti-- "Aho vata mayā paṭiladdhaguṇaṁ sadevako loko khippameva paṭivijjheyyā"ti cittaṁ uppajjati. Paṭiladdhabhāvaṁ pana nidhiladdhapuriso viya na aññassa ārocetukāmo hoti.

Evaṁ osīdamatte pana tasmiṁ ariyamaṇḍale pācīnayugandharaparikkhepato abbhā, mahikā, dhūmo, rajo, rāhūti imehi upakkilesehi vippamuttaṁ Buddhuppādapaṭimaṇḍitassa lokassa rāmaṇeyyakadassanatthaṁ pācīnadisāya ukkhittarajatamayamahā-ādāsamaṇḍalaṁ viya, nemivaṭṭiyaṁ gahetvā parivattiyamānarajatacakkasassirikaṁ puṇṇacandamaṇḍalaṁ ullaṅghitvā anilapathaṁ paṭipajjittha. Iti evarūpe khaṇe laye muhutte Bhagavā sakkesu viharati Kapilavatthusmiṁ Mahāvane mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṁ pañcamattehi bhikkhusatehi sabbeheva arahantehi.

Tattha Bhagavāpi mahāsammatassa vaṁse uppanno, tepi pañcasatā bhikkhū mahāsammatassa kule uppannā. Bhagavāpi khattiyagabbhe jāto, tepi khattiyagabbhe (CS:pg.2.271) jātā. Bhagavāpi rājapabbajito, tepi rājapabbajitā. Bhagavāpi setacchattaṁ pahāya hatthagataṁ cakkavattirajjaṁ nissajjetvā pabbajito, tepi setacchattaṁ pahāya hatthagatāni rajjāni nissajjetvā pabbajitā. Iti Bhagavā parisuddhe okāse parisuddhe rattibhāge sayaṁ parisuddho parisuddhaparivāro vītarāgo vītarāgaparivāro vītadoso vītadosaparivāro vītamoho vītamohaparivāro nittaṇho nittaṇhaparivāro nikkileso nikkilesaparivāro santo santaparivāro danto dantaparivāro mutto muttaparivāro ativiya virocatīti. Vaṇṇabhūmi (DA.20./II,678.) nāmesā, yattakaṁ sakkoti, tattakaṁ vattabbaṁ. Iti ime bhikkhū sandhāya vuttaṁ-- "pañcamattehi bhikkhusatehi sabbeheva arahantehī"ti.

Yebhuyyenāti bahutarā sannipatitā, mandā na sannipatitā asaññā arūpāvacaradevatā samāpannadevatā ca. Tatrāyaṁ sannipātakkamo Mahāvanassa kira sāmantā devatā caliṁsu-- "āyāma, bho Buddhadassanaṁ nāma bahūpakāraṁ, dhammassavanaṁ bahūpakāraṁ, bhikkhusaṅghadassanaṁ bahūpakāraṁ, āyāma āyāmā"ti mahāsaddaṁ kurumānā āgantvā Bhagavantañca taṁmuhuttaṁ arahattappattakhīṇāsave ca vanditvā ekamantaṁ aṭṭhaṁsu. Eteneva upāyena tāsaṁ tāsaṁ saddaṁ sutvā saddantara-aḍḍhagāvutagāvuta-aḍḍhayojanayojanādivasena tiyojanasahassavitthate himavante, tikkhattuṁ tesaṭṭhiyā nagarasahassesu, navanavutiyā doṇamukhasatasahassesu, channavutiyā paṭṭanakoṭisatasahassesu, chapaṇṇāsāya ratanākaresūti Sakalajambudīpe, pubbavidehe, aparagoyāne, uttarakurumhi, dvīsu parittadīpasahassesūti sakalacakkavāḷe, tato dutiyatatiyacakkavāḷeti evaṁ dasasahassacakkavāḷesu devatā sannipatitāti veditabbā. Dasasahassacakkavāḷañhi idha dasalokadhātuyoti adhippetā. Tena vuttaṁ-- "dasahi ca lokadhātūhi devatā yebhuyyena sannipatitā hontī"ti.

Evaṁ sannipatitāhi devatāhi sakalacakkavāḷagabbhaṁ yāva brahmalokā sūcighare nirantaraṁ pakkhittasūcīhi viya paripuṇṇaṁ hoti. Tatra brahmalokassa evaṁ uccattanaṁ veditabbaṁ. Lohapāsāde kira sattakūṭāgārasamo pāsāṇo brahmaloke ṭhatvā adho khitto catūhi (CS:pg.2.272) māsehi pathaviṁ pāpuṇāti. Evaṁ mahante okāse yathā heṭṭhā ṭhatvā khittāni pupphāni vā dhūmo vā upari gantuṁ, upari vā ṭhatvā khittasāsapā heṭṭhā otarituṁ antaraṁ na labhanti, evaṁ nirantaraṁ devatā ahesuṁ. Yathā kho pana cakkavattirañño nisinnaṭṭhānaṁ asambādhaṁ hoti, āgatāgatā mahesakkhā khattiyā okāsaṁ labhantiyeva, parato parato pana atisambādhaṁ hoti, evameva Bhagavato nisinnaṭṭhānaṁ asambādhaṁ, āgatāgatā mahesakkhā devatā ca mahābrahmāno ca okāsaṁ labhantiyeva. (DA.20./II,679.) Apisudaṁ Bhagavato āsannāsannaṭṭhāne mahāparinibbāne vuttanayeneva vālaggakoṭinitudanamatte padese dasapi vīsampi sabbaparato tiṁsampi devatā sukhume sukhume attabhāve māpetvā aṭṭhaṁsu. Saṭṭhi saṭṭhi devatā aṭṭhaṁsu.

Suddhāvāsakāyikānanti suddhāvāsavāsīnaṁ. **Suddhāvāsā** nāma suddhānaṁ anāgāmikhīṇāsavānaṁ āvāsā pañca brahmalokā. **Etadahosī**ti kasmā ahosi? Te kira brahmāno samāpattiṁ samāpajjitvā yathāpariccheda vuṭṭhitā brahmabhavanaṁ olokentā pacchābhatte bhattagehaṁ viya suññataṁ addasaṁsu. Tato "kuhiṁ brahmāno gatā"ti āvajjantā mahāsamāgamaṁ ñatvā-- "ayaṁ samāgamo mahā, mayaṁ ohīnā, ohīnakānaṁ okāso dullabho hoti, tasmā gacchantā atucchahatthā hutvā ekekaṁ gāthaṁ abhisaṅkharitvā gacchāma. Tāya mahāsamāgame ca attano āgatabhāvaṁ jānāpessāma, dasabalassa ca vaṇṇaṁ bhāsissāmā"ti. Iti tesaṁ samāpattito vuṭṭhāya āvajjitattā etadahosi.

332. **Bhagavato purato pāturahesun**ti pāḷiyaṁ Bhagavato santike abhimukhaṭṭhāneyeva otiṇṇā viya katvā vuttā, na kho panettha evaṁ attho veditabbo. Te pana brahmaloke ṭhitāyeva gāthā abhisaṅkharitvā eko puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otari, eko dakkhiṇacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ, eko pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ, eko uttaracakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otari. Tato puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otiṇṇabrahmā nīlakasiṇaṁ samāpajjitvā nīlarasmiyo vissajjitvā dasasahassacakkavāḷadevatānaṁ maṇicammaṁ paṭimuñcanto viya attano āgatabhāvaṁ jānāpetvā Buddhavīthi (CS:pg.2.273) nāma kenaci otthariturṁ na sakkā, tasmā pahaṭabuddhavīthiyāva āgantvā Bhagavantaṁ abhivādetvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. Ekamantaṁ ṭhito attanā abhisaṅkhataṁ gāthaṁ abhāsi.

Dakkhiṇacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otiṇṇabrahmāpi pītakasiṇaṁ samāpajjitvā pītarasmiyo suvaṇṇapabhaṁ muñcitvā dasasahassacakkavāḷadevatānaṁ suvaṇṇapaṭaṁ pārupento viya attano āgatabhāvaṁ jānāpetvā tatheva aṭṭhāsi. Pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ (DA.20./II,680.) otiṇṇabrahmāpi lohitakasiṇaṁ samāpajjitvā lohitarasmiyo muñcitvā dasasahassacakkavāḷadevatānaṁ rattavarakambalena parikkhipanto viya attano āgatabhāvaṁ jānāpetvā tatheva aṭṭhāsi. Uttaracakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otiṇṇabrahmāpi odātakasiṇaṁ samāpajjitvā odātarasmiyo muñcitvā dasasahassacakkavāḷadevatānaṁ sumanapaṭaṁ pārupanto viya attano āgatabhāvaṁ jānāpetvā tatheva aṭṭhāsi.

Pāḷiyaṁ pana "Bhagavato purato pāturahesuṁ. Atha kho tā devatā Bhagavantaṁ abhivādetvā ekamantaṁ aṭṭhaṁsū"ti evaṁ ekakkhaṇaṁ viya purato pātubhāvo ca abhivādetvā ekamantaṁ ṭhitabhāvo ca vutto, so iminā anukkamena ahosi, ekato katvā pana dassito. Gāthābhāsanaṁ pana pāḷiyaṁ visuṁ visuṁyeva vuttaṁ.

Tattha **mahāsamayo**ti mahāsamūho. **Pavanaṁ** vuccati vanasaṇḍo. Ubhayenapi Bhagavā imasmiṁ vanasaṇḍe ajja mahāsamūho mahāsannipātoti āha. Tato yesaṁ so sannipāto, te dassetuṁ **devakāyā samāgatā**ti āha. Tattha **devakāyā**ti devaghaṭā. **Āgatamha imaṁ dhammasamayan**ti evaṁ samāgate devakāye disvā mayampi imaṁ dhammasamūhaṁ āgatā. Kiṁ kāraṇā? **Dakkhitāye aparājitasaṅghaṁ,** kenaci aparājitaṁ ajjeva tayo māre madditvā vijitasaṅgāmaṁ imaṁ aparājitasaṅghaṁ dassanatthāya āgatamhāti attho. So pana brahmā imaṁ gāthaṁ bhāsitvā Bhagavantaṁ abhivādetvā puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁyeva aṭṭhāsi.

Atha dutiyo vuttanayeneva āgantvā abhāsi. Tattha **tatra bhikkhavo**ti tasmiṁ sannipātaṭṭhāne bhikkhū. **Samādahaṁsū**ti samādhinā yojesuṁ. **Cittamattano ujukaṁ akaṁsū**ti attano cittaṁ sabbe vaṅkakuṭilajimhabhāve haritvā ujukaṁ akariṁsu. **Sārathīva nettāni gahetvā**ti (CS:pg.2.274) yathā samappavattesu sindhavesu odhastapatodo sārathi sabbayottāni gahetvā acodento avārento tiṭṭhati, evaṁ chaḷaṅgupekkhāsamannāgatā guttadvārā sabbepete pañcasatā bhikkhū indriyāni rakkhanti

paṇḍitā, ete daṭṭhuṁ idhāgatamha Bhagavāti. Sopi gantvā yathāṭhāneyeva aṭṭhāsi. (DA.20./II,681.) Atha tatiyo vuttanayeneva āgantvā abhāsi. Tattha **chetvā khīlan**ti rāgadosamohakhīlaṁ chinditvā. **Palighan**ti rāgadosamohapalighameva. **Indakhīlan**tipi rāgadosamoha-indakhīlameva. **Ūhacca manejā**ti ete taṇhā-ejāya abhāvena anejā bhikkhū indakhīlaṁ ūhacca samūhanitvā. **Te carantī**ti catūsu disāsu appaṭihatacārikaṁ caranti. **Suddhā**ti nirupakkilesā. **Vimalā**ti nimmalā. Idaṁ tasseva vevacanaṁ. **Cakkhumatā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumantena. **Sudantā**ti cakkhutopi dantā, sotatopi ghānatopi jivhātopi kāyatopi manatopi dantā. **Susunāgā**ti taruṇanāgā. Te evarūpena anuttarena yogācariyena damite taruṇanāge dassanāya āgatamha Bhagavāti. Sopi gantvā yathāṭhāneyeva aṭṭhāsi.

Atha catuttho vuttanayeneva āgantvā abhāsi. Tattha **gatāse**ti nibbematikasaraṇagamanena gatā. Sopi gantvā yathāṭhāneyeva aṭṭhāsi.

(DA.20.-1)Devatāsannipātavaṇṇanā

333. Atha Bhagavā olokento pathavītalato yāva cakkavāḷamukhavaṭṭipariccheda yāva akaniṭṭhabrahmalokā devatāsannipātaṁ disvā cintesi-- “mahā ayaṁ devatāsamāgamo, bhikkhū pana evaṁ mahā devatāya samāgamoti na jānanti, handa, nesaṁ ācikkhāmī”ti, evaṁ cintetvā “atha kho Bhagavā bhikkhū āmantesī”ti sabbaṁ vitthāretabbaṁ. Tattha **etaparamā**ti etaṁ paramaṁ pamāṇaṁ etesanti etaparamā. Idāni Buddhānaṁ pana abhāvā “yepi te, bhikkhave, etarahī”ti tatiyo vāro na vutto. **Ācikkhissāmi, bhikkhave**ti kasmā āha? Devatānaṁ cittakallatājananatthaṁ. Devatā kira cintesuṁ-- “Bhagavā evaṁ mahante samāgame mahesakkhānaṁyeva devatānaṁ nāmagottāni kathessati, appesakkhānaṁ kiṁ kathessatī”ti? Atha (CS:pg.2.275) Bhagavā “imā devatā kiṁ cintentī”ti āvajjanto mukhena hatthaṁ pavesetvā hadayamaṁsaṁ maddanto viya sabhaṇḍaṁ coraṁ gaṇhanto viya ca taṁ tāsaṁ cittācāraṁ ñatvā-- “dasasahassacakkavāḷato āgatāgatānaṁ appesakkhamahesakkhānaṁ sabbāsampi devatānaṁ nāmagottaṁ kathessāmī”ti cintesi.

Buddhā nāma mahantā ete sattavisesā, yaṁ (DA.20./II,682.) sadevakassa lokassa diṭṭhaṁ sutaṁ mutaṁ viññātaṁ pattaṁ pariyesitaṁ anuvicaritaṁ manasā, na kiñci katthaci nīlādivasena vibhattarūpārammaṇesu rūpārammaṇaṁ vā bherīsaddādivasena vibhattasaddārammaṇādīsu visuṁ visuṁ saddādi-ārammaṇaṁ vā atthi, yaṁ etesaṁ ñāṇamukhe āpāthaṁ nāgacchati. Yathāha--

“Yaṁ bhikkhave sadevakassa lokassa …pe… sadevamanussāya diṭṭhaṁ sutaṁ mutaṁ viññātaṁ pattaṁ pariyesitaṁ anuvicaritaṁ manasā, tamahaṁ jānāmi, tamahaṁ passāmi, tamahaṁ abbhaññāsin”ti (a.ni.4.24).

Evaṁ sabbattha appaṭihatañāṇo Bhagavā sabbāpi tā devatā bhabbābhabbavasena dve koṭṭhāse akāsi. “Kammāvaraṇena vā samannāgatā”ti-ādinā nayena vuttā sattā **abhabbā** nāma. Te ekavihāre vasantepi Buddhā na olokenti. Viparītā pana **bhabbā** nāma, te dūre vasantepi gantvā saṅgaṇhanti. Tasmā tasmimpi devatāsannipāte ye abhabbā, te pahāya bhabbe pariggahesi. Pariggahetvā-- “ettakā ettha rāgacaritā, ettakā dosacaritā, ettakā mohacaritā”ti caritavasena cha koṭṭhāse akāsi. Atha nesaṁ sappāyaṁ dhammadesanaṁ upadhārayanto-- “rāgacaritānaṁ devatānaṁ **Sammāparibbājaniyasuttaṁ** kathessāmi, dosacaritānaṁ **Kalahavivādasuttaṁ,** mohacaritānaṁ **Mahābyūhasuttaṁ,** vitakkacaritānaṁ **Cūḷabyūhasuttaṁ,** saddhācaritānaṁ **tuvaṭṭakapaṭipadaṁ,** Buddhicaritānaṁ **Purābhedasuttaṁ**

kathessāmī”ti desanaṁ vavatthapetvā puna taṁ parisaṁ manasākāsi-- “attajjhāsayena nu kho jāneyya, parajjhāsayena atthuppattikena pucchāvasenā”ti. Tato “pucchāvasena jāneyyā”ti ñatvā “Atthi nu kho koci devatānaṁ ajjhāsayaṁ gahetvā caritavasena pañhaṁ pucchituṁ samattho”ti “tesu pañcasatesu bhikkhūsu ekopi na sakkotī”ti addasa. Tato asītimahāsāvake dve aggasāvake ca samannāharitvā “tepi (CS:pg.2.276) na sakkontī”ti disvā cintesi “sace paccekabuddho bhaveyya, sakkuṇeyya nu kho”ti “sopi na sakkuṇeyyā”ti ñatvā “sakkasuyāmādīsu koci sakkuṇeyyā”ti samannāhari. Sace hi tesu koci sakkuṇeyya, taṁ pucchāpetvā attanā vissajjeyya, na pana tesupi koci sakkoti. (DA.20./II,683.) Athassa etadahosi-- “mādiso Buddhoyeva sakkuṇeyya, atthi pana katthaci añño Buddho”ti anantāsu lokadhātūsu anantañāṇaṁ pattharitvā olokento aññaṁ Buddhaṁ na addasa. Anacchariyañcetaṁ, yaṁ idāni attanā samaṁ na passeyya, so jātadivasepi brahmajālavaṇṇanāyaṁ vuttanayena attanā samaṁ apassanto-- “aggohamasmi lokassā”ti appaṭivattiyaṁ sīhanādaṁ nadi. Evaṁ aññaṁ attanā samaṁ apassitvā cintesi-- “sace ahaṁ pucchitvā ahameva vissajjeyyaṁ, evampetā devatā na sakkhissanti paṭivijjhituṁ. Aññasmiṁ pana Buddheyeva pucchante mayi ca vissajjante accherakaṁ bhavissati, sakkhissanti ca devatā paṭivijjhituṁ, tasmā nimmitabuddhaṁ māpessāmī”ti abhiññāpādakajjhānaṁ samāpajjitvā vuṭṭhāya-- “pattacīvaragahaṇaṁ ālokitavilokitaṁ samiñjitapasāritañca mama sadisaṁyeva hotū”ti kāmāvacaracittehi parikammaṁ katvā pācīnayugandharaparikkhepato ullaṅghamānaṁ candamaṇḍalaṁ bhinditvā nikkhamantaṁ viya rūpāvacaracittena adhiṭṭhāsi.

Devasaṅgho taṁ disvā-- “aññopi nu kho, bho, cando uggato”ti āha. Atha candaṁ ohāya āsannatare jāte “na cando, sūriyo uggato”ti, puna āsannatare jāte “na sūriyo, devavimānaṁ ekan”ti, puna āsannatare jāte “na devavimānaṁ, devaputto eko”ti, puna āsannatare jāte “na devaputto, mahābrahmā eko”ti, puna āsannatare jāte “na mahābrahmā, aparopi bho Buddho āgato”ti āha. Tattha puthujjanadevatā cintayiṁsu-- “ekabuddhassa tāva ayaṁ devatāsannipāto, dvinnaṁ kīva mahanto bhavissatī”ti. Ariyadevatā cintayiṁsu-- “ekissā lokadhātuyā dve Buddhā nāma natthi, addhā Bhagavatā attanā sadiso añño eko Buddho nimmito”ti.

Atha tassa devasaṅghassa passantasseva nimmitabuddho āgantvā dasabalaṁ avanditvāva sammukhaṭṭhāne samasamaṁ katvā māpite āsane nisīdi. Bhagavatopi dvattiṁsa mahāpurisalakkhaṇāni, nimmitassāpi dvattiṁsāva, Bhagavatopi (CS:pg.2.277) sarīrā chabbaṇṇarasmiyo nikkhamanti nimmitassāpi, Bhagavato sarīrarasmiyo nimmitassa sarīre paṭihaññanti, nimmitassa sarīrarasmiyo Bhagavato kāye paṭihaññanti. Tā dvinnampi Buddhānaṁ (DA.20./II,684.) sarīrato uggamma akaniṭṭhabhavanaṁ āhacca tato paṭinivattitvā devatānaṁ matthakapariyante otaritvā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ patiṭṭhahiṁsu. Sakalacakkavāḷagabbhaṁ suvaṇṇamayavaṅkagopānasīvinaddhamiva cetiyagharaṁ virocittha. Dasasahassacakkavāḷadevatā ekacakkavāḷe rāsibhūtā dvinnaṁ Buddhānaṁ rasmigabbhantaraṁ pavisitvā aṭṭhaṁsu. Nimmitabuddho nisīdantoyeva dasabalassa bodhipallaṅke kilesappahānaṁ abhitthavanto--

“Pucchāmi muniṁ pahūtapaññaṁ,
Tiṇṇaṁ pāraṅgataṁ parinibbutaṁ ṭhitattaṁ.
Nikkhamma gharā panujja kāme,
Kathaṁ bhikkhu sammā so loke paribbajeyyā”ti. (su.ni.361)--

Gāthaṁ abhāsi. Satthā devatānaṁ tāva cittakallatājananatthaṁ āgatāgatānaṁ nāmagottāni kathessāmīti cintetvā **ācikkhissāmi, bhikkhave**ti-ādimāha.

334. Tattha **silokamanukassāmī**ti akkharapadaniyamitaṁ vacanasaṅghātaṁ

pavattayissāmi. **Yattha bhummā tadassitā**ti yesu yesu ṭhānesu bhummā devatā taṁ taṁ nissitā. **Ye sitā girigabbharan**ti-ādīhi tesaṁ bhikkhūnaṁ vaṇṇaṁ kathesi, ye bhikkhū girikucchiṁ nissitāti attho. **Pahitattā**ti pesitacittā. **Samāhitā**ti avikkhittā.

Puthūti bahujanā. **Sīhāva sallīnā**ti sīhā viya nilīnā ekattaṁ upagatā. **Lomahaṁsābhisambhuno**ti lomahaṁsaṁ abhibhavitvā ṭhitā, nibbhayāti vuttaṁ hoti. **Odātamanasā suddhā**ti odātacittā hutvā suddhā. **Vippasannāmanāvilā**ti vippasanna-anāvilā.

Bhiyyopañcasate ñatvāti sammāsambuddhena saddhiṁ atirekapañcasate bhikkhū jānitvā. **Vane Kapilavatthave**ti Kapilavatthusamīpamhi jāte vanasaṇḍe. **Tato āmantayī satthā**ti tadā āmantayi. **Sāvake** (CS:pg.2.278) **sāsane rate**ti attano dhammadesanāya savanante jātattā (DA.20./II,685.) sāvake sikkhattayasāsane ratattā sāsane rate. Idaṁ sabbaṁ-- "silokamanukassāmī"ti vacanato aññena vuttaṁ viya katvā vadati.

Devakāyā abhikkantā, te vijānātha bhikkhavoti te dibbacakkhunā vijānāthāti nesaṁ bhikkhūnaṁ dibbacakkhuñāṇābhinīhāratthāya kathesi. **Te ca ātappamakaruṁ, sutvā Buddhassa sāsanan**ti te ca bhikkhū taṁ Buddhasāsanaṁ sutvā tāvadeva tadatthāya vīriyaṁ kariṁsu.

Evaṁ katamattātappānaṁyeva **tesaṁ pāturahu ñāṇaṁ**. Kīdisaṁ? Amanussānaṁ dassanaṁ dibbacakkhuñāṇaṁ uppajji. Na taṁ tehi tasmiṁ khaṇe parikammaṁ katvā uppāditaṁ. Ariyamaggeneva hi taṁ nipphannaṁ. Amanussadassanatthaṁ panassa abhinīhāramattameva kataṁ. Satthāpi-- "Atthi tumhākaṁ ñāṇaṁ, taṁ nīharitvā tena hi te vijānāthā"ti idameva sandhāya "te vijānātha, bhikkhavo"ti āha.

Appeke satamaddakkhunti tesu bhikkhūsu ekacce bhikkhū amanussānaṁ sataṁ addasaṁsu. **Sahassaṁ atha sattarin**ti eke sahassaṁ. Eke sattati sahassāni.

Sataṁ eke sahassānanti eke satasahassaṁ addasaṁsu. **Appekenantamaddakkhun**ti vipulaṁ addasaṁsu, satavasena sahassavasena ca aparicchinnepi addasaṁsūti attho. Kasmā? Yasmā **disā sabbā phuṭā ahuṁ,** bharitā sampuṇṇāva ahesuṁ.

Tañca sabbaṁ abhiññāyāti yaṁ tesu ekenekena diṭṭhaṁ, tañca sabbaṁ jānitvā. **Vavatthitvāna cakkhumā**ti hatthatale lekhaṁ viya paccakkhato vavatthapetvā pañcahi cakkhūhi cakkhumā satthā. **Tato āmantayī**ti pubbe vuttagāthameva nāmagottakittanatthāya āha. Tumhe ete vijānātha, passatha, oloketha, ye vohaṁ kittayissāmīti ayamettha sambandho. **Girāhī**ti vacanehi. **Anupubbaso**ti anupaṭipāṭiyā.

335. **Sattasahassā te yakkhā, bhummā Kapilavatthavā**ti sattasahassā tāvettha Kapilavatthuṁ nissāya nibbattā bhummā yakkhāyevāti vadati (DA.20./II,686.) (CS:pg.2.279) **Iddhimanto**ti dibba-iddhiyuttā. **Jutimanto**ti ānubhāvasampannā. **Vaṇṇavanto**ti sarīravaṇṇasampannā. **Yasassino**ti parivārasampannā. **Modamānā abhikkāmun**ti tuṭṭhacittā āgatā. **Bhikkhūnaṁ samitiṁ vanan**ti imaṁ Mahāvanaṁ bhikkhūnaṁ santikaṁ bhikkhūnaṁ dassanatthāya āgatā. Atha vā **samitin**ti samūhaṁ, bhikkhusamūhaṁ dassanāya āgatātipi attho.

Chasahassā hemavatā, yakkhā nānattavaṇṇinoti chasahassā hemavatapabbate nibbattayakkhā, te ca sabbepi nīlādivaṇṇavasena nānattavaṇṇā.

Sātāgirā tisahassāti sātāgiripabbate nibbattayakkhā tisahassā.

Iccete soḷasasahassāti ete sabbepi soḷasasahassā honti.

Vessāmittā pañcasatāti vessāmittapabbate nibbattā pañcasatā.

Kumbhīro Rājagahikoti Rājagahanagare nibbatto kumbhīro nāma yakkho. **Vepullassa nivesanan**ti tassa vepullapabbato nivesanaṁ nivāsanaṭṭhānanti attho. **Bhiyyo naṁ satasahassaṁ, yakkhānaṁ payirupāsatī**ti taṁ atirekaṁ yakkhānaṁ satasahassaṁ payirupāsati. **Kumbhīro Rājagahiko, sopāgā samitiṁ vanan**ti sopi kumbhīro saparivāro imaṁ vanaṁ bhikkhusamitiṁ dassanatthāya āgato.

336. **Purimañca disaṁ rājā, dhataraṭṭho pasāsatī**ti pācīnadisaṁ anusāsati. **Gandhabbānaṁ adhipatī**ti catūsupi disāsu gandhabbānaṁ jeṭṭhako. Sabbe te tassa vase vattanti. **Mahārājā yasassiso**ti mahāparivāro eso mahārājā.

Puttāpi (CS:pg.2.280) **tassa bahavo, indanāmā mahabbalā**ti tassa dhataraṭṭhassa bahavo mahabbalā puttā, te sabbe sakkassa devarañño nāmadhārakā.

Virūḷho taṁ pasāsatīti taṁ disaṁ virūḷho anusāsati.

Puttāpi tassāti tassāpi tādisāyeva puttā. Pāḷiyaṁ pana "mahabbalā"ti likhanti. Aṭṭhakathāyaṁ sabbavāresu "mahābalā"ti pāṭho.

(DA.20./II,687.) "Purimaṁ disaṁ dhataraṭṭho, dakkhiṇena virūḷhako;
Pacchimena virūpakkho, kuvero uttaraṁ disaṁ.
Cattāro te mahārājā, samantā caturo disā;
Daddallamānā aṭṭhaṁsu, vane Kapilavatthave"ti.

Imā pana gāthā sabbasaṅgāhikavasena vuttā.

Ayañcettha attho-- dasasahassacakkavāḷe dhataraṭṭhā nāma mahārājāno atthi. Te sabbepi koṭisatasahassakoṭisatasahassagandhabbaparivārā āgantvā puratthimāya disāya Kapilavatthumahāvanato paṭṭhāya cakkavāḷagabbhaṁ pūretvā ṭhitā. Evaṁ dakkhiṇadisādīsu virūḷhakādayo. Tenevāha-- "samantā caturo disā, daddallamānā aṭṭhaṁsū"ti. Idañhi vuttaṁ hoti-- "samantā cakkavāḷehi āgantvā caturo disā pabbatamatthakesu aggikkhandhā viya suṭṭhu jalamānā ṭhitā"ti. Te pana yasmā Kapilavatthuvanameva sandhāya āgatā, tasmā cakkavāḷaṁ pūretvā cakkavāḷena samasamā ṭhitāpi-- "vane Kapilavatthave"ti vuttā.

337. **Tesaṁ māyāvino dāsā, āguṁ vañcanikā saṭhā**ti tesaṁ mahārājānaṁ katapāpapaṭicchādanalakkhaṇāya māyāya yuttā kuṭilācārā dāsā atthi, ye sammukhaparammukhavañcanāhi lokaṁ vañcanato "vañcanikā"ti ca, kerāṭiyasāṭheyyena samannāgatattā "saṭhā"ti ca vuccanti, tepi āgatāti attho. **Māyā kuṭeṇḍu viṭeṇḍu, viṭucca viṭuṭo sahā**ti te dāsā sabbepi māyākārakāva. Nāmena panettha eko **kuṭeṇḍu** nāma, eko **viṭeṇḍu** nāma. Pāḷiyaṁ pana "veṭeṇḍū"ti likhanti. Eko **viṭucca** nāma, eko **viṭuṭo** nāma. **Sahā**ti sopi viṭuṭo tehi saheva āgato.

Candano (CS:pg.2.281) **kāmaseṭṭho ca, kinnighaṇḍu nighaṇḍu cā**ti aparo kinnighaṇḍu nāma. Pāḷiyaṁ pana "kinnughaṇḍū"ti likhanti. **Nighaṇḍu cā**ti añño nighaṇḍu nāma, ettakā dāsā. Ito pare pana--

"Panādo opamañño ca, devasuto ca mātali;
Cittaseno ca gandhabbo, naḷo rājā janesabho.
Āguṁ Pañcasikho ceva, timbarū sūriyavacchasā"ti. --

(DA.20./II,688.) Ime devarājāno. Tattha **devasuto**ti devasārathi. **Cittaseno**ti citto ca seno ca cittaseno ca. **Gandhabbo**ti ayaṁ cittaseno gandhabbakāyiko devaputto, na kevalaṁ cesa, sabbe pete panādādayo gandhabbā eva. **Naḷorājā**ti naḷakāradevaputto nāmeko. **Janesabho**ti janavasabho devaputto. **Āguṁ Pañcasikho cevā**ti Pañcasikho ceva devaputto āgato. **Timbarū**ti timbarū nāma gandhabbadevarājā. **Sūriyavacchasā**ti tasseva dhītā.

Ete caññe ca rājāno, gandhabbā saha rājubhīti ete ca nāmavasena vuttagandhabbarājāno aññe ca etehi rājūhi saddhiṁ bahū gandhabbā. **Modamānā abhikkāmuṁ, bhikkhūnaṁ samitiṁ vanan**ti haṭṭhatuṭṭhacittā bhikkhusaṅghasamitiṁ imaṁ vanaṁ āgatāti attho.

338. **Athāguṁ nāgasā nāgā, vesālā sahatacchakā**ti nāgasadahavāsikā ca Vesālīvāsikā ca nāgā saha tacchakanāgaparisāya āgatāti attho. **Kambalassatarā**ti kambalo ca assataro ca. Ete kira sinerupāde vasanti, supaṇṇehipi anuddharaṇīyā mahesakkhanāgā **pāyāgā saha ñātibhī**ti payāgatitthavāsino ca saha ñātisaṅghena āgatā.

Yāmunā dhataraṭṭhā cāti yamunavāsino ca dhataraṭṭhakule uppannā nāgā ca. **Erāvaṇo mahānāgo**ti erāvaṇo ca devaputto, jātiyā nāgo na hoti. Nāgavohārena panesa vohariyati. **Sopāgā**ti sopi āgato.

Ye (CS:pg.2.282) **nāgarāje sahasā harantī**ti ye ime vuttappakāre nāge lobhābhibhūtā sāhasaṁ katvā haranti gaṇhanti. **Dibbā dijā pakkhī visuddhacakkhū**ti dibbānubhāvato dibbā mātukucchito ca aṇḍakosato cāti dve vāre jātāti dijā pakkhayuttatāya pakkhī yojanasatantarepi yojanasahassantarepi nāge dassanasamatthacakkhutāya visuddhacakkhū. (DA.20./II,689.) **Vehāyasā te vanamajjhappattā**ti te ākāseneva imaṁ Mahāvanaṁ sampattā. **Citrā supaṇṇā iti tesa nāman**ti tesaṁ "citrasupaṇṇā"ti nāmaṁ.

Abhayaṁ tadā nāgarājānamāsi, supaṇṇato khemamakāsi Buddhoti tasmā sabbepi te aññamaññaṁ **saṇhāhi vācāhi upavhayantā** mittā viya bandhavā viya ca samullapantā sammodamānā āliṅgantā hatthe gaṇhantā aṁsakūṭe hatthaṁ ṭhapentā haṭṭhatuṭṭhacittā. **Nāgā supaṇṇā saraṇamakaṁsu Buddhan**ti Buddhaṁyeva saraṇaṁ gatā.

339. **Jitā vajirahatthenā**ti indena devarāṇñā jitā. **Samuddaṁ asurāsitā**ti mahāsamuddavāsino sujātāya asurakaññāya kāraṇā sabbepi **bhātaro vāsavassete, iddhimanto yasassino**.

Tesu **kālakañcā mahābhismā**ti kālakañcā ca mahante bhiṁsane attabhāve māpetvā āgamiṁsu. **Asurā dānaveghasāti dānaveghasā** nāma aññe dhanuggaha-asurā. **Vepacitti sucitti ca, pahārādo namucī sahā**ti vepacitti-asuro, sucitti-asuro cāti ete ca asurā namuci ca māro devaputto etehi saheva āgato. Ime asurā mahāsamuddavāsino, ayaṁ paranimmitadevalokavāsī, kasmā etehi sahāgatoti? Acchandikattā. Tepi hi acchandikā abhabbā, ayampi tādisoyeva. Tasmā dhātuso saṁsandamāno āgato.

Satañca baliputtānanti balino mahā-asurassa puttānaṁ sataṁ. **Sabbe verocanāmakā**ti sabbe attano mātulassa rāhusseva nāmadharā. **Sannayhitvā balisenan**ti attano balisenaṁ sannayhitvā sabbe katasannāhāva hutvā. **Rāhubhaddamupāgamun**ti rāhu-asurindaṁ upasaṅkamiṁsu. **Samayo** (CS:pg.2.283) **dāni bhaddante**ti bhaddaṁ tava hotu, samayo te bhikkhūnaṁ samitiṁ vanaṁ upasaṅkamitvā bhikkhusaṅghaṁ dassanāyāti attho.

340. **Āpo ca devā pathavī, tejo vāyo tadāgamun**ti āpokasiṇādīsu parikammaṁ katvā nibbattā **āpo**ti-ādināmakā devā āgamuṁ. **Varuṇā vāraṇā devā, somo ca yasasā sahā**ti varuṇadevatā (DA.20./II,690.) vāraṇadevatā, somadevatāti evaṁ nāmakā ca devā yasasā nāma devena sahāgatāti attho. **Mettākaruṇākāyikā**ti mettājhāne ca karuṇājhāne ca parikammaṁ katvā nibbattadevā. **Āguṁ devā yasassino**ti etepi mahāyasā devā āgatā.

Dasete dasadhā kāyā, sabbe nānattavaṇṇinoti te dasadhā ṭhitā dasa devakāyā sabbe nīlādivasena nānattavaṇṇā āgatāti attho.

Veṇḍū ca devāti veṇḍudevatā ca. **Sahali cā**ti sahalidevatā ca. **Asamā ca duve yamā**ti asamadevatā ca dve ca yamakā devā. **Candassupanisā devā, candamāguṁ purakkhatvā**ti candanissitakā devā candaṁ purato katvā āgatā. Tathā sūriyanissitakā devā sūriyaṁ purakkhatvā. **Nakkhattāni purakkhatvā**ti nakkhattanissitāpi devā nakkhattāni purato katvā āgatā. **Āguṁ mandavalāhakā**ti vātavalāhakā, abbhavalāhakā, uṇhavalāhakā ete sabbepi valāhakāyikā "mandavalāhakā" nāma vuccanti. Tepi āgatāti attho. **Vasūnaṁ vāsavo seṭṭho, sakkopāgā purindado**ti vasūnaṁ devatānaṁ seṭṭho vāsavo yo sakkoti ca, purindadoti ca vuccati, sopi āgato.

Dasete dasadhā kāyāti etepi dasa devakāyā dasadhāva āgatā. **Sabbe nānattavaṇṇino**ti nīlādivasena nānattavaṇṇā.

Athāguṁ sahabhū devāti atha sahabhū nāma devā āgatā. **Jalamaggisikhārivā**ti aggisikhā viya jalantā. Jalamaggi ca sikhārivāti imāni tesaṁ nāmānītipi vuttaṁ. **Ariṭṭhakā ca rojā cā**ti ariṭṭhakadevā ca rojadevā ca. **Umāpupphanibhāsino**ti **umāpupphadevā** nāma ete devā (CS:pg.2.284) Umāpupphasadisā hi tesaṁ sarīrābhā, tasmā "umāpupphanibhāsino"ti vuccanti.

Varuṇā sahadhammā cāti ete ca dve janā. **Accutā ca anejakā**ti accutadevatā ca anejakadevatā ca. (DA.20./II,691.) **Suleyyarucirā āgun**ti suleyyā ca rucirā ca āgatā. **Āguṁ vāsavanesino**ti vāsavanesīdevā nāma āgatā. **Dasete dasadhā kāyā**ti etepi dasadevakāyā dasadhāva āgatā.

Samānā mahāsamānāti samānā ca mahāsamānā ca. **Mānusā mānusuttamā**ti mānusā ca mānusuttamā ca. **Khiḍḍāpadosikā āguṁ, āguṁ manopadosikā**ti Khiḍḍāpadosikā manopadosikā ca devā āgatā.

Athāguṁ harayo devāti haridevā nāma āgatā. **Ye ca lohitavāsino**ti lohitavāsino ca āgatā. **Pāragā mahāpāragā**ti ete ca duvidhā āgatā. **Dasete dasadhā kāyā**ti etepi dasadevakāyā dasadhāva āgatā.

Sukkā karambhā aruṇā, āguṁ veghanasā sahāti ete sukkādayo tayo, tehi saha veghanasā ca āgatā. **Odātagayhā pāmokkhā**ti odātagayhā nāma pāmokkhadevā āgatā. **Āguṁ devā vicakkhaṇā**ti vicakkhaṇā nāma devā āgatā.

Sadāmattā hāragajāti sadāmattā ca hāragajā ca. **Missakā ca yasassino**ti yasasampannā missakadevā ca. **Thanayaṁ āga pajjunno**ti pajjunno ca devarājā thanayanto āgato. **Yo disā abhivassatī**ti yo yaṁ yaṁ disaṁ yāti, tattha tattha devo vassati. **Dasete dasadhā kāyā**ti etepi dasadevakāyā dasadhā āgatā.

Khemiyā tusitā yāmāti khemiyā devā tusitapuravāsino ca yāmādevalokavāsino ca. **Kathakā ca yasassino**ti yasasampannā kathakadevā ca. Pāḷiyaṁ pana "kaṭṭhakā cā"ti likhanti. **Lambītakā lāmaseṭṭhā**ti lambitakadevā ca lāmaseṭṭhadevā ca. **Jotināmā ca āsavā**ti pabbatamatthake katanaḷaggikkhandho viya jotamānā jotidevā nāma atthi, te ca āsā ca devā āgatāti attho. Pāḷiyaṁ (CS:pg.2.285) pana "jātināmā"ti likhanti. Āsā devatā chandavasena **āsavā**ti vuttā. **Nimmānaratino āguṁ, athāguṁ paranimmitā**. **Dasete dasadhā kāyā**ti etepi dasa devakāyā dasadhāva āgatā.
(DA.20./II,692.) **Saṭṭhete devanikāyā**ti ete ca āpo ca devāti-ādikā cha dasakā saṭṭhi devanikāyā sabbe nīlādivasena nānattavaṇṇino. **Nāmanvayena āgacchun**ti nāmabhāgena nāmakoṭṭhāsena āgatā. **Ye caññe sadisā sahā**ti ye ca aññepi tehi sadisā vaṇṇatopi nāmatopi etādisāyeva sesacakkavāḷesu devā, tepi āgatāyevāti ekapadeneva kalāpaṁ viya puṭakaṁ viya ca katvā sabbā devatā niddisati.

Evaṁ dasasu lokadhātusahassesu devakāye niddisitvā idāni yadatthaṁ te āgatā, taṁ dassento **pavuṭṭhajātin**ti gāthamāha. Tassattho-- pavuṭṭhā vigatā jāti assāti

ariyasaṅgho pavuṭṭhajāti nāma, **taṁ pavuṭṭhajātiṁ** rāgadosamohakhīlānaṁ abhāvā **akhīlaṁ** cattāro oghe taritvā ṭhitattā **oghatiṇṇaṁ** catunnaṁ āsavānaṁ abhāvena **anāsavaṁ** ariyasaṅghaṁ dakkhema passissāma. Tesaññeva oghānaṁ tiṇṇattā **oghataraṁ** āguṁ akaraṇato **nāgaṁ**. **Asitātigan**ti kāḷakabhāvātītaṁ candaṁva siriyā virocamānaṁ dasabalañca dakkhema passissāmāti etadatthaṁ sabbepi te nāmanvayena āgacchuṁ, ye caññe sadisā sahāti.

341. Idāni brahmāno dassento **subrahmā paramatto cā**ti-ādimāha. Tattha **subrahmā**ti eko brahmā. Paramattopi brahmāva. **Puttā iddhimato sahā**ti ete iddhimato Buddhassa Bhagavato puttā ariyabrahmāno saheva āgatā. **Sanaṅkumāro tisso cā**ti sanaṅkumāro ca tissamahābrahmā ca. **Sopāgā**ti sopi āgato.

"Sahassaṁ brahmalokānaṁ, mahābrahmābhitiṭṭhati;
Upapanno jutimanto, bhismākāyo yasassi so"ti. --

Ettha (CS:pg.2.286) **sahassaṁ brahmalokānan**ti ekaṅguliyā ekasahassacakkavāḷe dasahi aṅgulīhi dasasahassicakkavāḷe ālokapharaṇasamatthānaṁ mahābrahmānaṁ sahassaṁ āgataṁ. **Mahābrahmābhitiṭṭhatī**ti yattha ekeko mahābrahmā aññe brahme abhibhavitvā tiṭṭhati. (DA.20./II,693.) **Upapanno**ti brahmaloke nibbatto. **Jutimanto**ti ānubhāvasampanno. **Bhismākāyo**ti mahākāyo, dvīhi tīhi Māgadhikehi gāmakkhettehi samappamāṇa-attabhāvo. **Yasassiso**ti attabhāvasirīsaṅkhātena yasena samannāgato.

Dasettha issarā āguṁ, paccekavasavattinoti etasmiñca brahmasahasse ye pāṭiyekkaṁ pāṭiyekkaṁ vasaṁ vattenti, evarūpā dasa issarā mahābrahmāno āgatā. **Tesañca majjhato āga, hārito parivārito**ti tesaṁ brahmānaṁ majjhe hārito nāma mahābrahmā satasahassabrahmaparivāro āgato.

342. **Te ca sabbe abhikkante, sa-inde deve sabrahmake**ti te sabbepi Sakkaṁ devarājānaṁ jeṭṭhakaṁ katvā āgate devakāye, hāritamahābrahmānaṁ jeṭṭhakaṁ katvā āgate brahmakāye ca. **Mārasenā abhikkāmī**ti mārasenā abhigatā. **Passa kaṇhassa mandiyan**ti kāḷakassa mārasa bālabhāvaṁ passatha.

Etha gaṇhatha bandhathāti evaṁ attano parisaṁ āṇāpesi. **Rāgena baddhamatthu vo**ti sabbaṁ vo idaṁ devamaṇḍalaṁ rāgena baddhaṁ hotu. **Samantā parivāretha, mā vo muñcittha koci nan**ti tumhākaṁ ekopi etesu ekampi mā muñci. "Mā vo muñcethā"tipi pāṭho, esevattho.

Iti tattha mahāseno, kaṇho senaṁ apesayīti evaṁ tattha mahāsamaye mahāseno māro mārasenaṁ apesayi. **Pāṇinā talamāhaccā**ti hatthena pathavītalaṁ paharitvā. **Saraṁ katvāna bheravan**ti māravibhiṁsakadassanatthaṁ bhayānakaṁ sarañca katvā.

Yathā pāvussako megho, thanayanto savijjukoti savijjuko pāvussakamegho viya mahāgajjitaṁ gajjanto. **Tadā so paccudāvattī**ti tasmiṁ samaye so māro taṁ vibhiṁsanakaṁ dassetvā paṭinivatto (CS:pg.2.287) **Saṅkuddho asayaṁ vase**ti suṭṭhu kuddho kupito kañci vase (DA.20./II,694.) vattetuṁ asakkonto asayaṁvase asayaṁvasī attano vasena akāmako hutvā nivatto. Bhagavā kira "ayaṁ māro imaṁ mahāsamāgamaṁ disvā 'abhisamayantarāyaṁ karissāmī'ti antarantare mārasenaṁ pesetvā māraṁ vibhiṁsakaṁ dassetī"ti aññāsi. Pakati cesā Bhagavato, yattha abhisamayo na bhavissati, tattha māraṁ vibhiṁsakaṁ dassentaṁ na nivāreti. Yattha pana abhisamayo hoti, tattha yathā parisā neva mārassa rūpaṁ passati, na saddaṁ suṇāti, evaṁ adhiṭṭhātīti. Imasmiñca samāgame mahābhisamayo bhavissati, tasmā yathā devatā neva tassa rūpaṁ passanti, na saddaṁ suṇanti, evaṁ adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ–"tadā so

paccudāvatti, saṅkuddho asayaṁvase”ti.

343. **Tañca sabbaṁ abhiññāya, vavatthitvāna cakkhumā**ti taṁ sabbaṁ Bhagavā jānitvā vavatthapetvā ca.

Mārasenā abhikkantā, te vijānātha bhikkhavoti bhikkhave mārasenā abhikkantā, te tumhe attano anurūpaṁ vijānātha, phalasamāpattiṁ samāpajjathāti vadati. **Ātappamakarun**ti phalasamāpattiṁ pavisanatthāya vīriyaṁ ārabhiṁsu. **Vītarāgehi pakkāmun**ti māro ca mārasenā ca vītarāgehi ariyehi dūratova apakkamuṁ. **Nesaṁ lomāpi iñjayun**ti tesaṁ vītarāgānaṁ lomānipi na cālayiṁsu. Atha māro bhikkhusaṅghaṁ ārabbha imaṁ gāthaṁ abhāsi --

“Sabbe vijitasaṅgāmā, bhayātītā yasassino;
Modanti saha bhūtehi, sāvakā te janesutā”ti.

Tattha **modanti saha bhūtehī**ti dasabalassa sāsane bhūtehi sañjātehi ariyehi saddhiṁ modanti pamodanti. **Janesutā**ti jane vissutā pākaṭā abhiññātā.

Idaṁ pana Mahāsamayasuttaṁ nāma devatānaṁ piyaṁ manāpaṁ, tasmā maṅgalaṁ vadantena abhinavaṭṭhānesu idameva suttaṁ vattabbaṁ. Devatā kira –“imaṁ suttaṁ suṇissāmā”ti (DA.20./II,695.) ohitasotā vicaranti. Desanāpariyosāne panassa (CS:pg.2.288) koṭisatasahassadevatā arahattaṁ pattā, sotāpannādīnaṁ gaṇanā natthi.

Devatānañcassa piyamanāpabhāve idaṁ vatthu-- koṭipabbatavihāre kira nāgaleṇadvāre nāgarukkhe ekā devadhītā vasati. Eko daharo antoleṇe imaṁ suttaṁ sajjhāyati. Devadhītā sutvā suttapariyosāne mahāsaddena sādhukāramadāsi. Ko esoti. Ahaṁ, bhante, devadhītāti. Kasmā sādhukāramadāsīti? Bhante, dasabalena Mahāvane nisīditvā kathitadivase imaṁ suttaṁ sutvā ajja assosiṁ, Bhagavatā kathitato ekakkharampi ahāpetvā suggahito ayaṁ dhammo tumhehīti. Dasabalassa kathayato sutaṁ tayāti? Āma, bhanteti. Mahā kira devatāsannipāto ahosi, tvaṁ kattha ṭhitā suṇīti?

Ahaṁ, bhante, Mahāvanavāsiyā devatā, mahesakkhāsu pana devatāsu āgacchantīsu Jambudīpe okāsaṁ nālatthaṁ, atha imaṁ tambapaṇṇidīpaṁ āgantvā jambukolapaṭṭane ṭhatvā sotuṁ āraddhamhi, tatrāpi mahesakkhāsu devatāsu āgacchantīsu anukkamena paṭikkamamānā rohaṇajanapade mahāgāmassa piṭṭhibhāgato samudde galappamāṇaṁ udakaṁ pavisitvā tattha ṭhitā assosinti. Tuyhaṁ ṭhitaṭṭhānato dūre satthāraṁ passasi devateti? Kiṁ kathetha, bhante, Satthā Mahāvane dhammaṁ desento nirantaraṁ mamaññeva oloketīti maññamānā otappamānā ūmīsu nilayāmīti.

Taṁ divasaṁ kira koṭisatasahassadevatā arahattaṁ pattā, tumhepi tadā arahattaṁ pattāti? Natthi, bhante. Anāgāmiphalaṁ pattattha maññeti? Natthi, bhante. Sakadāgāmiphalaṁ pattattha maññeti? Natthi, bhante. Tayo magge pattā devatā kira gaṇanapathaṁ (DA.20./II,696.) atītā, sotāpannā jātattha maññeti? Devatā taṁ divasaṁ sotāpattiphalaṁ pattattā harāyamānā–“apucchitabbaṁ pucchati ayyo”ti āha. Tato naṁ so bhikkhu āha-- “sakkā pana devate, tava attabhāvaṁ amhākaṁ dassetun”ti? Na sakkā bhante sakalakāyaṁ (CS:pg.2.289) dassetuṁ, aṅgulipabbamattaṁ dassessāmi ayyassāti kuñcikachiddena aṅguliṁ antoleṇābhimukhaṁ akāsi, candasahassasūriyasahassa-uggamanakālo viya ahosi. Devadhītā “appamattā, bhante, hothā”ti daharabhikkhuṁ vanditvā agamāsi. Evaṁ imaṁ suttaṁ devatānaṁ piyaṁ manāpaṁ, mamāyanti naṁ devatāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Mahāsamayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.21./III,697.)

(DA.21.) 8.Sakkapañhasuttavaṇṇanā

(DA.21.-0)Nidānavaṇṇanā

344. **Evaṁ** (CS:pg.2.290) **me sutan**ti Sakkapañhasuttaṁ. Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā-- **ambasaṇḍā nāma brāhmaṇagāmo**ti so kira gāmo ambasaṇḍānaṁ avidūre niviṭṭho, tasmā "ambasaṇḍā" tveva vuccati. **Vediyake pabbate**ti so kira pabbato pabbatapāde jātena maṇivedikāsadisena nīlavanasaṇḍena samantā parikkhitto, tasmā 'Vediyakapabbato' tveva saṅkhyaṁ gato. **Indasālaguhāyan**ti pubbepi sā dvinnaṁ pabbatānaṁ antare guhā, indasālarukkho cassā dvāre, tasmā 'indasālaguhā'ti saṅkhyaṁ gatā. Atha naṁ kuṭṭehi parikkhipitvā dvāravātapānāni yojetvā suparinitṭhitasudhākammamālākammalatākammavicittaṁ leṇaṁ katvā Bhagavato adaṁsu. Purimavohāravasena pana "indasālaguhā" tveva naṁ sañjānanti. Taṁ sandhāya vuttaṁ 'indasālaguhāyan'ti.

Ussukkaṁ udapādīti dhammiko ussāho uppajji. Nanu ca esa abhiṇhadassāvī Bhagavato, na so devatāsannipāto nāma atthi, yatthāyaṁ na āgatapubbo, sakkena sadiso appamādavihārī devaputto nāma natthi. Atha kasmā Buddhadassanaṁ anāgatapubbassa viya assa ussāho udapādīti? Maraṇabhayena santajjitattā. Tasmiṁ kirassa samaye āyu parikkhīṇo, so pañca pubbanimittāni disvā "parikkhīṇo (DA.21./III,698.) dāni me āyū"ti aññāsi. Yesañca devaputtānaṁ maraṇanimittāni āvi bhavanti, tesu ye parittakena puññakammena devaloke nibbattā, te "kuhiṁ nu kho idāni nibbattissāmā"ti bhayaṁ santāsaṁ āpajjanti. Ye katabhīruttānā bahuṁ puññaṁ katvā nibbattā, te attanā dinnadānaṁ rakkhitasīlaṁ bhāvitabhāvanañca āgamma "uparidevaloke sampattiṁ anubhavissāmā"ti na bhāyanti.

Sakko pana devarājā pubbanimittāni disvā dasayojanasahassaṁ devanagaraṁ, yojanasahassubbedhaṁ vejayantaṁ, tiyojanasatikaṁ sudhammadevasabhaṁ, yojanasatubbedhaṁ pāricchattakaṁ, saṭṭhiyojanikaṁ paṇḍukambalasilaṁ, aḍḍhatiyā nāṭakakoṭiyo dvīsu devalokesu devaparisaṁ, nandanavanaṁ, cittalatāvanaṁ (CS:pg.2.291) missakavanaṁ, phārusakavananti etaṁ sabbasampattiṁ oloketvā "nassati vata bho me ayaṁ sampattī"ti bhayābhibhūto ahosi.

Tato "Atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā lokapitāmaho mahābrahmā vā, yo me hadayanissitaṁ sokasallaṁ samuddharitvā imaṁ sampattiṁ thāvaraṁ kareyyā"ti olokento kañci adisvā puna addasa "mādisānaṁ satasahassānampi uppannaṁ sokasallaṁ sammāsambuddho uddharituṁ paṭibalo"ti. Athevaṁ parivitakkentassa tena kho pana samayena sakkassa devānamindassa ussukkaṁ udapādi Bhagavantaṁ dassanāya.

Kahaṁ nu kho Bhagavā etarahi viharatīti katarasmiṁ janapade kataraṁ nagaraṁ upanissāya kassa paccaye paribhuñjanto kassa amataṁ dhammaṁ desayamāno viharatīti. **Addasā kho**ti addakkhi paṭivijjhi. **Mārisā**ti piyavacanametaṁ, devatānaṁ pāṭiyekko vohāro. Niddukkhātipi vuttaṁ hoti. Kasmā panesa deve āmantesi? Sahāyatthāya. Pubbe kiresa Bhagavati saḷalaghare viharante ekakova dassanāya agamāsi. Satthā "aparipakkaṁ tāvassa ñāṇaṁ, katipāhaṁ pana atikkamitvā mayi indasālaguhāyaṁ viharante pañca pubbanimittāni disvā maraṇabhayabhīto dvīsu devalokesu devatāhi saddhiṁ upasaṅkamitvā cuddasa pañhe pucchitvā upekkhāpañhavissajjanāvasāne asītiyā devatāsahassehi saddhiṁ sotāpattiphale

patiṭṭhahissatī”ti cintetvā okāsaṁ nākāsi. So “mama pubbepi (DA.21./III,699.) ekakassa gatattā satthārā okāso na kato, addhā me natthi maggaphalassa upanissayo, ekassa pana upanissaye sati cakkavāḷapariyantāyapi parisāya Bhagavā dhammaṁ desetiyeva. Avassaṁ kho pana dvīsu devalokesu kassaci devassa upanissayo bhavissati, taṁ sandhāya Satthā dhammaṁ desessati. Taṁ sutvā ahampi attano domanassaṁ vūpasamessāmī”ti cintetvā sahāyatthāya āmantesi.

Evaṁ bhaddaṁ tavāti kho devā tāvatiṁsāti evaṁ hotu mahārāja, gacchāma Bhagavantaṁ dassanāya, dullabho Buddhuppādo, bhaddaṁ tava, yo tvaṁ “pabbatakīḷaṁ nadīkīḷaṁ gacchāmā”ti avatvā amhe evarūpesu ṭhānesu niyojesīti. **Paccassosun**ti tassa vacanaṁ sirasā sampaṭicchiṁsu.

345. **Pañcasikhaṁ** (CS:pg.2.292) **gandhabbadevaputtaṁ āmantesī**ti deve tāva āmantetu, imaṁ kasmā visuṁ āmantesi? Okāsakaraṇatthaṁ. Evaṁ kirassa ahosi “dvīsu devalokesu devatā gahetvā dhurena paharantassa viya satthāraṁ upasaṅkamituṁ na yuttaṁ, ayaṁ pana Pañcasikho dasabalassa upaṭṭhāko vallabho icchiticchitakkhaṇe gantvā pañhaṁ pucchitvā dhammaṁ suṇāti, imaṁ purato pesetvā okāsaṁ kāretvā iminā katokāse upasaṅkamitvā pañhaṁ pucchissāmī”ti okāsakaraṇatthaṁ āmantesi.

Evaṁ bhaddaṁ tavāti so “evaṁ mahārāja, hotu, bhaddaṁ tava, yo tvaṁ maṁ ‘ehi, mārisa, uyyānakīḷādīni vā naṭasamajjādīni vā dassanāya gacchāmā’ti avatvā ‘Buddhaṁ passissāma, dhammaṁ sossāmā’ti vadasī”ti daḷhataraṁ upatthambhento devānamindassa vacanaṁ paṭissutvā anucariyaṁ sahacaraṇaṁ ekato gamanaṁ upāgami.

Tattha **beluvapaṇḍun**ti beluvapakkaṁ viya paṇḍuvaṇṇaṁ. Tassa kira sovaṇṇamayaṁ pokkharaṁ, indanīlamayo daṇḍo, rajatamayā tantiyo, pavāḷamayā veṭhakā, vīṇāpattakaṁ gāvutaṁ, tantibandhanaṭṭhānaṁ gāvutaṁ, upari daṇḍako gāvutanti tigāvutappamāṇā vīṇā. Iti so taṁ vīṇaṁ ādāya samapaññāsamucchanā mucchetvā agganakhehi paharitvā madhuraṁ gītassaraṁ nicchāretvā sesadeve sakkassa (DA.21./III,700.) gamanakālaṁ jānāpento ekamantaṁ aṭṭhāsi. Evaṁ tassa gītavāditasaññāya sannipatite devagaṇe **atha kho Sakko devānamindo …pe… Vediyake pabbate paccuṭṭhāsi**.

346. **Atiriva obhāsajāto**ti aññesu divasesu ekasseva devassa vā mārassa vā brahmuno vā obhāsena obhāsajāto hoti, taṁdivasaṁ pana dvīsu devalokesu devatānaṁ obhāsena atiriva obhāsajāto ekapajjoto sahassacandasūriya-uggatakālasadiso ahosi. **Parito gāmesu manussā**ti samantā gāmesu manussā. Pakatisāyamāsakāleyeva kira gāmamajjhe dārakesu kīḷantesu tattha sakko agamāsi, tasmā manussā passitvā evamāhaṁsu. Nanu ca majjhimayāme devatā Bhagavantaṁ upasaṅkamanti, ayaṁ kasmā (CS:pg.2.293) paṭhamayāmassāpi purimabhāgeyeva āgatoti? Maraṇabhayeneva tajjitattā. **Kiṁsu nāmā**ti kiṁsu nāma bho etaṁ, ko nu kho ajja mahesakkho devo vā brahmā vā Bhagavantaṁ pañhaṁ pucchituṁ dhammaṁ sotuṁ upasaṅkamanto, kathaṁsu nāma bho Bhagavā pañhaṁ vissajjessati dhammaṁ desessati, lābhā amhākaṁ, yesaṁ no evaṁ devatānaṁ kaṅkhāvinodako Satthā avidūre vihāre vasati, ye labhāma thālakabhikkhampi kaṭacchubhikkhampi dātunti saṁviggā lomahaṭṭhajātā uddhaggalomā hutvā dasanakhasamodhānasamujjalaṁ añjaliṁ sirasmiṁ patiṭṭhapetvā namassamānā aṭṭhaṁsu.

347. **Durupasaṅkamā**ti dupayirupāsiyā. Ahaṁ sarāgo sadoso samoho, Satthā vītarāgo vītadoso vītamoho, tasmā dupayirupāsiyā Tathāgatā mādisena. **Jhāyī**ti lakkhaṇūpanijjhānena ca ārammaṇūpanijjhānena ca jhāyī. Tasmiññeva jhāne ratāti **jhānaratā**. **Tadantaraṁ paṭisallīnā**ti tadantaraṁ paṭisallīnā sampati paṭisallīnā vā.

Tasmā na kevalaṁ jhāyī jhānaratāti durupasaṅkamā, idānimeva paṭisallīnātipi durupasaṅkamā. **Pasādeyyāsī**ti ārādheyyāsi, okāsaṁ me kāretvā dadeyyāsīti vadati. **Beluvapaṇḍuvīṇaṁ ādāyā**ti nanu pubbeva ādinnāti? (DA.21./III,701.) Āma ādinnā. Maggagamanavasena pana aṁsakūṭe laggitā, idāni naṁ vāmahatthe ṭhapetvā vādanasajjaṁ katvā ādiyi. Tena vuttaṁ "ādāyā"ti.

(DA.21.-1)Pañcasikhagītagāthāvaṇṇanā

348. **Assāvesī**ti sāvesi. **Buddhūpasañhitā**ti Buddhaṁ ārabbha Buddhaṁ nissayaṁ katvā pavattāti attho. Sesapadesupi eseva nayo.

Vande te pitaraṁ bhadde, timbaruṁ sūriyavacchaseti ettha **sūriyavacchasā**ti sūriyasamānasarīrā. Tassā kira devadhītāya pādantato rasmi uṭṭhahitvā kesantaṁ ārohati, tasmā bālasūriyamaṇḍalasadisā khāyati, iti naṁ "sūriyavacchasā"ti sañjānanti. Taṁ sandhāyāha-- "bhadde, sūriyavacchase, tava pitaraṁ timbaruṁ gandhabbadevarājānaṁ vandāmī"ti. **Yena jātāsi kalyāṇī**ti yena (CS:pg.2.294) kāraṇabhūtena yaṁ timbaruṁ devarājānaṁ nissāya tvaṁ jātā, kalyāṇī sabbaṅgasobhanā. **Ānandajananī mamā**ti mayhaṁ pītisomanassavaḍḍhanī.

Vātova sedataṁ kantoti yathā sañjātasedānaṁ sedaharaṇatthaṁ vāto iṭṭho hoti kanto manāpo, evanti attho. **Pānīyaṁva pipāsato**ti pātumicchantassa pipāsato pipāsābhibhūtassa. **Aṅgīrasī**ti aṅge rasmiyo assāti aṅgīrasī, tameva ārabbha ālapanto vadati. **Dhammo arahatāmivā**ti arahantānaṁ navalokuttaradhammo viya.

Jighacchatoti bhuñjitukāmassa khudābhibhūtassa. **Jalantamiva vārinā**ti yathā koci jalantaṁ jātavedaṁ udakakumbhena nibbāpeyya, evaṁ tava kāraṇā uppannaṁ mama kāmarāgapariḷāhaṁ nibbāpehīti vadati.

Yuttaṁ kiñjakkhareṇunāti padumakesarareṇunā yuttaṁ. **Nāgo ghammābhitatto vā**ti ghammābhitattahatthī viya. **Ogāhe te thanūdaran**ti yathā so nāgo pokkharaṇiṁ ogāhitvā pivitvā aggasoṇḍamattaṁ paññāyamānaṁ katvā nimuggo sukhaṁ sātaṁ vindati, evaṁ kadā nu kho te thanūdaraṁ (DA.21./III,702.) thanavemajjhaṁ udarañca otaritvā ahaṁ sukhaṁ sātaṁ paṭilabhissāmīti vadati.

"Accaṅkusova nāgova, jitaṁ me tuttatomaraṁ;
Kāraṇaṁ nappajānāmi, sammatto lakkhaṇūruyā"ti.--

Ettha **tuttaṁ** vuccati kaṇṇamūle vijjhana-ayadaṇḍako. **Tomaran**ti pādādīsu vijjhanadaṇḍatomaraṁ. **Aṅkuso**ti matthake vijjhanakuṭilakaṇṭako. Yo ca nāgo pabhinnamatto accaṅkuso hoti, aṅkusaṁ atīto; aṅkusena vijjhiyamānopi vasaṁ na gacchati, so "jitaṁ mayā tuttatomaraṁ, yo ahaṁ aṅkusassapi vasaṁ na gacchāmī"ti madadappena kiñci kāraṇaṁ na bujjhati. Yathā so accaṅkuso nāgo "jitaṁ me tuttatomaran"ti kiñci kāraṇaṁ nappajānāti, evaṁ ahampi lakkhaṇasampanna-ūrutāya lakkhaṇūruyā sammatto matto pamatto ummatto viya kiñci kāraṇaṁ nappajānāmīti vadati. Atha vā accaṅkusova nāgo ahampi sammatto lakkhaṇūruyā kiñci tato (CS:pg.2.295) virāgakāraṇaṁ nappajānāmi. Kasmā? Yasmā tena nāgena viya jitaṁ me tuttatomaraṁ, na kassaci vadato vacanaṁ ādiyāmi.

Tayi gedhitacittosmīti bhadde lakkhaṇūru tayi baddhacittosmi. **Gedhitacitto**ti vā gedhaṁ ajjhupetacitto. **Cittaṁ vipariṇāmitan**ti pakatiṁ jahitvā ṭhitaṁ. **Paṭigantuṁ na sakkomī**ti nivattituṁ na sakkomi. **Vaṅkaghastova ambujo**ti baḷisaṁ gilitvā ṭhitamaccho viya. "Ghaso"tipi pāṭho, ayamevattho.

Vāmūrūti vāmākārena saṇṭhita-ūru, kadalikkhandhasadisa-ūrūti vā attho.

Sajāti āliṅga. **Mandalocane**ti itthiyo na tikhiṇaṁ nijjhāyanti mandaṁ ālocenti olokenti, tasmā "mandalocanā"ti vuccanti. **Palissajā**ti sabbatobhāgena āliṅga. **Etaṁ me abhipatthitan**ti etaṁ mayā abhiṇhaṁ patthitaṁ.

Appako vata me santoti pakatiyāva mando samāno. **Vellitakesiyā**ti kesā muñcitvā piṭṭhiyaṁ vissaṭṭhakāle (DA.21./III,703.) sappo viya vellantā gacchantā assāti vellitakesī, tassā vellitakesiyā. **Anekabhāvo samuppādī**ti anekavidho jāto. **Anekabhāgo**ti vā pāṭho. **Arahanteva dakkhiṇā**ti arahantamhi dinnadānaṁ viya nānappakārato pabhinno.

Yaṁ me atthi kataṁ puññanti yaṁ mayā kataṁ puññamatthi. **Arahantesu tādisū**ti tādilakkhaṇappattesu arahantesu. **Tayā saddhiṁ vipaccatan**ti sabbaṁ tayā saddhimeva vipākaṁ detu.

Ekodīti ekībhāvaṁ gato. **Nipako sato**ti nepakkaṁ vuccati paññā, tāya samannāgatoti nipako. Satiyā samannāgatattā sato. **Amataṁ muni jigīsāno**ti yathā so Buddhamuni amataṁ nibbānaṁ jigīsati pariyesati, evaṁ taṁ ahaṁ sūriyavacchase jigīsāmi pariyesāmi. Yathā vā so amataṁ jigīsāno esanto gavesanto vicarati, evāhaṁ taṁ esanto gavesanto vicarāmītipi attho.

Yathāpi muni nandeyya, patvā sambodhimuttamanti yathā Buddhamuni bodhipallaṅke nisinno sabbaññutaññāṇaṁ patvā nandeyya toseyya. **Evaṁ nandeyyan**ti (CS:pg.2.296) evameva ahampi tayā missībhāvaṁ gato nandeyyaṁ, pītisomanassajāto bhaveyyanti vadati.

Tāhaṁ bhadde vareyyāheti **ahe**ti āmantanaṁ, ahe bhadde sūriyavacchase, sakkena devānamindena "kiṁ dvīsu devalokesu devarajjaṁ gaṇhasi, suriyavacchasan"ti, evaṁ vare dinne devarajjaṁ pahāya "sūriyavacchasaṁ gaṇhāmī"ti evaṁ taṁ ahaṁ vareyyaṁ iccheyyaṁ gaṇheyyanti attho.

Sālaṁva na ciraṁ phullanti tava pitu nagaradvāre naciraṁ pupphito sālo atthi. So ativiya manoharo. Taṁ naciraṁ phullasālaṁ viya. **Pitaraṁ te sumedhase**ti atisassirīkaṁ tava pitaraṁ **vandamāno namassāmi** namo karomi. **Yassāsetādisī pajā**ti yassa āsi etādisī dhītā.

349. **Saṁsandatī**ti kasmā gītasaddassa ceva vīṇāsaddassa (DA.21./III,704.) ca vaṇṇaṁ kathesi? Kiṁ tattha Bhagavato sārāgo atthīti? Natthi. Chaḷaṅgupekkhāya upekkhako Bhagavā etādisesu ṭhānesu, kevalaṁ iṭṭhāniṭṭhaṁ jānāti, na tattha rajjati. Vuttampi cetaṁ "saṁvijjati kho, āvuso, Bhagavato cakkhu, passati Bhagavā cakkhunā rūpaṁ, chandarāgo Bhagavato natthi, suvimuttacitto Bhagavā. Saṁvijjati kho, āvuso, Bhagavato sotan"ti-ādi (saṁ.ni.4.232). Sace pana vaṇṇaṁ na katheyya, Pañcasikho "okāso me kato"ti na jāneyya. Atha sakko "Bhagavatā Pañcasikhassa okāso na kato"ti devatā gahetvā tatova paṭinivatteyya, tato mahājāniyo bhaveyya. Vaṇṇe pana kathite "kato Bhagavatā Pañcasikhassa okāso"ti devatāhi saddhiṁ upasaṅkamitvā pañhaṁ pucchitvā vissajjanāvasāne asītiyā devatāsahassehi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhahissatīti ñatvā vaṇṇaṁ kathesi.

Tattha **kadā saṁyūḷhā**ti kadā ganthitā piṇḍitā. **Tena kho panāhaṁ, bhante, samayenā**ti tena samayena tasmiṁ tumhākaṁ sambodhippattito paṭṭhāya aṭṭhame sattāhe. **Bhaddā nāma sūriyavacchasā**ti nāmato bhaddā sarīrasampattiyā sūriyavacchasā. **Bhaginī**ti vohāravacanametaṁ, devadhītāti attho. **Parakāminī**ti paraṁ kāmeti abhikaṅkhati.

Upanaccantiyāti (CS:pg.2.297) naccamānāya. Sā kira ekasmiṁ samaye cātumahārājikadevehi saddhiṁ sakkassa devarājassa naccaṁ dassanatthāya gatā,

tasmiñca khaṇe sakko Tathāgatassa aṭṭha yathābhucce guṇe payirudāhāsi. Evaṁ tasmiṁ divase gantvā naccantī assosi.

(DA.21.-2)Sakkūpasaṅkamavaṇṇanā

350. **Paṭisammodatī**ti "saṁsandati kho te"ti-ādīni vadanto Bhagavā sammodati, Pañcasikho paṭisammodati. Gāthā ca bhāsanto Pañcasikho sammodati, Bhagavā paṭisammodati. **Āmantesī**ti jānāpesi. Tassa kirevaṁ ahosi "ayaṁ Pañcasikho mayā mama kammena pesito attano kammaṁ karoti. Evarūpassa satthu santike ṭhatvā kāmaguṇūpasañhitaṁ ananucchavikaṁ kathesi, naṭā nāma nillajjā honti, kathento vippakārampi dasseyya, handa naṁ mama kammaṁ jānāpemī"ti cintetvā āmantesi.
(DA.21./III,705.) 351. **Evañca pana Tathāgatā**ti Dhammasaṅgāhakattherehi ṭhapitavacanaṁ. **Abhivadantī**ti abhivādanasampaṭicchanena vaḍḍhitavacanena vadanti. **Abhivadito**ti vaḍḍhitavacanena vutto.

Urundā samapādīti mahantā vivaṭā ahosi, andhakāro guhāyaṁ antaradhāyi. **Āloko udapādī**ti yo pakatiyā guhāyaṁ andhakāro, so antarahito, āloko jāto. Sabbametaṁ dhammasaṅgāhakānaṁ vacanaṁ.

352. **Cirapaṭikāhaṁ, bhante**ti cirato ahaṁ, cirato paṭṭhāyāhaṁ dassanakāmoti attho. **Kehici kehici kiccakaraṇīyehī**ti devānaṁ dhītā ca puttā ca aṅke nibbattanti, pādaparicārikā itthiyo sayane nibbattanti, tāsaṁ maṇḍanapasādhanakārikā devatā sayanaṁ parivāretvā nibbattanti, veyyāvaccakarā antovimāne nibbattanti, etesaṁ atthāya aḍḍakaraṇaṁ nāma natthi. Ye pana sīmantare nibbattanti, te "tava santakā, mama santakā"ti nicchetuṁ asakkontā aḍḍaṁ karonti, Sakkaṁ devarājānaṁ pucchanti. So "yassa vimānaṁ āsannataraṁ, tassa santakā"ti vadati. Sace (CS:pg.2.298) dvepi samaṭṭhāne honti, "yassa vimānaṁ olokentī ṭhitā, tassa santakā"ti vadati. Sace ekampi na oloketi, taṁ ubhinnaṁ kalahupacchedanatthaṁ attano santakaṁ karoti. Kīḷādīnipi kiccāni karaṇīyāneva. Evarūpāni tāni karaṇīyāni sandhāya "kehici kehici kiccakaraṇīyehī"ti āha.

Salaḷāgāraketi salaḷamayagandhakuṭiyaṁ. **Aññatarena samādhinā**ti tadā kira Bhagavā sakkasseva aparipākagataṁ ñāṇaṁ viditvā okāsaṁ akāretukāmo phalasamāpattivihārena nisīdi. Taṁ esa ajānanto "aññatarena samādhinā"ti āha. **Bhūjati ca nāmā**ti **bhūjatī**ti tassā nāmaṁ. **Paricārikā**ti pādaparicārikā devadhītā. Sā kira dve phalāni pattā, tenassā devaloke abhiratiyeva natthi. Niccaṁ Bhagavato upaṭṭhānaṁ āgantvā añjaliṁ sirasi ṭhapetvā Bhagavantaṁ namassamānā tiṭṭhati. **Nemisaddena tamhā samādhimhā vuṭṭhito**ti "samāpanno saddaṁ suṇātī"ti no vata re vattabbe, nanu Bhagavā sakkassa (DA.21./III,706.) devānamindassa "apicāhaṁ āyasmato cakkanemisaddena tamhā samādhimhā vuṭṭhito"ti bhaṇatīti. Tiṭṭhatu nemisaddo, samāpanno nāma antosamāpattiyaṁ kaṇṇamūle dhamamānassa saṅkhayugaḷassāpi asanisannipātassāpi saddaṁ na suṇāti. Bhagavā pana "ettakaṁ kālaṁ sakkassa okāsaṁ na karissāmī"ti paricchinditvā kālavasena phalasamāpattiṁ samāpanno. Sakko "na dāni me Satthā okāsaṁ karotī"ti gandhakuṭiṁ padakkhiṇaṁ katvā rathaṁ nivattetvā devalokābhimukhaṁ pesesi. Gandhakuṭipariveṇaṁ rathasaddena samohitaṁ pañcaṅgikatūriyaṁ viya ahosi. Bhagavato yathāparicchinnakālavasena samāpattito vuṭṭhitassa rathasaddeneva paṭhamāvajjanaṁ uppajji, tasmā evamāha.

(DA.21.-3)Gopakavatthuvaṇṇanā

353. **Sīlesu paripūrakārinī**ti pañcasu sīlesu paripūrakārinī. **Itthittaṁ virājetvā**ti itthittaṁ nāma alaṁ, na hi itthitte ṭhatvā cakkavattisiriṁ, na sakkamārabrahmasiriyo paccanubhavituṁ, na paccekabodhiṁ, na sammāsambodhiṁ gantuṁ sakkāti evaṁ itthittaṁ virājeti nāma. Mahantamidaṁ purisattaṁ nāma seṭṭhaṁ uttamaṁ, ettha ṭhatvā sakkā etā sampattiyo pāpuṇitunti evaṁ (CS:pg.2.299) pana purisattaṁ bhāveti nāma. Sāpi evamakāsi. Tena vuttaṁ-- "itthittaṁ virājetvā purisattaṁ bhāvetvā"ti. **Hīnaṁ gandhabbakāyan**ti hīnaṁ lāmakaṁ gandhabbanikāyaṁ. Kasmā pana te parisuddhasīlā tattha uppannāti? Pubbanikantiyā. Pubbepi kira nesaṁ etadeva vasitaṭṭhānaṁ, tasmā nikantivasena tattha uppannā. **Upaṭṭhānan**ti upaṭṭhānasālaṁ. **Pāricariyan**ti paricaraṇabhāvaṁ. Gītavāditehi amhe paricarissāmāti āgacchanti.

Paṭicodesīti sāresi. So kira te disvā "Ime devaputtā ativiya virocenti ativaṇṇavanto, kiṁ nu kho kammaṁ katvā āgatā"ti āvajjanto "bhikkhū ahesun"ti addasa. Tato "Bhikkhū hontu, sīlesu paripūrakārino"ti upadhārento "paripūrakārino"ti addasa. "Paripūrakārino hontu, aññо guṇo (DA.21./III,707.) atthi natthī"ti upadhārento "jhānalābhino"ti addasa. "Jhānalābhino hontu, kuhiṁ vāsikā"ti upadhārento "mayhaṁva kulūpakā"ti addasa. Parisuddhasīlā nāma chasu devalokesu yatthicchanti, tattha nibbattanti. Ime pana uparidevaloke ca na nibbattā. Jhānalābhino nāma brahmaloke nibbattanti, ime ca brahmaloke na nibbattā. Ahaṁ pana etesaṁ ovāde ṭhatvā devalokasāmikassa sakkassa devānamindassa pallaṅke putto hutvā nibbatto, ime hīne gandhabbakāye nibbattā. Aṭṭhivedhapuggalā nāmete vaṭṭetvā vaṭṭetvā gāḷhaṁ vijjhitabbāti cintetvā **kutomukhā nāmā**ti-ādīhi vacanehi paṭicodesi.

Tattha **kutomukhā**ti Bhagavati abhimukhe dhammaṁ desente tumhe kutomukhā kiṁ aññā vihitā ito cito ca olokayamānā udāhu niddāyamānā? **Duddiṭṭharūpan**ti duddiṭṭhasabhāvaṁ daṭṭhuṁ ayuttaṁ **Sahadhammike**ti ekassa satthu sāsane samāciṇṇadhamme katapuññe. **Tesaṁ bhante**ti tesaṁ gopakena devaputtena evaṁ vatvā puna "Aho tumhe nillajjā ahirikā"ti-ādīhi vacanehi paṭicoditānaṁ dve devā diṭṭheva dhamme satiṁ paṭilabhiṁsu.

Kāyaṁ brahmapurohitanti te kira cintayiṁsu-- "naṭehi nāma naccantehi gāyantehi vādentehi āgantvā dāyo nāma labhitabbo assa, ayaṁ pana (CS:pg.2.300) amhākaṁ diṭṭhakālato paṭṭhāya pakkhittaloṇaṁ uddhanaṁ viya taṭataṭāyateva, kiṁ nu kho idan"ti āvajjantā attano samaṇabhāvaṁ parisuddhasīlataṁ jhānalābhitaṁ tasseva kulūpakabhāvañca disvā "parisuddhasīlā nāma chasu devalokesu yathārucite ṭhāne nibbattanti, jhānalābhino brahmaloke. Mayaṁ uparidevalokepi brahmalokepi nibbattituṁ nāsakkhimha. Amhākaṁ ovāde ṭhatvā ayaṁ itthikā upari nibbattā, mayaṁ bhikkhū samānā Bhagavati brahmacariyaṁ caritvā hīne gandhabbakāye nibbattā. Tena no ayaṁ evaṁ niggaṇhātī"ti ñatvā tassa kathaṁ suṇantāyeva tesu dve janā paṭhamajjhānasatiṁ paṭilabhitvā jhānaṁ pādakaṁ katvā saṅkhāre sammasantā anāgāmiphaleyeva patiṭṭhahiṁsu. Atha nesaṁ so (DA.21./III,708.) paritto kāmāvacarattabhāvo dhāretuṁ nāsakkhi. Tasmā tāvadeva cavitvā brahmapurohitesu nibbattā. So ca nesaṁ kāyo tattha ṭhitānaṁyeva nibbatto. Tena vuttaṁ-- "tesaṁ, bhante, gopakena devaputtena paṭicoditānaṁ dve devā diṭṭheva dhamme satiṁ paṭilabhiṁsu kāyaṁ brahmapurohitan"ti.

Tattha **diṭṭheva dhamme**ti tasmiññeva attabhāve jhānasatiṁ paṭilabhiṁsu.

Tattheva ṭhatvā cutā pana kāyaṁ brahmapurohitaṁ brahmapurohitasarīraṁ paṭilabhiṁsūti evamattho daṭṭhabbo. **Eko pana devo**ti eko devaputto nikantiṁ chinditumṁ asakkonto kāme ajjhavasi, tattheva āvāsiko ahosi.

354. **Saṅghañcupaṭṭhāsin**ti saṅghañca upaṭṭhāsiṁ.

Sudhammatāyāti dhammassa sundarabhāvena. **Tidivūpapanno**ti tidive tidasapure upapanno. **Gandhabbakāyūpagate vasīne**ti gandhabbakāyaṁ āvāsiko hutvā upagate. **Ye ca mayaṁ pubbe manussabhūtā**ti ye pubbe manussabhūtā mayaṁ annena pānena upaṭṭhahimhāti iminā saddhiṁ yojetvā attho veditabbo.

Pādūpasaṅgayhāti pāde upasaṅgayha pādadhovanapādamakkhanānuppadānena pūjetvā ceva vanditvā ca. **Sake nivesane**ti attano ghare. Imassāpi padassa upaṭṭhahimhāti imināva sambandho.

Paccattaṁ veditabboti attanāva veditabbo. **Ariyāna subhāsitānī**ti tumhehi vuccamānāni Buddhānaṁ Bhagavantānaṁ subhāsitāni.

Tumhe (CS:pg.2.301) **pana seṭṭhamupāsamānā**ti uttamaṁ Buddhaṁ Bhagavantaṁ upāsamānā anuttare Buddhasāsane vā. **Brahmacariyan**ti seṭṭhacariyaṁ. **Bhavatūpapattī**ti bhavantānaṁ upapatti.

Agāre vasato mayhanti gharamajjhe vasantassa mayhaṁ.

Svajjāti so ajja. **Gotamasāvakenā**ti idha gopako Gotamasāvakoti vutto. **Sameccā**ti samāgantvā.

(DA.21./III,709.) **Handa viyāyāma byāyāmā**ti handa uyyamāma byāyamāma. **Mā no mayaṁ parapessā ahumhā**ti **no**ti nipātamattaṁ, mā mayaṁ parassa pesanakārakāva ahumhāti attho. **Gotamasāsanānī**ti idha pakatiyā paṭividdhaṁ paṭhamajjhānameva Gotamasāsanānīti vuttaṁ, taṁ anussaraṁ anussaritvāti attho.

Cittāni virājayitvāti pañcakāmaguṇikacittāni virājayitvā. **Kāmesu ādīnavan**ti vikkhambhanavasena paṭhamajjhānena kāmesu ādīnavaṁ addasaṁsu, samucchedavasena tatiyamaggena. **Kāmasaṁyojanabandhanānī**ti kāmasaññojanāni ca kāmabandhanāni ca. **Pāpimayogānī**ti pāpimato mārassa yogabhūtāni, bandhanabhūtānīti attho. **Duraccayānī**ti duratikkamāni. **Sa-indā devā sapajāpatikā**ti indaṁ jeṭṭhakaṁ katvā upaviṭṭhā sa-indā pajāpatiṁ devarājānaṁ jeṭṭhakaṁ katvā upaviṭṭhā sapajāpatikā. **Sabhāyupaviṭṭhā**ti sabhāyaṁ upaviṭṭhā, nisinnāti attho.

Vīrāti sūrā. **Virāgā**ti vītarāgā. **Virajaṁ karontā**ti virajaṁ anāgāmimaggaṁ karontā uppādentā. **Nāgova sannāni guṇānī**ti kāmasaññojanabandhanāni chetvā deve tāvatiṁse atikkamiṁsu. **Saṁvegajātassā**ti jātasaṁvegassa sakkassa.

Kāmābhibhūti duvidhānampi kāmānaṁ abhibhū. **Satiyā vihīnā**ti jhānasativirahitā.

Tiṇṇaṁ tesanti tesu tīsu janesu. **Āvasinettha eko**ti tattha hīne kāye ekoyeva āvāsiko jāto. **Sambodhipathānusārino**ti anāgāmimaggānusārino. **Devepi hīḷentī**ti dve devaloke (CS:pg.2.302) hīḷentā adhokarontā upacārappanāsamādhīhi samāhitattā attano pādapaṁsuṁ devatānaṁ matthake okirantā ākāse uppatitvā gatāti.

Etādisī dhammappakāsanetthāti ettha sāsane evarūpā dhammappakāsanā, yāya sāvakā etehi guṇehi samannāgatā honti. (DA.21./III,710.) **Na tattha kiṁ kaṅkhati koci sāvako**ti kiṁ tattha tesu sāvakesu koci ekasāvakopi Buddhādīsu vā cātuddisabhāve vā na kaṅkhati "sabbadisāsu asajjamāno agayhamāno viharatī"ti. Idāni Bhagavato vaṇṇaṁ bhaṇanto "nitiṇṇa-oghaṁ vicikicchachinnaṁ, Buddhaṁ namassāma jinaṁ janindan"ti āha. Tattha **vicikicchachinnan**ti chinnavicikicchaṁ. **Janindan**ti

sabbalokuttamaṁ.

Yaṁ te dhammanti yaṁ tava dhammaṁ. **Ajjhagaṁsu te**ti te devaputtā adhigatā. **Kāyaṁ brahmapurohitan**ti amhākaṁ passantānaṁyeva brahmapurohitasarīraṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yaṁ tava dhammaṁ jānitvā tesaṁ tiṇṇaṁ janānaṁ te dve visesagū amhākaṁ passantānaṁyeva kāyaṁ brahmapurohitaṁ adhigantvā maggaphalavisesaṁ ajjhagaṁsu, mayampi tassa dhammassa pattiyā āgatamhāsi mārisāti. **Āgatamhase**ti sampattamha. **Katāvakāsā Bhagavatā, pañhaṁ pucchemu mārisā**ti sace no Bhagavā okāsaṁ karoti, atha Bhagavatā katāvakāsā hutvā pañhaṁ, mārisa, puccheyyāmāti attho.

(DA.21.-3-1)Maghamāṇavavatthu

355. **Dīgharattaṁ visuddho kho ayaṁ yakkho**ti cirakālato pabhuti visuddho. Kīva cirakālato? Anuppanne Buddhe Magadharaṭṭhe macalagāmake maghamāṇavakālato paṭṭhāya. Tadā kiresa ekadivasaṁ kālasseva vuṭṭhāya gāmamajjhe manussānaṁ gāmakammakaraṇaṭṭhānaṁ gantvā attano ṭhitaṭṭhānaṁ pādanteneva paṁsukacavaraṁ apanetvā ramaṇīyamakāsi, añño āgantvā tattha aṭṭhāsi. So tāvatakeneva satiṁ paṭilabhitvā majjhe gāmassa khalamaṇḍalamattaṁ ṭhānaṁ sodhetvā vālukaṁ okiritvā dārūni āharitvā sītakāle aggiṁ karoti, daharā ca mahallakā ca āgantvā tattha nisīdanti.

Athassa (CS:pg.2.303) ekadivasaṁ etadahosi-- “mayaṁ nagaraṁ gantvā rājarājamahāmattādayo passāma, imesupi candimasūriyesu ‘cando nāma devaputto, sūriyo nāma (DA.21./III,711.) devaputto’ti vadanti. Kiṁ nu kho katvā ete etā sampattiyo adhigatā”ti? Tato “nāññaṁ kiñci, puññakammameva katvā”ti cintetvā “mayāpi evaṁvidhasampattidāyakaṁ puññakammameva kattabban”ti cintesi.

So kālasseva vuṭṭhāya yāguṁ pivitvā vāsipharasukudālamusalahattho catumahāpathaṁ gantvā musalena pāsāṇe uccāletvā pavaṭṭeti, yānānaṁ akkhapaṭighātarukkhe harati, visamaṁ samaṁ karoti, catumahāpathe sālaṁ karoti, pokkharaṇiṁ khaṇati, setuṁ bandhati, evaṁ divasaṁ kammaṁ katvā atthaṅgate sūriye gharaṁ eti. Taṁ añño pucchi-- “bho, magha, tvaṁ pātova nikkhamitvā sāyaṁ araññato esi, kiṁ kammaṁ karosī”ti? Puññakammaṁ karomi. Saggagāmimaggaṁ sodhemīti. Kimidaṁ, bho, puññaṁ nāmāti? Tvaṁ na jānāsīti? Āma, na jānāmīti. Nagaraṁ gatakāle diṭṭhapubbā te rājarājamahāmattādayoti? Āma, diṭṭhapubbāti. Puññakammaṁ katvā tehi taṁ ṭhānaṁ laddhaṁ, ahampi evaṁvidhasampattidāyakaṁ kammaṁ karomi. “Cando nāma devaputto, sūriyo nāma devaputto”ti sutapubbaṁ tayāti? Āma sutapubbanti. Etassa saggassa gamanamaggaṁ ahaṁ sodhemīti. Idaṁ pana puññakammaṁ kiṁ taveva vaṭṭati, aññassa na vaṭṭatīti? Na kassacetaṁ vāritanti. Yadi evaṁ sve araññaṁ gamanakāle mayhampi saddaṁ dehīti. Punadivase taṁ gahetvā gato, evaṁ tasmiṁ gāme tettiṁsa manussā taruṇavayā sabbe tasseva anuvattakā ahesuṁ. Te ekacchandā hutvā puññakammāni karontā vicaranti. Yaṁ disaṁ gacchanti, maggaṁ samaṁ karontā ekadivaseneva karonti, pokkharaṇiṁ khaṇantā, sālaṁ karontā, setuṁ bandhantā ekadivaseneva niṭṭhāpenti.

Atha nesaṁ gāmabhojako cintesi-- “ahaṁ pubbe etesu suraṁ pivantesu pāṇaghātādīni karontesu ca kahāpaṇādivasena ceva daṇḍabalivasena ca dhanaṁ labhāmi. Idāni etesaṁ puññakaraṇakālato paṭṭhāya ettako āyo natthi, handa ne rājakule paribhindāmī”ti rājānaṁ (DA.21./III,712.) upasaṅkamitvā core, mahārāja, passāmīti.

Kuhiṁ, tātāti? Mayhaṁ gāmeti. Kiṁ corā nāma, tātāti? Rājāparādhikā devāti. Kiṁ jātikāti? Gahapatijātikā devāti. Gahapatikā kiṁ karissanti, tayā (CS:pg.2.304) jānamānena kasmā mayhaṁ na kathitanti? Bhayena, mahārāja, na kathemi, idāni mā mayhaṁ dosaṁ kareyyāthāti. Atha rājā "ayaṁ mayhaṁ mahāravaṁ ravatī"ti saddahitvā "tena hi gaccha, tvameva ne ānehī"ti balaṁ datvā pesesi. So gantvā divasaṁ araññe kammaṁ katvā sāyamāsaṁ bhuñjitvā gāmamajjhe nisīditvā "sve kiṁ kammaṁ karissāma, kiṁ maggaṁ samaṁ karoma, pokkharaṇiṁ khaṇāma, setuṁ bandhāmā"ti mantayamāneyeva te parivāretvā "mā phandittha, rañño āṇā"ti bandhitvā Pāyāsi. Atha kho nesaṁ itthiyo "sāmikā kira vo 'rājāparādhikā corā'ti bandhitvā niyyantī"ti sutvā "aticirena kūṭā ete 'puññakammaṁ karomā'ti divase divase araññeva acchanti, sabbakammantā parihīnā, gehe na kiñci vaḍḍhati, suṭṭhu baddhā suṭṭhu gahitā"ti vadiṁsu.

Gāmabhojakopi te netvā rañño dassesi. Rājā anupaparikkhitvāyeva "hatthinā maddāpethā"ti āha. Tesu nīyamānesu magho itare āha-- "bho, sakkhissatha mama vacanaṁ kātun"ti? Tava vacanaṁ karontāyevamha imaṁ bhayaṁ pattā, evaṁ santepi tava vacanaṁ karoma, bhaṇa bho, kiṁ karomāti? Ettha bho vaṭṭe carantānaṁ nāma nibaddhaṁ etaṁ, kiṁ pana tumhe corāti? Na coramhāti. Imassa lokassa saccakiriyā nāma avassayo, tasmā sabbepi "yadi amhe corā, hatthī maddatu, atha na corā, mā maddatū"ti saccakiriyaṁ karothāti. Te tathā akaṁsu. Hatthī upagantumpi na sakkoti, viravanto palāyati, hatthiṁ tuttatomaraṅkusehi koṭṭentāpi upanetuṁ na sakkonti. "Hatthiṁ upanetuṁ na sakkomā"ti rañño ārocesuṁ. Tena hi upari kaṭena paṭicchādetvā maddāpethāti. Upari kaṭe dinne diguṇaravaṁ viravanto palāyati.

Rājā sutvā pesuññakārakaṁ pakkosāpetvā āha-- "tāta, hatthī madditumṁ na icchatī"ti? Āma, deva, jeṭṭhakamāṇavo mantaṁ jānāti, mantasseva ayamānubhāvoti. Rājā taṁ pakkosāpetvā "manto kira te atthī"ti pucchi? Natthi, deva, (DA.21./III,713.) mayhaṁ manto, saccakiriyaṁ pana mayaṁ karimha-- "yadi amhe rañño corā, maddatu, atha na corā, mā maddatū"ti, saccakiriyāya no esa ānubhāvoti. Kiṁ pana, tāta, tumhe kammaṁ karothāti? Amhe, deva, maggaṁ samaṁ karoma, catumahāpathe sālaṁ karoma (CS:pg.2.305) pokkharaṇiṁ khaṇāma, setuṁ bandhāma, evarūpāni puññakammāni karontā vicarimhāti.

Ayaṁ tumhe kimatthaṁ pisuṇesīti? Amhākaṁ pamattakāle idañcidañca labhati, appamattakāle taṁ natthi, etena kāraṇenāti. Tāta, ayaṁ hatthī nāma tiracchāno, sopi tumhākaṁ guṇe jānāti. Ahaṁ manusso hutvāpi na jānāmi, tumhākaṁ vasanagāmaṁ tumhākaṁyeva puna aharaṇīyaṁ katvā demi, ayampi hatthī tumhākaṁyeva hotu, pesuññakārakopi tumhākaṁyeva dāso hotu. Ito paṭṭhāya mayhampi puññakammaṁ karothāti dhanaṁ datvā vissajjesi. Te dhanaṁ gahetvā vārena vārena hatthiṁ āruyha gacchantā mantayanti "bho puññakammaṁ nāma anāgatabhavatthāya kariyati, amhākaṁ pana anto-udake pupphitaṁ nīluppalaṁ viya imasmiññeva attabhāve vipākaṁ deti. Idāni atirekaṁ puññaṁ karissāmā"ti, kiṁ karomāti? Catumahāpathe thāvaraṁ katvā mahājanassa vissamanasālaṁ karoma, itthīhi pana saddhiṁ apattikaṁ katvā karissāma, amhesu hi "corā"ti gahetvā nīyamānesu itthīnaṁ ekāpi cintāmattakampi akatvā "subaddhā sugahitā"ti uṭṭhahiṁsu, tasmā tāsaṁ pattiṁ na dassāmāti. Te attano gehāni gantvā hatthino tettiṁsapiṇḍaṁ denti, tettiṁsa tiṇamuṭṭhiyo āharanti, taṁ sabbaṁ hatthissa kucchipūraṁ jātaṁ. Te araññaṁ pavisitvā rukkhe chindanti, chinnaṁ chinnaṁ hatthī kaḍḍhitvā sakaṭapathe ṭhapesi. Te rukkhe tacchetvā sālāya kammaṁ ārabhiṁsu.

Maghassa gehe sujātā, sudhammā, cittā, nandāti catasso bhariyāyo ahesuṁ.

Sudhammā vaḍḍhakiṁ pucchati-- “tāta, ime sahāyā kālasseva gantvā sāyaṁ enti, kiṁ kammaṁ karontī”ti? “Sālaṁ karonti, ammā”ti. “Tāta, mayhampi sālāya pattiṁ katvā dehī”ti. “Itthīhi (DA.21./III,714.) apattikaṁ karomā”ti ete vadantīti. Sā vaḍḍhakissa aṭṭha kahāpaṇe datvā “tāta, yena kenaci upāyena mayhaṁ pattikaṁ karohī”ti āha. So “sādhu ammā”ti vatvā puretaraṁ vāsipharasuṁ gahetvā gāmamajjhe ṭhatvā “kiṁ bho ajja imasmimpi kāle na nikkhamathā”ti uccāsaddaṁ katvā “sabbe maggaṁ āruḷhā”ti ñatvā “gacchatha tāva tumhe, mayhaṁ papañco atthī”ti te (CS:pg.2.306) purato katvā aññaṁ maggaṁ āruyha kaṇṇikūpagaṁ rukkhaṁ chinditvā tacchetvā maṭṭhaṁ katvā āharitvā sudhammāya gehe ṭhapesi-- “mayā dehīti vuttadivase nīharitvā dadeyyāsī”ti.

Atha niṭṭhite dabbasambhārakamme bhūmikammato paṭṭhāya cayabandhanathambhussāpana saṅghāṭayojana kaṇṇikamañcabandhanesu katesu so vaḍḍhakī kaṇṇikamañce nisīditvā catūhi disāhi gopānasiyo ukkhipitvā “bho ekaṁ pamuṭṭhaṁ atthī”ti āha. Kiṁ bho pamuṭṭhaṁ, sabbameva tvaṁ pamussasīti. Imā bho gopānasiyo kattha patiṭṭhahissantīti? Kaṇṇikā nāma laddhuṁ vaṭṭatīti. Kuhiṁ bho idāni sakkā laddhunti? Kulānaṁ gehe sakkā laddhunti. Āhiṇḍantā pucchathāti. Te antogāmaṁ pavisitvā pucchitvā sudhammāya gharadvāre “imasmiṁ ghare kaṇṇikā atthī”ti āhaṁsu. Sā “Atthi”ti āha. Handa mūlaṁ gaṇhāhīti. Mūlaṁ na gaṇhāmi, sace mama pattiṁ karotha, dassāmīti. Etha bho mātugāmassa pattiṁ na karoma, araññaṁ gantvā rukkhaṁ chindissāmāti nikkhamiṁsu.

Tato vaḍḍhakī “kiṁ na laddhā, tāta, kaṇṇikā”ti pucchi. Te tamatthaṁ ārocayiṁsu. Vaḍḍhakī kaṇṇikamañce nisinnova ākāsaṁ ulloketvā “bho ajja nakkhattaṁ sundaraṁ, idaṁ aññaṁ saṁvaccharaṁ atikkamitvā sakkā laddhuṁ, tumhehi ca dukkhena ābhatā dabbasambhārā, te sakalasaṁvaccharena imasmiññeva ṭhāne pūtikā bhavissanti. Devaloke nibbattakāle tassāpi ekasmiṁ koṇe sālā hotu, āharatha nan”ti āha. Sāpi yāva te na puna āgacchanti, tāva kaṇṇikāya heṭṭhimatale “ayaṁ sālā **sudhammā** nāmā”ti akkharāni chindāpetvā ahatena vatthena veṭhetvā ṭhapesi. Kammikā āgantvā-- “āhara, re (DA.21./III,715.) kaṇṇikaṁ yaṁ hotu taṁ hotu. Tuyhampi pattiṁ karissāmā”ti āhaṁsu. Sā nīharitvā “tātā, yāva aṭṭha vā soḷasa vā gopānasiyo na ārohanti, tāva imaṁ vatthaṁ mā nibbeṭhayitthā”ti vatvā adāsi. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā gahetvā gopānasiyo āropetvāva vatthaṁ nibbeṭhesuṁ.

Eko mahāgāmikamanusso uddhaṁ ullokento akkharāni disvā “kiṁ, bho, idan”ti akkharaññuṁ manussaṁ pakkosāpetvā dassesi. So “sudhammā (CS:pg.2.307) nāma ayaṁ sālā”ti āha. “Haratha, bho, mayaṁ ādito paṭṭhāya sālaṁ katvā nāmamattampi na labhāma, esā ratanamattena kaṇṇikarukkhena sālaṁ attano nāmena kāretī”ti viravanti. Vaḍḍhakī tesaṁ viravantānaṁyeva gopānasiyo pavesetvā āṇiṁ datvā sālākammaṁ niṭṭhāpesi.

Sālaṁ tidhā vibhajiṁsu, ekasmiṁ koṭṭhāse issarānaṁ vasanaṭṭhānaṁ akaṁsu, ekasmiṁ duggatānaṁ, ekasmiṁ gilānānaṁ. Tettiṁsa janā tettiṁsa phalakāni paññapetvā hatthissa saññaṁ adaṁsu-- “āgantuko āgantvā yassa atthate phalake nisīdati, taṁ gahetvā phalakasāmikasseva gehe patiṭṭhapehi. Tassa pādaparikammapiṭṭhiparikammakhādanīyabhojanīyasayanāni sabbāni phalakasāmikasseva bhāro bhavissatī”ti. Hatthī āgatāgataṁ gahetvā phalakasāmikassa gehaṁ neti, so tassa taṁ divasaṁ kattabbaṁ karoti.

Maghamāṇavo sālato avidūre ṭhāne koviḷārarukkhaṁ ropāpesi, mūle cassa pāsāṇaphalakaṁ atthari. **Nandā** nāmassa bhariyā avidūre pokkharaṇiṁ khaṇāpesi, **cittā** mālāvacche ropāpesi, sabbajeṭṭhikā pana ādāsaṁ gahetvā attabhāvaṁ maṇḍayamānāva

vicarati. Magho taṁ āha-- “bhadde, sudhammā, sālāya pattikā jātā, nandā pokkharaṇiṁ khaṇāpesi, cittā mālāvacche ropāpesi. Tava pana puññakammaṁ nāma natthi, ekaṁ puññaṁ karohi, bhadde”ti sā “tvaṁ kassa kāraṇā karosi, nanu tayā kataṁ mayhamevā”ti vatvā attabhāvamaṇḍanameva anuyuñjati.

Magho yāvatāyukaṁ ṭhatvā tato cavitvā tāvatiṁsabhavane sakko hutvā nibbatti, tepi tettiṁsa gāmikamanussā (DA.21./III,716.) kālaṅkatvā tettiṁsa devaputtā hutvā tasseva santike nibbattā. Sakkassa vejayanto nāma pāsādo satta yojanasatāni uggacchi, dhajo tīṇi yojanasatāni uggacchi, koviḷārarukkhassa nissandena samantā tiyojanasataparimaṇḍalo pañcadasayojanapariṇāhakkhandho pāricchattako nibbatti, pāsāṇaphalakassa (CS:pg.2.308) nissandena pāricchattakamūle saṭṭhiyojanikā paṇḍukambalasilā nibbatti. Sudhammāya kaṇṇikarukkhassa nissandena tiyojanasatikā sudhammā devasabhā nibbatti. Nandāya pokkharaṇiyā nissandena paññāsayojanā nandā nāma pokkharaṇī nibbatti. Cittāya mālāvacchavatthunissandena saṭṭhiyojanikaṁ cittalatāvanaṁ nāma uyyānaṁ nibbatti.

Sakko devarājā sudhammāya devasabhāya yojanike suvaṇṇapallaṅke nisinno tiyojanike setacchatte dhāriyamāne tehi devaputtehi tāhi devakaññāhi aḍḍhatiyāhi nāṭakakoṭīhi dvīsu devalokesu devatāhi ca parivārito mahāsampattiṁ olokento tā tisso itthiyo disvā “imā tāva paññāyanti, sujātā kuhin”ti olokento “ayaṁ mama vacanaṁ akatvā girikandarāya bakasakuṇikā hutvā nibbattā”ti disvā devalokato otaritvā tassā santikaṁ gato. Sā disvāva sañjānitvā adhomukhā jātā. “Bāle, idāni kiṁ sīsaṁ na ukkhipasi? Tvaṁ mama vacanaṁ akatvā attabhāvameva maṇḍayamānā vītināmesi. Sudhammāya ca nandāya ca cittāya ca mahāsampatti nibbattā, ehi amhākaṁ sampattiṁ passā”ti devalokaṁ netvā nandāya pokkharaṇiyā pakkhipitvā pallaṅke nisīdi.

Nāṭakitthiyo “kuhiṁ gatattha, mahārājā”ti pucchiṁsu. So anārocetukāmopi tāhi nippīḷiyamāno “sujātāya santikan”ti āha. Kuhiṁ nibbattā, mahārājāti? Kandarapādeti. Idāni kuhinti? Nandāpokkharaṇiyaṁ me vissaṭṭhāti. Etha, bho, amhākaṁ ayyaṁ passāmāti sabbā tattha agamaṁsu. Sā pubbe sabbajeṭṭhikā hutvā tā avamaññittha. Idāni tāpi taṁ disvā-- “passatha, bho amhākaṁ ayyāya mukhaṁ kakkaṭakavijjhanasūlasadisan”ti-ādīni vadantiyo keḷiṁ akaṁsu. Sā ativiya aṭṭiyamānā Sakkaṁ devarājānaṁ āha-- “mahārāja, (DA.21./III,717.) imāni suvaṇṇarajatamaṇivimānāni vā nandāpokkharaṇī vā mayhaṁ kiṁ karissati, jātibhūmiyeva mahārāja sattānaṁ sukhā, maṁ tattheva kandarapāde vissajjehī”ti. Sakko taṁ tattha vissajjetvā “mama vacanaṁ karissasī”ti āha. Karissāmi, mahārājāti. Pañca sīlāni gahetvā akhaṇḍāni katvā rakkha, katipāhena taṁ etāsaṁ jeṭṭhikaṁ karissāmīti. Sā tathā akāsi.

Sakko (CS:pg.2.309) katipāhassa accayena “sakkā nu kho sīlaṁ rakkhitun”ti gantvā maccharūpena uttānako hutvā tassā purato udakapiṭṭhe osarati, sā “matamacchako bhavissatī”ti gantvā sīse aggahesi. Maccho naṅguṭṭhaṁ cālesi. Sā “jīvati maññe”ti udake vissajjesi. Sakko ākāse ṭhatvā “sādhu, sādhu, rakkhasi sikkhāpadaṁ, evaṁ taṁ rakkhamānaṁ katipāheneva nāṭakānaṁ jeṭṭhikaṁ karissāmī”ti āha. Tassāpi pañca vassasatāni āyu ahosi. Ekadivasampi udarapūraṁ nālatthaṁ, sukkhitvā parisukkhitvā milāyamānāpi sīlaṁ akhaṇḍetvā kālaṅkatvā Bārāṇasiyaṁ kumbhakāragehe nibbatti.

Sakko “kuhiṁ nibbattā”ti olokento disvā “tato idha ānetuṁ na sakkā, jīvitavuttimassā dassāmī”ti suvaṇṇa-eḷālukānaṁ yānakaṁ pūretvā majjhe gāmassa mahallakavesena nisīditvā “eḷālukāni gaṇhathā”ti ukkuṭṭhimakāsi. Samantā gāmavāsikā āgantvā “dehi, tātā”ti āhaṁsu. Ahaṁ sīlarakkhakānaṁ demi, tumhe sīlaṁ rakkhathāti.

Tāta mayaṁ sīlaṁ nāma kīdisantipi na jānāma, mūlena dehīti. "Sīlarakkhakānaṁyeva dammī"ti āha. "Etha, re kosi ayaṁ eḷālukamahallako"ti sabbe nivattiṁsu.

Sā dārikā pucchi-- "amma, tumhe eḷālukatthāya gatā tucchahatthāva āgatā"ti. Kosi, amma, eḷālukamahallako "ahaṁ sīlarakkhakānaṁ dammī"ti vadati, nūnimassa dārikā sīlaṁ khāditvā vattanti, mayaṁ sīlameva na jānāmāti. Sā "mayhaṁ ānītaṁ bhavissatī"ti gantvā "eḷālukaṁ, tāta, dehī"ti āha. "Tvaṁ sīlāni rakkhasi ammā"ti? "Āma, tāta rakkhāmī"ti. Idaṁ mayā tuyhameva ābhatanti gehadvāre yānena saddhiṁ ṭhapetvā pakkāmi. Sāpi yāvajīvaṁ sīlaṁ rakkhitvā cavitvā vepacitti-asurassa dhītā hutvā nibbatti. Sīlanissandena pāsādikā ahosi. (DA.21./III,718.) So "dhītuvivāhamaṅgalaṁ karissāmī"ti asure sannipātesi.

Sakko "kuhiṁ nibbattā"ti olokento "asurabhavane nibbattā, ajjassā vivāhamaṅgalaṁ karissantī"ti disvā "idāni yaṁkiñci katvā ānetabbā mayā"ti asuravaṇṇaṁ nimminitvā gantvā asurānaṁ antare aṭṭhāsi. "Tava (CS:pg.2.310) sāmikaṁ vadehī"ti tassā hatthe pitā pupphadāmaṁ adāsi "yaṁ icchasi, tassūpari khipāhī"ti. Sā olokentī sakkaṁ disvā pubbasannivāsena sañjātasinehā "ayaṁ me sāmiko"ti tassūpari dāmaṁ khipi. So taṁ bāhāya gahetvā ākāse uppati, tasmiṁ khaṇe asurā sañjāniṁsu. Te "gaṇhatha, gaṇhatha, jarasakkaṁ, veriko amhākaṁ, na mayaṁ etassa dārikaṁ dassāmā"ti anubandhiṁsu. Vepacitti pucchi "kenāhaṭā"ti? "Jarasakkena mahārājā"ti. "Avasesesu ayameva seṭṭho, apethā"ti āha. Sakko naṁ netvā aḍḍhatiyakoṭināṭakānaṁ jeṭṭhikaṭṭhāne ṭhapesi. Sā sakkaṁ varaṁ yāci-- "mahārāja, mayhaṁ imasmiṁ devaloke mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā natthi, yattha yattha gacchasi, tattha tattha maṁ gahetvāva gaccha mahārājā"ti. Sakko "sādhū"ti paṭiññaṁ adāsi.

Evaṁ macalagāmake maghamāṇavakālato paṭṭhāya visuddhabhāvamassa sampassanto Bhagavā "dīgharattaṁ visuddho kho ayaṁ yakkho"ti āha. **Atthasañhitan**ti atthanissitaṁ kāraṇanissitaṁ.

(DA.21.-3-2)Pañhaveyyākaraṇavaṇṇanā

357. **Kiṁ saṁyojanā**ti kiṁ bandhanā, kena bandhanena baddhā hutvā. **Puthukāyā**ti bahujanā. **Averā**ti appaṭighā. **Adaṇḍā**ti āvudhadaṇḍadhanadaṇḍavinimuttā. **Asapattā**ti apaccatthikā. **Abyāpajjā**ti vigatadomanassā. **Viharemu averino**ti aho vata kenaci saddhiṁ averino vihareyyāma, katthaci kopaṁ na uppādetvā accharāya gahitakaṁ jaṅghasahassena saddhiṁ paribhuñjeyyāmāti dānaṁ datvā pūjaṁ katvā ca patthayanti. **Iti ca nesaṁ hotī**ti evañca nesaṁ ayaṁ patthanā hoti. **Atha ca panā**ti evaṁ patthanāya satipi.

Issāmacchariyasaṁyojanāti parasampattikhīyanalakkhaṇā issā, attasampattiyā parehi sādhāraṇabhāvassa asahanalakkhaṇaṁ (DA.21./III,719.) macchariyaṁ, issā ca macchariyañca saṁyojanaṁ etesanti issāmacchariyasaṁyojanā. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana issāmacchariyāni abhidhamme vuttāneva.

Āvāsamacchariyena (CS:pg.2.311) panettha yakkho vā peto vā hutvā tasseva āvāsassa saṅkāraṁ sīsena ukkhipitvā vicarati. Kulamacchariyena tasmiṁ kule aññesaṁ dānādīni karonte disvā "bhinnaṁ vatidaṁ kulaṁ mamā"ti cintayato lohitampi mukhato uggacchati, kucchivirecanampi hoti, antānipi khaṇḍākhaṇḍāni hutvā nikkhamanti. Lābhamacchariyena saṅghassa vā gaṇassa vā santake lābhe maccharāyitvā puggalikaparibhogena paribhuñjitvā yakkho vā peto vā mahā-ajagaro vā hutvā nibbattati.

Sarīravaṇṇaguṇavaṇṇamacchariyena pana pariyattidhammamacchariyena ca attanova vaṇṇaṁ vaṇṇeti, na paresaṁ vaṇṇaṁ, "kiṁ vaṇṇo eso"ti taṁ taṁ dosaṁ vadanto pariyattiñca kassaci kiñci adento dubbaṇṇo ceva eḷamūgo ca hoti.

Apica āvāsamacchariyena lohagehe paccati. Kulamacchariyena appalābho hoti. Lābhamacchariyena gūthaniraye nibbattati. Vaṇṇamacchariyena bhave nibbattassa vaṇṇo nāma na hoti. Dhammamacchariyena kukkuḷaniraye nibbattati. Idaṁ pana issāmacchariyasaṁyojanaṁ sotāpattimaggena pahīyati. Yāva taṁ nappahīyati, tāva devamanussā averatādīni patthayantāpi verādīhi na parimuccantiyeva.

Tiṇṇā mettha kaṅkhāti etasmiṁ pañhe mayā tumhākaṁ vacanaṁ sutvā kaṅkhā tiṇṇāti vadati, na maggavasena tiṇṇakaṅkhataṁ dīpeti. **Vigatā kathaṁkathā**ti idaṁ kathaṁ, idaṁ kathanti ayampi kathaṁkathā vigatā.

358. **Nidānā**dīni vuttatthāneva. **Piyāppiyanidānan**ti piyasattasaṅkhāranidānaṁ macchariyaṁ, appiyasattasaṅkhāranidānā issā. Ubhayaṁ vā ubhayanidānaṁ. Pabbajitassa hi saddhivihārikādayo, gahaṭṭhassa puttādayo hatthi-assādayo vā sattā piyā honti keḷāyitā mamāyitā, muhuttampi te apassanto adhivāsetuṁ na sakkoti. So aññaṁ tādisaṁ piyasattaṁ labhantaṁ disvā issaṁ karoti. "Iminā amhākaṁ kiñci kammaṁ atthi, muhuttaṁ (DA.21./III,720.) tāva naṁ dethā"ti tameva aññehi yācito "na sakkā dātuṁ, kilamissati vā ukkaṇṭhissati vā"ti-ādīni vatvā macchariyaṁ karoti. Evaṁ tāva ubhayampi piyasattanidānaṁ hoti. Bhikkhussa pana pattacīvaraparikkhārajātaṁ, gahaṭṭhassa vā alaṅkārādi-upakaraṇaṁ piyaṁ hoti manāpaṁ, so aññassa (CS:pg.2.312) tādisaṁ uppajjamānaṁ disvā "Aho vatassa evarūpaṁ na bhaveyyā"ti issaṁ karoti, yācito vāpi "mayampetaṁ mamāyantā na paribhuñjāma, na sakkā dātun"ti macchariyaṁ karoti. Evaṁ ubhayampi piyasaṅkhāranidānaṁ hoti. Appiye pana te vuttappakāre satte ca saṅkhāre ca labhitvā sacepissa te amanāpā honti, tathāpi kilesānaṁ viparītavuttitāya "ṭhapetvā maṁ ko añño evarūpassa lābhī"ti issaṁ vā karoti, yācito tāvakālikampi adadamāno macchariyaṁ vā karoti. Evaṁ ubhayampi appiyasattasaṅkhāranidānaṁ hoti.

Chandanidānanti ettha pariyesanachando, paṭilābhachando, paribhogachando, sannidhichando, vissajjanachandoti pañcavidho chando.

Katamo **pariyesanachando?** Idhekacco atitto chandajāto rūpaṁ pariyesati, saddaṁ. Gandhaṁ. Rasaṁ. Phoṭṭhabbaṁ pariyesati, dhanaṁ pariyesati. Ayaṁ pariyesanachando.

Katamo **paṭilābhachando?** Idhekacco atitto chandajāto rūpaṁ paṭilabhati, saddaṁ. Gandhaṁ. Rasaṁ. Phoṭṭhabbaṁ paṭilabhati, dhanaṁ paṭilabhati. Ayaṁ paṭilābhachando.

Katamo **paribhogachando?** Idhekacco atitto chandajāto rūpaṁ paribhuñjati, saddaṁ. Gandhaṁ. Rasaṁ. Phoṭṭhabbaṁ paribhuñjati, dhanaṁ paribhuñjati. Ayaṁ paribhogachando.

Katamo **sannidhichando?** Idhekacco atitto chandajāto dhanasannicayaṁ karoti "āpadāsu bhavissatī"ti. Ayaṁ sannidhichando.

Katamo **vissajjanachando?** Idhekacco atitto chandajāto dhanaṁ vissajjeti, hatthārohānaṁ, assārohānaṁ, rathikānaṁ, dhanuggahānaṁ-- "ime maṁ rakkhissanti gopissanti mamāyissanti samparivārayissantī"ti. Ayaṁ vissajjanachando. Ime pañca chandā. Idha taṇhāmattameva, taṁ sandhāya idaṁ vuttaṁ.

Vitakkanidānoti ettha "lābhaṁ paṭicca vinicchayo"ti (dī.ni.2.110) evaṁ vutto vinicchayavitakko vitakko nāma. **Vinicchayo**ti dve vinicchayā taṇhāvinicchayo

(CS:pg.2.313) ca, diṭṭhivinicchayo ca. Aṭṭhasataṁ taṇhāvicaritaṁ taṇhāvinicchayo nāma. (DA.21./III,721.) Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭhivinicchayo nāmāti evaṁ vuttataṇhāvinicchayavasena hi iṭṭhāniṭṭhapiyāppiyavavatthānaṁ na hoti. Tadeva hi ekaccassa iṭṭhaṁ hoti, ekaccassa aniṭṭhaṁ paccantarājamajjhimadesarājūnaṁ gaṇḍuppādamigamaṁsādīsu viya. Tasmiṁ pana taṇhāvinicchayavinicchite paṭiladdhavatthusmiṁ "ettakaṁ rūpassa bhavissati, ettakaṁ saddassa, ettakaṁ gandhassa, ettakaṁ rasassa, ettakaṁ phoṭṭhabbassa bhavissati, ettakaṁ mayhaṁ bhavissati, ettakaṁ parassa bhavissati, ettakaṁ nidahissāmi, ettakaṁ parassa dassāmī"ti vavatthānaṁ vitakkavinicchayena hoti. Tenāha "chando kho, devānaminda, vitakkanidāno"ti.

Papañcasaññāsaṅkhānidānoti tayo papañcā taṇhāpapañco, mānapapañco, diṭṭhipapañcoti. Tattha aṭṭhasatataṇhāvicaritaṁ taṇhāpapañco nāma. Navavidho māno mānapapañco nāma. Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭhipapañco nāma. Tesu idha taṇhāpapañco adhippeto. Kenaṭṭhena papañco? Mattapamattākārapāpanaṭṭhena papañco. Taṁsampayuttā saññā papañcasaññā. Saṅkhā vuccati koṭṭhāso "saññānidānā hi papañcasaṅkhā"ti-ādīsu viya. Iti papañcasaññāsaṅkhānidānoti papañcasaññākoṭṭhāsanidāno vitakkoti attho.

Papañcasaññāsaṅkhānirodhasāruppagāmininti etissā papañcasaññāsaṅkhāya khayā nirodho vūpasamo, tassa sāruppañceva tattha gāminiṁ cāti saha vipassanāya maggaṁ pucchati.

(DA.21.-4)Vedanākammaṭṭhānavaṇṇanā

359. Athassa Bhagavā **somanassaṁpāhan**ti tisso vedanā ārabhi. Kiṁ pana Bhagavatā pucchitaṁ kathitaṁ, apucchitaṁ, sānusandhikaṁ, ananusandhikanti? Pucchitameva kathitaṁ, no apucchitaṁ, sānusandhikameva, no ananusandhikaṁ. Devatānañhi rūpato arūpaṁ pākaṭataraṁ, arūpepi vedanā pākaṭatarā. Kasmā? Devatānañhi karajakāyaṁ sukhumaṁ, kammajaṁ balavaṁ, karajakāyassa sukhumattā, kammajassa balavattā ekāhārampi atikkamitvā na tiṭṭhanti, uṇhapāsāṇe (CS:pg.2.314) ṭhapitasappipiṇḍi viya vilīyantīti sabbaṁ **brahmajāle** vuttanayeneva veditabbaṁ. Tasmā Bhagavā sakkassa tisso vedanā ārabhi. Duvidhañhi kammaṭṭhānaṁ-- rūpakammaṭṭhānaṁ, arūpakammaṭṭhānañca. Rūpapariggaho, arūpapariggahotipi (DA.21./III,722.) etadeva vuccati. Tattha Bhagavā yassa rūpaṁ pākaṭaṁ, tassa saṅkhepamanasikāravasena vā vitthāramanasikāravasena vā catudhātuvavatthānaṁ vitthārento rūpakammaṭṭhānaṁ katheti. Yassa arūpaṁ pākaṭaṁ, tassa arūpakammaṭṭhānaṁ katheti. Kathento ca tassa vatthubhūtaṁ rūpakammaṭṭhānaṁ dassetvāva katheti, devānaṁ pana arūpakammaṭṭhānaṁ pākaṭanti arūpakammaṭṭhānavasena vedanā ārabhi.

Tividho hi arūpakammaṭṭhāne abhiniveso-- phassavasena, vedanāvasena, cittavasenāti. Kathaṁ? Ekaccassa hi saṅkhittena vā vitthārena vā pariggahite rūpakammaṭṭhāne tasmiṁ ārammaṇe cittacetasikānaṁ paṭhamābhinipāto taṁ ārammaṇaṁ phusanto uppajjamāno **phasso** pākaṭo hoti. Ekaccassa taṁ ārammaṇaṁ anubhavantī uppajjamānā **vedanā** pākaṭā hoti. Ekaccassa taṁ ārammaṇaṁ pariggahetvā taṁ vijānantaṁ uppajjamānaṁ **viññāṇaṁ** pākaṭaṁ hoti.

Tattha yassa phasso pākaṭo hoti, sopi na kevalaṁ phassova uppajjati, tena saddhiṁ tadeva ārammaṇaṁ anubhavamānā vedanāpi uppajjati, sañjānamānā saññāpi, cetayamānā cetanāpi, vijānamānaṁ viññāṇampi uppajjatīti phassapañcamakeyeva

pariggaṇhāti. Yassa vedanā pākaṭā hoti, sopi na kevalaṁ vedanāva uppajjati, tāya saddhiṁ tadeva ārammaṇaṁ phusamāno phassopi uppajjati, sañjānamānā saññāpi, cetayamānā cetanāpi, vijānamānaṁ viññāṇampi uppajjatīti phassapañcamakeyeva pariggaṇhāti. Yassa viññāṇaṁ pākaṭaṁ hoti, sopi na kevalaṁ viññāṇameva uppajjati, tena saddhiṁ tadevārammaṇaṁ phusamāno phassopi uppajjati, anubhavamānā vedanāpi, sañjānamānā saññāpi, cetayamānā cetanāpi uppajjatīti phassapañcamakeyeva pariggaṇhāti.

So "ime phassapañcamakā dhammā kiṁ nissitā"ti upadhārento "vatthunissitā"ti pajānāti. Vatthu nāma karajakāyo, yaṁ sandhāya vuttaṁ (CS:pg.2.315) "idañca pana me viññāṇaṁ ettha sitaṁ ettha paṭibaddhan"ti. So atthato bhūtāni ceva upādārūpāni ca. Evamettha vatthu rūpaṁ, phassapañcamakā nāmanti nāmarūpamattameva passati. Rūpañcettha rūpakkhandho, nāmaṁ cattāro arūpino khandhāti pañcakkhandhamattaṁ hoti. Nāmarūpavinimuttā hi pañcakkhandhā, pañcakkhandhavinimuttaṁ vā nāmarūpaṁ natthi. So "ime pañcakkhandhā (DA.21./III,723.) kiṁ hetukā"ti upaparikkhanto "avijjādihetukā"ti passati. Tato "paccayo ceva paccayuppannañca idaṁ, añño satto vā puggalo vā natthi, suddhasaṅkhārapuñjamattamevā"ti sappaccayanāmarūpavasena tilakkhaṇaṁ āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā "aniccaṁ dukkhaṁ anattā"ti sammasanto vicarati so ajja ajjāti paṭivedhaṁ ākaṅkhamāno tathārūpe divase utusappāyaṁ, puggalasappāyaṁ, bhojanasappāyaṁ, dhammasavanasappāyaṁ vā labhitvā ekapallaṅkena nisinnova vipassanaṁ matthakaṁ pāpetvā arahatte patiṭṭhāti. Evamimesampi tiṇṇaṁ janānaṁ yāva arahattā kammaṭṭhānaṁ kathitaṁ hoti.

Idha pana Bhagavā arūpakammaṭṭhānaṁ kathento vedanāsīsena kathesi. Phassavasena hi viññāṇavasena vā kathiyamānaṁ etassa na pākaṭaṁ hoti, andhakāraṁ viya khāyati. Vedanāvasena pana pākaṭaṁ hoti. Kasmā? Vedanānaṁ uppattiyā pākaṭatāya. Sukhadukkhavedanānañhi uppatti pākaṭā. Yadā sukhaṁ uppajjati, tadā sakalaṁ sarīraṁ khobhentaṁ maddantaṁ pharamānaṁ abhisandayamānaṁ satadhotasappiṁ khādāpayantaṁ viya, satapākatelaṁ makkhayamānaṁ viya, ghaṭasahassena pariḷāhaṁ nibbāpayamānaṁ viya, "Aho sukhaṁ, aho sukhan"ti vācaṁ nicchārayamānameva uppajjati. Yadā dukkhaṁ uppajjati, tadā sakalasarīraṁ khobhentaṁ maddantaṁ pharamānaṁ abhisandayamānaṁ tattaphālaṁ pavesentaṁ viya, vilīnatambalohena āsiñcantaṁ viya, sukkhatiṇavanappatimhi araññe dāru-ukkākalāpaṁ khipamānaṁ viya "Aho dukkhaṁ, aho dukkhan"ti vippalāpayamānameva uppajjati. Iti sukhadukkhavedanānaṁ uppatti pākaṭā hoti.

Adukkhamasukhā pana duddīpanā andhakārena viya abhibhūtā. Sā sukhadukkhānaṁ apagame sātāsātapaṭikkhepavasena majjhattākārabhūtā adukkhamasukhā vedanāti nayato gaṇhantassa pākaṭā hoti. Yathā kiṁ? Yathā antarā piṭṭhipāsāṇaṁ āruhitvā palātassa migassa anupadaṁ gacchanto (CS:pg.2.316) migaluddako piṭṭhipāsāṇassa orabhāgepi parabhāgepi padaṁ disvā majjhe apassantopi "ito āruḷho, ito oruḷho, majjhe piṭṭhipāsāṇe iminā padesena gato bhavissatī"ti nayato (DA.21./III,724.) jānāti Evaṁ āruḷhaṭṭhāne padaṁ viya hi sukhavedanāya uppatti pākaṭā hoti, oruḷhaṭṭhāne padaṁ viya dukkhavedanāya uppatti pākaṭā hoti, ito āruyha, ito oruyha, majjhe evaṁ gatoti nayato gahaṇaṁ viya sukhadukkhānaṁ apagame sātāsātapaṭikkhepavasena majjhattākārabhūtā adukkhamasukhā vedanāti nayato gaṇhantassa pākaṭā hoti. Evaṁ Bhagavā paṭhamaṁ rūpakammaṭṭhānaṁ kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānaṁ vedanāvasena nivattetvā dassesi.

Na kevalañca idheva evaṁ dassesi, Mahāsatipaṭṭhāne, Majjhimanikāyamhi

Satipaṭṭhāne, Cūḷataṇhāsaṅkhaye, Mahātaṇhāsaṅkhaye, Cūḷavedallasutte, Mahāvedallasutte, Raṭṭhapālasutte, Māgaṇḍiyasutte, Dhātuvibhaṅge, Āneñjasappāye, Sakale Vedanāsaṁyutteti evaṁ anekesu suttantesu paṭhamaṁ rūpakammaṭṭhānaṁ kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānaṁ vedanāvasena nivattetvā dassesi. Yathā ca tesu tesu, evaṁ imasmimpi sakkapañhe paṭhamaṁ rūpakammaṭṭhānaṁ kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānaṁ vedanāvasena nivattetvā dassesi. Rūpakammaṭṭhānaṁ panettha vedanāya ārammaṇamattakaṁyeva saṅkhittaṁ, tasmā pāḷiyaṁ nāruḷhaṁ bhavissati.

360. Arūpakammaṭṭhāne yaṁ tassa pākaṭaṁ vedanāvasena abhinivesamukhaṁ, tameva dassetuṁ **somanassaṁpāhaṁ, devānamindā**ti-ādimāha. Tattha **duvidhenā**ti dvividhena, dvīhi koṭṭhāsehīti attho. **Evarūpaṁ somanassaṁ na sevitabban**ti evarūpaṁ gehasitasomanassaṁ na sevitabbaṁ. Gehasitasomanassaṁ nāma "tattha katamāni cha gehasitāni somanassāni? Cakkhuviññeyyānaṁ rūpānaṁ iṭṭhānaṁ kantānaṁ manāpānaṁ manoramānaṁ lokāmisapaṭisaṁyuttānaṁ paṭilābhaṁ vā (DA.21./III,672.) paṭilābhato samanupassato, pubbe vā paṭiladdhapubbaṁ atītaṁ niruddhaṁ vipariṇataṁ samanussarato uppajjati somanassaṁ, yaṁ evarūpaṁ somanassaṁ, idaṁ vuccati gehasitaṁ somanassan"ti evaṁ chasu dvāresu vuttakāmaguṇanissitaṁ somanassaṁ (ma.ni.3.306).

Evarūpaṁ (CS:pg.2.317) **somanassaṁ sevitabban**ti evarūpaṁ nekkhammasitaṁ somanassaṁ sevitabbaṁ. Nekkhammasitaṁ somanassaṁ nāma-- "tattha katamāni cha nekkhammasitāni somanassāni? (DA.21./III,725.) Rūpānaṁ tveva aniccataṁ viditvā vipariṇāmavirāganirodhaṁ pubbe ceva rūpā etarahi ca sabbe te rūpā aniccā, dukkhā, vipariṇāmadhammāti evametaṁ yathābhūtaṁ sammappaññāya passato uppajjati somanassaṁ, yaṁ evarūpaṁ somanassaṁ, idaṁ vuccati nekkhammasitaṁ somanassan"ti (ma.ni.3.308) evaṁ chasu dvāresu iṭṭhārammaṇe āpāthagate aniccādivasena vipassanaṁ paṭṭhapetvā ussukkāpetuṁ sakkontassa "ussukkitā me vipassanā"ti somanassajātassa uppannaṁ somanassaṁ. **Sevitabban**ti idaṁ nekkhammavasena, vipassanāvasena, anussativasena, paṭhamajjhānādivasena ca uppajjanakasomanassaṁ sevitabbaṁ nāma.

Tattha **yaṁ ce savitakkaṁ savicāran**ti tasmimpi nekkhammasite somanasse yaṁ nekkhammavasena, vipassanāvasena, anussativasena, paṭhamajjhānavasena ca uppannaṁ savitakkaṁ savicāraṁ somanassanti jāneyya. **Yaṁ ce avitakkaṁ avicāran**ti yaṁ pana dutiyatatiyajjhānavasena uppannaṁ avitakkaṁ avicāraṁ somanassanti jāneyya. **Ye avitakke avicāre, te paṇītatare**ti etesupi dvīsu yaṁ avitakkaṁ avicāraṁ, taṁ paṇītataranti attho.

Iminā kiṁ kathitaṁ hoti? Dvinnaṁ arahattaṁ kathitaṁ. Kathaṁ? Eko kira bhikkhu savitakkasavicāre somanasse vipassanaṁ paṭṭhapetvā "idaṁ somanassaṁ kiṁ nissitan"ti upadhārento "vatthunissitan"ti pajānātīti phassapañcamake vuttanayeneva anukkamena arahatte patiṭṭhāti. Eko avitakka-avicāre somanasse vipassanaṁ paṭṭhapetvā vuttanayeneva arahatte patiṭṭhāti. Tattha abhiniviṭṭhasomanassesupi savitakkasavicārato avitakka-avicāraṁ paṇītataraṁ. Savitakkasavicārasomanassavipassanātopi avitakka-avicāravipassanā paṇītatarā. Savitakkasavicārasomanassaphalasamāpattitopi avitakka-avicārasomanassaphalasamāpattiyeva paṇītatarā. Tenāha Bhagavā "ye avitakke avicāre, te paṇītatare"ti.

361. **Evarūpaṁ** (CS:pg.2.318) **domanassaṁ na sevitabban**ti evarūpaṁ gehasitadomanassaṁ na sevitabbaṁ. Gehasitadomanassaṁ nāma-- "tattha katamāni cha

gehasitāni domanassāni? Cakkhuviññeyyānaṁ rūpānaṁ iṭṭhānaṁ kantānaṁ manāpānaṁ manoramānaṁ lokāmisapaṭisaṁyuttānaṁ appaṭilābhaṁ vā (DA.21./III,726.) appaṭilābhato samanupassato pubbe vā apaṭiladdhapubbaṁ atītaṁ niruddhaṁ vipariṇataṁ samanussarato uppajjati domanassaṁ, yaṁ evarūpaṁ domanassaṁ, idaṁ vuccati gehasitadomanassan"ti (ma.ni.3.307). Evaṁ chasu dvāresu iṭṭhārammaṇaṁ nānubhaviṁ, nānubhavissāmi, nānubhavāmīti vitakkayato uppannaṁ kāmaguṇanissitaṁ domanassaṁ.

Evarūpaṁ domanassaṁ sevitabbanti evarūpaṁ nekkhammasitadomanassaṁ sevitabbaṁ. Nekkhammasitadomanassaṁ nāma-- "tattha katamāni cha nekkhammasitāni domanassāni? Rūpānaṁ tveva aniccataṁ viditvā vipariṇāmavirāganirodhaṁ pubbe ceva rūpā etarahi ca sabbe te rūpā aniccā, dukkhā, vipariṇāmadhammāti evametaṁ yathābhūtaṁ sampappaññāya disvā anuttaresu vimokkhesu pihaṁ upaṭṭhāpeti 'kudāssu nāmāhaṁ tadāyatanaṁ, upasampajja viharissāmi, yadariyā etarahi āyatanaṁ upasampajja viharantī'ti. Iti anuttaresu vimokkhesu pihaṁ upaṭṭhāpayato uppajjati pihapaccayā domanassaṁ, yaṁ evarūpaṁ domanassaṁ, idaṁ vuccati nekkhammasitadomanassan"ti (ma.ni.3.307) evaṁ chasu dvāresu iṭṭhārammaṇe āpāthagate anuttaravimokkhasaṅkhāta-ariyaphaladhammesu pihaṁ upaṭṭhapetvā tadadhigamāya aniccādivasena vipassanaṁ paṭṭhapetvā ussukkāpetumasakkontassa imampi pakkhaṁ, imampi māsaṁ, imampi saṁvaccharaṁ vipassanaṁ ussukkāpetvā ariyabhūmiṁ pāpuṇituṁ nāsakkhinti anusocato uppannaṁ domanassaṁ. **Sevitabban**ti idaṁ nekkhammavasena, vipassanāvasena, anussativasena, paṭhamajjhānādivasena ca uppajjanakadomanassaṁ sevitabbaṁ nāma.

Tattha **yaṁ ce savitakkasavicāran**ti tasmimpi duvidhe domanasse gehasitadomanassameva savitakkasavicāradomanassaṁ nāma. Nekkhammavasena, vipassanāvasena, anussativasena, paṭhamadutiyajjhānavasena ca uppannadomanassaṁ pana avitakka-avicāradomanassanti veditabbaṁ. Nippariyāyena pana avitakka-avicāradomanassaṁ nāma natthi. Domanassindriyañhi ekaṁsena akusalañceva savitakkasavicārañca, etassa pana bhikkhuno maññanavasena savitakkasavicāranti (DA.21./III,727.) ca avitakka-avicāranti ca vuttaṁ.

Tatrāyaṁ (CS:pg.2.319) nayo-- idha bhikkhu domanassapaccayabhūte savitakkasavicāradhamme avitakka-avicāradhamme ca domanassapaccayā eva uppanne maggaphaladhamme ca aññesaṁ paṭipattidassanavasena domanassanti gahetvā "kadā nu kho me savitakkasavicāradomanasse vipassanā paṭṭhapitā bhavissati, kadā avitakka-avicāradomanasse"ti ca "kadā nu kho me savitakkasavicāradomanassaphalasamāpatti nibbattitā bhavissati, kadā avitakka-avicāradomanassaphalasamāpattī"ti cintetvā temāsikaṁ, chamāsikaṁ, navamāsikaṁ vā paṭipadaṁ gaṇhāti. Temāsikaṁ gahetvā paṭhamamāse ekaṁ yāmaṁ jaggati, dve yāme niddāya okāsaṁ karoti, majjhime māse dve yāme jaggati, ekaṁ yāmaṁ niddāya okāsaṁ karoti, pacchimamāse caṅkamanisajjāyeva yāpeti. Evaṁ ce arahattaṁ pāpuṇāti, iccetaṁ kusalaṁ. No ce pāpuṇāti, visesetvā chamāsikaṁ gaṇhāti. Tatrāpi dve dve māse vuttanayena paṭipajjitvā arahattaṁ pāpuṇituṁ asakkonto visesetvā navamāsikaṁ gaṇhāti. Tatrāpi tayo tayo māse tatheva paṭipajjitvā arahattaṁ pāpuṇituṁ asakkontassa "na ladvaṁ vata me sabrahmacārīhi saddhiṁ visuddhipavāraṇaṁ pavāretun"ti āvajjato domanassaṁ uppajjati, assudhārā pavattanti Gāmantapabbhāravāsīmahāsīvattherassa viya.

(DA.21.-4-1)Mahāsīvattheravatthu

Thero kira aṭṭhārasa mahāgaṇe vācesi. Tassovāde ṭhatvā tiṁsasahassā bhikkhū arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Atheko bhikkhu "mayhaṁ tāva abbhantare guṇā appamāṇā, kīdisā nu kho me ācariyassa guṇā"ti āvajjanto puthujjanabhāvaṁ passitvā "amhākaṁ ācariyo aññesaṁ avassayo hoti, attano bhavituṁ na sakkoti, ovādamassa dassāmī"ti ākāsena gantvā vihārasamīpe otaritvā divāṭṭhāne nisinnaṁ ācariyaṁ upasaṅkamitvā vattaṁ dassetvā ekamantaṁ nisīdi.

Thero "kiṁ kāraṇā āgatosi piṇḍapātikā"ti āha. Ekaṁ anumodanaṁ gaṇhissāmīti āgatosmi, bhanteti. Okāso na bhavissati, āvusoti? Vitakkamāḷake ṭhitakāle pucchissāmi, bhanteti. Tasmiṁ ṭhāne (DA.21./III,728.) aññe pucchantīti. Bhikkhācāramagge, bhanteti. Tatrāpi aññe pucchantīti. Dupaṭṭanivāsanaṭṭhāne, saṅghāṭipārupanaṭṭhāne, pattanīharaṇaṭṭhāne, gāme (CS:pg.2.320) caritvā āsanasālāyaṁ yāgupītakāle, bhanteti. Tattha Aṭṭhakathātherā attano kaṅkhaṁ vinodenti, āvusoti. Antogāmato nikkhantakāle pucchissāmi, bhanteti. Tatrāpi aññe pucchanti, āvusoti. Antarāmagge, bhante, bhojanasālāyaṁ bhattakiccapariyosāne, bhante, divāṭṭhāne, pādadhovanakāle, mukhadhovanakāle, bhanteti? Tadā aññe pucchantīti. Tato paṭṭhāya yāva aruṇā apare pucchanti, āvusoti. Dantakaṭṭhaṁ gahetvā mukhadhovanatthaṁ gamanakāle, bhanteti? Tadā aññe pucchantīti. Mukhaṁ dhovitvā āgamanakāle, bhanteti? Tatrāpi aññe pucchantīti. Senāsanaṁ pavisitvā nisinnakāle, bhanteti? Tatrāpi aññe pucchantīti. Bhante, nanu mukhaṁ dhovitvā senāsanaṁ pavisitvā tayo cattāro pallaṅke usumaṁ gāhāpetvā yonisomanasikāre kammaṁ karontānaṁ okāsakālena bhavitabbaṁ siyā, maraṇakhaṇampi na labhissatha, bhante, phalakasadisattha bhante parassa avassayo hotha, attano bhavituṁ na sakkotha, na me tumhākaṁ anumodanāya atthoti ākāse uppatitvā agamāsi.

Thero-- "imassa bhikkhuno pariyattiyā kammaṁ natthi, mayhaṁ pana aṅkusako bhavissāmīti āgato"ti ñatvā "idāni okāso na bhavissati, paccūsakāle gamissāmī"ti pattacīvaraṁ samīpe katvā sabbaṁ divasabhāgaṁ paṭhamayāmamajjhimayāmañca dhammaṁ vācetvā pacchimayāme ekasmiṁ there uddesaṁ gahetvā nikkhante pattacīvaraṁ gahetvā teneva saddhiṁ nikkhanto. Nisinna-antevāsikā ācariyo kenaci papañcena nikkhantoti maññiṁsu. Nikkhanto thero koci deva samānācariyabhikkhūti saññaṁ akāsi.

Thero kira "mādisassa arahattaṁ nāma kiṁ, dvīhatīheneva pāpuṇitvā paccāgamissāmī"ti antevāsikānaṁ anārocetvāva āsāḷhīmāsassa juṇhapakkhaterasiyā nikkhanto gāmantapabbhāraṁ gantvā caṅkamaṁ āruyha kammaṭṭhānaṁ manasikaronto taṁ divasaṁ arahattaṁ gahetuṁ nāsakkhi. Uposathadivase sampatte "dvīhatīhena arahattaṁ gaṇhissāmīti (DA.21./III,729.) āgato gahetuṁ pana nāsakkhiṁ. Tayo māse pana tīṇi divasāni viya yāva mahāpavāraṇā tāva jānissāmī"ti vassaṁ upagantvāpi gahetuṁ nāsakkhi. Pavāraṇādivase cintesi-- "ahaṁ dvīhatīhena arahattaṁ gaṇhissāmīti āgato (CS:pg.2.321) temāsenāpi nāsakkhiṁ, sabrahmacārino pana visuddhipavāraṇaṁ pavārentī"ti. Tassevaṁ cintayato assudhārā pavattanti. Tato "na mañce mayhaṁ catūhi iriyāpathehi maggaphalaṁ uppajjissati, arahattaṁ appatvā neva mañce piṭṭhiṁ pasāressāmi, na pāde dhovissāmī"ti mañcaṁ ussāpetvā ṭhapesi. Puna antovassaṁ pattaṁ, arahattaṁ gahetuṁ nāsakkhiyeva. Ekūnatiṁsapavāraṇāsu assudhārā pavattanti. Gāmadārakā therassa pādesu phālitaṭṭhānāni kaṇṭakehi sibbanti, davaṁ karontāpi "ayyassa Mahāsīvattherassa viya pādā hontū"ti davaṁ karonti.

Thero tiṁsasaṁvacchare mahāpavāraṇādivase ālambaṇaphalakaṁ nissāya ṭhito "idāni me tiṁsa vassāni samaṇadhammaṁ karontassa, nāsakkhiṁ arahattaṁ pāpuṇituṁ, addhā me imasmiṁ attabhāve maggo vā phalaṁ vā natthi, na me laddhaṁ sabrahmacārīhi saddhiṁ visuddhipavāraṇaṁ pavāretun"ti cintesi. Tassevaṁ cintayatova domanassaṁ uppajji, assudhārā pavattanti. Atha avidūraṭṭhāne ekā devadhītā rodamānā aṭṭhāsi. "Ko ettha rodasī"ti? "Ahaṁ, bhante, devadhītā"ti. "Kasmā rodasī"ti? "Rodamānena maggaphalaṁ nibbattitaṁ, tena ahampi ekaṁ dve maggaphalāni nibbattessāmīti rodāmi, bhante"ti.

Tato thero-- "bho Mahāsīvatthera, devatāpi tayā saddhiṁ keḷiṁ karonti, anucchavikaṁ nu kho te etan"ti vipassanaṁ vaḍḍhetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṁ aggahesi. So "idāni nipajjissāmī"ti senāsanaṁ paṭijaggitvā mañcakaṁ paññapetvā udakaṭṭhāne udakaṁ paccupaṭṭhapetvā "pāde dhovissāmī"ti sopānaphalake nisīdi.

Antevāsikāpissa "amhākaṁ ācariyassa samaṇadhammaṁ kātuṁ gacchantassa tiṁsa vassāni, sakkhi nu kho visesaṁ nibbattetuṁ, nāsakkhī"ti āvajjayamānā "arahattaṁ patvā pādadhovanatthaṁ nisinno"ti disvā "amhākaṁ ācariyo amhādisesu antevāsikesu tiṭṭhantesu 'attanāva pāde dhovissatī'ti aṭṭhānametaṁ, ahaṁ dhovissāmi ahaṁ dhovissāmī"ti tiṁsasahassānipi ākāsena gantvā vanditvā (DA.21./III,729.) "pāde dhovissāma, bhante"ti (CS:pg.2.322) āhaṁsu. Āvuso, idāni tiṁsa vassāni honti mama pādānaṁ adhotānaṁ, tiṭṭhatha, tumhe, ahameva dhovissāmīti.

Sakkopi āvajjanto-- "mayhaṁ ayyo Mahāsīvatthero arahattaṁ patto tiṁsasahassānaṁ antevāsikānaṁ 'pāde dhovissāmā'ti āgatānaṁ pāde dhovituṁ na deti. Mādise pana upaṭṭhāke tiṭṭhante 'mayhaṁ ayyo sayaṁ pāde dhovissatī'ti aṭṭhānametaṁ, ahaṁ dhovissāmī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā sujātāya deviyā saddhiṁ bhikkhusaṅghassa santike pāturahosi. So sujaṁ asurakaññaṁ purato katvā "apetha, bhante, mātugāmo"ti okāsaṁ kāretvā theraṁ upasaṅkamitvā vanditvā purato ukkuṭiko nisīditvā "pāde dhovissāmi, bhante"ti āha. Kosiya, idāni me tiṁsa vassāni pādānaṁ adhotānaṁ, devatānañca pakatiyāpi manussasarīragandho nāma jeguccho, yojanasate ṭhitānampi kaṇṭhe āsattakuṇapaṁ viya hoti, ahameva dhovissāmīti. Bhante, ayaṁ gandho nāma na paññāyati, tumhākaṁ pana sīlagandho cha devaloke atikkamitvā upari bhavaggaṁ patvā ṭhito. Sīlagandhato añño uttaritaro gandho nāma natthi, bhante, tumhākaṁ sīlagandhenamhi āgatoti vāmahatthena gopphakasandhiyaṁ gahetvā dakkhiṇahatthena pādatalaṁ parimajji. Daharakumārasseva pādā ahesuṁ. Sakko pāde dhovitvā vanditvā devalokameva gato.

Evaṁ "na labhāmi sabrahmacārīhi saddhiṁ visuddhipavāraṇaṁ pavāretun"ti āvajjantassa uppannaṁ domanassaṁ nissāya bhikkhuno maññanavasena vipassanāya ārammaṇampi vipassanāpi maggopi phalampi savitakkasavicāradomanassanti ca avitakkāvicāradomanassanti ca vuttanti veditabbaṁ.

Tattha eko bhikkhu savitakkasavicāradomanasse vipassanaṁ paṭṭhapetvā idaṁ domanassaṁ kiṁ nissitanti upadhārento vatthunissitanti pajānātīti phassapañcamake vuttanayeneva anukkamena arahatte patiṭṭhāti. Eko avitakkāvicāre domanasse vipassanaṁ paṭṭhapetvā vuttanayeneva arahatte patiṭṭhāti. Tattha abhiniviṭṭhadomanassesupi savitakkasavicārato avitakka-avicāraṁ paṇītataraṁ. Savitakkasavicāradomanassavipassanātopi avitakkāvicāradomanassavipassanā (DA.21./III,731.) paṇītatarā. Savitakkasavicāradomanassaphalasamāpattitopi avitakkāvicāradomanassaphalasamāpattiyeva paṇītatarā (CS:pg.2.323) Tenāha Bhagavā -- "ye avitakka-avicāre te paṇītatare"ti.

362. **Evarūpā upekkhā na sevitabbā**ti evarūpā gehasita-upekkhā na sevitabbā. Gehasita-upekkhā nāma "tattha katamā cha gehasita-upekkhā. Cakkhunā rūpaṁ disvā uppajjati upekkhā bālassa mūḷhassa puthujjanassa anodhijinassa avipākajinassa anādīnavadassāvino assutavato puthujjanassa, yā evarūpā upekkhā, rūpaṁ sā nātivattati, tasmā sā upekkhā gehasitāti vuccatī"ti evaṁ chasu dvāresu iṭṭhārammaṇe āpāthagate guḷapiṇḍike nilīnamakkhikā viya rūpādīni anativattamānā tattheva laggā laggitā hutvā uppannā kāmaguṇanissitā upekkhā na sevitabbā.

Evarūpā upekkhā sevitabbāti evarūpā nekkhammasitā upekkhā sevitabbā. Nekkhammasitā upekkhā nāma-- "tattha katamā cha nekkhammasitā upekkhā? Rūpānaṁ tveva aniccataṁ viditvā vipariṇāmavirāganirodhaṁ 'pubbe ceva rūpā etarahi ca, sabbe te rūpā aniccā, dukkhā, vipariṇāmadhammā'ti evametaṁ yathābhūtaṁ sammappaññāya passato uppajjati upekkhā, yā evarūpā upekkhā, rūpaṁ sā ativattati, tasmā sā upekkhā nekkhammasitāti vuccatī"ti (ma.ni.3.308). Evaṁ chasu dvāresu iṭṭhāniṭṭha-ārammaṇe āpāthagate iṭṭhe arajjantassa, aniṭṭhe adussantassa, asamapekkhanena asammuyhantassa uppannā vipassanā ñāṇasampayuttā upekkhā. Apica vedanāsabhāgā tatra majjhattupekkhāpi ettha upekkhāva. Tasmā **sevitabbā**ti ayaṁ nekkhammavasena vipassanāvasena anussatiṭṭhānavasena paṭhamadutiyatatiyacatutthajjhānavasena ca uppajjanaka-upekkhā sevitabbā nāma.

Ettha **yaṁ ce savitakkaṁ savicāran**ti tāyapi nekkhammasita-upekkhāya yaṁ nekkhammavasena vipassanāvasena anussatiṭṭhānavasena paṭhamajjhānavasena ca uppannaṁ savitakkasavicāraṁ upekkhanti jāneyya. **Yaṁ ce avitakkaṁ avicāran**ti yaṁ pana dutiyajjhānādivasena uppannaṁ avitakkāvicāraṁ upekkhanti jāneyya. (DA.21./III,732.) **Ye avitakke avicāre te paṇītatare**ti etāsu dvīsu yā avitakka-avicārā, sā paṇītatarāti attho. Iminā kiṁ kathitaṁ hoti (CS:pg.2.324) Dvinnaṁ arahattaṁ kathitaṁ. Eko hi bhikkhu savitakkasavicāra-upekkhāya vipassanaṁ paṭṭhapetvā ayaṁ upekkhā kiṁ nissitāti upadhārento vatthunissitāti pajānātīti phassapañcamake vuttanayeneva anukkamena arahatte patiṭṭhāti. Eko avitakkāvicārāya upekkhāya vipassanaṁ paṭṭhapetvā vuttanayeneva arahatte patiṭṭhāti. Tattha abhiniviṭṭha-upekkhāsupi savitakkasavicārato avitakkāvicārā paṇītatarā. Savitakkasavicāra-upekkhāvipassanātopi avitakkāvicāra-upekkhāvipassanāpaṇītatarā.
Savitakkasavicāra-upekkhāphalasamāpattitopi avitakkāvicārupekkhāphalasamāpattiyeva paṇītatarā. Tenāha Bhagavā "ye avitakke avicāre te paṇītatare"ti.

363. **Evaṁ paṭipanno kho, devānaminda, bhikkhu papañcasaññāsaṅkhānirodhasāruppagāminiṁ paṭipadaṁ paṭipanno hotī**ti Bhagavā arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhapesi. Sakko pana sotāpattiphalaṁ patto. Buddhānañhi ajjhāsayo hīno na hoti, ukkaṭṭhova hoti. Ekassapi bahūnampi dhammaṁ desentā arahatteneva kūṭaṁ gaṇhanti. Sattā pana attano anurūpe upanissaye ṭhitā keci sotāpannā honti, keci sakadāgāmī, keci anāgāmī, keci arahanto. Rājā viya hi Bhagavā, rājakumārā viya veneyyā. Yathā hi rājā bhojanakāle attano pamāṇena piṇḍaṁ uddharitvā rājakumārānaṁ upaneti, te tato attano mukhappamāṇeneva kabaḷaṁ karonti, evaṁ Bhagavā attajjhāsayānurūpāya desanāya arahatteneva kūṭaṁ gaṇhāti. Veneyyā attano upanissayappamāṇena tato sotāpattiphalamattaṁ vā sakadāgāmi-anāgāmi-arahattaphalameva vā gaṇhanti. Sakko pana sotāpanno jāto. Sotāpanno ca hutvā Bhagavato puratoyeva cavitvā taruṇasakko hutvā nibbatti, devatānañhi cavamānānaṁ attabhāvassa gatāgataṭṭhānaṁ nāma na paññāyati, dīpasikhāgamanaṁ viya hoti. Tasmā sesadevatā na jāniṁsu. Sakko pana sayaṁ

cutattā Bhagavā ca appaṭihataññāṇattā dveva janā jāniṁsu. Atha sakko (DA.21./III,733.) cintesi "mayhañhi Bhagavatā tīsu ṭhānesu nibbattitaphalameva kathitaṁ, ayañca pana maggo vā phalaṁ vā sakuṇikāya viya uppatitvā gahetuṁ na sakkā, āgamanīyapubbabhāgapaṭipadāya assa bhavitabbaṁ. Handāhaṁ upari khīṇāsavassa pubbabhāgapaṭipadaṁ pucchāmī"ti.

(DA.21.-5)Pātimokkhasaṁvaravaṇṇanā

364. Tato (CS:pg.2.325) taṁ pucchanto **kathaṁ paṭipanno pana, mārisā**ti-ādimāha. Tattha **pātimokkhasaṁvarāyā**ti uttamajeṭṭhakasīlasaṁvarāya. **Kāyasamācārampī**ti-ādi sevitabbakāyasamācārādivasena pātimokkhasaṁvaradassanatthaṁ vuttaṁ. Sīlakathā ca nāmesā kammapathavasena vā paṇṇattivasena vā kathetabbā hoti.

Tattha kammapathavasena kathentena asevitabbakāyasamācāro tāva pāṇātipāta-adinnādānamicchācārehi kathetabbo. Paṇṇattivasena kathentena kāyadvāre paññattasikkhāpadavītikkamavasena kathetabbo. Sevitabbakāyasamācāro pāṇātipātādiveramaṇīhi ceva kāyadvāre paññattasikkhāpada-avītikkamena ca kathetabbo. Asevitabbavacīsamācāro musāvādādivacīduccaritena ceva vacīdvāre paññattasikkhāpadavītikkamena ca kathetabbo. Sevitabbavacīsamācāro musāvādādiveramaṇīhi ceva vacīdvāre paññattasikkhāpada-avītikkamena ca kathetabbo.

Pariyesanā pana kāyavācāhi pariyesanāyeva. Sā kāyavacīsamācāragahaṇena gahitāpi samānā yasmā ājīvaṭṭhamakasīlaṁ nāma etasmiññeva dvāradvaye uppajjati, na ākāse, tasmā ājīvaṭṭhamakasīladassanatthaṁ visuṁ vuttā. Tattha nasevitabbapariyesanā anariyapariyesanāya kathetabbā. Sevitabbapariyesanā ariyapariyesanāya. Vuttañhetaṁ--

"Dvemā, bhikkhave, pariyesanā anariyā ca pariyesanā, ariyā ca pariyesanā. Katamā ca, bhikkhave, anariyā pariyesanā? Idha, bhikkhave, ekacco attanā jātidhammo samāno jātidhammaṁyeva pariyesati, attanā jarādhammo, byādhidhammo, maraṇadhammo, sokadhammo, saṁkilesadhammo samāno saṁkilesadhammaṁyeva pariyesati.

Kiñca, bhikkhave, jātidhammaṁ vadetha? Puttabhariyaṁ, bhikkhave (DA.21./III,734.) jātidhammaṁ, dāsidāsaṁ jātidhammaṁ ajeḷakaṁ jātidhammaṁ, kukkuṭasūkaraṁ jātidhammaṁ, hatthigavāssavaḷavaṁ jātidhammaṁ, jātarūparajataṁ jātidhammaṁ. Jātidhammā (CS:pg.2.326) hete, bhikkhave, upadhayo, etthāyaṁ gathito mucchito ajjhāpanno attanā jātidhammo samāno jātidhammaṁyeva pariyesati.

Kiñca, bhikkhave, jarādhammaṁ vadetha? Puttabhariyaṁ, bhikkhave, jarādhammaṁ …pe… jarādhammaṁyeva pariyesati.

Kiñca, bhikkhave, byādhidhammaṁ vadetha? Puttabhariyaṁ, bhikkhave, byādhidhammaṁ, dāsidāsaṁ byādhidhammaṁ, ajeḷakaṁ, kukkuṭasūkaraṁ, hatthigavāssavaḷavaṁ byādhidhammaṁ. Byādhidhammā hete, bhikkhave, upadhayo, etthāyaṁ gathito mucchito ajjhāpanno attanā byādhidhammo samāno byādhidhammaṁyeva pariyesati.

Kiñca, bhikkhave, maraṇadhammaṁ vadetha? Puttabhariyaṁ, bhikkhave, maraṇadhammaṁ …pe… maraṇadhammaṁyeva pariyesati.

Kiñca, bhikkhave, sokadhammaṁ vadetha? Puttabhariyaṁ …pe… sokadhammaṁyeva pariyesati.

Kiñca, bhikkhave, saṁkilesadhammaṁ vadetha …pe… jātarūparajataṁ saṁkilesadhammaṁ. Saṁkilesadhammā hete, bhikkhave, upadhayo, etthāyaṁ gathito mucchito ajjhāpanno attanā saṁkilesadhammo samāno saṁkilesadhammaṁyeva pariyesati. Ayaṁ, bhikkhave, anariyā pariyesanāti (ma.ni.1.274).

Apica kuhanādivasena pañcavidhā, agocaravasena chabbidhā vejjakammādivasena ekavīsatividhā, evaṁ pavattā sabbāpi anesanā anariyapariyesanāyevāti veditabbā.

"Katamā ca, bhikkhave, ariyā pariyesanā? Idha, bhikkhave, ekacco attanā jātidhammo samāno jātidhamme ādīnavaṁ viditvā ajātaṁ anuttaraṁ yogakkhemaṁ nibbānaṁ pariyesati, attanā jarādhammo, byādhi, maraṇa, soka, saṁkilesadhammo samāno saṁkilesadhamme ādīnavaṁ viditvā asaṁkiliṭṭhaṁ anuttaraṁ (CS:pg.2.327) yogakkhemaṁ nibbānaṁ pariyesati. Ayaṁ ariyā pariyesanāti (ma.ni.1.275).

Apica pañca kuhanādīni cha agocare ekavīsatividhañca anesanaṁ vajjetvā bhikkhācariyāya dhammena samena pariyesanāpi ariyapariyesanāyevāti veditabbā.

Ettha ca yo (DA.21./III,735.) yo "na sevitabbo"ti vutto, so so pubbabhāge pāṇātipātādīnaṁ sambhārapariyesanāpayogakaraṇagamanakālato paṭṭhāya na sevitabbova. Itaro ādito paṭṭhāya sevitabbo, asakkontena cittampi uppādetabbaṁ. Apica saṅghabhedādīnaṁ atthāya parakkamantānaṁ Devadattādīnaṁ viya kāyasamācāro na sevitabbo, divasassa dvattikkhattuṁ tiṇṇaṁ ratanānaṁ upaṭṭhānagamanādivasena pavatto Dhammasenāpatimahāmoggallānattherādīnaṁ viya kāyasamācāro sevitabbo. Dhanuggahapesanādivasena vācaṁ bhindantānaṁ Devadattādīnaṁ viya vacīsamācāro na sevitabbo, tiṇṇaṁ ratanānaṁ guṇakittanādivasena pavatto Dhammasenāpatimahāmoggallānattherādīnaṁ viya vacīsamācāro sevitabbo. Anariyapariyesanaṁ pariyesantānaṁ Devadattādīnaṁ viya pariyesanā na sevitabbā, ariyapariyesanameva pariyesantānaṁ Dhammasenāpatimahāmoggallānattherādīnaṁ viya pariyesanā sevitabbā.

Evaṁ paṭipanno khoti evaṁ asevitabbaṁ kāyavacīsamācāraṁ pariyesanañca pahāya sevitabbānaṁ pāripūriyā paṭipanno, devānaminda, bhikkhu pātimokkhasaṁvarāya uttamajeṭṭhakasīlasaṁvaratthāya paṭipanno nāma hotīti Bhagavā khīṇāsavassa āgamanīyapubbabhāgapaṭipadaṁ kathesi.

(DA.21.-6)Indriyasaṁvaravaṇṇanā

365. Dutiyapucchāyaṁ **indriyasaṁvarāyā**ti indriyānaṁ pidhānāya, guttadvāratāya saṁvutadvāratāyāti attho. Vissajjane panassa **cakkhuviññeyyaṁ rūpampī**ti-ādi sevitabbarūpādivasena indriyasaṁvaradassanatthaṁ vuttaṁ. Tattha **evaṁ vutte**ti heṭṭhā somanassādipañhāvissajjanānaṁ sutattā imināpi evarūpena bhavitabbanti sañjātapaṭibhāno Bhagavatā evaṁ vutte Sakko devānamindo (CS:pg.2.328) Bhagavantaṁ etadavoca, etaṁ **imassa kho ahaṁ, bhante**ti ādikaṁ vacanaṁ avoca. Bhagavāpissa okāsaṁ datvā tuṇhī ahosi. Kathetukāmopi hi yo atthaṁ sampādetuṁ na sakkoti, atthaṁ sampādetuṁ sakkonto vā na kathetukāmo hoti, na tassa Bhagavā okāsaṁ karoti. Ayaṁ pana yasmā kathetukāmo ceva, sakkoti ca atthaṁ sampādetuṁ tenassa Bhagavā okāsamakāsi.

Tattha **evarūpaṁ na sevitabban**ti ādīsu ayaṁ saṅkhepo-- (DA.21./III,736.) yaṁ rūpaṁ passato rāgādayo uppajjanti, taṁ na sevitabbaṁ na daṭṭhabbaṁ na oloketabbanti attho. Yaṁ pana passato asubhasaññā vā saṇṭhāti, pasādo vā uppajjati,

aniccasaññāpaṭilābho vā hoti, taṁ sevitabbaṁ.

Yaṁ cittakkharaṁ cittabyañjanampi saddaṁ suṇato rāgādayo uppajjanti, evarūpo saddo na sevitabbo. Yaṁ pana atthanissitaṁ dhammanissitaṁ kumbhadāsigītampi suṇantassa pasādo vā uppajjati, nibbidā vā saṇṭhāti, evarūpo saddo sevitabbo.

Yaṁ gandhaṁ ghāyato rāgādayo uppajjanti, evarūpo gandho na sevitabbo. Yaṁ pana gandhaṁ ghāyato asubhasaññādipaṭilābho hoti, evarūpo gandho sevitabbo.

Yaṁ rasaṁ sāyato rāgādayo uppajjanti, evarūpo raso na sevitabbo. Yaṁ pana rasaṁ sāyato āhāre paṭikūlasaññā ceva uppajjati, sāyitapaccayā ca kāyabalaṁ nissāya ariyabhūmiṁ okkamituṁ sakkoti, Mahāsīvattherabhāgineyyasīvasāmaṇerassa viya paribhuñjantasseva kilesakkhayo vā hoti, evarūpo raso sevitabbo.

Yaṁ phoṭṭhabbaṁ phusato rāgādayo uppajjanti, evarūpaṁ phoṭṭhabbaṁ na sevitabbaṁ. Yaṁ pana phusato Sāriputtattherādīnaṁ viya āsavakkhayo ceva, vīriyañca supaggahitaṁ, pacchimā ca janatā diṭṭhānugatiṁ āpādanena anuggahitā hoti, evarūpaṁ phoṭṭhabbaṁ sevitabbaṁ. Sāriputtatthero kira tiṁsa vassāni mañce piṭṭhiṁ na pasāresi. Tathā Mahāmoggallānatthero. Mahākassapatthero vīsavassasataṁ mañce piṭṭhiṁ na pasāresi. Anuruddhatthero paññāsa vassāni. Bhaddiyatthero tiṁsa vassāni. Soṇatthero aṭṭhārasa (CS:pg.2.329) vassāni. Raṭṭhapālatthero dvādasa. Ānandatthero pannarasa. Rāhulatthero dvādasa. Bākulatthero asīti vassāni. Nāḷakatthero yāvaparinibbānā mañce piṭṭhiṁ na pasāresīti.

Ye manoviññeyye dhamme samannāharantassa rāgādayo uppajjanti, “aho, vata yaṁ paresaṁ paravittūpakaraṇaṁ taṁ mamassā”ti-ādinā nayena vā abhijjhādīni āpāthamāgacchanti evarūpā dhammā na sevitabbā. “Sabbe sattā averā hontū”ti evaṁ mettādivasena, ye vā pana tiṇṇaṁ therānaṁ dhammā, evarūpā sevitabbā. Tayo kira therā vassūpanāyikadivase kāmavitakkādayo (DA.21./III,737.) akusalavitakkā na vitakketabbāti katikaṁ akaṁsu. Atha pavāraṇadivase saṅghatthero saṅghanavakaṁ pucchi -- “āvuso, imasmiṁ temāse kittake ṭhāne cittassa dhāvituṁ dinnan”ti? Na, bhante, pariveṇaparicchedato bahi dhāvituṁ adāsinti. Dutiyaṁ pucchi-- “tava āvuso”ti? Nivāsagehato, bhante, bahi dhāvituṁ na adāsinti. Atha dvepi theraṁ pucchiṁsu “tumhākaṁ pana, bhante”ti? Niyakajjhattakhandhapañcakato, āvuso, bahi dhāvituṁ na adāsinti. Tumhehi, bhante, dukkaraṁ katanti. Evarūpo manoviññeyyo dhammo sevitabbo.

366. **Ekantavādā**ti ekoyeva anto vādassa etesaṁ, na dvedhā gatavādāti **ekantavādā,** ekaññeva vadantīti pucchati. **Ekantasīlā**ti ekācārā. **Ekantachandā**ti ekaladdhikā. **Ekanta-ajjhosānā**ti ekantapariyosānā.

Anekadhātu nānādhātu kho, devānaminda, lokoti devānaminda, ayaṁ loko anekajjhāsayo nānajjhāsayo. Ekasmiṁ gantukāme eko ṭhātukāmo hoti. Ekasmiṁ ṭhātukāme eko sayitukāmo hoti. Dve sattā ekajjhāsayā nāma dullabhā. Tasmiṁ anekadhātunānādhātusmiṁ loke yaṁ yadeva dhātuṁ yaṁ yadeva ajjhāsayaṁ sattā abhinivisanti gaṇhanti, taṁ tadeva. **Thāmasā parāmāsā**ti thāmena ca parāmāsena ca. **Abhinivissa voharantī**ti suṭṭhu gaṇhitvā voharanti, kathenti dīpenti kittenti. **Idameva saccaṁ moghamaññan**ti idaṁ amhākameva vacanaṁ saccaṁ, aññesaṁ vacanaṁ moghaṁ tucchaṁ niratthakanti.

Accantaniṭṭhāti (CS:pg.2.330) anto vuccati vināso, antaṁ atītā niṭṭhā etesanti accantaniṭṭhā. Yā etesaṁ niṭṭhā, yo paramassāso nibbānaṁ, taṁ sabbesaṁ vināsātikkantaṁ niccanti vuccati. **Yogakkhemo**ti nibbānasseva nāmaṁ, accanto

yogakkhemo etesanti **accantayogakkhemī**. Seṭṭhaṭṭhena brahmaṁ ariyamaggaṁ carantīti **brahmacārī**. Accantatthāya brahmacārī **accantabrahmacārī**. **Pariyosānan**tipi nibbānassa nāmaṁ. Accantaṁ pariyosānaṁ etesanti **accantapariyosānā**.
(DA.21./III,738.) **Taṇhāsaṅkhayavimuttā**ti taṇhāsaṅkhayoti maggopi nibbānampi. Maggo taṇhaṁ saṅkhiṇāti vināsetīti taṇhāsaṅkhayo. Nibbānaṁ yasmā taṁ āgamma taṇhā saṅkhiyati vinassati, tasmā taṇhāsaṅkhayo. Taṇhāsaṅkhayena maggena vimuttā, taṇhāsaṅkhaye nibbāne vimuttā adhimuttāti **taṇhāsaṅkhayavimuttā**.

Ettāvatā ca Bhagavatā cuddasapi mahāpañhā byākatā honti. Cuddasa mahāpañhā nāma issāmacchariyaṁ eko pañho, piyāppiyaṁ eko, chando eko, vitakko eko, papañco eko, somanassaṁ eko, domanassaṁ eko, upekkhā eko, kāyasamācāro eko, vacīsamācāro eko, pariyesanā eko, indriyasaṁvaro eko, anekadhātu eko, accantaniṭṭhā ekoti.

367. **Ejā**ti calanaṭṭhena taṇhā vuccati. Sā pīḷanaṭṭhena **rogo,** anto padussanaṭṭhena **gaṇḍo,** anuppaviṭṭhaṭṭhena **sallaṁ**. **Tasmā ayaṁ puriso**ti yasmā ejā attanā katakammānurūpena purisaṁ tattha tattha abhinibbattatthāya kaḍḍhati, tasmā ayaṁ puriso tesaṁ tesaṁ bhavānaṁ vasena uccāvacaṁ āpajjati. Brahmaloke ucco hoti, devaloke avaco. Devaloke ucco, manussaloke avaco. Manussaloke ucco, apāye avaco. **Yesāhaṁ, bhante**ti yesaṁ ahaṁ bhante. Sandhivasena panettha "yesāhan"ti hoti. **Yathāsutaṁ yathāpariyattan**ti yathā mayā suto ceva uggahito ca, evaṁ. **Dhammaṁ desemī**ti sattavatapadaṁ dhammaṁ desemi. **Na cāhaṁ tesan**ti ahaṁ pana tesaṁ sāvako na (CS:pg.2.331) sampajjāmi. **Ahaṁ kho pana, bhante**ti-ādinā attano sotāpannabhāvaṁ jānāpeti.

(DA.21.-7)Somanassapaṭilābhakathāvaṇṇanā

368. **Vedapaṭilābhan**ti tuṭṭhipaṭilābhaṁ. **Devāsurasaṅgāmo**ti devānañca asurānañca saṅgāmo. **Samupabyūḷho**ti samāpanno nalāṭena nalāṭaṁ paharaṇākārappatto viya. Etesaṁ kira kadāci mahāsamuddapiṭṭhe saṅgāmo hoti tattha pana chedanavijjhanādīhi aññamaññaṁ ghāto nāma natthi, dārumeṇḍakayuddhaṁ viya jayaparājayamattameva hoti. Kadāci devā jinanti, kadāci asurā. Tattha yasmiṁ saṅgāme devā puna apaccāgamanāya (DA.21./III,739.) asure jiniṁsu, taṁ sandhāya **tasmiṁ kho pana bhante**ti-ādimāha. **Ubhayametan**ti ubhayaṁ etaṁ. Duvidhampi ojaṁ ettha devaloke devāyeva paribhuñjissantīti evamassa āvajjantassa balavapītisomanassaṁ uppajji. **Sadaṇḍāvacaro**ti sadaṇḍāvacarako, daṇḍaggahaṇena satthaggahaṇena saddhiṁ ahosi, na nikkhittadaṇḍasatthoti dasseti. **Ekantanibbidāyā**ti ekanteneva vaṭṭe nibbindanatthāyāti sabbaṁ Mahāgovindasutte vuttameva.

369. **Pavedesī**ti kathesi dīpesi. **Idhevā**ti imasmiññeva okāse. **Devabhūtassa me sato**ti devassa me sato. **Punarāyu ca me laddho**ti puna aññena kammavipākena me jīvitaṁ laddhanti, iminā attano cutabhāvaṁ ceva upapannabhāvañca āvikaroti.

Diviyā kāyāti dibbā attabhāvā. **Āyuṁ hitvā amānusan**ti dibbaṁ āyuṁ jahitvā. **Amūḷho gabbhamessāmī**ti niyatagatikattā amūḷho hutvā. **Yattha me ramatī mano**ti yattha me mano ramissati, tattheva khattiyakulādīsu gabbhaṁ upagacchissāmīti sattakkhattuṁ deve ca mānuse cāti imamatthaṁ dīpeti.

Ñāyena viharissāmīti manussesu upapannopi mātaraṁ jīvitā voropanādīnaṁ abhabbattā ñāyena kāraṇena samena viharissāmīti attho.

Sambodhi (CS:pg.2.332) **ce bhavissatī**ti idaṁ sakadāgāmimaggaṁ sandhāya vadati, sace sakadāgāmī bhavissāmīti dīpeti. **Aññātā viharissāmī**ti aññātā ājānitukāmo hutvā viharissāmi. **Sveva anto bhavissatī**ti so eva me manussaloke anto bhavissatīti.

Puna devo bhavissāmi, devalokasmiṁ uttamoti puna devalokasmiṁ uttamo Sakko devānamindo bhavissāmīti vadati.

Antime vattamānamhīti antime bhave vattamāne. **So nivāso bhavissatī**ti ye te āyunā ca paññāya ca akaniṭṭhā jeṭṭhakā sabbadevehi paṇītatarā devā, avasāne me so nivāso (DA.21./III,740.) bhavissati Ayaṁ kira tato sakkattabhāvato cuto tasmiṁ attabhāve anāgāmimaggassa paṭiladdhattā uddhaṁsoto akaniṭṭhagāmī hutvā avihādīsu nibbattanto avasāne akaniṭṭhe nibbattissati. Taṁ sandhāya evamāha. Esa kira avihesu kappasahassaṁ vasissati, atappesu dve kappasahassāni, sudassesu cattāri kappasahassāni, sudassīsu aṭṭha, akaniṭṭhesu soḷasāti ekatiṁsa kappasahassāni brahma-āyuṁ anubhavissati. Sakko devarājā Anāthapiṇḍiko gahapati visākhā mahā-upāsikāti tayopi hi ime ekappamāṇa-āyukā eva, vaṭṭābhiratasattā nāma etehi sadisā sukhabhāgino nāma natthi.

370. **Apariyositasaṅkappo**ti aniṭṭhitamanoratho. **Yassu maññāmi samaṇe**ti ye ca samaṇe pavivittavihārinoti maññāmi.

Ārādhanāti sampādanā. **Virādhanā**ti asampādanā. **Na sampāyantī**ti sampādetvā kathetuṁ na sakkonti.

Ādiccabandhunanti ādiccopi Gotamagotto, Bhagavāpi Gotamagotto, tasmā evamāha. **Yaṁ karomasī**ti yaṁ pubbe brahmuno namakkāraṁ karoma. **Samaṁ devehī**ti devehi saddhiṁ, ito paṭṭhāya idāni amhākaṁ brahmuno namakkārakaraṇaṁ natthīti dasseti. **Sāmaṁ karomā**ti namakkāraṁ karoma.

371. **Parāmasitvā**ti (CS:pg.2.333) tuṭṭhacitto sahāyaṁ hatthena hatthamhi paharanto viya pathaviṁ paharitvā, sakkhibhāvatthāya vā paharitvā "yathā tvaṁ niccalo, evamahaṁ Bhagavatī"ti. **Ajjhiṭṭhapañhā**ti ajjhesitapañhā patthitapañhā. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Sakkapañhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.22./III,741.)

(DA.22.) 9.Mahāsatipaṭṭhānasuttavaṇṇanā

(DA.22.-1)Uddesavārakathāvaṇṇanā

373. **Evaṁ** (CS:pg.2.334) **me sutan**ti Mahāsatipaṭṭhānasuttaṁ. Tatrāyamapubbapadavaṇṇanā-- **ekāyano ayaṁ, bhikkhave, maggo**ti kasmā Bhagavā idaṁ suttamabhāsi? Kururaṭṭhavāsīnaṁ gambhīradesanāpaṭiggahaṇasamatthatāya. Kururaṭṭhavāsino kira bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo utupaccayādisampannattā tassa raṭṭhassa sappāya-utupaccayasevanena niccaṁ kallasarīrā kallacittā ca honti. Te cittasarīrakallatāya anuggahitapaññābalā gambhīrakathaṁ paṭiggahetuṁ samatthā honti. Tena nesaṁ Bhagavā imaṁ gambhīradesanāpaṭiggahaṇasamatthataṁ sampassanto ekavīsatiyā ṭhānesu kammaṭṭhānaṁ arahatte pakkhipitvā idaṁ gambhīratthaṁ Mahāsatipaṭṭhānasuttaṁ abhāsi. Yathā hi puriso suvaṇṇacaṅkoṭakaṁ labhitvā tattha nānāpupphāni pakkhipeyya, suvaṇṇamañjūsaṁ vā pana labhitvā sattaratanāni

pakkhipeyya, evaṁ Bhagavā kururaṭṭhavāsiparisaṁ labhitvā gambhīradesanaṁ desesi. Tenevettha aññānipi gambhīratthāni imasmiṁ Dīghanikāye **Mahānidānaṁ** (DA.22./III,742.) Majjhimanikāye **Satipaṭṭhānaṁ, Sāropamaṁ, Rukkhopamaṁ, Raṭṭhapālaṁ, Māgaṇḍiyaṁ, Āneñjasappāyan**ti aññānipi suttāni desesi.

Apica tasmiṁ janapade catasso parisā pakatiyāva satipaṭṭhānabhāvanānuyogamanuyuttā viharanti, antamaso dāsakammakaraparijānāpi satipaṭṭhānapaṭisaṁyuttameva kathaṁ kathenti. Udakatitthasuttakantanaṭṭhānādīsupi niratthakakathā nāma nappavattati. Sace kāci itthī "amma, tvaṁ kataraṁ satipaṭṭhānabhāvanaṁ manasikarosī"ti pucchitā "na kiñcī"ti vadati, taṁ garahanti "dhiratthu tava jīvitaṁ, jīvamānāpi tvaṁ matasadisā"ti. Atha naṁ "mā dāni puna evamakāsī"ti ovaditvā aññataraṁ satipaṭṭhānaṁ uggaṇhāpenti. Yā pana "ahaṁ asukasatipaṭṭhānaṁ nāma manasikaromī"ti vadati, tassā "sādhu sādhū"ti sādhukāraṁ katvā "tava jīvitaṁ sujīvitaṁ, tvaṁ nāma manussattaṁ pattā, tavatthāya sammāsamBuddho uppanno"ti-ādīhi pasaṁsanti. Na kevalañcettha manussajātikāva satipaṭṭhānamanasikārayuttā, te nissāya viharantā tiracchānagatāpi.

Tatridaṁ (CS:pg.2.335) vatthu-- eko kira naṭako suvapotakaṁ gahetvā sikkhāpento vicarati. So bhikkhunupassayaṁ upanissāya vasitvā gamanakāle suvapotakaṁ pamussitvā gato. Taṁ sāmaṇeriyo gahetvā paṭijaggiṁsu. Buddharakkhito tissa nāmaṁ akaṁsu. Taṁ ekadivasaṁ purato nisinnaṁ disvā mahātherī āha-- "Buddharakkhitā"ti. Kiṁ, ayyeti? Atthi te koci bhāvanāmanasikāroti? Natthi, ayyeti. Āvuso, pabbajitānaṁ santike vasantena nāma vissaṭṭha-attabhāvena bhavituṁ na vaṭṭati, kocideva manasikāro icchitabbo, tvaṁ pana aññaṁ na sakkhissasi, "Atthi aṭṭhī"ti sajjhāyaṁ karohīti. So theriyā ovāde ṭhatvā "Atthi aṭṭhī"ti sajjhāyanto carati.

Taṁ ekadivasaṁ pātova toraṇagge nisīditvā bālātapaṁ tapamānaṁ eko sakuṇo nakhapañjarena aggahesi. So "kiri kirī"ti saddamakāsi. Sāmaṇeriyo sutvā "ayye Buddharakkhito sakuṇena gahito, mocema nan"ti leḍḍu-ādīni gahetvā anubandhitvā (DA.22./III,743.) mocesuṁ Taṁ ānetvā purato ṭhapitaṁ therī āha-- "Buddharakkhita, sakuṇena gahitakāle kiṁ cintesī"ti? Na, ayye, aññaṁ kiñci cintesiṁ, aṭṭhipuñjova aṭṭhipuñjaṁ gahetvā gacchati, katarasmiṁ ṭhāne vippakirissatīti, evaṁ ayye aṭṭhipuñjameva cintesinti. Sādhu, sādhu, Buddharakkhita, anāgate bhavakkhayassa te paccayo bhavissatīti. Evaṁ tattha tiracchānagatāpi satipaṭṭhānamanasikārayuttā. Tasmā nesaṁ Bhagavā satipaṭṭhānabuddhimeva janento idaṁ suttamabhāsi.

Tattha **ekāyano**ti ekamaggo. Maggassa hi--

"Maggo pantho patho pajjo, añjasaṁ vaṭumāyanaṁ;
Nāvā uttarasetū ca, kullo ca bhisisaṅkamo"ti.

Bahūni nāmāni. Svāyamidha ayananāmena vutto, tasmā **ekāyano ayaṁ, bhikkhave, maggo**ti ettha ekamaggo ayaṁ, bhikkhave, maggo na dvidhā pathabhūtoti evamattho daṭṭhabbo. Atha vā ekena ayitabboti ekāyano. Ekenāti gaṇasaṅgaṇikaṁ pahāya vūpakaṭṭhena pavivittacittena. Ayitabbo paṭipajjitabbo, ayanti vā etenāti ayano, saṁsārato (CS:pg.2.336) nibbānaṁ gacchantīti attho. Ekassa ayano ekāyano. **Ekassā**ti seṭṭhassa. Sabbasattaseṭṭho ca Bhagavā, tasmā Bhagavatoti vuttaṁ hoti. Kiñcāpi hi tena aññepi ayanti, evaṁ santepi Bhagavatova so ayano tena uppāditattā. Yathāha-- "So hi, brāhmaṇa, Bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā"ti-ādi (ma.ni.3.79). Ayatīti vā ayano, gacchati pavattatīti attho. Ekasmiṁ ayanoti ekāyano, imasmiññeva Dhammavinaye pavattati, na aññatthāti vuttaṁ hoti. Yathāha-- "imasmiṁ

kho, Subhadda, Dhammavinaye ariyo aṭṭhaṅgiko maggo upalabbhatī”ti (dī.ni.2.214= D.16./II,151.). Desanābhedoyeva heso, atthato pana ekova. Apica ekaṁ ayatīti ekāyano. Pubbabhāge nānāmukhabhāvanānayappavattopi aparabhāge ekaṁ (DA.22./III,744.) nibbānameva gacchatīti vuttaṁ hoti. Yathāha brahmā Sahampati--

Ekāyanaṁ jātikhayantadassī,
Maggaṁ pajānāti hitānukampī.
Etena maggena tariṁsu pubbe,
Tarissanti ye ca taranti oghanti. (saṁ.ni.5.409=S.47.43./V,186.).

Keci pana “na pāraṁ diguṇaṁ yantī”ti gāthānayena yasmā ekavāraṁ nibbānaṁ gacchati, tasmā “ekāyano”ti vadanti, taṁ na yujjati. Imassa hi atthassa sakiṁ ayanoti iminā byañjanena bhavitabbaṁ. Yadi pana ekaṁ ayanamassa ekā gati pavattīti evaṁ atthaṁ yojetvā vucceyya, byañjanaṁ yujjeyya, attho pana ubhayathāpi na yujjati. Kasmā? Idha pubbabhāgamaggassa adhippetattā. Kāyādicatu-ārammaṇappavatto hi pubbabhāgasatipaṭṭhānamaggo idhādhippeto, na lokuttaro, so ca anekavārampi ayati, anekañcassa ayanaṁ hoti.

Pubbepi ca imasmiṁ pade mahātherānaṁ sākacchā ahosiyeva. Tipiṭakacūḷanāgatthero pubbabhāgasatipaṭṭhānamaggoti āha. Ācariyo panassa Tipiṭakacūḷasumatthero missakamaggoti āha. Pubbabhāgo bhanteti? Missako, āvusoti. Ācariye pana punappunaṁ bhaṇante appaṭibāhitvā (CS:pg.2.337) tuṇhī ahosi. Pañhaṁ avinicchinitvāva uṭṭhahiṁsu. Athācariyatthero nahānakoṭṭhakaṁ gacchanto “mayā missakamaggo kathito, cūḷanāgo pubbabhāgamaggoti ādāya voharati, ko nu kho ettha nicchayo”ti suttantaṁ ādito paṭṭhāya parivattento “yo hi koci bhikkhave, ime cattāro satipaṭṭhāne evaṁ bhāveyya satta vassānī”ti imasmiṁ ṭhāne sallakkhesi. Lokuttaramaggo uppajjitvā satta vassāni tiṭṭhamāno nāma natthi, mayā vutto missakamaggo na labbhati. Cūḷanāgena diṭṭho pubbabhāgamaggova labbhatīti ñatvā aṭṭhamiyaṁ dhammasavane saṅghuṭṭhe agamāsi.

Porāṇakattherā kira piyadhammasavanā honti, saddaṁ sutvāva “ahaṁ paṭhamaṁ, ahaṁ paṭhaman”ti ekappahāreneva osaranti. Tasmiñca divase Cūḷanāgattherassa vāro, (DA.22./III,745.) tena dhammāsane nisīditvā bījaniṁ gahetvā pubbagāthāsu vuttāsu therassa āsanapiṭṭhiyaṁ ṭhitassa etadahosi -- “raho nisīditvā na vakkhāmī”ti. Porāṇakattherā hi anusūyakā honti. Na attano rucimeva ucchubhāraṁ viya evaṁ ukkhipitvā vicaranti, kāraṇameva gaṇhanti, akāraṇaṁ vissajjenti. Tasmā thero “āvuso, cūḷanāgā”ti āha. So ācariyassa viya saddoti dhammaṁ ṭhapetvā “kiṁ bhante”ti āha. Āvuso, cūḷanāga, mayā vutto missakamaggo na labbhati, tayā vutto pubbabhāgasatipaṭṭhānamaggova labbhatīti. Thero cintesi-- “amhākaṁ ācariyo sabbapariyattiko tepiṭako sutabuddho, evarūpassāpi nāma bhikkhuno ayaṁ pañho āluḷeti, anāgate mama bhātikā imaṁ pañhaṁ āluḷessantīti suttaṁ gahetvā imaṁ pañhaṁ niccalaṁ karissāmī”ti Paṭisambhidāmaggato-- “ekāyanamaggo vuccati pubbabhāgasatipaṭṭhānamaggo”.

Maggānaṭṭhaṅgiko seṭṭho, saccānaṁ caturo padā;
Virāgo seṭṭho dhammānaṁ, dvipadānañca cakkhumā.
Eseva maggo natthañño, dassanassa visuddhiyā;
Etañhi tumhe paṭipajjatha, mārasenappamaddanaṁ.
Etañhi tumhe paṭipannā, dukkhassantaṁ karissathāti. --

Suttaṁ āharitvā ṭhapesi.

Maggoti (CS:pg.2.338) kenaṭṭhena maggo? Nibbānagamanaṭṭhena

nibbānatthikehi magganīyaṭṭhena ca. **Sattānaṁ visuddhiyā**ti rāgādīhi malehi abhijjhāvisamalobhādīhi ca upakkilesehi kiliṭṭhacittānaṁ sattānaṁ visuddhatthāya. Tathā hi imināva maggena ito satasahassakappādhikānaṁ catunnaṁ (DA.22./III,746.) asaṅkhyeyyānaṁ upari ekasmiṁyeva kappe nibbatte taṇhaṅkaramedhaṅkarasaraṇaṅkaradīpaṅkaranāmake Buddhe ādiṁ katvā sakyamunipariyosānā aneke sammāsambuddhā anekasatā paccekabuddhā gaṇanapathaṁ vītivattā ariyasāvakā cāti ime sattā sabbe cittamalaṁ pavāhetvā paramavisuddhiṁ pattā. Rūpamalavasena pana saṁkilesavodānapaññattiyeva natthi. Tathā hi--

"Rūpena saṁkiliṭṭhena, saṁkilissanti māṇavā;
Rūpe suddhe visujjhanti, anakkhātaṁ mahesinā.
Cittena saṁkiliṭṭhena, saṁkilissanti māṇavā;
Citte suddhe visujjhanti, iti vuttaṁ mahesinā".

Yathāha-- "cittasaṁkilesā, bhikkhave, sattā saṁkilissanti, cittavodānā visujjhantī"ti. Tañca cittavodānaṁ iminā satipaṭṭhānamaggena hoti. Tenāha "sattānaṁ visuddhiyā"ti.

Sokaparidevānaṁ samatikkamāyāti sokassa ca paridevassa ca samatikkamāya pahānāyāti attho, ayañhi maggo bhāvito **santatimahāmattā**dīnaṁ viya sokasamatikkamāya, **Paṭācārā**dīnaṁ viya paridevasamatikkamāya saṁvattati. Tenāha "sokaparidevānaṁ samatikkamāyā"ti. Kiñcāpi hi santatimahāmatto--

"Yaṁ pubbe taṁ visodhehi, pacchā te mātu kiñcanaṁ;
Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasī"ti. (su.ni.945).

Imaṁ gāthaṁ sutvāva saha paṭisambhidāhi arahattaṁ patto. Paṭācārā--

"Na santi puttā tāṇāya, na pitā nāpi bandhavā;
Antakenādhipannassa, natthi ñātīsu tāṇatā"ti. (dha.pa.288).

(DA.22./III,747.) Imaṁ (CS:pg.2.339) gāthaṁ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhitā. Yasmā pana kāyavedanācittadhammesu kañci dhammaṁ anāmasitvā bhāvanā nāma natthi, tasmā tepi imināva maggena sokaparideve samatikkantāti veditabbā.

Dukkhadomanassānaṁ atthaṅgamāyāti kāyikadukkhassa cetasikadomanassassa cāti imesaṁ dvinnaṁ atthaṅgamāya, nirodhāyāti attho. Ayañhi maggo bhāvito Tissattherādīnaṁ viya dukkhassa, sakkādīnaṁ viya ca domanassassa atthaṅgamāya saṁvattati.

Tatrāyaṁ atthadīpanā–Sāvatthiyaṁ kira **Tisso** nāma kuṭumbikaputto cattālīsa hiraññakoṭiyo pahāya pabbajitvā agāmake araññe viharati. Tassa kaniṭṭhabhātu bhariyā "gacchatha, naṁ jīvitā voropethā"ti pañcasate core pesesi. Te gantvā theraṁ parivāretvā nisīdiṁsu. Thero āha-- "kasmā āgatattha upāsakā"ti? Taṁ jīvitā voropessāmāti. Pāṭibhogaṁ me upāsakā, gahetvā ajjekarattiṁ jīvitaṁ dethāti. Ko te, samaṇa, imasmiṁ ṭhāne pāṭibhogo bhavissatīti? Thero mahantaṁ pāsāṇaṁ gahetvā dve ūruṭṭhīni bhinditvā "vaṭṭati upāsakā pāṭibhogo"ti āha. Te apakkamitvā caṅkamanasīse aggiṁ katvā nipajjiṁsu. Therassa vedanaṁ vikkhambhetvā sīlaṁ paccavekkhato parisuddhaṁ sīlaṁ nissāya pītipāmojjaṁ uppajji. Tato anukkamena vipassanaṁ vaḍḍhento tiyāmarattiṁ samaṇadhammaṁ katvā aruṇuggamane arahattaṁ patto imaṁ udānaṁ udānesi--

"Ubho pādāni bhinditvā, saññapessāmi vo ahaṁ;
Aṭṭiyāmi harāyāmi, sarāgamaraṇaṁ ahaṁ.
Evāhaṁ cintayitvāna, yathābhūtaṁ vipassisaṁ;
Sampatte aruṇuggamhi, arahattamapāpuṇin"ti.

Aparepi **tiṁsa bhikkhū** Bhagavato santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā araññavihāre vassaṁ upagantvā "āvuso, tiyāmarattiṁ (DA.22./III,748.) samaṇadhammova kātabbo, na aññamaññassa santikaṁ āgantabban"ti vatvā vihariṁsu. Tesaṁ samaṇadhammaṁ katvā paccūsasamaye pacalāyantānaṁ eko byaggho āgantvā ekekaṁ bhikkhuṁ gahetvā gacchati. Na koci "maṁ byaggho gaṇhī"ti vācampi nicchāresi. Evaṁ pañcasu dasasu bhikkhūsu khāditesu uposathadivase "itare, āvuso (CS:pg.2.340) kuhin"ti pucchitvā ñatvā ca "idāni gahitena gahitomhīti vattabban"ti vatvā vihariṁsu Atha aññataraṁ daharabhikkhuṁ purimanayeneva byaggho gaṇhi. So "byaggho bhante"ti āha. Bhikkhū kattaradaṇḍe ca ukkāyo ca gahetvā mocessāmāti anubandhiṁsu. Byaggho bhikkhūnaṁ agatiṁ chinnataṭaṭṭhānamāruyha taṁ bhikkhuṁ pādaṅguṭṭhakato paṭṭhāya khādituṁ ārabhi. Itarepi "idāni sappurisa, amhehi kattabbaṁ natthi, bhikkhūnaṁ viseso nāma evarūpe ṭhāne paññāyatī"ti āhaṁsu. So byagghamukhe nipannova taṁ vedanaṁ vikkhambhetvā vipassanaṁ vaḍḍhento yāva gopphakā khāditasamaye sotāpanno hutvā, yāva jaṇṇukā khāditasamaye sakadāgāmī, yāva nābhiyā khāditasamaye anāgāmī hutvā, hadayarūpe akhāditeyeva saha paṭisambhidāhi arahattaṁ patvā imaṁ udānaṁ udānesi --

"Sīlavā vatasampanno, paññavā susamāhito;
Muhuttaṁ pamādamanvāya, byagghenoruddhamānaso.
Pañjarasmiṁ gahetvāna, silāya uparī kato;
Kāmaṁ khādatu maṁ byaggho, aṭṭhiyā ca nhārussa ca.
Kilese khepayissāmi, phusissāmi vimuttiyan"ti.

Aparopi Pītamallatthero nāma gihikāle tīsu rajjesu paṭākaṁ gahetvā tambapaṇṇidīpaṁ āgamma rājānaṁ passitvā (DA.22./III,749.) raññā katānuggaho ekadivasaṁ kilañjakāpaṇasāladvārena gacchanto "rūpaṁ, bhikkhave, na tumhākaṁ, taṁ pajahatha, taṁ vo pahīnaṁ dīgharattaṁ hitāya sukhāya bhavissatī"ti na tumhākavākyaṁ sutvā cintesi "neva kira rūpaṁ attano, na vedanā"ti. So taṁyeva aṅkusaṁ katvā nikkhamitvā mahāvihāraṁ gantvā pabbajjaṁ yācitvā pabbajito upasampanno dvemātikā paguṇā katvā tiṁsa bhikkhū gahetvā gabalavāliya-aṅgaṇaṁ gantvā samaṇadhammaṁ akāsi. Pādesu avahantesu jaṇṇukehi caṅkamati. Tamenaṁ rattiṁ eko migaluddako migoti maññamāno pahari. Satti vinivijjhitvā gatā, so taṁ sattiṁ harāpetvā paharaṇamukhāni tiṇavaṭṭiyā pūrāpetvā pāsāṇapiṭṭhiyaṁ attānaṁ nisīdāpetvā okāsaṁ kāretvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā saha (CS:pg.2.341) paṭisambhidāhi arahattaṁ patvā ukkāsitasaddena āgatānaṁ bhikkhūnaṁ byākaritvā imaṁ udānaṁ udānesi --

"Bhāsitaṁ Buddhaseṭṭhassa, sabbalokaggavādino;
Na tumhākamidaṁ rūpaṁ, taṁ jaheyyātha bhikkhavo.
Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino;
Uppajjitvā nirujjhanti, tesaṁ vūpasamo sukho"ti.

Evaṁ tāva ayaṁ maggo Tissattherādīnaṁ viya dukkhassa atthaṅgamāya saṁvattati.

Sakko pana devānamindo attano pañcavidhapubbanimittaṁ disvā maraṇabhayasantajjito domanassajāto Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā pañhaṁ pucchi. So upekkhāpañhavissajjanāvasāne (DA.22./III,750.) asītisahassāhi devatāhi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Sā cassa upapatti puna pākatikāva ahosi.

Subrahmāpi devaputto accharāsahassaparivuto saggasampattiṁ anubhoti. Tattha pañcasatā accharāyo rukkhato pupphāni ocinantiyo cavitvā niraye uppannā. So "kiṁ imā cirāyantī"ti upadhārento tāsaṁ niraye nibbattanabhāvaṁ ñatvā "kittakaṁ nu

kho mama āyū”ti upaparikkhanto attano āyuparikkhayaṁ viditvā cavitvā tattheva niraye nibbattanabhāvaṁ disvā bhīto ativiya domanassajāto hutvā “imaṁ me domanassaṁ Satthā vinayissati, na añño”ti avasesā pañcasatā accharāyo gahetvā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā pañhaṁ pucchi--

“Niccaṁ utrastamidaṁ cittaṁ, niccaṁ ubbiggidaṁ mano;
Anuppannesu kicchesu, atho uppatitesu ca.
Sace atthi anutrastaṁ, taṁ me akkhāhi pucchitoti. (saṁ.ni.1.98).

Tato naṁ Bhagavā āha--

“Nāññatra bojjhā tapasā, nāññatrindriyasaṁvarā;
Nāññatra sabbanissaggā, sotthiṁ passāmi pāṇinan”ti. (saṁ.ni.1.98).

So (CS:pg.2.342) desanāpariyosāne pañcahi accharāsatehi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāya taṁ sampattiṁ thāvaraṁ katvā devalokameva agamāsīti. Evaṁ ayaṁ maggo bhāvito sakkādīnaṁ viya domanassassa atthaṅgamāya saṁvattatīti veditabbo.

Ñāyassa adhigamāyāti ñāyo vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, tassa adhigamāya, pattiyāti vuttaṁ hoti. Ayañhi pubbabhāge lokiyo satipaṭṭhānamaggo bhāvito lokuttaramaggassa (DA.22./III,751.) adhigamāya saṁvattati. Tenāha “ñāyassa adhigamāyā”ti. **Nibbānassa sacchikiriyāyā**ti taṇhāvānavirahitattā nibbānanti laddhanāmassa amatassa sacchikiriyāya, attapaccakkhatāyāti vuttaṁ hoti. Ayañhi maggo bhāvito anupubbena nibbānasacchikiriyaṁ sādheti. Tenāha “nibbānassa sacchikiriyāyā”ti.

Tattha kiñcāpi “sattānaṁ visuddhiyā”ti vutte sokasamatikkamādīni atthato siddhāneva honti, ṭhapetvā pana sāsanayuttikovide aññesaṁ na pākaṭāni, na ca Bhagavā paṭhamaṁ sāsanayuttikovidaṁ janaṁ katvā pacchā dhammaṁ deseti. Tena teneva pana suttena taṁ taṁ atthaṁ ñāpeti. Tasmā idha yaṁ yaṁ atthaṁ ekāyanamaggo sādheti, taṁ taṁ pākaṭaṁ katvā dassento “sokaparidevānaṁ samatikkamāyā”ti-ādimāha. Yasmā vā yā sattānaṁ visuddhi ekāyanamaggena saṁvattati, sā sokaparidevānaṁ samatikkamena hoti. Sokaparidevānaṁ samatikkamo dukkhadomanassānaṁ atthaṅgamena, dukkhadomanassānaṁ atthaṅgamo ñāyassādhigamena, ñāyassādhigamo nibbānassa sacchikiriyāya. Tasmā imampi kamaṁ dassento “sattānaṁ visuddhiyā”ti vatvā “sokaparidevānaṁ samatikkamāyā”ti-ādimāha.

Apica vaṇṇabhaṇanametaṁ ekāyanamaggassa. Yatheva hi Bhagavā-- “dhammaṁ vo, bhikkhave, desessāmi ādikalyāṇaṁ majjhekalyāṇaṁ pariyosānakalyāṇaṁ sātthaṁ sabyañjanaṁ kevalaparipuṇṇaṁ parisuddhaṁ brahmacariyaṁ pakāsessāmi yadidaṁ chachakkānī”ti (ma.ni.3.420) chachakkadesanāya aṭṭhahi padehi vaṇṇaṁ abhāsi. Yathā ca ariyavaṁsadesanāya “cattārome, bhikkhave, ariyavaṁsā aggaññā rattaññā vaṁsaññā porāṇā asaṁkiṇṇā asaṁkiṇṇapubbā na (CS:pg.2.343) saṅkīyanti na saṅkīyissanti, appaṭikuṭṭhā samaṇehi brāhmaṇehi viññūhī”ti (a.ni.4.28) navahi padehi vaṇṇaṁ abhāsi; evaṁ imassāpi ekāyanamaggassa sattānaṁ visuddhiyāti-ādīhi sattahi padehi vaṇṇaṁ abhāsi. Kasmāti ce, tesaṁ bhikkhūnaṁ ussāhajananatthaṁ. Vaṇṇabhāsanañhi sutvā te bhikkhū “ayaṁ kira maggo hadayasantāpabhūtaṁ sokaṁ, vācāvippalāpabhūtaṁ (DA.22./III,752.) paridevaṁ, kāyika-asātabhūtaṁ dukkhaṁ, cetasika-asātabhūtaṁ domanassanti cattāro upaddave hanati, visuddhiṁ ñāyaṁ nibbānanti tayo visese āvahatī”ti ussāhajātā imaṁ dhammadesanaṁ uggahetabbaṁ pariyāpuṇitabbaṁ dhāretabbaṁ, vācetabbaṁ, imañca maggaṁ bhāvetabbaṁ maññissanti. Iti tesaṁ bhikkhūnaṁ ussāhajananatthaṁ vaṇṇaṁ abhāsi. Kambalavāṇijādayo

kambalādīnaṁ vaṇṇaṁ viya.

Yathā hi satasahassagghanikapaṇḍukambalavāṇijena ‘kambalaṁ gaṇhathā’ti ugghositepi asukakambaloti na tāva manussā jānanti. Kesakambalavāḷakambalādayopi hi duggandhā kharasamphassā kambalātveva vuccanti. Yadā pana tena gandhārako rattakambalo sukhumo ujjalo sukhasamphassoti ugghositaṁ hoti, tadā ye pahonti, te gaṇhanti. Ye nappahonti, tepi dassanakāmā honti; evameva ‘ekāyano, bhikkhave, ayaṁ maggo’ti vuttepi asukamaggoti na tāva pākaṭo hoti. Nānappakārakā hi aniyyānikamaggāpi maggātveva vuccanti. “Sattānaṁ visuddhiyā”ti-ādimhi pana vutte “ayaṁ kira maggo cattāro upaddave hanati, tayo visese āvahatī”ti ussāhajātā imaṁ dhammadesanaṁ uggahetabbaṁ pariyāpuṇitabbaṁ dhāretabbaṁ vācetabbaṁ, imañca maggaṁ bhāvetabbaṁ maññissantīti vaṇṇaṁ bhāsanto “sattānaṁ visuddhiyā”ti-ādimāha. Yathā ca satasahassagghanikapaṇḍukambalavāṇijūpamā; evaṁ rattajambunadasuvaṇṇa-udakappasādakamaṇiratanasuvisuddhamuttaratanapavāḷādivāṇijūpamādayopettha āharitabbā.

Yadidanti nipāto, ye imeti ayamassa attho. **Cattāro**ti gaṇanaparicchedo. Tena na tato heṭṭhā, na uddhanti satipaṭṭhānaparicchedaṁ dīpeti. **Satipaṭṭhānā**ti tayo satipaṭṭhānā satigocaropi tidhā paṭipannesu sāvakesu satthuno paṭighānunayavītivattatāpi, satipi. “Catunnaṁ (CS:pg.2.344) bhikkhave, satipaṭṭhānānaṁ samudayañca atthaṅgamañca desessāmi, taṁ suṇātha …pe… ko ca, bhikkhave, kāyassa samudayo. Āhārasamudayā kāyassa samudayo”ti-ādīsu (DA.22./III,753.) (saṁ.ni.5.408= S.47.42./V,185.) hi satigocaro satipaṭṭhānanti vuccati. Tathā “kāyo upaṭṭhānaṁ no sati, sati pana upaṭṭhānañceva sati cā”ti-ādīsupi (paṭi.ma.3.35). Tassattho -- patiṭṭhāti asminti **paṭṭhānaṁ**. Kā patiṭṭhāti? Sati. Satiyā paṭṭhānaṁ **satipaṭṭhānaṁ,** padhānaṁ ṭhānanti vā paṭṭhānaṁ. Satiyā paṭṭhānaṁ satipaṭṭhānaṁ hatthiṭṭhāna-assaṭṭhānādīni viya.

“Tayo satipaṭṭhānā yadariyo sevati, yadariyo sevamāno Satthā gaṇamanusāsituṁ arahatī”ti (ma.ni.3.311) ettha tidhā paṭipannesu sāvakesu satthuno paṭighānunayavītivattatā “satipaṭṭhānan”ti vuttā. Tassattho-- paṭṭhapetabbato paṭṭhānaṁ, pavattayitabbatoti attho. Kena paṭṭhapetabbatoti? Satiyā. Satiyā paṭṭhānaṁ satipaṭṭhānaṁ. “Cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā bahulīkatā satta sambojjhaṅge paripūrentī”ti-ādīsu (ma.ni.3.147) pana satiyeva “satipaṭṭhānaṁ”ti vuccati. Tassattho-- paṭṭhātīti paṭṭhānaṁ, upaṭṭhāti okkanditvā pakkhanditvā pattharitvā pavattatīti attho. Satiyeva satipaṭṭhānaṁ. Atha vā saraṇaṭṭhena sati, upaṭṭhānaṭṭhena paṭṭhānaṁ. Iti sati ca sā paṭṭhānaṁ cātipi satipaṭṭhānaṁ. Idamidhādhippetaṁ.

Yadi evaṁ kasmā “satipaṭṭhānā”ti bahuvacanaṁ? Satibahuttā. Ārammaṇabhedena hi bahukā etā satiyo. Atha maggoti kasmā ekavacanaṁ? Maggaṭṭhena ekattā. Catassopi hi etā satiyo maggaṭṭhena ekattaṁ gacchanti. Vuttañhetaṁ-- “maggoti kenaṭṭhena maggo? Nibbānagamanaṭṭhena. Nibbānatthikehi magganīyaṭṭhena cā”ti. Catassopi cetā aparabhāge kāyādīsu ārammaṇesu kiccaṁ sādhayamānā nibbānaṁ gacchanti, ādito paṭṭhāya ca nibbānatthikehi maggiyanti, tasmā catassopi eko maggoti vuccanti. Evañca sati vacanānusandhinā sānusandhikāva desanā hoti, “mārasenappamaddanaṁ, vo bhikkhave, maggaṁ desessāmi, taṁ suṇātha …pe… katamo ca, bhikkhave, mārasenappamaddano maggo? Yadidaṁ satta bojjhaṅgā”ti-ādīsu (saṁ.ni.5.224) viya. Yathā mārasenappamaddanoti ca, satta bojjhaṅgāti ca atthato ekaṁ, byañjanamevettha nānaṁ (CS:pg.2.345) Evaṁ “ekāyanamaggo”ti (DA.22./III,754.) ca “cattāro satipaṭṭhānā”ti ca atthato ekaṁ, byañjanamevettha nānaṁ, tasmā maggaṭṭhena ekattā ekavacanaṁ. Ārammaṇabhedena satibahuttā bahuvacanaṁ veditabbaṁ.

Kasmā pana Bhagavatā cattārova satipaṭṭhānā vuttā anūnā anadhikāti? Veneyyahitattā. Taṇhācaritadiṭṭhicaritasamathayānikavipassanāyānikesu hi mandatikkhavasena dvedhā dvedhā pavattesu veneyyesu mandassa taṇhācaritassa oḷārikaṁ kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṁ Visuddhimaggo, tikkhassa sukhumaṁ vedanānupassanāsatipaṭṭhānaṁ. Diṭṭhicaritassapi mandassa nātippabhedagataṁ cittānupassanāsatipaṭṭhānaṁ Visuddhimaggo, tikkhassa atippabhedagataṁ dhammānupassanāsatipaṭṭhānaṁ Visuddhimaggo. Samathayānikassa ca mandassa akicchena adhigantabbanimittaṁ paṭhamaṁ satipaṭṭhānaṁ Visuddhimaggo, tikkhassa oḷārikārammaṇe asaṇṭhahanato dutiyaṁ. Vipassanāyānikassapi mandassa nātippabhedagatārammaṇaṁ tatiyaṁ, tikkhassa atippabhedagatārammaṇaṁ catutthaṁ. Iti cattārova vuttā anūnā anadhikāti.

Subhasukhanicca-attabhāvavipallāsappahānatthaṁ vā. Kāyo hi asubho, tattha ca subhavipallāsavipallatthā sattā. Tesaṁ tattha asubhabhāvadassanena tassa vipallāsassa pahānatthaṁ paṭhamaṁ satipaṭṭhānaṁ vuttaṁ. Sukhaṁ niccaṁ attāti gahitesupi ca vedanādīsu vedanā dukkhā, cittaṁ aniccaṁ, dhammā anattā, tesu ca sukhanicca-attavipallāsavipallatthā sattā. Tesaṁ tattha dukkhādibhāvadassanena tesaṁ vipallāsānaṁ pahānatthaṁ sesāni tīṇi vuttānīti evaṁ subhasukhanicca-attabhāvavipallāsappahānatthaṁ vā cattārova vuttā anūnā anadhikāti veditabbā. Na kevalañca vipallāsappahānatthameva, atha kho caturoghayogāsavagantha-upādāna-agatipahānatthampi catubbidhāhārapariññatthañca cattārova vuttāti veditabbā. Ayaṁ tāva pakaraṇanayo.

Aṭṭhakathāyaṁ pana saraṇavasena ceva ekattasamosaraṇavasena ca ekameva satipaṭṭhānaṁ ārammaṇavasena cattāroti etadeva vuttaṁ. (DA.22./III,754.) Yathā hi catudvāre nagare pācīnato āgacchantā pācīnadisāya uṭṭhānakaṁ bhaṇḍaṁ gahetvā pācīnadvārena nagarameva pavisanti, dakkhiṇato. Pacchimato. Uttarato āgacchantā uttaradisāya uṭṭhānakaṁ bhaṇḍaṁ gahetvā uttaradvārena nagarameva pavisanti; evaṁ--sampadamidaṁ veditabbaṁ. Nagaraṁ viya (CS:pg.2.346) hi nibbānamahānagaraṁ, dvāraṁ viya aṭṭhaṅgiko lokuttaramaggo, pācīnadisādayo viya kāyādayo.

Yathā pācīnato āgacchantā pācīnadisāya uṭṭhānakaṁ bhaṇḍaṁ gahetvā pācīnadvārena nagarameva pavisanti, evaṁ kāyānupassanāmukhena āgacchantā cuddasavidhena kāyānupassanaṁ bhāvetvā kāyānupassanābhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṁ nibbānameva osaranti. Yathā dakkhiṇato āgacchantā dakkhiṇāya disāya uṭṭhānakaṁ bhaṇḍaṁ gahetvā dakkhiṇadvārena nagarameva pavisanti, evaṁ vedanānupassanāmukhena āgacchantā navavidhena vedanānupassanaṁ bhāvetvā vedanānupassanābhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṁ nibbānameva osaranti. Yathā pacchimato āgacchantā pacchimadisāya uṭṭhānakaṁ bhaṇḍaṁ gahetvā pacchimadvārena nagarameva pavisanti, evaṁ cittānupassanāmukhena āgacchantā soḷasavidhena cittānupassanaṁ bhāvetvā cittānupassanābhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṁ nibbānameva osaranti. Yathā uttarato āgacchantā uttaradisāya uṭṭhānakaṁ bhaṇḍaṁ gahetvā uttaradvārena nagarameva pavisanti, evaṁ dhammānupassanāmukhena āgacchantā pañcavidhena dhammānupassanaṁ bhāvetvā dhammānupassanābhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṁ nibbānameva osaranti. Evaṁ saraṇavasena ceva ekattasamosaraṇavasena ca ekameva satipaṭṭhānaṁ ārammaṇavasena cattārova vuttāti veditabbā.

Katame cattāroti kathetukamyatā pucchā. **Idhā**ti imasmiṁ sāsane. **Bhikkhave**ti dhammapaṭiggāhakapuggalālapanametaṁ. **Bhikkhū**ti

paṭipattisampādakapuggalanidassanametaṁ. Aññepi ca devamanussā paṭipattiṁ sampādentiyeva, seṭṭhattā pana paṭipattiyā bhikkhubhāvadassanato ca "bhikkhū"ti āha. Bhagavato hi anusāsaniṁ sampaṭicchantesu bhikkhu seṭṭho, sabbappakārāya anusāsaniyā bhājanabhāvato. Tasmā seṭṭhattā "bhikkhū"ti (DA.22./III,756.) āha. Tasmiṁ gahite pana sesā gahitāva honti, rājagamanādīsu rājaggahaṇena sesaparisā viya. Yo ca imaṁ paṭipattiṁ paṭipajjati, so bhikkhu nāma hotīti paṭipattiyā bhikkhubhāvadassanatopi "bhikkhū"ti āha. Paṭipannako hi devo vā hotu manusso vā, bhikkhūti saṅkhyaṁ gacchatiyeva yathāha--

"Alaṅkato (CS:pg.2.347) cepi samaṁ careyya,
Santo danto niyato brahmacārī.
Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṁ,
So brāhmaṇo so samaṇo sa bhikkhū"ti. (dha.pa.142).

Kāyeti rūpakāye. Rūpakāyo hi idha aṅgapaccaṅgānaṁ kesādīnañca dhammānaṁ samūhaṭṭhena hatthikāyarathakāyādayo viya kāyoti adhippeto. Yathā ca samūhaṭṭhena, evaṁ kucchitānaṁ āyaṭṭhena. Kucchitānañhi paramajegucchānaṁ so āyotipi kāyo. Āyoti uppattideso. Tatthāyaṁ vacanattho. Āyanti tatoti āyo. Ke āyanti? Kucchitā kesādayo. Iti kucchitānaṁ āyoti kāyo.

Kāyānupassīti kāye anupassanasīlo kāyaṁ vā anupassamāno. Kāyeti ca vatvāpi puna kāyānupassīti dutiyakāyaggahaṇaṁ asammissato vavatthānaghanavinibbhogādidassanatthaṁ katanti veditabbaṁ. Tena na kāye vedanānupassī vā, cittadhammānupassī vā, atha kho kāyānupassīyevāti kāyasaṅkhāte vatthusmiṁ kāyānupassanākārasseva dassanena asammissato vavatthānaṁ dassitaṁ hoti. Tathā na kāye aṅgapaccaṅgavinimutta-ekadhammānupassī, nāpi kesalomādivinimutta-itthipurisānupassī, yopi cettha kesalomādiko bhūtupādāyasamūhasaṅkhāto kāyo, tatthapi na bhūtupādāyavinimutta-ekadhammānupassī, atha kho rathasambhārānupassako viya aṅgapaccaṅgasamūhānupassī, nagarāvayavānupassako viya kesalomādisamūhānupassī, kadalikkhandhapattavaṭṭivinibbhujako viya rittamuṭṭhiviniveṭhako viya ca bhūtupādāyasamūhānupassīyevāti nānappakārato samūhavaseneva kāyasaṅkhātassa vatthuno dassanena ghanavinibbhogo dassito hoti. Na hettha (DA.22./III,757.) yathāvuttasamūhavinimutto kāyo vā itthī vā puriso vā añño vā koci dhammo dissati, yathāvuttadhammasamūhamatteyeva pana tathā tathā sattā micchābhinivesaṁ karonti. Tenāhu porāṇā--

"Yaṁ passati na taṁ diṭṭhaṁ, yaṁ diṭṭhaṁ taṁ na passati;
Apassaṁ bajjhate mūḷho, bajjhamāno na muccatī"ti.

Ghanavinibbhogādidassanatthanti (CS:pg.2.348) vuttaṁ, ādisaddena cettha ayampi attho veditabbo. Ayañhi etasmiṁ kāye kāyānupassīyeva, na añña dhammānupassīti vuttaṁ hoti. Yathā anudakabhūtāyapi marīciyā udakānupassino honti, na evaṁ aniccadukkhānatta-asubhabhūteyeva imasmiṁ kāye niccasukha-attasubhabhāvānupassī, atha kho kāyānupassī aniccadukkhānatta-asubhākārasamūhānupassīyevāti vuttaṁ hoti. Atha vā yvāyaṁ parato "idha, bhikkhave, bhikkhu araññagato vā …pe… so satova assasatī"ti-ādinā nayena assāsapassāsādicuṇṇikajāta-aṭṭhikapariyosāno kāyo vutto, yo ca "idhekacco pathavīkāyaṁ aniccato anupassati, āpokāyaṁ tejokāyaṁ vāyokāyaṁ kesakāyaṁ lomakāyaṁ chavikāyaṁ cammakāyaṁ maṁsakāyaṁ rudhirakāyaṁ nhārukāyaṁ aṭṭhikāyaṁ aṭṭhimiñjakāyan"ti (paṭi.ma.3.35) paṭisambhidāyaṁ kāyo vutto, tassa

sabbassa imasmiññeva kāye anupassanato kāye kāyānupassīti evampi attho veditabbo.

Atha vā kāye ahanti vā mamanti vā evaṁ gahetabbassa yassa kassaci ananupassanato, tassa tasseva pana kesalomādikassa nānādhammasamūhassa anupassanato kāye kesādidhammasamūhasaṅkhātakāyānupassīti evamattho daṭṭhabbo.

Apica "imasmiṁ kāye aniccato anupassati, no niccato"ti-ādinā anukkamena paṭisambhidāyaṁ āgatanayassa sabbasseva aniccalakkhaṇādino ākārasamūhasaṅkhātassa kāyassa anupassanatopi kāye kāyānupassīti evampi attho daṭṭhabbo. (DA.22./III,758.) Tathā hi ayaṁ kāye kāyānupassanāpaṭipadaṁ paṭipanno bhikkhu imaṁ kāyaṁ aniccānupassanādīnaṁ sattannaṁ anupassanānaṁ vasena aniccato anupassati, no niccato. Dukkhato anupassati, no sukhato. Anattato anupassati, no attato. Nibbindati, no nandati, virajjati, no rajjati, nirodheti. No samudeti, paṭinissajjati, no ādiyati. So taṁ aniccato anupassanto niccasaññaṁ pajahati dukkhato anupassanto sukhasaññaṁ pajahati, anattato anupassanto attasaññaṁ pajahati, nibbindanto nandiṁ pajahati (CS:pg.2.349) virajjanto rāgaṁ pajahati, nirodhento samudayaṁ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṁ pajahatīti veditabbo.

Viharatīti iriyati. **Ātāpī**ti tīsu bhavesu kilese ātāpetīti ātāpo, vīriyassetaṁ nāmaṁ. Ātāpo assa atthīti ātāpī. **Sampajāno**ti sampajaññasaṅkhātena ñāṇena samannāgato. **Satimā**ti kāyapariggāhikāya satiyā samannāgato. Ayaṁ pana yasmā satiyā ārammaṇaṁ pariggahetvā paññāya anupassati, na hi sativirahitassa anupassanā nāma atthi, tenevāha -- "satiñca khvāhaṁ, bhikkhave, sabbatthikaṁ vadāmī"ti (saṁ.ni.5.234=S.46.53./V,115.). Tasmā ettha "kāye kāyānupassī viharatī"ti ettāvatā kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṁ vuttaṁ hoti. Atha vā yasmā anātāpino antosaṅkhepo antarāyakaro hoti, asampajāno upāyapariggahe anupāyaparivajjane ca sammuyhati, muṭṭhassati upāyāpariccāge anupāyāpariggahe ca asamattho hoti, tenassa taṁ kammaṭṭhānaṁ na sampajjati. Tasmā yesaṁ dhammānaṁ ānubhāvena taṁ sampajjati, tesaṁ dassanatthaṁ "ātāpī sampajāno satimā"ti idaṁ vuttanti veditabbaṁ.

Iti kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṁ sampayogaṅgañcassa dassetvā idāni pahānaṅgaṁ dassetuṁ **vineyya loke abhijjhādomanassan**ti vuttaṁ. Tattha **vineyyā**ti tadaṅgavinayena vā vikkhambhanavinayena vā vinayitvā. **Loke**ti tasmiññeva kāye. Kāyo hi idha lujjanapalujjanaṭṭhena lokoti adhippeto. Yasmā panassa na kāyamatteyeva abhijjhādomanassaṁ pahīyati, vedanādīsupi pahīyatiyeva. Tasmā pañcapi upādānakkhandhā lokoti vibhaṅge vuttaṁ. (DA.22./III,759.) Lokasaṅkhātattā vā tesaṁ dhammānaṁ atthuddhāranayenetaṁ vuttaṁ. Yaṁ panāha -- "tattha katamo loko? Sveva kāyo loko"ti, ayamevettha attho. Tasmiṁ loke abhijjhādomanassaṁ vineyyāti evaṁ sambandho daṭṭhabbo. Yasmā panettha abhijjhāggahaṇena kāmacchando, domanassaggahaṇena byāpādo saṅgahaṁ gacchati, tasmā nīvaraṇapariyāpannabalavadhammadvayadassanena nīvaraṇappahānaṁ vuttaṁ hotīti veditabbaṁ.

Visesena (CS:pg.2.350) cettha abhijjhāvinayena kāyasampattimūlakassa anurodhassa, domanassavinayena kāyavipattimūlakassa virodhassa, abhijjhāvinayena ca kāye abhiratiyā, domanassavinayena kāyabhāvanāya anabhiratiyā, abhijjhāvinayena kāye abhūtānaṁ subhasukhabhāvādīnaṁ pakkhepassa, domanassavinayena kāye bhūtānaṁ asubhāsukhabhāvādīnaṁ apanayanassa ca pahānaṁ vuttaṁ. Tena yogāvacarassa yogānubhāvo yogasamatthatā ca dīpitā hoti. Yogānubhāvo hi esa, yadidaṁ anurodhavirodhavippamutto aratiratisaho abhūtapakkhepabhūtāpanayanavirahito ca hoti. Anurodhavirodhavippamutto cesa aratiratisaho abhūtaṁ apakkhipanto bhūtañca

anapanayanto yogasamattho hotīti.

Aparo nayo "kāye kāyānupassī"ti ettha anupassanāya kammaṭṭhānaṁ vuttaṁ. "Viharatī"ti ettha vuttavihārena kammaṭṭhānikassa kāyaparihāraṇaṁ, "ātāpī"ti-ādīsu pana ātāpena sammappadhānaṁ, satisampajaññena sabbatthakakammaṭṭhānaṁ, kammaṭṭhānaparihāraṇūpāyo vā. Satiyā vā kāyānupassanāvasena paṭiladdhasamatho, sampajaññena vipassanā abhijjhādomanassavinayena bhāvanābalaṁ vuttanti veditabbaṁ.

Vibhaṅge pana **anupassī**ti tattha "katamā **anupassanā**? Yā [1]paññā [2]pajānanā [3]vicayo [4]pavicayo [5]dhammavicayo [6]sallakkhaṇā [7]upalakkhaṇā [8]paccupalakkhaṇā [9]paṇḍiccaṁ [10]kosallaṁ [11]nepuññaṁ [12]vebhabyā [13]cintā [14]upaparikkhā [15]bhūrī [16]medhā (CS:pg.20) [17]pariṇāyikā [18]vipassanā [19]sampajaññaṁ [20]patodo paññā [21]paññindriyaṁ [22]paññābalaṁ [23]paññāsatthaṁ [24]paññāpāsādo [25]paññā-āloko [26]paññā-obhāso [27]paññāpajjoto [28]paññāratanaṁ [29]amoho [30]dhammavicayo sammādiṭṭhi, ayaṁ vuccati anupassanā.[1] Imāya anupassanāya upeto hoti samupeto upagato samupagato upapanno samannāgato, tena vuccati anupassīti. **Viharatī**ti iriyati pavattati pāleti yapeti yāpeti carati viharati, tena vuccati viharatīti. **Ātāpī**ti tattha katamaṁ ātāpaṁ? Yo cetasiko vīriyārambho nikammo parakkamo uyyāmo vāyāmo ussāho ussoḷhī thāmo dhiti asithilaparakkamatā anikkhittaddandatā anikkhittadhuratā dhurasampaggāhī vīriyaṁ vīriyindriyaṁ vīriyabalaṁ sammāvāyāmo, idaṁ vuccati ātāpaṁ. Iminā ātāpena upeto hoti …pe…(DA.22./III,759.) samannāgato tena vuccati ātāpīti. **Sampajāno**ti tattha katamaṁ sampajaññaṁ? Yā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccaṁ kosallaṁ nepuññaṁ vebhabyā cintā upaparikkhā bhūrīmedhā pariṇāyikā vipassanā sampajaññaṁ patodo paññā paññindriyaṁ paññābalaṁ paññāsatthaṁ paññāpāsādo paññā-āloko paññā-obhāso paññāpajjoto paññāratanaṁ amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, idaṁ vuccati sampajaññaṁ. Iminā sampajaññena upeto hoti …pe… samannāgato, tena vuccati sampajānoti. **Satimā**ti tattha katamā sati? Yā sati anussati paṭissati sati saraṇatā dhāraṇatā apilāpanatā asammusanatā sati satindriyaṁ satibalaṁ sammāsati (CS:pg.2.351) ayaṁ vuccati sati. Imāya satiyā upeto hoti …pe… samannāgato, tena vuccati satimāti.

Vineyya loke abhijjhādomanassanti tattha katamo loko? Sveva kāyo loko. Pañcapi upādānakkhandhā loko, ayaṁ vuccati loko. Tattha katamā abhijjhā? Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandirāgo cittassa sārāgo, ayaṁ vuccati abhijjhā. Tattha katamaṁ domanassaṁ? Yaṁ cetasikaṁ asātaṁ cetasikaṁ dukkhaṁ cetosamphassajā asātā dukkhā vedanā, idaṁ vuccati domanassaṁ. Iti ayañca abhijjhā, idañca domanassaṁ imamhi loke vinītā honti paṭivinītā santā samitā vūpasamitā atthaṅgatā abbhatthaṅgatā appitā byappitā sositā visositā byantīkatā, tena vuccati vineyya loke abhijjhādomanassan"ti (vibha.357-362).

Evametesaṁ padānaṁ attho vutto. Tena saha ayaṁ Aṭṭhakathānayo yathā saṁsandati, evaṁ veditabbo. Ayaṁ tāva kāyānupassanāsatipaṭṭhānuddesassa atthavaṇṇanā.

Idāni vedanāsu. Citte. Dhammesu dhammānupassī viharati …pe… vineyya loke abhijjhādomanassanti ettha **vedanāsu vedanānupassī**ti evamādīsu vedanādīnaṁ

---

[1] 此中，什麼是'**隨觀**'？凡是[1]慧、[2]智慧、[3]檢擇(簡擇)、[4]思擇、[5]擇法、[6]解了、[7]近察、[8]直察、[9]聰叡、[10]善巧、[11]審悉、[12]審察、[13]思、[14]近解、[15]叡智、[16]怜俐、[17]遍察、[18]毘婆舍那、[19]正知、[20]導慧、[21]慧根、[22]慧力、[23]慧劍、[24]慧宮殿、[25]慧明、[26]慧現、[27]慧光、[28]慧寶、[29]無癡、[30]擇法之正見—這被稱為「隨觀」。

puna vacane payojanaṁ kāyānupassanāyaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ. Vedanāsu vedanānupassī. Citte cittānupassī. Dhammesu dhammānupassīti ettha pana **vedanā**ti tisso vedanā, tā ca lokiyā eva. Cittampi lokiyaṁ, tathā dhammā. Tesaṁ vibhāgo niddesavāre pākaṭo bhavissati. Kevalaṁ panidha yathā vedanā anupassitabbā, tathā tā anupassanto "vedanāsu vedanānupassī"ti veditabbo. Esa nayo cittadhammesupi. Kathañca vedanā anupassitabbāti? Sukhā tāva vedanā dukkhato, dukkhā sallato, adukkhamasukhā aniccato. Yathāha--

(DA.22./III,761.) "Yo (CS:pg.2.352) sukhaṁ dukkhato adda, dukkhamaddakkhi sallato;

Adukkhamasukhaṁ santaṁ, addakkhi naṁ aniccato.

Sa ve sammaddaso bhikkhu, upasanto carissatī"ti. (saṁ.ni.4.253).

Sabbā eva cetā "dukkhā"tipi anupassitabbā. Vuttañhetaṁ -- "yaṁ kiñci vedayitaṁ, taṁ dukkhasminti vadāmī"ti (saṁ.ni.4.259). Sukhadukkhatopi ca anupassitabbā. Yathāha "sukhā vedanā ṭhitisukhā vipariṇāmadukkhā"ti (ma.ni.1.465) sabbaṁ vitthāretabbaṁ. Apica aniccādisatta-anupassanāvasenapi anupassitabbā. Sesaṁ niddesavāreyeva pākaṭaṁ bhavissati.

Cittadhammesupi cittaṁ tāva ārammaṇādhipatisahajātabhūmikammavipākakiriyādinānattabhedānaṁ aniccādi-anupassanānaṁ niddesavāre āgatasarāgādibhedānañca vasena anupassitabbaṁ. Dhammā salakkhaṇasāmaññalakkhaṇānaṁ suññatadhammassa aniccādisattānupassanānaṁ niddesavāre āgatasantādibhedānañca vasena anupassitabbā. Sesaṁ vuttanayameva. Kāmañcettha yassa kāyasaṅkhāte loke abhijjhādomanassaṁ pahīnaṁ, tassa vedanādīsupi taṁ pahīnameva. Nānāpuggalavasena pana nānācittakkhaṇikasatipaṭṭhānabhāvanāvasena ca sabbattha vuttaṁ. Yato vā ekattha pahīnaṁ sesesupi pahīnaṁ hoti, tenevassa tattha pahānadassanatthampi etaṁ vuttanti veditabbanti.

Uddesavārakathā niṭṭhitā.

(DA.22.-2)Kāyānupassanā ānāpānapabbavaṇṇanā

374. Idāni seyyathāpi nāma cheko vilīvakārako thūlakilañjasaṇhakilañjacaṅkoṭakapeḷāpuṭādīni upakaraṇāni kattukāmo ekaṁ mahāveṇuṁ labhitvā catudhā bhinditvā tato ekekaṁ veṇukhaṇḍaṁ gahetvā phāletvā taṁ taṁ upakaraṇaṁ kareyya, evameva Bhagavā satipaṭṭhānadesanāya sattānaṁ (DA.22./III,762.) anekappakāraṁ visesādhigamaṁ kattukāmo ekameva sammāsatiṁ "cattāro satipaṭṭhānā. Katame (CS:pg.2.353) cattāro? Idha, bhikkhave, bhikkhu kāye kāyānupassī viharatī"ti-ādinā nayena ārammaṇavasena catudhā bhinditvā tato ekekaṁ satipaṭṭhānaṁ gahetvā kāyaṁ vibhajanto "kathañca bhikkhave"ti-ādinā nayena niddesavāraṁ vattumāraddho.

Tattha **kathañcā**ti-ādi vitthāretukamyatāpucchā. Ayaṁ panettha saṅkhepattho-- bhikkhave, kena ca pakārena bhikkhu kāye kāyānupassī viharatīti? Esa nayo sabbapucchāvāresu. **Idha bhikkhave bhikkhū**ti bhikkhave imasmiṁ sāsane bhikkhu. Ayañhettha idhasaddo sabbappakārakāyānupassanānibbattakassa puggalassa sannissayabhūtasāsanaparidīpano aññasāsanassa tathābhāvapaṭisedhano ca. Vuttañhetaṁ "idheva bhikkhave, samaṇo …pe… suññā parappavādā samaṇebhi aññehī"ti (ma.ni.1.139). Tena vuttaṁ "imasmiṁ sāsane bhikkhū"ti.

Araññagato vā rukkhamūlagato vā suññāgāragato vāti idamassa satipaṭṭhānabhāvanānurūpasenāsanapariggahaparidīpanaṁ. Imassa hi bhikkhuno dīgharattaṁ rūpādīsu ārammaṇesu anuvisaṭaṁ cittaṁ kammaṭṭhānavīthiṁ otituṁ na icchati, kūṭagoṇayuttaratho viya uppathameva dhāvati. Tasmā seyyathāpi nāma gopo kūṭadhenuyā sabbaṁ khīraṁ pivitvā vaḍḍhitaṁ kūṭavacchaṁ dametukāmo dhenuto apanetvā ekamante mahantaṁ thambhaṁ nikhaṇitvā tattha yottena bandheyya. Athassa so vaccho ito cito ca vipphanditvā palāyituṁ asakkonto tameva thambhaṁ upanisīdeyya vā upanipajjeyya vā, evameva imināpi bhikkhunā dīgharattaṁ rūpārammaṇādirasapānavaḍḍhitaṁ duṭṭhacittaṁ dametukāmena rūpādi-ārammaṇato apanetvā araññaṁ vā rukkhamūlaṁ vā suññāgāraṁ vā pavisitvā tattha satipaṭṭhānārammaṇatthambhe (DA.22./III,763.) satiyottena bandhitabbaṁ. Evamassa taṁ cittaṁ ito cito ca vipphanditvāpi pubbe āciṇṇārammaṇaṁ alabhamānaṁ satiyottaṁ chinditvā palāyituṁ asakkontaṁ tamevārammaṇaṁ upacārappanāvasena upanisīdati ceva upanipajjati ca. Tenāhu porāṇā--

"Yathā thambhe nibandheyya, vacchaṁ damaṁ naro idha;
Bandheyyevaṁ sakaṁ cittaṁ, satiyārammaṇe daḷhan"ti.

Evamassetaṁ (CS:pg.2.354) senāsanaṁ bhāvanānurūpaṁ hoti. Tena vuttaṁ "idamassa satipaṭṭhānabhāvanānurūpasenāsanapariggahaparidīpanan"ti.

Apica yasmā idaṁ kāyānupassanāya muddhabhūtaṁ sabbabuddhapaccekabuddhasāvakānaṁ visesādhigamadiṭṭhadhammasukhavihārapadaṭṭhānaṁ ānāpānassatikammaṭṭhānaṁ itthipurisahatthi-assādisaddasamākulaṁ gāmantaṁ apariccajitvā na sukaraṁ sampādetuṁ, saddakaṇḍakattā jhānassa. Agāmake pana araññe sukaraṁ yogāvacarena idaṁ kammaṭṭhānaṁ pariggahetvā ānāpānacatutthajjhānaṁ nibbattetvā tadeva jhānaṁ pādakaṁ katvā saṅkhāre sammasitvā aggaphalaṁ arahattaṁ pāpuṇituṁ, tasmāssa anurūpasenāsanaṁ dassento Bhagavā, "araññagato vā"ti-ādimāha.

Vatthuvijjācariyo viya hi Bhagavā. So yathā vatthuvijjācariyo nagarabhūmiṁ passitvā suṭṭhu upaparikkhitvā "ettha nagaraṁ māpethā"ti upadisati, sotthinā ca nagare niṭṭhite rājakulato mahāsakkāraṁ labhati, evameva yogāvacarassa anurūpasenāsanaṁ upaparikkhitvā "ettha kammaṭṭhānamanuyuñjitabban"ti upadisati, tato tattha kammaṭṭhānamanuyuñjantena yoginā anukkamena arahatte patte "sammāsambuddho vata so Bhagavā"ti mahantaṁ sakkāraṁ labhati.

Ayaṁ pana bhikkhu dīpisadisoti vuccati. Yathā hi mahādīpirājā araññe tiṇagahanaṁ vā vanagahanaṁ vā pabbatagahanaṁ vā nissāya nilīyitvā vanamahiṁsagokaṇṇasūkarādayo mige gaṇhāti, evameva ayaṁ araññādīsu kammaṭṭhānaṁ (DA.22./III,764.) anuyuñjanto bhikkhu yathākkamena cattāro magge ceva cattāri ariyaphalāni ca gaṇhāti. Tenāhu porāṇā--

"Yathāpi dīpiko nāma, nilīyitvā gaṇhatī mige;
Tathevāyaṁ Buddhaputto, yuttayogo vipassako.
Araññaṁ pavisitvāna, gaṇhāti phalamuttaman"ti.

Tenassa parakkamajavayoggabhūmiṁ araññasenāsanaṁ dassento Bhagavā "araññagato vā"ti-ādimāha. Ito paraṁ imasmiṁ ānāpānapabbe yaṁ vattavbaṁ siyā, taṁ Visuddhimagge vuttameva. **Seyyathāpi, bhikkhave, dakkho bhamakāro vā**ti idañhi upamāmattameva **iti ajjhattaṁ vā kāye**ti idaṁ appanāmattameva ca tattha anāgataṁ, sesaṁ āgatameva.

Yaṁ (CS:pg.2.355) pana anāgataṁ, tattha **dakkho**ti cheko. **Dīghaṁ vā**

añchantoti mahantānaṁ bherīpokkharādīnaṁ likhanakāle hatthe ca pāde ca pasāretvā dīghaṁ kaḍḍhanto. **Rassaṁ vā añchanto**ti khuddakānaṁ dantasūcivedhakādīnaṁ likhanakāle mandamandaṁ rassaṁ kaḍḍhanto. **Evameva kho**ti evaṁ ayampi bhikkhu addhānavasena ittaravasena ca pavattānaṁ assāsapassāsānaṁ vasena dīghaṁ vā assasanto dīghaṁ assasāmīti pajānāti …pe… passasissāmīti sikkhatīti. Tassevaṁ sikkhato assāsapassāsanimitte cattāri jhānāni uppajjanti, so jhānā vuṭṭhahitvā assāsapassāse vā pariggaṇhāti jhānaṅgāni vā.

Tattha assāsapassāsakammiko "ime assāsapassāsā kiṁ nissitā? Vatthunissitā. Vatthu nāma karajakāyo, karajakāyo nāma cattāri mahābhūtāni upādārūpañce"ti evaṁ rūpaṁ pariggaṇhāti. Tato tadārammaṇe phassapañcamake nāmanti. Evaṁ nāmarūpaṁ pariggahetvā tassa paccayaṁ pariyesanto avijjādipaṭiccasamuppādaṁ disvā "paccayapaccayuppannadhammamattamevetaṁ, añño satto vā puggalo vā natthī"ti (DA.22./III,765.) vitiṇṇakaṅkho sappaccayanāmarūpe tilakkhaṇaṁ āropetvā vipassanaṁ vaḍḍhento anukkamena arahattaṁ pāpuṇāti. Idaṁ ekassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukhaṁ.

Jhānakammikopi "imāni jhānaṅgāni kiṁ nissitāni, vatthunissitāni, vatthu nāma karajakāyo jhānaṅgāni nāmaṁ, karajakāyo rūpan"ti nāmarūpaṁ vavatthapetvā tassa paccayaṁ pariyesanto avijjādipaccayākāraṁ disvā "paccayapaccayuppannadhammamattamevetaṁ, añño satto vā puggalo vā natthī"ti vitiṇṇakaṅkho sappaccayanāmarūpe tilakkhaṇaṁ āropetvā vipassanaṁ vaḍḍhento anukkamena arahattaṁ pāpuṇāti. Idamekassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukhaṁ.

Iti ajjhattaṁ vāti evaṁ attano vā assāsapassāsakāye kāyānupassī viharati. **Bahiddhā vā**ti parassa vā assāsapassāsakāye. **Ajjhattabahiddhā vā**ti kālena attano, kālena parassa assāsapassāsakāye. Etenassa paguṇakammaṭṭhānaṁ aṭṭhapetvā aparāparaṁ sañcaraṇakālo kathito. Ekasmiṁ kāle panidaṁ ubhayaṁ na labbhati.

Samudayadhammānupassī (CS:pg.2.356) **vā**ti yathā nāma kammārassa bhastañca gaggaranāḷiñca tajjañca vāyāmaṁ paṭicca vāto aparāparaṁ sañcarati, evaṁ bhikkhuno karajakāyañca nāsapuṭañca cittañca paṭicca assāsapassāsakāyo aparāparaṁ sañcarati. Kāyādayo dhammā samudayadhammā, te passanto "samudayadhammānupassī vā kāyasmiṁ viharatī"ti vuccati. **Vayadhammānupassī vā**ti yathā bhastāya apanītāya gaggaranāḷiyā bhinnāya tajje ca vāyāme asati so vāto nappavattati, evameva kāye bhinne nāsapuṭe viddhaste citte ca niruddhe assāsapassāsakāyo nāma nappavattatīti kāyādinirodhā assāsapassāsanirodhoti evaṁ passanto "vayadhammānupassī vā kāyasmiṁ viharatī"ti vuccati. **Samudayavayadhammānupassī vā**ti kālena samudayaṁ kālena vayaṁ anupassanto. **Atthi kāyoti vā panassā**ti kāyova atthi, na satto, na puggalo, na itthī, na puriso, na attā, na attaniyaṁ, nāhaṁ, na mama, na koci, na kassacīti evamassa sati paccupaṭṭhitā hoti. (DA.22./III,766.) **Yāvadevā**ti payojanaparicchedavavatthāpanametaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yā sā sati paccupaṭṭhitā hoti, sā na aññadatthāya. Atha kho yāvadeva ñāṇamattāya aparāparaṁ uttaruttari ñāṇapamāṇatthāya ceva satipamāṇatthāya ca, satisampajaññānaṁ vuḍḍhatthāyāti attho. **Anissito ca viharatī**ti taṇhānissayadiṭṭhinissayānaṁ vasena anissitova viharati. **Na ca kiñci loke upādiyatī**ti lokasmiṁ kiñci rūpaṁ vā …pe… viññāṇaṁ vā "ayaṁ me attā vā attaniyaṁ vā"ti na gaṇhāti. **Evampī**ti upari atthaṁ upādāya sampiṇḍanattho pi-kāro. Iminā pana padena Bhagavā ānāpānapabbadesanaṁ niyyātetvā dasseti.

Tattha assāsapassāsapariggāhikā sati dukkhasaccaṁ, tassā samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaṁ ubhinnaṁ appavatti nirodhasaccaṁ, dukkhaparijānano samudayapajahano nirodhārammaṇo ariyamaggo maggasaccaṁ. Evaṁ catusaccavasena ussakkitvā nibbutiṁ pāpuṇātīti idamekassa assāsapassāsavasena abhiniviṭṭhassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukhanti.

Ānāpānapabbaṁ niṭṭhitaṁ.

(DA.22.-3)Iriyāpathapabbavaṇṇanā

375. Evaṁ (CS:pg.2.357) assāsapassāsavasena kāyānupassanaṁ vibhajitvā idāni iriyāpathavasena vibhajituṁ **puna caparan**ti-ādimāha. Tattha kāmaṁ soṇasiṅgālādayopi gacchantā "gacchāmā"ti jānanti, na panetaṁ evarūpaṁ jānanaṁ sandhāya vuttaṁ. Evarūpañhi jānanaṁ sattūpaladdhiṁ na pajahati, attasaññaṁ na ugghāṭeti, kammaṭṭhānaṁ vā satipaṭṭhānabhāvanā vā na hoti. Imassa pana bhikkhuno jānanaṁ sattūpaladdhiṁ pajahati, attasaññaṁ ugghāṭeti kammaṭṭhānañceva satipaṭṭhānabhāvanā ca hoti. Idañhi "ko gacchati, kassa gamanaṁ, kiṁ kāraṇā gacchatī"ti evaṁ sampajānanaṁ sandhāya vuttaṁ. Ṭhānādīsupi eseva nayo.

Tattha **ko gacchatī**ti? Na koci satto vā puggalo vā gacchati. **Kassa gamananti**? Na kassaci sattassa vā puggalassa vā gamanaṁ. **Kiṁ kāraṇā gacchatī**ti (DA.22./III,767.) Cittakiriyavāyodhātuvipphārena gacchati. Tasmā esa evaṁ pajānāti-- "gacchāmī"ti cittaṁ uppajjati taṁ vāyaṁ janeti, vāyo viññattiṁ janeti, cittakiriyavāyodhātuvipphārena sakalakāyassa purato abhinīhāro gamananti vuccati. Ṭhānādīsupi eseva nayo.

Tatrāpi hi "tiṭṭhāmī"ti cittaṁ uppajjati, taṁ vāyaṁ janeti, vāyo viññattiṁ janeti, cittakiriyavāyodhātuvipphārena sakalakāyassa koṭito paṭṭhāya ussitabhāvo ṭhānanti vuccati. "Nisīdāmī"ti cittaṁ uppajjati, taṁ vāyaṁ janeti, vāyo viññattiṁ janeti, cittakiriyavāyodhātuvipphārena heṭṭhimakāyassa samiñjanaṁ uparimakāyassa ussitabhāvo nisajjāti vuccati. "Sayāmī"ti cittaṁ uppajjati, taṁ vāyaṁ janeti, vāyo viññattiṁ janeti, cittakiriyavāyodhātuvipphārena sakalasarīrassa tiriyato pasāraṇaṁ sayananti vuccatīti.

Tassa evaṁ pajānato evaṁ hoti "satto gacchati, satto tiṭṭhatī"ti vuccati, atthato pana koci satto gacchanto vā ṭhito vā natthi. Yathā pana "sakaṭaṁ gacchati, sakaṭaṁ tiṭṭhatī"ti vuccati, na ca kiñci sakaṭaṁ nāma gacchantaṁ vā ṭhitaṁ vā atthi, cattāro pana goṇe yojetvā chekamhi sārathimhi pājente "sakaṭaṁ gacchati, sakaṭaṁ tiṭṭhatī"ti vohāramattameva (CS:pg.2.358) hoti, evameva ajānanaṭṭhena sakaṭaṁ viya kāyo, goṇā viya cittajavātā, sārathi viya cittaṁ. "Gacchāmi tiṭṭhāmī"ti citte uppanne vāyodhātu viññattiṁ janayamānā uppajjati, cittakiriyavāyodhātuvipphārena gamanādīni pavattanti, tato "satto gacchati, satto tiṭṭhati, ahaṁ gacchāmi, ahaṁ tiṭṭhāmī"ti vohāramattaṁ hoti. Tenāha--

"Nāvā mālutavegena, jiyāvegena tejanaṁ;
Yathā yāti tathā kāyo, yāti vātāhato ayaṁ.
(DA.22./III,768.) Yantaṁ suttavaseneva, cittasuttavasenidaṁ;
Payuttaṁ kāyayantampi, yāti ṭhāti nisīdati.
Ko nāma ettha so satto, yo vinā hetupaccaye;
Attano ānubhāvena, tiṭṭhe vā yadi vā vaje"ti.

Tasmā evaṁ hetupaccayavaseneva pavattāni gamanādīni sallakkhento esa "gacchanto vā gacchāmīti pajānāti, ṭhito vā, nisinno vā, sayāno vā sayānomhīti pajānātī"ti veditabbo.

Yathā yathā vā panassa kāyo paṇihito hoti, tathā tathā naṁ pajānātīti sabbasaṅgāhikavacanametaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yena yena vā ākārenassa kāyo ṭhito hoti, tena tena naṁ pajānāti. Gamanākārena ṭhitaṁ gacchatīti pajānāti. Ṭhānanisajjasayanākārena ṭhitaṁ sayānoti pajānātīti.

Iti ajjhattaṁ vāti evaṁ attano vā catu-iriyāpathaparigganhanena kāye kāyānupassī viharati. **Bahiddhā vā**ti parassa vā catu-iriyāpathaparigganhanena. **Ajjhattabahiddhā vā**ti kālena attano, kālena parassa catu-iriyāpathaparigganhanena kāye kāyānupassī viharati. **Samudayadhammānupassī vā**ti-ādīsu pana avijjāsamudayā rūpasamudayoti-ādinā nayena pañcahākārehi rūpakkhandhassa samudayo ca vayo ca nīharitabbo. Tañhi sandhāya idha "samudayadhammānupassī vā"ti-ādi vuttaṁ. **Atthi kāyoti vā panassā**ti-ādi vuttasadisameva.

Idhāpi (CS:pg.2.359) catu-iriyāpathaparigāhikā sati dukkhasaccaṁ, tassā samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ appavatti nirodhasaccaṁ, dukkhaparijānano samudayapajahano nirodhārammaṇo ariyamaggo maggasaccaṁ. Evaṁ catusaccavasena ussakkitvā nibbutiṁ pāpuṇātīti idamekassa catu-iriyāpathaparigāhakassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukhanti.

Iriyāpathapabbaṁ niṭṭhitaṁ.

(DA.22.-4)Catusampajaññapabbavaṇṇanā

376. Evaṁ iriyāpathavasena kāyānupassanaṁ vibhajitvā idāni catusampajaññavasena vibhajituṁ **puna caparan**ti-ādimāha (DA.22./III,769.) Tattha **abhikkante**ti-ādīni **sāmaññaphale** vaṇṇitāni. **Iti ajjhattaṁ vā**ti evaṁ catusampajaññaparigganhanena attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati. Idhāpi **samudayavayadhammānupassī**ti-ādīsu rūpakkhandhasseva samudayo ca vayo ca nīharitabbo. Sesaṁ vuttasadisameva.

Idha catusampajaññaparigāhikā sati dukkhasaccaṁ, tassā samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ appavatti nirodhasaccaṁ, vuttappakāro ariyamaggo maggasaccaṁ. Evaṁ catusaccavasena ussakkitvā nibbutiṁ pāpuṇātīti idamekassa catusampajaññaparigāhakassa bhikkhuno vasena yāva arahattā niyyānamukhanti.

Catusampajaññapabbaṁ niṭṭhitaṁ.

(DA.22.-5)Paṭikūlamanasikārapabbavaṇṇanā

377. Evaṁ catusampajaññavasena kāyānupassanaṁ vibhajitvā idāni paṭikūlamanasikāravasena vibhajituṁ **puna caparan**ti-ādimāha. Tattha **imameva kāyan**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ siyā, taṁ sabbaṁ sabbākārena vitthārato Visuddhimagge kāyagatāsatikammaṭṭhāne vuttaṁ. **Ubhatomukhā**ti heṭṭhā ca upari cāti dvīhi mukhehi yuttā. **Nānāvihitassā**ti nānāvidhassa.

Idaṁ (CS:pg.2.360) panettha opammasaṁsandanaṁ-- ubhatomukhā putoḷi viya hi cātumahābhūtiko kāyo, tattha missetvā pakkhittanānāvidhadhaññaṁ viya kesādayo dvattiṁsākārā, cakkhumā puriso viya yogāvacaro, tassa taṁ putoḷiṁ muñcitvā paccavekkhato nānāvidhadhaññassa pākaṭakālo viya yogino dvattiṁsākārassa vibhūtakālo veditabbo. **Iti ajjhattaṁ vā**ti evaṁ kesādipariggaṇhanena attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati. Ito paraṁ vuttanayameva. Kevalañhi idha dvattiṁsākārapariggāhikā sati dukkhasaccanti (DA.22./III,770.) evaṁ yojanaṁ katvā niyyānamukhaṁ veditabbaṁ. Sesaṁ purimasadisamevāti.

Paṭikūlamanasikārapabbaṁ niṭṭhitaṁ.

(DA.22.-6)Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā

378. Evaṁ paṭikūlamanasikāravasena kāyānupassanaṁ vibhajitvā idāni dhātumanasikāravasena vibhajituṁ **puna caparan**ti-ādimāha. Tatthāyaṁ opammasaṁsandanena saddhiṁ atthavaṇṇanā -- yathā koci goghātako vā tasseva vā bhattavetanabhato antevāsiko gāviṁ vadhitvā vinivijjhitvā catasso disā gatānaṁ mahāpathānaṁ vemajjhaṭṭhānasaṅkhāte catumahāpathe koṭṭhāsaṁ koṭṭhāsaṁ katvā nisinno assa, evameva bhikkhu catunnaṁ iriyāpathānaṁ yena kenaci ākārena ṭhitattā yathāṭhitaṁ, yathāṭhitattā ca yathāpaṇihitaṁ kāyaṁ "Atthi imasmiṁ kāye pathavīdhātu …pe… vāyodhātū"ti evaṁ paccavekkhati.

Kiṁ vuttaṁ hoti-- yathā goghātakassa gāviṁ posentassāpi āghātanaṁ āharantassāpi āharitvā tattha bandhitvā ṭhapentassapi vadhentassāpi vadhitaṁ mataṁ passantassāpi tāvadeva gāvīti saññā na antaradhāyati, yāva naṁ padāletvā bilaso na vibhajati. Vibhajitvā nisinnassa panassa gāvīti saññā antaradhāyati, maṁsasaññā pavattati. Nāssa evaṁ (CS:pg.2.361) hoti-- "ahaṁ gāviṁ vikkiṇāmi, ime gāviṁ harantī"ti. Atha khvassa "ahaṁ maṁsaṁ vikkiṇāmi, ime maṁsaṁ haranti" cceva hoti; evameva imassāpi bhikkhuno pubbe bālaputhujjanakāle gihibhūtassāpi pabbajitassāpi tāvadeva sattoti vā puggaloti vā saññā na antaradhāyati, yāva imameva kāyaṁ yathāṭhitaṁ yathāpaṇihitaṁ ghanavinibbhogaṁ katvā dhātuso na paccavekkhati. Dhātuso paccavekkhato panassa sattasaññā antaradhāyati, dhātuvaseneva cittaṁ santiṭṭhati. Tenāha Bhagavā-- "'imameva kāyaṁ yathāṭhitaṁ yathāpaṇihitaṁ dhātuso paccavekkhati 'atthi imasmiṁ kāye pathavīdhātu āpodhātu tejodhātu vāyodhātū'ti. Seyyathāpi, bhikkhave, dakkho goghātako vā …pe… vāyodhātū"ti. Goghātako viya hi yogī, gāvīti saññā viya sattasaññā, catumahāpatho viya catu-iriyāpatho, bilaso vibhajitvā (DA.22./III,771.) nisinnabhāvo viya dhātuso paccavekkhaṇanti ayamettha pāḷivaṇṇanā. Kammaṭṭhānakathā pana Visuddhimagge vitthāritā.

Iti ajjhattaṁ vāti evaṁ catudhātupariggaṇhanena attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati. Ito paraṁ vuttanayameva. Kevalañhi idha catudhātupariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṁ yojanaṁ katvā niyyānamukhaṁ veditabbaṁ, sesaṁ purimasadisamevāti.

Dhātumanasikārapabbaṁ niṭṭhitaṁ.

(DA.22.-7)Navasivathikapabbavaṇṇanā

379. Evaṁ dhātumanasikāravasena kāyānupassanaṁ vibhajitvā idāni navahi sivathikapabbehi vibhajituṁ **puna caparan**ti-ādimāha. Tattha **seyyathāpi passeyyā**ti yathā passeyya. **Sarīran**ti matasarīraṁ. **Sivathikāya chaḍḍitan**ti susāne apaviddhaṁ. Ekāhaṁ matassa assāti **ekāhamataṁ**. Dvīhaṁ matassa assāti **dvīhamataṁ**. Tīhaṁ matassa assāti **tīhamataṁ**. Kammārabhastā viya vāyunā uddhaṁ jīvitapariyādānā yathānukkamaṁ samuggatena sūnabhāvena uddhumātattā uddhumātaṁ, uddhumātameva **uddhumātakaṁ**. Paṭikūlattā vā kucchitaṁ uddhumātanti uddhumātakaṁ. Vinīlaṁ vuccati (CS:pg.2.362) viparibhinnavaṇṇaṁ, vinīlameva **vinīlakaṁ**. Paṭikūlattā vā kucchitaṁ vinīlanti vinīlakaṁ. Maṁsussadaṭṭhānesu rattavaṇṇassa pubbasannicayaṭṭhānesu setavaṇṇassa yebhuyyena ca nīlavaṇṇassa nīlaṭṭhānesu nīlasāṭakapārutasseva chavasarīrassetaṁ adhivacanaṁ. Paribhinnaṭṭhānehi navahi vā vaṇamukhehi vissandamānapubbaṁ vipubbaṁ, vipubbameva vipubbakaṁ. Paṭikūlattā vā kucchitaṁ vipubbanti vipubbakaṁ. Vipubbakaṁ jātaṁ tathābhāvaṁ gatanti **vipubbakajātaṁ**.

So imameva kāyanti so bhikkhu imaṁ attano kāyaṁ tena kāyena saddhiṁ ñāṇena upasaṁharati upaneti. Kathaṁ? **Ayampi kho kāyo evaṁdhammo evaṁbhāvī evaṁ-anatīto**ti. Idaṁ vuttaṁ hoti-- āyu, usmā, viññāṇanti imesaṁ tiṇṇaṁ dhammānaṁ atthitāya (DA.22./III,772.) ayaṁ kāyo ṭhānagamanādikhamo hoti, imesaṁ pana vigamā ayampi kho kāyo evaṁdhammo evaṁ pūtikasabhāvoyeva, **evaṁbhāvī** evaṁ uddhumātādibhedo bhavissati, **evaṁ-anatīto** evaṁ uddhumātādibhāvaṁ anatikkantoti. **Iti ajjhattaṁ vā**ti evaṁ uddhumātādipariggaṇhanena attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati.

Khajjamānanti udarādīsu nisīditvā udaramaṁsa-oṭṭhamaṁsa-akkhikūṭādīni luñcitvā luñcitvā khādiyamānaṁ. **Samaṁsalohitan**ti sāvasesamaṁsalohitayuttaṁ. **Nimaṁsalohitamakkhitan**ti maṁse khīṇepi lohitaṁ na sussati, taṁ sandhāya vuttaṁ "nimaṁsalohitamakkhitan"ti. **Aññenā**ti aññena disābhāgena. **Hatthaṭṭhikan**ti catusaṭṭhibhedampi hatthaṭṭhikaṁ pāṭiyekkaṁ pāṭiyekkaṁ vippakiṇṇaṁ. **Pādaṭṭhikā**dīsupi eseva nayo.

Terovassikānīti atikkantasaṁvaccharāni. **Pūtīnī**ti abbhokāse ṭhitāni vātātapavuṭṭhisamphassena terovassikāneva pūtīni honti, antobhūmigatāni pana ciratataraṁ tiṭṭhanti. **Cuṇṇakajātānī**ti cuṇṇaṁ cuṇṇaṁ hutvā vippakiṇṇāni. Sabbattha so imamevāti vuttanayena khajjamānādīnaṁ vasena yojanā kātabbā. **Iti ajjhattaṁ vā**ti evaṁ khajjamānādipariggaṇhanena yāva cuṇṇakabhāvā attano vā kāye, parassa vā kāye kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyānupassī viharati.

Idha (CS:pg.2.363) pana ṭhatvā navasivathikā samodhānetabbā. Ekāhamataṁ vāti hi ādinā nayena vuttā sabbāpi ekā, kākehi vā khajjamānanti-ādikā ekā, aṭṭhikasaṅkhalikaṁ samaṁsalohitaṁ nhārusambandhanti ekā, nimaṁsalohitamakkhitaṁ nhārusambandhanti ekā, apagatamaṁsalohitaṁ nhārusambandhanti ekā, aṭṭhikāni apagatasambandhānīti-ādikā ekā aṭṭhikāni setāni saṅkhavaṇṇapaṭibhāgānīti ekā, puñjakitāni terovassikānīti ekā, pūtīni cuṇṇakajātānīti ekāti.

Evaṁ kho, bhikkhaveti idaṁ navasivathikā dassetvā kāyānupassanaṁ niṭṭhapento āha. Tattha navasivathikapariggāhikā (DA.22./III,773.) sati dukkhasaccaṁ, tassā samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaṁ, ubhinnaṁ appavatti nirodhasaccaṁ, dukkhaparijānano samudayapajahano nirodhārammaṇo ariyamaggo maggasaccaṁ.

Evaṁ catusaccavasena ussakkitvā nibbutiṁ pāpuṇātīti idaṁ navasivathikapariggāhakānaṁ bhikkhūnaṁ yāva arahattā niyyānamukhanti.

Navasivathikapabbaṁ niṭṭhitaṁ.

Ettāvatā ca ānāpānapabbaṁ, iriyāpathapabbaṁ, catusampajaññapabbaṁ, paṭikūlamanasikārapabbaṁ, dhātumanasikārapabbaṁ, navasivathikapabbānīti cuddasapabbā kāyānupassanā niṭṭhitā hoti. Tattha ānāpānapabbaṁ, paṭikūlamanasikārapabbanti imāneva dve appanākammaṭṭhānāni, sivathikānaṁ pana ādīnavānupassanāvasena vuttattā sesāni dvādasāpi upacārakammaṭṭhānānevāti.

Kāyānupassanā niṭṭhitā.

(DA.22.-8)Vedanānupassanāvaṇṇanā

380. Evaṁ Bhagavā cuddasavidhena kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṁ kathetvā idāni navavidhena vedanānupassanaṁ kathetuṁ **kathañca, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **sukhaṁ vedanan**ti kāyikaṁ vā cetasikaṁ vā sukhaṁ vedanaṁ vedayamāno "ahaṁ sukhaṁ vedanaṁ vedayāmī"ti pajānātīti attho. Tattha (CS:pg.2.364) kāmaṁ uttānaseyyakāpi dārakā thaññapivanādikāle sukhaṁ vedayamānā "sukhaṁ vedanaṁ vedayāmā"ti pajānanti, na panetaṁ evarūpaṁ jānanaṁ sandhāya vuttaṁ. Evarūpañhi jānanaṁ sattūpaladdhiṁ na jahati, attasaññaṁ na ugghāṭeti, kammaṭṭhānaṁ vā satipaṭṭhānabhāvanā vā na hoti. Imassa pana bhikkhuno jānanaṁ sattūpaladdhiṁ jahati, attasaññaṁ ugghāṭeti, kammaṭṭhānañceva satipaṭṭhānabhāvanā ca hoti. Idañhi "ko vedayati, kassa vedanā, kiṁ kāraṇā vedanā"ti evaṁ sampajānavediyanaṁ sandhāya vuttaṁ.

Tattha ko vedayatīti na koci satto vā puggalo vā vedayati. Kassa vedanāti na kassaci sattassa vā puggalassa vā vedanā. Kiṁ kāraṇā vedanāti vatthu-ārammaṇāva panassa vedanā, tasmā esa evaṁ pajānāti "taṁ taṁ sukhādīnaṁ vatthuṁ ārammaṇaṁ katvā vedanāva vedayati taṁ pana vedanāya pavattiṁ (DA.22./III,774.) upādāya'ahaṁ vedayāmī'ti vohāramattaṁ hotī"ti. Evaṁ vatthuṁ ārammaṇaṁ katvā vedanāva vedayatīti sallakkhento esa "sukhaṁ vedanaṁ vedayāmīti pajānātī"ti veditabbo cittalapabbate Aññataratthero viya.

Thero kira aphāsukakāle balavavedanāya nitthunanto aparāparaṁ parivattati, tameko daharo āha-- "kataraṁ vo, bhante, ṭhānaṁ rujjatī"ti. Āvuso, pāṭiyekkaṁ rujjanaṭṭhānaṁ nāma natthi, vatthuṁ ārammaṇaṁ katvā vedanāva vedayatīti. Evaṁ jānanakālato paṭṭhāya adhivāsetuṁ vaṭṭati no, bhante,ti. Adhivāsemi, āvusoti. Adhivāsanā, bhante, seyyoti. Thero adhivāsesi. Vāto yāva hadayā phālesi, mañcake antāni rāsikatāni ahesuṁ. Thero daharassa dassesi "vaṭṭatāvuso, ettakā adhivāsanā"ti. Daharo tuṇhī ahosi. Thero vīriyasamataṁ yojetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇitvā **samasīsī** hutvā parinibbāyi.

Yathā ca sukhaṁ, evaṁ dukkhaṁ …pe… nirāmisaṁ adukkhamasukhaṁ vedanaṁ vedayamāno "nirāmisaṁ adukkhamasukhaṁ vedanaṁ vedayāmī"ti pajānāti. Iti Bhagavā rūpakammaṭṭhānaṁ kathetvā arūpakammaṭṭhānaṁ kathento yasmā phassavasena cittavasena vā kathiyamānaṁ pākaṭaṁ na hoti andhakāraṁ viya khāyati, vedanānaṁ pana uppattipākaṭatāya vedanāvasena pākaṭaṁ hoti, tasmā sakkapañhe viya

idhāpi vedanāvasena arūpakammaṭṭhānaṁ kathesi. Tattha "duvidhañhi (CS:pg.2.365) kammaṭṭhānaṁ rūpakammaṭṭhānaṁ arūpakammaṭṭhānañcā"ti-ādi kathāmaggo **sakkapañhe** vuttanayeneva veditabbo.

Tattha **sukhaṁ vedanan**ti-ādīsu ayaṁ aparopi pajānanapariyāyo, sukhaṁ vedanaṁ vedayāmīti pajānātīti sukhavedanākkhaṇe dukkhavedanāya abhāvato sukhaṁ vedanaṁ vedayamāno "sukhaṁ vedanaṁyeva vedayāmī"ti pajānāti. (DA.22./III,775.) Tena yā pubbe bhūtapubbā dukkhavedanā, tassa idāni abhāvato imissā ca sukhāya vedanāya ito paṭhamaṁ abhāvato vedanā nāma aniccā adhuvā vipariṇāmadhammā, itiha tattha sampajāno hoti. Vuttampi cetaṁ Bhagavatā--

"Yasmiṁ, aggivessana, samaye sukhaṁ vedanaṁ vedeti, neva tasmiṁ samaye dukkhaṁ vedanaṁ vedeti, na adukkhamasukhaṁ vedanaṁ vedeti, sukhaṁyeva tasmiṁ samaye vedanaṁ vedeti. Yasmiṁ, aggivessana, samaye dukkhaṁ …pe… adukkhamasukhaṁ vedanaṁ vedeti, neva tasmiṁ samaye sukhaṁ vedanaṁ vedeti, na dukkhaṁ vedanaṁ vedeti, adukkhamasukhaṁyeva tasmiṁ samaye vedanaṁ vedeti. Sukhāpi, kho, aggivessana, vedanā aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā. Dukkhāpi, kho …pe… adukkhamasukhāpi kho, aggivessana, vedanā aniccā …pe… nirodhadhammā. Evaṁ passaṁ, aggivessana, sutavā ariyasāvako sukhāyapi vedanāya nibbindati, dukkhāyapi vedanāya nibbindati, adukkhamasukhāyapi vedanāya nibbindati, nibbindaṁ virajjati, virāgā vimuccati, vimuttasmiṁ 'vimuttamī'ti ñāṇaṁ hoti, 'khīṇā jāti, vusitaṁ brahmacariyaṁ, kataṁ karaṇīyaṁ, nāparaṁ itthattāyā'ti pajānātī"ti (ma.ni.2.205).

Sāmisaṁ vā sukhanti-ādīsu **sāmisā sukhā** nāma pañcakāmaguṇāmisasannissitā cha gehasitasomanassavedanā. **Nirāmisā sukhā** nāma cha nekkhammasitasomanassavedanā. **Sāmisā dukkhā** nāma cha gehasitadomanassavedanā. **Nirāmisā dukkhā** nāma cha nekkhammasitadomanassavedanā. **Sāmisā adukkhamasukhā** nāma cha gehasita-upekkhāvedanā. **Nirāmisā adukkhamasukhā** (CS:pg.2.366) nāma cha nekkhammasita-upekkhāvedanā. Tāsaṁ vibhāgo **sakkapañhe** vuttoyeva.

Iti ajjhattaṁ vāti evaṁ sukhavedanādipariggaṇhanena attano vā vedanāsu, parassa vā vedanāsu, kālena vā attano, kālena vā parassa vedanāsu vedanānupassī viharati. **Samudayavayadhammānupassī vā**ti ettha pana avijjāsamudayā vedanāsamudayoti-ādīhi pañcahi pañcahi ākārehi vedanānaṁ samudayañca (DA.22./III,776.) vayañca passanto "samudayadhammānupassī vā vedanāsu viharati, vayadhammānupassī vā vedanāsu viharati, kālena samudayadhammānupassī vā vedanāsu, kālena vayadhammānupassī vā vedanāsu viharatī"ti veditabbo. Ito paraṁ kāyānupassanāyaṁ vuttanayameva. Kevalañhi idha vedanāpariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṁ yojanaṁ katvā vedanāpariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṁ veditabbaṁ, sesaṁ tādisamevāti.

Vedanānupassanā niṭṭhitā.

(DA.22.-9)Cittānupassanāvaṇṇanā

381. Evaṁ navavidhena vedanānupassanāsatipaṭṭhānaṁ kathetvā idāni soḷasavidhena cittānupassanaṁ kathetuṁ **kathañca, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha

sarāganti aṭṭhavidhalobhasahagataṁ. **Vītarāgan**ti lokiyakusalābyākataṁ. Idaṁ pana yasmā sammasanaṁ na dhammasamodhānaṁ tasmā idha ekapadepi lokuttaraṁ na labbhati. Sesāni cattāri akusalacittāni neva purimapadaṁ na pacchimapadaṁ bhajanti. **Sadosan**ti duvidhadomanassasahagataṁ. **Vītadosan**ti lokiyakusalābyākataṁ. Sesāni dasa akusalacittāni neva purimapadaṁ, na pacchimapadaṁ bhajanti. **Samohan**ti vicikicchāsahagatañceva, uddhaccasahagatañcāti duvidhaṁ. Yasmā pana moho sabbākusalesu uppajjati, tasmā sesānipi idha vaṭṭantiyeva. Imasmiññeva hi duke dvādasākusalacittāni pariyādinnānīti. **Vītamohan**ti lokiyakusalābyākataṁ. **Saṅkhittan**ti thinamiddhānupatitaṁ. Etañhi saṅkuṭitacittaṁ nāma. **Vikkhittan**ti uddhaccasahagataṁ, etañhi pasaṭacittaṁ nāma.

Mahaggatanti rūpārūpāvacaraṁ. **Amahaggatan**ti kāmāvacaraṁ. **Sa-uttaran**ti kāmāvacaraṁ. **Anuttaran**ti rūpāvacaraṁ arūpāvacarañca. Tatrāpi sa-uttaraṁ rūpāvacaraṁ, anuttaraṁ (CS:pg.2.367) arūpāvacarameva. **Samāhitan**ti yassa appanāsamādhi upacārasamādhi vā atthi. **Asamāhitan**ti ubhayasamādhivirahitaṁ **Vimuttan**ti tadaṅgavikkhambhanavimuttīhi vimuttaṁ. **Avimuttan**ti ubhayavimuttivirahitaṁ. Samucchedapaṭippassaddhinissaraṇavimuttīnaṁ pana idha okāsova natthi.

(DA.22./III,777.) **Iti ajjhattaṁ vā**ti evaṁ sarāgādipariggaṇhanena yasmiṁ yasmiṁ khaṇe yaṁ yaṁ cittaṁ pavattati, taṁ taṁ sallakkhento attano vā citte, parassa vā citte, kālena vā attano, kālena vā parassa citte cittānupassī viharati. **Samudayavayadhammānupassī**ti ettha pana avijjāsamudayā viññāṇasamudayoti evaṁ pañcahi pañcahi ākārehi viññāṇassa samudayo ca vayo ca nīharitabbo. Ito paraṁ vuttanayameva. Kevalañhi idha cittapariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṁ padayojanaṁ katvā cittapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṁ veditabbaṁ. Sesaṁ tādisamevāti.

Cittānupassanā niṭṭhitā.

(DA.22.-10)Dhammānupassanā nīvaraṇapabbavaṇṇanā

382. Evaṁ soḷasavidhena cittānupassanāsatipaṭṭhānaṁ kathetvā idāni pañcavidhena dhammānupassanaṁ kathetuṁ **kathañca, bhikkhave**ti-ādimāha. Apica Bhagavatā kāyānupassanāya suddharūpapariggaho kathito, vedanācittānupassanāhi suddha-arūpapariggaho. Idāni rūpārūpamissakapariggahaṁ kathetuṁ "kathañca, bhikkhave"ti-ādimāha. Kāyānupassanāya vā rūpakkhandhapariggahova kathito, vedanānupassanāya vedanākkhandhapariggahova, cittānupassanāya viññāṇakkhandhapariggahova idāni saññāsaṅkhārakkhandhapariggahampi kathetuṁ "kathañca, bhikkhave"ti-ādimāha.

Tattha **santan**ti abhiṇhasamudācāravasena saṁvijjamānaṁ. **Asantan**ti asamudācāravasena vā pahīnattā vā asaṁvijjamānaṁ. **Yathā cā**ti yena kāraṇena kāmacchandassa uppādo hoti. **Tañca pajānātī**ti tañca kāraṇaṁ pajānāti. Iti iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo.

Tattha subhanimitte ayonisomanasikārena kāmacchandassa uppādo hoti. **Subhanimittaṁ** nāma subhampi subhanimittaṁ, subhārammaṇampi subhanimittaṁ. **Ayonisomanasikāro** (CS:pg.2.368) nāma anupāyamanasikāro uppathamanasikāro anicce

niccanti vā, dukkhe sukhanti vā, anattani attāti vā, asubhe subhanti vā manasikāro. Taṁ tattha bahulaṁ pavattayato kāmacchando uppajjati. Tenāha Bhagavā -- "Atthi, bhikkhave, subhanimittaṁ, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā kāmacchandassa uppādāya uppannassa vā kāmacchandassa bhiyyobhāvāya vepullāyā"ti (saṁ.ni.5.232).
(DA.22./III,778.) Asubhanimitte pana yonisomanasikārenassa pahānaṁ hoti. **Asubhanimittaṁ** nāma asubhampi asubhārammaṇampi. **Yonisomanasikāro** nāma upāyamanasikāro pathamanasikāro anicce aniccanti vā, dukkhe dukkhanti vā, anattani anattāti vā, asubhe asubhanti vā manasikāro. Taṁ tattha bahulaṁ pavattayato kāmacchando pahīyati. Tenāha Bhagavā-- "Atthi, bhikkhave, asubhanimittaṁ, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā kāmacchandassa anuppādāya uppannassa vā kāmacchandassa pahānāyā"ti (saṁ.ni.5.232).

Apica cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saṁvattanti asubhanimittassa uggaho, asubhabhāvanānuyogo, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti. Dasavidhañhi asubhanimittaṁ uggaṇhantassāpi kāmacchando pahīyati, bhāventassāpi indriyesu pihitadvārassāpi catunnaṁ pañcannaṁ ālopānaṁ okāse sati udakaṁ pivitvā yāpanasīlatāya bhojanamattaññunopi. Teneva vuttaṁ--

"Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṁ pive;
Alaṁ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno"ti. (theragā.983).

Asubhakammikatissattherasadise asubhabhāvanārate kalyāṇamitte sevantassapi kāmacchando pahīyati, ṭhānanisajjādīsu dasa-asubhanissitasappāyakathāya pahīyati, tena vuttaṁ-- "cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saṁvattantī"ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnakāmacchandassa arahattamaggena āyatiṁ anuppādo hotīti pajānāti.

Paṭighanimitte (CS:pg.2.369) ayonisomanasikārena pana byāpādassa uppādo hoti. Tattha paṭighampi paṭighanimittaṁ paṭighārammaṇampi paṭighanimittaṁ. Ayonisomanasikāro sabbattha ekalakkhaṇova. Taṁ tasmiṁ nimitte bahulaṁ pavattayato byāpādo uppajjati. Tenāha Bhagavā -- "Atthi, bhikkhave, (DA.22./III,779.) paṭighanimittaṁ tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā byāpādassa uppādāya uppannassa vā byāpādassa bhiyyobhāvāya vepullāyā"ti (saṁ.ni.5.232).

Mettāya pana cetovimuttiyā yonisomanasikārenassa pahānaṁ hoti. Tattha **mettā**ti vutte appanāpi upacāropi vaṭṭati. **Cetovimuttī**ti appanāva. Yonisomanasikāro vuttalakkhaṇova. Taṁ tattha bahulaṁ pavattayato byāpādo pahīyati. Tenāha Bhagavā-- "Atthi, bhikkhave, mettā cetovimutti, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā byāpādassa anuppādāya uppannassa vā byāpādassa pahānāyā"ti (saṁ.ni.5.232).

Apica cha dhammā byāpādassa pahānāya saṁvattanti mettānimittassa uggaho mettābhāvanānuyogo kammassakatāpaccavekkhaṇā paṭisaṅkhānabahulatā kalyāṇamittatā sappāyakathāti. Odissaka-anodissakadisāpharaṇānañhi aññataravasena mettaṁ uggaṇhantassāpi byāpādo pahīyati, odhiso-anodhisopharaṇavasena mettaṁ bhāventassāpi. "Tvaṁ etassa kuddho kiṁ karissasi, kimassa sīlādīni vināsetuṁ sakkhissasi, nanu tvaṁ attano kammena āgantvā attano kammeneva gamissasi, parassa kujjhanaṁ nāma vītaccitaṅgāra tatta-aya salākagūthādīni gahetvā paraṁ paharitukāmatāsadisaṁ hoti. Esopi tava kuddho kiṁ karissati, kiṁ te sīlādīni vināsetuṁ sakkhissati, esa attano kammena āgantvā attano kammeneva gamissati, appaṭicchitapaheṇakaṁ viya paṭivātaṁ

khittarajomuṭṭhi viya ca etassevesa kodho matthake patissatī”ti evaṁ attano ca parassa ca kammassakataṁ paccavekkhatopi, ubhayakammassakataṁ paccavekkhitvā paṭisaṅkhāne ṭhitassāpi, Assaguttattherasadise mettābhāvanārate kalyāṇamitte sevantassāpi byāpādo pahīyati. Ṭhānanisajjādīsu mettānissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṁ -- “cha (CS:pg.2.370) dhammā byāpādassa pahānāya saṁvattantī”ti. Imehi pana chahi dhammehi (DA.22./III,780.) pahīnassa byāpādassa anāgāmimaggena āyatiṁ anuppādo hotīti pajānāti.

Aratiādīsu ayonisomanasikārena thinamiddhassa uppādo hoti. **Tandī** nāma kāyālasiyatā. **Vijambhitā** nāma kāyavinamanā. **Bhattasammado** nāma bhattamucchā bhattapariḷāho. **Cetaso līnattaṁ** nāma cittassa līnākāro. Imesu arati-ādīsu ayonisomanasikāraṁ bahulaṁ pavattayato thinamiddhaṁ uppajjati. Tenāha-- “Atthi, bhikkhave, arati tandī vijambhitā bhattasammado cetaso līnattaṁ, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā thinamiddhassa uppādāya, uppannassa vā thinamiddhassa bhiyyobhāvāya vepullāyā”ti (saṁ.ni.5.232).

Ārambhadhātu-ādīsu pana yonisomanasikārenassa pahānaṁ hoti. **Ārambhadhātu** nāma paṭhamārambhavīriyaṁ. **Nikkamadhātu** nāma kosajjato nikkhantatāya tato balavataraṁ. **Parakkamadhātu** nāma paraṁ paraṁ ṭhānaṁ akkamanato tatopi balavataraṁ. Imasmiṁ tippabhede vīriye yonisomanasikāraṁ bahulaṁ pavattayato thinamiddhaṁ pahīyati. Tenāha-- “Atthi, bhikkhave, ārambhadhātu nikkamadhātu parakkamadhātu, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā thinamiddhassa anuppādāya, uppannassa vā thinamiddhassa pahānāyā”ti (saṁ.ni.5.232).

Apica cha dhammā thinamiddhassa pahānāya saṁvattanti-- atibhojane nimittaggāho, iriyāpathasamparivattanatā, ālokasaññāmanasikāro, abbhokāsavāso, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti. Āharahatthaka tatravaṭṭaka alaṁsāṭaka kākamāsaka bhuttavamitakabhojanaṁ bhuñjitvā rattiṭṭhānadivāṭṭhāne nisinnassa hi samaṇadhammaṁ karoto thinamiddhaṁ mahāhatthī viya ottharantaṁ āgacchati, catupañca-ālopa-okāsaṁ pana ṭhapetvā pānīyaṁ pivitvā yāpanasīlassa bhikkhuno taṁ na hotīti evaṁ atibhojane nimittaṁ gaṇhantassāpi thinamiddhaṁ pahīyati. Yasmiṁ iriyāpathe thinamiddhaṁ okkamati, tato aññaṁ parivattentassāpi, rattiṁ (DA.22./III,781.) candālokadīpāloka-ukkāloke divā sūriyālokaṁ manasikarontassāpi, abbhokāse (CS:pg.2.371) vasantassāpi, Mahākassapattherasadise pahīnathinamiddhe kalyāṇamitte sevantassāpi thinamiddhaṁ pahīyati. Ṭhānanisajjādīsu dhutaṅganissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṁ-- “cha dhammā thinamiddhassa pahānāya saṁvattantī”ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa thinamiddhassa arahattamaggena āyatiṁ anuppādo hotīti pajānāti.

Cetaso avūpasame ayonisomanasikārena uddhaccakukkuccassa uppādo hoti. **Avūpasamo** nāma avūpasantākāro, uddhaccakukkuccamevetaṁ atthato. Tattha ayonisomanasikāraṁ bahulaṁ pavattayato uddhaccakukkuccaṁ uppajjati. Tenāha-- “Atthi, bhikkhave, cetaso avūpasamo, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa uppādāya, uppannassa vā uddhaccakukkuccassa bhiyyobhāvāya vepullāyā”ti.

Samādhisaṅkhāte pana cetaso vūpasame yonisomanasikārenassa pahānaṁ hoti. Tenāha-- “Atthi, bhikkhave, cetaso vūpasamo, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa anuppādāya, uppannassa vā uddhaccakukkuccassa pahānāyā”ti.

Apica cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saṁvattanti (1)bahussutatā (2)paripucchakatā (3)vinaye pakataññutā (4)vuddhasevitā (5)kalyāṇamittatā (6)sappāyakathāti. Bāhussaccenapi hi ekaṁ vā dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā nikāye pāḷivasena atthavasena ca uggaṇhantassāpi uddhaccakukkuccaṁ pahīyati. Kappiyākappiyaparipucchābahulassāpi, vinayapaññattiyaṁ ciṇṇavasibhāvatāya pakataññunopi, vuḍḍhe Mahallakatthere upasaṅkamantassāpi, Upālittherasadise vinayadhare kalyāṇamitte sevantassāpi uddhaccakukkuccaṁ pahīyati, ṭhānanisajjādīsu kappiyākappiyanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṁ-- "cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saṁvattantī"ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīne uddhaccakukkucce uddhaccassa (DA.22./III,782.) arahattamaggena kukkuccassa anāgāmimaggena āyatiṁ anuppādo hotīti pajānāti.

Vicikicchāṭhānīyesu dhammesu ayonisomanasikārena vicikicchāya uppādo hoti. **Vicikicchāṭhānīyā dhammā** nāma punappunaṁ vicikicchāya kāraṇattā (CS:pg.2.372) vicikicchāva. Tattha ayonisomanasikāraṁ bahulaṁ pavattayato vicikicchā uppajjati. Tenāha-- "Atthi, bhikkhave, vicikicchāṭhānīyā dhammā, tattha ayonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannāya vā vicikicchāya uppādāya, uppannāya vā vicikicchāya bhiyyobhāvāya vepullāyā"ti (saṁ.ni.5.232).

Kusalādidhammesu yonisomanasikārena panassā pahānaṁ hoti, tenāha-- "Atthi, bhikkhave, kusalākusalā dhammā sāvajjānavajjā dhammā sevitabbāsevitabbā dhammā hīnapaṇītā dhammā kaṇhasukkasappaṭibhāgā dhammā. Tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro, anuppannāya vā vicikicchāya anuppādāya; uppannāya vā vicikicchāya pahānāyā"ti.

Apica cha dhammā vicikicchāya pahānāya saṁvattanti bahussutatā, paripucchakatā, Vinaye pakataññutā, adhimokkhabahulatā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti. Bāhussaccenapi hi ekaṁ vā …pe… pañca vā nikāye pāḷivasena ca atthavasena ca uggaṇhantassāpi vicikicchā pahīyati, tīṇi ratanāni ārabbha paripucchābahulassāpi, Vinaye ciṇṇavasībhāvassāpi, tīsu ratanesu okappaniyasaddhāsaṅkhāta-adhimokkhabahulassāpi, saddhādhimutte Vakkalittherasadise kalyāṇamitte sevantassāpi vicikicchā pahīyati, ṭhānanisajjādīsu tiṇṇaṁ ratanānaṁ guṇanissitasappāyakathāyapi pahīyati. Tena vuttaṁ-- "cha dhammā vicikicchāya pahānāya saṁvattantī"ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnāya vicikicchāya sotāpattimaggena āyatiṁ anuppādo hotīti pajānāti.

Iti ajjhattaṁ vāti evaṁ pañcanīvaraṇaparigganhanena attano vā dhammesu, parassa vā dhammesu, kālena vā attano, kālena vā parassa dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha subhanimitta-asubhanimittādīsu ayonisomanasikārayonisomanasikāravasena (DA.22./III,783.) pañcasu nīvaraṇesu vuttāyeva nīharitabbā. Ito paraṁ vuttanayameva. Kevalañhi idha nīvaraṇapariggāhikā (CS:pg.2.373) sati dukkhasaccanti evaṁ yojanaṁ katvā nīvaraṇapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṁ veditabbaṁ. Sesaṁ tādisamevāti.

Nīvaraṇapabbaṁ niṭṭhitaṁ.

(DA.22.-11)Khandhapabbavaṇṇanā

383. Evaṁ pañcanīvaraṇavasena dhammānupassanaṁ vibhajitvā idāni pañcakkhandhavasena vibhajituṁ **puna caparan**ti-ādimāha. Tattha **pañcasu**

upādānakkhandhesūti upādānassa khandhā upādānakkhandhā, upādānassa paccayabhūtā dhammapuñjā dhammarāsayoti attho. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana khandhakathā Visuddhimagge vuttā.

Iti rūpanti idaṁ rūpaṁ, ettakaṁ rūpaṁ, na ito paraṁ rūpaṁ atthīti sabhāvato rūpaṁ pajānāti. Vedanādīsupi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo, vitthārena pana rūpādīni Visuddhimagge khandhakathāyameva vuttāni. **Iti rūpassa samudayo**ti evaṁ avijjāsamudayādivasena pañcahākārehi rūpassa samudayo. **Iti rūpassa atthaṅgamo**ti evaṁ avijjānirodhādivasena pañcahākārehi rūpassa atthaṅgamo. Vedanādīsupi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimagge udayabbayañāṇakathāya vutto.

Iti ajjhattaṁ vāti evaṁ pañcakkhandhapariggaṇhanena attano vā dhammesu, parassa vā dhammesu, kālena vā attano, kālena vā parassa dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha "avijjāsamudayā rūpasamudayo"ti-ādīnaṁ pañcasu khandhesu vuttānaṁ paññāsāya lakkhaṇānaṁ vasena nīharitabbā. Ito paraṁ vuttanayameva. Kevalañhi idha khandhapariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṁ yojanaṁ katvā khandhapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṁ veditabbaṁ. Sesaṁ tādisamevāti.

Khandhapabbaṁ niṭṭhitaṁ.

(DA.22./III,784.)

(DA.22.-12)Āyatanapabbavaṇṇanā

384. Evaṁ (CS:pg.2.374) pañcakkhandhavasena dhammānupassanaṁ vibhajitvā idāni āyatanavasena vibhajituṁ **puna caparan**ti-ādimāha. Tattha **chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesū**ti cakkhu sotaṁ ghānaṁ jivhā kāyo manoti imesu chasu ajjhattikesu, rūpaṁ saddo gandho raso phoṭṭhabbo dhammoti imesu chasu bāhiresu. **Cakkhuñca pajānātī**ti cakkhupasādaṁ yāthāvasarasalakkhaṇavasena pajānāti. **Rūpe ca pajānātī**ti bahiddhā catusamuṭṭhānikarūpañca yāthāvasarasalakkhaṇavasena pajānāti. **Yañca tadubhayaṁ paṭicca uppajjati saṁyojanan**ti yañca taṁ cakkhuṁ ceva rūpe cāti ubhayaṁ paṭicca. Kāmarāgasaṁyojanaṁ paṭigha, māna, diṭṭhi, vicikicchā, sīlabbataparāmāsa, bhavarāga, issā, macchariya, avijjāsaṁyojananti dasavidhaṁ saṁyojanaṁ uppajjati, tañca yāthāvasarasalakkhaṇavasena pajānāti.

Kathaṁ panetaṁ uppajjatīti? Cakkhudvāre tāva āpāthagataṁ iṭṭhārammaṇaṁ kāmassādavasena assādayato abhinandato kāmarāgasaṁyojanaṁ uppajjati. Aniṭṭhārammaṇe kujjhato paṭighasaṁyojanaṁ uppajjati. "Ṭhapetvā maṁ ko añño etaṁ ārammaṇaṁ vibhāvetuṁ samattho atthī"ti maññato mānasaṁyojanaṁ uppajjati. Etaṁ rūpārammaṇaṁ niccaṁ dhuvanti gaṇhato diṭṭhisaṁyojanaṁ uppajjati. "Etaṁ rūpārammaṇaṁ satto nu kho, sattassa nu kho"ti vicikicchato vicikicchāsaṁyojanaṁ uppajjati. "Sampattibhave vata no idaṁ sulabhaṁ jātan"ti bhavaṁ patthentassa bhavarāgasaṁyojanaṁ uppajjati. "Āyatimpi evarūpaṁ sīlabbataṁ samādiyitvā sakkā laddhun"ti sīlabbataṁ samādiyantassa sīlabbataparāmāsasaṁyojanaṁ uppajjati. "Aho vata taṁ rūpārammaṇaṁ aññe na labheyyun"ti usūyato issāsaṁyojanaṁ uppajjati. Attanā laddhaṁ rūpārammaṇaṁ aññassa maccharāyato macchariyasaṁyojanaṁ uppajjati. Sabbeheva sahajāta-aññāṇavasena avijjāsaṁyojanaṁ uppajjati.

Yathā ca anuppannassāti yena kāraṇena asamudācāravasena anuppannassa

tassa dasavidhassāpi saṁyojanassa uppādo hoti, tañca kāraṇaṁ pajānāti. **Yathā ca uppannassā**ti (DA.22./III,785.) appahīnaṭṭhena pana samudācāravasena vā uppannassa tassa dasavidhassāpi saṁyojanassa yena kāraṇena pahānaṁ hoti, tañca kāraṇaṁ pajānāti. **Yathā ca pahīnassā**ti tadaṅgavikkhambhanappahānavasena pahīnassāpi tassa dasavidhassa saṁyojanassa (CS:pg.2.375) yena kāraṇena āyatiṁ anuppādo hoti, tañca pajānāti. Kena kāraṇena panassa āyatiṁ anuppādo hoti? Diṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsa-issāmacchariyabhedassa tāva pañcavidhassa saṁyojanassa sotāpattimaggena āyatiṁ anuppādo hoti. Kāmarāgapaṭighasaṁyojanadvayassa oḷārikassa sakadāgāmimaggena, aṇusahagatassa anāgāmimaggena, mānabhavarāgāvijjāsaṁyojanattayassa arahattamaggena āyatiṁ anuppādo hoti. **Sotañca pajānāti sadde cā**ti-ādīsupi eseva nayo. Apicettha **āyatanakathā** vitthārato Visuddhimagge āyatananiddese vuttanayeneva veditabbā.

Iti ajjhattaṁ vāti evaṁ ajjhattikāyatanapariggaṇhanena attano vā dhammesu bāhirāyatanapariggaṇhanena parassa vā dhammesu, kālena vā attano, kālena vā parassa dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha "avijjāsamudayā cakkhusamudayo"ti rūpāyatanassa rūpakkhandhe, arūpāyatanesu manāyatanassa viññāṇakkhandhe, dhammāyatanassa sesakkhandhesu vuttanayena nīharitabbā. Lokuttaradhammā na gahetabbā. Ito paraṁ vuttanayameva. Kevalañhi idha āyatanapariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṁ yojanaṁ katvā āyatanapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṁ veditabbaṁ. Sesaṁ tādisamevāti.

Āyatanapabbaṁ niṭṭhitaṁ.

(DA.22.-13)Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā

385. Evaṁ cha ajjhattikabāhirāyatanavasena dhammānupassanaṁ vibhajitvā idāni bojjhaṅgavasena vibhajituṁ **puna caparan**ti-ādimāha. Tattha **bojjhaṅgesū**ti bujjhanakasattassa aṅgesu. **Santan**ti paṭilābhavasena saṁvijjamānaṁ. **Satisambojjhaṅgan**ti satisaṅkhātaṁ sambojjhaṅgaṁ. Ettha hi sambujjhati āraddhavipassakato paṭṭhāya yogāvacaroti **sambodhi**. Yāya vā so sati-ādikāya sattadhammasāmaggiyā (DA.22./III,786.) sambujjhati kilesaniddāto uṭṭhāti, saccāni vā paṭivijjhati, sā dhammasāmaggī sambodhi. Tassa sambodhissa, tassā vā sambodhiyā aṅganti **sambojjhaṅgaṁ**. Tena vuttaṁ-- "satisaṅkhātaṁ sambojjhaṅgan"ti. Sesasambojjhaṅgesupi imināva nayena vacanattho veditabbo.

Asantanti (CS:pg.2.376) appaṭilābhavasena avijjamānaṁ. **Yathā ca anupannassā**ti-ādīsu pana satisambojjhaṅgassa tāva "Atthi, bhikkhave, satisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā satisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā satisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattatī"ti (saṁ.ni.5.232) evaṁ uppādo hoti. Tattha satiyeva satisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā. Yonisomanasikāro vuttalakkhaṇoyeva. Taṁ tattha bahulaṁ pavattayato satisambojjhaṅgo uppajjati.

Apica cattāro dhammā satisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti satisampajaññaṁ muṭṭhassatipuggalaparivajjanatā upaṭṭhitassatipuggalasevanatā tadadhimuttatāti. Abhikkantādīsu hi sattasu ṭhānesu satisampajaññena, bhattanikkhittakākasadise muṭṭhassatipuggale parivajjanena,

Tissadattatthera-abhayattherasadise upaṭṭhitassatipuggale sevanena, ṭhānanisajjādīsu satisamuṭṭhāpanatthaṁ ninnapoṇapabbhāracittatāya ca satisambojjhaṅgo uppajjati. Evaṁ catūhi kāraṇehi uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūri hotīti pajānāti.

Dhammavicayasambojjhaṅgassa pana "Atthi, bhikkhave, kusalākusalā dhammā …pe… kaṇhasukkasappaṭibhāgā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā dhammavicayasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattatī"ti evaṁ uppādo hoti.

Apica satta dhammā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti paripucchakatā vatthuvisadakiriyā (DA.22./III,787.) indriyasamattapaṭipādanā duppaññapuggalaparivajjanā paññavantapuggalasevanā gambhīrañāṇacariyapaccavekkhaṇā tadadhimuttatāti. Tattha **paripucchakatā**ti khandhadhātu-āyatana-indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgajhānaṅgasamathavipassanānaṁ atthasannissitaparipucchābahulatā. **Vatthuvisadakiriyā**ti ajjhattikabāhirānaṁ vatthūnaṁ visadabhāvakaraṇaṁ. Yadā hissa kesanakhalomāni dīghāni honti, sarīraṁ vā ussannadosañceva sedamalamakkhitañca, tadā ajjhattikaṁ vatthu avisadaṁ hoti aparisuddhaṁ. Yadā pana cīvaraṁ jiṇṇaṁ kiliṭṭhaṁ (CS:pg.2.377) duggandhaṁ hoti, senāsanaṁ vā uklāpaṁ, tadā bāhiravatthu avisadaṁ hoti aparisuddhaṁ. Tasmā kesādichedāpanena uddhaṁvirecana-adhovirecanādīhi sarīrasallahukabhāvakaraṇena ucchādananahāpanena ca ajjhattikavatthu visadaṁ kātabbaṁ. Sūcikammadhovanarajanaparibhaṇḍakaraṇādīhi bāhiravatthu visadaṁ kātabbaṁ. Etasmiñhi ajjhattikabāhire vatthumhi avisade uppannesu cittacetasikesu ñāṇampi avisadaṁ hoti aparisuddhaṁ aparisuddhāni dīpakapallavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Visade pana ajjhattikabāhire vatthumhi uppannesu cittacetasikesu ñāṇampi visadaṁ hoti parisuddhāni dīpakapallavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Tena vuttaṁ "vatthuvisadakiriyā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattatī"ti.

Indriyasamattapaṭipādanā nāma saddhādīnaṁ indriyānaṁ samabhāvakaraṇaṁ. Sace hissa saddhindriyaṁ balavaṁ hoti, itarāni mandāni, tato vīriyindriyaṁ paggahakiccaṁ, satindriyaṁ upaṭṭhānakiccaṁ, samādhindriyaṁ avikkhepakiccaṁ, paññindriyaṁ dassanakiccaṁ kātuṁ na sakkoti. Tasmā taṁ dhammasabhāvapaccavekkhaṇena vā, yathā vā manasikaroto balavaṁ jātaṁ, tathā amanasikārena hāpetabbaṁ. Vakkalittheravatthu cettha nidassanaṁ. Sace pana vīriyindriyaṁ balavaṁ hoti, atha saddhindriyaṁ adhimokkhakiccaṁ kātuṁ na sakkoti, na itarāni itarakiccabhedaṁ. Tasmā (DA.22./III,788.) taṁ passaddhādibhāvanāya hāpetabbaṁ. Tatrāpi Soṇattherassa vatthu dassetabbaṁ. Evaṁ sesesupi ekassa balavabhāve sati itaresaṁ attano kiccesu asamatthatā veditabbā.

Visesato panettha saddhāpaññānaṁ samādhivīriyānañca samataṁ pasaṁsanti. Balavasaddho hi mandapaññho mudhappasanno hoti, avatthusmiṁ pasīdati. Balavapaññho mandasaddho kerāṭikapakkhaṁ bhajati, bhesajjasamuṭṭhito viya rogo atekiccho hoti. Cittuppādamatteneva kusalaṁ hotīti atidhāvitvā dānādīni akaronto niraye uppajjati. Ubhinnaṁ samatāya vatthusmiṁyeva pasīdati. Balavasamādhiṁ pana mandavīriyaṁ samādhissa kosajjapakkhattā kosajjaṁ abhibhavati. Balavavīriyaṁ mandasamādhiṁ vīriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaṁ abhibhavati. Samādhi pana vīriyena saṁyojito kosajje patituṁ na labhati, vīriyaṁ samādhinā saṁyojitaṁ uddhacce

patituṁ (CS:pg.2.378) na labhati. Tasmā tadubhayaṁ samaṁ kātabbaṁ. Ubhayasamatāya hi appanā hoti.

Apica samādhikammikassa balavatīpi saddhā vaṭṭati. Evaṁ saddahanto okappento appanaṁ pāpuṇissati. Samādhipaññāsu pana samādhikammikassa ekaggatā balavatī vaṭṭati. Evañhi so appanaṁ pāpuṇāti. Vipassanākammikassa paññā balavatī vaṭṭati. Evañhi so lakkhaṇapaṭivedhaṁ pāpuṇāti. Ubhinnaṁ pana samatāyapi appanā hotiyeva. Sati pana sabbattha balavatī vaṭṭati. Sati hi cittaṁ uddhaccapakkhikānaṁ saddhāvīriyapaññānaṁ vasena uddhaccapātato, kosajjapakkhikena ca samādhinā kosajjapātato rakkhati. Tasmā sā loṇadhūpanaṁ viya sabbabyañjanesu, sabbakammika-amacco viya ca, sabbarājakiccesu sabbattha icchitabbā. Tenāha-- "sati ca pana sabbatthikā vuttā Bhagavatā, kiṁ kāraṇā? Cittañhi satipaṭisaraṇaṁ, ārakkhapaccupaṭṭhānā ca sati, na vinā satiyā cittassa paggahaniggaho hotī" ti. **Duppaññapuggalaparivajjanā** nāma khandhādibhede anogāḷhapaññānaṁ dummedhapuggalānaṁ ārakā parivajjanaṁ. **Paññavantapuggalasevanā** nāma samapaññāsalakkhaṇapariggāhikāya (DA.22./III,789.) udayabbayapaññāya samannāgatapuggalasevanā. **Gambhīrañāṇacariyapaccavekkhaṇā** nāma gambhīresu khandhādīsu pavattāya gambhīrapaññāya pabhedapaccavekkhaṇā. **Tadadhimuttatā** nāma ṭhānanisajjādīsu dhammavicayasambojjhaṅgasamuṭṭhāpanatthaṁ ninnapoṇapabbhāracittatā. Evaṁ uppannassa pannassa arahattamaggena bhāvanāpāripūri hotīti pajānāti.

Vīriyasambojjhaṅgassa "Atthi, bhikkhave, ārambhadhātu nikkamadhātu parakkamadhātu, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattatī"ti evaṁ uppādo hoti.

Apica ekādasa dhammā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti apāyabhayapaccavekkhaṇatā ānisaṁsadassāvitā gamanavīthipaccavekkhaṇatā piṇḍapātāpacāyanatā dāyajjamahattapaccavekkhaṇatā satthumahattapaccavekkhaṇatā jātimahattapaccavekkhaṇatā sabrahmacārimahattapaccavekkhaṇatā kusītapuggalaparivajjanatā āraddhavīriyapuggalasevanatā tadadhimuttatāti.

Tattha (CS:pg.2.379) nirayesu pañcavidhabandhanakammakāraṇato paṭṭhāya mahādukkhānubhavanakālepi, tiracchānayoniyaṁ jālakhipanakumīnādīhi gahitakālepi, pājanakaṇṭakādippahāratunnassa sakaṭavahanādikālepi, pettivisaye anekānipi vassasahassāni ekaṁ Buddhantarampi khuppipāsāhi āturībhūtakālepi, kālakañcika-asuresu saṭṭhihattha-asītihatthappamāṇena aṭṭhicammamatteneva attabhāvena vātātapādidukkhānubhavanakālepi na sakkā vīriyasambojjhaṅgaṁ uppādetuṁ, ayameva te bhikkhu kālo vīriyakaraṇāyāti evaṁ apāyabhayaṁ paccavekkhantassāpi vīriyasambojjhaṅgo uppajjati.

Na sakkā kusītena navalokuttaradhammaṁ laddhuṁ, āraddhavīriyeneva sakkā ayamānisaṁso vīriyassāti (DA.22./III,790.) evaṁ ānisaṁsadassāvinopi uppajjati. Sabbabuddhapaccekabuddhamahāsāvakehi te gatamaggo gantabbo, so ca na sakkā kusītena gantunti evaṁ gamanavīthiṁ paccavekkhantassāpi uppajjati. Ye taṁ piṇḍapātādīhi upaṭṭhahanti, ime te manussā neva ñātakā, na dāsakammakarā, nāpi taṁ nissāya jīvissāmāti te paṇītāni cīvarādīni denti. Atha kho attano kārānaṁ mahapphalataṁ paccāsīsamānā denti. Satthārāpi "ayaṁ ime paccaye paribhuñjitvā kāyadaḷhībahulo sukhaṁ viharissatī"ti na evaṁ sampassatā tuyhaṁ paccayā anuññātā. Atha kho "ayaṁ ime paribhuñjamāno samaṇadhammaṁ katvā vaṭṭadukkhato

muccissatī”ti te paccayā anuññātā, so dāni tvaṁ kusīto viharanto na taṁ piṇḍaṁ apacāyissati. Āraddhavīriyasseva hi piṇḍapātāpacāyanaṁ nāma hotīti evaṁ piṇḍapātāpacāyanaṁ paccavekkhantassāpi uppajjati Ayyamittattherassa viya.

Thero kira kassakaleṇe nāma paṭivasati. Tassa ca gocaragāme ekā mahā-upāsikā theraṁ puttaṁ katvā paṭijaggati. Sā ekadivasaṁ araññaṁ gacchantī dhītaraṁ āha-- “amma, asukasmiṁ ṭhāne purāṇataṇḍulā, asukasmiṁ sappi, asukasmiṁ khīraṁ, asukasmiṁ phāṇitaṁ, tava bhātikassa ayyamittassa āgatakāle bhattaṁ pacitvā khīrasappiphāṇitehi saddhiṁ dehi, tvañca bhuñjeyyāsi. Ahaṁ pana hiyyo pakkapārivāsikabhattaṁ kañjiyena bhuttāmhī”ti. Divā kiṁ bhuñjissasi ammā,ti? Sākapaṇṇaṁ pakkhipitvā kaṇataṇḍulehi ambilayāguṁ pacitvā ṭhapehi ammā,ti.

Thero (CS:pg.2.380) cīvaraṁ pārupitvā pattaṁ nīharantova taṁ saddaṁ sutvā attānaṁ ovadi “mahā-upāsikā kira kañjiyena pārivāsikabhattaṁ bhuñji, divāpi kaṇapaṇṇambilayāguṁ bhuñjissati tuyhaṁ atthāya pana purāṇataṇḍulādīni ācikkhati, taṁ nissāya kho panesā neva khettaṁ na vatthuṁ na bhattaṁ na vatthaṁ paccāsīsati, tisso pana sampattiyo patthayamānā deti, tvaṁ etissā tā sampattiyo dātuṁ sakkhissasi, na sakkhissasīti, ayaṁ kho pana piṇḍapāto tayā sarāgena (DA.22./III,791.) sadosena samohena na sakkā gaṇhitun”ti pattaṁ thavikāya pakkhipitvā gaṇṭhikaṁ muñcitvā nivattitvā kassakaleṇameva gantvā pattaṁ heṭṭhāmañce cīvaraṁ cīvaravaṁse ṭhapetvā “arahattaṁ apāpuṇitvā na nikkhamissāmī”ti vīriyaṁ adhiṭṭhahitvā nisīdi. Dīgharattaṁ appamatto hutvā nivutthabhikkhu vipassanaṁ vaḍḍhetvā purebhattameva arahattaṁ patvā vikasamānamiva padumaṁ mahākhīṇāsavo sitaṁ karontova nisīdi. Leṇadvāre rukkhamhi adhivatthā devatā--

“Namo te purisājañña, namo te purisuttama;
Yassa te āsavā khīṇā, dakkhiṇeyyosi mārisā”ti. --

Udānaṁ udānetvā “bhante, piṇḍāya paviṭṭhānaṁ tumhādisānaṁ arahantānaṁ bhikkhaṁ datvā mahallakitthiyo dukkhā muccissantī”ti āha. Thero uṭṭhahitvā dvāraṁ vivaritvā kālaṁ olokento “pātoyevā”ti ñatvā pattacīvaramādāya gāmaṁ pāvisi.

Dārikāpi bhattaṁ sampādetvā “idāni me bhātā āgamissati, idāni āgamissatī”ti dvāraṁ olokayamānā nisīdi. Sā there gharadvāraṁ sampatte pattaṁ gahetvā sappiphāṇitayojitassa khīrapiṇḍapātassa pūretvā hatthe ṭhapesi. Thero “sukhaṁ hotū”ti anumodanaṁ katvā pakkāmi. Sāpi taṁ olokayamānā aṭṭhāsi. Therassa hi tadā ativiya parisuddho chavivaṇṇo ahosi, vippasannāni indriyāni, mukhaṁ bandhanā pavuttatālapakkaṁ viya ativiya virocittha.

Mahā-upāsikā araññā āgantvā “kiṁ, amma, bhātiko te āgato”ti pucchi. Sā sabbaṁ taṁ pavattiṁ ārocesi. Upāsikā “ajja (CS:pg.2.381) mama puttassa pabbajitakiccaṁ matthakaṁ pattan”ti ñatvā “abhiramati te, amma, bhātā Buddhasāsane, na ukkaṇṭhatī”ti āha.

Mahantaṁ kho panetaṁ satthudāyajjaṁ yadidaṁ satta ariyadhanāni nāma, taṁ na sakkā kusītena gahetuṁ. Yathā hi vippaṭipannaṁ puttaṁ mātāpitaro “ayaṁ amhākaṁ (DA.22./III,792.) aputto”ti paribāhiraṁ karonti, so tesaṁ accayena dāyajjaṁ na labhati, evaṁ kusītopi idaṁ ariyadhanadāyajjaṁ na labhati, āraddhavīriyova labhatīti **dāyajjamahattaṁ** paccavekkhatopi uppajjati.

Mahā kho pana te satthā, satthuno hi te mātukucchismiṁ paṭisandhigaṇhanakālepi abhinikkhamanepi abhisambodhiyampi dhammacakkappavattanayamakapāṭihāriyadevorohana-āyusaṅkhāravossajjanesupi parinibbānakālepi dasasahassilokadhātu akampittha, yuttaṁ nu te evarūpassa satthu

sāsane pabbajitvā kusītena bhavitunti evaṁ **satthumahattaṁ** paccavekkhatopi uppajjati.

Jātiyāpi tvaṁ idāni na lāmakajātiko, asambhinnāya mahāsammatapaveṇiyā āgata-ukkākarājavaṁse jātosi, suddhodanamahārājassa ca mahāmāyādeviyā ca nattā, rāhulabhaddassa kaniṭṭho, tayā nāma evarūpena jinaputtena hutvā na yuttaṁ kusītena viharitunti evaṁ **jātimahattaṁ** paccavekkhatopi uppajjati.

Sāriputtamahāmoggallānā ceva asīti ca mahāsāvakā vīriyeneva lokuttaradhammaṁ paṭivijjhiṁsu, tvaṁ etesaṁ sabrahmacārīnaṁ maggaṁ paṭipajjasi, na paṭipajjasīti evaṁ **sabrahmacārimahattaṁ** paccavekkhatopi uppajjati.

Kucchiṁ pūretvā ṭhita-ajagarasadise vissaṭṭhakāyikacetasikavīriye kusītapuggale parivajjantassāpi āraddhavīriye pahitatte puggale sevantassāpi ṭhānanisajjādīsu vīriyuppādanatthaṁ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaṁ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūri hotīti pajānāti.

Pītisambojjhaṅgassa "Atthi, bhikkhave, pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā pītisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā pītisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattatī"ti evaṁ uppādo hoti (CS:pg.2.382) Tattha pītiyeva pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā nāma. Tassā uppādakamanasikāro yonisomanasikāro nāma.

Apica ekādasa dhammā pītisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti Buddhānussati, dhamma, saṅgha sīla, cāga, devatānussati (DA.22./III,793.) upasamānussati lūkhapuggalaparivajjanatā siniddhapuggalasevanatā Pasādanīyasuttantapaccavekkhaṇatā tadadhimuttatāti. Buddhaguṇe anussarantassāpi hi yāva upacārā sakalasarīraṁ pharamāno pītisambojjhaṅgo uppajjati, dhammasaṅghaguṇe anussarantassāpi, dīgharattaṁ akhaṇḍaṁ katvā rakkhitaṁ catupārisuddhisīlaṁ paccavekkhantassāpi, gihinopi dasasīlaṁ pañcasīlaṁ pañcavekkhantassāpi, dubbhikkhabhayādīsu paṇītabhojanaṁ sabrahmacārīnaṁ datvā "evaṁ nāma adamhā"ti cāgaṁ paccavekkhantassāpi, gihinopi evarūpe kāle sīlavantānaṁ dinnadānaṁ paccavekkhantassāpi, yehi guṇehi samannāgatā devatā devattaṁ pattā, tathārūpānaṁ guṇānaṁ attani atthitaṁ paccavekkhantassāpi, samāpattiyā vikkhambhitā kilesā saṭṭhipi sattatipi vassāni na samudācarantīti paccavekkhantassāpi, cetiyadassanabodhidassanatheradassanesu asakkaccakiriyāya saṁsūcitalūkhabhāve Buddhādīsu pasādasinehābhāvena gadrabhapiṭṭhe rajasadise lūkhapuggale parivajjantassāpi, Buddhādīsu pasādabahule muducitte siniddhapuggale sevantassāpi, ratanattayaguṇaparidīpake Pasādanīyasuttante paccavekkhantassāpi, ṭhānanisajjādīsu pīti-uppādanatthaṁ ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaṁ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūri hotīti pajānāti.

Passaddhisambojjhaṅgassa "Atthi, bhikkhave, kāyapassaddhi cittapassaddhi, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā passaddhisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattatī"ti evaṁ uppādo hoti.

Apica satta dhammā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti paṇītabhojanasevanatā utusukhasevanatā iriyāpathasukhasevanatā majjhattapayogatā sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā passaddhakāyapuggalasevanatā tadadhimuttatāti. Paṇītañhi siniddhaṁ sappāyabhojanaṁ bhuñjantassāpi, (DA.22./III,794.) sītuṇhesu ca utūsu ṭhānādīsu ca iriyāpathesu sappāya-utuñca iriyāpathañca sevantassāpi (CS:pg.2.383) passaddhi uppajjati. Yo pana mahāpurisajātiko sabba-utu-iriyāpathakkhamo hoti, na

taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. Yassa sabhāgavisabhāgatā atthi, tasseva visabhāge utu-iriyāpathe vajjetvā sabhāge sevantassa uppajjati. Majjhattapayogo vuccati attano ca parassa ca kammassakatāpaccavekkhaṇā. Iminā majjhattapayogena uppajjati. Yo leḍḍudaṇḍādīhi paraṁ viheṭhayamāno vicarati, evarūpaṁ sāraddhakāyaṁ puggalaṁ parivajjantassāpi, saṁyatapādapāṇiṁ passaddhakāyaṁ puggalaṁ sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu passaddhi-uppādanatthāya ninnapoṇapabbhāracittassāpi uppajjati. Evaṁ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūri hotīti pajānāti.

Samādhisambojjhaṅgassa "Atthi, bhikkhave, samathanimittaṁ abyagganimittaṁ, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro, anuppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattatī"ti evaṁ uppādo hoti. Tattha samathova samathanimittaṁ avikkhepaṭṭhena ca abyagganimittanti.

Apica ekādasa dhammā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti vatthuvisadakiriyatā indriyasamattapaṭipādanatā nimittakusalatā samaye cittassa paggaṇhanatā samaye cittassa niggaṇhanatā samaye sampahaṁsanatā samaye ajjhupekkhanatā asamāhitapuggalaparivajjanatā samāhitapuggalasevanatā jhānavimokkhapaccavekkhaṇatā tadadhimuttatāti. Tattha **vatthuvisadakiriyatā** ca **indriyasamattapaṭipādanatā** ca vuttanayeneva veditabbā.

Nimittakusalatā nāma kasiṇanimittassa uggahaṇakusalatā. **Samaye cittassa paggaṇhanatā**ti yasmiṁ samaye atisithilavīriyatādīhi līnaṁ cittaṁ hoti, tasmiṁ samaye dhammavicayavīriyapītisambojjhaṅgasamuṭṭhāpanena tassa paggaṇhanaṁ. **Samaye cittassa paggaṇhanatā**ti yasmiṁ samaye āraddhavīriyatādīhi uddhataṁ (DA.22./III,795.) cittaṁ hoti, tasmiṁ samaye passaddhisamādhi-upekkhāsambojjhaṅgasamuṭṭhāpanena tassa niggaṇhanaṁ. **Samaye sampahaṁsanatā**ti yasmiṁ samaye cittaṁ paññāpayogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena vā nirassādaṁ hoti, tasmiṁ samaye aṭṭhasaṁvegavatthupaccavekkhaṇena saṁvejeti (CS:pg.2.384) **Aṭṭha saṁvegavatthūni** nāma jāti jarā byādhi maraṇāni cattāri, apāyadukkhaṁ pañcamaṁ, atīte vaṭṭamūlakaṁ dukkhaṁ, anāgate vaṭṭamūlakaṁ dukkhaṁ, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakaṁ dukkhanti. Ratanattayaguṇānussaraṇena ca pasādaṁ janeti, ayaṁ vuccati "samaye sampahaṁsanatā"ti.

Samaye ajjhupekkhanatā nāma yasmiṁ samaye sammāpaṭipattiṁ āgamma alīnaṁ anuddhataṁ anirassādaṁ ārammaṇe samappavattaṁ samathavīthipaṭipannaṁ cittaṁ hoti, tadāssa paggahaniggahasampahaṁsanesu na byāpāraṁ āpajjati, sārathi viya samappavattesu assesu. Ayaṁ vuccati -- "samaye ajjhupekkhanatā"ti. **Asamāhitapuggalaparivajjanatā** nāma upacāraṁ vā appanaṁ vā appattānaṁ vikkhittacittānaṁ puggalānaṁ ārakā parivajjanaṁ. **Samāhitapuggalasevanā** nāma upacārena vā appanāya vā samāhitacittānaṁ sevanā bhajanā payirupāsanā. **Tadadhimuttatā** nāma ṭhānanisajjādīsu samādhi-uppādanatthaṁyeva ninnapoṇapabbhāracittatā. Evañhi paṭipajjato esa uppajjati. Evaṁ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūri hotīti pajānāti.

Upekkhāsambojjhaṅgassa "Atthi, bhikkhave, upekkhāsambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayamāhāro anuppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattatī"ti evaṁ uppādo hoti. Tattha upekkhāva upekkhāsambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā nāma.

Apica pañca dhammā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti

sattamajjhattatā saṅkhāramajjhattatā (DA.22./III,796.) sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatā sattasaṅkhāramajjhattapuggalasevanatā tadadhimuttatāti. Tattha dvīhākārehi **sattamajjhattataṁ** samuṭṭhāpeti "tvaṁ attano kammena āgantvā attanova kammena gamissasi, esopi attanova kammena āgantvā attanova kammena gamissati, tvaṁ kaṁ kelāyasī"ti evaṁ kammassakatāpaccavekkhaṇena, "paramatthato sattoyeva natthi, so tvaṁ kaṁ kelāyasī"ti evaṁ nissattapaccavekkhaṇena cāti. Dvīhevākārehi **saṅkhāramajjhattataṁ** samuṭṭhāpeti-- "idaṁ cīvaraṁ anupubbena vaṇṇavikāratañceva jiṇṇabhāvañca upagantvā pādapuñchanacoḷakaṁ hutvā yaṭṭhikoṭiyā chaḍḍanīyaṁ bhavissati, sace panassa sāmiko (CS:pg.2.385) bhaveyya, nāssa evaṁ vinassituṁ dadeyyā"ti evaṁ assāmikabhāvapaccavekkhaṇena ca, "anaddhaniyaṁ idaṁ tāvakālikan"ti evaṁ tāvakālikabhāvapaccavekkhaṇena cāti. Yathā ca cīvare, evaṁ pattādīsupi yojanā kātabbā.

Sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatāti ettha yo puggalo gihi vā attano puttadhītādike, pabbajito vā attano antevāsikasamānupajjhāyakādike mamāyati, sahattheneva nesaṁ kesacchedanasūcikammacīvaradhovanarajanapattapacanādīni karoti, muhuttampi apassanto "asuko sāmaṇero kuhiṁ asuko daharo kuhin"ti bhantamigo viya ito cito ca oloketi, aññena kesacchedanādīnaṁ atthāya "muhuttaṁ asukaṁ pesethā"ti yāciyamānopi "amhepi taṁ attano kammaṁ na kārema, tumhe naṁ gahetvā kilamessathā"ti na deti, ayaṁ sattakelāyano nāma.

Yo pana cīvarapattathālakakattarayaṭṭhi-ādīni mamāyati, aññassa hatthena parāmasitumpi na deti, tāvakālikaṁ yācito "mayampi idaṁ mamāyantā na paribhuñjāma, tumhākaṁ kiṁ dassāmā"ti vadati, ayaṁ **saṅkhārakelāyano** nāma. Yo pana tesu dvīsupi vatthūsu majjhatto udāsino, ayaṁ **sattasaṅkhāramajjhatto** nāma. Iti ayaṁ upekkhāsambojjhaṅgo evarūpaṁ sattasaṅkhārakelāyanapuggalaṁ ārakā parivajjantassāpi, sattasaṅkhāramajjhattapuggalaṁ sevantassāpi, ṭhānanisajjādīsu taduppādanatthaṁ ninnapoṇapabbhāracittassāpi (DA.22./III,797.) uppajjati. Evaṁ uppannassa panassa arahattamaggena bhāvanāpāripūri hotīti pajānāti.

Iti ajjhattaṁ vāti evaṁ attano vā satta sambojjhaṅge pariggaṇhitvā, parassa vā, kālena vā attano, kālena vā parassa sambojjhaṅge pariggaṇhitvā dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha sambojjhaṅgānaṁ nibbattinirodhavasena veditabbā. Ito paraṁ vuttanayameva. Kevalañhi idha bojjhaṅgapariggāhikā sati dukkhasaccanti evaṁ yojanaṁ katvā bojjhaṅgapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṁ veditabbaṁ. Sesaṁ tādisamevāti.

Bojjhaṅgapabbaṁ niṭṭhitaṁ.

(DA.22.-14)Catusaccapabbavaṇṇanā

386. Evaṁ (CS:pg.2.386) sattabojjhaṅgavasena dhammānupassanaṁ vibhajitvā idāni catusaccavasena vibhajituṁ **puna caparan**ti-ādimāha. Tattha **idaṁ dukkhanti yathābhūtaṁ pajānātī**ti ṭhapetvā taṇhaṁ tebhūmakadhamme "idaṁ dukkhan"ti yathāsabhāvato pajānāti, tasseva kho pana dukkhassa janikaṁ samuṭṭhāpikaṁ purimataṇhaṁ "ayaṁ dukkhasamudayo"ti, ubhinnaṁ appavattinibbānaṁ "ayaṁ dukkhanirodho"ti, dukkhaparijānanaṁ samudayapajahanaṁ nirodhasacchikaraṇaṁ

ariyamaggaṁ "ayaṁ dukkhanirodhagāminipaṭipadā"ti yathāsabhāvato pajānātīti attho. Avasesā ariyasaccakathā ṭhapetvā jāti-ādīnaṁ padabhājanakathaṁ Visuddhimagge vitthāritāyeva.

(DA.22.-15)Dukkhasaccaniddesavaṇṇanā

388. Padabhājane pana **katamā ca, bhikkhave, jātī**ti bhikkhave, yā jātipi dukkhāti evaṁ vuttā jāti, sā katamāti evaṁ sabbapucchāsu attho veditabbo. **Yā tesaṁ tesaṁ sattānan**ti idaṁ "imesaṁ nāmā"ti niyamābhāvato sabbasattānaṁ pariyādānavacanaṁ. **Tamhi tamhi sattanikāye**ti idampi sabbasattanikāyapariyādānavacanaṁ jananaṁ **jāti** savikārānaṁ paṭhamābhinibbattakkhandhānametaṁ adhivacanaṁ. **Sañjātī**ti idaṁ tassā eva upasaggamaṇḍitavevacanaṁ. Sā eva anupaviṭṭhākārena okkamanaṭṭhena **okkanti**. Nibbattisaṅkhātena abhinibbattanaṭṭhena **abhinibbatti**. Iti ayaṁ catubbidhāpi sammutikathā (DA.22./III,798.) nāma **Khandhānaṁ pātubhāvo**ti ayaṁ pana paramatthakathā. Ekavokārabhavādīsu ekacatupañcabhedānaṁ khandhānaṁyeva pātubhāvo, na puggalassa, tasmiṁ pana sati puggalo pātubhūtoti vohāramattaṁ hoti. **Āyatanānaṁ paṭilābho**ti āyatanāni pātubhavantāneva paṭiladdhāni nāma honti, so tesaṁ pātubhāvasaṅkhāto paṭilābhoti attho.

389. **Jarā**ti sabhāvaniddeso. **Jīraṇatā**ti ākārabhāvaniddeso. **Khaṇḍiccan**ti-ādi vikāraniddeso. Daharakālasmiñhi dantā samasetā honti. Teyeva paripaccante anukkamena vaṇṇavikāraṁ āpajjitvā tattha tattha pattanti. Atha patitañca ṭhitañca upādāya khaṇḍitadantā khaṇḍitā (CS:pg.2.387) nāma. Khaṇḍitānaṁ bhāvo **khaṇḍiccan**ti vuccati. Anukkamena paṇḍarabhūtāni kesalomāni palitāni nāma. Palitāni sañjātāni assāti palito, palitassa bhāvo **pāliccaṁ**. Jarāvātappahārena sositamaṁsalohitatāya valiyo tacasmiṁ assāti valittaco, tassa bhāvo **valittacatā**. Ettāvatā dantakesalomatacesu vikāradassanavasena pākaṭībhūtā pākaṭajarā dassitā.

Yatheva hi udakassa vā vātassa vā aggino vā tiṇarukkhādīnaṁ saṁbhaggapalibhaggatāya vā jhāmatāya vā gatamaggo pākaṭo hoti, na ca so gatamaggo tāneva udakādīni, evameva jarāya dantādīnaṁ khaṇḍiccādivasena gatamaggo pākaṭo, cakkhuṁ ummiletvāpi gayhati, na ca khaṇḍiccādīneva jarā. Na hi jarā cakkhuviññeyyā hoti. Yasmā pana jaraṁ pattassa āyu hāyati, tasmā jarā "āyuno saṁhānī"ti phalūpacārena vuttā. Yasmā daharakāle suppasannāni sukhumampi attano visayaṁ sukheneva ca gaṇhanasamatthāni cakkhādīni indriyāni jaraṁ pattassa paripakkāni ālulitāni avisadāni oḷārikampi attano visayaṁ gahetuṁ asamatthāni honti, tasmā "indriyānaṁ paripāko"tipi phalūpacāreneva vuttā.

390. Maraṇaniddese **yan**ti maraṇaṁ sandhāya napuṁsakaniddeso, yaṁ maraṇaṁ cutīti vuccati, cavanatāti vuccatīti ayamettha yojanā. Tattha **cutī**ti sabhāvaniddeso. **Cavanatā**ti ākārabhāvaniddeso. Maraṇaṁ pattassa khandhā bhijjanti ceva antaradhāyanti ca adassanaṁ gacchanti, tasmā taṁ **bhedo antaradhānan**ti vuccati. **Maccumaraṇan**ti maccumaraṇaṁ, na khaṇikamaraṇaṁ. **Kālakiriyā**ti maraṇakālakiriyā. Ayaṁ sabbāpi sammutikathāva. **Khandhānaṁ bhedo**ti ayaṁ pana paramatthakathā. Ekavokārabhavādīsu ekacatupañcabhedānaṁ khandhānaṁyeva bhedo, (DA.22./III,799.) na puggalassa, tasmiṁ pana sati puggalo matoti vohāramattaṁ hoti.

Kaḷevarassa nikkhepoti attabhāvassa nikkhepo. Maraṇaṁ pattassa hi niratthaṁva kaliṅgaraṁ attabhāvo patati, tasmā taṁ kaḷevarassa nikkhepoti vuttaṁ.

Jīvitindriyassa upacchedo pana sabbākārato paramatthato maraṇaṁ. Etadeva (CS:pg.2.388) sammutimaraṇanti pi vuccati. Jīvitindriyupacchedameva hi gahetvā lokiyā "tisso mato, phusso mato"ti vadanti.

391. **Byasanenā**ti ñātibyasanādīsu yena kenaci byasanena. **Dukkhadhammenā**ti vadhabandhādinā dukkhakāraṇena. **Phuṭṭhassā**ti ajjhotthaṭassa abhibhūtassa. **Soko**ti yo ñātibyasanādīsu vā vadhabandhanādīsu vā aññatarasmiṁ sati tena abhibhūtassa uppajjati socanalakkhaṇo soko. **Socitattan**ti socitabhāvo. Yasmā panesa abbhantare sosento parisosento uppajjati, tasmā **antosoko antoparisoko**ti vuccati.

392. "Mayhaṁ dhītā, mayhaṁ putto"ti evaṁ ādissa ādissa devanti paridevanti etenāti **ādevo**. Taṁ taṁ vaṇṇaṁ parikittetvā devanti etenāti **paridevo**. Tato parā dve tasseva bhāvaniddesā.

393. **Kāyikan**ti kāyapasādavatthukaṁ. Dukkhamanaṭṭhena **dukkhaṁ**. **Asātan**ti amadhuraṁ. **Kāyasamphassajaṁ dukkhan**ti kāyasamphassato jātaṁ dukkhaṁ. **Asātaṁ vedayitan**ti amadhuraṁ vedayitaṁ.

394. **Cetasikan**ti cittasampayuttaṁ. Sesaṁ dukkhe vuttanayameva.

395. **Āyāso**ti saṁsīdanavisīdanākārappatto cittakilamatho. Balavataraṁ āyāso **upāyāso**. Tato parā dve attattaniyābhāvadīpakā bhāvaniddesā.

398. **Jātidhammānan**ti jātisabhāvānaṁ. **Icchā uppajjatī**ti taṇhā uppajjati. **Aho vatā**ti patthanā. **Na kho panetaṁ icchāyā**ti evaṁ jātiyā anāgamanaṁ vinā maggabhāvanaṁ na icchāya pattabbaṁ. **Idampī**ti etampi upari sesāni upādāya pikāro. **Yampicchan**ti yenapi dhammena alabbhaneyyavatthuṁ icchanto na labhati, taṁ alabbhaneyya vatthumhi icchanaṁ dukkhaṁ. Esa nayo sabbattha.

399. Khandhaniddese (CS:pg.2.389) rūpañca taṁ upādānakkhandho cāti **rūpupādānakkhandho** evaṁ sabbattha.

(DA.22.-16)Samudayasaccaniddesavaṇṇanā

400. **Yāyaṁ taṇhā**ti yā ayaṁ taṇhā. **Ponobbhavikā**ti punabbhavakaraṇaṁ punobbhavo, punobbhavo sīlaṁ assāti **ponobbhavikā**. Nandīrāgena saha gatāti **nandīrāgasahagatā**. Nandīrāgena saddhiṁ atthato ekattameva gatāti vuttaṁ hoti. (DA.22./III,800.) **Tatratatrābhinandinī**ti yatra yatra attabhāvo, tatra tatra abhinandinī. Rūpādīsu vā ārammaṇesu tatra tatra abhinandinī, rūpābhinandinī sadda, gandha, rasa, phoṭṭhabba, dhammābhinandinīti attho. **Seyyathidan**ti nipāto. Tassa sā katamā ceti attho. Kāme taṇhā **kāmataṇhā,** pañcakāmaguṇikarāgassetaṁ nāmaṁ. Bhave taṇhā **bhavataṇhā,** bhavapatthanāvasena uppannassa sassatadiṭṭhisahagatassa rūpārūpabhavarāgassa ca jhānanikantiyā cetaṁ adhivacanaṁ. Vibhave taṇhā **vibhavataṇhā,** ucchedadiṭṭhisahagatarāgassetaṁ adhivacanaṁ.

Idāni tassā taṇhāya vatthuṁ vitthārato dassetuṁ **sā kho panesā**ti-ādimāha. Tattha **uppajjatī**ti jāyati. **Nivisatī**ti punappunaṁ pavattivasena patiṭṭhahati. **Yaṁ loke piyarūpaṁ sātarūpan**ti yaṁ lokasmiṁ piyasabhāvañceva madhurasabhāvañca. **Cakkhu loke**ti-ādīsu lokasmiñhi cakkhādīsu mamattena abhiniviṭṭhā sattā sampattiyaṁ patiṭṭhitā attano cakkhuṁ ādāsatalādīsu nimittaggahaṇānusārena vippasannaṁ pañcapasādaṁ suvaṇṇavimāne ugghāṭitamaṇisīhapañjaraṁ viya maññanti, sotaṁ rajatapanāḷikaṁ viya, pāmaṅgasuttaṁ viya ca maññanti, "tuṅganāsā"ti laddhavohāraṁ ghānaṁ vaṭṭitvā ṭhapitaharitālavaṭṭaṁ viya maññanti, jivhaṁ rattakambalapaṭalaṁ viya mudusiniddhamadhurasadaṁ maññanti, kāyaṁ sālalaṭṭhiṁ viya, suvaṇṇatoraṇaṁ viya ca

maññanti, manaṁ aññesaṁ manena asadisaṁ uḷāraṁ maññanti. Rūpaṁ suvaṇṇakaṇikārapupphādivaṇṇaṁ viya, saddaṁ mattakaravīka kokilamandadhamitamaṇivaṁsanigghosaṁ viya, attanā paṭiladdhāni catusamuṭṭhānikagandhārammaṇādīni "kassaññassa evarūpāni atthī"ti maññanti. Tesaṁ evaṁ maññamānānaṁ tāni cakkhādīni piyarūpāni ceva sātarūpāni ca honti. Atha nesaṁ tattha anuppannā ceva taṇhā uppajjati (CS:pg.2.390) uppannā ca taṇhā punappunaṁ pavattivasena nivisati. Tasmā Bhagavā "cakkhu loke piyarūpaṁ sātarūpaṁ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjatī"ti-ādimāha. Tattha **uppajjamānā**ti yadā uppajjamānā hoti, tadā ettha uppajjatīti attho. Esa nayo sabbattha.

(DA.22.-17)Nirodhasaccaniddesavaṇṇanā

401. **Asesavirāganirodho**ti-ādīni sabbāni nibbānavevacanāneva. Nibbānañhi āgamma taṇhā asesā virajjati nirujjhati, tasmā taṁ "tassāyeva taṇhāya asesavirāganirodho"ti vuccati. Nibbānañca āgamma taṇhā cajiyati paṭinissajjiyati vimuccati (DA.22./III,801.) na allīyati, tasmā nibbānaṁ "cāgo paṭinissaggo mutti anālayo"ti vuccati. Ekameva hi nibbānaṁ, nāmāni panassa sabbasaṅkhatānaṁ nāmapaṭipakkhavasena anekāni honti. Seyyathidaṁ, asesavirāgo asesanirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo rāgakkhayo dosakkhayo mohakkhayo taṇhakkhayo anuppādo appavattaṁ animittaṁ appaṇihitaṁ anāyūhanaṁ appaṭisandhi anupapatti agati ajātaṁ ajaraṁ abyādhi amataṁ asokaṁ aparidevaṁ anupāyāsaṁ asaṁkiliṭṭhanti.

Idāni maggena chinnāya nibbānaṁ āgamma appavattipattāyapi ca taṇhāya yesu vatthūsu tassā uppatti dassitā, tattheva abhāvaṁ dassetuṁ **sā kho panesā**ti-ādimāha. Tattha yathā puriso khette jātaṁ titta-alābuvalliṁ disvā aggato paṭṭhāya mūlaṁ pariyesitvā chindeyya, sā anupubbena milāyitvā apaññattiṁ gaccheyya. Tato tasmiṁ khette titta-alābu niruddhā pahīnāti vucceyya, evameva khette titta-alābu viya cakkhādīsu taṇhā. Sā ariyamaggena mūlacchinnā nibbānaṁ āgamma appavattiṁ gacchati. Evaṁ gatā pana tesu vatthūsu khette titta-alābu viya na paññāyati.

Yathā ca aṭavito core ānetvā nagarassa dakkhiṇadvāre ghāteyyuṁ, tato aṭaviyaṁ corā matāti vā māritāti vā vucceyyuṁ, evaṁ aṭaviyaṁ corā viya cakkhādīsu taṇhā. Sā dakkhiṇadvāre corā viya nibbānaṁ āgamma niruddhattā nibbāne niruddhā. Evaṁ niruddhā panetesu vatthūsu aṭaviyaṁ corā viya na paññāyati, tenassā tattheva nirodhaṁ dassento (CS:pg.2.391) "cakkhu loke piyarūpaṁ sātarūpaṁ, etthesā taṇhā pahīyamānā pahīyati, ettha nirujjhamānā nirujjhatī"ti-ādimāha.

(DA.22.-18)Maggasaccaniddesavaṇṇanā

402. **Ayamevā**ti aññamaggapaṭikkhepanatthaṁ niyamanaṁ. **Ariyo**ti taṁ taṁ maggavajjhehi kilesehi ārakattā ariyabhāvakarattā ca ariyo. **Dukkhe ñāṇan**ti-ādinā catusaccakammaṭṭhānaṁ dassitaṁ. Tattha purimāni dve saccāni vaṭṭaṁ, pacchimāni vivaṭṭaṁ. Tesu bhikkhuno vaṭṭe kammaṭṭhānābhiniveso hoti, vivaṭṭe natthi abhiniveso. Purimāni hi dve saccāni "pañcakkhandhā dukkhaṁ, taṇhā samudayo"ti evaṁ saṅkhepena ca "katame pañcakkhandhā, rūpakkhandho"ti-ādinā nayena vitthārena ca ācariyassa santike uggaṇhitvā vācāya punappunaṁ parivattento yogāvacaro kammaṁ karoti. Itaresu pana dvīsu saccesu nirodhasaccaṁ iṭṭhaṁ kantaṁ manāpaṁ, maggasaccaṁ iṭṭhaṁ kantaṁ manāpanti evaṁ savanena kammaṁ karoti. (DA.22./III,802.) So evaṁ karonto

cattāri saccāni ekapaṭivedheneva paṭivijjhati ekābhisamayena abhisameti. Dukkhaṁ pariññāpaṭivedhena paṭivijjhati, samudayaṁ pahānapaṭivedhena, nirodhaṁ sacchikiriyāpaṭivedhena, maggaṁ bhāvanāpaṭivedhena paṭivijjhati. Dukkhaṁ pariññābhisamayena …pe… maggaṁ bhāvanābhisamayena abhisameti. Evamassa pubbabhāge dvīsu saccesu uggahaparipucchāsavanadhāraṇasammasanapaṭivedho hoti, dvīsu pana savanapaṭivedhoyeva. Aparabhāge tīsu kiccato paṭivedho hoti, nirodhe ārammaṇapaṭivedho. Paccavekkhaṇā pana pattasaccassa hoti. Ayañca ādikammiko, tasmā sā idha na vuttā.

Imassa ca bhikkhuno pubbe pariggahato "dukkhaṁ parijānāmi, samudayaṁ pajahāmi, nirodhaṁ sacchikaromi, maggaṁ bhāvemī"ti ābhogasamannāhāramanasikārapaccavekkhaṇā natthi, pariggahato paṭṭhāya hoti. Aparabhāge pana dukkhaṁ pariññātameva …pe… maggo bhāvitova hoti. Tattha dve saccāni duddasattā gambhīrāni, dve gambhīrattā duddasāni. Dukkhasaccañhi uppattito pākaṭaṁ, khāṇukaṇṭakapahārādīsu "Aho dukkhan"ti vattabbatampi āpajjati. Samudayampi khāditukāmatābhuñjitukāmatādivasena uppattito pākaṭaṁ. Lakkhaṇapaṭivedhato pana ubhayampi gambhīraṁ. Iti tāni duddasattā gambhīrāni. Itaresaṁ pana dvinnaṁ dassanatthāya payogo bhavaggagahaṇatthaṁ hatthappasāraṇaṁ (CS:pg.2.392) viya avīciphusanatthaṁ pādappasāraṇaṁ viya satadhā bhinnassa vālassa koṭiyā koṭipādanaṁ viya ca hoti. Iti tāni gambhīrattā duddasāni. Evaṁ duddasattā gambhīresu gambhīrattā ca duddasesu catūsu saccesu uggahādivasena pubbabhāgañāṇuppattiṁ sandhāya idaṁ **dukkhe ñāṇan**ti-ādi vuttaṁ. Paṭivedhakkhaṇe pana ekameva taṁ ñāṇaṁ hoti.

Nekkhammasaṅkappādayo kāmabyāpādavihiṁsāviramaṇasaññānaṁ nānattā pubbabhāge nānā, maggakkhaṇe pana imesu tīsu ṭhānesu uppannassa akusalasaṅkappassa padapacchedato anuppattisādhanavasena maggaṅgaṁ pūrayamāno ekova kusalasaṅkappo uppajjati. Ayaṁ **sammāsaṅkappo** (DA.22./III,803.) nāma.

Musāvādāveramaṇi-ādayopi musāvādādīhi viramaṇasaññānaṁ nānattā pubbabhāge nānā, maggakkhaṇe pana imesu catūsu ṭhānesu uppannāya akusaladussīlyacetanāya padapacchedato anuppattisādhanavasena maggaṅgaṁ pūrayamānā ekāva kusalaveramaṇī uppajjati. Ayaṁ **sammāvācā** nāma.

Pāṇātipātāveramaṇi-ādayopi pāṇātipātādīhi viramaṇasaññānaṁ nānattā pubbabhāge nānā, maggakkhaṇe pana imesu tīsu ṭhānesu uppannāya akusaladussīlyacetanāya akiriyato padapacchedato anuppattisādhanavasena maggaṅgaṁ pūrayamānā ekāva kusalaveramaṇī uppajjati, ayaṁ **sammākammanto** nāma.

Micchā-ājīvanti khādanīyabhojanīyādīnaṁ atthāya pavattitaṁ kāyavacīduccaritaṁ. **Pahāyā**ti vajjetvā. **Sammā-ājīvenā**ti Buddhapasatthena ājīvena. **Jīvitaṁ kappetī**ti jīvitappavattiṁ pavatteti. Sammā-ājīvopi kuhanādīhi viramaṇasaññānaṁ nānattā pubbabhāge nānā, maggakkhaṇe pana imesuyeva sattasu ṭhānesu uppannāya micchājīvadussīlyacetanāya padapacchedato anuppattisādhanavasena maggaṅgaṁ pūrayamānā ekāva kusalaveramaṇī uppajjati, ayaṁ **sammā-ājīvo** nāma.

Anuppannānanti ekasmiṁ vā bhave tathārūpe vā ārammaṇe attano na uppannānaṁ. Parassa pana uppajjamāne disvā "Aho vata me evarūpā pāpakā akusaladhammā na uppajjeyyun"ti evaṁ anuppannānaṁ pāpakānaṁ akusalānaṁ (CS:pg.2.393) dhammānaṁ anuppādāya. **Chandaṁ janetī**ti tesaṁ anuppādakapaṭipattisādhakaṁ vīriyachandaṁ janeti. **Vāyamatī**ti vāyāmaṁ karoti. **Vīriyaṁ ārabhatī**ti vīriyaṁ pavatteti. **Cittaṁ paggaṇhātī**ti vīriyena cittaṁ

paggahitaṁ karoti. **Padahatī**ti kāmaṁ taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatūti padahanaṁ pavatteti.

Uppannānanti samudācāravasena attano uppannapubbānaṁ. Idāni tādise na uppādessāmīti tesaṁ pahānāya chandaṁ janeti. **Anuppannānaṁ kusalānan**ti appaṭiladdhānaṁ paṭhamajjhānādīnaṁ. **Uppannānan**ti tesaṁyeva paṭiladdhānaṁ. **Ṭhitiyā**ti punappunaṁ uppattipabandhavasena ṭhitatthaṁ. **Asammosāyā**ti avināsanatthaṁ. **Bhiyyobhāvāyā**ti uparibhāvāya. **Vepullāyā**ti vipulabhāvāya. **Bhāvanāya pāripūriyā**ti bhāvanāya paripūraṇatthaṁ. Ayampi sammāvāyāmo anuppannānaṁ akusalānaṁ anuppādanādicittānaṁ nānattā pubbabhāge nānā, maggakkhaṇe pana imesuyeva catūsu ṭhānesu kiccasādhanavasena maggaṅgaṁ pūrayamānaṁ ekameva kusalavīriyaṁ uppajjati. Ayaṁ **sammāvāyāmo** nāma.

Sammāsatipi kāyādipariggāhakacittānaṁ nānattā pubbabhāge nānā, maggakkhaṇe pana catūsu ṭhānesu kiccasādhanavasena maggaṅgaṁ pūrayamānā ekāva sati uppajjati. Ayaṁ **sammāsati** nāma.

Jhānāni pubbabhāgepi maggakkhaṇepi (DA.22./III,804.) nānā, pubbabhāge samāpattivasena nānā, maggakkhaṇe nānāmaggavasena. Ekassa hi paṭhamamaggo paṭhamajjhāniko hoti, dutiyamaggādayopi paṭhamajjhānikā vā dutiyajjhānādīsu aññatarajhānikā vā. Ekassapi paṭhamamaggo dutiyādīnaṁ aññatarajhāniko hoti, dutiyādayopi dutiyādīnaṁ aññatarajjhānikā vā paṭhamajjhānikā vā. Evaṁ cattāropi maggā jhānavasena sadisā vā asadisā vā ekaccasadisā vā honti. Ayaṁ panassa viseso pādakajjhānaniyamena hoti.

Pādakajjhānaniyamena tāva paṭhamajjhānalābhino paṭhamajjhānā vuṭṭhāya vipassantassa uppanno maggo paṭhamajjhāniko hoti. Maggaṅgabojjhaṅgāni panettha paripuṇṇāneva honti. Dutiyajjhānato vuṭṭhāya vipassantassa uppanno dutiyajjhāniko hoti. Maggaṅgāni panettha satta honti. Tatiyajjhānato vuṭṭhāya vipassantassa uppanno tatiyajjhāniko. Maggaṅgāni panettha satta (CS:pg.2.394) bojjhaṅgāni cha honti. Esa nayo catutthajjhānato vuṭṭhāya yāva nevasaññānāsaññāyatanaṁ.

Āruppe catukkapañcakajjhānaṁ uppajjati, tañca lokuttaraṁ, no lokiyanti vuttaṁ, ettha kathanti? Etthāpi paṭhamajjhānādīsu yato vuṭṭhāya sotāpattimaggaṁ paṭilabhitvā arūpasamāpattiṁ bhāvetvā so āruppe uppanno, taṁ jhānikāvassa tattha tayo maggā uppajjanti. Evaṁ pādakajjhānameva niyameti.

Keci pana therā “vipassanāya ārammaṇabhūtā khandhā niyamentī”ti vadanti. Keci “puggalajjhāsayo niyametī”ti vadanti. Keci “vuṭṭhānagāminivipassanā niyametī”ti vadanti. Tesaṁ vādavinicchayo Visuddhimagge vuṭṭhānagāminivipassanādhikāre vuttanayeneva veditabbo.

Ayaṁ vuccati, bhikkhave, sammāsamādhīti ayaṁ pubbabhāge lokiyo aparabhāge lokuttaro sammāsamādhīti vuccati.

Iti ajjhattaṁ vāti evaṁ attano vā cattāri saccāni pariggaṇhitvā, parassa vā, kālena vā attano, kālena vā parassa cattāri saccāni pariggaṇhitvā dhammesu dhammānupassī viharati. Samudayavayā panettha catunnaṁ saccānaṁ yathāsambhāvato uppattinivattivasena veditabbā. Ito paraṁ vuttanayameva. Kevalañhi idha catusaccapariggāhikā sati dukkhasaccanti (DA.22./III,805.) evaṁ yojanaṁ katvā saccapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaṁ veditabbaṁ, sesaṁ tādisamevāti.

Catusaccapabbaṁ niṭṭhitaṁ.

404. Ettāvatā ānāpānapabbaṁ catu-iriyāpathapabbaṁ catusampajaññapabbaṁ dvattiṁsākāraṁ catudhātuvavatthānaṁ navasivathikā vedanānupassanā cittānupassanā nīvaraṇapariggaho khandhapariggaho āyatanapariggaho bojjhaṅgapariggaho saccapariggahoti ekavīsati kammaṭṭhānāni. Tesu ānāpānaṁ dvattiṁsākāraṁ navasivathikāti ekādasa appanākammaṭṭhānāni honti. Dīghabhāṇakamahāsīvatthero pana "navasivathikā ādīnavānupassanāvasena vuttā"ti āha. Tasmā tassa matena dveyeva appanākammaṭṭhānāni, sesāni upacārakammaṭṭhānāni. Kiṁ panetesu sabbesu abhiniveso (CS:pg.2.395) jāyatīti? Na jāyati. Iriyāpathasampajaññanīvaraṇabojjhaṅgesu hi abhiniveso na jāyati, sesesu jāyatīti. **Mahāsīvatthero** panāha "etesupi abhiniveso jāyati. Ayañhi 'atthi nu kho me cattāro iriyāpathā udāhu natthi, atthi nu kho me catusampajaññaṁ udāhu natthi, atthi nu kho me pañcanīvaraṇā udāhu natthi, atthi nu kho me sattabojjhaṅgā udāhu natthī'ti evaṁ pariggaṇhāti. Tasmā sabbattha abhiniveso jāyatī"ti.

Yo hi koci, bhikkhaveti yo hi koci, bhikkhave, bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā. **Evaṁ bhāveyyā**ti-ādito paṭṭhāya vuttena bhāvanānukkamena bhāveyya. **Pāṭikaṅkhan**ti paṭikaṅkhitabbaṁ icchitabbaṁ avassaṁbhāvīti attho. **Aññā**ti arahattaṁ. **Sati vā upādisese**ti upādānasese vā sati aparikkhīṇe. **Anāgāmitā**ti anāgāmibhāvo.

Evaṁ sattannaṁ vassānaṁ vasena sāsanassa niyyānikabhāvaṁ dassetvā puna tato appatarepi kāle dassento **tiṭṭhantu, bhikkhave**ti-ādimāha. Sabbampi cetaṁ majjhimassa veneyyapuggalassa vasena vuttaṁ, tikkhapaññaṁ pana sandhāya "pātova anusiṭṭho sāyaṁ visesaṁ adhigamissati, (DA.22./III,806.) sāyaṁ anusiṭṭho pāto visesaṁ adhigamissatī"ti vuttaṁ. Iti Bhagavā "evaṁ niyyānikaṁ, bhikkhave, mama sāsanan"ti dassetvā ekavīsatiyāpi ṭhānesu arahattanikūṭena desitaṁ desanaṁ niyyātento "ekāyano ayaṁ, bhikkhave, maggo …pe… iti yaṁ taṁ vuttaṁ, idametaṁ paṭicca vuttan"ti āha. Sesaṁ uttānatthamevāti. Desanāpariyosāne pana tiṁsa bhikkhusahassāni arahatte patiṭṭhahiṁsūti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Mahāsatipaṭṭhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.23./III,807.)

(DA.23.) 10.Pāyāsirājaññasuttavaṇṇanā

406. **Evaṁ** (CS:pg.2.396) **me sutan**ti Pāyāsirājaññasuttaṁ. Tatrāyamapubbapadavaṇṇanā-- **āyasmā**ti piyavacanametaṁ. **Kumārakassapo**ti tassa nāmaṁ. Kumārakāle pabbajitattā pana Bhagavatā "Kassapaṁ pakkosatha, idaṁ phalaṁ vā khādanīyaṁ vā Kassapassa dethā"ti vutte "Katarakassapassā"ti. "Kumārakassapassā"ti evaṁ gahitanāmattā tato paṭṭhāya vuḍḍhakālepi "Kumārakassapo" tveva vuccati. Apica rañño Posāvanikaputtattāpi taṁ Kumārakassapoti sañjāniṁsu.

Ayaṁ panassa pubbayogato paṭṭhāya āvibhāvakathā-- thero kira padumuttarassa Bhagavato kāle seṭṭhiputto ahosi. Athekadivasaṁ Bhagavantaṁ citrakathiṁ ekaṁ attano sāvakaṁ etadagge ṭhapentaṁ disvā Bhagavato sattāhaṁ dānaṁ datvā "ahampi Bhagavā anāgate ekassa Buddhassa ayaṁ thero viya citrakathī sāvako bhavāmī"ti patthanaṁ katvā puññāni karonto Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā visesaṁ

nibbattetuṁ nāsakkhi. Tadā kira parinibbutassa Bhagavato sāsane osakkante pañca bhikkhū nisseṇiṁ bandhitvā pabbataṁ āruyha samaṇadhammaṁ akaṁsu. Saṅghatthero tatiyadivase arahattaṁ patto, anuthero catutthadivase anāgāmī ahosi, itare tayo visesaṁ nibbattetuṁ asakkontā devaloke nibbattā.

Tesaṁ ekaṁ Buddhantaraṁ devesu ca manussesu ca sampattiṁ anubhavantānaṁ eko takkasilāyaṁ rājakule nibbattitvā pakkusāti nāma rājā hutvā Bhagavantaṁ uddissa pabbajitvā Rājagahaṁ uddissa āgacchanto kumbhakārasālāyaṁ Bhagavato dhammadesanaṁ sutvā anāgāmiphalaṁ patto. (DA.23./III,808.) Eko ekasmiṁ samuddapaṭṭane kulaghare nibbattitvā nāvaṁ āruyha bhinnanāvo dārucīrāni nivāsetvā lābhasampattiṁ patto "ahaṁ arahā"ti cittaṁ uppādetvā "na tvaṁ arahā, gaccha, satthāraṁ upasaṅkamitvā pañhaṁ pucchā"ti atthakāmāya devatāya codito tathā katvā arahattaphalaṁ patto.

Eko Rājagahe ekissā kuladārikāya kucchimhi uppanno. Sā ca paṭhamaṁ mātāpitaro yācitvā pabbajjaṁ alabhamānā kulagharaṁ gantvā gabbhaṁ gaṇhi (CS:pg.2.397) Gabbhasaṇṭhitampi ajānanti sāmikaṁ ārādhetvā tena anuññātā bhikkhunīsu pabbajitā, tassā gabbhanimittaṁ disvā bhikkhuniyo Devadattaṁ pucchiṁsu. So "assamaṇī"ti āha. Dasabalaṁ pucchiṁsu. Satthā Upālittheraṁ sampaṭicchāpesi. Thero Sāvatthinagaravāsīni kulāni visākhañca upāsikaṁ pakkosāpetvā sodhento "pure laddho gabbho, pabbajjā arogā"ti āha. Satthā "suvinicchitaṁ adhikaraṇan"ti therassa sādhukāramadāsi. Sā bhikkhunī suvaṇṇabimbasadisaṁ puttaṁ vijāyi. Taṁ gahetvā rājā Pasenadi Kosalo posāpesi. "Kassapo"ti cassa nāmaṁ katvā aparabhāge alaṅkaritvā satthu santikaṁ netvā pabbājesi. Iti naṁ rañño posāvanikaputtattāpi "Kumārakassapo"ti sañjāniṁsūti. Taṁ ekadivasaṁ andhavane samaṇadhammaṁ karontaṁ atthakāmā devatā pañhe uggahāpetvā "ime pañhe Bhagavantaṁ pucchā"ti āha. Thero pañhe pucchitvā pañhavissajjanāvasāne arahattaṁ pāpuṇi. Bhagavāpi taṁ citrakathikānaṁ bhikkhūnaṁ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

Setabyāti tassa nagarassa nāmaṁ. **Uttarena Setabyan**ti Setabyato uttaradisāya. **Rājaññ**oti anabhisittakarājā. **Diṭṭhigatan**ti diṭṭhiyeva. Yathā gūthagataṁ muttagatanti vutte na gūthādito aññaṁ atthi, evaṁ diṭṭhiyeva diṭṭhigataṁ. **Itipi natthī**ti taṁ taṁ kāraṇaṁ apadisitvā evampi natthīti vadati. **Purā …pe… saññāpetī**ti yāva na saññāpeti.

(DA.23.-3)Candimasūriya-upamāvaṇṇanā

411. **Ime bho, Kassapa, candimasūriyā**ti so kira therena pucchito cintesi "ayaṁ samaṇo paṭhamaṁ candimasūriye upamaṁ āhari, candimasūriyasadiso bhavissati paññāya, (DA.23./III,809.) anabhibhavanīyo aññena, sace panāhaṁ 'candimasūriyā imasmiṁ loke'ti bhaṇissāmi, 'kiṁ nissitā ete, kittakapamāṇā, kittakaṁ uccā'ti-ādīhi paliveṭhessati. Ahaṁ kho panetaṁ nibbeṭhetuṁ na sakkhissāmi, 'parasmiṁ loke' iccevassa kathessāmī"ti. Tasmā evamāha.

Bhagavā (CS:pg.2.398) pana tato pubbe na cirasseva **sudhābhojanīyajātakaṁ** kathesi. Tattha "cande cando devaputto, sūriye sūriyo devaputto"ti āgataṁ. Bhagavatā ca kathitaṁ jātakaṁ vā suttantaṁ vā Sakalajambudīpe patthaṭaṁ hoti, tena so "ettha nivāsino devaputtā natthī"ti na sakkā vattunti cintetvā **devā te na manussā**ti āha.

412. **Atthi pana, Rājañña, pariyāyo**ti atthi pana kāraṇanti pucchati. **Ābādhikā**ti visabhāgavedanāsaṅkhātena ābādhena samannāgatā. **Dukkhitā**ti

dukkhappattā. **Bāḷhagilānā**ti adhimattagilānā. **Saddhāyikā**ti ahaṁ tumhe saddahāmi, tumhe mayhaṁ saddhāyikā saddhāyitabbavacanāti attho. **Paccayikā**ti ahaṁ tumhe pattiyāmi, tumhe mayhaṁ paccayikā pattiyāyitabbāti attho.

(DA.23.-4)Corādi-upamāvaṇṇanā

413. **Uddisitvā**ti tesaṁ attānañca paṭisāmitabhaṇḍakañca dassetvā, sampaṭicchāpetvāti attho. **Vippalapantassā**ti "putto me, dhītā me, dhanaṁ me"ti vividhaṁ palapantassa. **Nirayapālesū**ti niraye kammakāraṇikasattesu. Ye pana "kammameva kammakāraṇaṁ karoti, natthi nirayapālā"ti vadanti. Te "tamenaṁ, bhikkhave, nirayapālā"ti Devadūtasuttaṁ paṭibāhanti. Manussaloke rājakulesu kāraṇikamanussā viya hi niraye nirayapālā honti.

415. **Veḷupesikāhī**ti veḷuvilīvehi. **Sunimmajjathā**ti yathā suṭṭhu nimmajjitaṁ hoti, evaṁ nimmajjatha, apanethāti attho.

Asucīti amanāpo. **Asucisaṅkhāto**ti asucikoṭṭhāsabhūto asucīti ñāto vā. (DA.23./III,810.) **Duggandho**ti kuṇapagandho. **Jegucchoti** jigucchitabbayutto. **Paṭikūlo**ti dassaneneva paṭighāvaho. **Ubbādhatī**ti divasassa dvikkhattuṁ nhatvā tikkhattuṁ vatthāni parivattetvā alaṅkatapaṭimaṇḍitānaṁ cakkavatti-ādīnampi manussānaṁ gandho yojanasate ṭhitānaṁ devatānaṁ kaṇṭhe āsattakuṇapaṁ viya bādhati.

416. Puna (CS:pg.2.399) pāṇātipātādipañcasīlāni samādāyavattentānaṁ vasena vadati. **Tāvatiṁsānan**ti idañca dūre nibbattā tāva mā āgacchantu, ime kasmā na entīti vadati.

418. **Jaccandhūpamo maññe paṭibhāsī**ti jaccandho viya upaṭṭhāsi. **Araññavanapatthānī**ti araññakaṅgayuttatāya araññāni, Mahāvanasaṇḍatāya vanapatthāni. **Pantānī**ti dūrāni.

419. **Kalyāṇadhamme**ti teneva sīlena sundaradhamme. **Dukkhapaṭikūle**ti dukkhaṁ apatthente. **Seyyo bhavissatī**ti paraloke sugatisukhaṁ bhavissatīti adhippāyo.

420. **Upavijaññā**ti upagatavijāyanakālā, paripakkagabbhā na cirasseva vijāyissatīti attho. **Opabhoggā bhavissatī**ti pādaparicārikā bhavissati. **Anayabyasanan**ti mahādukkhaṁ. Ayoti sukhaṁ, na ayo anayo, dukkhaṁ. Tadetaṁ sabbaso sukhaṁ byasati vikkhipatīti byasanaṁ. Iti anayova byasanaṁ **anayabyasanaṁ,** mahādukkhanti attho. **Ayoniso**ti anupāyena. **Apakkaṁ na paripācentī**ti apariṇataṁ akhīṇaṁ āyuṁ antarāva na upacchindanti. **Paripākaṁ āgamentī**ti āyuparipākakālaṁ āgamenti. Dhammasenāpatināpetaṁ vuttaṁ--

"Nābhinandāmi maraṇaṁ, nābhinandāmi jīvitaṁ;
Kālañca paṭikaṅkhāmi, nibbisaṁ bhatako yathāti. (theragā.1001)

421. **Ubbhinditvā**ti mattikālepaṁ bhinditvā.

(DA.23./III,811.) 422. **Rāmaṇeyyakan**ti ramaṇīyabhāvaṁ. **Velāsikā**ti Khiḍḍāparādhikā. **Komārikā**ti taruṇadārikā. **Tuyhaṁ jīvan**ti supinadassanakāle nikkhamantaṁ vā pavisantaṁ vā jīvaṁ api nu passanti. Idha cittācāraṁ "jīvan"ti gahetvā āha. So hi tattha jīvasaññīti.

423. **Jiyāyā**ti dhanujiyāya, gīvaṁ veṭhetvāti attho. **Patthinnataro**ti thaddhataro. Iminā kiṁ dasseti? Tumhe Jīvakāle sattassa pañcakkhandhāti (CS:pg.2.400) vadanti, cavanakāle pana rūpakkhandhamattameva avasissati, tayo khandhā appavattā honti, viññāṇakkhandho gacchati. Avasiṭṭhena rūpakkhandhena lahutarena bhavitabbaṁ, garukataro ca hoti. Tasmā natthi koci kuhiṁ gantāti

imamatthaṁ dasseti.

424. **Nibbutan**ti vūpasantatejaṁ.

425. **Anupahaccā**ti avināsetvā. **Āmato hotī**ti addhamato marituṁ āraddho hoti. **Odhunāthā**ti orato karotha. **Sandhunāthā**ti parato karotha. **Niddhunāthā**ti aparāparaṁ karotha. **Tañcāyatanaṁ na paṭisaṁvedetī**ti tena cakkhunā taṁ rūpāyatanaṁ na vibhāveti. Esa nayo sabbattha.

426. **Saṅkhadhamo**ti saṅkhadhamako. **Upalāpetvā**ti dhamitvā.

428. **Aggiko**ti aggiparicārako. **Āpādeyyan**ti nipphādeyyaṁ, āyuṁ vā pāpuṇāpeyyaṁ. **Poseyyan**ti bhojanādīhi bhareyyaṁ. **Vaḍḍheyyan**ti vaḍḍhiṁ gameyyaṁ. **Araṇīsahitan**ti araṇīyugaḷaṁ.

429. **Tirorājānopī**ti tiroraṭṭhe aññasmimpi janapade rājāno jānanti. **Abyatto**ti avisado acheko. **Kopenapī**ti ye maṁ evaṁ vakkhanti, tesu uppajjanakena kopenapi etaṁ diṭṭhigataṁ harissāmi pariharissāmīti gahetvā vicarissāmi. **Makkhenā**ti tayā vuttayuttakāraṇamakkhalakkhaṇena makkhenāpi. **Palāsenā**ti tayā saddhiṁ yugaggāhalakkhaṇena palāsenāpi.

(DA.23./III,812.) 430. **Haritakapaṇṇan**ti yaṁ kiñci haritakaṁ, antamaso allatiṇapaṇṇampi na hotīti attho. **Sannaddhakalāpan**ti sannaddhadhanukalāpaṁ. **Āsittodakāni vaṭumānī**ti paripuṇṇasalilā maggā ca kandarā ca. **Yoggānī**ti balibadde.

Bahunikkhantaroti **bahunikkhanto** ciranikkhantoti attho. **Yathābhatena bhaṇḍenā**ti yaṁ vo tiṇakaṭṭhodakabhaṇḍakaṁ āropitaṁ, tena yathābhatena yathāropitena, yathāgahitenāti attho.

Appasārānīti appagghāni. **Paṇiyānī**ti bhaṇḍāni.

(DA.23.-5)Gūthabhārikādi-upamāvaṇṇanā

432. **Mama** (CS:pg.2.401) **ca sūkarabhattan**ti mama ca sūkarānaṁ idaṁ bhattaṁ. **Uggharantan**ti upari gharantaṁ. **Paggharantan**ti heṭṭhā parissavantaṁ. **Tumhe khvettha bhaṇe**ti tumhe kho ettha bhaṇe. Ayameva vā pāṭho. **Tathā hi pana me sūkarabhattan**ti tathā hi pana me ayaṁ gūtho sūkarānaṁ bhattaṁ.

434. **Āgatāgataṁ kaliṁ gilatī**ti āgatāgataṁ parājayaguḷaṁ gilati. **Pajjohissāmī**ti pajjohanaṁ karissāmi, balikammaṁ karissāmīti attho. **Akkhehi dibbissāmā**ti guḷehi kīḷissāma. **Littaṁ paramena tejasā**ti paramatejena visena littaṁ.

436. **Gāmapaṭṭan**ti vuṭṭhitagāmapadeso vuccati. “Gāmapadan”tipi pāṭho, ayamevattho. **Sāṇabhāran**ti sāṇavākabhāraṁ. **Susannaddho**ti subaddho. **Tvaṁ pajānāhī**ti tvaṁ jāna. Sace gaṇhitukāmosi, gaṇhāhīti vuttaṁ hoti.

Khomanti khomavākaṁ. **Ayan**ti kāḷalohaṁ. **Lohan**ti tambalohaṁ. **Sajjhan**ti rajataṁ. (DA.23./III,813.) **Suvaṇṇan**ti suvaṇṇamāsakaṁ. **Abhinandiṁsū**ti tussiṁsu.

437. **Attamano**ti sakamano tuṭṭhacitto. **Abhiraddho**ti abhippasanno. **Pañhāpaṭibhānānī**ti pañhupaṭṭhānāni. **Paccanīkaṁ kattabban**ti paccanīkaṁ paṭiviruddhaṁ viya kattabbaṁ amaññissaṁ, paṭilomagāhaṁ gahetvā aṭṭhāsinti attho.

438. **Saṅghātaṁ āpajjantī**ti saṅghātaṁ vināsaṁ maraṇaṁ āpajjanti. **Na mahapphalo**ti vipākaphalena na mahapphalo hoti. **Na mahānisaṁso**ti guṇānisaṁsena mahānisaṁso na hoti. **Na mahājutiko**ti ānubhāvajutiyā mahājutiko na hoti. **Na mahāvipphāro**ti vipākavipphāratāya mahāvipphāro na hoti. **Bījanaṅgalan**ti bījañca naṅgalañca. **Dukkhette**ti duṭṭhukhette nissārakhette. **Dubbhūme**ti

visamabhūmibhāge. **Patiṭṭhāpeyyā**ti ṭhapeyya. **Khaṇḍānī**ti chinnabhinnāni. **Pūtīnī**ti nissārāni. **Vātātapahatānī**ti (CS:pg.2.402) vātena ca ātapena ca hatāni pariyādinnatejāni. **Asārādānī**ti taṇḍulasārādānarahitāni palālāni. **Asukhasayitānī**ti yāni sukkhāpetvā koṭṭhe ākiritvā ṭhapitāni, tāni sukhasayitāni nāma. Etāni pana na tādisāni. **Anuppaveccheyyā**ti anupaveseyya, na sammā vasseyya, anvaddhamāsaṁ anudasāhaṁ anupañcāhaṁ na vasseyyāti attho. **Api nu tānī**ti api nu evaṁ khettabījavuṭṭhidose sati tāni bījāni aṅkuramūlapattādīhi uddhaṁ vuddhiṁ heṭṭhā virūḷhiṁ samantato ca vepullaṁ āpajjeyyunti **Evarūpo kho Rājañña yañño**ti evarūpaṁ Rājañña dānaṁ parūpaghātena uppāditapaccayatopi dāyakatopi pariggāhakatopi avisuddhattā na mahapphalaṁ hoti.

Evarūpo kho Rājañña yaññoti evarūpaṁ rājaññadānaṁ aparūpaghātena uppannapaccayatopi aparūpaghātitāya sīlavantadāyakatopi (DA.23./III,814.) sammādiṭṭhi-ādiguṇasampannapaṭiggāhakatopi mahapphalaṁ hoti. Sace pana guṇātirekaṁ nirodhā vuṭṭhitaṁ paṭiggāhakaṁ labhati, cetanā ca vipulā hoti, diṭṭheva dhamme vipākaṁ detīti.

439. Imaṁ pana therassa dhammakathaṁ sutvā Pāyāsirājañño theraṁ nimantetvā sattāhaṁ therassa mahādānaṁ datvā tato paṭṭhāya mahājanassa dānaṁ paṭṭhapesi. Taṁ sandhāya **atha kho Pāyāsi rājañño**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **kaṇājakan**ti sakuṇḍakaṁ uttaṇḍulabhattaṁ. **Bilaṅgadutiyan**ti kañjikadutiyaṁ. **Dhorakāni ca vatthānī**ti thūlāni ca vatthāni. **Guḷavālakānī**ti guḷadasāni, puñjapuñjavasena ṭhitamahantadasānīti attho. **Evaṁ anuddisatī**ti evaṁ upadisati. **Pādāpī**ti pādenapi.

440. **Asakkaccan**ti saddhāvirahitaṁ assaddhadānaṁ. **Asahatthā**ti na sahatthena. **Acittīkatan**ti cittīkāravirahitaṁ, na cittīkārampi paccupaṭṭhāpetvā na paṇītacittaṁ katvā adāsi. **Apaviddhan**ti chaḍḍitaṁ vippatitaṁ. **Suññaṁ serīsakan**ti serīsakaṁ nāma ekaṁ tucchaṁ rajatavimānaṁ upagato. Tassa kira dvāre mahāsirīsarukkho, tena taṁ "serīsakan"ti vuccati.

441. **Āyasmā** (CS:pg.2.403) **gavaṁpatī**ti thero kira pubbe manussakāle gopāladārakānaṁ jeṭṭhako hutvā mahato sirīsassa mūlaṁ sodhetvā vālikaṁ okiritvā ekaṁ Piṇḍapātikattheraṁ rukkhamūle nisīdāpetvā attanā laddhaṁ āhāraṁ datvā tato cuto tassānubhāvena tasmiṁ rajatavimāne nibbatti. Sirīsarukkho vimānadvāre aṭṭhāsi. So paññāsāya vassehi phalati, tato paññāsa vassāni gatānīti devaputto saṁvegaṁ āpajjati. So aparena samayena amhākaṁ Bhagavato kāle manussesu nibbattitvā satthu dhammakathaṁ sutvā arahattaṁ patto. Pubbāciṇṇavasena pana divāvihāratthāya tadeva vimānaṁ abhiṇhaṁ gacchati, taṁ kirassa utusukhaṁ hoti. Taṁ sandhāya "tena kho pana samayena āyasmā gavaṁpatī"ti-ādi vuttaṁ.

(DA.23./III,815.) **So sakkaccaṁ dānaṁ datvā**ti so parassa santakampi dānaṁ sakkaccaṁ datvā. **Evamārocesī**ti "sakkaccaṁ dānaṁ dethā"ti-ādinā nayena ārocesi. Tañca pana therassa ārocanaṁ sutvā mahājano sakkaccaṁ dānaṁ datvā devaloke nibbatto. Pāyāsissa pana rājaññassa paricārakā sakkaccaṁ dānaṁ datvāpi nikantivasena gantvā tasseva santike nibbattā. Taṁ kira disācārikavimānaṁ vaṭṭani-aṭaviyaṁ ahosi. Pāyāsidevaputto ca ekadivasaṁ vāṇijakānaṁ dassetvā attano katakammaṁ kathesīti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ

Pāyāsirājaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca mahāvaggassatthavaṇṇanā.

~Mahāvaggaṭṭhakathā niṭṭhitā.~

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Dīghanikāye

(Sumaṅgalavilāsinī吉祥悅意)

3-Pāthikavaggaṭṭhakathā

《長部》誦品注釋

(CS:pg.3.1~251；Sv:D.III,816.~1064)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音)

(DA.24./III,816.)

(DA.24.) 1.Pāthikasuttavaṇṇanā

(DA.24.-1)Sunakkhattavatthuvaṇṇanā

1. **Evaṁ** (CS:pg.3.1) **me sutaṁ …pe… Mallesu viharatī**ti Pāthikasuttaṁ. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā. **Mallesu viharatī**ti Mallā nāma jānapadino rājakumārā, tesaṁ nivāso ekopi janapado ruḷhīsaddena "Mallā"ti vuccati, tasmiṁ Mallesu janapade. "Anupiyaṁ nāma Mallānaṁ nigamo"ti **Anupiyan**ti evaṁnāmako Mallānaṁ janapadassa eko nigamo, taṁ gocaragāmaṁ katvā ekasmiṁ chāyūdakasampanne vanasaṇḍe viharatīti attho. Anopiyantipi pāṭho. **Pāvisī**ti paviṭṭho. Bhagavā pana na tāva paviṭṭho, pavisissāmīti nikkhantattā pana pāvisīti vutto. Yathā kiṁ, yathā "gāmaṁ gamissāmī"ti nikkhanto puriso taṁ gāmaṁ apattopi "kuhiṁ itthannāmo"ti vutte "gāmaṁ gato"ti vuccati, evaṁ. **Etadahosī**ti gāmasamīpe ṭhatvā sūriyaṁ olokentassa etadahosi. **Atippago kho**ti ativiya pago kho, na tāva kulesu yāgubhattaṁ niṭṭhitanti. Kiṁ pana Bhagavā kālaṁ ajānitvā nikkhantoti? Na ajānitvā. Paccūsakāleyeva hi Bhagavā ñāṇajālaṁ pattharitvā lokaṁ volokento ñāṇajālassa anto paviṭṭhaṁ Bhaggavagottaṁ channaparibbājakaṁ disvā "ajjāhaṁ imassa paribbājakassa mayā pubbe katakāraṇaṁ samāharitvā dhammaṁ kathessāmi, sā dhammakathā (CS:pg.3.2) assa mayi pasādappaṭilābhavasena saphalā bhavissatī"ti ñatvāva paribbājakārāmaṁ pavisitukāmo atippagova nikkhami. Tasmā tattha pavisitukāmatāya evaṁ cittaṁ uppādesi.

(DA.24./III,817.) 2. **Etadavocā**ti Bhagavantaṁ disvā mānathaddhataṁ akatvā satthāraṁ paccuggantvā etaṁ **etu kho, bhante**ti-ādikaṁ vacanaṁ avoca. **Imaṁ pariyāyan**ti imaṁ vāraṁ, ajja imaṁ āgamanavāranti attho. Kiṁ pana Bhagavā pubbepi tattha gatapubboti? Na gatapubbo, lokasamudācāravasena pana evamāha. Lokiyā hi cirassaṁ āgatampi anāgatapubbampi manāpajātikaṁ āgataṁ disvā "kuto bhavaṁ āgato, cirassaṁ bhavaṁ āgato, kathaṁ te idhāgamanamaggo ñāto, kiṁ maggamūḷhosī"ti-ādīni vadanti. Tasmā ayampi lokasamudācāravasena evamāhāti veditabbo. **Idamāsanan**ti attano nisinnāsanaṁ papphoṭetvā sampādetvā dadamāno evamāha. **Sunakkhatto Licchaviputto**ti Sunakkhatto nāma Licchavirājaputto. So kira tassa gihisahāyo hoti, kālena kālaṁ tassa santikaṁ gacchati. **Paccakkhāto**ti "paccakkhāmi dānāhaṁ, bhante, Bhagavantaṁ na dānāhaṁ, bhante, Bhagavantaṁ uddissa viharissāmī"ti evaṁ paṭi-akkhāto nissaṭṭho pariccatto.

3. **Bhagavantaṁ uddissā**ti Bhagavā me Satthā "Bhagavato ahaṁ ovādaṁ paṭikaromī"ti evaṁ apadisitvā. **Ko santo kaṁ paccācikkhasī**ti yācako vā yācitakaṁ paccācikkheyya, yācitako vā yācakaṁ. Tvaṁ pana neva yācako na yācitako, evaṁ sante, moghapurisa, ko santo ko samāno kaṁ paccācikkhasīti dasseti. **Passa moghapurisā**ti passa tucchapurisa. **Yāvañca te idaṁ aparaddhan**ti yattakaṁ idaṁ tava aparaddhaṁ, yattako te aparādho tattako dosoti evāhaṁ Bhaggava tassa dosaṁ āropesinti dasseti.

4. **Uttarimanussadhammā**ti pañcasīladasasīlasaṅkhātā manussadhammā-uttari. **Iddhipāṭihāriyan**ti iddhibhūtaṁ pāṭihāriyaṁ. **Kate vā**ti katamhi vā. **Yassatthāyā**ti yassa dukkhakkhayassa atthāya. **So niyyāti takkarassā**ti (CS:pg.3.3) so dhammo takkarassa yathā mayā dhammo desito, tathā kārakassa sammā paṭipannassa puggalassa sabbavaṭṭadukkhakkhayāya amatanibbānasacchikiriyāya (DA.24./III,818.) gacchati, na gacchati, saṁvattati, na saṁvattatīti pucchati. **Tatra Sunakkhattā**ti tasmiṁ Sunakkhatta mayā desite dhamme takkarassa sammā dukkhakkhayāya saṁvattamāne kiṁ uttarimanussadhammā iddhipāṭihāriyaṁ kataṁ karissati, ko tena katena attho. Tasmiñhi katepi akatepi mama sāsanassa parihāni natthi, devamanussānañhi amatanibbānasampāpanatthāya ahaṁ pāramiyo pūresiṁ, na pāṭihāriyakaraṇatthāyāti pāṭihāriyassa niratthakataṁ dassetvā "passa, moghapurisā"ti dutiyaṁ dosaṁ āropesi.

5. **Aggaññan**ti lokapaññattiṁ. "Idaṁ nāma lokassa aggan"ti evaṁ jānitabbampi aggaṁ mariyādaṁ na taṁ paññapetīti vadati. Sesamettha anantaravādānusāreneva veditabbaṁ.

6. **Anekapariyāyena kho**ti idaṁ kasmā āraddhaṁ. Sunakkhatto kira "Bhagavato guṇaṁ makkhessāmi, "dosaṁ paññapessāmī"ti ettakaṁ vippalapitvā Bhagavato kathaṁ suṇanto appatiṭṭho niravo aṭṭhāsi.

Atha Bhagavā-- "Sunakkhatta, evaṁ tvaṁ makkhibhāve ṭhito sayameva garahaṁ pāpuṇissasī"ti makkhibhāve ādīnavadassanatthaṁ **anekapariyāyenā**ti-ādimāha. Tattha **anekapariyāyenā**ti anekakāraṇena. **Vajjigāme**ti vajjirājānaṁ gāme, Vesālīnagare **no visahī**ti nāsakkhi. **So avisahanto**ti so Sunakkhatto yassa pubbe tiṇṇaṁ ratanānaṁ vaṇṇaṁ kathentassa mukhaṁ nappahoti, so dāni teneva mukhena avaṇṇaṁ katheti, addhā avisahanto asakkonto brahmacariyaṁ carituṁ attano bālatāya avaṇṇaṁ kathetvā hīnāyāvatto. Buddho pana subuddhova, dhammo svākkhātova, saṅgho suppaṭipannova. Evaṁ tīṇi ratanāni thomentā manussā tuyheva dosaṁ dassessantīti. **Iti kho te**ti evaṁ kho te, Sunakkhatta, vattāro bhavissanti. Tato evaṁ dose uppanne Satthā atītānāgate appaṭihataññāṇo, mayhaṁ evaṁ doso uppajjissatīti jānantopi puretaraṁ na kathesīti vattuṁ na lacchasīti dasseti. **Apakkamevā**ti (CS:pg.3.4) apakkamiyeva, apakkanto vā cutoti attho. (DA.24./III,819.) **Yathā taṁ āpāyiko**ti yathā apāye nibbattanāraho satto apakkameyya, evameva apakkamīti attho.

(DA.24.-2)Korakkhattiyavatthuvaṇṇanā

7. **Ekamidāhan**ti iminā kiṁ dasseti? Idaṁ suttaṁ dvīhi padehi ābaddhaṁ iddhipāṭihāriyaṁ na karotīti ca aggaññaṁ na paññapetīti ca. Tattha "aggaññaṁ na paññapetī"ti idaṁ padaṁ suttapariyosāne dassessati. "Pāṭihāriyaṁ na karotī"ti imassa pana padassa anusandhidassanavasena ayaṁ desanā āraddhā.

Tattha **ekamidāhan**ti ekasmiṁ ahaṁ. **Samayan**ti samaye, ekasmiṁ kāle ahanti attho. **Thūlūsū**ti thūlū nāma janapado, tattha viharāmi. **Uttarakā nāmā**ti itthiliṅgavasena uttarakāti evaṁnāmako thūlūnaṁ janapadassa nigamo, taṁ nigamaṁ

gocaragāmaṁ katvāti attho. **Acelo**ti naggo. **Korakkhattiyo**ti antovaṅkapādo khattiyo. **Kukkuravatiko**ti samādinnakukkuravato sunakho viya ghāyitvā khādati, uddhanantare nipajjati, aññampi sunakhakiriyameva karoti. **Catukkuṇḍiko**ti catusaṅghaṭṭito dve jāṇūni dve ca kappare bhūmiyaṁ ṭhapetvā vicarati. **Chamānikiṇṇan**ti bhūmiyaṁ nikiṇṇaṁ pakkhittaṁ ṭhapitaṁ. **Bhakkhasan**ti bhakkhaṁ yaṁkiñci khādanīyaṁ bhojanīyaṁ. **Mukhenevā**ti hatthena aparāmasitvā khādanīyaṁ mukheneva khādati, bhojanīyampi mukheneva bhuñjati. **Sādhurūpo**ti sundararūpo. **Ayaṁ samaṇo**ti ayaṁ arahataṁ samaṇo ekoti. Tattha **vatā**ti patthanatthe nipāto. Evaṁ kirassa patthanā ahosi "iminā samaṇena sadiso añño samaṇo nāma natthi, ayañhi appicchatāya vatthaṁ na nivāseti, 'esa papañco'ti maññamāno bhikkhābhājanampi na pariharati, chamānikiṇṇameva khādati, ayaṁ samaṇo nāma. Mayaṁ pana kiṁ samaṇā"ti? Evaṁ sabbaññubuddhassa pacchato carantova imaṁ pāpakaṁ vitakkaṁ vitakkesi.

(DA.24./III,820.) **Etadavocā**ti Bhagavā kira cintesi "ayaṁ Sunakkhatto pāpajjhāsayo, kiṁ nu imaṁ disvā cintesī"ti? Athevaṁ cintento tassa ajjhāsayaṁ viditvā "ayaṁ moghapuriso mādisassa sabbaññuno pacchato āgacchanto (CS:pg.3.5) acelaṁ arahāti maññati, idheva dānāyaṁ bālo niggahaṁ arahatī"ti anivattitvāva etaṁ **tvampi nāmā**ti-ādivacanamavoca. Tattha **tvampi nāmā**ti garahatthe pikāro. Garahanto hi naṁ Bhagavā "tvampi nāmā"ti āha. "Tvampi nāma evaṁ hīnajjhāsayo, ahaṁ samaṇo Sakyaputtiyoti evaṁ paṭijānissasī"ti ayañhettha adhippāyo. **Kiṁ pana maṁ, bhante**ti mayhaṁ, bhante, kiṁ gārayhaṁ disvā Bhagavā "evamāhā"ti pucchati. Athassa Bhagavā ācikkhanto "nanu te"ti-ādimāha. **Maccharāyatī**ti "mā aññassa arahattaṁ hotū"ti kiṁ Bhagavā evaṁ arahattassa maccharāyatīti pucchati. **Na kho ahan**ti ahaṁ, moghapurisa, sadevakassa lokassa arahattappaṭilābhameva paccāsīsāmi, etadatthameva me bahūni dukkarāni karontena pāramiyo pūritā, na kho ahaṁ, moghapurisa, arahattassa maccharāyāmi. **Pāpakaṁ diṭṭhigatan**ti na arahantaṁ arahāti, arahante ca anarahantoti evaṁ tassa diṭṭhi uppannā. Taṁ sandhāya "pāpakaṁ diṭṭhigatan"ti āha. **Yaṁ kho panā**ti yaṁ etaṁ acelaṁ evaṁ maññasi. **Sattamaṁ divasan**ti sattame divase. **Alasakenā**ti alasakabyādhinā. **Kālaṅkarissatī**ti uddhumāta-udaro marissati.

Kālakañcikāti tesaṁ asurānaṁ nāmaṁ. Tesaṁ kira tigāvuto attabhāvo appamaṁsalohito purāṇapaṇṇasadiso kakkaṭakānaṁ viya akkhīni nikkhamitvā matthake tiṭṭhanti, mukhaṁ sūcipāsakasadisaṁ matthakasmiṁyeva hoti, tena oṇamitvā gocaraṁ gaṇhanti. **Bīraṇatthambake**ti bīraṇatiṇatthambo tasmiṁ susāne atthi, tasmā taṁ bīraṇatthambakanti vuccati.

Tenupasaṅkamīti Bhagavati ettakaṁ vatvā tasmiṁ gāme piṇḍāya caritvā vihāraṁ gate vihārā nikkhamitvā upasaṅkami. **Yena tvan**ti yena kāraṇena tvaṁ. Yasmāpi Bhagavatā byākato, tasmāti attho. (DA.24./III,821.) **Mattaṁ mattan**ti pamāṇayuttaṁ pamāṇayuttaṁ. "Mantā mantā"tipi pāṭho, paññāya upaparikkhitvā upaparikkhitvāti attho. **Yathā samaṇassa Gotamassā**ti yathā samaṇassa Gotamassa micchā vacanaṁ assa, tathā kareyyāsīti āha. Evaṁ vutte acelo sunakho viya uddhanaṭṭhāne nipanno sīsaṁ ukkhipitvā akkhīni ummīletvā olokento kiṁ kathesi "samaṇo nāma (CS:pg.3.6) Gotamo amhākaṁ verī visabhāgo, samaṇassa Gotamassa uppannakālato paṭṭhāya mayaṁ sūriye uggate khajjopanakā viya jātā. Samaṇo Gotamo amhe, evaṁ vācaṁ vadeyya aññathā vā. Verino pana kathā nāma tacchā na hoti, gaccha tvaṁ ahamettha kattabbaṁ jānissāmī"ti vatvā punadeva nipajji.

8. **Ekadvīhikāyā**ti ekaṁ dveti vatvā gaṇesi. **Yathā tan**ti yathā asaddahamāno koci gaṇeyya, evaṁ gaṇesi. Ekadivasañca tikkhattuṁ upasaṅkamitvā eko divaso atīto,

dve divasā atītāti ārocesi. **Sattamaṁ divasan**ti so kira Sunakkhattassa vacanaṁ sutvā sattāhaṁ nirāhārova ahosi. Athassa sattame divase eko upaṭṭhāko "amhākaṁ kulūpakasamaṇassa ajja sattamo divaso gehaṁ anāgacchantassa aphāsu nu kho jātan"ti sūkaramaṁsaṁ pacāpetvā bhattamādāya gantvā purato bhūmiyaṁ nikkhipi. Acelo disvā cintesi "samaṇassa Gotamassa kathā tacchā vā atacchā vā hotu, āhāraṁ pana khāditvā suhitassa me maraṇampi sumaraṇan"ti dve hatthe jaṇṇukāni ca bhūmiyaṁ ṭhapetvā kucchipūraṁ bhuñji. So rattibhāge jīrāpetuṁ asakkonto alasakena kālamakāsi. Sacepi hi so "na bhuñjeyyan"ti cinteyya, tathāpi taṁ divasaṁ bhuñjitvā alasakena kālaṁ kareyya. Advejjhavacanā hi Tathāgatāti.

Bīraṇatthambaketi titthiyā kira "kālaṅkato Korakkhattiyo"ti sutvā divasāni gaṇetvā idaṁ tāva saccaṁ jātaṁ, idāni naṁ aññattha chaḍḍetvā "musāvādena samaṇaṁ Gotamaṁ niggaṇhissāmā"ti gantvā tassa sarīraṁ valliyā bandhitvā ākaḍḍhantā "ettha chaḍḍessāma, ettha chaḍḍessāmā"ti gacchanti. Gatagataṭṭhānaṁ aṅgaṇameva hoti. Te kaḍḍhamānā bīraṇatthambakasusānaṁyeva gantvā susānabhāvaṁ ñatvā "aññattha chaḍḍessāmā"ti ākaḍḍhiṁsu. (DA.24./III,822.) Atha nesaṁ valli chijjittha, pacchā cāletuṁ nāsakkhiṁsu. Te tatova pakkantā. Tena vuttaṁ-- "bīraṇatthambake susāne chaḍḍesun"ti.

9. **Tenupasaṅkamī**ti kasmā upasaṅkami? So kira cintesi "avasesaṁ tāva samaṇassa Gotamassa vacanaṁ sameti, matassa pana uṭṭhāya aññena saddhiṁ kathanaṁ nāma natthi, handāhaṁ gantvā pucchāmi. Sace katheti, sundaraṁ. No (CS:pg.3.7) ce katheti, samaṇaṁ Gotamaṁ musāvādena niggaṇhissāmī"ti iminā kāraṇena upasaṅkami. **Ākoṭesī**ti pahari. **Jānāmi āvuso**ti matasarīraṁ uṭṭhahitvā kathetuṁ samatthaṁ nāma natthi, idaṁ kathaṁ kathesīti? Buddhānubhāvena. Bhagavā kira Korakkhattiyaṁ asurayonito ānetvā sarīre adhimocetvā kathāpesi. Tameva vā sarīraṁ kathāpesi, acinteyyo hi Buddhavisayo.

10. **Tatheva taṁ vipākan**ti tassa vacanassa vipākaṁ tatheva, udāhu noti liṅgavipallāso kato, tatheva so vipākoti attho. Keci pana "vipakkan"tipi paṭhanti, nibbattanti attho.

Ettha ṭhatvā pāṭihāriyāni samānetabbāni. Sabbāneva hetāni pañca pāṭihāriyāni honti. "Sattame divase marissatī"ti vuttaṁ, so tatheva mato, idaṁ paṭhamaṁ pāṭihāriyaṁ. "Alasakenā"ti vuttaṁ, alasakeneva mato, idaṁ dutiyaṁ. "Kālakañcikesu nibbattissatī"ti vuttaṁ, tattheva nibbatto, idaṁ tatiyaṁ. "Bīraṇatthambake susāne chaḍḍessantī"ti vuttaṁ, tattheva chaḍḍito idaṁ catutthaṁ. "Nibbattaṭṭhānato āgantvā Sunakkhattena saddhiṁ kathessatī"ti vutto, so kathesiyeva, idaṁ pañcamaṁ pāṭihāriyaṁ.

(DA.24.-3)Acelakaḷāramaṭṭakavatthuvaṇṇanā

11. **Kaḷāramaṭṭako**ti nikkhantadantamattako. Nāmameva vā tassetaṁ. **Lābhaggappatto**ti lābhaggaṁ patto, aggalābhaṁ pattoti vuttaṁ hoti. **Yasaggappatto**ti yasaggaṁ aggaparivāraṁ patto. **Vatapadānī**ti vatāniyeva, vatakoṭṭhāsā vā. **Samattānī**ti gahitāni. **Samādinnānī**ti tasseva vevacanaṁ. **Puratthimena Vesālin**ti Vesālito avidūre puratthimāya disāya. (DA.24./III,823.) **Cetiyan**ti yakkhacetiyaṭṭhānaṁ. Esa nayo sabbattha.

12. **Yena acelako**ti Bhagavato vattaṁ katvā yena acelo kaḷāramaṭṭako tenupasaṅkami. **Pañhaṁ apucchī**ti gambhīraṁ tilakkhaṇāhataṁ pañhaṁ pucchi. **Na sampāyāsī**ti na sammā ñāṇagatiyā Pāyāsi, andho viya visamaṭṭhāne tattha tattheva

pakkhali. Neva ādiṁ, na pariyosānamaddasa. Atha (CS:pg.3.8) vā "na sampāyāsī"ti na sampādesi, sampādetvā kathetuṁ nāsakkhi. **Asampāyanto**ti kabarakkhīni parivattetvā olokento "asikkhitakassa santike vuṭṭhosi, anokāsepi pabbajito pañhaṁ pucchanto vicarasi, apehi mā etasmiṁ ṭhāne aṭṭhāsī"ti vadanto. **Kopañca dosañca appaccayañca pātvākāsī**ti kuppanākāraṁ kopaṁ, dussanākāraṁ dosaṁ, atuṭṭhākārabhūtaṁ domanassasaṅkhātaṁ appaccayañca pākaṭamakāsi. **Āsādimhase**ti āsādiyimha ghaṭṭayimha. **Mā vata no ahosī**ti aho vata me na bhaveyya. Maṁ vata no ahosītipi pāṭho. Tattha **man**ti sāmivacanatthe upayogavacanaṁ, ahosi vata nu mamāti attho. Evañca pana cintetvā ukkuṭikaṁ nisīditvā "khamatha me, bhante"ti taṁ khamāpesi. Sopi ito paṭṭhāya aññaṁ kiñci pañhaṁ nāma na pucchissasīti. Āma na pucchissāmīti. Yadi evaṁ gaccha, khamāmi teti taṁ uyyojesi.

14. **Parihito**ti paridahito nivatthavattho. **Sānucāriko**ti anucārikā vuccati bhariyā, saha anucārikāya sānucāriko, taṁ taṁ brahmacariyaṁ pahāya sabhariyoti attho. **Odanakummāsan**ti surāmaṁsato atirekaṁ odanampi kummāsampi bhuñjamāno. **Yasā nihīno**ti yaṁ lābhaggayasaggaṁ patto, tato parihīno hutvā. "Kataṁ hoti uttarimanussadhammā iddhipāṭihāriyan"ti idha sattavatapadātikkamavasena satta pāṭihāriyāni veditabbāni.

(DA.24.-4)Acelapāthikaputtavatthuvaṇṇanā

15. **Pāthikaputto**ti pāthikassa putto. **Ñāṇavādenā**ti ñāṇavādena saddhiṁ. (DA.24./III,824.) **Upaḍḍhapathan**ti yojanaṁ ce, no antare bhaveyya, Gotamo aḍḍhayojanaṁ, ahaṁ aḍḍhayojanaṁ. Esa nayo aḍḍhayojanādīsu. Ekapadavārampi atikkamma gacchato jayo bhavissati, anāgacchato parājayoti. **Te tatthā**ti te mayaṁ tattha samāgataṭṭhāne. **Taddiguṇaṁ taddiguṇāhan**ti tato tato diguṇaṁ diguṇaṁ ahaṁ karissāmi, Bhagavatā saddhiṁ pāṭihāriyaṁ kātuṁ asamatthabhāvaṁ jānantopi "uttamapurisena saddhiṁ paṭṭhapetvā asakkuṇantassāpi pāsaṁso hotī"ti ñatvā evamāha. Nagaravāsinopi (CS:pg.3.9) taṁ sutvā "asamattho nāma evaṁ na gajjati, addhā ayampi arahā bhavissatī"ti tassa mahantaṁ sakkāramakaṁsu.

16. **Yenāhaṁ tenupasaṅkamī**ti "Sunakkhatto kira pāthikaputto evaṁ vadatī"ti assosi. Athassa hīnajjhāsayattā hīnadassanāya cittaṁ udapādi.

So Bhagavato vattaṁ katvā Bhagavati gandhakuṭiṁ paviṭṭhe pāthikaputtassa santikaṁ gantvā pucchi "tumhe kira evarūpiṁ kathaṁ kathethā"ti? "Āma, kathemā"ti. Yadi evaṁ "mā bhāyittha vissatthā punappunaṁ evaṁ vadatha, ahaṁ samaṇassa Gotamassa upaṭṭhāko, tassa visayaṁ vijānāmi, tumhehi saddhiṁ pāṭihāriyaṁ kātuṁ na sakkhissati, ahaṁ samaṇassa Gotamassa kathetvā bhayaṁ uppādetvā taṁ aññato gahetvā gamissāmi, tumhe mā bhāyitthā"ti taṁ assāsetvā Bhagavato santikaṁ gato. Tena vuttaṁ "yenāhaṁ tenupasaṅkamī"ti. **Taṁ vācan**ti-ādīsu "ahaṁ abuddhova samāno Buddhomhīti vicariṁ, abhūtaṁ me kathitaṁ nāhaṁ Buddho"ti vadanto taṁ vācaṁ pajahati nāma. Raho nisīditvā cintayamāno "ahaṁ 'ettakaṁ kālaṁ abuddhova samāno Buddhomhī'ti vicariṁ, ito dāni paṭṭhāya nāhaṁ Buddho"ti cintayanto taṁ cittaṁ pajahati nāma. "Ahaṁ 'ettakaṁ kālaṁ abuddhova samāno Buddhomhī'ti pāpakaṁ diṭṭhiṁ gahetvā vicariṁ, ito dāni paṭṭhāya imaṁ diṭṭhiṁ pajahāmī"ti pajahanto taṁ diṭṭhiṁ paṭinissajjati nāma. Evaṁ akaronto pana taṁ vācaṁ appahāya taṁ cittaṁ appahāya taṁ diṭṭhiṁ appaṭinissajjitvāti vuccati. **Vipateyyā**ti bandhanā muttatālapakkaṁ viya gīvato pateyya, sattadhā vā pana phaleyya.

(DA.24./III,825.) 17. **Rakkhatetan**ti rakkhatu etaṁ. **Ekaṁsenā**ti nippariyāyena. **Odhāritā**ti bhāsitā. **Acelo ca, bhante, pāthikaputto**ti evaṁ ekaṁsena Bhagavato vācāya odhāritāya sace acelo pāthikaputto. **Virūparūpenā**ti vigatarūpena vigacchitasabhāvena rūpena attano rūpaṁ pahāya adissamānena kāyena. Sīhabyagghādivasena vā vividharūpena sammukhībhāvaṁ āgaccheyya. **Tadassa Bhagavato musā**ti evaṁ sante Bhagavato taṁ vacanaṁ musā bhaveyyāti musāvādena niggaṇhāti. Ṭhapetvā kira etaṁ na aññena Bhagavā musāvādena niggahitapubboti.

18. **Dvayagāminī**ti (CS:pg.3.10) sarūpena atthibhāvaṁ, atthena natthibhāvanti evaṁ dvayagāminī. Alikatucchanipphalavācāya etaṁ adhivacanaṁ.

19. **Ajitopi nāma Licchavīnaṁ senāpatī**ti so kira Bhagavato upaṭṭhāko ahosi, so kālamakāsi. Athassa sarīrakiccaṁ katvā manussā pāthikaputtaṁ pucchiṁsu "kuhiṁ nibbatto senāpatī"ti? So āha-- "mahāniraye nibbatto"ti. Idañca pana vatvā puna āha "tumhākaṁ senāpati mama santikaṁ āgamma ahaṁ tumhākaṁ vacanamakatvā samaṇassa Gotamassa vādaṁ patiṭṭhapetvā niraye nibbattomhī"ti paroditthāti. **Tenupasaṅkami divāvihārāyā**ti ettha "pāṭihāriyakaraṇatthāyā"ti kasmā na vadati? Abhāvā. Sammukhībhāvopi hissa tena saddhiṁ natthi, kuto pāṭihāriyakaraṇaṁ, tasmā tathā avatvā "divāvihārāyā"ti āha.

(DA.24.-5)Iddhipāṭihāriyakathāvaṇṇanā

20. **Gahapatinecayikā**ti gahapati mahāsālā. Tesañhi mahādhanadhaññanicayo, tasmā "necayikā"ti vuccanti. **Anekasahassā**ti sahassehipi aparimāṇagaṇanā. Evaṁ mahatiṁ kira parisaṁ ṭhapetvā Sunakkhattaṁ añño sannipātetuṁ samattho natthi. Teneva Bhagavā ettakaṁ kālaṁ Sunakkhattaṁ gahetvā vicari.

21. **Bhayan**ti cittutrāsabhayaṁ. **Chambhitattan**ti sakalasarīracalanaṁ. **Lomahaṁso**ti lomānaṁ uddhaggabhāvo. So kira cintesi-- (DA.24./III,826.) "ahaṁ atimahantaṁ kathaṁ kathetvā sadevake loke aggapuggalena saddhiṁ paṭiviruddho, mayhaṁ kho panabbhantare arahattaṁ vā pāṭihāriyakaraṇahetu vā natthi, samaṇo pana Gotamo pāṭihāriyaṁ karissati, athassa pāṭihāriyaṁ disvā mahājano 'tvaṁ dāni pāṭihāriyaṁ kātuṁ asakkonto kasmā attano pamāṇamajānitvā loke aggapuggalena saddhiṁ paṭiMallo hutvā gajjasī'ti kaṭṭhaleḍḍudaṇḍādīhi viheṭhessatī"ti. Tenassa mahājanasannipātañceva tena Bhagavato ca āgamanaṁ sutvā bhayaṁ vā chambhitattaṁ vā lomahaṁso vā udapādi. So tato dukkhā muccitukāmo tindukakhāṇukaparibbājakārāmaṁ agamāsi. Tamatthaṁ dassetuṁ **atha kho Bhagavā**ti-ādimāha (CS:pg.3.11) Tattha **upasaṅkamī**ti na kevalaṁ upasaṅkami, upasaṅkamitvā pana dūraṁ aḍḍhayojanantaraṁ paribbājakārāmaṁ paviṭṭho. Tatthapi cittassādaṁ alabhamāno antantena āvijjhitvā ārāmapaccante ekaṁ gahanaṭṭhānaṁ upadhāretvā pāsāṇaphalake nisīdi. Atha Bhagavā cintesi-- "sace ayaṁ bālo kassacideva kathaṁ gahetvā idhāgaccheyya, mā nassatu bālo"ti "nisinnapāsāṇaphalakaṁ tassa sarīre allīnaṁ hotū"ti adhiṭṭhāsi. Saha adhiṭṭhānacittena taṁ tassa sarīre allīyi. So mahā-addubandhanabaddho viya chinnapādo viya ca ahosi.

Assosīti ito cito ca pāthikaputtaṁ pariyesamānā parisā tassa anupadaṁ gantvā nisinnaṭṭhānaṁ ñatvā āgatena aññatarena purisena "tumhe kaṁ pariyesathā"ti vutte pāthikaputtanti. So "tindukakhāṇukaparibbājakārāme nisinno"ti vuttavacanena assosi.

22. **Saṁsappatī**ti osīdati. Tattheva sañcarati. **Pāvaḷā** vuccati ānisadaṭṭhikā.

23. **Parābhūtarūpo**ti parājitarūpo, vinaṭṭharūpo vā.

25. **Goyugehī**ti goyuttehi satamattehi vā sahassamattehi vā yugehi. **Āviñcheyyāmā**ti ākaḍḍheyyāma. **Chijjeyyun**ti chindeyyuṁ. (DA.24./III,827.) Pāthikaputto vā bandhaṭṭhāne chijjeyya.

26. **Dārupattikantevāsī**ti dārupattikassa antevāsī. Tassa kira etadahosi "tiṭṭhatu tāva pāṭihāriyaṁ, Samaṇo Gotamo 'acelo pāthikaputto āsanāpi na vuṭṭhahissatī'ti āha. Handāhaṁ gantvā yena kenaci upāyena taṁ āsanā vuṭṭhāpemi. Ettāvatā ca samaṇassa Gotamassa parājayo bhavissatī"ti. Tasmā evamāha.

27. **Sīhassā**ti cattāro sīhā tiṇasīho ca kāḷasīho ca paṇḍusīho ca kesarasīho ca. Tesaṁ catunnaṁ sīhānaṁ kesarasīho aggataṁ gato, so idhādhippeto. **Migarañño**ti sabbacatuppadānaṁ rañño. **Āsayan**ti nivāsaṁ. **Sīhanādan**ti abhītanādaṁ. **Gocarāya** (CS:pg.3.12) **pakkameyyan**ti āhāratthāya pakkameyyaṁ. **Varaṁ varan**ti uttamuttamaṁ, thūlaṁ thūlanti attho. **Mudumaṁsānī**ti mudūni maṁsāni "Madhumaṁsānī"tipi pāṭho, madhuramaṁsānīti attho. **Ajjhupeyyan**ti upagaccheyyaṁ. **Sīhanādaṁ naditvā**ti ye dubbalā pāṇā, te palāyantūti attano sūrabhāvasannissitena kāruññena naditvā.

28. **Vighāsasaṁvaḍḍho**ti vighāsena saṁvaḍḍho, vighāsaṁ bhakkhitā tirittamaṁsaṁ khāditvā vaḍḍhito. **Ditto**ti dappito thūlasarīro. **Balavā**ti balasampanno. **Etadahosī**ti kasmā ahosi? Asmimānadosena.

Tatrāyaṁ anupubbikathā-- ekadivasaṁ kira so sīho gocarato nivattamāno taṁ siṅgālaṁ bhayena palāyamānaṁ disvā kāruññajāto hutvā "vayasa, mā bhāyi, tiṭṭha ko nāma tvan"ti āha. Jambuko nāmāhaṁ sāmīti. Vayasa, jambuka, ito paṭṭhāya maṁ upaṭṭhātuṁ sakkhissasīti. Upaṭṭhahissāmīti. So tato paṭṭhāya upaṭṭhāti. Sīho gocarato āgacchanto mahantaṁ mahantaṁ maṁsakhaṇḍaṁ āharati. So taṁ khāditvā avidūre pāsāṇapiṭṭhe vasati. So katipāhaccayeneva thūlasarīro mahākhandho jāto. Atha naṁ sīho avoca-- "vayasa, jambuka, mama vijambhanakāle avidūre ṭhatvā 'viroca sāmī'ti vattuṁ sakkhissasī"ti. Sakkomi sāmīti. So tassa vijambhanakāle tathā (DA.24./III,828.) karoti Tena sīhassa atireko asmimāno hoti.

Athekadivasaṁ jarasiṅgālo udakasoṇḍiyaṁ pānīyaṁ pivanto attano chāyaṁ olokento addasa attano thūlasarīratañceva mahākhandhatañca. Disvā 'jarasiṅgālosmī'ti manaṁ akatvā "ahampi sīho jāto"ti maññi. Tato attanāva attānaṁ etadavoca-- "vayasa, jambuka, yuttaṁ nāma tava iminā attabhāvena parassa ucchiṭṭhamaṁsaṁ khādituṁ, kiṁ tvaṁ puriso na hosi, sīhassāpi cattāro pādā dve dāṭhā dve kaṇṇā ekaṁ naṅguṭṭhaṁ, tavapi sabbaṁ tatheva, kevalaṁ tava kesarabhāramattameva natthī"ti. Tassevaṁ cintayato asmimāno vaḍḍhi. Athassa tena asmimānadosena etaṁ "ko cāhan"ti-ādi maññitamahosi. Tattha **ko cāhan**ti ahaṁ ko, sīho migarājā ko, na me ñāti, na sāmiko, kimahaṁ (CS:pg.3.13) tassa nipaccakāraṁ karomīti adhippāyo. **Siṅgālakaṁyevā**ti siṅgālaravameva. **Bheraṇḍakaṁyevā**ti appiya-amanāpasaddameva. **Ke ca chave siṅgāle**ti ko ca lāmako siṅgālo. **Ke pana sīhanāde**ti ko pana sīhanādo siṅgālassa ca sīhanādassa ca ko sambandhoti adhippāyo. **Sugatāpadānesū**ti Sugatalakkhaṇesu. Sugatassa sāsanasambhūtāsu tīsu sikkhāsu. Kathaṁ panesa tattha jīvati? Etassa hi cattāro paccaye dadamānā sīlādiguṇasampannānaṁ sambuddhānaṁ demāti denti, tena esa abuddho samāno Buddhānaṁ niyāmitapaccaye paribhuñjanto Sugatāpadānesu jīvati nāma. **Sugatātirittānī**ti tesaṁ kira bhojanāni dadamānā Buddhānañca Buddhasāvakānañca datvā pacchā avasesaṁ sāyanhasamaye denti. Evamesa Sugatātirittāni bhuñjati nāma. **Tathāgate**ti Tathāgataṁ arahantaṁ sammāsambuddhaṁ āsādetabbaṁ ghaṭṭayitabbaṁ. Atha vā "Tathāgate"ti-ādīni upayogabahuvacanāneva. **Āsādetabban**ti idampi

bahuvacanameva ekavacanaṁ viya vuttaṁ. **Āsādanā**ti ahaṁ Buddhena saddhiṁ pāṭihāriyaṁ karissāmīti ghaṭṭanā.

29. **Samekkhiyānā**ti samekkhitvā, maññitvāti attho. **Amaññī**ti puna amaññittha (DA.24./III,829.) **kotthū**ti siṅgālo.

30. **Attānaṁ vighāse samekkhiyā**ti soṇḍiyaṁ ucchiṭṭhodake thūlaṁ attabhāvaṁ disvā. **Yāva attānaṁ na passatī**ti yāva ahaṁ sīhavighāsasaṁvaḍḍhitako jarasiṅgāloti evaṁ yathābhūtaṁ attānaṁ na passati. **Byagghoti** maññatīti sīhohamasmīti maññati, sīhena vā samānabalo byagghoyeva ahanti maññati.

31. **Bhutvāna bheke**ti āvāṭamaṇḍūke khāditvā. **Khalamūsikāyo**ti khalesu mūsikāyo ca khāditvā. **Kaṭasīsu khittāni ca koṇapānī**ti susānesu chaḍḍitakuṇapāni ca khāditvā. **Mahāvane**ti mahante vanasmiṁ. **Suññavane**ti tucchavane. **Vivaḍḍho**ti vaḍḍhito. **Tatheva so Siṅgālakaṁ anadī**ti evaṁ saṁvaḍḍhopi migarājāhamasmīti maññitvāpi yathā pubbe dubbalasiṅgālakāle, tatheva so siṅgālaravaṁyeva aravīti (CS:pg.3.14) Imāyapi gāthāya bhekādīni bhutvā vaḍḍhitasiṅgālo viya lābhasakkāragiddho tvanti pāthikaputtameva ghaṭṭesi.

Nāgehīti hatthīhi. **Mahābandhanā**ti mahatā kilesabandhanā mocetvā. **Mahāviduggā**ti mahāviduggaṁ nāma cattāro oghā. Tato uddharitvā nibbānathale patiṭṭhapetvā.

(DA.24.-6)Aggaññapaññattikathāvaṇṇanā

36. Iti "Bhagavā ettakena kathāmaggena pāṭihāriyaṁ na karotī"ti padassa anusandhiṁ dassetvā idāni "na aggaññaṁ paññāpetī"ti imassa anusandhiṁ dassento **aggaññañcāhan**ti desanaṁ ārabhi. Tattha **aggaññañcāhan**ti ahaṁ, Bhaggava, aggaññañca pajānāmi lokuppatticariyavaṁsañca. **Tañca pajānāmī**ti na kevalaṁ aggaññameva, tañca aggaññaṁ pajānāmi. Tato ca uttaritaraṁ sīlasamādhito paṭṭhāya yāva sabbaññutaññāṇā pajānāmi. **Tañca pajānaṁ na parāmasāmī**ti tañca pajānantopi ahaṁ idaṁ nāma pajānāmīti taṇhādiṭṭhimānavasena na parāmasāmi. Natthi Tathāgatassa parāmāsoti dīpeti. (DA.24./III,830.) **Paccattaññeva nibbuti viditā**ti attanāyeva attani kilesanibbānaṁ viditaṁ. **Yadabhijānaṁ Tathāgato**ti yaṁ kilesanibbānaṁ jānanto Tathāgato. **No anayaṁ āpajjatī**ti aviditanibbānā titthiyā viya anayaṁ dukkhaṁ byasanaṁ nāpajjati.

37. Idāni yaṁ taṁ titthiyā aggaññaṁ paññapenti, taṁ dassento **santi Bhaggavā**ti-ādimāha. Tattha **issarakuttaṁ brahmakuttan**ti issarakataṁ brahmakataṁ, issaranimmitaṁ brahmanimmitanti attho. Brahmā eva hi ettha ādhipaccabhāvena issaroti veditabbo. **Ācariyakan**ti ācariyabhāvaṁ ācariyavādaṁ. Tattha ācariyavādo aggaññaṁ. Aggaññaṁ pana ettha desitanti katvā so aggaññaṁ tveva vutto. **Kathaṁ vihitakan**ti kena vihitaṁ kinti vihitaṁ. Sesaṁ brahmajāle vitthāritanayeneva veditabbaṁ.

41. **Khiḍḍāpadosikan**ti Khiḍḍāpadosikamūlaṁ.

47. **Asatā**ti (CS:pg.3.15) avijjamānena, asaṁvijjamānaṭṭhenāti attho. **Tucchā**ti tucchena antosāravirahitena. **Musā**ti musāvādena. **Abhūtenā**ti bhūtatthavirahitena. **Abbhācikkhantī**ti abhi-ācikkhanti. **Viparīto**ti viparītasañño viparītacitto. **Bhikkhavo cā**ti na kevalaṁ Samaṇo Gotamoyeva, ye ca assa anusiṭṭhiṁ karonti, te bhikkhū ca viparītā. Atha yaṁ sandhāya viparītoti vadanti, taṁ dassetuṁ **Samaṇo Gotamo**ti-ādi vuttaṁ. **Subhaṁ vimokkhan**ti vaṇṇakasiṇaṁ. **Asubhantvevā**ti

subhañca asubhañca sabbaṁ asubhanti evaṁ pajānāti. **Subhantveva tasmiṁ samaye**ti subhanti eva ca tasmiṁ samaye pajānāti, na asubhaṁ. **Bhikkhavo cā**ti ye te evaṁ vadanti, tesaṁ bhikkhavo ca antevāsikasamaṇā viparītā. **Pahotī**ti samattho paṭibalo.

48. **Dukkaraṁ kho**ti ayaṁ paribbājako yadidaṁ "evaṁpasanno ahaṁ, bhante"ti-ādimāha, taṁ sāṭheyyena kohaññena āha. Evaṁ kirassa ahosi-- "Samaṇo Gotamo mayhaṁ (DA.24./III,831.) ettakaṁ dhammakathaṁ kathesi, tamahaṁ sutvāpi pabbajituṁ na sakkomi, mayā etassa sāsanaṁ paṭipannasadisena bhavituṁ vaṭṭatī"ti. Tato so sāṭheyyena kohaññena evamāha. Tenassa Bhagavā mammaṁ ghaṭṭento viya "dukkaraṁ kho etaṁ, Bhaggava tayā aññadiṭṭhikenā"ti-ādimāha. Taṁ Poṭṭhapādasutte vuttatthameva. **Sādhukamanurakkhā**ti suṭṭhu anurakkha.

Iti Bhagavā pasādamattānurakkhaṇe paribbājakaṁ niyojesi. Sopi evaṁ mahantaṁ suttantaṁ sutvāpi nāsakkhi kilesakkhayaṁ kātuṁ. Desanā panassa āyatiṁ vāsanāya paccayo ahosi. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Pāthikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.25./III,832.)

(DA.25.)2.Udumbarikasuttavaṇṇanā

(DA.25.-1)Nigrodhaparibbājakavatthuvaṇṇanā

49. **Evaṁ** (CS:pg.3.16) **me sutan**ti Udumbarikasuttaṁ. Tatrāyamapubbapadavaṇṇanā-- **paribbājako**ti channaparibbājako. **Udumbarikāya paribbājakārāme**ti Udumbarikāya deviyā santake paribbājakārāme. **Sandhāno**ti tassa nāmaṁ. Ayaṁ pana mahānubhāvo parivāretvā vicarantānaṁ pañcannaṁ upāsakasatānaṁ aggapuriso anāgāmī Bhagavatā mahāparisamajjhe evaṁ saṁvaṇṇito--

"Chahi, bhikkhave, aṅgehi samannāgato sandhāno gahapati Tathāgate niṭṭhaṅgato saddhamme iriyati. Katamehi chahi? Buddhe aveccappasādena dhamme aveccappasādena saṅghe aveccappasādena ariyena sīlena ariyena ñāṇena ariyāya vimuttiyā. Imehi kho, bhikkhave, chahi aṅgehi samannāgato sandhāno gahapati Tathāgate niṭṭhaṅgato saddhamme iriyatī"ti (a.ni.6.120-139).

So pātoyeva uposathaṅgāni adhiṭṭhāya pubbaṇhasamaye Buddhappamukhassa saṅghassa dānaṁ datvā bhikkhūsu vihāraṁ gatesu ghare khuddakamahallakānaṁ dārakānaṁ saddena ubbāḷho satthu santike "dhammaṁ sossāmī"ti nikkhanto. Tena vuttaṁ **divā divassa Rājagahā nikkhamī**ti. Tattha **divā divassā**ti divasassa divā nāma majjhanhātikkamo, tasmiṁ divasassāpi divābhūte atikkantamatte majjhanhike nikkhamīti attho. **Paṭisallīno**ti tato tato rūpādigocarato cittaṁ paṭisaṁharitvā nilīno jhānaratisevanāvasena ekībhāvaṁ gato. **Manobhāvanīyānan**ti manavaḍḍhakānaṁ. Ye ca āvajjato manasikaroto cittaṁ vinīvaraṇaṁ hoti unnamati vaḍḍhati.

50. **Unnādiniyā**ti-ādīni Poṭṭhapādasutte vitthāritanayeneva veditabbāni.

(DA.25./III,833.) 51. **Yāvatā**ti (CS:pg.3.17) yattakā. **Ayaṁ tesaṁ aññataro**ti ayaṁ tesaṁ abbhantaro eko sāvako, Bhagavato kira sāvakā gihi-anāgāminoyeva pañcasatā Rājagahe paṭivasanti. Yesaṁ ekekassa pañca pañca upāsakasatāni parivārā, te sandhāya "ayaṁ tesaṁ aññataro"ti āha. **Appeva nāmā**ti tassa upasaṅkamanaṁ patthayamāno āha.

Patthanākāraṇaṁ pana Poṭṭhapādasutte vuttameva.

52. **Etadavocā**ti āgacchanto antarāmaggeyeva tesaṁ kathāya sutattā etaṁ **aññathā kho ime**ti-ādivacanaṁ avoca. Tattha **aññatitthiyā**ti dassanenapi ākappenapi kuttenapi ācārenapi vihārenapi iriyāpathenapi aññe titthiyāti aññatitthiyā. **Saṅgamma samāgammā**ti saṅgantvā samāgantvā rāsi hutvā nisinnaṭṭhāne. **Araññavanapatthānī**ti araññavanapatthāni gāmūpacārato muttāni dūrasenāsanāni. **Pantānī**ti dūratarāni manussūpacāravirahitāni. **Appasaddānī**ti vihārūpacārena gacchato addhikajanassapi saddena mandasaddāni. **Appanigghosānī**ti avibhāvitatthena nigghosena mandanigghosāni. **Vijanavātānī**ti antosañcārino janassa vātena vigatavātāni. **Manussarāhasseyyakānī**ti manussānaṁ rahassakaraṇassa yuttāni anucchavikāni. **Paṭisallānasāruppānī**ti ekībhāvassa anurūpāni. Iti sandhāno gahapati "Aho mama Satthā yo evarūpāni senāsanāni paṭisevatī"ti añjaliṁ paggayha uttamaṅge sirasmiṁ patiṭṭhapetvā imaṁ udānaṁ udānento nisīdi.

53. **Evaṁ vutte**ti evaṁ sandhānena gahapatinā udānaṁ udānentena vutte. Nigrodho paribbājako ayaṁ gahapati mama santike nisinnopi attano satthāraṁyeva thometi ukkaṁsati, amhe pana atthītipi na maññati, etasmiṁ uppannakopaṁ samaṇassa Gotamassa upari pātessāmīti sandhānaṁ gahapatiṁ etadavoca.

Yaggheti codanatthe nipāto. **Jāneyyāsī**ti bujjheyyāsi passeyyāsi. **Kena Samaṇo Gotamo saddhiṁ sallapatī**ti kena kāraṇena (DA.25./III,834.) kena puggalena saddhiṁ Samaṇo Gotamo sallapati vadati bhāsati. Kiṁ (CS:pg.3.18) vuttaṁ hoti-- "yadi kiñci sallāpakāraṇaṁ bhaveyya, yadi vā koci samaṇassa Gotamassa santikaṁ sallāpatthiko gaccheyya, sallapeyya, na pana kāraṇaṁ atthi, na tassa santikaṁ koci gacchati, svāyaṁ kena Samaṇo Gotamo saddhiṁ sallapati, asallapanto kathaṁ unnādī bhavissatī"ti.

Sākacchanti saṁsandanaṁ. **Paññāveyyattiyan**ti uttarapaccuttaranayena ñāṇabyattabhāvaṁ. **Suññāgārahatā**ti suññāgāresu naṭṭhā, samaṇena hi Gotamena bodhimūle appamattikā paññā adhigatā, sāpissa suññāgāresu ekakassa nisīdato naṭṭhā. Yadi pana mayaṁ viya gaṇasaṅgaṇikaṁ katvā nisīdeyya, nāssa paññā nasseyyāti dasseti. **Aparisāvacaro**ti avisāradattā parisaṁ otarituṁ na sakkoti. **Nālaṁ sallāpāyā**ti na samattho sallāpaṁ kātuṁ. **Antamantānevā**ti koci maṁ pañhaṁ puccheyyāti pañhābhīto antamantāneva pantasenāsanāni sevati. **Gokāṇā**ti ekakkhihatā kāṇagāvī. Sā kira pariyantacārinī hoti, antamantāneva sevati. Sā kira kāṇakkhibhāvena vanantābhimukhīpi na sakkoti bhavituṁ. Kasmā? Yasmā pattena vā sākhāya vā kaṇṭakena vā pahārassa bhāyati. Gunnaṁ abhimukhīpi na sakkoti bhavituṁ. Kasmā? Yasmā siṅgena vā kaṇṇena vā vālena vā pahārassa bhāyati. **Iṅghā**ti codanatthe nipāto. **Saṁsādeyyāmā**ti ekapañhapucchaneneva saṁsādanaṁ visādamāpannaṁ kareyyāma. **Tucchakumbhīva nan**ti rittaghaṭaṁ viya naṁ. **Orodheyyāmā**ti vinandheyyāma. Pūritaghaṭo hi ito cito ca parivattetvā na suvinandhanīyo hoti. Rittako yathāruci parivattetvā sakkā hoti vinandhituṁ, evameva hatapaññatāya rittakumbhisadisaṁ samaṇaṁ Gotamaṁ vādavinandhanena samantā vinandhissāmāti vadati.

Iti paribbājako satthu suvaṇṇavaṇṇaṁ nalāṭamaṇḍalaṁ apassanto dasabalassa parammukhā attano balaṁ dīpento asambhinnaṁ khattiyakumāraṁ jātiyā ghaṭṭayanto caṇḍālaputto viya (DA.25./III,835.) asambhinnakesarasīhaṁ migarājānaṁ thāmena ghaṭṭento jarasiṅgālo viya ca nānappakāraṁ tucchagajjitaṁ gajji. Upāsakopi cintesi "ayaṁ paribbājako ati viya gajjati, avīciphusanatthāya pādaṁ, bhavaggaggahaṇatthāya hatthaṁ pasārayanto viya niratthakaṁ vāyamati. Sace me Satthā imaṁ

ṭhānamāgaccheyya, imassa paribbājakassa (CS:pg.3.19) yāva bhavaggā ussitaṁ mānaddhajaṁ ṭhānasova opāteyyā”ti.

54. Bhagavāpi tesaṁ taṁ kathāsallāpaṁ assosiyeva. Tena vuttaṁ “assosi kho imaṁ kathāsallāpan”ti.

Sumāgadhāyāti Sumāgadhā nāma pokkharaṇī, yassā tīre nisinno aññataro puriso padumanāḷantarehi asurabhavanaṁ pavisantaṁ asurasenaṁ addasa. **Moranivāpo**ti nivāpo vuccati bhattaṁ, yattha morānaṁ abhayena saddhiṁ nivāpo dinno, taṁ ṭhānanti attho. **Abbhokāse**ti aṅgaṇaṭṭhāne. **Assāsapattā**ti tuṭṭhipattā somanassapattā. **Ajjhāsayan**ti uttamanissayabhūtaṁ. **Ādibrahmacariyan**ti purāṇabrahmacariyasaṅkhātaṁ ariyamaggaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- “ko nāma so, bhante, dhammo yena Bhagavatā sāvakā vinītā ajjhāsayādibrahmacariyabhūtaṁ ariyamaggaṁ pūretvā arahattādhigamavasena assāsapattā paṭijānantī”ti.

(DA.25.-2)Tapojigucchāvādavaṇṇanā

55. **Vippakatā**ti mamāgamanapaccayā aniṭṭhitā, va hutvā ṭhitā, kathehi, ahametaṁ niṭṭhapetvā matthakaṁ pāpetvā dassemīti sabbaññupavāraṇaṁ pavāresi.

56. **Dujjānaṁ kho**ti Bhagavā paribbājakassa vacanaṁ sutvā “ayaṁ paribbājako mayā sāvakānaṁ desetabbaṁ dhammaṁ tehi pūretabbaṁ paṭipattiṁ pucchati, sacassāhaṁ āditova taṁ kathessāmi, kathitampi naṁ na jānissati, ayaṁ pana vīriyena pāpajigucchanavādo, handāhaṁ etasseva visaye pañhaṁ pucchāpetvā puthusamaṇabrāhmaṇānaṁ laddhiyā niratthakabhāvaṁ dassemi. Atha pacchā imaṁ pañhaṁ byākarissāmī”ti cintetvā **dujjānaṁ kho** etanti-ādimāha. Tattha **sake ācariyake**ti attano ācariyavāde. **Adhijegucche**ti vīriyena pāpajigucchanabhāve. **Kathaṁ santā**ti kathaṁ bhūtā. **Tapojigucchā**ti vīriyena pāpajigucchā pāpavivajjanā. **Paripuṇṇā**ti parisuddhā. (DA.25./III,836.) **Kathaṁ aparipuṇṇā**ti kathaṁ aparisuddhā hotīti evaṁ pucchāti. **Yatra hi nāmā**ti yo nāma.

57. **Appasadde** (CS:pg.3.20) **katvā**ti nirave appasadde katvā. So kira cintesi-- “Samaṇo Gotamo ekaṁ pañhampi na katheti, sallāpakathāpissa atibahukā natthi, ime pana ādito paṭṭhāya samaṇaṁ Gotamaṁ anuvattanti ceva pasaṁsanti ca, handāhaṁ ime nissadde katvā sayaṁ kathemī”ti. So tathā akāsi. Tena vuttaṁ “appasadde katvā”ti. “Tapojigucchavādā”ti-ādīsu tapojigucchaṁ vadāma, manasāpi tameva sārato gahetvā vicarāma, kāyenapimhā tameva allīnā, nānappakārakaṁ attakilamathānuyogamanuyuttā viharāmāti attho.

(DA.25.-3)Upakkilesavaṇṇanā

58. **Tapassī**ti tapanissitako. “Acelako”ti-ādīni sīhanāde (dī.ni.aṭṭha.1.393) vitthāritanayeneva veditabbāni. **Tapaṁ samādiyatī**ti acelakabhāvādikaṁ tapaṁ sammā ādiyati, daḷhaṁ gaṇhāti. **Attamano hotī**ti ko añño mayā sadiso imasmiṁ tape atthīti tuṭṭhamano hoti. **Paripuṇṇasaṅkappo**ti alamettāvatāti evaṁ pariyositasaṅkappo, idañca titthiyānaṁ vasena āgataṁ. Sāsanāvacarenāpi pana dīpetabbaṁ. Ekacco hi dhutaṅgaṁ samādiyati, so teneva dhutaṅgena ko añño mayā sadiso dhutaṅgadharoti attamano hoti paripuṇṇasaṅkappo. **Tapassino upakkileso hotī**ti duvidhassāpetassa tapassino ayaṁ upakkileso hoti. Ettāvatāyaṁ tapo upakkileso hotīti vadāmi.

Attānukkaṁsetīti “ko mayā sadiso atthī”ti attānaṁ ukkaṁsati ukkhipati.

Paraṁ vambhetīti "ayaṁ na mādiso"ti paraṁ saṁhāreti avakkhipati.

Majjatīti mānamadakaraṇena majjati. **Mucchatī**ti mucchito hoti gadhito ajjhāpanno. **Pamādamāpajjatī**ti etadeva sāranti pamādamāpajjati. Sāsane pabbajitopi dhutaṅgasuddhiko hoti, na kammaṭṭhānasuddhiko. Dhutaṅgameva arahattaṁ viya sārato pacceti.

59. **Lābhasakkārasilokan**ti (CS:pg.3.21) ettha cattāro paccayā labbhantīti (DA.25./III,837.) lābhā, teyeva suṭṭhu katvā paṭisaṅkharitvā laddhā sakkāro, vaṇṇabhaṇanaṁ siloko. **Abhinibbattetī**ti acelakādibhāvaṁ terasadhutaṅgasamādānaṁ vā nissāya mahālābho uppajjati, tasmā "abhinibbattetī"ti vutto. Sesamettha purimavāranayeneva duvidhassāpi tapassino vasena veditabbaṁ.

60. **Vodāsaṁ āpajjatī**ti dvebhāgaṁ āpajjati, dve bhāge karoti. **Khamatī**ti ruccati. **Nakkhamatī**ti na ruccati. **Sāpekkho pajahatī**ti sataṇho pajahati. Kathaṁ? Pātova khīrabhattaṁ bhutto hoti. Athassa maṁsabhojanaṁ upaneti. Tassa evaṁ hoti "idāni evarūpaṁ kadā labhissāma, sace jāneyyāma, pātova khīrabhattaṁ na bhuñjeyyāma, kiṁ mayā sakkā kātuṁ, gaccha bho, tvameva bhuñjā"ti jīvitaṁ pariccajanto viya sāpekkho pajahati. **Gadhito**ti gedhajāto. **Mucchito**ti balavataṇhāya mucchito saṁmuṭṭhassatī hutvā. **Ajjhāpanno**ti āmise atilaggo, "bhuñjissatha, āvuso"ti dhammanimantanamattampi akatvā mahante mahante kabaḷe karoti. **Anādīnavadassāvī**ti-ādīnavamattampi na passati. **Anissaraṇapañño**ti idha mattaññutānissaraṇapaccavekkhaṇaparibhogamattampi na karoti. **Lābhasakkārasilokanikantihetū**ti lābhādīsu taṇhāhetu.

61. **Saṁbhakkhetī**ti saṁkhādati. **Asanivicakkan**ti vicakkasaṇṭhānā asaniyeva. Idaṁ vuttaṁ hoti "asanivicakkaṁ imassa dantakūṭaṁ mūlabījādīsu na kiñci na saṁbhuñjati. Atha ca pana naṁ samaṇappavādena samaṇoti sañjānantī"ti. Evaṁ apasādeti avakkhipati. Idaṁ titthiyavasena āgataṁ. Bhikkhuvasena panettha ayaṁ yojanā, attanā dhutaṅgadharo hoti, so aññaṁ evaṁ apasādeti "kiṁ samaṇā nāma ime samaṇamhāti vadanti, dhutaṅgamattampi natthi, uddesabhattādīni pariyesantā paccayabāhullikā vicarantī"ti. **Lūkhājīvin**ti acelakādivasena vā dhutaṅgavasena vā lūkhājīviṁ. **Issāmacchariyan**ti parassa sakkārādisampattikhīyanalakkhaṇaṁ (DA.25./III,838.) issaṁ, sakkārādikaraṇa-akkhamanalakkhaṇaṁ macchariyañca.

62. **Āpāthakanisādī** (CS:pg.3.22) **hotī**ti manussānaṁ āpāthe dassanaṭṭhāne nisīdati. Yattha te passanti, tattha ṭhito vaggulivataṁ carati, pañcātapaṁ tappati, ekapādena tiṭṭhati, sūriyaṁ namassati. Sāsane pabbajitopi samādinnadhutaṅgo sabbarattiṁ sayitvā manussānaṁ cakkhupathe tapaṁ karoti, mahāsāyanheyeva cīvarakuṭiṁ karoti, sūriye uggate paṭisaṁharati, manussānaṁ āgatabhāvaṁ ñatvā ghaṇḍiṁ paharitvā cīvaraṁ matthake ṭhapetvā caṅkamaṁ otarati, sammuñjaniṁ gahetvā vihāraṅgaṇaṁ sammajjati.

Attānanti attano guṇaṁ **adassayamāno**ti ettha a-kāro nipātamattaṁ, dassayamānoti attho. **Idampi me tapasmin**ti idampi kammaṁ mameva tapasmiṁ, paccatte vā bhummaṁ, idampi mama tapoti attho. So hi asukasmiṁ ṭhāne acelako atthi muttācāroti-ādīni sutvā amhākaṁ esa tapo, amhākaṁ so antevāsikoti-ādīni bhaṇati. Asukasmiṁ vā pana ṭhāne paṁsukūliko bhikkhu atthīti-ādīni sutvā amhākaṁ esa tapo, amhākaṁ so antevāsikoti-ādīni bhaṇati.

Kiñcidevāti kiñci vajjaṁ diṭṭhigataṁ vā. **Paṭicchannaṁ sevatī**ti yathā aññe na jānanti, evaṁ sevati. **Akkhamamānaṁ āha khamatī**ti aruccamānaṁyeva ruccati meti vadati. Attanā kataṁ atimahantampi vajjaṁ appamattakaṁ katvā paññapeti,

parena kataṁ dukkaṭamattaṁ vītikkamampi pārājikasadisaṁ katvā dasseti. **Anuññeyyan**ti anujānitabbaṁ anumoditabbaṁ.

63. **Kodhano hoti upanāhī**ti kujjhanalakkhaṇena kodhena, vera-appaṭinissaggalakkhaṇena upanāhena ca samannāgato. **Makkhī hoti paḷāsī**ti paraguṇamakkhanalakkhaṇena makkhena, yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena ca samannāgato.

Issukī hoti maccharīti parasakkārādīsu usūyanalakkhaṇāya issāya, āvāsakulalābhavaṇṇadhammesu maccharāyanalakkhaṇena pañcavidhamaccherena ca samannāgato hoti. **Saṭho hoti māyāvī**ti kerāṭikalakkhaṇena sāṭheyyena, katappaṭicchādanalakkhaṇāya māyāya ca samannāgato (CS:pg.3.23) hoti. (DA.25./III,839.) **Thaddho hoti atimānī**ti nissinehanikkaruṇathaddhalakkhaṇena thambhena, atikkamitvā maññanalakkhaṇena atimānena ca samannāgato hoti. **Pāpiccho hotī**ti asantasambhāvanapatthanalakkhaṇāya pāpicchatāya samannāgato hoti. **Pāpikānan**ti tāsaṁyeva lāmakānaṁ icchānaṁ vasaṁ gato. **Micchādiṭṭhiko**ti natthi dinnanti-ādinayappavattāya ayāthāvadiṭṭhiyā upeto. **Antaggāhikāyā**ti sāyeva diṭṭhi ucchedantassa gahitattā "antaggāhikā"ti vuccati, tāya samannāgatoti attho. **Sandiṭṭhiparāmāsī**ti-ādīsu sayaṁ diṭṭhi sandiṭṭhi, sandiṭṭhimeva parāmasati gahetvā vadatīti **sandiṭṭhiparāmāsī**. Ādhānaṁ vuccati daḷhaṁ suṭṭhu ṭhapitaṁ, tathā katvā gaṇhātīti **ādhānaggāhī**. Ariṭṭho viya na sakkā hoti paṭinissajjāpetunti **duppaṭinissaggī**. **Yadime**ti yadi ime.

(DA.25.-4)Parisuddhapapaṭikappattakathāvaṇṇanā

64. **Idha, nigrodha, tapassī**ti evaṁ Bhagavā aññatitthiyehi gahitaladdhiṁ tesaṁ rakkhitaṁ tapaṁ sabbameva saṁkiliṭṭhanti upakkilesapāḷiṁ dassetvā idāni parisuddhapāḷidassanatthaṁ desanamārabhanto **idha, nigrodhā**ti-ādimāha. Tattha "na attamano"ti-ādīni vuttavipakkhavaseneva veditabbāni. Sabbavāresu ca lūkhatapassino ceva dhutaṅgadharassa ca vasena yojanā veditabbā. **Evaṁ so tasmiṁ ṭhāne parisuddho hotī**ti evaṁ so tena na attamanatā na paripuṇṇasaṅkappabhāvasaṅkhātena kāraṇena parisuddho nirupakkileso hoti, uttari vāyamamāno kammaṭṭhānasuddhiko hutvā arahattaṁ pāpuṇāti. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

69. **Addhā kho, bhante**ti bhante evaṁ sante ekaṁseneva vīriyena pāpajigucchanavādo parisuddho hotīti anujānāti. Ito parañca aggabhāvaṁ vā sārabhāvaṁ vā ajānanto **aggappattā sārappattā cā**ti āha. Athassa Bhagavā sārappattabhāvaṁ paṭisedhento **na kho nigrodhā**ti-ādimāha **Papaṭikappattā hotī**ti sāravato rukkhassa sāraṁ phegguṁ tacañca atikkamma bahipapaṭikasadisā hotīti dasseti.

(DA.25./III,840.)

(DA.25.-5)Parisuddhatacappattādikathāvaṇṇanā

70. **Aggaṁ** (CS:pg.3.24) **pāpetū**ti desanāvasena aggaṁ pāpetvā desetu, sāraṁ pāpetvā desetūti dasabalaṁ yācati. **Cātuyāmasaṁvarasaṁvuto**ti catubbidhena saṁvarena pihito. **Na pāṇaṁ atipātetī**ti pāṇaṁ na hanati. **Na bhāvitamāsīsatī**ti bhāvitaṁ nāma tesaṁ saññāya pañca kāmaguṇā, te na āsīsati na sevatīti attho.

Aduṁ cassa hotīti etañcassa idāni vuccamānaṁ "so abhiharatī"ti-ādilakkhaṇaṁ. **Tapassitāyā**ti tapassibhāvena hoti. Tattha **so abhiharatī**ti so taṁ sīlaṁ abhiharati,

uparūpari vaḍḍheti. Sīlaṁ me paripuṇṇaṁ, tapo āraddho, alamettāvatāti na vīriyaṁ vissajjeti. **No hīnāyāvattatī**ti hīnāya gihibhāvatthāya na āvattati. Sīlato uttari visesādhigamatthāya vīriyaṁ karotiyeva, evaṁ karonto so vivittaṁ senāsanaṁ bhajati. "Araññan"ti-ādīni sāmaññaphale (dī.ni.aṭṭha.1.216) vitthāritāneva. "Mettāsahagatenā"ti-ādīni Visuddhimagge vaṇṇitāni. **Tacappattā**ti papaṭikato abbhantaraṁ tacaṁ pattā. **Phegguppattā**ti tacato abbhantaraṁ phegguṁ pattā, pheggusadisā hotīti attho.

74. "Ettāvatā, kho nigrodha, tapojigucchā aggappattā ca hoti sārappattā cā"ti idaṁ Bhagavā titthiyānaṁ vasenāha. Titthiyānañhi lābhasakkāro rukkhassa sākhāpalāsasadiso. Pañcasīlamattakaṁ papaṭikasadisaṁ. Aṭṭhasamāpattimattaṁ tacasadisaṁ. Pubbenivāsañāṇāvasānā abhiññā pheggusadisā. Dibbacakkhuṁ panete arahattanti gahetvā vicaranti. Tena nesaṁ taṁ rukkhassa sārasadisaṁ. Sāsane pana lābhasakkāro sākhāpalāsasadiso. Sīlasampadā papaṭikasadisā. Jhānasamāpattiyo tacasadisā. Lokiyābhiññā pheggusadisā. Maggaphalaṁ sāro. Iti Bhagavatā attano sāsanaṁ onatavinataphalabhārabharitarukkhūpamāya upamitaṁ. So desanākusalatāya tato tacasārasampattito mama sāsanaṁ uttaritarañceva paṇītatarañca, taṁ tuvaṁ kadā (DA.25./III,841.) jānissasīti attanodesanāya visesabhāvaṁ dassetuṁ "iti kho nigrodhā"ti desanaṁ ārabhi (CS:pg.3.25) **Te paribbājakā**ti te tassa parivārā tiṁsasatasaṅkhyā paribbājakā. **Ettha mayaṁ anassāmā**ti ettha acelakapāḷi-ādīsu, idaṁ vuttaṁ hoti "amhākaṁ acelakapāḷimattampi natthi kuto parisuddhapāḷi. Amhākaṁ parisuddhapāḷimattampi natthi, kuto cātuyāmasaṁvarādīni. Cātuyāmasaṁvaropi natthi, kuto araññavāsādīni. Araññavāsopi natthi, kuto nīvaraṇappahānādīni. Nīvaraṇappahānampi natthi, kuto brahmavihārādīni. Brahmavihāramattampi natthi, kuto pubbenivāsādīni. Pubbenivāsañāṇamattampi natthi, kuto amhākaṁ dibbacakkhu. Ettha mayaṁ sa-ācariyakā naṭṭhā"ti. **Ito bhiyyo uttaritaran**ti ito dibbacakkhuñāṇādhigamato bhiyyo aññaṁ uttaritaraṁ visesādhigamaṁ mayaṁ sutivasenāpi na jānāmāti vadanti.

(DA.25.-8)Nigrodhassapajjhāyanavaṇṇanā

75. **Atha nigrodhaṁ paribbājakan**ti evaṁ kirassa ahosi "ime paribbājakā idāni Bhagavato bhāsitaṁ sussūsanti, iminā ca nigrodhena Bhagavato parammukhā kakkhaḷaṁ durāsadavacanaṁ vuttaṁ, idāni ayampi sotukāmo jāto, kālo dāni me imassa mānaddhajaṁ nipātetvā Bhagavato sāsanaṁ ukkhipitun"ti. Atha nigrodhaṁ paribbājakaṁ etadavoca. Aparampissa ahosi "ayaṁ mayi akathente satthāraṁ na khamāpessati, tadassa anāgate ahitāya dukkhāya saṁvattissati, mayā pana kathite khamāpessati, tadassa bhavissati dīgharattaṁ hitāya sukhāyā"ti. Atha nigrodhaṁ paribbājakaṁ etadavoca. **Aparisāvacaraṁ pana naṁ karothā**ti ettha **panā**ti nipāto, atha naṁ aparisāvacaraṁ karothāti attho. "Aparisāvacaretan"tipi pāṭho, aparisāvacaraṁ vā etaṁ karotha, gokāṇādīnaṁ vā aññataranti attho.

Gokāṇanti etthāpi gokāṇaṁ pariyantacāriniṁ viya karothāti attho. **Tuṇhībhūto**ti tuṇhībhāvaṁ upagato. **Maṅkubhūto**ti nittejataṁ āpanno. **Pattakkhandho**ti onatagīvo. **Adhomukho**ti heṭṭhāmukho.

(DA.25./III,842.) 76. **Buddho** (CS:pg.3.26) **so Bhagavā bodhāyā**ti sayaṁ Buddho sattānampi catusaccabodhatthāya dhammaṁ deseti. **Danto**ti cakkhutopi danto …pe… manatopi danto. **Damathāyā**ti aññesampi damanatthāya eva, na vādatthāya. **Santo**ti

rāgasantatāya santo, dosamohasantatāya sabba akusalasabbābhisaṅkhārasantatāya santo. **Samathāyā**ti mahājanassa rāgādisamanatthāya dhammaṁ deseti. **Tiṇṇo**ti cattāro oghe tiṇṇo. **Taraṇāyā**ti mahājanassa oghanittharaṇatthāya. **Parinibbuto**ti kilesaparinibbānena parinibbuto. **Parinibbānāyā**ti mahājanassāpi sabbakilesaparinibbānatthāya dhammaṁ deseti.

(DA.25.-9)Brahmacariyapariyosānādivaṇṇanā

77. **Accayo**ti-ādīni sāmaññaphale (dī.ni.aṭṭha.1.250) vuttāni. **Ujujātiko**ti kāyavaṅkādivirahito ujusabhāvo. **Ahamanusāsāmī**ti ahaṁ tādisaṁ puggalaṁ anusāsāmi, dhammaṁ assa desemi. **Sattāhan**ti sattadivasāni, idaṁ sabbampi Bhagavā dandhapaññaṁ puggalaṁ sandhāyāha asaṭho pana amāyāvī ujujātiko taṁmuhutteneva arahattaṁ pattuṁ sakkhissati. Iti Bhagavā "asaṭhan"ti-ādivacanena saṭho hi vaṅkavaṅko, mayāpi na sakkā anusāsitunti dīpento paribbājakaṁ pādesu gahetvā mahāmerupādatale viya khipittha. Kasmā? Ayañhi atisaṭho, kuṭilacitto satthari evaṁ kathentepi Buddhadhammasaṅghesu nādhimuccati, adhimuccanatthāya sotaṁ na odahati, kohaññe ṭhito satthāraṁ khamāpeti. Tasmā Bhagavā tassajjhāsayaṁ viditvā "etu viññū puriso asaṭho"ti-ādimāha. Saṭhaṁ panāhaṁ anusāsituṁ na sakkomīti.

78. **Antevāsikamyatā**ti antevāsikamyatāya, amhe antevāsike icchanto. **Evamāhā**ti "etu viññupuriso"ti-ādimāha. **Yo eva vo ācariyo**ti yo eva tumhākaṁ pakatiyā ācariyo. **Uddesā no cāvetukāmo**ti attano anusāsaniṁ gāhāpetvā amhe amhākaṁ uddesato cāvetukāmo. (DA.25./III,843.) **So eva vo uddeso hotū**ti yo tumhākaṁ pakatiyā uddeso, so tumhākaṁyeva hotu (CS:pg.3.27) na mayaṁ tumhākaṁ uddesena atthikā. **Ājīvā**ti ājīvato. **Akusalasaṅkhātā**ti akusalāti koṭṭhāsaṁ pattā. **Akusalā dhammā**ti dvādasa akusalacittuppādadhammā taṇhāyeva vā visesena. Sā hi punabbhavakaraṇato "ponobbhavikā"ti vuttā. **Sadarathā**ti kilesadarathasampayuttā. **Jātijarāmaraṇiyā**ti jātijarāmaraṇānaṁ paccayabhūtā. **Saṁkilesikā dhammā**ti dvādasa akusalacittuppādā. **Vodāniyā**ti, samathavipassanā dhammā. Te hi satte vodāpenti, tasmā "vodāniyā"ti vuccanti. **Paññāpāripūrin**ti maggapaññāpāripūriṁ. **Vepullattañcā**ti phalapaññāvepullataṁ, ubhopi vā etāni aññamaññavevacanāneva. Idaṁ vuttaṁ hoti "tato tumhe maggapaññañceva phalapaññañca diṭṭheva dhamme sayaṁ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharissathā"ti. Evaṁ Bhagavā paribbājake ārabbha attano ovādānusāsaniyā phalaṁ dassento arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhapesi.

79. **Yathā taṁ mārenā**ti yathā mārena pariyuṭṭhitacittā nisīdanti evameva tuṇhībhūtā …pe… appaṭibhānā nisinnā.

Māro kira Satthā ativiya gajjanto Buddhabalaṁ dīpetvā imesaṁ paribbājakānaṁ dhammaṁ deseti, kadāci dhammābhisamayo bhaveyya, handāhaṁ pariyuṭṭhāmīti so tesaṁ cittāni pariyuṭṭhāsi. Appahīnavipallāsānañhi cittaṁ mārassa yathākāmakaraṇīyaṁ hoti. Tepi mārena pariyuṭṭhitacittā thaddhaṅgapaccaṅgā viya tuṇhī appaṭibhānā nisīdiṁsu. Atha Satthā ime paribbājakā ativiya niravā hutvā nisinnā, kiṁ nu khoti āvajjanto mārena pariyuṭṭhitabhāvaṁ aññāsi. Sace pana tesaṁ maggaphaluppattihetu bhaveyya, māraṁ paṭibāhitvāpi Bhagavā dhammaṁ deseyya, so pana tesaṁ natthi. "Sabbepi me tucchapurisā"ti aññāsi. Tena vuttaṁ "atha kho Bhagavato etadahosi sabbepi me moghapurisā"ti-ādi.

Tattha **phuṭṭhā pāpimatā**ti pāpimatā mārena phuṭṭhā. **Yatra hi nāmā**ti yesu nāma. (DA.25./III,844.) **Aññāṇatthampī**ti jānanatthampi. **Kiṁ karissati sattāho**ti

samaṇena Gotamena paricchinnasattāho amhākaṁ kiṁ karissati. Idaṁ vuttaṁ hoti "samaṇena Gotamena 'sayaṁ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharissati sattāhan'ti vuttaṁ, so sattāho amhākaṁ kiṁ apphāsukaṁ karissati. (CS:pg.3.28) Handa mayaṁ sattāhabbhantare etaṁ dhammaṁ sacchikātuṁ sakkā, na sakkāti aññāṇatthampi brahmacariyaṁ carissāmā"ti. Atha vā jānāma tāvassa dhammanti ekadivase ekavāraṁ aññāṇatthampi etesaṁ cittaṁ nuppannaṁ, sattāho pana etesaṁ kusītānaṁ kiṁ karissati, kiṁ sakkhissanti te sattāhaṁ pūretunti ayamettha adhippāyo. **Sīhanādan**ti paravādabhindanaṁ sakavādasamussāpanañca abhītanādaṁ naditvā. **Paccupaṭṭhāsī**ti patiṭṭhito. **Tāvadevā**ti tasmiññeva khaṇe. **Rājagahaṁ pāvisī**ti Rājagahameva paviṭṭho. Tesaṁ pana paribbājakānaṁ kiñcāpi idaṁ suttantaṁ sutvā viseso na nibbatto, āyatiṁ pana nesaṁ vāsanāya paccayo bhavissatīti. Sesaṁ sabbattha uttānamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Udumbarikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.26./III,845.)

(DA.26.) 3.Cakkavattisuttavaṇṇanā

(DA.26.-1)Attadīpasaraṇatāvaṇṇanā

80. **Evaṁ** (CS:pg.3.29) **me sutan**ti Cakkavattisuttaṁ. Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā-- **mātulāyan**ti evaṁnāmake nagare. Taṁ nagaraṁ gocaragāmaṁ katvā avidūre vanasaṇḍe viharati. "Tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesī"ti ettha ayamanupubbikathā--

Bhagavā kira imassa suttassa samuṭṭhānasamaye paccūsakāle mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya lokaṁ volokento imāya anāgatavaṁsadīpikāya suttantakathāya mātulanagaravāsīnaṁ caturāsītiyā pāṇasahassānaṁ dhammābhisamayaṁ disvā pātova vīsatibhikkhusahassaparivāro mātulanagaraṁ sampatto. Mātulanagaravāsino khattiyā "Bhagavā āgato"ti sutvā paccuggamma dasabalaṁ nimantetvā mahāsakkārena nagaraṁ pavesetvā nisajjaṭṭhānaṁ saṁvidhāya Bhagavantaṁ mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṁ adaṁsu. Bhagavā bhattakiccaṁ niṭṭhāpetvā cintesi-- "sacāhaṁ imasmiṁ ṭhāne imesaṁ manussānaṁ dhammaṁ desessāmi, ayaṁ padeso sambādho, manussānaṁ ṭhātuṁ vā nisīdituṁ vā okāso na bhavissati, mahatā kho pana samāgamena bhavitabban"ti.

Atha rājakulānaṁ bhattānumodanaṁ akatvāva pattaṁ gahetvā nagarato nikkhami. Manussā cintayiṁsu-- "Satthā amhākaṁ anumodanampi akatvā gacchati, addhā bhattaggaṁ amanāpaṁ ahosi, Buddhānaṁ nāma na sakkā cittaṁ gahetuṁ, Buddhehi saddhiṁ vissāsakaraṇaṁ nāma samussitaphaṇaṁ āsīvisaṁ gīvāya gahaṇasadisaṁ hoti; etha bho, Tathāgataṁ khamāpessāmā"ti. Sakalanagaravāsino Bhagavatā saheva nikkhantā. Bhagavā gacchantova Magadhakkhette ṭhitaṁ sākhāviṭapasampannaṁ sandacchāyaṁ karīsamattabhūmipatthaṭaṁ ekaṁ mātularukkhaṁ disvā imasmiṁ rukkhamūle nisīditvā dhamme desiyamāne "mahājanassa (DA.26./III,846.) ṭhānanisajjanokāso bhavissatī"ti. Nivattitvā (CS:pg.3.30) maggā okkamma rukkhamūlaṁ upasaṅkamitvā dhammabhaṇḍāgārikaṁ Ānandattheraṁ olokesi. Thero olokitasaññāya eva "Satthā nisīditukāmo"ti ñatvā Sugatamahācīvaraṁ paññapetvā adāsi.

Nisīdi Bhagavā paññatte āsane. Athassa purato manussā nisīdiṁsu. Ubhosu passesu pacchato ca bhikkhusaṅgho, ākāse devatā aṭṭhaṁsu, evaṁ mahāparisamajjhagato tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesi.

Te bhikkhūti tatra upaviṭṭhā dhammappaṭiggāhakā bhikkhū. **Attadīpā**ti attānaṁ dīpaṁ tāṇaṁ leṇaṁ gatiṁ parāyaṇaṁ patiṭṭhaṁ katvā viharathāti attho. **Attasaraṇā**ti idaṁ tasseva vevacanaṁ. **Anaññasaraṇā**ti idaṁ aññasaraṇapaṭikkhepavacanaṁ. Na hi añño aññassa saraṇaṁ hoti, aññassa vāyāmena aññassa asujjhanato. Vuttampi cetaṁ "attā hi attano nātho, ko hi nātho paro siyā"ti (dha.pa.160). Tenāha "anaññasaraṇā"ti. Ko panettha attā nāma, lokiyalokuttaro dhammo. Tenāha-- "dhammadīpā dhammasaraṇā anaññasaraṇā"ti. "Kāye kāyānupassī"ti-ādīni mahāsatipaṭṭhāne vitthāritāni.

Gocareti carituṁ yuttaṭṭhāne. **Sake**ti attano santake. **Pettike visaye**ti pitito āgatavisaye. **Caratan**ti carantānaṁ. "Carantan"tipi pāṭho, ayamevattho. **Na lacchatī**ti na labhissati na passissati. **Māro**ti devaputtamāropi, maccumāropi, kilesamāropi. **Otāran**ti randhaṁ chiddaṁ vivaraṁ. Ayaṁ panattho leḍḍuṭṭhānato nikkhamma toraṇe nisīditvā bālātapaṁ tapantaṁ lāpaṁ sakuṇaṁ gahetvā. Pakkhandasenasakuṇavatthunā dīpetabbo. Vuttañhetaṁ--

"Bhūtapubbaṁ, bhikkhave, sakuṇagghi lāpaṁ sakuṇaṁ sahasā ajjhappattā aggahesi. Atha kho, bhikkhave, lāpo sakuṇo sakuṇagghiyā hariyamāno evaṁ paridevasi 'mayamevamha alakkhikā, mayaṁ appapuññā, (DA.26./III,847.) ye mayaṁ agocare carimha paravisaye, sacejja mayaṁ gocare careyyāma sake pettike visaye, na myāyaṁ sakuṇagghi alaṁ abhavissa yadidaṁ yuddhāyā'ti. Ko pana te lāpa gocaro sako pettiko visayoti? Yadidaṁ (CS:pg.3.31) naṅgalakaṭṭhakaraṇaṁ leḍḍuṭṭhānanti. Atha kho, bhikkhave, sakuṇagghi sake bale apatthaddhā sake bale asaṁvadamānā lāpaṁ sakuṇaṁ pamuñci gaccha kho tvaṁ lāpa, tatrapi gantvā na mokkhasīti.

Atha kho bhikkhave, lāpo sakuṇo naṅgalakaṭṭhakaraṇaṁ leḍḍuṭṭhānaṁ gantvā mahantaṁ leḍḍuṁ abhiruhitvā sakuṇagghiṁ vadamāno aṭṭhāsi "ehi kho dāni me sakuṇagghi, ehi kho dāni me sakuṇagghī"ti. Atha kho sā, bhikkhave, sakuṇagghi sake bale apatthaddhā sake bale asaṁvadamānā ubho pakkhe sannayha lāpaṁ sakuṇaṁ sahasā ajjhappattā. Yadā kho, bhikkhave, aññāsi lāpo sakuṇo bahu-āgatā kho myāyaṁ sakuṇagghīti, atha kho tasseva leḍḍussa antaraṁ paccupādi. Atha kho, bhikkhave, sakuṇagghi tattheva uraṁ paccatāḷesi. Evañhi taṁ, bhikkhave, hoti yo agocare carati paravisaye.

Tasmātiha, bhikkhave, mā agocare carittha paravisaye, agocare, bhikkhave, carataṁ paravisaye lacchati māro otāraṁ, lacchati māro ārammaṇaṁ. Ko ca, bhikkhave, bhikkhuno agocaro paravisayo, yadidaṁ pañca kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṁhitā rajanīyā, sotaviññeyyā saddā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṁhitā rajanīyā, ghānaviññeyyā gandhā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṁhitā rajanīyā, jivhāviññeyyā rasā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṁhitā rajanīyā, kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasaṁhitā rajanīyā. Ayaṁ, bhikkhave, bhikkhuno agocaro paravisayo.

Gocare, bhikkhave, caratha …pe… na lacchati māro ārammaṇaṁ. Ko ca, bhikkhave, bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo, yadidaṁ cattāro satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha bhikkhave, bhikkhu kāye kāyānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā, vineyya loke abhijjhādomanassaṁ; vedanāsu vedanānupassī viharati ātāpī

sampajāno satimā, vineyya loke abhijjhādomanassaṁ; citte cittānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā, vineyya loke abhijjhādomanassaṁ; dhammesu dhammānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā, vineyya loke abhijjhādomanassaṁ-- ayaṁ, bhikkhave, bhikkhuno gocaro sako pettiko visayoti (saṁ.ni.5.371).

Kusalānanti anavajjalakkhaṇānaṁ. **Samādānahetū**ti samādāya vattanahetu. **Evamidaṁ puññaṁ pavaḍḍhatī**ti evaṁ idaṁ lokiyalokuttaraṁ puññaphalaṁ vaḍḍhati, puññaphalanti ca uparūpari puññampi puññavipākopi veditabbo.

(DA.26.-2)Daḷhanemicakkavattirājakathāvaṇṇanā

81. Tattha (CS:pg.3.32) **duvidhaṁ** (DA.26./III,848.) **kusalaṁ** vaṭṭagāmī ca vivaṭṭagāmī ca. Tattha vaṭṭagāmikusalaṁ nāma mātāpitūnaṁ puttadhītāsu puttadhītānañca mātāpitūsu sinehavasena mudumaddavacittaṁ. Vivaṭṭagāmikusalaṁ nāma "cattāro satipaṭṭhānā"ti-ādibhedā sattatiṁsa bodhipakkhiyadhammā. Tesu vaṭṭagāmipuññassa pariyosānaṁ manussaloke cakkavattisirīvibhavo. Vivaṭṭagāmikusalassa maggaphalanibbānasampatti. Tattha vivaṭṭagāmikusalassa vipākaṁ suttapariyosāne dassessati.

Idha pana vaṭṭagāmikusalassa vipākadassanatthaṁ, bhikkhave, yadā puttadhītaro mātāpitūnaṁ ovāde na aṭṭhaṁsu, tadā āyunāpi vaṇṇenāpi issariyenāpi parihāyiṁsu. Yadā pana aṭṭhaṁsu, tadā vaḍḍhiṁsūti vatvā vaṭṭagāmikusalānusandhivasena "bhūtapubbaṁ, bhikkhave"ti desanaṁ ārabhi. Tattha cakkavattīti-ādīni mahāpadāne (dī.ni.aṭṭha.2.33) vitthāritāneva.

82. **Osakkitan**ti īsakampi avasakkitaṁ. **Ṭhānā cutan**ti sabbaso ṭhānā apagataṁ. Taṁ kira cakkaratanaṁ antepuradvāre akkhāhataṁ viya vehāsaṁ aṭṭhāsi. Athassa ubhosu passesu dve khadiratthambhe nikhaṇitvā cakkaratanamatthake nemi-abhimukhaṁ ekaṁ suttakaṁ bandhiṁsu. Adhobhāgepi nemi-abhimukhaṁ ekaṁ bandhiṁsu. Tesu uparimasuttato appamattakampi ogataṁ cakkaratanaṁ osakkitaṁ nāma hoti, heṭṭhā suttassa ṭhānaṁ uparimakoṭiyā atikkantagataṁ ṭhānā cutaṁ nāma hoti, tadetaṁ atibalavadose sati evaṁ hoti. Suttamattampi ekaṅguladvaṅgulamattaṁ vā bhaṭṭhaṁ ṭhānā cutameva hoti. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ "osakkitaṁ ṭhānā cutan"ti.

Atha me āroceyyāsīti tāta, tvaṁ ajja ādiṁ katvā divasassa tikkhattuṁ cakkaratanassa upaṭṭhānaṁ gaccha, evaṁ gacchanto yadā cakkaratanaṁ īsakampi osakkitaṁ ṭhānā cutaṁ passasi, atha mayhaṁ ācikkheyyāsi. Jīvitañhi me tava hatthe nikkhittanti. **Addasā**ti appamatto divasassa tikkhattuṁ gantvā olokento ekadivasaṁ addasa.

83. **Atha** (CS:pg.3.33) **kho, bhikkhave**ti bhikkhave, atha rājā daḷhanemi "cakkaratanaṁ osakkitan"ti sutvā uppannabalavadomanasso "na dāni mayā ciraṁ jīvitabbaṁ bhavissati, appāvasesaṁ me āyu, na me dāni kāme paribhuñjanakālo, pabbajjākālo (DA.26./III,849.) me idānī"ti roditvā paridevitvā jeṭṭhaputtaṁ kumāraṁ āmantāpetvā etadavoca. **Samuddapariyantan**ti parikkhitta-ekasamuddapariyantameva. Idaṁ hissa kulasantakaṁ. Cakkavāḷapariyantaṁ pana puññiddhivasena nibbattaṁ, na taṁ sakkā dātuṁ. Kulasantakaṁ pana niyyātento "samuddapariyantan"ti āha. **Kesamassun**ti tāpasapabbajjaṁ pabbajantāpi hi paṭhamaṁ kesamassuṁ ohārenti. Tato paṭṭhāya parūḷhakese bandhitvā vicaranti. Tena vuttaṁ-- "kesamassuṁ ohāretvā"ti.

Kāsāyānīti kasāyarasapītāni. Ādito evaṁ katvā pacchā vakkalānipi dhārenti. **Pabbajī**ti pabbajito. Pabbajitvā ca attano maṅgalavanuyyāneyeva vasi. **Rājisimhī**ti

rāja-īsimhi. Brāhmaṇapabbajitā hi "brāhmaṇisayo"ti vuccanti. Setacchattaṁ pana pahāya rājapabbajitā rājisayoti. **Antaradhāyī**ti antarahitaṁ nibbutadīpasikhā viya abhāvaṁ upagataṁ. **Paṭisaṁvedesī**ti kandanto paridevanto jānāpesi. **Pettikan**ti pitito āgataṁ dāyajjaṁ na hoti, na sakkā kusītena hīnavīriyena dasa akusalakammapathe samādāya vattantena pāpuṇituṁ. Attano pana sukataṁ kammaṁ nissāya dasavidhaṁ dvādasavidhaṁ vā cakkavattivattaṁ pūrentenevetaṁ pattabbanti dīpeti. Atha naṁ vattapaṭipattiyaṁ codento "iṅgha tvan"ti-ādimāha. Tattha **ariye**ti niddose. **Cakkavattivatte**ti cakkavattīnaṁ vatte.

(DA.26.-3)Cakkavatti-ariyavattavaṇṇanā

84. **Dhamman**ti dasakusalakammapathadhammaṁ. **Nissāyā**ti tadadhiṭṭhānena cetasā tameva nissayaṁ katvā. **Dhammaṁ sakkaronto**ti yathā kato so dhammo suṭṭhu kato hoti, evametaṁ karonto. **Dhammaṁ garuṁ karonto**ti tasmiṁ gāravuppattiyā taṁ garuṁ karonto. **Dhammaṁ mānento**ti tameva dhammaṁ piyañca bhāvanīyañca katvā viharanto. **Dhammaṁ pūjento**ti taṁ apadisitvā gandhamālādipūjanenassa pūjaṁ karonto. (DA.26./III,850.) **Dhammaṁ apacayamāno**ti tasseva dhammassa añjalikaraṇādīhi nīcavuttitaṁ karonto. **Dhammaddhajo** (CS:pg.3.34) **dhammaketū**ti taṁ dhammaṁ dhajamiva purakkhatvā ketumiva ca ukkhipitvā pavattiyā dhammaddhajo dhammaketu ca hutvāti attho. **Dhammādhipateyyo**ti dhammādhipatibhūto āgatabhāvena dhammavaseneva sabbakiriyānaṁ karaṇena dhammādhipateyyo hutvā. **Dhammikaṁ rakkhāvaraṇaguttiṁ saṁvidahassū**ti dhammo assā atthīti dhammikā, rakkhā ca āvaraṇañca gutti ca rakkhāvaraṇagutti Tattha "paraṁ rakkhanto attānaṁ rakkhatī"ti (saṁ.ni.5.385) vacanato khanti-ādayo rakkhā. Vuttañhetaṁ "kathañca, bhikkhave, paraṁ rakkhanto attānaṁ rakkhati. Khantiyā avihiṁsāya mettacittatā anuddayatā"ti (saṁ.ni.5.385). Nivāsanapārupanagehādīnaṁ nivāraṇā āvaraṇaṁ, corādi-upaddavanivāraṇatthaṁ gopāyanā gutti, taṁ sabbampi suṭṭhu saṁvidahassu pavattaya ṭhapehīti attho. Idāni yattha sā saṁvidahitabbā, taṁ dassento **antojanasmin**ti-ādimāha.

Tatrāyaṁ saṅkhepattho-- antojanasaṅkhātaṁ tava puttadāraṁ sīlasaṁvare patiṭṭhapehi, vatthagandhamālādīni cassa dehi, sabbopaddave cassa nivārehi. **Balakāyā**dīsupi eseva nayo. Ayaṁ pana viseso-- balakāyo kālaṁ anatikkamitvā bhattavetanasampadānenapi anuggahetabbo. Abhisittakhattiyā bhadrassājāneyyādiratanasampadānenapi upasaṅgaṇhitabbā. Anuyantakhattiyā tesaṁ anurūpayānavāhanasampadānenapi paritosetabbā. Brāhmaṇā annapānavatthādinā deyyadhammena. Gahapatikā bhattabījanaṅgalaphālabalibaddādisampadānena. Tathā nigamavāsino negamā, janapadavāsino ca jānapadā. Samitapāpabāhitapāpā samaṇabrāhmaṇā samaṇaparikkhārasampadānena sakkātabbā. Migapakkhino abhayadānena samassāsetabbā.

Vijiteti attano āṇāpavattiṭṭhāne. **Adhammakāro**ti adhammakiriyā. **Mā pavattitthā**ti yathā nappavattati, tathā naṁ paṭipādehīti attho. **Samaṇabrāhmaṇā**ti samitapāpabāhitapāpā. (DA.26./III,850.) **Madappamādā paṭiviratā**ti navavidhā mānamadā, pañcasu kāmaguṇesu cittavossajjanasaṅkhātā pamādā ca paṭiviratā. **Khantisoracce niviṭṭhā**ti adhivāsanakhantiyañca suratabhāve ca patiṭṭhitā. **Ekamattānan**ti attano rāgādīnaṁ damanādīhi ekamattānaṁ damenti samenti parinibbāpentīti vuccanti. **Kālena kālan**ti kāle kāle (CS:pg.3.35) **Abhinivajjeyyāsī**ti

gūthaṁ viya visaṁ viya aggiṁ viya ca suṭṭhu vajjeyyāsi. **Samādāyā**ti surabhikusumadāmaṁ viya amataṁ viya ca sammā ādāya pavatteyyāsi.

Idha ṭhatvā vattaṁ samānetabbaṁ. Antojanasmiṁ balakāyepi ekaṁ, khattiyesu ekaṁ, anuyantesu ekaṁ, brāhmaṇagahapatikesu ekaṁ, negamajānapadesu ekaṁ, samaṇabrāhmaṇesu ekaṁ, migapakkhīsu ekaṁ, adhammakārappaṭikkhepo ekaṁ, adhanānaṁ dhanānuppadānaṁ ekaṁ samaṇabrāhmaṇe upasaṅkamitvā pañhapucchanaṁ ekanti evametaṁ dasavidhaṁ hoti. Gahapatike pana pakkhijāte ca visuṁ katvā gaṇentassa dvādasavidhaṁ hoti. Pubbe avuttaṁ vā gaṇentena adhammarāgassa ca visamalobhassa ca pahānavasena dvādasavidhaṁ veditabbaṁ. **Idaṁ kho tāta tan**ti idaṁ dasavidhaṁ dvādasavidhañca ariyacakkavattivattaṁ nāma. **Vattamānassā**ti pūretvā vattamānassa. **Tadahuposathe**ti-ādi Mahāsudassane vuttaṁ.

90. **Samatenā**ti attano matiyā. **Sudan**ti nipātamattaṁ. **Pasāsatī**ti anusāsati. Idaṁ vuttaṁ hoti-- porāṇakaṁ rājavaṁsaṁ rājapaveṇiṁ rājadhammaṁ pahāya attano matimatte ṭhatvā janapadaṁ anusāsatīti. Evamayaṁ maghadevavaṁsassa kaḷārajanako viya daḷhanemivaṁsassa upacchedako antimapuriso hutvā uppanno. **Pubbenāparan**ti pubbakālena sadisā hutvā aparakālaṁ. **Janapadā na pabbantī**ti na vaḍḍhanti. **Yathā taṁ pubbakānan**ti yathā pubbakānaṁ rājūnaṁ pubbe ca pacchā ca sadisāyeva hutvā pabbiṁsu, tathā na pabbanti. Katthaci suññā honti hataviluttā, telamadhuphāṇitādīsu ceva (DA.26./III,852.) yāgubhattādīsu ca ojāpi parihāyitthāti attho.

Amaccā pārisajjāti amaccā ceva parisāvacarā ca. **Gaṇakamahāmattā**ti acchiddakādipāṭhagaṇakā ceva mahā-amaccā ca. **Anīkaṭṭhā**ti hatthi-ācariyādayo. **Dovārikā**ti dvārarakkhino. **Mantassājīvino**ti mantā vuccati paññā, taṁ nissayaṁ katvā ye jīvanti paṇḍitā mahāmattā, tesaṁ etaṁ nāmaṁ.

(DA.26.-6)Āyuvaṇṇādiparihānikathāvaṇṇanā

91. **No** (CS:pg.3.36) **ca kho adhanānan**ti balavalobhattā pana adhanānaṁ daliddamanussānaṁ dhanaṁ nānuppadāsi. **Nānuppadiyamāne**ti ananuppadiyamāne, ayameva vā pāṭho. **Dāliddiyan**ti daliddabhāvo. **Attanā ca jīvāhī**ti sayañca jīvaṁ yāpehīti attho. **Uddhaggikan**ti-ādīsu uparūparibhūmīsu phaladānavasena uddhamaggamassāti uddhaggikā. Saggassa hitā tatrupapattijananatoti sovaggikā. Nibbattaṭṭhāne sukho vipāko assāti sukhavipākā. Suṭṭhu aggānaṁ dibbavaṇṇādīnaṁ dasannaṁ visesānaṁ nibbattanato saggasaṁvattanikā. Evarūpaṁ dakkhiṇaṁ dānaṁ patiṭṭhapetīti attho.

92. **Pavaḍḍhissatī**ti vaḍḍhissati bahuṁ bhavissati. **Sunisedhaṁ nisedheyyan**ti suṭṭhu nisiddhaṁ nisedheyyaṁ. **Mūlaghaccan**ti mūlahataṁ. **Kharassarenā**ti pharusasaddena. **Paṇavenā**ti vajjhabheriyā.

93. **Sīsāni nesaṁ chindissāmā**ti yesaṁ antamaso mūlakamuṭṭhimpi harissāma, tesaṁ tatheva sīsāni chindissāma, yathā koci haṭabhāvampi na jānissati, amhākaṁ dāni kimettha rājāpi evaṁ uṭṭhāya paraṁ māretīti ayaṁ nesaṁ adhippāyo. **Upakkamiṁsū**ti ārabhiṁsu. **Panthaduhanan**ti panthaghātaṁ, panthe ṭhatvā corakammaṁ.

94. **Na hi, devā**ti so kira cintesi-- "ayaṁ rājā saccaṁ devāti mukhapaṭiññāya dinnāya mārāpeti, handāhaṁ musāvādaṁ karomī"ti, maraṇabhayā "na hi devā"ti avoca. (DA.26./III,853.) 96. **Ekidan**ti ettha **idan**ti nipātamattaṁ, eke sattāti attho. **Cārittan**ti micchācāraṁ. **Abhijjhābyāpādā**ti abhijjhā ca byāpādo ca. **Micchādiṭṭhī**ti natthi dinnanti-ādikā antaggāhikā paccanīkadiṭṭhi.

101. **Adhammarāgo**ti mātā mātucchā pitucchā mātulānīti-ādike ayuttaṭṭhāne rāgo. **Visamalobho**ti paribhogayuttesupi ṭhānesu atibalavalobho. **Micchādhammo**ti purisānaṁ purisesu itthīnañca itthīsu chandarāgo.

Amatteyyatāti-ādīsu (CS:pg.3.37) mātu hito matteyyo, tassa bhāvo matteyyatā, mātari sammā paṭipattiyā etaṁ nāmaṁ. Tassā abhāvo ceva tappaṭipakkhatā ca amatteyyatā. **Apetteyyatā**dīsupi eseva nayo. **Na kule jeṭṭhāpacāyitā**ti kule jeṭṭhānaṁ apacitiyā nīcavuttiyā akaraṇabhāvo.

(DA.26.-7)Dasavassāyukasamayavaṇṇanā

103. **Yaṁ imesan**ti yasmiṁ samaye imesaṁ. **Alaṁpateyyā**ti patino dātuṁ yuttā. **Imāni rasānī**ti imāni loke aggarasāni. **Atibyādippissantī**ti ativiya dippissanti, ayameva vā pāṭho. **Kusalantipi na bhavissatī**ti kusalanti nāmampi na bhavissati, paññattimattampi na paññāyissatīti attho. **Pujjā ca bhavissanti pāsaṁsā cā**ti pūjārahā ca bhavissanti pasaṁsārahā ca. Tadā kira manussā "asukena nāma mātā pahatā, pitā pahato, samaṇabrāhmaṇā jīvitā voropitā, kule jeṭṭhānaṁ atthibhāvampi na jānāti, aho puriso"ti tameva pūjessanti ceva pasaṁsissanti ca.

Na bhavissati mātāti vāti ayaṁ mayhaṁ mātāti garucittaṁ na bhavissati. Gehe mātugāmaṁ viya nānāvidhaṁ asabbhikathaṁ kathayamānā agāravupacārena upasaṅkamissanti. **Mātucchā**dīsupi eseva nayo. Ettha ca **mātucchā**ti mātubhaginī. **Mātulānī**ti mātulabhariyā. **Ācariyabhariyā**ti sippāyatanāni sikkhāpakassa ācariyassa bhariyā. **Garūnaṁ dārā**ti cūḷapitumahāpitu-ādīnaṁ bhariyā. (DA.26./III,854.) **Sambhedan**ti missībhāvaṁ, mariyādabhedaṁ vā.

Tibbo āghāto paccupaṭṭhito bhavissatīti balavakopo punappunaṁ uppattivasena paccupaṭṭhito bhavissati. Aparāni dve etasseva vevacanāni. Kopo hi cittaṁ āghātetīti **āghāto**. Attano ca parassa ca hitasukhaṁ byāpādetīti **byāpādo**. Manopadūsanato **manopadoso**ti vuccati. **Tibbaṁ vadhakacittan**ti piyamānassāpi paraṁ māraṇatthāya vadhakacittaṁ. Tassa vatthuṁ dassetuṁ **mātupi puttamhī**ti-ādi vuttaṁ. **Māgavikassā**ti migaluddakassa.

104. **Satthantarakappo**ti (CS:pg.3.38) satthena antarakappo. Saṁvaṭṭakappaṁ appatvā antarāva lokavināso. Antarakappo ca nāmesa dubbhikkhantarakappo rogantarakappo satthantarakappoti tividho. Tattha lobhussadāya pajāya dubbhikkhantarakappo hoti. Mohussadāya rogantarakappo. Dosussadāya satthantarakappo. Tattha dubbhikkhantarakappena naṭṭhā yebhuyyena pettivisaye upapajjanti. Kasmā? Āhāranikantiyā balavattā. Rogantarakappena naṭṭhā yebhuyyena sagge nibbattanti kasmā? Tesañhi "Aho vataññesaṁ sattānaṁ evarūpo rogo na bhaveyyā"ti mettacittaṁ uppajjatīti. Satthantarakappena naṭṭhā yebhuyyena niraye upapajjanti. Kasmā? Aññamaññaṁ balavāghātatāya.

Migasaññanti "ayaṁ migo, ayaṁ migo"ti saññaṁ. **Tiṇhāni satthāni hatthesu pātubhavissantī**ti tesaṁ kira hatthena phuṭṭhamattaṁ yaṁkiñci antamaso tiṇapaṇṇaṁ upādāya āvudhameva bhavissati. **Mā ca mayaṁ kañcī**ti mayaṁ kañci ekapurisampi jīvitā mā voropayimha. **Mā ca amhe kocī**ti amhepi koci ekapuriso jīvitā mā voropayittha. **Yaṁnūna mayan**ti ayaṁ lokavināso paccupaṭṭhito, na sakkā dvīhi ekaṭṭhāne ṭhitehi jīvitaṁ laddhunti maññamānā evaṁ cintayiṁsu. **Vanagahanan**ti vanasaṅkhātehi tiṇagumbalatādīhi gahanaṁ duppavesaṭṭhānaṁ. **Rukkhagahanan**ti rukkhehi gahanaṁ duppavesaṭṭhānaṁ. (DA.26./III,855.) **Nadīviduggan**ti nadīnaṁ

antaradīpādīsu duggamanaṭṭhānaṁ. **Pabbatavisaman**ti pabbatehi visamaṁ, pabbatesupi vā visamaṭṭhānaṁ. **Sabhāgāyissantī**ti yathā ahaṁ jīvāmi diṭṭhā bho sattā, tvampi tathā jīvasīti evaṁ sammodanakathāya attanā sabhāge karissanti.

(DA.26.-8)Āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā

105. **Āyatan**ti mahantaṁ. **Pāṇātipātā vrameyyāmā**ti pāṇātipātato osakkeyyāma. Pāṇātipātaṁ vrameyyāmātipi sajjhāyanti, tattha pāṇātipātaṁ pajaheyyāmāti attho. **Vīsativassāyukā**ti mātāpitaro (CS:pg.3.39) pāṇātipātā paṭiviratā, puttā kasmā vīsativassāyukā ahesunti khettavisuddhiyā. Tesañhi mātāpitaro sīlavanto jātā. Iti sīlagabbhe vaḍḍhitattā imāya khettavisuddhiyā dīghāyukā ahesuṁ. Ye panettha kālaṁ katvā tattheva nibbattā, te attanova sīlasampattiyā dīghāyukā ahesuṁ.

Assāmāti bhaveyyāma. **Cattārīsavassāyukā**ti-ādayo koṭṭhāsā adinnādānādīhi paṭiviratānaṁ vasena veditabbā.

(DA.26.-9)Saṅkharāja-uppattivaṇṇanā

106. **Icchā**ti mayhaṁ bhattaṁ dethāti evaṁ uppajjanakataṇhā. **Anasanan**ti na asanaṁ avipphārikabhāvo kāyālasiyaṁ, bhattaṁ bhuttānaṁ bhattasammadapaccayā nipajjitukāmatājanako kāyadubbalabhāvoti attho. **Jarā**ti pākaṭajarā. **Kukkuṭasampātikā**ti ekagāmassa chadanapiṭṭhato uppatitvā itaragāmassa chadanapiṭṭhe patanasaṅkhāto kukkuṭasampāto. Etāsu atthīti kukkuṭasampātikā. "Kukkuṭasampādikā"tipi pāṭho, gāmantarato gāmantaraṁ kukkuṭānaṁ padasā gamanasaṅkhāto kukkuṭasampādo etāsu atthīti attho. Ubhayampetaṁ ghananivāsataṁyeva dīpeti. **Avīci maññe phuṭo bhavissatī**ti avīcimahānirayo viya nirantarapūrito bhavissati.

107. "Asītivassasahassāyukesu, bhikkhave, manussesu **metteyyo** nāma Bhagavā loke uppajjissatī"ti na vaḍḍhamānakavasena vuttaṁ. Na hi Buddhā vaḍḍhamāne āyumhi nibbattanti, hāyamāne pana nibbattanti. Tasmā yadā taṁ āyu (DA.26./III,856.) vaḍḍhitvā asaṅkheyyataṁ patvā puna hāyamānaṁ asītivassasahassakāle ṭhassati, tadā uppajjissatīti attho. **Pariharissatī**ti idaṁ pana parivāretvā vicarantānaṁ vasena vuttaṁ. **Yūpo**ti pāsādo. **Raññā mahāpanādena kārāpito**ti raññā hetubhūtena tassatthāya sakkena devarājena vissakammadevaputtaṁ pesetvā kārāpito. Pubbe kira dve pitāputtā naḷakārā paccekabuddhassa naḷehi ca Udumbarehi (CS:pg.3.40) ca paṇṇasālaṁ kārāpetvā taṁ tattha vāsāpetvā catūhi paccayehi upaṭṭhahiṁsu. Te kālaṁ katvā devaloke nibbattā. Tesu pitā devalokeyeva aṭṭhāsi. Putto devalokā cavitvā surucissa rañño deviyā sumedhāya kucchismiṁ nibbatto. Mahāpanādo nāma kumāro ahosi. So aparabhāge chattaṁ ussāpetvā mahāpanādo nāma rājā jāto. Athassa puññānubhāvena Sakko devarājā vissakammadevaputtaṁ rañño pāsādaṁ karohīti pahiṇi so tassa pāsādaṁ nimmini pañcavīsatiyojanubbedhaṁ sattaratanamayaṁ satabhūmakaṁ. Yaṁ sandhāya jātake vuttaṁ--

"Panādo nāma so rājā, yassa yūpo suvaṇṇayo;
Tiriyaṁ soḷasubbedho, uddhamāhu sahassadhā.
Sahassakaṇḍo satageṇḍu, dhajālu haritāmayo;
Anaccuṁ tattha gandhabbā, cha sahassāni sattadhā.
Evametaṁ tadā āsi, yathā bhāsasi bhaddaji;

Sakko ahaṁ tadā āsiṁ, veyyāvaccakaro tavā”ti. (jā. 5.3.42).

So rājā tattha yāvatāyukaṁ vasitvā kālaṁ katvā devaloke nibbatti. Tasmiṁ devaloke nibbatte so pāsādo mahāgaṅgāya anusotaṁ pati. Tassa dhurasopānasammukhaṭṭhāne payāgapatiṭṭhānaṁ nāma nagaraṁ māpitaṁ. Thupikāsammukhaṭṭhāne koṭigāmo nāma. Aparabhāge amhākaṁ Bhagavato kāle so naḷakāradevaputto devalokato cavitvā manussapathe bhaddajiseṭṭhi nāma hutvā satthu santike pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇi. So nāvāya gaṅgātaraṇadivase bhikkhusaṅghassa taṁ pāsādaṁ dassetīti vatthu vitthāretabbaṁ. Kasmā panesa pāsādo na antarahitoti? Itarassa ānubhāvā. Tena (DA.26./III,857.) saddhiṁ puññaṁ katvā devaloke nibbattakulaputto anāgate saṅkho nāma rājā bhavissati. Tassa paribhogatthāya so pāsādo uṭṭhahissati, tasmā na antarahitoti.

108. **Ussāpetvā**ti (CS:pg.3.41) taṁ pāsādaṁ uṭṭhāpetvā. **Ajjhāvasitvā**ti tattha vasitvā. **Taṁ datvā vissajjitvā**ti taṁ pāsādaṁ dānavasena datvā nirapekkho pariccāgavasena ca vissajjitvā. Kassa ca evaṁ datvāti? Samaṇādīnaṁ. Tenāha-- “samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavanibbakayācakānaṁ dānaṁ datvā”ti. Kathaṁ pana so ekaṁ pāsādaṁ bahūnaṁ dassatīti? Evaṁ kirassa cittaṁ uppajjissati “ayaṁ pāsādo vippakiriyatū”ti. So khaṇḍakhaṇḍaso vippakirissati. So taṁ alaggamānova hutvā “yo yattakaṁ icchati, so tattakaṁ gaṇhatū”ti dānavasena vissajjissati. Tena vuttaṁ-- “dānaṁ datvā Metteyyassa Bhagavato …pe… viharissatī”ti. Ettakena Bhagavā vaṭṭagāmikusalassa anusandhiṁ dasseti.

109. Idāni vivaṭṭagāmikusalassa anusandhiṁ dassento puna **attadīpā, bhikkhave, viharathā**ti-ādimāha.

(DA.26.-11)Bhikkhuno āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā

110. **Idaṁ kho, bhikkhave, bhikkhuno āyusmin**ti bhikkhave yaṁ vo ahaṁ āyunāpi vaḍḍhissathāti avocaṁ, tattha idaṁ bhikkhuno āyusmiṁ idaṁ āyukāraṇanti attho. Tasmā tumhehi āyunā vaḍḍhitukāmehi ime cattāro iddhipādā bhāvetabbāti dasseti.

Vaṇṇasminti yaṁ vo ahaṁ vaṇṇenapi vaḍḍhissathāti avocaṁ, idaṁ tattha vaṇṇakāraṇaṁ. Sīlavato hi avippaṭisārādīnaṁ vasena sarīravaṇṇopi kittivasena guṇavaṇṇopi vaḍḍhati. Tasmā tumhehi vaṇṇena vaḍḍhitukāmehi sīlasampannehi bhavitabbanti dasseti.

Sukhasminti yaṁ vo ahaṁ sukhenapi vaḍḍhissathāti avocaṁ, idaṁ tattha vivekajaṁ pītisukhādinānappakārakaṁ jhānasukhaṁ. Tasmā tumhehi sukhena vaḍḍhitukāmehi imāni cattāri jhānāni bhāvetabbāni.

Bhogasminti yaṁ vo ahaṁ bhogenapi vaḍḍhissathāti avocaṁ, ayaṁ so appamāṇānaṁ sattānaṁ appaṭikūlatāvaho sukhasayanādi ekādasānisaṁso sabbadisāvipphāritabrahmavihārabhogo. Tasmā tumhehi bhogena vaḍḍhitukāmehi ime brahmavihārā bhāvetabbā.

Balasminti (CS:pg.3.42) yaṁ vo ahaṁ balenapi vaḍḍhissathāti avocaṁ, (DA.26./III,858.) idaṁ āsavakkhayapariyosāne uppannaṁ arahattaphalasaṅkhātaṁ balaṁ. Tasmā tumhehi balena vaḍḍhitukāmehi arahattappattiyā yogo karaṇīyo.

Yathayidaṁ, bhikkhave, mārabalanti yathā idaṁ devaputtamāramaccumārakilesamārānaṁ balaṁ duppasahaṁ durabhisambhavaṁ, evaṁ aññaṁ loke ekabalampi na samanupassāmi. Tampi balaṁ idameva arahattaphalaṁ pasahati abhibhavati ajjhottharati. Tasmā ettheva yogo karaṇīyoti dasseti.

Evamidaṁ puññanti evaṁ idaṁ lokuttarapuññampi yāva āsavakkhayā pavaḍḍhatīti vivaṭṭagāmikusalānusandhiṁ niṭṭhapento arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhapesi. Suttapariyosāne vīsati bhikkhusahassāni arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Caturāsīti pāṇasahassāni amatapānaṁ piviṁsūti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Cakkavattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.27./III,859.)

(DA.27.) 4.Aggaññasuttavaṇṇanā

(DA.27.-1)Vāseṭṭhabhāradvājavaṇṇanā

111. **Evaṁ** (CS:pg.3.43) **me sutan**ti Aggaññasuttaṁ. Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā-- **Pubbārāme Migāramātupāsāde**ti ettha ayaṁ anupubbikathā. Atīte satasahassakappamatthake ekā upāsikā Padumuttaraṁ Bhagavantaṁ nimantetvā Buddhappamukhassa bhikkhusatasahassassa dānaṁ datvā Bhagavato pādamūle nipajjitvā "anāgate tumhādisassa Buddhassa aggupaṭṭhāyikā homī"ti patthanaṁ akāsi. Sā kappasatasahassaṁ devesu ceva manussesu ca saṁsaritvā amhākaṁ Bhagavato kāle bhaddiyanagare meṇḍakaseṭṭhiputtassa dhanañcayaseṭṭhino gehe sumanadeviyā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhi. Jātakāle tassā Visākhāti nāmaṁ akaṁsu. Sā yadā Bhagavā bhaddiyanagaraṁ āgamāsi, tadā pañcadāsisatehi saddhiṁ Bhagavato paccuggamanaṁ katvā paṭhamadassanamhiyeva sotāpannā ahosi.

Aparabhāge Sāvatthiyaṁ Migāraseṭṭhiputtassa puṇṇavaḍḍhanakumārassa gehaṁ gatā. Tattha naṁ Migāraseṭṭhi mātuṭṭhāne ṭhapesi. Tasmā Migāramātāti vuccati. Patikulaṁ gacchantiyā cassā pitā mahālatāpiḷandhanaṁ nāma kārāpesi. Tasmiṁ piḷandhane catasso vajiranāḷiyo upayogaṁ agamaṁsu, muttānaṁ ekādasa nāḷiyo, pavāḷassa dvāvīsati nāḷiyo, maṇīnaṁ tettiṁsa nāḷiyo. Iti etehi ca aññehi ca sattahi ratanehi niṭṭhānaṁ agamāsi. Taṁ sīse paṭimukkaṁ yāva pādapiṭṭhiyā bhassati. Pañcannaṁ hatthīnaṁ balaṁ dhārayamānāva naṁ itthī dhāretuṁ sakkoti. Sā aparabhāge dasabalassa aggupaṭṭhāyikā hutvā taṁ pasādhanaṁ vissajjetvā navahi koṭīhi Bhagavato vihāraṁ kārayamānā karīsamatte bhūmibhāge pāsādaṁ (DA.27./III,860.) kāresi Tassa uparibhūmiyaṁ pañca gabbhasatāni honti, heṭṭhimabhūmiyaṁ pañcāti gabbhasahassappaṭimaṇḍito ahosi. Sā "suddhapāsādova na sobhatī"ti taṁ parivāretvā pañca duvaḍḍhagehasatāni, pañca cūḷapāsādasatāni pañca dīghasālasatāni ca kārāpesi. Vihāramaho catūhi māsehi niṭṭhānaṁ agamāsi.

Mātugāmattabhāve (CS:pg.3.44) ṭhitāya Visākhāya viya aññissā Buddhasāsane dhanapariccāgo nāma natthi, purisattabhāve ṭhitassa Anāthapiṇḍikassa viya aññassāti. So hi catupaṇṇāsakoṭiyo vissajjetvā Sāvatthiyā dakkhiṇabhāge anurādhapurassa mahāvihārasadise ṭhāne jetavanamahāvihāraṁ nāma kāresi. Visākhā Sāvatthiyā pācīnabhāge uttaradeviyā vihārasadise ṭhāne Pubbārāmaṁ nāma kāresi. Bhagavā imesaṁ dvinnaṁ kulānaṁ anukampāya Sāvatthiṁ nissāya viharanto imesu dvīsu vihāresu nibaddhavāsaṁ vasi. Ekaṁ antovassaṁ jetavane vasati, ekaṁ pubbārāme. Tasmiṁ samaye pana Bhagavā pubbārāme viharati. Tena vuttaṁ "Pubbārāme Migāramātupāsāde"ti.

Vāseṭṭhabhāradvājāti Vāseṭṭho ca sāmaṇero Bhāradvājo ca. **Bhikkhūsu parivasantī**ti te neva titthiyaparivāsaṁ vasanti, na āpattiparivāsaṁ. Aparipuṇṇavassattā pana bhikkhubhāvaṁ patthayamānā vasanti. Tenevāha "bhikkhubhāvaṁ ākaṅkhamānā"ti. Ubhopi hete udiccabrāhmaṇamahāsālakule nibbattā, cattālīsa cattālīsa koṭivibhavā tiṇṇaṁ vedānaṁ pāragū Majjhimanikāye **Vāseṭṭhasuttaṁ** sutvā saraṇaṁ gatā, **Tevijjasuttaṁ** sutvā pabbajitvā imasmiṁ kāle bhikkhubhāvaṁ ākaṅkhamānā parivasanti. **Abbhokāse caṅkamatī**ti uttaradakkhiṇena āyatassa pāsādassa puratthimadisābhāge pāsādacchāyāyaṁ yantarajjūhi ākaḍḍhiyamānaṁ ratanasatubbedhaṁ suvaṇṇa-agghikaṁ viya anilapathe vidhāvantīhi chabbaṇṇāhi Buddharasmīhi sobhamāno aparāparaṁ caṅkamati.

113. **Anucaṅkamiṁsū**ti añjaliṁ paggayha onatasarīrā hutvā anuvattamānā caṅkamiṁsu. **Vāseṭṭhaṁ āmantesī**ti so tesaṁ paṇḍitataro gahetabbaṁ vissajjetabbañca jānāti, tasmā taṁ āmantesi. **Tumhe khvatthā**ti tumhe kho attha. **Brāhmaṇajaccā**ti, brāhmaṇajātikā. **Brāhmaṇakulīnā**ti brāhmaṇesu kulīnā kulasampannā. (DA.27./III,861.) **Brāhmaṇakulā**ti brāhmaṇakulato, bhogādisampannaṁ brāhmaṇakulaṁ pahāyāti attho. **Na akkosantī**ti dasavidhena akkosavatthunā na akkosanti. **Na paribhāsantī**ti nānāvidhāya paribhavakathāya na paribhāsantīti attho. Iti (CS:pg.3.45) Bhagavā "brāhmaṇā ime sāmaṇere akkosanti paribhāsantī"ti jānamānova pucchati. Kasmā? Ime mayā apucchitā paṭhamataraṁ na kathessanti, akathite kathā na samuṭṭhātīti kathāsamuṭṭhāpanatthāya. **Tagghā**ti ekaṁsavacane nipāto, ekaṁseneva no, bhante, brāhmaṇā akkosanti paribhāsantīti vuttaṁ hoti. **Attarūpāyā**ti attano anurūpāya. **Paripuṇṇāyā**ti yathāruci padabyañjanāni āropetvā āropetvā paripūritāya. **No aparipuṇṇāyā**ti antarā aṭṭhapitāya nirantaraṁ pavattāya.

Kasmā pana brāhmaṇā ime sāmaṇere akkosantīti? Appatiṭṭhatāya. Ime hi sāmaṇerā aggabrāhmaṇānaṁ puttā tiṇṇaṁ vedānaṁ pāragū Jambudīpe brāhmaṇānaṁ antare pākaṭā sambhāvitā tesaṁ pabbajitattā aññe brāhmaṇaputtā pabbajiṁsu. Atha kho brāhmaṇā "apatiṭṭhā mayaṁ jātā"ti imāya appatiṭṭhatāya gāmadvārepi antogāmepi te disvā "tumhehi brāhmaṇasamayo bhinno, muṇḍasamaṇakassa pacchato pacchato rasagiddhā hutvā vicarathā"ti-ādīni ceva pāḷiyaṁ āgatāni "brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo"ti-ādīni ca vatvā akkosanti. Sāmaṇerā tesu akkosantesupi kopaṁ vā āghātaṁ vā akatvā kevalaṁ Bhagavatā puṭṭhā "taggha no, bhante, brāhmaṇā akkosanti paribhāsantī"ti ārocesuṁ. Atha ne Bhagavā akkosanākāraṁ pucchanto **yathā kathaṁ pana vo**ti pucchati. Te ācikkhantā **brāhmaṇā bhante**ti-ādimāhaṁsu.

Tattha **seṭṭho vaṇṇo**ti jātigottādīnaṁ paññāpanaṭṭhāne brāhmaṇova seṭṭhoti dassenti. **Hīnā aññe vaṇṇā**ti itare tayo vaṇṇā hīnā lāmakāti vadanti. **Sukko**ti paṇḍaro. **Kaṇho**ti kāḷako. **Sujjhantī**ti jātigottādīnaṁ paññāpanaṭṭhāne sujjhanti. **Brahmuno puttā**ti mahābrahmuno puttā. **Orasā mukhato jātā**ti ure vasitvā mukhato nikkhantā, ure katvā saṁvaḍḍhitāti vā orasā. (DA.27./III,862.) **Brahmajā**ti brahmato nibbattā. **Brahmanimmitā**ti Brahmunā nimmitā. **Brahmadāyādā**ti brahmuno dāyādā. **Hīnamattha vaṇṇaṁ ajjhupagatā**ti hīnaṁ vaṇṇaṁ ajjhupagatā attha. **Muṇḍake** (CS:pg.3.46) **samaṇake**ti nindantā jigucchantā vadanti, na muṇḍakamattañceva samaṇamattañca sandhāya. **Ibbhe**ti gahapatike. **Kaṇhe**ti kāḷake. **Bandhū**ti mārassa bandhubhūte mārapakkhike. **Pādāpacce**ti mahābrahmuno pādānaṁ apaccabhūte pādato jāteti adhippāyo.

114. "Taggha vo, Vāseṭṭha, brāhmaṇā porāṇaṁ assarantā evamāhaṁsū"ti ettha **vo**ti nipātamattaṁ, sāmivacanaṁ vā, tumhākaṁ brāhmaṇāti attho. **Porāṇan**ti

porāṇakaṁ aggaññaṁ lokuppatticariyavaṁsaṁ. **Assarantā**ti assaramānā. Idaṁ vuttaṁ hoti, ekaṁsena vo, Vāseṭṭha, brāhmaṇā porāṇaṁ lokuppattiṁ ananussarantā ajānantā evaṁ vadantīti. "Dissanti kho panā"ti evamādi tesaṁ laddhibhindanatthāya vuttaṁ. Tattha **brāhmaṇiyo**ti brāhmaṇānaṁ puttappaṭilābhatthāya āvāhavivāhavasena kulaṁ ānītā brāhmaṇiyo dissanti. Tā kho panetā aparena samayena utuniyopi honti, sañjātapupphāti attho. **Gabbhiniyo**ti sañjātagabbhā. **Vijāyamānā**ti puttadhītaro janayamānā. **Pāyamānā**ti dārake thaññaṁ pāyantiyo. **Yonijāva samānā**ti brāhmaṇīnaṁ passāvamaggena jātā samānā. **Evamāhaṁsū**ti evaṁ vadanti. Kathaṁ? "Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo …pe… brahmadāyādā"ti. Yadi pana nesaṁ taṁ saccavacanaṁ siyā, brāhmaṇīnaṁ kucchi mahābrahmassa uro bhaveyya, brāhmaṇīnaṁ passāvamaggo mahābrahmuno mukhaṁ bhaveyya, na kho panetaṁ evaṁ daṭṭhabbaṁ. Tenāha "te ca brahmūnañceva abbhācikkhantī"ti-ādi.

(DA.27.-2)Catuvaṇṇasuddhivaṇṇanā

Ettāvatā "mayaṁ mahābrahmuno ure vasitvā mukhato nikkhantāti vattuṁ mā labhantū"ti imaṁ mukhacchedakavādaṁ vatvā puna cattāropi vaṇṇā kusale dhamme samādāya (DA.27./III,863.) vattantāva sujjhantīti dassanatthaṁ **cattārome, Vāseṭṭha, vaṇṇā**ti-ādimāha. **Akusalasaṅkhātā**ti akusalāti saṅkhātā akusalakoṭṭhāsabhūtā vā. Esa nayo sabbattha. **Na alamariyā**ti ariyabhāve asamatthā. **Kaṇhā**ti pakatikāḷakā. **Kaṇhavipākā**ti vipākopi (CS:pg.3.47) nesaṁ kaṇho dukkhoti attho. **Khattiyepi te**ti khattiyamhipi te. **Ekacce**ti ekasmiṁ. Esa nayo sabbattha.

Sukkāti nikkilesabhāvena paṇḍarā. **Sukkavipākā**ti vipākopi nesaṁ sukko sukhoti attho.

116. **Ubhayavokiṇṇesu vattamānesū**ti ubhayesu vokiṇṇesu missībhūtesu hutvā vattamānesu. Katamesu ubhayesūti? Kaṇhasukkesu dhammesu viññugarahitesu ceva viññuppasatthesu ca. **Yadettha brāhmaṇā evamāhaṁsū**ti ettha etesu kaṇhasukkadhammesu vattamānāpi brāhmaṇā yadetaṁ evaṁ vadanti "brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo"ti-ādi. **Taṁ nesaṁ viññū nānujānantī**ti ye loke paṇḍitā, te nānumodanti, na pasaṁsantīti attho. **Taṁ kissa hetu? Imesañhi Vāseṭṭhā**ti-ādimhi ayaṁ saṅkhepattho. Yaṁ vuttaṁ nānujānantīti, taṁ kasmāti ce? Yasmā imesaṁ catunnaṁ vaṇṇānaṁ yo bhikkhu arahaṁ …pe… sammadaññā vimutto, so tesaṁ aggamakkhāyati, te ca na evarūpā. Tasmā nesaṁ viññū nānujānanti.

Arahanti-ādipadesu cettha kilesānaṁ ārakattādīhi kāraṇehi **arahaṁ**. Āsavānaṁ khīṇattā **khīṇāsavo** Satta sekkhā puthujjanakalyāṇakā ca brahmacariyavāsaṁ vasanti nāma. Ayaṁ pana vutthavāsoti **vusitavā**. Catūhi maggehi catūsu saccesu parijānanādikaraṇīyaṁ kataṁ assāti **katakaraṇīyo**. Kilesabhāro ca khandhabhāro ca ohito assāti **ohitabhāro**. Ohitoti ohārito. Sundaro attho, sako vā attho sadattho, anuppatto sadattho etenāti **anuppattasadattho**. Bhavasaṁyojanaṁ vuccati taṇhā, sā parikkhīṇā assāti **parikkhīṇabhavasaṁyojano**. **Sammadaññā vimutto**ti sammā hetunā kāraṇena jānitvā vimutto. (DA.27./III,864.) **Janetasmin**ti jane etasmiṁ, imasmiṁ loketi attho. **Diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāyañcā**ti idhattabhāve ca parattabhāve.

117. **Anantarā**ti (CS:pg.3.48) antaravirahitā, attano kulena sadisāti attho. **Anuyuttā**ti vasavattino. **Nipaccakāran**ti mahallakatarā nipaccakāraṁ dassenti. Daharatarā abhivādanādīni karonti. Tattha **sāmīcikamman**ti taṁtaṁvattakaraṇādi anucchavikakammaṁ.

118. **Niviṭṭhā**ti abhiniviṭṭhā acalaṭṭhitā. Kassa pana evarūpā saddhā hotīti? Sotāpannassa. So hi niviṭṭhasaddho asinā sīse chejjamānepi Buddho abuddhoti vā, dhammo adhammoti vā, saṅgho asaṅghoti vā na vadati. Patiṭṭhitasaddho hoti sūrambaṭṭho viya.

So kira satthu dhammadesanaṁ sutvā sotāpanno hutvā gehaṁ agamāsi. Atha māro dvattiṁsavaralakkhaṇappaṭimaṇḍitaṁ Buddharūpaṁ māpetvā tassa gharadvāre ṭhatvā "Satthā āgato"ti sāsanaṁ pahiṇi. Sūrambaṭṭho cintesi "ahaṁ idāneva satthu santike dhammaṁ sutvā āgato, kiṁ nu kho bhavissatī"ti upasaṅkamitvā satthusaññāya vanditvā aṭṭhāsi. Māro āha-- "Ambaṭṭha, yaṁ te mayā 'rūpaṁ aniccaṁ …pe… viññāṇaṁ aniccanti kathitaṁ, taṁ dukkathitaṁ. Anupadhāretvāva hi mayā evaṁ vuttaṁ. Tasmā tvaṁ 'rūpaṁ niccaṁ …pe… viññāṇaṁ niccan'ti gaṇhāhī"ti. So cintesi-- "aṭṭhānametaṁ yaṁ Buddhā anupadhāretvā apaccakkhaṁ katvā kiñci katheyyuṁ, addhā ayaṁ mayhaṁ vicchindajananatthaṁ māro āgato"ti. Tato naṁ "tvaṁ mārosī"ti āha. So musāvādaṁ kātuṁ nāsakkhi. "Āma mārosmī"ti paṭijānāti. "Kasmā āgatosī"ti? Tava saddhācālanatthanti āha. "Kaṇha pāpima, tvaṁ tāva eko tiṭṭha, tādisānaṁ mārānaṁ satampi sahassampi satasahassampi mama saddhaṁ cāletuṁ asamatthaṁ, maggena āgatasaddhā nāma thirā silāpathaviyaṁ patiṭṭhitasineru viya acalā hoti, kiṁ tvaṁ etthā"ti accharaṁ pahari. So ṭhātuṁ asakkonto tattheva antaradhāyi. Evarūpaṁ saddhaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ "niviṭṭhā"ti.

Mūlajātā patiṭṭhitāti maggamūlassa sañjātattā tena maggamūlena patiṭṭhitā. **Daḷhā**ti thirā. (DA.27./III,865.) **Asaṁhāriyā**ti sunikhāta-indakhīlo viya kenaci cāletuṁ asakkuṇeyyā. **Tassetaṁ kallaṁ vacanāyā**ti tassa ariyasāvakassa yuttametaṁ vattuṁ. Kinti? "Bhagavatomhi putto oraso"ti (CS:pg.3.49) evamādi. So hi Bhagavantaṁ nissāya ariyabhūmiyaṁ jātoti Bhagav**ato putto**. Ure vasitvā mukhato nikkhantadhammaghosavasena maggaphalesu patiṭṭhitattā **oraso mukhato jāto**. Ariyadhammato jātattā ariyadhammena ca nimmitattā **dhammajo dhammanimmito**. Navalokuttaradhammadāyajjaṁ arahatīti **dhammadāyādo**. **Taṁ kissa hetū**ti yadetaṁ "Bhagavatomhi putto"ti vatvā "dhammajo dhammanimmito"ti vuttaṁ, taṁ kasmāti ce? Idānissa atthaṁ dassento **Tathāgatassa hetan**ti-ādimāha. Tattha "dhammakāyo itipī"ti kasmā Tathāgato "dhammakāyo"ti vutto? Tathāgato hi tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ hadayena cintetvā vācāya abhinīhari. Tenassa kāyo dhammamayattā dhammova. Iti dhammo kāyo assāti **dhammakāyo**. Dhammakāyattā eva **brahmakāyo**. Dhammo hi seṭṭhatthena brahmāti vuccati. **Dhammabhūto**ti dhammasabhāvo. Dhammabhūtattā eva **brahmabhūto**.

119. Ettāvatā Bhagavā seṭṭhacchedakavādaṁ dassetvā idāni aparenapi nayena seṭṭhacchedakavādameva dassetuṁ **hoti kho so, Vāseṭṭha, samayo**ti-ādimāha. Tattha saṁvaṭṭavivaṭṭakathā **brahmajāle** vitthāritāva. **Itthattaṁ āgacchantī**ti itthabhāvaṁ manussattaṁ āgacchanti. **Tedha honti manomayā**ti te idha manussaloke nibbattamānāpi opapātikā hutvā maneneva nibbattāti manomayā. Brahmaloke viya idhāpi nesaṁ pītiyeva āhārakiccaṁ sādhetīti **pītibhakkhā**. Eteneva nayena **sayaṁpabhā**dīnipi veditabbānīti.

(DA.27.-3)Rasapathavipātubhāvavaṇṇanā

120. **Ekodakībhūtan**ti sabbaṁ cakkavāḷaṁ ekodakameva bhūtaṁ. **Andhakāro**ti tamo. **Andhakāratimisā**ti cakkhuviññāṇuppattinivāraṇena

andhabhāvakaraṇaṁ bahalatamaṁ. **Samatanī**ti patiṭṭhahi samantato patthari. (DA.27./III,866.) **Payaso tattassā**ti tattassa khīrassa. **Vaṇṇasampannā**ti vaṇṇena sampannā. Kaṇikārapupphasadiso hissā vaṇṇo ahosi. **Gandhasampannā**ti gandhena sampannā (CS:pg.3.50) dibbagandhaṁ vāyati. **Rasasampannā**ti rasena sampannā pakkhittadibbojā viya hoti. **Khuddamadhun**ti khuddakamakkhikāhi katamadhuṁ. **Aneḷakan**ti niddosaṁ makkhikaṇḍakavirahitaṁ. **Lolajātiko**ti lolasabhāvo. Atītānantarepi kappe loloyeva. **Ambho**ti acchariyajāto āha. **Kimevidaṁ bhavissatī**ti vaṇṇopissā manāpo gandhopi, raso panassā kīdiso bhavissatīti attho. Yo tattha uppannalobho, so rasapathaviṁ aṅguliyā sāyi, aṅguliyā gahetvā jivhagge ṭhapesi.

Acchādesīti jivhagge ṭhapitamattā satta rasaharaṇīsahassāni pharitvā manāpā hutvā tiṭṭhati. **Taṇhā cassa okkamī**ti tattha cassa taṇhā uppajji.

(DA.27.-4)Candimasūriyādipātubhāvavaṇṇanā

121. **Āluppakārakaṁ upakkamiṁsu paribhuñjitun**ti ālopaṁ katvā piṇḍe piṇḍe chinditvā paribhuñjituṁ ārabhiṁsu. **Candimasūriyā**ti candimā ca sūriyo ca. **Pāturahesun**ti pātubhaviṁsu.

Ko pana tesaṁ paṭhamaṁ pātubhavi, ko kasmiṁ vasati, kassa kiṁ pamāṇaṁ, ko upari, ko sīghaṁ gacchati, kati nesaṁ vīthiyo, kathaṁ caranti, kittake ṭhāne ālokaṁ karontīti? Ubho ekato pātubhavanti. Sūriyo paṭhamataraṁ paññāyati. Tesañhi sattānaṁ sayaṁpabhāya antarahitāya andhakāro ahosi. Te bhītatasitā "bhaddakaṁ vatassa sace āloko pātubhaveyyā"ti cintayiṁsu. Tato mahājanassa sūrabhāvaṁ janayamānaṁ sūriyamaṇḍalaṁ uṭṭhahi. Tenevassa sūriyoti nāmaṁ ahosi. Tasmiṁ divasaṁ ālokaṁ katvā atthaṅgate puna andhakāro ahosi. Te "bhaddakaṁ vatassa sace añño āloko uppajjeyyā"ti cintayiṁsu. Atha nesaṁ chandaṁ ñatvāva candamaṇḍalaṁ uṭṭhahi. Tenevassa candoti nāmaṁ ahosi.

Tesu cando antomaṇivimāne vasati. Taṁ bahi rajatena (DA.27./III,867.) parikkhittaṁ Ubhayampi sītalameva ahosi. Sūriyo antokanakavimāne vasati. Taṁ bāhiraṁ phalikaparikkhittaṁ hoti. Ubhayampi uṇhameva.

Pamāṇato (CS:pg.3.51) cando ujukaṁ ekūnapaññāsayojano. Parimaṇḍalato tīhi yojanehi ūnadiyaḍḍhasatayojano. Sūriyo ujukaṁ paññāsayojano, parimaṇḍalato diyaḍḍhasatayojano.

Cando heṭṭhā, sūriyo upari, antarā nesaṁ yojanaṁ hoti. Candassa heṭṭhimantato sūriyassa uparimantato yojanasataṁ hoti.

Cando ujukaṁ saṇikaṁ gacchati, tiriyaṁ sīghaṁ. Dvīsu passesu nakkhattatārakā gacchanti. Cando dhenu viya vacchaṁ taṁ taṁ nakkhattaṁ upasaṅkamati. Nakkhattāni pana attano ṭhānaṁ na vijahanti. Sūriyassa ujukaṁ gamanaṁ sīghaṁ, tiriyaṁ gamanaṁ dandhaṁ. So kāḷapakkha-uposathato pāṭipadadivase yojanānaṁ satasahassaṁ candamaṇḍalaṁ ohāya gacchati. Atha cando lekhā viya paññāyati. Pakkhassa dutiyāya satasahassanti evaṁ yāva uposathadivasā satasahassaṁ satasahassaṁ ohāya gacchati. Atha cando anukkamena vaḍḍhitvā uposathadivase paripuṇṇo hoti. Puna pāṭipadadivase yojanānaṁ satasahassaṁ dhāvitvā gaṇhāti. Dutiyāya satasahassanti evaṁ yāva uposathadivasā satasahassaṁ satasahassaṁ dhāvitvā gaṇhāti. Atha cando anukkamena hāyitvā uposathadivase sabbaso na paññāyati. Candaṁ heṭṭhā katvā sūriyo upari hoti. Mahatiyā pātiyā khuddakabhājanaṁ viya candamaṇḍalaṁ pidhīyati. Majjhanhike gehacchāyā viya

candassa chāyā na paññāyati. So chāyāya apaññāyamānāya dūre ṭhitānaṁ divā padīpo viya sayampi na paññāyati.

Kati nesaṁ vīthiyoti ettha pana ajavīthi, nāgavīthi, govīthīti tisso vīthiyo honti. Tattha ajānaṁ udakaṁ paṭikūlaṁ hoti, hatthināgānaṁ manāpaṁ. Gunnaṁ sītuṇhasamatāya phāsu hoti. Tasmā yaṁ kālaṁ candimasūriyā ajavīthiṁ āruhanti, tadā devo ekabindumpi na vassati. Yadā nāgavīthiṁ ārohanti, tadā bhinnaṁ viya nabhaṁ paggharati. Yadā govīthiṁ ārohanti, tadā utusamatā sampajjati. Candimasūriyā chamāse sineruto bahi nikkhamanti, chamāse anto vicaranti. Te hi āsāḷhamāse sinerusamīpena vicaranti. Tato pare dve māse nikkhamitvā bahi vicarantā paṭhamakattikamāse majjhena gacchanti. Tato cakkavāḷābhimukhā gantvā tayo māse cakkavāḷasamīpena (DA.27./III,868.) caritvā puna nikkhamitvā (CS:pg.3.52) citramāse majjhena gantvā tato dve māse sinerubhimukhā pakkhanditvā puna āsāḷhe sinerusamīpena caranti.

Kittake ṭhāne ālokaṁ karontīti? Ekappahārena tīsu dīpesu ālokaṁ karonti. Kathaṁ? Imasmiñhi dīpe sūriyuggamanakālo pubbavidehe majjhanhiko hoti, uttarakurūsu atthaṅgamanakālo, aparagoyāne majjhimayāmo. Pubbavidehamhi uggamanakālo uttarakurūsu majjhanhiko, aparagoyāne atthaṅgamanakālo, idha majjhimayāmo. Uttarakurūsu uggamanakālo aparagoyāne majjhanhiko, idha atthaṅgamanakālo, pubbavidehe majjhimayāmo. Aparagoyānadīpe uggamanakālo idha majjhanhiko, pubbavidehe atthaṅgamanakālo, uttarakurūsu majjhimayāmoti.

Nakkhattāni tārakarūpānīti kattikādinakkhattāni ceva sesatārakarūpāni ca candimasūriyehi saddhiṁyeva pāturahesuṁ. **Rattindivā**ti tato sūriyatthaṅgamanato yāva aruṇuggamanā ratti, aruṇuggamanato yāva sūriyatthaṅgamanā divāti evaṁ rattindivā paññāyiṁsu. Atha pañcadasa rattiyo aḍḍhamāso, dve aḍḍhamāsā māsoti evaṁ māsaḍḍhamāsā paññāyiṁsu. Atha cattāro māsā utu, tayo utū saṁvaccharoti evaṁ utusaṁvaccharā paññāyiṁsu.

122. **Vaṇṇavevaṇṇatā cā**ti vaṇṇassa vivaṇṇabhāvo. **Tesaṁ vaṇṇātimānapaccayā**ti tesaṁ vaṇṇaṁ ārabbha uppanna-atimānapaccayā. **Mānātimānajātikānan**ti punappunaṁ uppajjamānātimānasabhāvānaṁ. **Rasāya pathaviyā**ti sampannarasattā rasāti laddhanāmāya pathaviyā. **Anutthuniṁsū**ti anubhāsiṁsu. **Aho rasan**ti aho amhākaṁ madhurarasaṁ antarahitaṁ. **Aggaññaṁ akkharan**ti lokuppattivaṁsakathaṁ. **Anusarantī**ti anugacchanti.

(DA.27.-5)Bhūmipappaṭakapātubhāvādivaṇṇanā

123. **Evameva pāturahosī**ti ediso hutvā uṭṭhahi, antovāpiyaṁ udake chinne sukkhakalalapaṭalaṁ viya ca uṭṭhahi.

124. **Padālatā**ti ekā madhurarasā bhaddālatā. (DA.27./III,869.) **Kalambukā**ti nāḷikā. **Ahu vata no**ti madhurarasā vata no padālatā ahosi. **Ahāyi vata no**ti sā no etarahi antarahitāti.

125. **Akaṭṭhapāko**ti (CS:pg.3.53) akaṭṭheyeva bhūmibhāge uppanno. **Akaṇo**ti nikkuṇḍako. **Athuso**ti nitthuso. **Sugandho**ti dibbagandhaṁ vāyati. **Taṇḍulapphalo**ti suparisuddhaṁ paṇḍaraṁ taṇḍulameva phalati. **Pakkaṁ paṭivirūḷhan**ti sāyaṁ gahitaṭṭhānaṁ pāto pakkaṁ hoti, puna virūḷhaṁ paṭipākatikameva gahitaṭṭhānaṁ na paññāyati. **Nāpadānaṁ paññāyatī**ti alāyitaṁ hutvā anūnameva paññāyati.

(DA.27.-8)Itthipurisaliṅgādipātubhāvavaṇṇanā

126. **Itthiyā cā**ti yā pubbe manussakāle itthī, tassa itthiliṅgaṁ pātubhavati, pubbe purisassa purisaliṅgaṁ. Mātugāmo nāma hi purisattabhāvaṁ labhanto anupubbena purisattapaccaye dhamme pūretvā labhati. Puriso itthattabhāvaṁ labhanto kāmesumicchācāraṁ nissāya labhati. Tadā pana pakatiyā mātugāmassa itthiliṅgaṁ, purisassa purisaliṅgaṁ pāturahosi. **Upanijjhāyatan**ti upanijjhāyantānaṁ olokentānaṁ. **Pariḷāho**ti rāgapariḷāho. **Seṭṭhin**ti chārikaṁ. **Nibbuyhamānāyā**ti niyyamānāya.

127. **Adhammasammatan**ti taṁ paṁsukhipanādi adhammoti sammataṁ. **Tadetarahi dhammasammatan**ti taṁ idāni dhammoti sammataṁ, dhammoti taṁ gahetvā vicaranti. Tathā hi ekaccesu jānapadesu kalahaṁ kurumānā itthiyo "tvaṁ kasmā kathesi? Yā gomayapiṇḍamattampi nālatthā"ti vadanti. **Pātabyatan**ti sevitabbataṁ. **Sannidhikārakan**ti sannidhiṁ katvā. **Apadānaṁ paññāyitthā**ti chinnaṭṭhānaṁ ūnameva hutvā paññāyittha. **Saṇḍasaṇḍā**ti ekekasmiṁ ṭhāne kalāpabandhā viya gumbagumbā hutvā.

(DA.27./III,870.) 128. **Mariyādaṁ ṭhapeyyāmā**ti sīmaṁ ṭhapeyyāma. **Yatra hi nāmā**ti yo hi nāma. **Pāṇinā pahariṁsū**ti tayo vāre vacanaṁ agaṇhantaṁ pāṇinā pahariṁsu. **Tadagge kho**ti taṁ aggaṁ katvā.

(DA.27.-11)Mahāsammatarājavaṇṇanā

130. **Khīyitabbaṁ khīyeyyā**ti pakāsetabbaṁ pakāseyya khipitabbaṁ khipeyya, hāretabbaṁ hāreyyāti vuttaṁ hoti. **Yo nesaṁ satto**ti yo (CS:pg.3.54) tesaṁ satto. Ko pana soti? Amhākaṁ bodhisatto. **Sālīnaṁ bhāgaṁ anupadassāmā**ti mayaṁ ekekassa khettato ambaṇambaṇaṁ āharitvā tuyhaṁ sālibhāgaṁ dassāma, tayā kiñci kammaṁ na kātabbaṁ, tvaṁ amhākaṁ jeṭṭhakaṭṭhāne tiṭṭhāti.

131. **Akkharaṁ upanibbattan**ti saṅkhā samaññā paññatti vohāro uppanno. **Khattiyo khattiyotveva dutiyaṁ akkharan**ti na kevalaṁ akkharameva, te panassa khettasāmino tīhi saṅkhehi abhisekampi akaṁsu. **Rañjetī**ti sukheti pineti. **Aggaññenā**ti agganti ñātena, agge vā ñātena lokuppattisamaye uppannena abhinibbatti ahosīti.

(DA.27.-12)Brāhmaṇamaṇḍalādivaṇṇanā

132. **Vītaṅgārā vītadhūmā**ti pacitvā khāditabbābhāvato vigatadhūmaṅgārā. **Pannamusalā**ti koṭṭetvā pacitabbābhāvato patitamusalā. **Ghāsamesamānā**ti bhikkhācariyavasena yāgubhattaṁ pariyesantā. **Tamenaṁ manussā disvā**ti te ete manussā passitvā. **Anabhisambhuṇamānā**ti asahamānā asakkontā. **Ganthe karontā**ti tayo vede abhisaṅkharontā ceva vācentā ca. **Acchantī**ti vasanti, "acchentī"tipi pāṭho. Esevattho. **Hīnasammatan**ti "mante dhārenti mante vācentī"ti kho, Vāseṭṭha, idaṁ tena samayena hīnasammataṁ. **Tadetarahi seṭṭhasammatan**ti taṁ idāni "ettake mante dhārenti ettake mante vācentī"ti seṭṭhasammataṁ jātaṁ. **Brāhmaṇamaṇḍalassā**ti brāhmaṇagaṇassa.

133. **Methunaṁ dhammaṁ samādāyā**ti methunadhammaṁ samādiyitvā.

(DA.27./III,871.) **Visukammante payojesun**ti gorakkha vāṇijakammādike vissute uggate kammante payojesuṁ.

134. **Suddā suddā**ti tena luddācārakammakhuddācārakammunā suddaṁ suddaṁ lahuṁ lahuṁ kucchitaṁ gacchanti, vinassantīti attho. **Ahu kho**ti hoti kho.

135. **Sakaṁ** (CS:pg.3.55) **dhammaṁ garahamāno**ti na setacchattaṁ ussāpanamattena sujjhituṁ sakkāti evaṁ attano khattiyadhammaṁ nindamāno. Esa nayo sabbattha. "Imehi kho, Vāseṭṭha, catūhi maṇḍalehī"ti iminā imaṁ dasseti "samaṇamaṇḍalaṁ nāma visuṁ natthi, yasmā pana na sakkā jātiyā sujjhituṁ, attano attano sammāpaṭipattiyā visuddhi hoti. Tasmā imehi catūhi maṇḍalehi samaṇamaṇḍalassa abhinibbatti hoti. Imāni maṇḍalāni samaṇamaṇḍalaṁ anuvattanti, anuvattantāni ca dhammeneva anuvattanti, no adhammena. Samaṇamaṇḍalañhi āgamma sammāpaṭipattiṁ pūretvā suddhiṁ pāpuṇantī"ti.

(DA.27.-15)Duccaritādikathāvaṇṇanā

136. Idāni yathājātiyā na sakkā sujjhituṁ, sammāpaṭipattiyāva sujjhanti, tamatthaṁ pākaṭaṁ karonto **khattiyopi kho, Vāseṭṭhā**ti desanaṁ ārabhi. Tattha **micchādiṭṭhikammasamādānahetū**ti micchādiṭṭhivasena samādinnakammahetu, micchādiṭṭhikammassa vā samādānahetu.

137. **Dvayakārī**ti kālena kusalaṁ karoti, kālena akusalanti evaṁ ubhayakārī. **Sukhadukkhappaṭisaṁvedī hotī**ti ekakkhaṇe ubhayavipākadānaṭṭhānaṁ nāma natthi. Yena pana akusalaṁ bahuṁ kataṁ hoti, kusalaṁ mandaṁ, so taṁ kusalaṁ nissāya khattiyakule vā brāhmaṇakule vā nibbattati. Atha naṁ akusalakammaṁ kāṇampi karoti khujjampi pīṭhasappimpi. So rajjassa vā anaraho hoti, abhisittakāle vā evaṁbhūto bhoge paribhuñjituṁ na sakkoti. Aparassa maraṇakāle dve balavamallā viya te dvepi kusalākusalakammāni upaṭṭhahanti. Tesu akusalaṁ balavataraṁ hoti, taṁ kusalaṁ paṭibāhitvā tiracchānayoniyaṁ nibbattāpeti. Kusalakammampi pavattivedanīyaṁ hoti. Tamenaṁ maṅgalahatthiṁ vā karonti maṅgala-assaṁ vā maṅgala-usabhaṁ vā. So tam sampattiṁ (DA.27./III,872.) anubhavati Idaṁ sandhāya vuttaṁ "sukhadukkhappaṭisaṁvedī hotī"ti.

(DA.27.-16)Bodhipakkhiyabhāvanāvaṇṇanā

138. **Sattannaṁ bodhipakkhiyānan**ti "cattāro satipaṭṭhānā"ti ādikoṭṭhāsavasena sattannaṁ, paṭipāṭiyā pana sattatiṁsāya bodhipakkhiyānaṁ dhammānaṁ (CS:pg.3.56) **Bhāvanamanvāyā**ti bhāvanaṁ anugantvā, paṭipajjitvāti attho. **Parinibbāyatī**ti kilesaparinibbānena parinibbāyati. Iti Bhagavā cattāro vaṇṇe dassetvā vinivattetvā paṭividdhacatusaccaṁ khīṇāsavameva devamanussesu seṭṭhaṁ katvā dassesi.

140. Idāni tamevatthaṁ lokasammatassa brahmunopi vacanadassanānusārena daḷhaṁ katvā dassento **imesañhi Vāseṭṭha catunnaṁ vaṇṇānan**ti-ādimāha. "Brahmunāpesā"ti-ādi Ambaṭṭhasutte vitthāritaṁ. Iti Bhagavā ettakena iminā kathāmaggena seṭṭhacchedakavādameva dassetvā suttantaṁ vinivattetvā arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi. **Attamanā Vāseṭṭhabhāradvājā**ti Vāseṭṭhabhāradvāja sāmaṇerāpi hi sakamanā tuṭṭhamanā "sādhu, sādhū"ti Bhagavato bhāsitaṁ abhinandiṁsu. Idameva suttantaṁ āvajjantā anumajjantā saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇiṁsūti.

Aggaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.28./III,873.)

(DA.28.)5.Sampasādanīyasuttavaṇṇanā

(DA.28.-1)Sāriputtasīhanādavaṇṇanā

141. **Evaṁ** (CS:pg.3.57) **me sutan**ti Sampasādanīyasuttaṁ. Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā--**Nāḷandāyan**ti Nāḷandāti evaṁnāmake nagare, taṁ nagaraṁ gocaragāmaṁ katvā. **Pāvārikambavane**ti dussapāvārikaseṭṭhino Ambavane. Taṁ kira tassa uyyānaṁ ahosi. So Bhagavato dhammadesanaṁ sutvā Bhagavati pasanno tasmiṁ uyyāne kuṭileṇamaṇḍapādipaṭimaṇḍitaṁ Bhagavato vihāraṁ katvā niyyātesi. So vihāro Jīvakambavanaṁ viya "pāvārikambavanan"tveva saṅkhyaṁ gato, tasmiṁ pāvārikambavane viharatīti attho. Bhagavantaṁ etadavoca-- "evaṁpasanno ahaṁ, bhante, Bhagavatī"ti. Kasmā evaṁ avoca? Attano uppannasomanassapavedanatthaṁ.

Tatrāyamanupubbikathā-- thero kira taṁdivasaṁ kālasseva sarīrappaṭijagganaṁ katvā sunivatthanivāsano pattacīvaramādāya pāsādikehi abhikkantādīhi devamanussānaṁ pasādaṁ āvahanto Nāḷandavāsīnaṁ hitasukhamanubrūhayanto piṇḍāya pavisitvā pacchābhattaṁ piṇḍapātapaṭikkanto vihāraṁ gantvā satthu vattaṁ dassetvā satthari gandhakuṭiṁ paviṭṭhe satthāraṁ vanditvā attano divāṭṭhānaṁ agamāsi. Tattha saddhivihārikantevāsikesu vattaṁ dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṁ sammajjitvā cammakkhaṇḍaṁ paññapetvā udakatumbato udakena hatthapāde sītale katvā tisandhipallaṅkaṁ ābhujitvā kālaparicchedaṁ katvā phalasamāpattiṁ samāpajji.

So yathāparicchinnakālavasena samāpattito vuṭṭhāya attano guṇe anussaritumāraddho. Athassa guṇe anussarato sīlaṁ āpāthamāgataṁ. Tato paṭipāṭiyāva samādhi paññā vimutti vimuttiñāṇadassanaṁ paṭhamaṁ jhānaṁ (DA.28./III,874.) dutiyaṁ jhānaṁ tatiyaṁ jhānaṁ catutthaṁ jhānaṁ ākāsānañcāyatanasamāpatti viññānañcāyatanasamāpatti ākiñcaññāyatanasamāpatti nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti vipassanāñāṇaṁ manomayiddhiñāṇaṁ iddhividhañāṇaṁ dibbasotañāṇaṁ cetopariyañāṇaṁ pubbenivāsānussatiñāṇaṁ dibbacakkhuñāṇaṁ …pe… sotāpattimaggo sotāpattiphalaṁ …pe… arahattamaggo arahattaphalaṁ atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidā sāvakapāramīñāṇaṁ. Ito paṭṭhāya kappasatasahassādhikassa asaṅkhyeyyassa upari anomadassībuddhassa pādamūle kataṁ abhinīhāraṁ ādiṁ katvā attano guṇe anussarato yāva nisinnapallaṅkā guṇā upaṭṭhahiṁsu.

Evaṁ (CS:pg.3.58) thero attano guṇe anussaramāno guṇānaṁ pamāṇaṁ vā paricchedaṁ vā daṭṭhuṁ nāsakkhi. So cintesi-- "mayhaṁ tāva padesañāṇe ṭhitassa sāvakassa guṇānaṁ pamāṇaṁ vā paricchedo vā natthi. Ahaṁ pana yaṁ satthāraṁ uddissa pabbajito, kīdisā nu kho tassa guṇā"ti dasabalassa guṇe anussarituṁ āraddho. So Bhagavato sīlaṁ nissāya, samādhiṁ paññaṁ vimuttiṁ vimuttiñāṇadassanaṁ nissāya, cattāro satipaṭṭhāne nissāya, cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde cattāro magge cattāri phalāni catasso paṭisambhidā catuyoniparicchedakañāṇaṁ cattāro ariyavaṁse nissāya dasabalassa guṇe anussaritumāraddho.

Tathā pañca padhāniyaṅgāni, pañcaṅgikaṁsammāsamādhiṁ, pañcindriyāni, pañca balāni, pañca nissaraṇiyā dhātuyo, pañca vimuttāyatanāni, pañca vimuttiparipācaniyā paññā, cha sāraṇīye dhamme, cha anussatiṭṭhānāni, cha gārave, cha nissaraṇiyā dhātuyo, cha satatavihāre, cha anuttariyāni, cha nibbedhabhāgiyā paññā, cha abhiññā, cha asādhāraṇañāṇāni, satta aparihāniye dhamme, satta ariyadhanāni, satta bojjhaṅge, satta sappurisadhamme, satta nijjaravatthūni, satta paññā, satta dakkhiṇeyyapuggale, satta khīṇāsavabalāni, aṭṭha paññāpaṭilābhahetū, aṭṭha sammattāni, aṭṭha lokadhammātikkame, aṭṭha ārambhavatthūni, aṭṭha akkhaṇadesanā, aṭṭha mahāpurisavitakke, aṭṭha abhibhāyatanāni, aṭṭha vimokkhe, nava yonisomanasikāramūlake dhamme, nava pārisuddhipadhāniyaṅgāni, nava sattāvāsadesanā, nava āghātappaṭivinaye, nava paññā, nava nānattāni, nava anupubbavihāre, dasa nāthakaraṇe dhamme, dasa kasiṇāyatanāni, dasa kusalakammapathe, dasa Tathāgatabalāni, dasa sammattāni, dasa ariyavāse, dasa asekkhadhamme, ekādasa mettānisaṁse, dvādasa dhammacakkākāre, terasa dhutaṅgaguṇe (DA.28./III,875.) cuddasa Buddhañāṇāni, pañcadasa vimuttiparipācaniye dhamme, soḷasavidhaṁ ānāpānassatiṁ, aṭṭhārasa Buddhadhamme, ekūnavīsati paccavekkhaṇañāṇāni, catucattālīsa ñāṇavatthūni, paropaṇṇāsa kusaladhamme, sattasattati ñāṇavatthūni, catuvīsatikoṭisatasahassasamāpattisañcaramahāvajirañāṇaṁ nissāya dasabalassa guṇe anussarituṁ ārabhi.

Tasmiṁyeva (CS:pg.3.59) ca divāṭṭhāne nisinnoyeva upari "aparaṁ pana, bhante, etadānuttariyan"ti āgamissanti soḷasa aparampariyadhammā, tepi nissāya anussarituṁ ārabhi. So "kusalapaññattiyaṁ anuttaro mayhaṁ satthā, āyatanapaññattiyaṁ anuttaro, gabbhāvakkantiyaṁ anuttaro, ādesanāvidhāsu anuttaro, dassanasamāpattiyaṁ anuttaro, puggalapaññattiyaṁ anuttaro, padhāne anuttaro, paṭipadāsu anuttaro, bhassasamācāre anuttaro, purisasīlasamācāre anuttaro, anusāsanīvidhāsu anuttaro, parapuggalavimuttiñāṇe anuttaro, sassatavādesu anuttaro, pubbenivāsañāṇe anuttaro, dibbacakkhuñāṇe anuttaro, iddhividhe anuttaro, iminā ca iminā ca anuttaro"ti evaṁ dasabalassa guṇe anussaranto Bhagavato guṇānaṁ neva antaṁ, na pamāṇaṁ passi. Thero attanopi tāva guṇānaṁ antaṁ vā pamāṇaṁ vā nāddasa, Bhagavato guṇānaṁ kiṁ passissati? Yassa yassa hi paññā mahatī ñāṇaṁ visadaṁ, so so Buddhaguṇe mahantato saddahati. Lokiyamahājano ukkāsitvāpi khipitvāpi "namo Buddhānan"ti attano attano upanissaye ṭhatvā Buddhānaṁ guṇe anussarati. Sabbalokiyamahājanato eko sotāpanno Buddhaguṇe mahantato saddahati. Sotāpannānaṁ satatopi sahassatopi eko sakadāgāmī. Sakadāgāmīnaṁ satatopi sahassatopi eko anāgāmī. Anāgāmīnaṁ satatopi sahassatopi eko arahā Buddhaguṇe mahantato saddahati. Avasesa-arahantehi asīti mahātherā Buddhaguṇe mahantato saddahanti. Asītimahātherehi cattāro mahātherā. Catūhi mahātherehi dve aggasāvakā. Tesupi Sāriputtatthero, Sāriputtattheratopi eko paccekabuddho Buddhaguṇe mahantato saddahati. Sace pana sakalacakkavāḷagabbhe saṅghāṭikaṇṇena (DA.28./III,876.) saṅghāṭikaṇṇaṁ pahariyamānā nisinnā paccekabuddhā Buddhaguṇe anussareyyuṁ, tehi sabbehipi eko sabbaññubuddhova Buddhaguṇe mahantato saddahati.

Seyyathāpi nāma mahājano "mahāsamuddo gambhīro uttāno"ti jānanatthaṁ yottāni vaṭṭeyya, tattha koci byāmappamāṇaṁ yottaṁ vaṭṭeyya, koci dve byāmaṁ, koci dasabyāmaṁ, koci vīsatibyāmaṁ, koci tiṁsabyāmaṁ, koci cattālīsabyāmaṁ, koci paññāsabyāmaṁ, koci satabyāmaṁ, koci sahassabyāmaṁ (CS:pg.3.60) koci caturāsītibyāmasahassaṁ. Te nāvaṁ āruyha, samuddamajjhe uggatapabbatādimhi vā

ṭhatvā attano attano yottaṁ otāreyyuṁ, tesu yassa yottaṁ byāmamattaṁ, so byāmamattaṭṭhāneyeva udakaṁ jānāti …pe… yassa caturāsītibyāmasahassaṁ, so caturāsītibyāmasahassaṭṭhāneyeva udakaṁ jānāti. Parato udakaṁ ettakanti na jānāti. Mahāsamudde pana na tattakaṁyeva udakaṁ, atha kho anantamaparimāṇaṁ. Caturāsītiyojanasahassaṁ gambhīro hi mahāsamuddo, evameva ekabyāmayottato paṭṭhāya navabyāmayottena ñāta-udakaṁ viya lokiyamahājanena diṭṭhabuddhaguṇā veditabbā. Dasabyāmayottena dasabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṁ viya sotāpannena diṭṭhabuddhaguṇā. Vīsatibyāmayottena vīsatibyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṁ viya sakadāgāminā diṭṭhabuddhaguṇā. Tiṁsabyāmayottena tiṁsabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṁ viya anāgāminā diṭṭhabuddhaguṇā. Cattālīsabyāmayottena cattālīsabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṁ viya arahatā diṭṭhabuddhaguṇā. Paññāsabyāmayottena paññāsabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṁ viya asītimahātherehi diṭṭhabuddhaguṇā. Satabyāmayottena satabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṁ viya catūhi mahātherehi diṭṭhabuddhaguṇā. Sahassabyāmayottena sahassabyāmaṭṭhāne ñāta-udakaṁ viya Mahāmoggallānattherena diṭṭhabuddhaguṇā. Caturāsītibyāmasahassayottena caturāsītibyāmasahassaṭṭhāne ñāta-udakaṁ viya dhammasenāpatinā Sāriputtattherena diṭṭhabuddhaguṇā. Tattha yathā so puriso mahāsamudde udakaṁ nāma na ettakaṁyeva, anantamaparimāṇanti gaṇhāti, evameva āyasmā Sāriputto dhammanvayena anvayabuddhiyā anumānena nayaggāhena sāvakapāramīñāṇe ṭhatvā dasabalassa (DA.28./III,877.) guṇe anussaranto "buddhaguṇā anantā aparimāṇā"ti saddahi.

Therena hi diṭṭhabuddhaguṇehi dhammanvayena gahetabbabuddhaguṇāyeva bahutarā. Yathā kathaṁ viya? Yathā ito nava ito navāti aṭṭhārasa yojanāni avattharitvā gacchantiyā candabhāgāya mahānadiyā puriso sūcipāsena udakaṁ gaṇheyya, sūcipāsena gahita-udakato aggahitameva bahu hoti. Yathā vā pana puriso mahāpathavito aṅguliyā paṁsuṁ gaṇheyya, aṅguliyā gahitapaṁsuto avasesapaṁsuyeva bahu hoti. Yathā vā pana puriso mahāsamuddābhimukhiṁ aṅguliṁ kareyya, aṅguli-abhimukha-udakato (CS:pg.3.61) avasesaṁ udakaṁyeva bahu hoti. Yathā ca puriso ākāsābhimukhiṁ aṅguliṁ kareyya, aṅguli-abhimukha-ākāsato sesa-ākāsappadesova bahu hoti. Evaṁ therena diṭṭhabuddhaguṇehi adiṭṭhā guṇāva bahūti veditabbā. Vuttampi cetaṁ--

"Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā"ti.

Evaṁ therassa attano ca satthu ca guṇe anussarato yamakamahānadīmahogho viya abbhantare pītisomanassaṁ avattharamānaṁ vāto viya bhastaṁ, ubbhijjitvā uggata-udakaṁ viya mahārahadaṁ sakalasarīraṁ pūreti. Tato therassa "supatthitā vata me patthanā, suladdhā me pabbajjā, yvāhaṁ evaṁvidhassa satthu santike pabbajito"ti āvajjantassa balavataraṁ pītisomanassaṁ uppajji.

Atha thero "kassāhaṁ imaṁ pītisomanassaṁ āroceyyan"ti cintento añño koci samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā brahmā vā mama imaṁ pasādaṁ anucchavikaṁ katvā paṭiggahetuṁ na sakkhissati, ahaṁ imaṁ somanassaṁ satthunoyeva pavedeyyāmi, satthāva me paṭiggaṇhituṁ sakkhissati, so hi tiṭṭhatu mama pītisomanassaṁ, mādisassa samaṇasatassa vā samaṇasahassassa vā samaṇasatasahassassa vā somanassaṁ pavedentassa sabbesaṁ manaṁ gaṇhanto paṭiggahetuṁ (DA.28./III,878.) sakkoti. Seyyathāpi nāma aṭṭhārasa yojanāni avattharamānaṁ gacchantiṁ candabhāgamahānadiṁ kusumbhā vā kandarā vā sampaṭicchituṁ na sakkonti, mahāsamuddova taṁ

sampaṭicchati. Mahāsamuddo hi tiṭṭhatu candabhāgā, evarūpānaṁ nadīnaṁ satampi sahassampi satasahassampi sampaṭicchati, na cassa tena ūnattaṁ vā pūrattaṁ vā paññāyati, evameva Satthā mādisassa samaṇasatassa samaṇasahassassa samaṇasatasahassassa vā pītisomanassaṁ pavedentassa sabbesaṁ manaṁ gaṇhanto paṭiggahetuṁ sakkoti. Sesā samaṇabrāhmaṇādayo candabhāgaṁ kusumbhakandarā viya mama somanassaṁ sampaṭicchituṁ na sakkonti (CS:pg.3.62) Handāhaṁ mama pītisomanassaṁ satthunova ārocemīti pallaṅkaṁ vinibbhujitvā cammakkhaṇḍaṁ papphoṭetvā ādāya sāyanhasamaye pupphānaṁ vaṇṭato chijjitvā paggharaṇakāle satthāraṁ upasaṅkamitvā attano somanassaṁ pavedento **evaṁpasanno ahaṁ, bhante**ti-ādimāha. Tattha **evaṁpasanno**ti evaṁ uppannasaddho, evaṁ saddahāmīti attho. **Bhiyyobhiññataro**ti bhiyyataro abhiññāto, bhiyyatarābhiñño vā, uttaritarañāṇoti attho. **Sambodhiyan**ti sabbaññutaññāṇe arahattamaggañāṇe vā, arahattamaggeneva hi Buddhaguṇā nippadesā gahitā honti. Dve hi aggasāvakā arahattamaggeneva sāvakapāramīñāṇaṁ paṭilabhanti. Paccekabuddhā paccekabodhiñāṇaṁ. Buddhā sabbaññutaññāṇañceva sakale ca Buddhaguṇe. Sabbañhi nesaṁ arahattamaggeneva ijjhati. Tasmā arahattamaggañāṇaṁ sambodhi nāma hoti. Tena uttaritaro Bhagavatā natthi. Tenāha "Bhagavatā bhiyyobhiññataro yadidaṁ sambodhiyan"ti.

142. **Uḷārā**ti seṭṭhā. Ayañhi uḷārasaddo "uḷārāni khādanīyāni khādantī"ti-ādīsu (ma.ni.1.366) madhure āgacchati. "Uḷārāya khalu bhavaṁ, vacchāyano samaṇaṁ Gotamaṁ pasaṁsāya pasaṁsatī"ti-ādīsu (ma.ni.3.280) seṭṭhe. "Appamāṇo uḷāro obhāso"ti-ādīsu (dī.ni.2.32) vipule. Svāyamidha seṭṭhe āgato. Tena vuttaṁ-- "uḷārāti seṭṭhā"ti. **Āsabhī**ti usabhassa vācāsadisī acalā asampavedhī. **Ekaṁso gahito**ti anussavena vā ācariyaparamparāya vā (DA.28./III,879.) itikirāya vā piṭakasampadānena vā ākāraparivitakkena vā diṭṭhinijjhānakkhantiyā vā takkahetu vā nayahetu vā akathetvā paccakkhato ñāṇena paṭivijjhitvā viya ekaṁso gahito, sanniṭṭhānakathāva kathitāti attho.

Sīhanādoti seṭṭhanādo, neva dandhāyantena na Gaggarāyantena sīhena viya uttamanādo naditoti attho. **Kiṁ te Sāriputtā**ti imaṁ desanaṁ kasmā ārabhīti? Anuyogadāpanatthaṁ. Ekacco hi sīhanādaṁ naditvā attano sīhanāde anuyogaṁ dātuṁ na sakkoti, nighaṁsanaṁ nakkhamati, lepe patitamakkaṭo viya hoti. Yathā dhamamānaṁ aparisuddhalohaṁ jhāyitvā jhāma-aṅgāro hoti, evaṁ jhāmaṅgāro viya hoti (CS:pg.3.63) Eko sīhanāde anuyogaṁ dāpiyamāno dātuṁ sakkoti, nighaṁsanaṁ khamati, dhamamānaṁ niddosajātarūpaṁ viya adhikataraṁ sobhati, tādiso thero. Tena naṁ Bhagavā "anuyogakkhamo ayan"ti ñatvā sīhanāde anuyogadāpanatthaṁ imampi desanaṁ ārabhi.

Tattha **sabbe te**ti sabbe te tayā. **Evaṁsīlā**ti-ādīsu lokiyalokuttaravasena sīlādīni pucchati. Tesaṁ vitthārakathā mahāpadāne kathitāva.

Kiṁ pana te, Sāriputta, ye te bhavissantīti atītā ca tāva niruddhā, apaṇṇattikabhāvaṁ gatā dīpasikhā viya nibbutā, evaṁ niruddhe apaṇṇattikabhāvaṁ gate tvaṁ kathaṁ jānissasi, anāgatabuddhānaṁ pana guṇā kinti tayā attano cittena paricchinditvā viditāti pucchanto evamāha. **Kiṁ pana te, Sāriputta, ahaṁ etarahī**ti anāgatāpi Buddhā ajātā anibbattā anuppannā, tepi kathaṁ tvaṁ jānissasi? Tesañhi jānanaṁ apade ākāse padadassanaṁ viya hoti. Idāni mayā saddhiṁ ekavihāre vasasi, ekato bhikkhāya carasi, dhammadesanākāle dakkhiṇapasse nisīdasi, kiṁ pana mayhaṁ guṇā attano cetasā paricchinditvā viditā tayāti anuyuñjanto evamāha.

Thero pana pucchite pucchite "no hetaṁ, bhante"ti paṭikkhipati. Therassa ca viditampi atthi aviditampi atthi, kiṁ so attano viditaṭṭhāne paṭikkhepaṁ karoti,

aviditaṭṭhāneti? Viditaṭṭhāne na karoti, aviditaṭṭhāneyeva karotīti. Thero kira anuyoge āraddheyeva aññāsi. Na ayaṁ anuyogo sāvakapāramīñāṇe, sabbaññutaññāṇe ayaṁ anuyogoti attano sāvakapāramīñāṇe paṭikkhepaṁ akatvā aviditaṭṭhāne (DA.28./III,880.) sabbaññutaññāṇe paṭikkhepaṁ karoti. Tena idampi dīpeti "Bhagavā mayhaṁ atītānāgatapaccuppannānaṁ Buddhānaṁ sīlasamādhipaññāvimuttikāraṇajānanasamatthaṁ sabbaññutaññāṇaṁ natthī"ti.

Etthāti etesu atītādibhedesu Buddhesu. **Atha kiñcarahī**ti atha kasmā evaṁ ñāṇe asati tayā evaṁ kathitanti vadati.

143. **Dhammanvayo**ti dhammassa paccakkhato ñāṇassa anuyogaṁ anugantvā uppannaṁ anumānañāṇaṁ nayaggāho vidito. Sāvakapāramīñāṇe ṭhatvāva imināva (CS:pg.3.64) ākārena jānāmi Bhagavāti vadati. Therassa hi nayaggāho appamāṇo apariyanto. Yathā sabbaññutaññāṇassa pamāṇaṁ vā pariyanto vā natthi, evaṁ dhammasenāpatino nayaggāhassa. Tena so "iminā evaṁvidho, iminā anuttaro satthā"ti jānāti. Therassa hi nayaggāho sabbaññutaññāṇagatiko eva. Idāni taṁ nayaggāhaṁ pākaṭaṁ kātuṁ upamāya dassento **seyyathāpi, bhante**ti-ādimāha. Tattha yasmā majjhimapadese nagarassa uddhāpapākārādīni thirāni vā hontu, dubbalāni vā, sabbaso vā pana mā hontu, corāsaṅkā na hoti, tasmā taṁ aggahetvā paccantimanagaranti āha. **Daḷhuddhāpan**ti thirapākārapādaṁ. **Daḷhapākāratoraṇan**ti thirapākārañceva thirapiṭṭhasaṅghāṭañca. **Ekadvāran**ti kasmā āha? Bahudvāre hi nagare bahūhi paṇḍitadovārikehi bhavitabbaṁ. Ekadvāre ekova vaṭṭati. Therassa ca paññāya sadiso añño natthi. Tasmā attano paṇḍitabhāvassa opammatthaṁ ekaṁyeva dovārikaṁ dassetuṁ ekadvāran"ti āha. **Paṇḍito**ti paṇḍiccena samannāgato. **Byatto**ti veyyattiyena samannāgato visadañāṇo. **Medhāvī**ti ṭhānuppattikapaññāsaṅkhātāya medhāya samannāgato. **Anupariyāyapathan**ti anupariyāyanāmakaṁ pākāramaggaṁ. **Pākārasandhin**ti dvinnaṁ iṭṭhakānaṁ apagataṭṭhānaṁ. **Pākāravivaran**ti pākārassa chinnaṭṭhānaṁ.

Cetaso upakkileseti pañca nīvaraṇāni cittaṁ upakkilesenti (DA.28./III,881.) kiliṭṭhaṁ karonti upatāpenti vibādhenti, tasmā "cetaso upakkilesā"ti vuccanti. **Paññāya dubbalīkaraṇe**ti nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya paññāya uppajjituṁ na denti, uppannāya paññāya vaḍḍhituṁ na denti, tasmā "paññāya dubbalīkaraṇā"ti vuccanti. **Suppatiṭṭhitacittā**ti catūsu satipaṭṭhānesu suṭṭhu ṭhapitacittā hutvā. **Satta bojjhaṅge yathābhūtan**ti satta bojjhaṅge yathāsabhāvena bhāvetvā. **Anuttaraṁ sammāsambodhin**ti arahattaṁ sabbaññutaññāṇaṁ vā paṭivijjhiṁsūti dasseti.

Apicettha satipaṭṭhānāti vipassanā. Sambojjhaṅgā maggo. Anuttarāsammāsambodhi arahattaṁ. Satipaṭṭhānāti vā maggāti vā bojjhaṅgamissakā. Sammāsambodhi arahattameva. Dīghabhāṇakamahāsīvatthero panāha "satipaṭṭhāne (CS:pg.3.65) vipassanāti gahetvā bojjhaṅge maggo ca sabbaññutaññāṇañcāti gahite sundaro pañho bhaveyya, na panevaṁ gahitan"ti. Iti thero sabbaññubuddhānaṁ nīvaraṇappahāne satipaṭṭhānabhāvanāya sambodhiyañca majjhe bhinnasuvaṇṇarajatānaṁ viya nānattābhāvaṁ dasseti.

Idha ṭhatvā upamā saṁsandetabbā-- āyasmā hi Sāriputto paccantanagaraṁ dassesi, pākāraṁ dassesi, pariyāyapathaṁ dassesi, dvāraṁ dassesi, paṇḍitadovārikaṁ dassesi, nagaraṁ pavesanakanikkhamanake oḷārike pāṇe dassesi, paṇḍitadovārikassa tesaṁ pāṇānaṁ pākaṭabhāvañca dassesi. Tattha kiṁ kena sadisanti ce. Nagaraṁ viya hi nibbānaṁ, pākāro viya sīlaṁ, pariyāyapatho viya hirī, dvāraṁ viya ariyamaggo, paṇḍitadovāriko viya dhammasenāpati, nagarappavisanakanikkhamanaka-oḷārikapāṇā

viya atītānāgatapaccuppannā Buddhā, dovārikassa tesaṁ pāṇānaṁ pākaṭabhāvo viya āyasmato Sāriputtassa atītānāgatapaccuppannabuddhānaṁ sīlasamathādīhi pākaṭabhāvo. Ettāvatā therena Bhagavā evamahaṁ sāvakapāramīñāṇe ṭhatvā dhammanvayena nayaggāhena jānāmīti attano sīhanādassa anuyogo dinno hoti.

144. **Idhāhaṁ, bhante, yena Bhagavā**ti imaṁ desanaṁ kasmā (DA.28./III,882.) ārabhi Sāvakapāramīñāṇassa nipphattidassanatthaṁ. Ayañhettha adhippāyo, Bhagavā ahaṁ sāvakapāramīñāṇaṁ paṭilabhanto pañcanavutipāsaṇḍe na aññaṁ ekampi samaṇaṁ vā brāhmaṇaṁ vā upasaṅkamitvā sāvakapāramīñāṇampi paṭilabhiṁ, tumheyeva upasaṅkamitvā tumhe payirupāsanto paṭilabhinti. Tattha **idhā**ti nipātamattaṁ. **Upasaṅkamiṁ dhammasavanāyā**ti tumhe upasaṅkamanto panāhaṁ na cīvarādihetu upasaṅkamanto, dhammasavanatthāya upasaṅkamanto. Evaṁ upasaṅkamitvā sāvakapāramīñāṇaṁ paṭilabhiṁ. Kadā pana thero dhammasavanatthāya upasaṅkamantoti. Sūkarakhataleṇe bhāgineyyadīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasuttantakathanadivase (ma.ni.2.205) upasaṅkamanto, tadāyeva sāvakapāramīñāṇaṁ paṭilabhīti. Taṁdivasañhi thero tālavaṇṭaṁ gahetvā Bhagavantaṁ bījamāno ṭhito taṁ desanaṁ sutvā tattheva sāvakapāramīñāṇaṁ (CS:pg.3.66) hatthagataṁ akāsi. **Uttaruttaraṁ paṇītapaṇītan**ti uttaruttarañceva paṇītapaṇītañca katvā desesi. **Kaṇhasukkasappaṭibhāgan**ti kaṇhañceva sukkañca. Tañca kho sappaṭibhāgaṁ savipakkhaṁ katvā. Kaṇhaṁ paṭibāhitvā sukkaṁ, sukkaṁ paṭibāhitvā kaṇhanti evaṁ sappaṭibhāgaṁ katvā kaṇhasukkaṁ desesi, kaṇhaṁ desentopi ca sa-ussāhaṁ savipākaṁ desesi, sukkaṁ desentopi sa-ussāhaṁ savipākaṁ desesi.

Tasmiṁ dhamme abhiññā idhekaccaṁ dhammaṁ dhammesu niṭṭhamagamanti tasmiṁ desite dhamme ekaccaṁ dhammaṁ nāma sāvakapāramīñāṇaṁ sañjānitvā dhammesu niṭṭhamagamaṁ. Katamesu dhammesūti? Catusaccadhammesu. Etthāyaṁ therasallāpo, kāḷavallavāsī Sumatthero tāva vadati "catusaccadhammesu idāni niṭṭhagamanakāraṇaṁ natthi. Assajimahāsāvakassa hi diṭṭhadivaseyeva so paṭhamamaggena catusaccadhammesu niṭṭhaṁ gato, aparabhāge sūkarakhataleṇadvāre upari tīhi maggehi catusaccadhammesu niṭṭhaṁ gato, imasmiṁ pana (DA.28./III,883.) ṭhāne 'dhammesū'ti Buddhaguṇesu niṭṭhaṁ gato"ti. Lokantaravāsī Cūḷasīvatthero pana "sabbaṁ tatheva vatvā imasmiṁ pana ṭhāne 'dhammesū'ti arahatte niṭṭhaṁ gato"ti āha. Dīghabhāṇakatipiṭakamahāsīvatthero pana "tatheva purimavādaṁ vatvā imasmiṁ pana ṭhāne 'dhammesū'ti sāvakapāramīñāṇe niṭṭhaṁ gato"ti vatvā "buddhaguṇā pana nayato āgatā"ti āha.

Satthari pasīdinti evaṁ sāvakapāramīñāṇadhammesu niṭṭhaṁ gantvā bhiyyosomattāya "sammāsambuddho vata so Bhagavā"ti satthari pasīdiṁ. **Svākkhāto Bhagavatā dhammo**ti suṭṭhu akkhāto sukathito niyyāniko maggo phalatthāya niyyāti rāgadosamohanimmadanasamattho.

Suppaṭipanno saṅghoti Buddhassa Bhagavato sāvakasaṅghopi vaṅkādidosavirahitaṁ sammāpaṭipadaṁ paṭipannattā suppaṭipannoti pasannomhi Bhagavatīti dasseti.

(DA.28.-2)Kusaladhammadesanāvaṇṇanā

145. Idāni divāṭṭhāne nisīditvā samāpajjite soḷasa aparāpariyadhamme dassetuṁ **aparaṁ pana bhante etadānuttariyan**ti desanaṁ ārabhi. Tattha (CS:pg.3.67) **anuttariyan**ti anuttarabhāvo. **Yathā Bhagavā dhammaṁ desetī**ti yathā yenākārena

yāya desanāya Bhagavā dhammaṁ deseti, sā tumhākaṁ desanā anuttarāti vadati. **Kusalesu dhammesū**ti tāya desanāya desitesu kusalesu dhammesupi Bhagavāva anuttaroti dīpeti. Yā vā sā desanā, tassā bhūmiṁ dassentopi "kusalesu dhammesū"ti āha. **Tatrime kusalā dhammā**ti tatra kusalesu dhammesūti vuttapade ime kusalā dhammā nāmāti veditabbā. Tattha ārogyaṭṭhena, anavajjaṭṭhena, kosallasambhūtaṭṭhena, niddarathaṭṭhena, sukhavipākaṭṭhenāti pañcadhā kusalaṁ veditabbaṁ. Tesu jātakapariyāyaṁ patvā ārogyaṭṭhena kusalaṁ vaṭṭati. Suttantapariyāyaṁ patvā anavajjaṭṭhena. Abhidhammapariyāyaṁ patvā kosallasambhūtaniddarathasukhavipākaṭṭhena. Imasmiṁ pana ṭhāne bāhitikasuttantapariyāyena (ma.ni.2.358) anavajjaṭṭhena kusalaṁ daṭṭhabbaṁ.

Cattāro satipaṭṭhānāti cuddasavidhena kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṁ, navavidhena vedanānupassanāsatipaṭṭhānaṁ (DA.28./III,884.) soḷasavidhena cittānupassanāsatipaṭṭhānaṁ, pañcavidhena dhammānupassanāsatipaṭṭhānanti evaṁ nānānayehi vibhajitvā samathavipassanāmaggavasena lokiyalokuttaramissakā cattāro satipaṭṭhānā desitā. Phalasatipaṭṭhānaṁ pana idha anadhippetaṁ. **Cattāro sammappadhānā**ti paggahaṭṭhena ekalakkhaṇā, kiccavasena nānākiccā. "Idha bhikkhu anuppannānaṁ pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ anuppādāyā"ti-ādinā nayena samathavipassanāmaggavasena lokiyalokuttaramissakāva cattāro sammappadhānā desitā. **Cattāro iddhipādā**ti ijjhanaṭṭhena ekasaṅgahā, chandādivasena nānāsabhāvā. "Idha bhikkhu chandasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgataṁ iddhipādaṁ bhāvetī"ti-ādinā nayena samathavipassanāmaggavasena lokiyalokuttaramissakāva cattāro iddhipādā desitā.

Pañcindriyānīti ādhipateyyaṭṭhena ekalakkhaṇāni, adhimokkhādisabhāvavasena nānāsabhāvāni. Samathavipassanāmaggavaseneva ca lokiyalokuttaramissakāni saddhādīni pañcindriyāni desitāni. **Pañca balānī**ti upatthambhanaṭṭhena akampiyaṭṭhena vā ekasaṅgahāni, salakkhaṇena nānāsabhāvāni (CS:pg.3.68) Samathavipassanāmaggavaseneva lokiyalokuttaramissakāni saddhādīni pañca balāni desitāni. **Satta bojjhaṅgā**ti niyyānaṭṭhena ekasaṅgahā, upaṭṭhānādinā salakkhaṇena nānāsabhāvā. Samathavipassanā maggavaseneva lokiyalokuttaramissakā satta bojjhaṅgā desitā.

Ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti hetuṭṭhena ekasaṅgaho, dassanādinā salakkhaṇena nānāsabhāvo. Samathavipassanāmaggavaseneva lokiyalokuttaramissako ariyo aṭṭhaṅgiko maggo desitoti attho.

Idha, bhante, bhikkhu āsavānaṁ khayāti idaṁ kimatthaṁ āraddhaṁ? Sāsanassa pariyosānadassanatthaṁ. Sāsanassa hi na kevalaṁ maggeneva pariyosānaṁ hoti, arahattaphalena pana hoti. Tasmā taṁ dassetuṁ idamāraddhanti veditabbaṁ. **Etadānuttariyaṁ, bhante, kusalesu dhammesū**ti bhante yā ayaṁ kusalesu dhammesu evaṁdesanā, etadānuttariyaṁ. (DA.28./III,885.) **Taṁ** Bhagav**ā**ti taṁ desanaṁ Bhagavā asesaṁ sakalaṁ abhijānāti. **Taṁ Bhagavato**ti taṁ desanaṁ Bhagavato asesaṁ abhijānato. **Uttari abhiññeyyaṁ natthī**ti taduttari abhijānitabbaṁ natthi, ayaṁ nāma ito añño dhammo vā puggalo vā yaṁ Bhagavā na jānātīti idaṁ natthi. **Yadabhijānaṁ añño samaṇo vā**ti yaṁ tumhehi anabhiññātaṁ, taṁ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā abhijānanto Bhagavatā bhiyyobhiññataro assa, adhikatarapañño bhaveyya. **Yadidaṁ kusalesu dhammesū**ti ettha **yadidan**ti nipātamattaṁ, kusalesu dhammesu Bhagavatā uttaritaro natthīti ayametthattho. Iti Bhagavāva kusalesu dhammesu anuttaroti dassento "imināpi kāraṇena evaṁpasanno ahaṁ, bhante, Bhagavatī"ti dīpeti. Ito paresu **aparaṁ**

panāti-ādīsu visesamattameva vaṇṇayissāma. Purimavārasadisaṁ pana vuttanayeneva veditabbaṁ.

(DA.28.-3)Āyatanapaṇṇattidesanāvaṇṇanā

146. **Āyatanapaṇṇattīsū**ti āyatanapaññāpanāsu. Idāni tā āyatanapaññattiyo dassento **chayimāni, bhante**ti-ādimāha. Āyatanakathā panesā Visuddhimagge vitthārena kathitā, tena na taṁ vitthārayissāma, tasmā tattha vuttanayeneva sā vitthārato veditabbā.

Etadānuttariyaṁ (CS:pg.3.69) **bhante, āyatanapaṇṇattīsū**ti yāyaṁ āyatanapaṇṇattīsu ajjhattikabāhiravavatthānādivasena evaṁ desanā, etadānuttariyaṁ. Sesaṁ vuttanayameva.

(DA.28.-4)Gabbhāvakkantidesanāvaṇṇanā

147. **Gabbhāvakkantīsū**ti gabbhokkamanesu. Tā gabbhāvakkantiyo dassento **catasso imā, bhante**ti-ādimāha. Tattha **asampajāno**ti ajānanto sammūḷho hutvā. **Mātukucchiṁ okkamatī**ti paṭisandhivasena pavisati. **Ṭhātī**ti vasati. **Nikkhamatī**ti nikkhamantopi asampajāno sammūḷhova nikkhamati. **Ayaṁ paṭhamā**ti ayaṁ pakatilokiyamanussānaṁ paṭhamā gabbhāvakkanti.

Sampajāno mātukucchiṁ okkamatīti okkamanto sampajāno asammūḷho hutvā okkamati.

(DA.28./III,886.) **Ayaṁ dutiyā**ti ayaṁ asītimahātherānaṁ sāvakānaṁ dutiyā gabbhāvakkanti. Te hi pavisantāva jānanti, vasantā ca nikkhamantā ca na jānanti.

Ayaṁ tatiyāti ayaṁ dvinnañca aggasāvakānaṁ paccekabodhisattānañca tatiyā gabbhāvakkanti. Te kira kammajehi vātehi adhosirā uddhaṁpādā anekasataporise papāte viya yonimukhe khittā tāḷacchiggaḷena hatthī viya sambādhena yonimukhena nikkhamamānā anantaṁ dukkhaṁ pāpuṇanti. Tena nesaṁ "mayaṁ nikkhamamhā"ti sampajānatā na hoti. Evaṁ pūritapāramīnampi ca sattānaṁ evarūpe ṭhāne mahantaṁ dukkhaṁ uppajjatīti alameva gabbhāvāse nibbindituṁ alaṁ virajjituṁ.

Ayaṁ catutthāti ayaṁ sabbaññubodhisattānaṁ vasena catutthā gabbhāvakkanti. Sabbaññubodhisattā hi mātukucchismiṁ paṭisandhiṁ gaṇhantāpi jānanti, tattha vasantāpi jānanti, nikkhamantāpi jānanti, nikkhamanakālepi ca te kammajavātā uddhaṁpāde adhosire katvā khipituṁ na sakkonti, dve hatthe pasāretvā akkhīni ummīletvā ṭhitakāva nikkhamanti. Bhavaggaṁ upādāya avīci-antare añño tīsu kālesu sampajāno nāma natthi ṭhapetvā sabbaññubodhisatte. Teneva nesaṁ mātukucchiṁ okkamanakāle ca nikkhamanakāle (CS:pg.3.70) ca dasasahassilokadhātu kampatīti. Sesamettha vuttanayeneva veditabbaṁ.

(DA.28.-5)Ādesanavidhādesanāvaṇṇanā

148. **Ādesanavidhāsū**ti ādesanakoṭṭhāsesu. Idāni tā ādesanavidhā dassento **catasso imā**ti-ādimāha. **Nimittena ādisatī**ti āgatanimittena gatanimittena ṭhitanimittena vā idaṁ nāma bhavissatīti katheti.

Tatridaṁ vatthu-- eko rājā tisso muttā gahetvā purohitaṁ pucchi "kiṁ me,

ācariya, hatthe”ti? So ito cito ca olokesi. Tena ca samayena ekā sarabū “makkhikaṁ gahessāmī”ti pakkhandi, gahaṇakāle makkhikā palātā, so makkhikāya muttattā “muttā mahārājā”ti āha. Muttā tāva hotu, kati muttāti? So puna nimittaṁ olokesi. Atha avidūre kukkuṭo tikkhattuṁ saddaṁ nicchāresi. Brāhmaṇo “tisso mahārājā”ti āha. Evaṁ ekacco āgatanimittena katheti. Etenupāyena gataṭhitani mittehipi kathanaṁ veditabbaṁ.

Amanussānanti yakkhapisācādīnaṁ. (DA.28./III,887.) **Devatānan**ti cātumahārājikādīnaṁ. **Saddaṁ sutvā**ti aññassa cittaṁ ñatvā kathentānaṁ saddaṁ sutvā. **Vitakkavipphārasaddan**ti vitakkavipphāravasena uppannaṁ vippalapantānaṁ suttapamattādīnaṁ saddaṁ. **Sutvā**ti taṁ saddaṁ sutvā. Yaṁ vitakkayato tassa so saddo uppanno, tassa vasena “evampi te mano”ti ādisati. **Manosaṅkhārā paṇihitā**ti cittasaṅkhārā suṭṭhapitā. **Vitakkessatī**ti vitakkayissati pavattessatīti pajānāti. Jānanto ca āgamanena jānāti, pubbabhāgena jānāti, antosamāpattiyaṁ cittaṁ oloketvā jānāti. **Āgamanena jānāti** nāma kasiṇaparikammakāleyeva yenākārena esa kasiṇabhāvanaṁ āraddho paṭhamajjhānaṁ vā …pe… catutthajjhānaṁ vā aṭṭhasamāpattiyo vā nibbattessatīti jānāti. **Pubbabhāgena jānāti** nāma samathavipassanāya āraddhāyeva jānāti, yenākārena esa vipassanaṁ āraddho sotāpattimaggaṁ vā nibbattessati, sakadāgāmimaggaṁ vā nibbattessati, anāgāmimaggaṁ vā nibbattessati, arahattamaggaṁ vā nibbattessatīti jānāti. **Antosamāpattiyaṁ cittaṁ oloketvā jānāti** nāma yenākārena imassa manosaṅkhārā suṭṭhapitā, imassa nāma cittassa anantarā (CS:pg.3.71) imaṁ nāma vitakkaṁ vitakkessati. Ito vuṭṭhitassa etassa hānabhāgiyo vā samādhi bhavissati, ṭhitibhāgiyo vā visesabhāgiyo vā nibbedhabhāgiyo vā abhiññāyo vā nibbattessatīti jānāti.

Tattha puthujjano cetopariyañāṇalābhī puthujjanānaṁyeva cittaṁ jānāti, na ariyānaṁ. Ariyesupi heṭṭhimo heṭṭhimo uparimassa uparimassa cittaṁ na jānāti, uparimo pana heṭṭhimassa jānāti. Etesu ca sotāpanno sotāpattiphalasamāpattiṁ samāpajjati. Sakadāgāmī, anāgāmī, arahā, arahattaphalasamāpattiṁ samāpajjati. Uparimo heṭṭhimaṁ na samāpajjati. Tesañhi heṭṭhimā heṭṭhimā samāpatti tatrupapattiyeva hoti. **Tatheva taṁ hotī**ti idaṁ ekaṁsena tatheva hoti. Cetopariyañāṇavasena ñātañhi aññathābhāvī nāma natthi. Sesaṁ purimanayeneva yojetabbaṁ.

(DA.28.-6)Dassanasamāpattidesanāvaṇṇanā

149. **Ātappamanvāyā**ti-ādi brahmajāle vitthāritameva. Ayaṁ (DA.28./III,888.) panettha saṅkhepo, **ātappan**ti vīriyaṁ. Tadeva padahitabbato **padhānaṁ**. Anuyuñjitabbato **anuyogo**. **Appamādan**ti sati-avippavāsaṁ. **Sammāmanasikāran**ti anicce aniccanti-ādivasena pavattaṁ upāyamanasikāraṁ. **Cetosamādhin**ti paṭhamajjhānasamādhiṁ. **Ayaṁ paṭhamā dassanasamāpattī**ti ayaṁ dvattiṁ sākāraṁ paṭikūlato manasikatvā paṭikūladassanavasena uppāditā paṭhamajjhānasamāpatti paṭhamā dassanasamāpatti nāma, sace pana taṁ jhānaṁ pādakaṁ katvā sotāpanno hoti, ayaṁ nippariyāyeneva paṭhamā dassanasamāpatti.

Atikkamma cāti atikkamitvā ca. **Chavimaṁsalohitan**ti chaviñca maṁsañca lohitañca. **Aṭṭhiṁ paccavekkhatī**ti aṭṭhi aṭṭhīti paccavekkhati. Aṭṭhi aṭṭhīti paccavekkhitvā uppāditā aṭṭhi-ārammaṇā dibbacakkhupādakajjhānasamāpatti dutiyā dassanasamāpatti nāma. Sace pana taṁ jhānaṁ pādakaṁ katvā sakadāgāmimaggaṁ nibbatteti. Ayaṁ nippariyāyena dutiyā dassanasamāpatti. Kāḷavallavāsī Sumatthero

pana “yāva tatiyamaggā vaṭṭatī”ti āha.

Viññāṇasotanti (CS:pg.3.72) viññāṇameva. **Ubhayato abbocchinnan**ti dvīhipi bhāgehi acchinnaṁ. **Idha loke patiṭṭhitañcā**ti chandarāgavasena imasmiñca loke patiṭṭhitaṁ. Dutiyapadepi eseva nayo. Kammaṁ vā kammato upagacchantaṁ idha loke patiṭṭhitaṁ nāma. Kammabhavaṁ ākaḍḍhantaṁ paraloke patiṭṭhitaṁ nāma. Iminā kiṁ kathitaṁ? Sekkhaputhujjanānaṁ cetopariyañāṇaṁ kathitaṁ. Sekkhaputhujjanānañhi cetopariyañāṇaṁ tatiyā dassanasamāpatti nāma.

Idha loke appatiṭṭhitañcāti nicchandarāgattā idhaloke ca appatiṭṭhitaṁ. Dutiyapadepi eseva nayo. Kammaṁ vā kammato na upagacchantaṁ idha loke appatiṭṭhitaṁ nāma. Kammabhavaṁ anākaḍḍhantaṁ paraloke appatiṭṭhitaṁ nāma. Iminā kiṁ kathitaṁ? Khīṇāsavassa cetopariyañāṇaṁ kathitaṁ. Khīṇāsavassa hi cetopariyañāṇaṁ catutthā dassanasamāpatti nāma.

Apica dvattiṁsākāre (DA.28./III,889.) āraddhavipassanāpi paṭhamā dassanasamāpatti. Aṭṭhi-ārammaṇe āraddhavipassanā dutiyā dassanasamāpatti. Sekkhaputhujjanānaṁ cetopariyañāṇaṁ khīṇāsavassa cetopariyañāṇanti idaṁ padadvayaṁ niccalameva. Aparo nayo paṭhamajjhānaṁ paṭhamā dassanasamāpatti Dutiyajjhānaṁ dutiyā. Tatiyajjhānaṁ tatiyā. Catutthajjhānaṁ catutthā dassanasamāpatti. Tathā paṭhamamaggo paṭhamā dassanasamāpatti. Dutiyamaggo dutiyā. Tatiyamaggo tatiyā. Catutthamaggo catutthā dassanasamāpattīti. Sesamettha purimanayeneva yojetabbaṁ.

(DA.28.-7)Puggalapaṇṇattidesanāvaṇṇanā

150. **Puggalapaṇṇattīsū**ti lokavohāravasena “satto puggalo naro poso”ti evaṁ paññāpetabbāsu lokapaññattīsu. Buddhānañhi dve kathā sammutikathā, paramatthakathāti Poṭṭhapādasutte (dī.ni.aṭṭha.1.439-443) vitthāritā.

Tattha puggalapaṇṇattīsūti ayaṁ sammutikathā. Idāni ye puggale paññapento puggalapaṇṇattīsu Bhagavā anuttaro hoti, te dassento **sattime bhante puggalā**. **Ubhatobhāgavimutto**ti-ādimāha. Tattha **ubhatobhāgavimutto**ti dvīhi bhāgehi vimutto, arūpasamāpattiyā rūpakāyato (CS:pg.3.73) vimutto, maggena nāmakāyato. So catunnaṁ arūpasamāpattīnaṁ ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasitvā arahattappattānaṁ, catunnaṁ, nirodhā vuṭṭhāya arahattappatta-anāgāmino ca vasena pañcavidho hoti.

Pāḷi panettha “katamo ca puggalo ubhatobhāgavimutto? Idhekacco puggalo aṭṭhavimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī”ti (dhātu.24) evaṁ aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā. Paññāya vimuttoti **paññāvimutto**. So sukkhavipassako ca, catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattaṁ pattā cattāro cāti imesaṁ vasena pañcavidhova hoti.

Pāḷi panettha aṭṭhavimokkhapaṭikkhepavaseneva āgatā. Yathāha “na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati. Paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṁ vuccati puggalo paññāvimutto”ti (dhātu.25).

Phuṭṭhantaṁ sacchi karotīti **kāyasakkhi**. So jhānaphassaṁ paṭhamaṁ phusati, pacchā nirodhaṁ nibbānaṁ sacchikaroti, so sotāpattiphalaṭṭhaṁ ādiṁ katvā yāva arahattamaggaṭṭhā (DA.28./III,890.) chabbidho hotīti veditabbo. Tenevāha “idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṁ vuccati puggalo kāyasakkhī”ti (dhātu.26).

Diṭṭhantaṁ pattoti **diṭṭhippatto**. Tatridaṁ saṅkhepalakkhaṇaṁ, dukkhā

saṅkhārā sukho nirodhoti ñātaṁ hoti diṭṭhaṁ viditaṁ sacchikataṁ passitaṁ paññāyāti **diṭṭhippatto**. Vitthārato panesopi kāyasakkhi viya chabbidho hoti. Tenevāha-- "idhekacco puggalo idaṁ dukkhanti yathābhūtaṁ pajānāti …pe… ayaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṁ pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṁ vuccati puggalo diṭṭhippatto"ti (dhātu. 27).

Saddhāya (CS:pg.3.74) vimuttoti **saddhāvimutto**. Sopi vuttanayeneva chabbidho hoti. Tenevāha-- "idhekacco puggalo idaṁ dukkhanti yathābhūtaṁ pajānāti, ayaṁ dukkhasamudayoti yathābhūtaṁ pajānāti, ayaṁ dukkhanirodhoti yathābhūtaṁ pajānāti, ayaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṁ pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti no ca kho yathā diṭṭhippattassa. Ayaṁ vuccati puggalo saddhāvimutto"ti (dhātu.28). Etesu hi saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggakkhaṇe saddahantassa viya, okappentassa viya, adhimuccantassa viya ca kilesakkhayo hoti. Diṭṭhippattassa pubbabhāgamaggakkhaṇe kilesacchedakaṁ ñāṇaṁ adandhaṁ tikhiṇaṁ sūraṁ hutvā vahati. Tasmā yathā nāma nātitikhiṇena asinā kadaliṁ chindantassa chinnaṭṭhānaṁ na maṭṭhaṁ hoti, asi na sīghaṁ vahati, saddo suyyati, balavataro vāyāmo kātabbo hoti, evarūpā saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā. Yathā pana atinisitena asinā kadaliṁ chindantassa chinnaṭṭhānaṁ maṭṭhaṁ hoti, asi sīghaṁ vahati, saddo na suyyati, balavataraṁ vāyāmakiccaṁ na hoti, evarūpā paññāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā veditabbā.

Dhammaṁ anussaratīti **dhammānusārī**. **Dhammo**ti paññā, paññāpubbaṅgamaṁ maggaṁ bhāvetīti attho. **Saddhānusārimhipi** eseva nayo, ubhopete sotāpattimaggaṭṭhāyeva. Vuttampi cetaṁ "yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyaṁ adhimattaṁ hoti, paññāvāhiṁ paññāpubbaṅgamaṁ ariyamaggaṁ bhāveti. Ayaṁ vuccati puggalo dhammānusārī"ti. (DA.28./III,891.) Tathā "yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyaṁ adhimattaṁ hoti saddhāvāhiṁ saddhāpubbaṅgamaṁ ariyamaggaṁ bhāveti. Ayaṁ vuccati puggalo saddhānusārī"ti. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesā ubhatobhāgavimuttādikathā Visuddhimagge paññābhāvanādhikāre vuttā. Tasmā tattha vuttanayeneva veditabbā. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṁ.

(DA.28.-8)Padhānadesanāvaṇṇanā

151. **Padhānesū**ti idha padahanavasena "satta bojjhaṅgā padhānā"ti vuttā. Tesaṁ vitthārakathā mahāsatipaṭṭhāne vuttanayeneva veditabbā. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṁ.

(DA.28.-9)Paṭipadādesanāvaṇṇanā

152. **Dukkhapaṭipadā**dīsu (CS:pg.3.75) ayaṁ vitthāranayo-- "tattha katamā dukkhapaṭipadā dandhābhiññā paññā? Dukkhena kasirena samādhiṁ uppādentassa dandhaṁ taṁ ṭhānaṁ abhijānantassa yā paññā pajānanā …pe… amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, ayaṁ vuccati dukkhapaṭipadā dandhābhiññā paññā. Tattha katamā dukkhapaṭipadā khippābhiññā paññā? Dukkhena kasirena samādhiṁ uppādentassa khippaṁ taṁ ṭhānaṁ abhijānantassa yā paññā pajānanā …pe… sammādiṭṭhi, ayaṁ

vuccati dukkhapaṭipadā khippābhiññā paññā. Tattha katamā sukhapaṭipadā dandhābhiññā paññā? Akicchena akasirena samādhiṁ uppādentassa dandhaṁ taṁ ṭhānaṁ abhijānantassa yā paññā pajānanā …pe… sammādiṭṭhi, ayaṁ vuccati sukhapaṭipadā dandhābhiññā paññā. Tattha katamā sukhapaṭipadā khippābhiññā paññā? Akicchena akasirena samādhiṁ uppādentassa khippaṁ taṁ ṭhānaṁ abhijānantassa yā paññā pajānanā …pe… sammādiṭṭhi, ayaṁ vuccati sukhapaṭipadā khippābhiññā paññā"ti (vibha.801). Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimagge vutto. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṁ.

(DA.28.-10)Bhassasamācārādivaṇṇanā

153. **Na ceva musāvādūpasañhitan**ti bhassasamācāre ṭhitopi kathāmaggaṁ anupacchinditvā kathentopi idhekacco bhikkhu na ceva musāvādūpasañhitaṁ bhāsati. Aṭṭha anariyavohāre vajjetvā aṭṭha ariyavohārayuttameva bhāsati. **Na ca vebhūtiyan**ti bhassasamācāre ṭhitopi bhedakaravācaṁ na bhāsati. (DA.28./III,892.) **Na ca pesuṇiyan**ti tassāyevetaṁ vevacanaṁ. Vebhūtiyavācā hi piyabhāvassa suññakaraṇato "pesuṇiyan"ti vuccati. Nāmamevassā etanti Mahāsīvatthero avoca. **Na ca sārambhajan**ti sārambhajā ca yā vācā, tañca na bhāsati. "Tvaṁ dussīlo"ti vutte, "tvaṁ dussīlo tavācariyo dussīlo"ti vā, "tuyhaṁ āpattī"ti vutte, "ahaṁ piṇḍāya caritvā pāṭaliputtaṁ gato"ti-ādinā nayena bahiddhā vikkhepakathāpavattaṁ vā karaṇuttariyavācaṁ na bhāsati. **Jayāpekkho**ti jayapurekkhāro hutvā, yathā hatthako Sakyaputto titthiyā nāma dhammenapi adhammenapi jetabbāti saccālikaṁ yaṁkiñci bhāsati, evaṁ (CS:pg.3.76) jayāpekkho jayapurekkhāro hutvā na bhāsatīti attho. **Mantā mantā ca vācaṁ bhāsatī**ti ettha mantāti vuccati paññā, mantāya paññāya. Puna mantāti upaparikkhitvā. Idaṁ vuttaṁ hoti, bhassasamācāre ṭhito divasabhāgampi kathento paññāya upaparikkhitvā yuttakathameva kathetīti. **Nidhānavatin**ti hadayepi nidahitabbayuttaṁ. **Kālenā**ti yuttapattakālena.

Evaṁ bhāsitā hi vācā amusā ceva hoti apisuṇā ca apharusā ca asaṭhā ca asamphappalāpā ca. Evarūpā ca ayaṁ vācā catusaccanissitātipi sikkhattayanissitātipi dasakathāvatthunissitātipi terasadhutaṅganissitātipi sattattiṁsabodhipakkhiyadhammanissitātipi magganissitātipi vuccati. Tenāha **etadānuttariyaṁ, bhante, bhassasamācāre**ti taṁ purimanayeneva yojetabbaṁ.

Sacco cassa saddho cāti sīlācāre ṭhito bhikkhu sacco ca bhaveyya saccakatho saddho ca saddhāsampanno. Nanu heṭṭhā saccaṁ kathitameva, idha kasmā puna vuttanti? Heṭṭhā vācāsaccaṁ kathitaṁ. Sīlācāre ṭhito pana bhikkhu antamaso hasanakathāyapi musāvādaṁ na karotīti dassetuṁ idha vuttaṁ. Idāni so dhammena samena jīvitaṁ kappetīti dassanatthaṁ **na ca kuhako**ti-ādi vuttaṁ. Tattha "kuhako"ti-ādīni brahmajāle vitthāritāni.

Indriyesu guttadvāro, bhojane mattaññūti chasu indriyesu guttadvāro bhojanepi pamāṇaññū. (DA.28./III,893.) **Samakārī**ti samacārī, kāyena vācāya manasā ca kāyavaṅkādīni pahāya samaṁ caratīti attho. **Jāgariyānuyogamanuyutto**ti rattindivaṁ cha koṭṭhāse katvā "divasaṁ caṅkamena nisajjāyā"ti vuttanayeneva jāgariyānuyogaṁ yuttappayutto viharati. **Atandito**ti nittandī kāyālasiyavirahito. **Āraddhavīriyo**ti kāyikavīriyenāpi āraddhavīriyo hoti, gaṇasaṅgaṇikaṁ vinodetvā catūsu iriyāpathesu aṭṭha-ārabbhavatthuvasena ekavihārī. Cetasikavīriyenāpi āraddhavīriyo hoti, kilesasaṅgaṇikaṁ pahāya vinodetvā aṭṭhasamāpattivasena ekavihārī. Api ca yathā tathā

kilesuppattiṁ nivārento cetasikavīriyena āraddhavīriyo hoti. **Jhāyī**ti ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānavasena (CS:pg.3.77) jhāyī. **Satimā**ti cirakatādi-anussaraṇasamatthāya satiyā samannāgato.

Kalyāṇapaṭibhānoti vākkaraṇasampanno ceva hoti paṭibhānasampanno ca. Yuttapaṭibhāno kho pana hoti no muttapaṭibhāno. Sīlasamācārasmiñhi ṭhitabhikkhu muttapaṭibhāno na hoti, yuttapaṭibhāno pana hoti Vaṅgīsatthero viya. **Gatimā**ti gamanasamatthāya paññāya samannāgato. **Dhitimā**ti dhāraṇasamatthāya paññāya samannāgato. **Matimā**ti ettha pana matīti paññāya nāmameva, tasmā paññavāti attho. Iti tīhipi imehi padehi paññāva kathitā. Tattha heṭṭhā samaṇadhammakaraṇavīriyaṁ kathitaṁ, idha Buddhavacanagaṇhanavīriyaṁ. Tathā heṭṭhā vipassanāpaññā kathitā, idha Buddhavacanagaṇhanapaññā. **Na ca kāmesu giddho**ti vatthukāmakilesakāmesu agiddho. **Sato ca nipako cā**ti abhikkantapaṭikkantādīsu sattasu ṭhānesu satiyā ceva ñāṇena ca samannāgato caratīti attho. Nepakkanti paññā, tāya samannāgatattā nipakoti vutto. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṁ.

(DA.28.-11)Anusāsanavidhādivaṇṇanā

154. **Paccattaṁ yoniso manasikārā**ti attano upāyamanasikārena. **Yathānusiṭṭhaṁ tathā paṭipajjamāno**ti yathā mayā anusiṭṭhaṁ anusāsanī dinnā, tathā paṭipajjamāno. (DA.28./III,894.) **Tiṇṇaṁ saṁyojanānaṁ parikkhayā**ti-ādi vuttatthameva. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṁ.

155. **Parapuggalavimuttiñāṇe**ti sotāpannādīnaṁ parapuggalānaṁ tena tena maggena kilesavimuttiñāṇe. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṁ.

156. **Amutrāsiṁ evaṁnāmo**ti eko pubbenivāsaṁ anussaranto nāmagottaṁ pariyādiyamāno gacchati. Eko suddhakhandheyeva anussarati, eko hi sakkoti, eko na sakkoti. Tattha yo sakkoti, tassa vasena aggahetvā asakkontassa vasena gahitaṁ. Asakkonto pana kiṁ karoti? Suddhakhandheyeva anussaranto gantvā anekajātisatasahassamatthake ṭhatvā nāmagottaṁ pariyādiyamāno otarati. Taṁ dassento **evaṁnāmo**ti-ādimāha (CS:pg.3.78) **So evamāhā**ti so diṭṭhigatiko evamāha. Tattha kiñcāpi sassatoti vatvā "te ca sattā saṁsarantī"ti vadantassa vacanaṁ pubbāparaviruddhaṁ hoti. Diṭṭhigatikattā panesa etaṁ na sallakkhesi. Diṭṭhigatikassa hi ṭhānaṁ vā niyamo vā natthi. Imaṁ gahetvā imaṁ vissajjeti, imaṁ vissajjetvā imaṁ gaṇhātīti brahmajāle vitthāritamevetaṁ. **Ayaṁ tatiyo sassatavādo**ti thero lābhisseva vasena tayo sassatavāde āha. Bhagavatā pana takkīvādampi gahetvā brahmajāle cattāro vuttā. Etesaṁ pana tiṇṇaṁ vādānaṁ vitthārakathā brahmajāle (dī.ni.aṭṭha.1.30) vuttanayeneva veditabbā. Sesamidhāpi purimanayeneva vitthāretabbaṁ.

157. **Gaṇanāya vā**ti piṇḍagaṇanāya. **Saṅkhānenā**ti acchiddakavasena manogaṇanāya. Ubhayathāpi piṇḍagaṇanameva dasseti. Idaṁ vuttaṁ hoti, vassānaṁ satavasena sahassavasena satasahassavasena koṭivasena piṇḍaṁ katvāpi ettakāni vassasatānīti vā ettakā vassakoṭiyoti vā evaṁ saṅkhātuṁ na sakkā. Tumhe pana attano dasannaṁ pāramīnaṁ pūritattā sabbaññutaññāṇassa suppaṭividdhattā yasmā vo anāvaraṇañāṇaṁ sūraṁ vahati. Tasmā desanāñāṇakusalataṁ purakkhatvā vassagaṇanāyapi pariyantikaṁ katvā kappagaṇanāyapi paricchinditvā ettakanti (DA.28./III,895.) dassethāti dīpeti. Pāḷiyattho panettha vuttanayeyeva. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṁ.

158. **Etadānuttariyaṁ, bhante, sattānaṁ cutūpapātañāṇe**ti bhante yāpi ayaṁ

sattānaṁ cutipaṭisandhivasena ñāṇadesanā, sāpi tumhākaṁyeva anuttarā. Atītabuddhāpi evameva desesuṁ. Anāgatāpi evameva desessanti. Tumhe tesaṁ atītānāgatabuddhānaṁ ñāṇena saṁsanditvāva desayittha. "Imināpi kāraṇena evaṁpasanno ahaṁ bhante Bhagavatī"ti dīpeti. Pāḷiyattho panettha vitthāritoyeva.

159. **Sāsavā sa-upadhikā**ti sadosā sa-upārambhā. **No ariyāti vuccatī**ti ariyiddhīti na vuccati. **Anāsavā anupadhikā**ti niddosā anupārambhā. **Ariyāti vuccatī**ti ariyiddhīti vuccati. **Appaṭikūlasaññī** (CS:pg.3.79) **tattha viharatī**ti kathaṁ appaṭikūlasaññī tattha viharatīti? Paṭikūle satte mettaṁ pharati, saṅkhāre dhātusaññaṁ upasaṁharati. Yathāha "kathaṁ paṭikūle appaṭikūlasaññī viharati (paṭi.ma.3.97)? Aniṭṭhasmiṁ vatthusmiṁ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṁharatī"ti. **Paṭikūlasaññī tattha viharatī**ti appaṭikūle satte asubhasaññaṁ pharati, saṅkhāre aniccasaññaṁ upasaṁharati. Yathāha "kathaṁ appaṭikūle paṭikūlasaññī viharati? Iṭṭhasmiṁ vatthusmiṁ asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṁharatī"ti. Evaṁ sesapadesupi attho veditabbo.

Upekkhako tattha viharatīti iṭṭhe arajjanto aniṭṭhe adussanto yathā aññe asamapekkhanena mohaṁ uppādenti, evaṁ anuppādento chasu ārammaṇesu chaḷaṅgupekkhāya upekkhako viharati. **Etadānuttariyaṁ, bhante, iddhividhāsū**ti, bhante, yā ayaṁ dvīsu iddhīsu evaṁdesanā, etadānuttariyaṁ. **Taṁ Bhagavā**ti taṁ desanaṁ Bhagavā asesaṁ sakalaṁ abhijānāti. **Taṁ Bhagavato**ti taṁ desanaṁ Bhagavato asesaṁ abhijānato. **Uttari abhiññeyyaṁ natthī**ti uttari abhijānitabbaṁ natthi. Ayaṁ nāma ito añño dhammo vā puggalo vā yaṁ Bhagavā na jānāti idaṁ natthi. **Yadabhijānaṁ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā**ti yaṁ tumhehi anabhiññātaṁ añño samaṇo (DA.28./III,896.) vā brāhmaṇo vā abhijānanto Bhagavatā bhiyyobhiññataro assa, adhikatarapañño bhaveyya. **Yadidaṁ iddhividhāsū**ti ettha **yadidan**ti nipātamattaṁ. Iddhividhāsu Bhagavatā uttaritaro natthi. Atītabuddhāpi hi imā dve iddhiyo desesuṁ, anāgatāpi imāva desessanti. Tumhepi tesaṁ ñāṇena saṁsanditvā imāva desayittha. Iti Bhagavā iddhividhāsu anuttaroti dassento "imināpi kāraṇena evaṁpasanno ahaṁ, bhante, Bhagavatī"ti dīpeti. Ettāvatā ye dhammasenāpati divāṭṭhāne nisīditvā soḷasa aparampariyadhamme sammasi, teva dassitā honti.

(DA.28.-17)Aññathāsatthuguṇadassanādivaṇṇanā

160. Idāni aparenapi ākārena Bhagavato guṇe dassento **yaṁ taṁ bhante**ti-ādimāha. Tattha **saddhena kulaputtenā**ti saddhā kulaputtā (CS:pg.3.80) nāma atītānāgatapaccuppannā bodhisattā. Tasmā yaṁ sabbaññubodhisattena pattabbanti vuttaṁ hoti. Kiṁ pana tena pattabbaṁ? Nava lokuttaradhammā. **Āraddhavīriyenā**ti-ādīsu "vīriyaṁ thāmo"ti-ādīni sabbāneva vīriyavevacanāni. Tattha **āraddhavīriyenā**ti paggahitavīriyena. **Thāmavatā**ti thāmasampannena thiravīriyena. **Purisathāmenā**ti tena thāmavatā yaṁ purisathāmena pattabbanti vuttaṁ hoti. Anantarapadadvayepi eseva nayo. **Purisadhorayhenā**ti yā asamadhurehi Buddhehi vahitabbā dhurā, taṁ dhuraṁ vahanasamatthena mahāpurisena. **Anuppattaṁ taṁ Bhagavatā**ti taṁ sabbaṁ atītānāgatabuddhehi pattabbaṁ, sabbameva anuppattaṁ, Bhagavato ekaguṇopi ūno natthīti dasseti. **Kāmesu kāmasukhallikānuyogan**ti vatthukāmesu kāmasukhallikānuyogaṁ. Yathā aññe keṇiyajaṭilādayo samaṇabrāhmaṇā "ko jānāti paralokaṁ Sukho imissā paribbājikāya mudukāya lomasāya bāhāya samphasso"ti moḷibandhāhi paribbājikāhi paricārenti sampattaṁ sampattaṁ

rūpādi-ārammaṇaṁ anubhavamānā kāmasukhamanuyuttā, na evamanuyuttoti dasseti.

Hīnanti lāmakaṁ. **Gamman**ti gāmavāsīnaṁ dhammaṁ. **Pothujjanikan**ti puthujjanehi sevitabbaṁ. **Anariyan**ti na niddosaṁ. Na vā ariyehi sevitabbaṁ. **Anatthasañhitan**ti anatthasaṁyuttaṁ. (DA.28./III,897.) **Attakilamathānuyogan**ti attano ātāpanaparitāpanānuyogaṁ. **Dukkhan**ti dukkhayuttaṁ, dukkhamaṁ vā. Yathā eke samaṇabrāhmaṇā kāmasukhallikānuyogaṁ parivajjessāmāti kāyakilamathaṁ anudhāvanti, tato muñcissāmāti kāmasukhaṁ anudhāvanti, na evaṁ Bhagavā. Bhagavā pana ubho ete ante vajjetvā yā sā "Atthi, bhikkhave, majjhimā paṭipadā Tathāgatena abhisambuddhā cakkhukaraṇī"ti evaṁ vuttā sammāpaṭipatti, tameva paṭipanno. Tasmā "na ca attakilamathānuyogan"ti-ādimāha.

Ābhicetasikānanti abhicetasikānaṁ, kāmāvacaracittāni atikkamitvā ṭhitānanti attho. **Diṭṭhadhammasukhavihārānan**ti imasmiṁyeva attabhāve sukhavihārānaṁ. **Poṭṭhapādasuttanta**sminhi sappītikadutiyajjhānaphalasamāpatti kathitā (dī.ni.1.432). **Pāsādikasuttante** saha maggena vipassanāpādakajjhānaṁ. Dasuttarasuttante (CS:pg.3.81) catutthajjhānikaphalasamāpatti. Imasmiṁ sampasādanīye diṭṭhadhammasukhavihārajjhānāni kathitāni. **Nikāmalābhī**ti yathākāmalābhī. **Akicchalābhī**ti adukkhalābhī. **Akasiralābhī**ti vipulalābhī.

(DA.28.-18)Anuyogadānappakāravaṇṇanā

161. **Ekissā lokadhātuyā**ti dasasahassilokadhātuyā. Tīṇi hi khettāni--jātikhettaṁ āṇākhettaṁ visayakhettaṁ. Tattha **jātikhettaṁ** nāma dasasahassī lokadhātu. Sā hi Tathāgatassa mātukucchiṁ okkamanakāle nikkhamanakāle sambodhikāle dhammacakkappavattane āyusaṅkhārossajjane parinibbāne ca kampati. Koṭisatasahassacakkavāḷaṁ pana **āṇākhettaṁ** nāma. Āṭānāṭiyamoraparittadhajaggaparittaratanaparittādīnañhi ettha āṇā vattati. **Visayakhettassa** pana parimāṇaṁ natthi, Buddhānañhi "yāvatakaṁ ñāṇaṁ, tāvatakaṁ ñeyyaṁ, yāvatakaṁ ñeyyaṁ tāvatakaṁ ñāṇaṁ, ñāṇapariyantikaṁ ñeyyaṁ, ñeyyapariyantikaṁ ñāṇan"ti (mahāni.55) vacanato avisayo nāma natthi.

Imesu pana tīsu khettesu ṭhapetvā imaṁ cakkavāḷaṁ aññasmiṁ cakkavāḷe Buddhā uppajjantīti suttaṁ natthi, nuppañjantīti pana atthi. Tīṇi piṭakāni Vinayapiṭakaṁ, Suttantapiṭakaṁ (DA.28./III,898.) Abhidhammapiṭakaṁ. Tisso saṅgītiyo Mahākassapattherassa saṅgīti, Yasattherassa saṅgīti, moggaliputtatissattherassa saṅgītīti. Imā tisso saṅgītiyo āruḷhe tepiṭake Buddhavacane "imaṁ cakkavāḷaṁ muñcitvā aññattha Buddhā uppajjantī"ti suttaṁ natthi, nuppajjantīti pana atthi.

Apubbaṁ acarimanti apure apacchā ekato nuppajjanti, pure vā pacchā vā uppajjantīti vuttaṁ hoti. Tattha bodhipallaṅke "bodhiṁ apatvā na uṭṭhahissāmī"ti nisinnakālato paṭṭhāya yāva mātukucchismiṁ paṭisandhiggahaṇaṁ, tāva pubbeti na veditabbaṁ. Bodhisattassa hi paṭisandhiggahaṇe dasasahassacakkavāḷakampaneneva khettapariggaho kato. Aññassa Buddhassa uppattipi nivāritā hoti. Parinibbānato paṭṭhāya ca yāva sāsapamattāpi dhātuyo tiṭṭhanti, tāva pacchāti na veditabbaṁ. Dhātūsu hi ṭhitāsu (CS:pg.3.82) Buddhāpi ṭhitāva honti. Tasmā etthantare aññassa Buddhassa uppatti nivāritāva hoti. Dhātuparinibbāne pana jāte aññassa Buddhassa uppatti na nivāritā.

(DA.28.-18-1)Tipiṭaka-antaradhānakathā

Tīṇi antaradhānāni nāma pariyatti-antaradhānaṁ, paṭivedha-antaradhānaṁ, paṭipatti-antaradhānanti. Tattha **pariyattī**ti tīṇi piṭakāni. **Paṭivedho**ti saccappaṭivedho. **Paṭipattī**ti paṭipadā. Tattha paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Ekasmiñhi kāle paṭivedhakarā bhikkhū bahū honti, esa bhikkhu puthujjanoti aṅguliṁ pasāretvā dassetabbo hoti. Imasmiṁyeva dīpe ekavāraṁ puthujjanabhikkhu nāma nāhosi. Paṭipattipūrakāpi kadāci bahū honti, kadāci appā. Iti paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Sāsanaṭṭhitiyā pana pariyatti pamāṇaṁ. Paṇḍito hi tepiṭakaṁ sutvā dvepi pūreti.

Yathā amhākaṁ bodhisatto āḷārassa santike pañcābhiññā satta ca samāpattiyo nibbattetvā nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā parikammaṁ pucchi, so na jānāmīti āha. Tato udakassa santikaṁ gantvā adhigatavisesaṁ saṁsanditvā nevasaññānāsaññāyatanassa parikammaṁ pucchi, so ācikkhi, tassa vacanasamanantarameva mahāsatto taṁ jhānaṁ sampādesi, evameva paññavā bhikkhu pariyattiṁ sutvā dvepi pūreti. Tasmā pariyattiyā ṭhitāya sāsanaṁ ṭhitaṁ hoti. Yadā pana sā antaradhāyati, tadā paṭhamaṁ Abhidhammapiṭakaṁ nassati. Tattha paṭṭhānaṁ sabbapaṭhamaṁ antaradhāyati. Anukkamena pacchā (DA.28./III,899.) dhammasaṅgaho tasmiṁ antarahite itaresu dvīsu Piṭakesu ṭhitesupi sāsanaṁ ṭhitameva hoti.

Tattha Suttantapiṭake antaradhāyamāne paṭhamaṁ Aṅguttaranikāyo ekādasakato paṭṭhāya yāva ekakā antaradhāyati, tadanantaraṁ Saṁyuttanikāyo cakkapeyyālato paṭṭhāya yāva oghataraṇā antaradhāyati. Tadanantaraṁ Majjhimanikāyo indriyabhāvanato paṭṭhāya yāva mūlapariyāyā antaradhāyati. Tadanantaraṁ Dīghanikāyo Dasuttarato paṭṭhāya yāva brahmajālā antaradhāyati. Ekissāpi dvinnampi gāthānaṁ pucchā addhānaṁ (CS:pg.3.83) gacchati, sāsanaṁ dhāretuṁ na sakkoti, sabhiyapucchā āḷavakapucchā viya ca. Etā kira Kassapabuddhakālikā antarā sāsanaṁ dhāretuṁ nāsakkhiṁsu.

Dvīsu pana Piṭakesu antarahitesupi Vinayapiṭake ṭhite sāsanaṁ tiṭṭhati. Parivārakkhandhakesu antarahitesu ubhatovibhaṅge ṭhite ṭhitameva hoti. Ubhatovibhaṅge antarahite mātikāyapi ṭhitāya ṭhitameva hoti. Mātikāya antarahitāya pātimokkhapabbajjā-upasampadāsu ṭhitāsu sāsanaṁ tiṭṭhati. Liṅgaṁ addhānaṁ gacchati. Setavatthasamaṇavaṁso pana Kassapabuddhakālato paṭṭhāya sāsanaṁ dhāretuṁ nāsakkhi. **Paṭisambhidāpattehi** vassasahassaṁ aṭṭhāsi. **Chaḷabhiññehi** vassasahassaṁ. **Tevijjehi** vassasahassaṁ. **Sukkhavipassakehi** vassasahassaṁ. **Pātimokkhehi** vassasahassaṁ aṭṭhāsi. Pacchimakassa pana saccappaṭivedhato pacchimakassa sīlabhedato paṭṭhāya sāsanaṁ osakkitaṁ nāma hoti. Tato paṭṭhāya aññassa Buddhassa uppatti na nivāritā.

(DA.28.-18-2)Sāsana-antarahitavaṇṇanā

Tīṇi parinibbānāni nāma kilesaparinibbānaṁ khandhaparinibbānaṁ dhātuparinibbānanti. Tattha kilesaparinibbānaṁ bodhipallaṅke ahosi. Khandhaparinibbānaṁ Kusinārāyaṁ. Dhātuparinibbānaṁ anāgate bhavissati. Sāsanassa kira osakkanakāle imasmiṁ tambapaṇṇidīpe dhātuyo sannipatitvā mahācetiyaṁ gamissanti. Mahācetiyato nāgadīpe rājāyatanacetiyaṁ. Tato mahābodhipallaṅkaṁ gamissanti. Nāgabhavanatopi devalokatopi brahmalokatopi

dhātuyo mahābodhipallaṅkameva gamissanti. Sāsapamattāpi dhātuyo na antarā nassissanti. Sabbadhātuyo mahābodhipallaṅke rāsibhūtā suvaṇṇakkhandho viya ekagghanā hutvā chabbaṇṇarasmiyo vissajjessanti.

Tā dasasahassilokadhātuṁ (DA.28./III,900.) pharissanti, tato dasasahassacakkavāḷadevatā sannipatitvā "ajja Satthā parinibbāti, ajja sāsanaṁ osakkati, pacchimadassanaṁ dāni idaṁ amhākan"ti dasabalassa parinibbutadivasato mahantataraṁ kāruññaṁ karissanti. Ṭhapetvā anāgāmikhīṇāsave avasesā (CS:pg.3.84) sakabhāvena sandhāretuṁ na sakkhissanti. Dhātūsu tejodhātu uṭṭhahitvā yāva brahmalokā uggacchissati. Sāsapamattāyapi dhātuyā sati ekajālā bhavissati. Dhātūsu pariyādānaṁ gatāsu upacchijjissati. Evaṁ mahantaṁ ānubhāvaṁ dassetvā dhātūsu antarahitāsu sāsanaṁ antarahitaṁ nāma hoti.

Yāva na evaṁ antaradhāyati, tāva acarimaṁ nāma hoti. Evaṁ apubbaṁ acarimaṁ uppajjeyyuṁ, netaṁ ṭhānaṁ vijjati. Kasmā pana apubbaṁ acarimaṁ nuppajjantīti? Anacchariyattā. Buddhā hi acchariyamanussā. Yathāha-- "ekapuggalo, bhikkhave, loke uppajjamāno uppajjati acchariyamanusso. Katamo ekapuggalo? Tathāgato arahaṁ sammāsambuddho"ti (a.ni.1.172). Yadi ca dve vā cattāro vā aṭṭha vā soḷasa vā ekato uppajjeyyuṁ, anacchariyā bhaveyyuṁ. Ekasmiñhi vihāre dvinnaṁ cetiyānampi lābhasakkāro uḷāro na hoti. Bhikkhūpi bahutāya na acchariyā jātā, evaṁ Buddhāpi bhaveyyuṁ, tasmā nuppajjanti. Desanāya ca visesābhāvato. Yañhi satipaṭṭhānādibhedaṁ dhammaṁ eko deseti. Aññena uppajjitvāpi sova desetabbo siyā, tato anacchariyo siyā. Ekasmiṁ pana dhammaṁ desente desanāpi acchariyā hoti, vivādabhāvato ca. Bahūsu hi Buddhesu uppannesu bahūnaṁ ācariyānaṁ antevāsikā viya amhākaṁ Buddho pāsādiko, amhākaṁ Buddho madhurassaro lābhī puññavāti vivadeyyuṁ. Tasmāpi evaṁ nuppajjanti. Api cetaṁ kāraṇaṁ milindaraññāpi puṭṭhena Nāgasenattherena vitthāritameva. Vuttañhi tattha--

Bhante, nāgasena, bhāsitampi hetaṁ Bhagavatā "aṭṭhānametaṁ, bhikkhave, anavakāso, yaṁ ekissā lokadhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbaṁ acarimaṁ uppajjeyyuṁ, netaṁ ṭhānaṁ vijjatī"ti. Desayantā ca, bhante nāgasena, (DA.28./III,901.) sabbepi Tathāgatā sattatiṁsa bodhipakkhiye dhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpenti, anusāsamānā ca appamādappaṭipattiyaṁ anusāsanti. Yadi, bhante nāgasena, sabbesampi Tathāgatānaṁ (CS:pg.3.85) ekā desanā ekā kathā ekasikkhā ekānusāsanī, kena kāraṇena dve Tathāgatā ekakkhaṇe nuppajjanti. Ekenapi tāva Buddhuppādena ayaṁ loko obhāsajāto, yadi dutiyo Buddho bhaveyya, dvinnaṁ pabhāya ayaṁ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya, ovadamānā ca dve Tathāgatā sukhaṁ ovadeyyuṁ, anusāsamānā ca sukhaṁ anusāseyyuṁ, tattha me kāraṇaṁ desehi, yathāhaṁ nissaṁsayo bhaveyyan"ti.

Ayaṁ, mahārāja, dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva Tathāgatassa guṇaṁ dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyaṁ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya, kampeyya, nameyya, oṇameyya, vinameyya, vikireyya, vidhameyya, viddhaṁseyya, na ṭhānamupagaccheyya.

Yathā, mahārāja, nāvā ekapurisasandhāraṇī bhaveyya, ekapurise abhirūḷhe sā nāvā samupādikā bhaveyya, atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisathūlena sabbaṅgapaccaṅgena, so taṁ nāvaṁ abhirūheyya, api nu sā, mahārāja, nāvā dvinnampi dhāreyyāti? Na hi, bhante, caleyya, kampeyya, nameyya, oṇameyya, vinameyya, vikireyya, vidhameyya, viddhaṁseyya, na ṭhānamupagaccheyya osīdeyya udaketi. Evameva kho, mahārāja, ayaṁ dasasahassī lokadhātu

ekabuddhadhāraṇī, ekasseva Tathāgatassa guṇaṁ dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyaṁ dasasahassī lokadhātu dhāreyya …pe… na ṭhānamupagaccheyya.

Yathā vā pana, mahārāja, puriso yāvadatthaṁ bhojanaṁ bhuñjeyya chādentaṁ yāva kaṇṭhamabhipūrayitvā, so dhāto pīṇito paripuṇṇo nirantaro tandīkato anoṇamitadaṇḍajāto punadeva tāvatakaṁ bhojanaṁ bhuñjeyya, api nu kho so, mahārāja, puriso sukhito bhaveyyāti? Na hi, bhante (CS:pg.3.86) sakiṁ bhuttova mareyyāti; evameva kho, mahārāja, ayaṁ dasasahassī lokadhātu (DA.28./III,902.) ekabuddhadhāraṇī …pe… na ṭhānamupagaccheyyāti.

Kiṁ nu kho, bhante nāgasena, atidhammabhārena pathavī calatīti? Idha, mahārāja, dve sakaṭā ratanapūritā bhaveyyuṁ yāva mukhasamā, ekasmā sakaṭato ratanaṁ gahetvā ekasmiṁ sakaṭe ākireyyuṁ, api nu kho taṁ, mahārāja, sakaṭaṁ dvinnampi sakaṭānaṁ ratanaṁ dhāreyyāti? Na hi, bhante, nābhipi tassa phaleyya, arāpi tassa bhijjeyyuṁ, nemipi tassa opateyya, akkhopi tassa bhijjeyyāti. Kiṁ nu kho, mahārāja, atiratanabhārena sakaṭaṁ bhijjatīti? Āma, bhante,ti. Evameva kho, mahārāja, atidhammabhārena pathavī calati.

Apica, mahārāja, imaṁ kāraṇaṁ Buddhabalaparidīpanāya osāritaṁ aññampi tattha atirūpaṁ kāraṇaṁ suṇohi, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi, mahārāja, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuṁ, tesaṁ parisāya vivādo uppajjeyya "tumhākaṁ Buddho amhākaṁ Buddho"ti, ubhato pakkhajātā bhaveyyuṁ. Yathā, mahārāja, dvinnaṁ balavāmaccānaṁ parisāya vivādo uppajjeyya "tumhākaṁ amacco amhākaṁ amacco"ti, ubhato pakkhajātā honti; evameva kho, mahārāja, yadi dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuṁ, tesaṁ parisāya vivādo uppajjeyya "tumhākaṁ Buddho, amhākaṁ Buddho"ti, ubhato pakkhajātā bhaveyyuṁ, idaṁ tāva, mahārāja, ekaṁ kāraṇaṁ, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Aparampi, mahārāja, uttariṁ kāraṇaṁ suṇohi, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi, mahārāja, dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuṁ, "aggo Buddho"ti yaṁ vacanaṁ, taṁ micchā bhaveyya, "jeṭṭho Buddho"ti, seṭṭho Buddhoti, visiṭṭho Buddhoti, uttamo Buddhoti, pavaro Buddhoti, asamo Buddhoti (CS:pg.3.87) asamasamo Buddhoti, appaṭimo Buddhoti, appaṭibhāgo Buddhoti, appaṭipuggalo (DA.28./III,903.) Buddhoti yaṁ vacanaṁ, taṁ micchā bhaveyya. Imampi kho tvaṁ, mahārāja, kāraṇaṁ atthato sampaṭiccha, yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Apica kho, mahārāja, Buddhānaṁ Bhagavantānaṁ sabhāvapakati esā, yaṁ ekoyeva Buddho loke uppajjati. Kasmā kāraṇā? Mahantatāya sabbaññubuddhaguṇānaṁ, yaṁ aññampi, mahārāja, mahantaṁ hoti, taṁ ekaṁyeva hoti. Pathavī, mahārāja, mahantī, sā ekāyeva. Sāgaro mahanto, so ekoyeva. Sineru girirājā mahanto, so ekoyeva. Ākāso mahanto, so ekoyeva. Sakko mahanto, so ekoyeva. Māro mahanto so ekoyeva. Mahābrahmā mahanto, so ekoyeva. Tathāgato arahaṁ sammāsambuddho mahanto, so ekoyeva lokasmiṁ. Yattha te uppajjanti, tattha aññesaṁ okāso na hoti. Tasmā, mahārāja, Tathāgato arahaṁ sammāsambuddho ekoyeva loke uppajjatīti. Sukathito, bhante nāgasena, pañho opammehi kāraṇehīti (mi.pa.5.1.1).

Dhammassa cānudhammanti navavidhassa lokuttaradhammassa anudhammaṁ pubbabhāgappaṭipadaṁ. **Sahadhammiko**ti sakāraṇo. **Vādānuvādo**ti vādoyeva.

(DA.28.-19)Acchariya-abbhutavaṇṇanā

162. **Āyasmā udāyī**ti tayo therā udāyī nāma-- lāḷudāyī, kāḷudāyī, mahā-udāyīti. Idha mahā-udāyī adhippeto. Tassa kira imaṁ suttaṁ ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā suṇantassa abbhantare pañcavaṇṇā pīti uppajjitvā pādapiṭṭhito sīsamatthakaṁ gacchati, sīsamatthakato pādapiṭṭhiṁ āgacchati, ubhato paṭṭhāya majjhaṁ otarati, majjhato paṭṭhāya ubhato gacchati. So nirantaraṁ pītiyā phuṭasarīro balavasomanassena dasabalassa guṇaṁ kathento **acchariyaṁ bhante**ti-ādimāha. **Appicchatā**ti nittaṇhatā. **Santuṭṭhitā**ti catūsu paccayesu tīhākārehi (CS:pg.3.88) santoso. **Sallekhatā**ti sabbakilesānaṁ sallikhitabhāvo. **Yatra hi nāmā**ti yo nāma. **Na attānaṁ pātukarissatī**ti attano guṇe na āvi karissati. **Paṭākaṁ parihareyyun**ti "ko amhehi sadiso atthī"ti vadantā paṭākaṁ ukkhipitvā Nāḷandaṁ vicareyyuṁ.

(DA.28./III,904.) **Passa kho tvaṁ, udāyi, Tathāgatassa appicchatā**ti passa udāyi yādisī Tathāgatassa appicchatāti therassa vacanaṁ sampaṭicchanto āha. Kiṁ pana Bhagavā neva attānaṁ pātukaroti, na attano guṇaṁ kathetīti ce? Na, na katheti. Appicchatādīhi kathetabbaṁ, cīvarādihetuṁ na katheti. Tenevāha-- "passa kho tvaṁ, udāyi, Tathāgatassa appicchatā"ti-ādi. Bujjhanakasattaṁ pana āgamma veneyyavasena katheti. Yathāha--

"Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati;
Sadevakasmiṁ lokasmiṁ, natthi me paṭipuggalo"ti. (mahāva.11).

Evaṁ Tathāgatassa guṇadīpikā bahū gāthāpi Suttantapi vitthāretabbā.

163. **Abhikkhaṇaṁ bhāseyyāsī**ti punappunaṁ bhāseyyāsi. Pubbaṇhasamaye me kathitanti mā majjhanhikādīsu na kathayittha. Ajja vā me kathitanti mā paradivasādīsu na kathayitthāti attho. **Pavedesī**ti kathesi. **Imassa veyyākaraṇassā**ti niggāthakattā idaṁ suttaṁ "veyyākaraṇan"ti vuttaṁ. **Adhivacanan**ti nāmaṁ. Idaṁ pana "iti hidan"ti paṭṭhāya padaṁ saṅgītikārehi ṭhapitaṁ. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Sampasādanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.29./III,905.)

(DA.29.) 6.Pāsādikasuttavaṇṇanā

(DA.29.-1)Nigaṇṭhanāṭaputtakālaṅkiriyavaṇṇanā

164. **Evaṁ** (CS:pg.3.89) **me sutan**ti Pāsādikasuttaṁ. Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā-- **Vedhaññā nāma sakyā**ti dhanumhi katasikkhā Vedhaññanāmakā eke sakyā. **Tesaṁ Ambavane pāsāde**ti tesaṁ Ambavane sippaṁ uggaṇhatthāya kato dīghapāsādo atthi, tattha viharati. **Adhunā kālaṅkato**ti sampati kālaṅkato. **Dvedhikajātā**ti dvejjhajātā, dvebhāgā jātā. **Bhaṇḍanādīsu** bhaṇḍanaṁ pubbabhāgakalaho, taṁ daṇḍādānādivasena paṇṇattivītikkamavasena ca vaḍḍhitaṁ **kalaho**. "Na tvaṁ imaṁ Dhammavinayaṁ ājānāsī"ti-ādinā nayena viruddhavacanaṁ **vivādo**. **Vitudantā**ti vijjhantā. **Sahitaṁ me**ti mama vacanaṁ atthasaṅhitaṁ. **Adhiciṇṇaṁ te viparāvattan**ti yaṁ tava adhiciṇṇaṁ cirakālāsevanavasena paguṇaṁ,

taṁ mama vādaṁ āgamma nivattaṁ. **Āropito te vādo**ti tuyhaṁ upari mayā doso āropito. **Cara vādappamokkhāyā**ti bhattapuṭaṁ ādāya taṁ taṁ upasaṅkamitvā vādappamokkhatthāya uttari pariyesamāno vicara. **Nibbeṭhehi vā**ti atha vā mayā āropitadosato attānaṁ mocehi. **Sace pahosī**ti sace sakkosi. **Vadhoyevā**ti maraṇameva. **Nāṭaputtiyesū**ti Nāṭaputtassa antevāsikesu. **Nibbinnarūpā**ti ukkaṇṭhitasabhāvā abhivādanādīnipi na karonti. (DA.29./III,906.) **Virattarūpā**ti vigatapemā. **Paṭivānarūpā**ti tesaṁ sakkaccakiriyato nivattanasabhāvā. **Yathā tan**ti yathā durakkhātādisabhāve Dhammavinaye nibbinnavirattappaṭivānarūpehi bhavitabbaṁ, tatheva jātāti attho. **Durakkhāte**ti dukkathite. **Duppavedite**ti duviññāpite. **Anupasamasaṁvattanike**ti rāgādīnaṁ upasamaṁ kātuṁ asamatthe. **Bhinnathūpe**ti bhindappatiṭṭhe. Ettha hi Nāṭaputtova nesaṁ patiṭṭhaṭṭhena thūpo. So pana bhinno mato. Tena vuttaṁ "bhinnathūpe"ti. **Appaṭisaraṇe**ti tasseva abhāvena paṭisaraṇavirahite.

Nanu cāyaṁ Nāṭaputto Nāḷandavāsiko, so kasmā Pāvāyaṁ kālaṅkatoti? So kira Upālinā gahapatinā paṭividdhasaccena dasahi (CS:pg.3.90) gāthāhi bhāsite Buddhaguṇe sutvā uṇhaṁ lohitaṁ chaḍḍesi. Atha naṁ aphāsukaṁ gahetvā pāvaṁ agamaṁsu. So tattha kālamakāsi. Kālaṁ kurumāno ca cintesi-- "mama laddhi aniyyānikā sāravirahitā, mayaṁ tāva naṭṭhā, avasesajanopi mā apāyapūrako ahosi, sace panāhaṁ 'mama sāsanaṁ aniyyānikan'ti vakkhāmi, na saddahissanti, yaṁnūnāhaṁ dvepi jane na ekanīhārena uggaṇhāpeyyaṁ, te mamaccayena aññamaññaṁ vivadissanti, Satthā taṁ vivādaṁ paṭicca ekaṁ dhammakathaṁ kathessati, tato te sāsanassa mahantabhāvaṁ jānissantī"ti.

Atha naṁ eko antevāsiko upasaṅkamitvā āha-- "bhante tumhe dubbalā, mayhampi imasmiṁ dhamme sāraṁ ācikkhatha, ācariyappamāṇan"ti. "Āvuso, tvaṁ mamaccayena sassatanti gaṇheyyāsī"ti. Aparopi upasaṅkami, taṁ ucchedaṁ gaṇhāpesi. Evaṁ dvepi jane ekaladdhike akatvā bahū nānānīhārena uggaṇhāpetvā kālamakāsi. Te tassa sarīrakiccaṁ katvā sannipatitvā aññamaññaṁ pucchiṁsu-- "kassāvuso, ācariyo sāraṁ ācikkhī"ti? Eko uṭṭhahitvā mayhanti āha. Kiṁ ācikkhīti? Sassatanti. Aparo taṁ paṭibāhitvā "mayhaṁ sāraṁ ācikkhī"ti āha. Evaṁ sabbe "mayhaṁ sāraṁ ācikkhi, ahaṁ jeṭṭhako"ti aññamaññaṁ vivādaṁ vaḍḍhetvā akkose ceva paribhāse ca hatthapādappahārādīni (DA.29./III,907.) ca pavattetvā ekamaggena dve agacchantā nānādisāsu pakkamiṁsu.

165. **Atha kho Cundo samaṇuddeso**ti ayaṁ thero dhammasenāpatissa kaniṭṭhabhātiko. Taṁ bhikkhū anupasampannakāle "Cundo samaṇuddeso"ti samudācaritvā therakālepi tatheva samudācariṁsu. Tena vuttaṁ-- "Cundo samaṇuddeso"ti.

"Pāvāyaṁ vassaṁvuṭṭho yena sāmagāmo, yenāyasmā Ānando tenupasaṅkamī"ti kasmā upasaṅkami? Nāṭaputte kira kālaṅkate Jambudīpe manussā tattha tattha kathaṁ pavattayiṁsu "Nigaṇṭho Nāṭaputto eko satthāti paññāyittha, tassa kālaṅkiriyāya sāvakānaṁ evarūpo vivādo jāto. Samaṇo pana Gotamo Jambudīpe cando viya sūriyo viya ca pākaṭo, sāvakāpissa pākaṭāyeva. Kīdiso nu kho samaṇe Gotame parinibbute sāvakānaṁ vivādo bhavissatī"ti (CS:pg.3.91) Thero taṁ kathaṁ sutvā cintesi-- "imaṁ kathaṁ gahetvā dasabalassa ārocessāmi, Satthā etaṁ aṭṭhuppattiṁ katvā ekaṁ desanaṁ kathessatī"ti. So nikkhamitvā yena sāmagāmo, yenāyasmā Ānando tenupasaṅkami.

Sāmagāmoti sāmākānaṁ ussannattā tassa gāmassa nāmaṁ. **Yenāyasmā Ānando**ti ujumeva Bhagavato santikaṁ agantvā yenassa upajjhāyo āyasmā Ānando

tenupasaṅkami.

Buddhakāle kira Sāriputtatthero ca Ānandatthero ca aññamaññaṁ mamāyiṁsu. Sāriputtatthero "mayā kātabbaṁ satthu upaṭṭhānaṁ karotī"ti Ānandattheraṁ mamāyi. Ānandatthero "Bhagavato sāvakānaṁ aggo"ti Sāriputtattheraṁ mamāyi. Kuladārake ca pabbājetvā Sāriputtattherassa santike upajjhaṁ gaṇhāpesi. Sāriputtattheropi tatheva akāsi. Evaṁ ekamekena attano pattacīvaraṁ datvā pabbājetvā upajjhaṁ gaṇhāpitāni pañca pañca bhikkhusatāni ahesuṁ. Āyasmā Ānando paṇītāni cīvarādīnipi labhitvā therassa adāsi.

(DA.29.-1-1)Dhammaratanapūjā

Eko kira brāhmaṇo cintesi-- "Buddharatanassa ca saṅgharatanassa ca pūjā paññāyati, kathaṁ nu kho dhammaratanaṁ pūjitaṁ hotī"ti? So Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā etamatthaṁ pucchi. Bhagavā āha-- "sacepi brāhmaṇa dhammaratanaṁ pūjetukāmo, (DA.29./III,908.) ekaṁ bahussutaṁ pūjehī"ti. Bahussutaṁ, bhante, ācikkhathāti. Bhikkhusaṅghaṁ pucchāti. So bhikkhusaṅghaṁ upasaṅkamitvā "bahussutaṁ, bhante, ācikkhathā"ti āha. Ānandatthero brāhmaṇāti. Brāhmaṇo theraṁ sahassagghanikena ticīvarena pūjesi. Thero taṁ gahetvā Bhagavato santikaṁ agamāsi. Bhagavā "kuto, Ānanda, laddhan"ti āha? Ekena, bhante, brāhmaṇena dinnaṁ, idaṁ panāhaṁ āyasmato Sāriputtassa dātukāmoti. Dehi, Ānandāti. Cārikaṁ pakkanto bhanteti. Āgatakāle dehīti, sikkhāpadaṁ bhante, paññattanti. Kadā pana Sāriputto āgamissatīti? Dasāhamattena bhanteti. "Anujānāmi, Ānanda, dasāhaparamaṁ atirekacīvaraṁ nikkhipitun"ti sikkhāpadaṁ paññāpesi.

Sāriputtattheropi (CS:pg.3.92) tatheva yaṁkiñci manāpaṁ labhati, taṁ Ānandattherassa deti. So imampi attano kaniṭṭhabhātikaṁ therasseva saddhivihārikaṁ adāsi. Tena vuttaṁ-- "yenassa upajjhāyo āyasmā Ānando tenupasaṅkamī"ti. Evaṁ kirassa ahosi-- "upajjhāyo me mahāpañño, so imaṁ kathaṁ satthu ārocessati, atha Satthā tadanurūpaṁ dhammaṁ desessatī"ti. **Kathāpābhatan**ti kathāya mūlaṁ. Mūlañhi "pābhatan"ti vuccati. Yathāha--

"Appakenāpi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo;
Samuṭṭhāpeti attānaṁ, aṇuṁ aggiṁva sandhaman"ti. (jā.1.1.4).

Bhagavantaṁ dassanāyāti Bhagavantaṁ dassanatthāya. Kiṁ panānena Bhagavā na diṭṭhapubboti? No na diṭṭhapubbo. Ayañhi āyasmā divā nava vāre, rattiṁ nava vāreti ekāhaṁ aṭṭhārasa vāre upaṭṭhānameva gacchati. Divasassa pana satavāraṁ vā sahassavāraṁ vā gantukāmo samānopi na akāraṇā gacchati, ekaṁ pañhuddhāraṁ gahetvāva gacchati. So taṁ divasaṁ tena kathāpābhatena gantukāmo evamāha.

(DA.29.-2)Asammāsambuddhappaveditadhammavinayavaṇṇanā

166. **Evañhetaṁ, Cunda, hotī**ti Bhagavā Ānandattherena ārocitepi yasmā na Ānandatthero imissā kathāya sāmiko, Cundatthero pana sāmiko. Sova tassā ādimajjhapariyosānaṁ jānāti. Tasmā Bhagavā tena saddhiṁ kathento "evañhetaṁ, Cunda, (DA.29./III,909.) hotī"ti-ādimāha Tassattho-- Cunda evañhetaṁ hoti durakkhātādisabhāve Dhammavinaye sāvakā dvedhikajātā bhaṇḍanādīni katvā mukhasattīhi vitudantā viharanti.

Idāni yasmā aniyyānikasāsaneneva niyyānikasāsanaṁ pākaṭaṁ hoti, tasmā ādito

aniyyānikasāsanameva dassento **idha Cunda Satthā ca hoti asammāsambuddho**ti-ādimāha. Tattha **vokkamma ca tamhā dhammā vattatī**ti na nirantaraṁ pūreti, okkamitvā okkamitvā antarantaraṁ katvā vattatīti attho. **Tassa te, āvuso, lābhā**ti tassa tuyhaṁ ete (CS:pg.3.93) dhammānudhammappaṭipatti-ādayo lābhā. **Suladdhan**ti manussattampi te suladdhaṁ. **Tathā paṭipajjatū**ti evaṁ paṭipajjatu. **Yathā te satthārā dhammo desito**ti yena te ākārena satthārā dhammo kathito. **Yo ca samādapetī**ti yo ca ācariyo samādapeti. **Yañca samādapetī**ti yaṁ antevāsiṁ samādapeti. **Yo ca samādapito**ti yo ca evaṁ samādapito antevāsiko. Yathā ācariyena samādapitaṁ, tathatthāya paṭipajjati. **Sabbe te**ti tayopi te. Ettha hi ācariyo samādapitattā apuññaṁ pasavati, samādinnantevāsiko samādinnattā, paṭipannako paṭipannattā. Tena vuttaṁ-- "sabbe te bahuṁ apuññaṁ pasavantī"ti. Etenupāyena sabbavāresu attho veditabbo.

167. Apicettha **ñāyappaṭipanno**ti kāraṇappaṭipanno. **Ñāyamārādhessatī**ti kāraṇaṁ nipphādessati. **Vīriyaṁ ārabhatī**ti attano dukkhanibbattakaṁ vīriyaṁ karoti. Vuttañhetaṁ "durakkhāte, bhikkhave, Dhammavinaye yo āraddhavīriyo, so dukkhaṁ viharati. Yo kusīto, so sukhaṁ viharatī"ti (a.ni.1.318).

(DA.29.-3)Sammāsambuddhappaveditadhammavinayādivaṇṇanā

168. Evaṁ aniyyānikasāsanaṁ dassetvā idāni niyyānikasāsanaṁ dassento **idha pana, Cunda, Satthā ca hoti sammāsambuddho**ti-ādimāha. Tattha **niyyāniko**ti maggatthāya phalatthāya ca niyyāti.

169. **Vīriyaṁ ārabhatī**ti attano sukhanipphādakaṁ vīriyaṁ ārabhati. Vuttañhetaṁ "svākkhāte, bhikkhave, Dhammavinaye yo kusīto, so dukkhaṁ viharati. Yo āraddhavīriyo, so sukhaṁ viharatī"ti (a.ni.1.319).

170. Iti Bhagavā niyyānikasāsane sammāpaṭipannassa (DA.29./III,910.) kulaputtassa pasaṁsaṁ dassetvā puna desanaṁ vaḍḍhento **idha, Cunda, Satthā ca loke udapādī**ti-ādimāha. Tattha **aviññāpitatthā**ti abodhitatthā. **Sabbasaṅgāhapadakatan**ti sabbasaṅgahapadehi kataṁ, sabbasaṅgāhikaṁ kataṁ na hotīti attho. "Sabbasaṅgāhapadagatan"tipi pāṭho, na sabbasaṅgāhapadesu gataṁ, na ekasaṅgahajātanti attho. **Sappāṭihīrakatan**ti niyyānikaṁ. **Yāva** (CS:pg.3.94) **devamanussehī**ti devalokato yāva manussalokā suppakāsitaṁ. **Anutappo hotī**ti anutāpakaro hoti. **Satthā ca no loke**ti idaṁ tesaṁ anutāpakāradassanatthaṁ vuttaṁ. **Nānutappo hotī**ti satthāraṁ āgamma sāvakehi yaṁ pattabbaṁ, tassa pattattā anutāpakaro na hoti.

172. **Thero**ti thiro therakārakehi dhammehi samannāgato. "Rattaññū"ti-ādīni vuttatthāneva. **Etehi ce pī**ti etehi heṭṭhā vuttehi.

173. **Pattayogakkhemā**ti catūhi yogehi khemattā arahattaṁ idha yogakkhemaṁ nāma, taṁ pattāti attho. **Alaṁ samakkhātuṁ saddhammassā**ti sammukhā gahitattā assa saddhammaṁ sammā ācikkhituṁ samatthā.

174. **Brahmacārino**ti brahmacariyavāsaṁ vasamānā ariyasāvakā. **Kāmabhogino**ti gihisotāpannā. "Iddhañcevā"ti-ādīni mahāparinibbāne vitthāritāneva. **Lābhaggayasaggapattan**ti lābhaggañceva yasaggañca pattaṁ.

175. Santi kho pana me, Cunda, etarahi therā bhikkhū sāvakāti Sāriputtamoggallānādayo therā. Bhikkhuniyoti khemātherī-uppalavaṇṇatherī-ādayo. Upāsakā sāvakā gihī odātavatthavasanā brahmacārinoti

cittagahapatihatthaka-āḷavakādayo. Kāmabhoginoti Cūḷa-Anāthapiṇḍikamahā-Anāthapiṇḍikādayo. Brahmacāriniyoti nandamātādayo. Kāmabhoginiyoti khujjuttarādayo.

176. **Sabbākārasampannan**ti sabbakāraṇasampannaṁ. (DA.29./III,911.) **Idameva tan**ti idameva brahmacariyaṁ, imameva dhammaṁ sammā hetunā nayena vadamāno vadeyya. **Udakāssudan**ti **udako sudaṁ**. **Passaṁ na passatī**ti passanto na passati. So kira imaṁ pañhaṁ mahājanaṁ pucchi. Tehi "na jānāma, ācariya, kathehi no"ti vutto so āha-- "gambhīro ayaṁ pañho āhārasappāye sati thokaṁ cintetvā sakkā kathetun"ti. Tato tehi cattāro māse (CS:pg.3.95) mahāsakkāre kate taṁ pañhaṁ kathento **kiñca passaṁ na passatī**ti-ādimāha. Tattha **sādhunisitassā**ti suṭṭhunisitassa tikhiṇassa, sunisitakhurassa kira talaṁ paññāyati, dhārā na paññāyatīti ayamettha attho.

(DA.29.-3-1)Saṅgāyitabbadhammādivaṇṇanā

177. **Saṅgamma samāgammā**ti saṅgantvā samāgantvā. **Atthena atthaṁ, byañjanena byañjanan**ti atthena saha atthaṁ, byañjanenapi saha byañjanaṁ samānentehīti attho. **Saṅgāyitabban**ti vācetabbaṁ sajjhāyitabbaṁ. **Yathayidaṁ brahmacariyan**ti yathā idaṁ sakalaṁ sāsanabrahmacariyaṁ.

178. **Tatra ce**ti tatra saṅghamajjhe, tassa vā bhāsite. **Atthañceva micchā gaṇhāti, byañjanāni ca micchā ropetī**ti "cattāro satipaṭṭhānā"ti ettha ārammaṇaṁ "satipaṭṭhānan"ti atthaṁ gaṇhāti. "Satipaṭṭhānānī"ti byañjanaṁ ropeti. **Imassa nu kho, āvuso, atthassā**ti "satiyeva satipaṭṭhānan"ti. Atthassa "cattāro satipaṭṭhānā"ti kiṁ nu kho imāni byañjanāni, udāhu cattāri satipaṭṭhānānī"ti etāni vā byañjanāni. **Katamāni opāyikatarānī**ti imassa atthassa katamāni byañjanāni upapannatarāni allīnatarāni. **Imesañca byañjanānan**ti "cattāro satipaṭṭhānā"ti byañjanānaṁ "satiyeva satipaṭṭhānan"ti kiṁ nu kho ayaṁ attho, udāhu "ārammaṇaṁ satipaṭṭhānan"ti eso atthoti? **Imassa kho, āvuso, atthassā**ti "ārammaṇaṁ satipaṭṭhānan"ti imassa atthassa. **Yā ceva etānī**ti yāni ceva etāni mayā vuttāni. **Yā ceva eso**ti yo ceva esa mayā vutto. **So neva ussādetabbo**ti tumhehi tāva sammā atthe ca (DA.29./III,912.) sammā byañjane ca ṭhātabbaṁ. So pana neva ussādetabbo, na apasādetabbo. **Saññāpetabbo**ti jānāpetabbo. **Tassa ca atthassā**ti "satiyeva satipaṭṭhānan"ti atthassa ca. **Tesañca byañjanānan**ti "satipaṭṭhānā"ti byañjanānaṁ. **Nisantiyā**ti nisāmanatthaṁ dhāraṇatthaṁ. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

181. **Tādisan**ti tumhādisaṁ. **Atthupetan**ti atthena upetaṁ atthassa viññātāraṁ. **Byañjanupetan**ti byañjanehi upetaṁ byañjanānaṁ viññātāraṁ. Evaṁ etaṁ bhikkhuṁ (CS:pg.3.96) pasaṁsatha. Eso hi bhikkhu na tumhākaṁ sāvako nāma, Buddho nāma esa Cundāti. Iti Bhagavā bahussutaṁ bhikkhuṁ attano ṭhāne ṭhapesi.

(DA.29.-3-2)Paccayānuññātakāraṇādivaṇṇanā

182. Idāni tatopi uttaritaraṁ desanaṁ vaḍḍhento **na vo ahaṁ, Cundā**ti-ādimāha. Tattha diṭṭhadhammikā āsavā nāma idhaloke paccayahetu uppajjanakā āsavā. Samparāyikā āsavā nāma paraloke bhaṇḍanahetu uppajjanakā āsavā. **Saṁvarāyā**ti yathā te na pavisanti, evaṁ pidahanāya. **Paṭighātāyā**ti mūlaghātena paṭihananāya. **Alaṁ vo taṁ yāvadeva sītassa paṭighātāyā**ti taṁ tumhākaṁ sītassa paṭighātāya samatthaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti, yaṁ vo mayā cīvaraṁ anuññātaṁ, taṁ pārupitvā dappaṁ

vā mānaṁ vā kurumānā viharissathāti na anuññātaṁ, taṁ pana pārupitvā sītappaṭighātādīni katvā sukhaṁ samaṇadhammaṁ yoniso manasikāraṁ karissathāti anuññātaṁ. Yathā ca cīvaraṁ, evaṁ piṇḍapātādayopi. Anupadasaṁvaṇṇanā panettha Visuddhimagge vuttanayeneva veditabbā.

(DA.29.-9)Sukhallikānuyogādivaṇṇanā

183. **Sukhallikānuyogan**ti sukhalliyanānuyogaṁ, sukhasevanādhimuttanti attho. **Sukhetī**ti sukhitaṁ karoti. **Pīṇetī**ti pīṇitaṁ thūlaṁ karoti.

186. **Aṭṭhitadhammā**ti naṭṭhitasabhāvā. Jivhā no atthīti yaṁ yaṁ icchanti, taṁ taṁ kathenti, kadāci maggaṁ kathenti, kadāci phalaṁ kadāci nibbānanti adhippāyo. **Jānatā**ti sabbaññutaññāṇena jānantena. **Passatā**ti pañcahi cakkhūhi passantena. (DA.29./III,913.) **Gambhīranemo**ti gambhīrabhūmiṁ anupaviṭṭho. **Sunikhāto**ti suṭṭhu nikhāto. **Evameva kho, āvuso**ti evaṁ khīṇāsavo abhabbo nava ṭhānāni ajjhācarituṁ. Tasmiṁ anajjhācāro acalo asampavedhī. Tattha sañcicca pāṇaṁ jīvitā voropanādīsu sotāpannādayopi abhabbā. **Sannidhikārakaṁ kāme paribhuñjitun**ti vatthukāme ca kilesakāme (CS:pg.3.97) ca sannidhiṁ katvā paribhuñjituṁ. **Seyyathāpi pubbe agārikabhūto**ti yathā pubbe gihibhūto paribhuñjati, evaṁ paribhuñjituṁ abhabbo.

(DA.29.-12)Pañhabyākaraṇavaṇṇanā

187. Agāramajjhe vasantā hi sotāpannādayo yāvajīvaṁ gihibyañjanena tiṭṭhanti. Khīṇāsavo pana arahattaṁ patvāva manussabhūto parinibbāti vā pabbajati vā. Cātumahārājikādīsu kāmāvacaradevesu muhuttampi na tiṭṭhati. Kasmā? Vivekaṭṭhānassa abhāvā. Bhummadevattabhāve pana ṭhito arahattaṁ patvāpi tiṭṭhati. Tassa vasena ayaṁ pañho āgato. Bhinnadosattā panassa bhikkhubhāvo veditabbo. **Atīrakan**ti atīraṁ aparicchedaṁ mahantaṁ. **No ca kho anāgatan**ti anāgataṁ pana addhānaṁ ārabbha evaṁ na paññapeti, atītameva maññe Samaṇo Gotamo jānāti, na anāgataṁ. Tathā hissa atīte aḍḍhachaṭṭhasatajātakānussaraṇaṁ paññāyati. Anāgate evaṁ bahuṁ anussaraṇaṁ na paññāyatīti imamatthaṁ maññamānā evaṁ vadeyyuṁ. **Tayidaṁ kiṁ sū**ti anāgate apaññāpanaṁ kiṁ nu kho? **Kathaṁsū**ti kena nu kho kāraṇena ajānantoyeva nu kho anāgataṁ nānussarati, ananussaritukāmatāya nānussaratīti. **Aññavihitakena ñāṇadassanenā**ti paccakkhaṁ viya katvā dassanasamatthatāya dassanabhūtena ñāṇena aññatthavihitakena ñāṇena aññaṁ ārabbha pavattena, aññavihitakaṁ aññaṁ ārabbha pavattamānaṁ ñāṇadassanaṁ saṅgāhetabbaṁ paññāpetabbaṁ maññanti. Te hi carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṁ samitaṁ ñāṇadassanaṁ paccupaṭṭhitaṁ maññanti, tādisañca ñāṇaṁ nāma natthi. Tasmā yathariva bālā abyattā, evaṁ maññantīti veditabbo.

(DA.29./III,914.) **Satānusārī**ti pubbenivāsānussatisampayuttakaṁ. **Yāvatakaṁ ākaṅkhatī**ti yattakaṁ ñātuṁ icchati, tattakaṁ jānissāmīti ñāṇaṁ pesesi. Athassa dubbalapattapuṭe pakkhandanārāco viya appaṭihataṁ anivāritaṁ ñāṇaṁ gacchati, tena yāvatakaṁ ākaṅkhati tāvatakaṁ anussarati. **Bodhijan**ti bodhimūle jātaṁ. **Ñāṇaṁ uppajjatī**ti catumaggañāṇaṁ uppajjati. **Ayamantimā jātī**ti (CS:pg.3.98) tena ñāṇena jātimūlassa pahīnattā puna ayamantimā jāti. **Natthidāni punabbhavo**ti aparampi ñāṇaṁ uppajjati. **Anatthasaṁhitan**ti na idhalokatthaṁ vā paralokatthaṁ vā nissitaṁ. **Na taṁ Tathāgato byākarotī**ti taṁ bhāratayuddhasītāharaṇasadisaṁ aniyyānikakathaṁ

Tathāgato na katheti. **Bhūtaṁ tacchaṁ anatthasaṁhitan**ti rājakathāditiracchānakathaṁ. **Kālaññū Tathāgato hotī**ti kālaṁ jānāti. Sahetukaṁ sakāraṇaṁ katvā yuttapattakāleyeva katheti.

188. **Tasmā Tathāgatoti vuccatī**ti yathā yathā gaditabbaṁ, tathā tatheva gadanato dakārassa takāraṁ katvā Tathāgatoti vuccatīti attho. **Diṭṭhan**ti rūpāyatanaṁ. **Sutan**ti saddāyatanaṁ. **Mutan**ti mutvā patvā gahetabbato gandhāyatanaṁ rasāyatanaṁ phoṭṭhabbāyatanaṁ. **Viññātan**ti sukhadukkhādidhammāyatanaṁ. **Pattan**ti pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattaṁ. **Pariyesitan**ti pattaṁ vā apattaṁ vā pariyesitaṁ. **Anuvicaritaṁ manasā**ti cittena anusañcaritaṁ. "Tathāgatena abhisambuddhan"ti iminā etaṁ dasseti, yañhi aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa nīlaṁ pītakanti-ādi rūpārammaṇaṁ cakkhudvāre āpāthamāgacchati, "ayaṁ satto imasmiṁ khaṇe imaṁ nāma rūpārammaṇaṁ disvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto"ti sabbaṁ taṁ Tathāgatassa evaṁ abhisambuddhaṁ Tathā (DA.29./III,915.) yaṁ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa bherisaddo mudiṅgasaddoti-ādi saddārammaṇaṁ sotadvāre āpāthamāgacchati. Mūlagandho tacagandhoti-ādi gandhārammaṇaṁ ghānadvāre āpāthamāgacchati. Mūlaraso khandharasoti-ādi rasārammaṇaṁ jivhādvāre āpāthamāgacchati. Kakkhaḷaṁ mudukanti-ādi pathavīdhātutejodhātuvāyodhātubhedaṁ phoṭṭhabbārammaṇaṁ kāyadvāre āpāthamāgacchati. "Ayaṁ satto imasmiṁ khaṇe imaṁ nāma phoṭṭhabbārammaṇaṁ phusitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto"ti sabbaṁ taṁ Tathāgatassa evaṁ abhisambuddhaṁ. Tathā yaṁ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukhadukkhādibhedaṁ dhammārammaṇaṁ manodvārassa āpāthamāgacchati, "ayaṁ satto imasmiṁ khaṇe idaṁ nāma dhammārammaṇaṁ vijānitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto"ti sabbaṁ taṁ Tathāgatassa evaṁ abhisambuddhaṁ.

Yañhi (CS:pg.3.99) Cunda, imesaṁ sattānaṁ diṭṭhaṁ sutaṁ mutaṁ viññātaṁ tattha Tathāgatena adiṭṭhaṁ vā asutaṁ vā amutaṁ vā aviññātaṁ vā natthi. Imassa mahājanassa pariyesitvā pattampi atthi, pariyesitvā appattampi atthi. Apariyesitvā pattampi atthi, apariyesitvā appattampi atthi. Sabbampi taṁ Tathāgatassa appattaṁ nāma natthi, ñāṇena asacchikataṁ nāma. "Tasmā Tathāgatoti vuccatī"ti. Yaṁ yathā lokena gataṁ tassa tatheva gatattā "Tathāgato"ti vuccati. Pāḷiyaṁ pana abhisambuddhanti vuttaṁ, taṁ gatasaddena ekatthaṁ. Iminā nayena sabbavāresu "Tathāgato"ti nigamanassa attho veditabbo, tassa yutti **brahmajāle** Tathāgatasaddavitthāre vuttāyeva.

(DA.29.-13)Abyākataṭṭhānavaṇṇanā

189. Evaṁ attano asamataṁ anuttarataṁ sabbaññutaṁ dhammarājabhāvaṁ kathetvā idāni "puthusamaṇabrāhmaṇānaṁ laddhīsu mayā aññātaṁ adiṭṭhaṁ nāma natthi, sabbaṁ mama ñāṇassa antoyeva parivattatī"ti sīhanādaṁ nadanto **ṭhānaṁ kho panetaṁ, Cunda, vijjatī**ti-ādimāha. Tattha **Tathāgato**ti satto. **Na hetaṁ, āvuso, atthasaṁhitan**ti idhalokaparaloka-atthasaṁhitaṁ na hoti. **Na ca dhammasaṁhitan**ti navalokuttaradhammanissitaṁ na hoti. (DA.29./III,916.) **Na ādibrahmacariyakan**ti sikkhattayasaṅgahitassa sakalasāsanabrahmacariyassa ādibhūtaṁ na hoti.

190. **Idaṁ dukkhanti kho**ti-ādīsu taṇhaṁ ṭhapetvā avasesā tebhummakā dhammā idaṁ dukkhanti byākataṁ. Tasseva dukkhassa pabhāvikā janikā taṇhā **dukkhasamudayo**ti byākataṁ. Ubhinnaṁ appavatti **dukkhanirodho**ti byākataṁ.

Dukkhaparijānano samudayapajahano nirodhasacchikaraṇo ariyamaggo **dukkhanirodhagāminī paṭipadā**ti byākataṁ. "Etañhi, āvuso, atthasaṁhitan"ti-ādīsu etaṁ idhalokaparaloka-atthanissitaṁ navalokuttaradhammanissitaṁ sakalasāsanabrahmacariyassa ādi padhānaṁ pubbaṅgamanti ayamattho.

(DA.29.-15)Pubbantasahagatadiṭṭhinissayavaṇṇanā

191. Idāni yaṁ taṁ mayā na byākataṁ, taṁ ajānantena na byākatanti mā evaṁ saññamakaṁsu. Jānantova ahaṁ evaṁ "etasmiṁ byākatepi attho natthī"ti (CS:pg.3.100) na byākariṁ. Yaṁ pana yathā byākātabbaṁ, taṁ mayā byākatamevāti sīhanādaṁ nadanto puna **yepi te, Cundā**ti-ādimāha. Tattha diṭṭhiyova **diṭṭhinissayā,** diṭṭhinissitakā diṭṭhigatikāti attho. **Idameva saccan**ti idameva dassanaṁ saccaṁ. **Moghamaññan**ti aññesaṁ vacanaṁ moghaṁ. **Asayaṁkāro**ti asayaṁ kato.

192. **Tatrā**ti tesu samaṇabrāhmaṇesu. **Atthi nu kho idaṁ āvuso vuccatī**ti, āvuso, yaṁ tumhehi sassato attā ca loko cāti vuccati, idamatthi nu kho udāhu natthīti evamahaṁ te pucchāmīti attho. **Yañca kho te evamāhaṁsū**ti yaṁ pana te "idameva saccaṁ moghamaññan"ti vadanti, taṁ tesaṁ nānujānāmi. **Paññattiyā**ti diṭṭhipaññattiyā. **Samasaman**ti samena ñāṇena samaṁ. **Yadidaṁ adhipaññattī**ti yā ayaṁ adhipaññatti nāma. Ettha ahameva bhiyyo uttaritaro na mayā samo atthi. Tattha yañca vuttaṁ "paññattiyāti yañca adhipaññattī"ti ubhayametaṁ atthato ekaṁ. Bhedato hi paññatti adhipaññattīti dvayaṁ hoti. Tattha paññatti nāma diṭṭhipaññatti. Adhipaññatti nāma khandhapaññatti dhātupaññatti āyatanapaññatti indriyapaññatti saccapaññatti puggalapaññattīti evaṁ vuttā cha paññattiyo. Idha pana paññattiyāti (DA.29./III,917.) etthāpi paññatti ceva adhipaññatti ca adhippetā, adhipaññattīti etthāpi. Bhagavā hi paññattiyāpi anuttaro, adhipaññattiyāpi anuttaro. Tenāha-- "ahameva tattha bhiyyo yadidaṁ adhipaññattī"ti.

196. **Pahānāyā**ti pajahanatthaṁ. **Samatikkamāyā**ti tasseva vevacanaṁ. **Desitā**ti kathitā. **Paññattā**ti ṭhapitā. Satipaṭṭhānabhāvanāya hi ghanavinibbhogaṁ katvā sabbadhammesu yāthāvato diṭṭhesu "suddhasaṅkhārapuñjoyaṁ nayidha sattūpalabbhatī"ti sanniṭṭhānato sabbadiṭṭhinissayānaṁ pahānaṁ hotīti. Tena vuttaṁ. Diṭṭhinissayānaṁ pahānāya samatikkamāya evaṁ mayā ime cattāro satipaṭṭhānā desitā paññattā"ti. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Pāsādikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.30./III,918.)

(DA.30.) (3-7) Lakkhaṇasuttavaṇṇanā

(DA.30.-0)Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā

199. **Evaṁ** (CS:pg.3.101) **me sutan**ti Lakkhaṇasuttaṁ. Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā. **Dvattiṁsimānī**ti dvattiṁsa imāni. **Mahāpurisalakkhaṇānī**ti mahāpurisabyañjanāni mahāpurisanimittāni "ayaṁ mahāpuriso"ti sañjānanakāraṇāni. "Yehi samannāgatassa mahāpurisassā"ti-ādi

mahāpadāne vitthāritanayeneva veditabbaṁ.

"Bāhirakāpi isayo dhārenti, no ca kho jānanti 'imassa kammassa katattā imaṁ lakkhaṇaṁ paṭilabhatī'ti" kasmā āha? Aṭṭhuppattiyā anurūpattā. Idañhi suttaṁ sa-aṭṭhuppattikaṁ. Sā panassa aṭṭhuppatti kattha samuṭṭhitā? Antogāme manussānaṁ antare. Tadā kira Sāvatthivāsino attano attano gehesu ca gehadvāresu ca santhāgārādīsu ca nisīditvā kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ-- "Bhagavato asīti-anubyañjanāni byāmappabhā dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇāni, yehi ca Bhagavato kāyo, sabbaphāliphullo viya pāricchattako, vikasitamiva kamalavanaṁ, nānāratanavicittaṁ viya suvaṇṇatoraṇaṁ, tārāmaricivirocamiva gaganatalaṁ, ito cito ca vidhāvamānā vipphandamānā chabbaṇṇarasmiyo muñcanto ativiya sobhati. Bhagavato ca iminā nāma kammena idaṁ lakkhaṇaṁ nibbattanti kathitaṁ natthi, yāgu-uḷuṅkamattampi pana kaṭacchubhattamattaṁ vā pubbe dinnapaccayā evaṁ uppajjatīti Bhagavatā vuttaṁ. Kiṁ nu kho Satthā kammaṁ akāsi, yenassa imāni lakkhaṇāni nibbattantī"ti.

Athāyasmā Ānando antogāme caranto imaṁ kathāsallāpaṁ sutvā katabhattakicco vihāraṁ āgantvā satthu vattaṁ katvā vanditvā ṭhito "mayā, bhante, antogāme ekā kathā sutā"ti āha. (DA.30./III,919.) Tato Bhagavatā "kiṁ te, Ānanda, sutan"ti vutte sabbaṁ ārocesi. Satthā therassa vacanaṁ sutvā parivāretvā nisinne bhikkhū āmantetvā "dvattiṁsimāni, bhikkhave, mahāpurisassa mahāpurisalakkhaṇānī"ti paṭipāṭiyā lakkhaṇāni dassetvā yena kammena yaṁ nibbattaṁ, tassa dassanatthaṁ evamāha.

(DA.30.-1)Suppatiṭṭhitapādatālakkhaṇavaṇṇanā

201. **Purimaṁ** (CS:pg.3.102) **jātin**ti-ādīsu pubbe nivutthakkhandhā jātavasena "jātī"ti vuttā. Tathā bhavanavasena "bhavo"ti, nivutthavasena ālayaṭṭhena vā "niketo"ti. Tiṇṇampi padānaṁ pubbe nivutthakkhandhasantāne ṭhitoti attho. Idāni yasmā taṁ khandhasantānaṁ devalokādīsupi vattati. Lakkhaṇanibbattanasamatthaṁ pana kusalakammaṁ tattha na sukaraṁ, manussabhūtasseva sukaraṁ. Tasmā yathābhūtena yaṁ kammaṁ kataṁ, taṁ dassento **pubbe manussabhūto samāno**ti āha. Akāraṇaṁ vā etaṁ. Hatthi-assamigamahiṁsavānarādibhūtopi mahāpuriso pāramiyo pūretiyeva. Yasmā pana evarūpe attabhāve ṭhitena katakammaṁ na sakkā sukhena dīpetuṁ, manussabhāve ṭhitena katakammaṁ pana sakkā sukhena dīpetuṁ. Tasmā "pubbe manussabhūto samāno"ti āha.

Daḷhasamādānoti thiragahaṇo. **Kusalesu dhammesū**ti dasakusalakammapathesu. **Avatthitasamādāno**ti niccalagahaṇo anivattitagahaṇo. Mahāsattassa hi akusalakammato aggiṁ patvā kukkuṭapattaṁ viya cittaṁ paṭikuṭati, kusalaṁ patvā vitānaṁ viya pasāriyati. Tasmā daḷhasamādāno hoti avatthitasamādāno. Na sakkā kenaci samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā kusalasamādānaṁ vissajjāpetuṁ.

Tatrimāni vatthūni-- pubbe kira mahāpuriso kalandakayoniyaṁ nibbatti. Atha deve vuṭṭhe ogho āgantvā kulāvakaṁ gahetvā samuddameva pavesesi. Mahāpuriso "puttake nīharissāmī"ti naṅguṭṭhaṁ temetvā temetvā samuddato udakaṁ bahi khipi. Sattame divase sakko āvajjitvā tattha āgamma "kiṁ karosī"ti pucchi? So tassa ārocesi. Sakko mahāsamuddato udakassa dunnīharaṇīyabhāvaṁ kathesi. Bodhisatto (DA.30./III,920.) tādisena kusītena saddhiṁ kathetumpi na vaṭṭati. "Mā idha tiṭṭhā"ti apasāresi. Sakko "anomapurisena gahitagahaṇaṁ na sakkā vissajjāpetun"ti tuṭṭho tassa

puttake ānetvā adāsi. Mahājanakakālepi mahāsamuddaṁ taramāno "kasmā mahāsamuddaṁ tarasī"ti devatāya puṭṭho "pāraṁ gantvā kulasantake raṭṭhe rajjaṁ gahetvā dānaṁ dātuṁ tarāmī"ti āha. Tato devatāya-- "ayaṁ mahāsamuddo gambhīro (CS:pg.3.103) ceva puthulo ca, kadā naṁ tarissatī"ti vutte so āha "taveso mahāsamuddasadiso, mayhaṁ pana ajjhāsayaṁ āgamma khuddakamātikā viya khāyati. Tvaṁyeva maṁ dakkhissasi samuddaṁ taritvā samuddapārato dhanaṁ āharitvā kulasantakaṁ rajjaṁ gahetvā dānaṁ dadamānan"ti. Devatā "anomapurisena gahitagahaṇaṁ na sakkā vissajjāpetun"ti bodhisattaṁ āliṅgetvā haritvā uyyāne nipajjāpesi. So chattaṁ ussāpetvā divase divase pañcasatasahassapariccāgaṁ katvā aparabhāge nikkhamma pabbajito. Evaṁ mahāsatto na sakkā kenaci samaṇena vā …pe… brahmunā vā kusalasamādānaṁ vissajjāpetuṁ. Tena vuttaṁ-- "daḷhasamādāno ahosi kusalesu dhammesu avatthitasamādāno"ti.

Idāni yesu kusalesu dhammesu avatthitasamādāno ahosi, te dassetuṁ **kāyasucarite**ti-ādimāha. **Dānasaṁvibhāge**ti ettha ca dānameva diyyanavasena dānaṁ, saṁvibhāgakaraṇavasena saṁvibhāgo. **Sīlasamādāne**ti pañcasīladasasīlacatupārisuddhisīlapūraṇakāle. **Uposathūpavāse**ti cātuddasikādibhedassa uposathassa upavasanakāle. **Matteyyatāyā**ti mātukātabbavatte. Sesapadesupi eseva nayo. **Aññataraññataresu cā**ti aññesu ca evarūpesu. **Adhikusalesū**ti ettha atthi kusalā, atthi adhikusalā. Sabbepi kāmāvacarā kusalā kusalā nāma, rūpāvacarā adhikusalā. Ubhopi te kusalā nāma, arūpāvacarā adhikusalā. Sabbepi te (DA.30./III,921.) kusalā nāma, sāvakapāramīpaṭilābhapaccayā kusalā adhikusalā nāma. Tepi kusalā nāma, paccekabodhipaṭilābhapaccayā kusalā adhikusalā. Tepi kusalā nāma, sabbaññutaññāṇappaṭilābhapaccayā pana kusalā idha "adhikusalā"ti adhippetā. Tesu adhikusalesu dhammesu daḷhasamādāno ahosi avatthitasamādāno.

Kaṭattā upacitattāti ettha sakimpi kataṁ katameva, abhiṇhakaraṇena pana upacitaṁ hoti. **Ussannattā**ti piṇḍīkataṁ rāsīkataṁ kammaṁ ussannanti vuccati. Tasmā "ussannattā"ti vadanto mayā katakammassa cakkavāḷaṁ atisambādhaṁ, bhavaggaṁ atinīcaṁ, evaṁ me ussannaṁ kammanti dasseti. **Vipulattā**ti appamāṇattā. Iminā "anantaṁ aparimāṇaṁ mayā kataṁ kamman"ti dasseti. **Adhiggaṇhātī**ti (CS:pg.3.104) adhibhavati, aññehi devehi atirekaṁ labhatīti attho. **Paṭilabhatī**ti adhigacchati.

Sabbāvantehi pādatalehīti idaṁ "samaṁ pādaṁ bhūmiyaṁ nikkhipatī"ti etassa vitthāravacanaṁ. Tattha sabbāvantehīti sabbapadesavantehi, na ekena padesena paṭhamaṁ phusati, na ekena pacchā, sabbeheva pādatalehi samaṁ phusati, samaṁ uddharati. Sacepi hi Tathāgato "anekasataporisaṁ narakaṁ akkamissāmī"ti pādaṁ abhinīharati. Tāvadeva ninnaṭṭhānaṁ vātapūritā viya kammārabhastā unnamitvā pathavisamaṁ hoti. Unnataṭṭhānampi anto pavisati. "Dūre akkamissāmī"ti abhinīharantassa sineruppamāṇopi pabbato suseditavettaṅkuro viya onamitvā pādasamīpaṁ āgacchati. Tathā hissa yamakapāṭihāriyaṁ katvā "yugandharapabbataṁ akkamissāmī"ti pāde abhinīhaṭe pabbato onamitvā pādasamīpaṁ āgato. Sopi taṁ akkamitvā dutiyapādena tāvatiṁsabhavanaṁ akkami. Na hi cakkalakkhaṇena patiṭṭhātabbaṭṭhānaṁ visamaṁ bhavituṁ sakkoti. Khāṇu vā kaṇṭako vā sakkharā vā kathalā vā uccārapassāvakheḷasiṅghāṇikādīni vā purimataraṁ vā apagacchanti, tattha tattheva vā pathaviṁ pavisanti. Tathāgatassa hi sīlatejena puññatejena dhammatejena dasannaṁ (DA.30./III,922.) pāramīnaṁ ānubhāvena ayaṁ mahāpathavī sammā mudupupphābhikiṇṇā hoti.

202. **Sāgarapariyantan**ti sāgarasīmaṁ. Na hi tassa rajjaṁ karontassa antarā rukkho vā pabbato vā nadī vā sīmā hoti mahāsamuddova sīmā. Tena vuttaṁ "sāgarapariyantan"ti. **Akhilamanimittamakaṇṭakan**ti niccoraṁ. Corā hi kharasamphassaṭṭhena khilā, upaddavapaccayaṭṭhena nimittā, vijjhanaṭṭhena kaṇṭakāti vuccanti. **Iddhan**ti Samiddhaṁ. **Phītan**ti sabbasampattiphāliphullaṁ. **Kheman**ti nibbhayaṁ. **Sivan**ti nirupaddavaṁ. **Nirabbudan**ti abbudavirahitaṁ, gumbaṁ gumbaṁ hutvā carantehi corehi virahitanti attho. **Akkhambhiyo**ti avikkhambhanīyo. Na naṁ koci ṭhānato cāletuṁ sakkoti. **Paccatthikenā**ti paṭipakkhaṁ icchantena. **Paccāmittenā**ti paṭiviruddhena amittena. Ubhayampetaṁ sapattavevacanaṁ. **Abbhantarehī**ti anto uṭṭhitehi rāgādīhi.

Bāhirehīti (CS:pg.3.105) samaṇādīhi. Tathā hi naṁ bāhirā Devadattakokālikādayo samaṇāpi Soṇadaṇḍakūṭadaṇḍādayo brāhmaṇāpi sakkasadisā devatāpi satta vassāni anubandhamāno māropi bakādayo brahmānopi vikkhambhetuṁ nāsakkhiṁsu.

Ettāvatā Bhagavatā kammañca kammasarikkhakañca lakkhaṇañca lakkhaṇānisaṁso ca vutto hoti. **Kammaṁ** nāma satasahassakappādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni daḷhavīriyena hutvā kataṁ kammaṁ. **Kammasarikkhakaṁ** nāma daḷhena hutvā katabhāvaṁ sadevako loko jānātūti suppatiṭṭhitapādamahāpurisalakkhaṇaṁ. **Lakkhaṇaṁ** nāma suppatiṭṭhitapādatā. **Lakkhaṇānisaṁso** nāma paccatthikehi avikkhambhanīyatā.

203.**Tatthetaṁ vuccatī**ti tattha vutte kammādibhede aparampi idaṁ vuccati, gāthābandhaṁ sandhāya vuttaṁ. Etā pana gāthā Porāṇakattherā "Ānandattherena ṭhapitā vaṇṇanāgāthā"ti vatvā gatā. Aparabhāge therā "ekapadiko atthuddhāro"ti āhaṁsu.

(DA.30./III,923.) Tattha **sacce**ti vacīsacce. **Dhamme**ti dasakusalakammapathadhamme. **Dame**ti indriyadamane. **Saṁyame**ti sīlasaṁyame. **"Soceyyasīlālayuposathesu cā"**ti ettha kāyasoceyyādi tividhaṁ **soceyyaṁ**. Ālayabhūtaṁ sīlameva **sīlālayo**. Uposathakammaṁ **uposatho**. **Ahiṁsāyā**ti avihiṁsāya. **Samattamācarī**ti sakalaṁ acari.

Anvabhīti anubhavi. **Veyyañjanikā**ti lakkhaṇapāṭhakā. **Parābhibhū**ti pare abhibhavanasamattho. **Sattubhī**ti sapattehi akkhambhiyo hoti.

Na so gacchati jātu khambhananti so ekaṁseneva aggapuggalo vikkhambhetabbataṁ na gacchati. **Esā hi tassa dhammatā**ti tassa hi esā dhammatā ayaṁ sabhāvo.

(DA.30.-2)Pādatalacakkalakkhaṇavaṇṇanā

204. **Ubbega-uttāsabhayan**ti ubbegabhayañceva uttāsabhayañca. Tattha corato vā rājato vā paccatthikato vā vilopanabandhanādinissayaṁ bhayaṁ **ubbego** nāma, taṁmuhuttikaṁ caṇḍahatthi-assādīni vā ahiyakkhādayo vā paṭicca lomahaṁsanakaraṁ bhayaṁ **uttāsabhayaṁ** nāma. Taṁ sabbaṁ apanuditā (CS:pg.3.106) vūpasametā. **Saṁvidhātā**ti saṁvidahitā. Kathaṁ saṁvidahati? Aṭaviyaṁ sāsaṅkaṭṭhānesu dānasālaṁ kāretvā tattha āgate bhojetvā manusse datvā ativāheti, taṁ ṭhānaṁ pavisituṁ asakkontānaṁ manusse pesetvā paveseti. Nagarādīsupi tesu tesu ṭhānesu ārakkhaṁ ṭhapeti, evaṁ saṁvidahati. **Saparivārañca dānaṁ adāsī**ti annaṁ pānanti dasavidhaṁ dānavatthuṁ.

Tattha **annan**ti yāgubhattaṁ. Taṁ dadanto na dvāre ṭhapetvā adāsi, atha kho antonivesane haritupalittaṭṭhāne lājā ceva pupphāni ca vikiritvā āsanaṁ paññapetvā vitānaṁ bandhitvā gandhadhūmādīhi sakkāraṁ katvā bhikkhusaṅghaṁ nisīdāpetvā yāguṁ adāsi. Yāguṁ dento ca sabyañjanaṁ adāsi. Yāgupānāvasāne pāde dhovitvā telena makkhetvā nānappakārakaṁ anantaṁ khajjakaṁ datvā pariyosāne anekasūpaṁ anekabyañjanaṁ paṇītabhojanaṁ (DA.30./III,924.) adāsi Pānaṁ dento ambapānādi-aṭṭhavidhaṁ pānaṁ adāsi, tampi yāgubhattaṁ datvā. Vatthaṁ dento na suddhavatthameva adāsi, ekapaṭṭadupaṭṭādipahonakaṁ pana datvā sucimpi adāsi, suttampi adāsi, suttaṁ vaṭṭesi, sūcikammakaraṇaṭṭhāne bhikkhūnaṁ āsanāni, yāgubhattaṁ, pādamakkhanaṁ, piṭṭhimakkhanaṁ, rajanaṁ, paṇḍupalāsaṁ, rajanadoṇikaṁ, antamaso cīvararajanakaṁ kappiyakārakampi adāsi.

Yānanti upāhanaṁ. Taṁ dadantopi upāhanatthavikaṁ upāhanadaṇḍakaṁ makkhanatelaṁ heṭṭhā vuttāni ca annādīni tasseva parivāraṁ katvā adāsi. **Mālaṁ** dentopi na suddhamālameva adāsi, atha kho naṁ gandhehi missetvā heṭṭhimāni cattāri tasseva parivāraṁ katvā adāsi. Bodhicetiya-āsanapotthakādipūjanatthāya ceva cetiyagharadhūpanatthāya ca **gandhaṁ** dentopi na suddhagandhameva adāsi, gandhapisanakanisadāya ceva pakkhipanakabhājanena ca saddhiṁ heṭṭhimāni pañca tassa parivāraṁ katvā adāsi. Cetiyapūjādīnaṁ atthāya haritālamanosilācīnapiṭṭhādi**vilepanaṁ** dentopi na suddhavilepanameva adāsi, vilepanabhājanena saddhiṁ heṭṭhimāni cha tassa parivāraṁ katvā adāsi. **Seyyā**ti mañcapīṭhaṁ. Taṁ dentopi na suddhakameva adāsi, kojavakambalapaccattharaṇamañcappaṭipādakehi saddhiṁ antamaso maṅgulasodhanadaṇḍakaṁ heṭṭhimāni ca satta tassa parivāraṁ katvā adāsi. **Āvasathaṁ** (CS:pg.3.107) dentopi na gehamattameva adāsi, atha kho naṁ mālākammalatākammapaṭimaṇḍitaṁ supaññattaṁ mañcapīṭhaṁ kāretvā heṭṭhimāni aṭṭha tassa parivāraṁ katvā adāsi. **Padīpeyyan**ti padīpatelaṁ. Taṁ dento cetiyaṅgaṇe bodhiyaṅgaṇe dhammassavanagge vasanagehe potthakavācanaṭṭhāne iminā dīpaṁ jālāpethāti na suddhatelameva adāsi, vaṭṭi kapallakatelabhājanādīhi saddhiṁ heṭṭhimāni nava tassa parivāraṁ katvā adāsi. **Suvibhattantarānī**ti suvibhatta-antarāni.

Rājānoti abhisittā. **Bhogiyā**ti bhojakā **kumārā**ti rājakumārā. (DA.30./III,925.) Idha **kammaṁ** nāma saparivāraṁ dānaṁ. **Kammasarikkhakaṁ** nāma saparivāraṁ katvā dānaṁ adāsīti iminā kāraṇena sadevako loko jānātūti nibbattaṁ cakkalakkhaṇaṁ. **Lakkhaṇaṁ** nāma tadeva cakkalakkhaṇaṁ. **Ānisaṁso** mahāparivāratā.

205. **Tatthetaṁ vuccatī**ti imā tadatthaparidīpanā gāthā vuccanti. Duvidhā hi gāthā honti-- tadatthaparidīpanā ca visesatthaparidīpanā ca. Tattha pāḷi-āgatameva atthaṁ paridīpanā **tadatthaparidīpanā** nāma. Pāḷiyaṁ anāgataṁ paridīpanā **visesatthaparidīpanā** nāma. Imā pana tadatthaparidīpanā. Tattha **pure**ti pubbe. **Puratthā**ti tasseva vevacanaṁ. **Purimāsu jātīsū**ti imissā jātiyā pubbekatakammapaṭikkhepadīpanaṁ. **Ubbega-uttāsabhayāpanūdano**ti ubbegabhayassa ca uttāsabhayassa ca apanūdano. **Ussuko**ti adhimutto.

Satapuññalakkhaṇanti satena satena puññakammena nibbattaṁ ekekaṁ lakkhaṇaṁ. Evaṁ sante yo koci Buddho bhaveyyāti na rocayiṁsu, anantesu pana cakkavāḷesu sabbe sattā ekekaṁ kammaṁ satakkhattuṁ kareyyuṁ, ettakehi janehi kataṁ kammaṁ bodhisatto ekova ekekaṁ sataguṇaṁ katvā nibbatto. Tasmā "satapuññalakkhaṇo"ti imamatthaṁ rocayiṁsu. **Manussāsurasakkarakkhasā**ti manussā ca asurā ca sakkā ca rakkhasā ca.

(DA.30.-3~5)Āyatapaṇhitāditilakkhaṇavaṇṇanā

206. **Antarā**ti paṭisandhito sarasacutiyā antare. Idha **kammaṁ** nāma pāṇātipātā virati. **Kammasarikkhakaṁ** nāma pāṇātipātaṁ karonto padasaddasavanabhayā (CS:pg.3.108) aggaggapādehi akkamantā gantvā paraṁ pātenti. Atha te iminā kāraṇena tesaṁ taṁ kammaṁ jano jānātūti antovaṅkapādā vā bahivaṅkapādā vā ukkuṭikapādā vā aggakoṇḍā vā paṇhikoṇḍā vā bhavanti. Aggapādehi gantvā parassa amāritabhāvaṁ pana Tathāgatassa sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti **āyatapaṇhi** mahāpurisalakkhaṇaṁ (DA.30./III,927.) nibbattati Tathā paraṁ ghātentā unnatakāyena gacchantā aññe passissantīti onatā gantvā paraṁ ghātenti. Atha te evamime gantvā paraṁ ghātayiṁsūti nesaṁ taṁ kammaṁ iminā kāraṇena paro jānātūti khujjā vā vāmanā vā pīṭhasappi vā bhavanti. Tathāgatassa pana evaṁ gantvā paresaṁ aghātitabhāvaṁ iminā kāraṇena sadevako loko jānātūti **brahmujugatta**mahāpurisalakkhaṇaṁ nibbattati. Tathā paraṁ ghātentā āvudhaṁ vā muggaraṁ vā gaṇhitvā muṭṭhikatahatthā paraṁ ghātenti. Te evaṁ tesaṁ parassa ghātitabhāvaṁ iminā kāraṇena jano jānātūti rassaṅgulī vā rassahatthā vā vaṅkaṅgulī vā phaṇahatthakā vā bhavanti. Tathāgatassa pana evaṁ paresaṁ aghātitabhāvaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti **dīghaṅguli**mahāpurisalakkhaṇaṁ nibbattati. Idamettha **kammasarikkhakaṁ**. Idameva pana lakkhaṇattayaṁ **lakkhaṇaṁ** nāma. Dīghāyukabhāvo **lakkhaṇānisaṁso**.

207. **Maraṇavadhabhayattano**ti ettha maraṇasaṅkhāto vadho maraṇavadho, maraṇavadhato bhayaṁ **maraṇavadhabhayaṁ,** taṁ attano jānitvā. **Paṭivirato paraṁmāraṇāyā**ti yathā mayhaṁ maraṇato bhayaṁ mama jīvitaṁ piyaṁ, evaṁ paresampīti ñatvā paraṁ māraṇato paṭivirato ahosi. **Sucaritenā**ti suciṇṇena. **Saggamagamā**ti saggaṁ gato.

Caviya punaridhāgatoti cavitvā puna idhāgato. **Dīghapāsaṇhiko**ti dīghapaṇhiko. **Brahmāva sujū**ti brahmā viya suṭṭhu uju.

Subhujoti sundarabhujo. **Susū**ti mahallakakālepi taruṇarūpo. **Susaṇṭhito**ti susaṇṭhānasampanno. **Mudutalunaṅguliyassā**ti mudū ca talunā ca aṅguliyo assa. **Tībhī**ti tīhi. **Purisavaraggalakkhaṇehī**ti purisavarassa (CS:pg.3.109) aggalakkhaṇehi. **Cirayapanāyā**ti ciraṁ yāpanāya, dīghāyukabhāvāya.

Ciraṁ yapetīti ciraṁ yāpeti. **Ciratarаṁ pabbajati yadi tato**ti tato ciratarаṁ yāpeti, yadi pabbajatīti attho. (DA.30./III,927.) **Yāpayati ca vasiddhibhāvanāyā**ti vasippatto hutvā iddhibhāvanāya yāpeti.

(DA.30.-6)Sattussadatālakkhaṇavaṇṇanā

208. **Rasitānan**ti rasasampannānaṁ. “Khādanīyānan”ti-ādīsu **khādanīyāni** nāma piṭṭhakhajjakādīni. **Bhojanīyānī**ti pañca bhojanāni. **Sāyanīyānī**ti sāyitabbāni sappinavanītādīni. **Lehanīyānī**ti nillehitabbāni piṭṭhapāyāsādīni. **Pānānī**ti aṭṭha pānakāni.

Idha **kammaṁ** nāma kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dinnaṁ idaṁ paṇītabhojanadānaṁ. **Kammasarikkhakaṁ** nāma lūkhabhojane kucchigate lohitaṁ sussati, maṁsaṁ milāyati. Tasmā lūkhadāyakā sattā iminā kāraṇena nesaṁ lūkhabhojanassa dinnabhāvaṁ jano jānātūti appamaṁsā appalohitā manussapetā viya dullabhannapānā bhavanti. Paṇītabhojane pana kucchigate maṁsalohitaṁ vaḍḍhati,

paripuṇṇakāyā pāsādikā abhirūpadassanā honti. Tasmā Tathāgatassa dīgharattaṁ paṇītabhojanadāyakattaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti sattussadamahāpurisalakkhaṇaṁ nibbattati. **Lakkhaṇaṁ** nāma sattussadalakkhaṇameva. Paṇītalābhitā **ānisaṁso**.

209. **Khajjabhojjamathaleyyasāyitan**ti khajjakañca bhojanañca lehanīyañca sāyanīyañca. **Uttamaggarasadāyako**ti uttamo aggarasadāyako, uttamānaṁ vā aggarasānaṁ dāyako.

Satta cussadeti satta ca ussade. **Tadatthajotakan**ti khajjabhojjādijotakaṁ, tesaṁ lābhasaṁvattanikanti attho. **Pabbajampi cā**ti pabbajamānopi ca. **Tadādhigacchatī**ti taṁ adhigacchati. **Lābhiruttaman**ti lābhi uttamaṁ.

(DA.30.-7~8)Karacaraṇādilakkhaṇavaṇṇanā

210. **Dānenā**ti-ādīsu (CS:pg.3.110) ekacco dāneneva saṅgaṇhitabbo hoti, taṁ dānena saṅgahesi. Pabbajitānaṁ pabbajitaparikkhāraṁ, gihīnaṁ gihiparikkhāraṁ adāsi.

Peyyavajjenāti ekacco hi "ayaṁ dātabbaṁ nāma deti, ekena pana vacanena sabbaṁ makkhetvā nāseti, kiṁ etassa dānan"ti vattā hoti. Ekacco "ayaṁ kiñcāpi dānaṁ na deti, kathento pana telena viya makkheti. Eso detu vā mā vā, (DA.30./III,928.) vacanameva tassa sahassaṁ agghatī"ti vattā hoti. Evarūpo puggalo dānaṁ na paccāsīsati, piyavacanameva paccāsīsati. Taṁ piyavacanena saṅgahesi.

Atthacariyāyāti atthasaṁvaḍḍhanakathāya. Ekacco hi neva dānaṁ, na piyavacanaṁ paccāsīsati. Attano hitakathaṁ vaḍḍhitakathameva paccāsīsati. Evarūpaṁ puggalaṁ "idaṁ te kātabbaṁ, idaṁ te na kātabbaṁ. Evarūpo puggalo sevitabbo, evarūpo puggalo na sevitabbo"ti evaṁ atthacariyāya saṅgahesi.

Samānattatāyāti samānasukhadukkhabhāvena. Ekacco hi dānādīsu ekampi na paccāsīsati, ekāsane nisajjaṁ, ekapallaṅke sayanaṁ, ekato bhojananti evaṁ samānasukhadukkhataṁ paccāsīsati. Tattha jātiyā hīno bhogena adhiko dussaṅgaho hoti. Na hi sakkā tena saddhiṁ ekaparibhogo kātuṁ, tathā akariyamāne ca so kujjhati. Bhogena hīno jātiyā adhikopi dussaṅgaho hoti. So hi "ahaṁ jātimā"ti bhogasampannena saddhiṁ ekaparibhogaṁ na icchati, tasmiṁ akariyamāne kujjhati. Ubhohipi hīno pana susaṅgaho hoti. Na hi so itarena saddhiṁ ekaparibhogaṁ icchati, na akariyamāne ca kujjhati. Ubhohi sadisopi susaṅgahoyeva. Bhikkhūsu dussīlo dussaṅgaho hoti. Na hi sakkā tena saddhiṁ ekaparibhogo kātuṁ, tathā akariyamāne ca kujjhati. Sīlavā susaṅgaho hoti. Sīlavā hi adīyamānepi akariyamānepi na kujjhati. Aññaṁ attanā (CS:pg.3.111) saddhiṁ paribhogaṁ akarontampi na pāpakena cittena passati. Paribhogopi tena saddhiṁ sukaro hoti. Tasmā evarūpaṁ puggalaṁ evaṁ samānattatāya saṅgahesi.

Susaṅgahitāssa hontīti susaṅgahitā assa honti. Detu vā mā vā detu, karotu vā mā vā karotu, susaṅgahitāva honti, na bhijjanti. "Yadāssa dātabbaṁ hoti, tadā deti. Idāni maññe natthi, tena na deti. Kiṁ mayaṁ dadamānameva upaṭṭhahāma? Adentaṁ akarontaṁ na upaṭṭhahāmā"ti evaṁ cintenti.

Idha **kammaṁ** nāma dīgharattaṁ kataṁ dānādisaṅgahakammaṁ. **Kammasarikkhakaṁ** nāma yo evaṁ asaṅgāhako hoti, so iminā kāraṇenassa asaṅgāhakabhāvaṁ jano jānātūti thaddhahatthapādo ceva hoti, visamaṭṭhitāvayavalakkhaṇo ca. Tathāgatassa pana dīgharattaṁ saṅgāhakabhāvaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni (DA.30./III,929.) dve lakkhaṇāni nibbattanti.

Lakkhaṇaṁ nāma idameva lakkhaṇadvayaṁ. Susaṅgahitaparijanatā **ānisaṁso**.

211. **Kariyā**ti karitvā. **Cariyā**ti caritvā. **Anavamatenā**ti anavaññātena. "Anapamodenā"tipi pāṭho, na appamodena, na dīnena na gabbhitenāti attho.

Caviyāti cavitvā. **Atirucira suvaggu dassaneyyan**ti atirucirañca supāsādikaṁ suvaggu ca suṭṭhu chekaṁ dassaneyyañca daṭṭhabbayuttaṁ. **Susu kumāro**ti suṭṭhu sukumāro.

Parijanassavoti parijano assavo vacanakaro. **Vidheyyo**ti kattabbākattabbesu yathāruci vidhātabbo. **Mahiman**ti mahiṁ imaṁ. **Piyavadū hitasukhataṁ jigīsamāno**ti piyavado hutvā hitañca sukhañca pariyesamāno. **Vacanapaṭikarassā bhippasannā**ti vacanapaṭikarā assa abhippasannā. **Dhammānudhamman**ti dhammañca anudhammañca.

(DA.30.-9~10)Ussaṅkhapādādilakkhaṇavaṇṇanā

212. **Atthūpasaṁhitan**ti (CS:pg.3.112) idhalokaparalokatthanissitaṁ. **Dhammūpasaṁhitan**ti dasakusalakammapathanissitaṁ. **Bahujanaṁ nidaṁsesī**ti bahujanassa nidaṁsanakathaṁ kathesi. **Pāṇīnan**ti sattānaṁ. "Aggo"ti-ādīni sabbāni aññamaññavevacanāni. Idha **kammaṁ** nāma dīgharattaṁ bhāsitā uddhaṅgamanīyā atthūpasaṁhitā vācā. **Kammasarikkhakaṁ** nāma yo evarūpaṁ uggatavācaṁ na bhāsati, so iminā kāraṇena uggatavācāya abhāsanaṁ jano jānātūti adhosaṅkhapādo ca hoti adhonatalomo ca. Tathāgatassa pana dīgharattaṁ evarūpāya uggatavācāya bhāsitabhāvaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti **ussaṅkhapādalakkhaṇañca uddhaggalomalakkhaṇañca** nibbattati. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṁ. Uttamabhāvo **ānisaṁso**.

(DA.30./III,930.) 213. **Erayan**ti bhaṇanto. **Bahujanaṁ nidaṁsayī**ti bahujanassa hitaṁ dasseti. **Dhammayāgan**ti dhammadānayaññaṁ.

Ubbhamuppatitalomavā sasoti so esa uddhaggatalomavā hoti. **Pādagaṇṭhirahū**ti pādagopphakā ahesuṁ. **Sādhusaṇṭhitā**ti suṭṭhu saṇṭhitā. **Maṁsalohitācitā**ti maṁsena ca lohitena ca ācitā. **Tacotthatā**ti tacena pariyonaddhā niguḷhā. **Vajatī**ti gacchati. **Anomanikkamo**ti anomavihārī seṭṭhavihārī.

(DA.30.-11)Eṇijaṅghalakkhaṇavaṇṇanā

214. **Sippaṁ vā**ti-ādīsu Sippaṁ nāma dve sippāni-- hīnañca sippaṁ, ukkaṭṭhañca sippaṁ. Hīnaṁ nāma sippaṁ naḷakārasippaṁ, kumbhakārasippaṁ pesakārasippaṁ nahāpitasippaṁ. Ukkaṭṭhaṁ nāma sippaṁ lekhā muddā gaṇanā. **Vijjā**ti ahivijjādi-anekavidhā. **Caraṇan**ti pañcasīlaṁ dasasīlaṁ pātimokkhasaṁvarasīlaṁ. **Kamman**ti kammassakatājānanapaññā. **Kilisseyyun**ti kilameyyuṁ. Antevāsikavattaṁ nāma dukkhaṁ, taṁ nesaṁ mā ciramahosīti cintesi.

Rājārahānīti rañño anurūpāni hatthi-assādīni, tāniyeva rañño senāya aṅgabhūtattā **rājaṅgānī**ti vuccanti. **Rājūpabhogānī**ti rañño (CS:pg.3.113) upabhogaparibhogabhaṇḍāni, tāni ceva sattaratanāni ca. **Rājānucchavikānī**ti rañño anucchavikāni. Tesaṁyeva sabbesaṁ idaṁ gahaṇaṁ. **Samaṇārahānī**ti samaṇānaṁ anurūpāni cīvarādīni. **Samaṇaṅgānī**ti samaṇānaṁ koṭṭhāsabhūtā catasso parisā. **Samaṇūpabhogānī**ti samaṇānaṁ upabhogaparikkhārā. **Samaṇānucchavikānī**ti tesaṁyeva adhivacanaṁ.

Idha pana **kammaṁ** nāma dīgharattaṁ sakkaccaṁ sippādivācanaṁ. **Kammasarikkhakaṁ** nāma yo evaṁ sakkaccaṁ sippaṁ avācento antevāsike ukkuṭikāsanajaṅghapesanikādīhi kilameti, tassa jaṅghamaṁsaṁ likhitvā pātitaṁ viya hoti. Tathāgatassa pana sakkaccaṁ vācitabhāvaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti anupubba-uggatavaṭṭitaṁ (DA.30./III,931.) **eṇijaṅghalakkhaṇaṁ** nibbattati. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇaṁ. Anucchavikalābhitā **ānisaṁso**.

215. **Yadūpaghātāyā**ti yaṁ sippaṁ kassaci upaghātāya na hoti. **Kilissatī**ti kilamissati. **Sukhumattacotthatā**ti sukhumattacena pariyonaddhā. Kiṁ pana aññena kammena aññaṁ lakkhaṇaṁ nibbattatīti? Na nibbattati. Yaṁ pana nibbattati, taṁ anubyañjanaṁ hoti, tasmā idha vuttaṁ.

(DA.30.-12)Sukhumacchavilakkhaṇavaṇṇanā

216. **Samaṇaṁ vā**ti samitapāpaṭṭhena samaṇaṁ. **Brāhmaṇaṁ vā**ti bāhitapāpaṭṭhena brāhmaṇaṁ.

Mahāpaññoti-ādīsu mahāpaññādīhi samannāgato hotīti attho. Tatridaṁ mahāpaññādīnaṁ nānattaṁ.

Tattha katamā **mahāpaññā?** Mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti **mahāpaññā,** mahante samādhikkhandhe paññākkhandhe vimuttikkhandhe vimuttiñāṇadassanakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā. Mahantāni ṭhānāṭhānāni mahantā vihārasamāpattiyo mahantāni ariyasaccāni mahante satipaṭṭhāne sammappadhāne iddhipāde mahantāni indriyāni balāni mahante bojjhaṅge mahante ariyamagge mahantāni sāmaññaphalāni mahantā abhiññāyo mahantaṁ paramatthaṁ nibbānaṁ pariggaṇhātīti mahāpaññā.

Katamā (CS:pg.3.114) **puthupaññā?** Puthunānākhandhesu ñāṇaṁ pavattatīti **puthupaññā**. Puthunānādhātūsu puthunānā-āyatanesu puthunānāpaṭiccasamuppādesu puthunānāsuññatamanupalabbhesu puthunānā-atthesu dhammesu niruttīsu paṭibhānesu. Puthunānāsīlakkhandhesu puthunānāsamādhipaññāvimuttivimuttiñādassanakkhandhesu puthunānāṭhānāṭhānesu puthunānāvihārasamāpattīsu puthunānā-ariyasaccesu puthunānāsatipaṭṭhānesu sammappadhānesu iddhipādesu indriyesu balesu bojjhaṅgesu puthunānā-ariyamaggesu sāmaññaphalesu abhiññāsu puthujjanasādhāraṇe dhamme samatikkamma paramatthe nibbāne ñāṇaṁ pavattatīti puthupaññā.

Katamā **hāsapaññā?** Idhekacco hāsabahulo vedabahulo tuṭṭhibahulo pāmojjabahulo sīlaṁ paripūreti indriyasaṁvaraṁ paripūreti bhojane mattaññutaṁ jāgariyānuyogaṁ sīlakkhandhaṁ samādhikkhandhaṁ paññākkhandhaṁ vimuttikkhandhaṁ (DA.30./III,932.) vimuttiñāṇadassanakkhandhaṁ paripūretīti hāsapaññā. Hāsabahulo …pe… pāmojjabahulo ṭhānāṭhānaṁ paṭivijjhatīti hāsapaññā. Hāsabahulo vihārasamāpattiyo paripūretīti hāsapaññā. Hāsabahulo ariyasaccāni paṭivijjhatīti hāsapaññā. Satipaṭṭhāne sammappadhāne iddhipāde indriyāni balāni bojjhaṅge ariyamaggaṁ bhāvetīti hāsapaññā. Hāsabahulo sāmaññaphalāni sacchikarotīti hāsapaññā. Abhiññāyo paṭivijjhatīti hāsapaññā. Hāsabahulo vedatuṭṭhipāmojjabahulo paramatthaṁ nibbānaṁ sacchikarotīti hāsapaññā.

Katamā **javanapaññā?** Yaṁkiñci rūpaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ yaṁ dūre santike vā, sabbaṁ taṁ rūpaṁ aniccato khippaṁ javatīti javanapaññā. Dukkhato khippaṁ anattato khippaṁ javatīti javanapaññā. Yā kāci vedanā …pe… yaṁkiñci viññāṇaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ, sabbaṁ taṁ viññāṇaṁ aniccato dukkhato anattato

khippaṁ javatīti javanapaññā. Cakkhu …pe… jarāmaraṇaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ aniccato dukkhato anattato khippaṁ javatīti javanapaññā. Rūpaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ aniccaṁ khayaṭṭhena dukkhaṁ bhayaṭṭhena anattā asārakaṭṭhenāti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṁ katvā rūpanirodhe nibbāne khippaṁ javatīti javanapaññā. Vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṁ cakkhu …pe… jarāmaraṇaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ aniccaṁ khayaṭṭhena …pe… vibhūtaṁ katvā jarāmaraṇanirodhe nibbāne khippaṁ javatīti javanapaññā. Rūpaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ (CS:pg.3.115) Cakkhuṁ …pe… jarāmaraṇaṁ aniccaṁ saṅkhataṁ paṭiccasamuppannaṁ khayadhammaṁ vayadhammaṁ virāgadhammaṁ nirodhadhammanti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṁ katvā jarāmaraṇanirodhe nibbāne khippaṁ javatīti javanapaññā.

Katamā **tikkhapaññā?** Khippaṁ kilese chindatīti tikkhapaññā. Uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāseti, uppannaṁ byāpādavitakkaṁ, uppannaṁ vihiṁsāvitakkaṁ, uppannuppanne pāpake akusale dhamme uppannaṁ rāgaṁ dosaṁ mohaṁ kodhaṁ upanāhaṁ makkhaṁ paḷāsaṁ issaṁ macchariyaṁ māyaṁ sāṭheyyaṁ thambhaṁ (DA.30./III,933.) sārambhaṁ mānaṁ atimānaṁ madaṁ pamādaṁ sabbe kilese sabbe duccarite sabbe abhisaṅkhāre sabbe bhavagāmikamme nādhivāseti pajahati vinodeti byantī karoti anabhāvaṁ gametīti tikkhapaññā. Ekasmiṁ āsane cattāro ariyamaggā cattāri sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā phassitā paññāyāti tikkhapaññā.

Katamā **nibbedhikapaññā?** Idhekacco sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hoti uttāsabahulo ukkaṇṭhanabahulo aratibahulo anabhiratibahulo bahimukho na ramati sabbasaṅkhāresu, anibbiddhapubbaṁ apadālitapubbaṁ lobhakkhandhaṁ nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññā. Anibbiddhapubbaṁ apadālitapubbaṁ dosakkhandhaṁ mohakkhandhaṁ kodhaṁ upanāhaṁ …pe… sabbe bhavagāmikamme nibbijjhati padāletīti nibbedhikapaññāti (paṭi.ma.3.3).

217. **Pabbajitaṁ upāsitā**ti paṇḍitaṁ pabbajitaṁ upasaṅkamitvā payirupāsitā. **Atthantaro**ti yathā eke randhagavesino upārambhacittatāya dosaṁ abbhantaraṁ karitvā nisāmayanti, evaṁ anisāmetvā atthaṁ abbhantaraṁ katvā atthayuttaṁ kathaṁ nisāmayi upadhārayi.

Paṭilābhagatenāti paṭilābhatthāya gatena. **Uppādanimittakovidā**ti uppāde ca nimitte ca chekā. **Avecca dakkhitī**ti ñatvā passissati.

Atthānusiṭṭhīsu pariggahesu cāti ye atthānusāsanesu pariggahā atthānatthaṁ pariggāhakāni ñāṇāni, tesūti attho.

(DA.30.-13)Suvaṇṇavaṇṇalakkhaṇavaṇṇanā

218. **Akkodhano**ti (CS:pg.3.116) na anāgāmimaggena kodhassa pahīnattā, atha kho sacepi me kodho uppajjeyya, khippameva naṁ paṭivinodeyyanti evaṁ akkodhavasikattā. **Nābhisajjī**ti kuṭilakaṇṭako viya tattha tattha mammaṁ tudanto viya na laggi. **Na kuppi na byāpajjī**ti-ādīsu pubbuppattiko **kopo**. Tato balavataro **byāpādo**. Tato balavatarā **patitthiyanā**. Taṁ sabbaṁ akaronto na kuppi na byāpajji na patitthiyi. **Appaccayan**ti domanassaṁ. **Na pātvākāsī**ti na kāyavikārena vā vacīvikārena vā pākaṭamakāsi.

Idha kammaṁ nāma dīgharattaṁ akkodhanatā ceva (DA.30./III,934.) sukhumattharaṇādidānañca. **Kammasarikkhakaṁ** nāma kodhanassa chavivaṇṇo āvilo

hoti mukhaṁ duddasiyaṁ vatthacchādanasadisañca maṇḍanaṁ nāma natthi. Tasmā yo kodhano ceva vatthacchādanānañca adātā, so iminā kāraṇenassa jano kodhanādibhāvaṁ jānātūti dubbaṇṇo hoti dussaṇṭhāno. Akkodhanassa pana mukhaṁ virocati, chavivaṇṇo vippasīdati. Sattā hi catūhi kāraṇehi pāsādikā honti āmisadānena vā vatthadānena vā sammajjanena vā akkodhanatāya vā. Imāni cattāripi kāraṇāni dīgharattaṁ Tathāgatena katāneva. Tenassa imesaṁ katabhāvaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti suvaṇṇavaṇṇaṁ mahāpurisalakkhaṇaṁ nibbattati. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇaṁ. Sukhumattharaṇādilābhitā **ānisaṁso**.

219. **Abhivissajī**ti abhivissajjesi. **Mahimiva suro abhivassan**ti suro vuccati devo, mahāpathaviṁ abhivassanto devo viya.

Suravarataroriva indoti surānaṁ varataro indo viya.

Apabbajjamicchanti apabbajjaṁ gihibhāvaṁ icchanto. **Mahatimahin**ti mahantiṁ pathaviṁ.

Acchādanavatthamokkhapāvuraṇānanti acchādanānañceva vatthānañca uttamapāvuraṇānañca. **Panāso**ti vināso.

(DA.30.-14)Kosohitavatthaguyhalakkhaṇavaṇṇanā

220. **Mātarampi** (CS:pg.3.117) **puttena samānetā ahosī**ti imaṁ kammaṁ rajje patiṭṭhitena sakkā kātuṁ. Tasmā bodhisattopi rajjaṁ kārayamāno antonagare catukkādīsu catūsu nagaradvāresu bahinagare catūsu disāsu imaṁ kammaṁ karothāti manusse ṭhapesi. Te mātaraṁ kuhiṁ me putto puttaṁ na passāmīti vilapantiṁ pariyesamānaṁ disvā ehi, amma, puttaṁ dakkhasīti taṁ ādāya gantvā nahāpetvā bhojetvā puttamassā pariyesitvā dassenti. Esa nayo sabbattha.

Idha **kammaṁ** nāma dīgharattaṁ ñātīnaṁ samaṅgibhāvakaraṇaṁ. **Kammasarikkhakaṁ** nāma ñātayo hi samaṅgībhūtā aññamaññassa vajjaṁ paṭicchādenti. Kiñcāpi hi te kalahakāle kalahaṁ karonti, ekassa pana dose uppanne aññaṁ jānāpetuṁ na icchanti. Ayaṁ nāma etassa dosoti vutte sabbe (DA.30./III,935.) uṭṭhahitvā kena diṭṭhaṁ kena sutaṁ, amhākaṁ ñātīsu evarūpaṁ kattā nāma natthīti. Tathāgatena ca taṁ ñātisaṅgahaṁ karontena dīgharattaṁ idaṁ vajjappaṭicchādanakammaṁ nāma kataṁ hoti. Athassa sadevako loko iminā kāraṇena evarūpassa kammassa katabhāvaṁ jānātūti kosohitavatthaguyhalakkhaṇaṁ nibbattati. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇaṁ. Pahūtaputtatā **ānisaṁso**.

221. **Vatthachādiyan**ti vatthena chādetabbaṁ vatthaguyhaṁ.

Amittatāpanāti amittānaṁ patāpanā. **Gihissa pītiṁ jananā**ti gihibhūtassa sato pītijananā.

(DA.30.-15~16)Parimaṇḍalādilakkhaṇavaṇṇanā

222. **Samaṁ jānātī**ti “ayaṁ tārukkhasamo ayaṁ pokkharasātisamo”ti evaṁ tena tena samaṁ jānāti. **Sāmaṁ jānātī**ti sayaṁ jānāti. **Purisaṁ jānātī**ti “ayaṁ seṭṭhasammato”ti purisaṁ jānāti. **Purisavisesaṁ jānātī**ti muggaṁ māsena samaṁ akatvā guṇavisiṭṭhassa visesaṁ jānāti. **Ayamidamarahatī**ti ayaṁ puriso idaṁ nāma dānasakkāraṁ arahati (CS:pg.3.118) **Purisavisesakaro ahosī**ti purisavisesaṁ ñatvā kārako ahosi. Yo yaṁ arahati, tasseva taṁ adāsi. Yo hi kahāpaṇārahassa aḍḍhaṁ deti, so parassa aḍḍhaṁ nāseti. Yo dve kahāpaṇe deti, so attano kahāpaṇaṁ nāseti. Tasmā

idaṁ ubhayampi akatvā yo yaṁ arahati, tassa tadeva adāsi. **Saddhādhanan**ti-ādīsu sampattipaṭilābhaṭṭhena saddhādīnaṁ dhanabhāvo veditabbo.

Idha **kammaṁ** nāma dīgharattaṁ purisavisesaṁ ñatvā kataṁ samasaṅgahakammaṁ. **Kammasarikkhakaṁ** nāma tadassa kammaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni dve lakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṁ. Dhanasampatti **ānisaṁso**.

223. **Tuliyā**ti tulayitvā. **Paṭivicayā**ti paṭivicinitvā. **Mahājanasaṅgāhakan**ti mahājanasaṅgahaṇaṁ. **Samekkhamāno**ti samaṁ pekkhamāno. (DA.30./III,936.) **Atinipuṇā** [1] **manujā**ti atinipuṇā sukhumapaññā lakkhaṇapāṭhakamanussā. **Bahuvividhā gihīnaṁ arahānī**ti bahū vividhāni gihīnaṁ anucchavikāni paṭilabhati. **Daharo susu kumāro** "ayaṁ daharo kumāro paṭilabhissatī"ti byākaṁsu **mahīpatissā**ti rañño.

(DA.30.-17~19)Sīhapubbaddhakāyādilakkhaṇavaṇṇanā

224. **Yogakkhemakāmo**ti yogato khemakāmo. **Paññāyā**ti kammassakatapaññāya. Idha **kammaṁ** nāma mahājanassa atthakāmatā. **Kammasarikkhakaṁ** nāma taṁ mahājanassa atthakāmatāya vaḍḍhimeva paccāsīsitabhāvaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni samantaparipūrāni aparihīnāni tīṇi lakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇattayaṁ. Dhanādīhi ceva saddhādīhi ca aparihāni **ānisaṁso**.

225. **Saddhāyā**ti okappanasaddhāya pasādasaddhāya. **Sīlenā**ti pañcasīlena dasasīlena. **Sutenā**ti pariyattisavanena. **Buddhiyā**ti etesaṁ buddhiyā (CS:pg.3.119) "kinti etehi vaḍḍheyyun"ti evaṁ cintesīti attho. **Dhammenā**ti lokiyadhammena. **Bahūhi sādhūhī**ti aññehipi bahūhi uttamaguṇehi. **Asahānadhammatan**ti aparihīnadhammaṁ.

(DA.30.-20)Rasaggasaggitālakkhaṇavaṇṇanā

226. **Samābhivāhiniyo**ti yathā tilaphalamattampi jivhagge ṭhapitaṁ sabbattha pharati, evaṁ samā hutvā vahanti. Idha **kammaṁ** nāma aviheṭhanakammaṁ. **Kammasarikkhakaṁ** nāma pāṇi-ādīhi pahāraṁ laddhassa tattha tattha lohitaṁ saṇṭhāti, gaṇṭhi gaṇṭhi hutvā antova pubbaṁ gaṇhāti, antova bhijjati, evaṁ so bahurogo hoti. Tathāgatena pana dīgharattaṁ imaṁ ārogyakaraṇakammaṁ kataṁ. Tadassa sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti ārogyakaraṁ rasaggasaggilakkhaṇaṁ nibbattati. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇaṁ. Appābādhatā **ānisaṁso**.

227. **Maraṇavadhenā**ti "etaṁ māretha etaṁ ghātethā"ti evaṁ āṇattena maraṇavadhena. (DA.30./III,937.) **Ubbādhanāyā**ti bandhanāgārappavesanena.

(DA.30.-21~22)Abhinīlanettādilakkhaṇavaṇṇanā

228. **Na ca visaṭan**ti kakkaṭako viya akkhīni nīharitvā na kodhavasena pekkhitā ahosi. **Na ca visācī**ti vaṅkakkhikoṭiyā pekkhitāpi nāhosi. **Na ca pana viceyya pekkhitā**ti viceyya pekkhitā nāma yo kujjhitvā yadā naṁ paro oloketi, tadā nimmīleti na

[1] PTS Abhinipuna

oloketi, puna gacchantaṁ kujjhitvā oloketi, evarūpo nāhosi. “Vineyyapekkhitā”tipi pāṭho, ayamevattho. **Ujuṁ tathā pasaṭamujumano**ti ujumano hutvā uju pekkhitā hoti, yathā ca ujuṁ, tathā pasaṭaṁ vipulaṁ vitthataṁ pekkhitā hoti. **Piyadassano**ti piyāyamānehi passitabbo.

Idha **kammaṁ** nāma dīgharattaṁ mahājanassa piyacakkhunā olokanakammaṁ. **Kammasarikkhakaṁ** nāma kujjhitvā olokento kāṇo viya kākakkhi viya hoti, vaṅkakkhi pana āvilakkhi ca hotiyeva. Pasannacittassa pana olokayato (CS:pg.3.120) akkhīnaṁ pañcavaṇṇo pasādo paññāyati. Tathāgato ca tathā olokesi. Athassa taṁ dīgharattaṁ piyacakkhunā olokitabhāvaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti imāni nettasampattikarāni dve mahāpurisalakkhaṇāni nibbattanti. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṁ. Piyadassanatā **ānisaṁso**. **Abhiyogino**ti lakkhaṇasatthe yuttā.

(DA.30.-23)Uṇhīsasīsalakkhaṇavaṇṇanā

230. **Bahujanapubbaṅgamo ahosī**ti bahujanassa pubbaṅgamo ahosi gaṇajeṭṭhako. Tassa diṭṭhānugatiṁ aññe āpajjiṁsu. Idha **kammaṁ** nāma pubbaṅgamatā. **Kammasarikkhakaṁ** nāma yo pubbaṅgamo hutvā dānādīni kusalakammāni karoti, so amaṅkubhūto sīsaṁ ukkhipitvā pītipāmojjena paripuṇṇasīso vicarati, mahāpuriso ca hoti. Tathāgato ca tathā akāsi. Athassa sadevako loko iminā kāraṇena idaṁ pubbaṅgamakammaṁ jānātūti uṇhīsasīsalakkhaṇaṁ nibbattati. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇaṁ. Mahājanānuvattanatā **ānisaṁso**.

231. **Bahujanaṁ hessatī**ti bahujanassa bhavissati. (DA.30./III,938.) **Paṭibhogiyā**ti veyyāvaccakarā, etassa bahū veyyāvaccakarā bhavissantīti attho. **Abhiharanti tadā**ti daharakāleyeva tadā evaṁ byākaronti. **Paṭihārakan**ti veyyāvaccakarabhāvaṁ. **Visavī**ti ciṇṇavasī.

(DA.30.-24~25)Ekekalomatādilakkhaṇavaṇṇanā

232. **Upavattatī**ti ajjhāsayaṁ anuvattati, idha **kammaṁ** nāma dīgharattaṁ saccakathanaṁ. **Kammasarikkhakaṁ** nāma dīgharattaṁ advejjhakathāya parisuddhakathāya kathitabhāvamassa sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti ekekalomalakkhaṇañca uṇṇālakkhaṇañca nibbattati. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṁ. Mahājanassa ajjhāsayānukūlena anuvattanatā **ānisaṁso**. **Ekekalomūpacitaṅgavā**ti ekekehi lomehi upacitasarīro.

(DA.30.-27)Cattālīsādilakkhaṇavaṇṇanā

234. **Abhejjapariso**ti (CS:pg.3.121) abhinditabbapariso. Idha **kammaṁ** nāma dīgharattaṁ apisuṇavācāya kathanaṁ. **Kammasarikkhakaṁ** nāma pisuṇavācassa kira samaggabhāvaṁ bhindanato dantā aparipuṇṇā ceva honti viraḷā ca. Tathāgatassa pana dīgharattaṁ apisuṇavācataṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti idaṁ lakkhaṇadvayaṁ nibbattati. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṁ. Abhejjaparisatā **ānisaṁso**. **Caturo dasā**ti cattāro dasa cattālīsaṁ.

(DA.30.-28~29)Pahūtajivhādilakkhaṇavaṇṇanā

236. **Ādeyyavāco hotī**ti gahetabbavacano hoti. Idha **kammaṁ** nāma dīgharattaṁ apharusavāditā. **Kammasarikkhakaṁ** nāma ye pharusavācā honti, te iminā kāraṇena nesaṁ jivhaṁ parivattetvā parivattetvā pharusavācāya kathitabhāvaṁ jano jānātūti baddhajivhā vā honti, gūḷhajivhā vā dvijivhā vā mammanā vā. Ye pana jivhaṁ parivattetvā parivattetvā pharusavācaṁ na vadanti, te baddhajivhā gūḷhajivhā dvijivhā na honti. Mudu nesaṁ jivhā hoti rattakambalavaṇṇā. Tasmā Tathāgatassa dīgharattaṁ jivhaṁ parivattetvā pharusāya vācāya akathitabhāvaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti pahūtajivhālakkhaṇaṁ nibbattati. Pharusavācaṁ kathentānañca saddo bhijjati. Te saddabhedaṁ katvā pharusavācāya kathitabhāvaṁ jano (DA.30./III,939.) jānātūti chinnassarā vā honti bhinnassarā vā kākassarā vā. Ye pana sarabhedakaraṁ pharusavācaṁ na kathenti, tesaṁ saddo madhuro ca hoti pemanīyo. Tasmā Tathāgatassa dīgharattaṁ sarabhedakarāya pharusavācāya akathitabhāvaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti brahmassaralakkhaṇaṁ nibbattati. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṁ. Ādeyyavacanatā **ānisaṁso**.

237. **Ubbādhikan**ti akkosayuttattā ābādhakariṁ **bahujanappamaddanan**ti bahujanānaṁ pamaddaniṁ **abāḷhaṁ giraṁ so na bhaṇi pharusan**ti ettha akāro parato bhaṇisaddena yojetabbo. **Bāḷhan**ti balavaṁ atipharusaṁ. **Bāḷhaṁ giraṁ so na abhaṇī**ti ayamettha attho. **Susaṁhitan**ti suṭṭhu pemasaṅhitaṁ. **Sakhilan**ti (CS:pg.3.122) mudukaṁ. **Vācā**ti vācāyo. **Kaṇṇasukhā**ti kaṇṇasukhāyo. “Kaṇṇasukhan”tipi pāṭho, yathā kaṇṇānaṁ sukhaṁ hoti, evaṁ erayatīti attho. **Vedayathā**ti vedayittha. **Brahmassarattan**ti brahmassarataṁ. **Bahuno bahun**ti bahujanassa bahuṁ. “Bahūnaṁ bahunti”pi pāṭho, bahujanānaṁ bahunti attho.

(DA.30.-30)Sīhahanulakkhaṇavaṇṇanā

238. **Appadhaṁsiko hotī**ti guṇato vā ṭhānato vā padhaṁsetuṁ cāvetuṁ asakkuṇeyyo. Idha **kammaṁ** nāma palāpakathāya akathanaṁ. **Kammasarikkhakaṁ** nāma ye taṁ kathenti, te iminā kāraṇena nesaṁ hanukaṁ cāletvā cāletvā palāpakathāya kathitabhāvaṁ jano jānātūti antopaviṭṭhahanukā vā vaṅkahanukā vā pabbhārahanukā vā honti. Tathāgato pana tathā na kathesi. Tenassa hanukaṁ cāletvā cāletvā dīgharattaṁ palāpakathāya akathitabhāvaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti sīhahanulakkhaṇaṁ nibbattati. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇaṁ. Appadhaṁsikatā **ānisaṁso**.

239. **Avikiṇṇavacanabyappatho cā**ti avikiṇṇavacanānaṁ viya purimabodhisattānaṁ vacanapatho assāti avikiṇṇavacanabyappatho. **Dvidugamavaratarahanuttamalatthā**ti dvīhi dvīhi gacchatīti (DA.30./III,940.) dvidugamo, dvīhi dvīhīti catūhi, catuppadānaṁ varatarassa sīhasseva hanubhāvaṁ alatthāti attho. **Manujādhipatī**ti manujānaṁ adhipati. **Tathatto**ti tathasabhāvo.

(DA.30.-31~32)Samadantādilakkhaṇavaṇṇanā

240. **Suciparivāro**ti parisuddhaparivāro. Idha **kammaṁ** nāma sammājīvatā. **Kammasarikkhakaṁ** nāma yo visamena saṁkiliṭṭhājīvena jīvitaṁ kappeti, tassa dantāpi

visamā honti dāṭhāpi kiliṭṭhā. Tathāgatassa pana samena suddhājīvena jīvitaṁ kappitabhāvaṁ sadevako loko iminā kāraṇena jānātūti samadantalakkhaṇañca susukkadāṭhālakkhaṇañca nibbattati. **Lakkhaṇaṁ** nāma idameva lakkhaṇadvayaṁ. Suciparivāratā **ānisaṁso**.

241. **Avassajī**ti (CS:pg.3.123) pahāsi **tidivapuravarasamo**ti tidivapuravarena sakkena samo. **Lapanajan**ti mukhajaṁ, dantanti attho. **Dijasamasukkasucisobhanadanto**ti dve vāre jātattā dijanāmakā sukkā suci sobhanā ca dantā assāti dijasamasukkasucisobhanadanto. **Na ca janapadatudanan**ti yo tassa cakkavāḷaparicchinno janapado, tassa aññena tudanaṁ pīḷā vā ābādho vā natthi. **Hitamapi ca bahujana sukhañca carantī**ti bahujanā samānasukhadukkhā hutvā tasmiṁ janapade aññamaññassa hitañceva sukhañca caranti. **Vipāpo**ti vigatapāpo. **Vigatadarathakilamatho**ti vigatakāyikadarathakilamatho. **Malakhilakalikilese panudehī**ti rāgādimalānañceva rāgādikhilānañca dosakalīnañca sabbakilesānañca apanudehi. Sesaṁ sabbattha uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Lakkhaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.31./III,941.)

(DA.31.) 8.Siṅgālasuttavaṇṇanā

(DA.31.-0)Nidānavaṇṇanā

242. **Evaṁ** (CS:pg.3.124) **me sutan**ti Siṅgālasuttaṁ. Tatrāyamanuttānapadavaṇṇanā-- **Veḷuvane Kalandakanivāpe**ti Veḷuvananti tassa uyyānassa nāmaṁ. Taṁ kira veḷūhi parikkhittaṁ ahosi aṭṭhārasahatthena ca pākārena gopuraṭṭālakayuttaṁ nīlobhāsaṁ manoramaṁ, tena Veḷuvananti vuccati. Kalandakānañcettha nivāpaṁ adaṁsu, tena Kalandakanivāpoti vuccati.

Pubbe kira aññataro rājā tattha uyyānakīḷanatthaṁ āgato surāmadena matto divā niddaṁ okkami. Parijanopissa "sutto rājā"ti pupphaphalādīhi palobhiyamāno ito cito ca pakkāmi. Atha surāgandhena aññatarasmā susirarukkhā kaṇhasappo nikkhamitvā rañño abhimukho āgacchati, taṁ disvā rukkhadevatā "rañño jīvitaṁ dammī"ti kāḷakavesena āgantvā kaṇṇamūle saddamakāsi. Rājā paṭibujjhi. Kaṇhasappo nivatto. So taṁ disvā "imāya kāḷakāya mama jīvitaṁ dinnan"ti kāḷakānaṁ tattha nivāpaṁ paṭṭhapesi, abhayaghosañca ghosāpesi. Tasmā taṁ tato pabhuti "Kalandakanivāpo"ti saṅkhyaṁ gataṁ. **Kalandakā**ti hi kāḷakānaṁ etaṁ nāmaṁ.

Tena kho pana samayenāti yasmiṁ samaye Bhagavā Rājagahaṁ gocaragāmaṁ katvā Veḷuvane Kalandakanivāpe viharati, tena samayena. Siṅgālako gahapatiputtoti Siṅgālakoti tassa nāmaṁ. **Gahapatiputto**ti gahapatissa putto gahapatiputto. Tassa kira pitā gahapatimahāsālo, nidahitvā ṭhapitā cassa gehe cattālīsa dhanakoṭiyo (DA.31./III,942.) atthi. So Bhagavati niṭṭhaṅgato upāsako sotāpanno, bhariyāpissa sotāpannāyeva. Putto panassa assaddho appasanno. Atha naṁ mātāpitaro abhikkhaṇaṁ evaṁ ovadanti-- "Tāta satthāraṁ upasaṅkama, dhammasenāpatiṁ Mahāmoggallānaṁ Mahākassapaṁ asītimahāsāvake upasaṅkamā"ti. So evamāha-- "Natthi mama tumhākaṁ samaṇānaṁ upasaṅkamanakiccaṁ, samaṇānaṁ santikaṁ

gantvā vanditabbaṁ hoti, onamitvā vandantassa piṭṭhi rujjati, jāṇukāni kharāni honti, bhūmiyaṁ nisīditabbaṁ (CS:pg.3.125) hoti, tattha nisinnassa vatthāni kilissanti jīranti, samīpe nisinnakālato paṭṭhāya kathāsallāpo hoti, tasmiṁ sati vissāso uppajjati, tato nimantetvā cīvarapiṇḍapātādīni dātabbāni honti. Evaṁ sante attho parihāyati, natthi mayhaṁ tumhākaṁ samaṇānaṁ upasaṅkamanakiccan"ti. Iti naṁ yāvajīvaṁ ovadantāpi mātāpitaro sāsane upanetuṁ nāsakkhiṁsu.

Athassa pitā maraṇamañce nipanno "mama puttassa ovādaṁ dātuṁ vaṭṭatī"ti cintetvā puna cintesi-- "Disā tāta namassāhī"ti evamassa ovādaṁ dassāmi, so atthaṁ ajānanto disā namassissati, atha naṁ Satthā vā sāvakā vā passitvā "kiṁ karosī"ti pucchissanti. Tato "mayhaṁ pitā disā namassanaṁ karohīti maṁ ovadī"ti vakkhati. Athassa te "na tuyhaṁ pitā etā disā namassāpeti, imā pana disā namassāpetī"ti dhammaṁ desessanti. So Buddhasāsane guṇaṁ ñatvā "puññakammaṁ karissatī"ti. Atha naṁ āmantāpetvā "Tāta, pātova uṭṭhāya cha disā namasseyyāsī"ti āha. Maraṇamañce nipannassa kathā nāma yāvajīvaṁ anussaraṇīyā hoti. Tasmā so gahapatiputto taṁ pituvacanaṁ anussaranto tathā akāsi. Tasmā "kālasseva uṭṭhāya Rājagahā nikkhamitvā"ti-ādi vuttaṁ.

243. **Puthudisā**ti bahudisā. Idāni tā dassento **puratthimaṁ disan**ti-ādimāha. **Pāvisī**ti na tāva paviṭṭho, pavisissāmīti nikkhantattā pana antarāmagge vattamānopi evaṁ vuccati. **Addasā kho Bhagavā**ti na idāneva addasa, paccūsasamayepi Buddhacakkhunā lokaṁ volokento etaṁ disā namassamānaṁ disvā "Ajja ahaṁ Siṅgālassa gahapatiputtassa gihivinayaṁ Siṅgālasuttantaṁ kathessāmi, mahājanassa sā kathā saphalā bhavissati, gantabbaṁ mayā etthā"ti. (DA.31./III,943.) Tasmā pātova nikkhamitvā Rājagahaṁ piṇḍāya pāvisi, pavisanto ca naṁ tatheva addasa. Tena vuttaṁ -- "Addasā kho Bhagavā"ti. **Etadavocā**ti so kira avidūre ṭhitampi satthāraṁ na passati, disāyeva namassati. Athaṁ naṁ Bhagavā sūriyarasmisamphassena vikasamānaṁ mahāpadumaṁ viya mukhaṁ vivaritvā "kiṁ nu kho tvaṁ, gahapatiputtā"ti-ādikaṁ etadavoca.

(DA.31.-1~2)Chadisādivaṇṇanā

244. **Yathā** (CS:pg.3.126) **kathaṁ pana, bhante**ti so kira taṁ Bhagavato vacanaṁ sutvāva cintesi "Yā kira mama pitarā cha disā namassitabbā"ti vuttā, na kira tā etā, aññā kira ariyasāvakena cha disā namassitabbā. Handāhaṁ ariyasāvakena namassitabbā disāyeva pucchitvā namassāmīti. So tā pucchanto **yathā kathaṁ pana, bhante**ti-ādimāha. Tattha **yathā**ti nipātamattaṁ. **Kathaṁ panā**ti idameva pucchāpadaṁ. **Kammakilesā**ti tehi kammehi sattā kilissanti, tasmā kammakilesāti vuccanti. **Ṭhānehī**ti kāraṇehi. **Apāyamukhānī**ti vināsamukhāni. **So**ti so sotāpanno ariyasāvako. **Cuddasa pāpakāpagato**ti etehi cuddasahi pāpakehi lāmakehi apagato. **Chaddisāpaṭicchādī**ti cha disā paṭicchādento. **Ubholokavijayāyā**ti ubhinnaṁ idhalokaparalokānaṁ vijinanatthāya. **Ayañceva loko āraddho hotī**ti evarūpassa hi idha loke pañca verāni na honti, tenassa ayañceva loko āraddho hoti paritosito ceva nipphādito ca. Paralokepi pañca verāni na honti, tenassa paro ca loko ārādhito hoti. Tasmā so kāyassa bhedā parammaraṇā sugatiṁ saggaṁ lokaṁ upapajjati.

245. Iti Bhagavā saṅkhepena mātikaṁ ṭhapetvā idāni tameva vitthārento **katamassa cattāro kammakilesā**ti-ādimāha. **Kammakileso**ti kammañca taṁ kilesasampayuttattā kileso cāti kammakileso. Sakilesoyeva hi pāṇaṁ hanati, nikkileso na hanati, tasmā pāṇātipāto "kammakileso"ti vutto. **Adinnādānādīsu**pi eseva nayo.

Athāparanti aparampi etadatthaparidīpakameva gāthābandhaṁ avocāti attho.

(DA.31./III,944.)

(DA.31.-3)Catuṭhānādivaṇṇanā

246. **Pāpakammaṁ karotī**ti idaṁ Bhagavā yasmā kārake dassite akārako pākaṭo hoti, tasmā "pāpakammaṁ na karotī"ti mātikaṁ ṭhapetvāpi desanākusalatāya paṭhamataraṁ kārakaṁ dassento āha (CS:pg.3.127) Tattha **chandāgatiṁ gacchanto**ti chandena pemena agatiṁ gacchanto akattabbaṁ karonto. Parapadesupi eseva nayo. Tattha yo "ayaṁ me mitto vā sambhatto vā sandiṭṭho vā ñātako vā lañjaṁ vā pana me detī"ti chandavasena assāmikaṁ sāmikaṁ karoti, ayaṁ chandāgatiṁ gacchanto pāpakammaṁ karoti nāma. Yo "ayaṁ me verī"ti pakativeravasena taṅkhaṇuppannakodhavasena vā sāmikaṁ assāmikaṁ karoti, ayaṁ dosāgatiṁ gacchanto pāpakammaṁ karoti nāma. Yo pana mandattā momūhattā yaṁ vā taṁ vā vatvā assāmikaṁ sāmikaṁ karoti, ayaṁ mohāgatiṁ gacchanto pāpakammaṁ karoti nāma. Yo pana "ayaṁ rājavallabho vā visamanissito vā anatthampi me kareyyā"ti bhīto assāmikaṁ sāmikaṁ karoti, ayaṁ bhayāgatiṁ gacchanto pāpakammaṁ karoti nāma. Yo pana yaṁkiñci bhājento "ayaṁ me sandiṭṭho vā sambhatto vā"ti pemavasena atirekaṁ deti, "ayaṁ me verī"ti dosavasena ūnakaṁ deti, momūhattā dinnādinnaṁ ajānamāno kassaci ūnaṁ kassaci adhikaṁ deti, "ayaṁ imasmiṁ adiyyamāne mayhaṁ anatthampi kareyyā"ti bhīto kassaci atirekaṁ deti, so catubbidhopi yathānukkamena chandāgati-ādīni gacchanto pāpakammaṁ karoti nāma.

Ariyasāvako pana jīvitakkhayaṁ pāpuṇantopi chandāgati-ādīni na gacchati. Tena vuttaṁ-- "imehi catūhi ṭhānehi pāpakammaṁ na karotī"ti.

Nihīyati yaso tassāti tassa agatigāmino kittiyasopi parivārayasopi nihīyati parihāyati.

(DA.31.-4)Cha-apāyamukhādivaṇṇanā

247. **Surāmerayamajjappamādaṭṭhānānuyogo**ti ettha **surā**ti piṭṭhasurā pūvasurā odanasurā kiṇṇapakkhittā sambhārasaṁyuttāti pañca surā. **Merayan**ti pupphāsavo phalāsavo madhvāsavo guḷāsavo sambhārasaṁyuttoti pañca āsavā. Taṁ sabbampi madakaraṇavasena **majjaṁ**. **Pamādaṭṭhānan**ti pamādakāraṇaṁ. Yāya cetanāya taṁ majjaṁ pivati, tassa etaṁ adhivacanaṁ. **Anuyogo**ti tassa surāmerayamajjappamādaṭṭhānassa anu-anuyogo punappunaṁ karaṇaṁ. Yasmā panetaṁ anuyuttassa uppannā ceva (DA.31./III,945.) bhogā parihāyanti, anuppannā ca nuppajjanti, tasmā "bhogānaṁ apāyamukhan"ti (CS:pg.3.128) vuttaṁ. **Vikālavisikhācariyānuyogo**ti avelāya visikhāsu cariyānuyuttatā.

Samajjābhicaraṇanti naccādidassanavasena samajjāgamanaṁ. **Ālasyānuyogo**ti kāyālasiyatāya yuttappayuttatā.

(DA.31.-5)Surāmerayassa cha-ādīnavādivaṇṇanā

248. Evaṁ channaṁ apāyamukhānaṁ mātikaṁ ṭhapetvā idāni tāni vibhajanto **cha kho me, gahapatiputta ādīnavā**ti-ādimāha. Tattha **sandiṭṭhikā**ti sāmaṁ

passitabbā, idhalokabhāvinī. **Dhanajānī**ti dhanahāni. **Kalahappavaḍḍhanī**ti vācākalahassa ceva hatthaparāmāsādikāyakalahassa ca vaḍḍhanī. **Rogānaṁ āyatanan**ti tesaṁ tesaṁ akkhirogādīnaṁ khettaṁ. **Akittisañjananī**ti suraṁ pivitvā hi mātarampi paharanti pitarampi, aññaṁ bahumpi avattabbaṁ vadanti, akattabbaṁ karonti. Tena garahampi daṇḍampi hatthapādādichedampi pāpuṇanti, idhalokepi paralokepi akittiṁ pāpuṇanti, iti tesaṁ sā surā akittisañjananī nāma hoti. **Kopīnanidaṁsanī**ti guyhaṭṭhānañhi vivariyamānaṁ hiriṁ kopeti vināseti, tasmā "kopīnan"ti vuccati, surāmadamattā ca taṁ taṁ aṅgaṁ vivaritvā vicaranti, tena nesaṁ sā surā kopīnassa nidaṁsanato "kopīnanidaṁsanī"ti vuccati. **Paññāya dubbalikaraṇī**ti Sāgatattherassa viya kammassakatapaññaṁ dubbalaṁ karoti, tasmā "paññāya dubbalikaraṇī"ti vuccati. Maggapaññaṁ pana dubbalaṁ kātuṁ na sakkoti. Adhigatamaggānañhi sā antomukhameva na pavisati. **Chaṭṭhaṁ padan**ti chaṭṭhaṁ kāraṇaṁ.

249. **Attāpissa agutto arakkhito hotī**ti avelāya caranto hi khāṇukaṇṭakādīnipi akkamati, ahināpi yakkhādīhipi samāgacchati, taṁ taṁ ṭhānaṁ gacchatīti ñatvā verinopi naṁ nilīyitvā gaṇhanti vā hananti vā. Evaṁ attāpissa agutto hoti arakkhito. Puttadārāpi "amhākaṁ pitā amhākaṁ sāmi rattiṁ vicarati, kimaṅgaṁ pana mayan"ti itissa puttadhītaropi bhariyāpi (DA.31./III,946.) bahi patthanaṁ katvā rattiṁ carantā anayabyasanaṁ pāpuṇanti. Evaṁ **puttadāropissa agutto arakkhito hoti**. **Sāpateyyan**ti tassa puttadāraparijanassa rattiṁ caraṇakabhāvaṁ ñatvā corā suññaṁ (CS:pg.3.129) gehaṁ pavisitvā yaṁ icchanti, taṁ haranti. Evaṁ **sāpateyyampissa aguttaṁ arakkhitaṁ hoti**. **Saṅkiyo ca hotī**ti aññehi katapāpakammesupi "iminā kataṁ bhavissatī"ti saṅkitabbo hoti. Yassa yassa gharadvārena yāti, tattha yaṁ aññena corakammaṁ paradārikakammaṁ vā kataṁ, taṁ "iminā katan"ti vutte abhūtaṁ asantampi tasmiṁ rūhati patiṭṭhāti. **Bahūnañca dukkhadhammānan**ti ettakaṁ dukkhaṁ, ettakaṁ domanassanti vattuṁ na sakkā, aññasmiṁ puggale asati sabbaṁ vikālacārimhi āharitabbaṁ hoti, iti so bahūnaṁ dukkhadhammānaṁ purakkhato puregāmī hoti.

250. **Kva naccan**ti "kasmiṁ ṭhāne naṭanāṭakādinaccaṁ atthī"ti pucchitvā yasmiṁ gāme vā nigame vā taṁ atthi, tattha gantabbaṁ hoti, tassa "sve naccadassanaṁ gamissāmī"ti ajja vatthagandhamālādīni paṭiyādentasseva sakaladivasampi kammacchedo hoti, naccadassanena ekāhampi dvīhampi tīhampi tattheva hoti, atha vuṭṭhisampattiyādīni labhitvāpi vappādikāle vappādīni akarontassa anuppannā bhogā nuppajjanti, tassa bahi gatabhāvaṁ ñatvā anārakkhe gehe corā yaṁ icchanti, taṁ karonti, tenassa uppannāpi bhogā vinassanti. **Kva gītan**ti-ādīsupi eseva nayo. Tesaṁ nānākaraṇaṁ brahmajāle vuttameva.

251. **Jayaṁ veran**ti "jitaṁ mayā"ti parisamajjhe parassa sāṭakaṁ vā veṭhanaṁ vā gaṇhāti, so "parisamajjhe me avamānaṁ karosi, hotu, sikkhāpessāmi nan"ti tattha veraṁ bandhati, evaṁ jinanto sayaṁ veraṁ pasavati. **Jino**ti aññena jito samāno yaṁ tena tassa veṭhanaṁ vā sāṭako vā aññaṁ vā pana hiraññasuvaṇṇādivittaṁ gahitaṁ, taṁ anusocati "ahosi vata me, taṁ taṁ vata me natthī"ti tappaccayā socati. Evaṁ so jino vittaṁ anusocati. **Sabhāgatassa vacanaṁ na rūhatī**ti vinicchayaṭṭhāne sakkhiputthassa sato vacanaṁ na rūhati, na patiṭṭhāti, "ayaṁ akkhasoṇḍo jūtakaro, mā tassa vacanaṁ gaṇhitthā"ti vattāro bhavanti. (DA.31./III,947.) **Mittāmaccānaṁ paribhūto hotī**ti tañhi mitāmaccā evaṁ vadanti -- "samma, tvampi nāma kulaputto jūtakaro chinnabhinnako hutvā vicarasi, na te idaṁ jātigottānaṁ anurūpaṁ, ito paṭṭhāya mā evaṁ kareyyāsī"ti. So evaṁ vuttopi tesaṁ vacanaṁ na karoti. Tato tena saddhiṁ

ekato na tiṭṭhanti (CS:pg.3.130) na nisīdanti. Tassa kāraṇā sakkhipuṭṭhāpi na kathenti. Evaṁ mittāmaccānaṁ paribhūto hoti.

Āvāhavivāhakānanti āvāhakā nāma ye tassa gharato dārikaṁ gahetukāmā. Vivāhakā nāma ye tassa gehe dārikaṁ dātukāmā. **Apatthito hotī**ti anicchito hoti. **Nālaṁ dārabharaṇāyā**ti dārabharaṇāya na samattho. Etassa gehe dārikā dinnāpi etassa gehato āgatāpi amhehi eva positabbā bhavissatiyeva.

(DA.31.-9)Pāpamittatāya cha-ādīnavādivaṇṇanā

252. **Dhuttā**ti akkhadhuttā. **Soṇḍā**ti itthisoṇḍā bhattasoṇḍā pūvasoṇḍā mūlakasoṇḍā. **Pipāsā**ti pānasoṇḍā. **Nekatikā**ti patirūpakena vañcanakā. **Vañcanikā**ti sammukhāvañcanāhi vañcanikā. **Sāhasikā**ti ekāgārikādisāhasikakammakārino. **Tyāssa mittā hontī**ti te assa mittā honti. Aññehi sappurisehi saddhiṁ na ramati gandhamālādīhi alaṅkaritvā varasayanaṁ āropitasūkaro gūthakūpamiva, te pāpamitteyeva upasaṅkamati. Tasmā diṭṭhe ceva dhamme samparāyañca bahuṁ anatthaṁ nigacchati.

253. **Atisītanti kammaṁ na karotī**ti manussehi kālasseva vuṭṭhāya "etha bho kammantaṁ gacchāmā"ti vutto "atisītaṁ tāva, aṭṭhīni bhijjanti viya, gacchatha tumhe pacchā jānissāmī"ti aggiṁ tapanto nisīdati. Te gantvā kammaṁ karonti. Itarassa kammaṁ parihāyati. **Ati-uṇhan**ti-ādīsupi eseva nayo.

Hoti pānasakhā nāmāti ekacco pānaṭṭhāne surāgeheyeva sahāyo hoti. "Pannasakhā"tipi pāṭho, ayamevattho. **Sammiyasammiyo**ti samma sammāti vadanto sammukheyeva sahāyo hoti, parammukhe verīsadiso otārameva gavesati. (DA.31./III,948.) **Atthesu jātesū**ti tathārūpesu kiccesu samuppannesu. **Verappasavo**ti verabahulatā. **Anatthatā**ti anatthakāritā. **Sukadariyatā**ti suṭṭhu kadariyatā thaddhamacchariyabhāvo (CS:pg.3.131) **Udakamiva iṇaṁ vigāhatī**ti pāsāṇo udakaṁ viya saṁsīdanto iṇaṁ vigāhati.

Rattinuṭṭhānadessināti rattiṁ anuṭṭhānasīlena. **Atisāyamidaṁ ahū**ti idaṁ atisāyaṁ jātanti ye evaṁ vatvā kammaṁ na karonti. **Iti vissaṭṭhakammante**ti evaṁ vatvā pariccattakammante. **Atthā accenti māṇave**ti evarūpe puggale atthā atikkamanti, tesu na tiṭṭhanti.

Tiṇā bhiyyoti tiṇatopi uttari. **So sukhaṁ na vihāyatī**ti so puriso sukhaṁ na jahāti, sukhasamaṅgīyeva hoti. Iminā kathāmaggena imamatthaṁ dasseti "gihibhūtena satā ettakaṁ kammaṁ na kātabbaṁ, karontassa vaḍḍhi nāma natthi. Idhaloke paraloke garahameva pāpuṇātī"ti.

(DA.31.-11)Mittapatirūpakādivaṇṇanā

254. Idāni yo evaṁ karoto anattho uppajjati, aññāni vā pana yāni kānici bhayāni yekeci upaddavā yekeci upasaggā, sabbe te bālaṁ nissāya uppajjanti. Tasmā "evarūpā bālā na sevitabbā"ti bāle mittapatirūpake amitte dassetuṁ **cattārome, gahapatiputta amittā**ti-ādimāha. Tattha **aññadatthuharo**ti sayaṁ tucchahattho āgantvā ekaṁsena yaṁkiñci haratiyeva. **Vacīparamo**ti vacanaparamo vacanamatteneva dāyako kārako viya hoti. **Anuppiyabhāṇī**ti anuppiyaṁ bhaṇati. **Apāyasahāyo**ti bhogānaṁ apāyesu sahāyo hoti.

255. Evaṁ cattāro amitte dassetvā puna tattha ekekaṁ catūhi kāraṇehi

vibhajanto **catūhi kho, gahapatiputtā**ti-ādimāha. Tattha **aññadatthuharo hotī**ti ekaṁsena hārakoyeva hoti. Sahāyassa gehaṁ rittahattho āgantvā nivatthasāṭakādīnaṁ vaṇṇaṁ bhāsati, so "ativiya tvaṁ samma imassa vaṇṇaṁ bhāsasī"ti aññaṁ nivāsetvā taṁ deti. **Appena bahumicchatī**ti yaṁkiñci appakaṁ datvā tassa santikā bahuṁ pattheti. (DA.31./III,949.) **Bhayassa kiccaṁ karotī**ti attano bhaye uppanne tassa dāso viya hutvā taṁ taṁ kiccaṁ karoti, ayaṁ sabbadā na karoti, bhaye (CS:pg.3.132) uppanne karoti, na pemenāti amitto nāma jāto. **Sevati atthakāraṇā**ti mittasanthavavasena na sevati, attano atthameva paccāsīsanto sevati.

256. **Atītena paṭisantharatī**ti sahāye āgate "hiyyo vā pare vā na āgatosi, amhākaṁ imasmiṁ vāre sassaṁ ativiya nipphannaṁ, bahūni sāliyavabījādīni ṭhapetvā maggaṁ olokentā nisīdimha, ajja pana sabbaṁ khīṇan"ti evaṁ atītena saṅgaṇhāti. **Anāgatenā**ti "imasmiṁ vāre amhākaṁ sassaṁ manāpaṁ bhavissati, phalabhārabharitā sāli-ādayo, sassasaṅgahe kate tumhākaṁ saṅgahaṁ kātuṁ samatthā bhavissāmā"ti evaṁ anāgatena saṅgaṇhāti. **Niratthakenā**ti hatthikkhandhe vā assapiṭṭhe vā nisinno sahāyaṁ disvā "ehi, bho, idha nisīdā"ti vadati. Manāpaṁ sāṭakaṁ nivāsetvā "sahāyakassa vata me anucchaviko añño pana mayhaṁ natthī"ti vadati, evaṁ niratthakena saṅgaṇhāti nāma. **Paccuppannesu kiccesu byasanaṁ dassetī**ti "sakaṭena me attho"ti vutte "cakkamassa bhinnaṁ, akkho chinno"ti-ādīni vadati.

257. **Pāpakampissa anujānātī**ti pāṇātipātādīsu yaṁkiñci karomāti vutte "sādhu samma karomā"ti anujānāti. Kalyāṇepi eseva nayo. **Sahāyo hotī**ti "asukaṭṭhāne suraṁ pivanti, ehi tattha gacchāmā"ti vutte sādhūti gacchati. Esa nayo sabbattha. **Iti viññāyā**ti "mittapatirūpakā ete"ti evaṁ jānitvā.

(DA.31.-12)Suhadamittādivaṇṇanā

260. Evaṁ na sevitabbe pāpamitte dassetvā idāni sevitabbe kalyāṇamitte dassento puna **cattārome, gahapatiputtā**ti-ādimāha. Tattha **suhadā**ti sundarahadayā.

261. **Pamattaṁ rakkhatī**ti majjaṁ pivitvā gāmamajjhe vā gāmadvāre vā magge vā nipannaṁ disvā "evaṁnipannassa kocideva nivāsanapārupanampi hareyyā"ti samīpe nisīditvā pabuddhakāle gahetvā gacchati. (DA.31./III,950.) **Pamattassa sāpateyyan**ti sahāyo (CS:pg.3.133) bahigato vā hoti suraṁ pivitvā vā pamatto, gehaṁ anārakkhaṁ "kocideva yaṁkiñci hareyyā"ti gehaṁ pavisitvā tassa dhanaṁ rakkhati. **Bhītassā**ti kismiñcideva bhaye uppanne "mā bhāyi, mādise sahāye ṭhite kiṁ bhāyasī"ti taṁ bhayaṁ haranto paṭisaraṇaṁ hoti. **Taddiguṇaṁ bhogan**ti kiccakaraṇīye uppanne sahāyaṁ attano santikaṁ āgataṁ disvā vadati "kasmā āgatosī"ti? Rājakule kammaṁ atthīti. Kiṁ laddhuṁ vaṭṭatīti? Eko kahāpaṇoti.[1] "Nagare kammaṁ nāma na ekakahāpaṇena nipphajjati, dve gaṇhāhī"ti evaṁ yattakaṁ vadati, tato diguṇaṁ deti.

262. **Guyhamassa ācikkhatī**ti attano guyhaṁ nigūhituṁ yuttakathaṁ aññassa akathetvā tasseva ācikkhati. **Guyhamassa parigūhatī**ti tena kathitaṁ guyhaṁ yathā añño na jānāti, evaṁ rakkhati. **Āpadāsu na vijahatī**ti uppanne bhaye na pariccajati. **Jīvitampissa atthāyā**ti attano jīvitampi tassa sahāyassa atthāya pariccattameva hoti, attano jīvitaṁ agaṇetvāpi tassa kammaṁ karotiyeva.

263. **Pāpā nivāretī**ti amhesu passantesu passantesu tvaṁ evaṁ kātuṁ na labhasi,

---

[1] Kahapana,【陽】【中】迦哈缽拿(硬幣)。《普端嚴》(Sp.Para.III,689.)：**kahapano**ti sovannamayo va rupiyamayo va pakatiko va.(**貨幣**：金製的、銀製的、天然的)。

pañca verāni dasa akusalakammapathe mā karohīti nivāreti. **Kalyāṇe nivesetī**ti kalyāṇakamme tīsu saraṇesu pañcasīlesu dasakusalakammapathesu vattassu, dānaṁ dehi puññaṁ karohi dhammaṁ suṇāhīti evaṁ kalyāṇe niyojeti. **Assutaṁ sāvetī**ti assutapubbaṁ sukhumaṁ nipuṇaṁ kāraṇaṁ sāveti. **Saggassa maggan**ti idaṁ kammaṁ katvā sagge nibbattantīti evaṁ saggassa maggaṁ ācikkhati.

264. **Abhavenassa na nandatī**ti tassa abhavena avuḍḍhiyā puttadārassa vā parijanassa vā tathārūpaṁ pārijuññaṁ disvā vā sutvā vā na nandati, anattamano hoti. **Bhavenā**ti vuḍḍhiyā tathārūpassa sampattiṁ (DA.31./III,951.) vā issariyappaṭilābhaṁ vā disvā vā sutvā vā nandati, attamano hoti. **Avaṇṇaṁ bhaṇamānaṁ nivāretī**ti "asuko virūpo na pāsādiko dujjātiko dussīlo"ti vā vutte "evaṁ mā bhaṇi, rūpavā ca so pāsādiko (CS:pg.3.134) ca sujāto ca sīlasampanno cā"ti-ādīhi vacanehi paraṁ attano sahāyassa avaṇṇaṁ bhaṇamānaṁ nivāreti. **Vaṇṇaṁ bhaṇamānaṁ pasaṁsatī**ti "asuko rūpavā pāsādiko sujāto sīlasampanno"ti vutte "Aho suṭṭhu vadasi, subhāsitaṁ tayā, evametaṁ, esa puriso rūpavā pāsādiko sujāto sīlasampanno"ti evaṁ attano sahāyakassa paraṁ vaṇṇaṁ bhaṇamānaṁ pasaṁsati.

265. **Jalaṁ aggīva bhāsatī**ti rattiṁ pabbatamatthake jalamāno aggi viya virocati.

Bhoge saṁharamānassāti attānampi parampi apīḷetvā dhammena samena bhoge sampiṇḍentassa rāsiṁ karontassa. **Bhamarasseva irīyato**ti yathā bhamaro pupphānaṁ vaṇṇagandhaṁ apothayaṁ tuṇḍenapi pakkhehipi rasaṁ āharitvā anupubbena cakkappamāṇaṁ madhupaṭalaṁ karoti, evaṁ anupubbena mahantaṁ bhogarāsiṁ karontassa. **Bhogā sannicayaṁ yantī**ti tassa bhogā nicayaṁ gacchanti. Kathaṁ? Anupubbena upacikāhi saṁvaḍḍhiyamāno vammiko viya. Tenāha "vammikovupacīyatī"ti. Yathā vammiko upaciyati, evaṁ nicayaṁ yantīti attho.

Samāhatvāti samāharitvā. **Alamattho**ti yuttasabhāvo samattho vā pariyattarūpo gharāvāsaṁ saṇṭhāpetuṁ.

Idāni yathā vā gharāvāso saṇṭhapetabbo, tathā ovadanto **catudhā vibhaje bhoge**ti-ādimāha. Tattha **sa ve mittāni ganthatī**ti so evaṁ vibhajanto mittāni ganthati nāma abhejjamānāni ṭhapeti. Yassa hi bhogā santi, so eva mitte ṭhapetuṁ sakkoti, na itaro.

Ekena bhoge bhuñjeyyāti ekena koṭṭhāsena bhoge bhuñjeyya. **Dvīhi kammaṁ payojaye**ti dvīhi koṭṭhāsehi kasivāṇijjādikammaṁ payojeyya. **Catutthañca nidhāpeyyā**ti catutthaṁ koṭṭhāsaṁ nidhāpetvā ṭhapeyya. **Āpadāsu bhavissatī**ti kulānañhi na sabbakālaṁ ekasadisaṁ vattati, kadāci rājādivasena āpadāpi uppajjanti, (DA.31./III,952.) tasmā evaṁ āpadāsu uppannāsu bhavissatīti "ekaṁ koṭṭhāsaṁ nidhāpeyyā"ti āha. (CS:pg.3.135) Imesu pana catūsu koṭṭhāsesu katarakoṭṭhāsaṁ gahetvā kusalaṁ kātabbanti? "Bhoge bhuñjeyyā"ti vuttakoṭṭhāsaṁ. Tato gaṇhitvā bhikkhūnampi kapaṇaddhikādīnampi dātabbaṁ, pesakāranhāpitādīnampi vetanaṁ dātabbaṁ.

(DA.31.-13)Chaddisāpaṭicchādanakaṇḍavaṇṇanā

266. Iti Bhagavā ettakena kathāmaggena evaṁ gahapatiputtassa ariyasāvako catūhi kāraṇehi akusalaṁ pahāya chahi kāraṇehi bhogānaṁ apāyamukhaṁ vajjetvā soḷasa mittāni sevanto gharāvāsaṁ saṇṭhapetvā dārabharaṇaṁ karonto dhammikena ājīvena jīvati, devamanussānañca antare aggikkhandho viya virocatīti

vajjanīyadhammavajjanatthaṁ sevitabbadhammasevanatthañca ovādaṁ datvā idāni namassitabbā cha disā dassento **kathañca gahapatiputtā**ti-ādimāha.

Tattha **chaddisāpaṭicchādī**ti yathā chahi disāhi āgamanabhayaṁ na āgacchati, khemaṁ hoti nibbhayaṁ evaṁ viharanto "chaddisāpaṭicchādī"ti vuccati. "Puratthimā disā mātāpitaro veditabbā"ti-ādīsu **mātāpitaro** pubbupakāritāya **puratthimā disā**ti veditabbā. **Ācariyā** dakkhiṇeyyatāya **dakkhiṇā disā**ti. **Puttadārā** piṭṭhito anubandhanavasena **pacchimā disā**ti. **Mittāmaccā** yasmā so mittāmacce nissāya te te dukkhavisese uttarati, tasmā **uttarā disā**ti. **Dāsakammakarā** pādamūle patiṭṭhānavasena **heṭṭhimā disā**ti. **Samaṇabrāhmaṇā** guṇehi upari ṭhitabhāvena **uparimā disā**ti veditabbā.

267. **Bhato ne bharissāmī**ti ahaṁ mātāpitūhi thaññaṁ pāyetvā hatthapāde vaḍḍhetvā mukhena siṅghāṇikaṁ apanetvā nahāpetvā maṇḍetvā bhato bharito jaggito, svāhaṁ ajja te mahallake pādadhovananhāpanayāgubhattadānādīhi bharissāmi.

Kiccaṁ nesaṁ karissāmīti attano kammaṁ ṭhapetvā mātāpitūnaṁ rājakulādīsu uppannaṁ kiccaṁ gantvā karissāmi. **Kulavaṁsaṁ saṇṭhapessāmī**ti mātāpitūnaṁ santakaṁ khettavatthuhiraññasuvaṇṇādiṁ avināsetvā rakkhantopi (DA.31./III,953.) kulavaṁsaṁ saṇṭhapeti nāma. Mātāpitaro adhammikavaṁsato hāretvā (CS:pg.3.136) dhammikavaṁse ṭhapentopi, kulavaṁsena āgatāni salākabhattādīni anupacchinditvā pavattentopi kulavaṁsaṁ saṇṭhapeti nāma. Idaṁ sandhāya vuttaṁ-- "kulavaṁsaṁ saṇṭhapessāmī"ti.

Dāyajjaṁ paṭipajjāmīti mātāpitaro attano ovāde avattamāne micchāpaṭipanne dārake vinicchayaṁ patvā aputte karonti, te dāyajjārahā na honti. Ovāde vattamāne pana kulasantakassa sāmike karonti, ahaṁ evaṁ vattissāmīti adhippāyena "dāyajjaṁ paṭipajjāmī"ti vuttaṁ.

Dakkhiṇaṁ anuppadassāmīti tesaṁ pattidānaṁ katvā tatiyadivasato paṭṭhāya dānaṁ anuppadassāmi. **Pāpā nivārentī**ti pāṇātipātādīnaṁ diṭṭhadhammikasamparāyikaṁ ādīnavaṁ vatvā, "tāta, mā evarūpaṁ karī"ti nivārenti, katampi garahanti. **Kalyāṇe nivesentī**ti Anāthapiṇḍiko viya lañjaṁ datvāpi sīlasamādānādīsu nivesenti. **Sippaṁ sikkhāpentī**ti attano ovāde ṭhitabhāvaṁ ñatvā vaṁsānugataṁ muddāgaṇanādisippaṁ sikkhāpenti. **Patirūpenā**ti kulasīlarūpādīhi anurūpena.

Samaye dāyajjaṁ niyyādentīti samaye dhanaṁ denti. Tattha niccasamayo kālasamayoti dve samayā. **Niccasamaye** denti nāma "uṭṭhāya samuṭṭhāya imaṁ gaṇhitabbaṁ gaṇha, ayaṁ te paribbayo hotu, iminā kusalaṁ karohī"ti denti. **Kālasamaye** denti nāma sikhāṭhapana-āvāhavivāhādisamaye denti. Apica pacchime kāle maraṇamañce nipannassa "iminā kusalaṁ karohī"ti dentāpi samaye denti nāma. **Paṭicchannā hotī**ti yaṁ puratthimadisato bhayaṁ āgaccheyya, yathā taṁ nāgacchati, evaṁ pihitā hoti. Sace hi puttā vippaṭipannā, assu, mātāpitaro daharakālato paṭṭhāya jagganādīhi sammā paṭipannā, ete dārakā, mātāpitūnaṁ appatirūpāti etaṁ bhayaṁ āgaccheyya. Puttā sammā paṭipannā, mātāpitaro vippaṭipannā, mātāpitaro puttānaṁ nānurūpāti etaṁ bhayaṁ āgaccheyya. Ubhosu vippaṭipannesu duvidhampi taṁ bhayaṁ hoti. (DA.31./III,954.) Sammā paṭipannesu sabbaṁ na hoti. Tena vuttaṁ-- "paṭicchannā hoti khemā appaṭibhayā"ti.

Evañca pana vatvā Bhagavā Siṅgālakaṁ etadavoca-- "na kho te, gahapatiputta, pitā lokasammataṁ puratthimaṁ disaṁ namassāpeti. Mātāpitaro pana (CS:pg.3.137) puratthimadisāsadise katvā namassāpeti. Ayañhi te pitarā puratthimā disā akkhātā, no

aññā”ti.

268. **Uṭṭhānenā**ti āsanā uṭṭhānena. Antevāsikena hi ācariyaṁ dūratova āgacchantaṁ disvā āsanā vuṭṭhāya paccuggamanaṁ katvā hatthato bhaṇḍakaṁ gahetvā āsanaṁ paññapetvā nisīdāpetvā bījanapādadhovanapādamakkhanāni kātabbāni. Taṁ sandhāya vuttaṁ “uṭṭhānenā”ti. **Upaṭṭhānenā**ti divasassa tikkhattuṁ upaṭṭhānagamanena. Sippuggahaṇakāle pana avassakameva gantabbaṁ hoti. **Sussūsāyā**ti saddahitvā savanena. Asaddahitvā suṇanto hi visesaṁ nādhigacchati. **Pāricariyāyā**ti avasesakhuddakapāricariyāya. Antevāsikena hi ācariyassa pātova vuṭṭhāya mukhodakadantakaṭṭhaṁ datvā bhattakiccakālepi pānīyaṁ gahetvā paccupaṭṭhānādīni katvā vanditvā gantabbaṁ. Kiliṭṭhavatthādīni dhovitabbāni, sāyaṁ nahānodakaṁ paccupaṭṭhapetabbaṁ. Aphāsukāle upaṭṭhātabbaṁ. Pabbajitenapi sabbaṁ antevāsikavattaṁ kātabbaṁ. Idaṁ sandhāya vuttaṁ-- “pāricariyāyā”ti. **Sakkaccaṁ sippapaṭiggahaṇenā**ti sakkaccaṁ paṭiggahaṇaṁ nāma thokaṁ gahetvā bahuvāre sajjhāyakaraṇaṁ, ekapadampi visuddhameva gahetabbaṁ.

Suvinītaṁ vinentīti “evaṁ te nisīditabbaṁ, evaṁ ṭhātabbaṁ, evaṁ khāditabbaṁ, evaṁ bhuñjitabbaṁ, pāpamittā vajjetabbā, kalyāṇamittā sevitabbā”ti evaṁ ācāraṁ sikkhāpenti vinenti. **Suggahitaṁ gāhāpentī**ti yathā suggahitaṁ gaṇhāti, evaṁ atthañca byañjanañca sodhetvā payogaṁ dassetvā gaṇhāpenti. **Mittāmaccesu paṭiyādentī**ti “ayaṁ amhākaṁ antevāsiko byatto bahussuto mayā samasamo, etaṁ sallakkheyyāthā”ti evaṁ guṇaṁ kathetvā mittāmaccesu patiṭṭhapenti.

Disāsu parittāṇaṁ karontīti sippasikkhāpanenevassa (DA.31./III,955.) sabbadisāsu rakkhaṁ karonti. Uggahitasippo hi yaṁ yaṁ disaṁ gantvā sippaṁ dasseti, tattha tatthassa lābhasakkāro uppajjati. So ācariyena kato nāma hoti, guṇaṁ kathentopissa mahājano ācariyapāde dhovitvā vasita-antevāsiko (CS:pg.3.138) vata ayanti paṭhamaṁ ācariyasseva guṇaṁ kathenti, brahmalokappamāṇopissa lābho uppajjamāno ācariyasantakova hoti. Apica yaṁ vijjaṁ parijappitvā gacchantaṁ aṭaviyaṁ corā na passanti, amanussā vā dīghajāti-ādayo vā na viheṭhenti, taṁ sikkhāpentāpi disāsu parittāṇaṁ karonti. Yaṁ vā so disaṁ gato hoti, tato kaṅkhaṁ uppādetvā attano santikaṁ āgatamanusse “etissaṁ disāyaṁ amhākaṁ antevāsiko vasati, tassa ca mayhañca imasmiṁ sippe nānākaraṇaṁ natthi, gacchatha tameva pucchathā”ti evaṁ antevāsikaṁ paggaṇhantāpi tassa tattha lābhasakkāruppattiyā parittāṇaṁ karonti nāma, patiṭṭhaṁ karontīti attho. Sesamettha purimanayeneva yojetabbaṁ.

269. Tatiyadisāvāre **sammānanāyā**ti devamāte tissamāteti evaṁ sambhāvitakathākathanena. **Anavamānanāyā**ti yathā dāsakammakarādayo pothetvā viheṭhetvā kathenti, evaṁ hīḷetvā vimānetvā akathanena. **Anaticariyāyā**ti taṁ atikkamitvā bahi aññāya itthiyā saddhiṁ paricaranto taṁ aticarati nāma, tathā akaraṇena. **Issariyavossaggenā**ti itthiyo hi mahālatāsadisampi ābharaṇaṁ labhitvā bhattaṁ vicāretuṁ alabhamānā kujjhanti, kaṭacchuṁ hatthe ṭhapetvā tava ruciyā karohīti bhattagehe vissaṭṭhe sabbaṁ issariyaṁ vissaṭṭhaṁ nāma hoti, evaṁ karaṇenāti attho. **Alaṅkārānuppadānenā**ti attano vibhavānurūpena alaṅkāradānena. **Susaṁvihitakammantā**ti yāgubhattapacanakālādīni anatikkamitvā tassa tassa sādhukaṁ karaṇena suṭṭhu saṁvihitakammantā. **Saṅgahitaparijanā**ti sammānanādīhi ceva paheṇakapesanādīhi ca saṅgahitaparijanā. Idha parijano nāma sāmikassa ceva attano ca ñātijano. **Anaticārinī**ti sāmikaṁ muñcitvā aññaṁ manasāpi na pattheti. **Sambhatan**ti kasivāṇijjādīni katvā ābhatadhanaṁ. (DA.31./III,956.) **Dakkhā ca hotī**ti yāgubhattasampādanādīsu chekā nipuṇā hoti. **Analasā**ti nikkosajjā. Yathā aññā kusītā

nisinnaṭṭhāne nisinnāva honti ṭhitaṭṭhāne ṭhitāva, evaṁ ahutvā vipphāritena cittena sabbakiccāni nipphādeti. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṁ.

270. Catutthadisāvāre (CS:pg.3.139) **avisaṁvādanatāyā**ti yassa yassa nāmaṁ gaṇhāti, taṁ taṁ avisaṁvādetvā idampi amhākaṁ gehe atthi, idampi atthi, gahetvā gacchāhīti evaṁ avisaṁvādetvā dānena. **Aparapajā cassa paṭipūjentī**ti sahāyassa puttadhītaro pajā nāma, tesaṁ pana puttadhītaro ca nattupanattakā ca aparapajā nāma. Te paṭipūjenti keḷāyanti mamāyanti maṅgalakālādīsu tesaṁ maṅgalādīni karonti. Sesamidhāpi purimanayeneva veditabbaṁ.

271. **Yathābalaṁ kammantasaṁvidhānenā**ti daharehi kātabbaṁ mahallakehi, mahallakehi vā kātabbaṁ daharehi, itthīhi kātabbaṁ purisehi, purisehi vā kātabbaṁ itthīhi akāretvā tassa tassa balānurūpeneva kammantasaṁvidhānena. **Bhattavetanānuppadānenā**ti ayaṁ khuddakaputto, ayaṁ ekavihārīti tassa tassa anurūpaṁ sallakkhetvā bhattadānena ceva paribbayadānena ca. **Gilānupaṭṭhānenā**ti aphāsukakāle kammaṁ akāretvā sappāyabhesajjādīni datvā paṭijagganena. **Acchariyānaṁ rasānaṁ saṁvibhāgenā**ti acchariye madhurarase labhitvā sayameva akhāditvā tesampi tato saṁvibhāgakaraṇena. **Samaye vossaggenā**ti niccasamaye ca kālasamaye ca vossajjanena. **Niccasamaye** vossajjanaṁ nāma sakaladivasaṁ kammaṁ karontā kilamanti. Tasmā yathā na kilamanti, evaṁ velaṁ ñatvā vissajjanaṁ. **Kālasamaye** vossaggo nāma chaṇanakkhattakīḷādīsu alaṅkārabhaṇḍakhādanīyabhojanīyādīni datvā vissajjanaṁ. **Dinnādāyino**ti corikāya kiñci agahetvā sāmikehi dinnasseva ādāyino. **Sukatakammakarā**ti "kiṁ etassa kammena katena, na (DA.31./III,957.) mayaṁ kiñci labhāmā"ti anujjhāyitvā tuṭṭhahadayā yathā taṁ kammaṁ sukataṁ hoti, evaṁ kārakā. **Kittivaṇṇaharā**ti parisamajjhe kathāya sampattāya "ko amhākaṁ sāmikehi sadiso atthi, mayaṁ attano dāsabhāvampi na jānāma, tesaṁ sāmikabhāvampi na jānāma, evaṁ no anukampantī"ti guṇakathāhārakā. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṁ.

272. **Mettena kāyakammenā**ti-ādīsu mettacittaṁ paccupaṭṭhapetvā katāni kāyakammādīni mettāni nāma vuccanti. Tattha bhikkhū nimantessāmīti vihāragamanaṁ (CS:pg.3.140) dhamakaraṇaṁ gahetvā udakaparissāvanaṁ, piṭṭhiparikammapādaparikammādikaraṇañca mettaṁ **kāyakammaṁ** nāma. Bhikkhū piṇḍāya paviṭṭhe disvā "sakkaccaṁ yāguṁ detha, bhattaṁ dethā"ti-ādivacanañceva, sādhukāraṁ datvā dhammasavanañca sakkaccaṁ paṭisanthārakaraṇādīni ca mettaṁ **vacīkammaṁ** nāma. "Amhākaṁ Kulūpakattherā averā hontu abyāpajjā"ti evaṁ cintanaṁ mettaṁ **manokammaṁ** nāma. **Anāvaṭadvāratāyā**ti apihitadvāratāya. Tattha sabbadvārāni vivaritvāpi sīlavantānaṁ adāyako akārako pihitadvāroyeva. Sabbadvārāni pana pidahitvāpi tesaṁ dāyako kārako vivaṭadvāroyeva. Iti sīlavantesu gehadvāraṁ āgatesu santaṁyeva natthīti avatvā dātabbaṁ. Evaṁ anāvaṭadvāratā nāma hoti.

Āmisānuppadānenāti purebhattaṁ paribhuñjitabbakaṁ āmisaṁ nāma, tasmā sīlavantānaṁ yāgubhattasampadānenāti attho. **Kalyāṇena manasā anukampantī**ti "sabbe sattā sukhitā hontu averā arogā abyāpajjā"ti evaṁ hitapharaṇena. Apica upaṭṭhākānaṁ gehaṁ aññe sīlavante sabrahmacārī gahetvā pavisantāpi kalyāṇena cetasā anukampanti nāma. **Sutaṁ pariyodāpentī**ti yaṁ tesaṁ pakatiyā sutaṁ atthi, tassa atthaṁ kathetvā kaṅkhaṁ vinodenti, tathattāya vā paṭipajjāpenti. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṁ.

273. **Alamatto**ti puttadārabharaṇaṁ katvā agāraṁ ajjhāvasanasamattho.

Paṇḍitoti disānamassanaṭṭhāne paṇḍito hutvā. (DA.31./III,958.) **Saṇho**ti sukhumatthadassanena saṇhavācābhaṇanena vā saṇho hutvā. **Paṭibhānavā**ti disānamassanaṭṭhāne paṭibhānavā hutvā **nivātavuttī**ti nīcavutti. **Atthaddho**ti thambharahito. **Uṭṭhānako**ti uṭṭhānavīriyasampanno. **Analaso**ti nikkosajjo. **Acchinnavuttī**ti nirantarakaraṇavasena akhaṇḍavutti. **Medhāvī**ti ṭhānuppattiyā paññāya samannāgato.

Saṅgāhakoti catūhi saṅgahavatthūhi saṅgahakaro. **Mittakaro**ti mittagavesano. **Vadaññū**ti pubbakārinā, vuttavacanaṁ jānāti. Sahāyakassa gharaṁ gatakāle "mayhaṁ sahāyakassa veṭhanaṁ detha, sāṭakaṁ detha, manussānaṁ bhattavetanaṁ dethā"ti vuttavacanamanussaranto tassa attano gehaṁ (CS:pg.3.141) āgatassa tattakaṁ vā tato atirekaṁ vā paṭikattāti attho. Apica sahāyakassa gharaṁ gantvā imaṁ nāma gaṇhissāmīti āgataṁ sahāyakaṁ lajjāya gaṇhituṁ asakkontaṁ anicchāritampi tassa vācaṁ ñatvā yena atthena so āgato, taṁ nipphādento vadaññū nāma. Yena yena vā pana sahāyakassa ūnaṁ hoti, oloketvā taṁ taṁ dentopi vadaññūyeva. **Netā**ti taṁ taṁ atthaṁ dassento paññāya netā. Vividhāni kāraṇāni dassento netīti **vinetā**. Punappunaṁ netīti **anunetā**.

Tattha tatthāti tasmiṁ tasmiṁ puggale. **Rathassāṇīva yāyato**ti yathā āṇiyā satiyeva ratho yāti, asati na yāti, evaṁ imesu saṅgahesu satiyeva loko vattati, asati na vattati. Tena vuttaṁ-- "ete kho saṅgahā loke, rathassāṇīva yāyato"ti.

Na mātā puttakāraṇāti yadi mātā ete saṅgahe puttassa na kareyya, puttakāraṇā mānaṁ vā pūjaṁ vā na labheyya.

Saṅgahā eteti upayogavacane paccattaṁ. "Saṅgahe ete"ti vā pāṭho. **Sammapekkhantī**ti sammā pekkhanti. **Pāsaṁsā ca bhavantī**ti pasaṁsanīyā ca bhavanti.

274. Iti Bhagavā yā disā sandhāya te gahapatiputta pitā āha "disā namasseyyāsī"ti, imā tā cha disā. Yadi tvaṁ pitu vacanaṁ karosi, imā disā namassāti dassento siṅgālassa pucchāya ṭhatvā desanaṁ matthakaṁ pāpetvā Rājagahaṁ piṇḍāya (DA.31./III,959.) pāvisi Siṅgālakopi saraṇesu patiṭṭhāya cattālīsakoṭidhanaṁ Buddhasāsane vikiritvā puññakammaṁ katvā saggaparāyaṇo ahosi. Imasmiñca pana Sutte yaṁ gihīhi kattabbaṁ kammaṁ nāma, taṁ akathitaṁ natthi, **gihivinayo nāmāyaṁ suttanto**. Tasmā imaṁ sutvā yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamānassa vuddhiyeva pāṭikaṅkhā, no parihānīti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Siṅgālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.32./III,960.)

(DA.32.) 9.Āṭānāṭiyasuttavaṇṇanā

(DA.32.-1)Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā

275. **Evaṁ** (CS:pg.3.142) **me sutan**ti Āṭānāṭiyasuttaṁ. Tatrāyamapubbapadavaṇṇanā-- **catuddisaṁ rakkhaṁ ṭhapetvā**ti asurasenāya nivāraṇatthaṁ sakkassa devānamindassa catūsu disāsu ārakkhaṁ ṭhapetvā. **Gumbaṁ ṭhapetvā**ti balagumbaṁ ṭhapetvā. **Ovaraṇaṁ ṭhapetvā**ti catūsu disāsu ārakkhake

ṭhapetvā. Evaṁ sakkassa devānamindassa ārakkhaṁ susaṁvihitaṁ katvā āṭānāṭanagare nisinnā satta Buddhe ārabbha imaṁ parittaṁ bandhitvā "ye satthu dhamma-āṇaṁ amhākañca rāja-āṇaṁ na suṇanti, tesaṁ idañcidañca karissāmā"ti sāvanaṁ katvā attanopi catūsu disāsu mahatiyā ca yakkhasenāyāti-ādīhi catūhi senāhi ārakkhaṁ saṁvidahitvā abhikkantāya rattiyā …pe… ekamantaṁ nisīdiṁsu.

Abhikkantāya rattiyāti ettha abhikkantasaddo khayasundarābhirūpa-abbhanumodanādīsu dissati. Tattha "abhikkantā, bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho uddisatu, bhante, Bhagavā bhikkhūnaṁ pātimokkhan"ti (a.ni.8.20) evamādīsu khaye dissati. "Ayaṁ imesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ abhikkantataro paṇītataro cā"ti (a.ni.4.100) evamādīsu sundare. (DA.32./III,961.) "Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṁ;

Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṁ disā"ti. (vi.va.857).

Evamādīsu abhirūpe. "Abhikkantaṁ, bho Gotamāti (pārā.15) evamādīsu abbhanumodane Idha pana khaye. Tena abhikkantāya rattiyā, parikkhīṇāya rattiyāti vuttaṁ hoti.

Abhikkantavaṇṇāti idha abhikkantasaddo abhirūpe. Vaṇṇasaddo pana chavithutikulavaggakāraṇasaṇṭhānapamāṇarūpāyatanādīsu dissati. Tattha "suvaṇṇavaṇṇosi Bhagavā"ti (ma.ni.2.399) evamādīsu chaviyaṁ. "Kadā saññūḷhā pana te, gahapati, ime samaṇassa Gotamassa vaṇṇā"ti (ma.ni.2.77) evamādīsu thutiyaṁ. "Cattārome (CS:pg.3.143) bho Gotama, vaṇṇā"ti (dī.ni.1.266) evamādīsu kulavagge. "Atha kena nu vaṇṇena gandhathenoti vuccatī"ti-ādīsu (saṁ.ni.1.234) kāraṇe. "Mahantaṁ hatthirājavaṇṇaṁ abhinimminitvā"ti (saṁ.ni.1.138) evamādīsu saṇṭhāne. "Tayo pattassa vaṇṇā"ti (pārā. 602) evamādīsu pamāṇe. "Vaṇṇo gandho raso ojā"ti evamādīsu rūpāyatane. So idha chaviyaṁ daṭṭhabbo. Tena "abhikkantavaṇṇā abhirūpacchavī"ti vuttaṁ hoti.

Kevalakappanti ettha kevalasaddo anavasesayebhuyya-abyāmissānatirekadaḷhatthavisaṁyogādi-anekattho. Tathā hissa "kevalaparipuṇṇaṁ parisuddhaṁ brahmacariyan"ti (pārā.1) evamādīsu anavasesatā attho. "Kevalakappā ca Aṅgamāgadhā pahūtaṁ khādanīyaṁ bhojanīyaṁ ādāya abhikkamitukāmā hontī"ti (mahāva.43) evamādīsu yebhuyyatā. "Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī"ti (mahāva.1) evamādīsu abyāmissatā. "Kevalaṁ saddhāmattakaṁ nūna ayamāyasmā"ti (a.ni.6.55) evamādīsu anatirekatā. "Āyasmato, bhante, Anuruddhassa bāhiko nāma saddhivihāriko kevalakappaṁ saṅghabhedāya ṭhito"ti (a.ni.4.243) evamādīsu daḷhatthatā. "Kevalī vusitavā uttamapurisoti vuccatī"ti (a.ni.10.12) evamādīsu visaṁyogo. Idha panassa anavasesattho adhippeto.

Kappasaddo panāyaṁ abhisaddahanavohārakālapaññattichedanavikappalesasamantabhāvādi-anekattho. Tathā hissa "okappaniyametaṁ bhoto Gotamassa. Yathā taṁ Arahato Sammāsambuddhassā"ti (ma.ni.1.387) evamādīsu abhisaddahanamattho. "Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi (DA.32./III,962.) phalaṁ paribhuñjitun"ti (cūḷava.250) evamādīsu vohāro. "Yena sudaṁ niccakappaṁ viharāmī"ti (ma.ni.1.387) evamādīsu kālo. "Iccāyasmā kappo"ti (su.ni.1098) evamādīsu paññatti. "Alaṅkato kappitakesamassū"ti (vi. va.1094) evamādīsu chedanaṁ. "Kappati dvaṅgulakappo"ti (cūḷava.446) evamādīsu vikappo, atthi kappo nipajjitun"ti (a.ni.8.80) evamādīsu leso. "Kevalakappaṁ Veḷuvanaṁ obhāsetvā"ti (saṁ.ni.1.94) evamādīsu (CS:pg.3.144) samantabhāvo. Idha pana samantabhāvo attho adhippeto. Tasmā "kevalakappaṁ

Gijjhakūṭan”ti ettha anavasesaṁ samantato Gijjhakūṭanti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti vatthamālālaṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharitvā, candimā viya sūriyo viya ca ekobhāsaṁ ekapajjotaṁ karitvāti attho. **Ekamantaṁ nisīdiṁsū**ti devatānaṁ dasabalassa santike nisinnaṭṭhānaṁ nāma na bahu, imasmiṁ pana Sutte parittagāravavasena nisīdiṁsu.

276. **Vessavaṇo**ti kiñcāpi cattāro mahārājāno āgatā, vessavaṇo pana dasabalassa vissāsiko kathāpavattane byatto susikkhito, tasmā Vessavaṇo Mahārājā Bhagavantaṁ etadavoca. **Uḷārā**ti mahesakkhānubhāvasampannā. **Pāṇātipātā veramaṇiyā**ti pāṇātipāte diṭṭhadhammikasamparāyikaṁ ādīnavaṁ dassetvā tato veramaṇiyā dhammaṁ deseti. Sesesupi eseva nayo. **Tattha santi uḷārā yakkhā nivāsino**ti tesu senāsanesu santi uḷārā yakkhā nibaddhavāsino. **Āṭānāṭiyan**ti Āṭānāṭanagare baddhattā evaṁnāmaṁ. Kiṁ pana Bhagavato apaccakkhadhammo nāma atthīti, natthi. Atha kasmā vessavaṇo “uggaṇhātu, bhante, Bhagavā”ti-ādimāha? Okāsakaraṇatthaṁ. So hi Bhagavantaṁ imaṁ parittaṁ sāvetuṁ okāsaṁ kārento evamāha. Satthu kathite imaṁ parittaṁ garu bhavissatītipi āha. **Phāsuvihārāyā**ti gamanaṭṭhānādīsu catūsu iriyāpathesu sukhavihārāya.

277. **Cakkhumantassā**ti na vipassīyeva cakkhumā, sattapi Buddhā cakkhumanto, tasmā ekekassa Buddhassa etāni satta satta nāmāni honti. Sabbepi Buddhā cakkhumanto, sabbe sabbabhūtānukampino, sabbe nhātakilesattā nhātakā. (DA.32./III,963.) Sabbe mārasenāpamaddino, sabbe vusitavanto, sabbe vimuttā, sabbe aṅgato rasmīnaṁ nikkhantattā aṅgīrasā. Na kevalañca Buddhānaṁ etāneva satta nāmāni asaṅkhyeyyāni nāmāni saguṇena mahesinoti vuttaṁ.

Vessavaṇo pana attano pākaṭanāmavasena evamāha. **Te janā**ti idha khīṇāsavā janāti adhippetā. **Apisuṇāthā**ti desanāsīsamattametaṁ, amusā apisuṇā apharusā mantabhāṇinoti attho **Mahattā**ti (CS:pg.3.145) mahantabhāvaṁ pattā. “Mahantā”tipi pāṭho, mahantāti attho. **Vītasāradā**ti nissāradā vigatalomahaṁsā.

Hitanti mettāpharaṇena hitaṁ. **Yaṁ namassantī**ti ettha yanti nipātamattaṁ. **Mahattan**ti mahantaṁ. Ayameva vā pāṭho, idaṁ vuttaṁ hoti “ye cāpi loke kilesanibbānena nibbutā yathābhūtaṁ vipassisuṁ, vijjādiguṇasampannañca hitaṁ devamanussānaṁ Gotamaṁ namassanti, te janā apisuṇā, tesampi namatthū”ti. Aṭṭhakathāyaṁ pana te janā apisuṇāti te Buddhā apisuṇāti evaṁ paṭhamagāthāya Buddhānaṁyeva vaṇṇo kathito, tasmā paṭhamagāthā sattannaṁ Buddhānaṁ vasena vuttā. Dutiyagāthāya “Gotaman”ti desanāmukhamattametaṁ. Ayampi hi sattannaṁyeva vasena vuttāti veditabbā. Ayañhettha attho-- loke paṇḍitā devamanussā yaṁ namassanti Gotamaṁ, tassa ca tato purimānañca Buddhānaṁ namatthūti.

278. **Yato uggacchatī**ti yato ṭhānato udeti. **Ādicco**ti aditiyā putto, vevacanamattaṁ vā etaṁ sūriyasaddassa. Mahantaṁ maṇḍalaṁ assāti **maṇḍalīmahā**. **Yassa cuggacchamānassā**ti yamhi uggacchamāne. **Saṁvarīpi nirujjhatī**ti ratti antaradhāyati. **Yassa cuggate**ti yasmiṁ uggate.

Rahadoti udakarahado. **Tatthā**ti yato uggacchati sūriyo, tasmiṁ ṭhāne. **Samuddo**ti yo so rahadoti vutto, so na añño, atha kho samuddo. **Saritodako**ti visaṭodako, saritā nānappakārā nadiyo assa udake paviṭṭhāti vā **saritodako**. **Evaṁ taṁ tattha jānantī**ti taṁ rahadaṁ tattha evaṁ (DA.32./III,964.) jānanti Kinti jānanti? Samuddo saritodakoti evaṁ jānanti.

Itoti sineruto vā tesaṁ nisinnaṭṭhānato vā. **Jano**ti ayaṁ mahājano. **Ekanāmā**ti indanāmena ekanāmā. Sabbesaṁ kira tesaṁ sakkassa devarañño nāmameva

nāmamakaṁsu. **Asīti dasa eko cā**ti ekanavutijanā. **Indanāmā**ti indoti evaṁnāmā. **Buddhaṁ ādiccabandhunan**ti kilesaniddāpagamanenāpi Buddhaṁ. Ādiccena samānagottatāyapi ādiccabandhunaṁ. **Kusalena samekkhasī**ti anavajjena nipuṇena vā sabbaññutaññāṇena mahājanaṁ olokesi. **Amanussāpi taṁ vandantī**ti amanussāpi taṁ "sabbaññutaññāṇena (CS:pg.3.146) mahājanaṁ olokesī"ti vatvā vandanti. **Sutaṁ netaṁ abhiṇhaso**ti etaṁ amhehi abhikkhaṇaṁ sutaṁ. **Jinaṁ vandatha Gotamaṁ, jinaṁ vandāma Gotaman**ti amhehi puṭṭhā jinaṁ vandāma Gotamanti vadanti.

279. **Yena petā pavuccantī**ti petā nāma kālaṅkatā, te yena disābhāgena nīhariyantūti vuccanti. **Pisuṇā piṭṭhimaṁsikā**ti pisuṇāvācā ceva piṭṭhimaṁsaṁ khādantā viya parammukhā garahakā ca. Ete ca yena nīhariyantūti vuccanti, sabbepi hete dakkhiṇadvārena nīharitvā dakkhiṇato nagarassa ḍayhantu vā chijjantu vā haññantu vāti evaṁ vuccanti. **Ito sā dakkhiṇā disā**ti yena disābhāgena te petā ca pisuṇādikā ca nīhariyantūti vuccanti, ito sā dakkhiṇā disā. **Ito**ti sineruto vā tesaṁ nisinnaṭṭhānato vā. **Kumbhaṇḍānan**ti te kira devā mahodarā honti, rahassaṅgampi ca nesaṁ kumbho viya mahantaṁ hoti. Tasmā kumbhaṇḍāti vuccanti.

280. **Yattha coggacchati sūriyo**ti yasmiṁ disābhāge sūriyo atthaṁ gacchati.

281. **Yenā**ti yena disābhāgena. **Mahānerū**ti mahāsineru pabbatarājā. **Sudassano**ti sovaṇṇamayattā sundaradassano. Sinerussa hi pācīnapassaṁ rajatamayaṁ, dakkhiṇapassaṁ maṇimayaṁ (DA.32./III,965.) pacchimapassaṁ phalikamayaṁ, uttarapassaṁ sovaṇṇamayaṁ, taṁ manuññadassanaṁ hoti. Tasmā yena disābhāgena sineru sudassanoti ayametthattho. **Manussā tattha jāyantī**ti tattha uttarakurumhi manussā jāyanti. **Amamā**ti vatthābharaṇapānabhojanādīsupi mamattavirahitā. **Apariggahā**ti itthipariggahena apariggahā. Tesaṁ kira "ayaṁ mayhaṁ bhariyā"ti mamattaṁ na hoti, mātaraṁ vā bhaginiṁ vā disvā chandarāgo nuppajjati.

Napi nīyanti naṅgalāti naṅgalānipi tattha "kasikammaṁ karissāmā"ti na khettaṁ nīyanti. **Akaṭṭhapākiman**ti akaṭṭhe bhūmibhāge araññe sayameva jātaṁ. **Taṇḍulapphalan**ti taṇḍulāva tassa phalaṁ hoti.

Tuṇḍikīre pacitvānāti ukkhaliyaṁ ākiritvā niddhumaṅgārena agginā pacitvā. Tattha kira jotikapāsāṇā nāma honti. Atha (CS:pg.3.147) kho te tayo pāsāṇe ṭhapetvā taṁ ukkhaliṁ āropenti. Pāsāṇehi tejo samuṭṭhahitvā taṁ pacati. **Tato bhuñjanti bhojanan**ti tato ukkhalito bhojanameva bhuñjanti, añño sūpo vā byañjanaṁ vā na hoti, bhuñjantānaṁ cittānukūloyevassa raso hoti. Te taṁ ṭhānaṁ sampattānaṁ dentiyeva, macchariyacittaṁ nāma na hoti. Buddhapaccekabuddhādayopi mahiddhikā tattha gantvā piṇḍapātaṁ gaṇhanti.

Gāviṁ ekakhuraṁ katvāti gāviṁ gahetvā ekakhuraṁ vāhanameva katvā. Taṁ abhiruyha vessavaṇassa paricārakā yakkhā. **Anuyanti disodisan**ti tāya tāya disāya caranti. **Pasuṁ ekakhuraṁ katvā**ti ṭhapetvā gāviṁ avasesacatuppadajātikaṁ pasuṁ ekakhuraṁ vāhanameva katvā disodisaṁ anuyanti.

Itthiṁ vā vāhanaṁ katvāti yebhuyyena gabbhiniṁ mātugāmaṁ vāhanaṁ karitvā. Tassā piṭṭhiyā nisīditvā caranti. Tassā kira piṭṭhi onamituṁ sahati. Itarā pana itthiyo yāne yojenti. **Purisaṁ vāhanaṁ katvā**ti purise gahetvā yāne yojenti. Gaṇhantā ca sammādiṭṭhike gahetuṁ na sakkonti. Yebhuyyena paccantimamilakkhuvāsike gaṇhanti. Aññataro kirettha (DA.32./III,966.) jānapado ekassa therassa samīpe nisīditvā niddāyati, thero "upāsaka ativiya niddāyasī"ti pucchi. "Ajja, bhante, sabbarattiṁ vessavaṇadāsehi kilamitomhī"ti āha.

Kumāriṁ vāhanaṁ katvāti kumāriyo gahetvā ekakhuraṁ vāhanaṁ katvā rathe

yojenti. **Kumāravāhanepi** eseva nayo. **Pacārā tassa rājino**ti tassa rañño paricārikā. **Hatthiyānaṁ assayānan**ti na kevalaṁ goyānādīniyeva, hatthi-assayānādīnipi abhiruhitvā vicaranti. **Dibbaṁ yānan**ti aññampi nesaṁ bahuvidhaṁ dibbayānaṁ upaṭṭhitameva hoti, etāni tāva nesaṁ upakappanayānāni. Te pana pāsāde varasayanamhi nipannāpi pīṭhasivikādīsu ca nisinnāpi vicaranti. Tena vuttaṁ "pāsādā sivikā cevā"ti. **Mahārājassa yasassino**ti evaṁ ānubhāvasampannassa yasassino mahārājassa etāni yānāni nibbattanti.

Tassa (CS:pg.3.148) **ca nagarā ahu antalikkhe sumāpitā**ti tassa rañño ākāse suṭṭhu māpitā ete Āṭānāṭādikā nagarā ahesuṁ, nagarāni bhaviṁsūti attho. Ekañhissa nagaraṁ Āṭānāṭā nāma āsi, ekaṁ kusināṭā nāma, ekaṁ parakusināṭā nāma, ekaṁ nāṭasūriyā nāma, ekaṁ parakusiṭanāṭā nāma.

Uttarena kasivantoti tasmiṁ ṭhatvā ujuṁ uttaradisāya kasivanto nāma aññaṁ nagaraṁ. **Janoghamaparena cā**ti etassa aparabhāge janoghaṁ nāma aññaṁ nagaraṁ. **Navanavatiyo**ti aññampi navanavatiyo nāma ekaṁ nagaraṁ. Aparaṁ ambara-ambaravatiyo nāma. **Āḷakamandā**ti aparampi āḷakamandā nāma rājadhānī.

Tasmā kuvero mahārājāti ayaṁ kira anuppanne Buddhe kuvero nāma brāhmaṇo hutvā ucchuvappaṁ kāretvā satta yantāni yojesi. Ekissāya yantasālāya uṭṭhitaṁ āyaṁ āgatāgatassa mahājanassa datvā puññaṁ akāsi. Avasesasālāhi tattheva bahutaro āyo uṭṭhāsi, so tena pasīditvā avasesasālāsupi uppajjanakaṁ gahetvā vīsati vassasahassāni dānaṁ adāsi. So kālaṁ katvā cātumahārājikesu kuvero nāma devaputto jāto. Aparabhāge visāṇāya rājadhāniyā rajjaṁ kāresi. Tato paṭṭhāya vessavaṇoti vuccati.

Paccesanto pakāsentīti paṭi-esanto visuṁ visuṁ atthe upaparikkhamānā (DA.32./III,967.) anusāsamānā aññe dvādasa yakkharaṭṭhikā pakāsenti. Te kira yakkharaṭṭhikā sāsanaṁ gahetvā dvādasannaṁ yakkhadovārikānaṁ nivedenti. Yakkhadovārikā taṁ sāsanaṁ mahārājassa nivedenti. Idāni tesaṁ yakkharaṭṭhikānaṁ nāmaṁ dassento **tatolā**ti-ādimāha. Tesu kira eko tatolā nāma, eko tattalā nāma, eko tatotalā nāma, eko ojasi nāma, eko tejasi nāma, eko tatojasī nāma. **Sūro rājā**ti eko sūro nāma, eko rājā nāma, eko sūrorājā nāma, **ariṭṭho nemī**ti eko ariṭṭho nāma, eko nemi nāma, eko ariṭṭhanemi nāma.

Rahadopi (CS:pg.3.149) **tattha dharaṇī nāmā**ti tattha paneko nāmena dharaṇī nāma udakarahado atthi, paṇṇāsayojanā mahāpokkharaṇī atthīti vuttaṁ hoti. **Yato meghā pavassantī**ti yato pokkharaṇito udakaṁ gahetvā meghā pavassanti. **Vassā yato patāyantī**ti yato vuṭṭhiyo avattharamānā nigacchanti. Meghesu kira uṭṭhitesu tato pokkharaṇito purāṇa-udakaṁ bhassati. Upari megho uṭṭhahitvā taṁ pokkharaṇiṁ navodakena pūreti. Purāṇodakaṁ heṭṭhimaṁ hutvā nikkhamati. Paripuṇṇāya pokkharaṇiyā valāhakā vigacchanti. **Sabhāpī**ti sabhā. Tassā kira pokkharaṇiyā tīre sālavatiyā nāma latāya parikkhitto dvādasayojaniko ratanamaṇḍapo atthi, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Payirupāsantīti nisīdanti. **Tattha niccaphalā rukkhā**ti tasmiṁ ṭhāne taṁ maṇḍapaṁ parivāretvā sadā phalitā ambajambu-ādayo rukkhā niccapupphitā ca campakamālādayoti dasseti. **Nānādijagaṇāyutā**ti vividhapakkhisaṅghasamākulā. **Mayūrakoñcābhirudā**ti mayūrehi koñcasakuṇehi ca abhirudā upagītā.

Jīvañjīvakasaddetthāti "jīva jīvā"ti evaṁ viravantānaṁ jīvañjīvakasakuṇānampi ettha saddo atthi. **Oṭṭhavacittakā**ti "uṭṭhehi, citta, uṭṭhehi cittā"ti evaṁ vassamānā uṭṭhavacittakasakuṇāpi tattha vicaranti. **Kukkuṭakā**ti

vanakukkuṭakā. (DA.32./III,968.) **Kuḷīrakā**ti suvaṇṇakakkaṭakā. **Vane**ti padumavane. **Pokkharasātakā**ti pokkharasātakā nāma sakuṇā.

Sukasāḷikasaddetthāti sukānañca sāḷikānañca saddo ettha. **Daṇḍamāṇavakāni cā**ti manussamukhasakuṇā. Te kira dvīhi hatthehi suvaṇṇadaṇḍaṁ gahetvā ekaṁ pokkharapattaṁ akkamitvā anantare pokkharapatte suvaṇṇadaṇḍaṁ nikkhipantā vicaranti. **Sobhati sabbakālaṁ sā**ti sā pokkharaṇī sabbakālaṁ sobhati. **Kuveranaḷinī**ti kuverassa naḷinī padumasarabhūtā, sā dharaṇī nāma pokkharaṇī sadā nirantaraṁ sobhati.

282. **Yassa kassacī**ti idaṁ vessavaṇo Āṭānāṭiyaṁ rakkhaṁ niṭṭhapetvā tassā parikammaṁ dassento āha. Tattha **suggahitā**ti atthañca byañjanañca parisodhetvā suṭṭhu uggahitā. **Samattā pariyāputā**ti padabyañjanāni ahāpetvā (CS:pg.3.150) paripuṇṇaṁ uggahitā. Atthampi pāḷimpi visaṁvādetvā sabbaso vā pana appaguṇaṁ katvā bhaṇantassa hi parittaṁ tejavantaṁ na hoti, sabbaso paguṇaṁ katvā bhaṇantasseva tejavantaṁ hoti. Lābhahetu uggahetvā bhaṇantassāpi atthaṁ na sādheti, nissaraṇapakkhe ṭhatvā mettaṁ purecārikaṁ katvā bhaṇantasseva atthāya hotīti dasseti. **Yakkhapacāro**ti yakkhaparicārako.

Vatthuṁ vāti gharavatthuṁ vā. **Vāsaṁ vā**ti tattha nibaddhavāsaṁ vā. **Samitin**ti samāgamaṁ. **Anāvayhan**ti na āvāhayuttaṁ. **Avivayhan**ti na vivāhayuttaṁ. Tena saha āvāhavivāhaṁ na kareyyunti attho. **Attāhipi paripuṇṇāhī**ti "kaḷārakkhi kaḷāradantā"ti evaṁ etesaṁ attabhāvaṁ upanetvā vuttāhi paripuṇṇabyañjanāhi paribhāsāhi paribhāseyyuṁ yakkha-akkosehi nāma akkoseyyunti attho. **Rittampissa pattan**ti bhikkhūnaṁ pattasadisameva lohapattaṁ hoti. Taṁ sīse nikkujjitaṁ yāva galavāṭakā bhassati. Atha naṁ majjhe ayokhīlena ākoṭenti.
(DA.32./III,969.) **Caṇḍā**ti kodhanā. **Ruddhā**ti viruddhā. **Rabhasā**ti karaṇuttariyā. **Neva mahārājānaṁ ādiyantī**ti vacanaṁ na gaṇhanti, āṇaṁ na karonti. **Mahārājānaṁ purisakānan**ti aṭṭhavīsatiyakkhasenāpatīnaṁ. **Purisakānan**ti yakkhasenāpatīnaṁ ye manassā tesaṁ. **Avaruddhā nāmā**ti paccāmittā verino. **Ujjhāpetabban**ti parittaṁ vatvā amanusse paṭikkamāpetuṁ asakkontena etesaṁ yakkhānaṁ ujjhāpetabbaṁ, ete jānāpetabbāti attho.

(DA.32.-1-1)Parittaparikammakathā

Idha pana ṭhatvā parittassa parikammaṁ kathetabbaṁ. Paṭhamameva hi Āṭānāṭiyasuttaṁ na bhaṇitabbaṁ, Mettasuttaṁ Dhajaggasuttaṁ Ratanasuttanti imāni sattāhaṁ bhaṇitabbāni. Sace muñcati, sundaraṁ. No ce muñcati, Āṭānāṭiyasuttaṁ bhaṇitabbaṁ, taṁ bhaṇantena bhikkhunā piṭṭhaṁ vā maṁsaṁ vā na khāditabbaṁ, susāne na vasitabbaṁ. Kasmā? Amanussā okāsaṁ labhanti. Parittakaraṇaṭṭhānaṁ haritupalittaṁ kāretvā tattha parisuddhaṁ āsanaṁ paññapetvā nisīditabbaṁ.

Parittakārako (CS:pg.3.151) bhikkhu vihārato gharaṁ nentehi phalakāvudhehi parivāretvā netabbo. Abbhokāse nisīditvā na vattabbaṁ, dvāravātapānāni pidahitvā nisinnena āvudhahatthehi saṁparivāritena mettacittaṁ purecārikaṁ katvā vattabbaṁ. Paṭhamaṁ sikkhāpadāni gāhāpetvā sīle patiṭṭhitassa parittaṁ kātabbaṁ. Evampi mocetuṁ asakkontena vihāraṁ ānetvā cetiyaṅgaṇe nipajjāpetvā āsanapūjaṁ kāretvā dīpe jālāpetvā cetiyaṅgaṇaṁ sammajjitvā maṅgalakathā vattabbā. Sabbasannipāto ghosetabbo. Vihārassa upavane jeṭṭhakarukkho nāma hoti, tattha bhikkhusaṅgho tumhākaṁ āgamanaṁ paṭimānetīti pahiṇitabbaṁ. Sabbasannipātaṭṭhāne anāgantuṁ

nāma na labbhati. Tato amanussagahitako "tvaṁ ko nāmā"ti pucchitabbo. Nāme kathite nāmeneva ālapitabbo. Itthannāma tuyhaṁ mālāgandhādīsu patti āsanapūjāya patti piṇḍapāte patti, bhikkhusaṅghena tuyhaṁ paṇṇākāratthāya mahāmaṅgalakathā vuttā, bhikkhusaṅghe (DA.32./III,970.) gāravena etaṁ muñcāhīti mocetabbo. Sace na muñcati, devatānaṁ ārocetabbaṁ "tumhe jānātha, ayaṁ amanusso amhākaṁ vacanaṁ na karoti, mayaṁ Buddha-āṇaṁ karissāmā"ti parittaṁ kātabbaṁ. Etaṁ tāva gihīnaṁ parikammaṁ. Sace pana bhikkhu amanussena gahito hoti, āsanāni dhovitvā sabbasannipātaṁ ghosāpetvā gandhamālādīsu pattiṁ datvā parittaṁ bhaṇitabbaṁ. Idaṁ bhikkhūnaṁ parikammaṁ.

Vikkanditabbanti sabbasannipātaṁ ghosāpetvā aṭṭhavīsati yakkhasenāpatayo kanditabbā. **Viravitabban**ti "ayaṁ yakkho gaṇhātī"ti-ādīni bhaṇantena tehi saddhiṁ kathetabbaṁ. Tattha **gaṇhātī**ti sarīre adhimuccati. **Āvisatī**ti tasseva vevacanaṁ. Atha vā laggati na apetīti vuttaṁ hoti. **Heṭhetī**ti uppannaṁ rogaṁ vaḍḍhento bādhati. **Viheṭhetī**ti tasseva vevacanaṁ. **Hiṁsatī**ti appamaṁsalohitaṁ karonto dukkhāpeti. **Vihiṁsatī**ti tasseva vevacanaṁ. **Na muñcatī**ti appamādagāho hutvā muñcituṁ na icchati, evaṁ etesaṁ viravitabbaṁ.

283. Idāni yesaṁ evaṁ viravitabbaṁ, te dassetuṁ **katamesaṁ yakkhānan**ti-ādimāha. Tattha **indo somo**ti-ādīni tesaṁ nāmāni. Tesu **vessāmitto**ti (CS:pg.3.152) vessāmittapabbatavāsī eko yakkho. **Yugandharopi** yugandharapabbatavāsīyeva. **Hiri netti ca mandiyo**ti hiri ca netti ca mandiyo ca. **Maṇi māṇi varo dīgho**ti maṇi ca māṇi ca varo ca dīgho ca. **Atho serīsako sahā**ti tehi saha aññо serīsako nāma. "Imesaṁ yakkhānaṁ …pe… ujjhāpetabban"ti ayaṁ yakkho imaṁ heṭheti viheṭheti na muñcatīti evaṁ etesaṁ yakkhasenāpatīnaṁ ārocetabbaṁ. Tato te bhikkhusaṅgho attano dhamma-āṇaṁ karoti, mayampi amhākaṁ yakkharāja-āṇaṁ karomāti ussukkaṁ karissanti. Evaṁ amanussānaṁ okāso na bhavissati, Buddhasāvakānaṁ phāsuvihāro ca bhavissatīti dassento "ayaṁ kho sā, mārisa, āṭānāṭiyā rakkhā"ti-ādimāha. Taṁ sabbaṁ, tato parañca uttānatthamevāti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Āṭānāṭiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.33./III,971.)

(DA.33.) 10.Saṅgītisuttavaṇṇanā

296. **Evaṁ** (CS:pg.3.153) **me sutan**ti Saṅgītisuttaṁ. Tatrāyamapubbapadavaṇṇanā-- **cārikaṁ caramāno**ti nibaddhacārikaṁ caramāno. Tadā kira Satthā dasasahassacakkavāḷe ñāṇajālaṁ pattharitvā lokaṁ volokayamāno pāvānagaravāsino Mallarājāno disvā ime rājāno mayhaṁ sabbaññutaññāṇajālassa anto paññāyanti, kiṁ nu khoti āvajjanto "rājāno ekaṁ sandhāgāraṁ kāresuṁ, mayi gate maṅgalaṁ bhaṇāpessanti, ahaṁ tesaṁ maṅgalaṁ vatvā uyyojetvā 'bhikkhusaṅghassa dhammakathaṁ kathehī'ti Sāriputtaṁ vakkhāmi, Sāriputto tīhi piṭakehi sammasitvā cuddasapaññhādhikena pañhasahassena paṭimaṇḍetvā bhikkhusaṅghassa saṅgītisuttaṁ nāma kathessati, suttantaṁ āvajjetvā pañca bhikkhusatāni saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇissantī"ti imamatthaṁ disvā cārikaṁ pakkanto. Tena vuttaṁ-- "Mallesu cārikaṁ caramāno"ti.

(DA.33.-1)Ubbhatakanavasandhāgāravaṇṇanā

297. **Ubbhatakan**ti tassa nāmaṁ, uccattā vā evaṁ vuttaṁ. **Sandhāgāran**ti nagaramajjhe sandhāgārasālā. **Samaṇena vā**ti ettha yasmā gharavatthupariggahakāleyeva devatā attano vasanaṭṭhānaṁ gaṇhanti. Tasmā devena vāti avatvā "samaṇena vā brāhmaṇena vā kenaci vā manussabhūtenā"ti vuttaṁ. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamiṁsū**ti Bhagavato āgamanaṁ sutvā "amhehi gantvāpi na Bhagavā ānīto, dūtaṁ pesetvāpi na pakkosāpito, sayameva pana mahābhikkhusaṅghaparivāro amhākaṁ vasanaṭṭhānaṁ sampatto, amhehi ca sandhāgārasālā kāritā, ettha mayaṁ dasabalaṁ ānetvā maṅgalaṁ bhaṇāpessāmā"ti cintetvā upasaṅkamiṁsu.

298. **Yena sandhāgāraṁ tenupasaṅkamiṁsū**ti taṁ divasaṁ (DA.33./III,972.) kira sandhāgāre cittakammaṁ niṭṭhapetvā aṭṭakā muttamattā honti, Buddhā ca nāma araññajjhāsayā araññārāmā, antogāme vaseyyuṁ vā no vā. Tasmā Bhagavato manaṁ jānitvāva paṭijaggissāmāti cintetvā te Bhagavantaṁ upasaṅkamiṁsu. Idāni pana manaṁ labhitvā paṭijaggitukāmā yena sandhāgāraṁ tenupasaṅkamiṁsu (CS:pg.3.154) **Sabbasantharin**ti yathā sabbaṁ santhataṁ hoti, evaṁ. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamiṁsū**ti ettha pana te Mallarājāno sandhāgāraṁ paṭijaggitvā nagaravīthiyopi sammajjāpetvā dhaje ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadaliyo ca ṭhapāpetvā sakalanagaraṁ dīpamālādīhi vippakiṇṇatārakaṁ viya katvā khīrapāyake dārake khīraṁ pāyyetha, dahare kumāre lahuṁ lahuṁ bhojāpetvā sayāpetha, uccāsaddaṁ mā karittha, ajja ekarattiṁ Satthā antogāme vasissati, Buddhā nāma appasaddakāmā hontīti bheriṁ carāpetvā sayaṁ daṇḍadīpikaṁ ādāya yena Bhagavā tenupasaṅkamiṁsu.

299. **Bhagavantaṁyeva purakkhatvā**ti Bhagavantaṁ purato katvā. Tattha Bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno ativiya virocati, samantapāsādiko suvaṇṇavaṇṇo abhirūpo dassanīyo. Purimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā asītihatthaṁ ṭhānaṁ gaṇhāti. Pacchimakāyato. Dakkhiṇahatthato. Vāmahatthato suvaṇṇavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā asītihatthaṁ ṭhānaṁ gaṇhāti. Upari kesantato paṭṭhāya sabbakesāvaṭṭehi moragīvavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā gaganatale asītihatthaṁ ṭhānaṁ gaṇhāti. Heṭṭhā pādatalehi pavāḷavaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā ghanapathaviyaṁ asītihatthaṁ ṭhānaṁ gaṇhāti. Evaṁ samantā asīti hatthamattaṁ ṭhānaṁ chabbaṇṇā Buddharasmiyo vijjotamānā vipphandamānā vidhāvanti. Sabbe disābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyamānā viya suvaṇṇaghaṭato nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi siñcamānā viya pasāritasuvaṇṇapaṭaparikkhittā viya verambhavātasamuṭṭhitakiṁsukakaṇikārapupphacuṇṇasamākiṇṇā viya ca vippakāsanti.

Bhagavatopi asīti-anubyañjanabyāmappabhādvattiṁsavaralakkhaṇasamujjalaṁ sarīraṁ samuggatatārakaṁ viya gaganataḷaṁ, vikasitamiva (DA.33./III,973.) padumavanaṁ sabbapāliphullo viya yojanasatiko pāricchattako paṭipāṭiyā ṭhapitānaṁ dvattiṁsacandānaṁ dvattiṁsasūriyānaṁ dvattiṁsacakkavattirājānaṁ dvattiṁsadevarājānaṁ dvattiṁsamahābrahmānaṁ siriyā siriṁ abhibhavamānaṁ viya virocati. Parivāretvā nisinnā bhikkhūpi sabbeva appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṁsaṭṭhā āraddhavīriyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahino sīlasampannā samādhisampannā (CS:pg.3.155) paññāvimutti vimuttiñāṇadassanasampannā. Tehi parivārito Bhagavā rattakambalaparikkhitto viya suvaṇṇakkhandho rattapadumavanasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhitto viya

suvaṇṇapāsādo virocittha.

Asītimahātherāpi naṁ meghavaṇṇaṁ paṁsukūlaṁ pārupitvā maṇivammavammitā viya mahānāgā parivārayiṁsu vantarāgā bhinnakilesā vijaṭitajaṭā chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā. Iti Bhagavā sayaṁ vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamohehi, nittaṇho nittaṇhehi, nikkileso nikkilesehi, sayaṁ Buddho bahussutabuddhehi parivārito pattaparivāritaṁ viya kesaraṁ, kesaraparivāritā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārito viya chaddanto nāgarājā, navutihaṁsasahassaparivārito viya dhataraṭṭho haṁsarājā, senaṅgaparivārito viya cakkavattirājā, marugaṇaparivārito viya Sakko devarājā, brahmagaṇaparivārito viya hārito mahābrahmā, asamena Buddhavesena aparimāṇena Buddhavilāsena tassaṁ parisati nisinno pāveyyake Malle bahudeva rattiṁ dhammiyā kathāya sandassetvā uyyojesi.

Ettha ca **dhammikathā** nāma sandhāgāra-anumodanappaṭisaṁyuttā pakiṇṇakakathā veditabbā. Tadā hi Bhagavā ākāsagaṅgaṁ otārento viya pathavojaṁ ākaḍḍhanto viya mahājambuṁ matthake gahetvā cālento viya yojaniyamadhugaṇḍaṁ cakkayantena pīḷetvā madhupānaṁ pāyamāno viya ca pāveyyakānaṁ Mallānaṁ hitasukhāvahaṁ pakiṇṇakakathaṁ kathesi.

300. **Tuṇhībhūtaṁ tuṇhībhūtan**ti yaṁ yaṁ disaṁ anuviloketi, tattha tattha tuṇhībhūtameva. (DA.33./III,974.) **Anuviloketvā**ti maṁsacakkhunā dibbacakkhunāti dvīhi cakkhūhi tato tato viloketvā. Maṁsacakkhunā hi nesaṁ bahiddhā iriyāpathaṁ pariggahesi. Tattha ekabhikkhussāpi neva hatthakukkuccaṁ na pādakukkuccaṁ ahosi, na koci sīsamukkhipi, na kathaṁ kathesi, na niddāyanto nisīdi. Sabbepi tīhi sikkhāhi sikkhitā nivāte padīpasikhā viya niccalā nisīdiṁsu. Iti nesaṁ imaṁ iriyāpathaṁ maṁsacakkhunā pariggahesi. Ālokaṁ pana (CS:pg.3.156) vaḍḍhayitvā dibbacakkhunā hadayarūpaṁ disvā abbhantaragataṁ sīlaṁ olokesi. So anekasatānaṁ bhikkhūnaṁ antokumbhiyaṁ jalamānaṁ padīpaṁ viya arahattupagaṁ sīlaṁ addasa. Āraddhavipassakā hi te bhikkhū. Iti nesaṁ sīlaṁ disvā "imepi bhikkhū mayhaṁ anucchavikā, ahampi imesaṁ anucchaviko"ti cakkhutalesu nimittaṁ ṭhapetvā bhikkhusaṅghaṁ oloketvā āyasmantaṁ Sāriputtaṁ āmantesi "piṭṭhi me āgilāyatī"ti. Kasmā āgilāyati? Bhagavato hi chabbassāni mahāpadhānaṁ padahantassa mahantaṁ kāyadukkhaṁ ahosi. Athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajji.

Saṅghāṭiṁ paññāpetvāti sandhāgārassa kira ekapasse te rājāno kappiyamañcakaṁ paññapesuṁ "appeva nāma Satthā nipajjeyyā"ti. Satthāpi catūhi iriyāpathehi paribhuttaṁ imesaṁ mahapphalaṁ bhavissatīti tattha saṅghāṭiṁ paññāpetvā nipajji.

(DA.33.-2)Bhinnanigaṇṭhavatthuvaṇṇanā

301. **Tassa kālaṅkiriyāyā**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ sabbaṁ heṭṭhā vuttameva.

302. **Āmantesī**ti bhaṇḍanādivūpasamakaraṁ svākhyātaṁ dhammaṁ desetukāmo āmantesi.

(DA.33.-3)Ekakavaṇṇanā

303. **Tatthā**ti tasmiṁ dhamme. **Saṅgāyitabban**ti samaggehi gāyitabbaṁ, ekavacanehi aviruddhavacanehi bhaṇitabbaṁ. **Na vivaditabban**ti atthe vā byañjane vā

vivādo na kātabbo. **Eko dhammo**ti ekakadukatikādivasena bahudhā sāmaggirasaṁ dassetukāmo paṭhamaṁ tāva "eko dhammo"ti āha. **Sabbe sattā**ti kāmabhavādīsu saññābhavādīsu ekavokārabhavādīsu ca sabbabhavesu sabbe sattā. **Āhāraṭṭhitikā**ti āhārato ṭhiti etesanti āhāraṭṭhitikā. Iti sabbasattānaṁ ṭhiti hetu āhāro nāma eko dhammo amhākaṁ (DA.33./III,975.) satthārā yāthāvato ñatvā sammadakkhāto āvusoti dīpeti.

Nanu (CS:pg.3.157) ca evaṁ sante yaṁ vuttaṁ "asaññasattā devā ahetukā anāhārā aphassakā"ti-ādi, (vibha.1017) taṁ vacanaṁ virujjhatīti, na virujjhati. Tesañhi jhānaṁ āhāro hoti. Evaṁ santepi "cattārome, bhikkhave, āhārā bhūtānaṁ vā sattānaṁ ṭhitiyā sambhavesīnaṁ vā anuggahāya. Katame cattāro? Kabaḷīkāro āhāro oḷāriko vā sukhumo vā, phasso dutiyo, manosañcetanā tatiyā, viññāṇaṁ catutthan"ti (saṁ.ni.2.11) idampi virujjhatīti, idampi na virujjhati. Etasmiñhi Sutte nippariyāyena āhāralakkhaṇāva dhammā āhārāti vuttā. Idha pana pariyāyena paccayo āhāroti vutto. Sabbadhammānañhi paccayo laddhuṁ vaṭṭati. So ca yaṁ yaṁ phalaṁ janeti, taṁ taṁ āharati nāma, tasmā āhāroti vuccati. Tenevāha "avijjampāhaṁ, bhikkhave, sāhāraṁ vadāmi, no anāhāraṁ. Ko ca, bhikkhave, avijjāya āhāro? Pañcanīvaraṇātissa vacanīyaṁ. Pañcanīvaraṇepāhaṁ, bhikkhave, sāhāre vadāmi, no anāhāre. Ko ca, bhikkhave, pañcannaṁ nīvaraṇānaṁ āhāro? Ayonisomanasikārotissa vacanīyan"ti (a.ni.10.61). Ayaṁ idha adhippeto.

Etasmiñhi paccayāhāre gahite pariyāyāhāropi nippariyāyāhāropi sabbo gahitova hoti. Tattha asaññabhave paccayāhāro labbhati. Anuppanne hi Buddhe titthāyatane pabbajitā vāyokasiṇe parikammaṁ katvā catutthajjhānaṁ nibbattetvā tato vuṭṭhāya dhī cittaṁ, dhibbatetaṁ cittaṁ cittassa nāma abhāvoyeva sādhu, cittañhi nissāyeva vadhabandhādipaccayaṁ dukkhaṁ uppajjati. Citte asati natthetanti khantiṁ ruciṁ uppādetvā aparihīnajjhānā kālaṅkatvā asaññabhave nibbattanti. Yo yassa iriyāpatho manussaloke paṇihito ahosi, so tena iriyāpathena nibbattitvā pañca kappasatāni ṭhito vā nisinno vā nipanno vā hoti. Evarūpānampi sattānaṁ paccayāhāro labbhati. Te hi yaṁ jhānaṁ bhāvetvā nibbattā, tadeva nesaṁ paccayo hoti. Yathā jiyāvegena khittasaro yāva jiyāvego atthi, tāva gacchati, evaṁ yāva jhānapaccayo atthi, tāva tiṭṭhanti. Tasmiṁ niṭṭhite khīṇavego saro viya patanti. Ye pana te nerayikā neva uṭṭhānaphalūpajīvī na puññaphalūpajīvīti vuttā, tesaṁ ko āhāroti (CS:pg.3.158) Tesaṁ kammameva āhāro. (DA.33./III,976.) Kiṁ pañca āhārā atthīti ce. Pañca, na pañcāti idaṁ na vattabbaṁ. Nanu paccayo āhāroti vuttametaṁ. Tasmā yena kammena te niraye nibbattā, tadeva tesaṁ ṭhitipaccayattā āhāro hoti. Yaṁ sandhāya idaṁ vuttaṁ "na ca tāva kālaṅkaroti, yāva na taṁ pāpakammaṁ byantī hotī"ti (ma.ni.3.250).

Kabaḷīkāraṁ āhāraṁ ārabbha cettha vivādo na kātabbo. Mukhe uppanno kheḷopi hi tesaṁ āhārakiccaṁ sādheti. Kheḷopi hi niraye dukkhavedaniyo hutvā paccayo hoti, sagge sukhavedaniyo. Iti kāmabhave nippariyāyena cattāro āhārā. Rūpārūpabhavesu ṭhapetvā asaññaṁ sesānaṁ tayo. Asaññānañceva avasesānañca paccayāhāroti iminā āhārena "sabbe sattā āhāraṭṭhitikā"ti etaṁ pañhaṁ kathetvā "ayaṁ kho āvuso"ti evaṁ niyyātanampi "Atthi kho āvuso"ti puna uddharaṇampi akatvā "sabbe sattā saṅkhāraṭṭhitikā"ti dutiyapañhaṁ vissajjesi.

Kasmā pana na niyyātesi na uddharittha? Tattha tattha niyyātiyamānepi uddhariyamānepi pariyāpuṇituṁ vācetuṁ dukkhaṁ hoti, tasmā dve ekābaddhe katvā vissajjesi. Imasmimpi vissajjane heṭṭhā vuttapaccayova attano phalassa saṅkharaṇato saṅkhāroti vutto. Iti heṭṭhā āhārapaccayo kathito, idha saṅkhārapaccayoti ayamettha heṭṭhimato viseso. "Heṭṭhā nippariyāyāhāro gahito, idha pariyāyāhāroti evaṁ gahite

viseso pākaṭo bhaveyya, no ca gaṇhiṁsū'ti Mahāsīvatthero āha. Indriyabaddhassapi hi anindriyabaddhassapi paccayo laddhuṁ vaṭṭati. Vinā paccayena dhammo nāma natthi. Tattha anindriyabaddhassa tiṇarukkhalatādino pathavīraso āporaso ca paccayo hoti. Deve avassante hi tiṇādīni milāyanti, vassante ca pana haritāni honti. Iti tesaṁ pathavīraso āporaso ca paccayo hoti. Indriyabaddhassa avijjā taṇhā kammaṁ āhāroti evamādayo paccayā, iti heṭṭhā paccayoyeva āhāroti kathito, idha saṅkhāroti. Ayamevettha viseso.

Ayaṁ (CS:pg.3.159) **kho, āvuso**ti āvuso amhākaṁ satthārā mahābodhimaṇḍe nisīditvā sayaṁ sabbaññutaññāṇena sacchikatvā ayaṁ ekadhammo desito. Tattha ekadhamme tumhehi sabbeheva saṅgāyitabbaṁ na vivaditabbaṁ. **Yathayidaṁ brahmacariyan**ti yathā saṅgāyamānānaṁ tumhākaṁ idaṁ sāsanabrahmacariyaṁ addhaniyaṁ assa. Ekena hi (DA.33./III,977.) bhikkhunā "Atthi, kho āvuso, eko dhammo sammadakkhāto. Katamo eko dhammo? Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Sabbe sattā saṅkhāraṭṭhitikā"ti kathite tassa kathaṁ sutvā añño kathessati. Tassapi aññoti evaṁ paramparakathāniyamena idaṁ brahmacariyaṁ ciraṁ tiṭṭhamānaṁ sadevakassa lokassa atthāya hitāya bhavissatīti ekakavasena dhammasenāpati Sāriputtatthero sāmaggirasaṁ dassesīti.

Ekakavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.33.-4)Dukavaṇṇanā

304. Iti ekakavasena sāmaggirasaṁ dassetvā idāni dukavasena dassetuṁ puna desanaṁ ārabhi. Tattha nāmarūpaduke **nāman**ti cattāro arūpino khandhā nibbānañca. Tattha cattāro khandhā nāmanaṭṭhena **nāmaṁ**. Nāmanaṭṭhenāti nāmakaraṇaṭṭhena. Yathā hi mahājanasammatattā mahāsammatassa "mahāsammato"ti nāmaṁ ahosi, yathā mātāpitaro "ayaṁ tisso nāma hotu, phusso nāma hotū"ti evaṁ puttassa kittimanāmaṁ karonti, yathā vā "dhammakathiko vinayadharo"ti guṇato nāmaṁ āgacchati, na evaṁ vedanādīnaṁ. Vedanādayo hi mahāpathavī-ādayo viya attano nāmaṁ karontāva uppajjanti. Tesu uppannesu tesaṁ nāmaṁ uppannameva hoti. Na hi vedanaṁ uppannaṁ "tvaṁ vedanā nāma hohī"ti, koci bhaṇati, na cassā yena kenaci kāraṇena nāmaggahaṇakiccaṁ atthi, yathā pathaviyā uppannāya "tvaṁ pathavī nāma hohī"ti nāmaggahaṇakiccaṁ natthi, cakkavāḷasinerumhi candimasūriyanakkhattesu uppannesu "tvaṁ cakkavāḷaṁ nāma, tvaṁ nakkhattaṁ nāma hohī"ti nāmaggahaṇakiccaṁ natthi, nāmaṁ uppannameva hoti, opapātikā paññatti nipatati, evaṁ vedanāya uppannāya "tvaṁ vedanā nāma hohī"ti nāmaggahaṇakiccaṁ natthi, tāya uppannāya vedanāti (CS:pg.3.160) nāmaṁ uppannameva hoti. Saññādīsupi eseva nayo atītepi hi vedanā vedanāyeva. Saññā. Saṅkhārā. Viññāṇaṁ viññāṇameva. Anāgatepi. Paccuppannepi. Nibbānaṁ pana sadāpi nibbānamevāti. Nāmanaṭṭhena nāmaṁ. Namanaṭṭhenāpi cettha cattāro khandhā nāmaṁ. Te hi ārammaṇābhimukhaṁ namanti. Nāmanaṭṭhena sabbampi nāmaṁ. Cattāro hi khandhā ārammaṇe aññamaññaṁ nāmenti (DA.33./III,978.) nibbānaṁ ārammaṇādhipatipaccayatāya attani anavajjadhamme nāmeti.

Rūpanti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānaṁ upādāya rūpaṁ, taṁ sabbampi ruppanaṭṭhena **rūpaṁ**. Tassa vitthārakathā Visuddhimagge vuttanayeneva veditabbā.

Avijjāti dukkhādīsu aññāṇaṁ. Ayampi vitthārato Visuddhimagge kathitāyeva.

Bhavataṇhāti bhavapatthanā. Yathāha "tattha katamā bhavataṇhā? Yo bhavesu bhavacchando"ti-ādi (dha.sa.1319).

Bhavadiṭṭhīti bhavo vuccati sassataṁ, sassatavasena uppajjanakadiṭṭhi. Sā "tattha katamā bhavadiṭṭhi? 'Bhavissati attā ca loko cā'ti yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan"ti-ādinā (dha.sa.1320) nayena abhidhamme vitthāritā. **Vibhavadiṭṭhī**ti vibhavo vuccati ucchedaṁ, ucchedavasena uppajjanakadiṭṭhi. Sāpi "tattha katamā vibhavadiṭṭhi? 'Na bhavissati attā ca loko cā'ti (dha.sa.285). Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan"ti-ādinā (dha.sa.1321) nayena tattheva vitthāritā.

Ahirikanti "yaṁ na hirīyati hirīyitabbenā"ti (dha.sa.1328) evaṁ vitthāritā nillajjatā. **Anottappan**ti "yaṁ na ottappati ottappitabbenā"ti (dha.sa.1329) evaṁ vitthārito abhāyanaka-ākāro.

Hirī ca ottappañcāti "yaṁ hirīyati hirīyitabbena, ottappati ottappitabbenā"ti (dha.sa.1330-31) evaṁ vitthāritāni hiri-ottappāni. Api cettha ajjhattasamuṭṭhānā **hirī,** bahiddhāsamuṭṭhānaṁ **ottappaṁ**. Attādhipateyyā hirī, lokādhipateyyaṁ ottappaṁ. Lajjāsabhāvasaṇṭhitā hirī, bhayasabhāvasaṇṭhitaṁ ottappaṁ. Vitthārakathā panettha sabbākārena Visuddhimagge vuttā.

Dovacassatāti (CS:pg.3.161) dukkhaṁ vaco etasmiṁ vippaṭikūlagāhimhi vipaccanīkasāte anādare puggaleti dubbaco, tassa kammaṁ dovacassaṁ, tassa bhāvo **dovacassatā**. Vitthārato panesā "tattha katamā dovacassatā? Sahadhammike vuccamāne dovacassāyan"ti (dha.sa.1332) abhidhamme āgatā. Sā atthato saṅkhārakkhandho hoti. "Catunnañca khandhānaṁ etenākārena pavattānaṁ etaṁ adhivacanan"ti vadanti. (DA.33./III,979.) **Pāpamittatā**ti pāpā assaddhādayo puggalā etassa mittāti pāpamitto, tassa bhāvo pāpamittatā. Vitthārato panesā-- "tattha katamā pāpamittatā? Ye te puggalā assaddhā dussīlā appassutā maccharino duppaññā. Yā tesaṁ sevanā nisevanā saṁsevanā bhajanā saṁbhajanā bhatti saṁbhatti taṁsampavaṅkatā"ti (dha.sa.1333) evaṁ āgatā. Sāpi atthato dovacassatā viya daṭṭhabbā.

Sovacassatā ca kalyāṇamittatā ca vuttappaṭipakkhanayena veditabbā. Ubhopi panetā idha lokiyalokuttaramissakā kathitā.

Āpattikusalatāti "pañcapi āpattikkhandhā āpattiyo, sattapi āpattikkhandhā āpattiyo. Yā tāsaṁ āpattīnaṁ āpattikusalatā paññā pajānanā"ti (dha.sa.1336) evaṁ vutto āpattikusalabhāvo.

Āpattivuṭṭhānakusalatāti "yā tāhi āpattīhi vuṭṭhānakusalatā paññā pajānanā"ti (dha.sa.1337) evaṁ vuttā saha kammavācāya āpattīhi vuṭṭhānaparicchedajānanā paññā.

Samāpattikusalatāti "Atthi savitakkasavicārā samāpatti, atthi avitakkavicāramattā samāpatti, atthi avitakka-avicārā samāpatti. Yā tāsaṁ samāpattīnaṁ kusalatā paññā pajānanā"ti (dha.sa.1338) evaṁ vuttā saha parikammena appanāparicchedajānanā paññā. **Samāpattivuṭṭhānakusalatā**ti "yā tāhi samāpattīhi vuṭṭhānakusalatā paññā pajānanā"ti (dha.sa.1339) evaṁ vuttā yathāparicchinnasamayavaseneva samāpattito vuṭṭhānasamatthā "ettakaṁ gate sūriye uṭṭhahissāmī"ti vuṭṭhānakālaparicchedakā paññā.

Dhātukusalatāti "aṭṭhārasa dhātuyo cakkhudhātu …pe… manoviññāṇadhātu. Yā tāsaṁ dhātūnaṁ kusalatā paññā pajānanā"ti (dha.sa.1340) evaṁ vuttā aṭṭhārasannaṁ (CS:pg.3.162) dhātūnaṁ sabhāvaparicchedakā savanadhāraṇasammasanapaṭivedhapaññā. **Manasikārakusalatā**ti "yā tāsaṁ dhātūnaṁ manasikārakusalatā paññā pajānanā"ti (dha.sa.1341) evaṁ vuttā tāsaṁyeva dhātūnaṁ sammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇapaññā.

Āyatanakusalatāti "dvādasāyatanāni cakkhāyatanaṁ …pe… dhammāyatanaṁ. Yā tesaṁ āyatanānaṁ āyatanakusalatā paññā pajānanā"ti (dha.sa.1342) evaṁ vuttā dvādasannaṁ āyatanānaṁ uggahamanasikārapajānanā paññā. Apica dhātukusalatāpi uggahamanasikārasavanasammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇesu (DA.33./III,980.) vattati manasikārakusalatāpi āyatanakusalatāpi. Ayaṁ panettha viseso, savana-uggahapaccavekkhaṇā lokiyā, paṭivedho lokuttaro, sammasanamanasikārā lokiyalokuttaramissakā. **Paṭiccasamuppādakusalatā**ti "avijjāpaccayā saṅkhārā …pe… samudayo hotīti yā tattha paññā pajānanā"ti (dha.sa.1343) evaṁ vuttā dvādasannaṁ paccayākārānaṁ uggahādivasena pavattā paññā.

Ṭhānakusalatāti "ye ye dhammā yesaṁ yesaṁ dhammānaṁ hetupaccayā uppādāya taṁ taṁ ṭhānanti yā tattha paññā pajānanā"ti (dha.sa.1344) evaṁ vuttā "cakkhuṁ vatthuṁ katvā rūpaṁ ārammaṇaṁ katvā uppannassa cakkhuviññāṇassa cakkhurūpaṁ (dha.sa.aṭṭha.1344) ṭhānañceva kāraṇañcā"ti evaṁ ṭhānaparicchindanasamatthā paññā. **Aṭṭhānakusalatā**ti "ye ye dhammā yesaṁ yesaṁ dhammānaṁ na hetū na paccayā uppādāya taṁ taṁ aṭṭhānanti yā tattha paññā pajānanā"ti (dha.sa.1345) evaṁ vuttā "cakkhuṁ vatthuṁ katvā rūpaṁ ārammaṇaṁ katvā sotaviññāṇādīni nuppajjanti, tasmā tesaṁ cakkhurūpaṁ na ṭhānaṁ na kāraṇan"ti evaṁ aṭṭhānaparicchindanasamatthā paññā apica etasmiṁ duke "kittāvatā pana, bhante, ṭhānāṭhānakusalo bhikkhūti alaṁ vacanāyāti. Idhānanda, bhikkhu aṭṭhānametaṁ anavakāso, yaṁ diṭṭhisampanno puggalo kañci saṅkhāraṁ niccato upagaccheyya, netaṁ ṭhānaṁ vijjatīti pajānāti. Ṭhānañca kho etaṁ vijjati, yaṁ puthujjano kañci saṅkhāraṁ niccato upagaccheyyā"ti (ma.ni.3.127) imināpi suttena attho veditabbo.

Ajjavanti (CS:pg.3.163) gomuttavaṅkatā candavaṅkatā naṅgalakoṭivaṅkatāti tayo anajjavā. Ekacco hi bhikkhu paṭhamavaye ekavīsatiyā anesanāsu chasu ca agocaresu carati, majjhimapacchimavayesu lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, ayaṁ gomuttavaṅkatā nāma. Eko paṭhamavayepi pacchimavayepi catupārisuddhisīlaṁ pūreti, lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, majjhimavaye purimasadiso, ayaṁ candavaṅkatā nāma. Eko paṭhamavayepi majjhimavayepi catupārisuddhisīlaṁ pūreti, lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, pacchimavaye purimasadiso ayaṁ naṅgalakoṭivaṅkatā nāma. Eko sabbametaṁ vaṅkataṁ pahāya tīsupi vayesu pesalo (DA.33./III,981.) lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti. Tassa yo so ujubhāvo, idaṁ ajjavaṁ nāma. Abhidhammepi vuttaṁ-- "tattha katamo ajjavo. Yā ajjavatā ajimhatā avaṅkatā akuṭilatā, ayaṁ vuccati ajjavo"ti (dha.sa.1346). **Lajjavan**ti "tattha katamo lajjavo? Yo hirīyati hirīyitabbena hirīyati pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ samāpattiyā. Ayaṁ vuccati lajjavo"ti evaṁ vutto lajjībhāvo.

Khantīti "tattha katamā khanti? Yā khanti khamanatā adhivāsanatā acaṇḍikkaṁ anassuropo attamanatā cittassā"ti (dha.sa.1348) evaṁ vuttā adhivāsanakhanti. **Soraccan**ti "tattha katamaṁ soraccaṁ? Yo kāyiko avītikkamo, vācasiko avītikkamo, kāyikavācasiko avītikkamo. Idaṁ vuccati soraccaṁ. Sabbopi sīlasaṁvaro soraccan"ti (dha.sa.1349) evaṁ vutto suratabhāvo.

Sākhalyanti "tattha katamaṁ sākhalyaṁ? Yā sā vācā aṇḍakā kakkasā parakaṭukā parābhisajjanī kodhasāmantā asamādhisaṁvattanikā, tathārūpiṁ vācaṁ pahāya yā sā vācā neḷā kaṇṇasukhā pemanīyā hadayaṅgamā porī bahujanakantā bahujanamanāpā, tathārūpiṁ vācaṁ bhāsitā hoti. Yā tattha saṇhavācatā sakhilavācatā apharusavācatā. Idaṁ vuccati sākhalyan"ti (dha.sa.1350) evaṁ vutto sammodakamudukabhāvo. **Paṭisanthāro**ti ayaṁ lokasannivāso āmisena dhammena cāti

dvīhi chiddo, tassa taṁ chiddaṁ yathā na paññāyati, evaṁ pīṭhassa viya paccattharaṇena āmisena dhammena ca paṭisantharaṇaṁ. Abhidhammepi vuttaṁ "tattha katamo paṭisanthāro (CS:pg.3.164) Āmisapaṭisanthāro ca dhammapaṭisanthāro ca. Idhekacco paṭisanthārako hoti āmisapaṭisanthārena vā dhammapaṭisanthārena vā. Ayaṁ vuccati paṭisanthāro"ti (dha.sa.1351). Ettha ca āmisena saṅgaho āmisapaṭisanthāro nāma. Taṁ karontena mātāpitūnaṁ bhikkhugatikassa veyyāvaccakarassa rañño corānañca aggaṁ aggahetvāpi dātuṁ vaṭṭati. Āmasitvā dinne hi rājāno ca corā ca anatthampi karonti jīvitakkhayampi pāpenti, anāmasitvā dinne attamanā honti. Coranāgavatthu-ādīni cettha vatthūni kathetabbāni. Tāni samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāyaṁ (pāci.aṭṭha.185-7) (DA.33./III,982.) vitthāritāni. Sakkaccaṁ uddesadānaṁ pāḷivaṇṇanā dhammakathākathananti evaṁ dhammena saṅgaho dhammapaṭisanthāro nāma.

Avihiṁsāti karuṇāpi karuṇāpubbabhāgopi. Vuttampi cetaṁ -- "tattha katamā avihiṁsā? Yā sattesu karuṇā karuṇāyanā karuṇāyitattaṁ karuṇācetovimutti, ayaṁ vuccati avihiṁsā"ti. **Soceyyan**ti mettāya ca mettāpubbabhāgassa ca vasena sucibhāvo. Vuttampi cetaṁ-- "tattha katamaṁ soceyyaṁ? Yā sattesu metti mettāyanā mettāyitattaṁ mettācetovimutti, idaṁ vuccati soceyyan"ti.

Muṭṭhassaccanti sativippavāso, yathāha "tattha katamaṁ muṭṭhassaccaṁ? Yā asati ananussati appaṭissati assaraṇatā adhāraṇatā pilāpanatā sammussanatā, idaṁ vuccati muṭṭhassaccaṁ" (dha.sa.1356). **Asampajaññan**ti, "tattha katamaṁ asampajaññaṁ? Yaṁ aññāṇaṁ adassanaṁ avijjālaṅgī moho akusalamūlan"ti evaṁ vuttā avijjāyeva. **Sati** satiyeva. **Sampajaññaṁ** ñāṇaṁ.

Indriyesu aguttadvāratāti "tattha katamā indriyesu aguttadvāratā? Idhekacco cakkhunā rūpaṁ disvā nimittaggāhī hotī"ti-ādinā (dha.sa.1352) nayena vitthārito indriyasaṁvarabhedo. **Bhojane amattaññutā**ti "tattha katamā bhojane amattaññutā? Idhekacco appaṭisaṅkhā ayoniso āhāraṁ āhāreti davāya madāya maṇḍanāya vibhūsanāya. Yā tattha asantuṭṭhitā amattaññutā appaṭisaṅkhā bhojane"ti evaṁ āgato bhojane amattaññubhāvo. Anantaraduko vuttappaṭipakkhanayena veditabbo.

Paṭisaṅkhānabalanti (CS:pg.3.165) "tattha katamaṁ paṭisaṅkhānabalaṁ? Yā paññā pajānanā"ti evaṁ vitthāritaṁ appaṭisaṅkhāya akampanañāṇaṁ. **Bhāvanābalan**ti bhāventassa uppannaṁ balaṁ. Atthato vīriyasambojjhaṅgasīsena satta bojjhaṅgā honti. Vuttampi cetaṁ-- "tattha katamaṁ bhāvanābalaṁ? Yā kusalānaṁ dhammānaṁ āsevanā bhāvanā bahulīkammaṁ, idaṁ vuccati bhāvanābalaṁ. Sattabojjhaṅgā bhāvanābalan"ti.

Satibalanti assatiyā akampanavasena satiyeva. **Samādhibalan**ti uddhacce akampanavasena samādhiyeva. (DA.33./III,983.) **Samatho** samādhi. **Vipassanā** paññā. Samathova taṁ ākāraṁ gahetvā puna pavattetabbassa samathassa nimittavasena **samathanimittaṁ paggāhanimittepi** eseva nayo. **Paggāho** vīriyaṁ. **Avikkhepo** ekaggatā. Imehi pana sati ca sampajaññañca paṭisaṅkhānabalañca bhāvanābalañca satibalañca samādhibalañca samatho ca vippassanā ca samathanimittañca paggāhanimittañca paggāho ca avikkhepo cāti chahi dukehi parato sīladiṭṭhisampadādukena ca lokiyalokuttaramissakā dhammā kathitā.

Sīlavipattīti "tattha katamā sīlavipatti? Kāyiko vītikkamo …pe… sabbampi dussīlyaṁ sīlavipattī"ti evaṁ vutto sīlavināsako asaṁvaro. **Diṭṭhivipattī**ti "tattha katamā diṭṭhivipatti? Natthi dinnaṁ natthi yiṭṭhan"ti evaṁ āgatā sammādiṭṭhivināsikā micchādiṭṭhi.

Sīlasampadāti "tattha katamā sīlasampadā? Kāyiko avītikkamo"ti evaṁ

pubbe vuttasoraccameva sīlassa sampādanato paripūraṇato "sīlasampadā"ti vuttaṁ. Ettha ca "sabbopi sīlasaṁvaro sīlasampadā"ti idaṁ mānasikapariyādānatthaṁ vuttaṁ. **Diṭṭhisampadā**ti "tattha katamā diṭṭhisampadā? Atthi dinnaṁ atthi yiṭṭhaṁ …pe… sacchikatvā pavedentīti yā evarūpā paññā pajānanā"ti evaṁ āgataṁ diṭṭhipāripūribhūtaṁ ñāṇaṁ.

Sīlavisuddhīti visuddhiṁ pāpetuṁ samatthaṁ sīlaṁ. Abhidhamme panāyaṁ "tattha katamā sīlavisuddhi? Kāyiko avītikkamo vācasiko avītikkamo kāyikavācasiko avītikkamo, ayaṁ vuccati sīlavisuddhī"ti evaṁ vibhattā. **Diṭṭhivisuddhī**ti visuddhiṁ pāpetuṁ samatthaṁ dassanaṁ. Abhidhamme panāyaṁ "tattha katamā diṭṭhivisuddhi? Kammassakatañāṇaṁ saccānulomikañāṇaṁ maggasamaṅgissañāṇaṁ phalasamaṅgissañāṇan"ti evaṁ vuttā. Ettha ca tividhaṁ duccaritaṁ attanā (CS:pg.3.166) katampi parena katampi sakaṁ nāma na hoti atthabhañjanato. Sucaritaṁ sakaṁ nāma atthajananatoti evaṁ jānanaṁ kammassakatañāṇaṁ (DA.33./III,984.) nāma. Tasmiṁ ṭhatvā bahuṁ vaṭṭagāmikammaṁ āyūhitvā sukhato sukheneva arahattaṁ pattā gaṇanapathaṁ vītivattā. **Vipassanāñāṇaṁ** pana vacīsaccañca anulometi, paramatthasaccañca na vilometīti saccānulomikaṁ ñāṇanti vuttaṁ.

"Diṭṭhivisuddhi kho pana yathādiṭṭhissa ca padhānan"ti ettha **diṭṭhivisuddhī**ti ñāṇadassanaṁ kathitaṁ. **Yathādiṭṭhissa ca padhānan**ti taṁsampayuttameva vīriyaṁ. Api ca purimapadena catumaggañāṇaṁ. Pacchimapadena taṁsampayuttaṁ vīriyaṁ. **Abhidhamme** pana "diṭṭhivisuddhi kho panāti yā paññā pajānanā amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Yathādiṭṭhissa ca padhānanti yo cetasiko vīriyārambho sammāvāyāmo"ti evaṁ ayaṁ duko vibhatto.

"Saṁvego ca saṁvejanīyesu ṭhānesū"ti ettha **"saṁvego**ti jātibhayaṁ jarābhayaṁ byādhibhayaṁ maraṇabhayan"ti evaṁ jāti-ādīni bhayato dassanañāṇaṁ. Saṁvejanīyaṁ ṭhānanti jātijarābyādhimaraṇaṁ. Etāni hi cattāri jāti dukkhā, jarā dukkhā, byādhi dukkho, maraṇaṁ dukkhanti evaṁ saṁveguppattikāraṇattā **saṁvejanīyaṁ ṭhānan**ti vuttāni. **Saṁviggassa ca yoniso padhānan**ti evaṁ saṁvegajātassa upāyapadhānaṁ. "Idha bhikkhu anuppannānaṁ pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ anuppādāya chandaṁ janetī"ti evaṁ āgatavīriyassetaṁ adhivacanaṁ.

Asantuṭṭhitā ca kusalesu dhammesūti yā kusalānaṁ dhammānaṁ bhāvanāya asantuṭṭhassa bhiyyokamyatā, tāya hi samaṅgībhūto puggalo sīlaṁ pūretvā jhānaṁ uppādeti. Jhānaṁ labhitvā vipassanaṁ ārabhati. Āraddhavipassako arahattaṁ agahetvā antarā vosānaṁ nāpajjati. **Appaṭivānitā ca padhānasmin**ti "kusalānaṁ dhammānaṁ bhāvanāya sakkaccakiriyatā sātaccakiriyatā aṭṭhitakiriyatā anolīnavuttitā anikkhittachandatā anikkhittadhuratā āsevanā bhāvanā bahulīkamman"ti evaṁ vuttā rattindivaṁ cha koṭṭhāse katvā jāgariyānuyogavasena āraddhe padhānasmiṁ arahattaṁ apatvā anivattanatā.

Vijjāti (CS:pg.3.167) tisso vijjā. **Vimuttī**ti dve vimuttiyo, cittassa ca adhimutti, nibbānañca. Ettha ca aṭṭha samāpattiyo nīvaraṇādīhi suṭṭhu muttattā (DA.33./III,985.) adhimutti nāma. Nibbānaṁ sabbasaṅkhatato muttattā vimuttīti veditabbaṁ.

Khaye ñāṇanti kilesakkhayakare ariyamagge ñāṇaṁ. **Anuppāde ñāṇan**ti paṭisandhivasena anuppādabhūte taṁtaṁmaggavajjhakilesānaṁ vā anuppādapariyosāne uppanne ariyaphale ñāṇaṁ. Tenevāha "khaye ñāṇanti maggasamaṅgissa ñāṇaṁ. Anuppāde ñāṇanti phalasamaṅgissa ñāṇan"ti. **Ime kho, āvuso**ti-ādi ekake vuttanayeneva yojetabbaṁ. Iti pañcatiṁsāya dukānaṁ vasena thero sāmaggirasaṁ dassesīti.

Dukavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.33.-5)Tikavaṇṇanā

305. Iti dukavasena sāmaggirasaṁ dassetvā idāni tikavasena dassetuṁ puna ārabhi. Tattha lubbhatīti **lobho**. Akusalañca taṁ mūlañca, akusalānaṁ vā mūlanti **akusalamūlaṁ**. Dussatīti **doso**. Muyhatīti **moho**. Tesaṁ paṭipakkhanayena alobhādayo veditabbā.

Duṭṭhu caritāni, virūpāni vā caritānīti **duccaritāni**. Kāyena duccaritaṁ, kāyato vā pavattaṁ duccaritanti **kāyaduccaritaṁ**. Sesesupi eseva nayo. Suṭṭhu caritāni, sundarāni vā caritānīti **sucaritāni**. Dvepi cete tikā paṇṇattiyā vā kammapathehi vā kathetabbā. Paññattiyā tāva kāyadvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo **kāyaduccaritaṁ**. Avītikkamo **kāyasucaritaṁ**. Vacīdvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo **vacīduccaritaṁ,** avītikkamo **vacīsucaritaṁ**. Ubhayattha paññattassa sikkhāpadassa vītikkamova **manoduccaritaṁ,** avītikkamo **manosucaritaṁ**. Ayaṁ paṇṇattikathā. Pāṇātipātādayo pana tisso cetanā kāyadvārepi vacīdvārepi uppannā **kāyaduccaritaṁ**. Catasso musāvādādicetanā **vacīduccaritaṁ**. Abhijjhā byāpādo micchādiṭṭhīti tayo (DA.33./III,986.) cetanāsampayuttadhammā **manoduccaritaṁ**. Pāṇātipātādīhi viramantassa uppannā tisso (CS:pg.3.168) cetanāpi viratiyopi kāyasucaritaṁ. Musāvādādīhi viramantassa catasso cetanāpi viratiyopi vacīsucaritaṁ. Anabhijjhā abyāpādo sammādiṭṭhīti tayo cetanāsampayuttadhammā manosucaritanti ayaṁ kammapathakathā.

Kāmapaṭisaṁyutto vitakko **kāmavitakko**. Byāpādapaṭisaṁyutto vitakko **byāpādavitakko**. Vihiṁsāpaṭisaṁyutto vitakko **vihiṁsāvitakko**. Tesu dve sattesupi saṅkhāresupi uppajjanti. Kāmavitakko hi piye manāpe satte vā saṅkhāre vā vitakkentassa uppajjati. Byāpādavitakko appiye amanāpe satte vā saṅkhāre vā kujjhitvā olokanakālato paṭṭhāya yāva vināsanā uppajjati. Vihiṁsāvitakko saṅkhāresu nuppajjati. Saṅkhāro hi dukkhāpetabbo nāma natthi. Ime sattā haññantu vā ucchijjantu vā vinassantu vā mā vā ahesunti cintanakāle pana sattesu uppajjati.

Nekkhammapaṭisaṁyutto vitakko **nekkhammavitakko**. So asubhapubbabhāge kāmāvacaro hoti. Asubhajjhāne rūpāvacaro. Taṁ jhānaṁ pādakaṁ katvā uppannamaggaphalakāle lokuttaro. Abyāpādapaṭisaṁyutto vitakko **abyāpādavitakko**. So mettāpubbabhāge kāmāvacaro hoti. Mettājhāne rūpāvacaro. Taṁ jhānaṁ pādakaṁ katvā uppannamaggaphalakāle lokuttaro. Avihiṁsāpaṭisaṁyutto vitakko **avihiṁsāvitakko**. So karuṇāpubbabhāge kāmāvacaro. Karuṇājhāne rūpāvacaro. Taṁ jhānaṁ pādakaṁ katvā uppannamaggaphalakāle lokuttaro. Yadā alobho sīsaṁ hoti, tadā itare dve tadanvāyikā bhavanti. Yadā mettā sīsaṁ hoti, tadā itare dve tadanvāyikā bhavanti. Yadā karuṇā sīsaṁ hoti, tadā itare dve tadanvāyikā bhavantīti. Kāmasaṅkappādayo vuttanayeneva veditabbā. Desanāmattameva hetaṁ. Atthato pana kāmavitakkādīnañca kāmasaṅkappādīnañca nānākaraṇaṁ natthi.

Kāmapaṭisaṁyuttā saññā **kāmasaññā**. Byāpādapaṭisaṁyuttā saññā **byāpādasaññā**. Vihiṁsāpaṭisaṁyuttā saññā **vihiṁsāsaññā**. Tāsampi kāmavitakkādīnaṁ (CS:pg.3.169) viya uppajjanākāro veditabbo. Taṁsampayuttāyeva hi etā. **Nekkhammasaññādayo**pi nekkhammavitakkādisampayuttāyeva. Tasmā tāsampi tatheva kāmāvacarādibhāvo veditabbo.

Kāmadhātu-ādīsu "kāmapaṭisaṁyutto takko vitakko micchāsaṅkappo. Ayaṁ vuccati kāmadhātu. Sabbepi akusalā (DA.33./III,987.) dhammā kāmadhātū"ti ayaṁ **kāmadhātu**. "Byāpādapaṭisaṁyutto takko vitakko micchāsaṅkappo. Ayaṁ vuccati byāpādadhātu. Dasasu āghātavatthūsu cittassa āghāto paṭighāto anattamanatā cittassā"ti ayaṁ **byāpādadhātu**. "Vihiṁsā paṭisaṁyutto takko vitakko micchāsaṅkappo. Ayaṁ vuccati vihiṁsādhātu. Idhekacco pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā rajjuyā vā aññataraññatarena vā satte viheṭhetī"ti ayaṁ **vihiṁsādhātu**. Tattha dve kathā sabbasaṅgāhikā ca asambhinnā ca. Tattha kāmadhātuyā gahitāya itarā dve gahitāva honti, tato pana nīharitvā ayaṁ byāpādadhātu ayaṁ vihiṁsādhātūti dassetīti ayaṁ sabbasaṅgāhikakathā nāma. Kāmadhātuṁ kathento pana Bhagavā byāpādadhātuṁ byāpādadhātuṭṭhāne vihiṁsādhātuṁ vihiṁsādhātuṭṭhāne ṭhapetvā avasesaṁ kāmadhātu nāmāti kathesīti ayaṁ asambhinnakathā nāma.

Nekkhammadhātu-ādīsu "nekkhammapaṭisaṁyutto takko vitakko sammāsaṅkappo. Ayaṁ vuccati nekkhammadhātu. Sabbepi kusalā dhammā nekkhammadhātū"ti ayaṁ **nekkhammadhātu**. "Abyāpādapaṭisaṁyutto takko …pe… ayaṁ vuccati abyāpādadhātu. Yā sattesu metti …pe… mettācetovimuttī"ti ayaṁ **abyāpādadhātu**. "Avihiṁsāpaṭisaṁyutto takko …pe… ayaṁ vuccati avihiṁsādhātu. Yā sattesu karuṇā …pe… karuṇācetovimuttī"ti ayaṁ **avihiṁsādhātu**. Idhāpi vuttanayeneva dve kathā veditabbā.

Aparāpi tisso dhātuyoti aññāpi suññataṭṭhena tisso dhātuyo. Tāsu "tattha katamā kāmadhātu? Heṭṭhato avīcinirayaṁ pariyantaṁ karitvā"ti evaṁ vitthārito kāmabhavo **kāmadhātu** nāma. "Heṭṭhato brahmalokaṁ pariyantaṁ karitvā ākāsānañcāyatanupage deve pariyantaṁ karitvā"ti evaṁ vitthāritā pana rūpārūpabhavā itarā dve dhātuyo. Dhātuyā āgataṭṭhānamhi hi bhavena paricchinditabbā. Bhavassa āgataṭṭhāne dhātuyā paricchinditabbā. Idha bhavena paricchedo kathito. Rūpadhātu-ādīsu (CS:pg.3.170) rūpārūpadhātuyo rūpārūpabhavāyeva. Nirodhadhātuyā nibbānaṁ kathitaṁ.

Hīnādīsu hīnā dhātūti dvādasa akusalacittuppādā. Avasesā (DA.33./III,988.) tebhūmakadhammā **majjhimadhātu**. Nava lokuttaradhammā **paṇītadhātu**.

Kāmataṇhāti pañcakāmaguṇiko rāgo. Rūpārūpabhavesu pana rāgo jhānanikantisassatadiṭṭhisahagato rāgo bhavavasena patthanā **bhavataṇhā**. Ucchedadiṭṭhisahagato rāgo **vibhavataṇhā**. Apica ṭhapetvā pacchimaṁ taṇhādvayaṁ sesataṇhā kāmataṇhā nāma. Yathāha "tattha katamā bhavataṇhā? Bhavadiṭṭhisahagato rāgo sārāgo cittassa sārāgo. Ayaṁ vuccati bhavataṇhā. Tattha katamā vibhavataṇhā? Ucchedadiṭṭhisahagato rāgo sārāgo cittassa sārāgo, ayaṁ vuccati vibhavataṇhā. Avasesā taṇhā kāmataṇhā"ti. Puna kāmataṇhādīsu pañcakāmaguṇiko rāgo kāmataṇhā. Rūpārūpabhavesu chandarāgo itarā dve taṇhā. Abhidhamme panetā "kāmadhātupaṭisaṁyutto …pe… arūpadhātupaṭisaṁyutto"ti evaṁ vitthāritā. Iminā vārena kiṁ dasseti? Sabbepi tebhūmakā dhammā rajanīyaṭṭhena taṇhāvatthukāti sabbataṇhā kāmataṇhāya pariyādiyitvā tato nīharitvā itarā dve taṇhā dasseti. Rūpataṇhādīsu rūpabhave chandarāgo **rūpataṇhā**. Arūpabhave chandarāgo **arūpataṇhā**. Ucchedadiṭṭhisahagato rāgo **nirodhataṇhā**.

Saṁyojanattike vaṭṭasmiṁ saṁyojayanti bandhantīti **saṁyojanāni**. Sati rūpādibhede kāye diṭṭhi, vijjamānā vā kāye diṭṭhīti **sakkāyadiṭṭhi**. Vicinanto etāya kicchati, na sakkoti sanniṭṭhānaṁ kātunti **vicikicchā**. Sīlañca vatañca parāmasatīti **sīlabbataparāmāso**. Atthato pana "rūpaṁ attato samanupassatī"ti-ādinā nayena āgatā

vīsativatthukā diṭṭhi **sakkāyadiṭṭhi** nāma. "Satthari kaṅkhatī"ti-ādinā nayena āgatā aṭṭhavatthukā vimati **vicikicchā** nāma. "Idhekacco sīlena suddhi vatena suddhi sīlabbatena suddhīti sīlaṁ parāmasati, vataṁ parāmasati, sīlabbataṁ parāmasati. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan"ti-ādinā nayena āgato vipariyesaggāho **sīlabbataparāmāso** nāma.

Tayo (CS:pg.3.171) **āsavā**ti ettha cirapārivāsiyaṭṭhena vā āsavanaṭṭhena vā **āsavā**. Tattha "purimā, bhikkhave, koṭi na paññāyati avijjāya, ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā samabhavī"ti, (DA.33./III,989.) "purimā bhikkhave, koṭi na paññāyati bhavataṇhāya bhavadiṭṭhiyā, ito pubbe bhavadiṭṭhi nāhosi, atha pacchā samabhavī"ti evaṁ tāva cirapārivāsiyaṭṭhena āsavā veditabbā. Cakkhuto rūpe savati āsavati sandati pavattati. Sotato sadde. Ghānato gandhe. Jivhāto rase. Kāyato phoṭṭhabbe. Manato dhamme savati āsavati sandati pavattatīti evaṁ āsavanaṭṭhena āsavāti veditabbā.

Pāḷiyaṁ pana katthaci dve āsavā āgatā "diṭṭhadhammikā ca āsavā samparāyikā ca āsavā"ti, katthaci "tayome, bhikkhave, āsavā. Kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavo"ti tayo. Abhidhamme teyeva diṭṭhāsavena saddhiṁ cattāro. Nibbedhikapariyāye "Atthi, bhikkhave, āsavā nirayagāminiyā, atthi āsavā tiracchānayonigāminiyā, atthi āsavā pettivisayagāminiyā, atthi āsavā manussalokagāminiyā atthi āsavā devalokagāminiyā"ti evaṁ pañca. Chakkanipāte āhuneyyasutte "Atthi, bhikkhave, āsavā saṁvarā pahātabbā, atthi āsavā paṭisevanā pahātabbā, atthi āsavā parivajjanā pahātabbā, atthi āsavā adhivāsanā pahātabbā, atthi āsavā vinodanā pahātabbā, atthi āsavā bhāvanā pahātabbā"ti evaṁ cha. Sabbāsavapariyāye teyeva dassanāpahātabbehi saddhiṁ satta. Imasmiṁ pana Saṅgītisutte tayo. Tattha "yo kāmesu kāmacchando"ti evaṁ vutto pañcakāmaguṇiko rāgo **kāmāsavo** nāma. "Yo bhavesu bhavacchando"ti evaṁ vutto sassatadiṭṭhisahagato rāgo, bhavavasena vā patthanā **bhavāsavo** nāma. "Dukkhe aññāṇan"ti-ādinā nayena āgatā avijjā **avijjāsavo** nāmāti. Kāmabhavādayo kāmadhātu-ādivasena vuttāyeva.

Kāmesanādīsu "tattha katamā kāmesanā? Yo kāmesu kāmacchando kāmajjhosānaṁ, ayaṁ vuccati kāmesanā"ti evaṁ vutto kāmagavesanarāgo **kāmesanā** nāma. "Tattha katamā bhavesanā? Yo bhavesu (CS:pg.3.172) bhavacchando bhavajjhosānaṁ, ayaṁ vuccati bhavesanā"ti evaṁ vutto bhavagavesanarāgo **bhavesanā** nāma. "Tattha katamā brahmacariyesanā? Sassato lokoti vā …pe… neva hoti na nahoti Tathāgato parammaraṇāti vā, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṁ (DA.33./III,990.)vipariyesaggāho ayaṁ vuccati brahmacariyesanā"ti evaṁ vuttā diṭṭhigatikasammatassa brahmacariyassa gavesanadiṭṭhi **brahmacariyesanā** nāma. Na kevalañca bhavarāgadiṭṭhiyova, tadekaṭṭhaṁ kammampi esanāyeva. Vuttañhetaṁ "tattha katamā kāmesanā? Kāmarāgo tadekaṭṭhaṁ akusalaṁ kāyakammaṁ vacīkammaṁ manokammaṁ, ayaṁ vuccati kāmesanā. Tattha katamā bhavesanā? Bhavarāgo tadekaṭṭhaṁ akusalaṁ kāyakammaṁ vacīkammaṁ manokammaṁ, ayaṁ vuccati bhavesanā. Tattha katamā brahmacariyesanā? Antaggāhikā diṭṭhi tadekaṭṭhaṁ akusalaṁ kāyakammaṁ vacīkammaṁ manokammaṁ, ayaṁ vuccati brahmacariyesanā"ti.

Vidhāsu "kathaṁvidhaṁ sīlavantaṁ vadanti, kathaṁvidhaṁ paññavantaṁ vadantī"ti-ādīsu (saṁ.ni.1.95) ākārasaṇṭhānaṁ vidhā nāma. "Ekavidhena ñāṇavatthu duvidhena ñāṇavatthū"ti-ādīsu (vibha.751) koṭṭhāso. "Seyyohamasmīti vidhā"ti-ādīsu (vibha.920) māno vidhā nāma. Idha so adhippeto. Māno hi seyyādivasena vidahanato **vidhā**ti vuccati. **Seyyohamasmī**ti iminā seyyasadisahīnānaṁ vasena tayo mānā vuttā. Sadisahīnesupi eseva nayo.

Ayañhi **māno** nāma seyyassa tividho, sadisassa tividho, hīnassa tividhoti **navavidho** hoti. Tattha "seyyassa seyyohamasmī"ti māno rājūnañceva pabbajitānañca uppajjati.

Rājā hi raṭṭhena vā dhanavāhanehi vā "ko mayā sadiso atthī"ti etaṁ mānaṁ karoti Pabbajitopi sīladhutaṅgādīhi "ko mayā sadiso atthī"ti etaṁ mānaṁ karoti. "Seyyassa sadisohamasmī"ti mānopi etesaṁyeva uppajjati. Rājā hi raṭṭhena vā dhanavāhanehi vā aññarājūhi saddhiṁ mayhaṁ kiṁ nānākaraṇanti etaṁ mānaṁ karoti. Pabbajitopi sīladhutaṅgādīhipi aññena bhikkhunā mayhaṁ kiṁ nānākaraṇanti etaṁ mānaṁ karoti. "Seyyassa hīnohamasmī"ti mānopi etesaṁyeva uppajjati. Yassa (CS:pg.3.173) hi rañño raṭṭhaṁ vā dhanavāhanādīni vā nātisampannāni honti, so mayhaṁ rājāti vohāramukhamattameva, kiṁ rājā nāma ahanti etaṁ mānaṁ karoti. Pabbajitopi appalābhasakkāro ahaṁ dhammakathiko bahussuto mahātheroti kathāmattakameva, kiṁ dhammakathiko nāmāhaṁ kiṁ bahussuto kiṁ mahāthero yassa me lābhasakkāro natthīti (DA.33./III,991.) etaṁ mānaṁ karoti.

"Sadisassa seyyohamasmī"ti mānādayo amaccādīnaṁ uppajjanti. Amacco vā hi raṭṭhiyo vā bhogayānavāhanādīhi ko mayā sadiso añño rājapuriso atthīti vā mayhaṁ aññehi saddhiṁ kiṁ nānākaraṇanti vā amaccoti nāmameva mayhaṁ, ghāsacchādanamattampi me natthi, kiṁ amacco nāmāhanti vā ete māne karoti.

"Hīnassa seyyohamasmī"ti mānādayo dāsādīnaṁ uppajjanti. Dāso hi mātito vā pitito vā ko mayā sadiso añño dāso nāma atthi, aññe jīvituṁ asakkontā kucchihetu dāsā jātā, ahaṁ pana paveṇī-āgatattā seyyoti vā paveṇī-āgatabhāvena ubhatosuddhikadāsattena asukadāsena nāma saddhiṁ kiṁ mayhaṁ nānākaraṇanti vā kucchivasenāhaṁ dāsabya upagato, mātāpitukoṭiyā pana me dāsaṭṭhānaṁ natthi, kiṁ dāso nāma ahanti vā ete māne karoti. Yathā ca dāso, evaṁ Pukkusacaṇḍālādayopi ete māne karontiyeva.

Ettha ca seyyassa seyyohamasmīti, ca sadisassa sadisohamasmīti ca hīnassa hīnohamasmīti ca ime tayo mānā yāthāvamānā nāma arahattamaggavajjhā. Sesā cha mānā ayāthāvamānā nāma paṭhamamaggavajjhā.

Tayo addhāti tayo kālā. **Atīto addhā**ti-ādīsu dvepariyāyā suttantapariyāyo ca abhidhammapariyāyo ca. Suttantapariyāyena paṭisandhito pubbe **atīto addhā** nāma. Cutito pacchā **anāgato addhā** nāma. Saha cutipaṭisandhīhi tadantaraṁ **paccuppanno addhā** nāma. Abhidhammapariyāyena tīsu khaṇesu bhaṅgato uddhaṁ **atīto addhā** nāma. Uppādato pubbe **anāgato addhā** nāma. Khaṇattaye **paccuppanno addhā** nāma. Atītādibhedo ca nāma ayaṁ dhammānaṁ hoti, na kālassa. Atītādibhede (CS:pg.3.174) pana dhamme upādāya idha paramatthato avijjamānopi kālo teneva vohārena vuttoti veditabbo.

Tayo antāti tayo koṭṭhāsā. "Kāyabandhanassa anto jīratī"ti-ādīsu (cūḷava.278) hi antoyeva anto. "Esevanto dukkhassā"ti-ādīsu (saṁ.ni.2.51) parabhāgo anto. "Antamidaṁ, bhikkhave, jīvikānan"ti (saṁ.ni.3.80) ettha lāmakabhāvo anto. "Sakkāyo kho, āvuso, paṭhamo anto"ti-ādīsu (a.ni.6.61；) koṭṭhāso anto. Idha koṭṭhāso adhippeto. **Sakkāyo**ti pañcupādānakkhandhā. (DA.33./III,992.) **Sakkāyasamudayo**ti tesaṁ nibbattikā purimataṇhā. **Sakkāyanirodho**ti ubhinnaṁ appavattibhūtaṁ nibbānaṁ. Maggo pana nirodhādhigamassa upāyattā nirodhe gahite gahitovāti veditabbo.

Dukkhadukkhatāti dukkhabhūtā dukkhatā. Dukkhavedanāyetaṁ nāmaṁ. **Saṅkhāradukkhatā**ti saṅkhārabhāvena dukkhatā. Adukkhamasukhāvedanāyetaṁ nāmaṁ. Sā hi saṅkhatattā uppādajarābhaṅgapīḷitā, tasmā aññadukkhasabhāvavirahato

saṅkhāradukkhatāti vuttā. **Vipariṇāmadukkhatā**ti vipariṇāme dukkhatā. Sukhavedanāyetaṁ nāmaṁ. Sukhassa hi vipariṇāme dukkhaṁ uppajjati, tasmā sukhaṁ vipariṇāmadukkhatāti vuttaṁ. Apica ṭhapetvā dukkhavedanaṁ sukhavedanañca sabbepi tebhūmakā dhammā "sabbe saṅkhārā dukkhā"ti vacanato saṅkhāradukkhatāti veditabbā.

Micchattaniyatoti micchāsabhāvo hutvā niyato. Niyatamicchādiṭṭhiyā saddhiṁ ānantariyakammassetaṁ nāmaṁ. Sammāsabhāve niyato **sammattaniyato**. Catunnaṁ ariyamaggānametaṁ nāmaṁ. Na niyatoti **aniyato**. Avasesānaṁ dhammānametaṁ nāmaṁ.

Tayo tamāti "tamandhakāro sammoho avijjogho mahābhayo"ti vacanato avijjā tamo nāma. Idha pana avijjāsīsena vicikicchā vuttā. **Ārabbhā**ti āgamma. **Kaṅkhatī**ti kaṅkhaṁ uppādeti. **Vicikicchatī**ti vicinanto kicchaṁ āpajjati, sanniṭṭhātuṁ na sakkoti. **Nādhimucchatī**ti tattha adhimucchituṁ na sakkoti. **Na sampasīdatī**ti taṁ ārabbha pasādaṁ āropetuṁ na sakkoti.

Arakkheyyānīti (CS:pg.3.175) na rakkhitabbāni. Tīsu dvāresu paccekaṁ rakkhaṇakiccaṁ natthi, sabbāni satiyā eva rakkhitānīti dīpeti. **Natthi Tathāgatassā**ti. "Idaṁ nāma me sahasā uppannaṁ kāyaduccaritaṁ, imāhaṁ yathā me paro na (DA.33./III,993.) jānāti tathā rakkhāmi, paṭicchādemī"ti evaṁ rakkhitabbaṁ natthi Tathāgatassa kāyaduccaritaṁ. Sesesupi eseva nayo. Kiṁ pana sesakhīṇāsavānaṁ kāyasamācārādayo aparisuddhāti? No aparisuddhā. Na pana Tathāgatassa viya parisuddhā. Appassutakhīṇāsavo hi kiñcāpi lokavajjaṁ nāpajjati, paṇṇattiyaṁ pana akovidattā vihārakāraṁ kuṭikāraṁ sahagāraṁ sahaseyyanti evarūpā kāyadvāre āpattiyo āpajjati. Sañcarittaṁ padasodhammaṁ uttarichappañcavācaṁ bhūtārocananti evarūpā vacīdvāre āpattiyo āpajjati. Upanikkhittasādiyanavasena manodvāre rūpiyappaṭiggāhaṇāpattiṁ āpajjati, dhammasenāpatisadisassāpi hi khīṇāsavassa manodvāre sa-upārambhavasena manoduccaritaṁ uppajjati eva.

Cātumavatthusmiñhi pañcahi bhikkhusatehi saddhiṁ Sāriputtamoggallānānaṁ paṇāmitakāle tesaṁ atthāya cātumeyyakehi sakyehi Bhagavati khamāpite thero Bhagavatā "kinti te Sāriputta ahosi mayā bhikkhusaṅghe paṇāmite"ti puṭṭho ahaṁ parisāya abyattabhāvena satthārā paṇāmito. Ito dāni paṭṭhāya paraṁ na ovadissāmīti cittaṁ uppādetvā āha "evaṁ kho me, bhante, ahosi Bhagavatā bhikkhusaṅgho paṇāmito, appossukko dāni Bhagavā diṭṭhadhammasukhavihāraṁ anuyutto viharissati, mayampi dāni appossukkā diṭṭhadhammasukhavihāraṁ anuyuttā viharissāmā"ti.

Athassa tasmiṁ manoduccarite upārambhaṁ āropento Satthā āha -- "āgamehi tvaṁ, Sāriputta na kho te, Sāriputta, punapi evarūpaṁ cittaṁ uppādetabban"ti. Evaṁ paraṁ na ovadissāmi nānusāsissāmīti vitakkitamattampi therassa manoduccaritaṁ nāma jātaṁ. Bhagavato pana ettakaṁ nāma natthi, anacchariyañcetaṁ. Sabbaññutaṁ pattassa duccaritaṁ na bhaveyya. Bodhisattabhūmiyaṁ ṭhitassa chabbassāni padhānaṁ anuyuñjantassāpi panassa nāhosi. Udaracchaviyā piṭṭhikaṇṭakaṁ allīnāya "kālaṅkato Samaṇo Gotamo"ti devatānaṁ vimatiyā uppajjamānāyapi "siddhattha kasmā kilamasi? Sakkā bhoge (CS:pg.3.176) ca bhuñjituṁ puññāni ca kātun"ti mārena pāpimatā vuccamānassa "bhoge bhuñjissāmī"ti vitakkamattampi nuppajjati. Atha naṁ māro bodhisattakāle chabbassāni Buddhakāle ekaṁ (DA.33./III,994.) vassaṁ anubandhitvā kiñci vajjaṁ apassitvā idaṁ vatvā pakkāmi--

"Sattavassāni Bhagavantaṁ, anubandhiṁ padāpadaṁ;
Otāraṁ nādhigacchissaṁ, sambuddhassa satīmato"ti. (su.ni.448).

Apica aṭṭhārasannaṁ Buddhadhammānaṁ vasenāpi Bhagavato duccaritābhāvo

veditabbo. **Aṭṭhārasa Buddhadhammā** nāma natthi Tathāgatassa kāyaduccaritaṁ, natthi vacīduccaritaṁ, natthi manoduccaritaṁ, atīte Buddhassa appaṭihatañāṇaṁ, anāgate, paccuppanne Buddhassa appaṭihatañāṇaṁ, sabbaṁ kāyakammaṁ Buddhassa Bhagavato ñāṇānuparivatti, sabbaṁ vacīkammaṁ, sabbaṁ manokammaṁ Buddhassa Bhagavato ñāṇānuparivatti, natthi chandassa hāni, natthi vīriyassa hāni, natthi satiyā hāni, natthi davā, natthi ravā, natthi calitaṁ natthi sahasā, natthi abyāvaṭo mano, natthi akusalacittanti.

Kiñcanāti palibodhā. **Rāgo kiñcanan**ti rāgo uppajjamāno satte bandhati palibundhati tasmā kiñcananti vuccati. Itaresupi dvīsu eseva nayo.

Aggīti anudahanaṭṭhena **aggi**. **Rāgaggī**ti rāgo uppajjamāno satte anudahati jhāpeti, tasmā aggīti vuccati. Itaresupi eseva nayo. Tattha vatthūni ekā daharabhikkhunī cittalapabbatavihāre uposathāgāraṁ gantvā dvārapālarūpakaṁ olokayamānā ṭhitā. Athassā anto rāgo uppanno. Sā teneva jhāyitvā kālamakāsi. Bhikkhuniyo gacchamānā "ayaṁ daharā ṭhitā, pakkosatha, nan"ti āhaṁsu. Ekā gantvā kasmā ṭhitāsīti hatthe gaṇhi. Gahitamattā parivattitvā papatā. Idaṁ tāva rāgassa anudahanatāya vatthu. Dosassa pana anudahanatāya **manopadosikā** devā. Mohassa anudahanatāya **Khiḍḍāpadosikā** devā daṭṭhabbā. Mohavasena hi tāsaṁ satisammoso hoti. Tasmā Khiḍḍāvasena āhārakālaṁ ativattitvā kālaṅkaronti.

Āhuneyyaggīti-ādīsu (CS:pg.3.177) āhunaṁ vuccati sakkāro, āhunaṁ arahantīti **āhuneyyā**. Mātāpitaro hi puttānaṁ bahūpakāratāya (DA.33./III,995.) āhunaṁ arahanti. Tesu vippaṭipajjamānā puttā nirayādīsu nibbattanti. Tasmā kiñcāpi mātāpitaro nānudahanti, anudahanassa pana paccayā honti. Iti anudahanaṭṭhena āhuneyyaggīti vuccanti. Svāyamattho mittavindakavatthunā dīpetabbo--

Mittavindako hi mātarā "tāta, ajja uposathiko hutvā vihāre sabbarattiṁ dhammassavanaṁ suṇa, sahassaṁ te dassāmī"ti vutto dhanalobhena uposathaṁ samādāya vihāraṁ gantvā idaṁ ṭhānaṁ akutobhayanti sallakkhetvā dhammāsanassa heṭṭhā nipanno sabbarattiṁ niddāyitvā gharaṁ agamāsi. Mātā pātova yāguṁ pacitvā upanāmesi. So sahassaṁ gahetvāva pivi. Athassa etadahosi-- "dhanaṁ saṁharissāmī"ti. So nāvāya samuddaṁ pakkhanditukāmo ahosi. Atha naṁ mātā "tāta, imasmiṁ kule cattālīsakoṭidhanaṁ atthi, alaṁ gamanenā"ti nivāresi. So tassā vacanaṁ anādiyitvā gacchati eva. Mātā purato aṭṭhāsi. Atha naṁ kujjhitvā "ayaṁ mayhaṁ purato tiṭṭhatī"ti pādena paharitvā patitaṁ antaraṁ katvā agamāsi.

Mātā uṭṭhahitvā "mādisāya mātari evarūpaṁ kammaṁ katvā gatassa te gataṭṭhāne sukhaṁ bhavissatīti evaṁsaññī nāma tvaṁ puttā"ti āha. Tassa nāvaṁ āruyha gacchato sattame divase nāvā aṭṭhāsi. Atha te manussā "addhā ettha pāpapuriso atthi salākaṁ dethā"ti āhaṁsu. Salākā diyyamānā tasseva tikkhattuṁ pāpuṇāti. Te tassa uḷumpaṁ datvā taṁ samudde pakkhipiṁsu. So ekaṁ dīpaṁ gantvā vimānapetīhi saddhiṁ sampattiṁ anubhavanto tāhi "purato purato mā agamāsī"ti vuccamānopi taddiguṇaṁ taddiguṇaṁ sampattiṁ passanto anupubbena khuracakkadharaṁ ekaṁ addasa. Tassa taṁ cakkaṁ padumapupphaṁ viya upaṭṭhāsi. So taṁ āha-- "ambho, idaṁ tayā piḷandhitaṁ padumaṁ mayhaṁ dehī"ti. "Na idaṁ sāmi padumaṁ, khuracakkaṁ etan"ti. So "vañcesi maṁ, tvaṁ kiṁ mayā padumaṁ adiṭṭhapubban"ti vatvā tvaṁ lohitacandanaṁ vilimpitvā piḷandhanaṁ padumapupphaṁ mayhaṁ na dātukāmoti āha. So cintesi "ayampi mayā katasadisaṁ kammaṁ katvā tassa phalaṁ (CS:pg.3.178) anubhavitukāmo"ti. Atha naṁ "handa re"ti vatvā tassa matthake cakkaṁ pakkhipi. Tena vuttaṁ--

(DA.33./III,996.) "Catubbhi aṭṭhajjhagamā, aṭṭhāhipi ca soḷasa;
Soḷasāhi ca bāttiṁsa, atriccham̐ cakkamāsado;
Icchāhatassa posassa, cakkaṁ bhamati matthake"ti. (jā.1.1.104).

Gahapatīti pana gehasāmiko vuccati. So mātugāmassa sayanavatthālaṅkārādi-anuppadānena bahūpakāro. Taṁ aticaranto mātugāmo nirayādīsu nibbattati, tasmā sopi purimanayeneva anudahanaṭṭhena gahapataggīti vutto.

Tattha vatthu-- Kassapabuddhassa kāle sotāpannassa upāsakassa bhariyā aticārinī ahosi So taṁ paccakkhato disvā "kasmā tvaṁ evaṁ karosī"ti āha. Sā "sacāhaṁ evarūpaṁ karomi, ayaṁ me sunakho viluppamāno khādatū"ti vatvā kālaṅkatvā kaṇṇamuṇḍakadahe vemānikapetī hutvā nibbattā. Divā sampattiṁ anubhavati, rattiṁ dukkhaṁ. Tadā Bārāṇasīrājā migavaṁ caranto araññaṁ pavisitvā anupubbena kaṇṇamuṇḍakadahaṁ sampatto tāya saddhiṁ sampattiṁ anubhavati. Sā taṁ vañcetvā rattiṁ dukkhaṁ anubhavati. So ñatvā "kattha nu kho gacchatī"ti piṭṭhito piṭṭhito gantvā avidūre ṭhito kaṇṇamuṇḍakadahato nikkhamitvā taṁ "paṭapaṭan"ti khādamānaṁ ekaṁ sunakhaṁ disvā asinā dvidhā chindi. Dve ahesuṁ. Puna chinne cattāro. Puna chinne aṭṭha. Puna chinne soḷasa ahesuṁ. Sā "kiṁ karosi sāmī"ti āha. So "kiṁ idan"ti āha. Sā "evaṁ akatvā kheḷapiṇḍaṁ bhūmiyaṁ niṭṭhubhitvā pādena ghaṁsāhī"ti āha. So tathā akāsi. Sunakhā antaradhāyiṁsu. Taṁ divasaṁ tassā kammaṁ khīṇaṁ. Rājā vippaṭisārī hutvā gantuṁ āraddho. Sā "mayhaṁ, sāmi, kammaṁ khīṇaṁ mā agamā"ti āha. Rājā asutvāva gato.

Dakkhiṇeyyaggīti ettha pana **dakkhiṇā**ti cattāro paccayā, bhikkhusaṅgho dakkhiṇeyyo. So gihīnaṁ tīsu saraṇesu pañcasu sīlesu dasasu sīlesu mātāpitu-upaṭṭhāne dhammikasamaṇabrāhmaṇa-upaṭṭhāneti evamādīsu kalyāṇadhammesu niyojanena bahūpakāro, tasmiṁ micchāpaṭipannā gihī bhikkhusaṅghaṁ (CS:pg.3.179) akkositvā paribhāsitvā nirayādīsu nibbattanti, tasmā sopi purimanayeneva anudahanaṭṭhena dakkhiṇeyyaggīti (DA.33./III,997.) vutto. Imassa panatthassa vibhāvanatthaṁ vimānavatthusmiṁ revatīvatthu vitthāretabbaṁ.

"Tividhena rūpasaṅgaho"ti ettha **tividhenā**ti tīhi koṭṭhāsehi. **Saṅgaho**ti jātisañjātikiriyagaṇanavasena catubbidho saṅgaho. Tattha sabbe khattiyā āgacchantūti-ādiko (ma.ni.1.462) jātisaṅgaho. Sabbe kosalakāti-ādiko sañjātisaṅgaho. Sabbe hatthārohāti-ādiko kiriyasaṅgaho. Cakkhāyatanaṁ katamaṁ khandhagaṇanaṁ gacchatīti? Cakkhāyatanaṁ rūpakkhandhagaṇanaṁ gacchatīti. Hañci cakkhāyatanaṁ rūpakkhandhena saṅgahitanti ayaṁ gaṇanasaṅgaho, so idha adhippeto. Tasmā tividhena rūpasaṅgahoti tīhi koṭṭhāsehi rūpagaṇanāti attho.

Sanidassanādīsu attānaṁ ārabbha pavattena cakkhuviññāṇasaṅkhātena saha nidassanenāti **sanidassanaṁ**. Cakkhupaṭihananasamatthato saha paṭighenāti **sappaṭighaṁ**. Taṁ atthato rūpāyatanameva. Cakkhuviññāṇasaṅkhātaṁ nāssa nidassananti **anidassanaṁ**. Sotādipaṭihananasamatthato saha paṭighenāti **sappaṭighaṁ**. Taṁ atthato cakkhāyatanādīni nava āyatanāni. Vuttappakāraṁ nāssa nidassananti **anidassanaṁ**. Nāssa paṭighoti **appaṭighaṁ**. Taṁ atthato ṭhapetvā dasāyatanāni avasesaṁ sukhumarūpaṁ.

Tayo saṅkhārāti sahajātadhamme ceva samparāye phaladhamme ca saṅkharonti rāsī karontīti saṅkhārā. Abhisaṅkharotīti abhisaṅkhāro. Puñño abhisaṅkhāro **puññābhisaṅkhāro**.

"Tattha katamo puññābhisaṅkhāro? Kusalā cetanā kāmāvacarā rūpāvacarā dānamayā sīlamayā bhāvanāmayā"ti evaṁ vuttānaṁ aṭṭhannaṁ

kāmāvacarakusalamahācittacetanānaṁ, pañcannaṁ rūpāvacarakusalacetanānañcetaṁ adhivacanaṁ. Ettha ca dānasīlamayā aṭṭheva cetanā honti. Bhāvanāmayā terasāpi. Yathā hi paguṇaṁ dhammaṁ sajjhāyamāno ekaṁ dve anusandhiṁ gatopi na jānāti, pacchā āvajjanto jānāti, evameva kasiṇaparikammaṁ (CS:pg.3.180) karontassa paguṇajjhānaṁ paccavekkhantassa ñāṇavippayuttāpi bhāvanā hoti. Tena vuttaṁ "bhāvanāmayā terasāpī"ti.

Tattha dānamayādīsu "dānaṁ ārabbha dānamadhikicca yā (DA.33./III,998.) uppajjati cetanā sañcetanā cetayitattaṁ, ayaṁ vuccati dānamayo puññābhisaṅkhāro. Sīlaṁ ārabbha, bhāvanaṁ ārabbha, bhāvanamadhikicca yā uppajjati cetanā sañcetanā cetayitattaṁ, ayaṁ vuccati bhāvanāmayo puññābhisaṅkhāro"ti ayaṁ saṅkhepadesanā.

Cīvarādīsu pana catūsu paccayesu rūpādīsu vā chasu ārammaṇesu annādīsu vā dasasu dānavatthūsu taṁ taṁ dentassa tesaṁ uppādanato paṭṭhāya pubbabhāge, pariccāgakāle, pacchā somanassacittena anussaraṇe cāti tīsu kālesu pavattā cetanā dānamayā nāma. Sīlapūraṇatthāya pana pabbajissāmīti vihāraṁ gacchantassa, pabbajantassa manorathaṁ matthakaṁ pāpetvā pabbajito vatamhi sādhu sādhūti āvajjantassa, pātimokkhaṁ saṁvarantassa, cīvarādayo paccaye paccavekkhantassa, āpāthagatesu rūpādīsu cakkhudvārādīni saṁvarantassa, ājīvaṁ sodhentassa ca pavattā cetanā sīlamayā nāma.

Paṭisambhidāyaṁ vuttena vipassanāmaggena "cakkhuṁ aniccato dukkhato anattato bhāventassa …pe… manaṁ. Rūpe. Dhamme. Cakkhuviññāṇaṁ …pe… manoviññāṇaṁ. Cakkhusamphassaṁ …pe… manosamphassaṁ. Cakkhusamphassajaṁ vedanaṁ …pe… manosamphassajaṁ vedanaṁ. Rūpasaññaṁ jarāmaraṇaṁ aniccato dukkhato anattato bhāventassa pavattā cetanā bhāvanāmayā nāmā"ti ayaṁ vitthārakathā.

Apuñño ca so abhisaṅkhāro cāti **apuññābhisaṅkhāro**. Dvādasa-akusalacittasampayuttānaṁ cetanānaṁ etaṁ adhivacanaṁ. Vuttampi cetaṁ "tattha katamo apuññābhisaṅkhāro? Akusalacetanā kāmāvacarā, ayaṁ vuccati apuññābhisaṅkhāro"ti. Āneñjaṁ niccalaṁ santaṁ vipākabhūtaṁ arūpameva abhisaṅkharotīti **āneñjābhisaṅkhāro**. Catunnaṁ arūpāvacarakusalacetanānaṁ etaṁ adhivacanaṁ. Yathāha "tattha katamo āneñjābhisaṅkhāro? Kusalacetanā arūpāvacarā, ayaṁ vuccati āneñjābhisaṅkhāro"ti.

Puggalattike (CS:pg.3.181) sattavidho purisapuggalo, tisso sikkhā sikkhatīti **sekkho**. Khīṇāsavo sikkhitasikkhattā puna na sikkhissatīti **asekkho**. Puthujjano sikkhāhi paribāhiyattā **nevasekkho nāsekkho**.
(DA.33./III,999.) Therattike jātimahallako gihī **Jātitthero** nāma. "Cattārome, bhikkhave, therakaraṇā dhammā. Idha, bhikkhave, thero sīlavā hoti, bahussuto hoti, catunnaṁ jhānānaṁ lābhī hoti, āsavānaṁ khayā bahussuto hoti, catunnaṁ jhānānaṁ lābhī hoti, āsavānaṁ khayā anāsavaṁ cetovimuttiṁ paññāvimuttiṁ diṭṭheva dhamme sayaṁ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati. Ime kho, bhikkhave, cattāro therakaraṇā dhammā"ti (a.ni.4.22). Evaṁ vuttesu dhammesu ekena vā anekehi vā samannāgato **Dhammathero** nāma. Aññataro theranāmako bhikkhūti evaṁ theranāmako vā, yaṁ vā pana mahallakakāle pabbajitaṁ sāmaṇerādayo disvā thero theroti vadanti, ayaṁ **sammutithero** nāma.

Puññakiriyavatthūsu dānameva **dānamayaṁ**. Puññakiriyā ca sā tesaṁ tesaṁ ānisaṁsānaṁ vatthu cāti **puññakiriyavatthu**. Itaresupi dvīsu eseva nayo. Atthato pana pubbe vuttadānamayacetanādivaseneva saddhiṁ pubbabhāga-aparabhāgacetanāhi

imāni tīṇi puññakiriyavatthūni veditabbāni. Ekamekañcettha pubbabhāgato paṭṭhāya kāyena karontassa kāyakammaṁ hoti. Tadatthaṁ vācaṁ nicchārentassa vacīkammaṁ. Kāyaṅgavācaṅgaṁ acopetvā manasā cintentassa manokammaṁ. Annādīni dentassa cāpi annadānādīni demīti vā dānapāramiṁ āvajjetvā vā dānakāle dānamayaṁ puññakiriyavatthu hoti. Vattasīse ṭhatvā dadato sīlamayaṁ. Khayato vayato sammasanaṁ paṭṭhapetvā dadato bhāvanāmayaṁ puññakiriyavatthu hoti.

Aparānipi satta puññakiriyavatthūni apacitisahagataṁ puññakiriyavatthu, veyyāvaccasahagataṁ, pattānuppadānaṁ, pattabbhanumodanaṁ, desanāmayaṁ, savanamayaṁ, diṭṭhijugataṁ puññakiriyavatthūti. Tattha mahallakaṁ disvā paccuggamanapattacīvarappaṭiggahaṇa-abhivādanamaggasampadānādivasena apacitisahagataṁ veditabbaṁ. Vuḍḍhatarānaṁ vattappaṭipattikaraṇavasena, gāmaṁ piṇḍāya paviṭṭhaṁ bhikkhuṁ disvā pattaṁ gahetvā gāme bhikkhaṁ samādapetvā upasaṁharaṇavasena, “gaccha bhikkhūnaṁ pattaṁ āharā”ti sutvā vegena gantvā pattāharaṇādivasena ca veyyāvaccasahagataṁ (CS:pg.3.182) veditabbaṁ. Cattāro paccaye datvā sabbasattānaṁ patti hotūti pavattanavasena pattānuppadānaṁ veditabbaṁ. Parehi dinnāya pattiyā sādhu suṭṭhūti anumodanāvasena pattabbhanumodanaṁ (DA.33./III,1000.) veditabbaṁ. Eko “evaṁ maṁ ‘dhammakathiko’ti jānissantī”ti icchāya ṭhatvā lābhagaruko hutvā deseti, taṁ na mahapphalaṁ. Eko attano paguṇadhammaṁ apaccāsīsamāno paresaṁ deseti, idaṁ desanāmayaṁ puññakiriyavatthu nāma. Eko suṇanto “iti maṁ ‘saddho’ti jānissantī”ti suṇāti, taṁ na mahapphalaṁ. Eko “evaṁ me mahapphalaṁ bhavissatī”ti hitappharaṇena muducittena dhammaṁ suṇāti, idaṁ savanamayaṁ puññakiriyavatthu. Diṭṭhijugataṁ pana sabbesaṁ niyamalakkhaṇaṁ. Yaṁkiñci puññaṁ karontassa hi diṭṭhiyā ujubhāveneva mahapphalaṁ hoti.

Iti imesaṁ sattannaṁ puññakiriyavatthūnaṁ purimeheva tīhi saṅgaho veditabbo. Ettha hi apacitiveyyāvaccāni sīlamaye. Pattidānapattabbhanumodanāni dānamaye. Desanāsavanāni bhāvanāmaye. Diṭṭhijugataṁ tīsupi saṅgahaṁ gacchati.

Codanāvatthūnīti codanākāraṇāni. **Diṭṭhenā**ti maṁsacakkhunā vā dibbacakkhunā vā vītikkamaṁ disvā codeti. **Sutenā**ti pakatisotena vā dibbasotena vā parassa saddaṁ sutvā codeti. **Parisaṅkāya vā**ti diṭṭhaparisaṅkitena vā sutaparisaṅkitena vā mutaparisaṅkitena vā codeti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana samantapāsādikāyaṁ vuttanayeneva veditabbo.

Kāmūpapattiyoti kāmūpasevanā kāmappaṭilābhā vā. **Paccupaṭṭhitakāmā**ti nibaddhakāmā nibaddhārammaṇā. **Seyyathāpi manussā**ti yathā manussā. Manussā hi nibaddheyeva vatthusmiṁ vasaṁ vattenti Yattha paṭibaddhacittā honti, satampi sahassampi datvā mātugāmaṁ ānetvā nibaddhabhogaṁ bhuñjanti. **Ekacce devā** nāma catudevalokavāsino. Tepi nibaddhavatthusmiṁyeva vasaṁ vattenti. **Ekacce vinipātikā** nāma nerayike ṭhapetvā avasesā macchakacchapādayopi hi nibaddhavatthusmiṁyeva vasaṁ vattenti. Maccho attano macchiyā kacchapo kacchapiyāti (CS:pg.3.183) **Nimminitvā nimminitvā**ti nīlapītādivasena yādisaṁ yādisaṁ (DA.33./III,1001.) attano rūpaṁ icchanti, tādisaṁ tādisaṁ nimminitvā āyasmato Anuruddhassa purato manāpakāyikā devatā viya. **Nimmānaratī**ti evaṁ sayaṁ nimmite nimmite nimmāne rati etesanti nimmānaratī. **Paranimmitakāmā**ti parehi nimmitakāmā. Tesañhi manaṁ ñatvā pare yathārucitaṁ kāmabhogaṁ nimminanti, te tattha vasaṁ vattenti. Kathaṁ parassa manaṁ jānantīti? Pakatisevanavasena. Yathā hi kusalo sūdo rañño bhuñjantassa yaṁ yaṁ so bahuṁ gaṇhāti, taṁ taṁ tassa ruccatīti jānāti, evaṁ

pakatiyā abhirucitārammaṇaṁ ñatvā tādisakaṁyeva nimminanti. Te tattha vasaṁ vattenti, methunaṁ sevanti. Keci pana therā "hasitamattena olokitamattena āliṅgitamattena ca tesaṁ kāmakiccaṁ ijjhatī"ti vadanti, taṁ Aṭṭhakathāyaṁ "etaṁ pana natthī"ti paṭikkhittaṁ. Na hi kāyena aphusantassa phoṭṭhabbaṁ kāmakiccaṁ sādheti. Channampi hi kāmāvacarānaṁ kāmā pākatikā eva. Vuttampi cetaṁ--

"Cha ete kāmāvacarā, sabbakāmasamiddhino;
Sabbesaṁ ekasaṅkhātaṁ, āyu bhavati kittakan"ti. (vibha.1023).

Sukhūpapattiyoti sukhappaṭilābhā. **Uppādetvā uppādetvā sukhaṁ viharantī**ti te heṭṭhā paṭhamajjhānasukhaṁ nibbattetvā upari vipākajjhānasukhaṁ anubhavantīti attho. **Sukhena abhisannā**ti dutiyajjhānasukhena tintā. **Parisannā**ti samantato tintā. **Paripūrā**ti paripuṇṇā. **Paripphuṭā**ti tasseva vevacanaṁ. Idampi vipākajjhānasukhameva sandhāya vuttaṁ. **Ahosukhaṁ ahosukhan**ti tesaṁ kira bhavalobho mahā uppajjati. Tasmā kadāci karahaci evaṁ udānaṁ udānenti. **Santamevā**ti paṇītameva. **Tusitā**ti tato uttariṁ sukhassa apatthanato santuṭṭhā hutvā. **Sukhaṁ paṭivedentī**ti tatiyajjhānasukhaṁ anubhavanti.

Sekkhā paññāti satta ariyapaññā. Arahato paññā **asekkhā**. Avasesā paññā **nevasekkhānāsekkhā**.

(DA.33./III,1002.) **Cintāmayā**dīsu (CS:pg.3.184) ayaṁ vitthāro-- "tattha katamā cintāmayā paññā? Yogavihitesu vā kammāyatanesu yogavihitesu vā sippāyatanesu yogavihitesu vā vijjāṭṭhānesu kammassakataṁ vā saccānulomikaṁ vā rūpaṁ aniccanti vā …pe… viññāṇaṁ aniccanti vā yaṁ evarūpaṁ anulomikaṁ khantiṁ diṭṭhiṁ ruciṁ muttiṁ pekkhaṁ dhammanijjhānakkhantiṁ parato asutvā paṭilabhati, ayaṁ vuccati **cintāmayā paññā**. Tattha katamā sutamayā paññā? Yogavihitesu vā kammāyatanesu …pe… dhammanijjhānakkhantiṁ parato sutvā paṭilabhati, ayaṁ vuccati **sutamayā paññā**. (tattha katamā bhāvanāmayā paññā?) Sabbāpi samāpannassa paññā **bhāvanāmayā paññāti** (vibha.768-69). **Sutāvudhan**ti sutameva āvudhaṁ. Taṁ atthato tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ. Tañhi nissāya bhikkhu paññāvudhaṁ nissāya sūro yodho avikampamāno mahākantāraṁ viya saṁsārakantāraṁ atikkamati avihaññamāno. Teneva vuttaṁ-- "sutāvudho, bhikkhave, ariyasāvako akusalaṁ pajahati, kusalaṁ bhāveti, sāvajjaṁ pajahati, anavajjaṁ bhāveti, suddhamattānaṁ pariharatī"ti (a.ni.7.67).

Pavivekāvudhanti "kāyaviveko cittaviveko upadhiviveko"ti ayaṁ tividhopi vivekova āvudhaṁ. Tassa nānākaraṇaṁ kāyaviveko vivekaṭṭhakāyānaṁ nekkhammābhiratānaṁ. Cittaviveko ca parisuddhacittānaṁ paramavodānappattānaṁ. Upadhiviveko ca nirupadhīnaṁ puggalānaṁ. Imasmiñhi tividhe viveke abhirato, na kutoci bhāyati. Tasmā ayampi avassayaṭṭhena āvudhanti vutto. Lokiyalokuttarapaññāva āvudhaṁ **paññāvudhaṁ**. Yassa sā atthi, so na kutoci bhāyati, na cassa koci bhāyati. Tasmā sāpi avassayaṭṭheneva āvudhanti vuttā.

Anaññātaññassāmītindriyanti ito pubbe anaññātaṁ aviditaṁ dhammaṁ jānissāmīti paṭipannassa uppannaṁ indriyaṁ. Sotāpattimaggañāṇassetaṁ adhivacanaṁ. **Aññindriyan**ti aññābhūtaṁ ājānanabhūtaṁ indriyaṁ. Sotāpattiphalato paṭṭhāya chasu ṭhānesu ñāṇassetaṁ adhivacanaṁ. **Aññātāvindriyan**ti aññātāvīsu jānanakiccapariyosānappattesu dhammesu indriyaṁ. Arahattaphalañāṇassetaṁ adhivacanaṁ.

(DA.33./III,1003.) **Maṁsacakkhu** (CS:pg.3.185) cakkhupasādo. **Dibbacakkhu** ālokanissitaṁ ñāṇaṁ. **Paññācakkhu** lokiyalokuttarapaññā.

Adhisīlasikkhādīsu adhisīlañca taṁ sikkhitabbato sikkhā cāti **adhisīlasikkhā**.

Itarasmiṁ dvayepi eseva nayo. Tattha sīlaṁ adhisīlaṁ, cittaṁ adhicittaṁ, paññā adhipaññāti ayaṁ pabhedo veditabbo--

Sīlaṁ nāma pañcasīladasasīlāni, pātimokkhasaṁvaro **adhisīlaṁ** nāma. Aṭṭha samāpattiyo cittaṁ, vipassanāpādakajjhānaṁ **adhicittaṁ**. Kammassakataññāṇaṁ paññā, vipassanāpaññā **adhipaññā**. Anuppannepi hi Buddhuppāde pavattatīti pañcasīladasasīlāni sīlameva, pātimokkhasaṁvarasīlaṁ Buddhuppādeyeva pavattatīti adhisīlaṁ. Cittapaññāsupi eseva nayo. Apica nibbānaṁ patthayantena samādinnaṁ pañcasīlampi dasasīlampi adhisīlameva. Samāpannā aṭṭha samāpattiyopi adhicittameva. Sabbaṁ vā lokiyaṁ sīlameva, lokuttaraṁ adhisīlaṁ. Cittapaññāsupi eseva nayo.

Bhāvanāsu khīṇāsavassa pañcadvārikakāyo **kāyabhāvanā** nāma. Aṭṭha samāpattiyo **cittabhāvanā** nāma. Arahattaphalapaññā **paññābhāvanā** nāma. Khīṇāsavassa hi ekanteneva pañcadvārikakāyo subhāvito hoti. Aṭṭha samāpattiyo cassa na aññesaṁ viya dubbalā, tasseva ca paññā bhāvitā nāma hoti paññāvepullapattiyā. Tasmā evaṁ vuttaṁ.

Anuttariyesu vipassanā **dassanānuttariyaṁ** maggo **paṭipadānussariyaṁ**. Phalaṁ **vimuttānuttariyaṁ**. Phalaṁ vā dassanānuttariyaṁ. Maggo paṭipadānuttariyaṁ. Nibbānaṁ vimuttānuttariyaṁ. Nibbānaṁ vā dassanānuttariyaṁ, tato uttariñhi daṭṭhabbaṁ nāma natthi. Maggo paṭipadānuttariyaṁ. Phalaṁ vimuttānuttariyaṁ. **Anuttariyan**ti uttamaṁ jeṭṭhakaṁ.

Samādhīsu paṭhamajjhānasamādhi **savitakkasavicāro**. Pañcakanayena dutiyajjhānasamādhi **avitakkavicāramatto**. Seso **avitakka-avicāro**.

Suññatādīsu tividhā kathā āgamanato, saguṇato, ārammaṇatoti. Āgamanato nāma eko bhikkhu anattato abhinivisitvā anattato disvā anattato vuṭṭhāti, tassa vipassanā **suññatā** nāma hoti. Kasmā? Asuññatattakārakānaṁ kilesānaṁ (DA.33./III,1004.) abhāvā. Vipassanāgamanena (CS:pg.3.186) maggasamādhi suññato nāma hoti. Maggāgamanena phalasamādhi suññato nāma. Aparo aniccato abhinivisitvā aniccato disvā aniccato vuṭṭhāti. Tassa vipassanā animittā nāma hoti. Kasmā? Nimittakārakakilesābhāvā. Vipassanāgamanena maggasamādhi **animitto** nāma hoti. Maggāgamanena phalaṁ animittaṁ nāma. Aparo dukkhato abhinivisitvā dukkhato disvā dukkhato vuṭṭhāti, tassa vipassanā **appaṇihitā** nāma hoti. Kasmā? Paṇidhikārakakilesābhāvā. Vipassanāgamanena maggasamādhi appaṇihito nāma. Maggāgamanena phalaṁ appaṇihitaṁ nāmāti ayaṁ **āgamanato** kathā. Maggasamādhi pana rāgādīhi suññatattā suññato, rāganimittādīnaṁ abhāvā animitto, rāgapaṇidhi-ādīnaṁ abhāvā appaṇihitoti ayaṁ **saguṇato** kathā. Nibbānaṁ rāgādīhi suññatattā rāgādinimittapaṇidhīnañca abhāvā suññatañceva animittañca appaṇihitañca. Tadārammaṇo maggasamādhi suññato animitto appaṇihito. Ayaṁ **ārammaṇato** kathā.

Soceyyānīti sucibhāvakarā soceyyappaṭipadā dhammā. Vitthāro panettha "tattha katamaṁ **kāyasoceyyaṁ?** Pāṇātipātā veramaṇī"ti-ādinā nayena vuttānaṁ tiṇṇaṁ sucaritānaṁ vasena veditabbo.

Moneyyānīti munibhāvakarā moneyyappaṭipadā dhammā. Tesaṁ vitthāro "tattha katamaṁ **kāyamoneyyaṁ?** Tividhakāyaduccaritassa pahānaṁ kāyamoneyyaṁ, tividhaṁ kāyasucaritaṁ kāyamoneyyaṁ, kāyārammaṇe ñāṇaṁ kāyamoneyyaṁ, kāyapariññā kāyamoneyyaṁ, kāyapariññāsahagato maggo kāyamoneyyaṁ, kāyasmiṁ chandarāgappahānaṁ kāyamoneyyaṁ, kāyasaṅkhāranirodhā catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyaṁ. Tattha katamaṁ **vacīmoneyyaṁ?** Catubbidhavacīduccaritassa pahānaṁ vacīmoneyyaṁ, catubbidhaṁ vacīsucaritaṁ vacīmoneyyaṁ, vācārammaṇe

ñāṇaṁ vacīmoneyyaṁ vācāpariññā vacīmoneyyaṁ pariññāsahagato maggo, vācāya chandarāgappahānaṁ, vacīsaṅkhāranirodhā dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyaṁ. Tattha katamaṁ **manomoneyyaṁ?** Tividhamanoduccaritassa pahānaṁ manomoneyyaṁ (DA.33./III,1005.) tividhaṁ manosucaritaṁ manomoneyyaṁ, manārammaṇe ñāṇaṁ manomoneyyaṁ, manopariññā manomoneyyaṁ. Pariññāsahagato maggo, manasmiṁ chandarāgappahānaṁ (CS:pg.3.187) cittasaṅkhāranirodhā saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyyan"ti (mahāni.14).

Kosallesu **āyo**ti vuḍḍhi. **Apāyo**ti avuḍḍhi. Tassa tassa kāraṇaṁ **upāyo**. Tesaṁ pajānanā kosallaṁ. Vitthāro pana vibhaṅge vuttoyeva.

Vuttañhetaṁ-- "tattha katamaṁ āyakosallaṁ? Ime dhamme manasikaroto anuppannā ceva akusalā dhammā nuppajjanti, uppannā ca akusalā dhammā nirujjhanti. Ime vā pana me dhamme manasikaroto anuppannā ceva kusalā dhammā uppajjanti, uppannā ca kusalā dhammā bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattantīti, yā tattha paññā pajānanā …pe… sammādiṭṭhi. Idaṁ vuccati āyakosallaṁ. Tattha katamaṁ apāyakosallaṁ? Ime dhamme manasikaroto anuppannā ceva kusalā dhammā na uppajjanti, uppannā ca kusalā dhammā nirujjhanti. Ime vā pana me dhamme manasikaroto anuppannā ceva akusalā dhammā uppajjanti, uppannā ca akusalā dhammā bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattantīti, yā tattha paññā pajānanā …pe… sammādiṭṭhi. Idaṁ vuccati apāyakosallaṁ. Sabbāpi tatrupāyā paññā upāyakosallan"ti (vibha.771). Idaṁ pana accāyikakicce vā bhaye vā uppanne tassa tikicchanatthaṁ ṭhānuppattiyā kāraṇajānanavaseneva veditabbaṁ.

Madāti majjanākāravasena pavattamānā. Tesu "ahaṁ nirogo saṭṭhi vā sattati vā vassāni atikkantāni, na me harītakīkhaṇḍampi khāditapubbaṁ, ime panañña asukaṁ nāma ṭhānaṁ rujjati, bhesajjaṁ khādāmāti vicaranti, ko añño mādiso nirogo nāmā"ti evaṁ mānakaraṇaṁ **ārogyamado**. "Mahallakakāle puññaṁ karissāma, daharamha tāvā"ti yobbane ṭhatvā mānakaraṇaṁ **yobbanamado**. "Ciraṁ jīviṁ, ciraṁ jīvāmi, ciraṁ jīvissāmi; sukhaṁ jīviṁ, sukhaṁ jīvāmi, sukhaṁ jīvissāmī"ti evaṁ mānakaraṇaṁ **jīvitamado**.

Ādhipateyyesu adhipatito āgataṁ ādhipateyyaṁ. "Ettakomhi sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā, na me etaṁ patirūpan"ti evaṁ attānaṁ adhipattiṁ (CS:pg.3.188) jeṭṭhakaṁ katvā pāpassa (DA.33./III,1006.) akaraṇaṁ **attādhipateyyaṁ** nāma. Lokaṁ adhipatiṁ katvā akaraṇaṁ **lokādhipateyyaṁ** nāma. Lokuttaradhammaṁ adhipatiṁ katvā akaraṇaṁ **dhammādhipateyyaṁ** nāma.

Kathāvatthūnīti kathākāraṇāni. **Atītaṁ vā addhānan**ti atītaṁ dhammaṁ, atītakkhandheti attho. Apica "yaṁ, bhikkhave, rūpaṁ atītaṁ niruddhaṁ vipariṇataṁ, 'ahosī'ti tassa saṅkhā, 'ahosī'ti tassa paññatti 'ahosī'ti tassa samaññā, na tassa saṅkhā 'atthī'ti, na tassa saṅkhā 'bhavissatī'ti (saṁ.ni.3.62) evaṁ āgatena niruttipathasuttenapettha attho dīpetabbo.

Vijjāti tamavijjhanaṭṭhena vijjā. Viditakaraṇaṭṭhenāpi vijjā. Pubbenivāsānussatiñāṇañhi uppajjamānaṁ pubbenivāsaṁ chādetvā ṭhitaṁ tamaṁ vijjhati, pubbenivāsañca viditaṁ karotīti vijjā. Cutūpapātañāṇaṁ cutipaṭisandhicchādakaṁ tamaṁ vijjhati, tañca viditaṁ karotīti vijjā. Āsavānaṁ khaye ñāṇaṁ catusaccacchādakaṁ tamaṁ vijjhati, catusaccadhammañca viditaṁ karotīti vijjā.

Vihāresu aṭṭha samāpattiyo **dibbo vihāro**. Catasso appamaññā **brahmā vihāro**. Phalasamāpatti **ariyo vihāro**.

Pāṭihāriyāni kevaṭṭasutte vitthāritāneva.

"Ime kho, āvuso"ti-ādīsu vuttanayeneva yojetabbaṁ. Iti samasaṭṭhiyā tikānaṁ vasena asītisatapañhe kathento thero sāmaggirasaṁ dassesīti.

Tikavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.33.-6)Catukkavaṇṇanā

306. Iti tikavasena sāmaggirasaṁ dassetvā idāni catukkavasena dassetuṁ puna desanaṁ ārabhi. Tattha "satipaṭṭhānacatukkaṁ" pubbe vitthāritameva.

Sammappadhānacatukke (CS:pg.3.189) **chandaṁ janetī**ti "yo chando chandikatā kattukamyatā kusalo dhammacchando"ti evaṁ vuttaṁ kattukamyataṁ janeti. **Vāyamatī**ti vāyāmaṁ karoti. **Vīriyaṁ ārabhatī**ti vīriyaṁ janeti. **Cittaṁ paggaṇhātī**ti cittaṁ upatthambheti. Ayamettha (DA.33./III,1007.) saṅkhepo Vitthāro pana sammappadhānavibhaṅge āgatoyeva.

Iddhipādesu chandaṁ nissāya pavatto samādhi **chandasamādhi**. Padhānabhūtā saṅkhārā **padhānasaṅkhārā**. **Samannāgatan**ti tehi dhammehi upetaṁ. Iddhiyā pādaṁ, iddhibhūtaṁ vā pādanti **iddhipādaṁ** Sesesupi eseva nayo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana iddhipādavibhaṅge āgato eva. Visuddhimagge panassa attho dīpito. Jhānakathāpi Visuddhimagge vitthāritāva.

307. **Diṭṭhadhammasukhavihārāyā**ti imasmiṁyeva attabhāve sukhavihāratthāya. Idha phalasamāpattijhānāni, khīṇāsavassa aparabhāge nibbattitajhānāni ca kathitāni.

Ālokasaññaṁ manasikarotīti divā vā rattiṁ vā sūriyacandapajjotamaṇi-ādīnaṁ ālokaṁ ālokoti manasikaroti. **Divāsaññaṁ adhiṭṭhātī**ti evaṁ manasi katvā divātisaññaṁ ṭhapeti. **Yathā divā tathā rattin**ti yathā divā diṭṭho āloko, tatheva taṁ rattiṁ manasikaroti. **Yathā rattiṁ tathā divā**ti yathā rattiṁ āloko diṭṭho, evameva divā manasikaroti. **Iti vivaṭena cetasā**ti evaṁ apihitena cittena. **Apariyonaddhenā**ti samantato anaddhena. **Sappabhāsan**ti sa-obhāsaṁ. **Ñāṇadassanapaṭilābhāyā**ti ñāṇadassanapaṭilābhatthāya. Iminā kiṁ kathitaṁ? Middhavinodana-āloko kathito parikamma-āloko vā. Iminā kiṁ kathitaṁ hoti? Khīṇāsavassa dibbacakkhuñāṇaṁ. Tasmiṁ vā āgatepi anāgatepi pādakajjhānasamāpattimeva sandhāya "sappabhāsaṁ cittaṁ bhāvetī"ti vuttaṁ.

Satisampajaññāyāti sattaṭṭhānikassa satisampajaññassa atthāya. **Viditā vedanā uppajjantī**ti-ādīsu khīṇāsavassa vatthu viditaṁ hoti ārammaṇaṁ viditaṁ vatthārammaṇaṁ viditaṁ. Vatthārammaṇaviditatāya evaṁ vedanā uppajjanti, evaṁ tiṭṭhanti, evaṁ nirujjhanti. Na kevalañca vedanā eva idha (DA.33./III,1008.) vuttā saññādayopi (CS:pg.3.190) avuttā cetanādayopi, viditā ca uppajjanti ceva tiṭṭhanti ca nirujjhanti ca. Api ca vedanāya uppādo vidito hoti, upaṭṭhānaṁ viditaṁ hoti. Avijjāsamudayā vedanāsamudayo, taṇhāsamudayā kammasamudayo, phassasamudayā vedanāyasamudayo. Nibbattilakkhaṇaṁ passantopi vedanākkhandhassa samudayaṁ passati. Evaṁ vedanāya uppādo vidito hoti. Kathaṁ vedanāya upaṭṭhānaṁ viditaṁ hoti? Aniccato manasikaroto khayatūpaṭṭhānaṁ viditaṁ hoti. Dukkhato manasikaroto bhayatūpaṭṭhānaṁ viditaṁ hoti. Anattato manasikaroto suññatūpaṭṭhānaṁ viditaṁ hoti. Evaṁ vedanāya upaṭṭhānaṁ viditaṁ hoti, khayato bhayato suññato jānāti. Kathaṁ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti? Avijjānirodhā vedanānirodho. …Pe… evaṁ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti. Imināpi nayenettha attho veditabbo.

Iti rūpanti-ādi vuttanayameva. **Ayaṁ āvuso samādhibhāvanā**ti ayaṁ āsavānaṁ khayañāṇassa pādakajjhānasamādhibhāvanā.

308. **Appamaññā**ti pamāṇaṁ agahetvā anavasesapharaṇavasena appamaññāva. Anupadavaṇṇanā pana bhāvanāsamādhividhānañca etāsaṁ Visuddhimagge vitthāritameva. Arūpakathāpi Visuddhimagge vitthāritāva.

Apassenānīti apassayāni. **Saṅkhāyā**ti ñāṇena ñatvā. **Paṭisevatī**ti ñāṇena ñatvā sevitabbayuttakameva sevati. Tassa ca vitthāro "paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṁ paribhuñjatī"ti-ādinā nayena veditabbo. **Saṅkhāyekaṁ adhivāsetī**ti ñāṇena ñatvā adhivāsetabbayuttakameva adhivāseti. Vitthāro panettha "paṭisaṅkhā yoniso khamo hoti sītassā"ti-ādinā nayena veditabbo. **Parivajjetī**ti ñāṇena ñatvā parivajjetuṁ yuttameva parivajjeti. Tassa vitthāro "paṭisaṅkhā yoniso caṇḍaṁ hatthiṁ parivajjetī"ti-ādinā nayena veditabbo. **Vinodetī**ti ñāṇena ñatvā vinodetabbameva vinodeti, nudati nīharati anto pavisituṁ na deti. Tassa vitthāro (DA.33./III,1009.) "uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāsetī"ti-ādinā nayena veditabbo.

(DA.33.-6-1)Ariyavaṁsacatukkavaṇṇanā

309. **Ariyavaṁsā**ti (CS:pg.3.191) ariyānaṁ vaṁsā. Yathā hi khattiyavaṁso, brāhmaṇavaṁso, vessavaṁso, suddavaṁso, samaṇavaṁso, kulavaṁso, rājavaṁso, evaṁ ayampi aṭṭhamo ariyavaṁso ariyatanti ariyapaveṇī nāma hoti. So kho panāyaṁ ariyavaṁso imesaṁ vaṁsānaṁ mūlagandhādīnaṁ kāḷānusāritagandhādayo viya aggamakkhāyati. Ke pana te ariyā yesaṁ ete vaṁsāti? Ariyā vuccanti Buddhā ca paccekabuddhā ca Tathāgatasāvakā ca, etesaṁ ariyānaṁ vaṁsāti **ariyavaṁsā**. Ito pubbe hi satasahassakappādhikānaṁ catunnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthake taṇhaṅkaro medhaṅkaro saraṇaṅkaro Dīpaṅkaroti cattāro Buddhā uppannā, te ariyā, tesaṁ ariyānaṁ vaṁsāti ariyavaṁsā. Tesaṁ Buddhānaṁ parinibbānato aparabhāge asaṅkhyeyyaṁ atikkamitvā koṇḍañño nāma Buddho uppanno …pe… imasmiṁ kappe Kakusandho, koṇāgamano, Kassapo, amhākaṁ Bhagavā Gotamoti cattāro Buddhā uppannā. Tesaṁ ariyānaṁ vaṁsāti ariyavaṁsā. Apica atītānāgatapaccuppannānaṁ sabbabuddhapaccekabuddhabuddhasāvakānaṁ ariyānaṁ vaṁsāti ariyavaṁsā. Te kho panete **aggaññā** aggāti jānitabbā. **Rattaññā** dīgharattaṁ pavattāti jānitabbā. **Vaṁsaññā** vaṁsāti jānitabbā.

Porāṇāti na adhunuppattikā. **Asaṁkiṇṇā** avikiṇṇā anapanītā. **Asaṁkiṇṇapubbā** atītabuddhehi na saṁkiṇṇapubbā. "Kiṁ imehī"ti na apanītapubbā? **Na saṅkīyantī**ti idānipi na apanīyanti. **Na saṅkīyissantī**ti anāgatabuddhehipi na apanīyissanti, ye loke viññū samaṇabrāhmaṇā, tehi appaṭikuṭṭhā, samaṇehi brāhmaṇehi viññūhi aninditā agarahitā.

Santuṭṭho hotīti paccayasantosavasena santuṭṭho hoti. **Itarītarena cīvarenā**ti thūlasukhumalūkhapaṇītathirajiṇṇānaṁ yena kenaci. Atha kho yathāladdhādīnaṁ itarītarena yena kenaci santuṭṭho hotīti attho. Cīvarasmiñhi tayo santosā-- yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantosoti. Piṇḍapātādīsupi eseva nayo. Tesaṁ vitthārakathā sāmaññaphale vuttanayeneva veditabbā. Ime tayo santose sandhāya "santuṭṭho hoti, itarītarena yathāladdhādīsu yena kenaci cīvarena santuṭṭho hotī"ti vuttaṁ.

(DA.33./III,1010.) Ettha (CS:pg.3.192) ca cīvaraṁ jānitabbaṁ, cīvarakkhettaṁ jānitabbaṁ, paṁsukūlaṁ jānitabbaṁ, cīvarasantoso jānitabbo, cīvarapaṭisaṁyuttāni

dhutaṅgāni jānitabbāni. Tattha **cīvaraṁ jānitabban**ti khomādīni cha cīvarāni dukūlādīni cha anulomacīvarāni jānitabbāni. Imāni dvādasa kappiyacīvarāni. Kusacīraṁ vākacīraṁ phalakacīraṁ Kesakambalaṁ vāḷakambalaṁ potthako cammaṁ ulūkapakkhaṁ rukkhadussaṁ latādussaṁ erakadussaṁ kadalidussaṁ veḷudussanti evamādīni pana akappiyacīvarāni. **Cīvarakkhettan**ti "saṅghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṁsukūlaṁ vā"ti evaṁ uppajjanato cha khettāni, aṭṭhannañca mātikānaṁ vasena **aṭṭha khettāni** jānitabbāni. **Paṁsukūlan**ti sosānikaṁ, pāpaṇikaṁ, rathiyaṁ saṅkārakūṭakaṁ, sotthiyaṁ, sināṇaṁ, titthaṁ, gatapaccāgataṁ, aggidaḍḍhaṁ, gokhāyitaṁ upacikakhāyitaṁ, undūrakhāyitaṁ, antacchinnaṁ, dasācchinnaṁ, dhajāhaṭaṁ, thūpaṁ, samaṇacīvaraṁ, sāmuddiyaṁ, ābhisekiyaṁ, panthikaṁ, vātāhaṭaṁ, iddhimayaṁ, Devadattiyanti tevīsati paṁsukūlāni veditabbāni.

Ettha ca **sotthiyan**ti gabbhamalaharaṇaṁ. **Gatapaccāgatan**ti matakasarīraṁ pārupitvā susānaṁ netvā ānītacīvaraṁ. **Dhajāhaṭan**ti dhajaṁ ussāpetvā tato ānītaṁ. **Thūpan**ti vammike pūjitacīvaraṁ **Sāmuddiyan**ti samuddavīcīhi thalaṁ pāpitaṁ. **Panthikan**ti panthaṁ gacchantehi corabhayena pāsāṇehi koṭṭetvā pārutacīvaraṁ. **Iddhimayan**ti ehibhikkhucīvaraṁ. Sesaṁ pākaṭameva.

Cīvarasantosoti vīsati cīvarasantosā, vitakkasantoso, gamanasantoso, pariyesanasantoso, paṭilābhasantoso, mattappaṭiggahaṇasantoso, loluppavivajjanasantoso, yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantoso, udakasantoso, dhovanasantoso, karaṇasantoso, parimāṇasantoso, suttasantoso, sibbanasantoso, rajanasantoso, kappasantoso, paribhogasantoso, sannidhiparivajjanasantoso, vissajjanasantosoti.

Tattha sādakabhikkhunā temāsaṁ nibaddhavāsaṁ vasitvā ekamāsamattaṁ vitakketuṁ vaṭṭati. So hi pavāretvā cīvaramāse cīvaraṁ karoti. Paṁsukūliko (CS:pg.3.193) aḍḍhamāseneva karoti. Iti māsaḍḍhamāsamattaṁ vitakkanaṁ vitakkasantoso. Vitakkasantosena pana santuṭṭhena bhikkhunā Pācīnakkhaṇḍarājivāsikapaṁsukūlikattherasadisena (DA.33./III,1011.) bhavitabbaṁ.

Thero kira cetiyapabbatavihāre cetiyaṁ vandissāmīti āgato cetiyaṁ vanditvā cintesi "mayhaṁ cīvaraṁ jiṇṇaṁ bahūnaṁ vasanaṭṭhāne labhissāmī"ti. So mahāvihāraṁ gantvā Saṅghattheraṁ disvā vasanaṭṭhānaṁ pucchitvā tattha vuttho punadivase cīvaraṁ ādāya āgantvā theraṁ vandi. Thero kiṁ āvusoti āha. Gāmadvāraṁ, bhante, gamissāmīti. Ahampāvuso, gamissāmīti. Sādhu, bhanteti gacchanto mahābodhidvārakoṭṭhake ṭhatvā puññavantānaṁ vasanaṭṭhāne manāpaṁ labhissāmīti cintetvā aparisuddho me vitakkoti tatova paṭinivatti. Punadivase ambaṅgaṇasamīpato, punadivase mahācetiyassa uttaradvārato, tatheva paṭinivattitvā catutthadivase therassa santikaṁ agamāsi. Thero imassa bhikkhuno vitakko na parisuddho bhavissatīti cīvaraṁ gahetvā tena saddhiṁyeva pañhaṁ pucchamāno gāmaṁ pāvisi. Tañca rattiṁ eko manusso uccārapalibuddho sāṭakeyeva vaccaṁ katvā taṁ saṅkāraṭṭhāne chaḍḍesi. **Paṁsukūlikatthero** taṁ nīlamakkhikāhi samparikiṇṇaṁ disvā añjaliṁ paggahesi. Mahāthero "kiṁ, āvuso, saṅkāraṭṭhānassa añjaliṁ paggaṇhāsī"ti? "Nāhaṁ, bhante, saṅkāraṭṭhānassa añjaliṁ paggaṇhāmi, mayhaṁ pitu dasabalassa paggaṇhāmi, puṇṇadāsiyā sarīraṁ pārupitvā chaḍḍitaṁ paṁsukūlaṁ tumbamatte pāṇake vidhunitvā susānato gaṇhantena dukkaraṁ kataṁ, bhante"ti. Mahāthero "parisuddho vitakko paṁsukūlikassā"ti cintesi. Paṁsukūlikattheropi tasmiṁyeva ṭhāne ṭhito vipassanaṁ vaḍḍhetvā tīṇi phalāni patto taṁ sāṭakaṁ gahetvā cīvaraṁ katvā pārupitvā pācīnakkhaṇḍarājiṁ gantvā aggaphalaṁ arahattaṁ pāpuṇi.

Cīvaratthāya gacchantassa pana "kattha labhissāmī"ti acintetvā kammaṭṭhānasīseneva gamanaṁ **gamanasantoso** nāma.

Pariyesantassa pana yena vā tena vā saddhiṁ apariyesitvā lajjiṁ pesalaṁ bhikkhuṁ gahetvā pariyesanaṁ **pariyesanasantoso** nāma.

Evaṁ (CS:pg.3.194) pariyesantassa āhariyamānaṁ cīvaraṁ dūrato disvā "etaṁ manāpaṁ bhavissati, etaṁ amanāpan"ti evaṁ avitakketvā thūlasukhumādīsu (DA.33./III,1012.) yathāladdheneva santussanaṁ **paṭilābhasantoso** nāma.

Evaṁ laddhaṁ gaṇhantassāpi "ettakaṁ dupaṭṭassa bhavissati, ettakaṁ ekapaṭṭassā"ti attano pahonakamatteneva santussanaṁ **mattappaṭiggahaṇasantoso** nāma.

Cīvaraṁ pariyesantassa pana "asukassa gharadvāre manāpaṁ labhissāmī"ti acintetvā dvārapaṭipāṭiyā caraṇaṁ **loluppavivajjanasantoso** nāma.

Lūkhapaṇītesu yena kenaci yāpetuṁ sakkontassa yathāladdheneva yāpanaṁ **yathālābhasantoso** nāma.

Attano thāmaṁ jānitvā yena yāpetuṁ sakkoti, tena yāpanaṁ **yathābalasantoso** nāma.

Manāpaṁ aññassa datvā attano yena kenaci yāpanaṁ **yathāsāruppasantoso** nāma.

"Kattha udakaṁ manāpaṁ, kattha amanāpan"ti avicāretvā yena kenaci dhovanupagena udakena dhovanaṁ **udakasantoso** nāma. Paṇḍumattikagerukapūtipaṇṇarasakiliṭṭhāni pana udakāni vajjetuṁ vaṭṭati.

Dhovantassa pana muggarādīhi apaharitvā hatthehi madditvā dhovanaṁ **dhovanasantoso** nāma. Tathā asujjhantaṁ paṇṇāni pakkhipitvā tāpita-udakenāpi dhovituṁ vaṭṭati.

Evaṁ dhovitvā karontassa idaṁ thūlaṁ, idaṁ sukhumanti akopetvā pahonakanīhāreneva karaṇaṁ **karaṇasantoso** nāma.

Timaṇḍalappaṭicchādanamattasseva karaṇaṁ **parimāṇasantoso** nāma.

Cīvarakaraṇatthāya pana manāpasuttaṁ pariyesissāmīti avicāretvā rathikādīsu vā devaṭṭhāne vā āharitvā pādamūle vā ṭhapitaṁ yaṁkiñcideva suttaṁ gahetvā karaṇaṁ **suttasantoso** nāma.

Kusibandhanakāle (CS:pg.3.195) pana aṅgulamatte sattavāre na vijjhitabbaṁ, evaṁ karontassa hi yo bhikkhu sahāyo na hoti, tassa vattabhedopi natthi. Tivaṅgulamatte pana sattavāre vijjhitabbaṁ, evaṁ karontassa maggapaṭipannenāpi sahāyena bhavitabbaṁ. Yo na hoti, tassa vattabhedo. Ayaṁ **sibbanasantoso** nāma.

Rajantena pana kāḷakacchakādīni pariyesantena na rajitabbaṁ. Somavakkalādīsu yaṁ labhati, tena rajitabbaṁ. Alabhantena pana manussehi araññe vākaṁ gahetvā chaḍḍitarajanaṁ vā bhikkhūhi pacitvā chaḍḍitakasaṭaṁ vā gahetvā rajitabbaṁ, ayaṁ **rajanasantoso** nāma.

Nīlakaddamakāḷasāmesu (DA.33./III,1013.) yaṁkiñci gahetvā hatthipiṭṭhe nisinnassa paññāyamānakapakaraṇaṁ **kappasantoso** nāma.

Hirikopīnapaṭicchādanamattavasena paribhuñjanaṁ **paribhogasantoso** nāma.

Dussaṁ pana labhitvā suttaṁ vā sūciṁ vā kārakaṁ vā alabhantena ṭhapetuṁ vaṭṭati, labhantena na vaṭṭati. Katampi sace antevāsikādīnaṁ dātukāmo hoti, te ca asannihitā yāva āgamanā ṭhapetuṁ vaṭṭati. Āgatamattesu dātabbaṁ. Dātuṁ asakkontena adhiṭṭhātabbaṁ. Aññasmiṁ cīvare sati paccattharaṇampi adhiṭṭhātuṁ vaṭṭati. Anadhiṭṭhitameva hi sannidhi hoti. Adhiṭṭhitaṁ na hotīti **Mahāsīvatthero** āha.

Ayaṁ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma.

Vissajjantena pana na mukhaṁ oloketvā dātabbaṁ. Sāraṇīyadhamme ṭhatvā vissajjitabbanti ayaṁ **vissajjanasantoso** nāma.

Cīvarapaṭisaṁyuttāni dhutaṅgāni nāma paṁsukūlikaṅgañceva tecīvarikaṅgañca. Tesaṁ vitthārakathā **Visuddhimaggato** veditabbā. Iti cīvarasantosamahā-ariyavaṁsaṁ pūrayamāno bhikkhu imāni dve dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento cīvarasantosamahā-ariyavaṁsena santuṭṭho hoti.

Vaṇṇavādīti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṁ na katheti, eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṁ katheti, eko (CS:pg.3.196) neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṁ katheti, eko santuṭṭho ceva hoti, santosassa ca vaṇṇaṁ katheti, taṁ dassetuṁ "itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī"ti vuttaṁ.

Anesananti dūteyyapahinagamanānuyogappabhedaṁ nānappakāraṁ anesanaṁ. **Appatirūpan**ti ayuttaṁ. **Aladdhā cā**ti alabhitvā. Yathā ekacco "kathaṁ nu kho cīvaraṁ labhissāmī"ti. Puññavantehi bhikkhūhi saddhiṁ ekato hutvā kohaññaṁ karonto uttasati paritasati, santuṭṭho bhikkhu evaṁ aladdhā cīvaraṁ na paritasati. **Laddhā cā**ti dhammena samena labhitvā. **Agadhito**ti vigatalobhagiddho. **Amucchito**ti adhimattataṇhāya mucchaṁ anāpanno. **Anajjhāpanno**ti taṇhāya anotthato apariyonaddho. **Ādīnavadassāvī**ti anesanāpattiyañca gedhitaparibhoge ca ādīnavaṁ passamāno. **Nissaraṇapañño**ti "yāvadeva sītassa paṭighātāyā"ti vuttaṁ nissaraṇameva pajānanto.

(DA.33./III,1014.) **Itarītaracīvarasantuṭṭhiyā**ti yena kenaci cīvarena santuṭṭhiyā. **Nevattānukkaṁsetī**ti "ahaṁ paṁsukūliko mayā upasampadamāḷeyeva paṁsukūlikaṅgaṁ gahitaṁ, ko mayā sadiso atthī"ti attukkaṁsanaṁ na karoti. **Na paraṁ vambhetī**ti "ime panaññe bhikkhū na paṁsukūlikā"ti vā "paṁsukūlikaṅgamattampi etesaṁ natthī"ti vā evaṁ paraṁ na vambheti. **Yo hi tattha dakkho**ti yo tasmiṁ cīvarasantose, vaṇṇavādādīsu vā dakkho cheko byatto. **Analaso**ti sātaccakiriyāya ālasiyavirahito. **Sampajāno paṭissato**ti sampajānapaññāya ceva satiyā ca yutto. **Ariyavaṁse ṭhito**ti ariyavaṁse patiṭṭhito.

Itarītarena piṇḍapātenāti yena kenaci piṇḍapātena. Etthāpi piṇḍapāto jānitabbo. Piṇḍapātakkhettaṁ jānitabbaṁ, piṇḍapātasantoso jānitabbo, piṇḍapātapaṭisaṁyuttaṁ dhutaṅgaṁ jānitabbaṁ. Tattha **piṇḍapāto**ti "odano, kummāso, sattu, maccho, maṁsaṁ, khīraṁ, dadhi, sappi, navanītaṁ, telaṁ, madhu, phāṇitaṁ, yāgu, khādanīyaṁ, sāyanīyaṁ, lehanīyan"ti soḷasa piṇḍapātā.

Piṇḍapātakkhettanti (CS:pg.3.197) saṅghabhattaṁ, uddesabhattaṁ, nimantanaṁ, salākabhattaṁ, pakkhikaṁ, uposathikaṁ, pāṭipadikaṁ, āgantukabhattaṁ, gamikabhattaṁ, gilānabhattaṁ, gilānupaṭṭhākabhattaṁ, dhurabhattaṁ, kuṭibhattaṁ, vārabhattaṁ, vihārabhattanti pannarasa piṇḍapātakkhettāni.

Piṇḍapātasantosoti piṇḍapāte vitakkasantoso, gamanasantoso, pariyesanasantoso paṭilābhasantoso, paṭiggahaṇasantoso, mattappaṭiggahaṇasantoso, loluppavivajjanasantoso, yathālābhasantoso, yathābalasantoso, yathāsāruppasantoso, upakārasantoso, parimāṇasantoso, paribhogasantoso, sannidhiparivajjanasantoso, vissajjanasantosoti pannarasa santosā.

Tattha sādako bhikkhu mukhaṁ dhovitvā vitakketi. Piṇḍapātikena pana gaṇena saddhiṁ caratā sāyaṁ therūpaṭṭhānakāle "sve kattha piṇḍāya carissāmāti asukagāme, bhante"ti, ettakaṁ cintetvā tato paṭṭhāya na vitakketabbaṁ. Ekacārikena vitakkamāḷake ṭhatvā vitakketabbaṁ. Tato paraṁ vitakkento ariyavaṁsā cuto hoti paribāhiro. Ayaṁ

vitakkasantoso nāma.

Piṇḍāya pavisantena "kuhiṁ labhissāmī"ti acintetvā (DA.33./III,1015.) kammaṭṭhānasīsena gantabbaṁ. Ayaṁ **gamanasantoso** nāma.

Pariyesantena yaṁ vā taṁ vā agahetvā lajjiṁ pesalameva gahetvā pariyesitabbaṁ. Ayaṁ **pariyesanasantoso** nāma.

Dūratova āhariyamānaṁ disvā "etaṁ manāpaṁ, etaṁ amanāpan"ti cittaṁ na uppādetabbaṁ. Ayaṁ **paṭilābhasantoso** nāma.

"Imaṁ manāpaṁ gaṇhissāmi, imaṁ amanāpaṁ na gaṇhissāmī"ti acintetvā yaṁkiñci yāpanamattaṁ gahetabbameva, ayaṁ **paṭiggahaṇasantoso** nāma.

Ettha pana deyyadhammo bahu, dāyako appaṁ dātukāmo, appaṁ gahetabbaṁ. Deyyadhammo bahu, dāyakopi bahuṁ dātukāmo, pamāṇeneva gahetabbaṁ. Deyyadhammo na bahu, dāyakopi appaṁ dātukāmo, appaṁ gahetabbaṁ. Deyyadhammo na bahu, dāyako pana bahuṁ dātukāmo, pamāṇena gahetabbaṁ. Paṭiggahaṇasmiñhi (CS:pg.3.198) mattaṁ ajānanto manussānaṁ pasādaṁ makkheti, saddhādeyyaṁ vinipāteti, sāsanaṁ na karoti, vijātamātuyāpi cittaṁ gahetuṁ na sakkoti. Iti mattaṁ jānitvāva paṭiggahetabbanti ayaṁ **mattappaṭiggahaṇasantoso** nāma.

Saddhakulāniyeva agantvā dvārappaṭipāṭiyā gantabbaṁ. Ayaṁ **loluppavivajjanasantoso** nāma. **Yathālābhasantosā**dayo cīvare vuttanayā eva.

Piṇḍapātaṁ paribhuñjitvā samaṇadhammaṁ anupālessāmīti evaṁ upakāraṁ ñatvā paribhuñjanaṁ **upakārasantoso** nāma.

Pattaṁ pūretvā ānītaṁ na paṭiggahetabbaṁ, anupasampanne sati tena gāhāpetabbaṁ, asati harāpetvā paṭiggahaṇamattaṁ gahetabbaṁ. Ayaṁ **parimāṇasantoso** nāma.

"Jighacchāya paṭivinodanaṁ idamettha nissaraṇan"ti evaṁ paribhuñjanaṁ **paribhogasantoso** nāma.

Nidahitvā na paribhuñjitabbanti ayaṁ **sannidhiparivajjanasantoso** nāma.

Mukhaṁ anoloketvā sāraṇīyadhamme ṭhitena vissajjetabbaṁ. Ayaṁ **vissajjanasantoso** nāma.

Piṇḍapātapaṭisaṁyuttāni pana pañca dhutaṅgāni-- piṇḍapātikaṅgaṁ, sapadānacārikaṅgaṁ, ekāsanikaṅgaṁ pattapiṇḍikaṅgaṁ, khalupacchābhattikaṅganti. Tesaṁ vitthārakathā Visuddhimagge vuttā. Iti piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṁsaṁ pūrayamāno bhikkhu imāni pañca dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṁsena santuṭṭho hoti. "Vaṇṇavādī"ti-ādīni vuttanayeneva veditabbāni.

Senāsanenāti idha senāsanaṁ jānitabbaṁ, senāsanakkhettaṁ (DA.33./III,1016.) jānitabbaṁ, senāsanasantoso jānitabbo, senāsanapaṭisaṁyuttaṁ dhutaṅgaṁ jānitabbaṁ. Tattha **senāsanan**ti mañco, pīṭhaṁ, bhisi, bimbohanaṁ, vihāro, aḍḍhayogo, pāsādo, hammiyaṁ, guhā, leṇaṁ, aṭṭo, māḷo (CS:pg.3.199) veḷugumbo, rukkhamūlaṁ, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti imāni pannarasa senāsanāni.

Senāsanakkhettanti "saṅghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṁsukūlaṁ vā"ti cha khettāni.

Senāsanasantosoti senāsane vitakkasantosādayo pannarasa santosā. Te piṇḍapāte vuttanayeneva veditabbā. **Senāsanapaṭisaṁyuttāni** pana pañca dhutaṅgāni-- āraññikaṅgaṁ, rukkhamūlikaṅgaṁ, abbhokāsikaṅgaṁ, sosānikaṅgaṁ, yathāsantatikaṅganti. Tesaṁ vitthārakathā Visuddhimagge vuttā. Iti senāsanasantosamahā-ariyavaṁsaṁ pūrayamāno bhikkhu imāni pañca dhutaṅgāni gopeti.

Imāni gopento senāsanasantosamahā-ariyavaṁsena santuṭṭho hoti.

Gilānapaccayo pana piṇḍapāteyeva paviṭṭho. Tattha yathālābhayathābalayathāsāruppasantoseneva santussitabbaṁ. Nesajjikaṅgaṁ bhāvanārāma-ariyavaṁsaṁ bhajati. Vuttampi cetaṁ--

"Pañca senāsane vuttā, pañca āhāranissitā;
Eko vīriyasaṁyutto, dve ca cīvaranissitā"ti.

Iti āyasmā dhammasenāpati Sāriputtatthero pathaviṁ pattharamāno viya sāgarakucchiṁ pūrayamāno viya ākāsaṁ vitthārayamāno viya ca paṭhamaṁ cīvarasantosaṁ ariyavaṁsaṁ kathetvā candaṁ uṭṭhāpento viya sūriyaṁ ullaṅghento viya ca dutiyaṁ piṇḍapātasantosaṁ kathetvā sineruṁ ukkhipento viya tatiyaṁ senāsanasantosaṁ ariyavaṁsaṁ kathetvā idāni sahassanayappaṭimaṇḍitaṁ catutthaṁ bhāvanārāmaṁ ariyavaṁsaṁ kathetuṁ **puna caparaṁ āvuso bhikkhu pahānārāmo hotī**ti desanaṁ ārabhi.

Tattha āramanaṁ ārāmo, abhiratīti attho. Pañcavidhe pahāne ārāmo assāti **pahānārāmo**. Kāmacchandaṁ pajahanto ramati, nekkhammaṁ bhāvento ramati, byāpādaṁ pajahanto ramati …pe… sabbakilese pajahanto ramati, arahattamaggaṁ bhāvento ramatīti evaṁ pahāne ratoti **pahānarato** (CS:pg.3.200) (DA.33./III,1017.) Vuttanayeneva bhāvanāya ārāmo assāti **bhāvanārāmo**. Bhāvanāya ratoti **bhāvanārato**.

Imesu pana catūsu ariyavaṁsesu purimehi tīhi terasannaṁ dhutaṅgānaṁ catupaccayasantosassa ca vasena sakalaṁ Vinayapiṭakaṁ kathitaṁ hoti. Bhāvanārāmena avasesaṁ piṭakadvayaṁ. Imaṁ pana bhāvanārāmataṁ ariyavaṁsaṁ kathentena bhikkhunā Paṭisambhidāmagge nekkhammapāḷiyā kathetabbo. Dīghanikāye Dasuttarasuttantapariyāyena kathetabbo. Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttantapariyāyena kathetabbo. Abhidhamme niddesapariyāyena kathetabbo.

Tattha **Paṭisambhidāmagge nekkhammapāḷiyā**ti so nekkhammaṁ bhāvento ramati, kāmacchandaṁ pajahanto ramati. Abyāpādaṁ byāpādaṁ. Ālokasaññaṁ, thinamiddhaṁ. Avikkhepaṁ uddhaccaṁ. Dhammavavatthānaṁ, vicikicchaṁ. Ñāṇaṁ, avijjaṁ. Pāmojjaṁ, aratiṁ. Paṭhamaṁ jhānaṁ, pañca nīvaraṇe. Dutiyaṁ jhānaṁ, vitakkavicāre. Tatiyaṁ jhānaṁ, pītiṁ. Catutthaṁ jhānaṁ, sukhadukkhe. Ākāsānañcāyatanasamāpattiṁ bhāvento ramati, rūpasaññaṁ paṭighasaññaṁ nānattasaññaṁ pajahanto ramati. Viññāṇañcāyatanasamāpattiṁ …pe… nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṁ bhāvento ramati, ākiñcaññāyatanasaññaṁ pajahanto ramati.

Aniccānupassanaṁ bhāvento ramati, niccasaññaṁ pajahanto ramati. Dukkhānupassanaṁ, sukhasaññaṁ. Anattānupassanaṁ, attasaññaṁ. Nibbidānupassanaṁ, nandiṁ. Virāgānupassanaṁ, rāgaṁ. Nirodhānupassanaṁ, samudayaṁ. Paṭinissaggānupassanaṁ, ādānaṁ. Khayānupassanaṁ, ghanasaññaṁ. Vayānupassanaṁ, āyūhanaṁ. Vipariṇāmānupassanaṁ, dhuvasaññaṁ. Animittānupassanaṁ, nimittaṁ. Apaṇihitānupassanaṁ, paṇidhiṁ. Suññatānupassanaṁ abhinivesaṁ. Adhipaññādhammavipassanaṁ, sārādānābhinivesaṁ. Yathābhūtañāṇadassanaṁ, sammohābhinivesaṁ. Ādīnavānupassanaṁ, ālayābhinivesaṁ. Paṭisaṅkhānupassanaṁ, appaṭisaṅkhaṁ. Vivaṭṭānupassanaṁ, saṁyogābhinivesaṁ. Sotāpattimaggaṁ diṭṭhekaṭṭhe kilese. Sakadāgāmimaggaṁ, oḷārike kilese. Anāgāmimaggaṁ, aṇusahagate kilese. Arahattamaggaṁ bhāvento ramati, sabbakilese pajahanto ramatīti (DA.33./III,1018.) evaṁ **Paṭisambhidāmagge**

nekkhammapāḷiyā kathetabbo.

Dīghanikāye (CS:pg.3.201) **Dasuttarasuttantapariyāyenā**ti ekaṁ dhammaṁ bhāvento ramati, ekaṁ dhammaṁ pajahanto ramati …pe… dasa dhamme bhāvento ramati, dasa dhamme pajahanto ramati. Katamaṁ ekaṁ dhammaṁ bhāvento ramati? Kāyagatāsatiṁ sātasahagataṁ. Imaṁ ekaṁ dhammaṁ bhāvento ramati. Katamaṁ ekaṁ dhammaṁ pajahanto ramati? Asmimānaṁ. Imaṁ ekaṁ dhammaṁ pajahanto ramati. Katame dve dhamme …pe… katame dasa dhamme bhāvento ramati? Dasa kasiṇāyatanāni. Ime dasa dhamme bhāvento ramati. Katame dasa dhamme pajahanto ramati? Dasa micchatte. Ime dasa dhamme pajahanto ramati. Evaṁ kho, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hotīti evaṁ Dīghanikāye Dasuttarasuttantapariyāyena kathetabbo.

Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttantapariyāyenāti ekāyano, bhikkhave, maggo sattānaṁ visuddhiyā, sokaparidevānaṁ samatikkamāya, dukkhadomanassānaṁ atthaṅgamāya, ñāyassa adhigamāya, nibbānassa sacchikiriyāya yadidaṁ cattāro satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha, bhikkhave, bhikkhu kāye kāyānupassī viharati… vedanāsu vedanānupassī… citte cittānupassī… dhammesu dhammānupassī… ‘atthi dhammā’ti vā panassa sati paccupaṭṭhitā hoti yāvadeva ñāṇamattāya paṭissatimattāya anissito ca viharati na ca kiñci loke upādiyati. Evampi, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hoti bhāvanārato, pahānārāmo hoti pahānarato. Puna caparaṁ, bhikkhave, bhikkhu gacchanto vā gacchāmīti pajānāti …pe… puna caparaṁ, bhikkhave, bhikkhu seyyathāpi passeyya sarīraṁ sivathikāya chaḍḍitaṁ …pe… pūtīni cuṇṇakajātāni. So imameva kāyaṁ upasaṁharati, ayampi kho kāyo evaṁdhammo evaṁbhāvī evaṁ-anatītoti. Iti ajjhattaṁ vā kāye kāyānupassī viharati …pe… evampi kho, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hotīti evaṁ Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttantapariyāyena kathetabbo.

Abhidhamme niddesapariyāyenāti sabbepi saṅkhate aniccato dukkhato rogato gaṇḍato …pe… saṁkilesikadhammato passanto ramati. Ayaṁ, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hotīti evaṁ niddesapariyāyena kathetabbo.

Neva attānukkaṁsetīti ajja me saṭṭhi vā sattati vā vassāni aniccaṁ dukkhaṁ anattāti vipassanāya kammaṁ karontassa, ko mayā sadiso atthīti evaṁ attukkaṁsanaṁ na karoti. **Na paraṁ vambhetī**ti aniccaṁ dukkhanti vipassanāmattakampi natthi, kiṁ ime vissaṭṭhakammaṭṭhānā carantīti (DA.33./III,1019.) evaṁ paraṁ vambhanaṁ na karoti. Sesaṁ vuttanayameva.

310. **Padhānānī**ti (CS:pg.3.202) uttamavīriyāni. **Saṁvarapadhānan**ti cakkhādīni saṁvarantassa uppannavīriyaṁ. **Pahānapadhānan**ti kāmavitakkādayo pajahantassa uppannavīriyaṁ. **Bhāvanāpadhānan**ti bojjhaṅge bhāventassa uppannavīriyaṁ. **Anurakkhaṇāpadhānan**ti samādhinimittaṁ anurakkhantassa uppannavīriyaṁ.

Vivekanissitanti-ādīsu viveko virāgo nirodhoti tīṇipi nibbānassa nāmāni. Nibbānañhi upadhivivekattā **viveko**. Taṁ āgamma rāgādayo virajjantīti **virāgo**. Nirujjhantīti **nirodho**. Tasmā “vivekanissitan”ti-ādīsu ārammaṇavasena adhigantabbavasena vā nibbānanissitanti attho. **Vossaggapariṇāmin**ti ettha dve vossaggā pariccāgavossaggo ca pakkhandanavossaggo ca. Tattha vipassanā tadaṅgavasena kilese ca khandhe ca pariccajatīti pariccāgavossaggo. Maggo ārammaṇavasena nibbānaṁ pakkhandatīti pakkhandanavossaggo. Tasmā vossaggapariṇāminti yathā bhāviyamāno satisambojjhaṅgo vossaggatthāya pariṇamati, vipassanābhāvañca maggabhāvañca pāpuṇāti, evaṁ bhāvetīti ayamettha attho.

Sesapadesupi eseva nayo.

Bhadrakanti bhaddakaṁ. **Samādhinimittaṁ** vuccati aṭṭhikasaññādivasena adhigato samādhiyeva. **Anurakkhatī**ti samādhiparibandhakadhamme rāgadosamohe sodhento rakkhati. Ettha ca aṭṭhikasaññādikā pañceva saññā vuttā. Imasmiṁ pana ṭhāne dasapi asubhāni vitthāretvā kathetabbāni. Tesaṁ vitthāro Visuddhimagge vuttoyeva.

Dhamme ñāṇanti ekapaṭivedhavasena catusaccadhamme ñāṇaṁ catusaccabbhantare nirodhasacce dhamme ñāṇañca (DA.33./III,1020.) Yathāha-- "tattha katamaṁ dhamme ñāṇaṁ? Catūsu maggesu catūsu phalesu ñāṇan"ti (vibha.796). **Anvaye ñāṇan**ti cattāri saccāni paccakkhato disvā yathā idāni, evaṁ atītepi anāgatepi imeva pañcakkhandhā dukkhasaccaṁ, ayameva taṇhā samudayasaccaṁ, ayameva nirodho nirodhasaccaṁ, ayameva maggo maggasaccanti evaṁ tassa ñāṇassa anugatiyaṁ ñāṇaṁ. Tenāha "so iminā dhammena ñātena diṭṭhena pattena viditena pariyogāḷhena atītānāgatena nayaṁ netī"ti. **Pariye ñāṇan**ti paresaṁ cittaparicchede (CS:pg.3.203) ñāṇaṁ. Yathāha-- "tattha katamaṁ pariye ñāṇaṁ? Idha bhikkhu parasattānaṁ parapuggalānaṁ cetasā ceto paricca jānātī"ti (vibha.796) vitthāretabbaṁ. Ṭhapetvā pana imāni tīṇi ñāṇāni avasesaṁ **sammutiñāṇaṁ** nāma. Yathāha-- "tattha katamaṁ sammutiñāṇaṁ? Ṭhapetvā dhamme ñāṇaṁ ṭhapetvā anvaye ñāṇaṁ ṭhapetvā paricchede ñāṇaṁ avasesaṁ sammutiñāṇan"ti (vibha.796).

Dukkhe ñāṇādīhi arahattaṁ pāpetvā ekassa bhikkhuno niggamanaṁ catusaccakammaṭṭhānaṁ kathitaṁ. Tattha dve saccāni vaṭṭaṁ, dve vivaṭṭaṁ, vaṭṭe abhiniveso hoti, no vivaṭṭe. Dvīsu saccesu ācariyasantike pariyattiṁ uggahetvā kammaṁ karoti, dvīsu saccesu "nirodhasaccaṁ nāma iṭṭhaṁ kantaṁ manāpaṁ, maggasaccaṁ nāma iṭṭhaṁ kantaṁ manāpan"ti savanavasena kammaṁ karoti. Dvīsu saccesu uggahaparipucchāsavanadhāraṇasammasanapaṭivedho vaṭṭati, dvīsu savanapaṭivedho vaṭṭati. Tīṇi kiccavasena paṭivijjhati, ekaṁ ārammaṇavasena. Dve saccāni duddasattā gambhīrāni, dve gambhīrattā duddasāni.

(DA.33.-6-2)Sotāpattiyaṅgādicatukkavaṇṇanā

311. **Sotāpattiyaṅgānī**ti sotāpattiyā aṅgāni, sotāpattimaggassa paṭilābhakāraṇānīti attho. **Sappurisasaṁsevo**ti Buddhādīnaṁ sappurisānaṁ upasaṅkamitvā sevanaṁ. **Saddhammassavanan**ti sappāyassa tepiṭakadhammassa savanaṁ. **Yonisomanasikāro**ti aniccādivasena manasikāro. **Dhammānudhammappaṭipattī**ti lokuttaradhammassa anudhammabhūtāya pubbabhāgapaṭipattiyā paṭipajjanaṁ.

(DA.33./III,1021.) **Aveccappasādenā**ti acalappasādena. "Itipi so Bhagavā"ti-ādīni Visuddhimagge vitthāritāni. Phaladhātu-āhāracatukkāni uttānatthāneva. Apicettha lūkhapaṇītavatthuvasena oḷārikasukhumatā veditabbā.

Viññāṇaṭṭhitiyoti viññāṇaṁ etāsu tiṭṭhatīti viññāṇaṭṭhitiyo. Ārammaṇaṭṭhitivasenetaṁ vuttaṁ. **Rūpūpāyan**ti rūpaṁ upagataṁ hutvā. Pañcavokārabhavasmiñhi abhisaṅkhāraviññāṇaṁ rūpakkhandhaṁ nissāya tiṭṭhati. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Rūpārammaṇan**ti rūpakkhandhagocaraṁ rūpapatiṭṭhitaṁ hutvā. **Nandūpasecanan**ti (CS:pg.3.204) lobhasahagataṁ sampayuttanandiyāva upasittaṁ hutvā. Itaraṁ upanissayakoṭiyā. **Vuddhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ āpajjatī**ti saṭṭhipi sattatipi vassāni evaṁ pavattamānaṁ vuddhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ āpajjati.

Vedanūpāyādīsupi eseva nayo. Imehi pana tīhi padehi catuvokārabhave abhisaṅkhāraviññāṇaṁ vuttaṁ. Tassa yāvatāyukaṁ pavattanavasena vuddhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ āpajjanā veditabbā. Catukkavasena pana desanāya āgatattā viññāṇūpāyanti na vuttaṁ. Evaṁ vuccamāne ca "katamaṁ nu kho ettha kammaviññāṇaṁ, katamaṁ vipākaviññāṇan"ti sammoho bhaveyya, tasmāpi na vuttaṁ. **Agatigamanāni** vitthāritāneva.

Cīvarahetūti tattha manāpaṁ cīvaraṁ labhissāmīti cīvarakāraṇā uppajjati. **Iti bhavābhavahetū**ti ettha **itī**ti nidassanatthe nipāto. Yathā cīvarādihetu, evaṁ bhavābhavahetūpīti attho. **Bhavābhavo**ti cettha paṇītapaṇītatarāni telamadhuphāṇitādīni adhippetāni. Imesaṁ pana catunnaṁ taṇhuppādānaṁ pahānatthāya paṭipāṭiyāva cattāro ariyavaṁsā desitāti veditabbā. **Paṭipadācatukkaṁ** heṭṭhā vuttameva. Akkhamādīsu padhānakaraṇakāle sītādīni na khamatīti **akkhamā**. Khamatīti **khamā**. Indriyadamanaṁ **damā**. "Uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāsetī"ti-ādinā nayena vitakkasamanaṁ **samā**.
(DA.33./III,1022.) **Dhammapadānī**ti dhammakoṭṭhāsāni. Anabhijjhā dhammapadaṁ nāma alobho vā alobhasīsena adhigatajjhānavipassanāmaggaphalanibbānāni vā. Abyāpādo dhammapadaṁ nāma akopo vā mettāsīsena adhigatajjhānādīni vā. Sammāsati dhammapadaṁ nāma suppaṭṭhitasati vā satisīsena adhigatajjhānādīni vā. Sammāsamādhi dhammapadaṁ nāma samāpatti vā aṭṭhasamāpattivasena adhigatajjhānavipassanāmaggaphalanibbānāni vā. Dasāsubhavasena vā adhigatajjhānādīni anabhijjhā dhammapadaṁ. Catubrahmavihāravasena adhigatāni abyāpādo dhammapadaṁ. Dasānussati-āhārepaṭikūlasaññāvasena adhigatāni sammāsati dhammapadaṁ. Dasakasiṇa-ānāpānavasena adhigatāni sammāsamādhi dhammapadanti.

Dhammasamādānesu paṭhamaṁ acelakapaṭipadā. Dutiyaṁ tibbakilesassa arahattaṁ gahetuṁ asakkontassa assumukhassāpi rudato parisuddhabrahmacariyacaraṇaṁ. Tatiyaṁ kāmesu pātabyatā. Catutthaṁ cattāro paccaye alabhamānassāpi (CS:pg.3.205) jhānavipassanāvasena sukhasamaṅgino sāsanabrahmacariyaṁ.

Dhammakkhandhāti ettha guṇaṭṭho khandhaṭṭho. **Sīlakkhandho**ti sīlaguṇo. Ettha ca phalasīlaṁ adhippetaṁ. Sesapadesupi eseva nayo. Iti catūsupi ṭhānesu phalameva vuttaṁ.

Balānīti upatthambhanaṭṭhena akampiyaṭṭhena ca balāni. Tesaṁ paṭipakkhehi kosajjādīhi akampaniyatā veditabbā. Sabbānipi samathavipassanāmaggavasena lokiyalokuttarāneva kathitāni.

Adhiṭṭhānānīti ettha **adhī**ti upasaggamattaṁ. Atthato pana tena vā tiṭṭhanti, tattha vā tiṭṭhanti, ṭhānameva vā taṁtaṁguṇādhikānaṁ purisānaṁ adhiṭṭhānaṁ, paññāva adhiṭṭhānaṁ **paññādhiṭṭhānaṁ**. Ettha ca paṭhamena aggaphalapaññā. Dutiyena vacīsaccaṁ. Tatiyena āmisapariccāgo. Catutthena kilesūpasamo kathitoti veditabbo. Paṭhamena ca kammassakatapaññaṁ vipassanāpaññaṁ vā ādiṁ katvā phalapaññā kathitā. Dutiyena vacīsaccaṁ ādiṁ katvā paramatthasaccaṁ nibbānaṁ. Tatiyena āmisapariccāgaṁ ādiṁ katvā aggamaggena kilesapariccāgo. Catutthena samāpattivikkhambhite (DA.33./III,1023.) kilese ādiṁ katvā aggamaggena kilesavūpasamo. Paññādhiṭṭhānena vā ekena arahattaphalapaññā kathitā. Sesehi paramatthasaccaṁ. Saccādhiṭṭhānena vā ekena paramatthasaccaṁ kathitaṁ. Sesehi arahattapaññāti **Mūsikābhayatthero** āha.

(DA.33.-6-3)Pañhabyākaraṇādicatukkavaṇṇanā

312. **Pañhabyākaraṇāni** mahāpadesakathāya vitthāritāneva.

Kaṇhanti kāḷakaṁ dasa-akusalakammapathakammaṁ. **Kaṇhavipākan**ti apāye nibbattanato kāḷakavipākaṁ. **Sukkan**ti paṇḍaraṁ kusalakammapathakammaṁ. **Sukkavipākan**ti sagge nibbattanato paṇḍaravipākaṁ. **Kaṇhasukkan**ti missakakammaṁ. **Kaṇhasukkavipākan**ti sukhadukkhavipākaṁ. Missakakammañhi katvā akusalena tiracchānayoniyaṁ maṅgalahatthiṭṭhānādīsu uppanno kusalena pavatte sukhaṁ vedayati. Kusalena rājakulepi nibbatto akusalena pavatte dukkhaṁ vedayati. **Akaṇha-asukkan**ti kammakkhayakaraṁ catumaggañāṇaṁ adhippetaṁ. Tañhi (CS:pg.3.206) yadi kaṇhaṁ bhaveyya, kaṇhavipākaṁ dadeyya. Yadi sukkaṁ bhaveyya, sukkavipākaṁ dadeyya. Ubhayavipākassa pana adānato akaṇhāsukkavipākattā akaṇhaṁ asukkanti ayamettha attho.

Sacchikaraṇīyāti paccakkhakaraṇena ceva paṭilābhena ca sacchikātabbā. **Cakkhunā**ti dibbacakkhunā. **Kāyenā**ti sahajātanāmakāyena. **Paññāyā**ti arahattaphalañāṇena.

Oghāti vaṭṭasmiṁ satte ohananti osīdāpentīti oghā. Tattha pañcakāmaguṇiko rāgo **kāmogho**. Rūpārūpabhavesu chandarāgo **bhavogho**. Tathā jhānanikanti sassatadiṭṭhisahagato ca rāgo. Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo **diṭṭhogho**.

Vaṭṭasmiṁ yojentīti **yogā**. Te oghā viya veditabbā.

Visaṁyojentīti **visaññogā**. Tattha asubhajjhānaṁ kāmayogavisaṁyogo. Taṁ pādakaṁ katvā adhigato anāgāmimaggo ekanteneva **kāmayogavisaññogo** nāma. Arahattamaggo **bhavayogavisaññogo** nāma. Sotāpattimaggo **diṭṭhiyogavisaññogo** nāma. Arahattamaggo **avijjāyogavisaññogo** nāma.
(DA.33./III,1024.) Ganthanavasena **ganthā**. Vaṭṭasmiṁ nāmakāyañceva rūpakāyañca ganthati bandhati palibundhatīti **kāyagantho**. **Idaṁsaccābhiniveso**ti idameva saccaṁ, moghamaññanti evaṁ pavatto diṭṭhābhiniveso.

Upādānānīti ādānaggahaṇāni. Kāmoti rāgo, soyeva gahaṇaṭṭhena upādānanti **kāmupādānaṁ**. Diṭṭhīti micchādiṭṭhi, sāpi gahaṇaṭṭhena upādānanti **diṭṭhupādānaṁ**. Iminā suddhīti evaṁ sīlavatānaṁ gahaṇaṁ **sīlabbatupādānaṁ**. Attāti etena vadati ceva upādiyati cāti **attavādupādānaṁ**.

Yoniyoti koṭṭhāsā. Aṇḍe jātāti **aṇḍajā**. Jalābumhi jātāti **jalābujā**. Saṁsede jātāti **saṁsedajā**. Sayanasmiṁ pūtimacchādīsu ca nibbattānametaṁ adhivacanaṁ. Vegena āgantvā upapatitā viyāti **opapātikā**. Tattha devamanussesu saṁsedaja-opapātikānaṁ ayaṁ (CS:pg.3.207) viseso. Saṁsedajā mandā daharā hutvā nibbattanti. Opapātikā soḷasavassuddesikā hutvā. Manussesu hi bhummadevesu ca imā catassopi yoniyo labbhanti. Tathā tiracchānesu supaṇṇanāgādīsu. Vuttañhetaṁ-- “tattha, bhikkhave, aṇḍajā supaṇṇā aṇḍajeva nāge haranti, na jalābuje na saṁsedaje na opapātike”ti (saṁ.ni.3.393). Cātumahārājikato paṭṭhāya uparidevā opapātikāyeva Tathā nerayikā. Petesu catassopi labbhanti. **Gabbhāvakkantiyo** sampasādanīye kathitā eva.

Attabhāvapaṭilābhesu paṭhamo Khiḍḍāpadosikavasena veditabbo. Dutiyo orabbhikādīhi ghātiyamāna-urabbhādivasena. Tatiyo manopadosikāvasena. Catuttho cātumahārājike upādāya uparisesadevatāvasena. Te hi devā neva attasañcetanāya maranti, na parasañcetanāya.

(DA.33.-6-4)Dakkhiṇāvisuddhādicatukkavaṇṇanā

313. **Dakkhiṇāvisuddhiyo**ti dānasaṅkhātā dakkhiṇā visujjhanti mahapphalā honti etāhīti **dakkhiṇāvisuddhiyo**.

Dāyakato visujjhati, no paṭiggāhakatoti yattha dāyako sīlavā hoti, dhammenuppannaṁ deyyadhammaṁ deti, paṭiggāhako dussīlo. Ayaṁ dakkhiṇā vessantaramahārājassa dakkhiṇāsadisā. (DA.33./III,1025.) **Paṭiggāhakato visujjhati, no dāyakato**ti yattha paṭiggāhako sīlavā hoti, dāyako dussīlo, adhammenuppannaṁ deti, ayaṁ dakkhiṇā coraghātakassa dakkhiṇāsadisā. **Neva dāyakato visujjhati, no paṭiggāhakato**ti yattha ubhopi dussīlā deyyadhammopi adhammena nibbatto. Vipariyāyena catutthā veditabbā.

Saṅgahavatthūnīti saṅgahakāraṇāni. Tāni heṭṭhā vibhattāneva.

Anariyavohārāti anariyānaṁ lāmakānaṁ vohārā.

Ariyavohārāti ariyānaṁ sappurisānaṁ vohārā.

Diṭṭhavāditāti (CS:pg.3.208) diṭṭhaṁ mayāti evaṁ vāditā. Ettha ca taṁtaṁsamuṭṭhāpakacetanāvasena attho veditabbo.

(DA.33.-6-5)Attantapādicatukkavaṇṇanā

314. **Attantapā**dīsu paṭhamo acelako. Dutiyo orabbhikādīsu aññataro. Tatiyo yaññayājako. Catuttho sāsane sammāpaṭipanno.

Attahitāya paṭipannādīsu paṭhamo yo sayaṁ sīlādisampanno, paraṁ sīlādīsu na samādapeti āyasmā Vakkalitthero viya. Dutiyo yo attanā na sīlādisampanno, paraṁ sīlādīsu samādapeti āyasmā Upanando viya. Tatiyo yo nevattanā sīlādisampanno, paraṁ sīlādīsu na samādapeti Devadatto viya. Catuttho yo attanā ca sīlādisampanno parañca sīlādīsu samādapeti āyasmā Mahākassapo viya.

Tamādīsu **tamo**ti andhakārabhūto. **Tamaparāyaṇo**ti tamameva paraṁ ayanaṁ gati assāti tamaparāyaṇo. Evaṁ sabbapadesu attho veditabbo. Ettha ca paṭhamo nīce caṇḍālādikule dujjīvite hīnattabhāve nibbattitvā tīṇi duccaritāni paripūreti. Dutiyo tathāvidho hutvā tīṇi sucaritāni paripūreti. Tatiyo uḷāre khattiyakule bahu-annapāne sampannattabhāve nibbattitvā tīṇi duccaritāni paripūreti. Catuttho tādisova hutvā tīṇi sucaritāni paripūreti.

Samaṇamacaloti samaṇa-acalo. Ma-kāro padasandhimattaṁ. So sotāpanno veditabbo. Sotāpanno hi catūhi vātehi indakhīlo viya parappavādehi akampiyo. Acalasaddhāya samannāgatoti **samaṇamacalo**. Vuttampi cetaṁ-- “katamo ca puggalo samaṇamacalo? Idhekacco puggalo tiṇṇaṁ saṁyojanānaṁ parikkhayā”ti (pu.pa.190) vitthāro. Rāgadosānaṁ pana tanubhūtattā sakadāgāmī **samaṇapadumo** (DA.33./III,1026.) nāma. Tenāha-- “katamo pana puggalo samaṇapadumo? Idhekacco puggalo sakideva imaṁ lokaṁ āgantvā dukkhassantaṁ karoti, ayaṁ vuccati puggalo (CS:pg.3.209) samaṇapadumo”ti (pu.pa.190). Rāgadosānaṁ abhāvā khippameva pupphissatīti anāgāmī **samaṇapuṇḍarīko** nāma. Tenāha-- “katamo ca puggalo samaṇapuṇḍarīko? Idhekacco puggalo pañcannaṁ orambhāgiyānaṁ …pe… ayaṁ vuccati puggalo samaṇapuṇḍarīko”ti (pu.pa.190). Arahā pana sabbesampi ganthakārakilesānaṁ abhāvā samaṇesu **samaṇasukhumālo** nāma. Tenāha-- “katamo ca puggalo samaṇesu samaṇasukhumālo? Idhekacco āsavānaṁ khayā …pe… upasampajja viharati. Ayaṁ vuccati puggalo samaṇesu samaṇasukhumālo”ti.

“Ime kho āvuso”ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṁ. Iti samapaññāsāya catukkānaṁ vasena dvepañhasatāni kathento thero sāmaggirasaṁ dassesīti.

Catukkavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.33.-7)Pañcakavaṇṇanā

315. Iti catukkavasena sāmaggirasaṁ dassetvā idāni pañcakavasena dassetuṁ puna desanaṁ ārabhi. Tattha pañcasu khandhesu **rūpakkhandho** lokiyo. Sesā **lokiyalokuttarā**. **Upādānakkhandhā** lokiyāva. Vitthārato pana khandhakathā Visuddhimagge vuttā. **Kāmaguṇā** heṭṭhā vitthāritāva.

Sukatadukkaṭādīhi gantabbāti **gatiyo**. **Nirayo**ti nirassādo. Sahokāsena khandhā kathitā. Tato paresu tīsu nibbattā khandhāva vuttā. Catutthe okāsopi.

Āvāse macchariyaṁ **āvāsamacchariyaṁ**. Tena samannāgato bhikkhu āgantukaṁ disvā “ettha cetiyassa vā saṅghassa vā parikkhāro ṭhapito”ti-ādīni vatvā saṅghikampi āvāsaṁ nivāreti. So kālaṅkatvā peto vā ajagaro vā hutvā nibbattati. Kule macchariyaṁ **kulamacchariyaṁ**. Tena samannāgato bhikkhu tehi kāraṇehi attano upaṭṭhākakule aññesaṁ (CS:pg.3.210) pavesanampi nivāreti. Lābhe macchariyaṁ **lābhamacchariyaṁ**. Tena samannāgato (DA.33./III,1027.) bhikkhu saṅghikampi lābhaṁ maccharāyanto yathā aññe na labhanti, evaṁ karoti. Vaṇṇe macchariyaṁ **vaṇṇamacchariyaṁ**. **Vaṇṇo**ti cettha sarīravaṇṇopi guṇavaṇṇopi veditabbo. Pariyattidhamme macchariyaṁ **dhammamacchariyaṁ**. Tena samannāgato bhikkhu “imaṁ dhammaṁ pariyāpuṇitvā eso maṁ abhibhavissatī”ti aññassa na deti. Yo pana dhammānuggahena vā puggalānuggahena vā na deti, na taṁ macchariyaṁ.

Cittaṁ nivārenti pariyonandhantīti **nīvaraṇāni**. Kāmacchando nīvaraṇapatto arahattamaggavajjho. Kāmarāgānusayo kāmarāgasaṁyojanapatto anāgāmimaggavajjho. Thinaṁ cittagelaññaṁ Middhaṁ khandhattayagelaññaṁ. Ubhayampi arahattamaggavajjhaṁ. Tathā uddhaccaṁ. Kukkuccaṁ anāgāmimaggavajjhaṁ. Vicikicchā paṭhamamaggavajjhā.

Saṁyojanānīti bandhanāni. Tehi pana baddhesu puggalesu rūpārūpabhave nibbattā sotāpannasakadāgāmino antobaddhā bahisayitā nāma. Tesañhi kāmabhave bandhanaṁ. Kāmabhave anāgāmino bahibaddhā antosayitā nāma. Tesañhi rūpārūpabhave bandhanaṁ. Kāmabhave sotāpannasakadāgāmino antobaddhā antosayitā nāma. Rūpārūpabhave anāgāmino bahibaddhā bahisayitā nāma. Khīṇāsavo sabbattha abandhano.

Sikkhitabbaṁ padaṁ **sikkhāpadaṁ,** sikkhākoṭṭhāsoti attho. Sikkhāya vā padaṁ sikkhāpadaṁ, adhicitta-adhipaññāsikkhāya adhigamupāyoti attho. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana sikkhāpadakathā vibhaṅgappakaraṇe sikkhāpadavibhaṅge āgatā eva.

(DA.33.-7-1)Abhabbaṭṭhānādipañcakavaṇṇanā

316. “Abhabbo, āvuso, khīṇāsavo bhikkhu sañcicca pāṇan”ti-ādi desanāsīsameva, sotāpannādayopi pana abhabbā. Puthujjanakhīṇāsavānaṁ nindāpasaṁsatthampi evaṁ vuttaṁ. Puthujjano nāma gārayho, mātughātādīnipi karoti (CS:pg.3.211) Khīṇāsavo pana pāsaṁso, kunthakipillikaghātādīnipi na karotīti.

Byasanesu viyassatīti byasanaṁ, hitasukhaṁ khipati viddhaṁsetīti attho. Ñātīnaṁ byasanaṁ **ñātibyasanaṁ,** corarogabhayādīhi ñātivināsoti attho. Bhogānaṁ byasanaṁ (DA.33./III,1028.) **bhogabyasanaṁ,** rājacorādivasena bhogavināsoti attho. Rogo eva byasanaṁ **rogabyasanaṁ**. Rogo hi ārogyaṁ byasati vināsetīti byasanaṁ, sīlassa byasanaṁ **sīlabyasanaṁ**. Dussīlyassetaṁ nāmaṁ. Sammādiṭṭhiṁ vināsayamānā uppannā diṭṭhi eva byasanaṁ **diṭṭhibyasanaṁ**. Ettha ca ñātibyasanādīni tīṇi neva akusalāni na tilakkhaṇāhatāni. Sīladiṭṭhibyasanadvayaṁ akusalaṁ tilakkhaṇāhataṁ. Teneva "nāvuso, sattā ñātibyasanahetu vā"ti-ādimāha.

Ñātisampadāti ñātīnaṁ sampadā pāripūrī bahubhāvo. **Bhogasampadāyapi** eseva nayo. Ārogyassa sampadā **ārogyasampadā**. Pāripūrī dīgharattaṁ arogatā. **Sīladiṭṭhisampadāsupi** eseva nayo Idhāpi ñātisampadādayo no kusalā, na tilakkhaṇāhatā. Sīladiṭṭhisampadā kusalā, tilakkhaṇāhatā. Teneva "nāvuso, sattā ñātisampadāhetu vā"ti-ādimāha.

Sīlavipattisīlasampattikathā mahāparinibbāne vitthāritāva.

Codakenāti vatthusaṁsandassanā, āpattisaṁsandassanā, saṁvāsappaṭikkhepo, sāmīcippaṭikkhepoti catūhi codanāvatthūhi codayamānena. **Kālena vakkhāmi no akālenā**ti ettha cuditakassa kālo kathito, na codakassa. Paraṁ codentena hi parisamajjhe vā uposathapavāraṇagge vā āsanasālābhojanasālādīsu vā na codetabbaṁ. Divāṭṭhāne nisinnakāle "karotāyasmā okāsaṁ, ahaṁ āyasmantaṁ vattukāmo"ti evaṁ okāsaṁ kāretvā codetabbaṁ. Puggalaṁ pana upaparikkhitvā yo lolapuggalo abhūtaṁ vatvā bhikkhūnaṁ ayasaṁ āropeti, so okāsakammaṁ vināpi codetabbo. **Bhūtenā**ti tacchena sabhāvena. **Saṇhenā**ti maṭṭhena mudukena. **Atthasañhitenā**ti atthakāmatāya hitakāmatāya upetena.

(DA.33.-7-2)Padhāniyaṅgapañcakavaṇṇanā

317. **Padhāniyaṅgānī**ti (CS:pg.3.212) padhānaṁ vuccati padahanaṁ, padhānamassa atthīti padhāniyo, padhāniyassa bhikkhuno aṅgāni **padhāniyaṅgāni**. **Saddho**ti saddhāya samannāgato. Saddhā panesā āgamanasaddhā, adhigamanasaddhā, okappanasaddhā, pasādasaddhāti catubbidhā. Tattha sabbaññubodhisattānaṁ saddhā abhinīhārato āgatattā **āgamanasaddhā** nāma. Ariyasāvakānaṁ (DA.33./III,1029.) paṭivedhena adhigatattā **adhigamanasaddhā** nāma. Buddho dhammo saṅghoti vutte acalabhāvena okappanaṁ **okappanasaddhā** nāma. Pasāduppatti **pasādasaddhā** nāma. Idha okappanasaddhā adhippetā. **Bodhin**ti catutthamaggañāṇaṁ. Taṁ suppaṭividdhaṁ Tathāgatenāti saddahati. Desanāsīsameva cetaṁ, iminā pana aṅgena tīsupi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi Buddhādīsu pasādo balavā, tassa padhānavīriyaṁ ijjhati. **Appābādho**ti arogo. **Appātaṅko**ti niddukkho. **Samavepākiniyā**ti samavipācanīyā. **Gahaṇiyā**ti kammajatejodhātuyā. **Nātisītāya nāccuṇhāyā**ti atisītagahaṇiko sītabhīrū hoti, accuṇhagahaṇiko uṇhabhīrū hoti, tesaṁ padhānaṁ na ijjhati. Majjhimagahaṇikassa ijjhati. Tenāha-- "majjhimāya padhānakkhamāyā"ti. **Yathābhūtaṁ attānaṁ āvikattā**ti yathābhūtaṁ attano aguṇaṁ pakāsetā. **Udayatthagāminiyā**ti udayañca atthaṅgamañca gantuṁ paricchindituṁ samatthāya, etena paññāsalakkhaṇapariggāhakaṁ udayabbayañāṇaṁ vuttaṁ **Ariyāyā**ti parisuddhāya. **Nibbedhikāyā**ti anibbiddhapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhituṁ samatthāya. **Sammā dukkhakkhayagāminiyā**ti tadaṅgavasena kilesānaṁ pahīnattā yaṁ yaṁ dukkhaṁ khīyati, tassa tassa dukkhassa khayagāminiyā. Iti sabbehi imehi

padehi vipassanāpaññāva kathitā. Duppaññassa hi padhānaṁ na ijjhati.

(DA.33.-7-3)Suddhāvāsādipañcakavaṇṇanā

318. **Suddhāvāsā**ti suddhā idha āvasiṁsu āvasanti āvasissanti vāti suddhāvāsā. Suddhāti kilesamalarahitā anāgāmikhīṇāsavā. **Avihā**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ mahāpadāne vuttameva.

Anāgāmīsu (CS:pg.3.213) āyuno majjhaṁ anatikkamitvā antarāva kilesaparinibbānaṁ arahattaṁ patto **antarāparinibbāyī** nāma. Majjhaṁ upahacca atikkamitvā patto **upahaccaparinibbāyī** (DA.33./III,1030.) nāma. Asaṅkhārena appayogena akilamanto sukhena patto **asaṅkhāraparinibbāyī** nāma. Sasaṅkhārena sappayogena kilamanto dukkhena patto **sasaṅkhāraparinibbāyī** nāma. Ime cattāro pañcasupi suddhāvāsesu labbhanti. **Uddhaṁsoto-akaniṭṭhagāmī**ti ettha pana catukkaṁ veditabbaṁ. Yo hi avihāto paṭṭhāya cattāro devaloke sodhetvā akaniṭṭhaṁ gantvā parinibbāyati, ayaṁ uddhaṁsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo avihāto dutiyaṁ vā tatiyaṁ vā catutthaṁ vā devalokaṁ gantvā parinibbāyati, ayaṁ uddhaṁsoto na akaniṭṭhagāmī nāma. Yo kāmabhavato akaniṭṭhesu nibbattitvā parinibbāyati, ayaṁ na uddhaṁsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo heṭṭhā catūsu devalokesu tattha tattheva nibbattitvā parinibbāyati, ayaṁ na uddhaṁsoto na akaniṭṭhagāmī nāmāti.

(DA.33.-7-4)Cetokhilapañcakavaṇṇanā

319. **Cetokhilā**ti cittassa thaddhabhāvā. **Satthari kaṅkhatī**ti satthu sarīre vā guṇe vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno “dvattiṁsamahāpurisavaralakkhaṇapaṭimaṇḍitaṁ nāma sarīraṁ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. Guṇe kaṅkhamāno “atītānāgatapaccuppannajānanasamatthaṁ sabbaññutañāṇaṁ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Ātappāyā**ti vīriyakaraṇatthāya. **Anuyogāyā**ti punappunaṁ yogāya. Sātaccāyāti **satatakiriyāya**. **Padhānāyā**ti padahanatthāya. **Ayaṁ paṭhamo cetokhilo**ti ayaṁ satthari vicikicchāsaṅkhāto paṭhamo cittassa thaddhabhāvo. **Dhamme**ti pariyattidhamme ca paṭivedhadhamme ca. Pariyattidhamme kaṅkhamāno “tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ caturāsītidhammakkhandhasahassānīti vadanti, atthi nu kho etaṁ natthī”ti kaṅkhati. Paṭivedhadhamme kaṅkhamāno “vipassanānissando maggo nāma, magganissando phalaṁ nāma, sabbasaṅkhārapaṭinissaggo nibbānaṁ nāmāti vadanti, taṁ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Saṅghe kaṅkhatī**ti “ujuppaṭipannoti-ādīnaṁ padānaṁ vasena evarūpaṁ paṭipadaṁ paṭipanno cattāro maggaṭṭhā (DA.33./III,1031.) cattāro phalaṭṭhāti aṭṭhannaṁ puggalānaṁ samūhabhūto saṅgho nāma atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Sikkhāya kaṅkhamāno** “adhisīlasikkhā nāma, adhicitta-adhipaññāsikkhā nāmāti vadanti (CS:pg.3.214) sā atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Ayaṁ pañcamo**ti ayaṁ sabrahmacārīsu kopasaṅkhāto pañcamo cittassa thaddhabhāvo kacavarabhāvo khāṇukabhāvo.

(DA.33.-7-5)Cetasovinibandhādipañcakavaṇṇanā

320. **Cetasovinibandhā**ti cittaṁ bandhitvā muṭṭhiyaṁ katvā viya gaṇhantīti cetasovinibandhā. **Kāme**ti vatthukāmepi kilesakāmepi. **Kāye**ti attano kāye. **Rūpe**ti

bahiddhārūpe. **Yāvadatthan**ti yattakaṁ icchati, tattakaṁ. **Udarāvadehakan**ti udarapūraṁ. Tañhi udaraṁ avadehanato "udarāvadehakan"ti vuccati. **Seyyasukhan**ti mañcapīṭhasukhaṁ. **Passasukhan**ti yathā samparivattakaṁ sayantassa dakkhiṇapassavāmapassānaṁ sukhaṁ hoti, evaṁ uppannaṁ sukhaṁ. **Middhasukhan**ti niddāsukhaṁ. **Anuyutto**ti yuttappayutto viharati. **Paṇidhāyā**ti patthayitvā. **Brahmacariyenā**ti methunaviratibrahmacariyena. **Devo vā bhavissāmī**ti mahesakkhadevo vā bhavissāmi. **Devaññataro vā**ti appesakkhadevesu vā aññataro.

Indriyesu paṭhamapañcake lokiyāneva kathitāni. Dutiyapañcake paṭhamadutiyacatutthāni lokiyāni, tatiyapañcamāni lokiyalokuttarāni. Tatiyapañcake samathavipassanāmaggavasena lokiyalokuttarāni.

(DA.33.-7-6)Nissaraṇiyapañcakavaṇṇanā

321. **Nissaraṇiyā**ti nissaṭā visaññuttā. **Dhātuyo**ti attasuññasabhāvā. **Kāme manasikaroto**ti kāme manasikarontassa, asubhajjhānato vuṭṭhāya agadaṁ gahetvā visaṁ vīmaṁsanto viya vīmaṁsanatthaṁ kāmābhimukhaṁ cittaṁ pesentassāti attho. **Na pakkhandatī**ti na pavisati. **Na pasīdatī**ti pasādaṁ nāpajjati. (DA.33./III,1032.) **Na santiṭṭhatī**ti na patiṭṭhati. **Na vimuccatī**ti nādhimuccati. Yathā pana kukkuṭapattaṁ vā nhārudaddulaṁ vā aggimhi pakkhittaṁ patilīyati patikuṭati pativattati na sampasāriyati; evaṁ patilīyati na pasāriyati. **Nekkhammaṁ kho panā**ti idha nekkhammaṁ nāma dasasu asubhesu paṭhamajjhānaṁ, tadassa manasikaroto cittaṁ pakkhandati. **Tassa taṁ cittan**ti tassa taṁ (CS:pg.3.215) asubhajjhānacittaṁ. **Sugatan**ti gocare gatattā suṭṭhu gataṁ. **Subhāvitan**ti ahānabhāgiyattā suṭṭhu bhāvitaṁ. **Suvuṭṭhitan**ti kāmato suṭṭhu vuṭṭhitaṁ. **Suvimuttan**ti kāmehi suṭṭhu vimuttaṁ. Kāmapaccayā āsavā nāma kāmahetukā cattāro āsavā. **Vighātā**ti dukkhā. **Pariḷāhā**ti kāmarāgapariḷāhā. **Na so taṁ vedanaṁ vedetī**ti so taṁ kāmavedanaṁ vighātapariḷāhavedanañca na vedayati. **Idamakkhātaṁ kāmānaṁ nissaraṇan**ti idaṁ asubhajjhānaṁ kāmehi nissaṭattā kāmānaṁ nissaraṇanti akkhātaṁ. Yo pana taṁ jhānaṁ pādakaṁ katvā saṅkhāre sammasanto tatiyaṁ maggaṁ patvā anāgāmiphalena nibbānaṁ disvā puna kāmā nāma natthīti jānāti, tassa cittaṁ accantanissaraṇameva. Sesapadesupi eseva nayo.

Ayaṁ pana viseso, dutiyavāre mettājhānāni byāpādassa nissaraṇaṁ nāma. Tatiyavāre karuṇājhānāni vihiṁsāya nissaraṇaṁ nāma. Catutthavāre arūpajjhānāni rūpānaṁ nissaraṇaṁ nāma. Accantanissaraṇe cettha arahattaphalaṁ yojetabbaṁ.

Pañcamavāre **sakkāyaṁ manasikaroto**ti suddhasaṅkhāre pariggaṇhitvā arahattaṁ pattassa sukkhavipassakassa phalasamāpattito vuṭṭhāya vīmaṁsanatthaṁ pañcupādānakkhandhābhimukhaṁ cittaṁ pesentassa. **Idamakkhātaṁ sakkāyanissaraṇan**ti idaṁ arahattamaggena ca phalena ca nibbānaṁ disvā ṭhitassa bhikkhuno puna sakkāyo natthīti uppannaṁ arahattaphalasamāpatticittaṁ sakkāyassa nissaraṇanti akkhātaṁ.

(DA.33.-7-7)Vimuttāyatanapañcakavaṇṇanā

322. **Vimuttāyatanānī**ti vimuccanakāraṇāni. **Atthapaṭisaṁvedino**ti pāḷi-atthaṁ jānantassa. (DA.33./III,1033.) **Dhammapaṭisaṁvedino**ti pāḷiṁ jānantassa. **Pāmojjan**ti taruṇapīti. **Pītī**ti tuṭṭhākārabhūtā balavapīti. **Kāyo**ti nāmakāyo paṭipassambhati. **Sukhaṁ vedayatī**ti sukhaṁ paṭilabhati. **Cittaṁ samādhiyatī**ti

arahattaphalasamādhinā samādhiyati. Ayañhi taṁ dhammaṁ suṇanto āgatāgataṭṭhāne jhānavipassanāmaggaphalāni jānāti, tassa evaṁ jānato pīti uppajjati. So tassā pītiyā antarā osakkituṁ na dento upacārakammaṭṭhāniko hutvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ pāpuṇāti. Taṁ sandhāya vuttaṁ-- "cittaṁ samādhiyatī"ti. Sesesupi eseva nayo (CS:pg.3.216) Ayaṁ pana viseso, **samādhinimittan**ti aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu aññataro samādhiyeva samādhinimittaṁ. **Suggahitaṁ hotī**ti-ādīsu ācariyasantike kammaṭṭhānaṁ uggaṇhantena suṭṭhu gahitaṁ hoti. **Suṭṭhu manasikatan**ti suṭṭhu upadhāritaṁ. **Suppaṭividdhaṁ paññāyā**ti paññāya suṭṭhu paccakkhaṁ kataṁ. **Tasmiṁ dhamme**ti tasmiṁ kammaṭṭhānapāḷidhamme.

Vimuttiparipācanīyāti vimutti vuccati arahattaṁ, taṁ paripācentīti **vimuttiparipācanīyā**. **Aniccasaññā**ti aniccānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Anicce dukkhasaññā**ti dukkhānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Dukkhe anattasaññā**ti anattānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Pahānasaññā**ti pahānānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Virāgasaññā**ti virāgānupassanāñāṇe uppannasaññā.

"Ime kho āvuso"ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṁ. Iti chabbīsatiyā pañcakānaṁ vasena tiṁsasatapañhe kathento thero sāmaggirasaṁ dassesīti.

Pañcakavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.33.-8)Chakkavaṇṇanā

323. Iti pañcakavasena sāmaggirasaṁ dassetvā idāni chakkavasena dassetuṁ puna desanaṁ ārabhi. Tattha **ajjhattikānī**ti ajjhattajjhattikāni. (DA.33./III,1034.) **Bāhirānī**ti tato ajjhattajjhattato bahibhūtāni. Vitthārato pana āyatanakathā **Visuddhimagge** kathitāva. **Viññāṇakāyā**ti viññāṇasamūhā. **Cakkhuviññāṇan**ti cakkhupasādanissitaṁ kusalākusalavipākaviññāṇaṁ. Esa nayo sabbattha. **Cakkhusamphasso**ti cakkhunissito samphasso. **Sotasamphassā**dīsupi eseva nayo. **Manosamphasso**ti ime dasa samphasse ṭhapetvā seso sabbo manosamphasso nāma. Vedanāchakkampi eteneva nayena veditabbaṁ. **Rūpasaññā**ti rūpaṁ ārammaṇaṁ katvā uppannā saññā. Etenupāyena sesāpi veditabbā. Cetanāchakkepi eseva nayo. Tathā taṇhāchakke.

Agāravoti (CS:pg.3.217) gāravavirahito. **Appatisso**ti appatissayo anīcavutti. Ettha pana yo bhikkhu satthari dharamāne tīsu kālesu upaṭṭhānaṁ na yāti. Satthari anupāhane caṅkamante sa-upāhano caṅkamati, nīce caṅkamante ucce caṅkamati, heṭṭhā vasante upari vasati, satthudassanaṭṭhāne ubho aṁse pārupati, chattaṁ dhāreti, upāhanaṁ dhāreti, nahāyati, uccāraṁ vā passāvaṁ vā karoti. Parinibbute pana cetiyaṁ vandituṁ na gacchati, cetiyassa paññāyanaṭṭhāne satthudassanaṭṭhāne vuttaṁ sabbaṁ karoti, ayaṁ **satthari agāravo** nāma. Yo pana dhammassavane saṁghuṭṭhe sakkaccaṁ na gacchati, sakkaccaṁ dhammaṁ na suṇāti, samullapanto nisīdati, sakkaccaṁ na gaṇhāti, na vāceti, ayaṁ **dhamme agāravo** nāma. Yo pana therena bhikkhunā anajjhiṭṭho dhammaṁ deseti, nisīdati, pañhaṁ katheti, vuḍḍhe bhikkhū ghaṭṭento gacchati, tiṭṭhati, nisīdati, dussapallatthikaṁ vā hatthapallatthikaṁ vā karoti, saṅghamajjhe ubho aṁse pārupati, chattupāhanaṁ dhāreti, ayaṁ **saṅghe agāravo** nāma. Ekabhikkhusmimpi hi agārave kate saṅghe agāravo katova hoti. Tisso sikkhā pana apūrayamānova **sikkhāya agāravo** nāma. Appamādalakkhaṇaṁ ananubrūhayamāno **appamāde agāravo** nāma. Duvidhampi **paṭisanthāraṁ** akaronto **paṭisanthāre agāravo** nāma. Cha gāravā

vuttappaṭipakkhavasena veditabbā.
(DA.33./III,1035.) **Somanassūpavicārā**ti somanassasampayuttā vicārā. **Somanassaṭṭhāniyan**ti somanassakāraṇabhūtaṁ. **Upavicaratī**ti vitakkena vitakketvā vicārena paricchindati. Esa nayo sabbattha. **Domanassūpavicārā**pi evameva veditabbā. Tathā **upekkhūpavicārā**. **Sāraṇīyadhammā** heṭṭhā vitthāritā. **Diṭṭhisāmaññagato**ti iminā pana padena Kosambakasutte paṭhamamaggo kathito. Idha cattāropi maggā.

(DA.33.-8-1)Vivādamūlachakkavaṇṇanā

325. **Vivādamūlānī**ti vivādassa mūlāni. **Kodhano**ti kujjhanalakkhaṇena kodhena samannāgato. **Upanāhī**ti vera-appaṭinissaggalakkhaṇena upanāhena samannāgato. **Ahitāya dukkhāya devamanussānan**ti dvinnaṁ bhikkhūnaṁ vivādo kathaṁ devamanussānaṁ ahitāya dukkhāya saṁvattati. Kosambakakkhandhake viya dvīsu bhikkhūsu vivādaṁ āpannesu tasmiṁ vihāre (CS:pg.3.218) tesaṁ antevāsikā vivadanti. Tesaṁ ovādaṁ gaṇhanto bhikkhunisaṅgho vivadati. Tato tesaṁ upaṭṭhākā vivadanti. Atha manussānaṁ ārakkhadevatā dve koṭṭhāsā honti. Tattha dhammavādīnaṁ ārakkhadevatā dhammavādiniyo honti adhammavādīnaṁ adhammavādiniyo. Tato ārakkhadevatānaṁ mittā bhummā devatā bhijjanti. Evaṁ paramparā yāva brahmalokā ṭhapetvā ariyasāvake sabbe devamanussā dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīhi pana adhammavādinova bahutarā honti. Tato "yaṁ bahukehi gahitaṁ, taṁ tacchan"ti dhammaṁ vissajjetvā bahutarāva adhammaṁ gaṇhanti. Te adhammaṁ purakkhatvā vadantā apāyesu nibbattanti. Evaṁ dvinnaṁ bhikkhūnaṁ vivādo devamanussānaṁ ahitāya dukkhāya hoti.

Ajjhattaṁ vāti tumhākaṁ abbhantaraparisāya. **Bahiddhā vā**ti paresaṁ parisāya.

Makkhīti paresaṁ guṇamakkhanalakkhaṇena makkhena samannāgato. **Paḷāsī**ti yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato. **Issukī**ti parasakkārādīni issāyanalakkhaṇāya issāya samannāgato. **Maccharī**ti āvāsamacchariyādīhi samannāgato. (DA.33./III,1036.) **Saṭho**ti kerāṭiko. **Māyāvī**ti katapāpapaṭicchādako. **Pāpicho**ti asantasambhāvanicchako dussīlo. **Micchādiṭṭhī**ti natthikavādī ahetukavādī akiriyavādī. **Sandiṭṭhiparāmāsī**ti sayaṁ diṭṭhimeva parāmasati. **Ādhānaggāhī**ti daḷhaggāhī. **Duppaṭinissaggī**ti na sakkā hoti gahitaṁ vissajjāpetuṁ.

Pathavīdhātūti patiṭṭhādhātu. **Āpodhātū**ti ābandhanadhātu. **Tejodhātū**ti paripācanadhātu. **Vāyodhātū**ti vitthambhanadhātu. **Ākāsadhātū**ti asamphuṭṭhadhātu. **Viññāṇadhātū**ti vijānanadhātu.

(DA.33.-8-2)Nissaraṇiyachakkavaṇṇanā

326. **Nissaraṇiyā dhātuyo**ti nissaṭadhātuyova. **Pariyādāya tiṭṭhatī**ti pariyādiyitvā hāpetvā tiṭṭhati. **'Mā hevantissa vacanīyo'**ti yasmā abhūtaṁ byākaraṇaṁ byākaroti, tasmā mā evaṁ bhaṇīti (CS:pg.3.219) vattabbo. **Yadidaṁ mettācetovimuttī**ti yā ayaṁ mettācetovimutti, idaṁ nissaraṇaṁ byāpādassa, byāpādato nissaṭāti attho. Yo pana mettāya tikacatukkajjhānato vuṭṭhito saṅkhāre sammasitvā tatiyamaggaṁ patvā "puna byāpādo natthī"ti tatiyaphalena nibbānaṁ passati, tassa cittaṁ accantaṁ nissaraṇaṁ byāpādassa. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo.

Animittā cetovimuttīti arahattaphalasamāpatti. Sā hi rāganimittādīnañceva rūpanimittādīnañca niccanimittādīnañca abhāvā "animittā"ti vuttā. **Nimittānusārī**ti vuttappabhedaṁ nimittaṁ anusaratīti nimittānusārī.

Asmīti asmimāno. **Ayamahamasmī**ti pañcasu khandhesu ayaṁ nāma ahaṁ asmīti ettāvatā arahattaṁ byākataṁ hoti. **Vicikicchākathaṁkathāsallan**ti vicikicchābhūtaṁ kathaṁkathāsallaṁ. **'Mā hevantissa vacanīyo'**ti sace te paṭhamamaggavajjhā vicikicchā uppajjati, arahattabyākaraṇaṁ micchā hoti, tasmā mā abhūtaṁ bhaṇīti vāretabbo. **Asmimānasamugghāto**ti arahattamaggo. Arahattamaggaphalavasena hi nibbāne diṭṭhe puna asmimāno natthīti arahattamaggo asmimānasamugghātoti vutto.

(DA.33./III,1037.)

(DA.33.-8-3)Anuttariyādichakkavaṇṇanā

327. **Anuttariyānī**ti anuttarāni jeṭṭhakāni. Dassanesu anuttariyaṁ **dassanānuttariyaṁ**. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha hatthiratanādīnaṁ dassanaṁ na dassanānuttariyaṁ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena dasabalassa vā bhikkhusaṅghassa vā kasiṇāsubhanimittādīnaṁ vā aññatarassa dassanaṁ **dassanānuttariyaṁ** nāma. Khattiyādīnaṁ guṇakathāsavanaṁ na savanānuttariyaṁ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena tiṇṇaṁ vā ratanānaṁ guṇakathāsavanaṁ tepiṭakabuddhavacanasavanaṁ vā **savanānuttariyaṁ** nāma. Maṇiratanādilābho na lābhānuttariyaṁ, sattavidha-ariyadhanalābho pana **lābhānuttariyaṁ** nāma. Hatthisippādisikkhanaṁ na sikkhānuttariyaṁ, sikkhattayapūraṇaṁ pana **sikkhānuttariyaṁ** nāma. Khattiyādīnaṁ pāricariyā na pāricariyānuttariyaṁ, tiṇṇaṁ pana ratanānaṁ pāricariyā **pāricariyānuttariyaṁ** nāma. Khattiyādīnaṁ guṇānussaraṇaṁ nānussatānuttariyaṁ, tiṇṇaṁ pana ratanānaṁ guṇānussaraṇaṁ **anussatānuttariyaṁ** nāma.

Anussatiyova (CS:pg.3.220) **anussatiṭṭhānāni** nāma. **Buddhānussatī**ti Buddhassa guṇānussaraṇaṁ. Evaṁ anussarato hi pīti uppajjati. So taṁ pītiṁ khayato vayato paṭṭhapetvā arahattaṁ pāpuṇāti. Upacārakammaṭṭhānaṁ nāmetaṁ gihīnampi labbhati, esa nayo sabbattha. Vitthārakathā panettha Visuddhimagge vuttanayeneva veditabbā.

(DA.33.-8-4)Satatavihārachakkavaṇṇanā

328. **Satatavihārā**ti khīṇāsavassa niccavihārā. **Cakkhunā rūpaṁ disvā**ti cakkhudvārārammaṇe āpāthagate taṁ rūpaṁ cakkhuviññāṇena disvā javanakkhaṇe iṭṭhe arajjanto **neva sumano hoti,** aniṭṭhe adussanto **na dummano**. Asamapekkhane mohaṁ anuppādento **upekkhako viharati** majjhatto, satiyā yuttattā **sato,** sampajaññena yuttattā **sampajāno**. Sesapadesupi eseva nayo. Iti chasupi dvāresu upekkhako viharatīti iminā chaḷaṅgupekkhā kathitā. **Sampajāno**ti vacanato pana cattāri ñāṇasampayuttacittāni labbhanti. **Satatavihārā**ti vacanato aṭṭhapi mahācittāni labbhanti **arajjanto adussanto**ti vacanato dasapi cittāni labbhanti. Somanassaṁ kathaṁ labbhatīti ce āsevanato labbhati.

(DA.33.-8-5)Abhijātichakkavaṇṇanā

(DA.33./III,1038.) 329. **Abhijātiyo**ti jātiyo. **Kaṇhābhijātiko samāno**ti kaṇhe nīcakule jāto hutvā. **Kaṇhaṁ dhammaṁ abhijāyatī**ti kāḷakaṁ dasadussīlyadhammaṁ pasavati karoti. So taṁ abhijāyitvā niraye nibbattati. **Sukkaṁ dhamman**ti ahaṁ pubbepi puññānaṁ akatattā nīcakule nibbatto. Idāni puññaṁ karomīti puññasaṅkhātaṁ paṇḍaraṁ dhammaṁ abhijāyati. So tena sagge nibbattati. **Akaṇhaṁ asukkaṁ nibbānan**ti nibbānañhi sace kaṇhaṁ bhaveyya, kaṇhavipākaṁ dadeyya. Sace sukkaṁ, sukkavipākaṁ dadeyya. Dvinnampi appadānato pana "akaṇhaṁ asukkan"ti vuttaṁ. Nibbānañca nāma imasmiṁ atthe arahattaṁ adhippetaṁ. Tañhi kilesanibbānante jātattā nibbānaṁ nāma. Taṁ esa abhijāyati pasavati karoti. **Sukkābhijātiko samāno**ti sukke uccakule jāto hutvā. Sesaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ.

(DA.33.-8-6)Nibbedhabhāgiyachakkavaṇṇanā

Nibbedhabhāgiyāti (CS:pg.3.221) nibbedho vuccati nibbānaṁ, taṁ bhajanti upagacchantīti **nibbedhabhāgiyā**. Aniccasaññādayo pañcake vuttā. Nirodhānupassanāñāṇe saññā **nirodhasaññā** nāma.

"Ime kho, āvuso"ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṁ. Iti dvāvīsatiyā chakkānaṁ vasena bāttiṁsasatapañhe kathento thero sāmaggirasaṁ dassesīti.

Chakkavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.33.-9)Sattakavaṇṇanā

330. Iti chakkavasena sāmaggirasaṁ dassetvā idāni sattakavasena dassetuṁ puna desanaṁ ārabhi.

Tattha sampattipaṭilābhaṭṭhena saddhāva dhanaṁ **saddhādhanaṁ**. Esa nayo sabbattha. **Paññādhanaṁ** panettha sabbaseṭṭhaṁ. Paññāya hi ṭhatvā tīṇi sucaritāni pañcasīlāni dasasīlāni pūretvā saggūpagā honti, sāvakapāramīñāṇaṁ, paccekabodhiñāṇaṁ, sabbaññutaññāṇañca paṭivijjhanti. Imāsaṁ sampattīnaṁ paṭilābhakāraṇato paññā "dhanan"ti vuttā. Sattapi cetāni lokiyalokuttaramissakāneva kathitāni. **Bojjhaṅga**kathā kathitāva.

(DA.33./III,1039.) **Samādhiparikkhārā**ti samādhiparivārā. Sammādiṭṭhādīni vuttatthāneva. Imepi satta parikkhārā lokiyalokuttarāva kathitā.

Asataṁ dhammā asantā vā dhammā lāmakā dhammāti **asaddhammā**. Vipariyāyena **saddhammā** veditabbā. Sesamettha uttānatthameva. **Saddhammesu** pana saddhādayo sabbepi vipassakasseva kathitā. Tesupi paññā lokiyalokuttarā. Ayaṁ viseso.

Sappurisānaṁ dhammāti **sappurisadhammā**. Tattha suttageyyādikaṁ dhammaṁ jānātīti **dhammaññū**. Tassa tasseva bhāsitassa atthaṁ jānātīti **atthaññū**. "Ettakomhi sīlena samādhinā paññāyā"ti evaṁ attānaṁ jānātīti **attaññū**. Paṭiggahaṇaparibhogesu mattaṁ jānātīti **mattaññū**. Ayaṁ (CS:pg.3.222) kālo uddesassa, ayaṁ kālo paripucchāya, ayaṁ kālo yogassa adhigamāyāti evaṁ kālaṁ jānātīti **kālaññū**. Ettha ca pañca vassāni uddesassa kālo. Dasa paripucchāya. Idaṁ atisambādhaṁ. Dasa vassāni pana uddesassa kālo. Vīsati paripucchāya. Tato paraṁ

yoge kammaṁ kātabbaṁ. Aṭṭhavidhaṁ parisaṁ jānātīti **parisaññū**. Sevitabbāsevitabbaṁ puggalaṁ jānātīti **puggalaññū**.

331. **Niddasavatthūnī**ti niddasādivatthūni. Niddaso bhikkhu, nibbīso, nittiṁso, niccattālīso, nippaññāso bhikkhūti evaṁ vacanakāraṇāni. Ayaṁ kira pañho titthiyasamaye uppanno. Titthiyā hi dasavassakāle mataṁ nigaṇṭhaṁ niddasoti vadanti. So kira puna dasavasso na hoti. Na kevalañca dasavassova. Navavassopi …pe… ekavassopi na hoti. Eteneva nayena vīsativassādikālepi mataṁ nibbīso, nittiṁso, niccattālīso, nippaññāsoti vadanti. Āyasmā Ānando gāme vicaranto taṁ kathaṁ sutvā vihāraṁ gantvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā āha--

"Na idaṁ, Ānanda, titthiyānaṁ adhivacanaṁ mama sāsane khīṇāsavassetaṁ adhivacanaṁ. Khīṇāsavo hi dasavassakāle parinibbuto puna dasavasso na hoti. Na kevalañca dasavassova, navavassopi …pe… ekavassopi. Na kevalañca ekavassova, dasamāsikopi …pe… ekamāsikopi. Ekadivasikopi. Ekamuhuttopi na hoti eva. Kasmā? Puna paṭisandhiyā abhāvā. Nibbīsādīsupi eseva nayo. Iti Bhagavā mama sāsane khīṇāsavassetaṁ adhivacanan"ti
(DA.33./III,1040.) Vatvā yehi kāraṇehi so niddaso hoti, tāni dassetuṁ satta niddasavatthūni deseti. Theropi tameva desanaṁ uddharitvā satta niddasavatthūni **idhāvuso, bhikkhu, sikkhāsamādāne**ti-ādimāha. Tattha **idhā**ti imasmiṁ sāsane. **Sikkhāsamādāne tibbacchando hotī**ti sikkhattayapūraṇe bahalacchando hoti. **Āyatiñca sikkhāsamādāne avigatapemo**ti (CS:pg.3.223) anāgate punadivasādīsupi sikkhāpūraṇe avigatapemena samannāgato hoti. **Dhammanisantiyā**ti dhammanisāmanāya. Vipassanāyetaṁ adhivacanaṁ. **Icchāvinaye**ti taṇhāvinayane. **Paṭisallāne**ti ekībhāve. **Vīriyārambhe**ti kāyikacetasikassa vīriyassa pūraṇe. **Satinepakke**ti satiyañceva nepakkabhāve ca. **Diṭṭhipaṭivedhe**ti maggadassane. Sesaṁ sabbattha vuttanayeneva veditabbaṁ.

Saññāsu asubhānupassanāñāṇe saññā **asubhasaññā**. Ādīnavānupassanāñāṇe saññā **ādīnavasaññā** nāma. Sesā heṭṭhā vuttā eva. Balasattakaviññāṇaṭṭhitisattakapuggalasattakāni vuttanayāneva Appahīnaṭṭhena anusayantīti **anusayā**. Thāmagato kāmarāgo kāmarāgānusayo. Esa nayo sabbattha. Saṁyojanasattakaṁ uttānatthameva.

(DA.33.-9-1)Adhikaraṇasamathasattakavaṇṇanā

Adhikaraṇasamathesu adhikaraṇāni samenti vūpasamentīti **adhikaraṇasamathā**. **Uppannuppannānan**ti uppannānaṁ uppannānaṁ. **Adhikaraṇānan**ti vivādādhikaraṇaṁ anuvādādhikaraṇaṁ āpattādhikaraṇaṁ kiccādhikaraṇanti imesaṁ catunnaṁ. **Samathāya vūpasamāyā**ti samathatthañceva vūpasamanatthañca. **Sammukhāvinayo dātabbo …pe… tiṇavatthārako**ti ime satta samathā dātabbā.

Tatrāyaṁ vinicchayanayo. Adhikaraṇesu tāva dhammoti vā adhammoti vā aṭṭhārasahi vatthūhi vivadantānaṁ bhikkhūnaṁ yo vivādo, idaṁ **vivādādhikaraṇaṁ** nāma. (DA.33./III,1041.) Sīlavipattiyā vā ācāradiṭṭhi-ājīvavipattiyā vā anuvadantānaṁ anuvādo upavadanā ceva codanā ca, idaṁ **anuvādādhikaraṇaṁ** nāma. Mātikāya āgatā pañca, vibhaṅge dveti sattapi āpattikkhandhā, idaṁ **āpattādhikaraṇaṁ** nāma. Saṅghassa apalokanādīnaṁ catunnaṁ kammānaṁ karaṇaṁ, idaṁ **kiccādhikaraṇaṁ** nāma.

Tattha vivādādhikaraṇaṁ dvīhi samathehi sammati sammukhāvinayena ca

yebhuyyasikāya ca. Sammukhāvinayeneva sammamānaṁ yasmiṁ vihāre uppannaṁ tasmiṁyeva vā aññattha vūpasametuṁ gacchantānaṁ antarāmagge vā yattha gantvā saṅghassa niyyātitaṁ tattha saṅghena vā saṅghe vūpasametuṁ asakkonte tattheva (CS:pg.3.224) ubbāhikāya sammatapuggalehi vā vinicchitaṁ sammati. Evaṁ sammamāne ca panetasmiṁ yā saṅghasammukhatā dhammasammukhatā vinayasammukhatā puggalasammukhatā, ayaṁ **sammukhāvinayo** nāma.

Tattha ca kārakasaṅghassa saṅghasāmaggivasena sammukhībhāvo **saṅghasammukhatā**. Sametabbassa vatthuno bhūtatā **dhammasammukhatā**. Yathā taṁ sametabbaṁ, tatheva sammanaṁ **vinayasammukhatā**. Yo ca vivadati, yena ca vivadati, tesaṁ ubhinnaṁ atthapaccatthikānaṁ sammukhībhāvo **puggalasammukhatā**. Ubbāhikāya vūpasame panettha saṅghasammukhatā parihāyati. Evaṁ tāva sammukhāvinayeneva sammati.

Sace panevampi na sammati, atha naṁ ubbāhikāya sammatā bhikkhū "na mayaṁ sakkoma vūpasametun"ti saṅghasseva niyyātenti, tato saṅgho pañcaṅgasamannāgataṁ bhikkhuṁ salākaggāhāpakaṁ sammannati. Tena guḷhakavivaṭakasakaṇṇajappakesu tīsu salākaggāhesu aññataravasena salākaṁ gāhāpetvā sannipatitaparisāya dhammavādīnaṁ yebhuyyatāya yathā te dhammavādino vadanti, evaṁ vūpasantaṁ adhikaraṇaṁ sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca vūpasantaṁ hoti.

Tattha sammukhāvinayo vuttanayo eva. Yaṁ pana yebhuyyasikākammassa karaṇaṁ, ayaṁ **yebhuyyasikā** nāma. Evaṁ vivādādhikaraṇaṁ dvīhi samathehi sammati. **Anuvādādhikaraṇaṁ** catūhi samathehi sammati-- sammukhāvinayena (DA.33./III,1042.) ca sativinayena ca amūḷhavinayena ca tassapāpiyasikāya ca. **Sammukhāvinayeneva** sammamānaṁ yo ca anuvadati, yañca anuvadati, tesaṁ vacanaṁ sutvā sace kāci āpatti natthi, ubho khamāpetvā, sace atthi, ayaṁ nāmettha āpattīti evaṁ vinicchitaṁ vūpasammati. Tattha sammukhāvinayalakkhaṇaṁ vuttanayameva. Yadā pana khīṇāsavassa bhikkhuno amūlikāya sīlavipattiyā anuddhaṁsitassa sativinayaṁ yācamānassa saṅgho ñatticatutthena kammena sativinayaṁ deti, tadā sammukhāvinayena ca sativinayena ca vūpasantaṁ hoti. Dinne pana sativinaye puna tasmiṁ puggale kassaci anuvādo na ruhati.

Yadā ummattako bhikkhu ummādavasena assāmaṇake ajjhācāre "saratāyasmā evarūpiṁ āpattin"ti bhikkhūhi codiyamāno "ummattakena me (CS:pg.3.225) āvuso, etaṁ kataṁ, nāhaṁ taṁ sarāmī"ti bhaṇantopi bhikkhūhi codiyamānova puna acodanatthāya amūḷhavinayaṁ yācati, saṅgho cassa ñatticatutthena kammena amūḷhavinayaṁ deti, tadā sammukhāvinayena ca amūḷhavinayena ca vūpasantaṁ hoti. Dinne pana amūḷhavinaye puna tasmiṁ puggale kassaci tappaccayā anuvādo na ruhati.

Yadā pana pārājikena vā pārājikasāmantena vā codiyamānassa aññenaññaṁ paṭicarato pāpussannatāya pāpiyassa puggalassa "sacāyaṁ acchinnamūlo bhavissati, sammā vattitvā osāraṇaṁ labhissati. Sace chinnamūlo ayamevassa nāsanā bhavissatī"ti maññamāno saṅgho ñatticatutthena kammena tassapāpiyasikaṁ karoti, tadā sammukhāvinayena ca tassapāpiyasikāya ca vūpasantaṁ hotīti. Evaṁ anuvādādhikaraṇaṁ catūhi samathehi sammati. **Āpattādhikaraṇaṁ** tīhi samathehi sammati sammukhāvinayena ca paṭiññātakaraṇena ca tiṇavatthārakena ca. Tassa sammukhāvinayeneva vūpasamo natthi. Yadā pana ekassa vā bhikkhuno santike saṅghagaṇamajjhesu vā bhikkhu lahukaṁ āpattiṁ deseti, tadā **āpattādhikaraṇaṁ** sammukhāvinayena ca paṭiññātakaraṇena ca vūpasammati.

Tattha sammukhāvinaye tāva yo ca deseti, yassa ca deseti, tesaṁ sammukhībhāvo puggalasammukhatā. Sesaṁ vuttanayameva.

Puggalassa gaṇassa ca desanākāle saṅghasammukhatā parihāyati. Yā panettha ahaṁ, bhante, itthannāmaṁ āpattiṁ (DA.33./III,1043.) āpannoti ca āma, passāmīti ca paṭiññā, tāya paṭiññāya "āyatiṁ saṁvareyyāsī"ti karaṇaṁ, taṁ **paṭiññātakaraṇaṁ** nāma. Saṅghādisese hi parivāsādiyācanā paṭiññā. Parivāsādīnaṁ dānaṁ paṭiññātakaraṇaṁ nāma. Dve pakkhajātā pana bhaṇḍanakārakā bhikkhū bahuṁ assāmaṇakaṁ ajjhācaritvā puna lajjidhamme uppanne sace mayaṁ imāhi āpattīhi aññamaññaṁ kāressāma, siyāpi taṁ adhikaraṇaṁ kakkhaḷattāya saṁvatteyyāti aññamaññaṁ āpattiyā kārāpane dosaṁ disvā yadā tiṇavatthārakakammaṁ karonti, tadā āpattādhikaraṇaṁ sammukhāvinayena ca tiṇavatthārakena ca sammati.

Tattha hi yattakā hatthapāsūpagatā "na metaṁ khamatī"ti evaṁ diṭṭhāvikammaṁ akatvā niddampi okkantā honti, sabbesaṁ ṭhapetvā thullavajjañca gihipaṭisaṁyuttañca (CS:pg.3.226) sabbāpattiyo vuṭṭhahanti, evaṁ āpattādhikaraṇaṁ tīhi samathehi sammati. **Kiccādhikaraṇaṁ** ekena samathena sammati sammukhāvinayeneva. Imāni cattāri adhikaraṇāni yathānurūpaṁ imehi sattahi samathehi sammanti. Tena vuttaṁ-- uppannuppannānaṁ adhikaraṇānaṁ samathāya vūpasamāya sammukhāvinayo dātabbo …pe… tiṇavatthārakoti. Ayamettha vinicchayanayo. Vitthāro pana samathakkhandhake āgatoyeva. Vinicchayopissa samantapāsādikāyaṁ vutto.

"Ime kho, āvuso"ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṁ. Iti cuddasannaṁ sattakānaṁ vasena aṭṭhanavuti pañhe kathento thero sāmaggirasaṁ dassesīti.

Sattakavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.33.-10)Aṭṭhakavaṇṇanā

333. Iti sattakavasena sāmaggirasaṁ dassetvā idāni aṭṭhakavasena dassetuṁ puna desanaṁ ārabhi. Tattha **micchattā**ti ayāthāvā micchāsabhāvā. **Sammattā**ti yāthāvā sammāsabhāvā.

334. **Kusītavatthūnī**ti kusītassa alasassa vatthūni patiṭṭhā kosajjakāraṇānīti attho. **Kammaṁ kattabbaṁ hotī**ti cīvaravicāraṇādikammaṁ kātabbaṁ hoti. **Na vīriyaṁ ārabhatī**ti duvidhampi vīriyaṁ nārabhati. **Appattassā**ti jhānavipassanāmaggaphaladhammassa appattassa pattiyā. (DA.33./III,1044.) **Anadhigatassā**ti tasseva anadhigatassa adhigamatthāya. **Asacchikatassā**ti tasseva apaccakkhakatassa sacchikaraṇatthāya. **Idaṁ paṭhaman**ti idaṁ handāhaṁ nipajjāmīti evaṁ osīdanaṁ paṭhamaṁ kusītavatthu. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. "Māsācitaṁ maññe"ti ettha pana **māsācitaṁ** nāma tintamāso. Yathā tintamāso garuko hoti, evaṁ garukoti adhippāyo. **Gilānā vuṭṭhito hotī**ti gilāno hutvā pacchā vuṭṭhito hoti.

335. **Ārambhavatthūnī**ti vīriyakāraṇāni. Tesampi imināva nayena attho veditabbo.

336. **Dānavatthūnī**ti (CS:pg.3.227) dānakāraṇāni. **Āsajja dānaṁ detī**ti patvā dānaṁ deti. Āgataṁ disvāva muhuttaṁyeva nisīdāpetvā sakkāraṁ katvā dānaṁ deti, dassāmi dassāmīti na kilameti. Iti ettha āsādanaṁ dānakāraṇaṁ nāma hoti. **Bhayā dānaṁ detī**ti-ādīsupi bhayādīni dānakāraṇānīti veditabbāni. Tattha **bhayaṁ** nāma ayaṁ adāyako akārakoti garahābhayaṁ vā apāyabhayaṁ vā. **Adāsi me**ti mayhaṁ

pubbe esa idaṁ nāma adāsīti deti. **Dassati me**ti anāgate idaṁ nāma dassatīti deti. **Sāhu dānan**ti dānaṁ nāma sādhu sundaraṁ, Buddhādīhi paṇḍitehi pasatthanti deti. **Cittālaṅkāracittaparikkhāratthaṁ dānaṁ detī**ti samathavipassanācittassa alaṅkāratthañceva parivāratthañca deti. Dānañhi cittaṁ mudukaṁ karoti. Yena laddhaṁ hoti, sopi laddhaṁ meti muducitto hoti, yena dinnaṁ, sopi dinnaṁ mayāti muducitto hoti, iti ubhinnampi cittaṁ mudukaṁ karoti, teneva "adantadamanaṁ dānan"ti vuccati. Yathāha--

"Adantadamanaṁ dānaṁ, adānaṁ dantadūsakaṁ;
Dānena piyavācāya, unnamanti namanti cā"ti.

(DA.33./III,1045.) Imesu pana aṭṭhasu dānesu cittālaṅkāradānameva uttamaṁ.

337. **Dānūpapattiyo**ti dānapaccayā upapattiyo. **Dahatī**ti ṭhapeti. **Adhiṭṭhātī**ti tasseva vevacanaṁ. **Bhāvetī**ti vaḍḍheti. **Hīne vimuttan**ti hīnesu pañcakāmaguṇesu vimuttaṁ. **Uttari abhāvitan**ti tato uttari maggaphalatthāya abhāvitaṁ. **Tatrūpapattiyā saṁvattatī**ti yaṁ patthetvā kusalaṁ kataṁ, tattha tattha nibbattanatthāya saṁvattati.

Vītarāgassāti maggena vā samucchinnarāgassa samāpattiyā vā vikkhambhitarāgassa. Dānamatteneva hi brahmaloke nibbattituṁ na sakkā. Dānaṁ pana samādhivipassanācittassa alaṅkāro parivāro hoti. Tato dānena muducitto brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattati. Tena vuttaṁ "vītarāgassa no sarāgassā"ti.

Khattiyānaṁ parisā **khattiyaparisā,** samūhoti attho. Esa nayo sabbattha.

Lokassa (CS:pg.3.228) dhammā **lokadhammā**. Etehi mutto nāma natthi, Buddhānampi hontiyeva. Vuttampi cetaṁ-- "Atthime, bhikkhave, lokadhammā lokaṁ anuparivattanti, loko ca aṭṭha lokadhamme anuparivattatī"ti (a.ni.8.5). **Lābho alābho**ti lābhe āgate alābho āgato evāti veditabbo. **Yasā**dīsupi eseva nayo.

338. Abhibhāyatanavimokkhakathā heṭṭhā kathitā eva.

"Ime kho, āvuso"ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṁ. Iti ekādasannaṁ aṭṭhakānaṁ vasena aṭṭhāsīti pañhe kathento thero sāmaggirasaṁ dassesīti.

Aṭṭhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.33.-11)Navakavaṇṇanā

340. Iti aṭṭhakavasena sāmaggirasaṁ dassetvā idāni navakavasena dassetuṁ puna desanaṁ ārabhi. Tattha **āghātavatthūnī**ti āghātakāraṇāni. **Āghātaṁ bandhatī**ti kopaṁ bandhati karoti uppādeti.

Taṁ kutettha labbhāti taṁ anatthacaraṇaṁ mā ahosīti etasmiṁ puggale kuto labbhā, kena kāraṇena sakkā laddhuṁ (DA.33./III,1046.) Paro nāma parassa attano cittaruciyā anatthaṁ karotīti evaṁ cintetvā āghātaṁ paṭivinodeti. Atha vā sacāhaṁ paṭikopaṁ kareyyaṁ, taṁ kopakaraṇaṁ ettha puggale kuto labbhā, kena kāraṇena laddhabbanti attho. Kuto lābhātipi pāṭho, sacāhaṁ ettha kopaṁ kareyyaṁ, tasmiṁ me kopakaraṇe kuto lābhā, lābhā nāma ke siyunti attho. Imasmiñca atthe **tan**ti nipātamattameva hoti.

341. **Sattāvāsā**ti sattānaṁ āvāsā, vasanaṭṭhānānīti attho. Tattha suddhāvāsāpi sattāvāsova, asabbakālikattā pana na gahitā. Suddhāvāsā hi Buddhānaṁ khandhāvārasadisā. Asaṅkhyeyyakappe Buddhesu anibbattantesu (CS:pg.3.229) taṁ

ṭhānaṁ suññaṁ hotīti asabbakālikattā na gahitā. Sesamettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttameva.

342. Akkhaṇesu **dhammo ca desiyatī**ti catusaccadhammo desiyati. **Opasamiko**ti kilesūpasamakaro. **Parinibbāniko**ti kilesaparinibbānena parinibbānāvaho. **Sambodhagāmī**ti catumaggañāṇapaṭivedhagāmī. **Aññataran**ti asaññabhavaṁ vā arūpabhavaṁ vā.

343. **Anupubbavihārā**ti anupaṭipāṭiyā samāpajjitabbavihārā.

344. **Anupubbanirodhā**ti anupaṭipāṭiyā nirodhā.

"Ime, kho āvuso"ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṁ. Iti channaṁ navakānaṁ vasena catupaṇṇāsa pañhe kathento thero sāmaggirasaṁ dassesīti.

Navakavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.33.-12)Dasakavaṇṇanā

345. Iti navakavasena sāmaggirasaṁ dassetvā idāni dasakavasena dassetuṁ puna desanaṁ ārabhi. Tattha **nāthakaraṇā**ti "sanāthā, bhikkhave, viharatha mā anāthā, dasa ime, bhikkhave, dhammā nāthakaraṇā"ti (a.ni.10.18) evaṁ akkhātā attano patiṭṭhākarā dhammā.

Kalyāṇamittoti-ādīsu sīlādiguṇasampannā kalyāṇā assa mittāti **kalyāṇamitto**. Te cassa ṭhānanisajjādīsu saha ayanato sahāyāti **kalyāṇasahāyo**. Cittena ceva kāyena ca kalyāṇamittesu eva sampavaṅko onatoti **kalyāṇasampavaṅko**. (DA.33./III,1047.) **Suvaco hotī**ti sukhena vattabbo hoti sukhena anusāsitabbo. **Khamo**ti gāḷhena pharusena kakkhaḷena vuccamāno khamati, na kuppati. **Padakkhiṇaggāhī anusāsanin**ti yathā ekacco ovadiyamāno vāmato gaṇhāti, paṭippharati vā asuṇanto vā gacchati, evaṁ akatvā "ovadatha, bhante (CS:pg.3.230) anusāsatha, tumhesu anovadantesu ko añño ovadissatī"ti padakkhiṇaṁ gaṇhāti.

Uccāvacānīti uccāni ca avacāni ca. **Kiṁ karaṇīyānī**ti kiṁ karomīti evaṁ vatvā kattabbakammāni. Tattha **uccakammāni** nāma cīvarassa karaṇaṁ rajanaṁ cetiye sudhākammaṁ uposathāgāracetiyagharabodhiyagharesu kattabbanti evamādi. **Avacakammaṁ** nāma pādadhovanamakkhanādikhuddakakammaṁ. **Tatrupāyāyā**ti tatrupagamanīyā. **Alaṁ kātun**ti kātuṁ samattho hoti. **Alaṁ saṁvidhātun**ti vicāretuṁ samattho.

Dhamme assa kāmo sinehoti **dhammakāmo,** tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ piyāyatīti attho. **Piyasamudāhāro**ti parasmiṁ kathente sakkaccaṁ suṇāti, sayañca paresaṁ desetukāmo hotīti attho. "Abhidhamme abhivinaye"ti ettha dhammo abhidhammo, vinayo abhivinayoti catukkaṁ veditabbaṁ. Tattha **dhammo**ti Suttantapiṭakaṁ. **Abhidhammo**ti satta pakaraṇāni. **Vinayo**ti ubhatovibhaṅgā. **Abhivinayo**ti khandhakaparivārā. Atha vā Suttantapiṭakampi Abhidhammapiṭakampi **dhammo** eva. Maggaphalāni **abhidhammo**. Sakalaṁ Vinayapiṭakaṁ **vinayo**. Kilesavūpasamakāraṇaṁ **abhivinayo**. Iti sabbasmimpi ettha dhamme abhidhamme Vinaye abhivinaye ca. **Uḷārapāmojjo**ti bahulapāmojjo hotīti attho.

Kusalesu dhammesūti kāraṇatthe bhummaṁ, catubhūmakakusaladhammakāraṇā, tesaṁ adhigamatthāya anikkhittadhuro hotīti attho.

346. Kasiṇadasake sakalaṭṭhena **kasiṇāni**. Tadārammaṇānaṁ dhammānaṁ khettaṭṭhena vā adhiṭṭhānaṭṭhena vā **āyatanāni**. **Uddhan**ti upari gaganatalābhimukhaṁ.

(DA.33./III,1048.) **Adho**ti heṭṭhā bhūmitalābhimukhaṁ. **Tiriyan**ti khettamaṇḍalamiva samantā paricchinditvā. Ekacco hi uddhameva kasiṇaṁ vaḍḍheti, ekacco adho, ekacco samantato. Tena tena vā kāraṇena evaṁ pasāreti ālokamiva rūpadassanakāmo. Tena vuttaṁ "pathavīkasiṇameko sañjānāti uddhaṁ adho tiriyan"ti. **Advayan**ti idaṁ pana ekassa aññabhāvānupagamanatthaṁ vuttaṁ. Yathā hi udakaṁ paviṭṭhassa sabbadisāsu udakameva hoti, na aññaṁ, evameva pathavīkasiṇaṁ pathavīkasiṇameva hoti (CS:pg.3.231) natthi tassa añño kasiṇasambhedoti. Esa nayo sabbattha. **Appamāṇan**ti idaṁ tassa tassa pharaṇa-appamāṇavasena vuttaṁ. Tañhi cetasā pharanto sakalameva pharati, na "ayamassa ādi, idaṁ majjhan"ti pamāṇaṁ gaṇhātīti. **Viññāṇakasiṇan**ti cettha kasiṇugghāṭimākāse pavattaviññāṇaṁ. Tattha kasiṇavasena kasiṇugghāṭimākāse kasiṇugghāṭimākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhaṁ adho tiriyatā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo. Kammaṭṭhānabhāvanānayena panetāni pathavīkasiṇādīni vitthārato Visuddhimagge vuttāneva.

(DA.33.-12-1)Akusalakammapathadasakavaṇṇanā

347. Kammapathesu kammāneva sugatiduggatīnaṁ pathabhūtattā **kammapathā** nāma. Tesu pāṇātipāto adinnādānaṁ musāvādādayo ca cattāro brahmajāle vitthāritā eva. **Kāmesumicchācāro**ti ettha pana **kāmesū**ti methunasamācāresu methunavatthūsu vā. **Micchācāro**ti ekantanindito lāmakācāro. Lakkhaṇato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārappavattā agamanīyaṭṭhānavītikkamacetanā **kāmesumicchācāro**.

Tattha **agamanīyaṭṭhānaṁ** nāma purisānaṁ tāva māturakkhitā, piturakkhitā, mātāpiturakkhitā, bhāturakkhitā, bhaginirakkhitā, ñātirakkhitā, gottarakkhitā, dhammarakkhitā, sārakkhā, saparidaṇḍāti māturakkhitādayo dasa. Dhanakkītā, chandavāsinī, bhogavāsinī, paṭavāsinī, odapattakinī, obhatacumbaṭā, dāsī ca bhariyā ca, kammakārī ca bhariyā ca, dhajāhaṭā, muhuttikāti etā dhanakkītādayo dasāti vīsati. Itthīsu pana dvinnaṁ sārakkhasaparidaṇḍānaṁ dasannañca dhanakkītādīnanti dvādasannaṁ itthīnaṁ añne purisā. Idaṁ agamanīyaṭṭhānaṁ nāma. So panesa micchācāro sīlādiguṇarahite agamanīyaṭṭhāne appasāvajjo. (DA.33./III,1049.) Sīlādiguṇasampanne mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā agamanīyavatthu, tasmiṁ sevanacittaṁ, sevanappayogo, maggenamaggappaṭipatti-adhivāsananti. Eko payogo sāhatthiko eva.

Abhijjhāyatīti **abhijjhā,** parabhaṇḍābhimukhī hutvā tanninnatāya pavattatīti attho. Sā "Aho vata idaṁ mamassā"ti evaṁ parabhaṇḍābhijjhāyanalakkhaṇā adinnādānaṁ viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Tassā dve sambhārā parabhaṇḍaṁ, attano pariṇāmanañca. Parabhaṇḍavatthuke hi (CS:pg.3.232) lobhe uppannepi na tāva kammapathabhedo hoti, yāva "Aho vatīdaṁ mamassā"ti attano na pariṇāmeti.

Hitasukhaṁ byāpādayatīti **byāpādo**. So paraṁ vināsāya manopadosalakkhaṇo pharusāvācā viya appasāvajjo mahāsāvajjo ca. Tassa dve sambhārā parasatto ca, tassa vināsacintā ca. Parasattavatthuke hi kodhe uppannepi na tāva kammapathabhedo hoti, yāva "Aho vatāyaṁ ucchijjheyya vinasseyyā"ti tassa vināsaṁ na cinteti.

Yathābhuccagahaṇābhāvena micchā passatīti **micchādiṭṭhi**. Sā "natthi dinnan"ti-ādinā nayena viparītadassanalakkhaṇā. Samphappalāpo viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Apica aniyatā appasāvajjā, niyatā mahāsāvajjā. Tassā dve sambhārā vatthuno ca gahitākāraviparītatā, yathā ca taṁ gaṇhāti, tathābhāvena tassūpaṭṭhānanti.

Imesaṁ pana dasannaṁ akusalakammapathānaṁ dhammato koṭṭhāsato

ārammaṇato vedanāto mūlatoti pañcahākārehi vinicchayo veditabbo.

Tattha **dhammato**ti etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanādhammāva honti. Abhijjhādayo tayo cetanāsampayuttā.

Koṭṭhāsatoti paṭipāṭiyā satta, micchādiṭṭhi cāti ime aṭṭha kammapathā eva honti, no mūlāni. Abhijjhābyāpādā kammapathā ceva mūlāni ca. Abhijjhā hi mūlaṁ patvā lobho akusalamūlaṁ hoti. Byāpādo doso akusalamūlaṁ hoti.

Ārammaṇatoti pāṇātipāto jīvitindriyārammaṇato saṅkhārārammaṇo hoti. Adinnādānaṁ sattārammaṇaṁ vā saṅkhārārammaṇaṁ vā, micchācāro phoṭṭhabbavasena saṅkhārārammaṇo. "Sattārammaṇo"tipi eke. Musāvādo sattārammaṇo vā saṅkhārārammaṇo vā, tathā pisuṇavācā. Pharusavācā sattārammaṇāva. Samphappalāpo diṭṭhasutamutaviññātavasena sattārammaṇo (DA.33./III,1050.) vā saṅkhārārammaṇo vā. Tathā abhijjhā. Byāpādo sattārammaṇova. Micchādiṭṭhi tebhūmakadhammavasena saṅkhārārammaṇā.

Vedanātoti (CS:pg.3.233) pāṇātipāto dukkhavedano hoti. Kiñcāpi hi rājāno coraṁ disvā hasamānāpi "gacchatha naṁ ghātethā"ti vadanti, sanniṭṭhāpakacetanā pana dukkhasampayuttāva hoti. Adinnādānaṁ tivedanaṁ. Micchācāro sukhamajjhattavasena dvivedano. Sanniṭṭhāpakacitte pana majjhattavedano na hoti. Musāvādo tivedano. Tathā pisuṇavācā. Pharusavācā dukkhavedanā. Samphappalāpo tivedano. Abhijjhā sukhamajjhattavasena dvivedanā tathā micchādiṭṭhi. Byāpādo dukkhavedano.

Mūlatoti pāṇātipāto dosamohavasena dvimūlako hoti. Adinnādānaṁ dosamohavasena vā lobhamohavasena vā. Micchācāro lobhamohavasena. Musāvādo dosamohavasena vā lobhamohavasena vā tathā pisuṇavācā samphappalāpo ca. Pharusavācā dosamohavasena. Abhijjhā mohavasena ekamūlā. Tathā byāpādo. Micchādiṭṭhi lobhamohavasena dvimūlāti.

(DA.33.-12-2)Kusalakammapathadasakavaṇṇanā

Pāṇātipātā veramaṇiādīni samādānasampattasamucchedaviratavasena veditabbāni.

Dhammato pana etesupi paṭipāṭiyā satta cetanāpi vattanti viratiyopi. Ante tayo cetanāsampayuttāva.

Koṭṭhāsatoti paṭipāṭiyā satta kammapathā eva, no mūlāni. Ante tayo kammapathā ceva mūlāni ca. Anabhijjhā hi mūlaṁ patvā alobho kusalamūlaṁ hoti. Abyāpādo adoso kusalamūlaṁ. Sammādiṭṭhi amoho kusalamūlaṁ.

Ārammaṇatoti pāṇātipātādīnaṁ ārammaṇāneva etesaṁ ārammaṇāni. Vītikkamitabbatoyeva hi veramaṇī nāma hoti. Yathā pana nibbānārammaṇo ariyamaggo kilese pajahati, evaṁ jīvitindriyādi-ārammaṇāpete kammapathā pāṇātipātādīni dussīlyāni pajahantīti veditabbā.

Vedanātoti (CS:pg.3.234) sabbe sukhavedanā honti majjhattavedanā vā. Kusalaṁ patvā hi dukkhavedanā nāma natthi.

Mūlatoti paṭipāṭiyā satta ñāṇasampayuttacittena viramantassa alobha-adosa-amohavasena timūlāni honti, ñāṇavippayuttacittena viramantassa dvimūlāni. Anabhijjhā ñāṇasampayuttacittena viramantassa dvimūlā, ñāṇavippayuttacittena ekamūlā. Alobho pana attanāva attano mūlaṁ na hoti. Abyāpādepi eseva (DA.33./III,1051.) nayo. Sammādiṭṭhi alobhādosavasena dvimūlā evāti.

(DA.33.-12-3)Ariyavāsadasakavaṇṇanā

348. **Ariyavāsā**ti ariyā eva vasiṁsu vasanti vasissanti etesūti ariyavāsā. **Pañcaṅgavippahīno**ti pañcahi aṅgehi vippayuttova hutvā khīṇāsavo avasi vasati vasissatīti tasmā ayaṁ pañcaṅgavippahīnatā, ariyassa vāsattā ariyavāsoti vutto. Esa nayo sabbattha.

Evaṁ kho, āvuso, bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hotīti chaḷaṅgupekkhāya samannāgato hoti. Chaḷaṅgupekkhā nāma keti? Ñāṇādayo. "Ñāṇan"ti vutte kiriyato cattāri ñāṇasampayuttacittāni labbhanti. "Satatavihāro"ti vutte aṭṭha mahācittāni. "Rajjanadussanaṁ natthī"ti vutte dasa cittāni labbhanti. Somanassaṁ āsevanavasena labbhati.

Satārakkhena cetasāti khīṇāsavassa hi tīsu dvāresu sabbakālaṁ sati ārakkhakiccaṁ sādheti. Tenevassa "carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṁ samitaṁ ñāṇadassanaṁ paccupaṭṭhitaṁ hotī"ti vuccati.

Puthusamaṇabrāhmaṇānanti bahūnaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ. Ettha ca **samaṇā**ti pabbajjupagatā. **Brāhmaṇā**ti bhovādino. **Puthupaccekasaccānī**ti bahūni pāṭekkasaccāni, idameva dassanaṁ saccaṁ, idameva dassanaṁ saccanti evaṁ pāṭiyekkaṁ gahitāni bahūni saccānīti attho. **Nunnānī**ti nihatāni. **Paṇunnānī**ti suṭṭhu nihatāni. **Cattānī**ti vissaṭṭhāni. **Vantānī**ti vamitāni. **Muttānī**ti chinnabandhanāni (CS:pg.3.235) katāni. **Pahīnānī**ti pajahitāni. **Paṭinissaṭṭhānī**ti yathā na puna cittaṁ āruhanti, evaṁ paṭinissajjitāni. Sabbāneva tāni gahitaggahaṇassa vissaṭṭhabhāvavevacanāni.

Samavayasaṭṭhesanoti ettha **avayā**ti anūnā. **Saṭṭhā**ti vissaṭṭhā. Sammā avayā saṭṭhā esanā assāti **samavayasaṭṭhesano**. Sammā vissaṭṭhasabba-esanoti attho. **Rāgā cittaṁ vimuttan**ti-ādīhi maggassa kiccanipphatti kathitā.
(DA.33./III,1052.) **Rāgo me pahīno**ti-ādīhi paccavekkhaṇāya phalaṁ kathitaṁ.

(DA.33.-12-4)Asekkhadhammadasakavaṇṇanā

Asekkhā sammādiṭṭhīti-ādayo sabbepi phalasampayuttadhammā eva. Ettha ca sammādiṭṭhi, sammāñāṇanti dvīsu ṭhānesu paññāva kathitā. **Sammāvimuttī**ti iminā padena vuttāvasesā. Phalasamāpattidhammā saṅgahitāti veditabbā.

"Ime kho, āvuso"ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṁ. Iti channaṁ dasakānaṁ vasena samasaṭṭhi pañhe kathento thero sāmaggirasaṁ dassesīti.

Dasakavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.33.-12-5)Pañhasamodhānavaṇṇanā

349. Idha pana ṭhatvā pañhā samodhānetabbā. Imasmiñhi Sutte ekakavasena dve pañhā kathitā. Dukavasena sattati. Tikavasena asītisataṁ. Catukkavasena dvesatāni. Pañcakavasena tiṁsasataṁ. Chakkavasena bāttiṁsasataṁ. Sattakavasena aṭṭhanavuti. Aṭṭhakavasena aṭṭhāsīti. Navakavasena catupaṇṇāsa. Dasakavasena samasaṭṭhīti evaṁ sahassaṁ cuddasa pañhā kathitā.

Imañhi suttantaṁ ṭhapetvā tepiṭake Buddhavacane añño suttanto evaṁ

bahupañhapaṭimaṇḍito natthi. Bhagavā imaṁ suttantaṁ ādito paṭṭhāya sakalaṁ (CS:pg.3.236) sutvā cintesi-- "dhammasenāpati Sāriputto Buddhabalaṁ dīpetvā appaṭivattiyaṁ sīhanādaṁ nadati. Sāvakabhāsitoti vutte okappanā na hoti, jinabhāsitoti vutte hoti, tasmā jinabhāsitaṁ katvā devamanussānaṁ okappanaṁ imasmiṁ suttante uppādessāmī"ti. Tato vuṭṭhāya sādhukāraṁ adāsi. Tena vuttaṁ "atha kho Bhagavā vuṭṭhahitvā āyasmantaṁ Sāriputtaṁ āmantesi, sādhu, sādhu, Sāriputta, sādhu kho tvaṁ Sāriputta, bhikkhūnaṁ saṅgītipariyāyaṁ abhāsī"ti.

Tattha **saṅgītipariyāyan**ti sāmaggiyā kāraṇaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- "sādhu, kho tvaṁ, Sāriputta, mama sabbaññutaññāṇena saṁsanditvā bhikkhūnaṁ sāmaggirasaṁ abhāsī"ti. **Samanuñño Satthā ahosī**ti anumodanena samanuñño ahosi. Ettakena ayaṁ suttanto jinabhāsito nāma jāto. Desanāpariyosāne imaṁ suttantaṁ manasikarontā te bhikkhū arahattaṁ pāpuṇiṁsūti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Saṅgītisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.34./III,1053.)

(DA.34.) 11.Dasuttarasuttavaṇṇanā

350. **Evaṁ** (CS:pg.3.237) **me sutan**ti Dasuttarasuttaṁ. Tatrāyaṁ apubbapadavaṇṇanā-- **āvuso bhikkhave**ti sāvakānaṁ ālapanametaṁ. Buddhā hi parisaṁ āmantayamānā 'bhikkhave'ti vadanti. Sāvakā satthāraṁ uccaṭṭhāne ṭhapessāmāti satthu ālapanena anālapitvā āvusoti ālapanti. **Te bhikkhū**ti te dhammasenāpatiṁ parivāretvā nisinnā bhikkhū. Ke pana te bhikkhūti? Anibaddhavāsā disāgamanīyā bhikkhū. Buddhakāle dve vāre bhikkhū sannipatanti-- upakaṭṭhavassūpanāyikakāle ca pavāraṇakāle ca. Upakaṭṭhavassūpanāyikāya dasapi vīsatipi tiṁsampi cattālīsampi paññāsampi bhikkhū vaggā vaggā kammaṭṭhānatthāya āgacchanti. Bhagavā tehi saddhiṁ sammoditvā kasmā, bhikkhave, upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya vicarathāti pucchati. Atha te "Bhagavā kammaṭṭhānatthaṁ āgatamha, kammaṭṭhānaṁ no dethā"ti yācanti.

Satthā tesaṁ cariyavasena rāgacaritassa asubhakammaṭṭhānaṁ deti. Dosacaritassa mettākammaṭṭhānaṁ, mohacaritassa uddeso paripucchā-- 'kālena dhammassavanaṁ, kālena dhammasākacchā, idaṁ tuyhaṁ sappāyan'ti ācikkhati. Vitakkacaritassa ānāpānassatikammaṭṭhānaṁ deti. Saddhācaritassa Pasādanīyasuttante Buddhasubodhiṁ dhammasudhammataṁ saṅghasuppaṭipattiñca pakāseti. Ñāṇacaritassa aniccatādipaṭisaṁyutte gambhīre suttante katheti. Te kammaṭṭhānaṁ gahetvā sace sappāyaṁ hoti, tattheva vasanti. No ce hoti, sappāyaṁ senāsanaṁ pucchitvā gacchanti. Te tattha vasantā temāsikaṁ paṭipadaṁ gahetvā ghaṭetvā vāyamantā sotāpannāpi honti sakadāgāminopi anāgāminopi arahantopi.

Tato vutthavassā pavāretvā satthu santikaṁ gantvā "Bhagavā (DA.34./III,1054.) ahaṁ tumhākaṁ santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā sotāpattiphalaṁ patto …pe… ahaṁ aggaphalaṁ arahattan"ti paṭiladdhaguṇaṁ ārocenti. Tattha ime bhikkhū upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya āgatā. Evaṁ āgantvā gacchante pana bhikkhū (CS:pg.3.238) Bhagavā aggasāvakānaṁ santikaṁ peseti, yathāha "apaloketha pana, bhikkhave,

Sāriputtamoggallāne”ti. Bhikkhū ca vadanti “kiṁ nu kho mayaṁ, bhante, apalokema Sāriputtamoggallāne”ti (saṁ.ni.3.2). Atha ne Bhagavā tesaṁ dassane uyyojesi. “Sevatha, bhikkhave, Sāriputtamoggallāne; bhajatha, bhikkhave, Sāriputtamoggallāne. Paṇḍitā bhikkhū anuggāhakā sabrahmacārīnaṁ. Seyyathāpi, bhikkhave, janetā evaṁ Sāriputto. Seyyathāpi jātassa āpādetā evaṁ moggallāno. Sāriputto, bhikkhave, sotāpattiphale vineti, moggallāno uttamatthe”ti (ma.ni.3.371).

Tadāpi Bhagavā imehi bhikkhūhi saddhiṁ paṭisanthāraṁ katvā tesaṁ bhikkhūnaṁ āsayaṁ upaparikkhanto “ime bhikkhū sāvakavineyyā”ti addasa. **Sāvakavineyyā** nāma ye Buddhānampi dhammadesanāya bujjhanti sāvakānampi. **Buddhavineyyā** pana sāvakā bodhetuṁ na sakkonti. Sāvakavineyyabhāvaṁ pana etesaṁ ñatvā katarassa bhikkhuno desanāya bujjhissantīti olokento Sāriputtassāti disvā therassa santikaṁ pesesi. Thero te bhikkhū pucchi “satthu santikaṁ gatattha āvuso”ti. “Āma, gatamha satthārā pana amhe tumhākaṁ santikaṁ pesitā”ti. Tato thero “ime bhikkhū mayhaṁ desanāya bujjhissanti, kīdisī nu kho tesaṁ desanā vaṭṭatī”ti cintento “ime bhikkhū samaggārāmā, sāmaggirasassa dīpikā nesaṁ desanā vaṭṭatī”ti sanniṭṭhānaṁ katvā tathārūpaṁ desanaṁ desetukāmo **Dasuttaraṁ pavakkhāmī**ti-ādimāha. Tattha dasadhā mātikaṁ ṭhapetvā vibhattoti dasuttaro, ekakato paṭṭhāya yāva dasakā gatotipi dasuttaro, ekekasmiṁ pabbe dasa dasa pañhā visesitātipi dasuttaro, taṁ **Dasuttaraṁ**. **Pavakkhāmī**ti kathessāmi. **Dhamman**ti suttaṁ. **Nibbānapattiyā**ti nibbānapaṭilābhatthāya. **Dukkhassantakiriyāyā**ti sakalassa vaṭṭadukkhassa pariyantakaraṇatthaṁ. **Sabbaganthappamocanan**ti abhijjhākāyaganthādīnaṁ sabbaganthānaṁ pamocanaṁ.

Iti thero desanaṁ uccaṁ (DA.34./III,1055.) karonto bhikkhūnaṁ tattha pemaṁ janento evametaṁ uggahetabbaṁ pariyāpuṇitabbaṁ dhāretabbaṁ vācetabbaṁ maññissantīti catūhi padehi vaṇṇaṁ kathesi, “ekāyano ayaṁ, bhikkhave, maggo”ti-ādinā nayena tesaṁ tesaṁ suttānaṁ Bhagavā viya.

(DA.34.-1)Ekadhammavaṇṇanā

351. (ka) tattha (CS:pg.3.239) **bahukāro**ti bahūpakāro.
(Kha) **bhāvetabbo**ti vaḍḍhetabbo.
(Ga) **pariññeyyo**ti tīhi pariññāhi parijānitabbo.
(Gha) **pahātabbo**ti pahānānupassanāya pajahitabbo.
(Ṅa) **hānabhāgiyo**ti apāyagāmiparihānāya saṁvattanako.
(Ca) **visesabhāgiyo**ti visesagāmivisesāya saṁvattanako.
(Cha) **duppaṭivijjho**ti duppaccakkhakaro.
(Ja) **uppādetabbo**ti nipphādetabbo.
(Jha) **abhiññeyyo**ti ñātapariññāya abhijānitabbo.
(Ña) **sacchikātabbo**ti paccakkhaṁ kātabbo.

Evaṁ sabbattha mātikāsu attho veditabbo. Iti āyasmā Sāriputto yathā nāma dakkho veḷukāro sammukhībhūtaṁ veḷuṁ chetvā niggaṇṭhiṁ katvā dasadhā khaṇḍe katvā ekamekaṁ khaṇḍaṁ hīraṁ hīraṁ karonto phāleti, evameva tesaṁ bhikkhūnaṁ sappāyaṁ desanaṁ upaparikkhitvā dasadhā mātikaṁ ṭhapetvā ekekakoṭṭhāse ekekapadaṁ vibhajanto “katamo eko dhammo bahukāro, appamādo kusalesu dhammesūti”ti-ādinā nayena desanaṁ vitthāretuṁ āraddho.

Tattha **appamādo kusalesu dhammesū**ti sabbatthakaṁ upakārakaṁ

appamādaṁ kathesi. Ayañhi appamādo nāma sīlapūraṇe, indriyasaṁvare, bhojane mattaññutāya, jāgariyānuyoge, sattasu saddhammesu, vipassanāgabbhaṁ gaṇhāpane, atthapaṭisambhidādīsu, sīlakkhandhādipañcadhammakkhandhesu, ṭhānāṭṭhānesu, mahāvihārasamāpattiyaṁ, ariyasaccesu, satipaṭṭhānādīsu, bodhipakkhiyesu, vipassanāñāṇādīsu aṭṭhasu vijjāsūti sabbesu anavajjaṭṭhena kusalesu dhammesu bahūpakāro.

Teneva (CS:pg.3.240) naṁ Bhagavā "yāvatā, bhikkhave, sattā apadā vā …pe… Tathāgato tesaṁ aggamakkhāyati. Evameva kho, bhikkhave, ye keci kusalā dhammā, sabbete appamādamūlakā appamādasamosaraṇā, appamādo tesaṁ dhammānaṁ aggamakkhāyatī"ti-ādinā (saṁ.ni.5.139) nayena hatthipadādīhi opammehi opamento **Saṁyuttanikāye** (DA.34./III,1056.) **appamādavagge** nānappakāraṁ thometi. Taṁ sabbaṁ ekapadeneva saṅgahetvā thero appamādo kusalesu dhammesūti āha. **Dhammapade** appamādavaggenāpissa bahūpakāratā dīpetabbā. Asokavatthunāpi dīpetabbā--

(Ka) asokarājā hi nigrodhasāmaṇerassa "appamādo amatapadan"ti gāthaṁ sutvā eva "tiṭṭha, tāta, mayhaṁ tayā tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ kathitan"ti sāmaṇere pasīditvā caturāsītivihārasahassāni kāresi. Iti thāmasampannena bhikkhunā appamādassa bahūpakāratā tīhi piṭakehi dīpetvā kathetabbā. Yaṁkiñci suttaṁ vā gāthaṁ vā appamādadīpanatthaṁ āharanto "aṭṭhāne ṭhatvā āharasi, atitthena pakkhando"ti na vattabbo. Dhammakathikassevettha thāmo ca balañca pamāṇaṁ.

(Kha) **kāyagatāsatī**ti ānāpānaṁ catu-iriyāpatho satisampajaññaṁ dvattiṁsākāro catudhātuvavatthānaṁ dasa asubhā nava sivathikā cuṇṇikamanasikāro kesādīsu cattāri rūpajjhānānīti ettha uppannasatiyā etaṁ adhivacanaṁ. **Sātasahagatā**ti ṭhapetvā catutthajjhānaṁ aññattha sātasahagatā hoti sukhasampayuttā, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

(Ga) **sāsavo upādāniyo**ti āsavānañceva upādānānañca paccayabhūto. Iti tebhūmakadhammameva niyameti.

(Gha) **asmimāno**ti rūpādīsu asmīti māno.

(Ṅa) **ayoniso manasikāro**ti anicce niccanti-ādinā nayena pavatto uppathamanasikāro.

(Ca) vipariyāyena **yoniso manasikāro** veditabbo.

(Cha) **ānantariko** (CS:pg.3.241) **cetosamādhī**ti aññattha maggānantaraṁ phalaṁ ānantariko cetosamādhi nāma Idha pana vipassanānantaro maggo vipassanāya vā anantarattā attano vā anantaraṁ phaladāyakattā ānantariko cetosamādhīti adhippeto.

(Ja) **akuppaṁ ñāṇan**ti aññattha phalapaññā akuppañāṇaṁ nāma. Idha paccavekkhaṇapaññā adhippetā.

(Jha) **āhāraṭṭhitikā**ti paccayaṭṭhitikā. **Ayaṁ eko dhammo**ti yena paccayena tiṭṭhanti, ayaṁ eko dhammo ñātapariññāya abhiññeyyo.

(Ña) (DA.34./III,1057.) **akuppā cetovimuttī**ti arahattaphalavimutti.

Imasmiṁ vāre abhiññāya ñātapariññā kathitā. Pariññāya tīraṇapariññā. Pahātabbasacchikātabbehi pahānapariññā. **Duppaṭivijjho**ti ettha pana maggo kathito. **Sacchikātabbo**ti phalaṁ kathitaṁ, maggo ekasmiṁyeva pade labbhati. Phalaṁ pana anekesupi labbhatiyeva.

Bhūtāti sabhāvato vijjamānā. **Tacchā**ti yāthāvā. **Tathā**ti yathā vuttā tathāsabhāvā. **Avitathā**ti yathā vuttā na tathā na honti. **Anaññathā**ti vuttappakārato na aññathā. **Sammā Tathāgatena abhisambuddhā**ti Tathāgatena bodhipallaṅke nisīditvā hetunā kāraṇena sayameva abhisambuddhā ñātā viditā sacchikatā. Iminā thero

“ime dhammā Tathāgatena abhisambuddhā, ahaṁ pana tumhākaṁ rañño lekhavācakasadiso”ti Jinasuttaṁ dassento okappanaṁ janesi.

Ekadhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.34.-2)Dvedhammavaṇṇanā

352. (ka) **ime dve dhammā bahukārā**ti ime dve satisampajaññā dhammā sīlapūraṇādīsu appamādo viya sabbattha upakārakā hitāvahā.

(Kha) **samatho** (CS:pg.3.242) **ca vipassanā cā**ti ime dve Saṅgītisutte lokiyalokuttarā kathitā. Imasmiṁ dasuttarasutte pubbabhāgā kathitā.

(Cha) **sattānaṁ saṁkilesāya sattānaṁ visuddhiyā**ti ayoniso manasikāro hetu ceva paccayo ca sattānaṁ saṁkilesāya, yoniso manasikāro visuddhiyā. Tathā dovacassatā pāpamittatā saṁkilesāya; sovacassatā kalyāṇamittatā visuddhiyā. Tathā tīṇi akusalamūlāni; tīṇi kusalamūlāni. Cattāro yogā cattāro visaṁyogā. Pañca cetokhilā pañcindriyāni. Cha agāravā cha gāravā. Satta asaddhammā satta saddhammā. Aṭṭha kusītavatthūni aṭṭha ārambhavatthūni. Nava āghātavatthūni nava āghātappaṭivinayā. Dasa akusalakammapathā dasa kusalakammapathāti evaṁ pabhedā ime dve dhammā duppaṭivijjhāti veditabbā.

(Jha) **saṅkhatā dhātū**ti paccayehi katā pañcakkhandhā. Asaṅkhatā dhātūti paccayehi akataṁ nibbānaṁ.

(Ña) **vijjā ca vimutti cā**ti ettha **vijjā**ti tisso vijjā. **Vimuttī**ti arahattaphalaṁ.

Imasmiṁ vāre abhiññādīni ekakasadisāneva, (DA.34./III,1058.) uppādetabbapade pana maggo kathito, sacchikātabbapade phalaṁ.

Dvedhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.34.-3)Tayodhammavaṇṇanā

353. (cha) **kāmānametaṁ nissaraṇaṁ yadidaṁ nekkhamman**ti ettha **nekkhamman**ti anāgāmimaggo adhippeto. So hi sabbaso kāmānaṁ nissaraṇaṁ. **Rūpānaṁ nissaraṇaṁ yadidaṁ āruppan**ti ettha āruppepi arahattamaggo. Puna uppattinivāraṇato sabbaso rūpānaṁ nissaraṇaṁ nāma. **Nirodho tassa nissaraṇan**ti idha arahattaphalaṁ nirodhoti (CS:pg.3.243) adhippetaṁ. Arahattaphalena hi nibbāne diṭṭhe puna āyatiṁ sabbasaṅkhārā na hontīti arahattaṁ saṅkhatanirodhassa paccayattā nirodhoti vuttaṁ.

(Ja) **atītaṁse ñāṇan**ti atītaṁsārammaṇaṁ ñāṇaṁ itaresupi eseva nayo.

Imasmimpi vāre abhiññādayo ekakasadisāva. Duppaṭivijjhapade pana maggo kathito, sacchikātabbe phalaṁ.

Tayodhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.34.-4)Cattārodhammavaṇṇanā

354. (Ka) **cattāri cakkānī**ti ettha **cakkaṁ** nāma dārucakkaṁ, ratanacakkaṁ, dhammacakkaṁ, iriyāpathacakkaṁ, sampatticakkanti pañcavidhaṁ. Tattha “yaṁ

panidaṁ samma, rathakāra, cakkaṁ chahi māsehi niṭṭhitaṁ, chārattūnehī”ti (a.ni.3.15) idaṁ dārucakkaṁ. “Pitarā pavattitaṁ cakkaṁ anuppavattetī”ti (a.ni.5.132) idaṁ ratanacakkaṁ. “Pavattitaṁ cakkan”ti (ma.ni.2.399) idaṁ dhammacakkaṁ. “Catucakkaṁ navadvāran”ti (saṁ.ni.1.29) idaṁ iriyāpathacakkaṁ. “Cattārimāni, bhikkhave, cakkāni, yehi samannāgatānaṁ devamanussānaṁ catucakkaṁ pavattatī”ti (a.ni.4.31) idaṁ sampatticakkaṁ. Idhāpi etadeva adhippetaṁ.

Patirūpadesavāsoti yattha catasso parisā sandissanti, evarūpe anucchavike dese vāso. **Sappurisūpanissayo**ti Buddhādīnaṁ sappurisānaṁ avassayanaṁ sevanaṁ bhajanaṁ. **Attasammāpaṇidhī**ti attano sammā ṭhapanaṁ, sace pana pubbe assaddhādīhi samannāgato hoti, tāni pahāya saddhādīsu patiṭṭhāpanaṁ. **Pubbe ca katapuññatā**ti pubbe upacitakusalatā. Idamevettha pamāṇaṁ. Yena hi ñāṇasampayuttacittena kusalaṁ kataṁ hoti, tadeva kusalaṁ taṁ purisaṁ patirūpadese (DA.34./III,1059.) upaneti, sappurise bhajāpesi (CS:pg.3.244) So eva ca puggalo attānaṁ sammā ṭhapeti. Catūsu āhāresu paṭhamo lokiyova. Sesā pana tayo Saṅgītisutte lokiyalokuttaramissakā kathitā. Idha pubbabhāge lokiyā.

(Ca) **kāmayogavisaṁyogā**dayo anāgāmimaggādivasena veditabbā.

(Cha) **hānabhāgiyā**dīsu paṭhamassa jhānassa lābhī kāmasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti **hānabhāgiyo** samādhi. Tadanudhammatā sati santiṭṭhati **ṭhitibhāgiyo** samādhi. Vitakkasahagatā saññāmanasikārā samudācaranti **visesabhāgiyo** samādhi. Nibbidāsahagatā saññāmanasikārā samudācaranti virāgūpasañhito **nibbedhabhāgiyo** samādhīti iminā nayena sabbasamāpattiyo vitthāretvā attho veditabbo. Visuddhimagge panassa vinicchayakathā kathitāva.

Imasmimpi vāre abhiññādīni ekakasadisāneva. Abhiññāpade panettha maggo kathito. Sacchikātabbapade phalaṁ.

Cattārodhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DA.34.-5)Pañcadhammavaṇṇanā

355. (Kha) pītipharaṇatādīsu pītiṁ pharamānā uppajjatīti dvīsu jhānesu paññā **pītipharaṇatā** nāma. Sukhaṁ pharamānaṁ uppajjatīti tīsu jhānesu paññā **sukhapharaṇatā** nāma. Paresaṁ ceto pharamānā uppajjatīti cetopariyapaññā **cetopharaṇatā** nāma. Ālokapharaṇe uppajjatīti dibbacakkhupaññā **ālokapharaṇatā** nāma. Paccavekkhaṇañāṇaṁ **paccavekkhaṇanimittaṁ** nāma. Vuttampi cetaṁ “dvīsu jhānesu paññā pītipharaṇatā, tīsu jhānesu paññā sukhapharaṇatā. Paracitte paññā cetopharaṇatā, dibbacakkhu ālokapharaṇatā. Tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhitassa paccavekkhaṇañāṇaṁ paccavekkhaṇanimittan”ti (vibha.804).

Tattha pītipharaṇatā sukhapharaṇatā dve pādā viya. Cetopharaṇatā ālokapharaṇatā dve hatthā viya. Abhiññāpādakajjhānaṁ majjhimakāyo viya (CS:pg.3.245) Paccavekkhaṇanimittaṁ sīsaṁ viya. Iti āyasmā Sāriputtatthero pañcaṅgikaṁ sammāsamādhiṁ aṅgapaccaṅgasampannaṁ purisaṁ katvā dassesi.

(Ja) **ayaṁ samādhi paccuppannasukho ce vā**ti-ādīsu arahattaphalasamādhi adhippeto. So hi appitappitakkhaṇe sukhattā **paccuppannasukho**. Purimo purimo pacchimassa (DA.34./III,1060.) pacchimassa samādhisukhassa paccayattā āyatiṁ **sukhavipāko**.

Kilesehi ārakattā **ariyo**. Kāmāmisavaṭṭāmisalokāmisānaṁ abhāvā **nirāmiso**.

Buddhādīhi mahāpurisehi sevitattā **akāpurisasevito**. Aṅgasantatāya ārammaṇasantatāya sabbakilesadarathasantatāya ca **santo**. Atappanīyaṭṭhena **paṇīto**. Kilesapaṭippassaddhiyā laddhattā kilesapaṭippassaddhibhāvaṁ vā laddhattā **paṭippassaddhaladdho**. Paṭippassaddhaṁ paṭippassaddhīti hi idaṁ atthato ekaṁ. Paṭippassaddhakilesena vā arahatā laddhattā paṭippassaddhaladdho. Ekodibhāvena adhigatattā ekodibhāvameva vā adhigatattā **ekodibhāvādhigato**. Appaguṇasāsavasamādhi viya sasaṅkhārena sappayogena cittena paccanīkadhamme niggayha kilese vāretvā anadhigatattā **nasasaṅkhāraniggayhavāritagato**. Tañca samādhiṁ samāpajjanto tato vā vuṭṭhahanto sativepullapattattā. **Satova samāpajjati sato vuṭṭhahati**. Yathāparicchinnakālavasena vā sato samāpajjati sato vuṭṭhahati. Tasmā yadettha "ayaṁ samādhi paccuppannasukho ceva āyatiñca sukhavipāko"ti evaṁ paccavekkhamānassa paccattaṁyeva aparappaccayaṁ ñāṇaṁ uppajjati, taṁ ekamaṅgaṁ. Esa nayo sesesupi. Evamimehi pañcahi paccavekkhaṇañāṇehi ayaṁ samādhi "pañcañāṇiko sammāsamādhī"ti vutto.

Imasmiṁ vāre visesabhāgiyapade maggo kathito. Sacchikātabbapade phalaṁ. Sesaṁ purimasadisameva.

(DA.34.-6)Chadhammavaṇṇanā

356. Chakkesu sabbaṁ uttānatthameva. Duppaṭivijjhapade panettha maggo kathito. Sesaṁ purimasadisaṁ.

(DA.34.-7)Sattadhammavaṇṇanā

357. (ña) **sammappaññāya** (CS:pg.3.246) **sudiṭṭhā hontī**ti hetunā nayena vipassanāñāṇena sudiṭṭhā honti. **Kāmā**ti vatthukāmā ca kilesakāmā ca, dvepi sapariḷāhaṭṭhena aṅgārakāsu viya sudiṭṭhā honti. **Vivekaninnan**ti nibbānaninnaṁ. **Poṇaṁ pabbhāran**ti ninnassetaṁ vevacanaṁ. **Byantībhūtan**ti niyatibhūtaṁ. Nittaṇhanti attho. Kuto? Sabbaso āsavaṭṭhānīyehi dhammehi tebhūmakadhammehīti attho. Idha bhāvetabbapade maggo kathito. Sesaṁ purimasadisameva.

(DA.34.-8)Aṭṭhadhammavaṇṇanā

358. (Ka) **ādibrahmacariyikāya paññāyā**ti sikkhattayasaṅgahassa maggabrahmacariyassa ādibhūtāya pubbabhāge (DA.34./III,1061.) taruṇasamathavipassanāpaññāya Aṭṭhaṅgikassa vā maggassa ādibhūtāya sammādiṭṭhipaññāya. **Tibban**ti balavaṁ. **Hirottappan**ti hirī ca ottappañca. **Peman**ti gehassitapemaṁ. **Gāravo**ti garucittabhāvo. Garubhāvanīyaṅhi upanissāya viharato kilesā nuppajjanti ovādānusāsaniṁ labhati. Tasmā taṁ nissāya vihāro paññāpaṭilābhassa paccayo hoti.

(Cha) akkhaṇesu yasmā petā asurānaṁ āvāhanaṁ gacchanti, vivāhanaṁ gacchanti, tasmā pettivisayeneva asurakāyo gahitoti veditabbo.

(Ja) **appicchassā**ti ettha paccaya-appiccho, adhigama-appiccho, pariyatti-appiccho, dhutaṅga-appicchoti cattāro appicchā. Tattha paccaya-appiccho bahuṁ dente appaṁ gaṇhāti, appaṁ dente appataraṁ vā gaṇhāti, na vā gaṇhāti, na

anavasesagāhī hoti. Adhigama-appiccho Majjhantikatthero viya attano adhigamaṁ aññesaṁ jānituṁ na deti. Pariyatti-appiccho tepiṭakopi samāno na bahussutabhāvaṁ jānāpetukāmo hoti Sāketatissatthero viya. Dhutaṅga-appiccho dhutaṅgapariharaṇabhāvaṁ aññesaṁ jānituṁ na deti Dvebhātikattheresu Jeṭṭhakatthero viya. Vatthu Visuddhimagge kathitaṁ. **Ayaṁ dhammo**ti evaṁ santaguṇanigūhanena ca paccayapaṭiggahaṇe (CS:pg.3.247) mattaññutāya ca appicchassa puggalassa ayaṁ navalokuttaradhammo sampajjati, no mahicchassa. Evaṁ sabbattha yojetabbaṁ.

Santuṭṭhassāti catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭhassa. **Pavivittassā**ti kāyacitta-upadhivivekehi vivittassa. Tattha **kāyaviveko** nāma gaṇasaṅgaṇikaṁ vinodetvā aṭṭha-ārambhavatthuvasena ekībhāvo. Ekībhāvamattena pana kammaṁ na nipphajjatīti kasiṇaparikammaṁ katvā aṭṭha samāpattiyo nibbatteti, ayaṁ **cittaviveko** nāma. Samāpattimatteneva kammaṁ na nipphajjatīti jhānaṁ pādakaṁ katvā saṅkhāre sammasitvā saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇāti, ayaṁ **upadhiviveko** nāma. Tenāha Bhagavā-- "kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṁ nekkhammābhiratānaṁ. Cittaviveko ca parisuddhacittānaṁ paramavodānappattānaṁ. Upadhiviveko ca nirupadhīnaṁ puggalānaṁ visaṅkhāragatānan"ti (mahāni. 49).
(DA.34./III,1062.) **Saṅgaṇikārāmassā**ti gaṇasaṅgaṇikāya ceva kilesasaṅgaṇikāya ca ratassa. **Āraddhavīriyassā**ti kāyikacetasikavīriyavasena āraddhavīriyassa. **Upaṭṭhitasatissā**ti catusatipaṭṭhānavasena upaṭṭhitasatissa. **Samāhitassā**ti ekaggacittassa. **Paññavato**ti kammassakatapaññāya paññavato. **Nippapañcassā**ti vigatamānataṇhādiṭṭhipapañcassa.

Idha bhāvetabbapade maggo kathito. Sesaṁ purimasadisameva.

(DA.34.-9)Navadhammavaṇṇanā

359. (Kha) **sīlavisuddhī**ti visuddhiṁ pāpetuṁ samatthaṁ catupārisuddhisīlaṁ. **Pārisuddhipadhāniyaṅgan**ti parisuddhabhāvassa padhānaṅgaṁ. **Cittavisuddhī**ti vipassanāya padaṭṭhānabhūtā aṭṭha paguṇasamāpattiyo. **Diṭṭhivisuddhī**ti sapaccayanāmarūpadassanaṁ. **Kaṅkhāvitaraṇavisuddhī**ti paccayākāraṅāṇaṁ. Addhattayepi hi paccayavaseneva dhammā pavattantīti passato kaṅkhaṁ vitarati. **Maggāmaggañāṇadassanavisuddhī**ti obhāsādayo na maggo, vīthippaṭipannaṁ udayabbayañāṇaṁ maggoti evaṁ maggāmagge ñāṇaṁ. **Paṭipadāñāṇadassanavisuddhī**ti rathavinīte vuṭṭhānagāminivipassanā kathitā, idha taruṇavipassanā. **Ñāṇadassanavisuddhī**ti rathavinīte maggo kathito, idha vuṭṭhānagāminivipassanā. Etā pana sattapi visuddhiyo vitthārena (CS:pg.3.248) Visuddhimagge kathitā. **Paññā**ti arahattaphalapaññā. **Vimuttipi** arahattaphalavimuttiyeva.

(Cha) **dhātunānattaṁ paṭicca uppajjati phassanānattan**ti cakkhādidhātunānattaṁ paṭicca cakkhusamphassādinānattaṁ uppajjatīti attho. **Phassanānattaṁ paṭiccā**ti cakkhusamphassādinānattaṁ paṭicca (DA.34./III,1063.) **Vedanānānattan**ti cakkhusamphassajādivedanānānattaṁ. **Saññānānattaṁ paṭiccā**ti kāmasaññādinānattaṁ paṭicca. **Saṅkappanānattan**ti kāmasaṅkappādinānattaṁ. **Saṅkappanānattaṁ paṭicca uppajjati chandanānattan**ti saṅkappanānattatāya rūpe chando sadde chandoti evaṁ chandanānattaṁ uppajjati. **Pariḷāhanānattan**ti chandanānattatāya rūpapariḷāho saddapariḷāhoti evaṁ pariḷāhanānattaṁ uppajjati. **Pariyesanānānattan**ti pariḷāhanānattatāya rūpapariyesanādinānattaṁ uppajjati.

Lābhanānattanti pariyesanānānattatāya rūpapaṭilābhādinānattaṁ uppajjati.

(Ja) saññāsu **maraṇasaññā**ti maraṇānupassanāñāṇe saññā. **Āhārepaṭikūlasaññā**ti āhāraṁ pariggaṇhantassa uppannasaññā. **Sabbaloke-anabhiratisaññā**ti sabbasmiṁ vaṭṭe ukkaṇṭhantassa uppannasaññā. Sesā heṭṭhā kathitā eva. Idha bahukārapade maggo kathito. Sesaṁ purimasadisameva.

(DA.34.-10)Dasadhammavaṇṇanā

360. (Jha) **nijjaravatthūnī**ti nijjarakāraṇāni. **Micchādiṭṭhi nijjiṇṇā hotī**ti ayaṁ heṭṭhā vipassanāyapi nijjiṇṇā eva pahīnā. Kasmā puna gahitāti asamucchinnattā. Vipassanāya hi kiñcāpi jiṇṇā, na pana samucchinnā, maggo pana uppajjitvā taṁ samucchindati, na puna vuṭṭhātuṁ deti. Tasmā puna gahitā. Evaṁ sabbapadesu nayo netabbo.

Ettha ca sammādiṭṭhipaccayā catusaṭṭhi dhammā bhāvanāpāripūriṁ gacchanti. Katame catusaṭṭhi? Sotāpattimaggakkhaṇe adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ paripūreti, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṁ paripūreti, anussaraṇaṭṭhena satindriyaṁ paripūreti, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṁ paripūreti, dassanaṭṭhena paññindriyaṁ paripūreti, vijānanaṭṭhena (CS:pg.3.249) manindriyaṁ, abhinandanaṭṭhena somanassindriyaṁ, pavattasantati-adhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṁ paripūreti …pe… arahattaphalakkhaṇe adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṁ, pavattasantati-adhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṁ paripūretīti (DA.34./III,1064.) evaṁ catūsu maggesu catūsu phalesu aṭṭha aṭṭha hutvā catusaṭṭhi dhammā pāripūriṁ gacchanti. Idha abhiññeyyapade maggo kathito. Sesaṁ purimasadisameva.

Idha ṭhatvā pañhā samodhānetabbā. Dasake sataṁ pañhā kathitā. Ekake ca navake ca sataṁ duke ca aṭṭhake ca sataṁ, tike ca sattake ca sataṁ, catukke ca chakke ca sataṁ, pañcake paññāsāti aḍḍhachaṭṭhāni pañhasatāni kathitāni honti.

"Idamavoca āyasmā Sāriputto, attamanā te bhikkhū āyasmato Sāriputtassa bhāsitaṁ abhinandun"ti sādhu, sādhūti abhinandantā sirasā sampaṭicchiṁsu. Tāya ca pana attamanatāya imameva suttaṁ āvajjamānā pañcasatāpi te bhikkhū saha paṭisambhidāhi aggaphale arahatte patiṭṭhahiṁsūti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Dasuttarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Pāthikavaggassa vaṇṇanāti.

Pāthikavaggaṭṭhakathā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Ettāvatā (CS:MA.pg.3.250) ca--
Āyācito **sumaṅgala, pariveṇa**nivāsinā thiraguṇena.
Dāṭhānāgasaṅghattherena, theravaṁsanvayena.
Dīghāgamavarassa dasabala, guṇagaṇaparidīpanassa Aṭṭhakathaṁ.

Yaṁ ārabhiṁ **sumaṅgala, vilāsiniṁ** nāma nāmena.
Sā hi Mahāṭṭhakathāya, sāramādāya niṭṭhitā;
Esā ekāsītipamāṇāya, pāḷiyā bhāṇavārehi.
Ekūnasaṭṭhimatto, **Visuddhimaggopi** bhāṇavārehi;
Atthappakāsanatthāya, āgamānaṁ kato yasmā.
Tasmā tena sahā'yaṁ, Aṭṭhakathā bhāṇavāragaṇanāya;
Suparimitaparicchinnaṁ, cattālīsasataṁ hoti.
Sabbaṁ cattālīsādhikasata, parimāṇaṁ bhāṇavārato evaṁ;
Samayaṁ pakāsayantiṁ, mahāvihāre nivāsinaṁ.
Mūlakaṭṭhakathāsāra, mādāya mayā imaṁ karontena;
Yaṁ puññamupacitaṁ tena, hotu sabbo sukhī lokoti.

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyapaṭimaṇḍitena sīlācārajjavamaddavādiguṇasamudayasamuditena sakasamayasamayantaragahanajjhogāhaṇasamatthena paññāveyyattiyasamannāgatena tipiṭakapariyattippabhede sāṭṭhakathe satthusāsane appaṭihatañāṇappabhāvena mahāveyyākaraṇena karaṇasampattijanitasukhaviniggatamadhurodāravacanalāvaṇṇayuttena yuttamuttavādinā vādīvarena mahākavinā pabhinnapaṭisambhidāparivāre chaḷabhiññādippabhedaguṇapaṭimaṇḍite uttarimanussadhamme suppatiṭṭhitabuddhīnaṁ theravaṁsappadīpānaṁ therānaṁ mahāvihāravāsīnaṁ vaṁsālaṅkārabhūtena vipulavisuddhabuddhinā **Buddhaghoso**ti garūhi gahitanāmadheyyena therena katā ayaṁ **Sumaṅgalavilāsinī** nāma Dīghanikāyaṭṭhakathā--

Tāva (CS:MA.pg.3.251) tiṭṭhatu lokasmiṁ, lokanittharaṇesinaṁ;
Dassentī kulaputtānaṁ, nayaṁ diṭṭhivisuddhiyā.
Yāva Buddhoti nāmampi, suddhacittassa tādino;
Lokamhi lokajeṭṭhassa, pavattati mahesinoti.

~Sumaṅgalavilāsinī nāma

Dīghanikāyaṭṭhakathā niṭṭhitā.~

Dīgha-aṭṭhakathā《長部注釋》

Table of Contents (VRI Page No. vs PTS Page No.)

Particulars	VRI Page No.	PTS Page No.
Ganthārambhakathāvaṇṇanā	1.1	1.1
Nidānakathāvaṇṇanā	1.17	1.22
Paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā	1.19	1.23
(DA.1)1. Brahmajālasuttavaṇṇanā	1.32	1.43
Paribbājakakathāvaṇṇanā	1.32	1.43
Cūḷasīlavaṇṇanā	1.56	1.80
Majjhimasīlavaṇṇanā	1.111	1.161
Mahāsīlavaṇṇanā	1.114	1.166
Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā	1.117	1.170
Ekaccasassatavādavaṇṇanā	1.134	1.197
Antānantavādavaṇṇanā	1.141	1.209
Amarāvikkhepavādavaṇṇanā	1.143	1.212
Adhiccasamuppannavādavaṇṇanā	1.146	1.216
Aparantakappikavādavaṇṇanā	1.149	1.222
Saññīvādavaṇṇanā	1.149	1.222
Asaññī nevasaññīnāsaññīvādavaṇṇanā	1.152	1.225
Ucchedavādavaṇṇanā	1.153	1.226
Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇanā	1.155	1.229
Paritassitavipphanditavāravaṇṇanā	1.159	1.236
Phassapaccayavāravaṇṇanā	1.160	1.237
Netaṁṭhānaṁvijjativāravaṇṇanā	1.160	1.237
Diṭṭhigatikādhiṭṭhānavaṭṭakathāvaṇṇanā	1.160	1.237
Vivaṭṭakathādivaṇṇanā	1.164	1.242
Pakaraṇanayavaṇṇanā	1.166	1.245
Soḷasahāravaṇṇanā	1.168	1.248
Desanāhāravaṇṇanā	1.168	1.248
Vicayahāravaṇṇanā	1.168	1.249
Yuttihāravaṇṇanā	1.169	1.249
Padaṭṭhānahāravaṇṇanā	1.170	1.251
Lakkhaṇahāravaṇṇanā	1.170	1.252
Catubyūhahāravaṇṇanā	1.171	1.253
Āvattahāravaṇṇanā	1.174	1.257
Vibhattihāravaṇṇanā	1.175	1.258
Parivattahāravaṇṇanā	1.176	1.259
Vevacanahāravaṇṇanā	1.176	1.260
Paññattihāravaṇṇanā	1.177	1.260
Otaraṇahāravaṇṇanā	1.178	1.261
Sodhanahāravaṇṇanā	1.178	1.262
Adhiṭṭhānahāravaṇṇanā	1.179	1.263
Parikkhārahāravaṇṇanā	1.179	1.263
Samāropanahāravaṇṇanā	1.180	1.264
Pañcavidhanayavaṇṇanā	1.180	1.264
Nandiyāvaṭṭanayavaṇṇanā	1.180	1.264

Tipukkhalanayavaṇṇanā	1.181	1.265
Sīhavikkīḷitanayavavaṇṇanā	1.182	1.266
Disālocana-aṅkusanayadvayavaṇṇanā	1.183	1.267
Sāsanapaṭṭhānavaṇṇanā	1.183	1.267
(DA.2)2. Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā	1.183	1.267
Rājāmaccakathāvaṇṇanā	1.183	1.267
Komārabhaccajīvakakathāvaṇṇanā	1.190	1.276
Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā	1.192	1.280
Pūraṇakassapavādavaṇṇanā	1.195	1.285
Makkhaligosālavādavaṇṇanā	1.197	1.287
AjitaKesakambalavādavaṇṇanā	1.199	1.292
Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā	1.202	1.296
Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā	1.203	1.298
Sañcayabelaṭṭhaputtavādavaṇṇanā	1.204	1.298
Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā	1.204	1.298
Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā	1.205	1.301
Paṇītatarasāmaññaphalavaṇṇanā	1.206	1.301
Cūḷamajjhimamahāsīlavaṇṇanā	1.214	1.313
Indriyasaṁvarakathāvaṇṇanā	1.214	1.314
Satisampajaññakathāvaṇṇanā	1.215	1.315
Santosakathāvaṇṇanā	1.224	1.329
Nīvaraṇappahānakathāvaṇṇanā	1.226	1.332
Paṭhamajjhānakathāvaṇṇanā	1.232	1.340
Dutiyajjhānakathāvaṇṇanā	1.233	1.342
Tatiyajjhānakathāvaṇṇanā	1.233	1.343
Catutthajjhānakathāvaṇṇanā	1.233	1.343
Vipassanāñāṇakathāvaṇṇanā	1.234	1.344
Manomayiddhiñāṇakathāvaṇṇanā	1.236	1.347
Iddhividhañāṇādikakathāvaṇṇanā	1.236	1.347
Āsavakkhayañāṇakathāvaṇṇanā	1.238	1.349
Ajātasattu-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	1.241	1.354
Saraṇagamanakathāvaṇṇanā	1.245	1.359
(DA.3)3. Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā	1.252	1.371
Addhānagamanavaṇṇanā	1.252	1.371
Pokkharasātivatthuvaṇṇanā	1.255	1.375
Ambaṭṭhamāṇavakathāvaṇṇanā	1.257	1.379
Paṭhama-ibbhavādavaṇṇanā	1.262	1.387
Dutiya-ibbhavādavaṇṇanā	1.264	1.390
Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā	1.264	1.390
Dāsiputtavādavaṇṇanā	1.265	1.391
Ambaṭṭhavaṁsakathāvaṇṇanā	1.268	1.395
Khattiyaseṭṭhabhāvavaṇṇanā	1.269	1.396
Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā	1.270	1.397
Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā	1.270	1.398
Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā	1.272	1.401
Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā	1.274	1.403
Pokkharasātibuddhūpasaṅkamanavaṇṇanā	1.275	1.405
Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	1.276	1.406
(DA.4)4. Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā	1.276	1.407
Soṇadaṇḍaguṇakathāvaṇṇanā	1.277	1.409
Buddhaguṇakathāvaṇṇanā	1.280	1.413

Soṇadaṇḍaparivitakkavaṇṇanā	1.282	1.416
Brāhmaṇapaññattivaṇṇanā	1.282	1.416
Sīlapaññākathāvaṇṇanā	1.282	1.417
Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	1.283	1.418
(DA.5)5. Kūṭadantasuttavaṇṇanā	1.284	1.419
Mahāvijitarājayaññakathāvaṇṇanā	1.285	1.421
Catuparikkhāravaṇṇan	1.287	1.424
Aṭṭhaparikkhāravaṇṇanā	1.288	1.425
Catuparikkhārādivaṇṇanā	1.289	1.427
Niccadāna-anukulayaññavaṇṇanā	1.292	1.431
Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	1.296	1.439
(DA.6)6. Mahālisuttavaṇṇanā	1.297	1.439
Brāhmaṇadūtavatthuvaṇṇanā	1.297	1.439
Oṭṭhaddhalicchavīvatthuvaṇṇanā	1.298	1.441
Ekaṁsabhāvitasamādhivaṇṇanā	1.300	1.443
Catu-ariyaphalavaṇṇanā	1.300	1.444
Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā	1.301	1.445
Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā	1.303	1.449
(DA.7)7. Jāliyasuttavaṇṇanā	1.304	1.449
Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā	1.304	1.449
(DA.8)8. Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā	1.307	1.453
Acelakassapavatthuvaṇṇanā	1.307	1.453
Samanuyuñjāpanakathāvaṇṇanā	1.310	1.458
Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā	1.312	1.461
Tapopakkamakathāvaṇṇanā	1.313	1.462
Tapopakkamaniratthakathāvaṇṇanā	1.315	1.464
Sīlasamādhipaññāsampadāvaṇṇanā	1.315	1.465
Sīhanādakathāvaṇṇanā	1.316	1.465
Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā	1.318	1.469
(DA.9)9. Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā	1.319	1.471
Poṭṭhapādaparibbājakavatthuvaṇṇanā	1.319	1.471
Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā	1.322	1.475
Ahetukasaññuppādanirodhakathāvaṇṇanā	1.324	1.477
Saññā-attakathāvaṇṇanā	1.330	1.486
Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā	1.333	1.491
Ekaṁsikadhammavaṇṇanā	1.334	1.492
Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā	1.335	1.494
(DA.10)10. Subhasuttavaṇṇanā	1.339	1.500
Subhamāṇavakavatthuvaṇṇanā	1.339	1.500
Sīlakkhandhavaṇṇanā	1.342	1.504
Samādhikkhandhavaṇṇanā	1.342	1.504
(DA.11)11. Kevaṭṭasuttavaṇṇanā	1.343	1.505
Kevaṭṭagahapatiputtavatthuvaṇṇanā	1.343	1.505
Iddhipāṭihāriyavaṇṇanā	1.344	1.507
Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā	1.345	1.507
Anusāsanīpāṭihāriyavaṇṇanā	1.345	1.508
Bhūtanirodhesakavatthuvaṇṇanā	1.346	1.509
(DA.12)12. Lohiccasuttavaṇṇanā	1.349	1.513
Lohiccabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā	1.349	1.513
Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā	1.351	1.515
Tayocodanārahavaṇṇanā	1.351	1.515

Nacodanārahasatthuvaṇṇanā	1.352	1.517
(DA.13)13. Tevijjasuttavaṇṇanā	1.353	1.517
Maggāmaggakathāvaṇṇanā	1.354	1.518
Aciravatīnadī-upamākathāvaṇṇanā	1.356	1.521
Saṁsandanakathāvaṇṇanā	1.358	1.523
Brahmalokamaggadesanāvaṇṇanā	1.359	1.525
(DA.14)1. Mahāpadānasuttavaṇṇanā	2.1	2.1
Pubbenivāsapaṭisaṁyuttakathāvaṇṇanā	2.1	2.1
Jātiparicchedādivaṇṇanā	2.7	2.9
Bodhiparicchedavaṇṇanā	2.9	2.13
Sāvakayugaparicchedavaṇṇan	2.10	2.14
Sāvakasannipātaparicchedavaṇṇanā	2.10	2.14
Upaṭṭhākaparicchedavaṇṇanā	2.10	2.14
Sambahulavāravaṇṇanā	2.13	2.17
Sambahulaparicchedavaṇṇanā	2.13	2.18
Bodhisattadhammatāvaṇṇanā	2.17	2.22
Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā	2.30	2.43
Vipassīsamaññāvaṇṇanā	2.37	2.54
Jiṇṇapurisavaṇṇanā	2.39	2.58
Byādhipurisavaṇṇanā	2.40	2.59
Kālakatapurisavaṇṇanā	2.40	2.59
Pabbajitavaṇṇanā	2.41	2.60
Bodhisattapabbajjāvaṇṇanā	2.41	2.60
Mahājanakāya-anupabbajjāvaṇṇanā	2.41	2.60
Bodhisatta-abhinivesavaṇṇanā	2.42	2.61
Brahmayācanakathāvaṇṇanā	2.50	2.73
Aggasāvakayugavaṇṇanā	2.58	2.86
Mahājanakāyapabbajjāvaṇṇanā	2.65	2.95
Cārikā-anujānanavaṇṇanā	2.65	2.95
Devatārocanavaṇṇanā	2.68	2.100
(DA.15)2. Mahānidānasuttavaṇṇanā	2.69	2.102
Nidānavaṇṇanā	2.69	2.102
Ussādanāvaṇṇanā	2.73	2.108
Pubbūpanissayasampattikathāvaṇṇanā	2.74	2.108
Titthavāsādivaṇṇanā	2.75	2.109
Paṭiccasamuppādagambhīratāvaṇṇanā	2.75	2.109
Apasādanāvaṇṇanā	2.78	2.114
Paṭiccasamuppādavaṇṇanā	2.82	2.119
Attapaññattivaṇṇanā	2.95	2.140
Na-attapaññattivaṇṇanā	2.97	2.142
Attasamanupassanāvaṇṇanā	2.97	2.142
Sattaviññāṇaṭṭhitivaṇṇanā	2.101	2.148
Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā	2.104	2.152
(DA.16)3. Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā	2.107	2.157
Rāja-aparihāniyadhammavaṇṇanā	2.109	2.159
Bhikkhu-aparihāniyadhammavaṇṇanā	2.111	2.162
Sāriputtasīhanādavaṇṇanā	2.121	2.176
Dussīla-ādīnavavaṇṇanā	2.121	2.176
Sīlavanta-ānisaṁsavaṇṇanā	2.122	2.177
Pāṭaliputtanagaramāpanavaṇṇanā	2.122	2.177

Ariyasaccakathāvaṇṇanā	2.125	2.179
Anāvattidhammasambodhiparāyaṇavaṇṇanā	2.125	2.180
Dhammādāsadhammapariyāyavaṇṇanā	2.127	2.183
Ambapālīgaṇikāvatthuvaṇṇanā	2.128	2.184
Veḷuvagāmavassūpagamanavaṇṇanā	2.129	2.185
Nimittobhāsakathāvaṇṇanā	2.131	2.189
Mārayācanakathāvaṇṇanā	2.134	2.193
Āyusaṅkhāra-ossajjanavaṇṇanā	2.136	2.196
Mahābhūmicālavaṇṇanā	2.138	2.198
Aṭṭhaparisavaṇṇanā	2.141	2.203
Aṭṭha-abhibhāyatanavaṇṇanā	2.142	2.204
Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā	2.145	2.209
Ānandayācanakathāvaṇṇanā	2.145	2.209
Nāgāpalokitavaṇṇanā	2.146	2.210
Catumahāpadesavaṇṇanā	2.147	2.211
Kammāraputtacundavatthuvaṇṇanā	2.151	2.218
Pānīyāharaṇavaṇṇanā	2.152	2.219
Pukkusamallaputtavatthuvaṇṇanā	2.152	2.219
Yamakasālavaṇṇanā	2.155	2.223
Upavāṇattheravaṇṇanā	2.159	2.228
Catusaṁvejanīyaṭṭhānavaṇṇanā	2.160	2.229
Ānandapucchākathāvaṇṇanā	2.160	2.230
Ānanda-acchariyadhammavaṇṇanā	2.161	2.230
Mahāsudassanasuttadesanāvaṇṇanā	2.162	2.232
Mallānaṁ vandanāvaṇṇanā	2.163	2.233
Subhaddaparibbājakavatthuvaṇṇanā	2.163	2.233
Tathāgatapacchimavācāvaṇṇanā	2.165	2.236
Parinibbutakathāvaṇṇanā	2.167	2.239
Buddhasarīrapūjāvaṇṇanā	2.168	2.240
Mahākassapattheravatthuvaṇṇanā	2.169	2.241
Sarīradhātuvibhajanavaṇṇanā	2.171	2.244
Dhātuthūpapūjāvaṇṇanā	2.172	2.245
(DA.17)4. Mahāsudassanasuttavaṇṇanā	2.174	2.247
Kusāvatīrājadhānīvaṇṇanā	2.174	2.247
Cakkaratanavaṇṇanā	2.175	2.249
Hatthiratanavaṇṇanā	2.178	2.252
Assaratanavaṇṇanā	2.179	2.253
Maṇiratanavaṇṇanā	2.179	2.253
Itthiratanavaṇṇanā	2.179	2.253
Gahapatiratanavaṇṇanā	2.181	2.255
Pariṇāyakaratanavaṇṇanā	2.181	2.255
Catu-iddhisamannāgatavaṇṇanā	2.181	2.255
Dhammapāsādapokkharaṇivaṇṇanā	2.181	2.255
Jhānasampattivaṇṇanā	2.182	2.257
Bodhisattapubbayogavaṇṇanā	2.182	2.257
Caturāsītinagarasahassādivaṇṇanā	2.183	2.258
Subhaddādevi-upasaṅkamanavaṇṇanā	2.183	2.258
Brahmalokūpagamanavaṇṇanā	2.184	2.258
(DA.18)5. Janavasabhasuttavaṇṇanā	2.186	2.260
Nātikiyādibyākaraṇavaṇṇanā	2.186	2.260
Ānandaparikathāvaṇṇanā	2.187	2.261

Janavasabhayakkhavaṇṇanā	2.188	2.262
Devasabhāvaṇṇanā	2.188	2.263
Sanaṅkumārakathāvaṇṇanā	2.189	2.263
Bhāvita-iddhipādavaṇṇanā	2.191	2.265
Tividha-okāsādhigamavaṇṇanā	2.193	2.269
Catusatipaṭṭhānavaṇṇanā	2.197	2.273
Sattasamādhiparikkhāravaṇṇanā	2.197	2.274
(DA.19)6. Mahāgovindasuttavaṇṇanā	2.199	2.277
Devasabhāvaṇṇanā	2.200	2.278
Aṭṭhayathābhuccavaṇṇanā	2.202	2.280
Sanaṅkumārakathāvaṇṇanā	2.206	2.286
Govindabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā	2.206	2.286
Rajjasaṁvibhajanavaṇṇanā	2.207	2.287
Kittisadda-abbhuggamanavaṇṇanā	2.208	2.288
Brahmunāsākacchāvaṇṇanā	2.209	2.289
Reṇurāja-āmantanāvaṇṇanā	2.211	2.292
Chakhattiya-āmantanāvaṇṇanā	2.211	2.292
Brāhmaṇamahāsālādīnaṁ āmantanāvaṇṇanā	2.212	2.293
Mahāgovindapabbajjāvaṇṇanā	2.212	2.293
(DA.20)7. Mahāsamayasuttavaṇṇanā	2.213	2.294
Nidānavaṇṇanā	2.213	2.294
Devatāsannipātavaṇṇanā	2.217	2.299
(DA.21)8. Sakkapañhasuttavaṇṇanā	2.227	2.309
Nidānavaṇṇanā	2.227	2.309
Pañcasikhagītagāthāvaṇṇanā	2.230	2.313
Sakkūpasaṅkamanavaṇṇanā	2.232	2.315
Gopakavatthuvaṇṇanā	2.233	2.317
Maghamāṇavavatthuvaṇṇanā	2.235	2.319
Pañhaveyyākaraṇavaṇṇanā	2.237	2.321
Vedanākammaṭṭhānavaṇṇanā	2.240	2.326
Mahāsivattheravatthuvaṇṇanā	2.247	2.336
Pātimokkhasaṁvaravaṇṇanā	2.249	2.340
Indriyasaṁvaravaṇṇanā	2.252	2.343
Somanassapaṭilābhakathāvaṇṇanā	2.255	2.347
(DA.22)9. Mahāsatipaṭṭhānasuttavaṇṇanā	2.258	2.351
Uddesavārakathāvaṇṇanā	2.258	2.351
Kāyānupassanā	2.276	2.378
Ānāpānapabbavaṇṇanā	2.276	2.378
Iriyāpathapabbavaṇṇanā	2.280	2.383
Catusampajaññapabbavaṇṇanā	2.283	2.387
Paṭikkūlamanasikārapabbavaṇṇanā	2.283	2.387
Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā	2.284	2.388
Navasivathikapabbavaṇṇanā	2.285	2.390
Vedanānupassanāvaṇṇanā	2.287	2.392
Cittānupassanāvaṇṇanā	2.289	2.395
Dhammānupassanā	2.291	2.397
Nīvaraṇapabbavaṇṇanā	2.291	2.397
Khandhapabbavaṇṇanā	2.295	2.404
Āyatanapabbavaṇṇanā	2.296	2.404
Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā	2.299	2.409
Catusaccapabbavaṇṇanā	2.310	2.424

Dukkhasaccaniddesavaṇṇanā	2.310	2.425
Samudayasaccaniddesavaṇṇanā	2.314	2.429
Nirodhasaccaniddesavaṇṇanā	2.315	2.431
Maggasaccaniddesavaṇṇanā	2.316	2.432
(DA.23)10. Pāyāsirājaññasuttavaṇṇanā	2.322	2.442
Pāyāsirājaññavatthuvaṇṇanā	2.323	2.444
Candimasūriya-upamāvaṇṇanā	2.324	2.444
Cora-upamāvaṇṇanā	2.324	2.445
Gūthakūpapurisa-upamāvaṇṇanā	2.325	2.445
Gabbhinī-upamāvaṇṇanā	2.325	2.446
Supinaka-upamāvaṇṇanā	2.326	2.446
Santatta-ayoguḷa-upamāvaṇṇanā	2.326	2.447
Saṅkhadhama-upamāvaṇṇanā	2.327	2.448
Aggikajaṭila-upamāvaṇṇanā	2.327	2.448
Dvesatthavāha-upamāvaṇṇanā	2.327	2.449
Akkhadhuttaka-upamāvaṇṇanā	2.328	2.449
Sāṇabhārika-upamāvaṇṇanā	2.328	2.449
Saraṇagamanavaṇṇanā	2.328	2.450
Yaññakathāvaṇṇanā	2.328	2.450
Uttaramāṇavavatthuvaṇṇanā	2.329	2.451
Pāyāsidevaputtavaṇṇanā	2.330	2.452
(DA.24)1. Pāthikasuttavaṇṇanā	3.1	3.1
Sunakkhattavatthuvaṇṇanā	3.1	3.1
Korakhattiyavatthuvaṇṇanā	3.4	3.5
Acelakaḷāramaṭṭakavatthuvaṇṇanā	3.6	3.8
Acelapāthikaputtavatthuvaṇṇanā	3.7	3.9
Iddhipāṭihāriyakathāvaṇṇanā	3.8	3.11
Aggaññapaññattikathāvaṇṇanā	3.11	3.15
(DA.25)2. Udumbarikasuttavaṇṇanā	3.12	3.16
Nigrodhaparibbājakavatthuvaṇṇanā	3.12	3.16
Tapojigucchāvādavaṇṇanā	3.15	3.21
Upakkilesavaṇṇanā	3.16	3.22
Parisuddhapapaṭikappattakathāvaṇṇanā	3.18	3.25
Parisuddhatacappattādikathāvaṇṇanā	3.19	3.26
Nigrodhassapajjhāyanavaṇṇanā	3.20	3.27
Brahmacariyapariyosānādivaṇṇanā	3.20	3.27
(DA.26)3. Cakkavattisuttavaṇṇanā	3.21	3.29
Attadīpasaraṇatāvaṇṇanā	3.21	3.29
Daḷhanemicakkavattirājakathāvaṇṇanā	3.24	3.33
Cakkavatti-ariyavattavaṇṇanā	3.25	3.34
Cakkaratanapātubhāvavaṇṇanā	3.26	3.36
Dutiyādicakkavattikathāvaṇṇanā	3.26	3.36
Āyuvaṇṇādiparihānikathāvaṇṇanā	3.27	3.37
Dasavassāyukasamayavaṇṇanā	3.28	3.38
Āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā	3.29	3.40
Saṅkharāja-uppattivaṇṇanā	3.30	3.41
Metteyyabuddhuppādavaṇṇanā	3.30	3.41
Bhikkhuno āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā	3.31	3.43
(DA.27)4. Aggaññasuttavaṇṇanā	3.32	3.44
Vāseṭṭhabhāradvājavaṇṇanā	3.32	3.44

Catuvaṇṇasuddhivaṇṇanā	3.35	3.47
Rasapathavipātubhāvavaṇṇanā	3.38	3.53
Candimasūriyādipātubhāvavaṇṇanā	3.39	3.53
Bhūmipappaṭakapātubhāvādivaṇṇanā	3.41	3.57
Itthipurisaliṅgādipātubhāvavaṇṇanā	3.42	3.58
Methunadhammasamācāravaṇṇanā	3.43	3.59
Sālivibhāgavaṇṇanā	3.43	3.59
Mahāsammatarājavaṇṇanā	3.43	3.59
Brāhmaṇamaṇḍalādivaṇṇanā	3.44	3.60
Duccaritādikathāvaṇṇanā	3.45	3.62
Bodhipakkhiyabhāvanāvaṇṇanā	3.46	3.63
(DA.28)5. Sampasādanīyasuttavaṇṇanā	3.47	3.64
Sāriputtasīhanādavaṇṇanā	3.47	3.64
Kusaladhammadesanāvaṇṇanā	3.57	3.81
Āyatanapaṇṇattidesanāvaṇṇanā	3.59	3.83
Gabbhāvakkantidesanāvaṇṇanā	3.59	3.83
Ādesanavidhādesanāvaṇṇanā	3.60	3.84
Dassanasamāpattidesanāvaṇṇanā	3.62	3.87
Puggalapaṇṇattidesanāvaṇṇanā	3.64	3.91
Padhānadesanāvaṇṇanā	3.67	3.94
Paṭipadādesanāvaṇṇanā	3.67	3.94
Bhassasamācārādidesanāvaṇṇanā	3.67	3.95
Anusāsanavidhādesanādivaṇṇanā	3.69	3.98
Aññathāsatthuguṇadassanādivaṇṇanā	3.71	3.101
Anuyogadānappakāravaṇṇanā	3.73	3.104
Tipiṭaka-antaradhānakathāvaṇṇanā	3.74	3.105
Sāsana-antarahitavaṇṇanā	3.75	3.106
Acchariya-abbhutavaṇṇanā	3.77	3.109
(DA.29)6. Pāsādikasuttavaṇṇanā	3.77	3.109
Nigaṇṭhanāṭaputtakālaṅkiriyavaṇṇanā	3.77	3.109
Dhammaratanapūjāvaṇṇanā	3.79	3.111
Asammāsambuddhappaveditadhammavinayavaṇṇanā	3.79	3.112
Sammāsambuddhappaveditadhammavinayādivaṇṇanā	3.80	3.113
Saṅgāyitabbadhammādivaṇṇanā	3.81	3.115
Paccayānuññātakāraṇādivaṇṇanā	3.82	3.116
Sukhallikānuyogādivaṇṇanā	3.83	3.117
Pañhabyākaraṇavaṇṇanā	3.83	3.118
Abyākataṭṭhānādivaṇṇanā	3.86	3.122
Pubbantasahagatadiṭṭhinissayavaṇṇanā	3.87	3.124
Diṭṭhinissayappahānavaṇṇanā	3.88	3.126
(DA.30)7. Lakkhaṇasuttavaṇṇanā	3.89	3.126
Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā	3.89	3.126
Suppatiṭṭhitapādatālakkhaṇavaṇṇanā	3.90	3.128
Pādatalacakkalakkhaṇavaṇṇanā	3.96	3.136
Āyatapaṇhitāditilakkhaṇavaṇṇanā	3.97	3.139
Sattussadatālakkhaṇavaṇṇanā	3.98	3.140
Karacaraṇādilakkhaṇavaṇṇanā	3.99	3.141
Ussaṅkhapādādilakkhaṇavaṇṇanā	3.100	3.143
Eṇijaṅghalakkhaṇavaṇṇanā	3.101	3.143

Sukhumacchavilakkhaṇavaṇṇanā	3.101	3.145
Suvaṇṇavaṇṇalakkhaṇavaṇṇanā	3.105	3.151
Kosohitavatthaguyhalakkhaṇavaṇṇanā	3.106	3.152
Parimaṇḍalādilakkhaṇavaṇṇanā	3.107	3.153
Sīhapubbaddhakāyādilakkhaṇavaṇṇanā	3.107	3.153
Rasaggasaggitālakkhaṇavaṇṇanā	3.108	3.154
Abhinīlanettādilakkhaṇavaṇṇanā	3.108	3.155
Uṇhīsasīsalakkhaṇavaṇṇanā	3.109	3.156
Ekekalomatādilakkhaṇavaṇṇanā	3.110	3.157
Cattālīsādilakkhaṇavaṇṇanā	3.110	3.157
Pahūtajivhādilakkhaṇavaṇṇanā	3.110	3.158
Sīhahanulakkhaṇavaṇṇanā	3.111	3.159
Samadantādilakkhaṇavaṇṇanā	3.112	3.160
(DA.31)8. Siṅgālasuttavaṇṇanā	3.113	3.162
Nidānavaṇṇanā	3.113	3.162
Chadisādivaṇṇanā	3.115	3.164
Catuṭhānādivaṇṇanā	3.116	3.166
Cha-apāyamukhādivaṇṇanā	3.117	3.167
Surāmerayassa cha-ādīnavādivaṇṇanā	3.118	3.169
Pāpamittatāya cha-ādīnavādivaṇṇanā	3.120	3.172
Mittapatirūpakavaṇṇanā	3.121	3.173
Suhadamittavaṇṇanā	3.122	3.174
Chaddisāpaṭicchādanakaṇḍavaṇṇanā	3.124	3.177
(DA.32)9. Āṭānāṭiyasuttavaṇṇanā	3.132	3.189
Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā	3.132	3.189
Parittaparikammakathāvaṇṇanā	3.144	3.208
(DA.33)10. Saṅgītisuttavaṇṇanā	3.145	3.210
Ubbhatakanavasandhāgāravaṇṇanā	3.146	3.211
Bhinnaniganṭhavatthuvaṇṇanā	3.149	3.215
Ekakavaṇṇanā	3.149	3.215
Dukavaṇṇanā	3.153	3.221
Tikavaṇṇanā	3.164	3.238
Catukkavaṇṇanā	3.193	3.282
Ariyavaṁsacatukkavaṇṇanā	3.197	3.288
Sotāpattiyaṅgādicatukkavaṇṇanā	3.210	3.307
Pañhabyākaraṇādicatukkavaṇṇanā	3.214	3.313
Dakkhiṇāvisuddhādicatukkavaṇṇanā	3.216	3.315
Attantapādicatukkavaṇṇanā	3.216	3.315
Pañcakavaṇṇanā	3.217	3.317
Abhabbaṭṭhānādipañcakavaṇṇanā	3.219	3.319
Padhāniyaṅgapañcakavaṇṇanā	3.220	3.320
Suddhāvāsādipañcakavaṇṇanā	3.221	3.322
Cetokhilapañcakavaṇṇanā	3.221	3.323
Cetasovinibandhādipañcakavaṇṇanā	3.222	3.323
Nissaraṇiyapañcakavaṇṇanā	3.223	3.324
Vimuttāyatanapañcakavaṇṇanā	3.224	3.326
Chakkavaṇṇanā	3.224	3.327
Vivādamūlachakkavaṇṇanā	3.226	3.329
Nissaraṇiyachakkavaṇṇanā	3.226	3.330
Anuttariyādichakkavaṇṇanā	3.227	3.330
Satatavihārachakkavaṇṇanā	3.228	3.331

Abhijātichakkavaṇṇanā	3.228	3.332
Nibbedhabhāgiyachakkavaṇṇanā	3.229	3.333
Sattakavaṇṇanā	3.229	3.333
Adhikaraṇasamathasattakavaṇṇanā	3.232	3.336
Aṭṭhakavaṇṇanā	3.233	3.338
Navakavaṇṇanā	3.236	3.341
Dasakavaṇṇanā	3.237	3.342
Akusalakammapathadasakavaṇṇanā	3.239	3.346
Kusalakammapathadasakavaṇṇanā	3.243	3.350
Ariyavāsadasakavaṇṇanā	3.243	3.351
Asekkhadhammadasakavaṇṇanā	3.244	3.352
Pañhasamodhānavaṇṇanā	3.245	3.353
(DA.34)11. Dasuttarasuttavaṇṇanā	3.246	3.353
Ekadhammavaṇṇanā	3.248	3.356
Dvedhammavaṇṇanā	3.252	3.360
Tayodhammavaṇṇanā	3.253	3.361
Catudhammavaṇṇanā	3.254	3.362
Pañcadhammavaṇṇanā	3.255	3.364
Chadhammavaṇṇanā	3.257	3.365
Sattadhammavaṇṇanā	3.257	3.365
Aṭṭhadhammavaṇṇanā	3.257	3.366
Navadhammavaṇṇanā	3.259	3.368
Dasadhammavaṇṇanā	3.260	3.369
Nigamanakathāvaṇṇanā	3.261	3.371

Dīghanikāye

(Sumaṅgalavilāsinī吉祥悅意)(Sv. or D.A.)

Dīgha-aṭṭhakathā

《長部注》

1-Sīlakkhandhavagga(DA.1~13)　2-Mahāvagga(DA.14~23)
3-Pāthikavagga(DA.24~34)

by Bhadantācariya BUDDHAGHOSA(佛音)

from CSCD

Released by Dhammavassārāma

2551 B.E. (2007A.D.)

Dhammavassārāma
No.　50 - 6, You-Tze-Zhai, Tong-Ren Village,
Zhong-Pu , Chiayi 60652, Taiwan

法 雨 道 場
60652台灣・嘉義縣中埔鄉同仁村柚仔宅50之6號
Tel：(886)(5) 253-0029(白天)；Fax：203-0813
E-mail：dhamma.rain@msa.hinet.net
Website：http://www.dhammarain.org.tw/